HRVATSKA SMOTRA

NACIONALNI, SOCIJALNI I KNJIŽEVNI MJESEČNIK

ZA REDAKCIONI ODBOR UREDIO

IVAN ORŠANIĆ

GODINA VI.

ZAGREB 1938.

SADRŽAJ

ČLANCI I RASPRAVE

Strana

PJESME

NOVELE

KNJIŽEVNI PRIKAZI

UMJETNIČKI PREGLED

KAZALIŠNI PRIKAZI

Strana

KULTURNA KRONIKA

SOCIJALNI PREGLED

MEĐUNARODNI PREGLED

POLEMIKA

Strana

KRONIKA

RAZNO

KROZ REVIJE I LISTOVE

SLIKE I KARIKATURE

BILJEŠKE

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 1 SIJEČANJ 1938. GOD. VI.

ANTE STARČEVIĆ KAO MORALIST

U dubokom eseju »O duhovnom malograđanstvu«[1] napisao je Nikolaj Berdjajev i ovaj odlomak: »A u XIX. stoljeću je bilo moguće u uzornoj punini razabrati sliku malograđanstva, koje je s velikom premoći zavladalo u životu... Na vrhuncu civilizacije XIX. stoljeća dozorio je malograđanski duh; pokazao je svoju moć — zavladao je sudbinom ljudskoga društva i kulture. Malograđanski duh se oslobodio, razvio i osposobio, da stvori vlastiti životni tip. U doba pobjedonosnoga malograđanskoga duha ustali su pak odlični mislioci, koji su ga osjetili s posebnom snagom i oštrinom te ga raskrinkali. Carlyle, Ibsen, Léon Bloy, Dostojevski, K. Leontijev — svi su ti muževi osjećali pobjedu malograđanskoga duha, koji uništava istinsku veliku kulturu i utvrđuje svoje gnjusno carstvo«.

Da je Berdjajevu bilo moguće upoznati ličnost i djelo Ante Starčevića, oca hrvatske nacionalnosti, i barem nekako zaviriti u naš malograđanski mentalitet druge polovice XIX. stoljeća, sigurno bi ga uvrstio među one »odlične mislioce, koji su (malograđanski duh) osjetili s posebnom snagom i oštrinom te ga raskrinkali«.

Dubinom misli, klasičnom jedrinom fraze, oštrinom i prodornošću duha, zanosnim uvjerenjem i stilom, poštenjem i karakternošću, a nadasve magičnim utjecajem na čitav jedan probuđeni narod, ne zaostaje Starčević za mnogim evropskim moralistima, a u našim ga razmjerima s pravom smatramo iza Marulića prvim hrvatskim moralistom.

U našem malom narodu, koji od otkrića štampe nije imao ni slobode ni viših kulturnih uslova, jedva da se i mogla uopće javiti moralistička literatura kao zasebna vrsta stvaralačkoga rada, literatura, kojom tako obiluju neki narodi, naročito Španjolci i Francuzi. Bachova i Meternichova policija crvenom je olovkom marljivo pratila crne retke svakoga hrvatskog pisca od hiljadu osam stotina tridesetih godina pa dalje... Osim toga moralističkoj literaturi potrebna je izvjesna atmosfera. Ne radi se samo o slobodi. Radi se i o tom — kao što je ono nesretni Leo Ferrero kazao za roman — da »takova literatura može niknuti samo u narodima, kod kojih je duboko ukorijenjen pojam pravde, jer je roman (mi bismo rekli moralistička literatura) djelo moralne svijesti«. Iako je pojam pravde latentno živio u dubini i širini hrvatskoga narodnog bića, do Ante Starčevića nije bilo u Hrvatskoj ličnosti, kojoj bi strast stvorila potrebu za stvaranjem, ona najčovječanskija strast, koja se zove žudnja za pravdom, a koja je »na kraju krajeva osnovica svake političke

[1] U cjelini štampan u »Hrvatskoj Smotri« br. 2. 1937. Preveo Đ. Ž.

strasti« (Leo Ferrero). Do njega nije bilo čovjeka, kojega bi zaboljelo zlo, od kojega je patilo njegovo doba i njegova domovina. A u svih onih četrdesetak godina iza njegove smrti, osim doista u romanu (Šenoa, Novak, Kumičić), nije bilo toliko moralne svijesti, da bi se moglo otvoreno progovoriti o našem čovjeku, a naprotiv bilo je zatvaranja u »bjelokosne kule« artizma, osvajanja položaja, taštoga razmetanja i pesimističkoga revolucionarstva (Krleža) taman toliko, da se lako mogla zagušiti svaka riječ pisca-moralista, ukoliko ga je i bilo.

Sve u svemu spisi Ante Starčevića jesu i ostaju naša prva i jedina moralistička literatura.

Da ova tvrdnja postane evidentna, te da se dadne barem početna skica ili impuls za budući rad u tom smjeru, promišljeni su i napisani ovi reci.

»SUŽANJSKA PASMINA«

U uvodu satiričkih »Pisama madžarolaca« piše Starčević ovako:

»Pokazati čitatelju istinu i neistinu, lijepo i ružno, dobro i zlo, plemenito i sramotno, škodljivo i korisno, pravo i krivo; to je sve što se od pisca (misli sebe kao autora »Pisama madžarolaca«) može očekivati. Ja ću se toga ili držati, kako mogu, ili ću mučati. Gdje tako ne biva, tu je k n j i ž t v o n a j g n j u s n i j i o b r t i ta s r a m o t a izuzev po nešto Englesku danas više manje vlada cijelom Evropom i Amerikom«.

Time Starčević karakterizira samoga sebe kao pisca i to ultimativno. Ili »pokazati« istinu, dobro, pravo ili »mučati«. Na sreću on ne samo da nije mogao mučati, nego je, da bi se osvetio za bol, što mu ga je stanje njegove zemlje zadalo, gnjevno gomilao jednu ljutu riječ na drugu raskrinkavajući svu onu neistinu, sve ono ružno, zlo, sramotno, škodljivo i krivo, što je sam otkrio kao jedan mentalitet i kao jedan tip, okrstivši taj mentalitet imenom »sužanjstvo«, a taj tip imenom »slavoserb«.

Najčišćom dušom, što ju je možda ikada itko u cjelini darovao narodu, ušao je Starčević u hrvatski javni život, ali tu ga od one kobne 1848. godine kao 25 godišnjeg mladića snalazi prvo krupno razočaranje i ne ostavlja ga do konca života. Bachov apsolutizam, famozni sabor od 1861. g., najkritičniji dani od te godine dalje, kad je »prijetila ozbiljna opasnost, da Hrvata nestane, da se pretope u nešto drugo« (B. Poparić), kobno glasovanje u saboru 1866., poslije kojega je slijedeće noći sasvim osijedio, pa Rakovica, Strossmayer i konačno Khuenovština — sve su to križne postaje njegova života, doduše politički doživljaji, ali kroz koje je on zašao dublje, u duhovno zbivanje svoga vremena, u srž mentaliteta tadašnjih vodećih ljudi, u apokaliptično otkriće čovjeka materijalista. I otkrivši taj tip, on ga trajno ispituje, produbljuje i filozofira nad njim stvarajući usput na temelju iskustva i historije oštru filozofsku analizu jedne psihičke pojave, koja nimalo ne zaostaje za najprodornijim stranicama Leona Bloy-a ili Nikolaja Berdjajeva i etički kodeks jedne političke doktrine jedinstvene u Evropi i specifično hrvatske.

Dok Léon Bloy kao najduhovitiji i najtemeljitiji moralist XIX. st. u Francuskoj na religioznom terenu razotkriva materijalističko-malograđansku religioznost i mistiku, a Berdjajev isključivo kao filozof upire prstom na dehumaniziranu i bijednu figuru malograđanina na sociološkom

i metafizičkom području, — naš Starčević raskrinkava svoga »slavoserba« u praktično-etičkom i političkom djelovanju. Ali bitne oznake ovoga rušilačkoga mentaliteta frapantno se poklapaju kod Bloy-a, Berdjajeva i Starčevića, pače istim izrazima i riječima i u tolikoj mjeri, da mi je baš ta činjenica i dala poticaja za ovu skicu o Starčeviću kao velikom moralistu.

Starčević je, kao u svemu, tako i u nazivu hrvatskoga malograđanina originalan i osebujan. Dohvaćajući u moralnom smislu bit unutrašnje tragike materijalističkoga čovjeka XIX. stoljeća, on ga procjenjuje kao s u ž n j a, sužnja u vanjskoj akciji poradi sužanjstva u duši. A kako mu se kao politiku i historiku nametnuše dva latinska pojma »sclavus« i »servus« u značenju roba (sužnja), to je onda duhovito udesio kovanicu »slavoserb« i stvorio tako pojam, u kojem se ne radi o nekom društvenom ili stranačko-političkom svrstavanju nego o nečem višem, nego što je i samo psihološko svrstavanje; radi se tu naime o duhovnom i bitnom (ontološkom) svrstavanju. Starčevićev je »slavoserb« psihološki i sociološki tip čovjeka, koji ne mora značiti pripadnika koje narodnosti ili koje stranke.

Dokaz, da se radi o sociološkom tipu čovjeka jest ono uporno historijsko ispitivanje unatrag, čak do »duha gerčtine i duha rimštine«.[1] To je tip s posebnim duhom ili bolje s posebnim nedostatkom duha. Tip, koji je postojao uvijek i u svim narodima, tip, na koji se s izvanrednom bistrinom oboriše u Francuskoj osim Leona Bloy-a i Charles Péguy; tip, koji su u bezbroj varijacija ovjekovječili Dostojevski i Gogolj, tip, za koji je i Berdjajev napisao, da predstavlja »ropstvo duha i nemoć uspona k višem«, tip »koji uopće ne vjeruje u duh, jer mu se vlastiti osušio i zamro«. Istina Starčević je taj tip otkrio u Hrvatskoj baš u ljudima i strankama, što se u ono doba prihvatiše slavstva, jugoslavenstva, austrijanstva ili madžaronstva, pa je i sam ogorčen u političkoj borbi znao katkada generalizirati sve pripadnike izvjesnih stranaka kao »slavoserbe; osim toga sámo ime »slavoserb«, naročito danas, asocijativno podsjeća na izvjesnu stranačko-političku orijentaciju, pa ipak se nipošto ne smije tako uskogrudno i netočno interpretirati taj pojam. Takovo vulgarno shvaćanje otklanjaju i kompetentni poznavaoci Starčevićeve ličnosti i ideologije gg. Šegvić i Poparić.[2]

---

[1] »Za doskočiti, koliko se dalo, moradoh posegnuti d o k o r e n a, i nacrtati seč sada I.« (prvo poglavlje velike historičko-etnološke studije »Pasmina slavoserbska po Hervatskoj«, Zagreb 1876.)

Berdjajev kaže: »Malograđanstva je bilo oduvijek na svijetu i još u Evanđelju su dani njegovi vječni likovi i njihova vječna suprotnost«. Starčević ispitujući »pasminu« traga za njom kroz čitavo carstvo grčko i carstvo otomansko, obija »Ungariu, Austriu, Erdelj, Moldaviu, Valahiu, Tursku, Rusiu, Serbiu, Bulgariu, Traciu, Srem« dajući se svom oštrinom »na bistrenje toma muteža«, ne bi li otkrio klicu nesretnoga »sužanjstva« u mijeni historijskoga vrtloga oslonivši se na podatke, do kojih je vlastitim iskustvom došao »na ugled što je moguće višji, na spise, za koje zub pristranosti ne može zapeti«. Čak u Francuskoj on otkriva »slavoserbstvo« ispitujući »Ustave Franceske« i razmišljajući o djelima Favre-a i Gambette.

[2] K. Šegvić: Dr. Ante Starčević, Zagreb, 1911., str. 239. B. Poparić: U spomen Dra Ante Starčevića. U spomenici o 40-godišnjici smrti. Zagreb, 1936., str. 32. Bilješka 13.

Analogno onomu, što je napisao Berdjajev, da »malograđanstvo nije gospodarska pojava, a može prožeti svako gospodarstvo«, tako i mi možemo reći, da Starčevićevo »slavoserbstvo« nije politička pojava, a može prožeti svaku politiku, kao što je baš bio slučaj u njegovo a i u naše doba.

A sada, ako ćemo sa Starčevićem »do korena«, ne ulazeći ovaj put u opravdanost njegovih oštrih poređenja izmedju svega crnoga u Grčkoj i svega bijeloga u Rimu, otkrivaju nam se prvi obrisi sužanjskoga duha otprilike ovako: 1. »Udes, sudbina — li, kao najviše i nedvojbeno načelo«, koje gospoduje »u svemu bitju Gerkah«, a u kojem načelu Starčević dobro opaža, da »neima slobode, ni zasluge, ni odgovornosti, ni kreposti, ni zloće, ni istine, ni neistine, ni dobra, ni zla«.[1] — 2. Sljepoća u vjeri, prepunoj »duhovnih i sramotnih bogovah... umišljotinah i sanjarijah, koje Gerk niti je razumio, ni štovati razlog imao«. — 3. Prisega pretvorena u šalu, što odaje pomanjkanje vjerskog i moralnog čuvstva. — 4. Poniženje žene do ispod »svrhe, u koju je narav dala spole«. — 5. »Gerčtina ne podnosi »slobodu nego ili razuzdanost ili sužanjstvo«.

Nije li to siguran filozofski pogled u duhovno podzemlje, iz kojega izvire korijenje »pasmine«? Premoćna vjera u vidljivi svijet, a nevjera u nevidljivi svijet. Vjera u bilo kakovu istinu, duhovnost, ne smatra se za istinitu. Naivan realizam, zakopanost u svijet. Neka amoralnost ili moralnost bez slobode i odgovornosti. Pomanjkanje čovještva u metafizičkom smislu. Značajno je, što Starčević baš u p o g a n s t v u otkriva klice sužanjstva i time, makar nije išao za izgradnjom sistema u religiozno-filozofskom smislu afirmira ono, što su Bloy i Berdjajev istakli kao bitnu oznaku materijalista u pokrštenoj Evropi: »ropstvo duha, što ga uništava vanjski otvoreni svijet« (Berdjajev) — »sužanj vidljivoga svijeta« (Bloy); »prodanci«, — »oci sužanjstva«, — »gnjili u svojoj duši«, — »U istinu, oni nemaju više vere nego njihovo blago«[2] šiba Starčević oštrom satirom i rugom.

Starčević nije napisao sistematičku studiju o »pasmini«, nego je skoro u svakom spisu i govoru nemilice razotkrivao sad ovu, sad onu »nečovečnost«, »zloću«, »nakazu«, stoga se moramo truditi, da iz njegova opusa kako tako izvučemo nekoliko oznaka, pošto smo upoznali ono bitno.

U prvom redu Starčević u »pasmini« otkriva e g o i z a m i potpuno pomanjkanje morala, kada se radi o položaju, gospodstvu, vidljivom, opipljivom uspjehu i slično. »Slavoserbi su poklopac svakom loncu, svačiji su tko im što dade ili obeća i od koga se čemu nadaju; ne znadu za razliku među zlim i dobrim pa sve mjere samo po svojoj koristi.«[3] U »Nekolikim uspomenama«, najstrašnijem izvještaju o političkom životu u Hrvatskoj, projicirana na 1861. g. ovakova je sužanjska pasmina: »Tko pozna Austriu, taj bi morao poznati i Slavoserbe, stvorenja, koja se mogu za nju zauzeti. Tko pozna Slavoserbe, taj bi morao poznati i Austriu, vladu za koju oni mogu stajati. Slavoserbi su smetje naroda, versta ljudih koja se prodavaju svakomu tko i po što ih hoće, i svakomu kupcu davaju Hervatsku u nametak; versta ljudih, koje će svatko, ako se neda više,

---

[1] »Pasmina...« op. c. str. 7. i dalje.

[2] Ibid. str. 102.

[3] U »Okladu« kod Šegvića, op. c., str. 240.

kupiti za zdelu krumpirah; ljudih koje imati svatko bi se stidio osim Austrie i drugih herdjavih vladah; ljudih kojih najverstnii možda bi dobili od prave vlade da čiste lule; ljudih koji su po svojoj sužanjskoj naravi proti svemu što je dobro, slavno, veličanstveno; koji su se zakleli narod hrvatski sbrisati s lica zemlje, ter o tomu i rade.«[1]

Gledajući bistrim okom sve, što se događalo u hrvatskom saboru od 1861. g. do Khuena, htio bi samoga sebe razuvjeriti i olakšati najbolniju spoznaju, »poverovati ja bi bio mogao samo kad bi se bio odrekao svakoga uma i svakoga morala«, — »da će oni ljudi navlaš, da će činiti Hervatskoj i više zla nego moraju«, ali uzalud, on je već bio otkrio »strašnu istinu, da se sužanjska pasmina povlači po Hervatskoj; da je ta pasmina zakleti urotnik proti Hervatom, i da Beč tu pasminu diže, njeguje, uzderžava samo na nesreću i sramotu naroda hervatskoga.«[2]

Otkriće te »strašne istine« zaprepašćuje poštenjaka Starčevića u tolikoj mjeri, da on jedino pred tom pojavom gubi mir i živce, ne govori nego viče, urla, bjesni, »reži« (i u tome frapantno podsjeća na L. Bloy-a) ne bi li što temeljitije raskrinkao i dotukao ovaj pogubni egoistički duh ljudi, »koji neimaju ljubav ni za narod, ni za domovinu, ni za svoje obitelji, ni za svoju detcu: za ništa izvan svojih terbuhah«. Njegov Stekliš je tolikom snagom uvjerljivosti i dokaza pričepio siromašnoga Prostodušnika, da i ovaj na koncu priznaje za ljude od pasmine: »Naučeni živjeti samo iz spletaka, iz plazenja, iz izdaje, oni niti se što poštena uče, niti što korisna po narod i domovinu rade.«[3]

Starčević i u Francuskoj, kako smo spomenuli, razabire ovaj egoistički duh: »Po nesreći, takodjer u Francezkoj, kako drugde drugi, bogati i sebični gradjani, ljudi bez ponosa, bez duševnosti, bez imena, bez prošlosti, bez budućnosti osim do sutra, neguju i rabe živalj kvarenja naroda i raztakanja svih ljudskih odnošajah i uredba, i po mogućnosti rade o tih zlih, te i tamo danas u javnih poslih odlučuju Slavoserbi razlićnih dlakah, nu u stvari svi jednaki: svi blatno sebični, svi neprijatelji dobroj stvari«.[4] U jednom interesantnom poređenju sa Židovima, prema kojima inače Starčević ne pokazuje nimalo sklonosti, Slavoserbi još gore prolaze, oni »su uvek samo za zlo: ako ne mogu sebi pribaviti korist, oni gledaju da naškode dobroj ili pravednoj stvari, ili onim, koji su za nju.«[5]

Drugo, što je Starčević zapazio kao neminovnu pratnju svake sužanjske duše i protiv čega se i rasuo bijes njegove visoko moralne i asketične prirode, jest koristoljublje, tjelesni užitak, razvrat, novac — za što se ljudi tako mogu kupovati i prodavati. Njegov Stekliš reži: »... budući da ste svačiji, tko vas plati, vi Svačijakovići... niti poznate Hrvate, niti marite za Hrvatsku«, a on sveučilišnoj omladini govori 1867. g. »Tko i sam sebe smatra za sužnja, taj se ne mari čuditi, ako ga i drugi takovim scene. Tko nije svoj, taj je svačiji, jer od

---

[1] Dr. A. Starčević: Nekolike uspomene, Zagreb, 1870., str. 28.
[2] Ibid. str. 16.
[3] Bi li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu? str. 73.
[4] »Ustavi Franceske«, Zagreb, 1889., str. 190.
[5] Ibid. str. 190.

njega ne stoji, čiji će biti. Tko se i hotice za sužnja izdaje, taj nema pravo tužiti se, što ide od ruke do ruke — što menja gospodare.«[1]

U »Naputku« zabranjuje primati u stranku »ljude, koji traže samo svoju korist ili razkoš... Ovakovi bo ne samo nisu za pravu radnju, ne samo ne mogu koristiti dobroj stvari, nego oni će ju svakomu za plaću izdati«. Stekliš se na jednom mjestu ruga pasmini, da »govore samo o jestvenicima i plaći«, o »praktičnosti« i »nepropuštanju prigode«, o »brojnoj snazi« i t. d.

Tu bi trebalo ispisati polovicu slavnih »Pisama Madžarolaca«, da se iskaže do temelja moralistička snaga našega Starčevića.

Zaprepašten vlastitim otkrićem sužanjskoga duha u čovjeku, Starčević je zalio svoje pero žući najgorčom i pati se u nemoći najstrašnije satire, što nije još strašnija i ubojitija, e da bi mogao potresti i uzbuniti čitavu zemlju, čitav svijet i svemir protiv te »životinjske pasmine«, toga »blaga«, »smradne živine«, »lupeža bo, izdajica, kervoloka i drugoga slična smrada«. Hvata se svakojake poredbe, sipa svu žuč svoga čovještva u jednom od najsilnijih protesta, što ih je Evropa sasula u zube materijalističkom tipu XIX. stoljeća. Rado prihvaća uvredu, kojom ga htjedoše ukloniti i ponosno se naziva »steklišem«, bijesnim psetom baš poput Leona Bloy-a, koga nazvaše vukom.

Tko da se onda sablazni nad ovim krvavim recima: »Svi su Slavoserbi za sužanjstvo, za svako zlo, za svaku rđu, po naravi onako, kako su na pr. sve svinje za blato. Da se zbroje sve opačine svih zločinaca Lepoglave, one ne bi dale tri postotka opačina, što ih u potaji snuje, i u zgodi čini najbolji, najpošteniji slavoserb. Ako to ne ćete držati za nedvojbenu istinu, vi se budete vazda nalazili prevarenima.«

»Slavoserbi su sužanjska pasmina, skot gnusniji od ikojega drugoga. Uzmimo u čovjeku tri stupnja: životinje, razbora i uma. Slavoserbi nisu potpuno dostignuli ni najniži stupanj, a iz njega ne mogu se dignuti. Oni ne znadu kako ljudi čitati, njih se nikakov nauk ne prima. Oni ne mogu biti ni bolji ni gori nego li su. Oni o sebi, bili siti ili gladni, ne mogu ni mučat ni lajat, ni mirovat ni skakat, nego se u svemu vladaju, kako im njihovi pastiri određuju.«[2]

Iz ovoga se vidi, kako je Starčević duboko uočio nepodnosivost sužanjskoga tipa za kršćansku savjest i kako se u analizi toga tipa skoro doslovno približio filozofu Berdjajevu, koji ga ovako karakteriše: »Malograđanin je osvajač položaja. Malograđanski duh se iživljava u tom najčistijem obliku nesmetano i neograničeno. Ako je uspio da se dočepa položaja i moći, njegovu egoizmu nema više granice. Egoizam je za malograđanina nešto najznačajnije.«

(Slijedi drugi dio)

D. Žanko

[1] Djela Dra Ante Starčevića Knjiga I. Govori. Zagreb, 1893., str. 441.
[2] Kod Šegvića, op. c. str. 238—242.

ISELJENI HRVATI U DOMJANIĆEVOJ POEZIJI

U prošlom stoljeću, i to pri koncu, nastalo je veliko iseljavanje našega življa ponajviše u prekooceanske zemlje, kao u Canadu, U. S. A., Južnu Ameriku itd., što je na pjesnika Dragutina Domjanića djelovalo i neugodno ga se dojmilo, pa je svoje misli izrazio pjesničkim i uvjerljivim načinom. Predviđao je, da bi iz toga mogle uslijediti neugodne posljedice, pa se dovinuo kroz brigu i skrb za čovjeka do iskazivanja svojih simpatija i ljubavi za svoj vlastiti narod, iz čega opet rezultira prava i iskrena domoljubna osjećajnost. U tretiranju ovog iseljeničkog pitanja Domjanić se pokazao nacionalnijim pjesnikom od mnogo drugih. Ni u jednom motivu, kao u ovom, nije tako snažno i posredno osjetio zemlju, kraj i ljude. Osobitim demokratskim raspoloženjem pristupa k mrkim muškarcima i majkama sa stisnutom djecom, što čekaju čas svoga odlaska u tudji, strani i nepoznati kraj, u daleke strane, koje će im nadomjestiti kutić rođene grude. U grandioznom zamahu, u velikoj pjesničkoj koncepciji i stilskim poredbama prispodablja naše iseljenike, koje je bijeda i nevolja otjerala najprije na kolodvor, jer:

»Tuđi je usjev na njihovoj njivi,
Zemlja ih izda il porez je ispi,
U kući njihovoj stranac već živi.«

(Na kolodvoru, Izabr. pj., str. 143.)

a zatim sve dalje, dok konačno ne svrše u rudnicima samo da mogu prehraniti sebe i svoje. Sa zavaravanjem i slatkim zamamljivanjem odmamljuju ih gdje plodna polja bogato rode i gdje ima dosta zlata, hljeba i slobode. I dalje zavodljivo i sirenski pričaju:

»... zemlje je svakomu dosta,
Šuma, gdje sjekire bilo još nije,
Livade bujne sve čekaju kosca,
Beskrajne, ničije travne prerije.

I kada požar se rodi tamo
Ide bez međa i dane i tjedne,
Ne kao u nas, gdje čitava sela
Izbriše vatra sred noći tek jedne ...«

(Ib.)

s utješnim molom, sjetom i drugarskom sentimentalnosti, da će možda i tamo negdje naći drugu Hrvatsku. Promjena kraja i ambijenta je ispočetka tjeskobna, neobična i čudna, ali poput drugih čovjek se brzo i dosta lako privikne i udomi. Uza sve životne uvjete pojedinci mogu dočaravati sebi, da im je to druga, nova Hrvatska i u tome će obrađivati polja, krčiti krčevinu, rađati djecu i slati svoje misli staroj postojbini s nostalgičnim željama i sinovskim priželjkivanjima. Pjesma je slična Šantićevoj »Ostajte ovdje«, od koje se odlikuje većom invencijom, inteligentnijoj zamisli i plastičnijom izvedbom.

Usprkos svim tim obećanjima najveći gros naših iseljenika stiče svoju malu ušteđevinu, mučnu i krvavu zaslužbu u dubokim rudnicima, slabo

osiguranim rudokopima i po život opasnim rovovima, gdje tisuće i tisuće njih gine bez spomena, samo zbog novca, miliona, milijarda i sticanja ogromnog kapitala za druge. Poput bijelih robova i kao tovar s iseljeničkih lađa izrabljuju ih, do iznemoglosti uposluju u najdonjem rovu i do skrajnosti ižmaču, jer se njihovoj izdržljivosti dive, poslušnost respektiraju i plemenitost nagrađuju čestim i višegodišnjim zaposlenjem. To im je jedina preporuka u stranome svijetu, a skromnost i nostalgične želje inkarnirane su u vrećici, u kojoj se nalazi malo sirotinjske zemlje s domovinske grude. U slučaju kakve nenadane katastrofe ili zasipanja rova, zgrčene ruke bi grčevito stisle tu vrećicu, simboličnu minijaturu domovine i pri otkapanju drugi bi naslućivali, da se u njoj nalazi krvava i teško zaslužena stečevina ili prištednja. Nad tim bezimenim lešinama bi se začudili i ovakvoga bez putnice ili bilo kakva znaka uklonili bi, da ne truje zrak, ali njegova krupna i žuljevita šaka drži čvrsto grudu sirotinjske zemlje iz svoje domovine, što mu je služila kao živa veza i neprekinuta svijest za starom domajom. U čudu bi se pitali, tko to može biti, i konzulovo iskustvo »Bit će to Hrvat, taki su svuda!« razjasnio bi im tu čudnu zagonetku i teško shvatljivu domovinsku sklonost i povezanost, kao i neizmjernu nostalgičnu ljubav. Pjesma je vrlo snažna, antologijske vrijednosti i uvjerljiva. Glavna misao je osobito istaknuta i ona se sukcesivno razvija, dok ne pukne u finalu, u konzulovim riječima. Plastika je izražena dramskom snagom i uvjerljivošću, a sva je prožućena iskrenošću, dubokom sinovskom ljubavi i rijetkim zanosom besfraznoga patriotizma, koji najjače opravdanje nalazi u duboko izraženoj simbolici, grudi zemlje i u neodoljivoj sklonosti, privrženosti i sraslosti našega čovjeka, seljaka sa zemljom. U stranom svijetu svega ima više negoli doma, ali nagonsko-atavistička strast za zemljom ne ostavlja ga. Ona ga tjera u svijet, ali je on nosi sa sobom, živi s njome i nigdje je tako ne voli i ne cijeni kao u tuđini. Tu je tek spoznaje i poput svete amajlije nosi na svojim grudima i duboko usađenu u srcu. Motiv je poznat i dosta obrađen, ali ovako invenciozan, refleksivnom snagom i osobitom narativnošću nije prikazan. Pitanje je i sretno riješeno u lijepoj pjesničkoj formi i uvjerljivoj dikciji.

Poslije stvorene odluke i iselenja, poslije smirenja i snalaženja u novoj postojbini, poslije mnogih muka i nevolja, iseljeniku se vine molitveni uzdah pun boli i trapnja, iskrenosti i svijesti. Domjanić ga je složio u dirljivi molitveni koral, u divni poem s pripjevnom sadržajnosti »Smiluj se nama, štiti nam zemlju, Spasi naš narod, Gospodine!«, iz koje se opet očituje uzvišenost motiva i veličajnost nakane i pjesničke namjene. Ovu treću psihičku gradaciju Domjanić osobito snažno podvlači i vidno naglašuje, jer ona je najjača, najdublja, najosjećajnija i najrodoljubnija. Briga za dom i bojazan za domovinu najpokretnije su psihičke sile kod svakog pojedinca, pa je iskrena skrb za njih istinska manifestacija svake sinovske duše. Taj osjećaj svatko osjeća u svome srcu. Netko ga vidljivije naglašuje, a netko opet intimnije, nježnije i pritajenije. »Molitva iseljenikova« je prema tome ono fino uživljavanje u misli i želje naših iseljenika i opet u njihove bojazni i prijetnje. Protestna nota se najdivnije ispoljuje u pomisli, da njegov narod propada i kao da:

»Grudu za grudom tuđinci će oteti,
Djecu će našu za odrode učiti.«

(Izabr. pj., str. 140.)

pa obraćanje jednoj samoj i vječnoj ljubavi — Gospodu, nada se, da će molba biti uslišana i da ne će dati da propada zemlja i da propane narod. Uvjerljive komparacije su mu diktirale pretjeranu melankoliju u pogledu pjesničkoga stvaranja:

»Polja su naša opustjela, umiru,
Nemamo ruku, da zemlju obrađuju,
Naša je snaga sva za morem nevjernim,
Tamo daleko od praga, od djedovskog,
Živi već trunu sred otrovnih rudnika.
Ognjišta njihova starci tek čuvaju,
Ruši se dom ili lihvar ga trga.
Čuvaj sirotinju našu
Štiti nam zemlju, Gospodine!«

(Ib.)

i ta pretjeranost nije ništa drugo nego krik duše, što diše za domom.

Sličan motiv, ili bolje naglašavana crvena nit proteže se i pjesmom »Zagorska uspavanka«. Zbog prenapučenosti otac ili netko drugi krene u stranjski kraj i žena i kuća ostanu sami. Ako je djece, majka ne dospije na sve, a i bijeda opet učini svoje. Za duvanja sjevera i zimskih noći sirotne žene pritišću svoju nejaku djecu na svoje grudi i toplo srce, premda:

»... u gospodskoj šumi
Puno je drva, al za nas ga nije,
Ne boj se, ne će mi do tebe zima,
Tebe će majčino srce da grije.«

(Izabr. pj., str. 141.)

uspavljuju ih i tužno im tepaju uvijek istu tugu, plačnu bol i ono što one instinktivno osjećaju i shvaćaju, pa makar uvijek i sve ne razumiju:

»Nema ti oca, da od zla te brani,
On je u tuđem svijetu na radu,
Tamo će kruha zaslužiti za te,
Ovdje ni živjet ni umrijet ne dadu.«

(Ib.)

Bolnoslatko i punim nadama u budućnost nižu gorku spoznaju:

»I ti ćeš odrast i poći za radom,
Tamo daleko za brda ta plava,
Teško se živi, al barem ćeš vidjet
Zemlje, gdje ima i kruha i prava.«

(Ib.)

pa da bar sada prespava, dok još za brige ne zna, jer će mu i tako još dosta dosađivati u životu.

Iseljenički problem kod nas, kako vidimo, dosta je zanimao Domjanića i on mu se nije mogao oteti. Uživio se iskreno i osjećajno u narodne nevolje, približio im se s otvorenim srcem, da ih istinski shvati, osjeti, da ga bolno potresu i uznesu i da ih može iznijeti pjesničkom slikom i živom i potresnom narodnom riječi. Njegova nutrinja to proživljava, ulazi u duševna raspoloženja majka kad uspavljuju svoju nejačad i kad dojenčadi pjevaju svoje zagorske uspavanke. U mislima prati svoje zemljake, da se »Na kolodvoru« s njima oprosti i zaželi sreću. Ne napušta ih, nego ih vizionarno slijedi i u najdonja rovovska odjeljenja, dok se konačno i u očajnom zapomaganju i njegove misli ne splinu u iseljenikovoj molitvi, u svim tim iskrenim i snažnim emocijama, što izlaze iz narodne psihe i što se očituju u bilu pravoga narodnoga kolektiva. Pojedinačne misli i osjećaji mogu se protegnuti na općenitost, a u svima se opet očituje ne patvorena, nego istinska i uvjerljiva narodna snaga, postojanost, moć navike i odvike, nostalgična težnja i rodoljubni ponos. Domjanić je pravilno i snažno istaknuo ovu psihičko-emotivnu stranu, pa ju je pjesnički iznio narodnim ritmom i izrazom. Samo jaka individualna narav, intelektualni aristokrat, mogli su se približiti puku, narodu, demosu i uvjerljivim načinom prikazati tipične karakteristike naroda, koji ga okružuje i u kojega se duhovnom krugu izmiješao s njegovim stvaralačkim pozitivnostima.

Branko Krmpotić

PLAČ SPUTANIH VODA

Sputane vode stenju u lancima kotlina ledenih,
One umiru u sudaru svojih vlastitih snaga,
Hvatajući se očajno grebena izjedenih
Sputane vode čeznu za slobodama plavih draga.

Sputane vode vječito gutaju svoje suze
I piju krv, što šiba iz njihova srca,
One krikovima užasnim proklinju ograde i uze,
Tad izmorene leže poput velikog mrca.

U srcu sputanih voda davne su čežnje sakrivene,
One se odraze katkad u trzajima zelenih valova,
Ali svaki put, kad ruka mrkih bogova ih krene,
Uzdišu nemoćno za radošću bijelih žalova.

U noćima mjesečnim čuje se zov dugi i čemerni
Iz kotlina izjedenih nabujalih voda,
Tad opet očaj neki slegnuti i smjerni
Plače utaman u noć gluhu: sloboda, sloboda . . .

Branko Klarić

TRI KRALJA

Ivan je nestrpljivo gledao kroz malo okno na uski puteljak, na kojem su se već davno po dogovoru trebala pojaviti njegova dva druga. Zašto ih još nema, što rade, gdje su i slična pitanja krstarila su njegovom glavom i miješala se s drugim mislima: o predstojećem putu, o pjevanju prigodnih pjesmica i o mnogim darovima. Na stolu su stajali raznobojni papiri, kartoni debela papira, koji su trebali u skoro vrijeme da postanu glavna obilježja istočnih kraljeva i njihova bogatstva. U maštanju ga prekinu glasovi njegovih drugova. Sa par riječi obrazloženja prešlo se na posao. Oniska sobica vincilirske kućice pretvorila se u radionicu. Priređeno ljepilo od brašna, marne ruke dječaka i raznobojni papiri napraviše čuda. Nabrzo iskrsnuše kraljevske krune, zlatne rese, zvijezde, štapovi i sve drugo, što je nekada resilo moćne vladare istoka. Uz to je trebalo pjevati. »Da, a koju ćemo?« zapita Ivan. »Onu, što nas je naučio stari djed Bartol — Novom se ljetu veseli...« »Ajde!« I tri glasa petnaestgodišnjih vršnjaka složno se razlijegala po maloj sobici, u kojoj je veselo pucketala presušena vrbovina. Vani se je već smračilo. Oblaci su se svečano zaredali noseći u svom krilu bezbroj pahuljastih zvjezdica. Dječaci su izašli napolje. Ne će da se dogovaraju pred starijima, srame se. Međusobno se šale i nazivaju se imenima triju kralja. »Onda dobro, dečki, sutra rano ujutro. Ti, Gašpar, naj zaboraviti vreću za kolače! Ti, Melhior, buš zel košarec za jajca, a ja bum, dečki, zel torbu za penez!« Momci se nasmijaše. Svakom od njih projuri pred očima teška torba puna dinara, vreća kolača, košara puna jaja... pa onda sve to kod trgovca u selu zamijeniti opet u dinare... dinare. »Zbogom, dečki, moram u štalu štrajit blago. Zbogom!« Ivan odjuri u štalu, a ona druga dvojica pođoše ubrzanim koracima puteljkom kroz vinograde. Dođoše na raskršće. Gaber treba poći prema šumici, a Lojzek prvotnim puteljkom nešto dalje gore. »E pa zbogom Lojzek, naj zakasněti, da što predi počmemo, em nas buju drugi pretekli.« »Je ne znam kak bu doma,« slegne Lojzek ramenima. »Mater mi jako kašlja, krv neprestano pljuje. Znaš, Gaber, če puno dobimo dinarov, mam je peljam doktoru i bum joj kupil pateku.« — »Bumo, bumo, Lojzek, buš videl, samo moramo dojti prvi, jer puno ih još bu išlo iz sela, sa drugog brega, pa tam od preka sa potoka, a rekel mi je Tonč, da se i muži spremaju, er nemaju za šta soli kupiti. Zbogom!« Gaber nestane iza šumice, Lojzek uspori korak. Njemu se ne žuri. Šta će doma. Mati neprestano stenje i kašlje. Sestra je uz nju i dvori je. Sada nema posla. Lane je bila u staji još kravica, ali su je morali prodati, kad je otac bolovao. Trebao je doktor i lijekovi. Pa ipak je umro. Doktor je rekao, da je sušica. Sad i mati leži. Isto tako baca krv kao i otac. Sestra joj je dala sve one kapljice, što su iza oca ostale, ali ni to nije pomoglo. Doktor je daleko, treba za njega kola, a tu svi vinciliri nemaju ni kola ni konje. Toga ima samo dolje u selu, kod imućnih ljudi, a njima treba odmah i platiti; pa apoteku platiti, pa doktora platiti, a ni od kuda nema ni pare. Da je ljeto pa da su nadnice, našlo bi se, ali ovako... Lojza sjede na ogradu vinograda, gdje mu je otac još lane bio vincilir. Sad oca nema. Sigurno će im gazda u proljeće otkazati. On treba iskusna

vinogradara, a Lojza je još mlad. Mlad. U njemu se je sve bunilo. Ta on je najviše lane i radio u tom vinogradu, otac mu je samo kazivao, ali šta će; gazda mu se ruga i veli da još spada u zeleniš. A on jadnik mora da šuti! Pošao bi kuda za slugu, ali šta će mati i sestra? Sestra još ide u školu, a mati? ... Tko zna ...

Teške misli drobile su mu mozak. U njemu se je uzburkala muževnost i dječaštvo. Zašto ima samo 15 godina. Ta on zna više od mnogo starijih, a i radi za dvojicu, pa zašto mu svi vele, da je još dijete. To ga tako peče i boli. A on bi htio raditi, mnogo raditi, da zaradi za sestru i majku. Pa da mu mati ozdravi ... Mati ... mila! — Ali iznenada tamo iz prikrajka zašume mu poznate riječi, što je još u školi čuo i zapamtio: sušica je strašna i neizlječiva bolest. Smrt je njezina najvjernija prijateljica, koja joj redovno, osim izuzetaka, dolazi u pohode u jesen i u proljeće. »Proljeće« šanu Lojzek i sav se strese. Stresoše se i oblaci nad moslavačkim vinogradima. Popucaše njihove paučaste niti, a iz pukotina istresoše se bijele pahuljice i poletiše k zemlji. Smiješak preleti preko zabrinutog lica dječakova. Praminja prvi sniježak. Sada je zima. Možda ne će još ovog proljeća ... On će sutra zaraditi, mnogo će zaraditi. Ljudi su dobra srca, a oni će ići u sva okolna sela. Svatko će nešto dati. Ono što njega dopadne, to će sve odnijeti doktoru, sve za majku.

U pet sati ujutro bio je Lojzek spreman za put. Prašta se. Ne će ga biti nekoliko dana. Onda će doći i donijeti puno novaca, a seki kolača i oraha. Prigušeni »zbogom« i vrata se zatvore. — Još je mrak. Na tankom snježnom sagu odrazuje se trag drvenih papuča, koje se pod snijegom nespretno zabadaju o smrznutu zemlju. Kod šumice zastade. Jaki zviždük pronese se zrakom. Brzi odgovor isto takovoga zviždüka zadrži ga čekajući. Za nekoliko časaka pojavljuje se i Gaber. »Dobro si uranio. Eno i kod Iveka već se sveti. Jesi zel torbu i košaru? — Dobro. Evo ja nosim dve popovače,[1] buju nam dosti široke. Komaj sem* ih od Jure dobil. Stari Bartol nas bu namazal i priredil. Znaš ja sem ti sanjal, da nam je bogati mlinar dole na potoku dal dukat. Tak se je žutil, znaš ...« Lojzek je mirno koracao kraj živahnog Gabera. Gaber je sigurno već jeo, a on još nije prožvakao ni jedan zalogaj. No valjda će u prvoj kući dobiti komadić kolača.

Kod Iveka bilo je sve na nogama. Djed Bartol pretvorio je Iveka već u Gašpara. Zna djed Bartol. I on je nekada još kao dječak tamo u Zagorju isto tako išao. E, lijepa li su ono bila vremena! Onda su se ljudi veselili tim običajima, a i bojali su se Boga. Danas nitko ni do Boga, ni do običaja ne drži. — Već se je razdanilo, kad je stari Bartol završio svoj posao i primio za nagradu obećanje na omot lulina duhana. — Tri kralja pođoše na svoj teški i daleki put. Svaki je u svojoj duši nosio pregršt želja, koje su ih isprepletene sa mnoštvom nada u nekom toplom iščekivanju pokretale naprijed. S njima krenuše i male jaslice, to jedino sredstvo, što bar na očigled smekšava ljudska srca. No već kod prvih koračaja zadrhtaše te jaslice u rukama Melhiora. To su Lojzekove ruke.

---

[1] »popovača« vrsta bijele duge košulje, koja se nosi u okolici Karlovaca.

Hoće li što donijeti, hoće li se prazne ili pune vratiti? A mati? Hoće li smrt doći u pohode svojoj drugarici sušici, dok njega nema kod kuće? Ne, ona dolazi u proljeće, a sada je zima...

Bjesni lavež psa trgne ga iz misli. Baltazar zazvoni. Kroz jutro prosu se skladan pjev:

»Takve su pahulje padale, koje su Isusa nunale. Novom se ljetu veseli, da nam se Isus porodi.«

Okno se otvorilo. Povezana glava pristare žene provirila je: »A kaj vam bum dala, če još nisam ni krop pristavila za žgance. Nu te',« i komadić kukuruznoga kruha zaleti se s prozora na jaslice i savije glavu Isusa na slamici. Prozor se zalupi, zvonce umukne, a začuđeni pogledi dječaka sukobiše se. Gašpar zinu. Na sreću mu se smrznuše riječi na uzrujanim usnama, kad je ugledao polomljenu glavu maloga Isusa. Sapeta tišina sasvim je nečujno rekla svoju. Kraljevski štap ovijen u zlato zastruže pod snijegom, da se dokopa žute zemlje. Sva gorčina Gašparove nutrinje sakupila se u ljepljivi ispljuvak i izmiješana s ilovačom stvorila je zeru blata, da njome podupre glavu Nevinoga, kojega je već kod prvoga koraka u svijet, okorjelo čovječje srce osudilo na smrt. — Tri kralja nastaviše svoj put u selo. Tu su bogati seljaci, tu će biti više sreće. Lojzek osjeti glad. Koščata ruka zahvati u prazninu torbe, da negdje na dnu napipa onaj komad kukuružnjaka. Zagrize. Prigorena korica prsne, a iza nje proviri plašt sivkasto-modre plijesni. Trpki kukuruz stegnu usne dječaka. Jaslice na ruci nagnuše se. Papirnati vo i magarac sa jaslica uperiše svoj ukočeni pogled u dječakovo lice. Desnica prionu k torbi i vrati u njenu prazninu prvi darak, njihov talisman.

Dolje na glavnom drumu nanizale se kuće imućnih ljudi. Tri kralja pobrzaše. Osjećali su, da im se ovdje mora pojaviti ona prava zvijezda sreće, o kojoj su već sedmicama šaputali gore u klijeti. I glasovi dječaka s poznatom pjesmom isprepletali su kućice i kućerke davajući svoje iskrene želje, a primajući tu i tamo po koji darak. U četiri dana napunila se torba komadima kruha, iz kojih je po gdjegdje izvirio zavidno bijeli komadić orehnjače ili makovnjače. Košara sa jajima pokrila je dno, a da je bila za tri četvrtine manja, možda bi bila i puna. — Navratiše se trgovcu. Izbrojaše jaja. Počela je nagodba. Valjuškasti trgovac s krmeljivim očima i nabuhlog lica, prevrtao je po više puta sva jaja od reda, da im točno ustanovi i dužinu i širinu. »Je znate kaj, dečki, kod mene su jaja po 75 para ali i ja moram nekaj zaraditi, em ja moram plaćati poreze i kojekaj drugo, kaj vi ne razmete, pak vam nemrem više dati od 25 para po komadu Je?« Tri kralja preumorna od dalekog puta ne progovoriše niti riječi. Jedini Ivek protisne kroz zube: »i paklić duhana za djeda Bartola«.

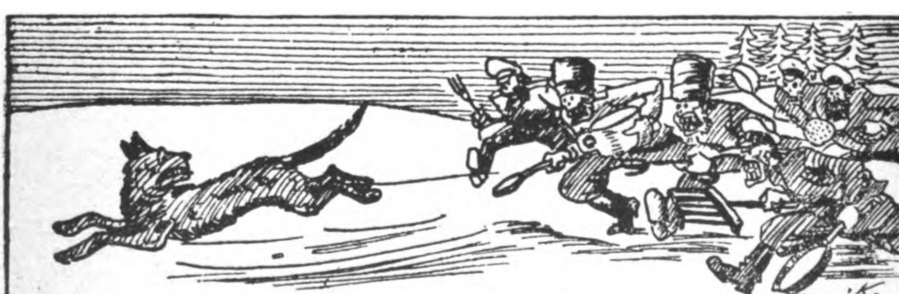
Zalepršalo je predvečerje. Pred vincilirskom kućicom zastadoše tri kralja. S teškim su koracima unilazili u kuću. U njihovoj duši usadilo se uvjerenje, da zvijezda sreće, koju pođoše tražiti, više ne postoji. Prva tri kralja nađoše je pred bezbroj, bezbroj godina. Onda je sinula u svoj svojoj blještavosti, a zatim je nestala, i tko zna, koji će je od smrtnika ikada još ugledati. — Na stolu zazveči sitniš. Radoznale oči ukućana upiljiše svoj pogled na oveću hrpu metala. Ivekova ruka počela je da broji. Neka grozničavost odrazivala se na licima dječaka. Nije dugo

trajalo i hrpa se rastavila na tri jednaka dijela. Ubrzo se skotrljaše zlatne krune i druge dostojanstvene oznake. Kraljevi se raziđoše. Svaki je u svoje kraljevstvo ponio punu torbu čemera i razočaranja. Lojzek požuri. Strah od onog, što bi ga moglo dočekati, tjerao ga je naprijed. U džepu mu je poskakivalo 37 dinara i 25 para, a na leđima u torbi imao je nešto kolača, kruha i jabuka. Brojke mu zaigraše pred očima. Kola, doktor, apoteka, a u njega je samo tih par dinara. Veseli glas sestrice istrgne ga iz razmišljanja »Joj na, gde si tako dugo, brajek, em nas je već bilo strah, a i petriola ni soli više nema.« — »Kulko treba?« — »Pol litre petroleja i pol kile soli, 4 i pol dinarov.« Lojzek mehanički izvadi novac, pruži ga sestri, koja odhitri preko pristaza u dućan. — Kroz pritvorena vrata drvene klijeti prodirao je suhi kašalj, popraćen muklim stenjanjem. Lojzek se sabra. Tiho otškrinu vrata i prekorači kućni prag. Pred njim je ušla bol, za njim se je ušuljala tjeskoba...

I dok su se u polumraku miješali kašalj, krv, hropac, bol i tjeskoba sa bojažljivim upitima, vitlajući se u vrtoglavo kolo i vrebajući na svakog, koji pristupi u njihovo carstvo, dotle se je vani spustilo sitno inje, koje je presniježilo staze i puteljke, da dostojno u bjelini i čistoći dočeka prve dane novoga godišta i svjetlije budućnosti. **Eva Tićak**

GLAD U CARISTIČKOJ RUSIJI

GLAD U SOVJETSKOJ RUSIJI

SLOBODA TISKA I NJEZINA PRAVNA REGULACIJA

U br. 12. 1937. g. štampan je prvi odlomak opsežne studije Dr. Sladovića o modernoj štampi. Makar je svaki odlomak samostalna cjelina za sebe, to ipak upozoravamo na sadržaj prvoga odlomka. Tamo se tretiraju suvremeni problemi slobode tiska, naročito uloga i važnost modernog novinstva u suvremenoj kulturi u vezi s demokratskim političkim sistemom, koji u sebi uključuje diskusiju i kritiku; problem političkog novinstva i privrednu važnost novinstva.

Povijest tiskovnog prava (prava o štampi) predstavlja sliku kulturno-političkog stanja odnosnih epoha i naroda, a obuhvata prvenstveno sredstva, kojima su se pojedine države služile u svrhu ograničenja slobode tiska (novina). Ta sredstva su djelomično preventivna, a djelomično represivne naravi te uključuju čitavu skalu posebnih armatura od prisilnog ishođenja koncesije i polaganja jamčevine (čime se otešćava izlaženje novina) preko različitih fiskalnih mjera (koje pogađaju promet s tiskopisima i njihov placement) i ograničenja ulične kolportage (prodaje, raspačavanja) do cenzure, zapljene i zabrane daljeg izlaženja (potiskivanje slobodne pisane i tiskane riječi). Historijat tiskovnog prava pokazuje prema tome i historički razvitak odnosa i suprotnosti interesa između države i novinstva, odnosno historijat borbe za političku slobodu neovisnog novinstva. Bez poznavanja toga historijata ne može se razumjeti sadanje stanje novinstva ni odnosne zakonske odredbe, koje reguliraju njegove pravne odnose. To znači, da se biće slobode tiska može ispravno shvatiti samo s historičkog stajališta, iako je prilično ispravno konstatirao Karl Römer, da još nikome nije uspjelo konstruirati jasnu definiciju te čarobne riječi. Burckhardt, švicarski državno-pravni pisac, određuje taj pojam ovako: »Die Pressefreiheit kann als Freiheit der Meinungsäusserung durch die Presse bezeichnet werden; die Freiheit ist gesetzt im Gegensatz zur staatlichen Gewalt, sei es in der Zivil-, oder Strafgesetzgebung, sei es in der Pressepolizei«.[19] Time se u bitnosti dovodi sloboda tiska u opreku s državnim zahvatima u slobodno javno iznošenje misli i mišljenja pomoću tiskopisa, odnosno s državnom cenzurom (predcenzurom), koja može konkretno biti preventivna ili represivna. Prema Jovanoviću[20] razumijeva se pod slobodom tiska sistem, u kojem nijesu dopuštene preventivne mjere upravne oblasti protiv tiska, a dopuštene su samo represivne mjere, koje vrše sudske oblasti, t. j. sistem, u kojem ne ovisi od prethodnog odobrenja upravne oblasti izlaženje, prodaja ni raspačavanje tiskopisa (novina), ali iako je s jedne strane dopušteno sve objavljivati, opstoji s druge strane odgovornost za ono, što je objavljeno, i to pred sudom prema opstojećem zakonu.

O tome nema dvojbe, da duhovni početak pojma slobode tiska potječe od liberalnog shvaćanja socijalnih i političkih pojava. Prvi put spominje se sam izraz »sloboda tiska« u podnaslovu Milton-ove »Aeropagitica a speech for the liberty of unlicensed printing« (1644), gdje se prvi put

---

[19] Burckhardt: Kommentar zur schweizerischen Bundesverfassung. 3. Auflage, strana 507.

[20] Slobodan Jovanović: Ustavno pravo kr. Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd. 1924, str. 442.

pojavljuje misao o slobodi tiska i tekstualno fiksira. Kasnije je ta misao naročito jako naglašena u spisu »Ueber Pressefreiheit und deren Graenzen«, koji je napisao anonimni pisac, a izdan je godine 1787. u Züllichan-u (Šlezija); autor polazi sa stajališta, da sloboda tiska predstavlja naravno pravo, koje je ljudima dano od Boga, uključuje ovlašćenje, da čovjek može javno putem tiska iznijeti svoje mišljenje i s njime upoznati druge ljude. Sloboda tiska (novina) u današnjem smislu ne uključuje u sebi drugo značenje, osim što naglašuje, da se u tiskopisu (novini) može slobodno i bez prethodne cenzure iznijeti vlastito mišljenje i s njime upoznati druga lica. U odnosu između države i novinstva pridaje se najveća važnost upravo problemu slobode tiska (novina). Za nijedan pojam nijesu se u novijem historičkom kulturnom razvitku čovječanstva od izuma tiska do danas vodile tolike strastvene borbe kao za pojam slobode tiska. Kod toga valja uvažiti, da borba za pojmove i krilatice nije borba za šimere i utvare, nego borba za pojmove, koji u sebi nose historičke sile, koje su toliko snažne, da obuhvataju svu našu volju i htijenje i da nama vladaju. Odmah nakon izuma tiska razvila se i održala stoljetna borba između državnog autoriteta i zahtjeva, koji je naglašavao slobodu tiska. Država je zahtijevala za sebe pravo cenzure svih tiskopisa. Ta borba završena je načelno političkom deklaracijom o čovječjim i građanskim pravima fiksiranim u ustavu slobodne američke države Virginije i po velikoj francuskoj revoluciji, kojim je izjavljeno, da ljudima pripada pravo slobodnog izjavljivanja misli i mišljenja u tiskopisima. Time je borba liberalističkog shvaćanja prenesena u znanstveno filozofski sistem. Počevši od godine 1776., kad je prvi put u ustavu američke države Virginije ustavno ustanovljeno pravo slobode tiska, prelazi ovo postepeno u sve kasnije državne ustanove, ali s time ne prestaje borba između države i načela slobode tiska, koje zastupa slobodoumno građanstvo XIX. i XX. stoljeća. Borba za slobodu tiska je u prvom redu duhovna borba, koja traži ukidanje predcenzure.

Usprkos okolnosti, da načelo slobode tiska spada prema evropskom ustavnom pravu među t. zv. klasična prava subjektivne slobode kao subjektivno pravo na intelektualno stvaranje i tiskanje svojih mišljenja, ne može se odrediti jedinstvena teoretska značajka, koja bi se mogla bez daljega primijeniti na tiskovna prava sviju evropskih, odnosno kulturnih država. Odgovor na to pitanje nema međutim samo znanstveno-teoretsku važnost, nego interesira pisce (autore), nakladnike, novinare i novinske zavode, a konačno i čitavu javnost. Tiskovno pravo, pitanja slobode tiska, cenzure i sl. predstavljaju simptome trajno aktuelne problematike, koja se neposredno tiče egzistencije novinstva, a danas je naročito aktuelizirana dubokosežnim političkim i socijalnim promjenama. U pogledu ustavnih odredaba o slobodi tiska i specijalnih zakonskih propisa o tiskovnom pravu ne opstoji nikakva homogenost kod evropskih naroda, pa zbog toga opstoje znatne poteškoće njihova sistematiziranja. Između pojedinih pozitivnih tiskovnih prava opstoje određene sličnosti, ali i znatne razlike tako, da se među njihovim približnim skupinama ne može odrediti točna granica. U glavnom mogla bi u tu svrhu poslužiti klasifikacija, koja pozitivna tiskovna prava dijeli u slijedeće skupine, i to: a) skupina država, kojih ustavi ne proglašuju i ne garantiraju slobodu

tiska, b) skupina država, kojih ustavi proglašuju načelo slobode tiska, ali ne sadrže nikakve odredbe o njegovu garantiranju tako, da državljani tih država nijesu zaštićeni od zakonodavstva, nego samo od upravnih ovlasti; ovamo spadaju primjerice Finska, Irska, Čehoslovačka (§§ 113, 118 ustava od 29. II. 1920.), Turska i Jugoslavija (prema ustavu od 3. IX. 1931.), i c) skupina država, kojih ustavi proglašuju načelo slobode tiska bez ograničenja, a podjedno pružaju državljanima garancije, da će se ono poštivati kako sa strane zakonodavstva, tako i sa strane upravnih oblasti; ovamo spadaju primjerice Grčka, Poljska, Njemačka po weimarskom ustavu i Rumunjska. One skupine država, koje proglašuju načelo ustavne slobode tiska, bez garancija od utjecaja zakonodavne vlasti, služe se često (Čehoslovačka) sistemom, prema kojemu fiksiraju načelo zakonitosti, čime uglavnom ograničuju dispoziciju upravne i sudske oblasti, ali s druge strane prepuštaju zakonodavstvu, da organizaciju slobode tiska uredi onako, kako to smatra momentano zgodnim. Razumljivo je, da takav sistem omogućuje zakonodavcu, da uz preventivnu cenzuru uvede i primjenjuje i sistem prethodnog odobrenja nadležne državne oblasti, bez kojega se tom slobodom ne smije nitko poslužiti. No u takvom događaju jedva i opstoji sloboda tiska, jer se njome može služiti samo lice, kojemu je to nadležna oblast izričito dopustila. Većina država, koje spadaju u pomenutu drugu skupinu, ublažuje taj sistem koncesije i uvodi sistem prethodne deklaracije, prema kojemu se mora nadležnoj upravnoj oblasti prijaviti svako lice, koje se želi služiti slobodom tiska; no u pravilu primjenjuje se taj sistem deklaracije najvećim dijelom kod periodičkih publikacija. Sistem prethodne deklaracije (prijave) mnogo je simpatičniji od sistema koncesije (dozvole), iako su oba ta sistema nedemokratskog karaktera, jer se njima može prema volji i samovolji stezati sloboda tiska. Države, koje spadaju u pomenutu drugu skupinu, mogu svoj sistem ublažiti tako, da ukinu sve preventivne mjere (prijavu, dozvolu i sl.) i da se posluže represivnim mjerama (t. j. da prema licu, koje povrijedi ili zloupotrijebi slobodu tiska, primijene kaznene i druge sankcije). Ako državni ustavi država, koje spadaju u pomenutu drugu skupinu, ne propisuju nikakva ograničenja, mogu njihovi zakonodavni organi specijalnim zakonima o tisku propisati preventivni (prijava, koncesija) ili represivni (liberalniji) sistem slobode tiska. To pak znači, da sam ustav eventualno ne sadrži nikakve odredbe o preventivnim mjerama, ali ostavlja mogućnost običnom zakonu, da ih ustanovi i uvede kadgod se to smatra potrebnim, jer se sloboda tiska prema toj skupini država može uvijek ograničiti zakonom kao lex specialis, odnosno posebnim zakonom (materijalno- i formalno-pravnog značaja), kojima se regulira sloboda tiska.

U treću skupinu spadaju države, kojih ustavi pružaju državljanima dovoljne garancije ustavnih (javnih) subjektivnih prava i sloboda, no jer tisak uključuje u sebi pored subjektivnih funkcija i znatne objektivne funkcije, uređuju tiskovno pravo pravnim normama sui generis, u kojemu su naročito predviđeni tiskovni delikti i posebne kaznene sankcije.

Postepeno se razvilo shvaćanje, koje je provedeno i u novijim državnim ustavima, a koje je slobodu tiska smatralo subjektivnim javnim pravom i uvrstilo ga u onu skupinu javnih prava, koja osnivaju slobodu

individuuma od utjecaja državne vlasti u njegovu pojedinačnu pravnu sferu.[21] Individualizam, koji je naglašen osnovnim slobodnjačkim pravima svakog čovjeka, ulazi u ustavne povelje sjevero-američkih slobodnih država.[22] U prvom američkom ustavu Virginije od 12. lipnja 1776. ustanovljeno je, da su svi ljudi od prirode jednako slobodni i nezavisni i da im pripadaju određena prirodna prava, koja ne mogu, — kad uđu u određenu ljudsku zajednicu, — nikakvim ugovorom svome potomstvu ni oteti ni odsvojiti; ovamo spada naročito uživanje života i slobode zajedno sa svim sredstvima, koja su potrebna da se steče i drži vlasništvo te postigne i oživotvori dobrobit i sigurnost. — Mnogo jače naglašen je individualizam u »izjavi prava čovjeka i građana«, koju je izdala francuska ustavotvorna skupština dne 26. kolovoza 1879.[23] polazeći sa stajališta, da je nepoznavanje i neodržavanje osnovnih ljudskih prava najglavniji razlog javnih nesreća i propasti vlada i da je za to potrebno u svečanoj izjavi ustanoviti sveta prava čovjeka, da se ljudi uvijek na njih sjećaju. Tu se ističe, da je svakoj političkoj zajednici svrha, da se uzdrže prirođena prava čovjeka, koja nikad ne zastaruju, a među koja spadaju: sloboda, vlasništvo, sigurnost i otpor protiv tlačenja. Za vršenje prirođenih prava svakog čovjeka ne opstoje druge granice osim onih, koje su potrebne da se i drugim članovima zajednice zajamči uživanje istih prava, a koje se mogu odrediti jedino zakonom. U toj izjavi naročito je naglašeno, da su svi ljudi rođeni slobodni i jednaki pred zakonom, te da se socijalne razlike mogu opravdati samo radi javnog dobra. Na temeljna čovječja prava nadovezuju se u toj izjavi politička (građanska) prava, koja služe kao sredstvo, da se državna zajednica stvori bez oštećenja čovječjih prava. Ta temeljna slobodnjačka prava prelaze po tome gotovo u sve kasnije ustave, i to naročito u belgijski ustav od 7. veljače 1831., odakle ih je preuzeo austrijski ustav od 21. prosinca 1867.,[24] a kasnije i drugi ustavi.

S obzirom na okolnost, da se u javnosti češće upućuje na ugled engleskog prava i njegove zaštite subjektivnih javnih prava, iznosi se ukratko odnosno pravno stanje. U Engleskoj ne opstoji pojam jedinstvene redarstvene vlasti (kao u kontinentalnoj Evropi). Slobodnjačka prava individua suprotstavljaju se naime jedinstvenoj redarstvenoj vlasti kao zaštita pojedinca, pa se radi toga sa stajališta engleskog prava ne govori o opstojnosti slobodnjačkih prava, nego o političkoj slobodi, koja uključuje u sebi načela (maksime) i zakonodavno-političke principe, koji nijesu postavljeni izričitim zakonodavnim činom. Osobna sloboda zaštićena je djelimice pravnim sredstvom Habeas Corpus Act-a od 26. V. 1679., a djeli-

---

[21] Dr. Vinko Krišković: Upravna nauka i hrvatsko upravno pravo. Zagreb, 1901., str. 65. — Dr. Ladislav Polić: O pojedinačnim slobodama i njihovim jamstvima. (Mjesečnik Pravničkog društva, Zagreb. Godina XL. — 1914, broj 3, str. 193 i sl.)

[22] Ch. Beudant: Le droit individuel et l'Etat. Paris. 1920.

[23] Spetorski E.: Tri deklaracije (Arhiv za pravne i društvene nauke. Beograd. Godina XXIV, drugo kolo, knjiga XXVIII, broj 5. od 25. V. 1934., str. 373 i sl.). — M. L. Kostić: Postanak subjektivnih javnih prava (Branič. Organ advokatske komore. Beograd. Godina 1935.-1936., broj 5, str. 222).

[24] Dr. G. Jellinek: System der subjektiven öffentlichen Rechte. Tübingen. 1919. — Dr A. Hensel: Grundrechte und politische Weltanschauung. Tübingen. 1931.

mice osobitim formama. Osobna sloboda građana može se ograničiti (ukinuti) zatvorom samo na osnovi warranta po zemaljskoj redarstvenoj oblasti ili po mirovnom sucu (u pismenoj formi u pravilu u kaznenom postupku, i to kod teških delikata, a naročito ako je veliki jury već podignuo optužbu). Uhapšenje vrši se tako, da se odnosno lice dotakne rukom te mu se podjedno saopći, da je uhapšeno; kod toga se smije upotrijebiti samo apsolutno potrebna sila, pa je radi toga nedopušteno vezati ili okovati uhapšenika, izuzevši da ovaj prijeti silom, da se služi silom ili da nastoji pobjeći. Publika mora u svakom pravcu pomagati organu vlasti, koji provodi uhapšenje. Premetačina se smije provesti samo kod lica, koje je uhapšeno radi teškog delikta (indictable offence); kod toga smiju premetačinu kod ženskih uhapšenica provesti samo ženska lica. Izuzetno su ovlašćeni na provedenje premetačine redarstveni organi protiv lica, koja su sumnjiva radi krađe, kao i kod zvjerokradica, kućaraca i poljara, a carinski organi protiv lica, koja su sumnjiva radi kriomčarenja. — Prema common law-u (običajnom pravu) dopuštena je povreda k u ć n o g p r a g a samo u dva slučaja, i to: a) da se spriječi teški delikt (felony) ili pogibeljna povreda mira; u takvim događajima smije svako lice (a ne samo redarstveni egzekutivni organ) unići u tuđu kuću, ako predleži pogibelj u odvlaci, odnosno silom otvoriti vrata u tuđoj kući, i b) u svrhu ustanovljenja krađe ili ukradenih stvari. U prvom događaju je počinitelj već poznat i treba ga uhapsiti, dok u ovom drugom događaju počinitelj nije poznat, nego se nastoji izviditi trag krađe ili ukradenih stvari. Premetačina kuće (eventualno otvorenje kućnih vrata na silu) smije uslijediti samo na osnovi warranta mirovnog suca. — Tajna pisma nije bila zaštićena za vrijeme kraljice Ane kao ni za vrijeme engleske republike pod Cromwellom (kad se pošta smatrala izdašnim financijalnim vrelom i sredstvom za političku špionažu tako, da su poštanski uredi dobivali naloge za provođenje sistematskoga i periodičkog otvaranja pisama i za pregled korespondencije; osim toga otvarana su i čitana sva pisma, koja su se slala u inozemstvo). To stanje trajalo je sve do zakona od 1710., kojim je zabranjena prijašnja praksa otvaranja pisama i određeno, da se u buduće smiju pisma otvarati samo na osnovi pismenog warranta državnog tajnika (Home secretary), koji vrijedi samo za pojedinačnu povredu tajne pisma, a pored toga morao se voditi poseban registar o odnosnim nalozima. Takvi pismeni nalozi izdaju se radi svrha kriminalnog redarstva odnosno radi suzbijanja protudržavnih pokreta. — Sloboda tiska: Kad se raširila upotreba tiska, pokazala se potreba kontrole knjigotiskarstva (naročito za Tudorovića nije se nitko smio baviti tiskom bez vladareve licence). Godine 1557. osnovan je ceh knjigotiskara u Londonu, kojemu je podijeljen monopol za tiskanje, što je olakšavalo vršenje kontrole nad radom njegovih članova. Dekretom od 11. VII. 1637. ukinut je taj monopol, ali je određeno, da se u buduće ne smije nijedna knjiga objelodaniti bez prethodne licence i bez upisa u poseban registar; potrebnu licencu (u formi «imprimatur-a«) podjeljivali su nadbiskup od Canterbury-a i biskup od Londona, suci, dvorski činovnici i podkancelari sveučilišta. Ta cenzura ostala je na snazi i pod republikom. Protiv samovoljne cenzure uložio je godine 1644. Milton (Areopagitica) plameni protest i razvio načelo, koje je kasnije postalo

sastavnim dijelom konstitucionalne doktrine, a prema kojemu se svaka knjiga smije tiskati bez prethodne licence, ako je registrirano ime sastavitelja (autora). U XVIII. stoljeću iznesao je lord Mansfield svoju doktrinu, koja je u vezi sa slobodom tiska. Konačno (nakon ukidanja jamčevine za izdavanje tiskopisa) statuirana su slijedeća ograničenja tiska, i to: a) svaki knjigotiskar mora još šest mjeseci nakon tiskanja sačuvati po jedan primjerak odnosnog tiskopisa uz prijetnju novčane globe, a ako je tiskanje izvršio na trošak drugog lica, mora na svakom odnosnom tiskopisu notirati njegovo ime i točnu adresu te odnosni egzemplar na zahtjev predložiti svakom nadležnom mirovnom sucu, b) svaki knjigotiskar novina mora uz prijetnju kazne na prednjoj i stražnjoj strani označiti svoje ime i adresu, a u protivnom ne smije se odnosni tiskopis raspačavati, c) svako novinsko preduzeće mora se registrirati uz navod lica, koja kod njega sudjeluju (Newspaper Libel and Registration Act 1881.). —Međutim razvili su se mnogi privilegiji, koji služe tiskarskom obrtu i novinarskim preduzećima, u pogledu otklanjanja odgovornosti povodom kaznene tužbe (action for a libel), faire i točnog izvješćivanja o sudskim raspravama i javnim skupštinama itd. — Sloboda osnivanja društava: Sudovi i zakonodavstvo mogu načelno sprečavati osnivanje društava tako, da pojedinim društvima ne priznaju kvalitet korporacije; toj svrsi služio je i Law of Conspiracy (ukupnost pravnih norma, koje sačinjavaju podlogu za prosuđivanje zavjere), po kojem se moglo zabraniti osnivanje društava, koja se smatrahu štetnim radi njihovih kriminalnih ili fraudoloznih čina, a koja se služe kriminalnim sredstvima za postignuće svojih svrha, odnosno društava, koja su prisilno sprečavala slobodu očitovanja misli i volje svojih članova. Sve do Conspiracy and Protection Act, 1875. progonile su se sindikalne organizacije radnika. Prema sadanjem pravnom stanju vrše Trade Union nesmetano svoju funkciju za zaštitu radničkih interesa, a smiju polaziti i za političkim svrhama. Zakon od 1906. sadrži tri važna privilegija za Trade unions, prema kojima: a) nije kažnjivo postavljanje štrajkaških odbora, b) nije kažnjiv čin, kojemu je svrha da se pomoću radničke koalicije postignu bolji radnički uvjeti, makar on zadire u obrt ili trgovinu drugih lica; time je legaliziran secondary strike, i c) ne može se pred nijednim sudom podignuti tužba radi naknade štete protiv Trade Union (ili određenoga njihova organa) radi djela, kojemu je svrha poboljšanje radnih uvjeta. — Sloboda sakupljanja: Apsolutna sloboda ograničena je samo time, da odnosna skupština ne smije polaziti za protupravnim svrhama (unfawful assembly); o tome odlučuju redarstvene oblasti, koje to prosuđuju prema praksi, koja nastoji proširiti slobodu sakupljanja. — Pravo ovlašćenog otpora protiv organa državne vlasti: U Engleskoj ne opstoji delikt otpora protiv zakonitog vršenja državne vlasti kao u kontinentalnom evropskom pravu. U Engleskoj može svako lice uz određene pretpostavke suprotstaviti opravdani otpor svakome pa i redarstvenom egzekutivnom organu u svrhu obrane od neopravdanog napadaja na život, ličnost i imovinu. Pri tome nije dopušten napadaj, nego samo obrana, jer ovlašteni otpor ne uključuje nikad pravo napadaja. To vrijedi naročito za događaje nužde (self-defence). O opravdanosti, odnosno neopravdanosti obrane, koju vrši napadnuto lice, odlučuje konkretno sud.

Načelo slobode javnog izražavanja mišljenja putem tiska prodrlo je u ustavno pravo prvobitno u formulaciji, koja nastoji utvrditi, da predleži prirođeno, neotuđivo i od svake državne privole neovisno subjektivno pravo čovjeka i građanina, po kojem može javno slobodno izraziti svoje mišljenje i osjećaje, i to bez obzira na to, da li time izjavljuje važno ili nevažno, istinito ili lažno. Tako primjerice određuje art 12. Bill of right iz godine 1767., da ljudima pripada pravo na slobodu, prema kojoj mogu govoriti, pisati i svoje osjećaje izražavati, i da se zbog toga ne smije potiskivati sloboda tiska (novina). Francuska Déclaration des droits de l'homme od godine 1789. i od godine 1793. (kojoj je kao ugled služio američki ustav, i to naročito Bill of right od 1776. iz Virginije, jednako kao i nauka Rousseau-a) sadrži također odredbu o slobodi javnog izražavanja mišljenja i tiska.[25] Nakon deklaracije čovječjih i građanskih prava od godine 1789. ušlo je subjektivno pravo javnog iznošenja mišljenja u sve evropske ustave, ali mu je oduzet značaj naravnog prava.

U Njemačkoj fiksirano je to pravo javnog iznošenja mišljenja već u ustavu od godine 1849. (§ 143), prema kojemu »Jeder Deutsche hat das Recht, durch Wort, Schrift, Druck und bildliche Darstellung seine Meinung frei zu äussern«. Isto određuje i art. 27. pruskog ustava od 31. I. 1851.: »Jeder Preusse hat das Recht, durch Wort, Schrift, Druck und bildliche Darstellung seine Meinung frei zu äussern. — Die Zensur darf nicht eingeführt werden; jede andere Beschränkung der Pressfreiheit nur im Wege der Gesetzgebung«. Ista odredba nalazi se i u art. 118. weimarskog ustava: »Jeder Deutsche hat das Recht, innerhalb der Schranken der allgemeinen Gesetze seine Meinung durch Wort, Schrift, Druck, Bild oder in sonstiger Weise frei zu äussern. An diesem Rechte darf ihn kein Arbeits- oder Anstellungsverhältniss hindern, und niemand darf ihn benachteiligen, wenn er von diesem Rechte Gebrauch macht. — Eine Zensur findet nicht statt, doch können für Lichtspiele durch Gesetz abweichende Bestimmungen getroffen werden. Auch sind zur Bekämpfung der Schund- und Schmutzliteratur, sowie zum Schutze der Jugend bei öffentlichen Schaustellungen und Darbietungen gesetzliche Massnahmen zulässig.«[26]

Radi preglednosti iznosi se ukratko historijat uređenja tiskovnog prava u dvjema demokratskim državama, i to:

a) Englesko tiskovno pravo.

Zanimivo je ukratko upoznati probleme slobode tiska i tiskovnog prava u Engleskoj, koja se smatra klasičnom demokratskom državom. U Engleskoj[27] ne opstoji jedinstvena kodifikacija tiskovnog prava niti je pravni položaj tiska (novinstva) fiksiran u ustavu kao temeljnom za-

---

[25] Art. 10.: »Nul ne doit être inquiété pour ses opinions, mêmes religieuses, porvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public établi par la loi«. — Art 11.: »La libre communication des pensées et des opinions est un des droits le plus précieux de l'homme: tout citoyen peut donc parler, écrire, imprimer librement, sauf à repondre de l'abus de cette liberté, dans les cas déterminés par la loi.«

[26] Dr. Hellwig: Meinungsfreiheit, Zensur (Die Grundrecht und Grundgpflichten der Reichsverfassung. Kommentar zum zweiten Teil der Reichsverfassung. Zweiter Band. Berlin. 1930, str. 1. i sl.).

konu. U jednoj rješidbi iz godine 1900. naglašeno je, da sloboda novinstva nije ni veća ni manja od slobode svakog engleskog državljanina, što znači, da novinstvo ne uživa nikakvu zasebnu pravnu zaštitu ni od kakvih upravnih mjera i odredaba, iako ove mogu daleko prijeći okvir tiskovno-redarstvenih propisa i ograničenja. Tiskovno-redarstveni propisi osnivaju se prije svega na dva zakona, i to na Newspaper Printers and Reading Rooms Repeal Act, 1869. i Newspaper Libel and Registration Act, 1881., koji pod prijetnjom kaznenih sankcija određuje, da svaka novina (časopis) mora nositi ime i adresu tiskara i da je tiskar obvezan tečajem šest mjeseci čuvati tiskopis, na kojem je označeno ime i adresa nalogodavca (naručitelja) ili nakladnika. Novine, koje ne pripadaju određenom dioničkom društvu moraju u poseban registar upisati naslov i ime vlasnika; za registriranje odgovorni su tiskar i izdavač. Englesko novinstvo ne pozna prinude u pogledu primanja službenih vijesti i ispravaka kao ni dužnosti davanja oblasnih dužnih primjeraka. No Copyright Act, 1911. statuira dužnost na davanje određenog broja besplatnih primjeraka određenim javnim knjižnicama. U pomenutim zakonskim propisima sadržane su mnoge odredbe, pomoću kojih može država po svom organu utjecati na novinstvo. Kazneno-pravna odgovornost novinstva ravna se prema common law-u. Za novinstvo naročito je važno »libel-pravo«, koje se osniva na The libel Act od 24. VII. 1843, koje regulira civilnu i kaznenu odgovornost zbog libela, a razlikuje: a) defamatory libel (uvreda, kleveta), b) seditions libel (vijesti, koje utječu na uzbunu, nemir, revoluciju), c) blasphemous libel (huljenje na Boga) i obscene libel (povrede morala). Progon zbog libela može vrlo nepovoljno djelovati na odnosnu novinu, jer su predviđene visoke odštetne svote u slučajevima uvreda i kleveta; da tome izbjegnu, namještavaju veće novine kućnog pravnika, koji ispituje svaki broj lista sa stajališta »libel-prava«. — Posebni zakoni sadrže različita ograničenja za novinstvo, koja su statuirana u javnom interesu. Tako je primjerice za zaštitu sudaca i vodstva procesa u contempt of court predviđeno ograničenje novinstva u pogledu izvješćavanja sa sudskih rasprava. U izbornom pravu sadržani su propisi, koji štite izbornog kandidata od lažnih tvrdnja, koje se iznose u javnost putem novina. Posebnim zakonskim propisima (Veneral Diseases Act, 1917.) zabranjeno je novinama donošenje oglasa o liječenju veneričkih bolesti i o lijekovima za te bolesti. Zakonski propisi sadržani u Betting Act, 1853. i Ready Money Football Betting Act. 1920. zabranjuju donošenje novinskih oglasa o konjskim i drugim utrkama i sl. Prema Cruelty to animals Act. 1876. zabranjeno je novinama donošenje oglasa, kojim se javnost upućuje na eksperimente sa životinjama, a prema Larceny Act, 1861. zabranjeni su oglasi, kojima se obećaje nekažnjivost donosiocima ukradenih stvari. Ako novine donesu neoprezna saopćenja o državnim ugovorima ili o vojničkim tajnama, potpadaju takva saopćenja pod Official Secrets Act, 1899., 1911. i 1920., a ako pozivaju na uskratu službe u vojsci i mornarici pod Incitoment to Muting Act, 1797. Novinska saopćenja (vijesti), koja su neoprezna, pogibeljna ili ponizujuća za vladu, kažnjavaju se u vrijeme rata i izuzetnog stanja prema Defence of the Realmi Act, 1914.; to pitanje potanje je reglementirano i u Emergency Powers Act, 1920. i Emergency Regulations, 1926. — U smislu Law of

libel Amendement Act, 1888. ne smiju novine u svojim izvješćima o sudskim raspravama citirati huljenje na Boga, a prema Judicial Proceedings Regulations of Reports Act, 1926. zabranjuje se novinama saopćenje sviju procesualnih pojedinosti, koje bi mogle škoditi javnom moralu. Criminel Justice Act, 1925. sadrži zabranu objavljivanja fotografija i crteža interesiranih lica. — Children and Young Pasons Act, 1933. i Betting and Lotteries Act, 1934. sadrže dalja ograničenja novina u saopćivanju odnosnih vijesti. Osim toga opstoji u Engleskoj i mogućnost ishođenja sudske zabrane, kojom se zabranjuje objavljivanje ili ponovno objavljivanje određenih vijesti (saopćenja), i

b) francusko tiskovno pravo.

Današnje franc. tiskovno pravo svodi se (kao i sve ostale franc. političke institucije) u prvom redu na veliku franc. revoluciju od godine 1789., kad se prvi put pojavljuje novinstvo u modernom smislu.[28] Do tog vremena novinstvo je samo »martirijum mišljenja«[29], iako ono ni kasnije nije potpuno slobodno, jer su propisi o cenzuri ostali i dalje na snazi, a tiskari i nakladnici odgovarali su za sadržaj tiskopisa pored autora. Art. 11. čovječjih prava, koja su dne 26. VIII. 1789. svečano proglašena, ostao je doduše na papiru, ali se njegova stilizacija kasnije vraća u ustavnim nacrtima i zakonima, jer se smatralo, da slobodno javno saopćivanje misli i mišljenja predstavlja najdragocjenije ljudsko pravo, po kojem može svaki građanin slobodno govoriti, pisati i svoje misli tiskati obdržavajući kod toga jedino granice, koje su toj slobodi postavljene zakonom. U Constitution française od 3. IX. 1791. učvršćena je posebna odredba (Titre I. § 4, b) o slobodi tiska, kojom je zajamčeno svakom građaninu, da može govoriti i pisati, odnosno tiskati svoje misli te ih javno objavljivati tako, da tiskopisi ne potpadaju ni pod kakvu cenzuru i nadzor prije njihova objavljenja. No ta odredba nije se poštivala, jer su u praksi svakovremeni vlastodršci potiskivali i zatirali protivničko novinstvo; tako su primjerice dne 10. VIII. 1792. zabranjene sve rojalističke novine. No to nije smetalo girondiste, koji su provodili takve protuliberalne mjere protiv protivničkog novinstva, da je dne 24. VI. 1793. zaključena Constitution de la République Française, koja je u art. 7. ponovno svečano proklamirala, da svakom pripada pravo, da svoje misli i mišljenje izrazi putem novina (tiska) ili na makar koji drugi način, i da se to pravo (koje se smatralo naravnim i građanskim pravom) ne može nikad ukinuti. Strahovlada, koja je iza toga slijedila, nije poštivala tu odredbu. U ustavu direktorija od 22. VIII. 1795. (5. Fructidor III. godine franc. republike) određeno je (art. 353.) da se nitko ne smije sprečavati u tome, da svoje

[27] Max Grünbeck: Die Presse Grossbritaniens. Ihr geistiger und wirtschaftlicher Aufbau. (2. Bände). Leipzig, 1937. — Dr. Alfred Mischke: Die Besitzverhältnisse in der englischen Tages- und Sonntagspresse. (Zeitungswissenschaft. Monatsschrift für Zeitungsforschung ... Berlin, 12. Jahrgang, Nro 10. von 1. X. 1937. strana 677 do 696).

[28] André Lebon: Das Verfassungsrecht der französichen Republik. Tübingen. 1900, str. 185 i sl.

[29] Walter Gruber: Die Entwicklung des französichen Presserechts. (Zeitungswissenschaft. Monatsblatt für internationale Zeitschriftsforschung. Berlin. 11. Jahrgang, Nr 4. vom 1. IX. 1936, strana 198. i sl.).

misli i mišljenje izjavljuje, napiše, tiska i objavljuje, odnosno (art. 355) da se sloboda tiska ne može ograničiti ni privilegijima, ni vlašću, ni sudovima ni na kakav drugi način.

Nakon državnog udara od 4. IX. 1796. nastupili su često progoni novinstva usprkos načelu o slobodi tiska. Konzularni ustav Napoleona Bonaparte od 13. XII. 1793. ne sadrži nikakve odredbe o tisku i o slobodi tiska. Sam Napoleon nastojao je ograničiti broj novina smatrajući ih opasnim oružjem u ruci neprijatelja franc. republike. Dekretom od 5. II. 1810. uvedena je cenzura, koja je međutim bila i prije prakticirana. U art. 8. Charte constitutionelle française od 4. VI. 1814. oređeno je, da franc. građanima pripada pravo, da svoje misli iznose (objavljuju) i tiskaju, koliko to ne prekoračuje granice, koje su slobodi tiska postavljene zakonom. No usprkos tomu uvedena je neposredno iza toga cenzura, koja je ukinuta zakonom od 17. V. 1819, ali je opet uvedena zakonom od 31. III. 1820. Zakon od 26. VII. 1821. proširio je cenzurne propise na sve tiskopise, koji izlaze periodički. Ta dva potonja zakona ukinuta su kasnijim zakonom od 17. III. 1822. i od 25. III. 1822., ali kojima je propisana posebna dozvola za dalje izlaženje novina, a podjedno priznato vladi ovlaštenje, da zabrani novine, koje joj smetaju u radu. Liberalnim zakonom od 18. VII. 1828. ponovno je uvedena sloboda tiska i ukinuta dozvola za dalje izlaženje novina kao i cenzura, ali je pridržana obveza na polaganje jamčevine i propisano, da se natpis novine, kao i ime i adresa vlasnika, odgovornog urednika i tiskara mora prijaviti nadležnoj oblasti prije izdavanja novine. Charte constitutionelle française od 14. VIII. 1830. određuje u art. 7., da Francuzima pripada pravo da tiskaju i objavljuju svoje mišljenje, koje se podudara sa zakonom, i da se cenzura ne smije nikad više uvesti. No usprkos tome opet je već dne 9. IX. 1835. uvedena cenzura, koja je ostala na snazi sve do 24. II. 1848. (pad kraljevstva). Provizorna revolucionarna vlada ukinula je dne 6. III. 1848. cenzuru i novinsku jamčevinu kao i sve ostale zakonske propise, koji su sprečavali slobodu tiska. No već dne 11. VIII. 1848. ograničuje nacionalna skupština slobodu tiska. Kasniji ustav od 4. XII. 1848. sadrži u art. 8. odredbu, prema kojoj građanima pripada pravo da se sastaju u miru i bez oružja, odnosno pravo da svoje misli javno iznose putem tiska ili na drugi način tako, da se tisak ne može nikad podvrgnuti pod cenzuru; prema posebnoj odredbi (art. 83.) toga ustava novinski delikti potpadaju pod porotne sudove. Zakonodavna skupština uspostavila je kasnije ponovno tiskovni zakon od 9. IX. 1835. i uvela cenzuru. Dne 16. VII. 1850. uvedena je ponovno novinska jamčevina. Ustav Napoleona III. od 14. I. 1852. ne sadrži nikakve odredbe o tisku i o slobodi tiska, a njegov tiskovni zakon od 17. II. 1852. omogućuje vladi da potiskuje i zabranjuje novine. Liberalni tiskovni zakon od 11. V. 1868. dopušta izdavanje novina bez prethodne dozvole, ali pridržaje većinu propisa tiskovnog zakona iz godine 1852. (kao primjerice jamčevinu, biljegovinu i sl.). Zakonom od 6. VII. 1871. ponovno je ustanovljena novinska jamčevina za političke novine, što je bilo ukinuto dne 10. X. 1870. Dne 29. VII. 1875. određeno je, da su za tiskovne delikte nadležni porotni sudovi. Dne 29. VII. 1881. donesen je tiskovni zakon, koji se i danas nalazi na snazi, a koji određuje (art. 1.), da su tisak i knjižare slobodne i da (art. 5.) svaka novina može izlaziti bez prethodne

dozvole i bez položenja novinske jamčevine, ali da (art. 6.) svaka novina mora imati svoga odgovornog urednika (gérant) i da se (art. 10.) moraju dostaviti kod državnog odvjetnika (u manjim mjestima kod gradskog načelnika) dva primjerka novine odmah nakon njena izdanja. Ustavi od 25. II. 1875. i od 16. VII. 1875. ne sadrže odredbe o tisku. Provedbeni propisi, koji su naknadno izdani k tome tiskovnom zakonu ex 1881., zabranjuju zloupotrebu slobode tiska putem pornografskih tiskopisa, anarhističke propagande i blaćenja inozemnih poglavara.

Ako se objektivno promotri engleski i francuski sistem novinstva i njihova sloboda tiska, mora se ustanoviti, da u odnosnim državama ne opstoji apsolutna sloboda tiska u smislu liberalne programatike. To je mnogom i do određene granice razumljivo samo sobom, jer se sloboda tiska i novinstva ne smije zamijeniti s neodgovornošću, koja ruši moral, zajednicu i državu. S mnogo strana nastoji se uloga slobodnog novinstva u modernoj državi označiti epitetonom »javne vlasti u demokraciji«. No jer u demokraciji opstoji stroga odgovornost, povezuje se s tim epitetonom modernog novinstva i njegova velika socijalna i politička odgovornost. Sloboda uopće uključuje u sebi odgovornost i smisao za zakonitost i poredak, jer gdje taj smisao manjka, dolazi do postepenog uništenja slobode!.. To pokazuje historija sviju diktatura u svim državama svijeta.

Već je Montesquieu[30] istaknuo, da opstoje granice od načela slobode tiska, kad je razložio, kako pretjerana sloboda vodi anarhiji. I u najdemokratskijim i najliberalnijim državama, koje su usvojile načelo slobode tiska, opstoje ograničenja i stege, koje pokazuju, da tisak i novinstvo nijesu oslobodjeni od sviju stega i obveza, jer apsolutna sloboda tiska ne može nigdje opstojati. Pitanje opstoji samo u tome, na koji su način fiksirana ta ograničenja, dokle dosižu i kako se vrše državni zahvati u slobodu tiska.

Historijat tiskovnog[31]) prava pokazuje, da su njegove norme postepeno prelazile iz materije upravnoga (redarstvenog) prava u skupinu kulturnog prava. Danas tiskovno pravo ne obuhvata više samo problem slobode tiska ili problem državne cenzure, jer se cenzura svodi na negativno pravo ili na pravo odredjenih organa državne vlasti, koje je upravljeno protiv slobode tiska, nego na pravnu zaštitu subjektivnoga javnog prava slobode misli i tiska. Pored toga razvila se pod utjecajem moderne tehnike i novovjekih izuma posebna nova pravna disciplina kulturnog prava, u koje spadaju pored tiskovnog prava i pravo filma, pravo radia i kazališno pravo. Kulturno pravo izašlo je iz sfere redarstvenoga i upravnog prava, isto tako, kao što je i samo tiskovno pravo izašlo iz područja čistoga obrtnog i upravnog (redarstvenog) prava. To kulturno pravo predstavlja posebnu disciplinu pravne znanosti usprkos mnogovrsnoj povezanosti s drugim pravnim područjima.

Dok se javno mišljenje smatra zadovoljenim i umirenim pozivom na slobodu tiska i zabacuje diktaturu novinstva, nije opravdana bojazan,

---

[30]) Montesquieu: De l' esprit des lois, VIII, 3.

[31]) Rudolf Heizler: Vom Wesen des Presserechts. (Zeitungswissenschaft. Monatsschrift für Zeitungsforschung.. Berlin. 11. Jahrgang, Nr. 4 vom 1. IV. 1936. str. 193 i sl. i. Nr. 7.—8. vom 1. VII. 1936., str. 371 i sl.).

dà će nestati ideja o slobodi tiska, koja predstavlja važno kulturno dobro, pa makar joj vremena nijesu naročito sklona. Danas ne zalaže se nijedna država izričito za diktaturu novinstva ni protiv slobode tiska, i to ni one države, koje nastoje odijeliti novinstvo od određenih privrednih uvjeta. Austrija fiksirala je slobodu tiska u novom ustavu od godine 1934.[32]), koji uvršćuje tu slobodu među opća državljanska prava.[33])

Prof. Josip Barthélemy istaknuo je, da je suspenzija slobode tiska u Francuskoj, koja je izvršena godine 1830., putem ordonance Karla X., dovela do revolucije, pa s time u vezi sa žaljenjem naglašuje propadanje ideje o slobodi u Europi. Ta historička prispodoba vrijedi samo uz određena ograničenja. Ideal slobode ostat će uvijek isti, ali nikad nije dosad opstojala potreba, da se neprestano iznova naglašuje, jer dok su u prijašnjim vremenima borci za slobodu nastupali militantno šireći njezine ideje duhovnim i materijalnim oružjem, pritisnuli su danas predstavnici i zastupnici ideala slobode na defenzivnu taktiku. Pored toga ne smije se omalovažiti okolnost, da su nove socijalno-ekonomske sile znatno utjecale na shvaćanje o pojmu, opsegu i sadržaju slobode. I na području novinstva može prema prilikama devalvacija predstavljati neophodnu pretpostavku za napredak, jednako kao i na području privrednoga (materijalnog) života.

No s druge strane moglo bi se eventualno istaknuti, da sloboda tiska ne ovisi samo o opstojnosti ili neopstojnosti državne cenzure, jer cenzura označuje samo utjecaj »ozgora«, a tisak može biti ograničen i različitim drugim ograničenjima, koja ne potječu od državne vlasti ili konkretnog vladajućeg regime-a. Često mogu druga izvandržavna ograničenja u znatnoj mjeri stezati slobodu tiska, dapače i mnogo jače od mnogih nedemokratskih diktatorskih državnih vlasti. Ta izvandržavna ograničenja mogu nastati od odredjenih privrednih, političko-stranačkih ili interesnih skupina.

Prof. Dr. E. Sladović

---

[32]) Austrijski ustav izdan je na osnovi zakona od 24. VII. 1917. (RGBl Nr. 307) i proglašen u BGBl I. Nr. 239. ex 1934.

[33]) Art. 26.: Jeder Bundesbürger hat das Recht, seine Meinung durch Wort, Schrift, Bild oder in sonstiger Weise innerhalb der gesetzlichen Schranken frei zu äussern. — Durch Gesetz können insbesondere angeordnet werden: a) zur Verhütung von Verstössen gegen die öffentliche Ruhe, Ordnung und Sicherheit oder gegen die Strafgesetze eine vorgängige Prüfung der Presse, ferner des Theaters, des Rundfunks, der Lichtspiele und ähnlicher öffentlicher Darbietungen, verbunden mit der Befugnis der Behörde, solche Darbietungen zu untersagen, b) Massnahmen zur Bekämpfung der Unsittlichkeit oder grober Verstösse gegen den Anstand, c) Massnahmen zum Schutze der Jugend, und d) Massnahmen zur Wahrung sonstiger Interessen des Volkes und des Staates.«

SLIJEPA MAJKA

Slijepa majka cjeliva maleno dijete,
rođeno kad je već bila slijepa.
Slijepa majka ne će nikada vidjeti svoje dijete
i srce joj se od žalosti cijepa.

Osjeća ona njegov vreli dah na licu,
kad mu tople i pune dojke nudi,
čuje srebrni smijeh — najljepšu djetinju žicu —
i tuga, teška tuga razdire joj grudi.

Sluša, kako joj dijete tepa na krilu
onu prvu i najslađu riječ: mama! mama!
Miluje mirisnu put i kosu meku ko svilu.
Zadrhti kad je ogrli punašnim ručicama.

Rekli su joj, da dijete ima oči pune sreće,
bistre i plave ko nebo iza kiše.
Ona ih sirota nikada vidjeti ne će
kao ni zubiće oštre, što nekidan izbiše.

O, da joj je samo jednom otvoriti mrtve oči,
vidjeti rumena ustašca i bistre, goruće zjene,
uzeti dijete u naručaj, ponosno selom proći
sama s djetetom kao i ostale žene.

I čezne slijepa majka, čezne za dahom noći,
za tihom dubravom jednoga ljepšeg svijeta.
U snu se često otvaraju njene ugasle oči:
gleda tad dijete, s njime po sunčanim livadam šeta.

Gabrijel Cvitan

Nijedan političar nema mjere, koju zahtijeva Evropa

Honoré Daumier (1810.—1879.), veliki francuski crtač stekao je slavu tek u ovom stoljeću. Za života je malo tko znao za njega. Njegova današnja vrijednost očituje se u sjajnoj zamisli i snažnoj izvedbi crteža, kojima je pred evropsku javnost iznio one dogadjaje, što se uvijek ponavljaju, samo u drugim oblicima. Uvjereni republikanac, borac protiv lažne demokracije, ovjekovječio je strahote rata, život političara, život

Sloboda: »Ne idem sa svakim«

u kazalištu, u obitelji i t. d. u svojim crtežima. Na groblju Père Lachaise u Parisu, povrh humka obraslog mahovinom, izdiže se natpis »Peuple, ci-gît Daumier, l'homme de bien, le grand artiste et le grand citoyen«. Ove riječi najbolje govore o značaju Daumier-a.

(Donosimo ovdje njegova dva crteža iz politike, a tokom godine donijeti ćemo još po koju njegovu reprodukciju.)

PUN DOBROTE

Sva su zvona progovorila Božjim glasom,
sva su zvona zapjevala zvukom kerubinskih lira,
a na tihoj kolibi duše moje zavijoriše
bijeli barjaci pobjede — smirenja srca mog.
O, bijeli, dragi barjaci — vijesnici vječnoga mira!

Otkada mi glasom zvona govori dobri Bog
i sva vrata na kolibi moje duše širom otvara,
ja sam postao krotko jagnje,
jagnje blago —
blaže od neba proljetnog,
tiše od molitve kandioca ispred oltara.
Pun Dobrote puštam da me svaka dobra ruka pomiluje
i da me svatko bratom nazove ...
Jer Gospodin je moje srce posvetio
i ono je postalo sûd napunjen Milošću,
sûd pozlaćen Dobrotom Božijom i mojom radošću.

Nad kolibom duše moje bijeli barjaci vijore ...
O, gledajte:
To oni vas pozdravljaju.
To oni vas dozivaju da im blizu,
bliže priđete
i da u kolibu moje duše tiho
uniđete ...

— Pa ako ste mi ikada što nažao učinili,
ako ste mi ikada srce gorčinom otrovali,
danas ću vam uime Božije zaboraviti.
U moje je srce On ulio mnogo ljubavi
i sve ću vam zbog Njega oprostiti.

O, dođite!
Samo dođite!
Bijeli vas barjaci zovu ...
Danas ću vas kao prijatelje nadariti darom
iz dubina srca mog
zlatnog sûda — Bogom blagoslovljenog.

Toni Tinov.

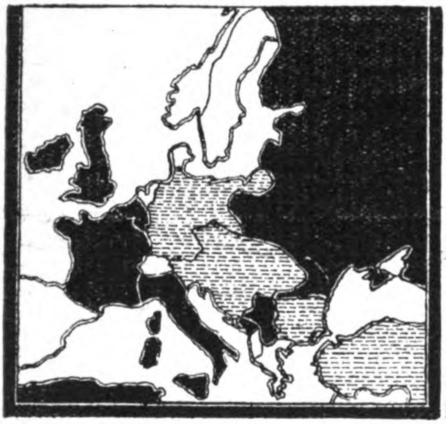
MALI NARODI U INTERESU — VELIKIH VLASTI I VELIKE VLASTI U INTERESU — MALIH NARODA

Evropskih velikih vlasti manje je od malih vlasti (5:25). No po površini tla omjer je 10,5:3,5, a po žiteljstvu 3:1,5. Prema tome u Evropi dolazi na svaku veliku vlast 5 (pet) država malih naroda. Po površini tla sveukupna površina tla velikih vlasti oko 3 puta je veća od sveukupne površine teritorija svih malih državica. S obzirom na broj žiteljstva evropske velike vlasti imaju dva puta više žitelja od evropskih malih državica, a s obzirom na gustoću naseljenosti male državice su skoro dvostruko slabije naseljene od velikih vlasti. Od najveće evropske velike vlasti (Rusije!) najmanja državica malih naroda (Belgija!) tri stotine trideset i tri puta je manja. Od najveće države malih naroda (Španjolske) najmanja velika vlast (Engleska) je dva puta manja, ali je zato pet puta gušće naseljena. Država malih naroda, koja ima najmanji broj stanovnika (Albanija), ima istu gustoću žiteljstva kao i najveća država velikih naroda (Rusija), ali je zato dvjesta dvadeset i dva puta manja. Prema tome, što će biti s malenim narodima u jednoj neopisivoj utrci u naoružanju kao pretpripravi za jedan novi obračun između velikih vlasti?

Po broju žiteljstva i površini tla mali narodi tek u zajednici od 5 ili deset čine jednu veliku vlast. Po geografskom smještaju male državice su razbacane po svim dijelovima Evrope. Belgija je udaljena od Grčke 1500 km, a Španjolska od Litve 1750 km. Po tehničkoj opremi svoje vojske, po razvijenosti industrije, po kvantitetu i kvalitetu komunikacija, po teorijskoj izobrazbi svoje vojske (morala, patriotskoj svijesti, kulturnom nivou itd.) nijedna država malog naroda nije iznad nijedne velike vlasti! Male su samo jednake (na pr. Belgija), a sve ostale su ispod svake velike vlasti. Čak ni savezi malih država (na pr. Balkanski savez ili Mala Antanta) nisu u ravnovjesju bilo samo s jednom velikom vlasti (na pr. Njemačkom!); niti imaju aviona koliko Njemačka, niti vojnika, niti pušaka, niti tvornica, niti komunikacijskih veza, a da o drugome i ne govorim. Rat nije isključen. I, ako Njemačka poslije kolonija (ukoliko ih dobije!) počne još zahtijevati i Nijemce iz Češke, Švicarske, Poljske, Belgije i Austrije, Italija poslije Abesinije još i Sredozemno more, a Japan poslije Kine još pomalo i Rusije i međunarodne koncesije, zatim ako Engleska i Francuska počnu smatrati, da je popuštanja i dopuštanja što se tiče ugovora i teritorija već previše, a Rusija što se tiče revolucioniranja masa i miniranja država još — premalo, — rat je neizbježiv!

Mali su narodi — maleni, velike su vlasti — velike. Velika riba može pojesti malu ribu, ali ne mora, mala riba, ako bi i htjela pojesti veliku — ne može. U prošlom svjetskom ratu, između Centralnih vlasti i Velike antante, jedna velika vlast je nestala (Austro-Ugarska), druge su ostale oslabljene (Rusija, Njemačka), a na ostacima drugih postalo je sedam novih malenih država (Češka, Estonija, Finska, Letonija, Litva i Poljska). Da li će velike ribe pojesti malene u budućem svjetskom sukobu, koji se svakodnevno nagovješta?

STANJE EVROPE PRIJE PROŠLOG RATA

STANJE EVROPE POSLIJE PROŠLOG RATA

Velika antanta — **Centralne vlasti** — **Odcijepljene države i narodi od ruševina Austro-Ugarske i krhotina Njemačke i Rusije**

Za prošlog svjetskog rata jedan je blok osvećivao smrt svoga ubijenog prijestolonasljednika, drugi je blok uime slobode i samoodređenja naroda branio nezavisnost jedne malene države. Za moral se dakle, borilo i za ideale se ginulo, i s jedne i s druge strane. Ne ubij, a ubilo se, ne zarobljuj, a robilo se! Život kralja za jedne i sloboda naroda za druge postavljali su se kao najviši motivi, uime kojih se krvilo i ginulo.

Međutim, tko ne zna, što znači Dunav za Njemačku, s obzirom na daleki Istok, a Mediteran, s obzirom na Indiju za Englesku, možda će u momentu svoje intelektualne slabosti i povjerovati u moralnu jačinu i humanu veličinu, plemenitost i velikodušnost velikih vlasti zbog interesa života kraljeva i nezavisnosti malih naroda, no tko zna, što je značio vodeni put između Hrvatske, Madžarske, Srbije, Rumunjske, Bugarske i Turske za Njemačku i bivšu Austro-Ugarsku, a za Englesku i Francusku Mediteran između Španjolske, Italije, Maroka, Tripolitanije, Egipta, Grčke i Turske, — taj je mogao očekivati, da će doći jednom do obračuna zbog isključivo ekonomskih i legitimističkih, te ekspanzivističkih i imperijalističkih interesa (a ne života kraljeva i slobode malenih naroda!) Začetak prošlog svjetskog rata bio je početak obračuna; svršetak — gotov obračun, dok su idealni i humani motivi, uime kojih se ratovalo, bili velikim dijelom samo krinke, pod kojima su se po svršetku rata interesi jednih morali zadovoljiti na račun interesa drugih.

Ili se Dunavom morao blokirati Mediteran ili Mediteranom Dunav. Ili je Dunav trebao da postane slobodan i samosvojan put za Centralne sile, a Mediteran putić, po kojem može ploviti i englesko brodovlje (ukoliko ih pripuste Centralne vlasti), ili je Mediteran trebao da i nadalje ostane slobodan i nezavisan put Velike

antante, a Dunav puteljak, po kojem mogu ploviti i njemački brodovi, ukoliko im plovidbu dopusti Velika antanta. Svjetski rat je trebao odlučiti. I, zbog toga, svi oni, koji su na tim interesiranim područjima bili veliki, ili bili maleni, a koji su bili u interesu jednih, morali su makar uz cijenu najvećih žrtava — ostati (na pr. Srbija) ili — postati (na pr. Čehoslovačka), a svi oni, koji su bili protiv interesa, morali su ili — nestati (na pr. Austro-Ugarska) ili oslabljeni ostati (na pr. Njemačka i Rusija). Isto tako, da su slučajno pobijedile Centralne vlasti, po istome kriteriju: interesa radi interesa, ostali bi svi oni, bili veliki ili maleni, a nestali svi oni, bili veliki ili maleni, koji su protiv interesa.

Maleni su, dakle, narodi u interesu velikih. I, zbog toga, ako je u interesu velikih vlasti, da maleni narodi moraju nestati — oni nestaju, ako je u interesu da postanu, oni postaju, a ako je u interesu da ostanu, oni ostaju, bez obzira tko su i što su, kakvi su i koliki su, i koliko su stari, i kako se oblače, kako misle, kako pjevaju, i kako sviraju i da li su kršteni ili nekršteni, te bijeli ili crni. Kada, dakle, zbog interesa velikih vlasti maleni narodi treba da opstoje, onda opstoje ili ako ne opstoje, onda će opstojati, ali ako radi interesa ne trebaju opstojati, onda makar da su od suhoga zlata, moraju nestati, ako opstoje, ili ostati u ropstvu, ako robuju.

Nedavno je u Indiji jedan »prorok« podigao ustanak protiv Engleza. Englezi su ih tako reći jednostavno sravnili sa zemljom, iako su liberalci, demokrati, humanisti i pacifisti. No poslije svjetskog rata ti isti Englezi (zajedno s Francuzima) na ruševinama Austro-Ugarske i krhotinama Njemačke i Rusije uspostavili su, uime demokracije i samoodređenja naroda Litvu, Letoniju, Estoniju, Poljsku i Češku. Vis-a-vis Njemačke i Rusije, u interesu je Engleske da oni — postanu i ostanu, ali država toga nekakvoga »proroka, pustolova, razbojnika i ubojice« u Indiji ne smije — postati, jer ona vis-a-vis Evropljana nije u interesu Engleza. Isto tako nedavno je Hitler jednim dekretom likvidirao Lužičke Srbe. Oni momentano nisu u interesu Nijemaca. Istodobno ta ista Njemačka podupire oslobodilačku akciju Ukrajinaca ispod vlasti SSSR, jer joj je to u interesu vis-a-vis Rusije i Francuske. Slično je i s Italijom. U Palestini se na pr. moraju pomagati Arapi, jer su oni u interesu Italije vis-a-vis Engleske, a odmagati Židovi, jer su tamo protiv interesa Italije, a u interesima Engleske.

No iz istih razloga suvremene ekspanzivističke i imperijalističke politike evropskih velikih vlasti kao što su maleni narodi u interesu velikih vlasti, tako su i velike vlasti u interesu malenih naroda. To znači: velikim vlastima u borbi s velikim vlastima trebaju maleni narodi, a malenim narodima u borbi (najčešće u obrani svoje nezavisnosti ili oslobođenja) s velikim vlastima trebaju velike vlasti.

I prirodno, u tome obostranom pomaganju zbog obostranih koristi, što su neki maleni narodi po boljem geopolitičkom položaju (recimo radi

puta po Dunavu ili Mediteranu) u višem interesu jedne velike vlasti prema drugoj velikoj vlasti, pa zatim, što je veći broj velikih vlasti kao interesenata, takmaca, suparnika na tim putovima, to je shvaćanje, priznavanje, pomaganje i održavanje malenih naroda iskrenije, sigurnije, ustrajnije i izdašnije. Sljedstveno, što je broj suparnika, t. j. velikih vlasti manji, a geopolitički smještaj malih naroda nezgodniji, to je i shvaćanje, priznavanje, pomaganje i održavanje malenih naroda od strane velikih vlasti sve manje i manje, a s time je i sve manja vjerojatnost, da će se izvjesni maleni narod moći održati u sklopu velikih i malenih, za obračuna između velikih i velikih. Prema tome, u bilo kojem međunarodnom sukobu, a u bilo koje vrijeme, veća ili manja opstojnost malenih naroda prvenstveno ovisi o geopolitičkom položaju domovine malenih naroda, a zatim o broju interesiranih suparnika i takmaca.

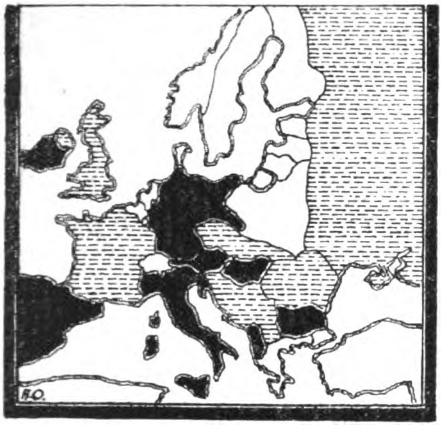
Zbog toga svako izoliranje ili ograničavanje velikog broja velikih vlasti na najviše ili najmanje dvije, zatim svako ujedinjavanje ili zajedničarstvo velikih vlasti, zatim dvojni ili četvorni paktovi s određenim ekonomskim interesima i ideološkim sferama po kriteriju: *daj koliko tko hoće i što kome treba — opasnost je za malene narode.* I skoro bi se moglo reći, da, na osnovu razmatranja međunarodnog političkog života, postoji zakon međunarodng života: *broj malenih vlasti upravo je proporcionalan s brojem velikih vlasti*, a to znači, *što je veći broj velikih vlasti sa svojim specijalnim interesima, to je veći broj malenih naroda sa vlastitim državama, a što je manji broj velikih vlasti, to je i manji (katkada i nikakvi!) broj malenih naroda sa svojim državama.*

I zbog toga, baš danas, kada ima velikih vlasti kao nikada prije s toliko egocentričnih osjećaja časti, vlasti, ponosa i posebnih misija, a s tako različitim i protuslovnim političkim, ekonomskim, socijalnim, nacionalnim, pa čak ideološkim i religijskim interesima (hitlerizam, komunizam), kao ni u jedno vrijeme povijesti Evrope, maleni narodi, s obzirom na svoju samosvojnost i nezavisnost, mogu gledati najvedrije u skorašnju budućnost.

Naoružanje, koje provodi samo jedna jedina vlast je neopisivo strašno! Po kolikoći, to su bajoslovne cifre, a po kakvoći, to je nešto najsavršenije što može suvremeni um shvatiti i doumiti. I kad bi *sve velike vlasti bile jedno ili kad bi samo jedna velevlast bila kao sve*, sa svojim ljudskim materijalom i svojom naoružanošću u jednom ratnom pohodu na malene države, maleni bi narodi morali nestati i propasti u moru ljudstva i tehnike. I tada bi se u životu čovječanstva, kao nekada u davna vremena, opet povratile epohe egipatskih faraona Tutmozisa, perzijskog kralja Kira, Aleksandra Velikog-Macedonskog, Julija Cezara ili Karla Velikog, — epohe, u kojima je jedno kraljevstvo, jedna država, jedna velika vlast vladala u svim svojim interesnim područjima apsolutnom vlašću, a bez bojazni (i opasnosti!) da bi je zbog tih interesnih područja suparnik mogao vitalno ugroziti, a takmac eventualno i uništiti.

Međutim, u današnje vrijeme interesna područja (kolonije, putovi) su ostala ista, ali u odnosu prema epohama Tutmozisa, Kira, Aleksandra

STANJE EVROPE PRIJE BUDUĆEG RATA

STANJE EVROPE POSLIJE BUDUĆEG RATA

Osovina

Berlin—Rim

Paris—London

?

Velikoga, Julija Cezara i Karla Velikoga, nije ostao ni isti broj interesenata po veličini, ni isti broj takmaca po snazi.

U davnašnja vremena protiv Tutmozisa bili su kao ravnopravni suparnici samo Hetiti, protiv Kira samo Skiti, protiv Aleksandra Velikog samo Perzijanci, protiv Julija Cezara samo Germani. Naprotiv, danas su nasuprot Engleske, kao ravnopravni protivnici, Njemačka, Italija i Japan, nasuprot Italije ili recimo Njemačke — Engleska, Francuska i Rusija. Doduše postoje dva bloka. S jedne strane Berlin—Rim—Tokio, a s druge Pariz—London—Moskva sa svojim specijalno blokaškim interesima. I to je s obzirom na buduća takmičenja, na zelenom polju omjer 1 : 1. Međutim, osim tih zajedničkih blokaških interesa, Njemačka na pr. ne želi da se utopi u romanstvu, a Italija u germanstvu, t. j. svaka velika vlast ima i svoje vlastite interese, a ishod buduće borbe ni u kojem slučaju nije očevidan i siguran.

Zbog toga, iako suvremeni narodi žive u neobično kritičnim i eruptivnim vremenima, u kojima je životna borba za nacionalne, socijalne, političke i ekonomske ideale svemu više bliža, nego mirovanju i pjevanju, ipak je za malene narode i za njihov postanak, opstanak, slobodu, nezavisnost, kulturu, civilizaciju, te za njihove nacionalne, političke, socijalne i ekonomske interese povoljnije ovo doba, nego i jedno doba bliže prošlosti, a sigurno i daleke budućnosti. No, dabogme, samo uz uvjet, da maleni to doba umiju shvatiti i razumjeti, njime se koristiti, te u njem pomoću svojih vlastitih snaga izdržati!

Prema tome, za malene je narode ovo sadašnje veliko doba s obzirom na kulturni stepen, a kritično s obzirom na međunarodne odnose — s r e ć a i s p a s, t a k o r e ć i, h i s t o r i j s k o s t a n j e, m e đ u n a r o d n a p r i l i k a, k o j a s e n e u p r i l i č u j e s v a k e 10 i l i s v a k e 100-t e, p a č a k i 1000-t e g o d i n e.

U životu naroda, kao i u životu pojedinaca, jedni se rađaju i postaju, drugi žive i ostaju, treći stare i prestaju, a četvrti umiru i nestaju. Od malenih naroda moralne svježine i tjelesne jačine postaju veliki narodi, od velikih naroda s elementima moralne slabosti i tjelesne zakržljalosti postaju veliki narodi — maleni, pa zatim sve manji i manji... I dok žive veliki narodi (kao velike vlasti!), oni moraju po sebi i po drugima, a sa svojim elementima moralne slabosti i tjelesne zakržljalosti (demoralizacije i degeneracije!) postati — manji, da bi oni maleni s elementima moralne krepčine i tjelesne jačine mogli postati — veći. Dok jedan ne omrkne, drugi ne može osvanuti, bolna je, ali neporječna istina zemaljskog života, kako među životinjama tako i među ljudima, kako među pojedincima tako i među narodima. I boriti se protiv takvih neumitnih činjenica zemaljskog života s tako tragičnim obilježjima na način budhističkog pasiviteta (ghandijevštinom!) ili životnog asketizma (tolstojevštinom!) — nadzemaljski je i nadčovječanski. Ali da bi svijet uopće mogao živjeti mora živjeti i na način — zemaljski i čovječanski.

Što bi bilo od svijeta na svijetu, kad bi sve žene prestale rađati, samo da bi svi ljudi bili sveti! Ništa! Ne bi ga uopće ni bilo! Zbog toga, kao što je sreća i spas čovječanstva, da žive i pojedinci, koji iz nadzemaljskih i nadčovječanskih razloga preziru ovozemaljski život, tako je sreća i spas čovječanstva, što ima i takvih, koji u borbi jednih pokraj drugih te jednih s drugima žive — zemaljski i čovječanski. — I po zakonima toga zemaljskoga i čovječanskoga života žive maleni zbog interesa velikih. Veliki, tako reći, a da toga možda nisu niti svijesni, u borbi za sebe, za svoj život, za svoj opstanak, za svoju sreću i zadovoljstvo o s t v a r u j u m a l e n e, koji će potkopati velike, kao što i otac (katkada i nesvijesno) stvara sina, da bi sin pokopao oca. Tragično, dakle, ali nužno i neumitno, naravno i prirodno.

Zbog toga, u današnje vrijeme, a s tako povoljnim međunarodnim prilikama za rađanje, stvaranje, opstojanje i napredovanje malenih naroda, maleni narodi moraju svega toga biti svijesni, ako hoće da zbog interesa velikih postanu velike vlasti, u dalekoj budućnosti, sa svojim klicama moralne i fizičke jačine i veličine.

No, svakako, da bi maleni narodi poslijeratne Evrope mogli živjeti kao malene države sa zametkom velikih vlasti, one ponajprije moraju imati eugeničan, t. j. zdrav i jedar začetak, a zatim ne smiju imati kržljavo ili zapušteno tijelo, te premalo bistar i pronicav um.

U obostranom pomaganju radi obostranih koristi i maleni i veliki, i velike vlasti i maleni narodi moraju biti sposobni k o r i s t i m a s e — k o r i s t i t i. To više, š t o v e l i k e v l a s t i n e s v i j e s n o m u i n e s a v j e s n o m u m a l e n o m n a r o d u m o g u o d u z e t i s v e š t o i m a, a l i n e m o g u d a t i s v e š t o t r e b a.

Ante Oršanić

L I S T A K

† NADBISKUP Dr. ANTUN BAUER

U prosincu 1937. umro je sedamdeset i prvi biskup i četvrti nadbiskup zagrebački — Dr. Antun Bauer. U slavnom je slijedu zagrebačkih biskupa ime nadbiskupa Bauera značajno. U njemu se od 1914., otkada je u nastupu svjetskoga rata stupio na odgovorno mjesto hrvatske metropolije, pa preko 1918., kada se hrvatski narod i njegova Crkva našla u novoj državi i u novim prilikama, sve do njegove smrti na koncu 1937., kada je borba oko konkordata pružila čak i slijepcima nove perspektive u položaj hrvatskoga naroda, jer je katolički, — u njemu se kao zagrebačkom nadbiskupu stjecala mnoga narodna briga. Svaku je on primao i nosio za sve; bilo da se radilo o religioznom životu i uzgoju svećenstva i naroda, bilo o javnoj obrani vjerske i filozofske istine, bilo o unapređenju širega prosvjetnoga i najužega visoko naučnoga rada, bilo o blagotvornom promicanju redovničke djelatnosti (tri četrvtine čitave naše kulturne historije nosi na svojim leđima redovništvo); bilo o materijalnim interesima svih mogućih hrvatskih institucija i društava, bilo o karitativnim zahtjevima svoje brojne sirotinje. A tih briga i tih potreba je od 1914. do 1937. u hrvatskom narodu bilo toliko, da će njihova historija premašiti opsegom i težinom sve epohe naše prošlosti, i one ugarske, i turske, i habzburške.

Koliko i koliko puta se okrenulo zaprepašteno katoličko srce prema svome duhovnom vođi! Koliko je tjeskobnih časova tražilo autoritet i odlučnu riječ! Koliko je nepravdâ osuđeno, koliko zabluda žigosano, koliko laži uništeno, koliko zlobnih namjera osujećeno, koliko paklenih osnova u korijenu presječeno, koliko potajnih spletaka raspleteno! — Tko bi to nabrojio, tko to zna? Čitava jedna nadbiskupija i čitavi jedan narod osjeća to i nosi u duši sad kao ponos, sad kao radost, sad kao sigurnost, sad kao neustrašivost, sad kao utjehu, sad kao nadu. Biti skoro četvrt stoljeća čuvar duhovne baštine hrvatskoga naroda, čuvar njegovih etičkih osebina, njegova istančana osjećaja za pravdom, pravicom i moralnom slobodom u svim odnosima socijalnim i političkim, znači samo po sebi biti na udaru, u vječnom bdijenju, na straži duhovnoga carstva.

Dr. Antun Bauer je to bio.

Sjećam se jedne žalosne godine u Dalmaciji, kada je pitomom kolijevkom »nekoć slavna kraljevstva« kao avet prolazio strah od nasilja, a tek sâma vijest, da je u Split stigao zagrebački nadbiskup, osvježila je duše utjehom i nadom.

Mnogi naš duhovni i narodni neprijatelj jače je od nas samih i često puta osjetio snagu i moć zagrebačkog nadbiskupa; mnoga je najezda prešla sve brane, ali dalje od njega nije krenula, mnogu je skoro potonulu stvar spasavao jedino on. To se naročito osjećalo posljednjih desetak godina. Kako bi lijepo bilo znati, koliko je oštrih protesta protiv nepravde napisalo njegovo pero!

Spomenimo samo Bauerovu borbu za gostinjac sv. Jeronima u Rimu, najodlučniju obranu kršćanskoga značaja nastave i konfesionalnih škola, zauzimanje za naše u Istri, naše po tamnicama, za naše bez prava i t. d.

Koliko je narodne brige otkucalo njegovo srce! Narod će mu trajno ostati zahvalan.

Zaklopio je oči teško zabrinut za budućnost Crkve i naroda, jer mu je baš u posljednjoj godini života bilo dano da doživi famoznu borbu o konkordat, koju je pratio dostojanstveno i mirno, kao i njegov narod.

Dr. Antun Bauer je umro, doduše u času, kada je sazorila nacionalna i religiozna svijest hrvatskoga naroda, ali ipak usred velike borbe. Baš ta činjenica će u svim budućim danima sve više izdizati ime preminuloga nadbiskupa, jer će sve jasnija i dublja bivati spoznaja o vrijednosti njegova života.

Trajno će ostati živo njegovo djelo i njegova uspomena.

Ur.

Književni prikazi

UZ ČETVOROSTRUKI JUBILEJ Dra NIKOLE ANDRIĆA

Rijetko je koji hrvatski književnik doživio toliko spontana i iskrena priznanja unutar i izvan granica svoje domovine kao Dr. Nikola Andrić, kojemu se slučajno ove godine navršuju četiri jubileja: 70-godišnjica života (1867.) 50-godišnjica kulturnoga rada (od g. 1887.), 30-godišnjica od osnivanja osječkoga »Hrvatskog narodnog kazališta« i 25-godišnjica, otkako je počeo izdavati »Zabavnu biblioteku«, u kojoj treba da izda još 5 knjige, pa da ispuni 600 svezaka.

Pored te dvije rijetkosti, u životu i radu Dra. Andrića ima ih još toliko, da bi se s pravom moglo reći: rijedak čovjek.

1. Rijedak po nekom naročito sretnom stjecaju životnih prilika, koje mu — štono riječ — na tanjuru pružaju posao, što savršeno odgovara njegovoj spremi, radnoj sposobnosti i nadarenosti.

2. Rijek po svestranosti rada u tolikoj mjeri, da će oni, koji žive klasificirajući tuđa djela, grdnu muku mučiti, da nađu najprikladnije mjesto za Dra. Nikolu Andrića.

3. Rijedak po strastvenom poštivanju rada, koji je pretvorio u neku vrstu životne igre, u koji se zaklanja još i dandanas kao u neki blaženi odmor i mir duha, onaj mir, što se srećom naziva. Uspio je, rekao bi Carlyle, »ostvariti na zemlji neku vrstu viteštva rada, plemenitost i humanu osjećajnost, božansku praksu rada«. Marden i Emerson uzeli bi ga kao primjer za ustrajnost, neutrudivost, radost, pobjedu volje i smionost u radu.

Sam priznaje u razgovoru s jednim mladim književnikom, da se kod njega i ne može govoriti o nekom životnom »programu«. »Da nisam dobro izradio maturalni latinski zadatak, ne bih nikad postao profesor francuskog i hrvatskog jezika (dobio je naime stipendij za Beč i Pariz sa specijalnim zadatkom, da studira slavistiku), a da se nisam već kao petoškolac počeo baviti hrvatskom akcentologijom, učenjem stranih jezika i književnim pabirčenjem, ne bih nikada postao u 26-toj godini dramaturg Hrvatskog narodnog kazališta... Napokon — da nisam bio izučeni slavist i romanist, ne bih mogao dvadeset i pet godina voditi redakciju ‚Zabavne biblioteke'«.

U svestranosti rada tuče ga jedino pokojni Kršnjavi. Andrić je pripovjedač — kao suplent u Zemunu izdao je humorističku zbirku »U vagonu«, a o 40-godišnjici kulturnoga djelovanja dvije knjige svojih putničkih impresija pod natpisom »Od Balkana do Montblanca«. Izd. Z. B. br. 400-401; literarni historik — pored doktorske disertacije o »Prijevodnoj beletristici kod Srba«, »Spomen-knjige hrvatskog kazališta«, 1895. i filološko-historijskih rasprava u »Radu« Akademije, najpopularnija je njegova knjižica »Pod apsolutizmom«, izd. Matice Hrv., u kojoj obrađuje stanje hrv. književnosti u to tužno doba cenzure i mraka:

filolog — njegov »Branič hrvatskoga jezika« izvršio je časno svoju misiju, jer mu u privlačivosti nema premca, što vrijedi i za sav ostali filološki rad Andrićev, koji on sam rado zove »filološke zabavice« (zabaviti — prigovoriti). U tom su pogledu od osobite vrijednosti njegovi članci »Beograd nam kvari jezik« u »Obzoru« i »Hrv. Kolu«; folklorist i izdavač narodnih pjesama; dramaturg i organizator kazališta u Osijeku i konačno rekordni evropski izdavač svjetske književnosti kao urednik »Zabavne Biblioteke« — sam je osim toga preveo 40-tak romana Z. B. i preko 60 kazališnih komada, što samo po sebi predstavlja, uzeto sasvim tehnički, golem posao i strastven rad.

Ali od svega toga rada, čini se, da je »Zabavna Biblioteka« pribavila svomu uredniku najširu i najdublju popularnost u hrvatskim građanskim slojevima i da će mu (kad se sve — osim pravilne žive riječi hrvatske u ustima njegovih učenika — jednoga dana, kako ono sâm reče za svoj »Vagon«, slegne »u donje podrume sveučilišne biblioteke«) sačuvati najdulju uspomenu. 600 knjiga te Bilibiloteke došlo je u mnoge ruke, 600 romana već 25 godina doživljuju tri generacije: predratna, ratna i poratna. A kad se kaže 600 romana modernoga svijeta, jer Andrić je prevodio sa svih jezika, iz svih naroda, iz svih literarnih struja Evrope i Amerike, onda bi čovjeka, koji zna, što je roman, morala uhvatiti groza. 600 romana, to je 600 sugestivnih slika ljudske bijede, ljudske borbe, ljudske patnje i radosti; 600 strastvenih vrtloga dobra i zla, tmine i svijetla; 600 užasnih vapaja za istinom, za pravdom, za spasenjem, ali i 600 životinjskih ponora u čovjeku, jer roman je život, bez obzira je li bolji ili gori od ovoga stvarnoga, on je u biti svojoj život čovjeka na zemlji, i to život povišen u osjećanju i intenzivniji u doživljavanju, jer akumulira strasti oko svojih lica i daje im jaču izrazitost u minucioznim analizama i karakteriološkim obilježavanjima, na koncu život sagledan kroz intuitivno umjetničko oko, a to prodire u srž i razotkriva sve tajne. Prema tome roman kao ni jedna umjetnička vrsta nosi u sebi sve izraze moralnoga, on je ogledalo dobra i zla u sudbonosnom smislu riječi.

Kakav svijet živi u »Zabavnoj Biblioteci«? Jesu li požudne strasti njenih zlih ljudi bile jače od duhovnih klica njihova čovječanstva? Jesu li divni heroji s njezinih brojnih stranica uspjeli spasiti vjeru u spasenje čovjeka kod onolikih grijeha, naročito onih zamamnih i slatkih grijeha Sodome i Gomore?

Već ta činjenica, što sa strahom postavljamo ova pitanja, koja se nekomu mogu činiti deplasirana, znači, da se ustručavamo priznati »Zabav. Biblioteci« potpuni uspjeh

»Zabavna Biblioteka«, najkompletnija i najpopularnija na Balkanu zaslužuje posebnu studiju i s obzirom na njezin literarno-kulturni utjecaj u Hrvatskoj, i s obzirom na njezinu estetsku i moralnu vrijednost, i s obzirom na njezin evropski karakter prevodilačkoga prvenstva. Ona je pojam za sebe. Pojam, koji nije uvijek bio u visokoj cijeni kod izvjesnih slojeva naše inteligencije bilo radi umjetničkih ili moralnih ustupaka; pojam, koji se baš radi tih ustupaka često i nepravedno generalizira ne ulazeći u njegov složeni sadržaj nejednakih vrijednosti. Kada se sve to jednoga dana izvede na čistac, istom onda će se moći vagnuti jubilarčeva izjava, kojom i sam priznaje, da je »visoki umjetnički smjer morao, silom prilika, pripaliti kadgod i đavolu tamjana«.

Bilo kako bilo, »Zabavna Biblioteka« je golemo djelo, kroz koje je Evropa ulazila u hrvatske kuće. (Jedna od pretposljednjih knjiga je veliki roman Alje Rahmanove »Tvornica novoga čovjeka«.)

Dr. Nikola Andrić je dokazao, naročito mlađoj generaciji, kolika snaga leži u radu, u koji je on »uložio sav svoj elan i sve razumijevanje«.

D. Žanko

»BORBE HRVATA ZA JADRAN«

Najnovija monografija profesora B. Poparića pod gornjim natpisom, u izdanjima Male knjižnice Matice Hrvatske, budi u duši hrvatskog intelektualca nekoliko bolnih razmišljanja.

Prof. B. Poparić utrošio je velik dio svoga književnog rada zato, da pobudi u Hrvatima nesamo ljubav za morem, nego uvjerenje, da je more život za one sretnike, koji žive na njegovim obalama. Ali je potreban jedan preduvjet: narod mora da shvati veliku važnost mora, da se okoristi njime, da njemu posveti i nužnu brigu.

Pred punih 38 godina Poparić je napisao veliku raspravu: »Pomorska sila Hrvata za hrvatske narodne dinastije«. To je djelo uvod kasnijih rasprava o pomorstvu kod Hrvata. Tu on iznosi, prvi u nizu naših historika, da su Mlečani plaćali kroz 130 godina danak hrvatskim vladarima za slobodnu plovidbu po Jadranskom moru. To je bio punctum saliens one rasprave. No pisac nije naišao odmah na razumijevanje, a kamoli na uvaženje, kod hrvatske inteligencije.

Ondašnji tajnik Matice Hrvatske pok. Ivan Kostrenčić golemu je muku mučio, da uvjeri odbornike Matice o potrebi i koristi, da baš Matica izdade Poparićevu raspravu. A u onom odboru sjedili su prvaci Jugoslavenske akademije i glavešine našega sveučilišta. A kad je rasprava izišla na svijet, tek par ondašnjih pravaša se za nju zagrijalo. Neki su se izrugivali Poparićevoj tezi i dali oduška svojem omalovažavanju, koje im je steklo poslije rata katedru povijesti na sveučilištu. Danas nema kulturnoga Hrvata, koji bi podvojio o istinitosti tvrdnje, dokumentirane nepobitnim svjedočanstvima, da su Hrvati imali dominum maris i da su im Mlečani za to plaćali danak.

I poslije one prve rasprave Poparić nastavlja svoje studije o »Hrvatima pod Venecijom« u vezi s pomorstvom, zatim piše povijest pomorstva uopće u vezi s našim pomorstvom, u 2 sveska, izdanja »M. H.«. Napisa povijest Uskoka i njihove borbe na moru protiv mletačke i turske sile. Na koncu ove godine izišla je ova najnovija monografija »Borba Hrvata za Jadran«, u kojoj je pisac jače utvrdio i one teze, koje je prikazao u prvom svojem djelu, iznijevši kratak pregled dolaska Hrvata i njihova političkog i kulturnog razvitka.

U ovoj raspravi je vrlo važan prikaz bitke između brodovlja dužda mletačkoga Candiana i Vojvode Hrvata Branimira od 18. rujna 887. kod Mikulina rta na sjeveru Zadra, u kojoj je bici poginuo sam dužd Candian.

O toj bici niko nije nikada posumnjao. Odviše dokumenata nam je ostavila sama Venecija, da bi se mogla staviti u dvojbu njezina historičnost. Ali naši službeni povjesničari, predstavnici Akademije i sveučilišta, poriču ubikaciju one bitke i partnere. Oni tvrde, da se nije radilo o sukobu hrvatske državne flote sa mletačkom, nego o sukobu gusarskih lađa Neretvanaca sa mletačkim brodovljem. Pri tomu iskrivljuju i ime Neretvanaca u Neretljane. A sam sukob hoće da je nastao negdje blizu Makarske pri tako zvanoj neretvanskoj obali. Kad ne bismo imali svjedočanstva mletačkih pisaca, ni kronike Ivana Đakona, koji naglašuje, da je bitka zapodjenuta kod Mikulina rta, (»kako ga nazivlje narod«), morali bismo dvojiti u mogućnost jedne pomorske bitke između Mlečana i Neretvana kod Makarske. Mlečani nisu mogli nesmetani iz Venecije stići do Makarske sa svojim brodovljem posred tolikih hrvatskih otoka i otočića i posred tolikih gradova neprijateljski prema sebi raspoloženih.

Ali čim je nešto nepovoljno po Hrvate, to se lako prihvaća kao živa istina; osobito, ako to ustvrdi kakov prevrtljivi jugovinac, pa su naivni Makarani povjerovali, da su »Neretljani«, a ne Branimirovi Hrvati izvojevali pobjedu nad Mlečanima u uvjerenju, da je to njima na čast, te su inscenirali na 18. rujna veliku proslavu na moru. Dapače su se neki čak i sablaznili, što je »Hrvatska Smotra« iznijela onom prigodom i kratki prikaz bitke kod Mikulina rta, jer da je bajagi bitka bila kod Makarske »na granici hrvatske i srpske države«.

U našem narodu posijano je toliko laži, toliko glupih izmišljotina, koje su zatrovale njivu naše prošlosti kao korovlje, da se teško od toga korovlja osloboditi. Razni tuđinci i njihovi učenici posijaše to kobno sjeme, i ono se smatrą istinom. Ko hoće da trijebi korovlje, treba zato mnogo truda i mnogo vremena. Dok narod razumije istinu, treba barem 20 godina; a dok počne primati zdravu nauku i istinu, treba drugih 20. Od polovice XIX. vijeka sustavno se pripovijedaju narodu neistine i bajke kao suho zlato. »Zar nije bajka, piše ogorčeno Poparić, izmišljena nekoliko stoljeća poslije smrti Ćirila, da mu je Bog »nadahnuo« izum glagolske azbuke, i da je on za ciglih sedam mjeseci preveo i tom azbukom napisao svete knjige na slavenskom jeziku, kao da je postojao jedan jedini jezik kod svih Slavena od Baltika do Egejskoga i Crnoga mora ... Osim toga nitko ne će da se pita: kako to, da se glagolica održala samo kod Hrvata, koji svetu Braću nikada ne vidješe, koji svetu Braću nikada kao svoje apostole ne proslaviše i kroz tisuću godina im ne podigoše niti jednu kapelu, a kamoli crkvu, niti im u koledarima hrvatskih dieceza ni jedan dan ne dodijeliše ...«

Kao što su napadali prvu Poparićevu radnju o hrvatskom pomorstvu pred 38 godina, tako su napali i raspravu o slavnim djelima senjskih Uskoka. Nedavno je neki R. L. napisao u »Obzoru« dvobrojni podlistak, u kojem izriče svoje zgražanje nad najnovijim istraživanjima: K. Guića o Smail-agi, Dra V. Lozovine o Veronici i Danteovoj Croazii, te o Poparićevim Uskocima. Mlađa generacija Hrvata misli, da je nestalo »sužanjske pasmine«, kako ju je ocrtao Ante Starčević, ali čitajući spomenuti podlistak u »Obzoru« se vidi, da ona još živi. A kako je teško protiv nje bojak biti. Ona nema logike kao drugi ljudi; ona oskudijeva na zdravom razumu i na etici. Ako može poniziti Hrvatstvo i Hrvate, smatra da je učinila veliko rodoljubno djelo!

Zaključak čitanja Poparićeve rasprave o borbi Hrvata za Jadran jest: Trijebimo korov sa hrvatske kulturne njive, širimo istinu, jer samo historijska istina spasava Hrvate!

D. K. Š.

IVAN SOFTA: DANI JADA I GLADA.

Hercegovina je u ovogodišnjim izdanjima Matice Hrvatske zastupana sa dva pisca, i u objema knjigama dan je isključivo njihov kraj bez bojazni, da bi jedan drugome »oduzeo« građu, jer se Nametak ograničio na muslimanski svijet, a Ivan Softa ima pred očima mali komadić zemlje, gdje je rođen. Nakon romana »Na cesti« daje zbirku pripovijesti[1], koje se sadržinom sasvim razlikuju od romana, premda je problem ljudske bijede na dnu obadviju knjiga. Dvije različne teme oživljene su istim unutrašnjim duhom. U romanu »Na cesti« prikazao je zlu sudbinu nezaposlenog radnika, a u ovoj zbirci u maloj slici svojega sela tešku sudbinu Hercegovine za vrijeme gladnih ratnih godina. Po tome se vidi, da najradije uzima za predmet bijedu. Nezaposleni radnik željan rada prisilno izlazi na cestu, da postane skitnica i prosjak, a stid ga je, da u dvadesetoj godini obija tuđe pragove. Junak romana »Na cesti« Sumnjivi to dobro osjeća kao i njegova nesuđena vjerenica Caca, koju je poveo sa sobom samo radi sućuti. Pisac nam je otvorio vrata, da zavirimo u sve zakutke besposleničkog života: pješačenje gladnih i besposlenih, učenje krađi, nagonski porivi, društvo propalih žena, vašar ljudi i djevojaka, razorenje obiteljske sreće i napokon duševne razvaline kao posljedica materijalne oskudice. Jezoviti prizori, gdje se živi većinom vegetativnim životom. Ipak nije sasvim tako. Roman je duboko čovječanski, ako se pogleda malo iza pisanih redaka. Ima doduše otvorene bune protiv moralnih zakona, ali

[1] Ivan Softa: Dani jada i glada. Redovno izdanje Matice Hrvatske, 1937.

je važan čas, u kom je došlo do toga. Iza svih prestupaka stoji čovjek, koji se časovito zaboravio. Ima među skitnicama lijenih i badavadžija, ali ih je junak romana isključio iz društva prisilnih skitnica: ...»skitnice ne treba nazivati siromasima, to su degenerirani ljudi« (str. 126). Može li se ipak naći opravdanje za riječi Cacine: »... ako neko hoće, da mi dâ pravila za život i da mi prigovara i pljuje na mene, što ne živim po njima, onda mi mora dati i mogućnosti, da živim u granicama tih pravila. Tko ima pravo od mene tražiti, da živim po nekakovim zakonima? Izbacili su me na cestu, u pustinju života, gdje izgledam isto, kao da bi bacila jagnje u pustinju života i tražila od njega, da sačuva svoju krv«. Isto je tako tragična ljubav oca prema djetetu, što ga iz nepažnje i ljubavi ugušuje, da se ne muči kao on. Pismo radnika samoubice najčovječniji je dokumenat ljudstva, koje živi u tim bezimenim bićima. U današnjem je društvu tako, jedan dolazi do bogatstva preko lešine drugoga, a on to ne će učiniti, jer tim ubija čovjeka u sebi; ...»želio sam raditi i živjeti s onim, što se zove pošten život, ali ljudi... ah ti ljudi — ja ljubim čovjeka«. Ovo je najžešći protest ali bez banalnih tirada današnjih »socijalnih« pisaca protiv nepravde i prignječene ljudske časti. U časovima sabranijeg života svaki snuje, da postane čovjek i da okolna bića postanu ljudi. »Mora doći vrijeme, kad će zemljom zagospodariti Čovjek«. I Sumnjivi nakon neuspjeha, da nađe rad, kreće ponovno na cestu sjećajući se nekoga starca-prosjaka, kojemu je bila najviša čast, kad ga je netko nazvao čovjekom. Poniženi i obespravljeni, koje ne računaju među ljude, na ovaj način dozivaju u pamet novčarima pojam čovječnosti i to je strahoviti ujed za njih, jer u stvari samo izopćeni znaju značenje toga, kada žeđaju i gladuju pravde, građanskog i ljudskog dostojanstva.

II.

Slična misao prožimlje sve priče ove zbirke. Ratne strahote osim tjelesnih nedaća opustošiše dušu primitivnog sela u Hercegovini. Ako se u današnjoj književnosti provlači kroz sve radove umjetnika tragična bol za ukradenom mladošću — kako je to lijepo zapazio u jednom predavanju gosp. Maraković — u ovoj se knjizi osjeća, kako je rat opustošio intimno seljačko ognjište, ugasio vatru međusobne ljubavi, rastavio ženu i djecu od muža, pokolebao čvrsti ženidbeni vez i povrh toga pritisnuo sve »valjkom gladi«. Marko Juričin (Noć užasa) povratio se kući, a tamo nema ni žene ni djece. Boluje od padavice, koju mu zadade užas rata. Bol je povećana slutnjom, kakova će biti djeca, kojih se »duševni život rađa u mračnim danima bezumlja, a duševna im je hrana strah, zbunjenost i strašni prizori glada«. U tom pogledu najsugestivnija je i ujedno najbolja pripovijetka »Na razrovanom ognjištu«. Isti Marko na povratku kući doznao je, da su djeca s majkom otišla u Slavoniju. Trava prekrila dvorište, a u kući miševi gospodare. »Naložio je vatru, neka se ognjište zagrije, neka ta gamad zna, da je došao gospodar-čovjek«. Nadolazi padavica i susjedi ga mole, da dođe k njima .On odbija želeći umrijeti na svom ognjištu, i susjede ga redom njeguju. Čuo je mnogo o pokvarenosti Slavonije i boji se za ženinu vjernost. Kad mu je žena došla iz Slavonije, potjera je od kuće, a malo kasnije i sam nesretno umire. Oslabljene su i rodbinske veze (braća Ivan i Miše), a djeca zbog glada boluju od »nepoznate« bolesti. Strahote rata prema pričanju nadošlih vojnika gone žene u ludilo. Koliko opet moralne visine u djeteta, koje je u nuždi pojelo nekoliko kašika zelja kod susjede. Sramotni žig kradljivca i savjest izgrizaju ga, premda je za to i uslugu učinio. Borba za život ukrutila je srca inače darežljivih seljaka. Glad za novcem ubila je u Ivanu Zadrušiću bratovsku ljubav, koji i poludi radi novčane knjižice sa sumnjom, da ju je žena odnijela, a stvarno je propala radi njegova duševnog poremećenja. »Ubio ga bol prevarenog života«. Pisac se dotaknuo i drugih pitanja tadašnje Hercegovine: spasavanje djece u Slavoniju, vojni bjegunci, bitka momaka na dernecima. Posljednjoj žalosnoj pojavi daje i razloge: ...»ta mržnja nije bila rođena u proždrljivosti, već

bijes primitivca obijesnog i pijanog od mladosti i života«... Ipak je malo pretjerano, da njihov bijes ide i do palenja i uništavanja protivničkih kuća. »Dolazak mira« pokazuje, kako je rat mnoge učinio čangrizivim, a s dolaskom mira sve se zaboravlja. Miše se povratio, ali ne može raditi. U duši mu je praznina s instinktom rušenja, stoga razara zid i u tom nalazi veselje. Obezumljena mu se okolina čudi. Zaključna pripovijetka »Sloboda« žalosni je finale još žalosnije budućnosti. Miše ode na Lišticu, da vidi što se tamo događa. Metež i pljačkanje. Pronese se glas, da dolazi vojska, a svjetina viče da ne će vojske. Nastade strka i pucnjava. »Miše osjeti udarac u prsa, grčevito stegnu ranu i skupi se u prašinu na cesti. Dolazi vojska! Vojska!!! Čija vojska, kakva vojska?! Srpska!« Bio je zadnji hropac krvavih ratnih godina i ujedno preludij krvavije budućnosti. Mišina je žrtva stravični simbol narodnih žrtava budućnosti.

Namjerno sam se zadržao dulje na Softinu romanu. Razlog je tome način umjetničke obrade, koji je upadno sličan s ovim u zbirci pripovijedaka. Tim se ne umanjuje vrijednost nego ustanovljuje činjenica identične unutrašnje problematike u vanjskim različnim predmetima. U oba slučaja radnju pokreće pitanje ljudske bijede i uništavanja čovještva mržnjom vremena.

S čisto umjetničkog gledišta roman zaostaje za ovom zbirkom naročito u izražaju. Ovdje je bogatiji, riječ je umjesnija i točnije pogađa misao lica, a prije je više izraz vanjskoga pokreta tijela. Ipak to ima opravdanje. Zašto u romanu nema izrazitog stila lica, nego su im reakcije identične i monotone? Čim se opravdava manjak zalaženja u intimno biće i ostaje se na vanjskom šablonskom opisu? Razlog je u duševnoj strukturi samih lica. Bezlična i bezimena legija nezaposlenih iscrpljuje duhovni svoj sadržaj površinskim gestama, koje su otprilike slične kod svih ljudi. Tu nema izrađenih i izgrađenih karaktera. Kad bi Softa izdjelavao zaoštrene i odjelite ličnosti, zapao bi u lažni patos, a umjetnički mu instinkt to nije dopustio. Dao je zajednicu ljudi, kojima je karakter nasilno izjednačen i ličnost ne izbija na površini. Nije slučajan njihov odgovor: »Po tom smo rodbina, jer nam je podjednaka sudbina«. Sasvim je umjetnički postupak pomanjkanje ličnih i porodičnih imena. Imena su nadjenuta po vanjskim oznakama Sumnjivi, Desna strana, Kost, Bezkošulja itd. Imaju i svoj šatrovački jezik: tamburaš (žandari), murija (zatvor), meter (mjesec dana), koržica (godina).

Satrvena i ujednačena lica bijedom rata nijesu ni ovdje dovoljno nijansirana. Susrećemo zasebne obitelji i lica, ali među njima nema porodičnog imena, kojega bi sudbina dobila zamašaj male epopeje. Ipak ovdje ima više lične zasebnosti nego u romanu, premda u nekim pripovijetkama nedostaje oštro zasječena linija te svaki dio priče izgleda podjednako važan. Osjeća se manjak središnje osi, oko koje bi se vrtile manje važne scene. Upada u oči jedna stvar. U knjizi nema popisa natpisa priča. Radi toga na prvi pogled pomislih da je to roman s podnatpisima kao »Na cesti«. Kad pročitah knjigu, opazim, da nema centralne ličnosti, jer Janjina ljubav intonira zbirku, pojavljuje se u sredini i na kraju, ali ne može biti nosilac čitave radnje. Slično je s drugim licima, koja se pojavljuju u više mahova. Radi se dakle o propustu uredništva Matice Hrvatske. Barem ja tako želim. Periodičko pojavljivanje lica može se smatrati kao piščevo približavanje romanskoj koncepciji, dakako uz uvjet da se popune praznine i cementiraju pojedinačni slučajevi. Ovo je karakteristična pojava današnje pripovijetke uopće. U konkretnom slučaju, ako bi Softa razvijao odulje novelističke i romanske radnje drugog genre-a nego je roman »Na cesti«, trebalo bi mnogo više psihologijske oštrine i izgrađivanja karaktera. Junak iz romana »Na cesti« zapravo je tipizirana pojava staleža bez sumnje uspjela, jer život takovih ljudi sastoji se iz niza nepovezanih prizora života, ali u svakom drugom slučaju trebat će više karakterološke individualizacije. Da Softa znade i to naći, vidi se iz romana »Na cesti« (pismo samoubice radnika). Tu je zaronio malo dublje ispod površine naoko plitkog čovjeka i našao bogatu i razvijenu duševnost kao i kod ostalih ljudi. U svakom slučaju Softi treba podrobnijeg

studija psihologije duše, jačeg zacrtavanja karaktera, jednom riječi širega poznavanja čovjeka i pojava života i uz onakav talent ne će izostati još uspjeliji radovi. Kako nekada ne zna držati mjeru i dati primjereno rješenje osjećanju i strastima čovjeka, vidi se iz nekih naturalističkih scena, koje promašuju i mogućnost stvarnosti. U »Suši« nastaje borba oko vode, gdje jedna žena ostaje mrtva a druga onesviješćena, u »Slobodi« majka udara bešikom o zemlju i dijete umire itd. može biti i stvarnost, ali u onim okolnostima izgleda nevjerojatno. Pisac je očito htio dati pojam silovitog naviranja strasti, ali ti brutalni ispadi samo povećavaju nevjerojatnost događaja, mjesto da jače označe paroksizam strasti. Tu se najbolje zapaža nedostatak psihologijskih razmjera u unutrašnjim strastima i njihovim vanjskim pojavama - činima. U romanu »Na cesti« to se može razumjeti, kad kaže, da je djevojka odgovarala muškarcima prostim i grubim primjedbama, kao što je prost i grub život, koji ju je doveo k njima, ali u ovim pričama djeluje kao nevjerojatnost. Većinom znade naći odmjeren izraz. Za neke duševne pojave ima karakterističan lični izražaj kao, recimo, za veliku bol: skupiti se u se, sažeti se i nestati uz tihe jecaje. U potrazi za ličnijim izrazom zapane nekada u nenaravne i knjiškonaučene fraze: »sitni smijeh ljubičica brujao je i praskao«. Rečenične cjeline kao: »Ja se bojim ceste. Reče Kost«, ne treba rastavljati točkom nego uobičajenom crticom, da se vidno zapazi misaona povezanost. Nije dobar izraz: »idem kod Grizeljušića«. Inače je jezik ispravan, jasan i jedar. Svaki dalji rad značit će za pisca novo iskustvo i višu rutinu, a s proširivanjem tematike povećat će se i jezično bogatstvo. Pisac nam je dao dobro proživljene i teško proosjećane životne pakosti i svaka riječ nosi biljeg gorkog iskustva ali i zahtjev poštivanja iznesenoga. Hercegovački kraj ima još radosnih i žalosnih pojava i piscu se otvara široko polje rada. Oosadašnji trud jamči za uspjeh. **A. R. Buerov**

DR. MILAN IVŠIĆ: DRUŠTVENI ŽIVOT NA SELU.

Izvanredno izdanje hrv. knjiž. društva sv. Jeronima u Zagrebu za god. 1938.

Još jedna studija o životu našega sela, i to opet iz pera najboljeg poznavaoca kulturnih, ekonomskih, socijalnih i političkih odnošaja hrvatskoga seljaštva. Treba, zaista, usisati duh sela i doživljavati naše selo, pa da jedan intelektualac uzmogne napisati u isti mah toliko znalački dubokih, koliko i osjećajnih riječi o svijetu i životu, koji nije sredina i način živovanja jednoga intelektualca. U ovoj knjizi pisac nam na sažet, ali iscrpan način ocrtava sva ona kulturna, ekonomska i politička društva i udruženja, u kojima živi naše selo.

Govoreći o seljačkom zadrugarstvu ističe pisac njegovu veliku važnost za ekonomsko ojačanje seljaka. Sa žalošću konstatira opadanje zadružnog pokreta i nalazi uzroke tome dijelom u nama samima, a dijelom u našoj okolini. Uništenjem kućne zadruge i smisla za nju, uništen je i smisao za gospodarsku zadrugu. Zadružni pokret ne može napredovati bez zadružnog duha i duha požrtvovnosti, čime treba da budu prožeti široki narodni slojevi, na koje se zadruge oslanjaju. I kod inteligencije nije zadružni pokret naišao na onaj odziv, kako bi to trebalo da bude, ako hoćemo da podignemo našega seljaka pomoću zadruge.

Dalje nam pisac opisuje razne vrste zadruga, a kao najglavnije tipove spominje 1. vjeresijske (»kreditne«) zadruge, 2. potrošačko-nabavljačke (»konzumne«) i 3. proizvođačke (»produktivne«) zadruge. Zadrugu uopće definira pisac kao »udruživanje osoba, koje su redovito gospodarski i socijalno slabije, u cilju uzajamne njihove pomoći i uzajamnog promicanja gospodarskog i socijalnog života«.

Govoreći o novim smjernicama seljačkog zadrugarstva dr. M. Ivšić upozoruje na integraciju poslovanja, koja je bila karakteristikom naših dojakošnjih seljačkih vjeresijskih zadruga. Vjeresijske zadruge s neograničenim jamstvom, kao glavni tip našega seljačkog zadrugarstva, nisu ostale samo kod kreditnog poslovanja, nego su se bavile i seljačkom potrošnjom i proizvodnjom. Kako potrošačka zadruga traži

od svojih članova mnogo više zadružne svijesti i stručne spreme, negoli vjeresijska od svojih, — a naročito mnogo stručne spreme traži proizvođačka zadruga, to je već na prvi pogled jasno, da ta »integracija poslovanja«, kako se u našem zadrugarstvu uobičajila, predstavlja jaku kočnicu našemu zadrugarskom pokretu. Pisac zato pledira za specijalizaciju zadružnoga poslovanja, tj. za osnivanje čistih vjeresijskih, naprama čistim potrošačkim i proizvođačkim zadrugama.

Prelazeći na kulturno-narodna društva našega sela pisac ponajprije naglašuje, da se seljaštvo ne može svrstati u isti red s ostalim staležima u državi. Mi možemo da seljake nazovemo staležem, ali nikada ne smijemo smetnuti s uma, da se »društveni život i rad svakoga seljaka bitno razlikuje od svih građanskih staleža«. Prema tome mi ne možemo i ne smijemo društvene forme, koje odgovaraju konstituciji građanskih staleža nametati seljaku. Kroz cijelu knjigu provijava uopće misao: treba sačuvati seljačku kulturu, razvijati je dalje i ne penetrirati je građanskim elementima.

Raspravljajući o oblicima seljačkih društava pisac je upravo neiscrpiv u nekoj minucioznoj sveobuhvatnosti: tu su dani promišljeni obrisi prosvjetnih, vjerskih, humanitarnih, karitativnih, kulturnih, gospodarskih društava; tu je stavljen na pravo mjesto pojam »seljački narod« (str. 173.).

Čitava knjiga odaje temeljita sistematičara, koji stvara zrelo okosnicu za čitavu problematiku hrvatskoga sela ne ispuštajući ništa iz vida. Mnoge stvari u toj arhitektonskoj cjelini tek nabacuje, a neke samo skicira, ali svugdje se osjeća stručnjak. To osobito vrijedi za dva posljednja poglavlja »Seljačke komore« i »Političke zajednice«, gdje je na poseban način obrađeno pitanje o p ć i n e kao osnovne političke zajednice.

Svako od spomenutih i skiciranih pitanja upravo vapije za specijalnom obradbom, za što temeljitijim, stručnim ispitivanjem na licu mjesta kao i za što ozbiljnijom popularnošću bilo među seljacima, bilo među inteligentima, jer i ova je knjiga Dr. Ivšića pisana jedinstvenim stilom i metodom za jedne i za druge.

»Društveni život na selu« dr. Milana Ivšića, kao i sva njegova dosadanja djela, nosi veliku ljubav prema našemu selu, pa smo uvjereni, da će mu baš ta ljubav biti najjači poticaj u daljnjem radu rješavanja najaktuelnijeg narodnog problema, prosvjećivanja i upoznavanja našega sela.

Dr. B. L.

»RAD« JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

U posljednja se tri sveska »Rada« J. A. (razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga) nalazi nekoliko vrijednih historijskih studija, koje je potrebno prikazati i na taj način pridonijeti njihovu širem publicitetu.

U sv. 253. »Rada« nalazi se opsežna studija Grge Novaka: Borba Dubrovnika za slobodu 1683.—1699. (164 str.). Pisac prikazuje tu borbu u novom svijetlu na osnovu materijala iz mletačkog, bečkog i dubrovačkog arhiva, dok se Šime Ljubić, koji je također proučavao ovo razdoblje, oslanjao uglavnom na mletačke izvore. Doba velikog rata za oslobođenje Hrvatske i Ugarske od Turaka, nastojali su Mlečani iskoristiti, da Dubrovniku nametnu svoju vrhovnu vlast, ili da ga osvojenjem Trebinja i Popova Polja barem teritorijski odvoje od Turske i na taj način privredno unište. Dubrovčani su mnogostranom diplomatskom akcijom uspjeli osujetiti mletačke planove. Dubrovnik je doduše porugljivo nazvan gradom sa sedam zastava, no to znači tek neizravno priznanje diplomatskoj vještini njegovih predstavnika.

U sv. 255. nalazi se genealogijska studija Ljudmila Hauptmanna: Hema i Svetopuk. Pisac nadovezuje na svoje pređašnje rasprave o podrijetlu slovenskog plemstva te razmatra, da li je porodica Svetopuka kasačkog roda (staro karantansko plemstvo). Njegov potomak grofica Hema vladala je (u prvoj polovici 11. stoljeća) prastarim posjedima na Savinji, Sutli, Savi i Krki. U njoj se pomiješala krv velikomoravske dinastije i bavarske, koja ju je vezala čak i za Karloviće.

U sv. 257. nalazi se rasprava Tome Matića: Osječka gimnazija od osnutka do god. 1848. (82 str.). U uvodu prikazuje pisac školstvo u Slavoniji za turskog gospodstva. Iza izgona Turaka osnovali su franjevci u Osijeku filozofijsku i teologijsku školu za svoje klerike. Ona je postojala do god. 1783., kad je Josip II. pretvorio zgradu franjevačkog samostana u vojarnu. God. 1729. osnovali su u Osijeku svoju gimnaziju isusovci. Ona se održala i iza ukinuća ovog reda, a god. 1778. preuzeli su je franjevci. Zanimljiva je borba za hrvatski jezik, kojemu je konačno god. 1779. osigurano makar i čedno mjesto u osječkoj latinskoj školi. Radi poređenja iznosi pisac kako glasovita würtemberška Karlsschule, koja je inače bila prožeta modernim duhom, nije još ni god. 1782. imala u nastavnoj osnovi njemačkog jezika. Nacionalni je problem osobito zanimljiv u Osijeku, gdje je u prvim decenijama po oslobođenju od Turaka njemački elemenat jako bio potisnuo hrvatski, a pored toga je Osijek od kraja 18. stoljeća bio prvi na udaru i madžarskim nastojanjima.

U istom svesku »Rada« nalazi se studija Antuna Dabinovića: Kotor u drugom skadarskom ratu (1419.—1423.) (139 str.). Opširni ekskurs na kraju rasprave »Metanastazičke promjene u kotorskom zaleđu« privući će bez sumnje pažnju i geografa, etnologa i sociologa. U 14. stoljeću, a djelomično i u 15., bilo je doba velike seobe Vlaha i Albanaca uglavnom prema zapadu. Iz Velike Vlaške, koja se nalazila u Pomoravlju i Povardarju, sele Vlasi u primorske strane između Kotora i Neretve. Albanci, za koje pisac tvrdi, da nisu u današnjoj postojbini autohtoni, naseljavali su se u isto doba na prostoru između Kotora i Vojuše. Srbi sele tad u suprotnom smjeru iz stare Raške prema Pomoravlju i Podunavlju. Sa seobom Vlaha prodire prema zapadu i pravoslavlje, dok je prije tog vremena bila Zeta pod pretežnim katoličkim utjecajem. U vezi s tom seobom je i promjena imena Zete u Crnu Goru. Plemena u Hercegovini i Crnoj Gori mogu se pratiti unatrag do 14., a u jednom slučaju do 13. stoljeća. No ta plemena nisu prvotno srpska, ni slavenska, nego se u svim izvorima spominju kao Vlasi ili Albanci (vlaška su plemena na pr. Banjani i Drobnjaci). U krajevima od kotorskog zaleđa do Skadarskog Jezera postali su na taj način Vlasi, ako ne brojno, a ono barem dinamički najjači i najodlučniji politički i socijalni faktor. Slaveni su samo od nevolje ušli u plemensku organizaciju, koja im nije bila prirođena. »Plemenska organizacija, koja se toliko sviđala Jovanu Cvijiću, nije dakle urođena našem narodu ni našim krajevima, nego je amo donesena kao rezultat mučnih borba i trvenja, čije će nam peripetije ostati zauvijek nepoznate« (Dabinović, str. 267.). Ova je rasprava značajan prilog problemu Vlaha, koji još uvijek nije svestrano proučen, a niti su postignuti rezultati u naučnoj literaturi dovoljno uvaženi. Dr. Z. D.

ROOSEVELT POZIVA SVIJET DA SPAŠAVA MIR,
A U ISTO VRIJEME U. S. A PRODAJE TOPOVE SOVJETIMA

Svaki dariva svoje

(Brennessel)

Socijalni pokreti

TROŠKOVI ŽIVOTA

Minimalne nadnice moraju biti tolike, da radniku i namješteniku osiguraju barem onaj minimum zarade, koji je potreban za egzistenciju. Ako to ne pružaju, one gube svoju svrhu. Pri određivanju minimalnih nadnica moraju se uzeti u obzir troškovi života, te ostale socijalne i privredne prilike.

Tako je propisala i uredba o minimalnim nadnicama, koja je izašla u veljači ove godine (čl. 2. al. 4). Osnovna nadnica, koja je određena za bazu, na kojoj će se određivati minimalne nadnice iznosi 2 Din po radnom satu (ili 16 Din dnevno).

Međutim najnužniji troškovi života prelaze minimum zarade određen minimalnim nadnicama. Tako po statistici trgovačko-industrijske komore u Zagrebu troškovi života za jednog namještenika iznose kako slijedi:

Hrana: za samca: 500 Din; za obitelj od 4 člana 933,10 Din. Odijelo i obuća: za samca: 258,67 Din; za obitelj od 4 člana 515,34 Din. Stan: za samca 250 Din; za obitelj od 4 člana 500 Din. Ogrijev i rasvjeta: za samca 25 Din; za obitelj od 4 člana 159,05 Din. Razno: higijena, kulturne potrebe, odgoj djece, razonoda: za samca 258,17 Din; za obitelj od 4 člana 210,75 Din. Ukupno: za samca. 1290,84 Din; za obitelj od 4 člana 2.318,24 Din.

Takovi su troškovi života bili 1935. god., kada su ovi podaci načinjeni. Međutim god. 1937. sve su životne namirnice kao i ostala roba znatno poskupili, pa se time ove brojke povećavaju (najmanje za 10%, toliko se povišenje razabire i iz indeksa cijena, što ga izdaje Narodna banka).

Kako vidimo, nisu dakle neopravdani zahtjevi radnika i namještenika za povišenjem plaća, osobito onih, koji imaju obitelj. To su im otvoreno priznali u svom izvještaju i poslodavci, ali ih je vrlo malo ili nikako, koji su pristupili ostvarivanju opravdanih zahtjeva radnika i namještenika.

UPOSLENJE OMLADINE

Među neuposlenim radništvom nalazi se i znatan broj neuposlenih mladića, koji su prisiljeni tražiti posao. Kako neuposlenost ima teže posljedice kod mladeži, koja radi toga gotovo uvijek i moralno strada, jer ne može snositi teškoće života kao što ih snose stariji i prema tome zreliji ljudi, to se problem uposlenja omladine posebno postavlja. Kako da se pomogne omladini, koja je neuposlena i koja bez svoje krivnje time postaje teret za društvo i zajednicu, kad se zbog neuposlenosti, nemajući od čega živjeti, odaje kriminalu. Od takove omladine ugrožena je budućnost naroda.

Prema statistici središnje uprave za posredovanje rada broj neuposlenih mladića od 15—25 god. od ukupnog broja prijavljenih neuposlenih radnika (362.614)) iznosio je 1935. god. 138.125 ili 38,20%. God. 1936. bilo je 152.854 ili 36,58% neuposlenih mladića od 15—25 god. U drugim zemljama procenat neuposlenih mladića mnogo je manji. Na pr. u Njemačkoj do 24 god. starosti 1934. godine 18.8%; u Danskoj od 18—25 god. starosti 1934. godine 28,8%, u Švicarskoj do 24 god. starosti 1934. godine 15%; u Holandiji do 25 god. starosti 1933. godine 33,7%; u Čehoslovačkoj od 14—24 god. starosti 1933. godine 22,8%.

Stoga su se mnoge države počele brinuti za svoju neuposlenu omladinu, da joj prvenstveno dadu posao, a po mogućnosti i odgoj. Osnovani su t. zv. radni logori. Osnivanje radnih logora za uposlenje mladih radnika preporučila je i Međunarodna konferencija rada 1935. god.

Služba u radnim logorima može biti na različite načine organizirana, a za radnike može biti dobrovoljna, obvezna, ili poluobvezna. Osim zaposlenja omladini se u radnim logorima daje redovito odgoj i poduka u profesiji.

Osvrnut ćemo se ukratko na prijedlog za organiziranje radnih logora kod nas[1])

Kod organizacije radnih logora i radne službe za omladinu pojavljuju se dvije temeljne funkcije: privredna funkcija, koja se sastoji u organizaciji radova i socijalna, koja ide za uposlenjem omladine na organiziranim radovima i za odgojem u radnim logorima. Prema razlici funkcija imamo i različite nosioce ovih funkcija. Privrednu funkciju vrše t. zv. nosioci radova, ustanove, koje organiziraju i vode javne radove, a socijalnu funkciju ustanove, koje vode radnu službu i logore za mladež, t. zv. nosioci službe.

Pokusne radne logore organzirale bi javne burze rada u mjestima, gdje one postoje, a javne radove gradske općine. Predstavnici obiju ovih funkcija sastavili bi upravu radne službe, u koju bi također mogli ući i predstavnici socijalnih ustanova, koje se brinu odgojem mladeži. Uprava radne službe vodila bi funkcije i administraciju radnih logora, izrađivala bi program i raspored radova, troškove i sl.

Troškove radnih logora snosili bi s jedne strane oni, koji imaju korist od javnih radova (gradske općine kao nosioci javnih radova) kao i za oruđe, materijal, tehničko osoblje, osiguranje i plaćanje nadnica, i burze rada za podizanje i organiziranje radnih logora. Dnevni trošak za jednog radnika predviđen je najviše 20.— Din uključivši i plaću u novcu.

Nadnice radnika u logoru bile bi manje od prosječnih s razloga, jer se nadnice ne bi smatrale kao prava zarada i što bi one silile donekle radnika, da stupi u redovito zaposlenje, jer rad u logoru ima privremeni karakter. (Tako bi na pr. u Zagrebu radnici u logoru imali za 7 sati rada nadnicu 15—20 od 28 Din, koliko iznosi obična nadnica. Na taj bi se način pokrio veliki dio troškova za uzdržavanje radnog logora.

U radni logor primali bi se siromašni mladići od 17—24 god. starosti, prvenstveno oni, koji nemaju stalnog boravišta. Pri stupanju u logor dobivaju radno odijelo, obuću i oruđe. U logoru dobivaju stan i koštu, te jedan dio plaće. Drugi dio plaće zadržava se, i daje im se pri istupu iz logora. Istup je iz logora slobodan uz 5-dnevni otkazni rok. U slobodno vrijeme organizirali bi se razni tečajevi i vježbe. Radno vrijeme bilo bi 7 sati dnevno. Za vođe pojedinih grupa radnika u logoru mogli bi se postaviti neuposleni intelektualci. Regrutaciju neuposlenih mladih radnika za logor obavljale bi javne burze rada.

NEUPOSLENOST (STATISTIČKI PODACI)

Po statistici, koju vode javne burze rada, i to samo o onim licima, koja se Javnoj burzi rada prijave, broj neuposlenih iznosio je u mjesecu rujnu ove godine ukupno 41.501 (39.975 muških i 7.526 ženskih). Po profesiji izgledao je broj neuposlenih ovako: 794 činovnika, 13.313 kvalificiranih ,13.374 nekvalificiranih radnika i 14.020 radnika seljaka. Broj neuposlenih popeo se u mjesecu listopadu na 57.603 (45.812 muških i 11.791 ženskih). Napose velik broj prijavljenih neuposlenih radnika-seljaka (u listopadu 16.194), jer na koncu listopada prestaju poljski radovi. Ali je značajno, da je broj prijavljenih neuposlenih radnika-seljaka ove godine veći za 6.518 ljudi od broj aprijavljenih neuposlenih seljaka-radnika prošle godine ili procentualno 67.4% više nego prošle godine. Znači, da sve veći broj seljaka mora tražiti zaradu izvan svoga kraja i na tuđem posjedu.

Dr. L. Petirš

---

[1]) Socijalni arhiv god. 1937. br. 910. str. 281. i sl. S. Mucafir: Produktivno uposlenje omladine u radnim logorima kod nas.

Međunarodni pogledi

NOVI SOVJETSKI USTAV

Moskovska štampa objelodanila je 12. VI. 1936. nacrt ustava, a dne 12. prosinca 1936. prihvatio je ovaj nacrt osmi sovjetski kongres, čime je odobrena inicijativa Staljinova kao i sedmog kongresa od veljače 1935. Središnji izvršni odbor sovjetske unije izabrao je ustavotvorni odbor od 29 osoba sa zadaćom, da izradi prijedloge za promjenu izvjesnih ustavnih odredaba, a tek kasnije proširen je mandat odbora da izradi posve novi ustav. Ustavni nacrt pretrpio je svega 43 promjene u 32 članka. Cio ustav sastoji se od 146 članaka. U nacrtu bilo je svega 6—7 važnijih izmjena.

Narodnosna politika sovjeta.

Nakon listopadske revolucije priznala je sovjetska vlada u svojoj deklaraciji od 3. XI. 1917. svojim narodima pravo samoodređivanja uključivši i teoretsko pravo istupa iz sovjetske države.

Boljševička država uređena je kao jaka država nesamo za građanstvo već i za proletarijat. Individualna prava ne sprječavaju državu u provođenju njezinih ciljeva. Pri izgradnji jake države Lenjin je primijenio dvije metode: željeznu bezobzirnost i ogromnu propagandu u masama. Periode građanskih ratova kao i rat s Poljskom, koji je bio skopčan s bijelim ratom protiv generala Wrangela i proglašen nacionalnim ratom, pružili su boljševicima priliku, da opravdaju to lakše izgradnju apsolutističke boljševičke države.

Savez sovjetskih socijalističkih republika osnovan je 1922. i prema prvom ustavu od 1924. bio je sastavljen od sedam saveznih republika (Rusija, Ukrajina, Bijela Rusija, Transkavkazija, Uzbekistan, Turkmenistan i Tadžikistan). Sama Rusija sastojala se od 11 republika i 15 autonomnih teritorija. Uređajne razlike osnivaju se na različitim stupnjevima materijalnog i moralnog razvoja. Autonomni teritorij postaje s vremenom autonomna a zatim savezna republika. Dosadašnja »promaknuća« slijedila su iz političkih razloga, napose prema pograničnim krajevima radi propagande prema narodima, koji su rasno ili nacionalno podjarmljeni tuđinskoj vlasti. Tako se postupalo prema Kareliji u obziru prema Finskoj, prema Bijeloj Rusiji s obzirom na Poljsku, a prema Moldaviji s obzirom na Rumunjsku. Ovaj je princip osobito primijenjen na azijski teritorij, koji je uzdignut na položaj federalnih republika usprkos veoma zaostalog stanja u pogledu svog političkog razvoja u namjeri, da zadobije za sovjetsku stvar susjedne krajeve preko granice. Neke dakle odredbe ustava imadu posve propagandistički karakter. Sam Staljin je rekao, da će »novi ustav odobriti internacionalni proletarijat u daljnjoj borbi za svjetsku revoluciju«. No, najneiskreniji je ovaj ustav, kad u članku 13. veli, da je sovjetski savez nastao na osnovu dragovoljnog zaključka niza samostalnih republika. Historički je poznata činjenica, da je na pr. Ukrajina u listopadu 1917. proglasila svoju nezavisnost i da je više godina bila nezavisna država i da je tek nakon višegodišnjeg krvavog rata vojnički nadvladana od Rusije, koja je bila nadmoćnija. Ista sudbina stigla je i georgijsku republiku, koja je od ruskog poslanika u Tiflisu primala izraze simpatije i prijateljstva, a s druge strane su je preplavile sovjetske čete i likvidirale njezinu nezavisnost.

Sovjetska narodnosna politika odrazuje se nadalje u člancima 2., 4., 6. i 7. novog Ustava, koji broji 11 sovjetskih saveznih republika prema prijašnjih sedam (Rusija, Ukrajina, Bijela Rusija, Uzbekistan, Tadžikistan, Kazakstan, Aserbeidžan, Georgija, Armenija, Turkmenistan i Kirgizija). To je naime posljedica raspuštanja transkavkaske federacije, koja se sastojala iz Armenije, Georgije i Aserbeidžana i sada je rastavljena na svoje sastavne dijelove. One su po novom ustavu učlanjene izravno

u sovjetsku uniju. Osim toga uzbekijska republika u Turkestanu razdijeljena je u više pojedinih republika, čime je i Turkestan poput Kavkaza razdijeljen na sitnije upravne jedinice. Pri tome treba napomenuti, da ukinuće transkavkaske federacije kao i uzbekijske republike znači novost u sovjetskoj narodnosnoj politici, jer stanovništvo Uzbekistana sastoji od isključivo 12 milijuna muslimana. Ova je novost u toliko nevjerojatnija, što je Staljin uvijek energično istupao u korist zajednice kavkaskih naroda u jednoj republici, kao pučki komisar za narodnosna pitanja i kao glavni tajnik komunističke stranke sovjetskog saveza. To je načelo bilo kamen-temeljac narodnosne politike. Sa člankom 13. ustava to se načelo dokida i sovjeti se vraćaju prokušanom načelu ruske carističke politike »divide et impera«, pri čemu će iskorišćivati nacionalne suprotnosti svojih naroda jednih protiv drugima, međusobno.

Odstranjenjem Tiflisa kao kulturnog centra cijelog Kavkaza oduzeto je tim narodima pravo kao i mogućnost, da zajednički zastupaju svoje interese. Namjesto toga bit će odsada tri republike neposredno u vezi sa Moskvom. Isto značenje ima osnivanje pet samostalnih sovjetskih republika u Turkestanu, što čini jaku branu islamskim tendencijama, koje tamo zauzimaju dominantno mjesto. Rekli smo, da je objava ustava pala upravo u lipnju 1936. Treba naime znati, da su u isto doba predstavnici političke emigracije Georgije, Aserbeidžana i sjeverokavkaskih naroda dali političke izjave o zajedničkim težnjama i političkim ciljevima svojih naroda, koji su podjarmljeni u sovjetskoj uniji i koji su jasno zrazili želje, da na Kavkazu ostvare slobodnu i nezavisnu federaciju sviju kavkaskih naroda.

Od dosadašnjih osam autonomnih teritorija postalo je osam autonomnih republika. Na krajnjem Istoku stvoren je autonomni teritorij za Židove Birobidžian, koji je pripojen republici Rusiji. Međutim ova upravna evolucija i rasipna upotreba pridjeva autonoman ne treba stvarati iluzije. U stvari sva autonomija svodi se na prosvjetno i jezično područje i u tom je sva razlika između sovjetskog i carističkog režima, što sovjetski režim ne pravi pitanje od toga, da li se komunistička doktrina naučava na ruskom ili kome drugome jeziku, njima je važno da se ona širi.

Uz članak 13. koji daje izgled savezne države, čl. 14. određuje diobu vlasti između centralne vlade i pojedinih saveznih vlada i vrlo iscrpljivo nabraja prava moskovske vlade i samo od sebe nameće se pitanje šta preostaje vladama pojedinih saveznih republika. Čl. 14. određuje, da je suverenitet pojedine sovjetske republike omeđen samo stvarima navedenim u čl. 14. (koji propisuje ništa manje već 22 oblika vlasti). Odatle proizlazi da je priznanje suvereniteta i ovlast da izda svoj ustav bez svake praktične vrijednosti, jer je u svim važnijim stvarima nadležna moskovska vlada. Također je važan i čl. 20., koji ustanovljuje nadležnost ustava unije za slučaj sukoba nadležnosti između saveznog ustava i ustava pojedine savezne sovjetske republike.

Prigodom određenja definicije, da je SSSR socijalistička država radnika i seljaka (čl. 1.) bilo je opširne diskusije u javnosti. Pri tom se polazilo sa dvaju stanovišta i to: obiteljskog i staleškog. Uime ovog potonjeg navodilo se, da postoje i intelektualni radnici, jer da je klasifikacija građanina na radnika i seljaka nedovoljna. Međutim ostalo se pri predloženoj definiciji. Mnogo se raspravljalo o čl. 10. koji odobrava osobno vlasništvo građana i njihovih prihoda od štednje njihova rada, vlasništva kuće za stanovanje, njihova kućnog gospodarstva, predmeta osobne uporabe. »Čisti« su tvrdili, da ovo priznanje otvara širom vrata starim kapitalističkim oblicima gospodarstva. Zanimljive su odredbe u odsjeku, koji sadržava prava i dužnosti građana. Dok su prava opširna, dužnosti su škrto nabrojene. Dosta je reći, da bi sovjetski savez bio komadić raja na zemlji, kad bi se ove odredbe zbilja primijenile u život. Sloboda govora, štampe, sastajanja, nepovredivost stana, tajne pisma jamči država. Ali kako u zbilji sve to stoji, shvatljivo je, da se ta prava odnose samo na članove komunističke stranke, odnosno još točnije, frakcije, koja vlada Rusijom.

Organizaciju javne vlasti propisuje treći odsjek ustava. Po starom ustavu najvišu zakonodavnu vlast imao je sovjetski kongres, za koji su se delegati birali na kongresima pojedinih sovjetskih saveznih republika i sačinjavali uglavnom zatvorenu grupu. Najviši organ po novom ustavu po čl. 30. i 33. obrazuje vrhovno vijeće sovjetske unije, koje se sastoji iz dvije komore i to iz vijeća unije i iz vijeća narodnosti. Vijeće unije sastoji se iz zastupnika, koji se biraju na osnovu općeg, jednakog, tajnog i neposrednog prava glasa, pri čem dolazi jedan zastupnik na 300.000. žitelja. Vijeće narodnosti sastoji se naprotiv iz zastupnika vrhovnih vijeća pojedinih saveznih republika. Vijeće unije birat će se prema tome automatski izbjegavajući političke momente nacionalnih republika, dok će narodnosno vijeće predstavljati skupštinu zastupnika saveznih republika.

Predstavnik Vrhovnog vijeća, koga zajednički biraju obje komore, jest nova vrhovna glava sovjetskog saveza. Time je stvoreno novo mjesto, jer dosada nije postojao zajednički poglavar sovjetske unije.

S obzirom na narodne manjine treba napomenuti, da je i njihovo zastupstvo omogućeno u narodnosnom vijeću. Tako na pr. republika Karelija, koja nema više od 270.000 stanovnika ne bi mogla imati ni jednoga zastupnika u vijeću unije, dok će kao autonomna republika imati pet predstavnika u vijeću narodnosti. Računajući broj pučanstva Rusije sa 170 do 175 milijuna broj zastupnika kretat će se oko 670—80 u vijeću saveza.

Ova dva vijeća zasjedat će zasebno ili zajedno, dok njihovim poslovima upravlja jedno predsjedništvo. Zakoni se mogu predlagati po izvršnoj vlasti ili na inicijativu pojedinog zastupnika, a mora ih primiti većina. Ovlasti predsjedništva mnogo su šire od predsjedništva zakonodavnih tijela drugih zemalja. Ono je ovlašteno izdavati vjerodostojna tumačenja pojedinih zakona, uvesti pučko glasovanje (referendum) iz vlastite pobude ili na prijedlog jedne federativne republike, zatim raspustiti vrhovno vijeće, ukidati odluke izvršne vlasti, koje nisu zakonite, a u vremenu kada ne zasjeda koja komora može imenovati ili zamijeniti članove izvršne vlasti; ono izvršuje pravo pomilovanja, imenuje zapovjednike vojne sile; može proglasiti ratno stanje i opću ili djelomičnu mobilizaciju. Ono postavlja inozemne poklisare i prima vanjske poklisare. Slično uređenje imaju pojedine republike i u izvjesnoj mjeri i kolektivne organizacije, jer je osnovno sovjetsko načelo vršenje suvereniteta putem vijeća.

Izvršna je vlast omeđena po zakonodavnoj vlasti, a izvršuje se u vijeću pučkih povjerenika, koji su odgovorni parlamentu. Ipak novi ustav stvara među pučkim povjerenicima rangovni red. Ustav uvodi naslov povjerenstvo saveza i savezno republičko povjerenstvo (komisarijat). Čl. 74. i 75. određuje razliku između obje vrste povjerenstva time, što povjerenstva unije upravljaju ressortima, koji zasijecaju isključivo u nadležnost moskovske savezne centralne vlade, dok savezno republička povjerenstva upravljaju tek onim granama, u kojima su kompetencije između Moskve i pojedinih saveznih sovjetskih vlada razdijeljene. U prvi red povjerenstava idu ressorti rata, vanjskih poslova itd., a u drugi red poljodjelstvo, industrija, trgovina itd.

Izbori.

Kod izbornog sistema učinjene su velike reforme. Novost se je imala sastojati u tom, da režim pokaže, kako se osjeća sigurnim. Nije se ništa promijenilo u pogledu izbornih metoda, već je samo povećana propaganda za novi izborni sistem. Ukoliko izborni rezultati ne budu zadovoljavali, izbori se po potrebi mogu ponoviti, da maknu iz mrtvila sovjetske građane, kako je to režim već prakticirao u pojedinim krajevima.

Španjolski bik ruskom medvjedu: »Idiot! Šta te je dovelo k nama?«

Izbornici su svi građani obojega spola, koji su navršili 18 godina s izuzetkom duševnih bolesnika i osuđenika sa gubitkom izbornog prava. Vojska ima također pravo glasa. Svi izbornici su također izberivi. Prilikom rasprave u javnosti o visini dobe, otkad ima početi izborno pravo s obzirom na neke sjeverne krajeve, u kojima je spor fizički razvoj, pokazalo se ovo raspoloženje za sniženje ove granice do 17 godine, jer da mladići ove dobi vrlo uspješno djeluju u vijećima mnogih organizacija. Tako se navodilo da je u seljačkim vijećima bilo 231.209 članova od 18—25 g. u 1932. g., a u g. 1934. broj je skočio na 530.760. U gradskim vijećima bilo je 35.806 mladića u g. 1934., a oko 10.000 mladića i djevojaka su predsjednici seljačkih vijeća, dakle 10% vodećih osoba u nižim organizacijama vlasti sačinjavaju mladići ispod 25 godina.

Zastupnici bilo kog vijeća uživaju imunitet. Birači imaju pravo oduzeti zastupniku mandat. Po čl. 142. ustava pravo postavljati kandidature ima samo komunistička stranka po svojim udruženjima sindikalne i zadružne prirode, te omladinskim i kulturnim društvima. Stranka se dobro ogradila da se ne može niko nepoželjan uvući u »parlamenat«.

Problem obitelji.

Nakon dugih godina rušenja svakog načela i svakog osjećaja prema obitelji, odnosno protiv obitelji, nakon zabluda o razvodu braka, zakonskom pobačaju, o napuštanju djece i o ćudoređu uopće, doista je vrlo važna odredba, koju donosi novi ustav o braku.

Žena uživa po čl. 122. doduše ista prava kao i muškarac na svim poljima života gospodarskog, javnog, prosvjetnog, društvenog i političkog. Mogućnost da vrši sva ova prava osigurana su joj na taj način, što su joj dopuštena sva prava koja i muškarcu: rad, nagrada za rad, odmor, socijalno osiguranje i naobrazba; ženu osigurava i država, zaštićuje interese matere i djece, plaćen joj je dopust za vrijeme trudnoće, uveden je sustav zaštite materinstva pomoću dječjih skloništa i vrtića.

Ali pokret u korist obitelji i njezine obnove mnogo je širi i nije čekao ustavne modifikacije već je u stvari posljedica reakcije protiv rušilačkih nazora boljševizma, koji su imali jakog odraza u nerađanju djece i u životnom hedonizmu. Od tog vremena počele su se uvažavati i u SSSR inicijative i predviđanja poput drugih država u pogledu zagovaranja plodnosti i rađanja; isto je tako uslijedio oprez kod velikih stambenih gradnji, koji je išao za odstranjenjem zajedničkih stanova, koji su dugogodišnji ruski specijalitet, da se omogući opet obiteljski život. Na selu se pak prisiljava na povratak »mira« (zadruge) uz primjenu razdiobe zemlje prema broju članova obitelji. U tu svrhu se ukazalo neophodnim uvedenje poreza na neženje i na brakove bez djece.

U tom pravcu kani se ići i dalje. U nacrt novog građanskog zakonika uvedene su djelotvorne odredbe o postupku za razvod braka. Stavljanje zahtjeva za razvod braka skopčano je s obvezom, da molitelj stavi u sudski polog izvjesnu svotu, koja raste sa svakim daljnjim razvodom braka. Nadalje napomena o razvođu braka unosi se u tuzemnu putnicu (redarstvenu istovetnicu — policijsku legitimaciju), koju mora imati svaki građanin, te je prema tome razvod braka takva capitis deminucija, koja se mora upisati u osobne isprave.

Isto tako su odlučne odredbe, koje se odnose na plaćanje tzv. alimentacije ili opskrbnih obroka, koje mora plaćati onaj roditelj, koji napusti djecu, koju je dužan po zakonu uzdržavati. Uzdržavanje jednog djeteta iznosi 30% roditeljevih prihoda, za dvoje djece 50%, za troje ili više 70%; kada se uzme u obzir, da se još 10% plaće oduzima svakom radniku za druge obvezatne izdatke, onda će biti jasno, kako se mora ozbiljno predomisliti jedan takav ovršenik da se rastavi ili da ostavi djecu.

Što se tiče abortusa, tome je još uvijek vrlo pogodno široko tumačenje zakona. Abortus se dopušta samo ako to odobri jedan liječnik, kad je to neophodno potrebno za zdravlje matere. Žena koja taj postupak izbjegava ili muškarac koji je potiče na to, potpadaju pod udar kaznenog postupka.

Ako se još doda, da je pravo oporučivanja ili nasljeđivanja, ukinuto 1918., uspostavljeno za vrijeme Nove Ekonomske Politike još za Lenjina, i u novom ustavu zadržano i da su svi oblici propagande, od bračnih nagrada do oglasa po zidovima i kinematografima i slikama u punom dostojanstvu, može se zaključiti, da je SSSR na putu demografske obnove, koja ima važnosti i za međunarodne odnošaje, jer se redovit prirast pučanstva može računati sa tri milijuna pučanstva godišnje.

Odnošaj prema vjeri.

Usporedo sa obnovom obiteljskog života bilježi se i pokret za obnovu vjere. Čl. 124. ustava veli, da je u svrhu jamstva slobode savjesti građana crkva bila rastavljena od države i škola od crkve. Sloboda izvršivanja vjerskih obreda i sloboda protuvjerske propagande priznate su svima građanima. Dakako da je ovo shvaćanje apsolutne neutralnosti čisto teoretsko. U sovjetskom savezu ostaje društvo i dalje osnovano bez Boga na historičkom materijalizmu i gaji samo kult znanosti. Ali unutrašnji osjećaji širokih slojeva su drukčiji, prije svega na selu. Društvo »borbenih bezbožnika« može se hvalisati sa svojih 50.000 stanica sa 5 mil. ljudi i 2 mil. dječaka i 30 protuvjerskih muzeja, desecima tisuća konferencija, ali unatoč svega toga danas se propaganda vrši ne više silom, već uvjeravanjem. Vjernici mogu posjećivati preostale crkve, posvećene kultu, a da ih nitko ne smeta. Božićni i uskrsni obredi se ponovno časte. Većinu vjernika čine istina stariji ljudi, ali ne manjkaju ni djeca. Neznanje je toliko, da se pored slika svetaca nalaze i slike Lenjina i Staljina. Smiješne i bogohulne krabulje sa ulica su iščezle. Šta više: vlada je imenovala jednu komisiju, kojoj je zadaća da ustanovi potrebe jedne crkve i da dade lijevati zvona, koja su u prijašnje vrijeme skinuta sa zvonika. U suštini vladina politika ostaje nepromijenjena, ali praktički se uvodi velika snošljivost i zato se ide u susret obnovi vjerskog osjećaja i obreda.

Vojska.

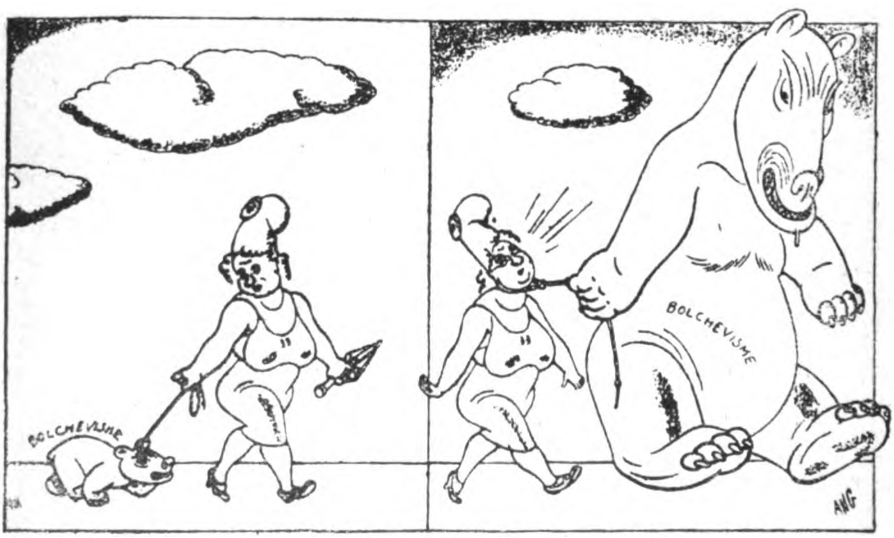
Prvi put poslije 19 godina dolazi do spomena domovina u jednoj svečanoj ispravi kao što je ustav. Tako čl. 132. veli, da je opća vojna dužnost zakon. Vojna služba u crvenoj vojsci radnika i seljaka jest časna dužnost za sovjetskog građanina, a čl. 133. veli, da je obrana domovine sveta dužnost za svakog građanina SSSR. Izdaja domovine, povreda zakletve, prijelaz neprijatelju, hotimično prouzročenje štete vojnoj državnoj vlasti, uhodarstvo u korist strane države, kažnjavaju se svom strogošću zakona, najstrože od svih kazni. Vidi se, da Moskva otvoreno ukazuje na skoru mogućnost rata i napušta stare sheme o svjetskoj revoluciji u kapitalističkim zemljama, koje hoće da zgnječe socijalističku državu, i prihvaćaju stari ali prokušani motiv domovine. Ovaj je motiv sada razvijen, ali je još važnije opravdati masama strahovite izdatke, koje pravi država u svrhu svoga naoružanja. Ovi su izdaci postigli zadnjih godina ogromne visine. Može se dopustiti, da su brojke, pružene od vlade još niže od stvarnosti ... Grinko, pučki povjerenik za financije, izjavio je pred kongresom, da su krediti za narodnu obranu bili mnogo niži od potreba. U g. 1934. u iznosu od predviđenih 1665 mil. rubalja moralo se potrošiti do 5000 r., a u g. 1935. efektivni troškovi su se povisili na 8200 mil. rubalja od predviđenih 6500 mil. rubalja. U g. 1936. Grinko navodi predviđeni izdatak 14.800 mil. rubalja i ne bi bilo ništa neistinito, da je vojni proračun poskočio u g. 1937. na 20 milijardi rubalja. (Rubalj se računa na međunarodnim burzama po cca 20 din a 1 rubalj, dok neki tvrde, da je kupovna moć rublja vrijedna jednome dinaru. Vidi Bogdan: Svjedočanstva o Rusiji, Zagreb 1937.) Sa svim tim pozitivna brojka od 14 i pol milijardi rubalja u g. 1936. predstavlja 20% prihoda, koji su utvrđeni sa 78 i po milijardi, a to je još umjeren iznos prema onima Poljske, koja troši 42% ili Japana od 50% svih prihoda na svoje naoružanje odnosno, Japan već na rat sa Kinom.

Čl. 49. ustava je prema zahtjevu Francuske prestiliziran, te glasi, da u vrijeme između pojedinog zasjedanja vrhovnog vijeća objavljuje predsjedništvo ratno stanje u slučaju ratnog napadaja na SSSR, ili ako nastupi neodgodiva nužda, da ispunjava međunarodne ugovorne obveze s obzirom na uzajamnu obranu protiv napadaja. Ta stilizacija je provedena zato tako, da se ne mora sazivati vrhovno

vijeće i gubiti vrijeme, jer se drži da će budući rat biti pitanje nekoliko sati, a ne dana.

Upotrijebljena literatura: Die Verfassung der USSR, Moskau 1934.; Današnja Rusija od M. Ribnika, Zagreb 1937. Naučna biblioteka (ali djelo jako nenaučno, skroz pristrano); Božo Dulibić: Novi ustav SSSR (Socijalna revija, br. 2 i 3., Šibenik 1937.); Albert Masnata: Nationalité et fédèralisme, Payot Lausanne 1933.; Marietti La nuova Costituzione dell' UNIONE Sovietica (Rassegna Italiana, siječanj 1937., Roma); Völkischer Beobachter (od 19. XII. 1936., br. 354.) Berlin; Prager Presse od 8—10. XII. 1936. Temps od svibnja 1937. više brojeva; Đura Popović: Novi sovjetski ustav, izd. Knjižare Rajković, Beograd 1937.

Dr. Franjo Dujmović.

Opasna igračka *(Guerin Meschino)*

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Mošinskoga ul. 10.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 2 **VELJAČA 1938.** **GOD. VI.**

ANTE STARČEVIĆ KAO MORALIST

Moral i politika

»Bez obzira na uspjeh ja ću ispuniti svoje deržanstvo.«

Nigdje nije moralistička fizionomija Starčevićeva tako izrazita kao baš na terenu politike. Tu je Ante Starčević u tolikoj mjeri moralist, da po općem shvaćanju t. z. političkoga morala zapravo i nije politik.

Starčeviću je kao spiritualistu moralni zakon istovjetan u svako vrijeme i na svakom mjestu. Kao čovjek, kao javni radnik, kao intelektualac, kao politik i kao vođa naroda on ima samo jedan jedini moral. U tom je pogledu sav od jednoga komada — posve pošten; u njemu se ne križaju i ne slijevaju dva različita morala, prirodni i politički moral. Pa makar je Schiller stavio u usta svome Walensteinu riječi: »Nema toga, ko je iz njene (političke) službe iznio čistu dušu«, — makar je Sighele ispisao čitavu knjigu sa tezom, da je »politika u zametku, u biti svojoj nemoralnost« i crno na bijelom napisao tvrdnju — »da političari ne mogu udesiti svoj postupak prema strogim i apsolutnim pravilima privatnoga morala, s jednostavnoga razloga, što se ne može upravljati narodom pomoću istoga morala, kojim se upravlja jednim čovjekom« i — što je najtragičnije — makar je politička praksa novovjeke Evropu sto puta potvrdila i potvrđuje ovu tvrdnju živim primjerima, ali nesamo primjerima nego i čitavom duhovnom strukturom od Descartesa ovamo, ipak Ante Starčević u sebi ostvaruje integralan i personalističan moral u apsolutnom smislu, jedan, jedinstven, nedjeliv i jednoznačan.

Starčević to načelo ne zadržava samo za sebe kao lični privilegij izolirana pravednika i mudraca, nego on to uporno, uz conditio sine qua non naučava kao bitnu oznaku svoga političkoga programa, on na tom principu apsolutnoga morala piše »Naputak« za stranku i što je od svega najznačajnije, on je svijestan, da riskira vidljivi uspjeh, on stoički podnosi najkrvaviju dilemu moderna čovjeka, da »biti pošten, u politici znači, na žalost, biti nesposoban« i mirom, koji naprosto zaprepašćuje, on izdiže čovjeka i njegovu moralnu ličnost iznad stranke, iznad politike, iznad patriotizma, iznad svih pobjeda, i kao mudrac veličanstvenom satirom prezire uspjeh, kojemu bi trebalo žrtvovati i jednu jedinu laž i time moralno umanjiti poštenje ljudske ličnosti.

Starčevićev moral je toliko i tako rigorozno personalističan i u biti svojoj kršćanski, da on zna, kako se izbori, agitacije, novine, diplome, stranke, probrojavanje većine glasova i vlade mogu pretvoriti u sredstvo uništavanja čovjeka, ako se sve to ne podloži cjelovitoj, integralnoj ideji čovjeka. Sve je to po svojoj suštini impersonalistično, tu se lako gubi ličnost, jer tu se ne će ni da zna za ličnost.

»Mudri ljudi nalaze, da novine, stranke, vlade stoje u interesu i pod vlašću đavola. Mudri su ljudi, svaki u svoje doba, ustajali protiv tih smetnji napretka, Sokrat na pr. sa znamenitom svojom ironijom, Erazmus sa knjigom Pohvale gluposti....« (Emerson). Starčevićeva ljuta satira nije daleko od ove mudrosti.

U shvaćanju dvostrukog morala »politika kao i ekonomija imaju svoje vlastite i specifične ciljeve, koji se ne svode na ljudske svrhe, nego su ciljevi posve materijalni. Politici je svrha uspijevanje, moć i materijalni uspjesi države i sve što može da unaprijedi tu svrhu; dapače i prijevara i sama nepravda — politički su dobre« (J. Maritain). — Pravda, prijateljstvo i svaka prava ljudska vrednota je kao kakva tuđica u strukturi političkog života. I kad se moralnost umiješa sa svojim zahtjevima — Starčević sa svojim moralističko-stekliškim »Naputkom« — nije li to onda sukob sa političkom realnošću, sa političkom znanošću moderne Evrope. Moramo priznati, da sva slava Starčevićeva karaktera leži u tom sukobu.

U uvjerenju, da je čovjek primarno podložen moralnim pravilima, Starčević ne pristaje na to, da se »razdijeli čovjek«, — čovjek, koji je uistinu čovječan — u privatnog i političkog čovjeka, jer u stvari bi taj politički čovjek proždirao moralnu polovinu. Za Starčevića je politika kao i za Aristotela, kojega je u originalu čitao i za sv. Tomu, kojega je u teologiji upoznao, dio etike, t. j. nauke o ljudskim činima, a ne dio fizičke znanosti[1]); politički zakoni prema tome nisu mehanički zakoni, oni uključuju u sebi moralne vrednote. U »Naputku« stoji, da su »pravica«, — »kreposti«, — »prijateljstvo«, — »poštenje«, — »nepodmitljivost«, — »duhovno dobro«, — »nerastrovano srce« bitni dijelovi ove strukture političke realnosti, a čitav stekliški program i srž Starčevićeve doktrine leži u misli, da nepoštenje nije samo zabranjeno po pojedinačnom moralu, nego da je to i politički zao čin, jer ide za tim, da uništi političko zdravlje socijalnog tijela.

Ogledajmo sada u nekoliko konkretnih slučajeva sukob, koji se u Starčevićevoj političko-moralističkoj doktrini kao i njegovu djelovanju zbiva na svakom koraku sa duhom dvostrukoga morala.

Uzmimo na pr. obećanja, kojima se političari služe naročito u doba izbora, pa i oni, kojih je savjest otpornija, obećanja znalice varava, neznatan, sitni trik, mala laž, bez koje se ne da u aritmetici stranačke borbe, obećanja, koja se sipaju izbornicima, iako se zna, da se ne će moći održati ni deseti dio obećanja, ako i dođe na vlast, obećanja, zapravo i obećana radi vlasti. Koliko ima i koliko je bilo poštovanih i čestitih ljudi, koji drže, da je dopušteno u političke svrhe lagati i varati bezbroj

---

[1]) Vrijedno je upozoriti čitatelje na pojam »političke fizike«, koju naučno ispituje Joseph Vialatoux u oštroumnoj diskusiji sa P. de Brogliem u djelu »Morale et Politique« Paris, Desclée de Brouwer, 1931. »C'est de cette science que l'école maurrassienne a prétendu enseigner les lois »positives«, comme les naturalistes celles du foil ou du pancréas, au les astronomes celles de la mécanique céleste«. Isti problem obrađuje i Albert Valensin u poglavlju »Le naturalisme politique« (u II. dijelu velikoga djela »Traité de Droit naturel«, Paris, Ed. Spes, 1925.).

siromašnih i nezadovoljnih ljudi. A kada eventualno dođe do vlasti, onda se tom istomu mnoštvu smješkajući tapša po ramenu: pričekajte, ne ide to tako brzo, kasnije, kasnije i sl.

Starčević sa gnjušanjem odbija to inače najjeftinije sredstvo političke borbe. U 24. točki »Naputka« za pristaše stranke prava stoji: »Narodu ništa ne obećavati, dok mu ne možeš dati, i opominjati ga, neka pazi na one, koji mu obećavaju«. A u 25. točki istu misao proširuje ovako: »Narod uputiti neka se u svojih stvarih ne zanaša na pojedine ljude, neka se od pojedinih ljudi ničemu ne nada, nego neka sam upravlja svoje velike stvari, i neka nastoji, da uzmogne on sam sebi davati.« Nikada u političkoj borbi nije došao u poziciju, da se izmotavanjem zbog propala obećanja titra sramotnom trgovinom savjesti. »Treba ili ništa ne govoriti ili istinu govoriti« — njegov je aforizam.

»Obećanje je riječ, koja je drugom riječju isplaćena. Samo se činom čini zamijenjuju.«

Starčević kao politik nikada ne traži pljesak mase. On pače zazire od mase, bježi od nje, plaši se njezine usplahirenosti, za kojom ne stoji misao. Silom ga moraju dovesti na govorničku tribinu i kad je već tamo, on, makar u zemlji govorljivoj i veseloj, daleko od retoričkih fraza, još dalje od puke demagogije, polako i razborito umuje, »da deržanstvo ispuni«. »Kaže se, govornik mora svoje slušatelje podučiti i ganuti. Ja se ne deržim toga načela, jer sam osvedočen, da čovek jedan drugoga ne može naučiti ni ganuti, nego da mu može dati priliku i povod, da se sam valjano nauči i gane«. — Tako on počinje jedan govor na pučkoj skupštini u Bakru, koji završuje opet ovako: »Mene se ta slaboća (nepogrešivost) ne drži, nego ću se veseliti vašem rasuđivanju...«

Pljesak u životu toga jedinstvenoga čovjeka ne igra nikakovu ulogu, jer njegov politički život nije radi položaja, karijere, uspjeha i vodstva nego radi ideje slobodna čovjeka i slobodna naroda. On je radi čovjeka, i to svakoga pojedinca čovjeka iz mase narodne, kojega bi htio pomoći, da misli i sam rasuđuje, a nije narod radi njega i njegovih političkih aspiracija. On hoće da služi, a ne da se njemu služi. On vrši svoju političku misiju poštujući duboko članove svoje stranke držeći ih uvijek u cijeni ličnosti. U »Uspomenama« piše: »Ako se kukavna stranka, protiv svojoj suparnici, posluži malovrednim sredstvom ili činom, ter ova suparnica postane žertvom nevere, to se o herdji dade razumeti. Nu gdje je to da čovek svoje drugove, članove svoje stranke, ljude koji su u njega svoju celu veru postavili, gdje je, velim, to, da čovek svoju stranku smatra za kerdo kerštene marve... I naprama takovim vodjam, članovom stranke, drugovom, nisu li prepošteni oni ljudi, koji pod šatori brunde kuju, ter robe, varaju, ubijaju gdje koga mogu?« — Dakle ono, što mnogi i mnogi smatraju političkom nuždom i opravdanim sredstvima za prosperitet, Starčević žigoše zločinom.

U njegovim političkim govorima ne pršti prazna retorika, »potop riječi nad pustinjom misli«; ne snizuje najplemenitije umijeće govora do vulgarnosti, laskanja, traženja, pohvale, dvomislene duhovitosti. Naprotiv, njegovi će saborski govori za ljude dvostrukoga morala biti trajni uzorci, kako se ne smije govoriti u parlamentu, a njegovi govori na skupštinama

strašilo za sve demagoge, jer Starčević govori kao mudrac iskreno i naivno, nastojeći, kako i druge uči u »Naputku«, »iz rečih, delah i narav stvarih poznati, ter narodu otkriti njegove domaće i izvanjske neprijatelje, i obojih težnje i sredstva«. (Toč. 26.). Sadržajnijih, poštenijih, bljeskom misli svjetlijih govora u ovoj zemlji još nitko ne održa mimo Starčevića.

Hoćemo li govoriti o potajnom grijehu, koji tako uporno prati sve političke karijere, makar mu se mnogi poštenjak i otima, o ličnoj koristi i podmitljivosti sebe i oko sebe, onda budimo spremni na najoštriju riječ iz Starčevićevih usta:

»Strah i plaća, te dve staze, koje k serdcu ljudskomu vode, niti su stalne, ni vredne za dobru stvar, ni u vlasti stranke prave«. (Toč. 1.).

»Pravica i nepodmitljivost, to su najjače poluge u narodu hervatskomu.« (Toč. 10.).

»Uz pravicu i nepodmitljivost, u narodu hervatskom najvećma vredi uljudnost, iskrena prijaznost.« (Toč. 11.).

»Ljudi, koji traže samo svoju korist ili raskoš, pod nipošto ne primati u stranku i za ništa ne zanašati se za nje, osim ako je temeljita nada, da će se popraviti. Ovakovi bo ne samo nisu za pravu radnju, ne samo ne mogu koristiti dobroj stvari, nego oni će ju svakomu za plaću izdati.«

Nasuprot ovakovoj vrsti čeljadi traži Starčević poput Diogenesa »ljude, do kojih puk derži poradi njihove pravice, kreposti, pameti« (Toč. 20.), a »biljege, po kojih treba da se odlikuju članovi stranke prava« jesu »dobro ponašanje, trezno življenje, međusobno prijateljstvo, razložno štovanje, razumna priklonost naprama vrednim i poštenim osobama.« (Toč. 29.).

A ti stekliši sa svojim stekliškim režanjem, što oni hoće? »Viču na sve staleže, na svu gospodu, zašto ljude ne uče riječju i djelom radnji, štednji, trijeznosti, ljubavi obiteljskoj, ljubavi naroda, domovine, iskrnjega, slogi, uljudnosti.«

Eto tako, štogod bismo mi dalje zalazili među Starčevićeve misli i djela, političke misli i politička djela, izdizao bi se sve više moralist, a opadao politik u stranačkom smislu.

Pojam moralnoga djelovanja i pojam političkoga djelovanja Starčevićeva je identičan. On je svijestan prigovora t. zv. političkih realista i strančara, koji, dok mu izražavaju puno priznanje kao poštenjačini i karakteru, ne skrivaju podsmijeh nad sudbinom njegove politike, i odgovara im skroz apolitičkim jezikom, optimizmom, pred kojim se skrivaju oportunisti i defetisti:

»Uživajući, što imamo, stojeć, gdje moramo, upotrebljavajući, što možemo, svom snagom radimo o napretku Hrvatske, pa makar bili sigurni, da od toga napretka ne budemo ni kus doživjeli, a kamo li dobili.«

Kako je to divna i golema suprotnost materijalističkomu malograđaninu, koji živi samo od vidljiva i opipljiva uspjeha i koji se u nedostatku svakog uvjerenja uvijek hvata većine, budući da mu u nedostatku nutarnje snage treba vanjska sila.

Starčevićev je Stekliš iza duge debate sa Prostodušnikom o praznoj slami Slavstva i metodama rada za Hrvatstvo odbrusio jednom za vazda: »Makar i sam samcat ostao, tako ću i u buduće raditi.«

Lik hrvatskog značaja

»Starčević je problem političke promjene u Hrvatskoj zahvatio kao problem p r e p o r o d a p o j e d i n a c a.«

Nehajev: R a k o v i c a, 54.

Čovjek, koji je do dna zagledao u političko i moralno stanje Hrvatske pri koncu XIX. st. i kojemu je tajna svih poraza bila razotkrivena do duhovne jezgre, nije se žacao u sabornom govoru od 27. siječnja 1866. optužiti: »Kod nas nema javnoga mnijenja osim vike i piskaranja ljudi, što p r o d a n i h, š t o n a p r o d a j u ... Jednom riječju: kod nas nema ništa osim pogažena zakona i osim s u ž a n j s t v a«. Ali ne bismo li u tim riječima mogli otkriti i razočaranoga skeptika, čovjeka, koji je prelomio štap i tek u nemoćnoj oštrini izraza gasi vlastiti očaj? Jer u analizi našega naroda Starčeviću se izmakla i teža riječ: »Naš je narod kroz vjekove varan, zamamljivan i tlačen, i to uvijek neposredno od svojih sinova. Tomu je posljedica, da ovaj narod gotovo ne može razabrati dobro od zla, svojega prijatelja od svojega neprijatelja, i da se ne može svojski ni za što zauzeti, nego srne kamo ga jači porine, a da nikome ne vjeruje.

Na koga da računamo?

P l e m s t v o je neznalica — rastrovana, rasipna, lijena, sebična; g r a đ a n s t v a nema (ovo što se njime broji, osim da je u svemu takovo kakovo i plemstvo, još je povrh sve rđe i siromašno); i n t e l i g e n c i j e, u koju brojim sve, što ne spada u one dvije hrpe, ni u seljane, inteligencije nije, a ovo što se njome smatra, u svim zloćama nadmašuje one dvije hrpe, te je u živinstvu prepredenija i na svako zlo najbrža; s e l j a n i su skloni svemu što je dobro i uzvišeno, ali neuki, progonjeni, potlačeni.«

Starčević pače ide još dalje, skoro do zadnjega: »Kod ovoga naroda ja nalazim previše biljega, koji slute na p r o p a s t. U njemu se do t u đ i n a c a više drži nego do domaćih sinova, u njemu se više mari za tuđe nego za svoje, u njemu se treba više nego se ima, u njemu se hoće više u ž i v a t i nego raditi, u njemu se ne veseli nad napretkom ni nad ljudima napretka, u njemu se n e p a z i n a d o b r o n i n a z l o, n a p o š t e n o n i n a n e p o š t e n o, nego samo na ono, što je taj čas k o r i s n o, njega se prima njemački jezik, a takav narod meni se čini kao zemlja, koje se guba uhvatila.«

Uistinu, na prvi se mah čini, da se taj strastveni moralistički duh izgubio u jalovoj nemoći optuživanja i generaliziranja, da mu je jad prevladao razbor, da je sablazan napala i paralizirala taj duh i pretvorila ga u defetističku »vukodlačinu« — tako su ga neprijatelji zvali.

Daleko, vrlo daleko od svega toga — u vedrim regionima svoga »deržanstva«, u mudrosti danoj jedino asketičnim ljubiteljima samoće, stvarao je Ante Starčević lik hrvatskoga političkog čovjeka, hrvatskoga čovjeka uopće; lik nesamo satkan moralističkom filozofijom i dnevnim uzorcima muževnosti, nego i vlastitom voljom, vlastitom krvlju u samome sebi inkarniran l i k z n a č a j a. A taj je lik toliko lijep i optimističan, toliko prožet samopouzdanjem i vjerom u uspjeh, makar još nevidljiv; toliko uronjen u neki moralni apsolut, da bi trebalo pronaći skroz suprotan pojam defetistu i skeptiku te njime okrstiti našega Staroga.

Ali mi smo ga već nazvali moralistom, pa ostanimo kod toga naziva i kroz taj pojam shvatimo onaj gore citirani strašni presjek kroz moralnu bijedu našega društva u njegovo doba. Svi veliki moralisti pored toga, što ostavljaju za sobom svijetle obrise za preporođena čovjeka, užasnom snagom se obaraju na zlo svojih suvremenika. Pri tome nesamo da otkrivaju sve zle oznake vladajućega tipa — kao što je to Starčević učinio sa »sužanjskom pasminom« — nego često zapadaju više manje u generaliziranje zla, a jer mu korijen dosižu i jasno svu strahotu proziru, predskazuju propast i ne ustručavaju se govoriti povišenim proročkim glasom.

Kroz pojam moralista ukazat će nam se i lik njegova čovjeka.

*

Dobro je opazio Nehajev, da Stari ne traži mnoštvo, broj — »već voli nekolicinu stalnu i bez nijansa«. Vjeruje u čovjeka, jer je čovjek, u čovjeka »žive riječi i izgleda«, jer živ, značajan čovjek nije i ne smije biti nikakovo sredstvo, on je sam po sebi vrijednost, ličnost, ljepota, uspjeh najviši, cilj života, cilj drušva, cilj narodnih organizacija, stranaka i državâ. Prirodno zaključuje Starčević, da s nekolicinom takovih »dalo bi se učiniti u godini više nego pisanjem kroz vjekove«. Njemu je samo čovjek kao duhovna vrijednost nosilac preporoda.

Poznata je ona njegova maksima: »Ako u ovom narodu bude p e d e s e t m u ž e v a, o s v j e d o č e n i h o s v e t o s t i s l o b o d e i z a u z e t i h z a s v o j n a r o d — mi, nas tri i naši drugovi, učinismo više nego li su agitatori ikada učinili.«

To što se on vlada prema većini kao da ništa ne vrijedi, ne znači pakost ili rđavo srce, nego znači jednostavno to, da je većina nedozrela, da još nije svijesna sebe, da ne zna svoje mišljenje, a to on hoće postići: svijesne i etički zrele ličnosti, a ne gomilu stranke, sredstvo, broj, isforsiranu većinu. Čovjek mu je iznad stranke, politike, države, jer sve je to samo radi čovjeka i za čovjeka, sve relativum u odnosu prema moralnoj ličnosti, koja je vječna i u čitavom tom strančarstvu, diplomatiziranju, paktiranju uvijek primarna i sakrosanktna, — u biti svojoj određena za slobodu i slobodna.

»Starčević je problem p o l i t i č k e p r o m j e n e u Hrvatskoj zahvatio kao problem p r e p o r o d a p o j e d i n a c a« (Nehajev).

Pa kao što je ono Péguy kazao, da socijalna revolucija mora biti m o r a l n a ili je ne će biti, Starčević je postavio aksiom, da će u Hrvatskoj politička sloboda doći ili preko e t i č k i visokih pojedinaca ili će je kasno biti.

Pri tome postupa kao pravi moralist: ne poučava o nepoznatom, nego skreće pažnju na ono, što se događa u mutnom dnu svijesti svakoga čovjeka. U nama ima skrivenih i potajnih pobuda i želja, koje se ne bi javile djelotvornom snagom, da nam nije netko pomogao da ih raspoznamo i oko njih okupimo svu pažnju. U nama drijemaju sve kreposti, koje kao korijenje naše ličnosti pribiru iz dubine sokove za životnu borbu i ono teško svakodnevno odlučivanje za zlo ili za dobro. Probuditi te kreposti, pospješiti njihov cvat, miris, privlačnost; od njih satkati dušu hrvatskoga čovjeka kao što je svoju satkao — to je moralistu

Starčeviću primarno pred očima. Od trideset točaka »Naputka« preko polovica ih je strogo moralističke prirode: ili hvali i preporuča kreposti ili kudi i otklanja zla.

Rijetka je prigoda, da se sjetimo toga jedinstvenoga kodeksa kreposti hrvatskoga »stekliša«, koji bez dvojbe predstavlja pravi politički kuriozum i kulturni dokumenat prvoga reda, mlađim generacijama sve manje i manje poznat.[1])

Jedinstvena rijetkost i prava veličina ovoga dokumenta leži u tome, što Starčević u jednom isključivo stranačko-političkom spisu, kao što je Naputak za stranačke pristaše, nastupa kao čisti propovjednik ličnih kreposti.

On ljude dijeli na dvije klase: u ljude, koji čine dobro i koji čine zlo. »Ljudsko je društvo za sve ljude, a ljudi su samo oni, koji su marljivi, pošteni, pravedni, napredni«. Svijestan one Salamonove, da je neizmjeran broj luđaka, dakle, da je ovih drugih i previše, a onih prvih i premalo, on se nikada ne da zavesti da sudi prema većini. Drži se manjine i smatra sofističkom pedanterijom suditi jednu naciju prema broju stanovništva ili prema četvornim kilometrima kopna, a ne prema njenu značaju za duh vremena. I kao politik i kao pisac ima savršeno razvijen osjećaj čovječnosti, bdije — Nehajev je rekao — poput Mojsija nad moralnim i nacionalnim razvitkom svojih ljudi.

»Neka svatko, ne izuzev ni gospodu ni poglavare, vrši samo svoju dužnost; neka ne popušta u vjeri i politici, tu nije druge nego ostati na čistacu, pa tko slijedio, tko drugamo išao«; — neka svatko govori istinu ili »ništa ne govoriti«; — neka se »ljudi slobodno odgoje, izuče ter slobodno misle i rade, jer je samo ondje moguće govoriti o značaju, koji nije drugo van čvrsta biljega o skladu čina unutarnjih s izvanjskimi, biljege o slozi načela s djelovanjem«; — neka se »pravim putem koraca, pa bilo što mu drago«; neka se ne lijepi na novac, jer »novac je dobro samo u koliko dobroj stvari služi, drukčije je bolje i slavnije zobenicu jesti ili kašu srkati, svoj i pošten biti, nego lupež u zlatu plivati«. Ovo je stil Starčevićevih aforizama, isti u svim govorima i svim knjigama, isti u njegovu ličnom životu, što je od svega najvažnije. Traži preporod čovjeka i pruža lik značaja. »Starčeviću je najviše ležao na srcu uzgoj karaktera, a to je i shvatljivo, jer je vidio štetnu kolebljivost među inteligencijom, stvorenu ukrštavanjem različitih geopsiha i kultura, i jer je znao, da se mali narodi samo tako mogu spasiti, ako svaki član naroda, s uvjerenjem i požrtvovnošću vrši dužnost i ostaje na svom mjestu. Od njega potječe izričaj »pokvarene gospode«, koji je kasnije prihvatio Stjepan Radić. Da nam Starčević ne prednjači ni svojom naukom, ni svojim radom ni ičim drugim, a da nam prednjači samo karakterom, zasluživao bi da mu se podigne vječni spomenik u srcu svakoga Hrvata za sva vremena« (Lukas). Zar se ne bi tom našem liku značaja poklonio i J. Payot, da je za njega znao, dok je u »Nauci o moralu« upućivao Francuze:

---

[1]) U cjelini štampan kao dodatak u knjizi K. Šegvića: Dr. Ante Starčević, str. 329—332.

»Manje polažimo na galamu nego na stvarnost, manje na spoljašnje bogatstvo Republike nego na ispunjenje njene duboke dužnosti: malo bi vrijedilo, kad bi se bogatstva neizmjerno proširila, ako bi čovjek ostao malen. Pravi su rodoljubi oni, koji rade oko toga, da mladi budu snažniji, pametniji, pravičniji i plemenitiji. Pravi su Francuzi oni, koji čine svoj vlastiti život, kao i život onih, koji su im povjereni, uzvišenijim, širim, intenzivnijim. To su oni, koji pripremaju za otpor nepravednim napadajima energične ljude, koji će učiniti domovinu nepobjedivom.«

Lična ostvarenja

Tajnovitim retrospektivnim pogledom, ne misleći da piše o sebi, napisao je Ante Starčević iz sebe, kakav mu se pred duhovnim očima ukazuje ideal za narodnoga vođu:

»Onaj, koji hoće stajati na čelu naroda, mora imati nagnuće naroda, a to mora zavrijediti time, da se pokaže narodu kao čovjek nepokvarene ćudi, opsežna i uznosita duha, čista i odvažna srca, koji zaboravlja na svoje vlastito biće, dočim u sreći naroda nalazi i svoju sreću, koji iskreno i duboko ćuti boli i trpljenje naroda, komu je srce zauzeto jedino za istinu i pravdu, koji se neustrašivo bori za dobro i slobodu naroda, koga od svete težnje njegove ne odvrati ni laskanje, ni obećanje, ni preziranje, ni muke, ni ista smrt.

Samo takav čovjek kadar je uznesti čuvstvo i duh naroda svoga. A kad predobi srce i uznese misao naroda, paziti mora, da mu podijeli pravac nepokvarenosti. Ovakove muževe naziva historija velikim«.

(Hrvatska 1871., br. 31.)

Svakoj ideji ove skroz naskroz hrvatske antimakijavelističke vizije nalazimo lično ostvarenje u osobi samoga Starčevića: i nepokvarenu ćud, i čisto srce, i zaborav samoga sebe, i zauzetost jedino za istinu i pravdu. A sva mu nauka i nije ništa drugo nego pravac nepokvarenosti.

Njegov život kao da i nije bio život javnoga, političkog čovjeka, Kopernika hrvatskoga sabora od 1861. g., još manje život šefa jedne stranke. Njegov se život nije zasnivao na onom, što javnost o njemu misli; nije bio rob javnoga mišljenja i uvijek je ostao vedar pred terorom štampe, što je moguće samo ljudima čvrstog obrazovanja i moralne visine. Sabran i nerazasut na stotinu strana, on je sagradio u samome sebi jednu tvrđavu, jedno neosvojivo utočište — lično »deržanstvo«. Više politik unutrašnjeg nego vanjskog života, nije tratio dane u grozničavoj žurbi i nedosljednom preskakivanju principa u momentanim interesima stranke.

Njegov politički život, makar kako raznovrstan, uvijek je predstavljao dojam požrtvovanja i predanost jednoj velikoj ideji. On je duhovni vođa svojih drugova i svoga naroda, u svoje vrijeme nepriznat kao takav, prezren i proganjan, tek danas općenito priznat, cijenjen i uzdignut. Zašto je bio prezren, a zašto opet danas u časti najvišoj? Radi ideje, kojoj je služio bez popuštanja, bez nagode. »U tim stvarima nema situacije, nema malenkosti«. Poziva se na sv. Pavla i njegove dokaze, »da među istinom i lažju, među krepošću i zloćom, među kraljevstvom božjim i kraljevstvom vražjim ne ima ugovaranja i nagodbe ... U tim

pitanjima popustiti najmanje i sve ostaviti je isto. Tu nije druge nego ostati na čistacu, pa tko slijedio, tko drugamo išao.« Stranku nije nikada smatrao sredstvom političke aritmetike nego palestrom duhovne izgradnje u muževnosti i načelu, službom velikoj narodnoj ideji, čuvaricom najdublje narodne težnje. »Ako stranka gubi boj za bojem, ona i tako ne odlazi s razboja, nego na njemu predaje zastavu svojim sinovom, unukom, budućim pokoljenjem svojim.« Ovako nikada nisu mislili oportunisti ili t. zv. politički realisti, kojima su moralna snaga, idealizam i borbenost imponderabilia i prazna magla. Uostalom gdje su danas svi ti veliki političari, koji su se u saboru smješkali, »zijali i zirlali«, »grabili papir i olovke prepuni bezobrazna kostrušenja«, dok je Stari ustajao da govori? Tko danas uopće zna za imena tih »herdja« i »kukavaca«, koji htjedoše, kako sam Starčević izvješćuje u »Nekolikim uspomenama«. — »svojim bezobraznim, naprama bolestnu čoveku nedostojnim držanjem«, zastrašiti ga, smutiti i upropastiti? Tko spominje, tko čuva u ovoj zemlji uspomenu, tko živi od bilo kakve ideje svih tih beamtera, ministara, banova i saborskih govordžija, koji su Starčevića proganjali i zatvarali? Što je ostalo i tko se sjeća imena i djela svih tih naših vajnih realista i političkih talenata? Od svega i od svih tih ništa ili samo tugaljivi osjećaj pogrešaka i štete. A on, Stari naš, kao da je oživio, kao da je napustio mirnu raku šestinskoga groblja i prošetao utrtom stazom među unučadi, pa svejednako govori, govori, uči, podiže, krijepi.

To je odatle, jer Starčević je potpuno zavladao sobom i stvorio jednu vrijednu filozofiju života sa dalekim, mirnim vidikom, jer je u životu imao mnogo časova tišine, duga razmišljanja, čitanja velikih duša svih vremena. »Po cijele dane, tjedne i mjesece zatvoren u svojoj sobici samo je učio i razmišljao« (Šegvić). Tipično za sve učitelje i vođe čovječanstva. Ujutro samoća — kaže Pitagora, da bi priroda mogla govoriti mašti onako kako u društvu nikada ne može, i da bi joj se štićenik mogao upoznati sa onim božanskim silama, koje se otkrivaju u ozbiljnom i apstraktnom razmišljanju. »Samoća, strogi je prijatelj genija, njegovo hladno i mračno skrovište gdje se razvijaju krila, koja će ga odnijeti dalje od sunca i zvijezda« (Emerson). Sigurno je, da Platon, Arhimed, Sv. Toma Akvinski, Newton i svi veliki ljudi nisu živjeli u gomili, nego su s vremena na vrijeme silazili u nju kao dobrotvori. U svojoj samotnoj i maloj sobici Starčević je odstranio pritisak trenutnih, dnevnih potreba i uzdigao se do vjekovnih i općih odnosa hrvatskoga društva i hrvatskoga naroda. Tražio je povučenost baš radi najopćijih i najdruštvenijih ciljeva, jer je u povučenosti formirao sebe i doktrinu, od čega se i danas formira volja njegova naroda. Ta mi bismo mogli svim znamenitim događajima naših dana, svim unutarnjim pokretima čitavoga jednoga naroda, idući tragom unatrag, naći postanak u mozgu Ante Starčevića, a oni koji dođu iza nas, možda će to još jasnije moći.

Konačno njegova askeza i siromaštvo; tko će joj otkriti tajne uzroke? A ne krije li se baš u toj asketičnoj prirodi najveličanstvenija ljestvica Starčevićeva moralnoga uspjeha. Jer kad u čovjeku znamenite političke fizionomije otkrijemo još i visoku sposobnost duhovnoga oplemenjivanja svih životnih odnosa, ne vuče li nas to za sobom kao čarobni magnet. Za Napoleona se veli, da su ga vojnici zvali Cent Mille.

»Dodajte mu još poštenje, nadodaje Emerson, pa su ga mogli zvati i Sto milijuna«. U tom dodatku leži prava ljepota Ante Starčevića. O kako su svijetli ljudi, koji idući za višim ciljevima, ne osjećaju sitnih potreba svakidašnjega života! Svijetlo njihova bića uzdignuto sja i ona izrugana i prezrena zapuštenost njihova stana, hrane, odijela, vezâ pretvara se u duhovno bogatstvo, kojim se vjekovi hrane. Najslađi paradoks za sve siromahe ovoga svijeta, o kojima vodi računa i Krist u osam blaženstava.

Sankcije i misija Starčevićeva morala.

Starčević je spiritualist, njegov moral je apsolutne, integralne prirode, oslonjen na apsolutno dobro i na apsolutnu Pravdu. Njegova nauka podiže na visoki niveau nesamo moralni život i moralni ideal, već i neke pojmove, koji su nužni uvjet moralnog života. I kolikogod Starčevića smatramo pozitivistom, kolikogod ga stavljamo u opreku sa religioznom dušom Eugena Kvaternika, kolikogod ga smatramo učenikom francuskih nacionalista, kolikogod mu čak šarlatanski podmećemo antikršćanski stav, Starčevićev kulturni ideal nije antropocentričnost, humanizam zatvoren sam u sebe. On nikada ne zaboravlja na korijenje, iz kojih struji snaga čovjeku poštenjaku njegove zamisli. Istina, Starčević toliko polaže na snagu činjenica i »zdrave pameti«, da će površan poznavalac njegovih djela lako pristati, da ga smatra nekim kršćanskim naturalistom u smislu klasičnoga momenta naše kulture, za razliku od malograđanskoga i materijalističko-revolucionarnoga momenta.[1] Ali tko zna davati riječima dubok i istinski smisao, kao što im je to davao Starčević poput svih ljudi, što više u samoći razmišljaju nego u gomili galame, ti će i u Starčevićevoj osudi »sužanjske pasmine« i u izgradnji »stekliškoga« poštenjaka i u odnosu politike i morala, a zanajviše u njegovu ličnom ostvarenju uzorne etičke ličnosti, otkriti spiritualistički kršćanski tip, koji je, u biti protivan materijalističkom poimanju kulture, htio da u Hrvatskoj spasi duhovni poredak vrednotâ oslonivši sve na teocentrički princip života.

Ne ulazeći zasada potanje u ovaj problem, oslonimo se na ovaj dio Starčevićeva govora, izrečena u Bakru dne 1. lipnja 1879. g.:

»Kako stvari naše stoje, sve naše družtveno stanje osnivase na veri u Boga i dušu, što je za čoveka u životu samo jedno ter isto, jer ako nema Boga, čemu će nam duše, kad nas nema tko za njezina dobra i zla dela dostojno nadariti i pedepsati? Nemamo li duše, čemu će nam Bog, kada naše telo i sve što nas derži, kako god ostale životinje, isto tako propada, gnjije i nestaje, kada nema što Bog u nama nadariti i pedepsati? — Najsvetija sveza ljudska je brak i on se osniva na prisegi. Kod svedočanstva, kod dokazah u razpravi dolazi do prisege; prisižemo na Boga, zalažemo našu dušu. Čovek dakle, koji ne veruje u Boga, u dušu, taj čovek ne smije biti pušten za svedoka, ne smije biti

[1] Vidi Jacques Maritain: Religija i kultura, Zagreb, 1935.

pušten prisegi, jer onomu, proti kojemu je on krivo svedočio ili prisegao, nije pomoženo, da je onaj na dnu pakla i da sagnjije u Lepoglavi«[1]

Nesamo sudbinu pojedinačnih i društvenih odnosa, nego i sudbinu čitavoga naroda polaže Starčević u transcendentnu snagu jedne izvanljudske volje, a to je Bog. Starčevićevo je geslo: Bog i Hrvati.

Njegovo srce i njegove misli pravo su svetište za sve hrvatske sinove. Sva moralnost i um, sva strpljivost i ustrajnost, sav značaj i energija, sva vjera i sav kršćanski humanizam Ante Starčevića nije mrtvo slovo, ispisano danas već zastarjelim pravopisom 1860.-tih, — to je živa luč u magli 1930.-tih godina.

Formulirati duhovnu jezgru jednoga naroda težak je i pretežak posao, rezerviran za rijetke umove narodnih vođa, moralista, filozofa i umjetnika, koji su — rekao bi Šufflay »u prabaštinskoj jezgri« prožeti duhom, bivstvom »mistva«, t. j. duhovnoga organizma, koji se zove narod.

Starčević je kao moralist formulirao duhovnu jezgru hrvatskoga naroda i nahranio njenom uzvišenom ljepotom sve generacije toga naroda za sva vremena, učinio ga svijesnim njegove moralne dubine, po kojoj će se jednoga dana suditi vrijednost ove zemlje.

Možete li zamisliti, što bi stvorila hrvatska mladost od 1895. do danas, da se nije Starčevićev lik skrivao i blatio, da se nije od njegova karaktera pravila politička karikatura, da sámo njegovo ime nije tjeralo stranačke realiste u bijes a sitne malograđane u zlobu.

Možete li zamisliti zemlju, u kojoj bi na mramornoj ploči iznad vrata svih hramova duha bila urezana ova Starčevićeva ideja:

»Nema stalnosti izvan istine,
ni temelja izvan prava,
ni ljepote izvan kreposti,
ni zasluge izvan požrtvovanja za opće dobro.
Nije ništa, gdje ne gospoduje razum i dužnost.«

*

Posljednja misao, koju su s usana Ante Starčevića uhvatili njegovi prijatelji divna je sinteza čitave njegove moralističke nauke; oporuka, koju ne običavaju ostavljati političari:

»Širite moral dobrimi djeli za ovaj i za onaj svijet.«

D. Žanko

[1] Djela dra. Ante Starčevića. Knjiga I. Govori. Zagreb, 1893., str. 435.—436.

PRVI DAN FRANCUSKOGA GOSPODSTVA U KARLOVCU GOD. 1809.

U jesen 1809. pripala je mirom u Schönbrunnu sva Hrvatska do Save Francuzima, a Napoleon ju je s Dalmacijom, Istrom, Kranjskom i zapadnom Koruškom ujedinio u zasebnu administrativnu jedinicu francuske carevine pod imenom Ilirskih provincija i osnovao u Ljubljani vladu za cijelu Iliriju.

Već zadnjih dana studenoga 1809. ušla je francuska vojska u Karlovac, koji je bio određen da bude sjedište uprave za prekosavske hrvatske krajeve, što ih je car Franjo otkinuo od Hrvatske i predao Napoleonu, da tako spasi — kako je i Napoleon istakao u proglasu upravljenom Hrvatima — što više od svojih nasljednih zemalja, koje su u ratu 1809. dospjele u vlast francuske vojske.

Razumije se, da je u to nemirno doba, kada su se krhala stara prijestolja i nicala preko noći nova, Beč budno pazio, što se sve zbiva u Hrvatskoj s druge strane Save. Vrhovni dvorski policijski ured tražio je sa Zagrebom dobrih veza, po kojima bi mogao dobivati pouzdanih vijesti iz Karlovca, pa je policijski potpredsjednik Hager pokušao predobiti za taj posao biskupa Vrhovca, koji je i sam bio rodom upravo iz Karlovca. No Vrhovac, pozivajući se na svoje biskupsko zvanje, nije se hotio lično plesti u policijske poslove, pa je zato brigu za tu obavještajnu službu preuzeo F. G. Draženović, koji je vršio sekretarsku službu kod Vrhovca kao banskoga namjesnika. Draženović je za taj posao predobio svojega znanca majora Dujmovića, koji je u Karlovcu bio zaposlen kod evakuacije austrijske erarske imovine, i on mu je slao iz Karlovca izvještaje o svemu, što je mislio da može zanimati bečku državnu policiju. Da je izvještaje Draženović dobivao doista od Dujmovića, rečeno je izrijekom u spisu policijskoga arhiva 229 od g. 1810., koji je za komunističkih nemira 1927. propao u požaru palače bečkoga Vrhovnog suda. Ti su izvještaji iz Zagreba redovno otpremani Hageru s kratkom popratnicom potpisanom od Vrhovca »biskupa i banskoga namjesnika«, a u Beču ih se, i poslije požara palače Vrhovnoga suda, sačuvao cio niz iz prosinca godine 1809. i iz godine 1810. Dujmovićevi izvještaji zanimaju nas danas u prvom redu zato, što iz njih razbiramo, kakove su sve vijesti iz Hrvatske pod Napoleonom stizale u Zagreb, koji je pun brige i straha gledao francuske carske orlove u najbližoj svojoj blizini s one strane Save. Za sada ćemo se ograničiti samo na prva dva Dujmovićeva izvještaja, pisana 10. i 11. prosinca 1809.

Na čelo građanskoj upravi u Karlovcu postavljen je odmah poslije dolaska Francuza veliki župan Krmelić, koji se na francuskim proklamacijama narodu (»Cher peuple!«) ponosno potpisivao »Grand Comte«. Kako su vremena bila nesigurna, razumije se, da su vlasti oštro pazile osobito na ljude, koji su dolazili ispreko Save: tko bi takoga čovjeka primio u kuću, a ne bi ga prijavio, imao je da plati za kaznu 100 for., za ono doba neobično veliku globu. Dakako da se također strogo pazilo, da ne bi gostionice i kavane u noćno doba bile ročište možda i sumnjivih osoba: manje gostionice morale su se zatvarati odmah poslije vojničke

retirade, a poslije deset sati u večer nijesu više smjele biti otvorene niti velike gostionice niti kavane. Kad bi se spustio mrak, nitko nije smio ići gradom bez zapaljene svjetiljke.

No Francuzi su se također inače, kad i nije bila zainteresovana politička policija, mnogo brinuli za red u gradu, tako da sam Dujmović priznaje, da još nikada nije vidio, da bi grad bez urednih pločnika, u zimsko doba i kraj neobično velike navale ljudi bio tako čist kao Karlovac. Ako gospodar ne bi očistio ceste ispred svoje kuće, platio bi odmah prvi put za kaznu 25 for., a poslije bi se globa podvostručila. Uopće Francuzi nijesu znali šale, kada tko ne bi smjesta izvršio, što mu je naređeno. Kako je u gradu sve više rastao broj bolesnika (samih šugavaca bilo je oko 170), državna je vlast naredila karlovačkom prvom ljekarniku, da iz svoje ljekarnice odmah dade lijekove naznačene u popisu. Jer je lijekova zatraženo mnogo, a ljekarnik nije znao, da li će ih magistrat platiti, skanjivao se da izvrši naredbu. Kada su prošla tri dana, došao je u ljekarnicu komesar i zaprijetio se vojničkom egzekucijom, ako se narudžba ne izvrši za dvanaest sati. Nije bilo druge, ljekarnik je odmah dao zatražene lijekove, koji su po građanskim taksama vrijedili više od 1.400 for. Još se strože postupalo kod traženja pripregâ. Komesar Gladnik, kojem je bilo povjereno da se pobrine za priprege, nije mogao u Baniji lijepim svršiti svoj posao pa je zatražio vojničku asistenciju. Francuzi su je dali, ali su se Gladniku zaprijetili, da će on biti ustrijeljen, ako bi ma samo jedan Francuz nastradao kod rekvizicije pripregâ.

Francuzima je dakako mnogo bilo stalo do toga, da domaće ljude uvjere, da francuska vlada u hrvatskim krajevima nipošto nije provizorij, nego naprotiv da će se granice francuske Ilirije doskora proširiti. Odmah prvi dan poslije dolaska Francuza u Karlovac govorilo se među vojnicima, da će za koji mjesec početi rat s Turskom, pa će Iliriji pripasti Bosna. A pronosili su se Karlovcem također glasovi, da je Napoleon već predložio caru Franji, da će mu vratiti Salzburšku i jedan dio Tirolske, a car neka Napoleonu dade zemlju između Save i Drave. Pače i sam veliki župan Krmelić je, prema izvještaju Dujmovićevu, govorio, da se nada, da će se Ilirija za tri mjeseca povećati i steći još druge provincije, pa će onda dobiti i posebnoga kralja (tada su Ilirske provincije bile pod talijanskim potkraljem Eugenom Beauharnaisom). Kad su kod potpisivanja zakletve pred Krmelićem u karlovačkom magistratu 10. prosinca 1809. neki, kako ih Dujmović zove, »plemeniti patrioti«, koji su imali dobara i s druge strane Save, zakletvi dodali klauzulu, da se zaklinju na vjernost samo dotle, dok prema prilikama ne odluče, da li će se okoristiti rokom od šest godina uglavljenim za iseljenje, jer u tom slučaju bili bi dakako riješeni zakletve, Krmelića je to neugodno iznenadilo pa je javno sve nazočne uvjeravao, da će se vlasnici, koji imaju dobara s druge strane Save, domala osvjedočiti, da će i njihova braća ispreko Save i njihova državnom granicom presječena dobra u brzo doći pod jedno žezlo.

Svečanost polaganja zakletve vjernosti Dujmović je opširno opisao. U nedjelju, 10. prosinca 1809., došli su na zakletvu službene ličnosti i vlastela iz bliže karlovačke okolice, iduće nedjelje ostala vlastela sa sve-

ćenstvom, a ljudi drugih staleža bilo je određeno da se kasnije zakunu pred svojim župnicima. Na trgu pred karlovačkom župnom crkvom svrstala se u svečanim odorama i s turskom muzikom četa od pedeset momaka i pod vodstvom jednoga oficira pošla u crkvu. S desne strane glavnoga oltara smjestili su se oficiri s generalom Delsonsom, a s lijeve magistrat i županija s velikim županom Krmelićem i podžupanom Grlicijem. Svečanu misu služio je franjevački gvardijan, a po zapovijedi vojničkoga mjesnog zapovjednika morao je dodati molitvu za Napoleona. Poslije blagoslova pročitan je tekst zakletve najprije podžupanu i zatim gradskom sucu, a kad su se oni zakleli, čitao je gradski sudac zakletvu drugima, koji su se redom prozivali iz posebnoga imenika, i poslije pročitane zakletve imao je svaki da reče latinski, hrvatski ili njemački — kako je tko bio kojem jeziku vještiji — samo jednu jedinu riječ »Juro« (Zaklinjem se). Tekst zakletve glasio je ovako: »Zaklinjem se, da ću biti vjeran Njegovu Posvećenom Veličanstvu caru francuskom i kralju talijanskom i da ću se u svemu pokoravati zakonima carstva i po njima se vladati.« Za cijele te svečanosti, rugajući se dodaje Dujmović, svirala je na koru turska muzika kojekakove bučne komade, koji bi bolje pristajali uz ples nego uz svečanu zakletvu u crkvi. Zanimljivo je, veli dalje, da je u crkvi bilo vrlo malo svijeta, a iz boljega društva samo nekoliko žena, a i to su bile žene lake ruke, i nešto djece. Francuzi su se ponašali, kaže Dujmović, sasvim nezgodno: za cijele su se službe Božje i za svečane zakletve pod čakovima i ogromnim grenadirskim kapama šetali poigravajući amo tamo po crkvi i glasno razgovarali, a tambour-major je na koru zapovijedao da se svira sad ovo sad ono, kao da je to kakova parada vojničke straže. Iz crkve su svi, koji su položili zakletvu, pošli s muzikom i pod vodstvom Krmelićevim u magistrat, da potpišu zapisnik, koji je ondje već bio pripravljen: na čelu zapisnika bio je natpis »Imperium Illyrii, Gubernium Croatiae«, a ispod toga tekst zakletve u svim spomenutim jezicima. Već u tom natpisu protokola je Dujmović, u vezi s Krmelićevom izjavom o proširenju Ilirije, vidio aluziju na više gubernija novoga ilirskog imperija!

Za građane karlovačke i za stanovnike građanskoga dijela (t. zv. provincijala) francuske Ilirije veli Dujmović, da su svom dušom bili odani svojem prijašnjem vladaru Franji. Možebiti se u tom nije jako varao, jer kada se 1813. stalo krhati Napoleonovo carstvo, većina je karlovačkih građana bila uz Austriju i oružjem se oprla francuskim oficirima, pa tom prigodom malo da nije glavom stradao karlovački maire Josip Šporer, veliki prijatelj Francuza. Naprotiv, za graničare kaže Dujmović izrijekom, da su pristajali uz Francuze, i krivi graničarske oficire, da su oni zaveli neuke, surove i nezasitne graničare, koji nijesu imali toliko razuma, da sami ispravno prosude nove prilike. Što više, za neke oficire — za majora ogulinske pukovnije Šljivarića i za kapetana otočke Tichoga — govorilo se, da su već prije, nego što je prekosavska Hrvatska pripala Francuzima, obavješćivali Marmonta o svemu, što se u zemlji događalo, a poslije dolaska Francuza su Tichý i poručnik ogulinske pukovnije Beški bili zaposleni izrađivanjem novoga uređenja Granice. Zapravo su Francuzi, kako je poznato, u Granici malo što promijenili, jer je njezino vojničko uređenje dobro došlo caru-ratniku, a

nema sumnje, da su i mnogi naši graničarski oficiri u dnu duše bili odani Napoleonu i da nijesu samo iz oportunizma pristajali uz Francuze: tako se n. pr. Šljivarić niti poslije pada Napoleonova nikada nije vratio iz Francuske u domovinu.

Posve je prirodno, da su Francuzi nastojali, da u novim krajevima predobiju za se i narod, i građane, i vlastelu. Kako je upravo u doba dolaska Francuza u Karlovac bila u prekosavskoj Hrvatskoj velika oskudica hrane, naređeno je, da se ima siromašnima dijeliti žito ne samo u Granici nego i u građanskoj Hrvatskoj, a da se narod što prije umiri, morali su ga župnici s propovijedaonice obavijestiti, što je sve nova vlada učinila, da ga zaštiti od glada i nevolje. Da u vojnika probude što jače simpatije za Napoleona, širili su oficiri vijest, da je car naredio, neka se za njegovu službu osnuje birana ilirska nacionalna garda i pošalje u Pariz.

Iako bi u duhu poznate krilatice francuske revolucije o bratstvu, slobodi i jednakosti sviju trebalo da se u novoj Iliriji ukine kmetstvo, nijesu to Francuzi učinili, očito da ne odbiju vlastele od sebe. Zna se, da su čabarskom kraju odmah u početku francuske vlade kmetovi na sva usta govorili: »Francuzi smo, slobodni smo!«, a bilo je takovih nada dakako i drugdje. Zato je upravo veliki župan Krmelić i mislio, da treba da vlastelu umiri uvjeravajući ih, da će s njima postupati kao s braćom i da će kmetovi prema vlasteli imati i dalje iste dužnosti kao i do sada, a u proglasu, što ga je izdao 11. prosinca 1809., uz opću opomenu, da narodu valja slušati svjetovne i duhovne starješine, plaćati poreze i davati priprege, Krmelić je još napose istakao, da će kmetovi spram vlastele biti i dalje dužni »rendre tranquilles et obéissants toutes les prestations jusqu' à présent accoutumées et confirmées par la Constitution Croate.«

Kako već biva uvijek i svagdje, kada u zemlju dođe novi gospodar, našlo se i u prekosavskoj Hrvatskoj domaćih ljudi, koji su mislili, da ističući se neograničenom i bezuvjetnom pokornošću prema novom gospodaru stječu pravo da vrše zulum u svojoj zemlji. Tako spominje Dujmović jednoga županijskog suca, koji je posve samovoljno, a u ime Francuza, u kraju između Save i Kupe naređivao pretjerane rekvizicije u novcu i u stvarima, kakovih sami Francuzi nigdje nijesu naređivali. Taj je sudac s protonotarom Kuševićem tako rđavo postupao, da je Kušević ojađen ostavio kuću i imanje i sklonio se u Zagreb.

Francusko je gospodstvo u prekosavskoj Hrvatskoj bilo kratka vijeka: u kolovozu 1813., dakle još prije presudne bitke kod Leipziga, Francuzi su, praćeni pobunom domaćega svijeta, naglo otišli iz Karlovca, još prije nego je i došla neprijateljska vojska. Iako je Napoleon osnivajući Iliriju imao prije svega na umu interese svojega svjetskog imperija, ipak se ne može poreći, da su Francuzi ozbiljno hotjeli brinuti se za svoje nove zemlje. Tragedija francuske Ilirije bila je u tome, što se u času njezina poroda Napoleonova zvijezda već naginjala k zapadu, tako da su se na prekosavsku Hrvatsku pod njegovim žezlom ubrzo slomile patnje i nevolje, što su ih donijeli veliki ratovi, koji su tražili od naroda silnih žrtava, a svršili su se porazom i propašću imperatora i njegovih velikih osnova. **Dr. T. Matić.**

GOSPA KANDELORA

(Svijećnica)

Plamički svitlu ka mali žiški lumina prid sveton slikon
oli ka na Mrtvi' dan, kada more svićica goru
na groblju, u crkvi...
Ka lipi svitnjaci pojski i svetoivanjske vatre,
oli spuži sa ujon ka da je Veliki Petak
i prišišjuni iđu.

Svićice palu i gasu, kada je Vanđeje sveto,
ponda za pričesno vrime;
jer narod naš viruje puno
u sviću šta vridi za bolest i na punti o' smrti.

Matere danas dovedu i svu dicu u crkvu
za primiti svićica više;
jer vaja jedna za bolest,
a drugu za kuću tribaju.

U plamenu svićice male bilo je puno želja:
za sina, za ćer; za sriću i zdravje;
i za đuvegiju,
a i za curu lipu, šta ima veliku dotu.

Molu Gospu, svaki na svoju bandu, da im pomaže,
a svićice piršću i plancaju
u ledenoj dolačkoj crkvi svetoga Križa.

Vinko Nikolić

RIBARI

Pridvečer, kad prvi mrak se vata
i osinj noći na more polagano se spušta
i misec izlazi — četvrtina prva — kroz nebeska vrata,

ribari, drimljivi jošter, na brodu odrišiju cimu,
maškete meću il sove, pa u nji' bukova vesla.
Užeženi in ferali u mraku svitlu i dimu.

Pa unosu večeru bidnu: leše ribe i piva,
pa se o' rive rivaju. Protegnu umorne ruke
o' vesla teška — a mrak sve veći biva.

U mrak veslaju, s nadon na ribanje iđu.
A u rana svanuća svi se vraćaju kući,
jer zora sipje svitlost o' ferala puno bliđu.

Vinko Nikolić

VODA

Voda je došla u selo, i Donja Mahala je vrisnula. A ona je prodirala nasip, kuljala u silnom mlazu i razlijevala se po pospanim avlijama, zalijetala se na ograde, čupala kolje, stupove i voćke slaboga žilja, pa počela da se širi, da se rasprostire kao ploha rastavljena srebra. Neobazriva, drska i beskrajno moćna. Veličanstvena i strašna, ne osvrćući se ni na što.

U Orašju je najprije nastala strka na čaršiji. Sve je bilo spremno, sve je prestrašeno čekalo, pripravljeno za taj strašni, smrtonosni čas. Ali se ljudi u sebi nadahu kakvom iznenadnom preokretu. Ipak je marva bila izvedena na povišena mjesta, namještaj posmještan na tavane, sve zgruvano, razbacano, a ljudi kao lutke, izbuljenih očiju, u kojima se cakli samo strah, zgugučeni očekivahu, da se dogodi taj neželjeni događaj, taj neobični pohod, koji grešnika čini pokajnikom i smekšava najtvrđe srce.

Zapitkivali se ljudi toga dana na čaršiji, muvajući se kao u groznici, prestrašeni i smućeni:

— Raste, je li?

— E, brate, raste! Sve brže, majko moja! Aoh, što dočekasmo!

Provirivale žene iza taraba, sjevnulo tek bojažljivo oko ispod feredže i lomile se ruke praćene brižnim riječima:

— Vidje li, bona, jada golema.

— Oj, to ti je kazna neka od Boga.

— Bit će da pogađaš, grešni smo.

— Jesmo vala, jesmo. Što jeste, treba reći.

Beznačajne razgovore vodile žene, kloptale nanule, zveckali ibrici i sve se vrzlo kao na sajmu. Fesovi crveni još se više zacrvenješe, ili ih to odsjevom svojim zajapurena lica učiniše. Čela uznojena, ruke izmorene, srca u grudima nemirno kucaju.

Čuje se lupa na tavanima: grade se čamci na brzinu, negdje kukurijekne pijetao, a i glas momački ohrabri se i prospe u tu vrevu:

»Ej, vijor ružu niz polje tjeraše,
Dotjera je Muji do čadora«...

Tako čaršija grozničavo posluje, jer sluti zlo. Usplahiren je život i pun nervoze.

Cestom zvrndaju kola, škripi osovina, voze dasku i hranu, podigla se prašina, a bič u zraku pucketa: treba požuriti!

U selu isto. Žurba, krik. Plač djece. Marva ruče, tjeraju čopore na uzbrdicu, koja se upire u nasip, tu se zabijaju kolci, snosi sijeno i donavezuju hitro isprćavljeli konopci.

Djeca proviruju iza rijetkih plotova, bosa i prozirnih nosića, stojeći satima na hladnom ožujskom vjetru.

Zvono zvoni neumorno na obližnjoj franjevačkoj crkvi, a dva tornja žalosno šute i strše zabrinuto u visinu.

U zvuku zvona nazire se jecaj, koji upozorava: na vrijeme treba sve što se može sklonuti na sigurno mjesto! Treba se pomiriti sa sudbinom. Boriti se sa silom. Jest. Tako govori zvono. I ciliče, jednako neumorno ciliče.

— Da mu sunce i zvonu! — nervira se Mato Benković i vuče rasklimalu postelju na tavan. — Voda će nas podaviti kao štakore. Selo hrane nema. Marva je mršava. Sijena i slame još koja šaka. Glad će doći. Bože dragi, je li ovo možda propast svijeta?

Na pragu se pojavi starac, otac njegov. Vraćao se od nasipa, koji se počeo rušiti.

— Voda dolazi. Nema spasa! — reče naoko mirno. Pljucnu bagušavu slinu i useknu se, a žena Matina zajauka na tavanu, uzmekoljiše se djeca i poneko revnu, a muškarci istrčaše pred kuću, opremivši čamac sjedalicama i veslima. Gledaju oni, kako jaki mlaz kulja strahovito kroz provaljeni nasip: sve je selo usplahireno i na nogama, povici, trka, cilik i zapomaganje.

Voda skoro stiže u dvorište, razlijeva se u bujnim naslagama i podiže triješće i smeće. Ljudi se u nju tupo zablenuše. Umrtvljeni su, tuga i zaprepaštenje već ih zaledilo.

Mato se uspe ljestvama na tavan umirujući ženu:

— Smiri se! — pozorno omjeri njenu pojavu i pomisli:

— Baš sad joj izlazi rok. Još kakova dva-tri dana. Sneveseli se, jer će porođaj doći, eto, u najgore vrijeme. Glasno je govorio: — Ne plaši se, kuća je čvrsta. Nekako ćemo se već snaći. Lezi evo! — prostiraše joj ponjavac na nastirak slame brižno i s ljubavi. Zatim umiri djecu, — troje ih je — sitnu i zbunjenu: — Ne plačite, provozat će vas ćajo na čamcu. Samo mi ne cmizdrite!

Voda je dotle nadirala sve više. Starac je već sjedio u čamcu, koji se počeo gibati. Uđe voda i u kuću, centimetar jedan za drugim rastijaše i uskoro pa je Mato morao podvinuti hlače do koljena i zagaziti da uđe u čamac.

U selu su djevojke vrištale najprije od straha, a poneki put čak i od obijesti. Zadignutih sukanja gacahu do koljena, a mladići u čamcima skupljahu zadnje drvce za loževinu.

— Ne sjećam se, — govorio stari — da je ikad ovako bilo. Jest, jedne godine, u davno još vrijeme, kad bijah mlad momčić: bila voda prešla preko nasipa, ali ne stiže u kuću. Ono, istina je, svake godine nas poplavi, upne u cestu i odnese sjeme sa njiva pa ih sakrije svojim golemim tijelom, ali ovolikog čuda još ne vidjeh. Gledaj, već je u kući dosegla pola metra.

— Šta možeš — smrče se Mato. I rastuži se pri pomisli na minulu berbu šljiva, koja je bila slaba, i pšenica osrednje ponijela, a ni kukuruza nema još mnogo. No hajd, ipak je od njega imao neke koristi. Još imade za dvije vreće. No to je kod njega: a u drugih? On zna, da u susjeda već ponestaje hrane, a djece je dvanaestoro.

Mato se zagleda u nebo. Oblaci se uskomešaše i dan se zamrači. Vjetar pirnu najprije lagano, a onda snažno uzdrma gole grane pred kućom.

Spremala se oluja.

Čuo je kako mrmore dječji glasovi. I žena je s vremena na vrijeme potmulo jeknula.

— Samo da joj ne pozlije — pomisli čovjek. Uspne se na tavan i reče:

— Voda više ne dolazi. Stala je. — Zagleda se ženi u lice. Slabo je i beskrvno, ali lijepo. Oči su joj modre, dobre i tugaljivo svijetle u tavanskoj polutmini. A oko usta urezala se neka zagonetna crta. — Kakova je to crta? — pita u sebi.

Fijuče vjetar sve žešće. Lice ženino se smračuje. Susteže se, ali ne može da ne jaukne. Izduži tijelo i raširi ruke. Oko nje prašno i paučinasto, uzak je tavan, rupa obična. Sažaljivo se čovjek nagne na ženu i motri je s ljubavi:

— Zar ti je pozlilo, Ružo?

Njezine se plave oči mute. Pogled joj luta po čađavoj tavanici i krnjem crijepovlju.

— Mučnina mi, znojim se, nije mi dobro.

Tijelo joj biva sve opružnije. Poboja se čovjek, da ženi nijesu već došle porođajne muke. Zato skoči, reče starcu, neka pripazi na ženu, a on pođe čamcem po babu Klarušu, staricu vičnu tim poslovima, poznatu seosku vračaru.

Kad baba stiže, naže se nad ženu, a lice joj svorano i crno, kiselo se iscerilo:

— Ne će biti dobro, bolan Mato. Nešto mi sumnjivo. Ali svarit ću joj napitak, mora bol da odumine. Vidjet ću.

Žena ječi, a baba se uzmuvala u tijesnom prostoru, djeca zgugučena u kutu smireno prate svaki babin pokret.

Mato motri ženu, zatim silazi sa starim dolje, učvršćuju kolje, koje zaštićuje kućni temelj od talasja, a vjetar jednako fijuče, pa se voda usključala silna i goropadna, talasi nasrnuli zapljuskuju zid, i rastvara se žbuka, mrvi u prašinu.

— Da odem do doktora? — pita staroga i čuje: žena jauče sve bolnije.

Stari dugo smišlja, mrmlja nešto u sebi, tare dlanom o dlan.

— Pa, da si — sporo najzad prošapta. I papće na malenu lulicu, odhukne, a gust dim sune kao iz tvorničkog dimnjaka. — A pogledaj, vrijeme se uzjogunilo.

— Neka. Moram i tako pogledati kravu na obronku. Možda se tele odvezalo. Moram joj dati šaku sijena.

Odmah se otisne, a stari dovikne:

— A novaca nemamo za doktora!...

— Pa — valjda je kršten, — Mato se smrče — nek pričeka. Nužda je.

Zavesla, a voda grokće oko čamca, talas se propinje, a grane vrbove napete do vode se sagiblju i kao roblje neko klanjaju se tajnoj vjetrovitoj sili. Malen čamac se propinje, pa pljusne i zaljulja se. Hrapave ruke čvrsto su stisnule veslo. Čovjek je zguren, a srce mu treperi, preplašeno je.

Stiže do uzvisine, s koje muče preplašena marva, povezana za kolje, u redove. Čovjek se osvrne na selo: kućice seoske kao škatulje položene na vodenu plohu, čuje se izdaleka: — trum, trum, — ljudi grade čamce na tavanima.

Mato pomiluje mršavu kravu, koščato marvinče ispalih rebara. Sažali se nad gladnom ruljom bijedne stoke i u isti mah mu bi jasno: da ni ljudima nije mnogo bolje. I oni su jednako bijedni u prnjama, i gladom

izmučeni. Djeca stradaju najviše. Zaostala u rastu, malokrvna i nenahranjena.

Opet zavesla. Ali sada ga dohvati vodena struja i nanese u neko šipražje. Ispravljajući čamac čvrstim zaveslajem Mato razdera lice na ispriječenom granju, a onda ga zviznu golem talas u lice, skvasi mu se odijelo, a čamac se do polovine napuni vodom. Ipak on zavesla prema čaršiji i ugleda prve kućice na pola kilometra ispred sebe. Novi talas opet pade u čamac. Nebo je mračno, poče kiša ukoso tući pravo u lice čovjeku.

Mokar sav, dršćući od zime u čamcu, koji umalo nije prevalio, stiže on u čaršiju i zaustavi se pred krčmom, koja bijaše jedina na suhom, povišenom terenu. U krčmi je bilo bučno, svirao je gramofon, a vani kraj vrata čučahu neki mladići kraj naložene vatre. Jedan sa bijelom pregačom pekao je ćevapčiće, drugi grijao prozeble ruke. Osjećao se miris pečena mesa i kipuće kave.

Mato upita za doktora, a kad mu pokazaše jedan stol, on primijeti debela gospodina, kako mirno srče kavu iz bijele šoljice, a s njime još dvojica nepoznatih ljudi lijepo spremljenih sa rastvorenim bilježnicama pred sobom.

— Nužda mi, gospodine! — prignu se Mato plašljivo i ponizno. — Žena bolesna. Pa, — oteže on i motri u tu bijelu ruku gospodsku, koja spretno prinosi porculan k ustima — da pođete sada do mene.

— A što si tako mokar? — nehajno ga upita doktor.

— Oluja, gospodine.

— I ja da gubim glavu?! Jok, brajko, ne ide to tako. Tvoja žena neka pričeka, reci joj.

— Poroditi bi žena trebala, gospodine, ali nešto ne ide po božjoj volji. Na zlo joj se dalo, umrijet će mi...

— Aha! — doktor će nehajno, a ostala dvojica motre Matu sažaljivo kao da stručnjački ispituju njegovu bijednu prljavu odjeću, koja je sva izlijepljena šarenim zakrpama.

— Rodit će ona bez mene, — nastavi doktor — je li i sam uviđaš, brate, da je nevrijeme strašno. A možda ni novaca nemaš?

— Nemam baš pri ruci, ali...

— Ništa ali, nego batali! I kidaj! Nema me! Rodit će žena i bez mene! Ako umre, ima još žena. Ako rodi, tebi pokora veća. Ima u Bosni djece i previše.

— Gospodine, molim vas! — pokuša Mato molećivo, a vidje, kako ga gojazni čovjek i ne sluša i čuje, kako vani plače vjetar. Upravo cvili. Čini se, kao da se nešto malo utišao. Ovo Matu ohrabruje, i on ne čuje dreku gramofona, ne vidi ništa oko sebe, nego samo zuri u doktorov stol kao da nešto očekuje i od ovih nepoznatih ljudi oko njega.

Onda doista ovi nešto došapnuše doktoru, mlađi od te dvojice ustade, a Mato smotri, da su mu oči nasmijane i plave kao nekad i u žene njegove, samo mnogo veselije.

— Pušiš? — reče ovaj i pruži Mati mirisnu cigaretu.

Sva trojica obukoše kapute, a isti čovjek oprezno povuče Matu, pa mu reče:

— Idemo k tebi. Tu je naš čamac sa motorom, mi ćemo da odvezemo doktora, a i tebe, tvoj čamac neka ostane tu, dok se vratiš. Jer mi — tu

se mladić nekako samodopadno nasmiješi — volimo pomoći. Mi smo, prijatelju, oni od novina. Pišemo tamo. Ti si čitao novine?

— Jest! — potvrdi Mato veselo, zadovoljan, što se sve tako okrenulo. Zaboravio čovjek na hladnoću i mokre svoje prnje. Hitro sjedoše u golemi čamac, on straga, a oni naprijed. Onaj mladi kraj njega, sve ga ispituje o životu, o dubini vode, o nasipu i svemu.

Kiša je skoro prestala, ali udario jak vjetar.

Na prvi zvuk motora čamac sjeknu i pojuri ulicama strelovito, voda se pjeni, a talas se samo razbija o bokove. Doktor je utonuo u svoj ogrtač, podigao ogrlicu, a vjetar mu leprša dugom crnom kosom. Ostala dvojica puše tanke cigarete, dime, i bilježe nešto po bijelom papiru, a stariji upravlja čamcem. Radoznalo motre sve oko sebe. Njihova su lica izbrijana, njegovana i bijela. Odijela im čista, lijepa, nova.

— Imaš sreću! — veli najmlađi Mati. — Da nije nas, ne bi doktor mogao poći. Pa nije to lako s onim tvojim čamčićem.

Kroz tavanske luknje motre ih radoznale oči. Čuje se lavež pasa i glasni povici. U jednoj kućici ciče djeca. Seljak neki iskušava novi čamac. Naiđoše tada na grupu djece, koja plovljahu u velikim koritima. Jedna je djevojka sjedjela u bakrenom kotlu i otiskivala se dugačkom motkom.

— Piši, kolega! — smiješi se stariji. — Bit će to divan izvještaj. Rijetka reportaža. Ah, gle, slike! — On je usporavao čamac i na momente zaustavljao motor, njegov mali fotografski aparat je bio svaki čas u akciji. Zadovoljno se smijao i tapšao doktora po ramenu.

— Nije li ovo zgodno, ha? Mjesec dana novine ne donose nikakove senzacije. A evo, ovdje najednom tako zanimljiv film.

— Istina, istina, — smije se doktor. — Doduše to nije od vas lijepo, da se radujete; velika je to katastrofa.

— Ah, doktore! Pa to je elementarna nepogoda. Priroda, dragi gospodine, pa tko je tome kriv. Valjda ne ja, zato što sam novinar?

— Doduše kriv je nasip. I onda, možda bi trebalo i korito riječno regulirati. Nijesam doduše stručnjak — zakašlja se doktor — ali svakako bi nasip trebalo učvrstiti. A gdje je novac?!

— Da, da! — brundao je pomalo razdraženo stariji. — Sve opet državi na leđa. Nek država ovo, nek država ono... a ovi — baci pogled na Matu — zašto sebi sami ne pomognu? Zar nijesu mogli ljetos učvrstiti taj nasip?

— Bi mi, gospodine, ali tko će za blagom i za plugom? — upade Mato.

— E da, evo mudraca, vi uvijek nađete izgovor, vas seljake drže za glupake, a faktično prefriganci ste prvoga reda! I ti ćeš reći — nek država! Država da vas pomogne, a kad vi državu pomažete?

Mato se smeo, pa šuti. Lice mu se naglo zažarilo, a misli pomele. Rekao bi on nešto, ali kako će, da se zamjeri doktoru, a osim toga nekako ga i strah. Što bi on govorio o državi i zašto ga ovaj čovjek ono pita.

— Svi ste vi jednaki — nastavi stariji. Kad dođe nevolja, onda zovete u pomoć, a kad čovjek od vas nešto treba, posakrivate se u one vaše budžake kao miševi. Eto, svake godine vičete: nasip, nasip, a onamo svi protiv ljudi, koji bi vam ga mogli učvrstiti.

Mato se malko pribrao i već mu sijeva u mozgu, što bi mogao reći, ali šuti i sve pogleda doktora, koji se vrlo malo brinuo za ovaj razgovor.

— Hajde, reci, tko je kriv za ovu poplavu? — upita naglo onaj isti i upilji oči u Matu.

— Uprava — ispade Mati iz usta, da ni sam nije znao kako.

Matine su riječi djelovale na ovoga, da se razdražio i osjetio pogođen u živac.

— Šta vi tu zvrndate, divljaci!

— E, gospodine! — skoči Mato. — Vi ne govorite, kako treba! Vidim, da ne volite sirotinje!

— Šta! Još ćeš mi tu zanovijetati. Prosta vucibatina. Lijenčine ste vi svi i treba vas pustiti da se podavite.

Motor zazvrči snažno i čamac upravo na domaku Matine kuće promakne i u dalekom luku zađe u rijeku.

— Idemo natrag! — reče upravljač razljućen i pljucnu.

Opet je tiho počela škrapati kiša. Vjetar je nešto utihnuo. Oblaci se raskidani počeše razmicati. Kiša je pršala sve sitnije i sitnije. Po vodi se prosu prva zraka sunčana. Mati se steška pri pomisli na ženu. Sa stepenica njegove kuće domahnu mu starac i po njegovu licu, što je sličilo brončanom kipu, on zaključi, da ne će biti zlo. — Možda je sve u redu? — Valjda ipak nije zlo, jer bi stari drukčije nešto viknuo!

Mladi gospodin je spremao bilježnicu, a doktor nehajno pjevušio neku veselu ariju.

Mato se smireno zgugučio. Sad mu je bilo svejedno, što će se desiti. Još je bilo prkosa u njemu i u sebi se veselio, što je tome čovjeku rekao barem onu jednu riječ. Sve je tiho, samo se čuje glas motora kako sikće: trrr... A kad pristadoše, čovjek osjeti zimu, odjeća je na njemu slijepljena i mokra, razabra, da gospoda nešto tiho razgovaraju i samo mu do uha dopriješe posljednje riječi doktorove:

— ... nije šteta.

Mato je bio toliko obuzet mišlju na očev znak pred kućom i slutnja neke tihe, ali duboke čovječje radosti toliko je potisnula ono nešto mračno i povrijeđeno u njegovoj duši, da je bez riječi iskočio iz motornoga čamca i potrčao prema svome.

Čvrsto zavesla na vodu, a doskora susretne u čamcu čovjeka iz svoga susjedstva, koji mu doviknu:

— Namučila se, ona tvoja jadnica! Ali sve prođe u redu! Dijete je živo, a ona, — što joj bude, da bude...

Zavesla jače. Čamac siječe vodu, čuje se tiho krkljanje. U mišicama mu brekće nova snaga i sve jedno misli i osmjehuje se:

— Eh, sunce moje, samo ako je sin!

Ivo Balentović

SOVJETSKI NACIONALIZAM

»Ruska je duša uvijek spremna na radikalne pothvate, za koje bi evropska duša bila nesposobna.«

Dostojevski

Veliko je iznenađenje pobudila u kulturnom svijetu odluka »Umjetničkog odbora« Sovjeta pučkih komesara, kojom je zabranjen dalji rad čuvenom boljševičkom kazalištu Mayerhold. Već prije rata poznat kao dobar regisseur, prilagodio se Mayerhold zahtjevima boljševika, što su ih stavljali na kazalište, postao je član komunističke stranke i dobio priznanje počasnim naslovom »pučki umjetnik«. Sada mu je zabranjen svaki rad, a isto tako i ostalim glumcima njegova kazališta — čekaju na odluku o svojoj sudbini.

Mayerholdovo kazalište, kao i velika većina sovjetskih uopće, ne mogavši dati ništa novo, što bi se dovoljno svidjelo službenim krugovima, prerađivalo je starija klasična djela »na boljševičku«. Često je okretano u jednom komadu sve naglavce — moglo bi se reći upravo iz neke strasti za iskrivljavanjem — kao što se to jednako tako činilo i na drugim područjima. Prisustvujući prikazivanju »Šume« od Ostrovskog, dopisnik jednih pariških novina piše svoje dojmove: »Na kraju prvog čina pitali smo se u čudu, nismo li moguće zašli u krivo kazalište, ili je čak uprava, ne obavijestivši o tome publiku, izmijenila program u posljedni trenutak«. Klasični komadi, poput »Revizora« iznošeni su pred gledaoce u takovoj preradbi, da nitko nije prepoznao komad. Teško je bilo htjeti stvoriti nešto bolje od Gogola ili Ostrovskog, ne imajući za to prvi preduvjet: slobodne ruke u stvaranju. Stoga su se sve preradbe i kretale u granicama fantastičnosti i neozbiljnosti. Službene su vlasti i to radije podnosile, nego da se klasici prikazuju u svom izvornom »reakcionarnom« obliku.

Međutim, čini se, zabrana djelovanja Mayerholdovu kazalištu mogla bi biti signal i za ostala slična i brojna sovjetska kazališta. U obrazloženju se zabrane ističe, da je ona došla iz razloga, što je kazalište, kako u prikazivanju klasičnih, u sovjetskoj preradbi, tako i u donošenju modernih boljševičkih predstava, pokazalo potpun neuspjeh. Ima li se ova zabrana shvatiti kao napuštanje fantazija i djetinjarija u kazališnoj umjetnosti? Da li će se prestati s dosadašnjom praksom, po kojoj su i najozbiljniji komadi ispadali smiješnim poradi usiljene preradbe? Nastupa li na polju kazališne umjetnosti povratak na ono, što se dosada označivalo kao reakcionarno? Događaji će to rasvijetliti. Međutim odgovore ujedno i na gornja pitanja moći ćemo naći na drugom području, gdje smo u boljoj mogućnosti, s obzirom na dulje proteklo vrijeme, da na temelju novog kursa, koji u mnogome znači povratak na staro, iznesemo, kako se Sovjetska Rusija nastavlja na Carističku upravo u onome, što je Revolucijom mislila uništiti — u patriotizmu ili bolje nacionalizmu.

*

Vladimir Uljanov-Lenin, potomak stare ruske plemićke obitelji sa Volge, imao je u svojoj srži isto toliko »ruskog« koliko i Petar Veliki. Dok je Trocki rekao za Lenina, »da je u biti svojoj nacionalan«, a Gorki jednog dana uskliknuo, »da Lenin ima previše »ruskog« u sebi«, on se

sam ponosio, što je potomak Ivana Groznog i Petra Velikog. Za Lenina bijahu oni zadojeni boljševičkim metodama, bio je ohol na takove pređe.

Jednog dana zaustavio se na velikom trgu Sv. Sinoda u Petrogradu Maurice Paléologue, francuski ambasador i član Francuske Akademije, da se ponovno divi Falconet-ovu remek djelu: krasnom konjaničkom spomeniku Petra Velikog, što se ponosno izdiže posred trga. Priđe mu neki njegov ruski prijatelj i reče:

— Vidim, gospodine poslaniče, da razmišljate pred najvećim revolucionarcem modernog doba!

— Revolucionarac, Petar Veliki?... Ja ga zamišljam više kao okrutnog reformatora, naglog, bez skrupula i milosrđa, koji je pri tom posjedovao u najvišem stepenu stvaralačku genijalnost, instinkt reda i hijerarhije.

— Ne, Petar Aleksejević volio je samo rušiti. I upravo u tome bio je u biti svojoj Rus. U svom divljem despotizmu on je potkopavao sve, on je rušio sve. Kroz više od trideset godina bio je on u sukobu sa svojim narodom; on se oborio na sve naše nacionalne tradicije i običaje, on je sve zauzdao, čak i našu svetu pravoslavnu crkvu... Vi ga nazivate reformatorom. No pravi reformator vodi računa o prošlosti, vodi računa o mogućem i nemogućem, čini prijelaz, pripravlja budućnost. On, protivno! Uništavao je sve iz divlje strasti za uništavanjem, iz ciničke zluradosti da slomi svaki otpor, da povrijedi savjesti, da ubije najprirodnije osjećaje. Kad se naši anarhisti zanose danas time, kako treba cijelu socijalnu zgradu do temelja srušiti, da bi novu podigli u cijelosti, oni se, a da to i ne znaju, inspiriraju pri tom Petrom Velikim; i oni poput njega fanatično mrze prošlost; umišljaju sebi, poput njega, da se duša cijeloga naroda može izmijeniti ukazima i smrtnim kaznama... Ponavljam Vam: Petar Aleksejević jest istinski predak i preteča naših revolucionaraca«.[1]

Teško bi bilo dodati ovom i ovakovom portretu Petra Velikog bilo koju nijansu, pa da se uoči velika sličnost s Leninovim sljedbenicima. Lenin svijestan mogućnosti provođenja svojih planova samo uz izuzetne okolnosti — sjetio se Petra Velikog, koji se nije u nasilnom provođenju svojih reformi žacao poslužiti najokrutnijim azijatskim metodama. Iste su one u 20. kao i u 17. stoljeću. Čudna neka strast obuzela je boljševike iza Revolucije, svaki je nastojao u prošlosti naći sebi sličnu veliku ličnost. Kad se nije moglo ništa slično naći, pribjeglo se prerađivanju, ili kako su oni službeno saopćili »sistematiziranju« povijesti. Cijela ruska povijest sve do dolaska boljševika na vlast, bijaše iskrivljena mogli bismo reći uz osnovni zadatak: ocrnjeti i oblatiti sve, što se zbilo prije njih, te stvoriti tako zgodan uvod iz »tmine« prošlosti u »svijetlo« boljševičke budućnosti.

Kao predstavnik povijesnih znanosti u Sovjetskoj Rusiji slovio je dugi niz godina Pokrovski. Kroz cijelo povijesno zbivanje, dosljedan svom dijalektičkom materijalizmu, nastojao je dovesti sve događaje u ovisnost o ekonomskoj revoluciji, zabacujući pri tom sve ostale faktore, inače vrlo odlučne za sam tok povijesti. Prilagodivši tako, unatrag tisuću godina, sve događaje u povijesti Rusije svome stajalištu, načinio

[1] Maurice Paléologue: »La leçon de l'ancienne Russie«, Paris 1937.

je Pokrovski zajedno sa svojim učenicima veliku uslugu sovjetskom režimu. Iz takove povijesti Rusije nužno je slijedila kao jedini mogući izlaz »vlast radnika i seljaka«. Pokrovski je bio autoritet desetak godina. Danas je na indeksu! Nesamo on, nego i svi njegovi učenici, koji kasnije nastojahu svaki najmanji događaj prikazati po principu: sve je ovisno o ekonomskim fenomenima. Kad se pitamo, šta je uzrokovalo nemilost Pokrovskog, gotovo ne možemo vjerovati: ništa drugo nego »sovjetski patriotizam«. Horribile dictu! A ipak je tako. Nema naprotiv u tome ništa paradoksno. Taj »sovjetski patriotizam« još pet godina pa i tri unazad bijaše nevidljiv, ali danas je on realnost. U novom je Stalinovu ustavu čak svečano proklamiran kao »ljubav prema domovini« i »dužnost braniti je od svih vanjskih i unutarnjih neprijatelja«. Korijen ovoga patriotizma, ili bolje nacionalizma, treba tražiti mnogo ranije: temelj mu se vuče iz protivnosti shvatanja Stalina i Trotzkog. Dok je prvi držao, »da je socijalizam ostvariv i samo u jednoj zemlji«, Trotzki je upravo u tome vidio izdaju internacionalizma.

Ovaj nanovo razbuktali »sovjetski« patriotizam, trebao je opet naći oslona u povijesti. Smetao je Pokrovski i njegovo prikazivanje događaja. »Nastaje nova orijentacija u povijesti, koja stavlja u pozadinu ekonomske okolnosti, nastoji potpunoma rehabilitirati jake ličnosti: kneževe, careve, generale, koji skrenuše tok događaja, a zadržava se na junačkim razdobljima, kada se ruski narod podigao, da otjera osvajače svog zemljišta, i da spasi svoju nacionalnu nezavisnost«.[2]

U svibnju 1934. godine osudi sovjetska vlada »vulgarnu i apstraktnu sociologiju« Pokrovskog i odredi radikalnu izmjenu obuke iz povijesti u školama. Na temelju generalnih uputa i opaski Stalina, Kirova i Idanova raspisan je godine 1936. natječaj za redakciju najboljeg priručnika povijesti za učenike trećeg i četvrtog razreda (djeca od 10 do 12 g.) Od brojnih natjecatelja (46 djela) izabrala je vlada priručnik, što ga je u redakciji prof. A. Šestakova napisala jedna grupa moskovskih profesora[3].

Kako je prikazana povijest Rusije u knjizi Šestakova i drugova, koju »Izvestije« nazivlju »Stalinovim poklonom sovjetskim djacima«?

Nakon kratkog uvoda, prvo poglavlje »Naša domovina u dalekoj prošlosti« prikazuje prve stanovnike ruske zemlje i stvaranje prve države. »Naša rodina« — »naša domovina«, — ove dvije riječi poput nekog leitmotiva provlače se cijelim djelom. A još nedavno bijahu izbačene iz »revolucionarnog rječnika«. U poglavlju o

---

[2] André Pierre: »Comment la jeunesse russe va apprendre l'histoire« — »La renaissance du nationalisme en U. R. S. S.«, Paris 1937.

[3] »Kratak pregled povijesti S. S. S R.«, priručnik za III. i IV. razred osnovne obuke. Pod ravnanjem prof. A. V. Šestakova, Moskva, 1937. — Niti ovo djelo nije u cijelosti zadovoljilo ocjenitelje. Dobilo je tek drugu nagradu (65.000 rubalja). Snabdjeveno službenim »imprimatur« predato je u desetak tiskara, da ga izdaju u milijunima primjeraka na svim glavnim jezicima Sovjetske Unije. Premda je knjiga već mnogo komentirana u javnosti, nije mogla izaći na vrijeme, jer je sav papir bio utrošen u izborne svrhe, a industrija nije mogla niti za ovu, kao ni za ostale školske knjige i bilježnice na vrijeme proizvesti potrebnu količinu papira.

»Kijevskoj državi« simpatično su ocrtani likovi knezova Olega, Igora, Svjatoslava i kneginje Olge. Dok su prije učenici Pokrovskog idealizirali poganstvo i osuđivali Vladimira, što je primio kršćanstvo, novi udžbenik ističe veliku dobit u pokrštenju Rusa. »U odnosu prema poganstvu kršćanstvo je značilo napredak u razvoju Rusije. Zajedno s kršćanskom vjerom proširila se među Slavene grčka kultura i civilizacija. Bizantinski učitelji poučiše Slavene graditi i ukrašavati svoje domove i crkve. Učeni grčki kaluđeri stvoriše slavenski alfabet«. Tako Šestakov u svome priručniku. Šta je ostalo još od tvrdnje na početku Revolucije, da je »vjera opium naroda«?

Treće poglavlje »Istočna Evropa pod gospodstvom mongolskih osvajača« iznosi propadanje jedne po jedne ruske kneževine i dolazak pod tatarsku vlast. Tek u 15. stoljeću raspadom »zlatne horde« podiže se moskovska kneževina. Ivan Kalita okuplja oko Moskve propale kneževine, ali dolazi u sukobe s Poljacima i Litavcima. Pod Ivanom Groznim ojača se država, ali se tlače seljaci, koji ustaju protiv cara i bojara. Iskorišćujući ove borbe iżmedju kmetova i bojara, nastojalo je poljsko plemstvo staviti na rusko prijestolje svoje kreature. To je doba »samozvanih« Dimitrija.

Udžbenik prikazuje dalje novi pokret »narodnih masa« za nacionalnu neovisnost. U patriotizmu se naročito ističu dvije ličnosti: Minin i Pojarski. Obadvojicu su prijašnji povjesničari ponižavali nazivajući ih »proturevolucionarnim«, jednostavno iz razloga, što je Minin bio »trgovac«, a Pojarski »knez«. »Na čelo borbe protiv Poljaka, koji su osvojili Moskvu stavi se mesar iz Nižnjeg Novgoroda Kozma Minin. Sakupljenim novcem po gradovima i selima naoružaju veliku vojsku. Iskušani vojvoda, knez Pojarski izabran je za vojničkog vođu. Jedan dio seljačkih četa snažno pritisne neprijatelja. Vojska ide na Moskvu, opsjeda Poljake u Kremlju. Godine 1912. zauzet je Kremlj i Poljaci nagnaše u bijeg. Bili su prisiljeni isprazniti sve zemlje, kojih su se dokopali. Hoteći dati snažnu poduku ruskoj mladeži o patriotizmu, Šestakov s velikim veseljem i nacionalnim ponosom ističe pobjede Rusa nad strancima, naročito Poljacima i Nijemcima. »Ono što su vaši predji činili u prošlim stoljećima«. čini se da Šestakov hoće reći, »treba da ste i vi u stanju učiniti sutra, ako bi sovjetska domovina bila ugrožena od istih zapadnih neprijatelja«.

Dolazi doba Romanova. Rusija bijaše daleko zaostala u svakom pogledu za ostalom Evropom. Javlja se Petar Veliki. Prijašnji njegov portret, nazovimo ga »boljševički«, mračan, nasilan, reakcionaran, imperijalistički i despotski, zamijenjen je novim Petrom Velikim, za koga Šestakov u svojoj knjizi veli: »Reforme ovog inteligentnog i aktivnog cara učiniše od njegova carstva važan faktor evropske politike«. Upravo kod prikazivanja djelatnosti Petra Velikog Šestakov je, protivno Pokrovskom, istakao utjecaj velikih ljudi na tok događaja, ne bez aluzija na Lenina i Stalina.

Počevši od 18. stoljeća povijest se Rusije sve više veže na onu Zapadne Evrope. »Carska Rusija — čuvar Evrope« naslov je poglavlja, gdje se govori o buržujskoj revoluciji 1799. u Francuskoj i odlučnoj protivnosti Katarine II. prema novim idejama. Slijedeće po-

glavlje, vrlo zanimivo za nove patriote, jest posvećeno »patriotskom ratu iz 1812.« protiv Napoleona. Čitajmo, šta iznosi Šestakov svojim mladim đacima:

»Nasrtljivost Napoleona podiže ruski narod protiv zavojevača, seljaci započeše postepeno rat. Najveća bitka odigrala se pri koncu augusta kod sela Borodina.[4] Ruske su se čete borile sa zanosom protiv neprijatelja, koji je opustošio njihovu zemlju. Preko 50.000 Rusa pade u ovom krvavom sukobu, ali snaga ruske vojske ne bijaše skršena. Gubici Francuza bijahu golemi; međutim nadmoćnost bijaše na njihovoj strani. Zapovjednik ruske armije general Kutuzov odluči izručiti Moskvu Napoleonu bez borbe, te će uzmičući ratovati, želeći poštedjeti svoju vojsku. Francuzi osvojiše Moskvu. Golemi se požari pojaviše u gradu i mnoge kuće izgorješe. U Moskvi ostadoše Francuzi bez živežnih namirnica. Zima se sve brže približavala. Uz ove se okolnosti Francuzi ne mogoše održati u Moskvi. Napoleon i njegove čete počeše uzmicati istim onim opustošenim putovima, kojima su išli na Moskvu... Od goleme Napoleonove armije, jedva 30.000 ljudi vratilo se iz Rusije.«[5]

Devetnaesto stoljeće prikazuje udžbenik u znaku borbe naroda protiv aristokracije. U vezi s pokretima radnika 1870. i 1900. prikazuje se i prvo stvaranje »marksističkih kružoka«. Ističe se, kako Lenin, utemeljitelj boljševizma, pristupa metodičkoj revolucionarnoj organizaciji proletarijata. Nije Šestakov propustio na zgodnom mjestu umetnuti, da se negdje oko 1895.—1900. u Transkavkaziji »ističe u borbi Leninov đak drug Staljin«. O Trotzkom u ovom razdoblju, kao i kasnije o njegovoj ulozi u godinama 1915., 1917. i od 1918.—1920. kao utemeljitelju crvene vojske i pobjediocu Bijelih Rusa — niti jedne jedine riječi. O njemu se govori u posljednjim poglavljima, koja govore o »neprijateljima naroda«, koji po direktivama Trotzkog organiziraju u Sovjetskoj Rusiji sabotažu, terorizam i špionažu protiv ličnosti i komunističke stranke.

U dvadeset godina revolucionarnog preobražavanja Rusije ističe Šestakov velike »uspjehe«: »Tamo, gdje su se nekoć nalazile domene tatarskih kanova počeli su i dovršili dizati već na koncu prve pjatiljetke goleme metalurgijske rudnike druga Stalina. Tamo, gdje su se nalazile Dnjeprove brzice, u predjelima, gdje su bili kozaci

---

[4] Značajno je, da Šestakov označuje datume po starom kalendaru. U stvari se bitka kod Borodina zbila 6. septembra 1812. godine.

[5] U septembru 1937. godine svečano je proslavljena 125. obljetnica bitke kod Borodina. Po cijeloj Sovjetskoj Rusiji službeno se slavio taj jubilej kao narodni blagdan. Sve sovjetske novine donesoše spomen članke. »Pravda«, službeno glasilo komunističke stranke, slavila je u zanosnom članku vojničkog genija, kneza Kutuzova, a na naslovnoj strani novina donesena je njegova slika u uniformi ukrašenoj svim mogućim odličjima. Ovu zgodu upotrijebiše Sovjeti, da mnoge spomenike kod Borodina, koji su govorili o krvavoj prošlosti i slavi ruskog oružja, ponovno podignu, jer ih je revolucija, dok je imala još primaran internacionalan značaj, bila uništila. Isto je tako obnovljen i muzej Borodina, što su ga napredni ljubitelji »umjetnosti i kulture« ostavili da propada u najvećem neredu. Također značajne činjenice za novo doba.

zaporoški, danas se uzdiže moćna električna centrala »Dnjeproges« Lenina«.

U posebnom poglavlju doziva Šestakov u pamet sovjetskim đacima, da je sovjetska domovina još uvijek ugrožena od brojnih neprijatelja, naročito od fašističkih država. Potrebno je stoga, da svi »građani« Sovjetske Rusije stalno bdiju na braniku zemlje.

Posljednje poglavlje obrađuje glavne članke novog »Stalinova« ustava. Naročito se ističe važnost onih članaka, koji proklamiraju »svetu dužnost« braniti domovinu, i koji od izdaje učiniše najveći zločin. Mali đaci moraju već zarana primiti ispravnu orijentaciju, a to im nova knjiga Šestakova pruža; samo ova orijentacija protivna je osnovnim principima, koje je revolucija imala u početku. Udžbenik potpuno rehabilitira sve nacionalne vrednote. Poučava mladež o ulozi kneževa oko ujedinjenja ruske države; izdiže visoko pobjede ruske vojske nad tuđinom u doba, kad je nacionalno tlo bilo ugroženo bilo od Šveda, Poljaka i Nijemaca, bilo od Napoleona. Crvena vojska, nije vojska klase — ona je direktni baštinik carskih armija. Crveni maršal Vorošilov nastavlja samo djelo feldmaršala Kutuzova — sve se iz prošlosti veže na sadašnjost.

Dostojevski je na jednom mjestu rekao: »Ruska je duša uvijek spremna na radikalne pothvate, za koje bi evropska duša bila nesposobna.« Ili na drugom mjestu: »Naročito značajno za Rusa jest to, što on smatra da je nužno prijeći mjeru«. I zaista. Ovakovi pothvati i eksperimenti, kakove su izvršili Rusi od Pokrovskog do Šestakova, teško su shvatljivi ostaloj Evropi. Povijest tako robuje politici!

»Kaže se u Moskvi«, piše A. Pierre, »da je knjiga Šestakova — marksistički priručnik. — Već se mnogo ranije tvrdilo, da su knjige Pokrovskog i njegovih učenika, kojih su teze sada osuđene, bile također marksističke. To je dokaz, da se u Marksa mogu naći i velike suprotnosti. Jedno je svakako sigurno: sovjetska će omladina biti odgajana u duhu sve više i više nacionalnom, a patriotizam joj je prikazan kao najveća građanska vrlina«.

Još jedan dokaz više, da je Stalin čvrsto odlučio produžiti započeti »nacionalni« kurs, uklanjajući i ljude i zasade, koje nisu odgovarale novom paradoksu našega vijeka: boljševičkom patriotizmu.

Stipe Mosner.

»Iluzija totalitarizma se kupuje uz cijenu fatalnog skučivanja života ličnosti, osiromašenjem njegove svijesti, uništenjem njegovog duhovnog elementa. Komunistička se svijest drži zahvaljujući samo toj iluziji, marksizam ju je stvorio pomoću jedne krive doktrine o ličnosti i o integralnom čovjeku«.

Nikolaj Berdjajev
»Komunizam i kršćani«, str. 186.

HUMANIST JURAJ ŠIŽGORIĆ

Prigodom proslave 450-godišnjice Šižgorićeve »De situ Illyriae et civitate Sibenici« zgodno je da se istakne rad ovog prvog humanista u našim hrvatskim krajevima. Utjecaji se humanizma i renesanse opažaju po svim dalmatinskim gradovima, jer su bili najbliži Italiji. U ovo su se doba na kulturnom polju u Šibeniku prvi pokazali članovi obitelji Šižgorića, kojih se prezime promijenilo za mletačke vlade u Sizgoreo. Oni su uvelike zadužili svoj rodni grad Šibenik. Bez njihova nastojanja ne bi ni stajala veličanstvena šibenska katedrala. Juraj Šižgorić je prvi upoznao Dalmaciju s latinskom lijepom književnosti u humanističkom duhu. Prvi naš hrvatski pjesnik Marko Marulić pjeva hvalospjeve o njemu. On ga nazivlje svojim učiteljem, a sebe u pjesništvu nazivlje: »adolescens« (dijete).

Obitelj se Šižgorića spominje u XIV. vijeku, a došla je u Šibenik iz Skradina, a ovamo u vrijeme migracije možda iz Bosne. Otac je i glavni začetnik ove obitelji bio Rade Šižgorić, koji je došao god. 1369. iz Skradina u Šibenik. Njegovi su sinovi šibenski biskup Juraj, Radić i Šimun, otac humanista Jurja. Najviše se od njih u kulturnom svijetu istakao prvi hrvatski humanist Juraj Šižgorić posvetivši sve svoje sposobnosti humanističkoj nauci. On je već od rane mladosti pokazao veliku volju za nauku. Bio je poslan u Padovu, da uči pravne nauke. Na ovom je sveučilištu bio promoviran na čast doktora kanonskoga prava. Kao svećenik došao je do kanoničke časti i postao je generalnim vikarom šibenskog biskupa Luke Tolentića.

Humanist Juraj Šižgorić napisao je mnogo djela. Neka su djela izgubljena. Mnogo treba da žalimo, što nemamo u rukama narodne naše poslovice, koje je on preveo na latinski. Isto je tako nestalo djelo »O plemenitim povlasticama Šibenika«, za kojim žali mnogo Fortis. Od štampanih njegovih djela imamo »Georgii Sisgorei Sibenicensis elegiarum et carminum libri III.« (Tri knjige elegija i pjesama Jurja Šižgorića Šibenčanina), štampano u Mlecima god. 1477.

Najvažnije je njegovo djelo »De situ Illyriae et civitate Sibenici an. 1487.« (O položaju Ilirije i o gradu Šibeniku god. 1487.) sačuvano u rukopisu, koji se nalazi u Emanuela Cicogne u Mlecima. Ivan Kukuljević prepisao je ovo djelo s mnogo pogrešaka, pa se ovaj prijepis nalazi u akademskom arhivu. Juraj Šižgorić bavio se osobito historijom svoje domovine i svoga rodnoga grada Šibenika. Humanizam je postavio na drugu osnovu istraživanja historičkih događaja. Morala se povijest pisati na temelju isprava i izvora. Prvi se Šižgorić od hrvatskih učenjaka pozabavio historijom davne Ilirije i specijalno grada Šibenika. Iza njega opjeva u latinskoj pjesmi grad Šibenik i njegove običaje Ivan Nardin, kanonik zagrebački i rektor kolegija bolonjskog. Zatim Divnić Petar Šimunov spjeva hrvatsku veliku pjesmu »U pohvalu grada Šibenika«. Ovaj mlad ode u Rim, gdje se god. 1542. učini članom zbora sv. Jeronima i ostade tu do god. 1548. Vrativši se u Šibenik obnosio je građanske časti s priznanjem svojih sugrađana. Rudolf II. zbog njegova juna-

štva u borbi s Turcima podijeli mu ugarsko plemstvo. On uzvisuje povrh svega prirodnu ljepotu i bogatstvo mora i šibenske okolice. Još u XVI. vijeku dovrši Dinko Zavorović svoju izvrsnu povijest grada Šibenika na talijanskom jeziku pod natpisom »Trattato sopra cose di Sebenico«. O knjizi Zavorovićevoj kaže Ivan Kukuljević: »Nijedan ne zaroni tako duboko u istraživanje zgoda svoga rodnoga mjesta, koliko Dinko Zavorović. Upotrebivši nesamo štampana djela, nego i rukopise, listine, isprave i zapisnike grada Šibenika, sastavi on po mogućnosti kritičko djelo, kojemu se kritička vrijednost odreći ne može. Na žalost preosta samo prvi dio njegove šibenske povijesti«.

Prvi je počeo naučno proučavati i pisati povijest Ilirije i Šibenika humanist Šižgorić. On je utro put kasnijim piscima i učenjacima. Da nam Šižgorić napiše svoje djelo, on marljivo istražuje i proučava knjige poznatih latinskih historika: geografa kao Plinija Starijeg, Strabona i Appiana. On nam piše sve ono, što je našao o Iliriji u latinskim izvorima. Govori nam o ilirskom imenu, granicama Ilirije i ilirskim narodima. Granice Ilirije po Šižgoriću sežu od Furlanske, to jest od Italije do Crnog Mora, od Madžarske sve do Makedonije. Šižgorića boli, što latinski pisci govore, da je ilirski narod bio moćan sve do vremena Filipa i Aleksandra Makedonskoga, a da je izatoga postao bez ikakve vrijednosti i da više nema nijednog slavnog imena, koje bi se moglo spomenuti. On prigovora pisanju i tvrdnji Plinija Starijeg, da nije bilo slavnih ljudi iz Dalmacije. On navodi znamenitog rimskog cara Dioklecijana, rodom iz Dalmacije, koji se istakao preuređenjem rimskog carstva. Onda spominje papu Gaja, koji je jednu svećeničku odjeću nazvao »dalmatica«. Najposlije uzdiže sv. Jeronima, crkvenog učenjaka, koga bi Talijani htjeli oteti Dalmatincima, jer misle, da trn Dalmacije ne može proizvesti ovakvu prelijepu ružu. Neki su poslije izmislili, da je sv. Jeronim o sebi govorio: »Parce mihi, Domine, quia Dalmata sum«. (Oprosti mi, Bože, što sam Dalmatinac). Šižgorić hoće da ispravi krivo mišljenje starih pisaca o Ilirima i Dalmatima. On je počeo istraživati povijest Ilirije kao polaznu točku za istraživanje naših krajeva. Imao je pred sobom Ptolomejev atlas, koji je pokazivao, da su u staro vrijeme u našim krajevima živjeli Iliri, pa je kao pravi učenjak htio rasvijetliti i onu epohu povijesti naše domovine, kada su Iliri nastavali ove krajeve. Ovo, što je Šižgorić počeo da istražuje, nastavilo se u našoj povijesti i literaturi. Na ovoj se teoriji stvorio veliki ilirski pokret, koji je obuhvatio sve južne Slavene. Šižgorić je razlikovao Ilire od Slavena, jer u jednoj polemici s učenim Marcijem Galeotom Nanijanskim kaže: »I čudim se radi kakvog je razloga Galeoto nazvao Ilire Slavenima. Smijem se, o Galeoto, i uvijek ću se smijati tvojoj gluposti. Ne znaš, da su Slaveni došli iz Skitije i da su ova mjesta zaposjeli«. Ovo nam je najbolji znak, da je Šižgorić poznavao povijest Slavena, za koje se drži, da im je bila pradomovina u zapadnoj Rusiji, a ta se u starim Atlasima označivala kao Skitija, jer su tu negda stanovali Skiti. Njega osim historije Ilirije zanima najviše historija njegova rodnog grada Šibenika. Šižgorić nam vjerno opisuje geografiju samog mjesta i njegove okolice. On počinje od imena grada pa završuje s običajima samog mjesta. Kaže, da je Ptolomej označio Šibenik latinskom riječi »Siccum« (suh), jer da je mjesto oskudijevalo vodom. To isto tvrdi

i Dinko Zavorović, a naprotiv Ivan Lucić u svojoj povijesti Dalmacije dokazuje, da rimski »Siccum« ne može biti današnji Šibenik, jer Plinije stavlja taj grad između Trogira i Salone (Solina). Lucić tvrdi, da je Šibenik posve hrvatski grad, osnovan od hrvatskih kraljeva. Svakako je ušao Šibenik u red dalmatinskih gradova s posebnim statutom za Arpadovca Stjepana III. (1116.—1131.). Za ratovanja Stjepana III. s Venecijom spominje se prvi put god. 1116. Šibenik kao grad, kojega su utvrde razrušili Mlečani pod duždem Ordelafom Falierom i osvojili Šibenik. Inače se Šibenik spominje u doba narodnih vladara, osobito u doba velikog kralja Krešimira IV., koji je god. 1066. na sam Božić držao sabor u Šibeniku. Šižgorić govori, da se u domaćem govoru nazvalo mjesto Šibenik, jer je bilo opkoljeno šibama. Prvi su stanovnici Šibenika bili morski gusari, koji su se naselili najprije ondje, gdje se pokazuju stari znakovi zidina. Unutar zidina grada ističe tvrđavu sv. Ane, koja se ne boji navale, biskupsku palaču, sud i crkvu sv Jakova i plemićske kuće, koje su široke i udobne za dalmatinske prilike. Govoreći o važnim mjestima izvan gradskih zidina spominje Šižgorić šibensku poljanu i tvrđavu sv. Ivana, a brdo, koje vodi do tvrđave isporeduje prema izjavama očevidaca s maslinskom gorom u Jeruzalemu. Opširno govori o šibenskoj luci, u kojoj ima krunastih zubataca, koji se još mogu jedino naći u morskim tjesnacima kod Carigrada. Šižgorić lijepo opisuje grad i njegov položaj s vidikom sa tvrđave sv. Ivana na prostrano more. Zavorović, koji je kasnije opisao grad, piše, da je Šibenik u ovo doba brojio 12.000 stanovnika. Šižgorić je folklorist i etnograf, pa voli pisati o narodnim običajima, kojih ima dosta u Šibeniku i sada, a onda ih je bilo još više. On je pokazao prvi put, kako treba naše narodne običaje istraživati i cijeniti. Po kazivanju su Šižgorića naše narodne poslovice, naše narodne pjesme, igre i običaji bolji, ljepši i savršeniji od rimskih. Šižgorić pripada među prve ljude u Europi, koji su sabirali narodne poslovice, ali su se na žalost izgubile. Šižgorić u svom djelu »De situ Illyriae« piše ovako o narodnim običajima u Šibeniku· »Naši građani imaju običaje neke domaće, a neke tuđinske, koje upiše od susjeda. Imadu ilirske poslovice, koje sam preveo s Ivanom Naupleom, učenim i razumnim čovjekom iz domaćeg govora na latinski jezik. Čini se naime, da od njih nijesu oštroumniji ni zakoni Solonovi, ni šta je Numa Pompilije izmislio, ni sama nauka Pitagorina. Žene osim toga na pogrebu pjevaju tužaljke, goneći i potičući na suze duhove snažnih ljudi, vruće od plača Tetidina i majke Eurijalove, koje naricahu za poginulim sinovima. I na dan vjenčanja pjevaju neke pjesme u kolu, kakove ne spjeva Katul. Mladež pjeva noću snažnim glasom takovu ljubavnu pjesmu, kakvu teško da je sačinio uglađeni Tibul ili meki Propercije ili puteni Likoridin Gallus ili Lezbijka Sapho. A vrteći mlin za stvaranje maslinova ulja izmišljaju naizmjenične ekloge, kao da Damet i Menalka pripijevaju pred Palemonom. Kad u kolu plešu, onda udaraju jednom nogom u zemlju. Kao što su bili običaji u Rimu za Saturnovih svečanosti, takvi su običaji u Šibeniku u vrijeme Božića. Ljudi idu jedan drugomu da čestitaju, pa se poljube i nose jedan drugomu darove«.

Istina, u samom narodu postoji obilje poslovica, pa mi je i sam pokojni kanonik Škarpa govorio, da je mnogo poslovica čuo u Šibeniku

idući putem ili stojeći na prozoru. A od običaja, koje spominje Šižgorić, sačuvali su se sve do dana današnjega pogrebni običaji. Rodbina dolazi u kuću pokojnika i tu uz odar plače izričući različite uspomene iz života pokojnika. A na samom pogrebu rodbina odmah iza lijesa plače snažnim glasom pjevajući različne tužaljke, koje zaista potiču na suze. I sada mladež u svako doba noći pjeva jakim glasom ljubavne pjesme, pa u tijesnim ulicama Šibenika osobito odjekuje. Isto tako postoji šibensko kolo, gdje plesači udaraju jednom nogom o zemlju. Još se dobro drže božićni običaji. Osam dana pred sam Božić postoji u Šibeniku božićna proslava, koju na drugom mjestu spominje Šižgorić. Naime Šibenčani bdiju u svojim kućama do pola noći pijući rakiju i slatkiše, sve dok ne počnu zvoniti zvona na svim šibenskim crkvama. Tada izlaze van i na šibenskoj poljani pjevaju i plešu u kolu. Čini se, da je ovo još poganski običaj starih Slavena u slavu pobjede sunca nad zimom. Inače na sam dan Božića građani jedan drugomu čestitaju, a rodbina se poljubi i nosi jedan drugomu darove. Više ne postoje običaji u mlinu za stvaranje maslinova ulja. Šižgorić je upozorio na narodno blago u Šibeniku, koje je toliko uzvisivao, da su i sami rimski običaji jednostavniji i gori od šibenskih običaja.

Šižgorić je prvi čovjek u našim stranama, koji je počeo da piše svoje pjesme u duhu humanizma. On je hrvatski Ovidije, jer je svoje pjesme spjevao u divnom stihu heksametru i pentametru, ugledajući se na pjesnika Ovidija. U Šižgorićevim se pjesmama osjeća mitologija grčka i rimska. Ali Šižgorić je u svojim pjesmama opisao važne događaje svoga grada Šibenika. Njega boli sve ono zlo, koje je zadesilo grad Šibenik. Kad je kuga poharala grad, on se tuži: »Tužna Melpomena (vila) udaraše o žalosnu kitaru, kad je opaka kuga mučila naša prsa«. Kad su Turci u XV. vijeku došli čak pred vrata Šibenika i opljačkali polja šibenskih građana, Šižgorić kao iskreni domoljub pjeva ovim riječima: »Kakvom pjesmom da zaplačem? — Što ću učiniti, o slatka domovino? — Što ću bijedan učiniti i ti, sveta vjero? — Moja duša i previše boluje, a moje se srce kida do teškog plača«.

Humanisti su se često između sebe dopisivali i pjevali jedan drugomu pjesme. Šižgorić je tada prijateljevao s pjesnikom Jurjem Divnićem, koji je postao god. 1478. biskupom ninskim. Ovaj je iza bitke na krbavskom polju 1493. pošao u Liku i Krbavu, da razvidi narodnu nevolju i da pomogne narodu. Zato je i pisao papi širok izvještaj o krbavskoj nesreći moleći ga za pomoć. Spominje Divnića i pjesnik Petar Zoranić u svojim »Planinama«. Juraj Šižgorić uzvisuje u pjesmi Divnića ovako: »Muza će tvoju kosu, o učeni, okružiti dragim bršljanom i dat će mnogo cjelova tvojemu umu. — Ti si častio muzu od rana vremena, a muza će tebi dati velik glas u svijetu«. Mi nemamo pjesama Jurja Divnića, jer su nestale.

Juraj Šižgorić je bio humanistički pjesnik, historik i etnograf i kao takav bio je poznat po čitavom tadašnjem kulturnom svijetu. Dalmatinska Hrvatska može biti sretna, što je imala ovoga učenjaka, koji je prenio humanističku znanost iz Italije u naše krajeve. Osobito je grad Šibenik ponosan, da se ovaj veliki čovjek rodio u Šibeniku, u kojem se još i danas nalaze Šižgorićevi potomci.

Dr. Josip Cinoti

NA KRMI LAĐE

Sad se moja lađa odrinu od žala,
nijemo ja stojim na krmi:
odnekud se sunce popelo polako
na brežuljak strmi.

Stalo, pa gizdavo
ko djevojče mlado
ogleda se u zrcalu mora.
Vijugavi traci ziblju se na vodi,
a boje i sjene igraju na vršku
česmine i bora.

Moja sjena biva sve kraća i kraća;
To moj život raste
poput mlada bilja, kada
prhnu prve laste.

Tišina . . .
Galebi bijeli plivaju po vodi,
sunce po granju draškavo tkivo stere,
da ko u pelene
povije život novi, što se jutros rodi.

Oh, nitko mi dosad ne reče,
kako je život drhtav, kada se rađa,
ko radost i bol
skupa, kad kroz dušu teče.

Onda se gordo ispravih na krmi
okrenut k suncu, a glas mi zagrmi:
O, život živjet!
I trpjet i ljubit!
Ne prestat!

Pa jednoga jutra
ko kristalna kap rose na suncu
ponestat!

Pere Dulčić

SUSRET S DJETINJSTVOM

Srebrni pokrov
Smaragdni sag
Leluja more
I mjesec blag.

A vjetar huji
I nosi prah
I mrsi miso,
Ustavlja dah.

Ruše se snovi.
Propinje bol.
U trku sati
Jure niz dol.

A srce gori,
Bukti ko plam . .
Kako je teško
Ostati sam!

Nad bolom nadvit
Skrušen ko mag! —
U duši spomen
Ko mrtvac drag.

Pere Dulčić

Novinska vijest: »Sjednica u parlamentu protekla je u najvećem redu«.

»Tvrditi, da je materija prva, ne znači samo ponižavati duh nego, htjeli mi ili ne, nijekati ga: jer duh je duh i on po biti svojoj dominira materijom.

DAUMIER I POLITIKA.

Sve uspavanke majke Diplomacije ne pomažu ništa — mali Mars ne će da spava.

Naprotiv, tvrditi da je duh prvi a biti daleko od toga da niječemo materiju, znači osigurati joj princip, jer materija nema svog principa u sebi, duh nju uzrokuje. Zato tvrdnja o prvenstvu materije može biti samo na štetu iste materije«.

O. Ducattillon
»Komunizam i kršćani«, str. 138.

L I S T A K

† DR. AVELIN ĆEPULIĆ — SOCIJALNA DUŠA

U drugoj godišnjici smrti dr. Avelina Ćepulića (2. II. 1936.) sjetimo se u ime svih onih poznatih i nepoznatih siromaha, kojima je bio i otac i majka, njegove visoke i rijetke socijalnosti.

Socijalnost je prvenstvena odlika ovoga rijetkoga čovjeka. Nikada mu ona nije bila fina izvanjska dekorativnost života, u kojoj mnogi inače dobri ljudi toliko uživaju; kod Ćepulića je ona sastavni dio njegove nutrine, u njemu je kao duša u tijelu, organski izrasla iz njegova bića, ukorijenjena u njemu. Radi toga se neprestano nalazila prisutna, prepuna soka i ljepote za svakoga, kogod joj se primakao.

Što je socijalnost i u čemu se ona očituje kod dra Ćepulića? Da, to je zapravo tajna, koju nije lako objasniti: ona je prije svega revolucija, na glavu izvrnuto sve ono običajno, ustaljeno i prihvaćeno kao neki stil dobroćudnih i na navikama izgrađenih ljudi. Moglo bi se i ovako reći: sve dati za drugoga, pače i samoga sebe, ništa ne zadržati za sebe, služiti drugome, dati se, darovati se. Pitanje: što imam od toga? — zamrlo je u dr. Ćepuliću i nikada se nije javilo na njegovim usnama. Prožet je prečudnovatom mišlju: za druge sam tu sa svojim životom i smrću. Mogao je reći svakome: Evo me, uzmi me, živi od mene, hoću da ti budem okrepa i pomoć, svijetlo i toplina.

To su osjetili sto puta mnogi siromasi, djeca, starci, bolesnici, studenti; svi potrebni, koji su izišli pred njega na njegovu kratku životnu stazu. On ih nije birao, dijelio je ljubav i pažnju, kakogod je koji stigao, a da ga ni poznavao nije, čak i ako mu je neprijatelj bio. Čovjek bi se samo pitao, odakle su se sakupili toliki i kako samo pogađaju na njegova uvijek i svakome i u svako doba otvorena vrata. Svi mi susrećemo bezbroj bijednih, ali oni nekud prolaze mimo nas, ne zaustavljaju se, ne traže nas, ne opsjedaju nas, ali dr. Avelin Ćepulić nije mogao odahnuti od njih, njega su bijednici svih vrsta tražili s to većom težnjom i smionosti, štogod je veća bila njegova volja pomagati im i davati.

Taj dobri i svijetli čovjek davao je kao da i ne zna da daje, s tolikom poniznom sramežljivošću, da je najteže bilo saznati koliko i kome daje; to ni on sam nije znao ni pamtio.

Najveći je bio u duhovnom odnosu prema onima, koji su imali ure samoće, zapuštenosti, klonulosti i malodušja. On je te ure osjećao, poštivao; znao je, kad treba doći, kada otići, kada obići, a kada zastati kod nečije boli. Sa svakim je savršeno taktično znao šutjeti, smijati se i plakati. Tankoćutno je prelazio preko tuđih poraza kao da ih ne vidi. Obziran, širokogrudan, uljudan, fin, ugodan. Nikome se nije približio sa zahtjevima i tendencijama, ni od koga nije tražio da mu služi.

Liječničko zvanje samo po sebi socijalno, bilo mu je premalo da se sav razdaje. Kao jak intelektualac on je davao i kao publicist, i kao organizator, i kao osnivač listovâ, revijâ, bibliotekâ (»Istina i život«), i kao predavač, i kao pokretač i učesnik bezbrojnih narodnih hrvatskih institucija i akcija javnih i privrednih

Život je njegov divna žrtva samoga sebe za druge i lik se njegov sve više izdiže kao uzor mladim hrvatskim generacijama.

D. Ž.

Književni prikazi

KOMUNIZAM I KRŠĆANI

(»Istina i život«, Zagreb, 1937.)

Udubljivati se u činjenice današnjega života znači otkrivati okove na sve strane, koji stežu strahovito i nemilosrdno. Protiv ovih činjenica i okova diže se slobodan duh u superiornom uvjerenju, da njemu pripada prvenstvo moći i vlasti. Osjetiti i naći takve duhove u čitavom skupu današnjih događaja, veliko je zadovoljstvo. Bez sumnje, knjiga »Komunizam i kršćani« predstavlja izlaganja jakih duhova, jakih ličnosti, koje pružaju dokaz sjajnoga i čvrstoga uvjerenja, a ipak vanredne objektivnosti i nezavisnosti. Ovakva pojava predstavlja, danas, pravo čudo. Ako je čovjek strančar, onda ima »dužnost« da vidi sve crno u drugoj stranci; ako je član kakvog totalitarnog pokreta, onda ima »dužnost« uništenja nad nečlanovima pokreta i sve tako slično. Teško se danas kretati slobodan u ljudskom društvu i očekivati poštovanje svoje riječi, ako za njom nema krda ovaca, koja bleje jednim glasom, glasom odobravanja. A pogotovu je opasno izreći riječ, pred kojom se ispriječi disciplina borbenih neznalica s uzvikom, a tko si ti i što hoćeš? Sam si ti, i tvoja je vrijednost jednaka ništici! S te strane, ovo je jedna strašna knjiga, jer su njeni pisci ličnosti, kojima je sva vrijednost i važnost u njihovim individualnim djelima. Nema iza njih ni snage ni autoriteta nikakve države, niti disciplina i reklama kakve stranke ili pokreta. To su naprosto kršćani, ali kršćani od imena, od solidnog uvjerenja, i jakoga duha. Može čovjek i ne obazirati se na njih, — ništa se ne može dogoditi. Niti će izgubiti službu, niti će biti proglašen ovim ili onim. No ono, što su oni učinili, hrabrost je prvoga reda. Na primjer, oni su bili objektivni, i htjeli su to biti. I to nesamo prema komunisima, nego i prema kršćanima. Nije to mala stvar. Neka pokuša jedan komunist biti objektivan u Rusiji, pa eno ga u Sibiriji ili bez glave; neka pokuša neki član totalitarističkog pokreta biti objektivan, pa eno ga u koncentracionim logorima; neka pokuša član koje stranke biti objektivan i kritičan, pa će izletiti iz nje. Da ne spominjem gubitak službe, cenzure, preslušanja i slične stvari.

Ovi kršćani progovoriše objektivno i o kršćanima. Nezavisno i slobodno — kršćanski uistinu. Ne odriču se kršćanstva, naprotiv afirmiraju ga izvanrednom inteligentnošću, ali upravo zbog toga mnogim kršćanima drmaju savjesti, optužuju ih — šireći pravi duh kršćanstva. Teško buržujima i kapitalistima, koji hoće u kršćanstvu da ugnijezde svoju sigurnost. Za njih su ovi kršćani opasniji od svih komunista, jer se pred njima ne mogu braniti oružjem, paktovima i osovinama. Oni skidaju s kršćanstva okove materijalističke komotnosti, koja se uvukla u redove »kršćana« i optužuju je za uspjeh komunizma. Za njih kršćanstvo nije stagnacija, nego revolucija, duhovna revolucija u stvaranju novoga čovjeka. Sigurni, kao kršćani, u uvjerenju slobodnom od svake ambicije, slave i pljeska, vrlo lako odbacuju teške balaste, što ih nose sa sobom mnogi kršćani. A isto tako, bez mržnje, opakosti i zlobe, bez ikakva računanja na jeftine efekte, izlažu komunizam tako, da su u stanju postidjeti velik dio komunista. Strogo naučno, onako kako to proizlazi iz naučavanja komunističkih prvaka. Tu nema nikakvog straha od komunizma, koji bi im ulijevao pretjerane riječi, krive optužbe i poziv na oružano uništenje. Doktrina i stvarnost komunizma ispitana je sa sigurnošću, koja proizlazi iz superiornog uvjerenja pisaca, i koja ne treba ni strah ni oružje. Ne treba im Staljin, da pomoću njega kritikuju komunističku nauku, ne treba im nikakav jeftin prilog ili naručeni izvještaj. Oni hvataju u stvarnosti bit, u naučnom izlaganju korijen nauke, bez smicalica i dijalektičkog izmudrivanja. Priznaju više, nego što bi mogao ijedan komunist poželjeti, i sa sigurnošću suprotstavljaju kršćanstvo komunizmu — prvenstvo duha nad tvari.

Objektivnost izlaganja u ovoj knjizi predstavlja senzaciju svoje vrste. Da ona ne će koristiti komunistima jasno, je, ali da ne će koristiti svima »kršćanima« i to je jasno. Ona predstavlja primjer očišćenja kršćanstva i, što je vrlo važno, preko uglednih laika intelektualaca pravoga kršćanskoga duha. koji se ne da mjeriti kapitalom svijeta, i za koje kršćanski duh nije pas čuvar, koji bi režao na bijedne i iskorišćene, željne ljubavi, poštovanja, rada, socijalne pravde i zakonitosti, a za račun nepravedno stečenog blaga, velikih palača i vrtova, tiranskih vlada i država. Za njih se može reći, da su doista slobodni; slobodni u stvarnosti kršćanskog duha, koji je za njih sadašnjost, a ne neka nejasna i utopistička budućnost, kakvu komunizam misli imati, tek kad preobrazi ekonomske uslove.

Mogli bismo istaći još jedan važan momenat. Izlaganja ove knjige u dubokom su sukobu sa totalitarističkim okovima, svejedno komunističkim ili kakvim drugima. Sjaj parade, val mase, nadmoć država njih ne zbunjuje, ne povlači za sobom. Duhovna sloboda kršćanina za njih je iznad svega toga i proti svemu tome. U tom pogledu nije ova knjiga nekakvo sušto naučno mudrovanje i preklapanje, nego živo i životno sukobljavanje i borba s idejama i činjenicama, koje uništuju i ponižuju dostojanstvo čovjeka.

Pisci ove knjige (Mauriac, O. Ducattillon, Marc, Berdjajev, Rougemont, Rops) predstavljaju elitu duha, koja se mora priznati, bez obzira na to, da li se čovjek slaže s njihovim izvodima ili ne. Oni su primjer elite, po kojoj se može cijeniti kulturna visina i superiornost nekoga naroda ili sredine. Silna nezavisnost duha — bez zlobe, bez demagogije, bez laskanja — u vanrednoj disciplini i sigurnosti inteligentnoga uvjerenja.

Ako nova biblioteka »Istina i život«, koju je osnovao pok. Dr. Avelin Čepulić nastavi ovakovim prijevodima, onda to znači velik moralni i intelektualni kapital pohranjen u srce naših novih intelektualnih generacija. I. O.

GLASNIK SVOJE ZEMLJE

(Gabrijel Cvitan: Glas zemlje, Šibenik 1937.)

Šibenski se Pododbor Matice Hrvatske prvi od provincijskih Pododbora predstavio hrvatskoj kulturnoj javnosti izdanjem lirike Gabrijela Cvitana: »Glas zemlje«, Šibenik 1937. (Interesantno je i karakteristično, da Pododbori izdaju samo zbirke pjesama, a na ostalo — kao novele, eseje i drugo uopće se ne obaziru.)

Lirika Gabrijela Cvitana je produženje umjetničke ideologije desetorice iz »Lirike grude« (1934.), zamašan odskok i neuobičajena literarna dosljednost.

»Lirika grude« imala je 1934. god. nagovijestiti ideološku opredjeljenost i programatski stav predstavnika mlade hrvatske pjesničke generacije, te se imala suprotstaviti valu internacionalnih doktrina kao pokret naš, narodni, samonikli i iskonski sa svim karakteristikama sredine, kao i s osobitim refleksom na opće prilike i godinu izdanja knjige. Kako vidimo, pjesnički zanos nije napustio mnoge, pa poslije »Lirike grude« Cvitanova zbirka je prva, potpuna i cjelovita zbirka pjesama, u kojoj je programatska strana izražena tako snažno, zanosno i umjetnički visoko. Da su sva ta plemenita i nesebična nastojanja pružila samo Cvitanovu zbirku pjesama, rezultati bi bili utješni.

*

Osim izvrsnoga poznavanja seoskoga ambijenta, Cvitana su i životne prilike uputile na selo (on je učitelj) i podale mu prema tome mogućnost iskrenog doživljavanja prilika i života okoline. Taj život nije lijep i lagodan, već težak, naporan i mukotrpan. On ga opisuje stvarno onako kakav jest, bez uljepšavanja i artističkog idealiziranja. Baš ova životna grubost i nepoetska stvarnost mjestimice djeluje teško i sumorno, bez nade u nešto bolje, djeluje monotono i jednolično, jer uvijek točno i u prirodnom slijedu dolazi iza proljeća ljeto, jesen, zima i uvijek isto. Ova fiksirana stalnost umara zbog prečestog naglašavanja prirodnih i životnih seljačkih manifestacija. Osim programatske pjesme »Glas zemlje« pjesnički ciklusi: Rodi-

teljsko blago, Zemlja se budi, Bratova kolajna, Miris mora i kamena, Zagora živi i S bosanskih humova govore pretežno o istome predmetu, rješavaju slične, ako ne skoro iste probleme sa brojnim varijantama, i takva jednostranost osobito iskače u zbirci s prenapadno i prekriveno izraženom tendencom »dobra je naša zemljica mati« (str. 52.). Ciklusi: Polomljeni cvjetovi i Gradski pločnik su po svojoj sadržajnost socijalnoga karaktera, a u »Časoslovu« se na šahovski način želi odužiti drugovima iz mladosti, gdje »U šumi ljudske opačine oči im izgubiše sjaja« (str. 114.), skitnicama u božićnoj noći, beskućnicima, siromasima ribarima i vizionarno saobraćava s Gospodom, jer »Satrveni smo od teškoga bremena«, pa stoga »Smiluj se djeci najnesretnijeg vremena« (str. 112.).

Sklonost k zemlji najbolje karakteriziraju Cvitanovi stihovi:

»Kako je lijepo prići k zemlji svojoj blizu,
udisati snažne mirise što svježe brazde nude,
osjećati kako u dugome nizu
tvrde i masne lome se grude.« (Na brani, str. 79.)

i iz te nagonske i prave sinovske sklonosti proizlazi sva njegova ljubav prema svojoj zemlji i rodnoj grudi. U tome osjećaju on je gleda, divi joj se i uznosi je, zbog čega mu se i potkradu česti, romantični zanosi kraj naglašavane bijede i težine težačkog, seljačkog života. S ovoga programatskog i ideološkog stajališta (Glas zemlje, Zemlja se budi) rezultiraju sva ostala gledanja i naziranja, pa prema tome Cvitanovo pjesničko kreiranje imade već unaprijed određen sadržaj, rekao bih i pjesničku narodnu formu i modernizirani narodni vjekovni izražaj, pa kraj plastičnosti i refleksivne deskripcije sublimirana čuvstva i osjećaji su sekundarne naravi. Objektivacijom se spretno služi i vješto je verzificira, pa nas se mnoge stvari doimlju lijepo, jer su zgodno i apartno zahvaćene, ali bez topline, osjećajnosti i neke ljupkosti. Kao što su kod Miškine krava, kobila i t. d. milije seljaku od žene i djeteta, tako je i Cvitanovim težacima vinograd (Grad moga oca) radost i tuga, veselje i suza, blagoslov i kletva. Težakova raspoloženja i bojazni iznosi uvjerljivo i istinski zamašito, kao životni uvjet i prerogativ, a nesamo kao senzibilno preobraćanje i fantazijski zanos. U njegovoj je već naravi da svakome pokaže, što mu je najdraže i što je sam učinio. Tako i njegova majka razotkriva svoje carstvo — malen vrt, i pokazuje sve što je sama uradila uz presretno prepričavanje. Zahvalnica ide zemlji u maestoznom izričaju u kulminantnoj snazi: »Mi, seljaci, uz nju (zemlju) najsretniji na zemlji smo rod.« (U carstvu moje majke.)

Cvitan zna pogoditi pravi seljački štimung (Pod očinskim krovom), gdje se ističe ugodni patrijarhalni zanos s naglašenom živom tradicijom i mirisom kandioca. Iznosi seljakovu vanjštinu, snagu i poduzetnost, u čemu se ipak ističu plodovi rada i rezultati nastojanja. Nije mogao mimoići sadašnjicu (Brat mi piše). Bljedoća i neizrazitost pisma dokumenat su vremena kao što i »Strah se šeta oko naših kuća«. U finalu nenapadno spominje tužnu narodnu môru, koja je rječitija od milijuna glasnika i trubača. (Isti motiv su u hrvatskoj suvremenoj novelistici umjetnički iznijeli Slavko Kolar i I. Goran Kovačić.) Pored svega, priroda obično škrtari u selima primorja i dalmatinske zagore, gdje se zbog malo plodne zemlje crnice vodi neprestana borba (Primorska sela). Stoga i pjeva maslinama, što »u zagrljaju drže naša sela i ljude« i nazorovskim načinom simbolizira u njoj sve naše nevolje i patnje, pa poput »Zvonimirove lađe« i maslina:

». . . . još je na brijegu, miriše, zori,
bujnija svakoga dana . . . . . .
Samo na staroj vide se kori
Ožiljci stotinu râna.« (str. 59.)

Cvitanova sklonost k zemlji je izražena tendenciozno i formalistički, a osjećaji su prigušeni i zatajeni. Topline, ljubavi i nježnosti nema, a opisi i pejsaži su sjajni i uvjerljivi, meki i prilagođeni prirodnom štimungu (Sunčano jutro, Proljeće, Pro-

ljetni pejsaž). Po tome se očituje, da on svoj kraj voli neizmjerno i sa zanosom dječaka, pa kad se premnogi uzburkani zanosi smire i srede, zaći će malo dalje i proniknut će malo dublje, jer tomerlinski vjerno iznijeti pejsaž još ne mora biti umjetnina (Žetelice).

U Cvitanovu bit snažno zadire još religiozni momenat (Crkvica u dalmatinskoj zagori, Selo moli za kišu i Časoslov) kao i ribarsko-primorski elementi uopće (Ribari, Otočanka i dr.). Na slični način njih shvaća i iznosi. Kraj svih nevolja Cvitan je optimist. On ne idealizira svoja sela, već ih promatra trijezno i razumno. Njihova iskonska snaga ulijeva u njega nadu i podiže vjeru u budućnost, jer:

»Kroz žile nam teku sokovi zemlje,
krv svete rodne grude.
Minuti sve će, mi ćemo biti,
dok zemlje naše bude.« (str. 41.)

Sve pjesme rimuje, premda mnogoput nepravilno i loše: ševa — popjeva (!) str. 80; baca — žetelaca, str 83. i t. d., a mnoge su mu i slabije izvedbom i zamisli. Često se utječe i običnoj pjesničkoj maniri (Seljačke ruke), kao što se i ponavlja (Berba), a mjestimice se opet služi i snažnim komparacijama (Potok). Kraj svega ovoga hrvatska seljačka književnost lijepo se obogatila Cvitanovim doprinosom, koji je zapravo i posvećen oračima i kopačima, dakle seljacima.

Prikaz njegova pjesničkoga druga Vinka Nikolića je topao, iskreno prijateljski i pjesnički zanosan i pisan je s ljubavi ne samo prema Cvitanovim pjesmama nego i prema onome kraju i ljudima, kojima su te pjesme namijenjene i posvećene.

Branko Krmpotić.

ČASOPIS »HRVATSKI JEZIK«

Na početku godine izišao je prvi broj veoma potrebnog i vrijednog časopisa »Hrvatski jezik«, u redakciji sveuč. prof. dra Stjepana Ivšića. Pred godinu dana osnovano je i društvo »Hrvatski jezik«, kojemu je svrha »njegovanje hrvatskoga jezika, t. j. njegovo unapređivanje, čuvanje njegova duha i nastojanje oko pravilne njegove upotrebe na svim područjima govora i pisanja«. (Pravila § 2.) U Uvodnoj riječi odbor navodi, da će društvo najbolje izvršiti svoju zadaću time, što će »donositi kraće članke i različne bilješke o jeziku, što će ih moći čitati i oni, kojima nije posao jezik proučavati niti učiti«. Da ne bi tko prigovorio, što postoji već u Beogradu »Naš jezik«, u kojemu se javljaju i Hrvati, to se u Uvodnoj riječi veoma točno i rezolutno kaže: »No mi imamo i svojih osobitih potreba, što ih mi, stojeći im bliže, možemo i bolje smotriti; tu su na pr. neka pitanja o odnosu našega književnog jezika spram našega čakavskog i kajkavskog dijalekta; jer ne treba zaboraviti, da je iz čakavske i kajkavske kolijevke izišao velik broj naših najboljih pisaca, koji štokavskoga govora nijesu naučili iz usta štokavskoga seljaka, nego ponajviše u školi, iz knjiga i u općenju s obrazovanim štokavcima«. I prije pojave društva i časopisa »Hrvatski jezik« nekoji su pojedinci (Andrić, Rožić, Maretić) radili na obrani jezika upozorujući na mnoge jezične nepravilnosti i barbarizme. Brigu oko njegovanja hrvatskoga jezika preuzet će na taj način novoosnovano društvo, kojega će rad biti korisniji i uspješniji od plemenitog nastojanja pojedinaca.

Sadržaj je prvoga broja zanimiv, šarolik i bogat prilozima, među kojima je potrebno istaknuti članke prof. Stjepana Ivšića: Etimologija i fonetika u našem pravopisu, Iz našega izgovora i Odgovori na pitanja, što su uz veliku naučnu spremu pisani s lako razumljivim i shvatljivim načinom. Matićev je članak: Hrvatska narodna imena mjeseci interesantan i aktualan, a sitniji prilošci Stojkovića, Mayera i Šimčika detaljniji su osvrti na važnija jezična pitanja. »Ogledi našega jezika« jesu zorno predočivanje stilističkih i gramatičkih grešaka, koji će sigurno najviše pridonijeti načinu pravilnoga izražavanja i pisanja.

Branko Krmpotić.

Kazalište

JEAN ANOUILH: PUTNIK BEZ PRTLJAGE

Kad bi se htio ispričati sadržaj ove drame, čovjek bi istom onda osjetio opasnost, da će kod onih, koji je nisu gledali izazvati osjećaj mozgovno konstruiranih prizora, kojima bi jedino dobro režirana kino-predstava mogla dati interesantan i živ dojam. To je zato, jer čitava stvar počiva na jednom rijetkom patološkom slučaju, da čovjek Jacques izgubi pamćenje i kad se vrati u svoju porodicu ne sjeća se i ne prepoznaje nikoga. Napor, kojim njegova majka, brat, bratova žena i služinčad pokušavaju da ga dozovu k sebi, ne uspijeva, a kad se ipak čini, da bi mogao uspjeti, Jacques bježi, jer je o svojoj prošlosti saznao i previše teških optužbi, te radije želi ostati bez nje, pa makar dalje od svojih.

Ali u ovoj se drami, koja ima jačih umjetničkih pretenzija, i ne radi toliko o realističkoj jasnoći i dosljednosti fabule, koliko o jednom rijetko uspjelom, doduše bizarnom kazališnom pokušaju, da se, ne samom radnjom kao takovom nego retrospektivnim ulaženjem i analiziranjem nekadašnje radnje oko glavnoga lica, dočara magični krug životne sudbine. Glavno je u sadašnjem čovjeku pronaći duhovni identitet sa onim, što je on već u životu počinio kao zlo, otkriti tajnu njegove trajne odgovornosti za počinjeno i neodoljivu, urođenu težnju, da se te zle prošlosti oslobodi i da se očisti.

Jacques je izgubivši pamćenje zapravo prestao biti Jacques. On ni u jednom djelu ne prepoznaje sebe. On nije opterećen odgovornošću za grijeh sa bratovom ženom Valentine i sa sobaricom Juliette. Ali u času, kada se ta ista lica, i Valentine i Juliette, hoće sa starim grijehom ponovno umiješati u njegov amnezijom pročišćen i nov život, i sama bolest ustukne pred sviješti o strahovitoj promašenosti života, ako se ponovno vrati u prljavu prošlost i tu istu prošlost produži u staroj roditeljskoj kući. Težnja za novim životom jača je od svega. Jacques u vrlo napetoj sceni grubo obračunava sa Valentine, koja ga još strastveno ljubi, odbija energično i Juliette, koja mu se nudi i time presijeca nametnut dramski sukob i recimo normalan rasplet igre bilo u tragično ili u komično, što bi se očekivalo u hladnoj realističkoj sceni. Ali Jacques hoće ostati pročišćen i početi pošto poto nov život. Dakle neka simbolička nijansa leži u dubini ove zagonetne ličnosti. To je valjda redatelj i htio istaći muzičkim intermezzom između stiha. Međutim u času, kada je borba i napetost dosegla vrhunac i kada je u njegovoj duši počelo svitati sjećanje, dakle, kada je trebalo, da se iz tajanstvene čahure (amneze) izleže živ, zdrav i realan lik gospodina Jacques-a Renaud-a, autor je klonuo. Dolazi tipični deus ex machina, nekakav nemogući stric iz Engleske, koji na nemogući način odvodi Jacques-a iz porodice Renaud i s pozornice kao putnika bez prtljage, t. j. bez grešne prošlosti. Sva se simbolika očišćenja izgubila u iskonstruiranom bijegu.

Bez ovakvoga svršetka ova bi drama uistinu mogla predstavljati dublji kazališni doživljaj, jer one tri slike, u kojima čitava porodica doziva Jacques-u u pamet njegovu burnu prošlost, a on na sve reagira nekim patološkim indiferentizmom, toliko obiluju finim psihološkim zapažanjima, inteligentnim i dramatskim dijelovima, dubokom karakterizacijom živih, istinskih likova, da je za ljude, koji u kazalištu ne sjede samo radi zabave, to bio pravi umjetnički užitak.

Dujšinov Jacques je gluma visokog stepena. U nijednoj sitnici ga nije izdala suzdržljivost, takt, nutarnja sabranost, koja je i te kako potrebna za ovako tešku ulogu na granici normalnoga. Sve te odlike kao da su sugestijom prešle i na g. Grkovića. Njihovi dijalozi su bili užitak za sebe.

G. Dujšin je i kao režiser stvorio odlično ujednačenu igru čitavoga ansambla, jer sve je bilo u nekom diskretnom predanju zagonetnoj sudbini i simbolici glavnoga junaka, što naročito vrijedi za njegovu majku, koju je kreirala gđa Hafner-Gjermanović. **D. Ž.**

BRANISLAV NUŠIĆ: POKOJNIK

Pisac, koji već pola vijeka zabavlja i nasmijava svoju publiku, varirajući skoro u svakoj sezoni novim tipovima, koje čvrsto realistički prenosi iz beogradske sredine na pozornicu, u posljednjem je komadu iznenadio i idejom i umjetničkom žicom. Reklo se i u Beogradu i u Zagrebu — novi Nušić. Stari je Nušić već izmorio smijehom u prazno, bez dublje rezonance u ozbiljnim slojevima čovječje nutrine, uvijek na površini, sa sve slabijim posljednjim prizorima, u kojima se ipak morala nekako rasplesti vješto spletena »nušićijada«.

Novi Nušić, koji se preobrazio baš u ovoj posljednjoj komediji, o kojoj se eto, čudnom igrom sudbine, govori baš dok je i on sam već pokojnik, — taj je novi Nušić od humorista postao ljut satirik, od lakrdijaša moralist, od indiferentna dobroćudna zabavljača oštar napadač »nevaljalstva«, čak na granici tragičnoga. »Nevaljalstvo je danas jača sila i od ljudi i od zakona; nevaljalstvu se danas ceo svet klanja« — veli jedan od nosilaca glavnih uloga. Javlja se sudbonosan tip savremena čovjeka, koji nije više opterećen ovom ili onom manom, pogreškom ili grijehom, što se u većoj ili manjoj neprilici lako popravlja i kaje. Nušić je eto pred smrt opazio nesamo »nevaljalstvo kao pojavu, koja se zacarila u našem društvu«, nego i ono bitno tragično i sudbonosno, a to je »ono izmirenje našega društva sa nevaljalstvom, kao nečim, što je steklo sva građanska prava, te nesmetano izbija čak i u prve redove«. (Nušićeva izjava prije izvedbe u Beogradu).

Tu prestaje šala, a javlja se protest i satira.

Dakako da je ova ideja u »Pokojniku« morala biti nošena jednom poštenom figurom, koja se od početka do kraja kreće na tragičnim nogama. To je ing. Marić, kojemu će kolega oteti ženu, prijatelj habilitacionu radnju, rođak sav imutak, znanac desetak hiljada, čim se s pomutnjom ustanovilo, da je on tobože poginuo u Dunavu. Kada se on iza nekoliko godina pojavi živ i zdrav, žena nesamo da nije provela rastavu braka sa novim mužem, prijatelj nesamo da se nije povukao sa sveučilišne katedre, koju je stekao Marićevim radom, rođak nesamo da se nije obradovao njegovim povratkom i vratio mu njegovo itd., nego svi skupa snuju i smišljaju, kako će svak svoje zadržati, a »pokojnika« oklevetati i prisiliti na alternativu: ili u zatvor ili preko granice. Svršetak je dakle tragičan, čak i bez uobičajene moralne katarze. Ing .Marić se povlači patetičnim monologom protiv »stubova, na kojima počiva taj društveni poredak«.

Međutim, taj je poštenjak Marić umjetnički najslabiji lik. Psihološki neizgrađen, postavljen kao potrebita figura za pokret drame, pasivan i kliširano patetičan, on ulazi i izlazi kao ljubazni fantom, skroz naskroz bez veze s onom sredinom, u kojoj s tolikom realističkom minucioznosti nastupaju svi oni ostali. I tako je Nušićev posljednji protest više patetički izrečen nego umjetnički inkarniran, makar je g. Afrić sačuvao kolikogod je mogao živu uvjerljivost.

Predstavu su inače imali u svojim rukama gg. Jovanović i Petrović, prvi kao primitivni i lukavi »rođak«, oko kojega se spletoše svi konci radnje, a drugi kao tipični beogradski penzionirac, preko kojega je Nušićeva publika ipak došla na svoje. Obadvojica su izradila svoje uloge s lakoćom odličnih umjetnika i savršenim poznavanjem beogradskoga milieu-a, što je u ovoj tragikomediji bitno. D.Ž.

POLJSKI BALET PARNELL

U očekivanju novoga umjetničkoga izraza i svježega daha sa sjevernih slavenskih ravnica, asocirajući u duši i nehotice slavnu prošlost ruskoga baleta, zagrebačka je publika finijega ukusa u posljednje dvije večeri prošle godine (30. i 31. XII. 1937.) ispunila skoro veliko i malo kazalište, da vidi prvi put jedan poljski balet.

U svečanom raspoloženju saslušala se Moniuszkova Mazurka iz opere »Halka« kao lijepa slutnja u umjetničko otkriće poljske duše, jer radilo se o gostovanju

ne jednoga plesača, ne jednoga plesnoga para, nego čitavoga jednoga ansambla sa samim Feliksom Parnellom na čelu.

Međutim smo već kod prve točke »Djevojačko veče«, kojoj se ne može poreći suptilnost teme i otmjena salonska finesa, bili na čistu: ništa novo!

I štogod se program više ispunjao, ispunjalo se i uvjerenje, da balet Parnell ne krije u sebi nikakovu jaču umjetničku ideju, da je pače nemoćan izdignuti se, ili bolje svijestan, da se ne mora izdignuti iznad zabavno-operetnoga niveau-a.

Idejno dakle bez većih pretenzija, stilski eklektičan, do u srž varietetski raspoložen, često pače umjetnički neozbiljan, ovaj se poljski balet nalazi na onoj opasnoj granici, na kojoj se nedostatak umjetničke invencije spasava akrobatikom, erotikom, narodnom nošnjom, ad hoc slikanim kulisama, čak i šaljivim upadicama.

Iznenadilo nas je najviše to, što se tu i ne radi zapravo toliko o spasavanju i nadomještanju čiste plesne umjetnosti svim tim neumjetničkim rekvizitima (koji uostalom mogu biti i zabavni i interesantni), nego što se ta inače ležerna smjesa svega toga ukazala kao specifični izraz ovoga baleta, kojim on nasmijano putuje po Evropi i razveseljuje ljude poput »vedre muzike«.

Plesna uigranost Parnellova ansambla, koji se mirno prepušta varietetskoj duhovitosti svoga šefa, uza sav ritmički zanos Wiehlerove muzike (koji je inače sam dirigirao orkestrom) ne daje uvijek dojam pune slivenosti i pojedinačne talentiranosti. To naročito vrijedi za muški dio ansambla. Moramo priznati, da je Parnellovim plesačima u onim operetnim oficirskim uniformama, čak sa sabljama i mamuzama (trećinu programa plešu oficiri) skoro i nemoguće uvijek doći do čista i lična plesnoga izraza, do kojega inače lakše dolaze u plesovima seoskoga genre-a, gdje im radnja i koreografija omogućuju slobodniji zamah. — Ženska grupa je pokazala, da ima dva tri neosporno jaka talenta, koji bi htjeli razbiti okvir klišírane operetne koreografije.

Da, koreografska je sposobnost g. Parnella ispod njegove plesne sposobnosti; ona stavlja na plesače toliko akrobatskih i banalno-kabaretskih zahtjeva, da je to upravo tipičan slučaj, kako se može iskvariti ukus i s teškom mukom osvojeno umjetničko prvenstvo t. z. apsolutnoga plesa ponovno ugroziti varietetskim duhom. S te strane su točke »Veselje pred oluju«, »Mali vojnici«, »Umro je Maciek, umro« i »Ples baba« jedna opasnija od druge. Sve samo neko akrobatiziranje naveliko i neukusno prebacivanje ženskih tjelesa preko glave, preko leđa, iz ruke u ruku, visoko u zrak i t. d. — mehanički, kao loptu — efektno poput onih staromodnih »kovrtljaja« u različnim »gombalačkim društvima«.

Pojedinačno je odskočila Zizi Halama, primabalerina, dok je sam Parnell bio relativno mnogo čedniji, makar je u »Seoskom udvaranju« posve zadovoljio kao karakterni plesač i humorist. Zizi Halama je tipična ilustrativna plesačica bilo na muzičku bilo na literarnu temu. Uvijek vješta u interpretaciji svoje uloge sa naglašenim komičnim nijansama bez ličnog, unutrašnjeg umjetničkog akcenta, koji bi sam za sebe predstavljao veličinu i dublji doživljaj. Mnogo više kroz glumački nego plesni izraz uspjela je svojim solo »Maskama« raspoložiti publiku, koja je pri tom ponešto zaboravila, da je u kazalištu.

Najuspjeliji su bili »Plesovi karpatskih gorštaka« i legenda »Krakovski konjanik«, jer tu je ipak došla do izražaja ljepota poljskoga narodnoga ritma, divno bogatstvo narodnih boja i onaj elementarni plesni zanos Poljske, koji smo makar na ovaj način prvi prvi put osjetili u Zagrebu.

D. Ž.

Umjetnički pogledi

SELJAK U HRVATSKOM SLIKARSTVU.

»Na svijetu postoji samo jedno junaštvo: vidjeti svijet, kakav jest i voljeti ga« veli na jednom mjestu Romain Rolland. I zapravo čitav se razvoj umjetnosti kreće oko tog centralnog problema: gledanja na svijet. Umjetnik reducira svaku materijalizaciju svog doživljaja na svoje osnovno gledanje na svijet. I to se onda gledanje očituje i u formi i u sadržaju. Tehnika se mijenja tek onda, kad se mijenja gledanje. A gledanje se mijenja odnošajem čovjeka prema svijetu. To se gledanje na svijet formalno očituje u mnogim smjerovima i strujanjima. Nije svakome dano, da bude heroj u smislu Romain Rollandovu. Mnogi gledaju svijet, a da ipak ne vide i ne znaju, kakav je on. (Impresionizam). Mnogima uspijeva, da vide, shvate, razumiju i vole taj život. (Realizam). Drugi opet od straha pred stvarnošću bježe i stvaraju sebi novi irealni svijet, u kojem žive i kreću se. (Romantika). Neki opet, bježeći pred realnošću uvukli su se u svoju najintimniju nutarnjost tražeći tu poduporanj i zaklon od stvarnosti, i iz tog zaklona i kroz tu svoju nutarnjost gledaju oni na svijet i zbivanje oko sebe. (Ekspresionizam). To sve skupa znači, da u umjetnosti ne vrijedi onaj kriterij herojstva, koji možemo primijeniti u realnom životu. U estetskom smislu jedan Monet može za nas značiti isto toliko, koliko, recimo, i Käthe Kollwitz.

To osnovno gledanje očituje se, dakako, i sadržajno. Počevši od pejsaža preko nature morte do suptilnih religioznih vizija. Što je čovjek duhovno bliži životu i ljudima, to su mu i motivi i sadržaj bliži realnosti. Jedan fra Angelico, koji je živio daleko od svijeta, bez kontakta sa svijetom, realizirao je bojama svoje nebeske vizije, koje nisu nikad postojale na ovoj zemlji i koje je jedino on vidio u svojim snovima i željama. S druge strane jedan Grosz, koji je shvatio potrebu borbe za s v o j e ideale među ljudima, crta bezobzirno sve pojave, koje zamijeti među ljudima, uz koje živi (t. zv. građani) i za koje se bori (radnici). — Tako se, dakle, nazor na svijet ogleda i sadržajno u slikarstvu.

Govoreći o seljacima kao o objektu našeg slikarstva, prva nam je konstatacija, da se oni razmjerno kasno javljaju u našem slikarstvu. Stvar stoji ovako. Čitava umjetnost nije ništa drugo nego zapravo sinteza dvaju elemenata: racionalnosti i sentimentalnosti (razuma i osjećaja). Jednako, kao što kod doživljavanja jednog umjetničkog djela ova dva elementa igraju ulogu, tako isto ta dva elementa i stvaraju umjetničko djelo. Ako, dakle, i razum stvara jedno umjetničko djelo, jasno je, da će i nove razumske spoznaje, do kojih pojedinac i kolektiv dolazi, dovoditi i do novih sadržaja u umjetnosti. Tako je bilo i u našem slikarstvu s obzirom na seljaka kao objekat tog slikarstva. Trebalo je dugo vremena, dok se formirala spoznaja o vrijednosti i značenju seljaka, a tek onda iza toga javlja se tendencija, da se taj seljak stavi kao problem i sadržaj umjetnosti. Tek oni najvidovitiji slikari (padaju mi napamet momentano Breughel i Jordaens) mogli su prevaliti golemi vremenski razmak u razvitku spoznaja i možda ne toliko razumski, koliko intuitivno shvatiti vrijednost seljaka i adekvatno — po mogućnosti — izraziti ih na svojim slikama. Kod nas nije bilo takvih genija i zato je taj razvoj išao normalnim putem, a možda — baš s obzirom na seljake kao objekat — i nešto prepolagano.

Ovdje nas, dakako, ne interesiraju seljaci kao sadržaj na zidnim slikama u raznim prošteništima, pa, recimo, na slici čakovečkog grada iz polovine XIX. v. i onda hrvatski seljaci u zbirci Nikole Arsenovića. Na tim se slučajevima ne ćemo zaustaviti, jer — što se tiče Arsenovića — on uopće nije bio slikar nego krojač i njegove su slike samo etnografski interesantne; a što se tiče zavjetnih i njima sličnih slika, one nas ne zanimaju, jer su u glavnom anonimne i što je još važnije, ne pretendiraju da budu umjetnička djela.

Nije slučaj, da se kod nas interes za seljake počinje javljati baš u doba ukinuća kmetstva. Narodni preporod, što su ga u glavnom vodili ljudi, koji su istom u prvoj ili drugoj generaciji građani, iskristalizirao je pojam nacije kao zajednice svih staleža. Time se javlja zanimanje za seljaka, do nedavna kmeta, koji počinje u narodnom životu igrati ulogu. Ivan Zasche, Slovak, putuje po nalogu bana Jelačića, proklamatora ukinuća kmetstva po Primorju i Lici g. 1855. i izrađuje etnografske studije i skice seljaka tih krajeva. Iako su to samo etnografske studije, i prema tome na istoj liniji kao i Arsenovićeve skice, ipak su s estetskog stajališta daleko iznad Arsenovićevih. — U isto je vrijeme Zasche izradio i jednu sliku seljakinje iz Brinja. Jedan od naših najtalentiranijih starijih slikara, Vjekoslav Karas, u svom kratkom životu pokušao je također jedamput, da se pozabavi i problemom seljaka. To je njegova poznata »Ličanka«: žena u narodnom kostimu nosi na glavi košaru, a na ramenu perad. Slika nije uspjela: figura je bez unutarnjeg impulsa, kao lutka obučena u narodni kostim. Ali je zato do u sitnice precizno izrađena nošnja, ukrasi — dakle, opet je prevagnula čisto etnografska strana.

Kako jasno vidimo, u doba preporoda i apsolutizma, kad naše slikarstvo istom počinje da živi, seljački problem rješava se samo izvanjski: slikare interesira bogatstvo nošnje, njeni ornamenti i boje. Ostalo je za njih sporedno. Psihološki je to jasno: sve što je novo, privlači pažnju samo vanjskim efektom. Tako i u ovom slučaju. Za slikare se otkrio novi svijet, pun ornamentalnih i kolorističkih draži. I dakako, oni su taj svoj prvi i najjači dojam pokušali i najprije fiksirati.

Tek s realizmom Ferde Quiquereza javlja se novi problem: kako da se na platnu psihološki izrazi seljak. Za Quiquereza nije više interesantna narodna nošnja, on hoće na platnu dati dušu seljaka. I dao ju je u svojoj »Ženi iz Svete Klare«. Stvar je vrlo dobra. Tu je na platnu realiziran jedan dio našeg seljačkog kolektiva, koji tu pred nama živi i misli, a pred kojim se i mi moramo zamisliti. (Quiquerez je još radio na seljačkim motivima, ali svi mu zaostaju za ovom slikom). To je jedan svijetli uspon u našem slikarstvu, a iza njega onda dolazi pustoš neiskrenih kičeva — što se tiče seljačkog motiva.

Za Nikolu Mašića je sve, što vidi, samo idila: sunce, veselje, nasmijana lica. Tako je kod njega u glavnom i kod seljačkih motiva. Ako uzmemo njegovu »Guščaricu«, vidimo, da je na toj slici sve — laž. I nasmijano lice, i narodna nošnja, koja uopće nije narodna nošnja, i tip guščarice — sve je to jedna velika laž. Sve je to naslikano samo zato, da se svidi, da bude »lijepo«. Daleko mu je bolji njegov »Ličanin«, jednostavan, bliz realnosti. S druge strane njegov »Ličanin na odmoru« približuje se u laži i idealiziranju »Guščarici«.

Vlaho Bukovac, dopadljivi akademik, ostaje takav i u seljačkim motivima. »Ukus«, hladnoća, namještenost — osnovne su značajke svih njegovih slika, a tako i »seljakinje, koja nuđa hranu za ptice.« Sve te šupljine i prazninu na svojim slikama nastoji on, dakako, prikriti detaljno crtanim kostimima. No međutim, on je u glavnom više crtao Crnogorce, negoli hrvatske seljake. Mali svjetliji intermezzo u toj pustoši čini Oton Iveković. Kao čovjek, koji je živio među seljacima, uspio je da na nekim svojim slikama dade dosta sretne realistične isječke iz života seljaka. On se doduše mnogo bavio seljačkim motivima, ali je samo u nekoliko skica, recimo na pr. u Zagorskoj krčmi, uspio da dade slike pune života, jedrine finih opservacija i — istine.

Ivan Tišov kao čisti akademski dekorater nije mogao ni u tom pogledu dati nista novo. Bez jačih kvaliteta, osim dekoraterskih, slikao je i seljačke motive, kao na pr. »Slavonsko kolo«, za koje Babić potpuno ispravno konstatira, da je »previše dekorativno, da bude slika, a premalo dekorativno da bude dekorativni panneau«.

Tek Jozo Bužan je prvi slikar, čiji najveći dio djela zauzima seljački motiv. Kao i svi slikari osrednjih kvaliteta, i on u glavnom operira vanjskim efek-

tima. Boje su mu svijetle i šarene, a svojim slikama htio je zahvatiti čitav život na selu. Gdjegdje mu uspijeva čisto etnografsko karakteriziranje, a nekoliko vrlo rijetkih djela njegovih (motivi iz Šestina) mogu se nazvati dobrim slikama. Jer je uspio da slikarski dobro izrazi naš šestinski tip. Općenita je kod njega pojava — kao i kod Mašića — uljepšavanje svega što prikazuje, dakako, na štetu slikarskih kvaliteta slike.

Oto Antonini sa svojim seljačkim motivima na naslovnim stranicama »Svijeta« i drugdje, može se kvalificirati samo kao dosta spretni novinski ilustrator, koji daje na svojim akvarelima po tipu i fizionomiji građanke, koje poziraju u narodnim nošnjama. Te su njegove slike od seljačkog kolektiva isto tako daleko, kao i gospođe, koje na dobrotvornim priredbama oblače narodne nošnje.

Nasta Rojc okušava se također u seljačkim motivima, ali s daleko manje uspjeha od svog učitelja Ivekovića.

Zdenka Sertić nastavlja liniju Arsenović-Zasche i crta seljačke tipove i figure u svrhu etnografskog proučavanja narodnih nošnja.

Vanka sa svojim platnima fiksira niz raznih narodnih običaja svojim tipičnim tamnim koloritom. Često spretno pogađa tipove i karakteristike narodnih nošnja. Radovi mu odaju karakter dekorativnosti i u tom pogledu, a i svojim čisto artističkim kvalitetama, stoji daleko iznad Tišova.

Tomerlin se kao i Bužan sasvim posvetio seljačkim motivima. Lošiji od Bužana, u nastojanju, da se svidi što širim krugovima, daje slike šarene, umjetnim suncem obasjane, figure su mu bez temperamenta i života, svi likovi poziraju. U čisto etnografskom pogledu također ne uspijeva odviše, jer u tom radu treba više preciznosti.

Na koncu da spomenemo Krstu Hegedušića i »Zemlju«. Stajalište, s kojega on polazi u svom slikarskom radu, dosta je interesantno: nije zadatak slikara, da seljaka izrazi dekorativno, etnografski ili realističko-psihološki, nego ga treba dati kao člana jednog kolektiva u odnosu prema tom kolektivu. Sociološki precizno treba pokazati uzroke izvjesnih stanja kod seljaka, da se onda uzmognu povući konsekvence. Međutim, on je pošao s krive pretpostavke: da je seljak, kao jedan od najreakcionarnijih elemenata hrvatskog naroda, baš radi toga inferiorniji elemenat od drugih, on je degeneriran i prema tome negativan elemenat u narodu. (O tom sam opširnije pisao u »H. S.« g. 1936. br. 5.—6. u članku »Naš izraz u slikarstvu«.)

Učenici Hegedušićevi Mraz i Generalić slikarski i ideološki inficirani su idejama »Zemlje«. Generalić više od Mraza. U svakom slučaju, u davanju seljačkih tipova i fizionomija daleko su bolji od Hegedušića: za njihovo shvaćanje seljaci nisu tako inferiorni kao za Hegedušića. Jer oni gledaju seljake seljačkim očima, a ne buržujsko-marksističkim (paradoks, koji je kod naših marksista realiziran!) očima Hegedušićevim. —

Razvoj je, dakle, seljačkih motiva, kod nas tekao ovako: od čisto etnografsko-dekorativnog preko realističko-psihološkog došlo se do sociološko-psihološkog prikazivanja seljaka. Etnografsko kao i realističko gledanje na seljačke motive ima svoje opravdanje. Ali gledanje »Zemlje« jednako kao i čisto akademsko-idilično gledanje, recimo, jednog Mašića, nema svog opravdanja. Jer seoska ljepota treba da bude i istina; a pogotovu ona ljepota treba biti istina, kojoj se određuje posebna socijalna funkcija.

M. Keglević.

»Postoje dva problema: problem čovjeka i problem društva, a prvenstvo mora pripasti problemu čovjeka, ali marksizam tvrdi protivno«.

Nikolaj Berdjajev
»Komunizam i kršćani«, str. 182.

Socijalni pokreti

MIROVINSKO OSIGURANJE PRIVATNIH NAMJEŠTENIKA.

Prema posebnoj ministarskoj uredbi, koja je objavljena pri koncu studenog prošle godine, počinje se sa prvim siječnjem nove godine provoditi mirovinsko osiguranje privatnih namještenika. Ovo osiguranje provodi se po t. zv. »zakonu o penzionom osiguranju službenika«, koji je zapravo posve jednak starom austrijskom zakonu iz g. 1906. s time, da je »pročišćeni tekst« tog zakona objelodanjen g 1933. Po tom starom zakonu počelo se u austrijskoj pokrajini bivše monarhije provoditi namješteničko mirovinsko osiguranje još g. 1909. Tako je nosilac ovog osiguranja za Sloveniju i Dalmaciju bio Penzioni zavod u Ljubljani. Novo osiguranje provodit će se preko posebnih samostalnih mirovinskih zavoda, koji još nisu osnovani, a imadu se u najkraće vrijeme osnovati. Sigurno je, da će ti zavodi biti osnovani u Zagrebu i Beogradu, a eventualno i u Novom Sadu, Sarajevu i t. d. Prema sadanjim računima imat će zagrebački zavod oko 15.000 osiguranika tako, da će godišnji prinos za to osiguranje iznositi oko 40—50 milijuna dinara. Prema propisima zakona ovi bi zavodi imali biti osnovani na načelima samouprave, pa bi dosljedno tome njima morali upravljati slobodno izabrani predstavnici poslodavaca i namještenika u jednakom broju. Nadamo se, da će tako i biti.

Koje glavne pogodnosti pruža taj zakon? Glavna pogodnost, koju će namještenicima pružati taj zakon jest t. zv. invalidska renta. Pravo na tu pogodnost može se steći nakon što osiguranje traje barem pet godina. Naravno, može je steći onaj osiguranik, koji postane invalid, a takovim se smatra onaj osiguranik, koji radi svojih tjelesnih i duševnih slabosti ne može da vrši poslove svojeg sadanjeg zvanja. Osiguranici imadu dalje pravo na starostnu rentu, ali pravo potraživanju na tu rentu imadu istom kad navrše 70 godina života (ženske kad navrše 65 godina života). Obiteljski pripadnici osiguranika, koji umre, dobivaju takodjer potpore, i to u obliku udovičke i dječje rente, no te su manje od same osiguranikove rente. Prinosi za to osiguranje penju se od Din 54.— do Din 420.— mjesečno, a osiguranikova renta od Din 5.400.— do Din 42.000.— godišnje. Općenito se osiguranici tuže, da su prinosi dosta veliki, a rente razmjerno malene. Stručnjaci međutim kažu, da su te rente u skladu sa primljenim prinosima, te da u najgorem slučaju svake četvrte godine prima natrag onaj osiguranik, koji dobiva rentu, sve ono što je za cijelo vrijeme trajanja tog osiguranja uplatio za to osiguranje.

Obaveza tog osiguranja proteže se na sve zaposlene privatne namještenike, osim trgovačkih pomoćnika. Nezaposleni namještenici mogu osiguranje dobrovoljno provoditi tako, da plaćaju prinose sami.

Zakonski propisi tog osiguranja morat će se vremenom temeljito poboljšati u korist osiguranika. Važno je međutim, da se to osiguranje ipak počelo provoditi, a sve drugo lako će se vremenom učiniti.

Dr. P.

»UREDBA O ZBRINJAVANJU NEZAPOSLENIH RADNIKA«

izašla je i stupila na snagu 1. siječnja 1938. godine. U uredbi se opširno daju propisi o organizaciji javnih burza rada i njihovih najvažnijih funkcija: posredovanje rada i podjeljivanje pripomoći nezaposlenim radnicima.

Organi, koji vrše javnu službu posredovanja rada i pomaganje nezaposlenih radnika jesu središnja uprava za posredovanje rada pri Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja i oblasne uprave: javne burze rada sa svojim podružnicama, ekspoziturama i povjereništvima. Uprave javne službe posredovanja rada i pomaganja nezaposlenih radnika jesu javne samoupravne ustanove,

koje u svojoj kompetenciji imaju karakter vlasti. Državni nadzor vrši Ministar socijalne politike, a novčano poslovanje nadzire povjerenik glavne kontrole pri središnjoj upravi.

Posredovanje rada sastoji se u pronalaženju slobodnih mjesta za zaposlenje s jedne strane i pronalaženje osoba, koje na namještenje reflektiraju s druge strane. U tu svrhu javne burze rada imaju voditi evidencije nezaposlenih radnika i slobodnih mjesta i uspostaviti kontakt sa svim radničkim i poslodavačkim organizacijama, te sa državnim i samoupravnim vlastima kao i sa koncesioniranim poduzećima, pa i sa pojedinim poslodavcima, davati oglase o slobodnim mjestima i nezaposlenim radnicima, koji traže službu. Posredovanje rada ima se obavljati besplatno nepristrano, a nezaposleni radnici dužni su se prijavljivati za zaposlenje javnim burzama rada pod prijetnjom uskraćivanja pripomoći. U slučaju štrajka ili isključenja posredovanja rada ne će se vršiti u onim poduzećima, gdje je štrajk ili isključenje, sve dok se ne svrše. Službu posredovanja rada mogu vršiti i radničke i poslodavačke organizacije, te dobrotvorna društva, koji ovaj posao ne obavljaju u svrhu zarade. Za ovaj je posao potrebno posebno dopuštenje, koje izdaje središnja uprava za posredovanje rada bez naplate takse, a po saslušanju upravnog odbora nadležne javne burze rada. Posebni propisi vrijede za poduzeća, koja vrše posredovanje rada u svrhu zarade. Za posredovanje rada poljoprivrednim, pomorskim i rudarskim radnicima donijet će se posebne uredbe.

Po ovoj uredbi predviđene su potpore nezaposlenim radnicima i to: redovite, produžene, putne i izvanredne, koje su u gotovom novcu ili u naravi. — Uslovi za primanje potpora jesu: nezaposlen radnik mora biti sposoban za rad, t. j. ako može s obzirom na svoje obrazovanje i dotadašnje zanimanje zaraditi barem jednu trećinu onog što najamnim radom zarađuju duševno i fizički zdravi radnici iste vrste i sličnog obrazovanja, mora biti voljan prihvatiti rad, t. j. da nema razloga sumnji, da on ne će raditi, ako mu se pruži prilika za zaposlenje prema njegovoj spremi i sposobnosti, a ostao je bez zaposlenja, bez svoje krivnje. Radnik mora biti star najmanje 14 godina. Radnikom ili namještenikom po ovoj uredbi smatra se svaka osoba, koja daje ili želi da daje svoju umnu ili tjelesnu radnu snagu u najam na osnovi bilo kakvog radnog odnosa bez obzira na dob i državljanstvo, u koliko ovaj radni odnos nema javnopravni karakter (§ 1. uredbe.)

Ne mogu primati potpore oni radnici, koji su svojevoljno napustili posao, a bez opravdanog razloga i koji su vlastitom krivnjom otpušteni. Ako radnik uživa kakav drugi prihod, dovoljan za uzdržavanje svoje i svoje obitelji, pravo na potporu počinje, kad prestane ovaj prihod.

Radnici ispod 18 godina mogu uživati potporu, ako nemaju nikoga, tko je pravno obvezan da ih uzdržava. Njima i ženskom osoblju mogu se prema prilikama potpore u gotovom izdavati sasvim ili djelomično potpora u naravi.

U slučaju izvođenja javnih radova, radnik je dužan primiti posao, koji po mišljenju šefa uprave posredovanja rada odgovara njegovim sposobnostima. S državljanima izjednačeni su stranci po principu reciprociteta.

Pravo na redovitu potporu ima radnik 7 dana nakon prijave neuposlenosti, a sezonski radnik nakon 14 dana, ako je u obračunskom vremenu stekao potrebno članstvo u radničkom osiguranju za slučaj bolesti. Obračunsko vrijeme iznosi 24 mjeseca plus 7, odnosno 14 dana unatrag od dana prijave neuposlenosti. Vrijeme za koje je radnik primao hranarinu, porodiljsku potporu ne računa se, te se obračunsko vrijeme toliko produžuje. Najmanje potrebno članstvo u radničkom osiguranju za slučaj bolesti jest 8 mjeseci. Trajanje redovite potpore zavisi od trajanja članstva u obračunskom vremenu, od nadničnog vremena i obiteljskog stanja, a najduže može trajati 26 sedmica. Na svakih 200 prinosnih dana (8. mj.) računaju se 4 sedmice redovite potpore.

Ako je radnik u obračunskom vremenu imao neprekidno članstvo 12 mjeseci, dobiva potporu još kroz 6 sedmica, a u slučaju 24-mjesečnog neprekidnog članstva potpora se produžuje još za 14 sedmica.

Visina potpore određuje se prema nadničnom razredu i obiteljskom stanju. Sedmična potpora iznosi prema nadničnom razredu kako slijedi:

III—VIII.	bez dodatka na obitelj Din 60.—	i sa dodatkom za obitelj Din 70.—
IX—XI.	bez dodatka na obitelj Din 90.—	i sa dodatkom za obitelj Din 110.—
XII.	bez dodatka na obitelj Din 120.—	i sa dodatkom za obitelj Din 150.—

Ponovno pravo na potporu stiče radnik, kad je stekao novo članstvo u radničkom osiguranju od najmanje 200 prinosnih dana (8 mj.)

Produžene potpore podjeljuju se za vrijeme velike opće nezaposlenosti onim radnicima, koji se nalaze u teškim životnim prilikama uz neke posebne uvjete u pogledu članstva i radničkom osiguranju. Kad će se ove potpore i u koje vrijeme podjeljivati i u kojoj visini, odlučit će Ministar socijalne politike u koliko rezervni fond za ove potpore dosegne iznos od 50 milijuna dinara.

Putne pripomoći podjeljuju se neuposlenim radnicima u obliku polovične pogodnosti vožnje na državnim željeznicama i brodovima u svrhu traženja posla. Izvanredne pripomoći podjeljuju se onim radnicima, koji nisu stekli ili su iskoristili pravo na redovitu potporu. One se podjeljuju redovito u naravi (stan i hrana).

Gdje ne postoje organi javne burze rada neke njihove funkcije vrše općine (na pr. prijave nezaposlenosti i t. d.)

Ova je uredba za radništvo posebno s obzirom podjeljivanja potpora mnogo bolja od prijašnje. **Dr. P.**

Međunarodni pogledi

OSNOVI MEĐUNARODNE NESIGURNOSTI.

Međunarodne ustanove nesamo što nemaju stalnosti i sigurnosti, nesamo što smo dnevno svjedoci upravo paradoksalnih međunarodnih ugovora, koji obarajući dotle sakrosantnu situaciju stvaraju nam toj potpuno oprečnu, nego se i samo međunarodno pravo nalazi u punoj svojoj krizi. Učitelji međunarodnog prava nisu, istina, odviše zabrinuti tom činjenicom, jer ono i ne može imati određenost unutarnjeg prava neke države, ta izvor njegov nije tako određen, ali iz toga nikako ne proizlazi, da se s političkog gledišta nije potrebno zabaviti međunarodnom situacijom sa svom ozbiljnosti, jer na tom terenu ona nameće i pravo i događaje, koji jedni i drugi mogu dovesti i do komplikacija i do katastrofa.

Danas više nema ni naroda ni države, a da ne priznaje, da je Liga naroda ne više u punoj krizi, nego na — umoru. Njezin autoritet bio je već od prvog početka ozbiljno pokoleban apstinencijom Sjeverno-američkih država, koje su se zalagale i dale ideju za ostvarenje jednog takvog međunarodnog foruma, ali koje u Ligi naroda nijesu vidjele ostvarenu ligu naroda u smislu svoje, odnosno Wilsonove proklamacije, nego aparat za očuvanje ustanova mirovnih konferencija. Dalji udarci u statičku površinu Lige slijedili su od država, koje su vodile punu dinamičku vanjsku politiku, a konačni istupima i ostalih velikih sila Njemačke, Japana i Italije, što je proizvelo, da je danas i teoretski nemoguće riješiti i jedan međunarodni problem u okviru Liginu.

Iako nedavni istup Italije iz članstva Lige nije proizveo nikakvog naročitog odjeka, jer je Italija u posljednje vrijeme i onako bila u Ligi više pasivni promatrač suda ostalih država o njenoj dinamičnoj politici vođenoj izvan i protiv Lige, ipak je smisao same Lige time znatno pokoleban, jer će mnoge države mo-

rati sebi postaviti — već radi svojih financijskih uštednja — pitanje, čemu članstvo u Ligi, kad ona i onako ne rješava uspješno ni jedan međunarodni problem, već se oni rješavaju dvostranim ili višestranim ugovorima, svaki put direktno sklopljenim. U času, kad će Liga Naroda tiho posve likvidirati, reći ćemo, kao što i sada potcrtavamo, da je šteta, jer je ona u zamisli, u ideji dobra institucija, ali u svojoj realnosti, organizirana kako danas, nije mogla dati drugih rezultata, nego svoju vlastitu smrt.

Nije potrebno u potkrepu toga mišljenja iznositi sve ono, što se Ligi prigovaralo cijelo vrijeme njenih vijećanja, da je ona samo čuvar diktiranih mirovnih ugovora, u službi osiguranja interesa sila pobjednica, da je osnovana na principu narodnom u imenu, a rješava odnose među državama ne brinući se dovoljno ni za narodne manjine, a nekmoli za cijele potlačene narode i t. d. Svi su ti prigovori moralne naravi, koji obaraju moralnu podlogu same Lige. Uz to ima jedan ozbiljan razlog dekompozicije cijelog međunarodnog života, a nesamo Lige, koji je stvarne naravi. Taj proizlazi iz heterogenosti državnih koncepcija, koje se očituju nesamo u izgrađivanju pojedinih pravnih poredaka unutar svojih granica, nego jednakom mjerom i na području njihove vanjske politike i međudržavnog prava. Tih koncepcija ima danas nekoliko, one izazivlju borbu u teorijama, ali i na terenu. Sve nose u sebi značaj isključivosti i nametanja, a često postavljaju i pitanje prestiža sa svim posljedicama. Na njihovim temeljima stvaraju se i međunarodni ugovori poznati pod imenom ideoloških, odnosno »osovina« (!), koji na drugim stranama izazivaju bojazan upravo radi svoga ideološkog karaktera; traži se način i u deklaracijama podvlači, da se ne će na terenu vanjske politike pregovarati i ugovarati po ideološkim principima, nego onima uobičajene diplomacije. Samo, danas je to gotovo nemoguće postići, jer sve države u Evropi — počev od najmanjih do najvećih — imaju uz svoje državne interese i svoje državne ideologije, bazirane na vlastitoj koncepciji države, a svaki njihov akt je determiniran i interesom i odnosom državnom koncepcijom. U vidu toga čini se, da će doživjeti sudbinu Lige Naroda i svi kolektivni faktori i da će još jedino sredstvo osiguranja mirnog međunarodnog života ostati dvostrani ugovori, gdje će se različite državne koncepcije — koje su u trajnoj progresiji — nekako najlakše podvrći onim zajedničkim interesima ugovarajućih strana, koje se pokažu vrijednim žrtve i mira, radi svoje uzajamne koristi. Prema tomu ni budući međunarodni događaji ne obećaju donijeti poboljšanje situacije, a dnevno slabljenje Lige Naroda postaje nesamo znak vremena, nego upravo prorok lošeg vremena.

Međunarodni događaji i konferencije posljednjeg vremena — dosta ih je uzeti od početka Španjolskog građanskog rata — jasno su pokazali borbu tih državnih koncepcija i značenje njihove različnosti i oprečnosti na međunarodnom terenu.

Po svršetku svjetskog rata bile su na snazi dvije koncepcije države: koncepcija države kao apsolutne monarhije i države kao narodne reprezentacije, ali svu udarnu snagu imala je u svojim rukama samo potonja koncepcija, koja je zapravo likvidirala prvu, poznatu i pod imenom doktrine sv. alijanse iz 19. stoljeća. I da su nacionalne demokracije, koje su imale odlučnu riječ u likvidaciji apsolutizma i stvaranju mirovnih ugovora, pošle do krajnih konzekvencija nacionalnih i demokratskih principa proklamiranih po Sjevernim američkih državama kao ratnim ciljem, i da su na njima osnovale svu svoju potonju vanjsku politiku, a pružale pomoć samo onima, koji su bili i htjeli biti protagonisti te koncepcije, jamačno se ne bi ostale ni rodile, ili bar ne s tolikom ekskluzivnosti, kao što je to danas slučaj. Naprotiv, nesamo što se nije afirmiralo i svagdje provelo nacionalno i demokratsko načelo, već se nisu ni potpuno likvidirala u međunarodnom pravu i ustanovama načela koncepcije apsolutne monarhije. Pojava diktature, doduše, ovisna je o svojim sociološkim zakonima[1], ali da današnje diktature nisu dobivale

---

[1] B. Stari: Demokracija ili autokracija?, Hrvatska Smotra 9-10, 1936.

KRIZA VLADE U FRANCUSKOJ

Marianne: »Gospodo, ipak mi se čini, da u ovom sistemu postoji neka greška«.
(Berliner Tagblatt)

svoju hranu izvana i iz vanjskih događaja, bilo što su bile direktno pomagane čak i od demokracija, bilo što su svoju unutarnju životnu snagu crple iz borbe protiv vanjskih događaja, one se ne bi bile u pojedinim zemljama tako učvrstile, a najmanje bi mogle uspjeti nametnuti svoju vlastitu koncepciju države i svojem narodu i međunarodnom životu. A upravo su te koncepcije danas u svakom pojedinom slučaju odlučne za sve međunarodne ugovore, konferencije i saveze. Težak grijeh, učinjen na početku, rađao je svojim posljedicama, te danas imamo u oštroj aktivnoj borbi šest među sobom različitih državnih koncepcija, od kojih svaka ima svoju silu, ne toliko duhovnu, koliko materijalnu, i svaka gradi svoju jakost upravo na toj materijalnoj sili reprezentiranoj u oružnoj snazi; neke su u tom ofenzivne, neke defenzivne, ali sve se žustro naoružavaju i sve svoje argumente podupiru svojim naoružanjem. Moralnom stranom tih argumenata bave se jedino dobronamjerni teoretici.

Te državne koncepcije, o kojima je riječ, bile bi slijedeće: apsolutno-monarhistička, nacionalno-demokratska, socijalno-pozitivistička, fašistička, rasistička i marksističko-boljševistička.

Najstarija od njih, danas praktično najslabija i vrlo stidljiva, jest koncepcija države kao apsolutne monarhije, koja postavlja suverenog monarha i nad državu i nad narod. Monarhu pristoji jedinom stvarati zakone, cijeli državni život ide od njega, on je jedini suveren. Njegova uloga ne svodi se na ulogu najvišeg organa u državi, koji radi za državu, već je on jedini subjekt, a država i narod objekt, nad kojim on vrši svoju punu vlast. Moderne se autokratske države u mnogo čemu poklapaju s tom koncepcijom, samo je one drugačije formuliraju, t. j. modernizirale je. Monarhističko-apsolutistička koncepcija imala je na međunarodnom

području svoj najčišći izražaj u sv. alijansi, sklopljenoj lično između tri apsolutna monarha, sa svrhom čuvanja integriteta njihova položaja u internom i externom pravu, t. j. unutar granica države protiv reformističkih demokratskih pokreta, a jednako i na međunarodnom terenu. Ta koncepcija bila je dugo baza međunarodnog prava, a njenih tragova nalazimo još i dandanas u pravnoj teoriji, koji se češće ističu, čak i primjenjuju, kao na primjer slučaj, da šef države može sklapati političke ugovore bez sudjelovanja narodnog predstavništva i bez ratifikacije po narodnom predstavništvu, a u međunarodnom pravu slučaj priznavanja revolucionarnih i faktičnih vlada, i slučaj intervencije, koji se upravo danas nameću svojom aktuelnošću.

Oprečna toj i odlučna u borbi protiv nje je nacionalno-demokratska koncepcija, koja prebacuje suverenitet s monarha na narod, a koja se afirmirala francuskom revolucijom. Nju naučavaju demokratski i nacionalni učitelji. Ona je ubrzo prodrla u sve zemlje apsolutizma, našla dobar prijem i kod naroda i kod pravnih učitelja, pa je prihvaća i prof. Jellinek, koji na njoj osniva svoje naučne poglede u protivnosti s Labandom, pristašom monarhističkog principa. Iznoseći razliku između jedne i druge, Jellinek kaže: »Po onoj (aps. monarh.) država je doživotni užitak vladara, državne promjene dotiču se samo teritorija i stanovnika, vlast je ostala uvijek ista. Stvaranje, međutim, moderne države ne sadržava u sebi razvoj stvari, koje su već postojale, nego postavljanje potpuno novog stanja. Država ne stvara narode aneksijama, nasljedstvima, ženidbama i t. d., već naprotiv, država prima svoju egzistenciju od naroda. Stvaranje nacionalne države sastoji se u tom, da jedan narod, koji ima svijest svoga jedinstva, prenosi taj osjećaj u organizirano jedinstvo i stvara svoju državu; narod koji već postoji i koji živi kao prirodno jedinstvo, kao nacija, nastoji svoju faktičnu egzistenciju prebaciti u područje javnoga prava.«[2]

Francuski pak učitelj javnog prava Esmein osniva na toj koncepciji cijelu svoju nauku ustavnog prava. On kaže: »Država je pravna personifikacija jednog naroda; narod je subjekt i podloga javne vlasti.«[3] Po njemu, narod je organiziran, on ima svoj pravni poredak, a država je organizacija naroda i za narod. To narodno načelo prihvaća talijanski učitelj međunarodnog prava Mancini osnivajući na njemu svoju teoriju međunarodnog prava.

Na svršetku je svjetskog rata ovo načelo dobilo odlučnu prevagu, te se činilo, da će se u punoj mjeri svagdje afirmirati i potpuno likvidirati stara koncepcija sv. alijanse. Događaji međutim pokazuju protivno, a pogrešku smo dotakli.

Socijalno pozitivistička koncepcija države rodila se u krilu demokracije. Njena bit jest u tom, što ona uzima državu kao stup javnih službi hierarhiziranih i koordiniranih sa svrhom, da budu na korist pojedinaca i da promiču u punoj mjeri opće interese pojedinaca, te da ih dovoljno štite. Ta koncepcija je liberalna, demokratska i individualistička. Individuumu daje puni opseg slobode i zaštite. Međutim ona nije došla do izražaja u međunarodnom životu, njena vrijednost je odatle teoretske naravi, neprimjenjivana u praksi.

Dalje tri su u punoj protivnosti i negaciji s netom spomenutim demokratskim koncepcijama. Njihovo zajedničko obilježje jest, da pojedincu kao narodu potpuno ograničuju slobodu i lična prava. I sam Mussolini priznaje tu dodirnu točku s boljševizmom: »Talijanski pokušaj i ruski pokušaj imaju dodirnih točaka u tome, što su jedan i drugi, s više ili manje proždrljivosti, progutali god. 1789. Naša revolucija je u općim crtama analogna ruskoj. Mi smo digli revoluciju i nastavljamo je rimskom metodom, i respektiramo — za razliku od ruske, — krunu, crkvu i kapital.«[4]

---

[2] Jellinek: Die Lehre von den Staatenverbindungen, Beč 1882, str. 262 i sl.

[3] A. Esmein: Elements de droit constitutionnel français et comparé, 1889. str. 1.

[4] Mussolini: interwiew Tempsu, cit. po J. Barthèlemy: Traité de droit constitutionnel g. 1933. str. 267.

VOJNO VIJEĆE NA KREMLJU.

Stalin vijeća sa svojim generalima.

(Brennesel)

Pojedinac je podanik, koji dobiva od države vrlo malo, ali mora za nju žrtvovati mnogo, često puta sve. Po svojoj vladavinskoj koncepciji sve se te teorije približavaju u srži svojoj onoj apsolutne monarhije, jer im je osnovni vladavinski princip autokratski, uzet a priori. Među sobom razlikuju se po tomu, što na različite načine formuliraju svoje koncepcije.

F a š i s t i č k a k o n c e p c i j a kaže, da država ima svoj razlog opstanka sama u sebi, država je sama sebi svrhom; ona mora biti jaka, velika i dobro organizirana, individuum je podanik. I n t e r e s d r ž a v e je odlučan faktor u nutarnjim kao i vanjskim odnošajima. Interes države nameće žrtvu podanicima, koju oni m o r a j u d o b r o v o l j n o (!) prihvatiti; interes države je jedini regulativ sve međunarodne djelatnosti, pa i samog međunarodnog prava. Snaga, važnost i trajanje jednog ugovora po toj koncepciji traje samo tako dugo, dok je on u interesu države. Interes

države je izvor i svrha, država i interes su najviše vrijednosti, ali i svemoćne vrijednosti.

R a s i s t i č k a k o n c e p c i j a države, propovijedana i ostvarena u nacionalsocijalističkoj državi, postavlja državu kao organiziranu svrhu, koja ima svoj materijalni osnov u čistoj rasi njemačkoj, nordijskoj. Rasa uživa punu zaštitu i puna prava, rasa državom vlada. Ostale rase nemaju nikakvih prava, čak su podvrgnute akciji zatiranja, koja se služi više sredstvima izgona iz njemačkog teritorija, negoli asimilacijom, jer asimilacija ostavlja u biološkom smislu elemente jedne i druge rase. Pravni poredak služi državi i povlaštenoj rasi, a međunarodno djelovanje određeno je svrhom i interesom države. Vladavinski princip je kruto autokratski, osnovan na principu vođe, koji misli i radi za državu i rasu. Rasa je kult, nesamo državni, nego i vjerski. Religiozni elementi iz poganskog doba kao autohtoni vrednosni izražaj rase izdižu se danas, da zamijene vjerovanje propovijedano kušćanskim zajednicama, protestantskom i katoličkom, koje su izvrgnute najoštrijim progonima.

Posljednja koncepcija, koja je bila teoretski izgrađena prije fašističke i nacionalsocijalističke, jest **m a r k s i s t i č k o - b o l j š e v i s t i č k a**. Ta postavlja državu kao sredstvo zaštite i favorizacije samo jedne, povlaštene, klase. Po toj koncepciji država je politička organizacija radničke klase, »radnog i eksploatiranog naroda« (Ustav URSS), po kojoj radničkoj klasi jedinoj pripada povlašten položaj i u pravima i u dužnostima. Praktično, boljševizam je daleko i od ove svoje teoretske koncepcije. Njegova praktična bit jest u tomu, da je država zapravo vlasništvo autokratske oligarhije, koja drži svu državnu vlast u svojim rukama, a koja se u posljednje vrijeme održava najvećim i najstrašnijim terorom i ubojstvima, što ih je ikada zabilježila povijest nesamo revolucija, nego čitavog čovječanstva. Ali je uza sve to ta boljševistička koncepcija morala proširiti »politička prava« priznata u prvo vrijeme, teoretski, samo radnom i eksploatiranom narodu, teoretski, na sve ostale građane URSS-a. Na razlog tomu osvrnut ćemo se niže.

Na međunarodnom terenu boljševistička se država ne rukovodi također nikakvim ustaljenim pravnim principima, već jedino svojim državnim i ideološkim interesima i koncepcijom obaranja svih postojećih sistema, da se pruži mogućnost, svagdje, preuzimanja vlasti »po radničkoj klasi«. Državna oligarhija, koja je u punom posjedu vlasti, sličnija je mahnitima, negoli ikom drugom ma kako autokratskom nosiocu vlasti. Ta oligarhija čini sve moguće za očuvanje svoje vlasti iznutra, a na međunarodnom terenu brižno promiče vlastiti, lični interes, koji je proklamiran državnim, te izaziva po mogućnosti međunarodne nerede i zabune, gdje se samo pokaže za to prilika.

Pogledamo li sada, dakle, na sve međunarodne probleme posljednjeg vremena, kroz prizmu izloženih državnih koncepcija, kojih se odnosne države drže i u stvarnost provode, postaje nam potpuno razumljiva sva nestalnost međunarodne situacije, koja gomila samo probleme, a ne donosi rješenja njihova. Ili, zapravo, svaki međunarodni problem ostaje riješen onako, kako ga je riješilo, ne pravo, nego fizički čin, koji je proizvod u borbu uložene efektivne sile. Sve konferencije održane u posljednje vrijeme svršavaju apsolutnim neuspjehom, eto i londonska o ne-intervenciji, i bruxelleska o pozivanju Japana na red i obustavi ratovanja ne donesoše rezultata, koji bi proizlazio iz normi međunarodnog prava. A tako će redom ići i u budućnosti; koji se god međunarodni problem ukaže, bit će riješen raznostruko, t. j. nikako. Kroz prizmu izloženih koncepcija logičnom dedukcijom već danas, sami, možemo odrediti budući stav svake pojedine države u pojedinom pitanju. Ta metoda je dobila svoju afirmaciju upravo u problemu intervencije i priznavanja revolucionarne vlade generala Franka. Države, koje se u tom pogledu pridržavaju načela međunarodnog prava sv. alijanse, odbijaju priznanje te vlade, kao i intervenciju, naprosto jer ta vlada nije legitimna, jer nije došla na vlast normalnim putem, određenim državnim ustavom, nego revolucijom. One pak države, koje primjenjuju demokratsku koncepciju, čekat će s priznanjem tako dugo, dok narod Španije ne

dođe u mogućnost, da sam prizna vladi generala Franka značaj reprezentanta narodne volje, koji ovlašteno govori uime naroda. — Države, koje svoje akcije svode na princip državnog interesa, priznat će ili ne tu vladu, odmah, već prema tomu, da li će držati, da je priznanje u skladu s državnim interesom ili ne. Vlada će pak Sovjetske Rusije u tom pitanju biti posljednja, jer će ga trajno upotrebljavati za podržavanje međunarodne napetosti i stvaranje međunarodnih komplikacija, u vjeri, da će time koristiti sebi i svom ideološkom principu. Slična će se rješenja nametati u svim ostalim pitanjima, koja će se pojavljivati.

Kako vidimo, glavna značajka međunarodne situacije jest nestalnost i zabuna. Eto, dokle se došlo! Međunarodnom politikom i međunarodnim odnosima danas ne vladaju više međunarodni ugovori i konvencije; međunarodno pravo u svojoj praktičnoj primjeni doživljava tešku krizu. Međunarodni odnosi ne sadržavaju nimalo iskrenosti, puni su diplomatske sentimentalnosti i diplomatske istine! Principi ostaju u knjigama i bibliotekama, na terenu vlada interes i sila, koja stoji iza njega. A tko zna, ne će li upravo ta sila u svoje vrijeme riješiti to vrijeme smutnja, neodređenosti i nestalnosti u međunarodnim odnosima, jer, konačno, ta sila ne leži u ratnim strojevima i materijalu, nego u živoj ljudskoj snazi, koja ima svoje misli i osjećaje, koja ima svoj razum sputan različitim sistemima i interesima, ali koji radi, koji sve to teško osjeća i trpi. No svako trpljenje i strpljenje ima svoje granice! Jer sloboda, razumna, široka i garantirana nije prestala biti ideal čovjeka gdje mu drago, on hoće biti slobodan građanin s pravima i dužnostima, ali i s ponosnim osjećajem, da je država za njega i radi njega, radi naroda i za narod, a ne on i narod radi države, da smisao državi daje narodni interes, a ne daje država smisao narodu. A samo će takvu državu on biti voljan braniti pod žrtvu vlastite krvi i života. Za vremena svjetskog rata taj je razlog bio odlučan za pobjedu demokratskih saveznika nad apsolutističkim trojnim savezom. Sovjetska Rusija, koja je najjače stegla slobodu izbacivši iz pravnog poretka sve ostale staleže osim radničkog, osjetila je težinu toga problema, te proširivanje baze političkog naroda, kojemu se priznaje javno pravo, s radnika na ostalo građanstvo URSS-a naročito na seljaštvo, nije bilo uslovljeno sentimentalnošću popuštanja narodu, nego odlučnim razlogom ratne neizvjesnosti, koja se za Rusiju ukazivala i ukazuje na dalekom istoku, jer u slučaju rata radništvo ostaje u tvornicama, neposredni borac, nosilac borbene snage je — seljak! A kako bi taj seljak u danom slučaju mogao reagirati, vrlo je dobro ocrtao g. Ante Oršanić (Crvena vojska, »H. S.« 1937. str. 553.). **Dr. Božidar Firšt.**

Kroz revije i listove

Ekonomist br. 12 donosi opširan prikaz o stanju gospodarskih i socijalnih prilika oko Oroslavlja, Donje Stubice i Zaboka (Juraj Mrzljak: Gospodarske i socijalne prilike u donjem Hrvatskom Zagorju). Tabele pokazuju diobu sveukupne površine zemlje prema pojedinim kulturama (oranice, vrtovi, vinogradi i t. d.). površinu i prinos stočnih biljaka, pa uzgajanje stoke i peradi, stanje pa raširenost usjeva prema površini i prinosu (kukuruz, pšenicu, raž i t. d.), zatim industrije, posjedovno stanje, zdravstveno stanje i sl. Članak završava: »Stanovnici ovoga kraja, predstavljaju onaj dio hrvatskoga naroda, kojem bi trebalo pokloniti više pažnje i ozbiljnosti, jer ako će se ovaj kraj prepustiti i nadalje da ide svojim tokom rasti će materijalno i moralno i fizičko siromaštvo«.

Seljačka Omladina br. 2 donosi sličan prikaz o prilikama u Pregradi. (Josip Jakić: Seljački život u najnapučenijem hrv. kraju). Zaključci ispitivanja daju strašnu sliku: Od 9709 osoba 147 osoba mogu namiriti primjerene potrebe, 1945 osoba mogu se tek prehraniti, 7617 osoba nemaju ni toliko zemlje, da bi od nje mogli živjeti.

O m a n u t (mjesečnik jevrejske kulture) br. 4 (prosinac) donosi vrlo zanimiv izvadak iz prilika u Palestini (Avram Werber — Haifa: Nešto iz Palestine i nešto iz Erec Jisraela). Pisac postavlja četiri pitanja: 1) Zašto smijete u svakoj zemlji — razumije se, demokratskoj da stvarno, a gdjekad i nestvarno, kritikujete javno rad i najvećih službenika, institucija, ne izvrgavajući se pri tom pogibelji da budete proglašeni profesionalnim »zakeralom«, a zašto ni o najmanjem činovničiću nacionalnih institucija ne smijete ništa reći što bi ličilo na nezadovoljstvo s njegovim ponašanjem ili, sačuvaj Bože, čak i sa radom njegove visosti, jer ste inače neprijatelj svega što je cionističko i nacionalno? — 2) Zašto se o svemu što naše institucije rade na svima poljima javne djelatnosti, dobivaju samo zvanični komunikeji, koji se bez ijedne riječi komentara štampaju u palestinskim novinama, a naše ih novine u »huclaarecu« disciplinovano preuzimaju i stavljaju na znanje širokoj židovskoj javnosti? — 3) Jesmo li zaista u Eldoradu idealnog stvaranja po idealnim ljudima i pod idealnim prilikama sa idealnim rezultatima? — 4) Nema li zaista ništa što bi se imalo u javnosti rasuditi i kritički razmotriti i tako ukazati na puteve, koji, možda, vode i do boljih i ljepših rezultata nego li su postignuti? Pisac članka duhovito, ali dobronamjerno šiba prilike —: »U nas nema, kao drugdje po svijetu, određenih satova za primanje, nema ni određenih lica za primanje« — »Ne pozovu li te, nemoj da se buniš, jer oni i sami sve znaju i bolje znaju nego ti koji misliš da bi te trebali pozvati. Ne treba im savjeta ljudi koji, tek što su stupili na tlo svete zemlje, profaniraju njezinu svetost svojim nenadležnim predlozima. Oh ti zeleni imigranti« — — — »Kad smo mi došli, nije bilo, da prostite, ni klozeta, a sada smo vam priredili i tuševe i ,niagare'«. — — — »Ako sam tvrdio da nema u kuloarima naših reprezentativnih zgrada stranaka, možda sam suviše rekao. Jer jedna vrst stranaka uvijek je tu: protekcionaši . . . .«. »No ima li zato neka država na kugli zemaljskoj, u kojoj će lijepo školovani sin jednoga ministra, t. j. člana egzekutive raditi kao kelner, jer ga otac ne će nikome preporučiti?« — — — »Kako rekoh, stranke se ne primaju. Tako smo upućeni na drugi, pismeni, put«. Ne treba nikakvih taksenih maraka«. — — — Nitko ne osjeća dužnost da odgovara, ni najviši, ni najniži. Tako je i moja pretstavka šefu egzekutive ostala bez odgovora, do sada punu godinu i po dana, i ja prosto više ne vjerujem, da ću ga ikada dobiti . . . Mi Židovi volimo mnogo pričati« . . . I zato ćeš uvijek — ne kažem skoro uvijek — kad tražiš nekog našeg ministra, direktora ili običnog pakida dobiti odgovor: ,boješiva' u sjednici« . . . . »Ali i pored ovog sistema ima pojedinaca koji ličnim naporima premašuju sve što se od činovnika može tražiti«.

Na drugom mjestu tuži se isti pisac na Engleze, što su prigodom ucjena (koje su bez efekta) za ubijene Arape, Židove i Engleze napravili ovakvu skalu: obični Židov stoji 500 L. P., viši židovski činovnik 1000 L. P., engl. vojnik ili policajac 1000 L. P., viši engl. činovnik 10.000 L. P. Židovi i Arapi se smatraju urođenicima, pa im je i vrijednost jednaka.

Rješenjem Državnog tužioštva u Zagrebu, broj Kns 114/1938. zabranjeno je rasturavanje i prodavanje »Hrvatske smotre« broj 1.

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Mošinskoga ul. 10.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 3 OŽUJAK 1938. GOD. VI.

DANTE ALIGHIERI I CROAZIA

U drugoj polovici devetnaestoga i na početku ovoga našega stoljeća probudio se i kod nas Hrvata kult najvećega i najslavnijega kršćanskog pjesnika Dante-a Alighieri. Uopće u čitavom je svijetu taj kult ojačao poslije god. 1865., kad se proslavila šesta stogodišnjica njegova rođenja, te nije čudo, što se u kolu ostalih naroda slavitelja neumrloga Ghibellina našao i naš hrvatski narod, pa su se eto već od zadnje četvrti XIX. vijeka počeli natjecati i kod nas miljenici vila, da nam pretoče na hrvatski jezik njegove uzvišene stihove, ili da nam ih prikažu u vjernoj prozi. To natjecanje nije jošte prestalo, a nadati se, da će se još i potencirati, jer mi Hrvati, pored svih ostalih kulturnih naroda, imademo najviše razloga da Dante-ovu uspomenu na svaki mogući način slavimo. Dante naime u svom nedostiživom epu nije počastio nijedan narod kao što je počastio Hrvate. Pojedince, velikane pojedinih naroda, on doduše u svom epu spominje i slavi; ali narod kao takav nije odlikovao niti jedan, kao što je odlikovao narod Hrvata.

Onima, koji nisu nikad zavirili u Dante-ovu »Božanstvenu Glumu«, pričinit će se pretjerano, što smo netom ustvrdili, ali kad razložimo stvar, steći će i oni duboko uvjerenje, da tu nema ni traga pretjeranosti, i da je kod nas kult Dante-a pitanje jedne vrlo ugodne dužnosti.

U XXXI. pjevanju »Raja« Dante promatra »ukupni oblik rajske strane cijele«; a kad htjede za nešto da zapita svoju pratilicu Beatricu, primijeti da nje više nema, i ugleda mjesto nje starca, koji mu reče: »Mene Beatrica krenu sa mjesta moga, da bih smirio te«, te ga upozori, da Beatrica sada »na prijestolju je ondje zasluženu«; pa mu konačno starac izjavi, da je on **Bernardo**, preodani slavitelj rajske Kraljice, Blažene Djevice. Ta je izjava tako djelovala na Dante-a, da se je osupnuo i

»Kao čovjek, možda iz Hrvatske, koji
Veroniku nam vidjet došao je,
Pa pred tom slavom starodavnom stoji
Zabezeknut, a misli mu se roje:
»Gospodine moj, Isukrste Bože,
Takvo je dakle bilo lice Tvoje?«
Tako ja stah kraj onog, što ga prože
Ljubav...«

Eto, najveći pjesnik, da opiše svoje udivljenje, kad je ugledao velikoga učitelja crkvenoga sv. Bernarda, sjetio se zabe-

zeknutosti, koju je primijetio na licu hrvatskog hodočasnika u Rimu, na pogled rupca sv. Veronike, te isporeďujući svoje iznenađenje s onim toga hrvatskog hodočasnika, stavlja mu u usta divne riječi: »Gospodine moj, Isukrste Bože,

Takvo je dakle bilo lice Tvoje?«

i odmah dodaje, da je baš takav bio osjećaj njegov, kad se je našao kraj sv. Bernarda, kojega prože ljubav prema Blaženoj Djevici[1]).

Nastaje pitanje: kako je Dante mogao doznati za našu milu Hrvatsku, i zašto ju je on spomenuo baš u času, kad opisuje svoj susret sa svetim Bernardom? Jer to je tolika počast za našu Kroaciju, da nam mogu zaviđati svi ostali narodi, budući da je time ovjekovječeno ime naše drage domovine do konca svijeta, jer će se, sve dotle čitati, nesamo u talijanskom jeziku, kao izvorniku, već i u svim kulturnim jezicima, na kojima već postoje brojni prijevodi, u stotinama hiljada primjeraka, nedostiživ Dante-ov ep »La Divina Commedia«.

A sad na pitanje: kako je Dante prije šest stotina godina mogao znati za Hrvatsku, kad još i danas, u XX stoljeću, čovjek dobiva iz zapadnih centruma Evrope u naš grad poštanske pošiljke adresirane: Zagreb — Čehoslovačka! Kako je Dante mogao doznati za Kroaciju, kad je ona toliko udaljena od njegove Firenze; kad Hrvatska nije imala »colla citta del fiore« u njegovo doba nikakvih veza; kad u Hrvatskoj on nikad nije bio, jer dalje od Venecije nije putovao? Pa da je i bio, zašto bi mu baš ta Croazia ostala tako usječena u srcu, da je se sjećao sve do potkraj svoga života, kad je svršavao svoj divni ep? Pa onda, što je moglo nagnati jednoga Dante-a, iako je znao za Hrvatsku, da ime te malene zemlje u svom epu ovjekovječi?

Odgovor nije težak, makar se na prvi mah tako čini.

U prvom redu treba se sjetiti, da se Dante rodio g. 1265., dakle samo dvadeset i tri godine poslije najezde divljih Tatara, koji su god. 1242. poplavili Ugarsku, natjerali kralja Belu IV. u bijeg, i to, konačno, u naše strane, kuda su ga, može se reći, uzastopce slijedili. Tatari su tada poplavili i naše primorje, a Bela se zaklanjao s obitelju svojom redom u našim gradovima: Splitu, Klisu — gdje su mu umrle dvije kćerke[2]), — i u Trogiru. Ali, tatarsku su najezdu Hrvati konačno suzbili, i oni su se povukli iz hrvatskih zemalja. Taj uspjeh Hrvata bio je od tolikog zamašaja za zapadnu Evropu, u prvom redu za Italiju, da se ime Hrvata bez sumnje s poštovanjem i zahvalnošću spominjalo u cijelom Zapadu, pogotovu u Italiji, koja je bila prva na udarcu i koju bi Tatari bili lako preplavili, da je između Drave

[1]) U daru »Matice Hrvatske« za g. 1937., u knjizi O. Milana Pavelića nalazi se izvrsni prijevod XXXI. pjevanja Dante-ova »Raja« i Molitva Svetoga Bernarda iz pjevanja XXXII.

[2]) Katarina i Margareta, sahranjene u istom sarkofagu uzidanom nad portalom stolne crkve u Splitu. Na sarkofagu je urezan vrlo ganutljiv natpis.

i Jadranskoga mora mjesto Hrvata imao svoju domovinu koji drugi narod. Pa zar nije mogla u Danteovo doba biti jošte živa uspomena na taj golemi uspjeh Hrvata, koji je, uime zahvalnosti, najbolje honorirao i sam kralj Bela IV. poveljama i povlastima za gradove i junake hrvatske? Nije bilo od malenoga zamašaja to, što su Tatari bili oborili tolike države i kraljevstva u istočnoj i srednjoj Evropi, a da bi se bilo još u istom vijeku sve to zaboravilo! Dante-u je sve to bilo dobro poznato, pa i slava Hrvata stečena g. 1242.

Ali tu pridolaze još i druge okolnosti, koje nam također olakoćuju odgovor na pitanje, k a k o je Dante mogao doznati za Hrvatsku.

Treba u prvom redu da se sjetimo, da su velikaši hrvatski u zadnjem deceniju XIII. stoljeća, kad je baš počeo Dante da se bavi javnim stvarima, poduzimali česta putovanja u Italiju, kad je izumirala kraljevska loza Arpadovića, i to isključivo u Napulj i u Rim. U Rim su putovali, jer su podržavali uvijek najbolje odnose sa svetom Stolicom još od doba, kad su oci naši sklopili poznati ugovor nenapadanja s papom sv. Agatonom (u VII. stoljeću), i jer je sv. Stolica vršila i u doba narodnih naših kraljeva odlučan utjecaj na njihov izbor, i jer su hrvatski narodni kraljevi iz Rima dobivali kraljevske insignije. A putovali su naši velikaši, osobito počevši od god. 1290., pa dalje, u Rim i u Napulj, da predusretnu domaćim smutnjama, kad su Kumanci ubili kralja Vladislava, te je na prijestolje imao da dođe ban hrvatski Andrija, zadnji potomak roda Arpadova, čovjek slab i nedorasao da upravlja kraljevstvom. Protiv njega je radio i car Rudolf I. Habzburški, koji bi rado bio postavio našu krunu na glavu svoga sina Albrechta, ali se hrvatski velikaši, uvijek najveći legitimisti, nisu mogli zagrijati za njegovu kandidaturu, već su se odlučili, da im bude kraljem napuljski kraljević K a r l o M a r t e l l o, koji je bio sin M a r i j e, sestre pokojnoga kralja Vladislava, koja je bila udata za Napuljskoga kralja Karla II. Hromoga. Kraljica Marija odmah je prenijela svoja prava na hrvatsku i ugarsku krunu na sina Karla Martella, a na to ga je papinski legat 8. rujna 1290. okrunio za kralja ugarskoga i hrvatskoga u Napulju, na što je Papa proglasio Karla Martella našim kraljem. Ta krunidba je izvršena u sporazumu s hrvatskim velikašima, koji sad počeše otpremati svoja poslanstva u Napulj, na anžuvinski dvor. U tom su se istakli knezovi Š u b i ć i Bribirski, posebno ban P a v a o Šubić, gospodar Bosne i grada Splita, pa njegova braća G j u r o i M l a d e n. K njima je pristupio rod F r a n k o p a n s k i, gospodar gornjega primorja hrvatskoga; pa rod B a b o n i ć a, na čelu mu ban hrvatski R a d o s l a v, i biskup zagrebački I v a n. Ti hrvatski velmože, koji su dizali na prijestolje i skidali svoje kraljeve, odlučno su pristali uz Karla Martella, koji je uživao i moćnu zaštitu pape Bonifacija XIII.; stoga je njihov saobraćaj s Napuljem i Rimom bio svakako vrlo živ, p a j e l i n e m o g u ć e, d a s e D a n t e, k o j i j e u p o s l o v i m a s v o j e o t a d ž b i n e t a k o đ e r č e s t o p u t o v a o p o I t a l i j i, n a p o s e u R i m, je li, ponavljamo, nemoguće, d a s e j e n a t i m p u t o v a n j i m a o n s a s t a o i u p o z n a o s k o j i m o d n a š i h v e l m o ž a, i d a j e o v a ž n o m p i t a n j u n a s l j e d s t v a n a h r v a t s k o i u g a r s k o p r i j e s t o l j e, koje je pitanje imalo u ono doba važnost evropsku, s n j i m a r a z g o v a r a o, pogotovu, kad je u središtu toga

pitanja bio njegov, **Dante-ov, lični prijatelj Anžuvinac Karlo Martello.** **E t o, t u j e b i l a p r v a m o g u ć n o s t, d a D a n t e, p r i j a t e l j n a-š e g a o k r u n j e n o g a k r a l j a K a r l a M a r t e l l a, d o z n a z a H r v a t s k u i H r v a t e!**

Druga sjajna prigoda, kad je Dante mogao doznati za Hrvatsku i nabožne Hrvate, bila je za vrijeme jubileja, što ga je p r v i p u t rimski Papa proglasio na mijeni dvaju stoljeća. Taj je prvi jubilej Papa proglasio za godinu 1.300., tako da jubilarna godina počne na Božić 1299. Tako su navrvjeli u Rim katolici iz svih katoličkih zemalja, te se, po bilješkama suvremenika, izredalo u vječnom gradu, u toj jubilarnoj godini, oko dva milijuna hodočasnika. Između njih je svakako bio znatan broj Hrvata. O tom nema nikakve sumnje, s obzirom na uvijek iskrenu i nikad nezatajenu religioznost naših ljudi, koju su oni posvjedočili ne samo u povodu velikih sekularnih jubileja, već i kad su se ti jubileji javljali svakih pedeset, kao i onda, kad su se počeli proglašavati svakih dvadeset i pet godina; pogotovu su svoju religioznost Hrvati javno posvjedočili, kad su čitave vjekove prolijevali svoju krv u obrani domovine i katoličkoga Zapada. Da, ne smije se zaboraviti, da su Hrvati u XV. vijeku na rtovima svojih mačeva raznijeli kobnu, za balkanske narode i države, brojku 3, jer god. 1453. pao je Carigrad, g. 1463. Bosna, g. 1483. Hercegovina, ali nije pala Hrvatska ni kad je na udbinjskom polju poginuo cvijet plemstva hrvatskoga 11. rujna 1493.! Ni tada zasužnjeni ban Derenčin nije htio da spasi svoj život, ako se poturči, već je smrću svojom posvjedočio odanost svoju svetoj vjeri katoličkoj.

Hrvati su se uvijek spremali najsvečanije na hodočašća u Rim, kako se mnogi sjećamo da je bilo i za velikog hodočašća g. 1880., pa i kasnije, u drugim prigodama. A kako je bilo u ovim zadnjim hodočašćima, bez sumnje je bilo i god. 1300., jer je Hrvate i u ono doba oduševljavao isti vjerski osjećaj. Pučani su polazili u svojim slikovitim narodnim nošnjama, a plemići i velikaši u svojim prekrasnim bogatim odorama (koje je samo glupost mogla proglasiti da smo je od Madžara primili!) izazivali su po Italiji, napose u Rimu, svačije udivljenje. A i bez toga, lijepa, jedra i stasita rasa hrvatska nije nikad nigdje mogla proći neopažena, pa stoga tko je samo jedan jedini put vidio naše ljude u njihovim krasnim odorama, nije ih lako zaboravljao. K tomu, nisu naši ljudi dolazili u Apeninske strane kao kakvi gluhonijemci, kojih nije nitko, i koji nisu nikoga razumjeli! Primorci su naši i u ono doba, radi saobraćaja po Jadranu, barem natucali talijanski — kako svjedoče i mnogi pisani spomenici na tom jeziku; a plemići su i velikaši hrvatski iz unutrašnjosti zemalja hrvatskih bili uvijek vješti latinskom govoru, koji je tad bio međunarodni, pa nije isključeno, da je Dante mogao i da razgovara s kojim od naših velmoža, nesamo u Rimu, prigodom jubileja — a znade se, da je tada onamo pošao — već i u kojem drugom gradu Italije, kuda se on poslije jubilarne godine kao prognanik zaklanjao, a kuda su Hrvati prolazili putujući u Rim i u Napulj još dugi niz godina. Hrvati su putovali i preko Venecije i Ravene brodom, a dalje kopnom, pa je Dante mogao vidjeti Hrvate i u ovom zadnjem gradu, u kojem je on bez svake sumnje XXXI. pjevanje Raja napisao, svoj divni ep svršio, i svoje umorne oči god.

1321. zaklopio. Ne, nije on bez velika razloga ovjekovječio ime »Croazia« u svome epu; a »Divina Commedia« je prevedena na sve kulturne jezike (u zadnje doba i na istočno-azijske), pa su stotine hiljada tih primjeraka razasute po čitavom kulturnom svijetu — što se ne može nikad dovoljno naglasiti —, a u svakom od tih primjeraka ističe se u XXXI. pjevanju »Raja« sveto ime »Croazia«.

Mogao bi ipak netko prigovoriti, da su sve to više manje pusta nagađanja! Ali postoji i jedan najglavniji razlog, zašto je Dante, pri svršetku kantika »Raj«, u XXXI. pjevanju spomenuo Hrvatsku i stavio baš hrvatskomu hodočasniku onaj poklik na pogled Veronikina rupca. — Na taj zašto neka odgovori sam Dante!

U VIII. pjevanju »Raja« Dante opisuje svoj sastanak u trećem nebu s našim okrunjenim kraljem iz kuće Anžuvinaca, već spomenutim Karlom Martellom, koji je umro pet godina poslije krunidbe, naime g. 1295. Komentatori ističu, da se Dante sprijateljio s Martellom, kad je ovaj boravio u Firenzi, gdje je čekao na povratak svoga oca Karla II. iz Francuske. To je bilo godine 1290.[1]), kad je Dante-u bilo 25 godina. Te je godine, kako smo spomenuli, poslanik pape Bonifacija VIII. okrunio u Napulju Karla Martella za hrvatskog kralja, kao zakonitog baštinika na prijestolje. Ali, i poslije te krunidbe ovisjelo je samo o Hrvatima, hoće li Karlo uopće zasjesti na prijestolje, na kojem je htio da se pod svaku cijenu održi njegov takmac Andrija Mlečanin. Tada hrvatska vlastela, u prvom redu Šubići Bribirski, koje smo već spomenuli, pa čitavi rod Frankopanski kao i Babonići izjaviše se odlučno za Dante-ova prijatelja, Karla Martella, što je Dante kao tijesni njegov prijatelj dobro znao. Pa je li čudo, što se on, opisujući svoj sastanak u Raju s prijateljem iz mladih dana, zabavio tim opisivanjem u čitavom jednom pjevanju? Komu, i kojim je pitanjima Dante još posvetio čitavo jedno pjevanje? A što ono sadržaje? Evo, u najkraćim potezima.

Na Dante-ov upit: »Deh, chi siete?« (kako bih želio znati, tko ste?) Karlo Martello, to jest njegova sjena, dopusti da ga Dante prepozna, pa se između njih razvio razgovor za vrijeme kojega Karlo izjavi Dante-u, kako ga je svijet onamo dolje, na zemlji, samo kratko vrijeme imao, a da je dulje poživio, bio bi spriječio mnoga zla, što su se kasnje događala. Reče mu nadalje, da se silno veseli, što ga vidi, i da ga ta radost čitava obuzima, tako da se on u njoj u neku ruku čitav skriva, »kao što se svilac skriva, kad se svojom svilom opaše«. — Zatim mu doda:

[1]) La Divina Commedia di Dante Alighieri. — Commento di Pietro Fraticelli. Tu na str. 534. komentator veli: »Carlo Martello fu veramente un principe virtuoso; e Dante avealo di persona conosciuto, quando egli venne giovinetto a Firenze, per attendere il ritorno del padre suo di Francia. — (Karlu Martellu bile su kad je umro samo 23 godine, dakle Dante je bio stariji od njega sedam godina.)

»Ti si me, Dante, vrlo ljubio, i imao si zašto, jer da sam dulje poživio, bio bih ti dao dokaza svoje ljubavi; ali, ti bi bili drugačiji negoli su puste riječi i sitne usluge. Mene je čekala Provenca, koju Rodan plače, kad se sa Sorgom slije, da u njoj zavladam, kad nadođe vrijeme. Čekalo me i Napuljsko kraljevstvo, a k tomu, na glavi mi je već sjala kruna zemlje, koju Dunav protječe, kad njemačke krajeve ostavlja.« — Dante na to uzvrati Karlu Martellu, kako ga njegove riječi ispunjaju radošću, pa će ga stoga i zamoliti, da mu rastumači (jer mu se je pojavila sumnja), kako je to, da se od dobra oca može roditi zločesto dijete, ili od veledušna oca lakoma škrtica? I kako je to, da iz slatka sjemena izraste gorak plod? — Karlo Martello mu riješi te i druge dvojbe, i u svome odgovoru odade svoje vjerovanje, u ono doba općenito, o uplivu zvijezda na ljudski rod, jer da je Bog dao zvijezdama moć da različito uplivaju na ljude; ali taj upliv da ne razlikuje dom od doma, ni kraljevski dvor od priproste kolibe, pa eto razloga, zašto djeca mudra oca ne moraju biti umna i t. d.

Držimo suvišnim da dalje dokazujemo, kako je Dante imao i razloga i povoda, kao prijatelj jednoga našega okrunjenoga kralja, kojemu nisu Madžari, već samo Hrvati bili vjerni i odani, da te Hrvate i njihovu zemlju spomene u svome epu. Njega je ime Croazia sjećalo dragoga mu prijatelja našega okrunjenoga kralja Karla Martella kao i njegova sina Karla Roberta. Jer, kad je god. 1295. kralj Karlo Martello umro, opet su Hrvati, i samo Hrvati doveli njegova sina Karla Roberta iz Napulja, najprije u Split, gdje se zadržao dva mjeseca, odakle ga je ban hrvatski Pavao Šubić poveo u Zagreb, gdje je bio u stolnoj crkvi zagrebačkoj i okrunjen za kralja hrvatskoga, kao dječak od jedanaest godina. Dobro je znala i njegova majka i papa Bonifacij VIII., da dječak ne može da vlada kraljevstvom, zato su oboje polagali svu nadu u moćnoga bana hrvatskoga Pavla Šubića. Ne može biti sumnje nikakove, da se Dante, vjeran uspomeni svoga prijatelja kralja Karla Martella, neprestano zauzimao i za udes mlađanog mu sina Karla Roberta, i da je bio dobro obaviješten o odlučnoj potpori, što su mu neprestano pružali Hrvati, sve do Dante-ove smrti,[1]) pa je stoga Dante gojio osjećaj zahvalnosti prema Hrvatima, i tome je osjećaju dao najljepši odušak, kad je ovjekovječio u svome epu ime Lijepe naše Domovine!

Bare Poparić

[1]) Karlo Roberto je zaboravio zasluge Hrvata godinu dana poslije Dante-ove smrti!

PRIVATNO VLASNIŠTVO I NARODNO STAJALIŠTE

Privatno vlasništvo može se promatrati kao teoretski i kao praktični problem. Praktična problematika privatnoga vlasništva proizlazi iz činjenica života, koje pokazuju, da se u sistemu konkretnih oblika privatnoga vlasništva razvija rđav ekonomski i društveni red. Pa sad, ili treba priznati taj i takav red, ili ga treba promijeniti (reformirati), ili ukloniti. Ta se pitanja nameću svakom čovjeku, svakoj stranci, pokretu i narodu.

No ta se problematika može postaviti i teoretski. To znači, mora se utvrditi stajalište, s kojeg se prihvaća ili odbija načelo privatnog vlasništva. Jedni kažu, da čovjek po svojoj naravi nameće načelo privatnog vlasništva, a drugi, da je to jedna prelazna faza, dok je kolektivizam završna faza. Što se nas tiče, mi smo istakli t. zv. narodno stajalište, po kojemu sam narod, t. j. njegova individualnost određuje, čega se treba držati. Prema tome, za Hrvatski Narod mjerodavno je ono shvaćanje, koje on kao narodna i historijska individualnost nameće i određuje. Nesamo brojnom većinom, nesamo glasanjem, nego prvenstveno i temeljno izrazima svojeg života na ekonomskom području. Izrazima, koji u većini naroda izlaze iz svakog individuuma kao nešto, što je determinirano i šta čini sastavni dio narodne duše Narodna individualnost određuje narav načela privatnog vlasništva. Pri tom je sasvim svejedno, da li je izvor te činjenice u naravi ljudskoj, kao neuništivu faktoru, ili je tek prelazna faza, koja će se jednom završiti u kolektivizmu. Naša je dužnost dovesti u jasan red spoznaja realnost načela privatnog vlasništva, kao i moguće oblike, koji odgovaraju narodnoj individualnosti. I tu se svakako moramo odlučiti, da li realnost načela, historijski promatrano, utvrđuje seljak, građanin ili radnik. Mislim, da se o odluci ne može diskutirati jer realnost načela u povijesnom kontinuitetu nosi prioritetno seljak. Seljak je prvenstveni nosilac narodnoga stajališta, kad se utvrđuje realnost načela privatnoga vlasništva. Ovo je teoretska strana problematike privatnoga vlasništva. Ona nameće, da se mora što bolje proučiti stvarnost privatnog vlasništva nesamo od danas, nego i od juče, a to zato, što tek povijesni kontinuum točno određuje pravu bit, a ne momentana generacija. Momentana generacija pokazuje izvjesno spoznajno stanje. No možda mi ne razabiremo dobro, kakve oblike zahtijeva spoznajno stanje, prema latentnom doživljavanju narodne duše. Možda mi krivo interpretiramo bit, možda ne poznajemo spoznajno stanje našega naroda, možda ne razumijemo proživljavanje te biti u sadanjem spoznajnom stanju i tako stvaramo ekonomske koncepcije više po tuđim knjigama i idejama, negoli po životnoj stvarnosti naroda. Zašto je konačno upravo ova teoretska strana važna? Zato, što točnim spoznanjem biti, historijske determinacije možemo u sadanjem i budućem spoznajnom stanju naroda proslijeđivati u prosvjetnom i ekonomskom zakonodavstvu po liniji narodne duše, a ne po liniji tuđinskih koncepcija. Onda se može sistematski dizati t. zv. srednja organska linija*.

No dakako iz ovoga ne slijedi, da mi u problematici privatnog vlasništva ništa ne znamo, pa bi sad trebalo samo ispitivati i studirati; ne

* Vidi »Hrvatsku Smotru« godište 1936.

slijedi ni to, da je ta narodna duša tako zakukuljena, da bi se morala sto godina otkrivati.

Upravo stoga, što sve nije jasno, ja ću se kretati samo po onome, za što sam uvjeren, da je sve jasno.

U problematici privatnog vlasništva, u pitanju s e l j a k a jasno je, da seljak (samovlasnik ili zadruga) hoće svoj dom, svoju zemlju, svoje oruđe. Kad kažem seljak, onda mislim seljačku obitelj u užem ili širem smislu. Seljak ne će nekakvu općinsku kasarnu, u kojoj bi svi stanovali, seljak ne će općinski kazan, na kojem bi svi jeli, seljak ne će općinsku zemlju, na kojoj bi svi radili, seljak ne će općinsko oruđe, koje bi svi upotrebljavali. To je bit, to je neprijeporno. No spoznajno stanje ili zrelost seljaka shvaća ono, što je pametno. Na primjer, seljaci peku kruh u jednoj pekari, a ne svaki u svojoj pekari; seljaci pomažu jedan drugome u radu (no ne će zajedničko), seljaci imaju zajedničke općinske pašnjake i šume, seljaci stvaraju zadruge, kreditne, potrošačke i sl. — no sve ovo, kao i još mnogo drugoga ne dira u potpuno posjedovanje doma, zemlje i oruđa. Iz ovoga povlačimo konsekvence, po sili zakona. Načelo privatnoga vlasništva s narodnog stajališta zahtijeva za seljaka: v l a s n i š t v o d o m a, z e m l j e i o r u đ a. Ne postoji, dakle, seljak, ako u ekonomskom pogledu nema doma, zemlje i oruđa. No, naravno je pitanje, da li seljak ima proti tome nešto, da i drugi imaju dom, zemlju i oruđe. Na to možemo odgovoriti samo tako, da seljak u tome pogledu nema nikakvo drugo mišljenje, nego opće ljudsko, t. j. da on nema ništa protiv toga, da i drugi imaju. Pita se sad, da li iz ovoga načelnog posjedovanja vezanog na seljaka proizlazi determinacija, koja se odnosi na čitav narod. Na primjer u pitanju doma. Bit narodne individualnosti određuje na području seljaka elemenat doma. Kako taj elemenat nije po svojoj naravi vezan samo za seljaka, nego može biti opći elemenat, to moramo zaključiti, da s narodnog stajališta, dom predstavlja o p ć i e l e m e n a t u načelu privatnog vlasništva. Zakon, dakle, glasi: S v a k a o b i t e l j m o r a i m a t i s v o j o b i t e l j s k i d o m. Taj zakon nameće određeni ekonomski i zakonodavni rad.

Kako pak stoji stvar sa zemljom? Prije svega, kad sam gore govorio, da seljak hoće svoju zemlju, onda se mora smatrati jasnim, da se tu ne radi tek o n e k a k v o m posjedovanju, nego o specifičkom karakteru rada i mogućnostima za dovoljno namirivanje potreba, što znači, da su seljak i zemlja u prirodnom odnosu. Da li je, pak, zemlja, u načelu privatnog vlasništva, opći narodni elemenat? Dakako, da nije. Prema tome, organski je vezan sa zemljom samo seljak, i posjedovanje zemlje nije opći narodni elemenat, što znači, da tko nije seljak n e m o r a posjedovati zemlju. A može li? Seljak nema ništa protiv toga, da i drugi imaju ono, što on ima. No sad dolazi važna diferencijacija. Kad seljak hoće svoju zemlju, onda se m o r a smatrati r a z u m n i m, da on hoće toliko zemlje, da može od nje čestito živjeti. Ne bi se moglo usvojiti nerazumno tumačenje, da kad ima, recimo, jedno jutro, da onda ima s v o j u zemlju i stvar je u redu. Uzmimo, dakle, da se sva zemlja podijeli tako, da svi seljaci dobiju zemlje, koliko im treba i koliko mogu obraditi. U pitanju zemlje, dakle, za seljaka problem zemlje više ne postoji. No recimo, da je

ostalo nakon sveukupne diobe još zemlje, nepotrebne seljaku. Moglo bi se reći, ovo sad može pripasti, komegod stigne.

Sasvim naravno, tu bi zemlju morao netko obrađivati. Radnici! Apsurd, — jer onda mogu postati i vlasnicima, pa raditi na svojoj zemlji. Radeći i hoteći raditi na zemlji, prirodno teže posjedovanju. Utvrđivanjem ovoga apsurda dolazimo do važnog zaključka, da zemlje, koja se obrađuje, može biti seljacima ili premalo ili dosta. Previše ne može biti. Može biti samo zemlje, koju nitko ne obrađuje, ali ne može biti zemlje, koju bi neki radnici obrađivali. Ako se pak sjetimo, da živimo u doba mehaničkog napretka i strojeva, onda je skoro suvišno govoriti, da bi bilo zemlje, koju nitko ne može obraditi, jer stroj obilno nadoknađuje radnu snagu. Još je jedan zaključak važan. Posjedovanje zemlje postaje iluzornim onome, tko je ne može obrađivati. Konačni zaključak glasi: Zemlja je specifično seljački elemenat, u načelu privatnog vlasništva s narodnog stajališta. Što se tiče oruđa (vile, plug, kola, konji i sl.) seljak hoće također, da bude njegov potpuni vlasnik.

Ako, dakle, utvrdimo, da seljak, odnosno seljačke obitelji hoće svoje domove, dovoljnu i maksimalnu količinu zemlje, pa potrebno oruđe, onda moramo priznati, da seljak, koji to nema, mora vršiti borbu da to postigne po prirodi historijskog kontinuiteta, u kojem je načelo privatnog vlaništva dobilo upravo ovakvu determinaciju. A svaki onaj i svi oni, koji svijesno ili nesvijesno žive ili rade proti ovoj determinaciji, moraju se naći u sukobu sa seljakom. Takav sukob je prirodnoga reda, i neizbježiv, ako se načelo privatnog vlasništva ne može realizirati dobrom voljom i pristankom onih, koji historijsku determinaciju (nužnost) čine iluzornom. Zadovoljenje seljaka u elementima doma, zemlje i oruđa jest narodni zahtjev, jer je dom opći elemenat, a zemlja specifični elemenat seljaka u čitavom kompleksu svih mogućih narodnih elemenata.

Da vidimo, kako stoji stvar sa obrtnicima. Što je speficni elemenat u načelu privatnoga vlasništva za obrtnike? Sasvim naravno, to je obrtnikova radnja i alat; za pekara to je pekarska radnja, za postolara postolarska radnja i alat i t. d. Ovdje nije bitno pitanje, da li mora i koliko mora biti obrtnika. Po naravi obrtništva, njegova je djelatnost vezana, t. j. ovisna o potrebama svih drugih ljudi, kao i o tehničkoj usavršenosti, koja postoji i koja ima pravo na napredak. Obrtništvo je dakle labilno, jedna vrsta nestaje, druga nastaje, u sukobu je sa tvornicom. To znači, da jedna obrtnička radnja, koja izgubi svoj razlog u sukobu sa tvorničkom savršenosti gubi na nužnosti opstanka, i obrtnik ostaje bez radnje, koja obrtniku osigurava život i opstanak. Dakle, obrtnik u posjedovanju svoje radnje, kao specifičnog elementa u načelu privatnog vlasništva, nema maksimalan značaj životne sigurnosti, kao što to ima zemlja za seljaka. Međutim, proti tom se ne može principijelno ništa, a zakon ostaje u tome, da svaki obrtnik u načelu privatnog vlasništva mora imati svoju radnju i svoj alat. To znači, ne može jedan obrtnik biti u tuđoj radnji i na tuđem alatu, jer on prirodno teži zahtjevu za svojom radnjom i svojim alatom. No iz ovoga zakona slijede važni zaključci. U obrtničko područje rada spadaju poslovi, što ih vrše različita poduzeća, iako za to nema nikakvog prirodnog razloga. Sasvim naravno, taj posao moraju obavljati — radnici. Opet apsurd. Zašto radnici, kad

bi oni m o g l i biti samostalni obrtnici, i kad oni to h o ć e. Tako je kod nas oduvijek bilo u prirodnom kontinuumu. Da bi, dakle, obrtnička radnja bila realnost, ne može područje njezina rada apsorbirati tkogod hoće i kako hoće. Razumljivo je onda, što se obrtnici bore, zbog toga, što im različita velika poduzeća oduzimlju područje rada, i takva je borba prirodna i opravdana. Borba pak obrtnika protiv tehničkog napretka je neprirodna i neopravdana.

Kako pak stoji stvar sa radnicima, namještenicima ili uopće sa unajmljenim osobama? Što je s p e c i f i č n i elemenat u načelu privatnog vlasništva kod ovakvih osoba? Da bismo ovo pitanje mogli razmotriti, moramo detaljnije ispitati narav gornjih specifičnih elemenata. Što oni predstavljaju? Prije svega jedno p r a v o, zakonom i ekonomskim sredstvima osigurano. Drugo — stvarno p o s j e d o v a n j e, zakonom zaštićeno. Treće — izvor životne s i g u r n o s t i. Da vidimo sada, što unajmljenik može p o s j e d o v a t i, kao s p e c i f i č n i elemenat. Ništa. Što je pak izvor životne sigurnosti? Plaćeno namještenje. Što je narodno pravo unajmljenika? Imati plaćeno namještenje. Kao što vidimo, specifični elemenat jednoga namještenika jest plaćeno namještenje, jedan veoma labilan ekonomski elemenat. Po stabilnosti specifičnog elementa na prvom mjestu je seljak, pa obrtnik i konačno namještenik. No nužno je istaknuti važan član specifičnog elementa kod seljaka i obrtnika — p o s j e d o v a n j e, čega kod namještenika uopće nema. Kako sad stojimo sa načelom privatnog vlasništva, kad nemamo materiju za posjedovanje! Doista, moglo bi se istaknuti, da tu materiju predstavlja novacplaća. No to je krivo. Zemlja, obrtnička radionica, namještenje otprilike su istoznačni pojmovi, a novac-plaća namještenika je isto što i novacprihod seljaka i obrtnika. Svakako, neka razlika postoji, jer seljak bez novaca — ima od zemlje i za jelo i ponešto za odjeću, a tek u manjoj mjeri n a d o p u n j u j e svoje potrebe novcem. Namještenik pak sve potrebe p o p u n j u j e tek iz d o b i v e n o g novca, a ne iz s v o g a posjeda kao seljak. Zato je seljak više vezan na sebe, a manje na drugog ili sve, a namještenik je s a s v i m vezan na drugoga ili sve. Slično i obrtnik, ali sa većom sigurnoću. Prema tome, novac-plaća ne može biti specifični elemenat u smislu p o s j e d o v a n j a, v l a s n i š t v a, i prema tome je za namještenike načelo privatnog vlasništva iluzoran pojam osim o p ć e g elementa — doma. Još bi se moglo nešto prigovoriti, naime, da pojam privatnog vlasništva uključuje i pravo raspolaganja sa onim što čovjek ima. To je istina, ali pravo i sloboda raspolaganja ne zaokružuju po svojoj materiji načelo privatnog vlasništva, nego su tek samo implicitna i logična konsekvenca, i to u koliko — slobodom raspolaganja — ne dovode do apsurdnosti samu neprijepornost općih i specifičnih elemenata. Tako, na primjer, prodaja svoga doma-kuće predstavlja slobodu raspolaganja, no ona udara u opći elemenat doma, što ga m o r a svatko imati. Tu dakle sloboda raspolaganja gubi svoj logički smisao, jer se sloboda ind. raspolaganja postavila nad stabilnost jednog narodnog načela. Dakle, slobodom i gospodstvom raspolaganja niti se iscrpljuje pojam vlasništva niti se njime može uništiti ona strana priv. vlasništva, kojega materiju cementira narodno stajalište. Sad bi se pak moglo prigovoriti, pa kakvo je to onda vlasništvo, kad čovjek nema pravo niti potpunog

gospodstva, prodaje, uništenja i slično. Prigovor je donekle na mjestu, ali u ovom pisanju se upravo i radi o takvom vlasništvu, koje ima dva svoja lica, dvije naravi: opću i individualnu. Težište i jest u tome, da se načelu priv. vlasništva dade karakter u m o r a n j u (nužnosti p o s j e d o v a n j a), a ne samo u r a s p o l a g a n j u s onim, što se ima. Jer što onda, ako se nema ništa! To, dakako, nije nimalo važno, kad priv. vlasništvo ima tek individualni značaj. No, kad načelo privatnog vlasništva izlazi iz narodnog stajališta, onda je ono zakon za sve jednak. M o r a j u svi imati, da bi mogli raspolagati. Svi m o r a j u posjedovati jednu materiju s v o j e g a, iz koje i po kojoj mogu namirivati svoje egzistencijalne potrebe (fizičke i duševne) onako kako hoće i umiju. Seljak m o r a posjedovati dom, zemlju i oruđe, da bi iz njih i po njima mogao živjeti. Uništiti pak ovo, što m o r a imati ne može ni on niti itko drugi, pa ni narod ni država. To je narav historijske determinacije. Kako će pak seljak raspolagati sa svojim prihodima, obrtnik, namještenik i svi drugi, to je individualna strana i o njoj ne treba ništa raspravljati. Utvrđujući ovu opću narav načela privatnog vlasništva, nužno moramo naći one temeljne (izvorne) elemente vlasništva, koji su općeniti, kao što je dom, i koji su specifični, kao što je zemlja.

Sad je sasvim jasno, da govoreći o namještenicima, moramo naći specifični elemenat posjedovanja, jer konkretni život pokazuje, da upravo na ovom području vlada čudno stanje s obzirom na načelo privatnog vlasništva. Pogotovu, ako pogledamo radnike. Oni ne žive ni u jednom specifičnom elementu privatnog vlasništva. Zbog mijenjanja namještenja i nesigurnosti doveden je u pitanje i opći elemenat privatnog vlasništva, t. j. dom, pa nije čudo, da oni vrlo lako i posve naravno usvajaju ideje kolektivizma. Uzme li se još u obzir, da prosječna plaća, koju primaju namještenici stvarno ne pokriva potreba, t. j. čini n a m j e š t e n j e iluzornim kao izvor životne sigurnosti, to, na primjer, pripovijest o raspolaganju novcem-plaćom predstavlja pravu karikaturu. Plaća se daje namješteniku na s l o b o d n o raspolaganje, da se poslodavac oslobodi činjenice i odgovornosti, kako s tom plaćom zapravo ne može pokriti stvarne potrebe namještenika, i tako to slobodno raspolaganje znači tragično koprcanje, kako i kome da se prije namiri — slobodno — dugovanje. Utvrđujući nedostatak materije posjedovanja kao specifičnog elementa u načelu privatnog vlasništva, namještenik nužno teži s u r o g a t i m a Kako je namještenje onaj ekonomski faktor, koji ima adekvatni karakter s obzirom na cilj, t. j. izdržavanje i životnu sigurnost, kao što su to zemlja i obrtnička radnja, to namještenik traži u namještenju iste elemente, t. j. t r a j n o s t p l a ć e n o g a n a m j e š t e n j a (= trajnost posjedovanja zemlje), kao i osiguranje za slučaj starosti. Na taj način, po trajnosti (sigurnosti posjedovanja) namještenja nalazi namještenik stvarni surogat za konkretno materijalno posjedovanje, što ga ima, na primjer, seljak po zemlji, a obrtnik po obrtničkoj radnji. Prema tome, specifični elemenat namještenika mora se smatrati u načelu privatnog vlasništva sigurnost u posjedovanju plaćenog namještenja. Odmah se vidi, da tek ovaj surogat dopušta ostvarljivost općeg elementa — doma, na isti način, kao što to dopušta zemlja u seljaka, a obrtnička radnja u obrtnika.

U čitavom ovom ispitivanju ne dolazi u obzir razgovor o prihodima zemlje, o nasljeđu, o tržištu, o cijeni obrtničkih proizvoda, nego je cilj, da se utvrde nepokretni temelji privatnog vlasništva. Utvrdili smo jedan opći elemenat u načelu privatnog vlasništva — dom; utvrdili smo specifični elemenat za seljaka — zemlju i pripadno oruđe; za obrtnika — radnju i odgovarajući alat; za namještenika (radnika i sl.) — trajnost posjedovanja namještenja. Dakako, da postoje i druge grane, ali nije potrebno ići u detalje.

I ovo je životna teorija, koja proizlazi iz narodnog historijskog kontinuiteta, a koja je u sukobu sa sadanjim stanjem. Pita se sad, što slijedi iz toga sukoba.

Ili seljak mora napustiti svoje težnje, determinirane poviješću, u pitanju specifičnog elementa, t. j. zemlje, pa priznati sadanje stanje i kolektivističke teorije, ili se boriti za afirmaciju svojih težnja. Prirodna logika nameće ovo posljednje, iz prostoga razloga, što su težnje realne i egzistentne, neuklonjene i neizbrisane. Iz ovakvog zaključka slijedi, da seljak mora vršiti borbu u jednom elementu, koji se specifično tiče samo njega, a nikoga drugoga; pače borbu mora vršiti proti drugima, dok ti drugi p o k a z u j u razloge za tu borbu. Kad bi seljak bio u ovome specifičnom elementu zadovoljen, onda ne bi bilo razloga da na njemu vrši nekakvu borbu. Kad je pak seljak u specifičnom elementu zemlje doveden do stupnja gladi — za zemljom, onda on tu glad mora utaživati osvajanjem, koje mora imati svoje organizacione oblike. Sasvim je naravno, da se to osvajanje vrši u onom pravcu, u kojem se javlja opiranje i protuosvajanje. Kad u jednom narodu to opiranje i protuosvajanje ima karakter bezobzirnosti i sebičnosti, onda je razumljiva oštra i nepopravljiva disharmonija i protivnost. Što sad znači stajati na praktičnom narodnom stajalištu? Prije svega s p o z n a t i r a z u m n o s t i o p r a v d a n o s t n e s a m o o p ć i h, n e g o i s p e c i f i č n i h e l e m e n a t a, a o n d a p o v l a č i t i k o n s e k v e n c e. Sve drugo znači nužnost i opravdanost borbe, u ekonomskim razlozima. Kad se čitav narod kreće u ovim temeljnim spoznajama i konsekvencama, onda on stvarno živi narodnom dušom i narodnim osjećajem. Jedinstvo naroda nije i ne može biti u jednakom načinu života, jednakom posjedovanju i jednakim ekonomskim specifičnostima, nego u jedinstvenom znanju i spoznavanju i ekonomskih temelja svih pojedinaca, kako bi se sve i mnogo toga rješavalo razumijevanjem, a ne borbom.

Samim tim, što se ostvaruju težnje seljaka u općem, a posebno specifičnom elementu zemlje, utvrđuje se načelo privatnog vlasništva i seljak je u stvari borac proti razuzdanom liberalizmu i kolektivizmu. Naprotiv boriti se proti ovome zahtjevu znači rušiti načelo privatnog vlasništva, odnosno, na svaki način onemogućivati ove težnje znači uzrokovati na ekonomskom području liberalnu anarhiju ili kolektivističku inicijativu. Liberalna anarhija i kolektivistička tendencija postaju realnim onda, kad utrnu težnje u načelu privatnog vlasništva, ili kad seljak osjeti nemogućim afirmaciju svojih težnja. Tako danas nije, nego naprotiv obrnuto. Stvar je sad samo u tome, da seljak uvidi stvarno, da ta afirmacija ima biti rezultat općeg narodnog spoznanja, koja ne nameće potrebu rješavanja borbom, makar i bilo nekih, kojima nije ništa jasno. U ovakvoj,

naime, sigurnosti spoznaja na terenu ekonomskom, *lakše se stvara jedinstvo za druge stvari, odlučne važnosti najopćenitijeg karaktera.*

A isto tako mora biti sa obrtnicima. Realnost posjedovanja radnje kao izvora životne sigurnosti ne može se dovoditi u pitanje apsorbiranjem područja rada, iz prostog razloga akumulacije kapitala, a bez ikakve organske veze. U ovakvoj liberalnoj anarhiji iznenadni golemi kapital jednostavno dovodi u propast golemo područje rada i stvara proletere. Sasvim je razumljivo, da obrtnici u opravdanoj opasnosti prihvaćaju princip borbe sa svojim organizacionim oblicima, koji ne isključuju ni stranke. Kako je ovaj ekonomski specifikum isključive naravi, to on može računati *samo na spoznaju drugih*, na stvarno i konsekventno priznavanje, na opću narodnu svijest, a ne na isti način života i tome slično. Svakako je, dakle, važno, ako se hoće isključiti tendencija borbe, da se ove spoznaje učine narodnom svojinom, *jer se onda u ciljeve jedinstvene borbe supstituira afirmacija konkretne ekonomske specifičnosti.*

Osobito je važno poglavlje unajmljenih osoba (radnika, namještenika, činovnika i sl.). Trajnost i sigurnost u posjedovanju namještenja vrlo je mala i zbog toga su unajmljenici ekonomsko područje s jedne strane liberalne razuzdanosti i neodgovornosti, a s druge strane teorija kolektivizma. Naravno da se oni namještenici i činovnici, kod kojih je namještenje takve naravi, da je realna i trajnost i penzija i dobra plaća, u ekonomskom redu drukčije osjećaju od onih drugih. Zbog toga organizacioni oblici u cilju borbe počivaju na proleterima — prvenstveno. Teorije kolektivizma hvataju se proletera, jer nema nijednog specifičnog elementa, koji bi bio surogat u načelu privatnog vlasništva. Za njih specifični elementi, zemlja u seljaka, obrtnička radnja u obrtnika, ne znače ništa, i prirodno je, što se oni okupljaju u idejama, koje ne harmoniraju sa idejama seljaka i obrtnika. A ako ne harmoniraju, onda su u sukobu. Ovdje prvi put utvrđujemo jedan ekonomski skup, u kojem su takve ideje prihvatljive, da se sukobljuju s drugim skupom. Dok afirmacija seljačke i obrtničke ekonomske specifičnosti nije u međusobnom sukobu, jer su obje u prirodnoj afirmaciji načela privatnog vlasništva, dotle je, na ekonomskom području proletera, afirmacija kolektivizma u disharmoniji. No, rekli smo, da bi prirodna afirmacija za unajmljenike tražila sigurnost u posjedovanju namještenja i realnoj plaći, što svakako nije u sukobu sa seljačkom i obrtničkom specifičnosti. Međutim, danas je među mnogim proleterima izblijedjela težnja za privatnim vlasništvom, pa bilo u obliku nekih surogata, a pojavljuju se težnje kolektivizma, kao ideje o boljem, što stvara sukobe u ekonomskom redu. Kako je, međutim, golema većina naroda u stvarnoj težnji za afirmacijom specifičnih elemenata u načelu privatnog vlasništva, to je ovaj skup u načelu kolektivizma u najvećem sukobu sa većinom naroda, što predstavlja važan problem. Prije svega ovaj skup nema pravo tražiti, da čitav narod usvoji načelo kolektivizma, što narod uostalom ne će ni učiniti. No to je samo teoretska strana problema i malo važna.

U općoj narodnoj spoznaji i svijesti mnogo je važnija praktična strana, t. j. kako da se *stvarnom dokaznošću i konsekven-*

cijama izrazi opća narodna svijest prema ovoj skupini, koja se nada i bori u načelu kolektivizma. Ne bi to bilo važno, kad bi takve načelno protivničke skupine bile u povlaštenom položaju, no one su u podvlaštenom. Zbog toga je bezobzirna borba prema takvoj skupini, u smislu nebrige, reakcionarna i ne može biti kvalifikacija opće narodne svijesti. Prema tome, u opću narodnu svijest moraju ući spoznaje, koje afirmiraju stvarno i konsekventno trajnost i sigurnost posjedovanja namještenja i realne plaće, kao specifičnog elementa. Ovime, dakako, i realnost općeg elementa — doma postaje odlučnim faktorom. Samim tim, što sav narod odnosno većina naroda ističe zakonitost ovoga stajališta bivaju kolektivističke iluzije i nade potisnute u stranu, i time se proširuje jedinstveni okvir narodne svijesti i odlučnosti.

Sasvim je jasno, da je ekonomska problematika širega značenja, no ovdje se nije radilo o tome, nego o načelu privatnog vlasništva, u onim osnovama, o kojima, mislim, ne može biti diskusije, pa je prema tome nužno, da se te osnove dovode u vlasništvo narodne svijesti. Jer, ako su i ove osnove po svojoj naravi prijeporne, onda, u ekonomskom redu, sve drugo mora samo pojačavati sukobe. Ako je narod historijski determinirao načelo privatnog vlasništva, onda je neprijeporno, da je dom opći elemenat privatnog vlasništva, zemlja specifični elemenat seljaka, radnja specifični elemenat obrtnika, a posjedovanje sigurnog i trajnog namještenja za radnika i namještenika, sa svim svojim zakonodavnim normama i sankcijama. Unutar prijepornosti, na ovim elementima, svaka je borba klasnoga značaja, krvavih suprotnosti, koje isključuju jedinstvenost na drugim važnim područjima. Svaku pak smetnju stvarnoj jedinstvenosti valja uklanjati s najvećom odlučnosti. Naša spoznaja se mora obogaćivati onim istinama, u kojima narod može i mora biti jedinstvena zajednica na ekonomskom području.

Ivan Oršanić

POVRATAK K SREĆI

Opet jedan Božić s radošću se svrati
u moj dom, gdje noćas mirnije ću leći.
Ili se to možda kroz bol mnogo veći
moja rana mladost — nepovratna — vrati?

I da li bih mogo samom sebi reći,
da mi grubi udes, koji dovijek krati,
opet želi tebe — izgubljenu — dati,
da zanosom kliknem samilosnoj sreći?

O ljubavi vječna, koja slabe dižeš
i plemeniš krute, iz sna budiš mrtve,
primi moga srca, kome plam užižeš

zadnja poniženja, odricanja, žrtve.
Pa da s mnogo duše ove noći duge
kraj voljene žene zaplačem od tuge.

Zvonko Kuhar

SUNCE U NOĆI

Ne vidim, ne čujem i šapćem u žaru:
nikoga ne volim do pjesme i neba.
Badava se dajem u posljednjem ďaru
s blagoslovom vina i pšeničnog hljeba.

Nestale su čežnje, zanosi za ženom,
kad sam živio za jedne vedre oči.
I uzalud tražim osušenom zjenom,
da se opet suza kao prije toči.

Ja nemam radosti, no nemam ni bola,
nitko da naruši šutnju moga mira.
Nekad zagonetna duša sad je gola
i srce mi više nikoga ne bira.

Tko će doći, da me do dna preobrazi,
da me smiri (vječno nemirna) u noći?
Tko će da mi pride, kad sam u ekstazi,
da me blago digne, kad sam u samoći?

Od nekuda zvona, ko da plaču djeca...
Ja, nesvladan tugom, slažem nove rime,
i u prvom mraku sve u meni jeca
za neznanom ženom, kojoj ne znam ime.

Zvonko Kuhar

MUTNO DJETINJSTVO

Jedna modra rijeka teče mojim snom.
Grobovi umrlog cvijeća.
O, kako šume bijela krila nada mnom
i podsvijesno se duša nečeg sjeća.

Sve samo slike, žute, žute, crne.
Skitnje samotnim stazama.
Zànose duge, kad misao se trne
u djetinjastim još ekstazama.

Oblaci šušte, daljine, ljudi, žene.
Sve su stvari tajne, pune strave.
Otvaraju se zjene na sjene, i pjene
rastu ove tajne jave.

Uspomene drage, snene, djetinjaste.
Vedro lice ispaćene majke.
Hvatali smo sunce i gazili mjesec, kad kroz noći raste.
Bajke, slike, slike, slike, bajke.

Juraj Kaštelan

MODERNA ŠTAMPA

Novinske vijesti.

Predmet nauke o novinarstvu[34] je novina. Temelj novina bila je od prvog njihova početka sve do danas vijest (vijesti)[35]. U formi vijesti javljaju se novine već u svojim prvim počecima kod starih Rimljana kao acta diurna (acta orbis), kod kojih su se vijesti upisivale na mekani kamen i nosile od mjesta do mjesta, gdje ih je narod čitao, da upozna naročito službene obavijesti vlade i senata. Pronalazak tiska proširio je sadržaj novina, ali i dalje ostaju vijesti najvažniji njihov dio, tako da se i današnji pojam novine može odrediti kao u sebi zaokružen sastav vijesti, koji trajno izlazi u kraćim vremenskim razmacima radi obavještavanja interesiranih lica, a vrši se pomoću mehaničkog umnožavanja[36]. Kod toga valja naročito kod kritičnog prosuđivanja novinstva razlikovati stranačko i poslovno novinstvo[37]. Svaka novina pozvana je da vrši službu u interesu javnosti, a pri tom mora prema engleskom shvaćanju sadržavati: a) news (novosti), b) oppinion (izricanje mišljenja), c) commentary (razjašnjenje, komentiranje) i d) features (sve što čitatelje može zabaviti, nasmijati). Prije rata pridavale su engleske novine prednost news oppinios, dok se za vrijeme posljednjeg rata više isticalo features, dok je danas važnije komentiranje. Sve te pojave izučava nauka o novinstvu[38].

U najnovije vrijeme pridaje se sve veća važnost problemima, koji se tiču raširivanja vijesti, koje mogu konkretno štetno utjecati na pojedince i skupine unutar same države, kao i na međunarodne odnose. To pitanje treba prosuđivati sa stajališta, da novine (svjetsko novinstvo) predstavljaju nosioce stvaranja svjetskog publiciteta. »Vijest« ili »novinska vijest« u svojim različitim formama, u kojima se pojavljuje, ne predstavlja jedino, ali svakako najuspješnije i po svom efektu najvažnije sredstvo za korespondenciju čovjeka k čovjeku, države prema državi i naroda k narodu. Zbog toga pripada novinskoj vijesti prije svega eminentno etički i sociološki značaj, ali to ne umanjuje njezinu golemu političku i međunarodnu važnost. Prema svojoj formulaciji, odnosno po svojoj tendenciji predstavlja novinska vijest jedan od osnovnih elemenata, koji su podesni da u svijet unesu mir ili nemir. Zato se govori i o posebnoj politici vijesti kao državno-političkom problemu, iako njezino područje nije točno fiksirano, a predstavlja najvažniji dio opće politike štampe. U vezi s cenzurom predstavlja često nesimpatično spominjana i okrivljivanja cenzura vijesti

---

[34] Dr. Eugen Sladović: Nauka o novinarstvu. (Pravni savjetnik. Zagreb. Godina XV.—1928, broj 11-12).

[35] R.: Zur Geschichte des Zeitungswesens (Archiv für Buchgewerbe und Gewerbegraphik, Leipzig. 1928. Nr. 4).

[36] Karl Bücher: Das Zeitungswesen. Berlin, 1906., str. 482.

[37] Adolf Braun: Geschäfts- und Parteipresse (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Tübingen. 1923. Band 50, str. 204-221).

[38] Dr. W. Bauer: Was haben wir von einer Geschichte der modernen Presse zu verlangen? (Archiv für Buchgewerbe und Gewerbegraphik. Leipzig, 1928. Nr. 4).

samo odsječak opće cenzure tiska. Cenzura vijesti ne smije nikad smetnuti s vida, da »vijest« ima svoj vlastiti život tako, da se načelno ne može izbrisati iz života time, što se zabrani njezino publiciranje u novini, jer u potonjem događaju napušta onaj svoj normalan put, napušta solidno posredovanje novina i spušta se u zamazane kanale prepričavanja i uzveličavanja.

Ovamo spada naročito pitanje senzacionalne štampe i političkih uznemirujućih novinskih vijesti. No kod prosuđivanja toga pitanja valja uvažiti, da povijest, razvitak, politika i društvene forme pojedinih država daju novinstvu svoj tipičan izričaj, a internacionalitet pribavljanja vijesti osniva svjetsku povezanost. U vezi s važnosti pojedinih država u međunarodnom koncertu političkih silâ, vrši njihovo vodeće novinstvo golem utjecaj na političko i moralno mišljenje svijeta, a konačno i na političke odluke odgovornih vlada, na svjetsku i nacionalnu privredu, kao i na društveni i kulturni život. Sve te sile zajedno sačinjavaju koncert svjetskog novinstva, kojemu se zbog toga pridaje značaj posebne (sedme) velevlasti. Ta činjenica mora se uvažiti, kad se govori o novinstvu kao cjelini[39].

Na žalost ne smije se previdjeti činjenica, da narodi nijesu sve do danas uspjeli da unaprijede ideju mira (kako to ona zaslužuje) u svom vlastitom interesu, niti isključivo za tu svrhu upotrebljuju novine, radio, film i druga suvremena tehnička sredstva za prijenos vijesti[40]. O tome nema dvojbe, da po svoj prilici ne će nikad uspjeti ukloniti objavljivanje neistinitih i tendencioznih novinskih vijesti, koje ugrožavaju svjetski mir i mir među narodima, isto tako kao ni javljanje vijesti o željezničkim nesrećama i samoubojstvima. Pored toga valja uvažiti i okolnost, da svakako nije nešto u redu u ljudskoj kulturi, ako se vijesti o takvim pojavama javljaju u masama, jer to upućuje na potrebu uklanjaja uzroka i povoda. Bolest treba liječiti u korijenu tako, da ne dostaje samo uklanjanje njezinih posljedica.

Ako se promotri sadanje političko, moralno i privredno stanje na svijetu, može se bez pretjerivanja ustanoviti, da se njegovi široki dijelovi više međusobno ne razumiju, odnosno da se često ne će da razumiju, tako da vlada pravi babilonski toranj. Danas vladaju na svijetu nepovjerenje i strah, što vrlo nepovoljno utječe na političke i privredne odluke, tako da ove kolebaju od danas na sutra. Osim toga što su međunarodni trgovački i kreditni odnosi mjestimice posve (znatno) prekinuti ili bar znatno suženi, prestalo je gotovo posve međusobno povjerenje u privrednom i političkom životu, a bez povjerenja nema ni uspješne politike ni uspješnoga privrednog poslovanja, — jer povjerenje je kredit, a kredit povjerenje. Zato smatraju svi (i državnici i privrednici) da se mora svim sredstvima najprije uspostaviti izgubljeno i uzdrmano povjerenje, pa iako se s time u vezi preporučuju različite metode i putovi, u jednom se ipak slažu svi interesenti, da treba svladati zapreke, koje se tome suprotstavljaju.

---

[39] B. Dür: Zitate über die Presse. — Die Macht und Bedeutung der Presse im guten und im schlechten Sinne. Linz. 1908.

[40] Wilhelm Waldkirch: Weltpresse und Weltkrise. Die Zeitung zwischen Krieg und Frieden. Ludwigshafen am Rhein. 1937.

Suzbijanje tendencioznih političkih vijesti.

Danas se govori mnogo o borbi protiv raširivanja (prijenosa) vijesti, koje ugrožuju mir među pojedincima, društvima i narodima. Ovamo spada naročito borba protiv prenošenja vijesti, koje ugrožuju međunarodni mir. Tako se primjerice već duže vremena opaža, da radio prenoseći različite vijesti i saopćenjâ — koja se vrše usmeno u formi novinskih vijesti — uzrokuje mnogobrojne poteškoće i nesporazumke u odnosima među narodima, odnosno, da te poteškoće povećaje umjesto da ih umanjuje i izbjegava. To je bez sumnje jedan od simptoma međunarodnih napetosti, koje sad proživljuje čitavo čovječanstvo, a koje zbog opstojećih ideoloških razlika sadrže u sebi mnogo virulentnog karaktera. Narodima je slaba utjeha, ako ih tko uvjerava, da su sve te pojave samo refleks postojećega političkog stanja, jer se one mogu u pravilu označiti zapravo kao uzrok tih napetosti i nemira. To vrijedi u mnogom i za novinstvo. Zbog toga se smatra potrebnim da se raspravi stanje, koje neposredno stvaraju radio i novinstvo, jer već sama takva rasprava može poslužiti uspostavi i održanju međunarodnog mira. Radio-preduzeća i novinstvo treba da uvaže jeftinu spoznaju, da sa rasprostranjivanjem vijesti putem radia i novina preuzimlju na sebe golemu odgovornost na međunarodnom području, jer od nekontroliranih vijesti, koje uzrokuju nervozitet i paniku, prijeti golema pogibao čitavom čovječanstvu.

O saradnji naroda neobično se mnogo piše u posljednje vrijeme, iako se ne može tvrditi, da su svi ti mnogobrojni napori doveli do bitnih i novih spoznaja i vidljivih (praktičnih) uspjeha. No ipak je postignuta objektivna spoznaja, da se mir među narodima i njihova poštena suradnja ne može osigurati, ako se povređuju njihova posebna tradicionalna narodna obilježja i narodne svetinje i oni degradiraju na beznačajne prolazne egzistentnosti. Mir među narodima može se postići samo na osnovi međusobnog poštovanja, priznanja narodnih osobitosti i narodne prošlosti i njihovih opravdanih političkih težnja. Problem međunarodne suradnje usko je povezan s načelom slobode mišljenja i tiska, jer oboje predstavljaju najjače sredstvo pro i contra poštene suradnje.

Općenito je uvjerenje, da nervozitet sadanjeg vremena predstavlja veliko zlo za područje čitavoga privatnog i javnog života ljudi i naroda jednako kao i za međunarodni život (suradnju). Taj nervozitet proizveo je već mnogo zla u privatnom i javnom životu, a podjedno predstavlja stalnu pogibao za dobre, uređene i prijateljske međunarodne odnose. Novinari po zvanju moraju nastojati, da iz stupca novina, u kojima surađuju, uklone nervozitet, jer što je manje nervozno javno mišljenje na koje oni utječu, to će se sigurnije postići mir, za kojim svi teže u interesu održanja prava čovječnosti (humaniteta) i kulture.

U sadanjoj epohi služe se svi propagandom (reklamom)[41] i agitacijom. Propaganda i agitacija spadaju među pojmove, kojima se granica ne može točno odrediti. Zato je teško odgovoriti na pitanje, gdje prestaje propa-

---

[41] Rudolf Heizler: Werberecht und Presse (Zeitungswissenschaft. Monatsschrift für internationale Zeitungsforschung mit Archiv für Presserecht. Berlin. 12 Jahrgang, Nr. 7 vom 1. VII. 1937., strana 481. i sl.).

ganda, a gdje počinje agitacija. Danas zahvaća propaganda i agitacija u internacionalnu politiku, a moderna tehnička sredstva stvorila su na tom području posve novo stanje, koje je potrebno raščistiti, ako se želi prevenirati nepoželjnim sukobima. Novina, radio i film pružaju gotovo neograničene mogućnosti za akciju izvan granica vlastite države, ali podjedno uključuju u sebi mnoge pogibli, koje su u vezi sa zloupotrebama tih modernih prometnih sredstava. Načelno se nitko ne protivi privrednoj propagandi, koju vrše pojedine države u svrhu proširenja svoje industrije i turizma, ali se i tu postavlja pitanje o načinu, kojim se ona vodi. Radio predstavlja bez sumnje tečevinu, koja odlučno utječe na kulturan život suvremenog čovječanstva. Radio spaja sela i gradove, uklanja predodžbu o daljini i tuđini te omogućuje brzo prenošenje vijesti, i to naročito novinskih vijesti. Tehnika obećaje i televiziju, kojom će se omogućiti gledanje u daljinu. To su bez sumnje blagodati toga genijalnog izuma, ali se i kod njega pokazuje, da ljudski rod ne može nijednu sreću uživati nepomućeno. Danas se događa vrlo često, da se pomoću radia prenose vijesti, koje unose nemir u svijetu. Tim je započeo radio u sovjetskoj državi i pokvario dobre običaje, ali podjedno izazvao reakciju. U momentima vodi se pravi rat putem radia i pronose vijesti, koje izazivlju druge države i narode. U nehomogenim državama, koje se sastoje od više naroda, smetaju takve radio-propagandne vijesti unutarnji mir i izazivlju nepoželjne reakcije.

Borba protiv senzacionalnog novinstva i tendencioznih političkih laži predstavlja plemenitu i moralnu borbu, koja nastoji uspostaviti i održati mir unutar narodne zajednice kao i mir (internacionalnu) suradnju među narodima i državama. No i ovdje ne bi bilo posve objektivno, kad bi se za lažne i iskrivljene novinske vijesti, koje djeluju uzbudljivo na međunarodno raspoloženje i javno mišljenje, sva odgovornost prebacila isključivo na novinare i novinstvo, jer tko je i malo upućen u novinarski rad, znade, da većinu lažnih i senzacionalnih vijesti ne izmišljaju novinari, ni urednici, nego ih primaju gotove od onih pojedinaca ili zajednicâ (državnih organa), koji su često iz političkih ili privrednih razloga interesirani na tome, da se rašire određene krive vijesti, jer se u mutnoj vodi može po njihovu mišljenju lakše loviti. Vrela za krive i senzacionalne političke vijesti presahnut će onda, kad se nacionalna unutarnja i internacionalna vanjska politika svake države oslobodi sudbonosne nauke, koja smatra, da je političkoj propagandi moralno dopušteno da se posluži svakom viješću, koja može naškoditi protivniku. Sistematska primjena te nauke, koja se prakticira u nekim državama, najviše je kriva, što je politički moral uzdrman u tolikoj mjeri, da gotovo postoji nepovjerenje sviju protiv svega.

Lov za senzacijama služi nekim novinskim režimima kao sredstvo u oštroj konkurencionoj borbi, u kojoj se pojedine novine utrkuju, kako bi postigle što bolji uspjeh prođe kod publike. Zbog toga se ne može jedino pomoću zakonskih propisa pouzdano reglementirati suzbijanje senzacionalnog novinstva, jer bi se na taj način eventualno odviše duboko zadiralo u demokratsko načelo slobode tiska. Tu je potrebno, da sami novinari i novinarska društva iznađu najzgodniji način, da se iz dnevnog života ukloni senzacionalno novinstvo, i da selekcijom pročiste svoje re-

dove od nadrinovinara isto onako, kao što staleške organizacije odvjetnika, liječnika i obrtnika suzbijaju u svojim redovima nadripisarenje, nadriliječenje i nadriobrt kao nelegalne i asocijalne pojave. Pitanje iznošenja senzacionalnih vijesti ne predstavlja zato problem zakonske reglementacije, nego pitanje novinarske časti, odgovornosti i takta.

S tim pitanjem bavila se više puta Liga naroda (koja može u tom pogledu mnogo učiniti) u smislu art. 11. točka druga, pakta[42], jer je ono vrlo usko povezano s problemom svjetskog mira. Zastupnici oficijelnih novinskih bureau-a različitih država istaknuli su na konferenciji u Kopenhagenu godine 1932., da borba protiv širenja netočnih i tendencioznih vijesti pomoću novina i radia predstavlja aktualnu potrebu međunarodnog života, jer one smetaju mir i dobre odnose između naroda i država.

Na međunarodnoj konferenciji, koju je dne 6.—15. VII. 1930. održala Entreaide Universitaire internationale za izobrazbu novinara, a raspravljala naročito pitanje novina i međunarodnih odnosa, raspravljeno je potanko pitanje pribavljanja i raširavanja vijesti.

U vremenu od 20. do 22. V. 1931. zasijedao je u Wien-u kongres »Fédération Internationale des Associations d'Editeurs et de directeurs de Journaux«, na kojem je po delegatima bilo zastupano 13 država. U središte diskusije postavljeno je pitanje borbe protiv tendencioznih vijesti, koje je već bilo raspravljeno na kongresu od 1933. održanom u Madridu. No madridska rezolucija o suzbijanju tendencioznih vijesti ostala je na žalost na papiru. Na ovogodišnjem kongresu predloženo je, da se sklopi međunarodna konvencija za uspješno suzbijanje lažnih i tendencioznih vijesti.

Sve te i druge preduzete akcije povedene u spoznaji, da je potrebna međunarodna suradnja u interesu mira, i to naročito u ovim sudbonosnim vremenima, a da pri tom mogu novinari i novine kao informatori i reprezentanti javnog mišljenja mnogo i bitno pridonijeti, da se sve sile političkog života i zbivanja postave u službu mirnog sporazumijevanja, odnosno da se isključe sve tendencije, koje služe pooštravanju i razjedinjavanju. Svim je tim akcijama konačna svrha, da uklone političko-novinarske gangsterske metode, koje se pričinjaju kao nova era gusarstva, koja se često prikriva koprenom anonimiteta, pa je zbog toga i opasnija, jer zloupotrebljuje slobodu tiska i stvara atmosferu, koja je često slična bučnom sajamskom izvikivanju. Često se danas iznesu određene uznemirujuće političke vijesti, da se sutra dementiraju. No međutim su one već počele vršiti svoje razorno djelovanje.

Senzacije i zločini u novinama.

Pored problema političkih uznemirujućih novinskih vijesti iznosi se i pitanje senzacionalnih vijesti. Činjenica je — na žalost — da se mnogi novinski režimi i novinska preduzeća obrtimično bave produciranjem publicističkih senzacija, jer na tome baziraju svoj tečevni rad bez obzira na štetne socijalne posljedice, koje ovaj neminovno uzrokuje.

---

[42] Dr. Olof Hoijer: Le Pacte de la Société des Nations (Commentaire theoretique et pratique). Paris. 1926., strana 189. i sl.

Sve te primjedbe treba prosuđivati sa stajališta, da se nikad ne smije novinama posve zabraniti izvješćivanje o dnevnim pojavama i događajima, jer bi se u protivnom počele poput lavine širiti glasine o svakom djelu o počinitelju. No sve te vijesti morale bi uvažavati poznatu latinsku »est modus in rebus«. Za reportere opstoji često velika pogibao iskušenja, da iz konkretnog zločina ili nečije tragične sudbine naprave gaudium za čitatelje, a za sebe vrelo prihoda ili pohvale od novinskog preduzeća, koje traga isključivo za senzacijama. Današnji se vijek označuje često kao vijek pogrešne sentimentalnosti i hipokrizije, ali novinar ne smije nikad u svom radu nastojati zadovoljiti težnju za amiziranjem, tako da pri tome podjedno apelira na zle instinkte. Novinar mora i kod iznošenja senzacija uvijek paziti na stvarnost, pa makar se kod toga i ne drži baš apsolutne objektivnosti. Novinar mora uvijek nastojati da apelira na pravo i pravednost (čovječnost) prema najboljim ljudskim osebinama i da njihova načela spoji sa svojim izvješćem.

Smatra se, da novine ne bi trebale objavljivati vijesti o scenama, kod kojih sudjeljuju ljudi, koji su duševno bolesni, odnosno ljudi, koji su opterećeni hereditarnim bolestima. To vrijedi naročito za vijesti o samoubojstvima takvih lica, jer one ne djeluju zastrašujući na druge, nego naprotiv potiču na oponašanje.

S mnogo strana ističe se, da novinske vijesti o zločinima ne mogu načelno druge poticati na oponašanje. No iskustvo potvrđuje upravo protivno. Kod preslušavanja i na glavnim raspravama iznose mnogi zločinci, da su ih na zločin potakle novinske vijesti i opisi o počinjenim zločinima. Takve novinske vijesti donose često potanko opis: mjesta, vremena, nuzgrednih okolnosti, upotrijebljenog oružja i zločinačkog oruđa, otpora žrtve, bijega zločinca i sl. s mnogo romantičnih i uzbuđujućih garniranja. Iako se i uvaži spoznaja, da bez dispozicije nema reak..je i da zločinac svoj milieu više formira nego traži, ipak se ne smije potcijeniti učinak, koji na čitaoce vrše novinske vijesti o počinjenim zločinima. Pa iako se ne usvoji shvaćanje, da u svakom čovjeku leži skriveni zločinac i da prilika čini tata, ipak se mora istaknuti, da lektira može služiti kao posljednji poticaj na odluku ili izvršenje konkretnog zločina. Zato mora dobro novinstvo nastojati odvraćati od zločina, i to pomoću svojih podesno sastavljanih vijesti i svakom prilikom probuđivati i učvršćivati osjećaj prava i odgovornosti. Novinstvo može kod saopćivanja vijesti o počinjenim zločinima iznositi u većem opsegu historijat zločinačkog djela, mjesto samog djela, pa u toj prilici upozoriti na faktore, koji su na zločinca i okolinu utjecali i konačno naveli na izvršenje zločina.

Načelno treba i u tom pogledu priznati novinama ovlašćenje na publicitet, ali načelo novinske javnosti nije sakrosanktna stvar, u koju se ne bi smjelo dirati, ako prevršuje mjeru i nepotrebno oštećuje privatne i javne interese. Sudovi postoje zato, da ljudima pomognu, a ne da im škode. Zato se opravdano postavlja pitanje, što je bolje, da li da ljudi radije trpe nepravdu i nepravo te izbjegavati sudove i pravdu ili da se utječu sudovima tražeći njihovu pomoć protiv nepravde, ali izvrgavajući se podjedno procesu, o kojem novinstvo javno referira ne štedeći nikakva ni najintimnija privatna i kulturna dobra. Tu se svakako traži i lojalna suradnja novinara i sudova.

To se tiče i pamfletističkih napadaja na osobnu i obiteljsku čast. To stajalište zauzima englesko tiskovno pravo i novinstvo, koje u tom pogledu može u mnogom služiti kao ugled. Englesko novinstvo nije, kako je spomenuto, ograničeno ni cenzurom ni državnom kontrolom, ali uza sve to nije neograničeno slobodno u iznošenju različitih vijesti, jer pozitivno zakonodavstvo zabranjuje povrede morala i osobne časti. Pomenuti Law of libel, koji predstavlja kompleks sudskih rješidaba i pozitivnih zakona, primjenjuje se na događaje, u kojima se određeno lice putem novina izvrgava na difamirajući način mržnji, preziru ili smiješnosti javnosti, odnosno prikazuje na način, koji može škoditi njegovim interesima u zvanju. Pojam libela nije točno zakonski definiran pa konkretno ovisi od odluke suca, da li takav predleži. Budući da u jesnom događaju pogađaju teže kaznene sankcije autora, urednika, izdavača i tiskara, uskraćuju engleske novine uvrštenje odredenih članaka (prikaza) i vijesti, jer se ne žele upustiti u labirint libel-prava Možda bi se moglo prigovoriti, da upravo to libel-pravo u znatnoj mjeri ograničuje slobodu engleskog novinstva, tako da se to ograničenje jedva može složiti s načelom demokracije, jer strah pred sankcijama suzdržaje novine od objavljivanja različitih vijesti. No činjenica je, da englesko javno mišljenje ne zahtijeva potpuno ukidanje libel-prava, nego samo njegovu reformu. Spomenuti Official Secret Act, 1911. (koji je noveliran godine 1920.) o čuvanju državnih tajna u znatnoj mjeri ograničuje englesko novinstvo. Kao primjer iznose se slijedeći događaji. Engleski novinar, koji je iskoristio informaciju, koju je dobio iz povjerljive redarstvene okružnice o progonu nekog defraudanta, strogo je kažnjen, jer se kratio otkriti ime svog informatora-redarstvenog činovnika. Drugi engleski novinar kažnjen je zbog toga, što je objavio informaciju dobivenu od nekog poštanskog činovnika, koji je slučajno prisluškivao telefonski razgovor trećih lica, i to zbog povrede službene tajne. Razumljivo je, da ti strogi propisi u znatnoj mjeri ograničuju slobodu tiska.

Društveni skandali i nemoral u novinama.

Novine ne bi nadalje smjele iskorišćavati različite društvene skandale, među koje spadaju naročito ženidbene rastave, takvi pojave uzveličavati krupnim natpisima, koji svraćaju svačiju pozornost. Novine čitaju danas i nedorasla djeca, a takve vijesti ne utječu povoljno na njihov moralni habitus. To vrijedi općenito i za iznošenje različitih događaja i pojava iz privatnog života, privatnih (obiteljskih) tajna, indiskretnih uvreda[43] i sl. Važnost toga pitanja naglasio je dr. Politeo[44].

U javnosti se često ističu pogibli, koje u sebi uključuje spomenuto novinsko izvješćivanje o nesrećama i zločinima. Novinske vijesti o zločinima i nesrećama predstavljaju vrlo kompliciran i delikatan problem,

---

[43] § 299. kaz. zakona od 29. I. 1929. — Dr. Metod Dolenc: Tumač krivičnog zakonika Jugoslavije. Zagreb. 1930., str. 378. — Dr. Metod Dolenc i Aleksandar Maklecov: Sistem cjelokupnog krivičnog prava Jugoslavije. Beograd. 1935., str. 184.

[44] Dr. Ivo Politeo: Štampa, javnost i sudovi (Archiv za pravne i društvene nauke. Beograd. Godina XXVII., drugo kolo, knjiga XXXIV—LI, broj 4. od 25. V. 1937., str. 408. i sl.).

koji se može ispravno ocijeniti, samo ako se promatra s visokoga etičkog stajališta. Ako se taj problem svede na čisto psihijatričko područje, predstavlja središnji problem odnosa između novinstva i javnog mišljenja, odnosno njegovu aktualizaciju. No taj problem uključuje u sebi i centralno pitanje ukupnoga ljudskog zajedničkog djelovanja. Postavlja se naročito pitanje, u koliko se novinsko izvješćivanje o zločinima i nesrećama smije ili mora prilagoditi određenim moralnim načelima, odnosno kako čitaoci primaju vijesti o zločinima i nesrećama. Poznato je iz iskustva, da se kod usmenog prenošenja vijesti od čovjeka do čovjeka neprestano mijenjaju činjenice, koje ju sačinjavaju (fama crescit eundo), tako da se vijest neprestano preformirava i povećaje, što dalje dopire od svog izvora. Tome nasuprot pružaju novinske vijesti golemom broju ljudi jednaku sliku o događaju (činjenicama), koji je novinarski formuliran. Kod toga drže se novine primjerice kod izvješćivanja o prometnim nesrećama (automobilskim sudarima) u pravilu činjenica, koje su redarstveno ustanovljene, a u kaznenim procesima formira vijesti i saopćenja samo uredništvo (reporteri, dopisnici). Razumljivo je, da zbog toga može novinska vijest o kaznenom procesu vršiti veliki upliv na čitaoce, i to prema tome što iznosi, a što izostavlja, kao i s obzirom na način, na koji iznosi svoje saopćenje.

Ako se postavi pitanje, zašto novine izvješćuju o zločinima i nesrećama, može se na nj odgovoriti s različitih stajališta. Novine se služe takvim izvještajima iz različitih razloga, kao na pr. da se naprave važnima, iz samilosti ili zluradosti odnosno iz konkurencione ili političke pakosti. Si su ti momenti naročito akcentuirani u događajima, u kojima novinar piše za novinsko poduzeće, koje se nastoji pokazati što interesnatnijim, jer u tom događaju mora izvješće sastaviti onako, kako to poduzeće od njega traži u težnji da udovolji zahtjevima svojih čitatelja. Kod prosuđivanja toga pitanja ne smije se s vida smetnuti okolnost, da današnja novina mora do određene granice zadovoljiti radoznalost svojih čitatelja, koji su željni senzacija, novosti i nepoznatih stvari. Čitatelji traže od svoje novine, da im po mogućnosti pruži nešto posve drugo nego im donosi njihov dnevni život i životni poziv, odnosno da ih (bez vlastite pogibli) pozabavi i misaono prenese u drugi milieu kao primjerice u položaj delikventa, oštećenika, državnog tužitelja ili suca. Kod mnogih čitatelja današnjega nervoznog vremena znači pravi užitak, kad mogu pomoću novinskih izvještaja preživjeti određeni zločin ili nezgodu, koja je svršila smrću. Kod iznošenja novinskih vijesti o zločinima i nesrećama može međutim odnosna novina uvijek jače naglasiti odgojne momente, a pri tome poslužiti i razjašnjenju konkretnih događaja te time služiti prevenciji. O tome nema sumnje, da je danas potrebno ljude upozoravati na pogibli od provalnika, varalica, otrovanja alkoholom ili plinom, eksplozije benzina, džepara i sl. Zato se može novinska vijest o takvim događajima uvijek spojiti s moralnim i odgojnim momentima i s upozorenjem.

Sudske rasprave i novinari svijesni moralne odgovornosti.

U javnosti je često nabačeno pitanje, da li je potrebno da se određene civilne i kaznene sudske rasprave vode uz isključenje novinara, odnosno uz pristup novinara, ali uz uvjet, da o njima izvješćuju samo dje-

limično. O oportunosti toga mišljenja mogu opstojati različita shvaćanja. Načelno bi trebalo uvijek davati prednost javnoj raspravi pred tajnom (koja se provodi uz isključenje javnosti), jer javno raspravljanje podržaje u širokim slojevima naroda interes za sud, sudovanje i pravo, a u mnogom djeluje i preventivno. Zato se novinama ne može oduzeti mogućnost izvješćivanja o sudskim raspravama. No s druge strane morale bi novine same skrbiti za to, da njihove odnosne vijesti ne budu odviše dramatične i romantične, iako se ne može poreći činjenica, da su često i same rasprave takve naravi, i da novinari prema duhu vremena često pišu da zadovolje težnji čitalaca za senzacijama. Novine ne bi kod toga ipak nikad smjele zaboraviti na okolnost, da senzacionalne vijesti (izvješća) o kriminalnim sudskim raspravama škode i okrivljeniku (počinitelju), u kojem se razvija osjećaj ogorčenja i socijalne izoliranosti, a po tome i težnja za reakcijom protiv cjelokupnog društva, ako opazi, da novinske vijesti izazivlju protiv njega osvetu publike ili da ga izvrguju smijehu (ruglu). Takav osjećaj može mnogom delikventu, koji je stjecajem različitih okolnosti prvi put na optuženičkoj klupi, oduzeti posljednji ostatak samopoštovanja, tako da nakon svršetka dosuđene kazne postane zločinac po profesiji. S druge strane smatra se pogrešnim, ako se zločinu daje herojski značaj, jer to djeluje isto onako kao i kad se zločinac ili njegova žrtva prikazuje smiješnim. Novine moraju načelno izbjegavati sve one vijesti, kojima se uzveličaju pogibeljni (asocijalni) instinkt, kao primjerice osveta, odmazda i sl.), koji nemaju veze s društvenom (sudskom) reakcijom, a mogu služiti kao poticaj za oponašanje. Tako primjerice u Italiji mora sudac odlučiti, da li se smije određena sudska osuda objaviti u novinama u cijelosti ili u izvatku. U pravilu smiju se sudske osude objavljivati u novinama samo u izvatku, koji unaprijed odobrava sud. Ako sud odobri objavljenje određene osude u cijelosti, ne smiju novine ništa ispuštati ni mijenjati.

U novijoj literaturi raspravlja o tome pitanju Jaquillard[45], predstojnik redarstva u Laussan-i prikazujući odnos između zločina i novinstva na osnovi dugogodišnje prakse, t. j. udio, koji pripada novinstvu s jedne strane kao pomagaču pravosuđa i redarstva u iznalaženju zločinca, a s druge strane kao nehotimičnom i nedragovoljnom pomagaču zločinca i zločinačkih instinkta. Jaquillard ističe, da postoji određeno novinstvo, koje u težnji za senzacijama i potankostima pruža primjere i gotovo potiče na nasljedovanje, i to naročito u sadanjem vremenu prezasićenosti i težnje za avanturama. Zbog toga smatra Jaquillard, da ozbiljno novinstvo mora posvetiti punu pažnju kod izvješćivanja o zločinima, odnosno kod pomoći, koju nastoji svojim informacijama pružiti pravdi kod ustanovljenja zločinca i njegova privedenja zasluženoj socijalnoj kazni. U tom pravcu poželjna je saradnja novinstva prema idealima čovječnosti i socijalne pravde.

Kod promatranja toga problema valja polaziti sa stajališta, da funkcija novinstva predstavlja javnu službu državi, narodu i javnosti, pa zato mora sistematski služiti samo istini bez svake egoističke i tečevne partikularne svrhe. Novinstvo mora uvijek nastojati unaprijediti više ideale i pravne kulturne težnje naroda i čovječanstva. Novinari po zvanju moraju

[45] Robert Jaquillard: La Crime et la Presse. Lausanne. 1937.

govoriti mirnim i stvarnim jezikom te uvijek davati prednost objektivnom promatranju, događajima i pojavama, o kojima pišu te po mogućnosti otklanjati svaki nervozitet. Što su manje nervozni novinari kao nosioci javnog mišljenja, to će se sigurnije postići ono, što se naziva mir u interesu prava, pravice, čovječnosti i kulture. Općim ljudskim i narodnim interesima može služiti samo onaj novinar, kojega u njegovu radu rukovode ta načela i koji je uvjeren, da načelo slobode novinstva ne uključuje ni u najslobodnijoj ni najdemokratskijoj državi samovolju ni anarhiju. Novinari po zvanju moraju uvijek biti svijesni, da javno novinstvo nije privatna stvar, nego oruđe kulture, služba čovječanstvu, narodu i domovini, a podjedno i moćno odgojno sredstvo. Novine moraju uvijek upućivati na istinu, iako pri tome mogu upotrijebiti konstruktivnu, stvarnu, ispravnu i potrebnu kritiku, ali se moraju suzdržavati od puke negacije sviju opstojećih kulturnih vrednota. Novinari po zvanju moraju uvijek biti svijesni, da nije istina da čitatelji traže nemoralno i neistinito novinstvo, nego da naprotiv žele dobro novinstvo. Novinari po zvanju treba da uvaže, da je javan moral isto tako važan kao i privatan moral i da ljudi XX. stoljeća sve upornije traže da mogu konačno živjeti bez straha. Novinstvo ne smije nikad postati isključivo intelektualna, politička i privredna (komercijalna) institucija, jer s obzirom na svoje sve jače rasprostranjivanje u širokim slojevima pučanstva vrši i ulogu važne moralne institucije u životu pojedinih naroda kao i na području međunarodnog života. Kad se novinstvo ne bi toga uporno držalo, moralo bi jednog dana podleći jačim silama. To je kardinalan zahtjev sviju dobro mislećih ljudi sadanjeg vremena, koji se ne može nikad potpuno obuhvatiti zakonskim paragrafima i pravnim normama, jer se u prvom redu tiče odgoja, karaktera i shvaćanja pojma časti onih ljudi, koji su pozvani da formiraju moralnu sliku novina.

Novinstvo i radio.

Među aktualna pitanja spada i odnos između novinstva i radia, koje naročito karakterizira činjenica, da oboje služe prenošenju vijesti. U novije vrijeme nastoji se omeđiti njihovo područje rada. Radio ne smije smatrati svojom zadaćom, da potpuno prodre i zavlada na području drugih forma oblikovanja političkoga i kulturnog života, niti da služi kao potpuna zamjena za kazalište, film, novinstvo, koncertne dvorane i sl. Tome nasuprot mora radio nastojati da formira i upotpuni područje svoga naročitog stvaralačkog djelovanja kao posebna moderna forma spomenutog oblikovanja, u kojoj se pojavljuje i manifestira stvaralačka volja čovjeka. Radio ne smije smatrati svojom zadaćom, da poput novina pribavlja vijesti i da ih emitira kao izvorne, niti da vodi propagandu za određenu ideologiju ili političku stranku, koja je slučajno (momentano) na vlasti. Tome nasuprot može radio svoju funkciju upotrijebiti za uspješnu reklamu novinstva uopće, emitiranjem njegovih vijesti, izdavanjem posebnoga stručnog radio-novinstva i t. d. Između novinstva i radia mora opstojati usklađeno djelovanje, jer se radio-emisije obraćaju na sve slušače, a ne obuhvaćaju samo slušače određene političke stranke ili ideologije.

Zaštita od terora štampe.

Pitanje novinskih vijesti usko je povezano s problemom pravne zaštite, koju pravni poredak pruža pojedincima (obiteljima) za zaštitu njihovih zakonitih prava i interesa. U modernoj državi opstoji praktična mogućnost, pomoću koje se može spriječiti, odnosno progoniti zloupotreba javnog tiska i protupravni napadaj novinstva[47]. Tu važe norme kaznenog zakona, kazneno-pravnih zapljena novina, ali je njihova primjena juristički dosta rastezljiva, tako da se može upotrijebiti i u protidemokratske svrhe, odnosno kao sredstvo za potiskivanje tiskane slobodne javne riječi. U mnogim državama mogu se u tu svrhu juristički upotrijebiti i shodne civilno-pravne mjere (kao primjerice art. 28. švicarskoga građan. zak.), iako iskustvo pokazuje, da u praksi zakazuje odnosni postupak zbog osobitosti, kojima se odlikuje moderno novinstvo. Zbog svega toga predlaže se izgradnja posebnoga detailnog tiskovnog prava, koje se naročito obazire na moderno novinstvo. Kod izgradnje te pravne materije mora se sistemu, po kojem se rješavanje novinskih stvari (sporova) predaje u područje rada redovitih sudova, davati bezuvjetna prednost pred sistemom, po kojem se takvo rješavanje predaje u kompetenciju upravnih oblasti. Životno iskustvo pokazuje naime potrebu, da se pravna reglementacija novinstva i primjena odnosnih norma po mogućnosti što više oduzme od stranačko-političkih oscilacija i slučajnosti.

U vezi s objavljivanjem novinskih vijesti, kojima se smatra povrijeđenim određeno lice, valja spomenuti institut novinskog ispravka. Sa stajališta novinskog publiciteta predstavlja ispravak često nezgodan teret, a često kvari ugled novini, koja ga donosi, jer se u potonjem često nalaze navodi, koji dovode pred javnosti u sumnju njezino istinoljublje. Pojam pravne države, koji u sebi uključuje pravnu sigurnost i pravnu zaštitu, usko je povezan s pravom samopomoći, koja se na području slobode tiska garantira licima, koja se smatraju povrijeđena novinskim vijestima. Novinski ispravak predstavlja formu pravne samopomoći. No to ovlašćenje pridržaje posve naravno i država za samu sebe, jer je i njoj često u interesu, da određenu novinsku vijest ispravi i prikaže pravo stanje stvari. U okviru ovog kratkog prikaza nije moguće iznijeti sve starije i novije zakonodavstvo, koje se tiče novinskog ispravka. Radi povezanosti iznosi se samo najnovija regulacija toga pitanja prema austrijskom pravu, koja nastoji uvažiti dosadanje iskustvo. U Austriji su na osnovi zakonskog ovlašćenja[48] naredbom saveznog ministra za prosvjetu, kojemu je povjerena uprava saveznog ministarstva za pravosuđe, od 12. I. 1934.[49] izmijenjene i nadopunjene odredbe tiskovnog zakona od 7. IV. 1922.[50] o ispravcima novinskih vijesti. Ta naredba proglašena je dne 16. I. 1934.,

[47] Dr. F. Steinitz: Missbrauch der Presse und seine Bekämpfung (Recht und Wirtschaft. Berlin. Jahrgang 7. 1916. Nr. 2, str. 37). — Dr. Prodanović: Stavljanje pod sud i optužnica po zakonu o štampi (Arhiv za pravne i društvene nauke. Beograd. Godina XXVI., drugo kolo, knjiga XXXII., broj 2, str. 157).

[48] Zakon od 24. VII. 1917. (R. G. Bl. Nr. 307).

[49] B. G. Bl. Nr. 27. — Dr. Robert Bartsch: Das neue österreichische Recht. (II. Rechtspflege, c) Strafrecht und Strafprozess, 8. Pressgesetz) Wien.

[50] R. G. Bl. Nr. 218.

a na snagu je stala dne 17. I. 1934. Tom naredbom nadomješten je izraz »Berichtigung (ispravak) izrazom »Entgegnung«, jer prvi izraz zavodi u bludnju i pobuđuje pogrešnu predstavu, kao da je krivo (neistinito) ono, što se ispravlja, a ispravno (istinito) ono, što je na to odgovoreno. Izraz »Berichtigung« ne odgovara biću ispravka, kojemu je u prvom redu svrha, da interesiranim licima pruži mogućnost, da pred istim forumom odgovore, pred kojim su napadnuta i da im se tim načinom osigura i oživotvori pravni zahtjev, da javnost sazna i za njihovo mišljenje. Time pruža pravni poredak interesiranom (napadnutom) licu prema načelu audiatur et altera pars pravo na odgovor u istoj novini, jer to služi kao sredstvo za unapređenje istine. Načelno smatraju se neopravdanima zahtjevi, koji traže da se novine ne primoravaju na publiciranje ispravaka ili odgovora, koji nijesu istiniti. Takvi zahtjevi polaze predaleko, a pored toga praktično ne mogu se ispuniti, budući da bi provedenje dokaza o istinitosti ili neistinitosti odgovora nerazmjerno vremenski otegnulo njegovo objavljivanje u novini, i time konkretno oslabilo utjecaj odgovara, koji bi konačno bio ustanovljen kao istinit. No s druge strane smatrao je austrijski zakonodavac potrebnim, da prevenira posebnim propisima upotrebu prava na odgovor, pa je zbog toga ustanovio (§ 23. rastavak 2) događaje, u kojima se može uskratiti primitak (uvrštenje) odgovora, i to: a) ako odgovor stigne nakon dva mjeseca računajući od dana objavljenja određenih činjenica, b) ako je interesirano lice u povodu sastavka, koji sadrži odnosno saopćenje (vijest), već ishodilo uvrštenje odgovora u istoj novini, c) ako odgovor nije sastavljen u njemačkom jeziku ni u jeziku, u kojemu je objavljeno saopćenje, d) ako bi objavljenje odgovora potpadalo pod kaznenu sankciju, i e) ako se odgovor tiče vijesti, koju je novina po zakonu dužna objaviti (na pr. na osnovi naredbe od 30. VI. 1933. B. G. Bl. Nr. 282 o objavljivanju službenih oglasa u novinama), odnosno vijesti, kojih se ispravnost može odmah ustanoviti na osnovi već uslijedile odluke ili dispozicije određene austrijske oblasti. Ako je objavljenje odgovora uskraćeno samo iz toga razloga, jer odgovorni urednik nije priposlani odgovor smatrao odgovorom na objavljene činjenice, može se na to primorati, ali radi toga ne potpada pod posebnu kaznu, jer odluka na prinudno objavljenje odgovora zamjenjuje kaznu. Ako se u kaznenom postupku ustanovi, da je objavljenje odgovora u zatraženoj formi uskraćeno s razloga, što između ostaloga sadrži i mjesta, koja ne predstavljaju odgovor na objavljene činjenice, ustanovljuje sud, što se od odgovora mora objaviti, presuđuje na objavljenje odgovora u smislu toga ustanovljenja i oslobađa okrivljenika. »Ispravnost« novinske vijesti mora se dokazati odlukom ili dispozicijom određene oblasti; ako se odluka određene austrijske oblasti osniva na ustanovljenju određene činjenice, ili ako odluka određene austrijske oblasti predpostavlja oblasno ustanovljenje određene činjenice, ne može se »ispravnost« oblasne odluke ili dispozicije više dokazati, ako je viša oblasna instancija ukinula odluku ili dispoziciju niže oblasne instancije, odnosno preinačla (na pr. osudu u rješenje svake krivice), jer je time otpalo ustanovljenje konkretne činjenice. Ako je u određenoj novini na zahtjev interesiranoga privatnog lica objavljen neistinit odgovor na istinito ustanovljenje činjenica, može vlasnik novine od lica, koje traži objavljenje odgovora, zahtijevati uobiča-

jenu (propisanu) pristojbu za uvrštenje na istom mjestu. Time što je pravno statuiran pravni zahtjev samo protiv privatnih lica, koje ishode objavljenje neistinitih odgovora, prevenira se neopravdanim tužbama protiv navodno neistinitih oblasnih odgovora. O tome pravnom zahtjevu odlučuje civilni sud. Ako je neistinit odgovor očito objesno ishođen, mora se vlasniku novine na njegov zahtjev pored toga isplatiti primjerena svota do iznosa od 1000 šilinga kao naknada za učinjenu nepravdu. Ako sud udovolji takvoj tužbi, mora u osudi dosuditi pravo vlasniku novine, da osudu objavi na trošak osuđenog lica unutar određenog roka; objavljenje obuhvata osudu i njezine razloge, a u osobitim događajima može se odobriti i objavljenje učina (činjeničnog stanja), koji je utvrđen osudom.

Ovamo spada i pomenuto pitanje ispravaka, koje novinama šalju javne oblasti, a za koje primjerice u Jugoslaviji ne vrijede iste odredbe kao za ispravke običnih građana. O tome nema sumnje, da je posve opravdano, da se javnim oblastima osigurava zakonom jednako pravo na ispravak, ali nije opravdano, da se kod toga tim oblastima zajamčuje privilegirani postupak na štetu običnih građana, jer bi opravdanije bilo baš protivno stajalište. Prema opstojećem tiskovnom pravu u Jugoslaviji nije naime običnom građaninu zakonski osiguran minimum veličine ispravka, koji je dovoljan za postignuće željene svrhe, nego samo maksimum (članak 28.: »... dva put veći od stvari, koja se ispravlja«), dok taj maksimum ne veže javne oblasti. Tu demokratsku odredbu mogu javne oblasti, kad bi konkretno htjele, vrlo uspješno upotrijebiti protiv politički nepoželjnog novinstva ugušujući ga svojim ispravcima bez kraja i konca.

Dr. Eugen Sladović

TUGA ZA NAŠIM MOMCIMA

Slutiš li, neznana, travanj u zelenom plaštu,
nemir sivih kuća, samotno srce pred mrakom
i tugu malenog sela za svojim najboljim momcima
što u vojsku otputovaše popodnevnim vlakom.

Noćas su, neznana, u vrtovima procvale trešnje,
i mekan sag je proljeće prostrlo do stanice.
S brda su kradom bijele ruke rupcem mahale.
Otišli su momci ... Do tuđe, daleke granice.

Znam; mnoge su sobe večeras poput moje tihe:
u njima plaču djevojke blijedih i rumenih lica.
(Uveli prsti tuge na glazbalu žalovanja
prelaze nujno preko rasplakanih žica.)

Tuguje selo za momcima i šute staze kraj njiva.
U sneni sumrak se pitam: ko će za mnom plakati?
Ni puteljci, ni polja, ni drage mlade djevojke.
— Tek napuštena soba — i moja starica mati.

Stjepan Jakševac

NEGATIVNI TIPOVI INTELEKTUALACA

Hrvatski narod od g. 1102. teoretski, a od 1527. de facto fatalnom svojom političkom kavalirštinom, širokogrudnošću, a priznajmo kadikad i glupošću, ukliješten u stanovitim historijskim razdobljima među neprijateljskim narodima, neispravno i nezgodno orijentiran u momentima odlučujućih nacionalnih i internacionalnih političkih konstelacija, bijaše objektom asimilacionih manipulacija i Germana i Madžara i Talijana i Slovena. Geopolitički integritet Hrvata bijaše u političkoj historiji lediran najpodlijim pokušajima, ali integritet političkoga historizma, kulturne tradicije, integritet nacionalnoga individualizma nije do g. 1918. ozbiljno nikad bio lediran ni dolazio u hipotetske položaje. Integritet je hrvatskog narodno-političkog individualizma danas u takovom položaju, da »patres et conscripti« naroda moraju osjetiti svu težinu odgovornosti, upoznati otpornu snagu svih narodnih elemenata, ispravnu orijentaciju pučkih tribuna, te osigurati solidnu kompaktnost i snošljivost svih međusobnih slojeva naroda! Hrvati su tipičan narod, koji, iako bez svoje dinastije i formalne države i lišen političkih prerogativa, ipak imade neobičnu kulturnu vitkost i sposobnost, da uporednim korakom slijedi svu suvremenu kulturu ostale Evrope, narod je to velike ambicije, da se održi kao kulturno politički individuum. Radi nenaravne nutarnjo-političke krize hrvatskoga naroda, stvorene mimo volje mnogih najboljih narodnih ljudi, i mimo volje širokih masa, nužno je provesti analizu intelektualnih vrednota onih elemenata, koji su svuda u svijetu kod svih naroda faktori, suradnici, vodiči i nosioci kulture i političkih orientacija.

Stigma pokvarenjaštva

Inteligencija je nerv i budnost naroda, kinetička energija naroda, jer ona poput površine mora osjeća sve vibracije života, i od nje se prenosi ta vibracija u najdublju dubinu — narod. Stoga inteligencija mora biti neprestano aktivna, neprestano rasti u pozitivnoj duševnoj evoluciji, kako bi davala optimalne impulze životu svoga naroda. Nepojmljivo je, koliko ipak među intelektualcima imade epikurejaca, Oblomova, poklonika misoponije (lijenosti); obožavatelja nebrige za svijet i životne napore — u provinciji i u gradu, kao da ne bi bio grijeh protiv naravi živjeti poput vreće sa dva otvora. Tipičan indolent i misoponik ipak neobično nametljivo, samodopadno i autoritativno kritizira, negativistički analizira i rasiplje savjete, uz velike geste buči i prazno polemizira, samozvano sudi i anatemizira podsvijesno nastojeći da umiri osjećaj vlastite krivnje radi parasitkog nerada. Takova je psihologija znatnog dijela intelektualnih indolenata. Bilo je, i sada imade čak političara, koji žive, vegetiraju ovakvim životom. Dokumenat nebudnosti, i neukosti i indolence političara nalazimo kod svih predratnih političkih stranaka, koje su čas vis à vis Beča, čas vis à vis Pešte propuštali dovoljno proučavanje političkih situacija i ljudi, te političke povijesti, pa su tako mnogo puta izostajale i propale radikalne intervencije i udari na pravom mjestu i na pravo vrijeme. Samo uz većinu indolenata i ignoranata političara, mogla je t. zv. hrvatsko-srpska koalicija, punom političkom vlašću ekvilibristički taktizirati prema

Beču i Pešti, da je zapravo put koalicije bio onaj široki put u zagrljaj najvećeg a najtjesnogrudnijeg šovena Nikole Pašića. I potpuno neuspješni rad hrvatske ratne emigracije pokazao je, da je fanatički, jednostrani i veoma naivni Supilo bio zapravo jedini akteur te emigracije uz tolike naše »mozgove« u inozemstvu, i to još onda, dok još nije bilo političke majorizacije, dok su Englezi (Grey) upravo neobično kušali favorizirati Hrvate i federativno uređenje buduće jugoslavenske države, još onda, dok se Pašić borio tek samo političkim sitnim intrigama i mistifikacijama. Grijeh je dakle proti narodu kao što indolencija tako i neznanje. U našoj se političkoj prošlosti baš na vrlo ambicioznom političkom utilitaristu Ljudevitu Gaju najbolje reflektira, kako kobne posljedice donosi neuravnoteženi polet za idejama, kojima čovjek nije dorasao radi svoje nedovoljne moralne i intelektualne sposobnosti i nestabilnosti karaktera. Gajevo ponizavajuće lutanje po Beču i Rusiji, molestiranje ruskih vlasti fantastičnim čak i fingiranim manifestima za parcelaciju Austrije — diskvalificiralo je i onemogućilo dobronamjerno borbu hrvatskih političara onoga doba, kad su se trebale spasavati kardinalne hrvatske državno-pravne institucije. Konačno uhapšenje Gaja u Beču bijaše tragikomična nemeza grube ambicioznosti i neznanja njegova. Granitni karakter, katonski mudrac Ante Starčević gromki je dementi ekvilibrističke politike, kvietizma indolenata i ambicija nesposobnih. Današnji poziv narodne inteligencije ne priznaje prava sunčanja na dobrim tradicijama otaca, osuđuje parasitske muzealne figure potomaka uglednih patriotskih obitelji, koji drže, da su svoj poziv apsolvirali time, što su par puta na godinu istakli nacionalni barjak, otpjevali koju davoriju i odrapili kakovu novinsku ili peripatetsku filipiku u smislu stiskanja fige u džepu. A narodnim bojovnim redovima zapravo se miču s puta i slijede ih jedino s ambicijama marketendera i eksekutora kontribucija vječno razvijajući udobnost egocentričnoga pacifizma i gastronomske razmaženosti. Narodna inteligencija iza one nedovoljne oficijelne shematske obrazovanosti u školama mora intenzivno graditi obilje svoga znanja daljim samoodgojem, izgrađivanjem načela i karaktera. Inteligenat samostalnog socijalnog zvanja i položaja treba da je etički i estetski izgrađen, a ne da glavinja u nebuloznom kaleidoskopu panteizma i novo-poganstva poput našega Vidrića i Matoša; da glavinja u amoralnoj etici Nitschea ili nekoj sladunjavoj »kalokagathiji« Goetheovoj. Pozitivni kršćanski moral kao filozofski najopravdaniji i najlogičniji trebao bi resiti hrvatskoga narodnoga intelektualca, novoga preporoditelja, koji bi trebao da bude nosilac zapadne kulture u domovini. Ovakovi preporođeni tipovi intelektualni ne će zasliniti za svakom zamamljivom situacijom, ni saviti grbaču poput psa kod zamaha satrapskoga biča. Duh narodnog inteligenta morao bi biti u neprestanom apsorbirajućem kontaktu sa solidnom, bogatom, dubokom bibliotekom, koju bi on sam svojim ukusom i svojom kritikom organizovao i umnožavao. Tip gradskih i provincijalnih čitaonica, gdje se u beskrajnim kartaškim partijama, tračevima i pijankama gomila dosada i tupost, trebao bi da se zamijeni sa bibliotekama, stručnim predavanjima uz debate i rekapitulacije znanja te autokritičnim probuđivanjem stida radi neznanja, a poticanjem zdravih ambicija za većim znanjem i djelovanjem. Specijalno provincijalni život, radi silne oskudice impulza nesamostalnih, neambicioznih, psihopatskih i raz-

maženih intelektualaca, djeluje paralitički zatucavajući um i volju. A provincija treba mnogo, mnogo izgrađenih, aktivnih inteligenata! I jer takovih imade vrlo malo, zato je narod često postajao plijenom najpustolovnijih krilatica, programa i ljudi političara i političkih situacija, — za to je danas provincija politički i stranački hipertrofično svijesna, a kulturno spava, dok se socijalno orijentirala, da se užasnije ne može, ne poznavajući dubljih motiva i rezona narodne borbe, ne kritikujući opasne borbene parole. Inteligencija bi trebala stvarati žarišta organizacije i stanice, u kojima bi se odgajali kulturni, socijalni i politički vođe jake etike, velikog znanja, da bi svaki u potreban čas znao naći svoje pravo mjesto. Jer danas je ova nedovoljna, nemoderna, patrijarhalna društvenost i organizacija intelektualaca većinom rasuta i razmrvljena u polusentimentalne akcije i ne može sebi prokrčiti toliko zakrčeni i kruto patentovani put do naroda. Svaki svijesni inteligenat mora osjetiti najiskreniju i najintenzivniju nostalgiju za narodom, od koga je nepravedno i surovo odbačen sa stigmom vječnog pokvarenjaštva. Tako je dakle dužnost svakoga inteligenta odvažno se protiskivati do narodnih redova znanjem, poštenjem i suradnjom bez lažnih sentimentalizama i rustikolatrije, kojom zaraziše pučki tribuni i pjesništvo, i umjetnost, i sociologiju, i politiku, i konačno svu kulturu uopće. Erasma Roterdamskog napadahu vladari, umnici i svećenstvo onoga doba, što se apstinirao javne kritike i borbe proti mahnitanju razularenog Luthera i njegova protestantizma, no on reče: »To bi bio uistinu težak prigovor, kad bih ja bio švicarski plaćenik — no ja sam učenjak i trebam svoga mira!«. Jest, učenjak treba posebni milieu i posebni psihički »stimung«, ali Erasmo Roterdamski nije ipak imao nikakovog moralnog prava apstinirati se od boja, koji je razdirao Crkvu i kulturu onoga doba, pa ga moramo isto tako osuditi, kao i francuskog zastupnika Sieyesa za francuske revolucije, koji upitan, što je radio u najvećoj grozoti revolucije, reče: »J'ai vecu!« (živio sam). Nitko nema prava, a najmanje inteligenat, da u građanskom miru broji puceta na svom ugojenom trbuščiću, dok škripe kosti na narodnom tijelu od muka. Duša velikog dijela građanske i provincijalne inteligencije, naročito ženske, jest pusta, hipersensibilna, puna nerealnih fantastičkih, mamonističkih i erotskih težnja s toga razloga, što su intimni pedagozi tih duša neetičke i neestetske pikanteske, pseudosociološke teme, revolucionarne i anarhične senzacije, glorificiranja savremenih zločina, perverzije i ljudske degeneracije u lektiri. A ipak sadanja vremena trebaju učenosti i nadarenosti jedne Vitorije Collona, mudrosti Brutove Porcije i materinske ambicije žena starih Germana. Literarni ukus inteligenata za laku literaturu treba da bude etički i estetski izoštren, a ne da à priori bira lektiru po ukusu Boccacciova doba, kad su se Danteu divili, Petrarku hvalili, a Boccaccia čitali stoga, što je ruho njegovih inače moralnih, ali prosječnosti nedokučivih, novela na oko bilo pikantno i frivolno. Veoma se intenzivno osjeća potreba preporođenog tipa žene »životne drugarice«, koja bi trebala biti suradnik i mentor, inspiracija a gdjekada i korektiv javnom i patriotskom radu inteligenta, kao protutip golemoga broja današnje žene, koja muža svojim inferiornim bračnim utilitarizmom i egocentričnošću zapreda poput Omfale u abderitsku oblomovštinu i posijeda ga u zapećak blaženog mehaniziranja svagdašnjice.

Paradeur, brbljavac i lažni heroj

Naročiti kulturno-socijalni i politički parasit jest intelektualac paradeur, brbljavac, lažni heroj, koji se harlekinski zamata u najšarenija ruha svakojakih metamorfoza. To je tip, koji besprimjernom lažljivošću sebi pripisuje svaku akciju, svaki događaj, koji se smatra autorom svake prognoze, neotklonivim savjetodavcem. Ljudi se takovoga kalibra nameću za samozvane kritike i purifikatore svačijeg i najintimnijeg uvjerenja, svakoj dnevnoj najneznatnijoj taktičarskoj trici daju stigmu naročitoga herojstva, mada oni i pred najmanjom zaprekom zašiljuju oprezne i vrlo osjetljive uši, te uvlače »herojske rogove« u pogodnu, devotnu figuru. To su obično u isti mah egocentrici, kulturno-politički utilitaristi, ljudi, za koje nema životne situacije, koju oni ne bi transformirali u svoj »bene«. — Dakako, za takovo je životno taktiziranje potrebno usvojiti posebnu individualnu usuelnu etiku i moral, koji graniči obožavanjem borbe laktovima (kratolatrija). Paradeur i lažni heroj i bezobzirni purifikator i ne može vegetirati bez toga morala. Njihova samodopadnost i egocentričnost donekle naliči onoj Robespier-a, koga su njegove vlastite (dakako istinite) kreposti tako fascinirale, da je mrzio i progonio do uništenja svakoga, tko nije htio isto što i on i tko mu se opirao. Zato ovakovi tipovi kao jedina »os i stožer« proskribiraju društvenu kompoziciju, društveni saobraćaj i prijateljstva, te anatemizuju svakoga, tko sklapa prijateljstva po svojoj individualnoj želji, ukusu i psihološkom afinitetu. Njihov umjetni, hinjeni, tartifski kulturno politički saobraćaj sa okolinom posve naliči onoj karakterizaciji društvenog saobraćaja, po kojoj »ni jedan čovjek ne bi trpio drugoga, kad se ne bi uzajamno barem na čas varali, čas jedan drugomu ulagivali, i kad se ne bi uzajamno među sobom mazali medom ludosti« (Erasmo Roterdamski). U njima je reflektiran onaj vječni tip najbezočnijega makiavelizma, sluge svih sistema režima i prominentnih osoba — Fouchéa za vrijeme francuske revolucije, tek s jednom bitnom razlikom, da je Fouché kao najveći gurman vlasti pomicao i uklanjao i najslavnije ljudske figure pred sobom radi samog virtuoznog užitka i opojenosti vlašću, a inteligent paradeur, lažni heroj i utilitarist gonjen je praznom i sterilnom svojom egocentričnošću. I u našoj narodnoj historiji prouzročio je mnogo nevoljâ i tragedija čovjek, koji je svoj poletni i časni posao u presenilnom egocentričnom klimaksu stigmatizirao paraderstvom, laskanjem i političkim koristoljubljem, te tako uprljao sjaj jedne od najljepših epoha hrvatske povijesti — Ljudevit Gaj. I kao zakuženi drugi apendiks, Ilirac, utilitarist Ivan Mažuranić, ispočetka mozak političkog dijela ilirskog pokreta i autor najpoletnijih državnopravnih proklamacija na narod i peticija na austrijski dvor — kasnije kao homo regius u ulozi državnog nadodvjetnika postaje mefisto hrvatskih političkih stranaka za napuštanje hrvatskog političkog individualizma i za ulazak u carevinsko vijeće, sipajući fantastične prospekte i obećanja. Mažuranić je prototip mnogih političkih ekvilibrista kasnijih godina, koji su svojim žonglerstvom užetima spajali vrhunce temporerne političke vlasti sa oltarima domovine. Zar je nužno spominjati renegate, koji su u tradicionalnom utilitaristu, šovenu i autokratu Pašiću vidjeli »refugium omnium peccatorum«, a iz ruku satrapa Pribićevića uzimali

politička mučila protiv svoga naroda?! Zar je nužno spominjati koliko imade još danas latentnih renegata spremnih da ljevicom otvaraju »vrata novih situacija«, u isti čas dok se desnicom upravo busaju u grudi u paraderskoj pozi patentiranih i neslomivih patriota. Granitni likovi heroja Zrinjskog i Frankopana, hrabrih Ilira s najtragičnijim Kvaternikom i najkarakternijim mudrim Starčevićem na čelu — moralni su argumenti i putokazi svim onim sadanjim domoljubima, koji već gledaju u svoju drhtavu zvijezdu na obzoru narodne sudbine, mada im sada pučki tribuni nude rog mjesto prave luči i isprečuju se pred njih poput brana na narodnim putovima.

Gradska i provincijska inteligencija organizovana na pozitivnim etičkim principima u kulturnom, socijalnom i političkom pogledu, trebala bi svom iskrenošću i energijom paralizovati sve kameleonske brbljavce u inkvizitorskoj pozi, načičkane šarolikim krpama svih mogućih tajnih političkih veza; morala bi mrsiti račune onih, koji stvaraju svoj lični Eldorado na žalosti i boli zapostavljenih, te naivnosti i etičnosti svojih bližnjih; morala bi razotkriti pobijeljene grobove i sprečavati skokove na tribunske podije i nestorske katedre onima, kojih se anonimnim kumstvom diči mnoga delikatna afera, kojih ruke nijesu čiste od tuđih tragedija. No u ovom plemenitom zelotizmu valja poštivati kardinalne principe individualne građanske slobode ljudi i čuvati se da se unaprečac ne terorizuju pojedinci i obitelji i preko kućnih pragova namećući im alternative socijalnog saobraćaja u dnevnom životu, jer svako nametanje i preskripcije su eo ipso dementi svake slobode. Častan, povučen i tih inteligenat je stanica, koju treba čuvati, poštivati većma no negativne nametljive tipove sa ambicijama arbiterstva i vodstva svoje okoline.

Što više, u današnjoj su nacionalno-političkoj situaciji najdragocjeniji oni narodni intelektualni elementi, koji neumornim sistematskim radom usavršuju svoju individualnu erudiciju, na kojoj će počivati narodna apologija, i koji će pelikanskom požrtvovnošću hraniti narodne borce u svim situacijama i pozicijama. Takovim je intelektualcima individualna psihička sloboda, nevezanje uz ikakovu efemernu partikularističku konstelaciju, elementarna potreba, jer samo slobodan čovjek od prolaznosti vremena, ljudi, tradicija, može imponirati svakom vremenu, situaciji i čovjeku. Najeklatantniji primjer tragičkog završetka vezanja uz efermernost kulturno-političkih situacija jest naš pjesnik A. G. Matoš, za koga reče Nikola Polić: »On, pravaški „leo rugiens” svršio je u kavezu Obzorovu«. Pravi erazmovski, apsolutno slobodni tip intelektualca, treba da uz danteovski »Guarda e passa« izmakne masi, koja tako često svojim »police verso« zakrene vratom upravo najidealnijima i najumnijima, čim ih dohvati.

Ambicije i pučko tribunstvo

Neobično fatalnu ulogu u nacionalnom životu igra negativni hiperaktivitet ambicioznih a nesposobnih, lokalnih Krezusa, nepotrebnih kulturkämpfera, patentiranih pučkih tribuna i furioznih hiper-aktivista uopće. Karakteristiku svih ovih tipova naći je u inteligenciji grada i sela. Paradoksna je pojava, da među hiperaktivnim inteligentima naročito

prominira tip prosječnoga čovjeka mizerne inteligencije, vrlo defektne općenite kulture, ali neobične žilavosti, impertinentne volje da »igra ulogu«. Ne poznadu ti ljudi umora, zapreka, obzira i zakona socijalne snošljivosti, estetskih i etičkih brana — oni su vječno »u pogonu«. Specijalna varijanta takovoga tipa su inteligenti, koji svoju hipertrofičnu energiju aktiviteta realizuju na bezbroj idejica presitne važnosti, iz koje se i ne rađa drugo do personalni incidenti i kverulantski zapletaji. Dospiju li takovi individui do vlasti, ostavlja njihov glupavi papak duboke i strašne rane i brazgotine u blizoj i široj okolini njihovoj. Figura visokoga naučenjaka bana Tomašića (1910. do 1912.) najeklatantniji je primjer, kako i ozbiljan duh može bjesnjeti, ranjavati, uništavati, demoralizirati čitav jedan period politički važnog vremena — kako može deformirati vlastitu svoju individualnost paradoksnim nastupanjem. Tomašić bijaše nesposoban u politici djelovati etički, iako je o tom mogao teoretski kao akademik vrlo etično razglabati. Nemoguć je dakle dualizam u jednom čovjeku, pače je dualizam nemoguć i u jednom političkom organizmu, kako je to pokazala nemoguća heterogenost tada osnovane, a kratkog vijeka, hrvatske stranke prava (1913.) u kojoj su framasuno-ateisti (Heimerl, Pasarić i neki slavosrbi) bili crvotoč i paralitičan bakcil skoroga raspada stranke s emigracijom ovakovih elemenata u njihov prirodni tor — hrvatsko-srpsku koaliciju. Najtragičnija figura jakog erudita, neobično žestokog i ambicioznog patriota Matoša također potvrđuje fizionomiju tipa ambicioznog na nepravom mjestu, tako te je to Augustin Ujević hiperbolično sažeo u riječima: »Mnogo hteo, mnogo započeo — bio bi mu (Matošu) najbolji epitafij!« U sadanjoj se narodnoj politici uveo i uvodi fatalni usus, po kome se na tribunska politička mjesta uspinju ljudi u glavnome iz dva politički favorizovana staleža: advokatskog i seljačkog, i to velikim dijelom bez ikakove specijalne spreme i poznavanja nacionalne i političke historije. Opaža se čak još nezdravija pojava, da se na ta mjesta žure i utiskuju ljudi, kojima je jedino pravo mjesto u njihovu zvanju, na pr. liječnici. Sve se rjeđe opaža na braniku političkih narodnih svetinja inteligenat historijsko političke spreme i tradicije; na bedemima narodnih svetinja sve se više pojavljuju laici i amateuri, ekvilibristi, t. zv. ljudi situacija i prouzrokuju sve većma neotporna, prazna mjesta na tim bedemima. Ti ljudi glavinjaju u žurbi, da »ad hoc« stvore svoje kulturne, političke i socijalne nazore, utječu se općenitoj i nekoj »specijalnoj« političko-sociološkoj literaturi, koja ih se bitno ili ne doima ili ih potresa i desorijentira kao gimnazijalce i brucoše.

Pučko-frontaški tip

Današnjipučko-frontaški i boljševikofilski tip inteligenta, s deklamatorskom frazom u ustima o pandemokratizmu svijeta, pravi je konfuzni rezultat svih nekritičkih glavinjavih orijentacija stanovitoga dijela narodne inteligencije. Takav se eto obruč sve većma steže oko ljudi pravoga patriotizma i solidne političke spreme i tradicije i guši svojom atmosferom njih i narod, do koga nema ni otkuda niko u nikakvoj misiji pristupa osim patentovanih pučkih tribuna. Sve se većma opažaju pučki tribuni raskolnikovske filozofije, po kojoj se proglašuje za uš (koju treba uništiti) sve što

nije instrumenat i objekt njihove filozofije. A najužasnija je uz to činjenica, da boljševikofilsko naziranje inteligenta postaje nekom hereditarnom akutnom infekcijom, a što je još najžalosnije i recentnom modom. Kako je žalosno i bijedno slušati mnoge naše intelektualce — (na žalost već i »zrelu inteligenciju«), gdje se upravo sanskilotski »ešofiraju« za crvenu pandemokraciju, gledati ih, kako se barikaderski gruvaju u grudi, a zapravo golema većina njih nema pojma ni o filozofiji, ni o sociologiji, a ni o politici. Neznanje i indolencija za religijski dio životne flozofije je na žalost kao neki logički akcidens kulturnom nazoru modernog intelektualca, iako mnogi u formi obvezatnih fakultetskih studija ili privatne lektire prolaze preko evidentno mrtvih nauka Zaratustre, Bude, Manesa, Julijanova mitraizma; kraj negativnih konkluzija o reformaciji, kraj originalnosti individualističke religijske renesanse po svetom Franji i kraj mnogih frustranih filozofskih smjerova, te pozitivnih etičara i esteta u umjetnosti i znanosti. Čudnovato je i paradoksno, da inteligenat vijeka eminentno kršćanske kulture nosi pečat najočajnijega skepticizma, najdezolatnijeg pesimizma, najnerezonskijeg ateizma i najmizernije argumentiranih nadoknada za religijske osjećaje! Religijsko-filozofska ignorancija i konfuznost stvoriše dakle tip narodnog strašila, tip inteligenta, koji vitla sanskilotskom čepicom poput barikaderskih revolucionara i provocira u najneobrazovanijem sloju naroda instinkte za najkrvavije rješavanje pseudosocijalnih a iz tudjine importiranih problema. Jer boljševikofili i komunisti neprestano pred očima naroda mašu bakljama ognja i revolucije, a sve u zločinačkom podzemlju, zatišju i zaleđu, umjesto da hrabro ovitih grudi trobojkom daleko pred pobraćenim i složnim narodnim falangama jednakom mržnjom na narodne političke ugnjetavače kao i na internacionalne revolucionarne zločince inauguriraju borbu za nacionalno političko uskrsnuće naroda! I dok tako inficirani »mudraci inteligenti« iz tuđine dovlače bijednu kriomčarsku robu revolucije i poput maskiranih židovskih trgovčića prodiru u najveću blizinu piedestala politične narodne apoteoze — dotle čuvari toga apoetičkog piedestala potpuno slijepi za užasne opasnosti pasivno prepuštaju da se ostaci značajnih čuvara i vodiča naroda žrtvuju mediokritetima i revolucionarima, ne brinu se, što se stari, prezaslužni narodni borci ganjaju mržnjom i represalijama i odozgo i odozdo. A što, ako narod izmučen od sterilnih vječnih taktiziranja u okusu »slatkog otrova pučkofrontaštva« ne će moći prepoznati pravih svojih vodiča i čuvara u onaj čas, kad ga mediokreteti i nesavjesni tribuni napuste!? Da li je ikoji narod ikada u historiji stajao u ovakovom užasnom bespuću?! Narod, koji je trebao voditi sistematsku herojsku borbu za državno-pravne i političke integritete — da izvodi harakiri na svom vlastitom tijelu mačem židovskog ahasverstva, komunističke revolucije?! O consules! O consules!

Parasit i eksploatator

Mizerna gospodarska i kulturna organiziranost naroda u provinciji omogućila je razvitak i ukorijenjenje jednog posebnog tipa provincijalnih parasita i eksploatatora — t. zv. malomještanskih i seoskih Krezusa, koji najmovima i akutnim nuždama naroda, podmićivanjem

ovisnih, terorom denuncijacije i »političkih veza« demoraliziraju i eksploatiraju i seljaka i intelektualca — vladaju političkim, kulturnim i gospodarskim stanjem provincije, dajući svemu lokalnom životnom gibanju svoj krezuski žig. To su zapravo najčešće »eksponenti« političkih organizacija, prečesto »duša i mozak stranke« u provinciji. Pred njima često savijaju šiju i najgrlatiji inteligenti »individualisti« praveći im svitu i klikaške falange. Pored »aktivnosti« i »uspješne taktike« ovih provincijalnih Krezusa razvodnjuju se teoretske i sentimentalne deklamatorske ukočenosti najpoštenijih inteligenata i nestaje bez traga pasivni negativizam rezigniranih i oblomovskih dekadenata.

Renegat

Konačno najodvratniji tip inteligenta jest renegat. Bijaše ga u svako doba političke povijesti, ali naročit je u najnovije doba te povijesti. Renegat je tipična degenerativna forma nekritičke i nekarakterne narodno političke orijentacije — sad radi petrificiranog i imobilnog duha, sad opet radi inferiornih i egoističnih motiva; nekad radi obiteljske i lokalne tradicije, a nekad radi prkosa. Najkomičniji a i najprezreniji renegat je malomještanin, koji drži, da se njegovo lokalno »patricijstvo« obilježuje samo nadnarodnom, t. j. protunarodnom nacionalno-političkom orijentacijom. Takovih je bluna naći u svakom provincijalnom kutiću. Prema temperamentu, duševnoj kulturi ili nizini morala, renegat manifestira svoje naziranje i držanje, ali vazda tako, da se stidi svoje autohtone i originalne narodne kulture i tradicije, zabacuje ih i negira i deformira ih i ruga im se, a odvratno, sluganski oblizuje bič i mamuzu narodnog neprijatelja, vrze se oko najkrvavijih i najgnjusnijih persekutora narodne slobode igrajući nekad ulogu krvničkih pomoćnika s vječnim pružanjem podlačke ruke za krvarinom, nekad maskirajući ulogu Mojsije u sužanjstvu. Paradoks i užas je slušati renegate s kolikom servilnošću i besavjesnošću nude najdragocjenije narodne ljude i tekovine na udar i zator, kako s nevjerojatnom mržnjom denunciraju, napadaju, a kad mogu i teroriziraju i nište političke manifestacije narodnoga duha. A renegat je svaki onaj narodni inteligenat, koji općenita narodna prava i tradicije, općenite narodne pokrete i obranu narodne egzistencije, te narodni specifički napredak negira, retardira, prezire i predaje neprijatelju. Poput čimpanza renegati imitiraju govor, pismo, literaturu, nošnju i životne običaje satrapa i neprijatelja u domovini, u kojoj se osjećaju tuđincima te zirkaju na tlačitelje kao na čuda obećane zemlje. Renegat je crnac i pas, koji po najservilnijoj i najizdajničkijoj usluzi neprijatelju najblaženije čeka od njega udarac u butinu. Našim renegatima ne imponira slavna i grandiozna kulturno-politička prošlost započeta od silnih narodnih knezova počevši od Trpimira do narodnih kraljeva sa zenitom u Petru Krešimiru; ne doima ih se tragedija Gvozda i ne napunja ih udivljenjem visoka politička etika Hrvata, koja ih je nadahnjavala, da braneći na pr. Arpadovića Belu od Tatara uzdrže općeniti vladarski autoritet i sudbonosnu kompaktnost tadašnje Europe. Ne vide i ne respektiraju državnopravni usus Hrvata, kojim su oni sve kraljeve od prvog do zadnjeg Arpadovića i od prvog Habzburgovca do Franje Josipa birali; ne znadu

za silni no na žalost tragični čin državno-pravnog hrvatskog samoodređenja i pravog izbora svoga kralja 1527. u Dubravi i Čazmi. I zaboravljaju, da su Hrvati bili »antemurale Christianitatis et Europae totius«! A kult svijesnih urotnika velikog državnopravnog stila Zrinjskih i Frankopana negiraju i supstituiraju ga novotvorevinskim kultovima bez historijske autentičnosti. Renegati prisižu na torze i falsifikate narodne historije, sa koje poskidaše satrapi i istinu i tradiciju i folklor narodni. Renegat je pravi izrod, nad kojim bi trebalo vršiti precizno organizovan prezir isto tako kao i nad najdegenerativnijom pojavom današnjice, hipokritskim pučkofrontaštvom, kome je pravo prezime boljševizam.

*

Ovo razmatranje ispunjeno je negativnom fizionomijom intelektualca. Ne dao Bog, da bih ikada zapadao u pesimističko uvjerenje, da je to generalna slika hrvatskog intelektualca. No zadaća je bila ovoga članka istaknuti negativne sjene i stigme za to, da se uzmogne to jasnije istaknuti svojstveni lik idealne duše hrvatskoga intelektualca, za kojim domovina sve to intenzivnije vapije i sve ga teže očekuje. A jakih, poletnih i neslomivih karaktera, jakih etičkih muževa i mladića imade, i njih svakoga čeka njihova poluga, na kojoj se sada još na žalost grče prezreni papci nepozvanih. **Dr. J. H.**

Uostalom nama Hrvatima nije ni potrebna takva divlja potjera za autohtonošću naše kulture, jer mi možemo i bez ikakva forsiranja na svakom koraku pronalaziti originalne elemente naše kulture, koje samo treba oteti zaboravi i dovesti u promet duševnih dobara hrvatskog naroda.

Pojam individualne narodne kulture nije istovjetan s pojmom autohtone narodne kulture. Individualnu kulturu ima svaki narod, jer inače ne bi ni bio poseban narod, pošto je glavno obilježje narodnosti upravo vlastita kultura, a ne jezik, država, i t. d. No ta individualna kultura nije u svakoga naroda u velikoj mjeri autohtona, već u tome ima velikih kvantitativnih razlika i varijacija. Možemo bar teoretski zamisliti kulturu, koja je doduše individualna, ali nimalo autohtona, već je skaluppljena iz nekoliko drugih kultura. Tom smjesom je nastala doduše nova individualna kultura, ali bez ikakve autohtonosti. Tako drastičnih slučajeva u praksi dakako nema, ali ima zato velikih razlika po tome, u kojoj je mjeri neka kultura originalna i samonikla.

Hrvatska Smotra, br. 1. 1935.

IZ DNEVNIKA NEZAPOSLENOG INTELEKTUALCA

Nezaposlenost radnika i neimaština seljaka su dva problema, koja more sadašnjicu. O jednom i drugom se mnogo piše i raspravlja, sa više ili manje kompetencije i pristranosti.

Čini se međutim, da pitanje nezaposlenosti intelektualaca ostaje po strani. U koliko se tretira, govori se o njemu s istog stajališta kao i o radničkom proletarijatu: treba društvo urediti tako, da svatko dođe do rada, a prema tome do zarade, koja će mu omogućiti doličan način života.

Kako je rješenje tog problema teško i, čini se, vremenski dosta daleko, ovo abnormalno stanje postaje svaki dan sve stalnije, sve redovitije, tako da se s vremenom razvija neka nova psihoza, neko novo socijalno, pa prema tome i psihološko, raspoloženje, koje komplicira sam problem.

Mladi francuski pisac Denis de Rougemont napisao je pod gornjim natpisom knjigu, u kojoj je iznio dnevnik jednog intelektualca bez namještenja. U obliku dnevnika prikazuje život tog intelektualnog radnika na jednom malom otočiću francuske obale Atlantskog oceana i njegov kontakt s milieuom, u kojem se kreće.

Intelektualac, u najboljem i najvišem smislu ove riječi, je čovjek, koji svojim duševnim radom stvara. Da bi mogao obavljati svoj duševni rad, on mora živjeti bar u nekoj srednjoj materijalnoj sigurnosti. Kako nezaposlenost ima za najvjernijeg druga materijalnu nesigurnost, to takav rad postaje ili potpuno nemoguć, ili je u velikom dijelu skučen. Iako dakle proleter-intelektualac ima na raspoloženju mnogo vremena za svoj rad, baš mu ta prisilna dokolica onemogućuje aktivno duševno stvaranje, jer u njemu stvara psihozu, koja nije povoljna za njegov posao.

»Dokolica nije samo prestanak rada, kaže Rougemont, radi potrebnog odmora. Nju psihološki definiramo ne u odnosu prema radu, nego u odnosu prema materijalnoj sigurnosti, koju nam pruža rad ili bogatstvo...

Jedan nezaposleni intelektualac može još uvijek raditi — time se i najviše razlikuje od industrijalnog proletera — ali nema više prave dokolice«.

Rougemont objašnjuje stanje, koje naziva chômage intellectuel ovako:

1. Nezaposlenost je danas postala duševno raspoloženje, »stanje«, naročiti način življenja. Ona nije samo slučaj, povremena oskudica posla, koji bi bio nagrađen. Ne spada ona samo u gospodarsku statistiku, nego i psihologiju.

2. Ova »egzistencijalna« činjenica je potpuno nova u povijesti; nitko je nije proučavao ni iznutra ni izvana kao psihološku činjenicu.

3. Međutim je teško tako dugo — to naime traje, raste i već dvadeset godina biva sve gore — držati glavu u pijesku i ne htjeti vidjeti sudbinu od po prilici 30 milijuna suvremenika. To više, što nam »opasne« političke stranke to uporno i nemilosrdno stavljaju pod nos. Tada se zadovoljimo s političkim raspravama ili s filantropijom. Govorimo o društvenoj pogibli, koja nastaje poradi nezaposlenosti, i općenito mislimo,

da je demoralizatorna. (Za mnoge malograđane, nezaposlen čovjek je tajanstveno biće, koje ulijeva neki strah, a služi kao baubau za odrasle osobe.) Temperamentno raspravljamo o mjerama, koje treba poduzeti radi uposlenja tih nezaposlenih, ili nastojimo barem, da im se dade čorba; stvaramo sociološke pretpostavke i t. d. Sve je to, već po sebi, izvan ljudske realnosti, koju nam nameće sadašnjica s problemom nezaposlenosti.

4. A tko bi mogao proučiti tu aktualnu i ljudsku stvarnost nezaposlenja? Sami ljudi bez namještenja? Tko će proučavati bijedu, kad misli samo na to, da za sutrašnjicu nađe kruha, a takva ih je većina? S druge strane, onima, koji »uživaju« neki osigurani način života malo je stalo do toga da upoznaju mentalitet nezaposlenog čovjeka: buržuji ne će da vjeruju, da organski, nužno i već stalno postoji takvo stanje u kapitalističkom poretku; socijalisti se zadovoljuju time, da iskoriste politički argument nezaposlenosti; a ostale napokon, što je dosta shvatljivo, smeta to miješanje u tuđu nesreću, u takvu nesreću, za koju se možda, nesvijesno, osjećaju i odgovorni baš radi svog blagostanja...

Evo u čemu je problem: ili je čovjek u stanju nezaposlenosti, pa ne može da sebe analizira, dá se izrazi. Ili je pak i z v a n stanja nezaposlenosti pa nema previše razloga da mu se približi.

Preostaje još sasvim naročiti slučaj intelektualca bez zaposlenja. Čini se, da je takav čovjek skoro jedini, koji ima pravo i mogućnost da iznutra prouči »stanje nezaposlenosti«.

A ništa nije tako jednostavno. Ja sam na pr. više puta promatrao jednu interesantnu pojavu. Buržuji, ljevičari ili desničari, rado govore o tome da treba »spasiti elitu« i pomagati nezaposlene intelektualce, za koje bi se moglo katkada kazati, da su naročito vrijedni sažaljenja... Ali kad me (Rougemont govori u prvom licu u spomenutom Dnevniku) slučajno jedan od tih dobrih buržuja sretne, i kad mu rečem, što sam, primijetim kod tog dobrog čovjeka neki skepticizam: »Nezaposlen? Ajde, bolan, u naše doba se to zvalo boem! Pa vi ste buržuj, a buržuj ne može biti »pravi« proleter, nešto tu nije u redu. Na koncu konca, ako pravo uzmemo, što to znači biti nezaposlen, kad čovjek ima zanimanje, koje se sastoji u tome da misli? Može li čovjek prestati misliti? Ha, ha! Nezaposleni intelektualac, ne bi li to bio — čovjek malo umoran i koji bi želio odmor od umnog rada? To je napokon lijep izraz za malo razmažene tipove. Ali ja radije mislim, da se vi sa mnom rugate i t. d.«.

Razmišljajući ovako u dijalozima i crpući iz životne realnosti dolazi Rougemont do čudnih paradoksa. On time baca sve više svijetlo na ovaj interesantan problem, koji se rađa s razvojem današnjeg društvenog stanja.

»Nezaposleni intelektualac nije čovjek, koji će »izgubiti svaku volju« radi toga što nema zaposlenja. Naprotiv, on može više da radi. On se razlikuje od intelektualca rentijera samo time, što nema osiguranog prihoda. Ali sama ta činjenica, da nema materijalnih sredstava, mijenja njegovu savjest intelektualca i sili ga, da sebi predstavlja nova pitanja«.

»Jedan nezaposleni intelektualac obično nije »upisan« među nezaposlene, i ne uživa onaj minimum novčane sigurnosti, što država pruža nezaposlenom industrijskom radniku.

Druga neprilika: on ne može prihvatiti bilo kakvo privremeno manuelno zanimanje, a da se u isto vrijeme na odreče svog razloga opstajanja — što nije slučaj radnika, naročito nekvalificiranog«.

»Može se dogoditi, da intelektualac dođe do naročite vrste »potpune nezaposlenosti«: neki vanjski uvjeti mogu u nekim ljudima ubiti i samu misaonu djelatnost«.

»Što više nastojim odrediti svoje stanje, nastavlja Rougemont u svom dnevniku, to mi se ono čini sve više paradoksalno, čas bolje, čas gore od položaja običnog nezaposlenog radnika — ako smijem reći — nikad ne sasvim jednako, ali ipak srodno. Budući da nemamo jasnog zaključka, kušajmo ukratko iznijeti činjenice:

1. Nezaposleni intelektualac je onaj, koji više ne može živjeti od svog rada, bilo da je izgubio redovno namještenje, koje mu je podmirivalo budžet, bilo da, po prirodi svog posla, ne može da smogne dovoljno sredstava za život. (Koliko ima pisaca u Francuskoj, koji žive od svojih djela? Možda 2% — a ti su vjerojatno između 40 i 70 godina...)

2. Intelektualac ne proživljuje nezaposlenost na isti način kao onih tridesetak milijuna nezaposlenih. Dok manuelni radnici, činovnici, inžinjeri, liječnici i t. d. ne mogu vršiti svoje zvanje, kad nemaju nužnih sredstava ili potrebno polje rada, dotle intelektualac u glavnom treba samo papira i crnila. On ne će dakle nikada biti apsolutno nezaposlen, jer će uvijek misliti, što i jest njegovo zvanje. Ali možda, baš zato što razmišlja više nego drugi, po svom zvanju, on će više i trpjeti zbog toga svog stanja ili će ga bar dublje shvatiti, a prema tome ga je teže i podnositi...«

»Nezaposlenost „deklasira" intelektualce. Paradoksalno ga postavlja na isti niveau s ljudima, koji ga okružuju. Lišava ga vanjskih znakova njegova stanja, onog građanskog habitusa, koji je, na žalost, još uvijek kod nas oznaka intelektualca. I time nezaposleni intelektualac biva inferiorniji u očima ljudi stručnjaka, među kojima živi«.

Denis de Rougemontu je, kako smo vidjeli, uspjelo dati nekoliko distinktivnih crta ovog novog tipa intelektualca. Premda on sam nije, nadam se, u tom teškom stanju, čini se, da je uspio dovoljno se uživjeti u čovjeka, koji se nalazi u tim prilikama, kao što je Daniel Rops u svojoj knjizi »Misère et nous«, uspjelo povukao oštru crtu između siromaštva i bijede, analizirajući ovu zadnju kao naročito psihičko stanje ostalim ljudima skoro nerazumljivo.

Međutim, kako smo spomenuli, naš nezaposleni intelektualac piše dnevnik. U tom dnevniku on govori o svom teškom stanju. O tome, kako je teško čekati honorar mjesec dana. Jer »mjesec dana, pa i sedmica dana, znači mnogo, kad čovjek nema više ništa. Onaj koji živi iz dana u dan, mora svakako nastojati da izbjegava praznine ovakve vrste«. On lako rješava svoj »čvor«: kad više nema novaca, poziva ga k sebi njegov prijatelj, i stvar je bar za neko vrijeme odgođena. Piscu dakle nije junak dnevnika bio glavni cilj ove knjige, nego analiza zapadno-evropske kulture u današnjem stoljeću. Baš taj oblik dnevnika dao mu je prilike da se dotakne najrazličitijih pitanja sadašnjice.

*

Pogledajmo još samo jedno, i to pitanje o narodu.

Jednog dana došao neki protestantski pastor na otočić, da održi narodu predavanje. Naš je »junak« prisustvovao predavanju i zabilježio je slijedeće bilješke u dnevnik:

— Velika općinska sala, sva presvođena, obojena u svijetlo plavoj boji. Stol i tri stolice na pozornici. Po prilici stotinjak slušalaca: seljaci i ribari, to se vidi. U prvom redu dvije »dame«, jedna vrlo stara. To su jedine žene. Slaba rasvjeta. Govornik se diže na pozornicu: još mlad čovjek, malo trom, otvorena i ozbiljna izgleda.

»Po vašem običaju, gospodo i dragi prijatelji, pristupit ćemo izboru odbora, jer je, kako znate, predavanje polemičke prirode. Molim vas, dakle, da predložite imena.« Šutnja. Šuštanje. »Idi! — Ne! ja?« »Idi, Dragutine, kao ono onomadne!« Susjedi izguraju tri čovjeka, koji ustaju slegavši ramenima, kao da se opravdavaju, što se ovako ističu. Popnu se na pozornicu, skinu svoje kape s tvrdim štitnikom i sjednu na tri stolice, jedan sasvim nadesno, drugi sasvim nalijevo, a treći, kao predsjedatelj iza stola. Ne znaju, što će s rukama, kamo će s nogama i kako će s kapom. Zlobno gledaju na drugove u sali. Predsjedatelj ustane: »Gospodo i gospođe, oprosttie mi, što vam ne predstavljam govornika, koji će vam održati interesantno predavanje o ... Ali ja slabo poznam gospodina Pallut-a, zar ne, on prvi put danas dolazi u A., ali je sigurno, da će vas interesirati, pa mu dajem riječ.«

G. Pallut se ljubezno nasmije i reče: — »Na ovom je mjestu netko rekao, da je Crkva protiv radnika. Je li to istina? Ima više crkvi i na žalost one se uvijek sve ne slažu. Crkva prvih kršćana je bila sastavljena od robova i siromašnih ljudi. Zatim je bilo bogatih crkvi. One su izdale Evanđelje. Jedan francuski filozof, g. Julien Benda, je rekao, da su učenjaci (les clercs) izdali. Učenjaci, zar ne, to su intelektualci, pisci, profesori, odlični i obrazovani ljudi. Ima i svećenika i pastora, koji su izdali. Kapitalizam, egoistična buržuazija, rat. Ali prvi kršćanin je s malima. Kratak sadržaj onoga, što biblija kaže o radnicima: Jeremija je zahtijevao, da kralj plati radnike. Stari Zavjet nam pokazuje, da je kod Židova sistem vlasništva bio skoro komunistički! Isus je prijatelj siromaha i gubavaca. Na žalost postoji i klerikalizam. On je loš, ali ne biblija. Biti kršćanin znači ljubiti svog bližnjega kao što nas Isus ljubi. Kad bi svi ljudi bili kršćani, ne bi bilo više ni iskorišćivanja a ni rata!« ...

Završetak govora je bio sjajan, pače i previše po mom mišljenju.

Pljesak. Predsjedatelj pita, da li tko želi postaviti kakvo pitanje. Druga neugodna šutnja. Napokon se jedan tip digne na dnu sale i zapita, »da li ima protuslovlja u bibliji«. Nastaje mala diskusija sasvim zbrkana i bez ikakve veze s predmetom. Drugih pitanja nema. Predsjedatelj se onda ukratko zahvali govorniku. Opravdava se još, što se dosta ne razumije u religiju, ali ga uvjerava, da ga je to vrlo zanimalo. Svi ustaju, a jezici se razvežu ... »Lijepo je govorio, a?« reče mi moj susjed, dok mu pripaljujem cigaretu. To je jedan mali mršavi čovjek u kačketi, oko 35 godina, inteligentnog izgleda. Ja mu povlađujem i čudim se, što diskusija nije bila dulja: ta bilo je mnogo slušatelja, koji se sigurno s tim nijesu slagali? — Pa šta, reče on uvjereno, istinu je govorio!

...Na to ću ja: Da, to je istina za kršćane, ali svatko ne misli ovdje tako? — On me opet gleda malo začuđen: »Šta ćete, nema šta da se odgovori, točno je ono, što je rekao! Razumije se u svoj posao. Tako je i napisano u bibliji, pa nije lagao, šta! Ali ovdje ne znaju raspravljati. Da odete u F... e, tamo je drukčije. Tamo je sve vruće poslije sastanaka! A ovdje, eto! Takvi su vam...«

...»Neprestano mislim na prekjučerašnje predavanje u A. Čini mi se, da sam tamo naučio više o »narodu« nego u svim mojim prećašnjim iskustvima. Čini mi se čak, da sam na tom predavanju prvi put u životu vidio »narod«.

Jedna konstatacija: najveći dio govora, što se drže narodu, on ne razumije; onima koji slušaju te govore čini se to posve prirodno. Ja sam se sigurno jedini začudio, što je učitelj citirao Ernest Lavisse-a; ili pastor, gospodina J. Benda. Općenito se u Francuskoj drži, da govornik mora navesti mnogo nerazumljivih stvari i citirati nepoznata imena. To spada u rječitost. A rječitost je svrha govora, kojemu je sadržaj samo izlika.

Zaključujem, da su intelektualci u slabom položaju da djeluju na narod. Govorili oni istine ili laži, pljeskat će se ponajviše zvuku njihova glasa ili stranci, koja ih je poslala.

Trebalo bi još protumačiti ono stanje stvari, prema kojemu »naučenjaci« lupaju po praznoj slami — što je nezdravo — dok se narod ne može da oslobodi političkog šarlatanstva... Je li to nemoć »duha«, glupost akcije: nemaju li možda ove dvije bijedne pojave zajednički izvor?

Činilo mi se, da sam taj izvor našao u govoru moga susjeda izlazeći s predavanja. Ovaj čovjek je govorio, da nema o čemu da se »diskutira« u govornikovim riječima, jer da je to bila »istina«. Drugim riječima, jer je to bilo točno, jer se to drži samo po sebi« i jer je to bilo lijepo rečeno. Nije mu bilo došlo na pamet, da je istina nešto što može biti o s t v a r e n o. Da se ipak mora stvarno zauzeti neko stajalište. Da ga je netko lično interpretirao, da ga je pozvao da izabere, da odobri ili pobije stvarno ono, što je predavač rekao, onda! onda bi bilo o čemu raspravljati. Nijesam opazio, da je ijedan od slušalaca shvatio stvar na taj način. Znam, da je teško izražavati se, da postoji plašljivost, umor i da to sve može dovoljno opravdati šutnju ovih težaka. Ali tip, s kojim sam razgovarao nije imao kratak jezik.

Narod ili »učenjaci«, i jedni i drugi jednako drže da »istina« ne obavezuje. Za njih duh ima samo da konstatira objektivnu i formalnu t o č n o s t činjenica ili razlaganja, koja netko iznosi. »On ima pravo« ne znači za njih: »Moram dakle udesiti svoje ponašanje po onome što on kaže«, nego jednostavno: »Prema njegovim premisama njegov je zaključak ispravan.«

S ova dva problema — narod i intelektualci — dolazi u pitanje čitava kultura i sav društveni poredak. Već po njima se vidi, koliko je međuzavisnost mnogih problema sadašnjice, koje često proučavamo posebice — što je i posve prirodno — ali ih želimo i rješiti posebice, što opet nije tako prirodno. In ultima linea dolazimo na ličnost kao nosioca svih vrednota, te se čini, da će čovjek kao ličnost i ostati glavna polazna točka za rješavanje socijalnih pitanja.

Dr. Krsto Spalatin

L I S T A K

KRUTY

Uz dvadesetu godišnjicu junačkog čina ukrajinske akademske omladine.

Već je dvadeset godina prošlo od dana 29. siječnja 1918. godine, od onog historijskog događaja, koji je u povijesti ukrajinskog naroda a pogotovu ukrajinske akademske omladine postao svijetlim putokazom za daljnju budućnost... Dan će taj zauvijek ostati graviran zlatnim slovima u duši svakog člana ukrajinske omladine pa i čitave nacije, dotle, — dok bude plamtjela u njezinu srcu barem najmanja iskrica ideje ukrajinske državnosti!... Jer je 29-ti siječnja bila velika manifestacija preporođenog ukrajinskog naroda, kada je on oružjem svojih sinova dao nadležan odgovor novom moskovskom* imperijalizmu pod selom Kruty. Tamo je ukrajinska intelektualna omladina položila svoj »ispit zrelosti«, jer je na žrtveniku domovine položio život cvijet nacije braneći do posljednjeg čovjeka čast i slobodu svoga naroda pred navalom deseterostruko jačeg neprijatelja. Time je nadovezao dugi lanac u tradiciji borbe za nezavisnost i državnost ukrajinske zemlje, u kojem je temeljnom kamenu bio akt proglasa nezavisne ukrajinske države dne 22. siječnja 1918. g., a daljom posljedicom ukrajinsko-moskovski rat epizodom bitke pod Krutyma!

Činjenica postanka ukrajinske države kao novog političkog faktora na Istoku Europe, izazvala je odmah odlučnu reakciju moskovskog imperijalizma prebojadisanog radi odmjene na crveno, — jer time su zauvijek propadali njegovi lijepi planovi o hegemoniji nad svijetom, koju je pokušavao i pokušava nametnuti pod krinkom internacionalizma... I tako zaboravljajući na svoja visoka gesla bratstva, miroljubivosti i slobodnog samoodređenja sviju naroda na svojoj zemlji »bratski« moskovski narod pod vodstvom Lenina i drugova navijestio je mladoj ukrajinskoj državi rat baš uime tih visokih gesala...

Ukrajina kao mlada država u stadiju stvaranja i organizacije, zahvaljujući socijalističkom odgoju svojih vođa, koji su sveto vjerovali u internacionalizam i njegove ideje i pravde, čime su umjetnički i vješto znali žonglirati Lenin i drugovi, upravo se nije mogla snaći i odmah dati nadležan otpor ovakvom »izljevu bratske ljubavi« susjednog naroda u obliku milijuna bajuneta bačenih na ukrajinski teritorij.

Tadašnja ukrajinska armija, složno s načelima socijalističkih doktrina, da je »rat anahronizam, jer u doba slobode i bratske ljubavi sviju naroda rata ne će biti« bila je već prije demobilizirana... Ostao je samo mali isključivo dobrovoljački kadar, koji zbog loših poteza i zapreka sa strane neiskusnih političkih vođa nije bio u stanju skršiti prodor milijunske moskovske armije pod vodstvom Muravjova. Istina je, da je političko vodstvo prozrevši svu laž internacionalnih ideja, u zadnjemu čašu bacilo poklik »Svi na obranu domovine!« ali je bilo prekasno — neprijatelj je već marširao po ukrajinskom teritoriju, uperivši svoje bajunete na centar Ukrajine, stolicu Kijev.

Na poklik vlade odazvali su se svi, kojima je bila draga ideja ukrajinske državnosti, a u prvome redu akademska i srednjoškolska omladina, upisujući se grozničavo u bojne odrede, a naročito u novoformirani »Studentski Batalijun.« Nekoliko dana nakon formiranja jedan od prvih otišao je na bojno polje »Studentski Batalijun«, koji je svojim mladenačkim grudima imao zaustaviti prodor neprijatelja pod selom Kruty. Na ovom odsjeku junački omladinci zapravo još djeca, jer ne

---

* moskovski = ruski.

rijetko 17—18 godišnji, u broju tri stotine sudarili su se prsa o prsa sa cijelom divizijom kronštandskih mornara, koja je bila »gordost i ponos ruske revolucije!« Rezultat je bio predviđen unaprijed... Po cjelodnevnom žilavom otporu »Studentski Batalijun« radi nestašice naboja prihvatio je borbu na bajunete, u kojoj je bio skršen deseterostruko jačim brojem bijesnih pomoraca... Bilo ih je trista i trista je palo ne pitajući pardona... Svojim besprimjernim junaštvom stvorili su legendu ukrajinskih Termopila, te manifestirali pred svijetom životnost ukrajinske nacije, koja je dala ovakve sinove! I makar je neprijatelj tada zatrijumfirao, smrt ga je uzdrmala savješću čitave nacije, koja se podigla na obranu domovine izbacivši neprijateljske horde iz svoje stolice.

Svake godine na dan 29. siječnja, koji je postao sveopćim nacionalnim blagdanom, a napose blagdanom ukrajinske akademske omladine, cijela ukrajinska nacija, gdjegod je to moguće daje počast bezgraničnom junaštvu i požrtvovnosti svoje omladine, koja je iz velike ljubavi spram domovine žrtvovala sve šta je imala najdraže, svoj mladi život.

I baš ove godine, o dvadesetoj godišnjici bitke pod Krutyma, ukrajinska nacija sa studentskom omladinom na čelu po cijelom svijetu, gdjegod imade svojih članova, slavi dostojno smrt svojih sinova, ali ne sa suzama i žalošću, već sa radošću i ponosom na svijetlu tradiciju borbe za najviše ideale, koju su pokazali nasljednicima junaci »Studentskog Batalijuna«. Kao što svake godine tradicionalnim gladovanjem i 2-minutnom šutnjom u podne manifestira ukrajinska nacija privrženost ideji, za koju su pali Krutjanski junaci, a koja je potaknula na borbu nove legione omladine. I borba traje dalje, makar je Ukrajina kao država podlegla premoći, ali ukrajinski narod nije ispustio iz ruku mača! To dokazuju najbolje Sibir, Solovke, podrumi G. P. U., Bereza Kartaska i bezbroj strijeljanja i vješala!... Tako umiru oni, koji su produljili tradiciju borbe za najviši ideal — državnost. Ukrajinska nacija prošavši svoj krvavi i trnoviti put, još će jednom izreći svoju odlučnu riječ u stvari Istoka Europe, koja će biti ostvarenje velike ideje nezavisne države, na koju je stekla pravo krvlju svojih najboljih sinova 29. siječnja 1918. god. pod Krutyma — Ukrajinskim Termopilama!...

Levyćkyj Vsevolod.

Stalin contra Trocky. (Guerin Meschino)

Književni prikazi

MILA MIHOLJEVIĆ: NA NJIVAMA

Redovno izdanje Matice Hrvatske.

I opet selo. Ali ovaj put ne kao »izvor snage«, ni kao utjeha u općoj pomutnji i blaziranosti vremena. Naprotiv selo lišeno svakoga magičnoga čara autohtonosti i ljepote vanjskoga ruha. Ogoljeno, žalosno, bijedom zasićeno. U ovom romanu je bijeda i duhovnoga karaktera, makar se sve svodi na materijalnu stranu i baš radi toga je konačni doživljaj težak i nezaštićeno izvrgnut očaju. Kroz taj očaj pak klije čovještvo, makar s naličja jedne jezovite slike, koju je, što najviše iznenađuje, iznijela spisateljica tako grubim naturalizmom, koji ne zazire ni od prostote, ni od neukusnosti, ni od ružne riječi, da je to upravo rijedak slučaj za žensko pero.

Djetinjstvo i momaštvo seljaka Tunije ispunjeno je jezovitim strahotama nekog primitivizma, koji sve što radi, zlo radi. U gustom draču pijanstva, praznovjerja i senzualnosti izbija taj čovjek, koji kad se oženi siroticom Jelom udvostručava bijedu u rodnoj kući prepunoj zavisti, zlobe, sramote, bijele kuge. Konačno se trgne, živci više ne podnose pakao braće i zaovâ. Hoće da se osovi na vlastite noge, zide kućicu, isplaćuje dug, ali kao grom iz vedra neba vlastelin Balakoci osramoti Jelu, sinju kukavicu, koja gladna usta dječija zatrpava vlastitom krvlju. Tunija sazna i pobjesni. U bijesu uništava ženu do smrti, navaljuje na Balakocija, ide na robiju, a djeca, prepuštena sudbini napuštenosti i siromaštva ginu i stradaju. Tunije, kad se vrati iz zatvora da mu srce ne prepukne od jada, prolazi kroz selo, ali nema snage, da se u njemu zaustavi. Odlazi zauvijek za tuđim blagom kao gonič.

Mila Hiholjević, sasvim novo književno ime, bez ikakovih skrupula stala je pred seoski život i upravo fiziološki ga razotkrila, a da bi okom trenula. Stilom, koji nema respekta pred realnošću, punom čovječanskom realnošću, nego koji požudno rekreira opažene činjenice i upravo ih nekom strašću komentira ne naglašavajući toliko unutarnju tragiku koliko vanjski brutalni izgled za sve oči jednak i lascivan, gomila ona težak i dokumentaran materijal bijede.

I ne može se reći, da nema uspjeha u tom nezahvalnom poslu. Naprotiv njezin jezik je direktan, prirodan, živ; uspijeva mu sve pokazati, pronaći, istaknuti, dati na vidjelo. Slika jadnoga Tunije u svim okolnostima života puna je ljudske eksistencije, uvjerljiva i iskrena. Još više slika Jeline tragične sudbine i slika njenih krvnika i djece. Ali taj opis, taj objektivni realizam, ta potencirana jasnoća, koja ne štedi ni stid ni ukus, ne uspijeva izdići pred nas — štono bi Morgan rekao — zrcalo koje bi nam aktom stvaralačke imaginacije dopustilo slutnju ideje forme čovještva. Ili barem, u koliko to uspije, uspjet će u rijetkom krugu visoko etičnih i obrazovanih čitatelja, a prepuštena malograđanskoj ruci, omladinskoj nezrelosti i njenoj romantičkoj sklonosti sve u svemu t. z. široj publici, kojoj je pruža izdavač, može postići obrnut estetski i moralni rezultat.

Miholjevićka inače poznaje selo i nisu joj skriveni oblici njegova života, pa i onoga najintimnijega. Izražava se nepatvorenim izrazom seoske duše, zna sigurno ocrtati milieu, slika joj je uvijek puna života i pokreta, radnja nije nigdje razvučena. Talenat je tu.

Ali talenat nije sve. Osjećaj za mjeru, za takt, naročito, kad se radi o senzualni mstvarima, dublje gledanje na život, izbjegavanje nekih klišeja, kada se radi o odnosu gospodina prema seljaku, a zanajviše o odnosu župnika prema seljaku, eto to su stvari, o kojima bi se moglo mnogo toga dokumentarno reći uz ovu knjigu. **D. Ž.**

VIKTOR ŽIVIĆ: NA PRAGU HRVATSKOG ORIJENTA

Istom metodom, kojom je napisao lanjske godine literarno-historijski putopis po hrvatskoj sredovječnoj Dalmaciji (»Stare slave djedovina«). Živić je u ovoj novoj knjizi u nizu historijsko-putopisnih eseja oživio prošlost hrvatskoga Pounja od Kostajnice do Bihaća. Oživio, to je najbolja riječ za njegovo djelo. On putuje od mjesta do mjesta, od jedne stare kule do druge savršeno osjetljiv za svaku stvarcu iz hrvatske prošlosti. Čim se koje dotakne, sav duh mu poleti u njenu historijsku dušu i tolikom se žudnjom sljubljuje i suosjeća s njome, da nam se svaki čas dok pratimo njegovu šetnju, gubi s vida njegov putnički lik, a pred nama drhti uskrsnula povijest. Historijska šetnja ovoga neobično finoga i tankoćutnoga čovjeka ima karakter duhovnoga i umjetničkoga doživljavanja. U njoj je toliko istančane lične estetske rezonance, da ga čitatelj prati kroz napuštena mjesta i arheološko-historijski materijal rijetkim užitkom, ličnim sudjelovanjem, radošću i ponosom.

Živiću uspijeva kroz srce ući u historiju tolikom snagom i iskrenošću, da mu poput Šuflaja jedinstvenom lakoćom uspijeva organski povezati prošlost i sadašnjost u isti život jednoga organizma, koji se zove hrvatski narod i njegova kultura. To nepretrgnuto jedinstvo narodnoga duha, to je forte svih Živićevih radova i već mu je teško naći premca u toj vrsti literature. On sav živi u historiji i historija živi u njemu.

U ovoj je knjizi prikupljeno sedam eseja. »Put u prošlost. Gdje da siđem? U kojem osamljenom gradu da ostavim te brige sadašnjosti i da primim u sebe duh prošlosti, kojim bih ušao među ruševne zidove starih gradova hrvatskog Pounja, da shvatim govor tih mrtvih vidika prošlosti?« I prepustivši sve dobrom slučaju, bez plana, silazi naš vidoviti putnik u Hrvatskoj Kostajnici, da nastavi put kroz zaboravljenu i pregaženu historijsku šutnju Pounja zaustavljajući se na utoku Sane u Unu (u razmatranju uspomene Zrinja, Novigrada i Blagaja). »Ime Zrinjskih još se i danas s ponosom spominje među zidinama toga drevnog grada. .... Izlazim iz njega osjećajući, kako te vjekovne sjene nad tim kulama podižu neokaljane zastave naših ideala... Tu ispod zidova staroga grada susrećem čudne sjene orijenta pod crnim velom, kako korakom izumrlih generacija prolaze kraj njegovih zidova... Tu, gdje je trag historijske pustoši već skoro izbrisan, tu živi narod pod naukom svoje davne tragedije, pod fatalnim udesom, napustivši vjeru svojih praotaca, prigrlivši onu svoje kobne prošlosti, kao znamenje svoje Kalvarije«. —

Kroz laganu tugu Živić niže sadašnjost Pounja, iz kojega je istjerana prošlost. »Una, Sana, doline i planine ostale su vjerne davnini svojoj, tek kuće, ti novi krovovi, htjeli bi da žive nekim novim životom. Ali noć, ta svemoćna noć, sa dahom Sane i Une uvlači se pod te krovove, gasi njihova varava svijetla, dok na nebu pobjedonosno sjaju zvijezde hrvatske vječnosti...«

Najuspjeliji esej »Na vjekovnom bojištu Istoka i Zapada« ima nekoliko stranica, koje upravo iznenađuju svježinom pogleda u muslimanski svijet, koji danas živi oko starih zidina Keglevićeva grada, iz kojega je morao bježati kršćanski svijet. »No kao da se stare generacije Hrvata nisu mogle rastati s tim gorskim kosama, brdima: imena nestalih obitelji sačuvana su po kakovu preostalom starosjediocu, koji se krio po šumama, u špiljama od narodnih nevolja i živio pustinjačkim životom. Došli su novi ljudi. On izlazi iz svoje špilje pred te ljude, pod okriljem svoje patničke samoće, kao dobri duh tih razorenih ognjišta, imenuje potočiće, brda i doline svojim starim imenima, kao potok Jelovski, Carić potok, Zimanjski potok, pa Despotovu kućerinu, Orlićevu kosu, Kukića brda i t. d. i stari kraj i dalje duhovno živi u tim starim imenima...«

Živićev susret s Islamom u razgovoru sa hodžom na Bužim-gradu divna je stranica naše čvrste ukorijenjenosti u kršćanskoj tradiciji, i naše historijske tuge,

kojoj pisac daje oduška na ovaj način: »I tako se morah podvrći asketizmu bužimskoga kraja, kojega su se naslovom okitili naši Keglevići i Jelačići, ne misleći, da se u tom staroslavnom imenu krije t r a g i č n i a s k e t i z a m j e d n o g n a r o d a.«

Čevrti esej je posvećen junacima grada Krupe, peti Ostrošcu, šesti Cazinu, rezidenciji starohrvatskih biskupa, a sedmi Bihaću, glavnom gradu Hrvatske XVI. stoljeća.

Svi eseji nijesu jednake vrijednosti, ali kroz sve se provlači osjećaj izmjene generacija na straži hrvatskoga duha, u svima plamti toplina i zanos, uzdah i tuga. »Stari gradovi, napuštena naša viteška gnijezda, gdje se hrvatsko srce htjelo uzdignuti nad kobnim valovima, što stadoše udarati s Bospora! Tragične i krvave naše visine, gdje su se kovale donkihotske iluzije o junaštvima, poštenju i borbi za krst časni!« —

Živićev stil poradi čestog ponavljanja nekih izraza i mnogih apstrakcija ponešto umara. Kad bi se ipak više držao stvarnih opisa i sigurnoga tla historije, a skratio često preduge ekskurze u imaginativno carstvo ličnih reminiscencija, njegovo pisanje bi dobilo na jedrini i dubljoj sažetosti. Osim toga ima kod Živića romantike malo više nego bi trebalo. Maurice Barrès je čini se njegov veliki učitelj.

D. Ž.

Kazalište

MARK REED: IMAŠ PRAVO, DRAGA KĆERI

Kolikogod u ovoj lakoj amerikanskoj komediji nema prigode za dublji doživljaj bilo čije sudbine, jer sve je toliko površno i ležerno zadržano u plićinama tipične amerikanske amoralnosti i liberalnosti, to je ipak vještini pisca uspjelo u nekoliko duhovitih okretanja medalje bračnoga morala sukobiti principe slobodne ljubavi sa zdravim razumom i životom.

Bogataška kći, apsolvirana studentica Helen, ambicioznih i modernih nazora želi se poigrati slobodne ljubavi na tipičan amerikanski način. Sama daje inicijativu svome »prijatelju« Douglasu, da potajno otputuju na weekend. Preko brbljave tetke Constance, mlade žene triput rastavljene i svaki čas spremne na nove avanture, sazna za Heleninu namjeru njena mati Margaret. Buni se njena roditeljska ljubav, prirođeni instinkt majke i iskusne žene, ali u velikoj sceni, kada hoće zadržati kćer, ova joj smiono razotkriva njene nekadašnje principe o slobodnoj ljubavi, njezinu feminističku borbu i pokvaren život sa pjesnikom Titusom Jaynood i uime tih njenih principa traži i za sebe slobodu. Gđa Kernic je kao zrela umjetnica vanrednim psihološkim regristrom odigrala težak sukob između ličnog poniženja majke pred kćerkom i izgubljenog autoriteta s jedne strane, a zdrava razuma i apsurdnosti principa slobodne ljubavi, kada se radi o njezinu vlastitom djetetu s druge strane. Njena borba prepuna nemoći i boli, istinska spoznaja lica i naličja ludih principa, najvredniji je prizor u čitavom komadu. Interpretacija gđe Kernic bila je uistinu snažna kreacija. Ali jedno za ljubav komediji, a drugo amerikanskoj površnosti, kada se radi o moralnoj odgovornosti, majka kapitulira sa izjavom: Imaš pravo, draga kćeri. Ali sada se istom umiješa otac. Njegov zdrav razum uza svu liberalnost i praznu konvencionalnost shvaćanja ovakovih zgoda pravi skandal i on hoće pošto poto spasiti čast i smjesta udesiti vjenčanje, kada su se mladi povratili sa weekenda. Sada se istom ispoljava sva neprirodnost amerikanske slobodne žene. Helen ne će ni da čuje za takovu ženidbu to više, što se i njezin »prijatelj« Douglas pokazao moralnim i želi spasiti svoju čast. Duhovita majčina dosjetka, također karakteristična za amerikansko shvaćanje lju-

bavi — »kad si ga zavela, treba da se i udaš« poput sretnoga happy enda spašava situaciju prije nego se spusti zastor.

Naš repertoir nije ovom komedijom dobio mnogo, nego možda tek da se kaže kako smo a jour, ali naša drama je i opet zasvjedočila odličan umjetnički niveau. Gđa Ervina Dragman (Helen), Greta Kraus (Constance) i spomenuta gđa Kernic stvorile su odličnu salonsku igru svaka savršena u svojoj ulozi, što naročito vrijedi za gđu Kernic. Otmjeno i sigurno im je pomogao g. Grković kao Titus, a pun neposredne svježine g. Laurenčić kao Douglas.

G. Dujšin je u zadnji čas uskočio na mjesto oboljelog Sotošeka. D. Ž.

Umjetnički pogledi

BUGARSKE LIKOVNE UMJETNICE U ZAGREBU.

Mjeseca siječnja o. g. izložile su u Ulrichovu Salonu svoje radove bugarske likovne umjetnice. Dakako, o čitavoj se toj izložbi, koja pokazuje toliko različnih i oprečnih strujanja i pravaca, može govoriti na ovom mjestu samo sumarno.

Simpatična je pojava kod većine radova, što se na njima osjeća gibanje i traženje izraza; pa ako je to, recimo, koji put i odraz Pariza (na pr. Gančeva Nevenka), ipak je već to traženje pozitivna pojava. Svakako pozitivnija, negoli razvodnjeno i neiskreno, bezizražajno i šuplje tretiranje motiva, što — na žalost — imamo prilike da vidimo kod mnogih naših slikarica. Jasno je, da je i na toj izložbi bilo i lošijih stvari, štaviše i diletantskih (na pr. akvareli Kneginje Evdokije), ali je to konačno i sasvim razumljivo s obzirom na velik broj slikarica, koje su sudjelovale.

Kao i ostale evropske slikarice (da samo nabacim nekoliko imena: Laurencin, Modersohn-Becker, Serebrjakova, Perdriait, Sacharowa, Zitzewitz i dr. — izuzev, dakako, Käthe Kollwitz i sovjetsko-ruske umjetnice Somowu, Muchinu i dr.) i bugarske se umjetnice odnose prema socijalnim motivima dosta indiferentno. Naginjući više na liriku i lirsko shvaćanje svega oko sebe po svojoj prirodi, ne dodiruju one socijalne probleme, koje socijalni slikari danas rješavaju više borbeno i racionalno, negoli artistički i osjećajno. Međutim, jasno je, da nedostatak tih i takvih socijalnih motiva ne umanjuje vrijednost izloženih slika.

Burova Todorka izložila je dobre »Dunje« u cezannesko-konstruktivističkoj koncepciji; Željeskova Bogdanova dala je ozbiljni i fini »Portret stare dame«, dok su Bagramova Olga i Stanka Kantardijeva dale dva dobra pejzaža. Peičeva Živka izložila je neobično svježi »Natures mortes«, a Gančeva je Nevenka svojim dobrim »Pazarom« zašla u čisti kolorizam, sa osnovnom dominantom ritma bijele boje. Georgijeva Darena dala je također dobar »Natures mortes«. Na koncu još da spomenem Marinovu Radku s njenim portretima. Oni su virtuozno rađeni i dokazuju jaki talenat slikarice. Tek je šteta, što — recimo, kod portreta dviju djevojčica (a to je već, donekle, uvjetovano samim materijalom — pastelom) kolorizam prelazi u slatkasti rokoko. Grafika je slabija od ulja. Dobre su grafike Cončeve Mare, Mečkuevske Saše i Bronke Gjurove. — Kod slikarica sam, dakako, spomenuo samo nekoliko imena, dok se na plastiku, keramiku i veziva i ne ću osvrtati, budući da je sve to na izložbi sačinjavalo samo podređeni dio, a glavni je akcenat pao na slike. (Od plastike je bila dobra »Glava Šatz Angele«).

Usprkos uplivu Japana (Simeonova Cveta), Cézanna (Burova Todorka), kolorizma (Gančeva), i t. d., čitava je izložba dokazala, da među njima ima talenata, koji traže putove svog izražavanja i da to traženje ima i pozitivnih rezultata.

*

U »Novostima« od 26. I. 1938. »iskreno je progovorio« kritik sa šifrom »Zem« bugarskim slikaricama, »da ih razuvjeri o umišljenosti i ohrabri za dalji rad.« On kod njih ne nalazi gotovo ni jednu pozitivnu stvar, pa ih štaviše i uspoređuje sa

Šipekom, Tomerlinom, Antoninijem i Krušlinom! Međutim, kritik se ipak na jednom mjestu zarekao i jasno izrazio, zašto čitava izložba ne valja; jer su bugarske umjetnice »pokazale da se čuvaju, da u njih ne uđu nemiri, sukobi, dinamika i nerazmjeri vremena u kome živimo« t. j. zato, što ove bugarske umjetnice ne tretiraju socijalne probleme onako, kao, recimo, sofijski novi hudožnici (izlagali u Zagrebu g. 1936.). Da to nije kriterij za prosuđivanje jedne izložbe, to je jasno!

Uz taj prikaz reproduciran je i akvarel Kneginje Evdokije: Cvijeće. Kako su ti akvareli daleko ispod općeg niveaua čitave izložbe, iako se baš na njih gotovo najviše okosio »Zem«, to nastaje pitanje, kako je baš ta reprodukcija ušla u »Novosti«, a ne, recimo, »Natures mortes« Peičeve Živke, koji je za njega najbolja stvar izložbe. Jasno je, da je nekome bilo stalo do toga, da dojam o čitavoj izložbi bude što negativniji. Ali je isto tako jasno, da je »Zem« time dokazao — u najmanju ruku — nedostatak takta. **M. Keglević.**

Socijalni pokreti

OBLIGATNO OSIGURANJE ODVJETNIKA ZA SLUČAJ IZNEMOGLOSTI, U AUSTRIJI.

Prema prijedlogu, koji su izradile odvjetničke organizacije pod obvezu osiguranja potpadali bi svi odvjetnici, koji nisu prešli 60 god. starosti kao i odvjetnički pripravnici. Broj osiguranika iznosi oko 3.200, od toga oko 600 pripravnika.

Prihodi za osiguranje pribavljaju se od doprinosa osiguranih članova, koji su s obzirom na svoje prihode podijeljeni na 10 razreda. Mjesečni doprinosi kreću se od 10 šilinga za I. razred pa do 119, 70 šilinga za X. razred.

Mirovina se stiče nakon 70 godina starosti. Odvjetnik, iako prima mirovinu, može i dalje vršiti advokaturu, dok onaj odvjetnik, koji traži rentu za slučaj iznemoglosti ne će moći istu nastaviti. Pravo na mirovinu stiče se nakon 10 godina članstva, a izuzetno se može steći i nakon 5 godina s obzirom na dokup ranijih godina, a iznos dokupa zavisit će i od starosti.

Pravo na rentu za slučaj iznemoglosti stiče se odmah. U slučaju smrti osiguranika prije desetgodišnjeg osiguranja dotada uplaćeni iznosi isplaćuju se nasljednicima.

Udovi se isplaćuju 50%, a neobskrbljenoj djeci 15% one rente, na koju bi pokojnik imao pravo, u slučaju iznemoglosti. Visina rente za iznemoglost, odnosno mirovine zavisi od razreda osiguranja i od vremena uplaćivanja doprinosa. U prvom razredu nakon desetgodišnjeg uplaćivanja, renta, odnosno mirovina iznosi 60 šilinga mjesečno, a nakon 40 godina uplaćivanja 78 šilinga mjesečno. U najvišem (X.) razredu nakon desetgodišnjeg uplaćivanja renta iznosi 450 šilinga mjesečno, a nakon 40 godina 585 šilinga mjesečno.

RADNIČKA PRAVA U NOVOM USTAVU BRAZILIJE

U novom ustavu republike Brazilije, koji je donesen na koncu prošle godine opširno su izneseni principi, što ih se mora pridržavati zakonodavac pri donošenju zakona, koji se odnose na radnike i namještenike.

Ovaj je ustav u tom pogledu donio jednu novost i pošao dalje od svih dosadašnjih ustava, koji osim garancija građanskih prava nemaju gotovo ništa ili vrlo malo što bi se odnosilo na socijalnu zaštitu i osiguranje radnika i namještenika.

Unošenjem ovakovih odredaba u ustav proširuju se ona prava čovjeka i građanina, što su se prvi put pojavila nakon francuske revolucije u modernim ustavima. Čovjekova ličnost nije u modernim ustavima. Čovjekova ličnost time

dobiva veću garanciju svojih prava obzirom na svoju socijalnu funkciju, koju vrši u društvu.

Principi koje spominje ustav jesu: kolektivni ugovori koje sklapaju radničke i poslodavačke organizacije protežu na sve njihove članove, kolektivni ugovori moraju sadržavati odredbe o plaći, radnom vremenu i rok do kojeg su sklopljeni; pravo radnika nedjeljni odmor i na praznične dane, vjerske i državne; pravo radnika na godišnji, plaćeni dopust nakon godinu dana neprekidnog uposlenja; pravo radnika na takovu minimalnu plaću kojom je u stanju zadovoljiti svoje normalne potrebe; osamsatno radno vrijeme koje se može i skratiti, a povećati samo u onom slučaju kad to pojedini zakon izričito odredi; zabrana noćnog rada; zabrana rada djeci ispod 14 godina, pravo radnika na liječničku pomoć u slučaju bolesti i radnicama za vrijeme poroda; osiguranje radnika za slučaj nesreće, iznemoglosti, starosti i smrti; dužnost radničkih organizacija da pomažu svojim članovima u upravnom i sudskom postupku oko ostvarivanja njihovih prava u socijalnom osiguranju.

BLAGAJNE ZA OBITELJSKI DOPLATAK U ITALIJI

Socijalna pravda zahtijeva, da plaća radnika, odnosno namještenika bude tolika, da omogući ne samo vlastitu egzistenciju, nego i egzistenciju obitelji ako je ima i za koju je dužan da se brine i da je uzdržava. Danas su, nažalost, socijalne prilike takove, da veliki dio onih, koji svoju radnu snagu unajmljuju ne dobivaju za svoj rad toliko, da mogu uzdržavati i svoju obitelj. Poznato je, da se slabljenjem obitelji, a s time u vezi i ograničavanjem poroda, potkopava temelj na kojem se osniva zajednica — narod. Stoga je zadatak dobre socijalne politike, da se ovom činjenicom ozbiljno pozabavi i da potraži način, na koji da se ovaj problem pomaganja obitelji riješi.

U Italiji su osnovane posebne blagajne za obiteljski doplatak. Prvotno je bila povedena akcija za osnivanje ovih blagajna od strane radničkih strukovnih organizacija, a poslije se je prešlo i na zakonsko uređenje. Blagajna je u početku djelovala samo za industrijsko radništvo. Broj radnika začlanjenih u ovu blagajnu iznosio je oko 2,250.000 uključivši i neoženjene, a bez obrtnika i neuposlenih radnika. Obiteljski je doplatak primalo 360 do 540 hiljada radnika sa 500 do 750 hiljada djece.

Doprinose za ove blagajne plaćaju kako radnici tako i poslodavci. Blagajnom upravlja odbor u kojem su predstavnici radnika, poslodavaca, fašističke stranke i države (iz resora za socijalnu skrb). Blagajne su organizirane po pokrajinama. 1935. god. blagajna je isplaćivala za svako dijete 4 lire sedmično. U početku je ova odredba vrijedila samo za djecu ispod 14 god. izuzevši prvo dijete. Provedbom statistike ovih doprinosa blagajna je ustanovila, da ne će imati gubitka, ako se obiteljski doplatak isplaćuje i za prvo dijete ispod 14 godina. Na taj je način obuhvaćeno još 186 hiljada radnika, koji dobivaju obiteljski doplatak.

U prvoj godini poslovanja ovih blagajna iznosila je svota isplaćena za obiteljski doplatak preko 163 milijuna lira od ukupnog prinosa od preko 197 milijuna lira, a obiteljski doplatak primalo je preko 650 hiljada radnika.

1936. godine donešen je zakon koji je uredio pitanje obiteljskog doplatka te predvidio i stanoviti prinos države za obiteljski doplatak. Visina prinosa ravna se prema nadnici pojedinog radnika. Radnik plaća 1%, poslodavac 2½%. Početkom 1937. god. osnovana je blagajna za obiteljski doplatak trgovačkim namještenicima uz slične uslove kao i za industrijske radnike. Doplatak za svako dijete ispod 15 godina iznosi 25 lira mjesečno. Visina mjesečnog doplatka zavisi i od plaće namještenika. Za namještenike kreditnih i osiguravajućih zavoda pitanje obiteljskog doplatka uređeno je kolektivnim ugovorima.

U Francuskoj, Belgiji i u nekim drugim zemljama postoje također ustanove za pomaganje obitelji.

Bilo bi poželjno, da se i kod nas primijeni njihovo iskustvo i da se brojnim radničkim i namješteničkim obiteljima omogući egzistencija, jer su plaće mnogih i ispod minimuma egzistencije, a osim toga se pomaganjem obitelji osigurava razvitak i napredak naroda. **Dr. P.**

Međunarodni pogledi

GLAVNA NIT MEĐUNARODNE POLITIKE

Osim mnogih zakulisnih poslova, koji se vrše iza zatvorenih vrata i o kojima se ne može mnogo znati, postoje pojave, koje očevidno pokazuju, oko čega se kreću svi ti poslovi. Nitko ne može poreći činjenicu, da je danas središnji svjetski događaj japansko-kineski rat. Po svojem neposrednom području daleko je od Europe, Amerike i Afrike, dakle glavnih kontinenata. Međutim niti toga rata krupno hvataju sve kontinente. Japan ugrožuje u Kini i oko Kine ruske, engleske i nizozemske interese, pa prestiž Amerike na Tihom oceanu. Svaki događaj, koji dira istodobno Ameriku, Englesku i Rusiju, o manjima da i ne govorimo, ima svjetsko značenje. Španjolski građanski rat po svom značenju daleko zaostaje za kinesko-japanskim sukobom. Mi smo se bili doduše nekoliko naučili, da u Kini neprestano nešto čeprkaju i da to nema neku naročitu važnost. Današnji sukob je međutim važniji i odlučniji. I to s toga razloga, što je Japan odlučio ostvariti svoju moć i premoć u Kini bez obzira, da li se to nekome sviđa ili ne. Japan misli, da ako može Engleska vladati i iskorišćavati tako reći cijeli svijet, da to može Japan barem u Aziji odnosno u Kini. I u ovome nema nikakve pomirbe — Japan ne će popustiti, a Engleska se ne kani povući kao neka stara baba. Sukob između Engleske i Japana izvire iz japansko-kineskog sukoba. Također i sukob između Rusije i Japana. Amerika se pak drži mudro. Više ističe riječi, a manje se hoće upregnuti u mreže Engleske onoliko, koliko bi Engleska trebala za vlastite interese. Neki su očekivali, da bi noisoci ugroženih interesa, t. j. Amerika, Rusija i Engleska mogli stvoriti vojnički blok protiv Japana, zaprijetiti mu i prisiliti ga na mir. Međutim Engleskoj i Americi je nezgodno i nemoguće s Rusijom, jer odmah stupa na snagu antikomunistički blok Njemačke, Italije i Japana, i tako bi se Engleska i Amerika našle u borbi s Njemačkom i Italijom, a Japan bi ostao gospodarem u Aziji. Osim toga Amerika ne smatra svoje interese toliko ugroženim, da bi trebalo pristati čak i na novi svjetski rat. Konačno je Engleska primorana da se uzda ponajviše u svoju vlastitu snagu. Amerika će uvijek ponešto pomoći, a Rusija se i onako već neprestano nateže s Japanom. No, ako bi se Engleska odlučila na sukob s Japanom uz »neutralnu« pomoć Rusije i Amerike, mogli bi najednom izmiljiti ostali suparnici Engleske i zaskočiti je u najnezgodnijem času. Ti se suparnici nalaze u Europi. Prema tome mir — apsolutni mir u Europi traži Engleska. Rusiji taj mir također treba za istu stvar.

Ovako smo došli do glavne niti međunarodne politike. Zbog obračuna Engleske i Rusije s Japanom, u Europi ima vladati mir. Naravno da to ne ide samo po nekim željama, nego se traže i djela.

Svi smo čuli prigodom puta gospodina Halifaxa u Berlin, da se može razgovarati o kolonijama sa Njemačkom. Čak je i Francuska morala progutati ovu pilulu. Nije ostao nezapažen ni put još jednog uglednog Engleza u Čehoslovačku, da vidi kako je sudetskim Nijemcima. Svima je poznat put gospodina Delbosa i uime Engleske. Poznata su pisma između talijanskog i engleskog premijera i t. d. U glavnom Engleska hoće otupjeti sve oštrice u Europi među državama i unutar država, da bi nastalo kakvo takvo snošljivo stanje, koje bi joj osiguralo odlučan udar odnosno obranu prema Japanu. Zato u Europi ima biti mir. Hoće li biti, drugo je pitanje!

Grgur Ivanović.

JEDAN ZA DRUGIM

»U nemilosti; Litvinov će biti stavljen pred anketu.«

LITVINOV: Što mi svjetuješ da učinim?

STALIN: Oporuku.

Muzej u Louvre-u preuređen po Pučkoj fronti.

(Brennessel)

ČINJENICE GOVORE

Zadnjih dana Europu je zadesilo prilično iznenađenje u događajima oko Austrije. Poneka službena i neslužbena štampa nastoji zadržati tobože miran ton, kao da se tako što moglo očekivati ili kao da se zapravo nije ni dogodilo bogzna što. Tako međutim stvari ne stoje, jer ono što se dogodilo nije očekivalo ni javno mišljenje, a ni sami državnici, nego se radilo doista o iznenađenju vrlo važnog i odlučnog karaktera. Baviti se prorokovanjima nema smisla; treba pogledati činjenice. Činjenica je, da je Hitler pozvao Dra Schuschnigga, da s njime uredi teške probleme. Činjenica je, da se on i odazvao tome pozivu. Odmah nakon povratka u Beč rekonstruirana je austrijska vlada, izvršena je amnestija i dozvoljene su javne manifestacije za Hitlera. Činjenica je, da je novoimenovani ministar unutrašnjih poslova otišao dva dana nakon svoga imenovanja u Berlin. Oni, koji tvrde, da se nisu ništa iznenadili i da se tako što moglo očekivati i da se zapravo ništa nije promijenilo, ti varaju i sebe i druge.

U svjetskoj štampi se počelo tražiti onoga, tko je ovdje izgubio bitku i našlo se, da bi to mogla biti Italija. Službeno talijansko saopćenje demantira uvjerljivo ovakvu kvalifikaciju time što tvrdi, da između dva naroda iste rase ne mogu postojati onakvi odnosi, kako si to zamišlja Francuska, t. j. da bi nezavisnost Austrije imala značiti, da Austrija treba biti proti Njemačkoj. Činjenica je, dakle, da Italija nalazi posljednje događaje sasvim na mjestu, jer ako se želilo privući Austriju osovini Rim—Berlin, onda je bilo prirodno da se Austrija privuče Berlinu, a ne možda samo Rimu, i proti Berlina, jer bi to bio apsurd. Na osovini Rim—Berlin Austrija je morala priznati Berlin. Činjenica je, da Hitler nije govorio o

nezavisnosti Austrije u svom govoru. Činjenica je, da su Engleska, Francuska i Čehoslovačka nezadovoljne. Dakle, tko je izgubio bitku? Onaj tko se najviše ljuti.

Zašto su se pojavili glasovi, da je Italija pobijeđena? Vrlo vjerojatno stoga, što su Engleska i Francuska držale, da se one ne moraju suviše brinuti za Austriju, nego tu brigu mogu mirno prepustiti Italiji, za koju je poznato, da želi nezavisnost Austrije. Znajući, da Italija ne želi imati na Brenneru suviše jak njemački pritisak ostavile su Austriju na čuvanje Italiji. Međutim, te su države zaboravile, da tjeranjem izolacione politike prema Italiji, tjeraju Italiju prema Njemačkoj. Usmjerena ka Njemačkoj, silom prilika, Italija je morala dopustiti Njemačkoj da stvori prema Austriji takvo stanje, kakvo joj konvenira. Ovo što se dogodilo nije laka srca prihvatio ni austrijski kancelar, a ni Italija, no potpuno mlaka politika Francuske i Engleske, ili bolje reći neko političko, neodlučno igranje, u kojem Austriji nije bilo jasno, što stoji iza riječi, dala je Njemačkoj mogućnost, da Austriju stavi u kolotečinu svojih vojnih i političkih ciljeva. U osnovi je ovo događaj, koji ilustrira nesposobnost engleske i francuske politike. Ne može se diplomatizirati, a ništa ne riješavati, a ove dvije politike ništa ne rješavaju. Gospodin Eden je pao, što je kočio englesku vladu u zbliženju sa Italijom. Trebao je doći događaj sa Austrijom, da Engleskoj otvori oči, kako ona zapravo ne zna rješavati evropske probleme. Međutim, činjenice ostaju činjenice, a one govore o velikom pritisku Njemačke u Srednjoj Evropi. Taj pritisak ne dolazi dobro ni Francuskoj, a pogotovo ne Čehoslovačkoj i sigurno će izazvati odlučne promjene u francuskoj i engleskoj diplomatskoj orijentaciji. Osim činjenica nameće se i pitanje, a o čemu se zapravo radi u pozadini svega. Što se sprema i što je spremljeno? — jer, konačno,zašto je austrijski kancelar govorio o teškoćama, i o kakvim se zapravo teškoćama radi? Te teškoće sigurno nisu konkretnoga karaktera, nego isključivo budućega, što znači, da je spremljeno nešto, što se ne očekuje. Radi li se o ratu — tko to može znati! U svakom slučaju vidi se jedno, da Evropom dominiraju dvije političke inicijative posve nevezanog karaktera. Jedna je inicijativa njemačko-talijanska, a druga je francusko-engleska. Veze među njima nema nikakve. I sad ili ta veza mora nastupiti u konkretnim djelima i prekretnicama, ili se ide oštrom sukobu i obračunu među tim inicijativama. Engleskoj to nije u interesu i ona će nastojati da dođe do veze, jer ona ima mnogo brige sa Istokom i ne želi neizvjesnost i nesigurnost u Evropi. Da li je to kasno, vidjet ćemo?

Grgur Ivanović

Kroz revije i listove

MUSLIMANSKA ŠTAMPA

O m l a d i n a br. 4 donosi zanimiv prikaz o muslimanskom novinarstvu (HalidČaušević: Muslimansko novinarstvo u Bosni i Hercegovini). Tamo danas izlazi devet listova (5 mjesečnika, 1 polumjesečnik i 3 tjednika). To su ovi: Gajret, glasilo srpsko-muslimanskoga kulturnoga društva »Gajret«. Kao što je poznato društvo »Gajret« je u nacionalnom pogledu orijentirano prema Srbima i Beogradu. te je i pisanje glasila u skladu s tom nacionalnom opredijeljenošću. N o v i B e h a r, vlasništvo Islamske dioničke tiskare. U književnosti stoji na liberalnom stajalištu — što u današnje vrijeme raznih previranja nije ni malo zgodno, — dok je u političkom i nacionalnom pogledu bio do sada hrvatski orijentiran. Tjednik P r a v d a glasilo bivše Jug. muslimanske organizacije, a sada J. R. Z. G l a s n i k Islamske vjerske zajednice, službeno glasilo. M u s l i m a n s k a S v i j e s t, glasilo hrvatskih muslimana. E l - H i d a j e, glasnik muslimanskih svećenika, za teološka pitanja. N a š a B u d u ć n o s t t, glasilo nekolicine sarajevskih privrednika.

HRVATSKI PREPOROD

H r v a t s k a R e v i j a br. 1 iznosi Dr Julija Makanca »Razmišljanja o hrvatskom preporodu«, koja se završavaju: »Makar s koje točke gledišta promatrali hrvatsku historiju, jedno iz nje proizlazi sasvim sigurno: Hrvati nikada nisu bili tijesto, iz kojega bi svatko mogao mijesiti pogače, kako bi htio. Hrvatski put je kroz hiljadu godina bio put pregaranja i borbe pod najtežim okolnostima. To je bio križni put. Moralo se na tome putu desiti, da se po koji put i poklekne pod teretom, ali hrvatski je narod uvijek smogao ponovno moralnu snagu da se uspravi i teški teret ponese dalje prema dalekoj i neznanoj zori potpune slobode. Taj je put na mnogo mjesta poprskan krvlju, to je put, kojim je išao Matija Gubec, seljački kralj, Petar Zrinjski i Krsto Frankopan, Eugen Kvaternik i Stjepan Radić. To je naš hiljadugodišnji put časti i otpora. To je put, kojim kao sablasna povorka idu legije naših mučenika s razbijenim lubanjama, rasporenim grudima i polomljenim rebrima. Skrenuti s toga puta značilo bi pljunuti na rane mučenički, značilo bi učiniti besmislicima najuzvišenije patnje najboljih Hrvata.«

HERCEGOVAČKI DUHAN

E k o n o m i s t, broj 2—3 donosi nekoliko zaminivih podataka i primjedaba o problemu hercegovačkog duhana (I. Krešić: Pitanje hercegovačkog duhana). Tako vilimo da se ranije u Hercegovini sadio dovoljan broj strukova duhana, ali forsiranjem sadnje u drugim duhanskim krajevima Jugoslavije, sadnja je sve više ograničavana tako, da je 1934 g. dostigla minimum, kako se to može vidjeti iz slijedeće statistike: 180 mil. strukova u godini 1914, 186 mil. u g. 1930, 192 mil. u g. 1931, 180 mil. u g. 1932, 71 mil. u g. 1933, 71 mil. u g. 1934, 120 mil. u g. 1935, 141 mil. u g. 1936, 174 mil. u g. 1937, 144 mil. u g. 1938.« »Smanjenje sadnje se često motivira time, da nema dovoljno spremišta za duhan. To opet nije opravdano, jer se je od 1918 do danas u Srbiji podiglo spremišta za približno 200 mt., a u Hercegovini za 10 mil. dinara.« »Međutim nesamo broj strukova, nego i cijena po kojoj se duhan otkupljuje je vrlo nestalna i nepovoljna. Prosječna cijena po 1 kg duhana bila je 33.75 Din u g. 1923, 8.9 Din u g. 1932, 6.0 Din u g. 1934, 9—11 Din u g. 1937.« Pisac veli, da bi zahtjevi hercegovačkih sadilaca bili potpuno opravdani, da se duhan plaća poprečno barem 20 dinara po kg. Iznosi, da je pretprošle godine suma kazna za kriumčarenje duhana bila 50 mil. dinara, a oko 10.000 obitelji nije moglo više saditi duhan.

NJEMAČKA PROGONI KATOLIKE

Ž i v o t, broj 1 donosi članak o prilikama kršćana u Njemačkoj, pa među ostalim i jedan zanimiv dokumenat. Jedan pristav sudbenog ureda u Münchenu podijelio je svojim drugovima, članovima udruženja (Arbeitsgemeinschaft) upitnicu sa 12 pitanja. Na pitanje predsjednika udruženja, da li se ta upitnica ima podijeliti službeno ili privatno, odgovorio je pristav iza kratkog krzmanja: »Zasada privatno«. Vadimo nekoliko pitanja iz toga dokumenta, koliko je potrebno da se vidi njegova narav. Na čelu su obligatna generalija (ime, zanimanje i sl.), a pinja su ova: 1. Vjerujete li da postoji Bog? 2. Ako vjerujete u to, vjerujete li u nauku Crkve, kojoj pripadate. Ili mate li možda o Bogu i njegovom odnosu prema ljudima mišljenje različno od nazora Crkve, kojoj pripadate? 7. Molite li se Bogu i vjerujete li, da Bog uslišava molitve? Vjerujete li, da se po molitvi može utjecati na Boga u njegovu djelovanju? 11. Da li ste se kadgod ozbiljno zanimali za slična vjerska i filosofska pitanja? (o svijetu i čovjeku)... Koliko ste puta prema Vašem sudu prisustvovali prošle godine službi Božjoj odnosno Misi? 12. Želite li još štogod primijetiti? Pisac Ivan Nikolić D. I. veli, da se već teror savjesti ne bi dao zamisliti ni u bezbožnoj Rusiji ni u boljševičkom Meksiku, a

zatim: »Sa službene strane padaju međutim nedvojbene prijetnje. Nacionalsocijalistička država ne može trpjeti u svom krilu nikakvo nezavisno tijelo', rekao je pred kratko vrijeme ministar vjera Kerrl Reichskulturleiter Rosenberg izrazio se pred nekoliko mjeseci jasnije: ,Riječ vjera... pobuđuje danas u čovjeku... anarhičnu pobunu...', a najvjernije očituje ciljeve nacionalizma novopoganski ,Durchbruch': ,Golgota — to je naš protivnik!'«

NAUČNI RAD DINKA TOMAŠIĆA

Savremenik broj 2. donosi iz pera gosp. Vladimira Vukovića kritiku rada g. Dinka Tomašića pod naslovom »Povijest ili autohtonizam«:Životno djelo braće Radića bilo je golemo po političkom učinku, ono je — sigurno po duhu, ako ne po slovu — osnovica i za budućnost, ali u povijesti ono ne može biti misao vodilja. Tu je dakle g. D. T. prije svega propagator, kad u oklopu današnje političke terminologije juriša redom na različite historijske sile i pojave, koje su možda odgovorne za neke neskladnosti današnjice, ali koje su u svoje vrijeme bile ne samo neminovne razvojne faze, nego često i ukupnost političke realnosti. Tako g. D. T. svuda ističe, da su se hrvatski staleži borili samo za svoje interese, i tek usput tu i tamo spominje, da je od toga bilo koristi i za ideju hrvatske državnosti. Slično postupa i u analizi građanskoga nacionalizma, kod kojega nalazi toliko karakteristika tuđinskih, slavenofilnih, klerikalnih, pa i rasističkih i mističkih, da bi se čitatelj na kraju mogao zapitati, kojim se to čudom uz toliko štetočine Hrvatstvo ipak održalo.

Mislim da je traženje »pokvarene gospode« po hrvatskoj povijesti nezahvalna tema i za samu propagandu, jer daje rezultate, koji se samo po terminologiji razlikuju od suvremenog balkanskog brutalmarxizma. Sve naučne koncepcije povijesnih pravilnosti (— a i čista Marxova koncepcija nije tu izuzetak —) nastoje samo historijsku stvarnost vjerno predočiti, a ukoliko se ne slažu u ocjeni djelotvornosti različitih ideja i sila, shvaćaju ipak proces evolucije pragmatički, a ne kao posljedicu naknadno dodanog moralizirajućeg začina. Ako dakle g. D. T. gotovo prešućuje centralni fakat hrvatske povijesti, — naime zapadno-evropsku duhovnu orijentaciju i višestoljetnu borbu s Turcima za volju te orijentacije —, a sve to zbog »autohtonosti«, onda valja baš sa stajališta propagande upozoriti na slabost njegovih argumenata u eventualnoj diskusiji s raznovrsnim jugoslavenskim ideolozima. Napose je tu potrebno upozoriti s jedne strane na usporednost hrvatske društvene evolucije prema evropskom zapadu, a s druge strane na sve one razlike i posebne pojave, koje je prouzročila anomalija stoljetnoga graničarstva i borbe s Turcima. Tako su hrvatski viši staleži — ni bolji ni gori od zapadno-evropskih — održali kroz stoljeća posve nebizantinsku ustavopravnu svijest o hrvatskoj državi i na toj, u kritičnoj situaciji od 16. do 18. vijeka doista tankoj niti, održalo se je Hrvatstvo. To je historijska zbilja i za politički razvoj Hrvata odlučan fakat, a sami interesni motivi hrvatskih staleža spadaju zapravo u komentare. Isto se tako u težnjama hrvatskoga građanstva ogledaju u 19. vijeku zapadno-evropske težnje i sva je nevolja u tome, što do realizacije tih težnja ne dolazi, jer se naš mladi građanski stalež ne snalazi u ocjeni vrijednosti, koje naglo ubrzani zapadno-evropski proces proizvodi zajedno s otrovima. Usud borbe s Turcima osvećuje se Hrvatima doista u društvenom razvitku u 19. vijeku, i naše građanstvo ostaje samo torzo prema zapadno-evropskom: mjesto kapitalista razvijaju se kramari, mjesto intelektualaca beamteri, a mjesto političara karijeristi. Taj osnovni handicap našeg društvenog razvoja ne opaža g. D. T., ne opaža ni spomenute razlike građanske strukture prema Zapadu, ni ne sklada između težnja i stvarnosti, pa zato ne umije pravo ocijeniti ni one naše intelektualce i političare 19. vijeka, koji su nadvladali »purgerski mentalitet« sredine i kao pravi građani s građanskim ideologijama ipak uspjeli spasiti ne samo narodnu svijest, nego i onu autonomiju, s kojom je Hrvatska došla u svjetsko-historijsku kartašnicu 20. vijeka.

»ČASNO« IGRANJE SENZACIJAMA

Neki dan je beogradsko »Vreme« donijelo jednu senzaciju iz Zagreba. Sakupilo je odnekud tridesetak imena i veli da oni čine jednu političku grupu i da imaju svoj organ. Tkogod kod nas malo bolje pozna političke prilike lako može razabrati kako je onaj popis skupljen i »s brda i s dola«. Trebalo je nekome nešto, trebalo je zamutiti zbog nekih posebnih računa, trebalo je nešto izmisliti i učinjeno je. Kao »otkriće Amerike« taj list javlja, da se ljudi sastaju. Zar je to čudno! Među spomenutim ljudima ima bivših zastupnika, političara, predsjednika društava, urednika, književnika i bilo bi doista »otkriće Amerike«, da se ovakvi ljudi ne sastaju. No veliko je pitanje, tko se s kime sastaje, s kojim ciljem i koji ljudi čine neke »grupe«. Sve je to u ovoj senzaciji svedeno na jedan primitivni nazivnik, nameću se demanti, kao da se konačno iz tog može nešto pozitivno iskonstruirati. Svakako su oni, koji ovakve senzacije i zbrke donose vrlo naivni. Dakako da poneki na račun ovakvih jeftinih senzacija pa demantija, žele za sebe izvući povoljne no neispravne konstatacije, poneki se opet zlurado smiju i tako slično. Međutim, iz onoga što se tobože zna, nikad se ne može izvući pravi korijen stvari, a najmanje iz onoga što zna i želi beogradsko »Vreme«. **I. O.**

*

U vezi sa vijestima beogradskog »Vremena« dali smo u »Obzor« ovu izjavu:

Gospodine uredniče, budite ljubazni uvrstiti u Vaš. cij. list ovu izjavu:

Povodom vijesti beogradskog »Vremena« izjavljujemo slijedeće:

1. Ne pripadamo nikakvoj »nezavisnoj političkoj grupi«.
2. Ne pripadamo grupi, kojoj je organ tjednik »Nezavisnost«.

Ivan Oršanić, D. Žanko

*

Tome nadodajemo:

Ograđujemo se od svih dosadanjih komentara i tendencioznih interpretacija, kao i eventualnih budućih, da ne bi morali slati demantije zbog njih, kao što i zbog vijesti »Vremena«.

ISPRAVCI U 2. BROJU.

Na str. 95. šesti redak odozgo, namjesto »šahovski« treba »šopovski« (prema Šop). — Na str. 96. osmi redak odozgo, namjesto »idealizira« treba »idilizira«. — Na str. 102. deseti redak odozdo namjesto »sociološko-psihološkog« treba »sociološko-veristička«. — Na str. 102. sedmi redak odozdo, namjesto »seoske« treba »svake«.

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Mošinskoga ul. 10.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 4 TRAVANJ 1938. GOD. VI.

PROBLEMI HRVATSKOG ZAGORJA

Stanje zemljišnog posjeda u Hrvatskom Zagorju

Hrvatsko Zagorje, taj najčišći hrvatski kraj, što ga nikada nije pregazilo tursko kopito, zemlja, koja je ljepotama svojih pejsaža dala inspiraciju za stvaranje hrvatske himne, domovina Matije Gubca i kolijevka hrvatskih borba za nacionalnu i socijalnu pravicu, zaslužuje najveću pažnju hrvatske javnosti. Već i radi toga, što ta zemlja i njezin narod općenito ne pozna bijele kuge, a zagorske majke pokraj velike ekonomske bijede rađaju i othranjuju hrvatskom narodu veliki broj djece i tako hrvatskoj narodnoj zajednici daju svoj veliki doprinos u krvi, najveću od svih nacionalnih vrednota. Radi toga posvetit ćemo Hrvatskom Zagorju i Zagorcima te njihovim problemima nekoliko članaka u »Hrvatskoj Smotri«.

*

Iskonska glad za zemljom, koja je karakteristična za seljake u svakom narodu, najjače je razvijena upravo u Hrvatskom Zagorju. A nije ni čudo! U Hrvatskom Zagorju radi brdovitog tla, ima relativno mnogo neobradive i vrlo slabe zemlje, a i preostali dio kulturne zemlje svojom kvalitetom i produktivnošću daleko zaostaje za zemljom plodnih slavonskih ili podravskih ravnica. A ta i takova zemlja je najgušće naseljena od svih krajeva u ovoj državi. Dok gustoća žiteljstva u Jugoslaviji iznosi 56 stanovnika na 1 km^2, u Evropi 50, dotle u Hrvatskom Zagorju živi na 1 km^2 137 stanovnika, a najgušće naseljeni zagorski srez Pregrada ima 165 stanovnika na 1 km^2.

Do ove prenapučenosti došlo je u Hrv. Zagorju radi toga, što se Zagorci jako množe. Zagorske porodice obiluju djecom tako, da je u Hrv. Zagorju porodica sa 3—6 djece redovna pojava, a ima dosta porodica i s većim brojem djece. A sva ta djeca većim dijelom ostaju kod kuće i dijele očinsku zemlju, pa na tim dobivenim malim dijelovima osnivaju svoje nove porodice, od kojih svaka redovno daje 3—6 djece, koja opet ostaju kod kuće. Tome je uzrokom neka neobična upravo nostalgična privrženost Zagorca rođenoj grudi, njegova opjevana ljubav i čežnja za »goricama«, koje Zagorac teško ili nikako ne zaboravlja, i koja je već mnogog Zagorca kolonistu privukla i vratila natrag rođenoj grudi. A tome mnogo pogoduje i naše nasljedno pravo, koje svakom djetetu daje pravo na jednaki dio očeve zemlje, pa se mladi naraštaj odgaja u očekivanju, da će ostati kod kuće i dijeliti očevu zemlju, a ni otkale nema dovoljnog podstreka za stvaranje ekonomske egzistencije izvan očinskog gnijezda. Takav je odgoj i tradicija kroz generacije.

Ovo neprestano cijepanje zemlje na mnogo nasljednika kroz više generacija dovelo je do toga, da u Hrv. Zagorju ima mnogo porodica, koje posjeduju ispod jednog jutra obradivog zemljišta, a najveći dio zagorskih porodica ima 1 do 3 jutra zemlje. (Seljački posjedi od 5—10 jutara zemlje su izuzetne pojave!) Ako uzmemo, da 5 jutara obradive zemlje predstavlja minimum seljačkog posjeda, koji je potreban za materijalnu egzistenciju seljačke porodice, to dolazimo do zaključka, da većina zagorskih porodica nema ni ovaj minimum egzistencije. Radi toga možemo općenito reći, da u Hrv. Zagorju narod nema dovoljno zemlje, a ta nestašica hraniteljice zemlje je uzrokovalo Zagorčevu glad za zemljom. Jer trajno oskudijevanje kroz generacije povećava kod čovjeka njegove materijalne želje i težnje za materijalnim osiguranjem njegovih potomaka. Odatle kod Zagorca ona grčevita borba za svaki pedalj zemlje, koja dovodi do čestih sukoba među susjedima i koja je od Zagorca učinila poznatog pravdaša, koji daje »posljednju kravicu za pravicu«. Zato je najviši životni ideal svakoga Zagorca, da poveća svoj zemljišni posjed. Radi toga u Hrv. Zagorju ima malo prodavača, a puno kupaca zemlje, a i u doba najveće novčane krize uvijek se u Hrv. Zagorju našlo ljudi, koji su smogli novaca za kupnju zemlje, samo ako je iste bilo na prodaju. Ta nestašica zemlje dovela je na osnovu principa ponude i potražnje dotle, da je zemljište u Hrv. Zagorju razmjerno daleko skuplje nego u ostalim hrvatskim krajevima. Tako na primjer danas u pregradskom kotaru stoji jedno jutro sjenokoše I. katast. klase oko 12.000 (tu i tamo i do 15.000 dinara), a prosječna cijena dobrih oranica iznosi 8—10.000 dinara po jutru. A radi kurioziteta navodimo, da su u općini pregradskoj godine 1922. prigodom parcelacije plemićkog dobra Dubrava sjenokoše prodane za cijenu od 48.000 dinara po jednom jutru (ili 30 dinara za 1 čhv.).

Prenapučenost Hrv. Zagorja resp. nestašica zemlje u Hrv. Zagorju jest jedan od osnovnih i glavnih socijalno-ekonomskih problema Hrv. Zagorja. Već dulje vremena traži se rješenje ovoga krupnog narodnog problema. Bilo je prijedloga, što više i pokušaja, da se ovaj problem riješi unutarnjom kolonizacijom, t. j. preseljavanjem jednog dijela Zagoraca u plodnije i zemljom obilatije hrvatske krajeve, u prvom redu u Slavoniju i Srijem. Rezoniralo se jednostavno ovako: zemlja je u Hrv. Zagorju znatno skuplja, nego na pr. u Slavoniji i Srijemu. Ako Zagorac proda kod kuće svoju zemlju, može s dobivenim novcem u drugim hrvatskim krajevima kupiti znatno više zemlje, redovno dvostruku do trostruku površinu i još k tome plodniju zemlju. Na taj način siromašni Zagorci, koji kod kuće oskudijevaju na svojoj zemlji, mogu da u drugim krajevima osnuju zdrava seljačka gospodarstva sa zaokruženim posjedom od 5 i više jutara zemlje. Osim toga će ovakovi iseljenici omogućiti drugima da kupnjom njihova zemljišta u Hrv. Zagorju povećaju svoj posjed, a u hrvatskim krajevima, gdje narod izumire zbog bijele kuge, ovi će doseljenici kupnjom sačuvati hrvatsku zemlju u hrvatskim rukama i tako zapriječiti penetraciju i širenje Nijemaca, Madžara i drugih stranih narodnosti u hrvatskim zemljama. Dakle trostruka korist! Ovaj račun je tako jednostavan i matematički na oko posve točan, pa ipak ideja o kolonizaciji Hrv. Zagoraca — kolikogod je idealno zamišljena — nije u praksi dala većih rezultata, niti je tako lako provediva. A sve to zato, što u životu

čovjeka i naroda osim čiste matematike odlučuju još mnogi drugi faktori, a među njima i posve nematerijalni faktori.

Sve to treba imati u vidu kod rješavanja problema prenapučenosti Hrv. Zagorja i kod studiranja ideje o kolonizaciji Hrv. Zagoraca, te kod stvaranja organizacija za njezinu provedbu. Osim toga se ovaj problem ne smije promatrati sam za sebe, već u sklopu svih socijalno-ekonomskih problema Hrv. Zagorja, pa ga treba i rješavati paralelno s ovim ostalim problemima.

Zato smo sada samo prikazali prenapučenost Hrv. Zagorja i njezine uzroke, te upozorili na činjenicu, da zemlja u Hrv. Zagorju ne može da prehrani sve svoje stanovnike, a na raspravu o rješavanju ovog problema vratit ćemo se kasnije, nakon što prikažemo socijalno-ekonomske prilike i sve glavne ekonomske probleme Hrv. Zagorja.

Dr. Mijo Lehpamer

REGIONALIZAM PJESNIKA DRAGUTINA DOMJANIĆA

Svjetski rat je stvorio Dragutina Domjanića kajkavskim pjesnikom i prema tome začetnikom našega modernoga književnog regionalizma. Likvidacija stare hrvatske pokrajinske književnosti nastaje Gajevim preporoditeljskim radom, nekako 1835.-om godinom, i književni se jezik s pravopisom unificira. Otada pa sve dalje stvaraju naše političke pokrajine duhovna dobra na jednom jedinstvenom književnom jeziku s nekim sporadičkim dijalektnim karakteristikama s obzirom na lokalne važnosti. Koliko je i bilo pojava (Matoš, Nazor) da se mogao književni regionalizam ponovno pojaviti, to se više smatralo nekom književnom modom i atrakcijom, negoli stvarnom i opravdanom potrebom. »Hrastovački nokturno i nije pjesma kojom bi Matoš htio da inaugurira novu kajkavsku liriku, već je ona nastala onako usput kao kapriciozna igra u njegovoj prozi.«[1] Dijalektika se dosta rijetko upotrebljavala u djelima naših književnika, dok je tematika čisto regionalnoga karaktera. Na ovo se posljednje nijesu toliko ni osvrtali, jer su dijalektici davali prednost. I tek Domjanićevom pojavom i njegovanjem lirike u »domaćoj reči«, regionalna književnost poprima književnu vrijednost. »Prvi dosljedni regionalistički pjesnik pojavio se s kajkavskim stihovima neposredno prije svjetskoga rata — Fran Galović. Međutim je o njegovim kajkavskim stihovima naša javnost malo ili ništa znala, jer su štampani tek g. 1925 u Književnoj republici (br. 11 i 12). Tu zbirku od svega dvadeset i dvije pjesme priredio je bio za štampu sam Galović, pod naslovom »Z mojih bregov«, ali ga je smrt na ratištu u Srbiji spriječila da je izda... Primat u novokajkavskoj lirici pripada dakle Galoviću, a ne Matošu, iako Matoš stoji kronološki na prvome mjestu u Antologiji moderne lirike (1933 god.) među regionalcima. Međutim, ta predratna kajkavska lirika Galovićeva nije mogla da izvrši nikakva utjecaja, niti je mogla, ležeći u rukopisu u pisaćem stolu, da dade pobudu za nastavljanje takvoga rada. Proces zbog toga ipak nije mogao da ne ide svojim putem... God. 1917. javlja se Dragutin Domjanić sa

---

1 T. Prpić: Književni regionalizam u Hrvata. Zagreb 1936, str. 52.

svojom knjigom kajkavskih stihova »Kipci i popevke«. Društvo hrvatskih književnika kao izdavač sankcionira tu »herezu« i Domjanić postizava tom lirskom zbirkom nečuveni popularitet, nesamo među kajkavcima. Fama o neprikladnosti »pokvarenog« kajkavskoga govora kao umjetničkog instrumenta rasplinjuje se, i Domjanića dopade slava prvoga kajkavskoga lirskog pjesnika i začetnika poezije u dijalektu.«[2] Iza ove prve zbirke kajkavskih stihova slijedile su dalje još dvije (V suncu i senci, Zagreb 1927. i Po dragome kraju, Zagreb 1933. — kao postumno izdanje, a 1937. i drugo izdanje zbirke Kipci i popevke, koje je izdala Domjanićeva majka) pa prema ovom obilju kao i sistematskom pjevanju na dijalektu i danas smatramo Dragutina Domjanića prvim i cjelovitim kajkavskim pjesnikom i prema tome začetnikom modernoga književnoga regionalizma, i to specijalno novokajkavske lirike.

Domjanićevo pjevanje na kajkavskom dijalektu nije neki njegov literarni hir ili lična kaprisa, već najizrazitiji osjećaj svoga naroda, zemlje i tla. Čini se, da se u tome pjesničkome radu očituje isto ono književno nastojanje od Iliraca pa dalje, podržavanje kontinuiteta patriotske misli u različitim evolutivnim fazama. Svjetski rat je najgroznije uzvitlao narodima i suvremeni književni modernizam i kozmopolitizam morao je ustuknuti pred nacionalizmom, tradicionalizmom, katolicizmom i iznošenjem i oživljavanjem vrijednih i značajnih elemenata iz ukupnosti kulturnoga blaga zemlje i svoga naroda, kao pred kultom naših regionalista što su se okupili oko književne revije »Grič«. Nadahnuće za svoje pjesme nalaze na rodnoj grudi, a svoju izražajnu snagu u narodnoj energiji, pa stoga i hoće »Gričani« da spoje »princip artizma s nacionalizmom priznajući u tom nacionalizmu pozitivnim samo ono, što može da budo i općom svojinom, općom vrednotom.«[3] Ovo nije ništa drugo nego postavljanje zapravo neke platforme za stvaranje neke nacionalno-artističke hrvatske umjetnosti i to u vremenu, dok bjesni svjetski pokolj i teče nevina ljudska krv. Interesantno je, da se baš u ovoj strašnoj stvarnosti pjesnici osvrću zemlji, tlu, grudi kao najbližim i najposrednijim izražajnim mogućnostima. Na taj način oni opjevavaju pejsaž, naš zagorski kraj i hrvatski okoliš. Isticanje tih pejsažnih karakteristika kao bregova s crkvicama, brežuljaka s kapelicama, prelijevanja zvukova večernjih angelusa, idiličkog mira, šapta mjesečine, pomicanja sjena i zanošenja za plavim snima činilo se malo čudnim mnogim kriticima, pa su zbog toga i navaljivali na njih. »Što pjevate o onom, čega u nas nema, a ne o onom, što ima kod nas i što je za poetu veliko, jer je naše, kad živite u najveće doba, što se ikada doživjelo, i kad znate, da ste samo vi oni, koji ćete imati da vodite narod, kad prestane ovo silno klanje? Što pjevate o lotosu, kad kruha nema, što uvlačite u tobožnju finu gospodsku liriku kad ste seljačine — u drugoj generaciji; što stiskate prozaične grudi vaših misli i osjećaja u staromodne steznike soneta, kad bi vam dosta bilo reći, što mislite i osjećate, što vas boli, a što raduje. Što se držite po strani? To ne može da potraje tako do konca vašega vijeka. Tražit će se od vas i drugo ... Vi držite, da je kultura u balkonu, u uvelom cvijeću što leprši nad golim kamenim Venerama, ko-

[2] Ib., str. 53.

[3] Ib., str. 33.

jih nema u Hrvatskoj ni u muzejima; osuđujete industriju, a ne znate, da je Krupp i Creuzot isto što i atelier Michelangelov. Vi bi najvolili voziti se s postiljonima, stati na seoskim stanicama kao u doba Dragojle Jarnevićeve, zapisati nekoliko stihova u Memoires, što ih sabiru kućne gospođice, i onda iščeznuti s jekom poštanske trublje domahujući svojim bijelim rupcem dalekim rumenim obrazima, pozlaćenim od sunca i uvojaka.... Morate znati, da do vaše snage stoji i znamenovanje vašega pokreta, — a taj je samo onda moguć i vrijedan, ako tu snagu crpete iz naroda svoga od Ljubljane do Soluna i iz doba svoga, u kojem morate da živete«.[4] Iz Lunačekova se predbacivanja očituje ondašnji dvojaki stav. »Gričani« se postavljaju na intrasigentno hrvatsko stajalište u svojim literarnim produktima, a Lunaček i dio naše kulturne javnosti na osnovicu jugoslavenskog nacionalizma. Tipično je, da su »Gričanima« prešli i oni, kojih politički i umjetnički nacionalizam nije bio osobito istančan, pa Tomislav Prpić s pravom zaključuje, da u našem regionalizmu »nema toliko sektarstva, što je razumljivo zbog malih razmjera, vidimo tu i realiste-naprednjake i stekliše-starčevićance. Samo čisto umjetnički ciljevi toga našeg regionalizma mogli su da održe tu političku heterogenu zajednicu.«[5] Oni su se uživjeli u aktuelnost i zamašitost događaja. Shvatili su potrebe vremena i pokretu su htjeli dati ono značenje, koje mu je i budućnost kasnije priznala. Kao da su nesvijesno radili oko one političke koncepcije na književnom polju za koju se zalagao i Supilo u emigraciji s obzirom na svoj odnos prema Jugoslavenskom odboru. Samosvijesno odgovaraju: »Kakvu to stvarnost hoćete od nas? Zar da pjevamo o tom kako naši odlaze na bojišta, dok se od zemlje — o ironije! — sasvim ozbiljno očekuje ustanak? Zar o barikadama, kojih nema i za kojima je uzaludno svako vapljenje? O ljudima zar, dok nam je zemlja u monarhiji denuncijacijom najjače osramoćena, ili o tom, kako se nekim građanima tresu novine u rukama, dok čitaju novosti s ratišta, a trbuh im svjedoči, da im je najviši ideal dobra gostiona i masna pečenka? O aprovizaciji? Ljudi pogibahu na vješalima, pa zaboravljamo na vlastito gladovanje. Da istupimo s programom? Drugovi su nam emigranti ili bijahu po tamnicama. Kakvu izjavu hoćete o ratu vi, koji se mudro uklanjate ovom vađenju kestenja, te u istom Lunačekovu članku tvrdite, da je svako raspravljanje o tom pitanju deplasirano. Ta ovaj se rat vodi za naše ideale, proti našim starima, koji su nas po školama pedepsali, dok gledasmo u oblake i sanjasmo o svijetloj budućnosti. Ostavite, gospodo, vaš život i pustite mladosti neka živi svoj, stvarajući kako može i kako misli da je najbolje.«[6] Pokušavali su sistematski provoditi svoj program što je sadržan već u samome naslovu — Grič, a to je osobito isticanje tradicija grada Zagreba i po tom hrvatstva, koje je najčistije i najzdravije u matičnoj narodnoj stanici, u selu. Matošu je Zagreb srce regionalizma a »Grič mu je hrvatski tek prošlošću, Kaptol vjerom, a u Donjem Gradu vidi on, kako je hrvatstvo spalo tek na dva tri novčana zavoda, prosvjetu i malograđane... Zbog toga već Matoš pokazuje na provinciju, koja je pravi nosilac narodne borbe i hrvatske misli.

[4] V. Lunaček: Nesavremena savremenost. Savremenik 1917, str. 80 - 1.

[5] Prpić, ib., str. 11.

[6] Grič, 1918, treći prilog almanahu, str. 117-8.

Selo je reprezentant hrvatstva, naše »individualne nacionalne energije«.«[7] To je razlog da su »Gričani« otišli u sela i to najprije u kajkavske regije: Zagreb, zagrebačko Prigorje, Hrvatsko Zagorje, Međumurje, Podravinu i karlovački kraj, što se sve u lirici regionalista osobito ističe, po čemu i jest naš književni regionalizam prvenstveno zagorski. Iz čitavoga književnoga rada najsnažnije je odskočila lirika, a među pjesnicima regionalcima najčasnije mjesto zauzimlje pjesnik Dragutin Domjanić.

Za trajanja svjetskoga rata najbujnije se proširio kod nas književni regionalizam, a po njem i lirika na kajkavskom dijalektu. Domjanić je najkonsekventniji pjesnik u dijalektnoj riječi. Kako je isključivo pjevao u kajkavskom dijalektu, to je prozvan i poznat po imenu — kajkavski pjesnik. Prigrlio je sve pjesničke motive »Gričana« i u različitim ih varijacijama obrađuje. Narodni elemenat se živo odrazuje u njegovim pjesničkim slikama i poredbama, ali na neki drugi način nego kod njegovih pjesničkih suvremenika. Domjanić je, istina, zadržao neki uzvišeniji ton i individualnu distansu skoro prema svima narodnim vitalnim manifestacijama, ali opet on na sve gleda kroz svoja lična raspoloženja. Za ratnih dana su sasma drugačija nego za pojave Moderne. I to unutrašnje suosjećanje ga je približilo svome narodu, ne da iznosi njegove nevolje, borbe, zapostavljanja i ponižavanje, nego da istakne i one narodne psihičke dispozicije, što se očituju u ljubavnim zanosima, dopadanju, ispoljavanju erotskih strasti i naklonosti, mladenačkim sastancima, momačkim noćnim očekivanjima drage i djevojačkim prpošnim kaprisama, ljetnim noćima, mjesečevim večerima i zavodljivim sanjama. Ljudi su u pojedinim zgodama različiti i iznositi ove razlikosti, umijeće je kod pjesnika. Zapažati obične eksterijere u seljačkom životu i iznositi ih pjesničkim načinom nijesu još uvijek tipične karakteristike našega naroda. Ta vanjska strana je mogla i oduševiti L. Žimbreka, da je mogao iz Domjanićeve lirike, u komparaciji s Galovićem, stvoriti svoj površni sud i netočni zaključak, naime, da u Domjanićevim pjesmama »nema krvi, nema zemlje, nema brega, nema kuće drvene i slamnate, vinograda ni kleti, ima artizma, mjesečaste romantike i romantične mjesečine — dok iz Galovićevih pjesama govori ta suha i teška kajkavska zemla, taj kajkavski stopostotni človek, seljak, selo, drvo, kostanj, trs i goli podravski breg na kojem je vinska klet, i cesta ona prazna i veter zgorec i zdolec i tako dalje, i zato je Galović neusporediv, zato on posebno stoji na zagorskom lirskom bregu, i još dugo bude tako sam stajao, dok ne porodi ta kajkavska gruda novog pjesnika, koji će nastaviti tamo, gdje je Galović prestao, jer će to biti jedini, pravi i prirodni razvoj i nastavak kajkavske lirike.«[8] Prema ovome su se Žimbrek i mnogi drugi oduševljavali s ovim materijalističkim i funkcijskim potrebama kao tipičnim karakteristikama, dok su duhovnu, mentalnu, intelektualnu, spiritualnu stranu potpuno zanemarivali, u koju se znao uživjeti osobito virtuozno Domjanić. I zbog toga su mu prigovarali i iz toga opet izvodili njegov pjesnički aristokratizam, predbacivali mu plemstvo i nemogućnost približavanja k svome narodu isto kao za mladenačkih pjesničkih pokušaja. Baš tom svojom lirikom na kajkavskom dijalektu

[7] Prpić, ib., str. 38.

[8] L. Žimbrek: Kajkavska lirika. Hrvatska revija, 1931, str. 408.

Domjanić je dokazao obratno. Približio se svome narodu, mladoj, zdravoj i rumenoj snaši i vragolijama seljačkih momaka, obijestima i radostima što ljude razveseljuju kao opet žalostima i nevoljama što ljude zabrinjuju, oneraspoložuju i ojađuju. Ove fine i diskretne psihičke dispozicione varijacije jesu glavni motto Domjanićeva pjesničkog obrađivanja, a ona su opet sastavni dio čovjeka, cjelina bića, nerazdvojivost i njegova potpunost. Htio se što više uživjeti u pravi i iskreni narodni život, da može spoznati njegovu dušu i pritajene misli. U intimnom spominjanju osjetio bi njegovu muziku, neposrednost izražaja i spontanost osjećaja, pa bi bez preinačivanja, osobitom senzibilnom rafiniranosti osjetio i naglasio odjek tisuća narodnih srdaca. U svakome je gledao brata i sudruga i prema tome se narodna psiha osobito isticala u njegovim pjesmama s motivima iz pučkoga, seljačkog života. One su vedre i pune optimizma, jer narodna kohezija poput nepresušnog izvora bistre vode navijek unosi bistrinu, vedrinu i osvježenje. Dr. Antun Barac ove duhovne-emocionalne manifestacije osobito podcrtava, pa točno kaže: »Čovjek iz grada i čovjek sa sela ne razlikuju se samo po odijelu, hrani, običajima itd. koliko više po ukupnom osjećanju života. Zadatak, dakle umjetnika koji opisuje selo nije izvršen time što on iznosi spoljašnje strane seljakova života, nego je on u tome da prikaže one njegove manifestacije u kojima dolazi do izražaja upravo ta duhovna, osjećajna strana.[9] Sam ovaj Barčev citat mogla bi biti potpuna rehabilitacija Domjanićeve patriotske lirike i prema tome njegova pjesničkoga demokratizma u relaciji prema aristokratičnoj popularnosti. Ovo je kod nas jedan od rijetko ispravnih i točnih sudova i kritičkih opažaja, koji su se slučajno kod Domjanića skoro najviše ispoljili. Domjanić je baš u ovoj senzibilno-emocionalnoj strani osobito uspio i prema tome je osjetio pravo bilo naroda, ono koje nije dano svima razumjeti, osjetiti i spoznati. To je ona druga, duhovna strana našega seljaka, koja je sastavni dio njega, čovjeka u spiritualnom pogledu. To je ona snaga, privlačiva sila, onaj pravi narodni osjećaj i izražaj, jer ju je sam narod spontano osjetio, prisvojio i uživio se s njom, jer ona živi s njime i nesvijesno je ispoljuje kao svoju vlastitu, individualnu svojinu. Pa baš izravni narodni govor, njegove kajkavske pjesme »obnovile su Domjanićevu poeziju unoseći u nju svježinu prirode i života s njom, tipizam jednostavnoga života, koji se vječito obnavlja, krug, koji ne prestaje, ali nikad ne dosađuje, jer odolijeva pokoljenjima i stoljećima. Pjesnik individualizma »Moderne« našao je put i k tradiciji, ne odrekavši se ni muzike stiha, ni suptilnosti izražaja. Štaviše, kajkavski je govor i podesniji za liriku, slađi je, gibljiviji, muzički sugestivniji. A uz to ima neku djetinju neposrednost izražavanja te nas razblažuje osmjehom i onda kad je najtužniji«.[10] Na taj način Domjanić je istinski osjetio svoj narod i sam narod je opet upoznao svoju vlastitu dušu prekaljenu u njegovim verzima.

Narodnu je dušu Domjanić najbolje upoznao za sudbonosnih ratnih godina. Najbolji je dokaz tome što je za tih godina progovorio dijalektnom riječi, što se tada najviše približio svome narodu i što mu je progovorio neposredno i izravno. U vremenskom slijedu nastajale su pjesme s pa-

---

[9] Dr. Antun Barac: Ulazak sela u književnost. Savremenik, 1937, str. 167.

[10] Dr. Lj. Maraković: In memoriam. Kolo, knj. XIV. (1933), str. 6.

triotskom intonacijom na književnom jeziku, kao i na kajkavskom dijalektu, pa je malo teže povući neku granicu među njima. Čežnja i težnja za porušenim očinskim domom, nadalje za rodnim krajem kao i ljubav prema domovini i jeziku ili govoru nastajale su onako kako su u dušu navirale. Stoga nije ni čudo da je u pjesmi »Kaj« opjevao svoju naklonost i ljubav prema narječju i ljupko povezao svoje osjećaje između narječja i kraja u divnu harmonijsku cjelinu:

»Naj moja popevka zvoni
Po dolu i gaju,
Po rodnom kraju,
Od kog mi lepšega ni.«
(Kaj, V suncu i senci, str. 3.)

Voljno i ugodno, zapravo bratski susretljivo, prijazno i raspoloženo s radosti u duši i rodoljubnim ganućem progovara:

»Tu brat mi je vsaki,
Tu doma sem taki,
Pogodit bi mogel i speć,
Poznati su puti.
Tu vsigder je čuti,
Ljubljenu domaću mi reč.« (Ib.)

U ovoj snažno evociranoj ljubavi ispremiješana su najdublja čuvstva s vanjskim i vidljivim odrazima najiskrenijih nutrašnjih raspoloženja smijeha i plača, koja završuje s maestoznom, uzvišenom, duboko osjećajnom, proćućenom i domovinski nesravnjivom poantom:

»Em nikaj ni slajše,
Ne čuje se rajše
Neg dobri i dragi naš kaj.« (Ib.)

U ispreplitanju ovih misli i osjećaja, Domjanić se veoma približio svome narodu, zapravo narodnom osjećaju, što se najbolje i najvjernije iskazuje baš u popijevkama, koje narod sam slaže i sklada i kojih je jednostavnost, gipkost, poletnost, lakoću, ritam i muziku preuzeo i u umjetnom pjesništvu njegovao. Jednostavne ali osjećajne misli Domjanić lakim pjesničkim načinom, živošću stiha i melodioznošću ritma vješto i neprisilno iznosi, a simbolika vrtnih ruža, belih roža, prozora, oblaka, plavih jutara i rosnih zora, niskih grmova i vrtova punih cvijeća, tankih grana i isprepletenih hvoja sa cvjetnih stabala i starinskih ura pomaže mu da raspreda svoje sanje i uspomene, što žive još samo u sjećanju, pa da s turobnim i tegobnim finisom rezignirana duša osjeti neki mir i spokoj bar u naslućivanju:

»Mrtvo je vse, kaj smo imali radi,
Nadu za nadom življenje nam ruši,
Gineju želje, al samo popevke
Još mi živiju, kak negda, vu duši.

Vu njih navek još ta jutra su plava,
Vu njih još rožice cvetaju bele,
K tebi dišeče privijaju cvete,
Dobre Ti ruke bi dragati štele.«
(Bele rože, Kipci i popevke, str. 10.)

U ovom djetinjski-naivnom uvjeravanju, povjerovanju i pjesničkom zanosu je neprekaljena iskrenost i istinsko, toplo i nježno proživljavanje. Poslije spoznaje i osjećanja, riječima se kao izražajnim sredstvom prelije muzika srca i duše. Domjanić je njezin dobar harmonizator i još bolji interpretator.

Finu i nježnu komparaciju provodi Domjanić u pjesmi »Škrlec«. Pticama se služi da može namjeravanu misao istaknuti, u kojoj se očituje domovinska sklonost i njezina neuporedivost i prema cijelome svijetu:

»Morti je i mnogi kraj
Lepši, neg je bogi taj,
Ali dom je dragši, je li,
Neg i svet taj celi?!«
(Škrlec, Kipci i popevke, str. 78.)

U isticanju ljepote i dragosti doma obratio se k pticama, jer preko njihovih instinktivnih i prirodnih sklonosti pojačava i nagonsku ljubav:

»Tu ste gnezdo delali,
Mlade v polje pelali
Kak i vas su stari znali,
Dok ste bili mali.« (Ib., str. 77.)

koja je osobito razvijena kod nerazumnih bića, a kamoli ne kod čovjeka. Ovakvi indirektni motivi bili su samo kao neko poticanje patriotskih osjećaja i osvježavanje nacionalne svijesti za ratnih dana. Kao što su ga popijevke vezale uza zemlju, uza svoju rodnu grudu i s njima se svome narodu osobito približio, tako ih je opet narod srcem shvatio i veselo prigrlio. U njima izriče onu sinovsku i svesilnu ljubav prema domu, domovini i svome jeziku onda, kad se to najmanje smjelo isticati i kad bi taj probuđeni patriotski žar i nacionalni zanos mogao imati nedoglednih posljedica kao u godini 1918. s monarhijskoga državnoga stajališta. Pa bilo u kojem satu ili času, misli će živjeti u pjesmama cjelovite i jedinstvene istim oduševljenjem i zanosom, poletom i osjećanjem, iskrenošću i nadom kao što provijavaju nježno i ljupko stihovima finalne i zaglavne pjesme:

»Već ne budu vusta mi šeptati mogla
Te reči ti sladke, bogate,
Već ne bu mi tuklo nesrečno to srce,
Kaj, dom moj, je živelo za te.

Znam, skoro me ne bu i ja bum pozabljen,
I samo popevke te male
Još dale se budu spominjale z vami,
Tak same si zvonele dale.

I štel bi, da v vsakoj živi moje srce,
I štel bi, da vsaka ti vraća
Vsu ljubav, vse lepo, kaj ti si mi dala,
Ti draga, ti reč mi domaća!«
(Za zbogom, Kipci i popevke, str. 115—6.)

One su zvonile u duši naroda, osjećaj se prelijevao po majčinskim i djevojačkim usnama, jer su one za tužnih i tegobnih ratnih dana bile nada i zatočište, čuvarice kućnog doma i hraniteljice djece, radnice i podržavateljice narodne snage i energije. Njima se Domjanić i obratio, jer su uz nemoćne starce jedine ostale. Misli su im bile uz sinove ili dečke što su na bojnom polju ili možda skriti u nekom rovu ili jarku, a s njima je ostala tuga i pustoš u domu. Baš ovi osjećaji su najiskreniji i najprirodniji, jer su najčovječniji. Da su »Gričani«, i s njima Domjanić tražili i odabrali neke druge motive svojim pjesmama, osjećao bi se u razvojnom stepenu književni anahronizam. Oni bi bili, prema Barcu, šesta hrvatska književna generacija koju »reprezentiraju književnici rođeni uglavnom osamdesetih i devedesetih godina. Oni primaju formalne tekovine starije generacije, ali iznova zaokreću literaturu k nacionalizmu, od djelomičnog kozmopolitizma predašnje generacije.«[11] Samo vrijeme u kojemu su se pojavili, diktiralo je tako, a najveća bojazan za očuvanje rodne grude i svoje zemlje, domovine, potiče i najveću sklonost i ljubav prema njoj. U čestim ratničkim nasrtajima mnogo se puta to ispoljavalo i razumljivo je, da su se kozmički duhovni pogledi stali uziti i poprimali su širinu regionalnoga horizonta. Same prilike su ih uputile na sebe i svoje u narodnom smislu i to se ispoljavalo u svim karakteristikama i tipičnim predstavkama. Kako su u našim selima ostale jedino žene, to je Domjanić uglavnom posizao za motivima koji su zaokupljali i uznemirivali njihovu nutrinju. To su briga i skrb, sumnje i vizije:

»Led se zbira, je l' ti zima
V šancu v duge noći?
Da mi je na mojem srcu
Zgrejati te moći!«
(V snegu, Kipci i popevke, str. 110.)

nježna priželjkivanja i sjetna spominjanja:

»A kad zdavna v boj ste išli
V žarkom, zlatnom letu,
Vse je bilo vu veselju
Vu dišećem cvetu.« (Ib., str. 111.)

gorka iznenađenja i tjeskobna neizvjesnost:

»Vnogi su nazaj vre došli,
Z tabora junaki,
Al za tebe kad ih pitam,
— Mučal mi je vsaki.« (Ib.)

---

[11] Dr. Antun Barac: Članci o književnosti. Izd. Moderni hrvatski pisci, Zagreb 1935, str. 135.

s nekom ljepšom nadom, čeznutljivom tugom i bolnom osamljenosti:

»Puna mi je tuge duša,
Tak ja ginem sama.«
Tak ja ginem sama.« (Ib.)

Sve te svoje skrivene misli nosile su samozatajno u sebi i u procesiji bi u pobožnoj molitvici tiho šaputale uz tužnu i turobnu crkvenu zvonjavu se seoskih brežuljaka s neodjekivim odgovorima:

»A naši dečki su daleko vu boju,
I Bog zna, gdo doma se vrne,
Tak vnogi počiva i spi si tak trdo
Na zglavju od zemljice črne.«

(Prošecija, Kipci i popevke, str. 37.)

U večernjem rumenilu neba i dalekim, mirišljivim lugovima ispremiješao se sjaj crvenila, kojemu su ljupkost isticanja i jasnoću sjajnosti podavale crvene, poput krvi obojene i rumene ciklame, koje su ljudi u ratnoj grozi s pjesnikom vidjeli svuda po svijetu samo krvave, kao personifikacija nevino prolivene ljudske krvi. Moć navike i slutnje vizionarno djeluju i zna se da

»Po celom svetu su boji,
Na hiljade zmirom ih pada
I samo se širiju groblja
Prek zemlje i sela i grada.«

(Ciklame . . ., Kipci i popevke, str. 29.)

i ova groblja nam pobuđuju sjećanja na naše sinove, djecu, ratnike da će sigurno biti:

»I tam, gde su najgorši boji,
Gde nigdo se smrti ne straši,
I najviše gde ih pogiba,
Sigurno tam budeju naši.« (Ib.)

Historijsko bodrenje ulijeva u nas neku čast, i osobiti ponos herojstva, koje i Domjanić rado prihvaća, da uzmogne finim načinom ironizirati mnoge naše zablude i cinička tetošenja. Bez ovoga bi pjesma bila krnja i necjelovita, a ovako je po temperamentu i raspoloženju jedinstvena i potpuna.

(Iz studije: »Patriotski osjećaj u Domjanićevoj lirici.«)

Branko Krmpotić.

ODLOMAK IZ ROMANA »ŠARUKIN - GOSPODAR SVIJETA«

Židovi u sužanjstvu

S juga države stizale su sve crnije i crnije vijesti. Već se točno znalo koja su se plemena odazvala bit-jakinskom knezu Merodah-Baladanu, znalo se, da se u Arapskoj pustinji sakriva velik broj četa, koje čekaju na njegov poziv.

I elamski kralj Humbanigaš spremao je svoju vojsku na rat u namjeri da pomogne Merodah-Baladanu. I broj njegovih vojnika nije bio još poznat. Zato je na cijelom jugu nastao nemir, pogotovu kad je Merodah-Baladan proglasio, da će njegove pristaše dobiti imetak onih stanovnika babilonskih gradova, koji ga ne budu pomagali. Utisak tog proglasa bio je tako jak, da su građani južnih gradova prodavali svoj imetak i bježali u Asiriju.

Da bar donekle umiri Šarukin te gradove, u prvi čas poveća Babilonu, Siparu i Nipuru pravice, koje su im oduzeli kraljevi Tiglatpalasur i Salmanasar. Razne povlastice podijeli i drugim babilonskim gradovima, a da ne bude prigovora s druge strane, povrati gradovima Asuru i Haranu nekadašnji oprost od poreza za sva buduća vremena.

Iz istih je razloga izdao i zapovijed, da se što više nepouzdanih građana iz babilonskih gradova dovede u Ninive, gdje ih je dao zatvoriti izvan grada u jednu ogradu kao ovce, a malo za tim otpremiti u netom palu Samariju.

Osim svega toga sakupljao je i svim silama oružao vojsku. Obrtnicima poruči, da će kupiti sve što je potrebno za rat, ako bude dobro izrađeno.

Ova je poruka izazvala među njima veliko natjecanje. Neprekidna žurba po danu i noći proširila se od obrtnika na trgovca, od trgovca na vlasnike i proizvađače sirovina, a od sva tri ova staleža na mudrijaše, koji su htjeli lako i mnogo zaraditi. I ostali su htjeli po običaju zarađivati jedan na drugom, a svi zajedno na kralju, državi i neprijatelju, koji će biti prisiljen, da plaća njihove visoke račune. Kod tih su poslova u prvom redu stajali svećenici-upravitelji hramova sa svojim bogovima i robovima.

Tih se dana među velikašima i dostojanstvenicima pretresala osobito dva pitanja: kakove su bile borbe pred Samarijom i koliko vrijede zarobljenici. Svi su se naime nadali, da će kralj za junačka djela vojske pokloniti velikašima, dostojanstvenicima, časnicima i vojnicima sve zarobljene židove, a oni će ih onda većim dijelom upotrijebiti za izradbu ratnog oruđa, koje će prodavati kralju ili će ih izvesti na trgove i praviti dobre trgovačke poslove.

Sve to je slušao i promatrao Tobija sabirući milostinju za nesretne zarobljenike i po asirskim kućama. Vidio je i njihove priprave za doček pobjedničke vojske. Često je već nabasao na ulaznim vratima na posude s vodom, koje su postavile žene, da operu muževima noge, kad se vrate iz rata i prekorače kućni prag. Još je češće gledao, kako asirske žene čiste zapuštene i zaprašene kućne žrtvenike. Kad su pak trubljači i bubnjari dvadeset i dva dana nakon pada Samarije javili, da vojska dolazi

i kad su gotovo svi stanovnici Kelaha pojurili pred gradska vrata, pođe i on sa mnogim Izraelcima pred pobjeditelje i pobijeđene.

Na livadama pred gradom slegao se doskora silan narod. Vreva, stiska. Vojska je načinila ogroman krug, u koji nije puštala nikoga, jer je bio određen za došljake. Na istoku je bio ostavljen slobodan prolaz za kralja i njegovu pratnju, a na drugim mjestima bio je krug tako razmaknut, da je u nj moglo stati preko stotinu i pedeset tisuća ljudi zajedno s bojnim kolima, konjima i ostalim životinjama. Sad je još taj krug bio prazan. Jedini je Tobija bio pušten u nj na temelju povlastica, koje su mu dali kraljevi Salmanasar i Šarukin. U ruci je držao novu pločicu, koju je dobio prije nekoliko dana.

Tobija je često pogledao u daljinu, gdje su se dizali uvijek novi oblaci prašine. Promatrao je kako iznad tih oblaka kruže čas na jednoj čas na drugoj strani pratioci svake asirske vojske: jata gavranova. Često se pojavio i koji jastrijeb ili orao, a onda su se gavranovi odmah razbježali.

Ispod oblaka prašine prepoznavalo se — naročito kad je vjetar malo popuhnuo — kretanje dugačke povorke ljudi i životinja, a vidjelo se i prilično jasno, da pred povorkama ide turtanu, vojskovođa, okružen asirskim velikašima, časnicima i svećenicima, koji su sudjelovali u ratu. Svi su stajali na visokim bojnim kolima, a među njima u sredini bili su istaknuti bojni znakovi. Škripa i cviljenje kola još se nisu čuli.

Za kola su po starom običaju bili privezani najugledniji neprijatelji, plemići su držali u rukama koplja ili visoke motke, na kojima su bile nataknute odsječene neprijateljske glave. To je bio način, kojim se svraćala pozornost čitavog svijeta na zasluge onoga, koji je takovu motku nosio. Kasnije su bile te motke pričvršćene na zidove dvorišta ili su je zatakli na granicu posjeda kao prijetnju onom, koji bi vlasniku htio nanijeti bilo kakovu štetu.

Iza kolaraca konjanici. I oni nose mnogo odsječenih glava na kopljima. Svaki vodi osim svojeg još barem jednog zarobljenog konja, magarca ili devu i na njima plijen. Ko je imao više konja, izabrao je među zarobljenicima goniče. U tom slučaju su i oni spadali među plijen.

Istom iza konjanika stupale su dugačke povorke pješaka pod teškim oružjem, zatim povorke strijelaca, praćkara, kijačara i sjekiraša. Među njima išli su zarobljenici u povezanim skupinama. Mnogi su nosili na leđima terete, koji nisu stali na kola i konje.

Skupine su bile velike, jer je u Samariji zarobljeno dvadeset i sedam tisuća dvije stotine i devedeset ljudi. Isto je toliko bilo i asirske vojske bez vojnika, koji su gradili mostove, strojeve za opsjedanje i bacanje kamenja. Zatim bez pekara, mesara, kuhara i ostalih vojnika, koji su obavljali razne poslove za vojsku.

Po starom asirskom običaju — radi uživanja u pobjedi i radi smrti neprijatelja — morali su i zarobljenici nositi na leđima mrtvu glavu sugrađana. Zato su u povorci neki muževi i žene nosili već dane i dane na leđima odsječene glave rođaka, prijatelja ili znanaca, a bilo je dosta i žena, koje su taj teret imale na leđima, a dijete na prsima. S njima se žena na putu odmarala, s njima spavala i s njima Bogu molila.

Na spol se nije pazilo. Ni udarci se nisu razlikovali. Udarali su muža i ženu jednako.

Gomile, u kojima su zarobljenici bili vezani jedan za drugog bile su dalje vezane za konje i kola. Zarobljenici su šuteći koracali naprijed. Neki su idući drijemali od umora, neki su od vremena do vremena tiho zajecali ili od boli stenjali, proklinjali sebe i druge, a neki su se tihom dušom Bogu molili.

Kad su došli pred Kelah, bili su već gotovo svi bešćutni od prevelikih tjelesnih napora i silnih bolova, koje im zadavale rane na nogama, od oštrog kamenja i trnja.

I neizvjesnost je na njih toliko djelovala, da im je bilo sasvim svejedno, na koju ih stranu gone i da li hodaju po prašini ili vodi, po danu ili noći. Njihov je duh samo nosio tijelo i držao ga da ne pane. Znali su sigurno, da se više ne će vratiti u domovinu i da će svak svoje kosti ostaviti negdje, možda ne na jednom mjestu, ali svakako u nepoznatom svijetu. Malo ih je bilo, koji su mislili na sebe i svoju budućnost, nadama ublažavali boli i čekali bolji život. Najžalosnije su bile majke, kojima su bila zarobljena djeca, pogotovu ako već nisu znale gdje su i kako im je.

Iz takovog raspoloženja trgao je od vremena do vremena samo bič pazitelja. Onda su im oči opet zasjale bolom i sjale tako dugo, dok bol od udaraca nije prestala. Kad su boli popustile, njihova se duša umirila — opet nisu ništa vidjeli, čuli ili mislili.

To je bila donekle i njihova sreća, jer su se samo na taj način rješavali očaja.

Jedine majke male djece nisu imale tu olakšicu, jer je djecu trebalo bez prestanka miriti, nositi i dojiti. Majke su k tome osobito strepile pred bolešću djeteta.

Djeca su na putu lako oboljela i teško bolovala, a majke ih nisu mogle liječiti.

Osim toga nisu goniči mogli podnositi plač djece, te se dogodilo, da su ih radi plača kopljem ili mačem više puta proboli. Tad su obično stradali i majka i dijete, jer su majke dočekivale udarac svojim rukama ili prsima, ako im nisu dijete prije toga oteli.

Ovakove se slike redale pred Tobijinim očima, dok je gledao u povorku, koja se sve više približavala. Sam je sve to proživio, kad su ga gonili kao zarobljenika u Ninive.

Tobija je kušao, da se tih slika u duši oslobodi. Nije mogao, jer se odmah sjetio, da plač djece nije smetao samo goniče. I umorni zarobljenici govorili su i mislili, da im plač nesretne djece ne da spavati i mirovati. Zato su gdjekad u sporazumu s vojnicima ukrali plačljivu djecu kad su majke spavale, ubili ih i bacili u grm. Kad je majka nakon toga nesretnog sna jecajući tražila svoje dijete, tješili su je mnoštvom pogrda, klevetama, psovkama, rugalicama, a gdjekad i udarcima.

Nisu samo pazitelji bili okrutni sa zarobljenicima. I sami zarobljenici nisu imali obzira prema svojim drugovima, osobito ako su bili u zavadi i ako im se pružila prilika za osvetu. Osim toga nisu svi zarobljenici imali isti korak te su za to jedni stalno potezali konopac, kojim su bili svi vezani. Ljudi naime ostaju i u nesreći ljudi.

Drugi su morali zato hodati brže nego obično, te su postajali prije umorni. Od umora su onda počeli vući noge po prašini.

Jedan prema drugom nisu konačno imali ni toliko obzira, da ne mute vodu na obalama potoka i rijeka, do kojih su od žeđe jedva došli. Bilo je i takovih, koji su Židove tužili Asircima i tražili, da ih udaraju i bičem sile na brži hod.

U tom strašnom položaju cijenili su tjelesno jači zarobljenici sebe više od drugih, a bilo je i takovih, koji su s nasladom vezali na zapovijed goniča svoje drugove o drveće ili su ih radi kazne batinali. Neki su pače zabavljali Asirce izrugivajući se častima i prošlosti sugrađana, kojima su prije ljubili ruke i skute. Događalo se i to, da su pomagali vojnicima silovati zarobljene sestre, rodice i ugledne sugrađanke. Nagrada im je bila pohvala neprijatelja.

Putem se noćivalo na goloj zemlji, a vojnici su svaku večer priređivali gozbe i pijanke. Nije se jedamput dogodilo, da se pazitelj jedne skupine napio teškoga vina sa svojim drugovima te onda bičevima probudio sužnjeve zahtijevajući, da mu plešu i pjevaju. Tako je jedne noći i Tobija morao plesati pred pijanim vojnicima. Samo tim nepoznatim i neviđenim plesom spasio je život.

Vino su vojnici kupovali od trgovaca, koji su zajedno s lakrdijašima, bludnicama, pjevačicama i sviračima pratili svaku asirsku vojsku u nadi na veliku korist od pijanstva, bludnosti i neumjerenosti asirskih vojnika. Svi ovi ljudi imali su kod vojnika velik ugled. Miliji su im bili nego učeni svećenici i čiste svećenice.

Tako su kroz dvadeset dana putovali zarobljeni ostaci deset plemena izabranog naroda. Teško i tromo, s velikim i često gnjusnim teretima, ranjavim nogama i masnicama na tijelu, u neizvjesnosti i očaju, prašni i zamazani, čupavi, gladni, žedni i umorni, goli i polugoli, pod udarcima bičeva i prutova, među kopljima, mačevima i mrtvim glavama na motkama, svojim ili tuđim, išli su da čuju osudu kralja, kojega su božji proroci već unaprijed zvali Bičem Božjim. Tamo su ih već pratili orlovi, jastrebovi i gavrani u zraku, trgovci robova, lakrdijaši i asirski vojnici na zemlji, a neizvjesnost, strah i nemir u duši. Znali su što žeđaju pobjednici: plijen i osvetu. Nadali se koristi od njihovih tjelesa.

Približavanje vojske i sužanja izazvalo je veliki žamor u narodu, koji se pred gradom sve više množio. Svak je nešto govorio, svak je nešto znao. nečemu se čudio ili nešto shvaćao što je bilo u savezu sa Izraelcima. Većinom nisu mogli asirski građani i pripadnici raznih drugih plemena nikako razumjeti, kako može biti na zemlji ljudi, koji ne priznaju božanstvo suncu, mjesecu, vodi, vatri ili zvijezdama. »Za to ne treba«, govorahu« ni dubokog znanja ni Riječi, jer to vidimo.« Smiješna im je dakle bila tvrdnja, da ima jedan Bog. Još smješnije im je bilo, da taj Bog sve znade i sve može. »Trebalo bi, da asirsko oružje — drugog sredstva nema — učini kraj takovoj vjeri i takovom narodu, jer to znači zaluđivati ljude, činiti ih nesretnim i neprijateljima istine«, umovali su asirski svećenici i mudraci-sveznadari.

Drugi se prepirali o sposobnostima i broju zarobljenika, koji su dolazili. Tvrdilo se, da ropstvo mijenja i dušu u čovjeku, jer da čovjek misli, govori i pjeva drugačije kao rob, a drugačije kao slobodnjak. Dokazivali su ili poricali, da čovjek gubi sa slobodom u velikoj mjeri i znanje i vještine, te da se to mora uzimati u obzir kod određivanja vrijednosti

roba. Kod Židova je k tome trebalo paziti i na njihov vjerski život, jer ih je bilo koji su radije od gladi umirali nego da okuse »nečista jela«. K tomu su sami Židovi tvrdili, da Židov ne može nikad biti pravi rob, jer njegov duh ostane pored najstrožih zakona nevezan, uvijek slobodan. Oni ga ne gube kao drugi narodi i zato oni ostaju u svakom narodu i u svakom kraju svijeta samo Židovi. Takovi robovi nisu mogli imati veliku vrijednost na trgu. Naprotiv svi su znali, da su Židovi najbolji trgovci robova.

Negdje se raspravljalo mirnije, negdje glasnije, a žamor se stvarao iz mnogo tisuća najrazličitijih glasova. Međutim su i trgovčići izrabljivali priliku nudeći vikom svoje napitke, voće i kolače. Osim njih su se okolo vrzali i hvatali mnogi nemirni dječaci.

Uz žamor se javljala i nestrpljivost pogotovu kod trgovaca, koji su došli samo radi zarade. Njima nije bilo stalo do svečanosti. Bilo im je naprotiv krivo, »što će se trošiti vrijeme na žrtve, molitve i razne ludorije«, te što će se za to otezati s početkom trgovanja, dok »dođe još koji trgovac, da se otima za zaradu«.

Međutim se prva povorka već približila, kad je Tobija pošao prema mjestu, na kojem je bilo pripravljeno prijestolje za kralja Šarukina. Hodajući u tom pravcu on je opazio, da se okupio silan narod pred gradom i veliko mnoštvo ljudi na gradskim zidinama, te na tornju hrama boga Neba. Gotovo svi su došli da budu veseli svjedoci jedne velike sramote i velike tuge jednog naroda.

Zato je njihovo dobro raspoloženje počelo naglo rasti, kad su malo zatim odjeknule trublje pobjednika kao prvi pozdrav gradu i narodu. S gradskih zidina im odgovoriše također trubama.

Narod poče klicati, a Tobijine oči zasuziše. Morao je uprijeti sve sile da ne zaplače i da zadrži mir, pogotovu kad se na ulazu u prazni prostor pojavi vođa pobjednika s velikašima i kad je vidio, kako se taj prostor puni »nevjernom djecom gospodara svih zemaljskih i nebeskih četa«.

Redatelji su ih svrstali na jednu, a »nepobjedive čete Asurove« na drugu stranu. Svrstavanje je trajalo vrlo dugo i slika se svaki čas mijenjala.

Na desnoj strani padali su sužnji na zemlju, jer nisu mogli dalje, drhtali su od umora i groznice cijelim tijelom, promatrali i zavijali rane, pružali ruke i noge, da im u zamrlim žilama opet poteče krv. Neki su odmah na zemlji zaspali ili kraj svih svojih muka i briga kružili očima po mnoštvu u nadi, da će naći znance i prijatelje. Ako su ih ugledali, davali im znakove pozdrava iz daljine, veselili se ili plakali od uzbuđenja, a ako ih nisu našli, natjerivale ih slutnje, da se o njima raspituju. Tad su obično čuli crne glase ili saznali strašnu istinu. To su većinom činile samo majke za svojom djecom.

U oči je udarao i skup sužanja, nekoliko stotina muževa i žena, koji su odmah klekli i digli ruke k nebu. Očito su molili Boga, da ih u ovom osudnom času ne ostavi. Ovim ljudima dakle ništa još nije moglo slomiti vjeru i nadu u pomoć Boga Izraela. Naprotiv! Oni počeše doskora ovdje bolnim i umornim glasovima pjevati:

»Bože, u pomoć mi priteci: Gospodine, pohiti mi pomoći.

»Smeli se i zastidjeli, koji traže dušu moju.

»Uzmaknuli i zasramili se, koji mi hoće zlo.

»Uzmaknuli odmah zasramljeni, koji mi govore: Neka, neka!
»Radovali se i veselili u Tebi svi, koji traže Tebe i govorili vazda:
»Veličao se Gospodin: koji ljubi spasenje Tvoje.
»A ja sam siromah i ubog: Bože, pomozi mi.
»Pomoćnik moj i izbavitelj moj Ti si, Gospodine, ne kasni!«

Ovo pjevanje je izazvalo smijeh asirskog puka. Rijetki su bili, koji se počeše diviti njihovoj vjeri i ustrajnosti, premda i oni smatraše ludošću nadu, da će ih Gospodin otkupiti.

»Zašto bi On to učinio?«

»Kako bi On to mogao učiniti?«

Žamor se nastavljao, dok ga ne prekinuše glasovi iz zlatnih svećeničkih trublja najavljujući dolazak posrednika između bogova i ljudi.

Svi okrenuše sad glave prema gradskim vratima, gdje se pokazala ponajprije povorka svirača i sviračica sa frulama i harfama, pjevačima i trubljačima, zatim sa svećenicama pod prozirnim velom i vijencem na glavi. Kraj njih su išle male djevojčice, buduće svećenice. I one su bile odjevene u prozirnu tkaninu. U rukama su držale trstike, na kojima su bili nanizani vijenci za pobjednike. Iza njih su sluge nosile žrtvenik i četiri visoka kadionika, a iza žrtvenika su vodili okićenog bika i ostale žrtve. Na kraju povorke stupali su svi veliki svećenici asirskih bogova i božica pod vodstvom velikog svećenika državnog boga Asura.

Cijela je povorka išla mirnim i odmjerenim korakom promatrajući narod, pobjednike i pobijeđene. Pjevači su i pjevačice pjevali, a svirači i sviračice ih pratili. Pjevala se himna bogu oružja Ninibu.

*

Doskora je pred kraljevskim prijestoljem postavljen na svaku stranu svijeta po jedan kadionik, a među njima u sredini žrtvenik. Načiniše na njima vatru i iz kadionika se podigoše stupovi mirisnog dima.

Baru-svećenici su stajali uz prijestolje. Ostali svećenici se razdijeliše: jedni opkoliše žrtvenik, drugi žrtve.

Svećenice se svrstaše u veliku zvijezdu pred prijestoljem.

I kralj, gospodar svijeta doskora je došao.

Pred njim se pojavile ponajprije čete tjelesne straže, za njima konjanici, onda velikaši na bojnim kolima pod vodstvom nasljednika prijestolja Senaheriba, nosilac godine Ninib-Malik, te konačno kralj u skupocjenoj nosiljci opkoljen lepezarima, časnicima tjelesne straže, koji su imali dugačka koplja i mačeve. Iza nosiljke išli su neki dvorjanici, a iza njih opet tjelesna straža. Sve je bilo vrlo raskošno odjeveno, i ljudi i konji, a velikaška bojna kola bila su urešena dragim kamenjem i zlatom. Najskupocjenija je dakako bila kraljeva nosiljka. Čim se ova povorka pokazala, prolomio se zrak od klicanja. Ljudi su padali nice pred kraljem, vikali dižući glavu sa zemlje i zazivajući razne bogove i božice s molbom, da dadnu kralju dug život i svako drugo dobro. Na opće začuđenje klicali su kralju i Židovi.

Šarukin oćuti sad drugi put u životu neopisivu ugodnost, što je postao kraljem.

U tom raspoloženju izađe iz nosiljke, uzađe na prijestolje i počne promatrati narod, pobjednike i sužnje. Time je i nehotice izazvao još

veće klicanje, koje je potrajalo sve dok nije dao desnom rukom znak za početak svečanosti.

Nato dojuri pred kralja turtanu, vojskovođa pobjeditelja, na bojnim kolima. Podno prijestolja zaustavi konja, naglo skoči iz kola i padne pred kraljem nice, zatim se uspravi i počne glasno govoriti:

»Kralju i gospodaru moj! Nepobjedive Asurove čete izvojštile su opet jednu pobjedu. Samarija je pala, njezine zidine, kule, i putove drže naši vojnici. Njezine stanovnike i branitelje sam doveo ovamo, da im sudiš. Izvršio sam dakle tvoju zapovijed i ja sad vraćam silu Asurovu u tvoje ruke. Sužnjeva je bilo dvadeset sedam hiljada dvjesta devedeset; starce i bolesnike sam ostavio u Samariji, a ovamo sam doveo 25.000 ljudi, pedeset bojnih kola, tri stotine konja. Sve smo natovarili plijenom, koji pripada tebi. Časnici su i vojnici plijenom već prije nagrađeni.«

Šarukin uzme nato od upravitelja dvora, koji je kraj njega stajao, zlatan vijenac, pozove vojskovođu da dođe k njemu i postavi mu vijenac na glavu.

Klicanje se ponovi u čast kralju i vojvode, a kad se stišalo, pođe veliki svećenik državnog boga Asura prema kralju, pruži mu ruku i povede ga do žrtvenika. Za njima je išao odlikovani vojvoda.

Pred žrtvenikom se već nalazio državni bik.

Držali su ga svećenici s osam konopa, a on zurio podmuklim pogledom na vatru, kao da je znao, da će se na njoj doskora pržiti njegovi najbolji dijelovi.

Bik nije mario za približavanje kralja, svećenika i vojvode. Stajao je mirno kao da ga se sve to baš ništa ne tiče.

Kralj i veliki svećenik pođoše nalijevo, vojvoda nadesno, bik je bio u sredini.

Čas zatim zapjevaše svećenici, kralj Šarukin zarine iznenada biku mač u vrat. Bik skoči, ali ga na drugoj strani dočeka vojskovođa sa svojim mačem i tako pade prva žrtva uz strašan i bolan krik sa dva mača u vratu. Prvi dio svetog čina bio je dovršen...

Svećenici rasporiše zatim žrtvu. Najbolje njezine komade dadoše ognju.

Kad su i druge žrtve prinesene, vrati se Šarukin na prijestolje, da promatra daljnje obrede.

Međutim se nebesko plavilo pretvaralo na zapadu u rumen, a tihi vjetrić počeo micati svaki list na stablima u okolici i gradu. Micao je i svaku slobodnu travčicu na zemlji i stupove dima sa visokih kadionika i vatru na žrtvenicima i prozirna vela na svećenicama. Kad su pak nato svećenici počeli oko žrtava plesati s početka lagano zatim sve brže i konačno divlje, pomiješao je vjetar stupove dima, savio ih prema zemlji i širio čas na jednu čas na drugu stranu zamatajući svećenice i žrtve mirisnim oblacima. U te oblake sakrivala se božanstva, koja su došla radi uživanja u žrtvama...

Dok su svećenice plesale, klicali su i svećenici i narod i vojnici. Uzbudila ih vjera u prisutnost bogova. Oduševljenje je prelazilo u mahnitost, pogotovu kad su svećenice počele iz oblaka bacati pobjednicima vijence, koje su im dodavale djevojčice. Vojnici se za njih trgali.

Izraelci su promatrali ovu igru šuteći. Sve to ih nije ni najmanje zanimalo. Istom kad je ples prestao i kad je veliki svećenik pošao opet

prema kralju da predloži kaznu za pobijeđene, pojačala se njihova pozornost i narod i vojska se tad umiriše tako, da su se dobro mogle čuti riječi velikog svećenika državnog boga Asura.

»Kralju i gospodaru naš!« počeo je on govoriti. »Asurove čete zarobile su ovaj put dio naroda, koji nam se ruga govoreći, da će njihov Bog uništiti i zarobiti sve nas zajedno s našim bogovima i božicama. Njih će vele, njihov Bog pretvoriti u gospodare svijeta, velikaše i bogataše. To je, kralju i gospodaru moj, narod, koji tvrdi k tome, da će ga njihov Bog rasijati po svim narodima s jednoga kraja zemlje do drugoga, da će mu dati u nasljedstvo sve narode i krajeve zemaljske, te da će oni malo pomalo potrti redom sva plemena. I kraljeve će njihov Bog predati u njihove ruke, da zatru njihovo ime pod nebom. Zato treba uništiti njih i njihova Boga, pogotovu kad se uvaži, da njihov Bog veli, da je samo On Bog i da drugih bogova nema.

Promisli, kralju i gospodaru moj, što bi od nas i od cijeloga svijeta bilo, kad bi se ove riječi ispunile, kad bi to bila istina i kad bi njihov Bog bio Istina! Zar ne vidiš, kralju i gospodaru moj, koliko opasnosti leži u Izraelcima za cijelo čovječanstvo. Zar ne vidiš što mu oni nose, ako ne lažu?

Zato te molimo, da uništiš svako sjeme njihovo, da ih dadneš sasjeći ovdje pred našim očima. Kad nestane njih — nestat će i njihova boga. Naši bogovi će onda postati opet bezbrižni i što je najglavnije ostati uvijek slobodni.«

Ove riječi sjetiše kralja Šarukina na bolest i smrt kralja Salmanasara. Obolio je nekoliko sati iza smrti Židovskog kralja Hoseje, kojeg je on dao udaviti. Zar da se možda sad i njemu isto dogodi?

»Neka dođe Tobija!«, zapovjedi kralj.

Tobija nije bio daleko i za to se odmah pojavi pred kraljem, pozdravi ga i izjavi:

»Slušam te, kralju i gospodaru moj!«

»Jesi li čuo što govori veliki svećenik državnog boga Asura? Odgovori mu istinitim riječima!«

»Kralju i gospodaru moj«, počne govoriti Tobija ne gledajući velikog svećenika, »ne slušaj i ne misli na riječi onih, koji nam žele zlo. Sudi nam po svojem srcu u kojem sigurno ima milosrđa za jadnike. Treba da nas poštediš radi sebe, jer i ti zavisiš od Boga, koji je gospodar svih zemaljskih i nebeskih četa, svakog kralja i svakog života, jer je sam Bog. Ako su vaši svećenici željni naše krvi, neka pokolju nas, koji ćemo se dobrovoljno javiti za smrt. Ti kralju, nemoj svojom prvom osudom zamazati ruke i prijestolje krvlju nevinih. Zato nisi došao na to mjesto. Što su ti skrivila ona djeca? Ti si obećao, da će s tobom započeti novo doba, da ćeš nam svima dati novi život, a ne smrt. Osim toga prijedlog velikog svećenika državnog boga Asura nema nikakove svrhe, jer naš Bog i naše sjeme ne će biti uništeno, ako sad dadneš poklati ovih dvadeset i pet tisuća Izraelaca. Mi smo već raspršeni po cijelom svijetu i ima nas nekoliko stotina tisuća.«

Šarukin dadne na to Tobiji znak neka odstupi i upita:

»Što predlažu asirski velikaši i dostojanstvenici?«

Pred kralja pođe odmah vrhovni upravnik, sukalu, kao da je čekao na poziv. On progovori:

»Kralju i gospodaru naš! Država i narod trebaju robova. Velike pokrajine su puste, niko ih ne obrađuje, naše obitelji propadaju, jer ih nema ko hraniti. Asirac ne može obavljati ropske poslove i za to te molimo da sužnje pošalješ na trg ili da im zapovjediš neka obrađuju nenaseljene krajeve.«

Šarukinu je odlanulo. Prijedlog je bio zaista opravdan. Počeo je o njemu promišljati gledajući u nesretne Izraelce. Vidilo se, da ga dira njihova bijeda.

To su opazili i Izraelci. Zato ponoviše svoje klicanje dižući ruke prema kralju i moleći ga, da ih poštedi, sve dok Šarukin nije dao znak za mir. Zatim padé osuda:

»Ja Šarukin, kralj asirski, kralj na sve četiri strane zemlje, opraštam vam vaše zločine, te vam poklanjam u čast naših velikih bogova Asura, Elila, Šamaša, Sina Neba, u čast božice Ištare i u čast ostalih božica život i slobodu. Građani Samarije neka se nasele u gradu Halahu, u Mediji i pokrajini Gozan na rijeci Kaburu. Zarobljenici i bjegunci iz Babilona, Kute i drugih gradova neka budu naseljeni u Samariji. Izraelsko je kraljevstvo odsada asirska pokrajina. Ovo učinih kao gospodar svijeta, koji želi poštovati sve bogove svojih naroda i činiti svakom dobro!«

Dr. K. Premužić.

ODLAZE GOLUBOVI

Veselje je suho i hrapavo.
Zbogom zvučni i veseli tonovi u grlu.
A govorio sam:
O, mladi glasu moj, ostani mi u baštini,
darivat ću te šumama i proljetnim vodama,
živjet ćeš u večernjim sastancima i danjim pozdravima.
O, veseli glasu, ostani.

Oko gubi sjaj i vedrinu.
Nema više zanosa prvih susretaja.
A molio sam:
Najdraži cvijete, ne veni,
poklonit ću te djevojačkoj zjeni,
pomogat ću s tobom suncu da poljepša stvari.
Ne umiri, golube, leti i dalje.

Kosa sijedi i otpada.
Zbogom i ti, snago u mišici.
A mislio sam:
Vidjet ću rujne istoke,
osvojit ću žarke zapade.

Zbogom, dragi golubovi moji.

Srećko Karaman

GAVRILA KOVAČEVIĆA »PESNOSLOVKA«

Znamo, kako je potreba crkvenih knjiga poslije sloma srpske države kod Srba postajala sve veća i kako su Srbi počeli knjige dobavljati iz Rusije. S ruskim knjigama, u kojima je bio ruskoslovenski jezik, počela je i ruskoslovenska orijentacija kod Srba, a njezin je utjecaj tako prevladao za mitropolita Nenadovića polovinom XVI. vijeka, da je ruskoslovenski jezik (s nešto srpskih primjesa) postao jezikom srpske pismenosti i cijelom duševnom životu Srba dao potpunu ruskoslovensku orijentaciju. Srbi su taj ruskoslovenski jezik smatrali svetinjom, u koju nisu dali dirnuti, jer je taj jezik bio njima u neku ruku garancija za očuvanje ugrožene narodne i vjerske osobine njihove; i što je bila veća pogibao, da bi oni to mogli izgubiti, to jače su oni uza nj prianjali i nastojali da se s njim što jače privežu uz Rusiju, jedinu slavensku državu, u koju su bili upravljeni svi pogledi i sve nade pravoslavnih Slavena. Ovo je uvjerenje u njih bilo to snažnije, što su oni smatrali, da je ruskoslovenski jezik praotac svih slavenskih jezika, ono što je bio latinski za sve romanske. Još je god. 1848. srpski patrijarh Josip Rajačić predlagao, da bi Slavenski kongres primio ruskoslovenski jezik kao opći jezik svih slavenskih književnosti, na što se kod Hrvata pomišljalo već u XVIII. vijeku.

Teško je bilo i s pismom kod Srba. Srpski pisci ovoga doba služe se većim dijelom crkvenom ćirilicom a ne građanskom. Niži narodni slojevi, a dobrano i građanski, bili su uopćeno nepismeni. Ono što je bilo pismeno, znalo je čitati i pisati samo crkvenu ćirilicu, koja se jedino učila u srpskim školama. Građanska ćirilska azbuka, kako ju je kod Rusa proveo Petar Veliki, naišla je na veliki otpor kod Srba. Prva knjiga, koja je štampana građanskom azbukom, bila je Orfelinov »Slavenoserbskij magazin« (1768). Vjerski razlozi bit će bili, da se pravoslavni Srbi ništa nisu osvrtali na »bosančicu«, koja je u vezi s glagolicom te odbacuje slova, koja naš jezik ne treba. Tome se ne treba čuditi, ta ovu posebnu ustavnu ćirilicu upotrebljavaju u Bosni u XII. vijeku i u rukopisima XII.—XV. vijeka bogomili i katolici, pa u južnoj i srednjoj Dalmaciji, a poslije se služi njome i bosansko plemstvo (»begovsko pismo«).

A tek istom latinica! Ona je Srbima bila tako mrska, dašto opet s vjerskih razloga, da je svaka srpska knjiga bila pod anatemom, koja ima samo jedno latinsko slovo. I eto ta mržnja protiv latinice i katolicizma bila je uzrokom, da Srbi u Južnoj Ugarskoj, Srijemu i Slavoniji nisu gotovo ništa marili za hrvatsku lokalnu književnost pisanu latinicom. Ali se zato ipak vazda našlo pojedinih srpskih inteligenata i intelektualaca, koji su, barem uglavnom, znali za književni rad Hrvata katolika, pogotovu za rad njihov u Slavoniji, pa kad su naišli na kakvo djelo, koje nije imalo specijalno katoličke svrhe, a o kojem su bili uvjereni da bi se i srpski narod mogao njime koristovati, prerađivali bi ga za srpsku publiku i preštampavali ćirilicom uklonivši iz njega sve što bi moglo poroditi i najmanju sumnju, da bi pisac htio pokolebati kod Srba vjersko uvjerenje njihovo.

Tako Srbima XVIII. vijeka nije nepoznat Andrija Kačić-Miošić. God. 1794. »Slavenoserbskija vedomosti« donijele su »Pesn Stefana II Nemanje,

kralja serbskago«, koja nije ništa drugo nego »Pisma od kralja Stipana Nemanje« iz Kačićeva »Razgovora«. Pavle Solarić naziva Kačića »najvećim ilirskim pesnotvorcem«. U početku XIX. vijeka Sima Milutinović spominje, da je Dositej Obradović priznavao, da ga je Kačićev primjer ohrabrio da piše narodnim jezikom za narod, a Vuk St. Karadžić priznaje, da je čitanje Kačićeve pjesmarice utjecalo na njegovu odluku da štampa svoju zbirku narodnih pjesama. I sam Kopitar nagovarao ga je na to podsjećajući ga na Kačića. Pri pisanju »Serbianke« (1827) služio je Simi Milutinoviću uz Homera kao uzor i Kačić. Što više na početku XIX. vijeka prepisivali bi kod Srba iz Kačića pojedine pjesme, pa bi ih guslari prisvajali te pjevali. Nije dakle čudo, da se i knjigovezac i knjižar Gavrilo Kovačević prihvatio posla, da Kačića učini pristupnijim srpskom narodu, te ga izdao, njegov »Razgovor« naime, ćirilicom, ali na malo čudan način.

Kovačevićevoj knjizi ovo je natpis:

Pesnoslovka / iliti povest o narodu slavenskom. / iz knige / G. Andree Kačića / izvedena, / i po obrazu, vkusu i glagolu Serbskom / Gavrilom Kovačević / ustroena. / Izdiveniem že / G. Joanna Jankoviča / knigoprodavca i štampara novosadskoga / napečatana. / U Budimu, / pismeny kral: Vseučil. Peštanskog. / 1818.

Knjiga Kovačevićeva,[1] štampana u maloj osmini, ima 151 stranu. Poslije natpisnoga lista na str. 3—6 jest predgovor, na str. 7—147 dolazi tekst Kačićev, na str. 148—150 dolaze »imena gg. prenumerantov« i napokon na str. 151 »Ispoves Blagočtena lica«. Budući da za ovako »težak« posao treba i natprirodne pomoći, štampao je Kovačević na drugoj strani natpisnoga lista malu himnu Bogu: »Tebe podobaet pesan Bože«:

Od početka sego sveta,
  i drevnosti starog veka,
svi narodi i jezici,
  svi proroci i knižnici,
pesnotvorci i mudraci,
  slavoslovci i svi žreci
u pesmama tebe Boga
  slavili su leta mnoga,
i voveki do končine
  slaviče se tvoje ime.

[1] Gavrilo Kovačević, zemunski knjigovezac i »knigoprodavac«, bio je u svoje vrijeme znatan i marljiv: »der serbischen Schriftsteller con animo ergeben« — kaže za nj Šafarik, srpski pisac. On je spjevao: »Pesn o (slučajnom) vozmuščeniji v Serbiji priključivšemsja« (1804, 1806), »Stihi o povedeniji i namereniji serbskago velikago knjaza Lazara« (1805), »Venac celomudrija i spomen ljubavi Adelaide alpijske pastirke«, »Proljetije ili ljetorasl čelovečeskago veka« (1809) i »Judit mečem Olofernu glavu useknuvši« (1808), »Venec besmrtne slave« (1818), »Sraženije na polju Kosovu« (1834). Izdavao je i prvi crnogorski časopis »Grlica« (1835), koji je izlazio 5 godina. Neka djela njegova štampana su i po više puta, jedno čak 7 puta! (Grčić: Istorija srpske književnosti. Novi Sad 1906, str. 95).

U uvodu (»Dveri knige« str. 3—6) spominje Kovačević, kako je, čim mu je Kačićeva Pjesmarica dopala ruku, primijetio »važnost soderžanija« njezina i zaželio »da bi dobro bilo da ju i na našem pismu imamo«. On potpuno vjeruje Kačiću, jer je sve ono, o čemu u svojoj knjizi priča ili pjeva »iz različiti latinski knjiga, privilegija i diploma povadio i sobrao«, pa zanosno uzvikuje: »Dakle, kada su ini narodi volju imali i zapravo donašli dela Slavjanov opisivati i perom svojim proslaviti, zašto bi mi, kao potomci njiovi, dela i pamjat njiovu pisati, propovedat i slaviti prinebregavali i premolčavali, koji su pače svi naroda najdostojniji i koji su krepkom i nepreborimom desnicom i postojanom stopom svojom od grada Vavilona sve severovostočne do jugozapada strane prodrli i prešli i za svobodu i blagostojanje svoje i svoji potomaka mnogo i premnogo truda i borenja imali«. Drukčije su radili Sirci, pogotovu Grci, koji su svoje junake »i u same zvezde preobratili«. Nekoliko tisuća godina drugi narodi »poreklo i običaje svoje u pripovetkama i pesmama vode prebrazuju i izražavaju« što su sve sabrali književnici u knjigama. »A šta je« pita naš Gavrilo »najmilije i prijatnije životu čovečijem nego ono, šta srca i duša njegova želi i hoće. A šta je to nego pesme, igre, prepovetke — uveselenija«. »Dok su i naši stariji« nastavlja Gavrilo, taj laudator temporis acti, »prosto živili, pevali, igrali i veselili se, donde je svako dobro i bilo. A otkako je srebro i zlato s narodi zavladalo i srce i dušu njiovu zarazilo, odonda nesta prave radosti i uveselenija, nesta kumstva i bratinstva, nesta česti i poštenja i staroga ljudskog posluženja«. U bilješci ispod teksta Kovačević ipak sumnja, da li je to sve baš onako kako Kačić pjeva i pripovijeda, jer njegova historija »na nekiji mesti ne soglasuje se sa slavenskim istorijama, a nekiji opet neke stvari jasnije i verojatneje pokazuje« (str. 5), ali »toga radi ispravljati ju nisam hoteo, te koliko sam prostije i jasnije učiniti mogao«. Ipak Gavrilo priznaje, da je ponešto i Kačića mijenjao: »povestice sam odveć sokratio i na drugij način ili obraz pretvorio«, ali to knjizi, misli pisac, neće škoditi: »od ssoderžanija razuma knjige ni najmanje ušterba nije, no jošt jasnije i razumitelnije jest«.

No Kovačevićeva »Pesnoslovka« nije potpun Kačićev »Razgovor«. Potpuna bi knjiga, prema njegovu mišljenju, iznosila 14—15 tabaka, kako je on to u svom »oglašeniju« i obećao, ali obećanje svoje nije mogao izvršiti zbog slaboga odziva prenumeranata — javilo ih se svega 70! (iz nepoznatoga mjesta 3, Gornjih Karlovaca 31, Segedina 16, Martonoša 2, Zemuna 18, Budima 2) — zato je iz nje izostavio »treći tal« tj. »Dodatak«. Pa ni ovako nepotpuno djelo, jer mu sreća nije »sootveštavala«, ne bi mogao štampati, da mu u pomoć nije pritekao »blagorazumnij muž, rodoljubac i račitelj knjižestva« Janković, kojega i u natpisu knjige spominje. Prenumerantima se ipak Kovačević odužio tako, da je svaki dobio dvije knjige mjesto jedne. A mi kažemo: srećnih li prenumeranata!

Svoju »Pesnoslovku« dijeli Kovačević u tri reda (»rjadi«): »Kratko letočislenije slavenskij kraljeva« (str. 7—29) s ovim pjesmama: 1. Pesma o narodu slavenskom (Kačićeva »Poskočnica«); 2. Pesna o Konstantinu i Eleni; 3. Pesma od svjatij otaca (»Pisma od četiri sveta imenjaka«). Iza spomenutih pjesama dolazi posebni odjeljak: »Princi iliti knjaževi i vladatelji od Zente«. Zatim dolazi »Pervij zjad kra-

ljeva slavenski, koji su u koje vreme vladali sa kratkim povesticama uveselitetnim pesmama« (29—88) s ovim pjesmama: 1. Pesma od kralja Vukašina; 2. Pesma od Pavlimira; 3. Pesma od Tešimira; 4. Pesma od kralja Vladimira; 5. Pesma od kralja Dobroslava; 6. Pesma od kralja Radoslava i Bodina; 7. Pesma od Stefana Nemanje; 8. Pesma od Stefana Uroša; 9. Pesma od kralja bugarskoga; 10. Pesma o Milošu i Vuku Brankoviću. Zatim dolazi »vtorij rjad serbskij despota iliti vladika i knjazeva, koji su posle padenija kral. i carstva serbskoga pod vladanjem turskim zavisnimo i nezavisnimo vladali i gospodstvovali« (80—105) s pjesmom: Pesme od Đurđa Smed. i Sib. Janka. Iza ove pjesme dolazi »Tretij rjad od Bolgarije i njenih poglavara prvij. bana i kraljeva« s pjesmama: 1. Pesma od Oruna i Nikifora; 2. Pesma od boja grčkoga (»Pisma od Basilija cesara«). Napokon dolazi: Četvimstij rjad o Bosne i njeni banova i kraljeva« (125—142). U taj su red uvrstane: 1. Pesma od Kotromanovića; 2. Pesma od Hristića i Jablanovića; 3. Pesma od ženidbe S. Hristića i 4. Pesma od Stefana Tomaševića. Iza spomenutih pjesama dolazi »Kratko opisanie poglavara i vlastelja horvatskog« (142—144) i napokon »Kratko pokazivanje od slavnoga doma Homučevića inače Grgurovića, vlastelina bosanskoga« (145—147).

Kovačević je dakle od 138 Kačićevih pjesama samo 21 unio u svoju »Pesnoslovku«.

U sam oblik pjesama Kačićevih Kovačević nije dirao, samo je deseterce i osmerce podijelio u strofe od po dva stiha. Ali je neke pjesme dosta skraćivao. Tako na pr. Kovačevićeva »Pesma od svjatij otaca« ima 146 stihova, dok ista pjesma kod Kačića (»Pisma od četiri sveta imenjaka«) ima 156 deseteraca. Ova je pjesma zanimljiva i s vjerske strane: Kačić je katolički redovnik, a Kovačević gorljiv pravoslavac. Prema tome nije čudo, da je kod Kačića i sv. Sava katolik. Njega je, istina, za episkopa posvetio grčki patrijar, ali Kačić pjeva:

> po naredbi pape velikoga,
> svega svita oca duhovnoga,
> komu Grci podložni bijahu,
> za glavara tada priznavahu.

Sv. Sava kod Kačića kao biskup »obraća i kara grišnike, Focijane i sve nevirnike«, a kod Kovačevića obraća on i kara »eretike i sve nevernike«. Kod Kovačevića sv. Sava ispovijeda vjeru »hristjansku«, njegovo je tijelo »svjato«, on je »Božji svjaštenik« i »svjatitelj«. Kad je zahvalio na episkopskoj časti on skida »mitru od bisera« i svlači »vladičine haljine«. Kod Kačića sv. Sava odrekavši se biskupske časti »pobiže gori u planine« i »ostavi svoje bile dvore«, a Kovačević kaže dosta nejasno, da »ostavlja na strane severa«.

Kačićevu pjesmu »od Stipana Nemanjića« promijenio je Kovačević u »Pesmu od Stefana Uroša« te je ne samo skratio — Kačićeva pjesma ima 70 stihova a Kovačevićeva 60 — nego i gotovo sasvim izmijenio. Da navedemo samo nekoliko stihova:

KAČIĆ

Vidi čudo i nagledaj ga se,
gdi se klanja misecu danica,
žarku suncu zvizda priodnica,
u Tribinju gradu bijelomu.
Nije ono misec i danica,
nit je sunce, nit je priodnica,
već je ono slovinska kraljica,
po imenu Jelina gospoja
lipa ćerca kralja franceskoga
a ljubovca Nemanjić Stipana;
prid Stipana često dolažaše
tere njemu tiho govoraše:
»Svitla kruno, Nemanjić Stipane!
Eto vidim, da si ostario,
izbrojio danke i godine
kraljujući i bojak bijući...

KOVAČEVIĆ

Poklanja se mesec i danica
žarku suncu zvezda preodnica,
u kraljestvu istom slavenskome
u Trebinju gradu bijelome.
To ne bi mesec i danica,
već to bila Elena kraljica
lepa ćerka kralja francuskoga,
a ljubovca kralja slavenskoga.
K Stefanu je ona dohodila,
pak je njemu tiho govorila:
»Svetla kruno, Nemanja Stefane,
poslušaj me i pogledaj na me,
eto vidiš da si ostario
i godine mnoge izbrojio...

Da nam bude što naočitiji postupak Kovačevićev pri prerađivanju Kačićevih pjesama iznosimo tekst jedne Kačićeve pjesme i upored Kovačevićevu preradu.

SLIDI POSKOČNICA, KOJA SE MOŽE U KOLU PIVATI

Osobitu narod svaki
Kripost ima,s kom se diči,
Koju daje Bog prijaki,
Mudri kažu ove riči.
A kraljuje sva hrabrenost
U narodu slovinskomu,
Snaga, jakost i srčenost
U vojniku hrvatskomu.
Aleksandro to svidoči
Kralj veliki svega svita,
Svakom noseć on prid oči
Dilovanja plemenita,
Koja vazda ukazaše
Slovinjani vitezovi;
I zato se zovijaše
Slavni, jaki narod ovi.
Pri neg' umri, njim ostavi
Dopuštenja blagodarna,
Uznosi ih, hvali, slavi,
Rad junaštva vele harna.
Kara, priti i proklinje
Ko b' opsova' narod ovi,
I svakoga još zaklinje,
Da za njima zlo ne slovi.
Ostavlja im banovine
Sve od mora latinskoga
I države jošter ine
Do Baltika ledenoga.

PESMA O NARODU SLAVENSKOMU

O s o b i t o narod s v a k i j
P r a v o ima s č i m se diči,
Koje daje Bog p r e s v j a t i j.
Mudri kažu ove r e č i.
A c a r u j e sva hrabrenost
U narodu s l a v e n s k o m u,
Snaga, jakost a i v e r n o s t.
U v o j i n s t v u hrvatskomu
A l e k s a n d a r to s v e d o č i,
C a r veliki svega s v e t a,
Svakom d a j u ć on p r e d oči,
S l a v n a d e l a plemenita,
Koja s v a g d a p o k a z a š e,
S v i s l a v e n s k i vitezovi
I z a š t o se n a z i v a š e,
Slavni, h r a b r i j narod ovi.
P r e neg u m r e, njim ostavi,
Dopuštenja blagodarna,
V o z n o s i i, hvali, slavi
Rad j u n a č e s t v a vele h v a l n a
P r e t i, k a r a i proklinje,
Ko u v r e d i narod ovi,
I svakoga j o š t zaklinje,
Da za njima zlo ne slovi.
Ostavlja im banovine,
Sve od mora latinskoga
I države j o š t e ine
Do b a l t i n a ledenoga

[1] Citiram izdanje god. 1889 (Zagreb, tisak Dioničke tiskare).

Da njihovo ima biti Od starine kako biše, I niko se nema priti; Aleksandro to hotiše. Sva velika Sarmacia Od starine njihova je, Slavna Bosna, Dalmacia Ilirička država je...	Da njihovo ima biti Od starina kako bjaše, I niko se nejma priti, Aleksander to hotjaše. Sva velika Sarmacija Od starina njiova je, Slavna Bosna, Dalmacija Ilirška država je...

Evo tako je Kovačević u svojoj naivnosti i neznanju mislio, da će Kačićevu »pismu« učiniti »jasnijom«, »prostijom« i »vrazumitelnijom«, ako mjesto »kriposti« kaže »pravo«, mj. »prijaki« — »presvjatij«, mj. »slovinskomu« — »slavenskomu«, mj. »vojnik« — »voinstvo«, mj. »hrvatski« — »horvatski«; ako promijeni dalje »Aleksandro« u »Aleksander«, »car« u »kralj«, »noseć« u »dajuć«, »vazda« u »svagda«, »ukazaše« u »pokazaše«, » Slovinjani vitezovi« u »slavenski vitezovi«, »zovijaše« u »nazivaše«, »jaki« u »hrabrij«, »pri neg« u »pre neg«, »uznosi« u »voznosi«, »junaštvo« u »junačestvo«, »harna« u »hvalna«, »psova« u »uvredi«, »još« u »jošt«, »jošter« u »jošte«. I to mi je književni rad!

A i obrazovanje Kovačevićevo bilo je, čini se, vrlo slabo, kad u 7. strofi iste pjesme riječi Kačićeve »do Baltika ledenoga« mijenja u »do baltina ledenoga«. Zacijelo on nije ni znao da postoji »Baltik« (= Baltičko More).

Jednako je Kovačević postupao i s Kačićevom prozom, samo tu je još više kvario i izostavljao. Da vidimo to na jednom primjeru:

KAČIĆ
Uroš, Kralj slovinski XLIX.

Kralii, koji izlaziše od ovoga kolina, izvan vlastitoga imena, koje na krštenju primahu, zvahu se Uroši, zarad Uroša, bana od Rašie, od koga ovi kralji početak imadoše i ovo je najposlidnji kralj od ovoga kolina, koji se hoti poznavati za cesara, kakono mu i otac; ali ne umidući vladati na oni način, kako se vladaše Stipan, otac njegov, izgubi cesarstvo, kraljevstvo i život na ovi način, kako slidi. Uzdiže, ma po se u za' čas, tri plemića, koji bihu sinovi Mrnjavca iz Hercegovine, od koga plemena jesu Mrnjavce u Opancim više Zadvarja. Ime ovijih mladića biše: Vukašin, otac Kraljevića Marka, Gojko i Ugleša, ma bijahu siromašni i ubozi puno. Ove dakle Uroš uzdiže na veliko gospostvo, učinivši Vukašina banom od Prištine, a Uglešu od sve Romanie, i ove zazva despote, a to će naški reći vladare ili principe; jer despot nije od kuće priimenak, nego rič grčka, što zlamenuje poglavica, vladaoc. Bi cesar Uroš puno puta od svojih prijatelja ponukovan, da malo čini poniziti rečenu braću, koji se

KOVAČEVIĆ
Uroš Mladi kralj kao XLIX

Svi kraljevi serbskiji, koji od kolena bana Uroša proishode, zvahu se Uroši. Ovaj mladi Uroš i poslednji car i kralj serbskij, vesma mlad i nerazuman, posle smrti oca svoga ne mogaše carstvom vladati i upravljati podiže na dostoinstvo tri sina Mrnjave starca, koji bjahu iz Hercegovine došli, to jest: Vukašina, Uglješu i Gojka despotima od sve Rasije, koji se bijahu tako osilili i vozgordili, da Uroša uskoro ni za cara poznavati ne kteše (kao što je obično kod svakoga siromaha, kad kakvo gospodstvo dobije). Toga radi mnogo puti bio je car Uroš od svoji velmoža sovetovan, da tu braću ponizi malo. Uroš ne htijući soveta gospode svoje poslušati, no jošt veću nesreću učini, dade Vukašina u Prištinu za kralja srpskoga krunisati, gdi se dosada i svi kraljevi srpski krunisahu. Koje svu gospodu srpsku vesma noredi i u pečal i smušteniје metne videći tako prostu i siromašnu familiju na toliko vozvišenu. — Svi se ozlovede i takim načinom, koji oni, koje drugi banovi i knjazovi razgrabe sve dr-

bihu posilili tako, da Uroša malo za kralja i poznavahu. I tako običaju svi oni, koji su od rđava roda, kad se na gospostvo uzdignu. Ma Uroš nesrećni nekti svojih prijatelja svit primiti, ni rečenu braću poniziti, nego, što je neprilično i pomisliti, učini za kralja slovinskoga Vukašina i čini da se okruni u Prištini, gdi se kralji od Rasie krunjahu, krunjahu, cineći, da će mu kao cesaru biti podloženi. Videći bani, knezovi i ostala gospoda jednoga siromaha prosjaka uzdignuta na toliko pristolje, ne može se izreći, kolika li smutnja bi među njima ... (Izostavljamo 9 redaka). I tako do desetak godina sve kraljevstvo Uroševo bi od bana ugrabljeno na taj način, da nesrićni Uroš osta brez cesarstva, bez kraljestva, bez banovine i brez kneštva, videći svoga slugu za gospodara i ubojicu svoga, komu biše život podao. žave i celo kraljevstvo — da do malo vremena nesrećnij car Uroš i bez carstva i kraljevstva i svoji država i vladanja I najposle od Vukašina i ubijen bude.

Kačić u »kratkom iskazanju od starih kralja slovinskih« počinje od god. 3522 pa ide do godine 3948 od stvorenja svijeta, a Kovačević u »kratkom letočisleniju« izostavio je godine 3629, 3655, 3685, 3726, 3732, pa onda opet godine 3743 pa sve do 3184 itd. Od careva »od naroda slovinskoga, koji u Rimu a niki u Carigradu sidiše i svim vladaše svitom« izostavio je: »Konstantina sina prvoga Konstantina Klora«, »Konstancija, sina drugoga velikoga Konstantina« i »Konstantina sina trećega velikoga Konstantina« a unio je jednoga novoga: »Tiverija Slavjanina«.

I tako bismo eto ukratko pretresli Kovačevićevu »Pesnoslovku iliti povest o narodu slavenskom iz knjige G. Andreje Kačića izvedenu i po obrazu, vkusu i glagolu Serbskom ustrojenu«. Prevodeći ili prerađujući Kačićev »Razgovor ugodni« na jezik srpski poveo se Kovačević za svojim prehodnicima Stefanom Raićem i Georgijem Mihaljevićem, koji su prije njega »preveli« tj. priredili te ćirilicom izdali dva hrvatska štokavskim dijaletkom pisana djela. I kod Srba naime zapažala se u to vrijeme potreba pravih pučkih knjiga, koje će narodu služiti i za zabavu i za pouku, pa su srpski intelektualci posezali već za gotovim djelima kod Hrvata-štokavaca, i valja priznati, da su izabrali takva djela, koja su mogla biti zgodna, zanimljiva i ugodna lektira i pravoslavnim Srbima. Ali umjesto da su ti srpski intelektualci takva djela jednostavno preštampali ćirilicom, jer srpski narod nije osim nešto inteligencije znao čitati latinskoga pisma, oni su popravljali jezik, skraćivali i po volji mijenjali tekst: bez ikakvoga sistema, bez reda i pravila. U cijelom radu nikakve dosljednosti. Sad ovako, sad onako. Dosljedni su jedino u tom što ikavski govor mijenjaju u ekavski. Sva je sreća da su ti priređivači u jeziku pošli nekim srednjim putem te nisu pisali onakvim neprirodnim i nerazumljivim jezikom, kojim je na pr. Raić napisao svoju »Istoriju raznih Slavenskih narodov« (1794), — što poslije Dositeja Obradovića nisu više ni mogli činiti — njihov je jezik neki kompromisni jezik (»srednji stil«) između slavenosrpskoga i narodnoga jezika, neki prijelaz tadašnjega neprirodnoga književnoga jezika kod Srba narodnom jeziku.

Sa svojom »Pesnoslovkom« Kovačević kao da nije imao bozgna kakvog uspjeha. Dok je Raićev »prijevod« Relkovićeva »Satira« doživio dva izdanja (1793, 1803) a Mihaljević za svoju »Aždaju« (1803) skupio 344 pretplatnika, Kovačević je ljuto postradao — on je za svoju »Pesnoslovku« našao ciglih 70 pretplatnika!

»Slava« Kovačevićeva nije dala mirno spavati Joanu S. Popoviću »mudroljublja slušatelju« pa je deset godine poslije »Pesnoslovke«, dakle god. 1828., troškom Josifa Milovuka izdao djelce s natpisom »Život i viteška djela Đorđa Kastriota Skenderbega« te mu pridodao »nekoliko pesama umilnog pevca Kačića znajući s kakovim uveselenijem srpski narod takove čita«. Popović je postupao s Kačićevim pjesmama kao i Kovačević, samo nešto umjerenije.

Dr David Bogdanović.

BREME SUZA

Duboka su vrela u našim očima
(uzalud ih čiste maramice suše).
Jer suze su vječne, sve ih više ima:
imat ćemo suza, dok imamo duše.

Nevina je suza suza krotka srca,
koja tiho dođe, kradomice kane.
Buntovna je suza srca, koje grca,
koja se ne stiša, dok nekog ne gane.

Ljubavna je suza suza, koja moli,
svetija je suza iz ljubavi k Bogu.
Jedino sa suzom beskrajno se voli
i gdje riječ klone, ondje suze mogu.

O, teška je suza slijepca kraj puta,
suza bolesnika i suza guslara.
Milosna je, premda gvozdena i kruta
suza ubojice i suza gusara.

Suze tješe, zato bivaju lijekom.
One se ne kriju pred silom i mačem.
Zajecat ću noćas nad grubim vijekom.
Što sam više čovjek, borim se . . . i plačem.

Zvonko Kuhar.

EVROPSKI NEMIR

Kobno odvijanje međunarodnoga života zadnjih vremena s izazovnim sukobima političkim, gospodarskim i kulturnim toliko je pogoršalo taj život, da se svaki ozbiljan čovjek kao i cijelo čovječanstvo mora sa zebnjom pitati: »Kamo to vodi i što će se dogoditi?« Nad starom, kulturnom Evropom lebdi veliki upitnik. Opet su u pitanju milijuni života. Budućnost Evrope i bijelaca uopće te sudbina kulture, civilizacije i kršćanstva. Propast, ako se na vrijeme ne spriječi, neminovna je, a budući pisci svjetske povijesti imat će obilje gradiva za iznošenje dubokih uzroka te velike katastrofe. No već i mi, svjedoci ovih sudbonosnih vremena možemo sa sigurnošću ustanoviti, da je ovo predratničko stanje posljedica nemorala međunarodne politike od svjetskoga rata do danas.

Na koncu svjetskoga rata sile su pobjednice vjerovale, da je ostvarenje misli vječnoga mira (»paix perpetuelle«) što se rodila već u abé Saint-Pierreu i našla velike pobornike u romanticima, estetama, moralistima, filozofima, pravnicima i državnicima prošlih vjekova, da je svladala zadnjega neprijatelja te da će se mir konačno za uvijek nastaniti među narodima u ustanovi Lige Naroda. Međutim taj veliki rat nije nažalost bio završnica u nizu mnogih ratova koji su izbili za vrijeme stvaranja vječnoga mira kao: amerikansko-španski rat, englesko-burski, rusko-japanski, tursko-talijanski, balkanski i konačno svjetski rat. Potom se ratnička povijest imala za uvijek zatvoriti. Ali — paradoksalno — one iste tajne međunarodne sile što su zakulisno rukovodile veliki rat i radile za mir, dale su duhom versailleskoga ugovora i Lige naroda toj povijesti pero u ruke da nakon 20-ak godina prividnoga mira opet ispiše jednu krvavu stranicu. Kad je prestalo 4-godišnje opće klanje, Francuska, Engleska i Amerika navijestiše svijetu doba mira, pravde, čovječnosti, opće sigurnosti i međunarodne saradnje. Po zaključcima mirovnoga ugovora u Versailles-u imala su se odmah riješiti važna poratna međunarodna pitanja u duhu pravde i načela »samoopredjeljenja naroda«. Ideolog Wilson donese po uputama židova Vysera 14 poznatih točaka ugovora. Clemenceau se odmah potrudio da sve budu primijenjene u duhu francuske »sigurnosti« (sécurité), a Lloyd George je sa »stručnjacima« izračunao bilionsku svotu što je Njemačka po želji Engleske imala isplatiti pobjednicama. **Prvim odredbama mirovnoga ugovora navjestitelji mira i pravde navijestili su svijetu novi rat zbog nepravde.**

Ali najnesretnije nedonošče Versaillesa bila je nesretna Liga naroda. Dok je Wilson mislio o stvarnoj i jednakopravnoj suradnji svih naroda, Clemenceau je vidio u Ligi samo sredstvo za očuvanje francuske sigurnosti uz pomoć neke međunarodne policije i zajamčenja sa strane Engleske i Amerike za vojničku pomoć i stražu na Rajni. Tu je svoju veliku želju Francuska uporno naglašavala sve do Locarna 1925. Tako su se u toj Ligi imali rješavati svi međunarodni sukobi na miran način pod hegemonijom Francuske i Engleske. Mir je odredbama versailleskoga ugovora bio nametnut, nepravda odmah počinjena, načelo samoopredjeljenja pogaženo i neprijateljski duh unesen među narode od onih koji su imali

svijetu donijeti sreću. Versailles i Liga odmah su zacrtali obrise stvaranja neprijateljskih blokova i spremanja na nov obračun. Nosilac ideje Lige — USA — uopće nije ni ušla u Ligu uvidjevši njenu nepravdu.

Pred takovom Ligom, nastavkom Versaillesa, pojavila su se tri važna međunarodna problema kao: međunarodni sukobi, gospodarska kriza i pitanje općega razoružanja.

Međunarodni problemi

doveli su u krizu sve dobre tekovine mira. Sukobom japansko-kineskim bi povrijeđen § 16. pakta Lige naroda. Sva nastojanja Ligine komisije pod vodstvom lorda Lytlona i različitih odbora ostadoše jalova. Krajnji se istok još nije bio ni smirio, kad izbi požar na krajnjem jugo-zapadu u Chaco-konfliktu. God. 1931. Paragvaj navijesti rat Boliviji zbog petroleja i izvoza ruda preko La Plate. Zapravo pozadina toga rata bila je između engleskih petrolejskih magnata i američkoga Standard Oila. Ligina posrednička komisija doživjela je poraz, jer se Bolivija pozvala na Monröeovu doktrinu, odbila Ligu i zamolila Ameriku za posredovanje. Tako je englesko-francuski stav o međunarodnome pravu pakta Lige i toga puta propao.

U isto doba svijet je tištila nezapamćena gospodarska kriza, što je izbila 1930. god. Sve konference za njeno ublaženje, naročito ona velika od 15. XII. 1932. za vladanja Mac-Donalda, svršiše bez pozitivna rezultata. Valutni i gospodarski sukobi između USA i Engleske, USA i Francuske, te USA i Japana prouzrokovali su uza sva nastojanja Herriota devalvacije i inflacije, premda se vrijednost robe nije podigla. I u toj borbi Francuska je sve žrtvovala za svoju »sigurnost«. I samo načelo »samoopredjeljenja naroda« pogazila je, kada je Poincaré 1923. o r u ž j e m zauzeo njemački Ruhr.

I za rješenje trećega velikoga problema — općeg razoružanja — Liga se pokazala apsolutno nemoćnom. Za očuvanje mira Engleska i Francuska su se neprestano naoružavale kao za novi rat. Dok se u Ženevi bučno i optimistički mudrovalo o planovima i procedurama razoružanja, ministri su istih zemalja u isto vrijeme izdavali goleme proračune za naoružanje i uzdržavanje prevelikoga broja aktivne vojske. Plod svih diplomatskih nadmudrivanja i namještenih govorničkih fraziranja bio je: za svečane bankete potrošilo se preko 6 milijardi dinara, a za naoružanje do sad preko 7 biliona dinara. Bilionski proračun Engleske za naoružanje poslije sloma u Abesiniji sigurno naviješta miru sretnu budućnost. Isto tako paradoksalno Francuska, začetnik mira ne žali milijarde za utvrđivanje Maginotove linije i izgradnju nove artilerije i avijatike. A najkomičnije od svih Sovjetska Rusija, »pobornik mira i demokracije« na usta Litvinova buči za međunarodni mir, dok »drug« Staljin s ponosom i prijetnjom govori, da je crvena milicija spremna. O militarizmu pak fašističkih zemalja suvišno je i govoriti. N e p r a v d a V e r s a i l l e s a d a l a i m j e o r u ž j e u r u k e, a L i g a p o k a z a l a t o t a l n u n e m o ć d a m u g a o d u z m e, p a t i m e s n o s i g l a v n u o d g o v o r n o s t š t o s u s e u E v r o p i z a o š t r i l a m e đ u n a r o d n a n e p r i j a t e l j s t v a. Kroz prvo poratno desetljeće vodila se u Evropi podmukla borba

tajnih internacionalnih sila, zastupanih u Ženevi. Židovstvo udruženo s masonerijom vršilo je jak utjecaj u smjernicama i rezolucijama ženevskih konferencija. Duh toga rada bio je očito uperen protiv religije, katolicizma, nacionalizma, morala, kršćanske kulture uopće. U Njemačkoj i Italiji imali su oni u rukama velekapital i skoro sva viša državna mjesta. Gospodarske prilike i politika žido-masonerije vodile su te dvije zemlje u nesreću, a u prilog kapitalističko-buržujskih »demokracija« Engleske i Francuske. Osim toga prve 4 godine ruske revolucije protekle su u znaku pokolja, glada i bijede cijeloga ruskoga naroda. Boljševizam je ukinuo privatno vlasništvo, bezboštvom progonio religiju, barbarstvom potisnuo kulturu i zaveo besprimjerno krvavu diktaturu. U prvim godinama ruski je komunizam bio ograničen na Rusiju. Međutim, malo po malo, poprimao je međunarodni značaj. Oprezno su se Sovjeti ponudili Evropi za gospodarsku saradnju, a onda su utrli put političkoj borbi. Razvili su silnu propagandu u svijetu, stupili u vezu sa židovstvom, masonerijom i socijalizmom, te su prisvojili neke državice za svoju politiku kao Francusku, Čehoslovačku, Tursku, Grčku, Bugarsku, Rumunjsku i djelomično Španjolsku. U toj politici Sovjeti su polučili najveći uspjeh ulaskom u Ligu naroda i sklapanjem vojničkih paktova sa Francuskom i Čehoslovačkom kao i nenavalne paktove s Rumunjskom, Turskom i poslije s Poljskom. Već prvih godina boljševičke diktature poginulo je preko 8 milijuna Rusa što od glada, što od strijeljanja. Na sve jauke i proteste naroda preko neslužbenih predstavnika Liga je gluho šutjela. Njena »humanitarnost« poslala je ispaćenim milijunima nečovječnu indiferentnost i nemilosrđe. Mjesto vrhovnoga foruma pravde i međunarodne jednakopravnosti postalo je stjecištem žido-masona, politikana od zanata, domom raskošnih gozbi što su bile obični završetak politikanskih brbljanja i šablonskih govora o planovima očuvanja mira »rješenja« međunarodnih problema. A kao praktični rezultati tih »realnih« konferencija bile su hrpe, na koje su naslagali akt uz akt, notu uz notu, protokol uz protokol, da jednom kronolozi, pisci povijesti i diplomate budu mogli čitati o velikim planovima i odlukama Lige naroda.

Nerješeni problemi, opća politička konstelacija i sukobi ideologija doveli su do

Stvaranja neprijateljskih blokova

Iz takve Lige naroda prvi je odlučno istupio Japan, onda Španjolska, pa Njemačka i konačno Italija. S druge strane oko Francuske, Engleske i Rusije okupile su se druge zemlje. Oba su bloka mobilizirala sve sile političke, ekonomske i kulturne, a Francuska je uz to upotrebila i položaj Lige u svoju korist. Rusija je pak uz taj dvoboj država razvila i međunarodnu socijalno-kulturnu borbu internacionalnoga komunizma protiv nacionalnoga socijalizma i tako dvoboj raširila u troboj. Prvi veliki uspjeh te borbe bila je komunistička revolucija u Meksiku i progoni Crkve za diktature modernoga Nerona Callesa. Civilizovana Engleska, kulturna Francuska i humanitarna Liga ne učiniše ni koraka za posredovanje. Boljševička se revolucija tako lakše raspirila i stala stezati svijet jakim utjecajem u Kini i revolucijom u Španjolskoj. Francuska je već bila plijen

boljševičke Rusije, pa je na redu kao žrtva bila Njemačka. U neoporavljenoj Njemačkoj socijalizam i komunizam su zahvatili jaki mah, a Židovi i masoni su imali preko 80% kapitala i viših državnih mjesta. Vrlo loše gospodarske prilike pogodovale su radu za revolucionarnu uspostavu boljševičke diktature. U tako kaotičnim prilikama ustao je Hitler. Poput Mussolinija raspustio je masoneriju i što više navijestio je borbu protiv internacionalnog socijalizma, komunizma, a kao najveće neprijatelje Njemačke označio je Židove. Osviješćena i osnažena Njemačka otkazala je reparacije, istupila iz Lige naroda, postavila na dnevni red pitanje kolonija itd. Zapadne velesile kao i Rusija ostale su razočarane, a Liga je još više oslabila. Dragovoljno (100%) pripojenje Saara Njemačkoj donijelo joj je gospodarski dobitak i moralni uspjeh, a Francuskoj poraz.

Tako su dva bloka Evropu već razdvojila spremajući se na odsudni rat. Prenapučene sile vidjele su svoj spas u povratku kolonija, reviziji granica, ili u slučaju neuspjeha na miran način, odlučille su se na nasilno osvajanje tuđega zemljišta. Tako je Japan prvi navalio na Kinu, osvojio Mandžuriju i u njoj uspostavio nezavisnu vlast pod svojim protektoratom. Nemoćna je Liga u tome sukobu doživjela poraz, a pravi slom u talijansko-abesinskom ratu. Kao što je poznato Italija se odlučila na osvajanje Abesinije. Zbog plana o njenoj podjeli i mirnoj likvidaciji talijanskoga problema pali su i Hoare i Laval, a nadošao Eden da uz pomoć protestantske crkve, masonerije, židovstva i komunizma povede protiv Italije kaznene mjere u obliku »sankcija« te tako »spasi« Abesiniju od kolonizacije »nekulturne« Italije. Međutim Mussolini je uvidio nemoć Lige i nespremnost Engleske pa je ozbiljno zagazio u rat. Sva nastojanja Lige preko odbora 23-ojice, 13-orice, 9-orice, 7-orice i 5-orice rasplinuše se u nemoć i puste protutalijanske želje. Engleska diplomacija i autoritet Lige naroda doživjeli su u abesinskom ratu takav poraz, da je Engleska izgubila vodstvo u svjetskoj diplomaciji, a ovakova Liga smisao svoga opstanka. Sankcije su zbog nemogućnosti provedbe propale, Liga se osramotila, a Italija izašla iz rata kao ponosni pobjednik. Međuvremeno Njemačka je povisila rok vojničke službe, uvela opću vojnu dužnost, vojskom zaposjela rajnsku zonu, poslije otkazala ugovor o međunarodnoj plovidbi po Rhein-u i tako raskinula sve veze s versailleskim ugovorom. Italija, Njemačka i Japan stavili su Ligu i njene tajne sile pred gotove činjenice. A nemoćna je Liga samo konferirala, paragrafirala, protestirala i ništa više.

To su plodovi »mirotvorne pravde« versailleskoga ugovora i »međunarodne« ustanove Lige naroda. Kobne činjenice: kršenje mirovnoga ugovora, međunarodni sukobi, ratovi, vojnički ugovori, revolucije, krvavi terori, diktature, sankcionistička politika, nemoćne konferencije... te i druge žalosne činjenice, vođene nepravdom, egoizmom, tajnim internacionalama i nepomirljivim militarizmom, proizvedoše teške posljedice za cijelo čovječanstvo kao krizu višega autoriteta, morala, gospodarskoga blagostanja, grozničavo naoružanje i mobilizaciju svih ljudskih snaga i duhovnih i materijalnih za upotrebu u budućemu svjetskom sukobu. Današnje zapleteno i skoro bezizlazno međunarodno stanje označuje kao svoga krivca: egoističnu nepravdu Versaillesa i Lige.

Današnji međunarodni život

Ritam bojne koračnice, kojom narodi danas stupaju u krvavo kolo sve se brže ubrzava i poprima sve grozniji ton. Život u pojedinim državama odiše po predratnom ili revolucionarnom mirisu. Čini se da svijetu nedostaje zraka sređenoga i mirnoga podneblja. Crna prošlost Evrope poratnih godina danas je potencirana do maksimuma. Vrlo slični zapletaji i sukobi ruše mir, samo još opasniji i s dalekosežnijim posljedicama. Isti duh pokreće sukobe, samo suprotniji i kobniji. Isti međunarodni problemi, samo još zamršeniji i teži, pravilno odvijanje toga života. Gospodarska kriza je pogoršana povećanim svestranim naoružanjem. Kriza pak političkog morala, autoriteta i prvenstva duha uopće u svojoj kulminaciji mori svijet kao mora i ne da oduška. Iskrenu međunarodnu suradnju koče one iste stare tajne internacionalne sile samo još više neprijateljski raspoložene. Samo letimičan pregled života u pojedinim državama daje žalosne predznake fatalne budućnosti.

U zatiranju javnoga morala, etike, individualne, građanske i narodne pravne slobode na prvome mjestu stoji Sovjetska Rusija. U zemlji religiozne mistike bezboštvo je ubilo dušu ruskoga seljaka, a od hramova napravilo ruševine ili u najboljemu slučaju pretvorila ih u kasarne i skladišta oružja. Socijalnoj bijedi nije bilo slične ni u doba rimskoga ropstva. Zarazne su bolesti zahvatile katastrofalan mah i prostranstvo. Kolhoz i sovhoz, kolektivizacija privatnoga vlasništva i prisilan rad učiniše od plodne žitnice Evrope zemlju gladi i bijede, gore nego ekonomski politički etatizam. »Diktatura proletarijata« zamijenjena je centralističko-diktatorskom te autokratsko-terorističkom političkom upravom nad cijelom zemljom i narodom. Sadističko krvološtvo Staljinovo nadmašuje i najgroznije okrutnosti rimskih progonitelja kršćana. U krvavoj sumnjičavosti nadmašio je, čini se, i samoga Tiberija. Individualno je pravo apsolutno uništeno, a autonomno sudstvo postalo forumom javnih interesa režima. Sloboda je izbrisana iz rječnika života, a svaka oporba vodi u sigurnu smrt. Mjesto oslobođenja širokih slojeva od pritiska neznatne vladajuće klase, komunizam i boljševizam kao ostvarenje marksizma u životu i državno-političkoj upravi podjarmio je čovjeka, naročito radnika i seljaka u još gore ropstvo. A sam Herbert Spencer, jedan od najboljih engleskih pisaca monografija o socijalnom pitanju veli doslovce: »... Marksistički je sustav povratak na onaj stari prisilni organizam od kojega su se ljudi velikim naporom oslobodili i nakon oslobođenja slavili navodno kao pobjedu civilizacije«. (Toma Mackay: A plea for liberty.. Her ert Spencer: From freedom to bontage.) Međusobno pak klanje najbolja je slika »sreće« u »pobornici mira, demokracije i čovječnosti«. Podmukli plotuni, Solovjecki otoci i Sibirija, prisilni radovi, konclogori, bolest, glad, »besprisornyje«, nemoral, pokolji, ropstvo naroda od 160 milijuna ljudi nekolicini Židova Diktatora, to su životne slasti boljševičkoga raja. Uzalud sav trud vlastodržaca da Evropa ne upozna pravo stanje ruskoga naroda. I oni nekadašnji pobornici komunizma, kada su se u samoj Rusiji na vlastite oči osvjedočili o pravoj stvarnosti ruskoga boljševizma, morali su »radi čovječanstva, njegove kulture i sudbine« reći pravu istinu. (André Gide i mnogi drugi.)

Posestrima Rusije Francuska dandanas je rastrovanija nego prije velike svoje revolucije. Ni jedna zemlja nije ideološki tako rascjepkana kao Francuska. Ni jedna vlada nema toliko autoriteta, da bi mogla biti sigurna godinu dana na vlasti. Sve tajne internacionale našle su u Francuskoj jako uporište. Nacionalna Francuska postala je sajmište, na koje pojedine sile iz inostranstva šalju svoju robu na prodaju narodu. Ništenje javnog i obiteljskoga morala prouzrokovalo je današnje lagano, ali sigurno izumiranje Francuske. Mortalitet je tu viši od nataliteta, dok Italija i Njemačka rapidno rastu. To je za budućnost Francuske kudikamo veći baubau nego i njemački i talijanski militarizam. S pravom se već i Briand često tuži na rascjepkanost i strančarsku borbu u narodu. Sve su stranke jake, a ni jedna nema jakoga autoriteta. Sloboda se izvrgla u kaos misli i rada. Demokracija u parlamentarna brbljanja i ulične demonstracije i demagogiju, a kao ogledalo toga životnoga vrijenja služi dnevna štampa. Pučki front osramotio se, jer nije valjda posve radikalno radio protiv desničara, katolika i radikala, a u duhu moskovskih instrukcija. I sami Thorez, vođa komunista veli, da pučki front u Francuskoj služi samo za spremanje uspostave boljševičke diktature. Francuska nekadašnjih mislilaca, genija, svetaca, rodoljuba, značajeva i ostalih velikana postala je tržištem beznačajnosti, demagogije, etike i morala.

Kapitalističke zemlje Engleska i USA u rukama su židovskih velekapitalista, velebankara, magnata i lordova. Materijalistički egoizam ukočio je duhovnu gipkost. Načela etike i morala razbijaju se u tim zemljama o materijaliziranu civilizaciju. Život se privezao uz vrijeme, sredstva i interes pojedinaca. Pravda potlačenih naroda teško u tim zemljama nailazi na razumijevanje, upravo prema onoj narodnoj »sit gladnu ne vjeruje«. Demokracija i vlast širokih slojeva tek su parola u ustima diktatorskih moguénika.

Diktature kapitala uz diktature autokracija vode Evropu i cijeli svijet u neminovni sukob koji će biti prouzrokovan suprotnim ideologijama, i gospodarskom krizom. Takav narodni život u pojedinim državama tek je žalostan odraz još žalosnijega međunarodnog života. Svaki dosadašnji pothvat, da se na miran način riješe teški problemi, propao je. Opća neiskrenost i nepovjerenje koče uspjeh i najiskrenijih zamisli. Strast i mržnja suprotnih ideologija zasjenila su razboritost i ozbiljnost. Najbitnija oznaka obaju kulturno-ideoloških frontova jest isključivost (ekskluzivizam). Strast i fanatična zanešenost sprječavaju spoznaju dodirnih točaka pa u smjeru protivnom za 180 stupanja srtaju u sukob. U svim razgovorima diplomata, političara i državnika opaža se premalo dobre volje za sporazumom. Egoizam s jedne strane, a militarizam s druge strane crpu sve sile i diplomatske i vojničke za pobjedu u međusobnoj borbi. Španjolsko-kineska tragikomedija je najbolji odraz te današnje međunarodne politike. Komunistička internacionalna revolucionarnost pripremila je u zemlji revolucija još jedan sukob sa španjolskim nacionalizmom i njemačko-talijanskim teritorijalnim interesom. Dvogodišnji bratoubilački rat i odbacivanje pregovora za primirje najbolje govore o dubokoj mržnji sljedbenika različitih ideologija. A laže demokratska i komunistička štampa, kad se zalaže za tobožnji spas španjolske demokracije od fašističke diktature. Na španskom poprištu bore se nacionalistička i ko-

munistička ideologija. Diktatura upravlja Španjolskom već skoro čitavo desetljeće, a upravljat će i poslije ishoda građanskoga rata. Međutim krv teče, kulturne tekovine propadaju, narod umire, a evropska se diplomacija nateže od isprazvoga nadmudrivanja, mjesto da odvažno, pravedno i iskreno posreduje. Slična sudbina zadesila je i Kinu. Za sve te tragedije kao i ostale kulturne, ekonomske i političke sukobe najveću krivnju nosi nesumnjivo današnja politika Lige naroda. Prvobitna zadaća te ustanove: čuvati međunarodni mir, usklađivati pravedne interese svih naroda, zbližiti narode duhovno pa i materijalno, a u sporovima biti vrhovni forum pravde, potpuno je zamijenjena služenjem hegemonističkim demokracijama Engleskoj i Francuskoj te boljševičkoj Rusiji. Sve konferencije i rezolucije upravljene su smjernicama očuvanja francuske »sigurnosti« i engleske prevlasti. Uz to je Liga postala zgodno oruđe u rukama ruskoga komesara, da pomoću zapadnih simpatija odgovori svjetskomu komunizmu u obliku protufašističke struje. Liga je izgubila i svoj »međunarodni« značaj, jer u njoj ne surađuju veliki narodi: Amerika, Njemačka, Italija i Japan. Male pak sile pjevaju u Ženevi onako kako druge sviraju. Liga je tako danas postala lutka u rukama tih velesila, a najprikladniji predmet sarkastičnoga izrugivanja sa strane Italije, Njemačke i Japana.

Od lijepo zamišljene slike postala je najkomičnija karikatura međunarodne etike, pravde i pacifizma. Do skrajnosti jednostrana, u temeljima nepravedna, a po snazi autoriteta apsolutno nemoćna, danas služi jedino zaoštravanju već zaoštrenih odnosa dvaju velikih blokova. Osnutkom bloka Berlin-Rim-Tokio Liga je dobila kudikamo jaču protuustanovu. Još veću nemoć nego u abesinskom ratu pokazala je Liga u španjolskom i kineskom ratu. Odbori i pododbori za nemiješanje postali su i za najozbiljnije ljude prava komedija. Na jednoj strani diplomate najprije sazovu desetak sastanaka da ustanove tko je napadač. Zatim potroše nekoliko mjeseci da se slože u priznanju ratničke stranke zaraćenim silama. Onda nakon polugodišnjeg mudrovanja odrede zone za kontrolu (vlastitih!) brodova. Potom ispišu nekoliko hiljada brojeva dok se ne slože koliko ima stranih »dobrovoljaca« Franco, a koliko Caballero. Nakon toga natežu se opet nekoliko mjeseci oko izradbe plana za proceduru »simboličkoga« povlačenja tih dobrovoljaca. Ali, najedamput, poslije tako dugoga i teškoga posla, dogodi se koji novi »incident«, nastane nova međunarodna diplomatska zamršenost, pa odbor predade dužnost pododboru da ispita »slučaj« i novi položaj, a rad se glavnoga odbora odgodi na nekoliko sedmica. A ako taj uspješni odbor ipak uspije sastaviti neke prijedloge, treba da čeka bar jedan mjesec dana dok ih Mussolini i Hitler temeljito prouče. U slučaju negativnoga odgovora odbor se opet sastane da mudruje što treba dalje raditi da se španjolski sukob likvidira. U isto doba u Valenciju stižu iz Rusije milijarde rubalja i golemi transporti oružja, a iz Francuske na desetke tisuća »branitelja demokracije«. A da promet putnika, oružja i novca bude uravnotežen, Njemačka generalu Francu šalje pune teretne brodove oružja, a Italija cijele korpuse »dobrovoljaca«. Uz to koji ruski avion »u zabuni« bombardira po koji ratni brod njemački ili talijanski.

Strane se sile sve više miješaju, broj se »dobrovoljaca« sve više povećava, a novi incidenti davaju odboru za nemiješanje obilje materijala za proučavanje. I tako se ta tragikomedija ponavlja već godinu i po. Po diplomatskim poljima u Londonu i Ženevi diplomate su nagrnuli cijele gomile planova, nota, zapisaka, procedura, brojeva i nacrta, a generali po bojnim poljima gomilaju lješine i ruševine gradova i kulturnih ustanova. Dokle diplomatski humanisti rade za »humanizaciju« rata, dotle pokolji i razaranja poprimaju sve to barbarskije oblike. Sudbina sankcija i »spašavanja« Abesinije ponavlja se mnogo žalosnije u španjolsko-kineskoj tragikomediji međunarodnoga života. Pusta obećavanja pomoći Kini zavlače taj sukob u dugotrajni rat, a bruxelleska konferencija devet sila svršila se s tolikim neuspjehom, da nisu mogle niti osuditi Japan kao napadača. Konferencije u Nyonu, Bruxellesu i Londonu dokazuju sasvim jasno da je već i samo ime Ženeve toliko nemoćno, da diplomate i ne misle više u njoj raspravljati o međunarodnim problemima. Prošli pak sastanak Hitlera i Mussolinija u Berlinu koji se proširio u trojni protukomunistički pakt pokazao je nadmoć nad Ligom. Liga je izgubila i male narode koji su redom napustili politiku sankcija i upravili vanjske odnošaje prema osovini Berlin-Rim. Konačno je Italija istupom prepustila Ligu kao truloga bolesnika da umre na rukama svojih mezimčeta Engleske, Francuske i Sovjetske Rusije. Nemoć je njena danas tolika, da niti te države ne misle preko nje poduzeti rješenja teških međunarodnih problema, a već ozbiljno govore o ukidanju klauzule Versailleskoga ugovora, naročito što se tiče reparacija i kaznenih mjera. Međutim, čini se, da će i ti planovi svršiti u skladištu planova i nacrta. Idealna zamisao o međunarodnoj suradnji i o čuvanju tekovina mira Ligom je propala za dugo vremena, pa je ona osuđena na likvidaciju da tako ustupi mjesto eventualnoj novoj, pravednoj i stvarno m e đ u n a r o d n o j ustanovi.

Tragikomediji Lige u rješavanju otvorenih međunarodnih sukoba pridružili su se i ostali nerješeni problemi kao opće razoružanje, gospodarska kriza, podunavsko pitanje, problem Palestine, Španjolske, narodnih manjina, Sredozemnoga mora itd. Od zaključka prošloga rata do danas utrošeno je preko 7 biliona dinara za opće naoružanje. Danas je ta »mirotvorna« politika poprimila katastrofalne razmjere. Luđačko natjecanje u izgradnji bojnih brodova, podmornica, aviona, artilerije kao i golemi proizvodi novih borbenih ubilačkih sredstava govore o strahotama budućega pokolja. U doba »mira« buka tvornica oružja zaglušuje bezuspješnu buku Liginih konferencija za mir. Militarizam je glavna oznaka autokratskih država, a oružano čuvanje mira paradoksalna fraza u ustima demokratskih državnika. R a t o m č u v a t i m i r, a m i r o v n i m u g o v o r i m a s p r e m a t i r a t — t o j e s i m p t o m a t i č n a b o l e s t d a n a š n j e g a m e đ u n a r o d n o g a ž i v o t a.

Prenapučene zemlje spremaju se za rat kao jedino sredstvo za postignće životnih zahtjeva svojih zemalja. »Mirotvorna« Rusija sprema se za rat kao najuspješniji izazov svjetske revolucije i mogućnosti uspostave boljševičke diktature u evropskim državama, a demokratske velesile Francuska, Engleska i U. S. A. grozničavo se naoružavaju da oružjem brane ratni plijen tj. kolonijalne interese. Teško je vjerovati da ijedan državnik, i ijedan narod hoće rat. No ipak činjenica je, da svi uviđaju

nemoć diplomata, pa se ozbiljno spremaju za rat. Teška posljedica svjetskoga rata, tj. gospodarska kriza, sve se više pogoršava takvim općim naoružanjem. Problem kolonija stavlja kolonijalne velesile u skoro bezizglednu situaciju. Rješenje tih i ostalih problema pridonijelo bi po uvjerenju tih velesila Italiji, Njemačkoj i Japanu svjetsku prevlast, pa se zato i ne usuđuju riješiti ih. Opće nepovjerenje, neriješeni problemi i nespojive ideologije ubrzano vode svijet k idućem sukobu.

Ubrzani tok razvitka međunarodnih sporova, ideoloških jazova i ratnih okršaja sve jasnije zaoštrava frontove, koji će sačinjavati predstojeći sveobuhvatni sukob. Cijeli svijet, naročito izmoždena Evropa, formirao se u neprijateljske ratne frontove. Petokraka zvijezda i kukasti krst s liktorovim snopićem nadvili su se nad Evropom kao znakovi dvaju nepomirljivih ratnih frontova.

Sudbina tekovina duha

Takav svijet, pocijepan u ratne frontove i u grozničavoj predratnoj psihozi kao da i ne vidi u budućem ratu žalosnu sudbinu najljepših tekovina ljudskoga duha. Pravi mir, istinska demokracija, kultura i civilizacija nemoćno gledaju u svoj budući pad. U koliko se još uopće može govoriti o međunarodnome miru, čini se da ga je razvoj zadnjih događaja osudio na smrt. Engleska i Francuska vjerojatno hoće mir, ali samo za službu očuvanja svoga hegemonističkoga imperijalizma, dok tri velika naroda umiru od gladi. Njihov je dakle e g o i z a m p r o t i v m i r a. Njemačka, Italija i Japan možda bi i radili za mir i s vremenom uveli pravu demokraciju, ali stvarnost ih današnjice daleko vodi od »mira« i bolesne demokracije, pa u ratu vide jedini izlaz iz današnjega nemogućeg položaja. Njihov je dakle m i l i t a r i z a m p r o t i v m i r a. Sovjetska bi Rusija možda i htjela mir, ali tek nakon uspostave boljševičke diktature po cijelom svijetu. Njezin je dakle r e v o l u c i j o n a r n i b o l j š e v i z a m p r o t i v m i r a. Što se tiče demokracije, ona prava demokracija, u kojoj se zrcali individualna sloboda čovjeka, političko pravo građanina i suverenitet naroda, danas te demokracije u velesilama nema. U koliko se neke države preko svojih diplomata i propagandista isprsavaju kao pobornici i čuvari demokracije, to je samo parola histerične demokracije. Narodi relativističkih nazora o politici, moralu, ekonomiji, kulturi i religiji, te s vlašću u širokim slojevima izrodili su pravu demokraciju u kaos nereda i diktaturu mogućnika. Zemlje pak metafizičkoga nazora na svijet s apsolutnom sankcijom i s već usklađenim pogledima na pojave i biti života naroda, sveli su taj nazor u prisilni sklad s duhom državnoga režima, te su tako zaveli samovladu državnih poglavara. Individualno, građansko-političko i narodno suvereno pravo podređeni su vrhovnim interesima režima. Sudstvo je tu izgubilo autonomiju (Sovjetska Rusija). Nosioci takvih samovlada uvjereni su da će uvijek držati javna mišljenja tako podjarmljena. Međutim filozofski nazor položaja čovjeka s glavnom značajkom: zdravim razumom i slobodnom voljom protivi se svakome totalitarističkome državnome obliku, pa će s vremenom i te samovlade propasti.

Problem pak međunarodne etnarhije izgubio je, čini se, danas suvremenost i mogućnost ostvarenja. Tek nakon kulturnoga religioznog i moralnog preobraženja, te sutona diktatura moći će se provesti zdrava demokracija i uspostaviti pravedna i korisna međunarodna etnarhija.

Zapadna civilizacija (materijalna kultura) danas slavi triumf kao najglavniji, ali ipak duhom neskladni progres. U najjačem usponu i ona se nalazi pred svojim krahom i povratkom u evropsko barbarstvo. Ta ista civilizacija krivac je najteže sudbine današnjice tj. sudbine duhovnih tekovina Evrope. Mehanizirana i materijalizirana traži sredstva jedino za uljepšavanje materijalnoga života, pa je tako potisnula duhovne veličine etike, estetike, znanosti, umjetnosti, i filozofije. Buržujski je duh brzo raskinuo sa zasadama vječne istine, ljepote i dobrote. Misaonost velikih umova i samoblaženstvo duša oplemenjenih idealima sukobili su se s ograničenim buržujskim duhom. Sve što je izvan granica vremena, prostora, i materije kao apsolutno dobro i tekovine velikih umova, pa makar bile i panteističke ili u bilo kojoj suprotnosti s načelima i dogmama religija, sve je to materijaliziranome životu zapada nesavremeno samo zbog toga što u sebi sadrži duhovnost kojoj je materijalnost podređena. Velikani duhovnoga rada nisu više životni uzori pa niti čak simpatije materijalista, jer su duhovnosti dali prvenstvo nad materijalnosti. Pogotovo nisu to stari moralisti, vjerski ni filozofski naučitelji bilo kršćanski bilo poganski. I jedne i druge zamijeniše u ugledavanju s filmskim glumcima, športskim rekorderima, gangsterskim majstorima, pustolovnim probisvijetima. politikanima od zanata, tehničkim progresivistima i apostolima modernoga materijalizma. I darvinizam i hekelizam, ako su od ozbiljne znanosti već davno zabačeni, još uvijek su životne čežnje pomajmunisanih »naprednjaka«. Duhovnost materijalnosti izvrgnuta je u materijalizaciju duhovnosti. Značajnost i čestitost zamijenjene su »malograđanskom podlošću« kako bi rekao Berdjajev, ili ropskim »slavoserbstvom«, kako je taj duh nazvao naš najveći moralist Starčević. Ono što je moralo poslužiti čovječanstvu samo kao pomoć za uspješnije oplemenjenje duha, postalo je Zapadu jedino sredstvo za jedinu svrhu t. j. realizaciju i materijalizaciju života. Duboka prirodna težnja za vječno savršenim i lijepim izgubila je u buržujskome svijetu svoj smisao i svrhu. Etičko-moralna podloga duboke kulture sukobila se u utilitarizmu s laži, nečovječnošću i krutom sebičnošću. Opće nepovjerenje i neiskrenost onemogućuju plemenite pothvate pojedinaca. Buržujski je materijalizam zbacio sa svetišta kulture simbole vječnoga i savršenoga. Izbrisao je iz života pojam vrline, žrtvovanja i ljubavi. A na žrtvenike svojih težnja postavio je kumira sebičnosti i životinjstva, te im se ropski klanja.

Idealni kozmopolita, ako bi želio provoditi sretan život, nepomućen, nemoralom međunarodne politike, morao bi se povući u tišinu nekih malih naroda u dalekim krajevima, jer bi inače u »kulturnom« svijetu

naišao na društvo nesnosnih ljudi. Tu bi vidio: Engleza s odvratno golemim svinjskim trbuhom, Amerikanca sa betonskim licem i srcem o kome visi zlatni dolar, Francuskinju s neukusno našminkanim licem u kome umire bolesna i degenerirana duša. Vidio bi nadalje ruskoga boljševika kome s krvavih ralja curi krv nevinih, a lice mu odaje odvratnost Lombrozovih tipova, Nijemca s nečovječnom bahatošću i mržnjom, Talijana s nezasitnim vučjim zjalom i Japanca sa sarkastičnom okrutnošću. Tih sedam glava sačinjavaju sedmoglavu međunarodnu aždaju, koja će jednoga dana sama sebi pregristi glave.

Englesko-amerikanska civilizatorska misija donijela je svijetu krajnji utilitarizam i bezdušni materijalizam. Francuska kulturna misija dala je duhovnom svijetu bolesnu, degeneriranu francusku dušu. Sovjetska pak socijalna misija osramotila je kulturni 20. vijek najbarbarskijim krvoprolićem i klasnom borbom.

Naravno da su narodi zapadne civilizacije, uza sve loše strane, ipak stekli priznanje za zasluge učinjene cijelom ljudskom rodu, naročito zbog napretka tehnike i upoznavanja čovjeka s prirodom uopće. Ali žalosna je i štetna činjenica što je veliki tehnički napredak naišao na male ljude. I sami zapadnjak nije dobro upotrebio vlastite plodove. U tome jazu leži uzrok mnogih međunarodnih zala. Ali ipak još uvijek na Zapadu leži dužnost da svijetu izvrši pravu zadaću. U njegovim je rukama zlatni ključ rješenja međunarodnih problema. Na vrijeme bi morao narodima udijeliti pravdu, riješiti teške probleme, suzbiti pogubne tajne sile, pridići etiku i moral, ali držeći se one Voltaire-ove: »Il faut cultiver et son jardin«. (Treba pljeti i svoj vrt.)

Inače...? Po žalosnom svjetskom razboju ostat će ostaci nekadašnje bijele kulture i civilizacije, pa će opravdana i potrebna biti misija žute rase da dobru istočnu dušu prekali na vrelu bijele kulture i kršćanstva i dovede je u sklad s tekovinama zapadne civilizacije, te tako učini svijetu ono što Evropa nije mogla.

Frano Sulić

»Mi smo sami krivi svom stanju. Mi nismo znali razlikovati dopušteno od onoga što je zabranjeno. Mi smo povrijedili naravne zakone. Učinili smo najveći grijeh, grijeh, koji ne ostaje nikad nekažnjen. Istine industrijaliziranog morala i vjere u znanost satrte su u prah pred realnošću života. Život daje uvijek isti odgovor onima, koji ga pitaju. Danas sam život slabi i civilizacije se zato ruše. Materijalističke znanosti odvele su nas u zemlju, koja nije naša.« (Dr. Alexis Carrel)

SONATA O MJESEČINI

Čudnima slutnjama noćas nas večer daruje
pred skladom boja oživjelih krajolika,
dubina radosti se ponovno ostvaruje
nikad još nije bila zanosna i tolika,

ko noćas na dlanu mjesečeva draganja.
Već davno se nije duša nam tako opila
sred umora svoga i beskonačnog traganja,
a svu je čežnju suza poškropila
i postala dahom ove duboke noći.

Tko može da uzbudi jače
igru šuma i potoka, kojih se svijetlo dotiče?
Noćas će svaki trenutak da umire i plače,
kad trak srebrenog mlaza nečujno raste i protiče
tražeći mir nad svime.

— — — — — — — — — — — —

O, poznaš li ovo ime:
ta muzika vrh dobrih oživjelih krajolika
ispreplića uz radost bol sumnjom teškoga pitanja,
dok duša pod mjesečinom postaje majstorska majolika
što čeka i strepi pred dolaskom sutrašnjega svitanja.

Kamilo Križanić.

BLAGOSLOV NOĆI

Noć je, a u noći sve mi biva draže:
zaboravljam zloće i ljubav je veća.
Prijatelju mašem ganut, iz cvijeća,
a neprijatelju zborim mnogo blaže.

Kako se u noći sva oprečnost slaže:
mučenik se muke samilosno sjeća.
Srce svoju riječ baš u noći kaže
i sav bol nam bude nenadana sreća.

O živote, noći — to su tvoje moći,
darovi na zlatnim, surim vrhuncima,
tvoji sni i tajne, što dižu i krote.

Noći, to je bijeg za novim suncima.
Jedini živote, daj mi mnogo noći,
kad bdijem uznesen s njezine ljepote.

Zvonko Kuhar.

L I S T A K

PRIJE 20 GODINA

Ove godine navršava se dvadeset godina otkako je gospodin Wilson, predsjednik Sjevernih američkih država, objavio svijetu svojih 14 točaka.

Ima mnogo smisla češće okrenuti po koju stranicu svjetske povijesti, da bi se čovjek spomenuo prošlosti zbog sadašnjosti i budućnosti.

Bilo je to u naponu političke i vojničke moći Amerike, Engleske i Francuske nasuprot slabe Njemačke, Austro-Ugarske i Turske, kad je gospodin Wilson, najugledniji čovjek svijeta, poručio kongresu među ostalim: »M i h o ć e m o, d a s v i j e t p o s t a n e t a k a v, d a s e u n j e m u m o ž e ž i v j e t i...«

Gospodin Wilson i saveznici imali su silnu moć i apsolutnu vlast da svoju volju utisnu u život, i ona je bila utisnuta. A ja sad pitam, dvadeset godina nakon riječi gospodina Wilsona, — može li se živjeti? i moram nažalost konstatirati, — da je svijet takav, da se ne može živjeti. Volja gospodina Wilsona, dvadeset godina nakon što je ispoljena, pokazuje sasvim obrnute rezultate, a ipak je ona značila silan pokret duhova, u ono doba.

Pa sad drugog zaključka nema, — ili g. Wilson nije znao što je svijet, t. j. bio je naivan, ili su elementi volje bili neispravni, t. j. g. Wilson i drugovi nijesu bili sposobni organizirati svijet. Nije važno sad natezati, da li je g. Wilson sa svojim točkama bio idealist i pošten čovjek jer je to subjektivna strana, važna za biografe. Za nas je važno to, da je čitav vilsonizam u realnosti bio tako reći ništa. Mi ne bismo danas bili u goroj situaciji i bez g. Wilsona i njegova ugleda i njegove moći. Ovo je objektivna strana historijskog dinamizma. Barem pet godina već život je u Evropi neizdrživ, a mir traje samo zbog inercije odvratnosti prema ratu, a ne zbog toga, što su stvoreni uvjeti za »pravednost i pravičnost« (Wilson). Naprotiv uvjeta za rat ima vrlo mnogo, pa čak i više negoli 1918. godine. Bijesa, naduvenosti, hegemonizma, imperijalizma, oružja, zle volje, oštrica ima danas više negoli ikada prije. Za mir danas nema ništa, tek samo ponešto straha i grozovitog sjećanja na prošli rat. Svijet je danas u grmljavini, u psećem režanju, ta napustilo se već i deklamatorsko obrađivanje mira. Mi živimo u tako brutalnom realizmu rata, moći i činjenica, da riječi gospodina Wilsona zvuče danas besmisleno i prazno. Veličina tih riječi morala se cijeniti, kada je g. Wilson bio gospodar mira i rata, dakle u ono vrijeme prije 20 godina. A tako otprilike zvuče značajne riječi drugih ljudi danas, jer je za njima moć sile i činjenica, no bogzna kako će biti za 20 godina ili još prije. Tako, sjećajući se gospodina Wilsona nakon 20 godina ne možemo drukčije, negoli istaći historijsku prolaznost jedne moći od kratkotrajne i sasvim relativne vrijednosti. Možemo naučiti, da se ne treba nikada obmanjivati velikim izjavama, frazama i ludim nadama, nego uvijek uzimati sve onako kako jest. Povijest nas može naučiti, da je moć i važnost najuglednijih ljudi i država kratkotrajna, i danas kratkotrajnija negoli prije i da je strah od momentanih moći pretjeran. Kao što je nekada g. Wilson sugerirao međunarodnoj bijedi »rog za svijeću«, tako toj istoj bijedi blješte danas pred očima iluzije sreće. Međutim, maknimo g. Wilsonu moć oružja, sile i novca, pa će ostati profesorsko teoretiziranje bez svake historijske podloge. Maknimo današnjem blještavilu moć i silu, pa će opet ostati utopizam bez realne podloge. Mogli bismo se naučiti cijeniti samo one riječi kao vrijedne, iza kojih nema argumenata sile, ali plebs mizerije, masa prosječnosti, kretenizam buržuja vidi svu vrijednost i odlučnost samo u sili, i zato je sve bez sile u pozadini. Svjetski mir, kakav je htio »dobri« Wilson bio je

jedno nasilje, s najjačim argumentom, argumentom sile. Obaranje toga mira vrši se danas s argumentima sile. U onom miru likovala je osvetnička i pobjednička sila; u ovom obaranju mira isto tako. U dvadesetom vijeku duh kao da je uništen i nadomješten snagom broja, mase, fizičke sile. Spomenimo se, Wilsonov mir bio je mir sile, broja, mase, novca, moći, a ne pravde i pravednosti, i njegova je vrijednost prošla. Vjerujmo, da će još brže proći vrijednost ideja, koje imaju oboriti taj mir i njegovu zlu narav. **Grgur Ivanović.**

Književni prikazi

ŽIVOT NA ZAGORSKIM ORANICAMA

(Sida Košutić: »S naših njiva«. Suvremena knjižnica Matice Hrvatske, Kolo I., knj. 2., Zagreb 1935./36. i Kolo II., knj. 11., Zagreb 1937.)

Godine 1935./36. pokrenuo je gospodarski tajnik Matice Hrvatske, dr. Mile Starčević, autor studije »Dr. Ante Starčević i Srbi« (Mala knjižnica M. H., sv. 3, Zagreb 1936.), urednik omladinskog lista »Omladina«, a inače vrijedni i požrtvovni kulturni radnik, suvremenu knjižnicu, u kojoj svake godine iziđe šest knjiga, suvremene hrvatske beletristike. Medju dosada izišlim knjigama nalazi se i roman iz seljačkoga života Side Košutić: »S naših njiva« u dvije knjige. (I. Plodovi zemlje, II. Magle). U narednom kolu izići će i treći dio, nakon čega će se moći progovoriti opširnije i definitivno s obzirom na samu kompoziciju romana i zaključni finis, kao i na umjetničku vrijednost djela, koje sa svojom interesantnosti i izražajnom snagom već sada pobuđuje našu pažnju.

Ime Side Košutić nije nepoznato u našoj književnoj javnosti. Osim drame »K svitanju« u 3 čina (Zagreb 1927.) napisala je i dva romana (Portreti, Zagreb 1928. i Jaslice, Zagreb 1933.), nadalje biografiju srednjevjekovnoga mistika bl. Henrika Suza (Sluga vječne mudrosti, Zagreb 1930.) i nekoliko novela iz dječjega života. Tim svojim dosadašnjim književnim radom postigla je već lijepi uspjeh, a sa svojim najnovijim romanom iz seljačkoga života definitivno je ušla u naš književni život kao vrijedna i marljiva radnica, od koje se možemo još mnogo čemu nadati.

Izdane dvije knjige romana »S naših njiva« je pravi i čisti seljački roman. Spisateljica ocrtava život seljaka u Hrvatskom Zagorju onakav kakav se pred našim očima odigrava, bez nesuvislog idiliziranja ili pak naduvenog omraživanja, da se izazove navodno neka sućut i samilost, kako se to čini u najnovije vrijeme. Lica koja susrećemo, koja pokreću radnjom ili je usporuju, jesu žive figure uzete iz dnevnoga života sa svim svojim odlikama i manama. Zamašito suučestvuju u kolektivnom životu Velikoga Sela i na gazdinskoj njivi u Podbrežju. Život teče u romanu Side Košutićeve onako kako se stvarno provodi. Neke važnije, istaknutije, zapaženije i sudbonosnije momente Košutićeva prenosi u svoj duhovni mentalni život podavši mu uz potrebnu fabulu istinski i iskreni životni refleks određene sredine. Sva ta seljačka lica kreću se slobodno i lagodno u romanu kao i u svome selu. Ova sloboda pomicanja i živost, zapravo teatarsko pokretanje i efektno postiranje, jesu uočljive karakteristike umjetničkoga stvaranja i oblikovanja Side Košutićeve. Lica izrađuje do minucioznosti, kleše ih i cizelira, produhovljuje i podaje im adekvatni izraz nutarnjeg proživljavanja, psihičke dispozicije u naravnom, logičkom slijedu s vanjskim, eksterijernim položajem. Iz nabačenih individualnih karakteristika upoznajemo lice, temperamenat, tip. Kao što su u životu različita, tako i u romanu ima svatko svoju ulogu, određeno mjesto, stalni položaj. Obuhvaćen kompleks seljačkih potreba i prečestog životnog othrvavanja u primarnom, vitalnom pogledu prema poznatoj latinskoj gnomi »Primum vivere, deinde philosophari«, rješava Sida Košutićeva prirodno i naravno, jer se iza svega

toga ne sakriva neka uzvišena ili spasonosna ideja, nego realnost sitnih i malih životnih seljačkih potreba i nevolja na etičko-moralnoj podlozi. Tendenca nije napadno istaknuta, nje nema, ili bolje reći, ona se samo osjeća, jer fluidno struji djelom. U koliko bi se nazrijevali u Tomi Gušiću i sinu Janku neki reprezentanti dviju generacija, to ni jedan ni drugi nisu dani kao nosioci nekih težnja ili reforma, jer su oni obični i priprosti seljaci, samo s neodoljivim karakteristikama čovjeka. Sukobi što među njima nastaju, više su neshvaćanje ili prepotenca životne dobi u relaciji: starost-mladost. Preko njih se ne kvače patrijarhalnost običaja i modernizam vladanja i nastojanja, nego obične dnevne brige sa svjesnom primjesom egoizma.

Borba za svagdanji hljeb i uz to usklađivanje života jesu motorni pokretači romana. Toma Gušić je seljak-gazda. Podbrežje se smjestilo na lijepom prirodnom položaju, koje plodnošću zemlje, krasnim povišenim smještajem i bogatstvom dominira nad skromnim i siromašnim seljačkim kolibicama Velikoga Sela. Ovaj odnos je prirodno zahvaćen, baš onako kako u selima susrećemo. Svuda ima i bogatijih i siromašnijih. Svuda ima mržnje, zlobe i podvaljivanja, kao čednosti, čestitosti i plemenitosti. Predstavnike toga Sida Košutićeva iznosi naravno, realno, mjestimice grubo, naturalistički i nasrtljivo, a mjestimice opet blago, zanosno, dirljivo i potresno. Mnoge epizode odlikuju se sa svojom reljefnosti i istančanosti, a u detaljiziranju ističe se snaga talenta Side Košutićeve. Ono često puta usporuje radnju (rad na polju, Bistričko proštenje, uživljavanje u suptilna raspoloženja Betike Borekove, moraliziranje Jelino itd.), slabi njezinu dinamičnost i razvlači je Osim toga radnje kao da i nema. Tu je život iznesen s odredjene strane i akomodiran podesnoj svrsi i namjeni. Prema tome sve je usmjereno, ne knjiški ili klišejski, već prirodno, naravno i jednostavno.

I Sida Košutićeva ima u romanu svoje simpatije i antipatije. Svoju sklonost, nježnost, ljubav i pažnju prenijela je na udovu Jelu Borekovu i njezinu kćer Betiku, a samilosnu odvratnost i dijametralnu oprečnost vidimo u Markovoj Evi kao i u staroj Gušićki sa svim sklonostima dobroćudne ali zajedljive svekrve. Pretjerano Jelino moraliziranje i mjestimični fanatični zanos kao i idealiziranje djevice Betike oduzimlje na uvjerljivosti i umjetničkom proživljavanju, pa u suprotnosti karaktera schwarz-weiss, drugi nijesu prikazani adekvatnom izražajnom snagom. Janko je dobro postavljeni protutip Betiki sa svim svojim mladenačkim zanosima, strastima i mahnitanjem. Osjeća se njezin utjecaj na njemu, koji će u završnoj knjizi dovesti ili do potpune bračne harmonije ili do prekida. Da nije Jela naprasno umrla, očekivali bismo Betikin eventualni povratak k roditeljskoj kući s obzirom na njezin kućni odgoj i shvaćanje života. I druga lice su iznesena naravno i zahvaćena umjetničkom snagom proživljavanja.

Orisa, a pogotovo opisa ima mnogo u knjizi Side Košutićeve. Nisu dugački ni ne zamaraju. Većinom su poetiziranje prirode s nježnim lirskim raspoloženjem i zanosom. Usporedbe i komparacije kratke su, izražajne, poletne i obuhvatne često s romantičkom poentom. Na pr. Bila je kao ružičast cvijet. I, II... a glava do glave kao perivoj rascvalih bijelih cvjetova, 67. Svaka je kao cvijet u jutro, kad s njega još miriše rosa, sve su kao livade u svibnju. 136 itd.) Žene se obično isporeduje sa cvijećem, pa su u skladu s iznošenjem materijala i okoline. Refleksije su pojava u govoru mještana, ali nijesu napadne i nametljive kao ni averzija prema nečemu drugome što nije seljačko.

Roman je pisan lijepim, pravilnim i bujnim književnim jezikom, pa svojom snagom i prodornosti zanosi i oduševljava, pobuđuje pažnju i stvara interes. Pisala ga je žena-umjetnica sa srcem i osjećajem, jer je i sama kao dijete seljačkih roditelja mnoge slične stvari proživjela. S folklornoga stajališta iznijela je mnoge lijepe seljačke običaje i navade, pa će mnogi posegnuti i zbog toga za njezinim romanom. Prema svemu, roman iz seljačkoga života Side Košutićeve je vrijedni i umjetnički doprinos hrvatskoj seljačkoj književnosti, iako ga je napisala žena-umjetnica neseljakinja.

Branko Krmpotić.

»HRVATSKO KOLO«

I u ovogodišnjem kolu dominiraju historičko-književni problemi, ali i lakši manji referati pored tri-četiri samostalne radnje dubljega značenja. Lirika je došla obilno na svoj račun, ali novelistika je u ovogodišnjem kolu najslabije prošla i brojem priloga i kvalitetom priloženoga. Na uvodnom mjestu je Dr. V i n k o K r i š k o v i ć u svojoj tipičnoj formi socijalno-političkog eseja dao ideološki presjek suvremene Italije, Njemačke i Rusije. Ima tu bezbroj duhovitih opaski, odličnih misli i uglednom piscu uvijek svojstvenih svježih, suvremenih svjedočanstava, premda ne voli u svojim izlaganjima ići do kraja i zauzimati lično stajalište, što istodobno može biti i plus i minus. Ne čini nam se umjesnim tvrdnja, da se Mussolini pri izgradnji fašizma ugledao »u jedan domaći politički sustav, u sustav rimske crkve«, koji da su «kršćani Talijani izgradili«, jer niti je sustav Crkve politički, niti su ga izgradili kršćani Talijani, jer u biti crkvenog demokratizma i aristokratizma kao i u Papinoj vlasti leži duhovni isključivo svrhunaravni princip postavljen od Krista. Prema tome neograničena Papina vlast ni u jednom slučaju ne može biti nazvana »cezarizmom«. Osim toga teško bi podnio poređenje demokratski princip u Crkvi i u fašizmu, jer tu se radi o dva različita plana.

Iz male studije Dr. A n t u n a B a r c a o »Književnim pojmovima Iliraca« mogli bi mnogo naučiti svi oni, koji i danas poslije sto godina stoje na istom nivou primitivnog gledanja umjetničkih problema i koji banaliziraju umjetnost uime patriotsko-političkih i socijalnih parola. I onda su kao i danas pravi umjetnici ostajali po strani »kraj mnoštva onih, koji su pisali više u skladu s diktatom vremena. Pokušaj Vraza, Vukotinovića i Radovca, da slobodnije, i s višim mjerilima, govore o književnosti karakterizirao je Gaj kao neke vrsti i z d a j s t v o, jer je držao da su se odmakli od l i n i j e, koju je on držao jedino ispravnom«. Namjesto Gaja stavite naše »socijalne«, pa smo iza sto godina taman na istoj točki.

Dr. J o s i p T o r b a r i n a je ove godine obradio Aldous-a Huxley-a. Kao i uvijek njegovi su književni portreti iz engleske književnosti solidno-informativne prirode i vrlo dobro dolaze našem svijetu da se može orientirati. Nego slučaj je htio, da nam je Dr. Torbarina u prijevodu donio baš onaj isti odlomak, koji je preveo i Dr. Krišković u uvodnom članku iz Huxley-jeva djela K o n t r a p u n k t. Kolike li razlike!!

A n t e P e t r a v i ć je dao ulomak iz oveće studije o klasičnoj metrici kod nas, koji obrađuje latinsku zbirku pjesama »Matije Petra Katančića«.

Vrlo je interesantna detaljna historijska studija K a s i m a G u j i ć a »Uloga Hrvata u hercegovačkom ustanku«. Eto, i oko ustaške akcije i oko prve puške opet smo prvi baš mi Hrvati. »Tako su Hrvati (katolici), — a ne pravoslavci Nevesinjci — poveli krvavo kolo u Hercegovačkom ustanku«. Ovakove tvrdnje imaju vrijednost tek u strogoj argumentaciji, a tu je g. Gujić proveo minuciozno.

Vidovitost i političku genijalnost Ante Starčevića ponovno dokazuje analiza njegovih spisa i govora od Dr. Josipa Nagy-a: »Pucić i Starčević o istočnom pitanju«.

Iz područja književne teorije naročito je vrijedan pažnje članak A l b e r t a H a l e r a »Dva sociološka književna teoretika« (Guyau i Plehanov). Iako se Guyan-ovi estetski problemi ne nalaze u uzročnoj vezi sa marksističkom estetikom, ipak je opći problem sociološke estetike dobio na širini i interesu sa prvim dijelom ove solidno koncipirane i jasne studije. Tu se čitatelj pogotovu ako je nevješt u estetici, priuči na temeljite distinkcije, pa će s užitkom pročitati i lakše usvojiti oštru i kod nas dosada najsolidniju kritiku marksističkog umjetničkog naziranja. Upravo točku po točku pobija g. Haler Georgija Plehanova, jednoga od najboljih marksističkih teoretika, da iole pozoran čitalac mora usvojiti zaključno stajalište piščevo: »Marksizam pak sa svojim shemama građanina i proletera, manje je sposoban za interpretaciju umjetničkog fakta od svih drugih intelektuali-

stičkih pravaca. Kako je više puta ovdje naglašeno, između građanina i proletera nema kvalitativnih razlika u njihovu duhovnom biću... Plehanovu, kao pristaši Marksizma, za kojega se cijela duševnost iscrpljuje u klasno-ekonomskim borbama, moralo je estetsko područje duha ostati potpuno nepristupačno«. Šteta je, da je ova kritika zakasnila točno pet godina, jer bi vjerojatno bilo ušteđeno pogdjekoje razočaranje mladih klasno-borbaša.

Dr. Maraković je napisao dokumentaran referat o »Umjetnosti filma«, kod nas prvi solidan članak ove vrste. Ali baš kod zaključnih rečenica mi bismo s pravom očekivali glavni dio rasprave. G. M. veli, da ovaj članak ima »da upozori na činjenicu, kako se, dosljedno, često puta kod nas krivo postavlja problem »konkurencije« između knjige i filma, ili kazališta i kinematografa. Pravilno razgraničenje umjetnosti, iako je stvar teoretska, ipak je oduvijek služila tome, da se rasterete i očiste pojedina umjetnička područja od elemenata, koji ne pripadaju organski njima, te ih samo smetaju u njihovu pravilnom razvoju.« Ali kolikogod je istina, da film ne može nikada nadomjestiti kazalište, jer se u karakteru bitno razlikuju (jedno je život, drugo je mehanizam, jedno je prikazivanje, drugo je slika), to ipak i najpravilnije razgraničenje ne može ukloniti vrlo važnu činjenicu, da je film proizveo duboku modifikaciju mentaliteta i kod onih, koji idu u kazalište kao i kod onih, koji ga stvaraju. Nije li baš pojava filma uvela u kazalište toliko i tehničkih detalja kao i općih pitanja ukusa (živi pokret, promjenu mjesta, sposobnost naglog i sintetičkog obuhvatanja bez dugih eksplikacija, metaforički i simbolički jezik i dr.) da se s pravom može govoriti o modernoj dramatskoj revoluciji. G. M. kao poznati poznavalac i kazališta i literature mogao bi nam o utjecaju filma na jednu i na drugu umjetničku vrstu dati dobrih opažanja u nastavcima svojih studija o filmu, jer to je danas jedno od najaktuelnijih umjetničkih pitanja. F. Strowski posvećuje tome pitanju čitavi jedan odlomak u svojoj knjizi o kazalištu, a glasoviti Thibaudet u najnovijoj Povijesti književnosti također dotiče ovaj problem. I problem »konkurencije« kod nas čeka temeljitu obradbu.

Nikola Fedorov je dao simpatičan prikaz »Putova suvremene ruske književnosti«, Ernest Bauer članak »Slavenski elementi u djelu R. M. Rilkea«, koji nije bez spreme i bez interesa, Dr. Hoffiller prikaz »Spomenika antikne kiparske umjetnosti u Hrvatskom narodnom muzeju u Zagrebu«, Dr. R. Horvat »Socijalni rad hrvatskih preporoditelja«.

Vladimir Jurčić je podijelio kolegama književnicima i kriticima dobru lekciju u člančiću »Književnici među sobom«. Šteta, što je preslab autoritet za ovako ozbiljne principe. D. Ž.

DR. FANCEV O JANKU DRAŠKOVIĆU

Oko hrvatskoga velikaša Janka Draškovića, koji je 1832. u Disertaciji ili razgovoru darovanom gospodi poklisarom, udario smjernice hrvatskom preporodu, odabirući za književni jezik štokavski dijalekt »kao običnï u pismoznanju starinskom i kao puniji« i tražeći političko ujedinjenje hrvatskih zemalja, počele su se vrlo rano pisati pripovijesti, koje su o grofu Janku pričale, kako je u doba, kada je Napoleon vladao u prekosavskoj Hrvatskoj, gospodski živio u Parizu nemilice rasipajući djedovski imetak. Iako je već prije četvrt vijeka na osnovi suvremenih svjedočanstava bilo pouzdano utvrđeno, da je Janko Drašković u doba Napoleonovo samo jednoć bio u Parizu i to 1808. na bračnom putovanju s drugom svojom ženom barunicom Franjkom Kulmerovom, priče o Parizu i Janku Draškoviću su se i u sasvim ozbiljnim knjigama dalje revno prepričavale sve do najnovijega doba: da ugledne svoje goste, prezasićene užicima suvremenoga Pariza, u domu svojem razigra egzotičnom zabavom, doveo je — vele — grof Janko u Pariz svoju narodnu seljačku glazbu, pače je u grofovskoj obijesti i ulicu, u kojoj je

stanovao, popločao talirima... U vrtlogu pariskoga života u poznao je on nacionalne i slobodarske ideje suvremene Evrope, pa kad se pod stare dane, rasuvši imetak, vratio kući, donio je te ideje hrvatskom narodu kao dar iz tuđine i uzidao ih u temelje hrvatskoga preporoda. Kraj takvoga pričanja nije čudo, da je još i u naše dane jedan patriotski pisac požalio na Janka Draškovića, što je u Parizu izradio kuće svojim ljubavnicama i pače jednu ulicu vrlo lijepo uredio, da se ljepše voze, a hrvatskom narodu nije niti pare ostavio, ma da je teške milijune u zlatu iznio od hrvatskoga naroda...

U najnovijem svesku Akademijina Ljetopisa profesor Fancev je raščistio te priče i bajke o Parizu dokazavši, da je Janko Drašković i u Napoleonovo doba i poslije pada francuskoga cara uz male izuzetke (zalijetao se katkada u Beč, Požun i Peštu) boravio u Hrvatskoj učestvujući u javnom životu hrvatskoga naroda. Ostavivši potkraj 1792., kad su mu bile tek dvadeset i dvije godine, aktivnu vojničku službu, grof Janko je živio u domovini, ponajviše na svojem imanju Rečici kraj Karlovca, a kad je zaprijetila zemlji opasnost od Napoleona, u tri maha je aktivno učestvovao u općoj insurekciji podignutoj od hrvatskoga sabora protiv Francuza (1800., 1805. i 1809.). U doba prije treće insurekcije, kada je car Franjo živio u miru s Napoleonom, bio je Janko 1808. na bračnom putovanju kratko vrijeme i u Parizu, a nema sumnje, da tada u društvu mlade žene nije zidao palače svojim ljubavnicama niti je taracao pariske ulice. Za toga boravka u Parizu odbio je pače i ponudu austrijskoga poklisara Metternicha, da bude predstavljen Napoleonu.

I poslije Bečkoga kongresa (1815.) grof Janko se redovno spominje u različnim privatnim i javnim poslovima u Hrvatskoj, ponajpače na imanju u Rečici, a bio je i u ličnim vezama s uglednim ljudima hrvatskoga javnog života: s biskupom Vrhovcem i njegovim savjetnikom u književnim poslovima Mahanovićem, s profesorom Jelačićem i dr. Kada je 1825. Ugarskoj i Hrvatskoj vraćen ustavni život, Janko Drašković je aktivno učestvovao u radu hrvatskoga sabora u Zagrebu i zajedničkoga u Požunu 1825.—27. i 1830.

A napokon, da se rasprši i posljednja sjenka vjerovatnosti pričâ o grofu Janku i Parizu, u rješenjima Dvorskoga vijeća u Beču o putnicama za inostranstvo (koje se bez dopuštenja toga vijeća nijesu smjele izdavati) nema do 1832. — osim spomenutoga putovanja Jankova u Njemačku i Pariz u g. 1808. — nigdje spomena da bi grof Janko bio zatražio i dobio putnicu za inostranstvo.

I tako je definitivno pohranjen u carstvo bajki boravak Janka Draškovića u Parizu, gdje se tobože upoznao sa slavenskim i tuđim uglednicima i zadojio naprednim idejama, kojima je obdario hrvatski preporod. Danas je konačno utvrđeno, da je grof Janko živio i duševno se razvijao u domaćem hrvatskom ambijentu učestvujući u javnom životu hrvatskoga naroda i u dobrim i u zlim časovima, tako, da je i godina 1832., kada je Janko Drašković stao na čelo novom pokretu, prirodna posljedica njegova ranijega rada i života na domaćoj grudi. **Dr. T.**

ROMAN O ZAGREBAČKOJ PERIFERIJI

Franjo P a v e š i ć. »Podvoda«. Izdanje Suvremene knjižnice Matice Hrvatske, Zagreb, 1937. Čovjek, koji barem donekle prati razvoj suvremene hrv. književnosti, mora se začuditi neobičnom razvoju beletristike u posljednjih nekoliko godina. Možda se još nikada kod nas nije toliko pisalo, kao danas, ali kolikogod bismo tu činjenicu mogli primiti sa simpatijom i nekim ponosom, zabrinjujemo se, kad uočimo pravu vrijednost tih djela, t. j. kad konstatiramo, da je to najvećim dijelom invazija, dumping k v a n t i t e t e, a nažalost, n e i k v a l i t e t e.

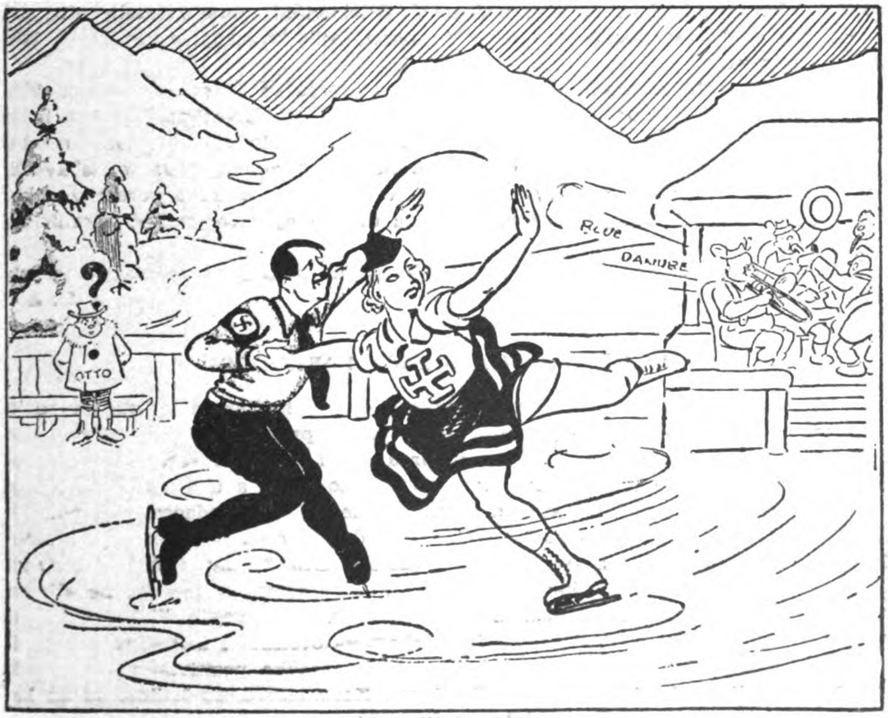
Bilo bi stoga poželjno više autokritičnosti samih književnika, koji bi u interesu i svome i svoje književnosti trebali obuzdati suvišne ambicije i misliti u prvom redu na kvalitet, a onda tek na sve ostale stvari.

Ovo posljednje možemo aplicirati i na Franju Pavešića, a da nas kod toga ne zapeče savjest.

Odabravši za svoj roman život periferije, Pavešić je bez sumnje imao lijepu nakanu, ali književno formuliranje toga periferijskog života i pored nekih uspjelijih stranica nije na visini, jer je autoru pored poznavanja života, koje posjedovaše, manjkalo umijeće i snaga artificijelnog realiziranja. Glavno lice Jure Parčić, a zatim Cvijeta, nijesu ispali uvjerljivo; njihov govor daleko je od realnosti, sve je previše naivno i banalno, a to tim više, što ih je Pavešić stavio u stvarnu sredinu, gdje sve vrvi istinskim životom, a taj je daleko od sentimentalnosti i romantičnosti. Sporedna lica uspjelija su od glavnih, naročito prosjak Štiglica, Lojza Lajava, Natalija, Josipa i donekle Krstić. Metamorfoza Jakova Kunteka nije psihološki objašnjena, kao ni nagli prekid ljubavnih odnosa Jure i Cvijete. Komunist Kesić dobro je ocrtan, ali je njegovo preorijentiranje prenaglo, uopće nam se čini, kao da su lica u romanu obične lutke, kojima autor po volji operira i konstruira. Naročito je slab početak, svršetak i sama glavna radnja, dok su naprotiv neke epizode uspjele slike periferijskog života, i to nam svjedoči, da autor poznaje život zagrebačke periferije.

Pavešić piše arhaičnim stilom i začudo roman »Podvoda« ugodno se čita, ali nas taj mali plus ne može uvjeriti o uspjelosti ovoga književnoga djela. Kad bismo se vratili takvom načinu pisanja, značilo bi to atrofiju onoga, što smo naporima stekli, a to nam valjda nije cilj. Na kraju možemo još jednom istaknuti, da kolikogod Pavešić imade ljubavi za književno stvaranje, toliko ovaj puta nije uspio da život oblikuje umjetnički zrelo, barem ne u duhu naših suvremenih književnih nastojanja.

J.

OŽUJAK — 1938.

Kazalište

EDUARD BOURDET: FRIC-FRAC

Naturalizam prepušten sam sebi, ostavljen na cjedilu, lišen čovjeka i duha, prazan, dosadan, izražen tek u iznenađenju apaških pothvata, bolesnih živaca i dehumaniziranoga »herojstva« lopovâ i skitnicâ. To je circulus vitiosus ove apaške lakrdije, koja bi imala biti bau-bau za provinciju, kojoj nisu poznata »podzemlja« velikoga Pariza.

Jedno to, a drugo neprevodivi »argot« (specijalni apaški jezik), kojemu izvjesni prostački izrazi nisu adekvatno ruho u našem jeziku, te poradi toga izazivaju više odvratnost nego zdravu komiku, ovaj je komad trebalo mirne duše ostaviti pariškoj publici kazališta Michodière, kojoj je poznat specijalni milieu spomenutoga »podzemlja«, što ga čak i umjetno dočaravaju različiti noćni lokali, koja osim toga može izvrsno osjetiti komičnost i jezika i ponašanja tih velegradskih apaških banda.

Na zagrebačkoj pozornici je ovaj komad potpuno deplasiran.

Osim toga umjetnička vrijednost ovoga djela ne prelazi nipošto granicu, što je ima jedan kuriosum kao takav. Gledati na pozornici pravu pravcatu provalu i »Fric-Frac« (obijanje kase) i pri tom doživljavati strah uhvaćenoga lopova i sve neugodnosti, koje su s time u vezi, svakako predstavlja veće iznenađenje, čak i za blazirano velegradsko čeljade, pa bi tu trebalo i tražiti uzroke uspjeha svih gore spomenutih momenata.

Bez glavnoga lica, bez ideje pače, slaže se pet slika oko organizacije »Frci-Fraca«. Komad bez simpatije, bez tračka poezije, osim ako simpatija nije na strani apaških »heroja«, koji su smioni, poduzetni, dalekovidni, upravo inteligentni pri svome poslu, dok »poštena« lica ispadaju pored njih kukavna, zatucana ili isto tako pokvarena.

Bourdet je htio pokazati, kako i veliki lopovi znaju »imati srce« u nekim stvarima, a pošteni ljudi biti bijednici svoje vrste u velikim stvarima, zapravo kako su svi ljudi podjednako dobri i zli, prema tome, kako zaslužuju poštovanje u istoj mjeri kao i prezir, izjednačeni u determiniranoj bezizlaznosti moralne labavosti. Ali tu temu teško podnosi teater u kojem je bitno, da se može barem u nekoj sitnoj ličnosti usidriti simpatija i naći oduška duhu i njegovoj slobodi moralnoga uspona.

Ovako lišena »poetske« podloge ova lakrdija za našu publiku znači i umjetničku i moralnu negativnost. **D. Ž.**

DRAMATIZACIJA »BRAĆE KARAMAZOVA«

Ne ulazeći teoretski u problem dramatizacije velikih literarnih djela stvorenih u formi romana, kolikogod to u umjetničkoj teoriji predstavlja vrlo interesantno područje, u konkretnom slučaju, koji je pred nama, moramo reći, da je zagrebačka dramatizacija u jednu ruku vanredno uspjelo djelo, a u drugu ruku, da je to skoro takav posao, koji ne vodi ničemu. Uzmimo na pr. gledaoca, koji poznaje to djelo u originalnoj formi i koji se čak trudio da obuhvati svu ideološku problematiku »karamazovštine« s jedne, a kršćanstva starca Zosima i Aljoše s druge strane — i gledaoca, koji nikada nije čitao Dostojevskoga, a naročito ne »Braću Karamazove«. Onaj prvi će naći u ovoj dramatizaciji poznate likove i vjerno prenesenu fabulu, ali o ideološkom sukobu »karamazovštine« i kršćanstva, o mesilijanskom idealu Dostojevskoga, koji bi imao kao veliko pozitivno lice izgraditi Aljoša, o mislima skeptika i buntovnika Ivana Karamazova, po kojima su on kao tip i njegova epopeja o velikom inkvizitoru, a po tome i »Braća Karamazovi« po-

stali upravo grandiozna točka, najdublja i najnedoseznija u čitavoj ruskoj literaturi, o svemu tome, velim, poznavalac romana ne će čuti ni vidjeti ništa. I dok će on u jednu ruku uživati u fragmentima epohalnoga djela, nametat će mu se misao; nije li to izvlačenje fabule, to stvaranje dosljednje radnje, to dugotrajno, a ipak tek djelomično prepričavanje u 14 slika — nije li to možda ono »kazivanje svojim riječima« jedne od najgrandioznijih umjetnina ruskoga genija? — Onaj drugi pak, kojemu je Dostojevski nepoznat, a tih u mlađoj generaciji ima sve više, ti će prisustvovati najboljoj predstavi ove sezone.

Drugim riječima, predstava kao takova je veliki uspjeh našega kazališta, a o predstavi kao dramatizaciji »Braće Karamazova« bi se moglo i ne ulazeći u strogo teoretske probleme, mnogo diskutirati. U skoro svim kritikama zagrebačkih dnevnika se pravila poredba sa dramatizacijom Hudožestvenika, u korist i na štetu g. Strozzija, koji se u našim prilikama, sa našim ljudima i sredstvima odvažio na ovaj veliki pothvat stvorivši pravi kazališni događaj. — Kao što smo istaknuli, u Strozzijevoj dramatizaciji ostaje sasvim po strani duhovna jezgra velikoga romana. To dakako mijenja donekle fizionomiju čitavoga kompleksa zbivanja. U romanu Dostojevski silom hoće da Aljoša bude glavno lice. Zapravo on to i jest, ali njegov pravi lik u zreloj akciji i rješenju trebao je doći u drugom dijelu romana, što ga veliki pisac nije ni dospio napisati, pa je baš poradi Aljoše i podijeljena ruska kritika. U dramatizaciji, dakako, Aljoša uza sav kršćanski kontrast svoga držanja prema skeptičnoj i nagonski nastranoj braći, jedva i dolazi do izražaja, što je sasvim razumljivo i što se ne može zamjeriti g. Strozziju, jer na pozornicu nije moguće iznijeti beskonačnu ideološku podlogu starca Zosima, iz koje se formira »mladić« Aljoša kao ni onu teološki vrtoglavu bunu brata Ivana, s koje odskaču obrisi toga velikoga, novoga, u stvari nedovršenoga ruskog čovjeka — kao ni misaono duhovnu atmosferu, koja objašnjava više slutnju moralnoga reformatora i učitelja u budućnosti nego činjenicu sadašnjosti. U romanu je pored Aljoše ipak glavno lice Ivan, nenadmašivi skeptik, filozof i teolog ateist, koji je sastavio onu grandiozno jezovitu »najveću fantaziju Dostojevskoga«, pjesmu o velikom inkvizitoru, do danas neobjašnjenu optužbu iskrivljenoga kršćanstva, u kojemu je. dakle nužno iskrivljen i pojam božanstva i pojam ljubavi; Ivan, koji nije ubio oca Fjodora, ali kojemu Smerdjakov (u našem prijevodu Smrdjakov) predbacuje duhovno začetništvo ubijstva i kojega iza bankrota njegove logike pred životom, za koji je odgovoran, savjest proganja do ludila. U dramatizaciji naprotiv glavni nosilac radnje jest Dimitrije »mladić lakomislen, nagao, odan strastima, plahovit, bekrija«, koji svojim nastupima ispunja skoro čitavi događaj romana, što sam Dostojevski naziva »njegovom spoljašnom stranom«. Dimitrije navaljuje na oca, hoće da ga ubije, dolazi pred sud da odgovara za zločin, što ga je stvarno htio učiniti, ali ga ipak nije do kraja učinio i bude u vrlo napetoj parnici ipak suđen. A uzrok njegova sukoba sa ocem jest »karamazovština«, što znači sav ruski razvrat, ljubav k tjelesnom, bludništvo, volterijanstvo presađeno u Rusiju i lišeno duhovne jezgre ruskoga kršćanstva, negacija Krista, grubi materijalizam i život nagona — sve to utjelovljeno u obitelji Karamazova. Neposredni povod sukobu je jedna opasna žena Grušenjka, za kojom žude obadvojica.

Ta »spoljašnja strana« romana sa Mićom i Grušenjkom postaje u našoj dramatizaciji bitna i skoro jedina strana, a tamo bitna nutarnja jezgra ovdje i ne dolazi do izražaja nego tek u dramatskim fragmentima pojedinih ličnosti. I eto ti fragmenti i te ličnosti spasavaju Strozzijev posao u tolikoj mjeri, da smo dobili odličnu kazališnu predstavu.

Naime g. Strozzi je doslovno prenio sve dijaloge, koji su mu trebali u izabranim dijelovima, iz romana na pozornicu. Osim toga je minuciozno proučio sva lica i njihovu psihološku složenost, te njihov vanjski izgled, prema Dostojevskome. Time su dobili i on kao režiser i glumci autentične vodiče, pa makar se radilo o ne znam kakvim fragmentima, Dostojevski je ipak Dostojevski, te blještava snaga njegova

izraza, toplina riječi, neodoljiva liričnost, vulkanska dinamika, izdiferensirana konverzacija, recitacija, nutarnji ritam, sve to nije izostalo, naprotiv se sve to u izobilju nagomilavalo i zasjalo u svih 14 slika. Svaka od tih slika je za sebe posebna ljepota i u svaku baš moderni čovjek može da se sasvim prenese. Zašto to ističem? Zato, jer vrijednost Dostojevskoga i ne leži toliko u intrigi, ni u nekom realizmu, nego u duševnoj složenosti glavnih ličnosti. A te njegove ličnosti su toliko komplicirane i kompleksne, toliko lebde u nekoj neodređenosti između uma i srca, između religioznoga i materijalističnoga ljudskog elementa, između neba i — ne zemlje nego — pakla, da su upravo uronjene u neko metafizičko zbivanje i da su prema tome tako nedefinirane i bezimene u realističnom smislu riječi, a tako usko povezane i podržavane bilo od Boga, bilo od ljubavi, bilo od nečijeg duha zla ili dobra. Ova metafizika nas je smetala na pozornici prije rata, a danas donešena na pozornicu od uistinu kazališnog čovjeka, ponire do dna naše osjetljivosti. (To najbolje dokazuju veliki uspjesi Claudelovih i Pirandellovih drama).

Bez obzira dakle na bitnu kršćansku tezu »Braće Karamazova«, koja u ovoj dramatizaciji ne dolazi do izražaja kao u romanu, ipak solucija moralnoga problema izvire iz opće svijesti, stvorene u publici dinamikom prizora.

A to je najveći uspjeh, što ga može postići jedna predstava i jedino s te strane ovaj smioni pothvat ima svoj raison d'être.

Strozzi je kao kazališni čovjek našao nekoliko originalnih izlaza iz teške situacije. Dok je čitanjem uvodio publiku u zamršeno klupko radnje i predstavljao glavna lica, na pozornici su se u okviru pojavljivala ta lica kao živi portreti. (Ideja preuzeta iz filma). Time se odmah naglasio karakter večeri: književni prikaz velikoga romana sa izvedbom i recitacijom odabranih mjesta. Dakako, da time gubi neposrednost drame kao takove, koja nije u stanju da samostalno živi i zaokruži Karamazove, ali drugoga izlaza nema.

Izbor slika je proveden odlično. G. Strozzi je u ovakovim poslovima siguran. Od svake slike učiniti zasebno remek-djelce i s jedne na drugu povećavati vanjski i nutarnji intenzitet radnje svakako je pored odličnog glumačkog ensambla plod temeljitog studija i priprave, a to treba naročito pohvaliti u danas već uobičajenoj žurbi i nestašici koječega. Naročito je fino pogođen poetično-realistički dekor.

Uloge su vrlo dobro raspodjeljene: G. Nučić je u sablasno teškoj kontraverzi sa sinovima za stolom visokim glumačkim znanjem iznio figuru »vlastelina« Fjodora Pavlovića Karamazova nesamo prljava i razvratna, već ujedno i smušena i lukava. Evropski cinik i volterijanac bez evropske kulture, sladostrastnik ruskoga tipa, to je stari Fjodor, i u Nučićevoj maski i igri mogao se fino predstaviti G. Jovanović je kreirao Dimitrija i dao mu sve odlike nagonskoga, otrovanoga i rafiniranoga u užicima, čovjeka »luda« srca, a istodobno osjećajna, smiona i gruba. Najveća snaga ovoga glumca leži u čistoći njegova glasa bilo u konverzaciji, bilo u recitaciji. U svim intonacijama prirodan, jasan, logičan on podjednako svladava svojim glasom i burleskno, i jednostavno, i plemenito, i tragično. Njegov Mića je veliki uspjeh.

G. Afrić je poznatom sigurnošću i predanošću izgradio lik buntovnoga Ivana.

Njegova dva razgovora sa Smrdjakovim i velika solo scena u bunilu visokih su umjetničkih kvaliteta, makar je previše potenciran osjećaj zbunjenosti i izgubljene bespomoćnosti. Solo scena je virtuozno glumačko i režijsko djelo.

G. Laurenčić nije imao teška posla sa likom svoga Aljoše. Duhovno miran, čist, jednostavan mladić bez ikakove nastranosti, sav određen, šutljiv i dobar prima s razumijevanjem tuđe boli i tješi već samim tim što postoji.

G. Rakuša je vanredno kontrastirao pojavom sluge Smrdjakova, čovjeka sitna uma i trule duše, lukavice i degenerika. Ekspresivni pokreti njegove fizionomije, držanje tijela, gestikulacija, naročito odlična igra ruku, što je sve ispu-

njalo intervale šutnje u njegova dva dijaloga sa Ivanom isto tako snažnim govorom kao i riječ, sve je to izdiglo ovu ulogu među prvorazredne kreacije ove predstave.

Dok Jovanović stvara glasom, Rakuša stvara gestom.

Posebnu pažnju zaslužuju dva govora: g. Petrovića kao držav. tužioca i g. Grkovića kao branitelja. Redatelj ih je postavio u posebno osvjetljenje pred zastor i oni govore direktno publici kao poroti. Još jedan dokaz temeljitog poznavanja psihologije kazališta kod g. Strozzija. Publika je duhovni kolektiv, koji pred dobrim komadom ne reflektira više na sebe nego pretvorena u kolektivnu savjest reagira prirodno i zdravo. Ova dva govora su bila uzor elokvencije, riječi, koja provocira moralnu akciju. G. Petrović je djelovao više toplinom i savršenim skladom govorničke geste, a g. Grković elanom i logičkim naglaskom. Onaj nedefinirani elemenat, koji stvara govornika: magičnost pogleda, boja glasa, sitni neki pokret šta li — prelio se kod obadvojice tolikom snagom, da je to bio pravi užitak.

Gđa Podgorska je igrala Grušenjku, a gđa Božena Kraljeva Katerinu Ivanovnu. U dvije slike je uspjelo g. Podgorskoj kreirati neiskazanu kompliciranost i nagonsku elementarnost ovoga ženskoga lika iznježena, sladunjava, otvorena i povjerljiva: u susretu sa Aljošom i drugi put u krčmi na terevenki sa Dimitrijem. Bio je to pravi glumački paroksizam.

Od mnoštva manjih uloga g. Dujšin je pridodao svojim dosadašnjim kreacijama još jedan mali sitni biser, starca Zosima. D. Ž.

ZEMALJSKI RAJ U RUSIJI

Adam i Eva: Gladni smo, daj nam jabuku!
Zmija: Nemoguće! GPU je sve rekvirirala!

Umjetnički pogledi

»NOVA RIJEČ« I JA

»Nova riječ« je u 69. broju od 10. ožujka ove godine prekinula nada mnom štap i izlila na moju glavu svoju pučko-frontašku žuč. Dakako, za mene je samo pozitivno to, što me jedna »Nova riječ« i njen pučko-frontaški bezlični kritik gospođica He-ma—Hanževački stavljaju na indeks najreakcionarnijih klerikalaca i fašista. Jer, ako biti klerikalac i fašist znači biti sasvim nešto suprotno od gospođice Hanževački, onda i sam rado priznajem, da sam i klerikalac i fašist. Svakako je dobro što gore spomenuta gospođica nema za mene nijedne pozitivne riječi; jer kad bi je imala, to bi značilo, da se barem u nečemu slažemo. A sličnost — makar i u nečemu — između mene i gospođice Hanževački bila bi za mene lično porazna. — Ne kanim odgovarati na njezin odgovor mojem članku u 2. broju »Hrvatske smotre« ove godine. Prostor u »H. S.« odviše je dragocjen, a da bi se na ovakvim stvarima dulje zadržavao, a ni meni samom nije stalo do toga, da što više napišem, jer nisam plaćen po retku. Veseli me, što gospođica He-ma priznaje, da je »H. S.« mnogo proširena u hrvatskom narodu (»Hrvatska Smotra... poručuje... cijelom hrvatskom narodu:«) i time joj pravi samo reklamu. Nego, povodom tog njezina odgovora htio bih upozoriti na dvije stvari, koje su značajne nesamo za gospođicu He-mu, nego općenito za čitavu pučko-frontašku publicistiku. Prvo je apsolutna odsutnost logike i logičnog zaključivanja: naprosto je nevjerojatno, kakve sve zaključke može stvarati gospođica He-ma! (Usporedi — samo jedan primjer — onaj pasus, kako Tomerlin ni za etnografiju ne znači ništa.) Jasno, da joj nedostatak logičnog zaključivanja oduzima pravo za svaku daljnju diskusiju. Međutim, taj nedostatak može ona najbolje ukloniti, ako uopće — prestane pisati.

Druga je stvar nešto malo nezgodnija, jer ulazi u moralnu sferu ljudskog djelovanja (dok je ona prva ulazila u racionalnu). Gospođica He-ma nastoji, kolikogod je moguće, krivo citirati izvorni tekst (na pr. pasus o odnosu Tomerlin-etnografija); ako joj to ne uspije, onda samo djelomično citira, tako da je smisao drugačiji nego kod mene u kontekstu (na pr. pasus o Bužanu); a kad joj konačno ni to nije dosta, onda naprosto izmišlja stvari, kojih ja nikad nisam rekao ni napisao (na pr. pasus o Antoniniju i Tomerlinu). To se sve skupa zove u običnom životu falsifikat i laž. Ali za gospođicu He-mu je to tek onda laž i falsifikat, kad tu metodu upotrijebi netko drugi protiv nje i njoj sličnih. Pa to je i jasno!

Ovako izgleda saradnica »novih i zdravih nastojanja« i predstavnica pučkofrontaške pasmine (izraz pasmina upotrebljava Starčević, za kojega Krleža veli, da je bio »najlucidnija naša glava«) gospođica He-ma—Hanževački. Drago nam je, što smo mogli čuti njeno slatko gukanje u »Novoj riječi«. **M. Keglević.**

NASTA ROJC

(Uz njenu kolektivnu izložbu u umjetničkom paviljonu, u ožujku 1938.).

Talentirani Kandinskyev učenik Paul Klee rekao je jedamput, imajući dakako pred očima svoja slikarska nastojanja: »Umjetnost ne ponvlja ono, što je vidljivo, već čini vidljivim«. Ta se, međutim, misao može aplicirati svuda u umjetnosti, bez obzira na smjerove i strujanja, štaviše i kod realizma i naturalizma.

I nehotice mi pada na pamet ta misao na izložbi Naste Rojc. Njezin blijedi realizam iskrsnuo je opet na ovoj kolektivnoj izložbi — i opet nije izazvao nikakav jači utisak. Ona je provela svoj život u slikanju i voljela je to slikanje, ali je ostala uvijek na liniji ponavljanja onoga, što je vidljivo. I preko toga nije išla. Danas ona već ulazi u povijest našeg slikarstva kao jedna beznačajna epizoda. Kao slikarica, bez koje bi razvoj našeg slikarstva tekao savršeno isto, kao što teče i ovako, kad

je ona dala svoj obol tom slikarstvu. Možda je ona i mogla (tko zna) minulim generacijama nešto reći ili nešto dati, ali danas ona savršeno ništa ne govori.

Kao učenica Ivekovićeva i ona je pošla i usmjerila svoj rad putem realizma. I dobro je izučila svoj metier, ali ona nigdje i nikad nije došla (na svojim slikama) do spoznaje, da osim vanjske površine bića i predmeta t. j. onoga vidljivoga, postoje i nutarnji impulzi i nutarnji život, koji nije identičan sa samim objektom, nego u tom objektu živi. Njeni su portreti (koloristički daleko više izjednačeni od nekih novijih, recimo pejsaža) doduše slični licima, koje prikazuju, ali nemaju onog nutarnjeg lica; oni su dvodimenzionalni i iza njih je samo velika praznina. Nešto malo odskaču autoportreti pa skica portreta miss Onslow.

Ni njeni pejsaži nemaju one pozadine, koja bi im davala života i gibanja. Prirodne objekte komponira ona u prostoru, u kome nema zraka i ti joj objekti služe i daju dojam jedino kao teatarska dekoracija; more je za nju objekat negibiv, kao u kamenu klesan, to je masa, koja se ne giblje i ne živi i koja se nikad ne će i ne može gibati; fini i svjetlucavi snijeg postao je na njenim slikama tvrd i neizmjerno grub; večernji ugođaji, kad se obrisi stvari gube i rasplinjuju i kad mjesečina obavija predmete sivom maglicom, ostali su kod nje tvrdi, teški i koloristički neukusni. Pomanjkanje osjećaja za čisto intimno ulaženje u pejsaže nastoji ona prikriti (na nekim pejsažima) neukusnim teatralnim efektima svijetla i izlaganje takvih slika znači apsolutni nedostatak auto kritike. Iznad te razine izlazi možda jedino slika: Stara Ilica, koja je koloristički dosta izjednačena i na kojoj joj je uspjelo dati nešto malo pokreta i života.

Isto tako i njeni natures mortes (cvijeće i voće) pokazuju razmjerno dosta veliku rutinu u tretiranju tih motiva, ali ne prelaze granice akademskog i dopadljivog stila.

I tako na koncu svega ostaje djelo Naste Rojc u razvitku hrvatskog slikarstva jedan uzaludan napor. Međutim, ako je postojao samo jedan čovjek (a ja znam da ih je bilo i da ih ima mnogo), koji su u njenim slikama našli nešto i za koje su njene slike nešto značile, onda je samim tim njezin napor dobio svoje opravdanje.

M. Keglević

Socijalni pokreti

PROJEKAT NOVELE NOVOG OBRTNOG ZAKONA

U ministarstvu trgovine i industrije izrađen je projekt novele Obrtnog Zakona (Zakona o radnjama od 5. XI. 1931.). Prijedlog je poslan na mišljenje i na primjedbe radničkim i poslodavačkim komorama te strukovnim organizacijama.

Najveći dio izmjena i dopuna odnosi se na prvi dio (obavljanje rada) i na treći dio (stručne organizacije).

U drugom dijelu zakona, u kojem se nalaze odredbe o pomoćnom osoblju predviđene su neke izmjene u drugom poglavlju — koje govori o učenicima — i u šestom poglavlju — koje govori o sudu dobrih ljudi.

Razlog je, zašto se nije predvidjelo noviranje odredaba, koje se odnose na pomoćno osoblje i koje odredbe treba također novelirati da se u prvom redu uklone nejasnoće, koje postoje u sadašnjem zakonskom tekstu, što se u uvodnom zakonu novog trgovačkog zakona, koji se izrađuje u ministarstvu pravde predviđa izmjena propisa obrtnog zakona o pomoćnom osoblju. Ovaj projekt još nije objavljen.

Ističe[1]) se, da postoji mogućnost, da se propisi iz projekta uvodnog zakona novom trgovačkom zakonu, a koji se odnose na pomoćno osoblje obrtnog zakona

---

[1]) Organizator — stanovsko glasilo zasebnih nameščencev — Ljubljana god. 1938. br. 1—2.

prenesu u novelu obrtnom zakonu, ako ona dođe prije pred parlamenat od spomenutog uvodnog zakona.

Najvažnije promjene, koje predviđa ova novela za pomoćno osoblje jesu, da se propisi obrtnog zakona o pomoćnom osoblju ne će primjenjivati na namještenike zaposlene u Poštanskoj štedionici, Državnoj hipotekarnoj banki, Privilegiranom akcionarskom društvu za izvoz zemaljskih proizvoda (Prizad) i u novčanim zavodima, koji se temelje na posebnim zakonima, kao što su: Narodna banka, Privilegirana agrarna banka i Zanatska banka. Zatim novela mijenja dosadašnju odredbu § 208. obrtnog zakona po kojoj je pomoćno osoblje javnopravnih tijela i ustanova, izuzevši državu, spadalo pod propise obrtnog zakona, ako se je njihov službeni odnos osnivao na ugovoru o službi. Po noveliranom § 208. obrt. zak. na spomenuto pomoćno osoblje ne će se primjenjivati propisi obrtnog zakona, ako su odnosi ovog osoblja uređeni posebnim propisima. U većini slučajeva radit će se ovdje o raznim pragmatikama i specijalnim statutima, koji će biti za namještenike povoljniji od odredaba obrtnog zakona.

U poglavlju o izbranim odborima (sudu dobrih ljudi) novela predviđa, da će se pred izbornim odborima suditi u sporovima samo do iznosa od 3.000 dinara, a ne kako je dosada bilo do 12.000 dinara.

Sporovi preko 3.000 dinara spadali bi pred redovne sudove. Imajući u vidu, da je postupak pred izbranim odborom vrlo kratak i sumaran, te da protiv presude nema pravnog lijeka, izuzevši pobijanje zbog ništavosti, držimo, da će pomicanje sa visine iznosa spornog predmeta, koja je odlučena za nadležnost, biti dana veća pravna sigurnost za realizaciju potraživanja namještenika pred redovnim sudovima, nego što je pred izbranim odborima. Dakako, da će time s druge strane biti sam postupak nešto dulji i eventualno nešto malo kompliciraniji. Osim toga ovom će se odredbom povećati sudovanje redovnih sudova u stvarima radnika i namještenika iz njihova službenog odnošaja, pa će se prema tome i tumačenje i shvaćanje propisa putem sudske prakse povećati, što će doprinijeti neki određeniji smjer judikaturi u ovoj grani prava.

Konačno treba spomenuti, da bi trebalo pristupiti što skorijem noveliranju svih propisa, koji se odnose na pomoćno osoblje, a pogotovo bi trebalo propise pojedinih zakona, koji se odnose na pomoćno osoblje međusobno dovesti u sklad (n. pr. neke propise zak. o zaštiti radnika sa propisima obrtnog zakona). Čitava ova materija, koja se odnosi na uređenje službovnih odnošaja radnika i namještenika trebala bi se kodificirati u jednom posebnom zakoniku, koji bi jedinstveno uređivao spomenutu materiju. **Dr. P.**

Kroz revije i listove

LJETOPIS DUBROVAČKOGA KOLEGIJA (1559.—1764.).

O stopedesetoj godišnjici smrti Rugjera Boškovića, bez sumnje najslavnijega đaka isusovačkoga kolegija u Dubrovniku, izdao je prof. M. Vanino u sedmoj knjizi svojih »Vrela i Prinosa« (Sarajevo 1937.) kroniku toga kolegija, što ju je prije dvjesta godina počeo pisati O. Šimun P. Capitozzi, po rodu Rimljanin, koji je više od četiri decenija (1712.—1753.) proživio u Dubrovniku, a od toga dobru polovicu bio rektor kolegija. Capitozzi je počeo svoj rad oko prošlosti dubrovačkoga kolegija pod stare dane, kad se već primicao sedamdesetoj godini i sastavio je »Ljetopis« do 1751., a kad mu je staračka ruka u pol nedovršene rečenice klonula, nastavio je njegov rad domaći sin O. Gjuro Bašić, poznati biograf dubrovačkih isusovaca i doveo »Ljetopis« do g. 1746. Poslije njegove smrti nije se našlo pero, koje bi rad nastavilo, i tako je zadnji decenij dubrovačkoga kolegija ostao bez kronike.

Poslije ukinuća isusovačkoga reda veliki je dio arhiva dubrovačkoga kolegija, kojim se u svojem radu poslužio Capitozzi, propao (n. pr. Diarium kolegija), a drugo se rasulo kojekuda, pa je tako Capitozzi kasnijim pokoljenjima sačuvao od propasti vrlo mnogo vijesti u prvom redu o kolegiju, a osim toga po koju i uopće o prilikama u Dubrovniku onoga doba. A što je Bašić napisao, nastavljajući rad Capitozzijev, pisao je kao suvremenik i očevidac, jer je posljednja četiri decenija života (1727.—1765.) proživio bez prekidanja u dubrovačkom kolegiju.

Niti misija dubrovačka, osnovana 1620., nije dugo živjela: radi kupovanja kuća za gradilište budućega kolegija nastali su sporovi s republikom, te je 1638. isusovački general opozvao isusovce iz Dubrovnika. Ponajugledniji član te dubrovačke misije, a neko vrijeme i njezin superior, bio je Bartol Kašić, poznati pisac prve hrvatske gramatike, a 1630.—1633. je u gramatičkoj školi dubrovačku mladež poučavao Jakov Mikalja, najstariji hrvatski leksikograf. Skupljali su se dakle u dubrovačkoj misiji radnici, koji su ostavili vidnih tragova u hrvatskom književnom i kulturnom radu.

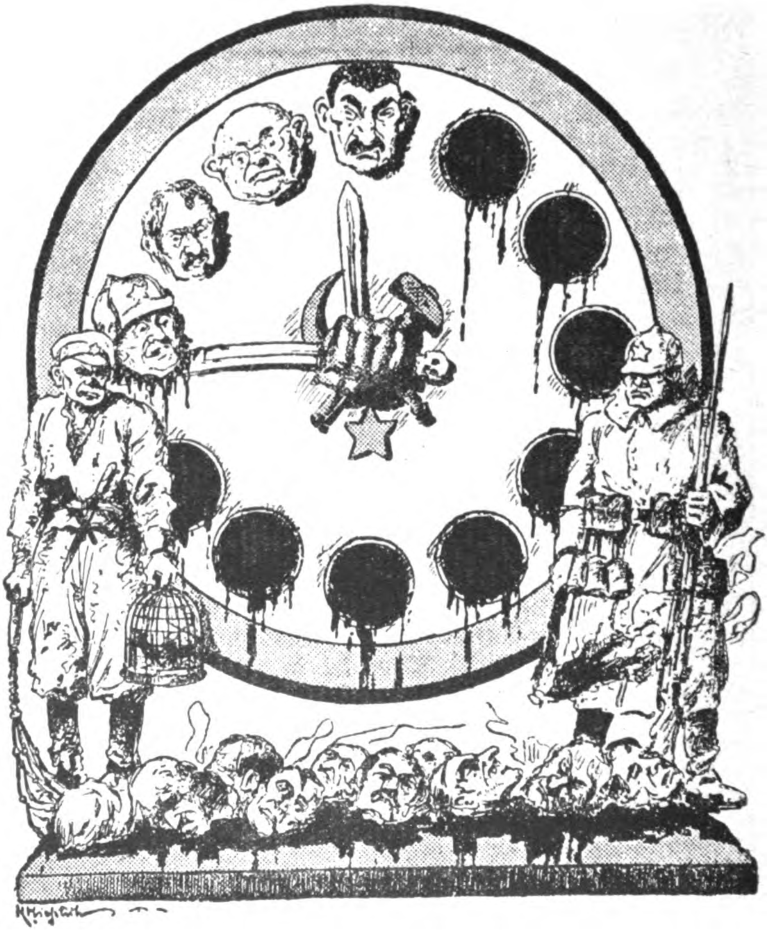
Kad god je u Dubrovniku postojala misija ili rezidencija, a pogotovu kad je osnovan kolegij, nastojali su isusovci oko višega obrazovanja dubrovačke mladeži Redovno je postojala latinska gramatička škola (otprilike današnja niža gimnazija), a iz nje se prelazilo u t. zv. humaniora, gdje se na osnovi djela latinskih klasičnih pisaca učila poezija i retorika. Nekoliko puta su isusovci pokušali uvesti u Dubrovniku i filozofski studij, u kojem su se isprva učili i klerici dubrovačke nadbiskupije i svjetovni mladići. Spominje se pače u dubrovačkom kolegiju i teološka škola, t. zv. scuola de' casi, gdje su prema isusovačkom školskom redu klerici stjecali teološko obrazovanje potrebno za praktični svećenički rad. No te više škole, što su prelazile granice poezije i retorike, nijesu se mogle dugo održati. Za domaćega sina Vlaha Bolića († 1756.), kojega su starješine poslale u Dubrovnik, da predaje filozofiju, veli »Ljetopis kolegija«, da se i njemu dogodilo što i drugima prije njega: iznevjerili su mu se đaci, jer nijesu imali volje za više nauke. I tako je O. Vlaho morao prestati predavati filozofiju svojim mladim zemljacima.

Nastavni jezik bio je u tim školama dakako latinski, kao i u drugim zapadnim zemljama. Upravo ta veza latinskoga kao kulturnoga jezika zapadne Europe stvorila je mogućnost, da učitelji viših škola prelaze bez zapreke iz jedne zemlje u drugu, od jednoga naroda k drugom. Dok su isusovci Dubrovčani predavali gramatiku, poeziju i retoriku u talijanskim krajevima, bili su učitelji u dubrovačkim latinskim školama najvećim dijelom stranci, u prvom redu Talijani (jer je dubrovački kolegij pripadao rimskoj isusovačkoj provinciji), no dosta se često spominju u »Ljetopisu kolegija« također učitelji iz drugih europskih zemalja (Belgije, Engleske, Njemačke, Poljske). Kroz te škole prošle su stotine mladih Dubrovčana, od kojih su mnogi ostavili vidnoga traga u javnom životu rodnoga grada, a neki su iz škole dubrovačkoga kolegija našli put u visoke škole zapadne Europe i zaorali duboku brazdu u razvoju savremene nauke. »Ljetopis kolegija« izrijekom spominje, kako je Gjuro Armeno, četrnaestgodišnji učenik Dellabellin, siroče bez roditelja, ali duševno osobito nadaren, upravo zauzimanjem isusovaca pošao u Lecce, gdje ga je pod svoje uzeo liječnik Baglivi, pa je mladi Dubrovčanin, primivši prezime poočima svojega, postao glasoviti liječnik i prosesor medicine. A pod godinom 1725. zabilježeno je, da je otišao u isusovački novicijat u Rim Rugjer Bošković »giovane di grandi speranze«.

U drugu ruku su opet isusovci tuđe narodnosti, što su dolazili na rad u dubrovački kolegij, umjeli steći ugledno ime u povijesti hrvatske knjige. Propisi reda tražili su od isusovaca, kao što je i posve prirodno, da nauče jezik naroda, među kojima žive i rade, pa su dakako talentiraniji i revniji isusovci nastojali, da tome utru putove pišući priručnike za učenje hrvatskoga jezika. I tako uz najstariju gramatiku hrvatskoga jezika (1604.), napisanu od Hrvata Bartola Kašića, imamo prvi hrvatski rječnik (1649.) od talijanskoga isusovca Jakova Mikalje, rodom

iz Pescie u Apuliji, koji je neko vrijeme bio učitelj gramatike u Dubrovniku, a i za poznatoga hrvatskoga leksikografa Ardelija Dellabellu, Talijana iz Foggie, spominje »Ljetopis kolegija«, da je kao mlad isusovac došao 1681. za učitelja u dubrovačku latinsku školu s ozbiljnom nakanom da nauči hrvatski jezik.

Ako se još uzme u obzir, da »Ljetopis« ima i obilje rasutih bilježaka, koje uopće osvjetljuju suvremene prilike i običaje Dubrovnika i njegova teritorija, nema sumnje, da je prof. Vanino izdanjem »Ljetopisa kolegija« učinio lijepu uslugu ispitivanju dubrovačke prošlosti. **Dr. T.**

U RUSIJI: DVANAEST MANJE ČETVRT

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Mošinskoga ul. 10.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 5 SVIBANJ 1938. GOD. VI.

PROBLEM NACIONALIZMA

Mi smo do nedavna znali u glavnom za riječi domoljublje, za patriotizam, i one su obuhvatale sve osjećaje, sve misli i pokrete, koji su bili upravljeni prema tako zvanoj domovini, i narodu, kao jednoj organskoj, biološkoj i povijesnoj zajednici. Danas je riječ domoljublje izvan upotrebe, a sve češće čujemo riječ nacionalizam, nacionalnost, nacionalistička država. Svakako ima mnogo razloga razmotriti značenje ove riječi — nacionalizam, to više, što se ona vrlo mnogo upotrebljava za posve konkretne pojave, pa se prećutno usvojilo, kao da je samom riječi nacionalizam dan jedan potpuno određen i jasan sadržaj, bez svakog daljeg tumačenja i dodavanja. Ipak sve nije jasno, već i s toga razloga, što u postojećim nacionalizmima opažamo znatne, bitne i važne razlike. S druge pak strane opažamo bitne i važne identičnosti.

U ovom ispitivanju nemam nikakva razloga usvajati demagoške krilatice bilo s koje strane kao nekakve argumente, nego ću se držati više manje poznatih činjenica. Držeći se ovoga načela moramo utvrditi, da nacionalizam uopće postoji kao izvjesno stanje i shvaćanje, koje ima svoje bitne i nebitne karakteristike. To stanje i shvaćanje je *historijskoga reda*, i nije nikakva izmišljotina i izum nekog besposlenog čovjeka, koji bi svojom pameti, voljom i vještinom uspio izazvati neki slučajni ekstrapokret, ekstrastanje i shvaćanje.

Da je nacionalizam stanje i shvaćanje historijskoga reda, možemo utvrditi na taj način, da pogledamo njegov postanak i njegovu stvarnu građu. U tu svrhu najbolje je pogledati one nacionalizme, koje vidimo kao zrele pojave u historijskoj dinamici. Tko pozna vrijeme postanka ovih nacionalizama, taj zna, da su oni nastali u *teškim, tmurnim i turobnim danima svoje domovine i svojega naroda.* To je nepobitna karakteristika, a ako usput pogledamo nastajanje drugih ponekih nacionalizama vidimo, da ta karakteristika teškog stanja domovine i naroda predstavlja *opću* karakteristiku. Sve su to suviše blizi događaji, a da bi ih trebalo izlagati. I u tom teškom i tmurnom stanju domovine i naroda pojavljuje se nacionalizam kao sirova *težnja samoobrane i spasa domovine i naroda od zla i neprijatelja, koji su najaktualnije ispoljeni i evidentirani.* Ova karakteristika samoobrane i spasa domovine i naroda također je opća karakteristika za sve nacionalizme. No kvalifikacija o zlu i neprijatelju je specifične (nacionalne) naravi i tu se može govoriti samo o slučajnim podudaranjima u zlu i neprijatelju, a ne o bitnom podudaranju. Da bi nam ovo bilo jasno, dovoljno je pomisliti na talijanski nacio-

nalizam, bez antisemitizma, i na njemački nacionalizam sa antisemitizmom ili još više rasizmom. I vrlo je točno i savršeno bilo talijansko opravdanje svojega nacionalizma — neantisemitskoga s riječima, da to židovsko pitanje nije aktualno. A tako kako je u ovoj stvari nacionalizma, tako je i u drugim — zlo i neprijatelj se klasificira u stanju i shvaćanju nacionalizma historijski, t. j. prema aktualnosti, a ne u prvom redu doktrinarno. Ako, dakle, u nacionalizmu historijski gledamo napor spasa i samoobrane domovine i naroda, onda je potpuno logično, da se prema aktualnosti određuje zlo i neprijatelj, a ne prema doktrinarnom (subjektivnom) dopadanju. Očito, zlo i neprijatelj u jednom narodu i domovini predstavljaju specifične karakteristike pojedinih nacionalizama, a ne opće karakteristike. Po tome se nacionalizam nužno i bitno razlikuje. Da su ovi elementi: teškoća domovine i naroda, pa težnja za samoobranom domovine i naroda, kao i aktualnost zla i neprijatelja važni i odlučni, vidimo nesamo direktno po nacionalizmima i zemljama, u kojima su oni razvijeni i zreli, nego i indirektno po zemljama, gdje još nije bio nacionalizam historijski aktualan. Uzmimo Francusku, zemlju bez teškoća, zemlju, u kojoj nijedno zlo i nijedan neprijatelj nije bio toliko aktualan, da bi došao čas samoobrane i potrebe nekog historijskog spasavanja naroda i domovine. Uzalud se širio doktrinarni nacionalizam, idejni eklektizam, kao neki nazor na svijet. Ovakav nacionalizam predstavljao je ideologiziranje, koje je moralo okupljati pristaše upravo kao i svaka druga doktrina, pokret i stranka. Uzalud je bilo dokazivati Francuzima, da su rastočeni, bez jedinstva, da sami sebe uništavaju, da pučka fronta ne predstavlja nikakav uspjeh za Francusku i slično, jer u svemu ovome nije bilo u dovoljnim dimenzijama historijske aktualnosti za spasom i samoobranom, nego se živjelo po starom, i jer su Francuzi u dnu čitavog kompleksa svojih osjećaja i spoznaja smatrali, da je sve u redu. Na koncu konaca, pa Francuzima je bilo sasvim dobro kraj svih tih štrajkova, ekspresnih promjena vlada, kratkih revolucija, vanjskopolitičkih neuspjeha i t. d. Drugi narod i druga zemlja ušli bi kraj ovakovih događaja u katastrofu, a samih se Francuza sve to nije tako jako doimalo. No sjetimo se događaja iza Anschlussa.

Francuskom prolazi duh jedinstva, samoobrane, spasavanja, osjećaja i spoznaja o teškoćama i tmurnostima. Najednom se počinje tražiti pogodna »osoba«, pogodan čovjek, izdaju se pozivi s različitih strana, što bi rekli i s ljevice i s desnice, za vladom — jakom, autoritativnom, za vladom svih Francuza, za vladom nacionalne unije i t. d. I takva vlada biva otkrivena i potvrđena plebiscitarnim i reprezentativnim glasanjem, I kad bi odnekud sutra nastao rat, imali bismo jedinstvenu Francusku. Ovo je izraz historijskog nacionalizma nasuprot doktrinarnom nacionalizmu, nacionalizam, što ga definira jedno općenito stanje i osjećanje domovine i naroda. Takav se nacionalizam evidentirao i u Njemačkoj u borbi cijeloga njemačkoga naroda protiv Lige naroda, versajskog ugovora, reparacija, nezaposlenosti, tuđinaca, Židova, internacionalizma za čast, red i spas od mnogih zala i neprijatelja. Danas je svakako nešto drukčije. Svakako je očevidno, da narav teškoća, pa prema tome i težnji predstavlja u svakom nacionalizmu bitnu posebnost:

Da vidimo sad dalje karakteristike nacionalizma. Svi se nacionalizmi ističu svojim autoritativnim, poneki čak i vojničkim organizacionim oblicima, sa vođom na čelu. To je opća karakteristika, koja ima svoj izvorni logički i dinamički razlog upravo u težnji, da se izvrši spas domovine i naroda u jedinstvu razloga, jedinstvu naroda i napora, jedinstvu vodstva i zapovijedanja. Nacionalizam u ovom historijskom značenju živi u nekom ratnom stanju i shvaćanju zajedničke obrane, napada i ostvarenja cilja, i nužno poprima jače i slabije autoritativne oblike. Zbog neshvaćanja ove historijske nužnosti ustalilo se neko demagoško isticanje, da je nacionalizam u sukobu se demokracijom. Naravna stvar, da u času prirodnog iživljavanja nacionalizma demokratski sistem gubi na svojoj aktualnosti, vrijednosti i mogućnosti, jer su oni u historijskoj isključivosti. No historijska isključivost nije isto što i principijelna isključivost. Ovo demagoško isticanje sukoba ne proizlazi iz poznavanja problema, ali ima svoj osnov u činjenici doktrinarnog nacionalizma, koji je u svojoj ograničenosti cementirao vremenite nužnosti i prolaznost u sistematiku apsolutne i trajne vrijednosti, potrebe i značenja. Tako, na primjer, doktrinarni nacionalizam smatra, da autoritativni sistem po historijskoj nužnosti mora biti zauvijek vladavinski sistem — vođe i diktature, uz vječno isključenje različitih pokreta, stranaka i demokratskih oblika, kao i slobodnih natjecanja. U ovoj točki doktrinarni nacionalizam pokazuje kulturnu i filozofsku primitivnost, i reakcionrnost, jer je usvojio princip okamenine, t. j. usvojio je iživljavanje jedne epohe i njene oblike kao apsolutne. Doista psihološki je to razumljivo, jer čovjek bi želio, da onim idejama, orijentacijama, koncepcijama i poslovima, u kojima se on kreće, dade značaj najveće, apsolutne i nepromjenljive vrijednosti, makar je prilično jasno, da mnoge ideje, orijentacije, koncepcije i poslovi imaju relativnu i momentanu vrijednost, t. j. vrijednost historijskog reda. Slično je tako i sa nacionalistima, koji hoće od vrednota historijskoga reda načiniti vrednote apsolutnoga reda.

Važna je karakteristika nacionalizma u tome, što odbija i isključuje internacionalizme svake vrste. To znači, da se u epohi nacionalizma sve kulturne, političke, ekonomske i duhovne sile koncentriraju u težnje, brige i uspjehe domovine i naroda, dolazi do usredotočenja svih sila u obliku potenciranog nacionalnog egoizma i do jačeg zaobljivanja i afirmacije nacionalne individualnosti na političkom, kulturnom i ekonomskom području, što ispoljava jedan silan dinamizam i prodornost. To je razumljivo, jer u težnji samoobrane i spasa, u jedinstvu misli, rada i napora, internacionalne mreže smetaju iz prostog razloga, što imaju svoje internacionalne račune, koji se ne poklanjaju sa nacionalnim računima. Dakako da sve internacionalne koncepcije, društva, ustanove: kulturne, političke i ekonomske doživljavaju svoj slom. U okvir ove isključivosti ne spada marksizam, nego recimo internacionalno slobodno zidarstvo, pa internacionalni kapitalizam, pa različita kulturna i športska društva, koja imaju neku odlučnu riječ izvan zemlje. Ova karakteristika — nacionalnog egoizma, koji provijava svim sferama života također je opća karakteristika, i sasvim je naravna stvar, da se po

nacionalizmima narodi više dijele i odjeljuju, i da se stranci, njihovi poslovi i njihova miješanja nerado gledaju. I narodi sa afirmiranim nacionalizmima najjače ističu i pokazuju svoje kulturne, povijesne, političke i sve moguće narodne osobitosti, tako da po nacionalizmu iskače najjače nesamo aktualna problematika jedne zemlje i jednoga naroda, nego čitav kompleks svih narodnih elemenata od juče i od davnine.

Zbog ovoga su nacionalizmi individualni — narodni. Zanimiva je u tom pogledu individualna psihička struktura francuskoga naroda, koja čini bit nacionalnog egoizma, nacionalne afirmacije, historijske posebnosti, nasuprot drugim nekim nacionalnim egoizmima. Makar se usvaja u času teškoća, tmurnih dana, samoobrane i spasa, vlada nacionalne unije, plebiscitarno jedinstvo, osoba vodstvenog i autoritativnog karaktera, ipak se ne zaboravlja naglasiti da se i od fašističkih zemalja može dobro usvojiti (Blum), da će se sa nepoželjnim strancima obračunati (Daladier), da — ovo je važno — francuski narod predstavlja narod slobodnog poretka (njegova bit), t. j. ne želi vidjeti doktrinarnu i totalitarnu koncepciju nacionalizma, nego samo historijsku, t. j. prirodnu i nužnu, što znači, da francuski narod ne bi želio u samoobrani i spasavanju platiti vođama i spasiteljima svoju ličnu slobodu nazora i doktrine za totalitet njihova nazora i doktrine. Jeane d'Arc je oličenje francuskog individualizma, a ne Napoleon Jeane d' Arc je izvršila funkciju historijskoga reda, a Napoleon je tjerao i svoje gluposti i umišljenosti, koje nisu imale ništa zajedničko ni sa domovinom ni sa narodom. Francuzi žele stvarno vođe kao što je Jeane d'Arc, a ne kao što je Napoleon, t. j. spasavanjem i samoobranom žele spasiti i obraniti ono, što imaju, a ne dati to, što imaju za nešto drugo. Već po ovome se vidi, koliko bi bilo zanimivo, kad bi se mogla izvršiti temeljita analiza nacionalizma, po tome koliko su individualizmi. Tek onda bismo mogli vidjeti sve razlike i sličnosti, tek onda bismo mogli vidjeti, da li svi nacionalizmi u afirmaciji svojega nacionalnoga egoizma i individualizma spasavaju i čovječanstvu, t. j. drugim narodima, neke universalne vrijednosti ili pak škode čovječanstvu. Ovako se moramo zadovoljiti tek nekim općim oznakama.

U činjenici nacionalizma, t. j. u težnji za obranom domovine i naroda, u izvršivanju velikih zadataka, koncentraciji svih snaga, zatomljivanju partikularnih interesa, klasnom borbenom duhu ne može biti mjesta, pa prema tome ni marksizmu, koji postavlja tezu proleterske (internacionalne) klase nasuprot drugoj klasi, jer ako je u jednoj historijskoj zajednici izbila spoznaja općega i zajedničkoga zla i spasavanja kao i ostvarivanja cilja u realnom stanju, onda je borba suprotnih klasa historijska neaktualnost, i marksizam, koji je s tom koncepcijom vezan, mora pasti. Uzmimo slučaj vojske, — zar se u njoj može tjerati nekakav klasni duh i klasne teorije. To je isključivo, a stanje nacionalizma je u neku ruku vojničko stanje. Stoga je opća karakteristika svih nacionalizama obračun sa klasnim duhom, a ne naravno sa socijalnim duhom, kao što se to demagoški interpretira.

Iz ovih par karakteristika vidimo, da nacionalizam pretpostavlja neko zlo u zemlji i narodu, posebne naravi odnosno s narodom i zemljom, pretpostavlja potrebu obrane i spasavanje, potrebu izvršenja velikih zada-

taka i ulaganja velikih napora, da on znači neko nenormalno stanje u historijskoj dinamici. Očito se vidi, da je na nacionalizmu da riješi velike zadatke, koji odgovaraju domovini i narodu. Ovako stoji stvar sa historijskim nacionalizmom. No sasvim je drukčije sa doktrinarnim nacionalizmom, sa nacionalizmom, koji na papiru ispiše nekoliko fraza, i pronađe neke doktrinarno-stranačke, a ne historijske narodne neprijatelje. Takav nacionalizam predstavlja izvjesno upinjanje odozgo, koje narod ne razumije i protiv kojega se čak i bori ili ga odbacuje, i proti kojemu se postavlja drugi i drukčiji doktrinarni nacionalizam. No razumljivo je, što se u pojedinim narodima javljaju nacionalizmi doktrinarnoga reda. Ljudima se mogu svidjeti djela i koncepcije jednoga nacionalizma, tu je gotova literatura, gotovi uspjesi, pa sebi umisle, ako ima samo imalo razloga i mogućnosti, da bi takav nacionalizam trebao i u njihovoj zemlji i u njihovu narodu. Ne uviđaju, da njihova domovina i njihov narod trebaju izvršiti sasvim druge zadatke, sasvim drukčije napore, jer je sasvim drugo historijsko stanje i shvaćanje. Nasuprot ovakvom doktrinarnom nacionalizmu i, moglo bi se katkad reći, majmunisanju, vrlo često čujemo u različitim zemljama razborita upozoravanja o posebnom nacionalizmu. Pa čak se vrlo često čuje i od poznatih nacionalističkih vođa, da njihov nacionalizam nije za izvoz i za oponašanje. Na žalost, prečesto su to samo puste riječi, a upravo se nastoji, u neku ruku, internacionalizirati nacionalizam i dati mu jedinstveni doktrinarni kalup i sadržaj — nazor na svijet. Sasvim se zaboravlja na značaj nacionalizma u historijskoj dinamici narodnoga života. Zaboravlja se čak i to, da narod ne može živjeti neprestano u napetosti nacionalističkog uzbuđenja, borbe, napora i žrtava, stalne samoobrane i spasavanja, u vojničkoj disciplini istaknutoj na svim područjima političkoga, kulturnoga i ekonomskog života, kao i u isključivosti nacionalnog egoizma i potiskivanju individue. Potreban je psihološki odmor, koji se historijski isključuje sa stanjem nacionalizma, a koji nužno mora doći nakon postignutih uspjeha i izvršenih napora. Istezati narod psihološki znači stariti ga i kržljaviti, oduzimati mu živce i onesposobljavati ga za svaki mogući novi napor, koji bi bio historijski nužan. Vođe nastoje katkad održati isti nacionalistički duh, duh silne aktivnosti, rada, pokreta i koncentriranosti postavljanjem novih zadataka izvan historijske nužnosti, služeći se pri tom silnom i moćnom propagandom, umjetnim sredstvima, da bi pomoću njih nadomjestiti prirodni i nužni izvor nacionalističkoga impulsa. Osim toga oni nastoje vladavinske, političke, kulturne, moralne, duhovne i ekonomske koncepcije zbiti u sistem, doktrinu, totalitarnu sveobuhvatnost jedne jedine apsolutne vrijednosti. Ovo je pak izvan historijskog razloga i opravdanja, i predstavlja samovolju nad narodom i prema narodu, a može dovesti i do hegemonije i imperijalizma. Jer apsolutno je nerazložno i nenužno, da se historijski nacionalizam završi doktrinarnim nacionalizmom. Ovo je moguće ponajviše zbog posjedovanja vlasti, moći i autoriteta postignutog u iživljavanju historijskog nacionalizma. Neuspjeh doktrinarnog nacionalizma vidi se tamo, gdje je on počeo izvan historijske nužnosti. Grandiozan se pak uspjeh historijskog nacionalizma vidi svagdje, gdje se načelo vođe, načelo jedinstva, načelo discipline,

načelo n a d s t r a n a č n o s t i, načelo opće političke, kulturne i ekonomske naročite k o o r d i n a c i j e postavlja kao prirodni i logični zahtjev, a ne kao nasilje, luksus, konjukturni tuđinski odraz i nepotrebni trzaj i pokret narodne duše.

Danas imamo u Evropi sve mogućnosti nacionalizama; historijski nacionalizam u prirodnom iživljavanju, doktrinarni nacionalizam, koji se upinje da pokreće narod poput historijskog nacionalizma, a to ne ide, pa doktrinarni nacionalizam, koji se izveo iz historijskog nacionalizma i računa svoj uspjeh na razložnosti i uspjehu historijskog nacionalizma. Zanimivo je pogledati jednu važnu činjenicu psihološke naravi, koja se može shvatiti samo u potpunoj distinkciji historijskog i doktrinarnog nacionalizma. U stanju i shvaćanju historijskog nacionalizma cijela domovina i cijeli narod psihološki lako, naravno i prijemljivo podnosi načelo odlučnog vođe, jedno jedino vodstvo za čitav narodni rad i život, ističe se utrkivanjem u složnosti, podređenosti, povezanosti, koordinaciji, žrtvi za opće dobro i tako slično, a u stanju i shvaćanju doktrinarnog nacionalizma sve to vrijedi samo za one koji su doktrinarno-stranački orijentirani, svima drugima je to nasilje, diktatura, uništenje slobode, što je uostalom i istina, jer nijedna doktrina ma kakvo sebi ime prikrpila, ne može računati na to da ima pravo na uništenje slobode, a smatrati neopravdanim svoje vlastito uništavanje. Ovo je kulturni aksiom. Uopće, možemo reći, doktrinarni nacionalizam je surogat, karikatura ili degeneracija historijskog nacionalizma. U svakom slučaju ne znači to, da je program, recimo socijalni, pa ekonomski, glup, neznanstven, nego u prvom redu je stranački, kraj svega toga što se može zvati nacionalni, jer u historijskoj dinamici ili nije ili još ne može biti opći. Tek kad se potpuno uoči razlika između ova dva nacionalizma, može se shvatiti, zašto u jednoj zemlji imamo vrlo mnogo nacionalista i nacionalističko oduševljenje, a u drugim zemljama nacionalizam predstavlja neznatne i nevažne pokušaje, koji ne znače ništa osobito. Tamo, gdje je nacionalizam doktrinarno-stranačka stvar, a ne životna pojava, tamo se ljudi odnose prema njemu stranački, čak što više, hoće ga uništiti, jer prijeti diktaturom — uime potrebe, da se domovina i narod spase, izliječe i slično. Ako se pak slučajno u nekoj zemlji nađe među doktrinarnim pristalicama šef države, ili inače moćni vladalački krugovi, dolazi do doktrinarne nacionalističke diktature, koja nema ništa zajedničko sa historijskim nacionalizmom, makar u svom programu pokazuje izvjesne koncepcije inače realne i nužne za druge historijske nacionalizme. U ovakvom slučaju se radi o običnoj nasilnoj diktaturi, koja može, ali ne mora koristiti zemlji i narodu, i ona se mora isticati, svakako, više kao nasilje i diktatura, negoli kao realizator velikih i korisnih programa. Ovakovih primjera ima prilično. No ovakva diktatura najčešće pogađa, i to sasvim nužno, i n t e l e k t u a l c e, n e z a v i s n e i s l o b o d n e m i s a o n e i p o š t e n e l j u d e, jer je to u naravi totalitarne diktature, da se sukobi sa kritičkom glavom intelektualca, koji doktrinu uopće usvaja slobodno. Prosječan čovjek se odnosi prema doktrinama više manje indiferentno, pa ako ovakva doktrinarna diktatura uspije zadovoljiti prosječni trbuh, pa propagandom uzdigne vrijednost svojim programatskim točkama, i ako sa dovoljnom vještinom unizi protivnike, naduva zlo i

neprijatelje kao i potrebu svoje egzistencije, ona može računati na plebiscitarne većine, pogotovu ako ih vrši u onim točkama, koje imaju realan osnov u razbuktalim osjećajima, raspirenoj mržnji i neprijateljskom izazovu.

Samo dasta rijetki umovi mogu opaziti u ovakvim nacionalnim trikovima masku za doktrinarnu sebičnost, no oni često nemaju nikakvih mogućnosti, da išta kažu, da išta napišu, jer doktrinarni diktatorski nacionalizam utisne sve točke svoje doktrine u ustav i zemaljske zakone, tako da svaki udar prema doktrini znači udar proti državi i državnim zakonima. Stoga se i najplodonosnija diktatura doktrinarnog nacionalizma manifestira kao nasilje i zločin prema, uistinu, manjini, koja već zato što postoji ne može ne biti intelektualna duhovna snaga svojih doktrina. Velim manjini i ističem, da isto tako kao što može stranačko natjerivanje u demokratsko doba vještom demagogijom, reklamom, novcem, položajima, obećanjima, zadobiti većinu za rog za svijeću, da to isto tako može učiniti i diktatura doktrinarnog nacionalizma. Uzalud stoga pozivanje, da neke nacionalističke diktature znače manjinu protiv većine, jer to naprosto nije istina. Nije uopće istina da je samo i isključivo većina proti diktaturama, a uvijek manjina za diktature. Rašireno je neko neobrazloženo mišljenje, da čim je u nekoj zemlji diktatura, da je za njom i s njom manjina. Naprotiv danas smo svjedoci činjenica, da diktature postoje uz većine i sa većinama. Sasvim je dakle krivo postaviti problem diktature uz kriterij broja kao apsolutni kriterij, jer se taman po tome kriteriju može također dokazati da diktatura ima većinu i da je, prema tome, stvar u redu! Problem broja i većine naročito su počele isticati stranke u demokratskom sistemu, zaboravljajući, da taj isti broj može i uništiti sitem, zavesti, pristati, oduševiti se i podržavati diktaturu, nasuprot manjini, koja je proti diktaturi. Ne može se utvrditi apsolutno, da svaki diktator, diktatura i doktrinarni nacionalizam hoće zlo i da čini samo zlo. Naprotiv postoje i odlučne činjenice protivnog karaktera, što znači, da je moguće da diktatura ima većinu, pogotovu ako se uzme u obzir, da se doktrinama stavlja odlučan otpor samo od osoba, koje ne ocjenjuju problem vladavina po prosječnom ključu »panem et circenses«, ili »eto nema nezaposlenih« ili »većina je zadovoljna«, nego doktrini postavljaju svoju doktrinu. Takvih može biti manjina, a ipak oni u svom načelnom stajalištu predstavljaju bolje i vrednije životno stajalište od većine. Već se iz ovoga može zaključiti, da problem diktature rješavati samo sa osnovkom broja znači ograničenost. Broj, kojemu se zadovolje inferiorni instinkti lako će zadovoljiti ambicije doktrinarnog nasilja spoljašnim znacima, jer prosječnom broju svaka doktrina je samo površinska politura koju je lako usvojiti za dobar život.

Dakle većinska, totalitarna, nacionalistička diktatura također je stvar vještine i pameti, pa i realnosti, ali nema ništa zajedničko sa autoritativnim iživljavanjem historijskog nacionalizma. Većina, koju ovaj i ovakav nacionalizam zahvata, diže i pokreće, predstavlja pokret narodne duše i narodnog tijela. Ta se većina ne ispoljava iz razloga sitosti, zadovoljstva, oportunosti, dobrog života, nego iz razloga borbe, žrtve, napora, rada, aktiviranja svih

najboljih intelektualnih, moralnih i fizičkih snaga kroz koje se manifestira zahtjev nacionalnog organizma za ostvarenjem velikih ciljeva i zadataka.

Zbog toga historijski nacionalizam uokviruje sjajne napore, najbolje glave, privlači i zadovoljava superiorne intelektualce, koji na taj način manifestiraju svoj intelekat, svoje snage, svoje sposobnosti kao nacionalni intelekat, nacionalne snage i nacionalne sposobnosti, — a kao narodni neprijatelji i manjina ispoljavaju se sve više tuđinci, tuđinski interesi, internacionalci sviju dlaka, sebičnjaci, štetočinje i slično. Naprotiv doktrinarni nacionalizam, koji totalitarno želi ustrajati u doktrini mora neprestano zadovoljavati, mora se neprestano hvaliti, mora najbolje ljude optuživati, ušutkavati razlozima historijskog nacionalizma, taktizirati između sebične, samovoljne doktrine i nacionalne duše, i stalno primjenjivati autoritativnu diktaturu kao nasilje, a ne kao izuzetnu historijsku koncepciju, koja ima izvršiti svoju misiju i onda nestati.

Doktrinarni nacionalizam pokazuje stalnu želju da modelira narodnu dušu nasuprot historijskog nacionalizma, koji predstavlja historijsku funkciju narodne duše i narodnog organizma. Tu modelaciju ne može izvršiti doktrinarni nacionalizam bez diktature, i zbog toga je ta diktatura borba sa narodnom dušom. Historijski nacionalizam se ispoljuje kao autoritativno i diktatorsko vodstvo, jer je to u naravi prirodnog iživljavanja narodne duše, koja hoće osjetiti i vidjeti ostvarene zadatke i ciljeve, koji je muče, prožimaju i uzbuđuju.

Historijski nacionalizam izvađen je iz duše narodne, on je silan napor te duše da se postigne cilj. I kad, na primjer, doktrinarni nacionalizam poseže za ljudima iz narodne povijesti za pojedine točke svoga programa, onda je to usilna, sebična propaganda, a kad to čini historijski nacionalizam, onda je to napor nacionalne duše i historijskog nacionalnog organizma, da nađe u svojoj povijesti okrepu, nadu, vjeru, snagu, izvore, koji će osvježiti danas, ojačati, i pokazati budućnost.

Historijski nacionalizam je superiorni period narodnog života, jer se u njemu proživljava čitava povijest naroda, jer u njemu narodna duša traži sve moguće iz povijesti svojega života, da bi se mogao izvršiti golemi zadatak danas i sutra. Zbog toga on pokazuje toliko radinosti, požrtvovanja, spontanog razumijevanja i suosjećanja. Zbog toga je historijski nacionalizam organska oluja, čudo jedno, radikalizam i dinamizam besprimjerne vrste, nasuprot doktrinarnog nacionalizma, koji sliči kazališnoj oluji.

Ipak je lakše biti u funkciji doktrinarnog nacionalizma, jer treba naprosto izvršavati točke programa silom vlasti i šablonske propagande. Živjeti u funkciji historijskog nacionalizma znači kretati se u sferi iracionalnoga, u neprestanom otkrivanju sebe i cjeline i pravilnom spoznavanju nacionalnoga stanja i shvaćanja zadataka i ciljeva realnih moći i mogućnosti, u pripravnosti na žrtve, na veliki rad i silan moralni i intelektualni napor, znači živjeti sad i danas po spoznaji o sebi i narodu kao potpuno poznatoj historijskoj cjelini sa svim manama, sposobnostima i vrlinama. Doktrinarni nacionalizam je ostvarenje jedne šablone, histo-

rijski nacionalizam je život, u kojem je najteže postavljati programske točke i življenje po koncu (po šnuri), a ipak nije moguće biti bez plana. Nije čudo, što se nastoji historijski nacionalizam šablonizirati također, jer je to *psihološka pojava po kojoj čovjek nastoji i najveću i najtežu stvar izvršiti najkomotnije i po liniji najmanjega znanja i napora*. Biti superiorna funkcija narodne duše znači biti genijalan, a vršiti šablonske točke jedne doktrine može svaki magarac, pogotovu ako je diktaturu i zločin usvojio kao rekvizite svoje savjesti, kao apsolutne istine i sredstva. Zbog ovoga se u okviru doktrinarnoga nacionalizma samo misli na diktaturu i uzimanje vlasti, na idiotsko isticanje o prednosti manjine nad većinom, što znači unaprijed se računa, da o većini ne može biti govora, na nju se ne može čekati, i slično. Historijski nacionalizam jest većina u svom stanju i latentnom shvaćanju, on tek nužno traži t. zv. manjinu, pa vođu, *s kojom će i s kojim će, kao sa cjelinom, izvršiti samoobranu nacije, ostvariti težnje nacije* i t. d. Naravna stvar, sa stajališta modeliranja narodne duše postavlja se s jedne strane »izabrana manjina« *nasuprot* većini, ali sa stajališta žeđi duše postavlja se, diže i usvaja manjina, koja ima tu žeđ ugasiti zajedničkim i historijskim naporom svih, a pod vodstvom autoritativne ruke. Nije čudo, da odmah čim se skupi par usijanih doktrinarnih nacionalista, da sebi odmah umisle izabranost, pravo na diktaturu, razumije se manjine, i na proglašenje opće narodne gluposti.

Iz logične i prirodne nužnosti autoritativnog vodstva u historijskom nacionalizmu izgrađuje se teza u doktrinarnom nacionalizmu — prvo diktatura, pa onda sve ostalo. Iz par narodnih gluposti pravi se totalitet zla, iz sitnih neprijatelja prave se veliki.

Mogla bi se istaći još jedna važna psihološka činjenica, po kojoj se može razumjeti donekle doktrinarni nacionalizam. Naime svakom gibanju se odmah postavlja stotinu pitanja, što mislite u ovom, što u onom pogledu, pa ako nema sjajnoga, preciznoga i logičnoga odgovora, odmah se ističe zlorado i tendenciozno, smušenost, neznanje i nesređenost gibanja. Naročito vole ta pitanja postavljati marksisti, koji imaju za svako pitanje sto »znanstvenih« odgovora i koji su čitavu životnu problematiku sterilizirali, pa ne mogu uopće shvatiti orkanski prolom narodne duše, bujicu snaga i napora za opće dobro u čudnom kompleksu narodne svijesti. I sad nacionalisti, da bi pokazali, kako i oni znaju sve i sva slažu točke, katekizme i odgovore za politička, ekonomska, kulturna i sva moguće područja djelatnosti. I naravna stvar, da ta »nacionalna« doktrina dobije ličnu notu vođa, njihove nedovoljne i loše obrazovanje, naklonosti, krivih informacija, i tako slično. U nekim točkama vidimo podudaranje sa općom svijesti i potrebama naroda, ali u nekim je čista samovolja i ograničenost. Tako se nacionalizam ispolji kao totalitarizam. Naravno da u slaganju doktrine postoji i neka ambicija u smislu nastojanja, da se čovječanstvu »otkrije Amerika«. Međutim nacionalisti bi trebali shvatiti, da marksizam sa svim svojim znanstvenim formulama i šablonama nije ništa riješio, a najmanje može obrazložiti katastrofalni životni slom boljševizma.

U historijskom nacionalizmu treba izvršiti najveću dužnost prema

narodu, u doktrinarnom se hoće stvoriti novi čovjek. Zaboravlja se, da se vršenjem najveće dužnosti, upinjanjem i dizanjem svih intelektualnih, moralnih i duhovnih sila ostvaruje u neposrednom vremenu novi čovjek, bolji čovjek. Doktrinarni nacionalizam sa diktaturom izvan historijskog opravdanja može stvoriti novoga čovjeka, ali gorega, jer je nasilno i umjetno učinjen, odgojen kao životinjska vrsta. Biti u funkciji historijskog nacionalizma znači ostvarivati najviši stupanj patriotizma, znači ostvarivati najviše težnje naroda, znači rješavati narod velike brige, znači oslobađati narod aktualnog i opasnog zla, znači doista dati sve svoje sile za opće dobro. Zato je u historijskom nacionalizmu važno držati na pameti najveću brigu, najviše težnje, najveće dužnosti i u njima stvarati rad, program, plan, a ne tjerati u narodnu dušu nekakve stranačko pokretaške ideologije koje mogu biti i vrijedne i važne u svoje vrijeme, ali su u vrijeme, o kojem može biti riječ, izvan historijske važnosti. U tom je zapravo najsuperiorniji smisao idealizma i požrtvovanja, — kad se utopljenik davi, onda se spasavanjem vrši veliki zadatak van svakog doktrinarnog egoizma. Održati sa utopljenikom, u ovom slučaju, doktrinarnu diskusiju, opredjeljenje i obračun, bilo bi izvan životne aktualnosti; inače pak može biti to važno, vrijedno i potrebno. A bilo bi doista zločinački strašno, kad bi ovaj spasilac rekao davljeniku, no bit ćeš zato moj rob, moje volje, mojih koncepcija, moje ideologije, jer da nije mene, ti bi i onako propao. Historijski nacionalizam je veliki život bez računa, herojstvo naroda i njegovih vođa, borba i patnja, napor i žrtva naroda i domovine, katkad uspjeh i slava naroda, koja ostavlja za sobom krv mučeništva i veličine, a doktrinarni nacionalizam može učiniti mnogo dobra, a i on ostavlja krv mučeništva, no koja optužuje i viče za osvetom prema rođenom bratu.

Meni je jasno, da se u svim mogućim konkretnim nacionalizmima ne može mehanički razlučiti historijski i doktrinarni nacionalizam, jer u svakom narodu ima dosta luda, koje moraju dati svoj pečat i najboljoj stvari, no u bitnim linijama i pojavama može se prilično jasno ugledati, što je gdje i kako je gdje.

Svakako se mora priznati, da i doktrinarni nacionalizam ima veliko značenje, naročito stoga, što je uopće nacionalizam pokazao prilične uspjehe, pa se onda u njemu smješta svaka gnjida sa svojim sebičnim računima. To je zlo, jer gnjida traži doktrinarnu šablonu. Osim toga se pod plašt nacionalizma utrpava i ono što tamo uopće ne spada. Kao što se demokracija prevarila pa usvojila diktaturu boljševičkog zločina za svoju posestrinu, tako se i među tako zvanim nacionalistima razvijaju sasvim kriva posestrinstva, otprilike slične naravi. Osim toga, po zakonu ustrajnosti, ono što se historijski preživi kao potreba još ne nestaje, nego se održava i silom. Kao što je nekad demokratska parola pokrivala pred savjesti svijeta najbezobraznije sisteme, pothvate i djela, tako danas nacionalistička parola služi kao maska za mnoga nedjela, gluposti, koncepcije i inicijative. Mi danas živimo u vrijeme, kada i među nacionalizmima mora biti postavljena čista situacija. Ako već poneki demokrati mogu obračunati sa ponekom »demokracijom« (demokracijom zločina i barbarstva), mogu to učiniti i poneki nacionalisti sa ponekim naciolizmima (zločina i barbarstva).

Ne može se pristati na to, da se nacionalizam historijske razložnosti i opravdanosti miješa sa samovoljnim ludorijama, doktrinarnom zaljubljenošću i nametljivošću, nasiljem i zločinom zamotanim u fraze sa nacionalističkim odbljeskom, sa obranom kapitalizma od komunizma, jer sve to ne znači raditi za narod, nego na narodu praviti eksperimente i vršiti nasilje. Tko su ti, koji imaju pravo silom modelirati narodnu dušu. Boljševici ili »nacionalisti«. Nacionalizam je najveći napor narodne duše i njen najvredniji život u teškim vremenima, i on ne može biti zločin i nasilje nad narodnom dušom, a ako to »nacionalisti« počnu jednom činiti, izgubili su smisao i potrebu opstanka. Ti i takvi nemaju pravo ništa tražiti uime naroda i domovine.

Ivan Oršanić.

PLANINA

Mnogo je stopa prosuto po ovim stazama,
gdje vrhunci na plećima oblačje nose,
gdje stabalje sanja ko cvijeće u vazama,
a suharje golo strši kao ruke kad prose —
sirotinje gladne i bose.

Prolaze dani, prolaze tuge, prolijeću ptice;
nostalgija čudnim šarama šara lice,
nostalgija opija srce divljom sjetom
i srce je postalo divlje, pobraćeno s divljim cvijetom.
Duša je sklopila bratimstvo s oblacima i maglama,
duša je oblak koji se savija ko marama
i prelijeva jutrom u predivnim šarama.
Duša je dašak rumenih makova, ona je stratosferska lađa
i biva ljepša, i biva sve pitomija i mlađa;
iz nje se čudo zelene šume rađa:
od slatkog jutarnjeg daška postaje slađa.

Lutanje po stazama mahovine, po stazama tišine i šutnje!
Ta skitnja je slična zvuku lutnje —
glazbalu noćnoga vjetra, kada se uzbijesni
i kad jurne u mračne dubine
tajanstvene i mrke Osogov planine.
Stupamo po stazama mira, gdje kačačka stupala je noga,
po grobovima kamenim bez slava i živa sloga,
Gazimo tratinu koja sakriva kosture tijela
što bijahu i snažna i topla i bijela,
sa srcima koja su mnogo htjela.

A šuma šuti, šuma sanja i misli na minule dane:
šuma od večeri čeka do jutra koje plane;
promatra blijeda lica iz dalekog bratskog kraja
i tajnama svojim šapće im čudne riječi
i duše im, i srca osvaja.
Šuma je tiha, šuma je divlja i divljinom odiše.
hajdučkim željama i lišće joj miriše . . .

Ivo Balentović

LUTANJA EVROPE

Nijesmo pesimisti, da bismo odmah povjerovali svima predviđanjima pojedinih pisaca o sutonu zapadno-evropske kulture. Nijesmo ni deterministi kao Spengler, te bismo naprosto prihvatili tezu, da propast Evropi neminovno prijeti po zakonu povijesno-kulturnog determinizma.

No jedno stoji, da se Evropa danas grčevito bori u svom i gospodarskom i političkom i socijalnom životu. Razderana Evropa u svojih 26 malih političkih jedinica stoji jače u međusobnoj političkoj i gospodarskoj i socijalnoj suprotnosti i borbi nego i u jedno pređašnje vrijeme. A ti sukobi, što je značajno, nijesu samo između države i države, naroda i naroda, nego između same države i državljana, između staleža i staleža.

Obračun socijalni u Sovjetskoj Rusiji nije do danas završen — on se nastavlja, i teško je predvidjeti konačni njegov ishod. Dok je najkrvoločnija Lenjinova revolucija i strahovlada tražila milijune hekatomba, — dok je tuđinska »diktatura proletarijata« pred sudom povijesti oduzela najmoćnijem slavenskom narodu njegovu ulogu u najodlučnijem času, to je i sadašnji obračun između Staljinove krvoločne despocije i Trockista nastavak samo obračunavanja dviju diktatura — dviju kulturnih i socioloških ideologija.

A i pobjeda nacionalnog socijalizma u Njemačkoj kao da nije još u svojoj završnoj fazi. To je tek pobjeda njemačke vanjske politike, dok ostaju otvoreni prodori na unutrašnjem bojištu. Boj Države i Crkve, koji se provodi, ima svoje dublje značenje, a teško je i njemu predvidjeti konačni ishod.

Čini se, da je fašizam u Italiji daleko sretnijom rukom riješio i proveo sklop svojih problema do čistine.

Sadašnje političko i socijalno previranje u Francuskoj zapravo je istom u svojoj početnoj fazi. Ono ide neminovno k sve jačim i novim zapletajima. I nitko još ne može predvidjeti, kako će onaj slavni i moćni francuski narod, koji je stvorio srž cijeloj zapadno-evropskoj civilizaciji, izaći iz sadašnjih svojih socijalnih zapletaja: da li u obliku krvavog građanskog razračunavanja ili u uspostavi autoritativnog sistema.

Iberski poluotok realna je slika predviđanja sutona Evrope. Socijalno i ideološko diferenciranje stvorilo je u jednom te istom narodu jače opreke, a i mržnju, nego bi te ikad mogle postajati između dva rasno oprečna naroda i dvije politički oprečne države. Razaraju se djela najveće cijene, kulture i umjetnosti, što su ih stvorili narodi od više civilizacija: Rimljani, Goti, Mauri i bogati Španjolci.

A i kod drugih naroda nema još potpuno sređenih i čistih vidika, iako naoko vlada privremeno zatišje.

Koji je uzrok tome neredu u čovječanstvu čitave Evrope, te nekadašnje predvodnice u kulturi cijelog globusa?

Gdje je izlaz iz njezinih sadašnjih, a još težih budućih sukoba?

To su pitanja, koja se namiču svakom misaonom čovjeku.

I. Slom duhovnih vrednota.

Nesmiljenim uništavanjem životâ na poljanama bojnim za vrijeme svjetskog rata zadan je težak udarac svoj evropskoj kulturi. I dok su daleko od domaje ginuli najbolji sinovi gotovo čitave Evrope, u zaleđu bojnih redova vladala je kod većine borba za materijalne sitnice ljudskoga života. Na velike ideje i ideale kao da nitko i nije mogao, a ni imao vremena, misliti. Manjina je nasuprot znala vješto iskoristovati ratnu konjunkturu. Poplava ratnih bogatuna bez ikakve savjesti prema borcima i njihovim sirotama u zaleđu izdigla je osobe, nepoznate u narodnoj borbi. Na domovima izginulih boraca dizale su se palače novih bogatuna. A oni, koji su morali polaziti na bojišta, bili su n e m o ć n i u svoj svojoj zavisti.

Rat se međutim svršio. Na polurazrušene domove vratile se legije boraca — pobjednika i pobijeđenih. Sve je obuzeo samo duh materije: vratiti zemlji njezinu plodovitost; podići kuću zanemarenu i ostavljenu slabim ženama, starcima i nemoćnoj djeci; opskrbiti čovječanstvo odjećom i obućom; popravljati i izgrađivati nova prometna sredstva. Nastala je kod svih naroda Evrope opća jurnjava industrijalizacije i agrarizacije. Jednom riječju: nastala je jurnjava za stvaranjem samo materijalnih dobara. A nitko, ama baš nitko, nije mislio i na renesansu duhovnog čovjeka: čovjeka ideje, čovjeka savjesti i lične odgovornosti.

U opojnom pobjedničkom zanosu pjevali su u neradu pobjednici svoje peane, a mrtvačke psalme nad pobijeđenim državama i narodima. A pobijeđeni narodi, pritisnuti nevoljama plaćanja reparacija, osiromašeni novčanim inflacijama, nesigurni za svoju starost i bolest, jer im sve ušteđevine propadoše, d i g o š e s v o j e r u k e: jedni, da se domognu sile u komunističkom bezvlađu, a drugi, da se prije ili kasnije osvete pobjediteljima . . .

U dušama svih — misao samo na uništenje, materiju i osvetu . . . Sve što je duhovno, odbačeno je kao bezvrijedno. U duši siromaha jedina čežnja — domoći se materijalnog bogatstva. U duši bogatog čežnja — znati što bolje to bogatstvo bilo kojim putem uvećati i iskoristiti. Zakon ničeizma postao je vrhovni zakon svega života i rada.

Nije onda čudo, da su kod svih evropskih naroda potkopani zidovi svima starim a općenito priznavanim duhovnim i čovječanskim vrednotama.

Sve priznate istine uskolebane su opće priznavanim lažima. Herojima i nosiocima suvremenog društva priznavaju se oni, koji nemaju nikakvih skrupula, kojima postaje samovolja — svetinja; kršenje svih Božjih i ljudskih zakona — pravednost; izrabljivanje bližnjega — socijalna pravda; nasilje prema podložnima — savijesno vršenje dužnosti zvanja. Javnom se imovinom upravlja najlakomislenije; troši se, kako se hoće; vrše se pronevjerenja, kako se samo najmudrije znaju i mogu.

A o n i, koji javno varaju i koji banče na tuđi račun i od tuđe muke, na račun države i naroda, smiju se s v i m a u lice, jer su u časti i u strahu od s v i j u. Svi se njima klanjaju kao svemoćnicima. Svi njihovu milost traže. Svi se ponose njihovim poznanstvom i prijateljstvom. Svi

se smatraju sretnicima, da se dotaknu skuta silnika, — da se dotaknu usnama njihovih ruku i nogu.

A o n i, ponosni svim tim, žive kao bogovi dalje, dok mogu, iako predosjećaju brzi konac svemu tomu. Ta čini se, kao da bi i bili prave lude, kad tako i ne bi živjeli! Jer po »sudu svijeta« oni su jedini i pravi »borci« za domovinu, za socijalnu pravdu, za narod i za cijelo čovječanstvo.

I n j i h o v o djelo, n j i h o v život, n j i h o v i nazori poput zaraze prelaze na svu bližu i dalju okolinu. Svi se žele povoditi za njima; svi i opravdavaju svoja djela, svoj život i svoje nazore po djelu, životu i nazorima onih viših. Crv pomalo rastače deblo stabla, koga se i onako primila trulež, gnjiloća. Sve obuhvata pravi strah, kad će se i kako će se da prevali ono granje široke krošnje. Koga će da ubije i uništi?...

Anđeo istine, socijalne pravde, slobode pojedinca i naroda zastro je lice i — plače. Plače, jer je laž i neiskrenost nadvladala istinu, nasilje slobodu, nepravda pravednost.

S e b i č n i l i b e r a l i z a m nije nastojao osigurati čovječanstvu punu slobodu duha i rada u korist bližnjega, naroda i cjeline; on se pretvorio u s e b i č n i k a p i t a l i z a m — u lično obogaćivanje od krvi cjeline. Iz takva duha sebičnosti rodio se imperijalizam, duh hegemonije i samosilje jednog naroda nad drugim; rodila se divlja utakmica ne samo za materijalna dobra među pojedincima, nego i krvno neprijateljstvo među narodima i državama.

Narodi Evrope nakon okrvavljenih poljana nijesu sebi radi ruke pomirnice m i r o v n i m u g o v o r i m a, nego se upravo poradi njih nanovo najstrašnije naoružavaju, da jednoč kao obezumljeni najstrašnijim međusobnim zločinima unište sva tisućljetna djela ljudske civilizacije i kulture.

Zloće pojedinaca dolaze na površinu naroda i svjetskih diplomacija...

Istina, baš u toj svjetskoj politici, na onim međunarodnim konferencijama čujemo neprestano izjave m i r o t v o r s t v a i č o v j e k o l j u b l j a.

A sve je to laž — laž našega vremena. Zar danas ne mrzi jedan narod drugi više negoli ikad prije? Zar su krvološtva i osvajanja nekadašnjih nomadskih, avarskih i barbarskih plemena u čemu manje humana, nego li nasilja današnjeg čovjeka, koji ustima propovijeda č o v j e k o l j u b l j e — h u m a n i t e t? Zar je danas u ičemu manja borba među staležima i klasama, nego što je nekoć bila?

Nijesu li i svi pozitivni z a k o n i i u g o v o r i postali samo slovo na papiru? A zar se oni nepisani zakoni morala ne smatraju osjećajima slabića, tjelesnih kržljavaca i duševnih degenerika, koji moraju nestati pred pravima n a d č o v j e k a »s onu stranu dobra i zla«?

A plod toga?

Ženidba rasklimana, djeca nepotrebni teret roditelja, omladina otrovana u tijelu i u duhu, društvo daleko od svrhunaravnih, prekogrobnih metafizičkih vrednota i socijalne pravde.

I sama država izručena je samovolji pojedinaca, da se uzmogne bezdušno vršiti opća pljačka i nasilje nad državljanima. Nema unutrašnjeg poštivanja i pokoravanja zakonima, nema poštovanja prema socijalnim vlastima, nema osjećajnog bratstva među ljudima i narodima. Nema

ćudoređa u društvu, nema drugarske vjernosti i sigurnosti u međusobnu ispomoć; no nema zato više ni one tihe sreće i zadovoljstva u obiteljskom krugu, u društvu, u selu, u gradu. Ljudi se, istina, sastaju u svoja »gospodarska«, »kulturna«, »prosvjetna« i »humana« društva, da ondje ispolje svoj ambiciozni i sebični »j a«, svoj jal, zlobu i ogovore na druge. Ljudi se sastaju možda kao prijatelji, da se raziđu kao neprijatelji.

Mi se tužimo na opću dekadencu u umjetnosti — u lijepoj knjizi, slikarstvu, kiparstvu, glazbi. A čemu da se i tome čudimo, kad nam i o n o, što ima čovjeka dizati idejno, odgaja samo za materiju? Kazališta, lijepa knjiga, kina, slikarstvo, glazba, sve to ne služi izgrađivanju viših idejnih vrednota, nego obožavanju i traženju gole materije.

U današnjem društvu uzalud se zato traži red, socijalna pravda i poštivanje slobode. Gruba sila nastupa svagdje umjesto pravde; mržnja međusobna i međunarodna mjesto ljubavi i poštivanja narodnih pravica tako, te se čini, da je već nastupio rat svih proti svima.

Na jednoj se strani guši sâm u sebi sebični kapitalizam, nagomilano bogatstvo, lično iživljavanje i uništavanje materijalnih dobara u luksusu i životu bez ikakve skrbi za sutrašnjicu, a na drugoj strani vlada bijeda i propadanje tolikih nedužnih. Njihova neimaština ubija sve, što je ostalo još plemenito u ljudskoj duši. A njihovo beznadno gledanje u budućnost stvara očaj, nezadovoljstvo.

I dok se jedni nijemo predaju kao živina usudu, drugi nemoćno psuju, stišću šake i prijete osvetom, a da sami ne znaju kome. Treći međutim prijete otvoreno prevratom, revolucijom, uništavanjem svih sadašnjih vrednota u umišljanju, da će im nova proleterska kultura i diktatura proletarijata donijeti raj na zemlji. A jadnici ne će da vide, kako je upravo »diktatura proletarijata« u Rusiji pod samosiljem pojedinaca stvorila pravo roblje XX. vijeka!... Jadnici traže sreću u ravnoteži materije, a i ne pomišljaju, da te sreće nema bez ravnoteže duhovnih vrednota!... Nevoljnici hoće liječiti i ukloniti kapitalističko izrabljivanje nasiljem i razaranjem svega onoga, što je čovječji genij tisućama godina stvorio!...

A posljedice svega toga?

N e m i r n a E v r o p a — ili ono, što mi zovemo p a r a d o k s i l j u d s k o g d r u š t v a.

Ogledajmo samo neke od tih paradoksa!

Velike su pobjedničke sile stvorile nakon svjetskog rata instrumenat svjetskoga mira — D r u š t v o n a r o d a, da provedu s v j e t s k o r a z o r u ž a n j e.

A danas se te iste sile natječu u pomorskom, kopnenom i zračnom oružanju kao nigda dosad.

Velike sile stvoriše i m i r o v n e u g o v o r e na temeljima sile i osvete pobijeđenima po načelu »vae victis«, d a o s i g u r a j u s e b i m i r.

A stvoriše mirovnim ugovorima v j e č n i r a t i o s v e t u. Stvoriše djelo, koje im ne da mirno spavati i koje podržava sve do danas samo jal o podiobi plijena. Mirovnim ugovorima stvoriše velesile među državama Evrope kaos, kakav još do danas nije bio. I čini se, da cijela Evropa leži na vulkanu skorih najstrašnijih ratnih sukoba...

Svaka od pobjedničkih velesila tumači i promatra mirovne ugovore sa svoga gledišta. Zato nije čudo, što ti ugovori nijesu stvorili ne samo prijateljskih odnosa između pobjeditelja i pobijeđenih, nego ni između samih država-pobjediteljica.

Tekstom samih mirovnih ugovora kao da se željelo udariti vječni žig neprijateljstva među nekoć zaraćenim državama. I trebalo je dugo vremena i mnogo smionosti u svjetskoj politici, dok se moglo uskliknuti: »Nema više pobjeditelja ni pobijeđenih!«

No ne manje su i idejne protivštine — paradoksi — u svjetskoj politici.

Velike su sile podupirale nekoč svojim novcem i svojom vojskom »bijele armije« protiv crvene vojske u Rusiji; davale su široko gostoprimstvo izbjeglicama i žrtvama crvenog komunističkog terora.

A danas, te iste velike sile tajno i otvoreno podupiru crvene čete boljševizma u Španiji protiv obrane njezinih nacionalističkih boraca. Otvaraju opet širokogrudno svoje gostoprimstvo — ali sada ne više onim »carističkim bjelogardijcima«, nego komunističkim izbjeglicama Rusije, Italije, Njemačke i Španije. Što više, sada svojom štampom stvaraju propagandu i javno mišljenje u prilog pristaša svjetskog komunizma pod različitim imenima: »pučka fronta«, »radna demokracija«, »svjetska demokracija.«

Sve velike sile ističu kao svoju misiju i kao svoj sveti »politički program« — mirovnu politiku; sklapaju zato međusobne saveze o nenavalnoj politici. A pri tom ipak misle samo na to, kako da u jednom času jedna napadne drugu. I čini se, da je do danas međusobni oružani mir bio samo zato, jer se nijedna od velesila ne osjeća još dosta jakom i sigurnom za svoju konačnu pobjedu; jer nijedna nije još sigurna, tko će u krvavom sukobu biti prijatelj i saveznik, a tko neprijatelj i protivusaveznik.

Sve evropske velesile ističu vrednote zapadno-evropske kulture, koju izgradiše njihovi djedovi na osnovu klasične grčke i rimske kulture a pod vodstvom kršćanstva i katoličke Crkve. Pred boljševičkim razaranjem i Nijemci i Talijani i Englezi i Francuzi proglašuju se braničima te iste zapadno-evropske civilizacije.

Pa ipak čudno! U stvari danas toj kulturi pjevaju osmrtnicu ne samo internacionalni komunisti — boljševički proleteri, nego i civilizovani Evropljani izriču proroštva o fatalističkoj propasti cijele evropske kulture (Spengler). Protiv pozitivnog kršćanstva ne diže svoje glasove samo komunistički savez bezbožaca, nego se na usta poraženog generala i bezbožnika Ludendorfa i drugih ideologa nacionalnog socijalizma proglašuje boj upravo pozitivnom kršćanstvu. Traži se kult poganstva — kult prastarog germanskog boga Wotana. Traži se kult čiste germanske krvi i rase — obožavanje nijemstva. U kršćanstvu, koje je izdiglo upravo germanske narode do njihove kulture i civilizacije, vidi se zakletog neprijatelja čistog germanstva.

Članovi njemačkih političkih organizacija kao »Tannenbergbund« moraju prisizati: da ne pripadaju nikakvoj religiji niti bilo kojoj vjerskoj zajednici; da su prijavili svoj istup iz evangeličke, odnosno katoličke Crkve; da im djeca ne će biti krštena; budu li pak bilo kojom vanjskom

silom krštena, da ne će primati nikakve vjerske pouke. Svi se članovi tih organizacija moraju pod prisegom izjaviti samo pripadnicima prave njemačke vjere.

Kristov Križ, koji je iz tame ne samo neznaboštva nego i ropstva izdigao sve narode Evrope, taj Kristov Križ, koji je i stvarni simbol cijele zapadne kulture i civilizacije, proglašuje se znakom podjarmljivanja njemačke rase i slobode.

U katoličkoj Crkvi, za koju su upravo njemački vladari i vitezovi bili najodlučniji bojovnici i križari, i kojima je križ, nažalost, počesto služio i za imperijalističku politiku teutonstva, ne gleda se drugo nego sredstvo za rasno razvodnjavanje i odnarođavanje. Kršćanska nauka u očima tih novih teutonskih pogana nije drugo nego slabljenje njemačke snage, njemačke misli i čiste rasne kulture. Upravo njemačkoj tisućljetnoj kršćanskoj kulturi navješćuje se otvoreni boj do uništenja...

I tu dolazi do paradoksa i sâm nacionalno-socijalistički pokret. Dok u svome programu govori o »pozitivnom kršćanstvu«, dok proglašuje borbu protiv internacionalnih komunista u ime spasavanja čiste arijske kulture, u isto vrijeme taj pokret otvara kršćanskoj kulturi boj i zagovara novo poganstvo njemačkog naroda.

*

* *

Kako da se protumače svi ti paradoksi?

Nije ih teško odgonetnuti.

Imoralizam Nietzscheov nije postao životno načelo samo pojedinca čovjeka nego i skupina, pa što više i samih državnikâ i državnih institucija. Egoizam lični i borba samo za svoj »ja«, lično iživljavanje »s onu stranu dobra i zla« prešlo je i na kolektive.

II. Sudbina evropske civilizacije.

Kako će narodi Evrope izaći iz tih svojih paradoksa? — Kako će među njima doći do mira? — Kako će izaći iz svih svojih političkih i socijalnih zapletaja?

Zar potpuno međusobno uništavanje? — Zar novi ratovi s najstrašnijim sredstvima razaranja ne samo nedužnih života, nego i stoljetnih napora u stvaranju civilizacije? — Zar ponosni narodi Evrope nemaju predosjećaja, da će svaki ratni sukob biti prava katastrofa za sve narode, za sve zaraćene stranke — pobjeditelje i pobijeđene?...

A zar ona stara Evropa hoće samoubijstvom svoj vlastiti rasap? — Zar ne vidi, kako ono grčevito naoružavanje ne može produhoviti čovječanstvo i ponovno izdići moralne njegove vrednote?

Zar se i nehotice ne stežu grudi od groze pred osiromašivanjem naroda, pred iscrpavanjem svih vrela Evrope, samo da se stvore strahote za uništavanje čovjeka i njegove kulture?... Istina, svi državnici opravdavaju te milijardske izdatke u cilju odbrane. A zar je sve to samo u cilju odbrane? — Ta gdje je onda napadač?...

I mi stojimo pred teškim problemima upravo Evrope:

Kako spasiti tu Evropu gospodarski protiv njezina osiromašivanja; kako povratiti međusobnu suradnju i izmjenu dobara umjesto onih težnja za autarhijom, umjesto onih sitničavih borba i rasipanja prirodnih sila i vrela?

Kako spasiti Evropu politički protiv onih međusobnih i tajnih borba i stvaranja blokova u cilju ne samo odbrane nego i navale? — Kako da se nađe politički sklad i smirivanje unutar pojedinih evropskih država?

Kako konačno utrnuti u Evropi i onaj socijalno-ideološki požar, koji prijeti svakom narodu i svakoj kulturi pravom katastrofom? Kako izbjeći i građanskim ratovima poradi oprečnih idejnih shvatanja? Ta upravo ti građanski ratovi mogu biti najstrašniji. Tome je dokaz ono zvjersko razaranje u Rusiji, Španjolskoj i Mexiku. — A neka se ne misli, da će se socijalni val boljševičkog komunizma moći ugušiti samo nekom silom, tamnicama, izgonom i bjegstvom. Baš možda time i biva taj val opasniji, jer se iz jedne države širi u drugu. Nikad ne bi Francuska bila pod tako jakim socijalnim udarom u svojoj unutrašnjosti, da bjegstvo komunista iz Rusije, Njemačke i Italije nije zarazilo francusko javno mišljenje i štampu.

Utopija je vjerovati u idealističko primirje Evrope u obliku Saveznih država Evrope — u obliku neke Panevrope. Lakše će se oživotvoriti ujedinjeno mongolsko carstvo na Dalekom Istoku. Lakše će se održati i britansko carstvo u zajednici sa svojim kolonijama i dominionima. Lakše će se provesti i reformirani Savez republika sadašnje Sovjetske Rusije s teritorijem sve do Dalekog Istoka. Lakše će se provesti i prošireni Savez američkih država, negoli Savez srednjo- i zapadno-evropskih država.

Jer što vidimo? — Upravo Društvo Naroda, koje bi imalo biti onaj preteča tome Savezu Evrope, pokazuje sve svoje bolesti raspadanja i slabokrvnosti. A ta anemija Društva Naroda dolazi prvotno odatle, što su oprečnosti samih evropskih država bile dosad prejake, a da bi se mogle putem Društva Naroda ukloniti. Bolesti naravski te međunarodne ustanove u Ženevi imale su svoje klice i u tom, što je Društvo Naroda obuhvatilo odjednom previše međusobno udaljenih država; što je svima tim državama stavilo preširoku obvezu međusobne kolektivne sigurnosti, što je i sklop međunarodnih sporova bio prevelik i odviše udaljen (Daleki Istok i Amerika), a da bi jedna ustanova sa sjedištem u Evropi mogla pravovremeno i pravedno riješiti i ukloniti sve nastale sporove. No klica je bolesti te ženevske ustanove bila i u tom, što se Društvo Naroda postavilo na fiktivnu jednakost i neovisnost samih država. U stvarnosti je Društvo Naroda već po vlastitoj organizaciji tzv. »vijeća« provelo podiobu svojih članova: na velike sile, koje odlučuju, i na male države, koje imaju ono činiti, što im velike nalažu.

Državni suverenitet malih država bio je ugrožen baš po samoj ustanovi Društva Naroda, koje je već po slovu svoga ustrojstva, stvorenog na osnovu versaljskog mira, prihvatilo načelo pravo jačega. U dojakašnjem djelovanju Društva Naroda pravo jačega nastojalo se i u praksi svagdje provesti. To se vidjelo najbolje u slučajevima, kad

je bilo na dnevnom redu rješavanje sporova među manjim državama ili kad je nadošao kakav spor između veće i manje države. Presuda je Društva Naroda bila brzo gotova. Ali kad su se pojavili sporovi između interesa samih velevlasti, u tom času počelo je Društvo Naroda pokazivati svoju slabost...

Gospodarskoj katastrofi Evrope suprotstavlja se plan jednog velikog gospodarskog područja, koje bi po sebi stvorilo ravnotežu evropskih agrarnih i industrijskih područja. Na tako širokom području ne bi bile potrebne ni one lokalne autarkije, a ni usko teritorijalno i gospodarsko ograđivanje putem carina i ograničavanja uvoza i izvoza robe.

Iako je taj plan teško ostvariv poradi privrednih interesa svake pojedine države, ipak je moguće, da se gospodarska suradnja bar djelomično provede putem stvaranja širih carinskih unija, trgovačkih ugovora i gospodarskih blokova (nordijski blok, istočni blok, podunavski blok, balkanski blok, germansko-talijanski blok i t. d.).

Istina, niti tim putem nijesu u cijelosti riješeni svi gospodarski sporovi. Evropa morat će tražiti i druge putove svome gospodarskom ozdravljavanju i jačanju.

Daleko su međutim zamršeniji politički sporovi Evrope. Daleko su i teži putovi političkom njezinu smirivanju.

Iako veliki dio političkih evropskih sporova ima svoju ekonomsku pozadinu (kolonije, životne namirnice, sirovine, osvajanje tržišta), postoje i izvorni uzroci političkim zapletajima evropskih država.

Kao izvorni uzroci mogu se označiti: mirovni ugovori i kriza demokratskog državnopravnog uređenja.

Raspravljati o mirovnim ugovorima kao uzročniku političkih zapletaja i trzaja Evrope značilo bi preći granicu običnog eseja. Mi radije zato prelazimo preko ove danas već općenito utvrđene činjenice na pojavu novih država, koje su na ruševinama ustanova demokracije izgradile revolucijom svoj novi državnopravni oblik.

Ali iako su se i te nove evropske države izgradile na negaciji demokratskih načela, ostaje još uvijek otvoreno polje svakoj pojedinoj državi i narodu, da sebi odabere onakav državnopravni oblik, kako će pravnoj svijesti državljana najbolje odgovarati.

Hrvatski narod u svom političkom i socijalnom razvoju priznavao je načelo pune demokracije — vlade naroda po samom narodu. Narodni je suverenitet počivao u općini (rodu, bratstvu), a putem općine prelazio je delegacijom na župu, odnosno banovinu, sve do vrhovne političke zajednice — države. Svaka politička zajednica putem delegacije odozdo prema gore imala je samo toliko suverenosti, koliko niža politička zajednica nije mogla ili nije htjela ili po državnom ustavu nije smjela iscrpsti svoju suverenost.

Hrvatski narod ne treba zato da se povodi ni za demokracijom engleskih lordova a ni francuske revolucije. Njegovu narodnom biću jednako su strani i svi diktatorski sistemi. Hrvatski narod mora najodlučnije da odbija od sebe i sve lažne oblike »demokracije«, što ih šire pod različitim imenima tuđinski emisari.

Kao što će svaki narod morati tražiti prema suvremenim potrebama pravi **svoj** državnopravni oblik, tako će i u rješavanju **socijalnih problema** svaki narod morati polaziti svojim iskonskim putom.

Osnovna rješenja moraju ipak biti zajednička svim socijalnim reformama. A da se ta ne mogu osnivati na internacionalnom komunizmu, kako ga je proveo ruski boljševizam i kako ga žele provesti emisari kominterne u ostalim državama, po sebi je jasno.

Prema tome nije osnovica socijalnoj reformi diktatura proletarijata nego suradnja svih staleža u jedinstvenom narodnom i općesocijalnom cilju! — Nije ni put k rješavanju socijalnim nepravda ukidanje privatnog vlasništva i prenošenje svih sredstava proizvodnje na neku imaginarnu cjelinu, nego koordinacija privatnog i skupnog vlasništva: privatno vlasništvo u korist općenitosti, skupno vlasništvo u korist pojedinca.

Rad svakog pojedinca — bilo to manuelni ili duševni rad — mora dobiti svoju punu vrijednost i cijenu. Svijest lične i socijalne dužnosti, svijest moralne odgovornosti ne samo pred pozitivnim ljudskim zakonom, nego pred metafizikom života mora biti jedna od najjačih poluga socijalnom preporodu društva. Cijena zato i posljednjeg čovjeka mora biti prema njegovu socijalnom radu, prema njegovim duhovnim vrednotama, prema njegovu višem metafizičkom pozivu.

A upravo u tom i po tom pozivu može imati jednaku vrijednost i seljak i radnik i intelektualni radnik, jednake vrednote čovjek bilo najvećeg ili najmanjeg naroda.

Socijalna reforma cijele Evrope ne smije poći zato ni putom prava jačeg, ni putom kapitalističkog iskorištavanja, ni putom Nietzscheova »nadčovjeka«, ni putom marksističkog materijalizma, ni putom boljševičkog uništavanja duhovnih i materijalnih vrednota! . . .

*

* *

Završavamo ovaj esej svijesno kao **torzo**.

Spasenje Evrope ne ovisi o planovima, o programima, o državnopravnim sistemima, nego o ljudima prodahnutim upravo onim vrednotama, koje je materijalizirana Evropa nastojala uništiti. Budućnost će Evrope ipak dokazati, da sve njezine vrednote nijesu još uništene. Pa makar je ničeizam i postao »zakon« suvremenog čovjeka, ipak će buduća Evropa pokazati, da je još mnogo ljudi, čiji je život sebična i požrtvovna ljubav za druge, čiji je život pun samozataje samoga sebe. Narodi će Evrope pokazati, da još žive muževi, koji imaju u sebi ćućenja za socijalnu pravdu, slobodu i svoj narod, — da još ima majka, koje će se svojom djecom u kolijevci žrtvovati za budućnost svoga naroda i koje će zalijevati svojom krvi i mlijekom vječna svjetlilja svoga naroda, te se ona ne ugasnu u uljenicama narodnog života; — da još živi po našim selima i gradovima zdrava srčika narodnog bića.

Svi bi narodi morali očajavati i gledati u najcrniju svoju budućnost, kad u suvremenom poganstvu i ničeovštini ne bi prosijavali i svjetliji traci, kad ideja čovjeka ne bi bila jača od gole materije, kad metafizički poziv ljudstva ne bi bio jači od ovozemnog poziva, kada i vječni Dekalog ne bi bio jači od svih ljudskih lutanja . . .

Dr. Milan Ivšić.

MOSKOVSKI PROCESI

Danas, kad je opet jedan moskovski proces uzbudio svijet svojom jezivošću, grozom i tajnama, vrijedno je osvrnuti se na knjigu Willy Schlamma »Diktatura laži« (Zürich 1937.), no ne možda toliko zbog samih procesa koliko zbog svih onih pitanja, koja su u uzročnoj vezi s njima i s tim pokretom, koji bi, prema zamisli, trebao ostvariti ljudstvu bolji i dostojniji život i svijet, a ne gori.

Taj pokret je marksizam.

Kad pišemo o njem, ne činimo to zbog tih moskovskih strahota, ili zbog sličnih strahota, jer o svemu tome šteta je mnogo riječi, kad je to tako potresno, tako strašno — i tako rječito.

Nešto drugo potiče čovjeka da uzme pero u ruku.

Ne ove strahote i ovo ludilo već oni bezbrojni ljudi: mladi ljudi puni ogorčenja zbog društvene nepravde; ljudi, u kojih prsima tuče vruće srce, srce, koje budi u njima nezadrživ i spontan protest; ljudi, koji osjećajući zlo i nepravdu vape za boljim i pravednijim; oni bezbrojni potlačeni, prevareni, poniženi, uvrijeđeni i bijedni, i svi oni koji dobro mišljahu i dobro zaželiše kad je zlo ovog poretka tuklo nemilosrdno njih ili njihovu okolinu po glavi; svi ti koji svoju vjeru, svoj protest, svoju snagu daju marksizmu, koji mu daju svoja puna srca. Svi ti nebrojeni potiču na razmatranje.

Da, treba govoriti.

Tim bezbrojnim ljudima. Treba im doviknuti što je istina, a što laž.

Jer slijepac je onaj tko ne uviđa, da je marksizam u svijetu milijune privukao, milijune onih koji osjećaju zlo, a htjeli bi bolje. Milijune onih koji ne vidješe drugog puta, drugog izlaza. Za njih marksizam postade istina, put i život.

A slijepac je i onaj tko ne uviđa laži, nepravde, strahote našeg društva.

Denis de Rougemont kaže (»Treba li promijeniti život ili čovjeka« — iz knjige »Komunizam i kršćani«) ovako: »Kršćani su mnogo više odgovorni za Marxove uspjehe kod mase, nego li je marksizam odgovoran za opadanje Crkve u modernom svijetu«, ili ovo: »U glavnom: ako se Marx vara i uspijeva, to je zato, jer Krista njegovi učenici slabo propovijedaju (bilo to riječima ili djelima)«.

Slijepac je onaj tko odbacujući materijalizam komunistički ne vidi bar tako dekadentan, trul i strašan materijalizam onog društva, kojemu i vjera i moral i istina i ljepota i dobro i pošteno i ispravno postadoše tek maska, tek isprazna forma, tek vanjština bez sadržaja, prazna ljuska, zvonak zvek šupljih riječi, forma u kojoj se je začahurila trulost, laž, nemoral, zlo, tmina i zavladala tako svijetom pod krinkom dobra.

Ali mi nismo slijepci, mi vidimo nepravde ovog društva, mi znademo, osjećamo i razumijemo sve to zlo, svu bijedu, sve strahote i nepravde, svu okrutnost, svu nesavršenost današnjih životnih uslova.

Mi to znademo i mi hoćemo bolje. Prigovori onih koji ne vjeruju u bolje društvo ni u mogućnost boljeg društva, ne smiju smesti čovjeka. Jer i onda kad bi taj pesimizam bio opravdan, živ čovjek trebao bi ostati na mrtvoj straži i posvetiti svoje sile naporima za bolje.

A jer znademo zlo i hoćemo bolje, treba da o komunizmu progovorimo kritično, jer treba ispitati, da li je on put obećani, da li vodi u zemlju obećanu, ili je tek zabluda. Zabluda teška i sudbonosna, i to ne zbog onog što je monstruozno i truhlo u njem, već zbog onih toplih srca, oduševljenih duša, koje također kao i mi, osjećaju zlo i žele bolje, ali ne vide drugog puta do marksizma.

Treba govoriti zbog tih milijuna ljudi, koji vide u marksizmu put boljem, koji mu daju žar svoga srca, snagu i vjeru svoju.

Zbog tih ljudi kojima su uši oglušile i oči oslijepile, zbog onih koji osjećaju zlo, kao što ga i mi osjećamo, i žele, kao i mi, dobro, a rugaju nam se i mrze nas, jer im trabunjaju i jer im napuniše uši kako je svatko tko njih kritizira »nenaučen«, »reakcionaran«, uskogrudan i slijep natražnjak, buržuj, fašist ili »klerofašist«, ili čovjek koji se, bilo znajući bilo neznajući, zauzimlje da ostane ovakovo stanje kakovo jest danas, u kom »nekolicina izrabljuju radne mase«, ili čovjek koji bi htio da se odstrani obusus, da se sačuva usus.

Ne bi bilo vrijedno pisati zbog onih kojima je to sve svijesna laž, ili zbog onih kojima je to propaganda i sredstvo cilju, a ne bi trebalo pisati ni zbog onih Breza koji pišu o tom, kako treba osvajati jednu za drugom mozgovne ćelije intelektualaca (prema slikovitom prikazu Brezinu u prvom ovogodišnjem broju »Književnika«), kao ni zbog tih »intelektualaca« kojima Breza daje doista jadnu svjedodžbu, a koji onda često padaju na lijepak te propagande ili možda sami pristupaju tom pokretu osjećajući svoju unutrašnju bijedu i dezorijentaciju i tražeći kakovu takovu afirmaciju. Uopće zbog te propagande, zbog tog čitavog sistema propagande, ne bi trebalo pisati, jer to su stvari dovoljno poznate i predmetom svakidašnje borbe.

Ali treba pisati zbog onih, koji toj propagandi marksizma povjerovaše, zbog onih milijuna koji mu dadoše toplinu svoga srca.

Njima treba prići — makar neprijatelju — prići isto tako topla srca i čiste duše.

Ta i oni bi htjeli ono isto što i mi.

Treba govoriti, treba kriknuti u njihove duše koje lutaju.

Zbog njih, koji zaslužiše zapravo ljubav a ne mržnju, sreću a ne nesreću, zbog njih treba protestirati i uzdignuti glas do neba i spustiti do tmine posljednje kolibe.

*

Kao djeca su u mnogočem ti kruti ljudi našeg doba. Ti kruti materijalisti i ti ozbiljni mudraci koji odbacuju svu »mistiku«, svu »nadgradnju« materijalnog, koji znadu sve »naučno« protumačiti. A kao djeca su i crni pesimisti i očajnici žvota.

I djeca i mladići, koji još jučer sve vjerovahu, danas više ne vjeruju ništa.

I djevojčice vjeruju u ljubav da sutradan ne vjeruju više u ništa do u interese.

I ono čime se još jučer zanašahu srca dječja, danas za njih nije više ništa, danas se svega toga stide. Strepe da im tko ne kaže: »pa vi ste još kao djeca«.

Za njih znači ne biti više dijete, ne vjerovati više ni u što lijepo, dobro, ne vjerovati više u smisao svega.

Ali ne, ne — ta to je ludost, ta to je tek ogromna, nenadmašiva djetinjarija kad se dijete, zbog toga da ne bude više dijete, zastidi sebe i svega što je vjerovalo, što je proživljavalo.

I tvrdnja: »samo još djeca vjeruju, samo još djeca vjeruju u ljubav, u sreću i smisao života«, — doista, najveća je djetinjarija.

Drugačija je naša slika o ljubavi, o sreći, o vjeri, a drugačija je slika djeteta o ljubavi, o sreći, o vjeri.

No zbog toga neka ne odbacujemo ono, što je najveće.

I zbog tog jer postoji zlo i jer mi želimo bolje, neka ne činimo zlo i neka ne uništavamo dobro.

Oni koji imadu vruća srca i pune duše, i koji vide zlo i koji žele dobro, zašto da oni budu poput djece?

Zašto da u svojoj pobuni spram zla sami unište ono što je dobro.

Ta to je zabluda!

*

Spomenusmo Willy Schlammovu knjigu »Diktatura laži«, no ne bismo sad htjeli govoriti o detaljima.

Nisu nam sad važni svi oni podaci, oni izvodi i zaključci o prvom moskovskom procesu (Zinovjev, Kamenjev i dr.), dokazi o laži optužbe i o nemogućnosti njenoj.

Sve je to manje više poznato.

Poznato kao i ono što Schlamm razlaže o tom, što je, ako je optužba istinita. I doista, svaki marksista trebao bi usrdno moliti svog marksističkog boga (neka nam naši marksisti oproste to pitanje boga, jer i to je za njih problem), da te optužbe nisu istinite, jer ako su istinite, onda je to sve još mnogo strašnije.

Važnije je, mnogo važnije, nešto drugo.

Stav tog čovjeka spram svega toga. Stav ne samo spram tih moskovskih procesa, već spram čitavog režima Staljinova spram osnovnih principa na kom je baziran, spram politike »pučke fronte«, spram načela da svrha posvećuje sredstva, stav spram nauke o tom, da je socijalizam »podruštvenje sredstava proizvodnje«, i stav spram mnogo osnovnih pitanja u kompleksu te marksističke »nauke«.

Stanovište Willy Schlamma, poznatog bivšeg urednika »Weltbühne«, stav čovjeka, koji uime socijalizma piše vatren protest spram te strašne Staljinove diktature laži.

*

Buni se spram tih Staljinovih strahota čovjek koji usrdno vjeruje u ispravnost i spasonosnost marksizma.

I doista trebali bi da viču do neba svi oni koji vjeruju u to, jer ta Staljinova stvarnost strašan je dementi sveg što vjeruju.

Schlamm se obara na prigovor po kom marksisti ne bi smjeli obračunavati sa Staljinom baš sada kad u čitavom svijetu »bijesni nacistička antiboljševička propaganda« i kaže, da su najveće vrijednosti života pravo na slobodu i dostojanstvo čovjeka i da je prva zadaća socijalizma

da brani baš te vrijednosti. A da njih uzmogne braniti, treba socijalist da se usprotivi laži i svim tim Staljinovim strahotama. Dakle baš zato treba pobijati Staljina, a t. zv. »realna politika« uništit će i posljednju socijalističku nadu.

Krvavo se ruga Schlamm evropskim ljevičarskim intelektualcima koji to još uvijek ne mogu shvatiti i koji bi valjda opravdavali Staljina čak i onda da optuži Trockog i Buharina da su u savezu sa sionskim mudracima prouzrokovali sunčane pjege koje škode žetvi.

Analizira »priznanja« na moskovskim procesima, ta nevjerojatna priznanja koja su posve neshvatljiva i strašna svakom zdravom mozgu. Pita se šta će tek Staljin sve priznati, kad dođe red na njega da priznaje.

Iznosi zanimive podatke o mučenju što ga izmisliše sovjetski vlastodršci.

Kako je bijedna srednjovjekovna inkvizicija u poredbi s tim novovjekim metodama: jer šta su »željezne djevice« i sva ona mučila! Ta čemu razdirati živo meso čovjeka, kad se može uništiti duša!

Priča Schlamm o postupku s nekim njemačkim komunistom u zatvoru moskovske G. P. U.

Jedne večeri uhapšenik sluša razgovor koji tik pred vratima njegove ćelije vode uznički stražar i jedan glasnik koji je baš »službeno« došao: »zar ne u ovoj ćeliji leži X. Y?« — »Da.« — »Treba da ga odvedem na strijeljanje. Evo pismenog naloga.«

Stražar čita mrmljajući, polagano, riječ po riječ, no na kraju kaže: »gle, ta tu manjka službena štampilja.«

Nadošlica razgledava ne vjerujući nalog i ljuti se: »doista! O ti idioti u uredu zaboravili su štampilju. No to ništa ne smeta, ta ti poznaješ rukopis, a znadeš i mene.«

I sad se raspreda uzbudljiv razgovor. Stražar ne popušta, a glasnik sve žešće zahtijeva izručenje, no na kraju odlazi psujući one idiote u uredu i obećaje, da će se sutra rano u jutro povratiti.

Treba li doista mnogo fantazije da zamislimo kakovu je noć proveo uhapšenik?

A onda slijedećeg jutra nitko ne dolazi. Danima nitko ne dolazi. Uopće nikog nema. Uhapšenik ostaje sam, posve sam.

Ili one prividne »justifikacije«. Schlamm opisuje kako po zatvorenog dolazi četa vojnika, odvodi ga na stratište. U zadnjem času proglasuju odgodu justifikacije, određuju daljnju istragu i slično.

Dakle oni dobro znadu šta je najstrašnije kod justifikacije.

Schlamm upozoruje na strahovito protuslovlje tih moskovskih »priznanja«.

Dakle tu priznaju špijuni, ubojice, strašni i monstruozni ljudi koji su potajno godinama rušili ono što su sami sagradili, trovatelji, briganti, ukratko najstrašniji i najmonstruozniji zločinci kakove historija pamti — no priznaju tiho i skrušeno kao jaganjci. Priznaju kad uopće nikakovih drugih dokaza nema do tih priznanja. Sve su ti ljudi bili kadri: da truju, da lažu, da se nečuveno pretvaraju, da pale djecu, da potope rudničke radnike, da organiziraju 3500 željezničkih katastrofa i uništuju živote nevinih, da truju žene i bolesne — samo nešto ne mogu, naime da još na

kraju svega slažu državnom tužitelju! Ne, ne — to ne mogu! Radije će sve priznati!

I Schlamm zaključuje: ili su optuženi doista najstrašniji briganti povijesti te su te nevjerojatne zločine izveli mirno — no tada ne mogu ovako priznavati, ili su doista priznavali — a to isključuje mogućnost ovakovih zločinstva.

Schlamm drži da će na tom logičnom zaključivanju pasti diktatura laži.

I doista ljudski je nezamišljivo ono što bi htio na primjer Kamenjev priznati. On kaže, da je teroristička zavjera organizirana i vođena po njemu, Trockom i Zinovjevu. On se je, kaže, uvjerio, da je politika stranke pobijedila u smislu socijalizma i da je odobrena po radnim masama. On je to dakle sve uvidio, oni su to sve uvidjeli, ali ih je na terorističku zavjeru ponukalo bezgranično ogorčenje na vodstvo i želja za moći. Logika kontrarevolucionarne borbe, — golo, bezidejno stremljenje vlasti.

Dakle taj čovjek priznaje, dobrovoljno priznaje, da se je odlučio na zločinstva jer je uvidio da su žrtve zločinstva pristojni, pošteni i spremni ljudi! Dakle Kamenjev, čovjek koji je 30 godina svoga života dao marksizmu i bio u prvim redovima boraca, »priznaje« da se je odlučio na ova zločinstva, jer je uvidio da je politika vodstva bila socijalistička, pobjedonosna, uspješna i odobrena po čitavom narodu!

Ili sjetimo se priznanja iz novog procesa Buharina, Rykova i drugova. Grinko na primjer priznaje, da je više od dvije godine znao za plan da se ubije Ježov i Staljin — Staljin »genij oslobođenog čovjeka«.

Ili kad u prvom procesu Reingold kaže da zajednički trockističko-zinovjevski blok nije imao političkog programa, da je bio trul, da je to bila kontrarevolucionarna banda ubojica koja je htjela da bilo kako prigrabi vlast u zemlji.

Schlamm kaže da se svi procesi koji će slijediti imadu prosuditi na isti kalup kao i prvi. I doista, priznanja, vječita priznanja. Priznanja, strašna, nevjerojatna, ljudski nezamišljiva priznanja.

No nije to jedina sličnost tih procesa. Svima je jedinstveno i to, da su ta priznanja jedini dokaz, i da se za sve ono što se može kontrolirati u Evropi, makar to okrivljeni i »priznaju«, brzo ustanovljuje da je laž. Oni sastanci Sedova u Kopenhagenu s okrivljenicima iz prvog procesa nisu bili mogući, jer Sedov nikad nije bio u Kopenhagenu. Jedan od glavnih okrivljenika iz drugog procesa — Pjatkov — leti u prosincu 1935. aeroplanom iz Berlina u Oslo, ali se kasnije utvrđuje službenim norveškim izvještajem da u to vrijeme nikakav avion nije doletio iz Berlina u Oslo. Slično je sa špijunažom u korist Engleske iz ovog posljednjeg Buharinovog procesa (izjava Chamberlainova).

Schlamm pokušava objasniti ta nevjerojatna priznanja i psihom tih starih revolucionara — ljudi koji su čitav život smatrali da svrha posvećuje sredstva.

No čini nam se, da su sva ta objašnjenja manjkava. Danas još te strahote nitko ne može potpuno objasniti.

Zanimivi su dokazi i razlozi Schlammovi da optužba nije moguća ni istinita. Zanimiva je i poredba između ovih procesa te onog Dreifussova

ili makar onog zbog paleža Reichstaga. Schlamm ističe koliko ta poredba ispada na štetu moskovskih. Dimitrovu su dani branitelji, dana mu je sloboda obrane, kazano mu je koliko se svijet zauzimlje za njega i njegove. Zanimivo je i to, kako se Schlamm obara na te »naprednjake« i na te »revolucionarne pisce«, salonske komuniste i »ljevičarske intelektualce« koji u isti čas kad bi htjeli uzbuniti čitav svijet zbog procesa Van de Lubbea šute, mukom šute, ili čak i opravdavaju moskovske događaje .

*

Da, Schlamm je naime uvidio da onaj tko bi htio udarati po zlu ne može biti sam lud ili slijep ili zao.

I Schlamm lijepo kaže: »ohladnilo je oko nas i mlakost će se smrznuti a samo goruća srca preživjet će tu zimu.« Ili: »... istinita i vrijedna je temperatura srca«, a revolucije se, kaže, ponajprije odigravaju u srcima ljudskim, u srcima u kojima je ubilježena povijest. A na početku svoje knjige citira on od Kanta (»O idealu slobode«) i ovo: »sve dobro, što nije kalamljeno na moralno dobrom raspoloženju, nije ništa drugo do puki privid i bliještava bijeda ..« i od Spinoze iz »Rasprave o državi« i »Teologijsko- političkog traktata« mjesto gdje Spinoza govori o tom, kakovom li se to prijetnjom ili obećanjem može navesti čovjek da vjeruje ono što je sasma oprečno njegovu mišljenju i osjećanju, i o tom, kako čovjek prezire kao najgadnija zla: da sam svjedoči protiv sebe pred sudom, da ubije roditelje i slično. Citira ono mjesto gdje Spinoza kaže da bi državu, kojoj bi dali pravo da na takove stvari nagoni ljude, ovlastili, da čovjeka učini ludim.

Kad smo to čuli od Schlamma nije teško domisliti se, kakovo je njegovo stanovište spram politike U. S. S. R. koja prodaje na primjer Mangan Njemačkoj, mangan bez koga se ne može zamisliti moderno naoružanje, i koja je tako izvrsne poslove sklopila s Italijom za vrijeme sankcija prodavajući joj petrolej bez kojeg je nemoguć motorizovani rat.

Pogodit ćemo sad šta Schlamm misli o tim »revolucionarnim piscima«, o tim »dijalektičarima«, »slobodnjacima«, »naprednjacima«, salonskim komunistima i »ljevičarskim intelektualcima«, o politici »pučke fronte«, o svima onima koji sebe proglasuju naprednim a protivnike svoje reakcionarima. Zanimivo je čuti mišljenje jednog od njih o svemu tome.

Do krvave ironije uzdiže se njegov stil kad govori o tim »dijalektičarima«, »liberalima« i »literatima«. Vrijedno je pročitati te retke koji su tako živi i uzbuđeni i tako vjerni da prepoznajemo u njegovim likovima tolike tipove današnjeg društva.

Još krvaviji je njegov krik kad govori o omladini koja raste pred našim očima, o omladini koja s 18 godina postaje stara, koju nauče da vjeruje u »realnu politiku«, omladini koja obožava materijalne uspjehe, koja je umjesto da bude zanesena i beskompromisna, baš obratno od toga, o omladini koja je nekoć postala komunističkom, jer nije imala razumijevanja za polovičnosti, a danas je nauljena svim uljima i nadmašuje i samog Finkelsteina-Litvinova, o omladini koja postaje cinična i koja nas odbija, jer nije radikalna makar i izgledala radikalnom.

Ruga se on rekordomaniji ruskoj i misticizmu obožavanja stroja, tehnike, misticizmu traktora. Rusija imade najveće fabrike traktora na svi-

jetu, najveće vodene ustave i električne centrale — i najveća »priznanja« svijeta.

No on je postao socijalist, kaže, ne zbog tehničkog napretka (taj napredak možda je zanimiv, jer je uspio Rusima — no kakav će biti tek tehnički napredak Nijemaca, to si ti ljudi ni zamisliti ne mogu, — primjećuje Schlamm) već zbog toga, jer nije mogao podnijeti da čovjek gazi čovjeka, niti da bude ljudska kultura uništena i jer slobodu i dostojanstvo čovjeka smatra najvišim životnim vrednotama. Ukratko, on je postao socijalista zbog toga jer je on baš sušta suprotnost svega onog, što se je, po u njegovu mišljenju, sabralo u fašizmu.

Obara se zatim svom snagom temperamenta na ono strašno načelo da svrha posvećuje sredstva. I on se zgraža nad cinizmom, nad moralnim truhležem tog načela, jer on vjeruje samo u moralno ispravno a ne u zlo i trulo.

Odbija kao strašnu glupost tvrdnju, da treba u tom »prelaznom društvenom stadiju« podnijeti mnogo nepravda zbog bolje budućnosti. O ta budućnost, zbog koje se žrtvuje naša sloboda. No svako zlo naše, mora je koja će daviti naše potomke, a samo ono što mi za njih učinimo dobra i ispravna, blago je koje će i njima ostati. Nikakovom dijalektikom ne će se u budućnosti ropstvo naše pretvoriti u slobodu, i oni koji se odriču slobode i dostojanstva čovjeka umanjuju baštinu svojoj djeci.

I pita on: šta je to zapravo socijalizam? Šta je sadržaj čežnje koja živi u njem?

Zar je socijalizam doista, kako to kažu, »podruštvenje sredstva proizvodnje«?

Sa svom žestinom i dubokim ogorčenjem protestira Schlamm protiv ovakovog shvaćanja. On to naučanje nazivlje smrtnim grijehom socijalizma.

Da, — o tom nema sumnje, da je — i to jedan od zahtjeva socijalizma. Ali ništa više. Pravedna podjela sredstava proizvodnje nije cilj već sredstvo i jedna od pretpostavka za mogućnost socijalizma.

A propaganda koja ovako objašnjava socijalizam fatalna je za nj, a laž je, da čovjeka pokreće tek »problem trbuha«. Schlamm kaže da je baš zbog takova naučanja u raznim zemljama poražen socijalizam. Jer radnici nisu — neka im to bude na čast — išli na barikade za malo takove socijalne politike. To nitko ne čini. Ono što čovjeka može zanijeti i dati mu toliko plamena da sam sebe žrtvuje, to je uvijek moć duševnih snaga (Schlamm se tuži da su to fašisti bolje shvatili i kaže, da tu moć strašno zlorabe).

No danas taj socijalizam koji je proglasio za mjerodavan »problem trbuha« nije riješio taj problem. Socijalizmu su oteli dušu, reducirali ga na oskudan ekonomski problem, a onda ni to nisu poboljšali već pogoršali.

A Schlamm sve to ne će: niti takav socijalizam, niti državu termita, niti diktaturu laži.

*

Zanimljivo je usporediti ovo Schlammovo shvaćanje s onim koje je raširenije kod marksista.

Načelo da svrha posvećuje sredstva prezire Schlamm, ali ga ne prezire marksizam ni u teoriji ni u praksi. Naprotiv mišljenje njihovih širokih krugova sasma je prilagođeno tom načelu, koje je samo po sebi tako nedogledne važnosti da doista sasma određuje način i mišljenje čovjeka.

Na sva usta govore simpatizeri Rusije: ta čemu ovi procesi? Mogli su radije sve te ljude tiho likvidirati!

Ili: da su Španjolci pobili nekoliko generala ne bi bilo revolucije.

Ovakova mišljenja su karakteristična.

Onaj tko vjeruje da svrha posvećuje sredstva, taj nužno vjeruje da su sredstva ono što je bitno i da se valjanim izborom sredstva sve može postići. Pogotovo kad čovjek bude na tako visokom »naučnom« stepenu te »znade«, da ima samo jedna pokretna snaga i to ekonomski motivi, dok je sve drugo tek »ideološka nadgradnja« ekonomskih životnih uvjeta.

O kako su ti ljudi osiromašili život čovjeka priznavajući samo jedan društveni motiv, i to ekonomski. Zapravo osiromašili su svoje znanje, jer ih život neprestano tuče po glavi i podučava boljem — makar su oni oboružani tako savršenim »znanstvenim pogledom na svijet«, kojim znadu »protumačiti« historiju i proreći i obrazložiti budući razvoj društva.

No do čega dovodi taj strahoviti princip da svrha posvećuje sredstva, pokazat ćemo primjerom za koji smatramo da je bez prispodobe grozniji od svih tih moskovskih procesa, slučaj, da strašnijeg nije bilo, i ako Bog dade, ne će više nikad ni biti takovog.

Ima tome možda kakovih pola godine što se je kod nas prilično raspačavala knjiga amerikanskog novinara John Gunthera »So sehe ich Europa«. Naši ljevičari širili su tu knjigu smatrajući očito, da je to vrijedan prilog njihovoj propagandi.

I doista taj poluinteligentni Amerikanac, koji iznosi mnoštvo interesantnih pojedinosti, kadgod daje svoj sud o ljudima, događajima i pokretima simpatizira s »ljevičarima«. On vidi sve što ima dobra u Evropi u tom pokretu, i u Rusiji.

O Staljinu kaže ovako: »Staljin je najmoćniji čovjek na zemlji. I jedan od najvećih«. Dakle, kako vidimo, prilično je sklon Staljinu.

Taj John Gunther, koji govoreći o njemačkom 30. lipnju kaže, da je Hitler tog dana postupao kao Al Capone, sa upravo dražesnom ležernošću opisuje Staljinove sporove s Trockim i sadašnje događaje. Inače amerikanski opširan ovdje je lakonski kratak. Citira Staljina koji je negdje rekao, da se revolucija ne može provesti u rukavicama, i da vođa revolucije vodi borbu s onima koji zaostaju i s onima koji bi suviše napred.

Trocki je htio da mnogo ranije provede kolektivizaciju i socijalizaciju seoskih gospodarstva. Pošto se je Staljin tada tome protivio, čovjek mora pretpostavljati, da je to valjda još u ono vrijeme bilo preuranjeno. Kako je Staljin započeo tim poslom kasnije, jamačno je kao dobar vođa revolucije pogodio pravi čas. No ipak — došlo je do opiranja seljaka godine 1932.

Upravo klasičnom jednostavnošću opisuje Gunther događaje.

»Naravno, bilo je gladi«.

Nije najvažnije — kaže Gunther — što je od gladi pomrlo nekoliko milijuna ljudi (neki kažu i pet do šest milijuna ljudi) već je mnogo važnije, da je U. S. S. R. izvojevala ogromnu bitku baš za dobro seljaka.

Seljaci se opriješe, i oni su morali — makar je to strašno — okajati svoj grijeh.

I Gunther tumači šta su to seljaci skrivili da su milijuni od njih morali pomrijeti od gladi.

Pjatiljetka predviđa kolektivizaciju seoskih gospodarstava. Trebalo je izručiti oruđe i blago vodstvu kolektivnih gospodarstava. No uznemireni seljaci poklaše blago nego da ga izruče kolektivnim gospodarstvima. Poklaše ogroman procent svega blaga — udarac od kog se Rusije može oporaviti najranije godine 1940. Staljin je vjerojatno prekasno shvatio svu veličinu štete.

Dakle tempo kolektivizacije bijaše prebrz .

Te godine 1932. pokušaše seljaci još jednom da se opru.

Cijene poljskih proizvoda bile su kukavne. Kad je došlo vrijeme žetve, seljaci su poželi samo toliko, koliko bijaše dosta za njih same da prezime. Čitava ostala žetva propala je na poljima.

To je bio udarac, opasan udarac. Staljin je to shvatio. Ako popusti propala je revolucija (tu sad Gunther citira H. G. Welsa ovako: preživjele klase ne iščezavaju dobrovoljno!).

Državni sakupljači žita dadoše se na posao. Oduzeše seljacima onaj mali dio žetve koje su spasili za sebe. A kad je ponestalo žita, zavlada glad. Rusko je narodno gospodarstvo još uvijek toliko primitivno da o uspjehu žetve ovisi hoće li biti glada ili ne će

Naravno, vlada je mogla povratiti seljacima nešto žita, no ona to nije učinila .Staljin je odlučio da seljaci okaju svoju pobunu. Oni su se slijepo i ludo oprli da se pobrinu za žetvu — lijepo, neka sad izgladne. I oni su doista izgladnjeli. Gladom je slomljen otpor seljaka. Nakon toga provađana je kolektivizacija polagano i mirno. Od godine 1932. do 1935. opet je 25% zemlje socijalizirano.

Gunther ovako završava to strašno poglavlje: .»seljaci se opriješe. Otpor je mogao sovjetsku uniju oboriti na koljena. No otpor je skršen na gvozdenoj volji Staljinovoj. Najprije poklaše seljaci svoje blago, a onda su poubijali sami sebe«.

Evo tako piše čovjek za koga se ne može kazati da je marksist. On je tek preuzeo način mišljenja, on je po osjećaju svojem pučkofrontaš«.

Evo to su rezultati fanatizma, mržnje, ludosti i onog strašnog načela, da svrha posvećuje sredstva.

Mislimo da u historiji nema strašnijeg divljaštva i strašnijeg pokolja od ovog Staljinova što ga opisuje Gunther, no Gunther to sve razumije i odobrava. Po njem je izvojevana bitka za dobro seljaka, po njem se seljaci sami poubijaše! A razumiju to još i mnogi i mnogi, a ne samo Gunther. Svi oni koji usvajaju ono neljudsko načelo o svrsi koja posvećuje sredstva. I ne zna se šta je strašnije: da li smrt ovih seljaka ili činjenica, da su ljudi koji zaželiše bolje nakon što su uvidjeli zlo našeg društva, prihvatili ovo strašno načelo, i slična strašna načela.

Povijest gladi god. 1932—1933 zvuči kao neka strašna i nevjerojatna priča. No da i nije istinita, da gladi nije ni bilo i da nije ovako nastala,

strašno je, što ima ljudi koji nešto slična mogu odobriti, koji mogu opravdati takove grozote i to u ime onog neljudskog načela da svrha posvećuje sredstva.

Strašno je, što to odobravaju baš oni koji se probudiše iza nemirna sna da se bore sa zlom ovog društva.

Strašno je to, doista strašno.

*

No nije sad riječ o fanatizmu i o krvavim plodovima njegovim.

Srca onih koji vide i čuju zlo, a žele bolje, dokopava se marksizam.

Privlači im se na stotinu načina. Zrak je zasićen njegovom propagandom, njegovim parolama. I danomice susrećemo nazovi intelektualce koji majmunišu i prepričavaju čuveno, a da ne shvaćaju pravo odakle im to. Marksisti su oni — ne zaboravimo to — koji sve uspjehe i životne pojave tumače ekonomskim uvjetima života. A propaganda moćno je oružje njihova »prosvjećivanja«.

Istina, povijest nam pokazuje kako su se uvijek oni, koji su nešto vjerovali i koji su se za nešto borili, žrtvovali. Ideje koje su pobjeđivale bile su toliko jake da obuzmu ljude. Ideje pobijediše ponajprije u dušama svojih boraca, a onda se nezadrživo proliše svijetom. Pučka fronta je novo shvaćanje borbe — a kako se lako može uvidjeti, i to shvaćanje sasma konzekventno proizlazi iz teoretskog saznanja, da svrha posvećuje sredstva. No neka im je pučka fronta i taj način borbe.

No treba da se odgovori na pitanje, da li imade u tom pokretu mogućnosti da on dadne ono što obećava, ili bolje, što očekuju od njeg srca ražalošćena, razočarana, bolna, srca koja se njemu kao istini, životu i putu obraćaju.

Da li je on doista svjetlost, toplina i nada?

Ta čudna vjera utemeljena na materijalizmu.

Da li je sve ovo Staljinovo ludovanje tek izrod pokreta, izrod koji treba osuditi, no izrod po kom se ne može prosuđivati čitav pokret. Ili, zar imađe kakove uzročne veze između te ruske stvarnosti i same nauke? I da li je protest Willy Schlamma rješenje čitavog problema? Da li je istina da ljudi toplih srca i uzbuđenih duša, ljudi koje je pokrenulo zlo oko njih i ona želja duboko u njima, želja i potreba za boljim, da li je istina da takovi ljudi treba da poput Willy Schlamma protestiraju spram Staljinovih grozota — i nastave istim putem?

Da li njihovi koraci doista vode toplini, svjetlosti, boljem — ili oni koracaju ususret noći, propasti i novim Staljinima?

Istina, materijalizam tog naučnog pogleda na svijet nije vulgarni materijalizam, već filozofski. Materijalizam koji bi htio protumačiti život i društveno zbivanje. No na kraju: to je ipak materijalizam.

Materijalizam sa svim svojim konzekvencama.

A konačna konzekvenca svakog materijalizma očaj je i pustoš.

Život po njem nema pravog sadržaja. Sadržaja u koji mi vjerujemo, sadržaja koji pruža pravu sreću i svu snagu ne afirmacijom našeg ja ili naših interesa, već predavanjem u vječni život, u vječni smisao života.

A materijalizam u krajnjoj konzekvenci nije utjeha. On priznaje samo materijalno. On je osiromašio naš život na izvanjsko, na prolazno,

ništetno, turobno. On je, domišljen do kraja, pesimističan. On, domišljen do kraja, baca ljudske duše u očaj. On, nedomišljen do kraja i ugnijezdivši se u mozgovima i srcima slabića, dovodi do cinizma ili do Staljinovske izopačenosti, ili do nauka poput onih »čaše vode« o ljubavi i inače o životu.

Ta život društva po njem je tek igra ekonomskih uvjeta; život naš nema drugog sadržaja do materijalnog — a sve ono što mi toliko cijenimo, ideološka je tek nadgradnja ekonomskog i materijalnog.

To su one bezbrojne »buržujske predrasude«, to su kojekakovi »misticizmi« i natražnjaštvo svakog koya. Ljubav je također tek nadgradnja ekonomskog i trabunjanje bolećivih romantika, a vjera je »opijum naroda«, opijum potreban izrabljivačima kod njihove rabote.

Tako dakle? A šta ostaje netaknuto? Šta nam poštediše ti napredni i naučni mozgovi?

Doista malo: tek život slučajnosti, život bez pravog smisla, život nepravedan i lud turoban do ludila i onda kad bude postignuto »besklasno društvo«, život koji će davati sve tako oskudno, nejednako, škrto, prolazno. Život bez elana, bez budućnosti, bez vjere. Život da se proživi ovih trideset, četrdeset, pedeset godina ...

Pojedinac može uvidjevši besmislenost života počiniti samoubijstvo. No narod to ne može. Životni instinkt u njem jači je. I on će prije podivljati. Podivljat će, ako nekome uspije da ga uvjeri, da nema svjetlosti, da nema topline, prave sreće ni vjere, ni pravog smisla.

I to je razlog zašto marksizam rodi ovakovim plodovima kao Staljin. Nema slučaja. Sve ima svoje razloge. Staljina je iznio taj pokret i to nije slučaj. I zbog toga Willy Schlamm nema pravo kad misli da može svojim protestom spasiti pokret. I zbog toga čine krivo oni koji vjeru svoju i vruća srca svoja, uznemirena zlom oko njih i željama dobrog u sebi, poklanjaju tom pokretu. Jer on doista nije istina, život i put.

O v a S t a l j i n o v a s t v a r n o s t n i j e t e k i z o p a č e n o s t p o k r e t a, i z o p a č e n o s t k o j a b i s e m o g l a p o b i t i. J e r p o b i j a j u ć i j e m o ž e m o s p a s i t i p o k r e t. T r a g e d i j a t o g p o k r e t a n i j e u S t a l j i n u, i n i j e n j e g o v a p r o p a s t u o v i m k a s n i j i m z a b l u d a m a! N e, n e! B a š n a p r o t i v! U p o č e c i m a n j e g o v i m z a p i s a n a m u b j e p r o p a s t. Perditio tua ex te Israel — vrijedi za nj. Ta nauka zabluda je u svojim počecima. U njegovim temeljima ugradiše kamenje koje se raspada. Gradiše zgradu u močvari i zgrada se ruši nedozidana. No mnogi dadoše krv svoga srca toj gradnji, koja izgledaše tako moćna i sjajna.

Žalosno je kad se međusobno bore i raskrvaruju i uništavaju oni, koji traže put, istinu i život. Žalosno je to i bolno. No tako je to od pamtivijeka. Bijaše tako u sudbinama pojedinaca i u sudbinama pokreta i naroda.

No kad vidimo da ima nešto truhlo oko nas, ako zaudaraju laži, gnjusnoće, zlo, prevare, pokvarenosti, tad znajmo: treba se oboriti na sve to, svom snagom srca i uma. Udariti beskompromisno.

A da to uzmognemo, treba da naša srca budu čista a naš um vedar i pun vjere.

Onaj tko prisluškuje željama svog srca, željama boljeg, onaj koga uznemiruje zlo oko nas, neka ne dozvoli da mu duša strune.

Rekli su doduše da je i ljubav i vjera misticizam i obmama, i zastidješe se zbog toga sebe sama, no učiniše zlo.

A zlo su činili i kasnije kad pođoše krivim putem. Putem koji vodi crnoj noći i propasti.

I tako oni, koje je zlo uznemirilo, koji zaželiše dobro, učiniše zlo.

Dr. Vladimir Židovec.

Ne zna, kud bi — na koju li stranu...

BEDEM ŠUTNJE

Ja vjerujem, premda ne znam, čijim darom
u mome se srcu razotkrilo nebo.
I ne znam, da li bih poletom i žarom
nekom, u skrušenju, zahvaliti trebo.

O, kako je blago slutiti, da sreća
može odjedamput, nenadano stići,
kada me baš ništa na patnju ne sjeća
i kad mogu stazom uznesenjâ ići.

Dižem se u besnu. Da li zbilja živim?
Jer bude me čežnje i rastu mi snage.
Vlastitom tijelu, ja se noćas divim,
a duša je opet čista i bez ljage.

Osvijetljena soba mjesečinom s krova,
oživljene stvari, koje mrtve bješe.
Ja sam opet dječak ljubavi i snova,
te me i radosti i žalosti tješe.

Još posljednja četvrt, pa će ponoć doći
ravnodušno, hladno, iz sjeverna doba.
A ja ne znam, ne znam, kud ću ove noći,
da zaklopim oči zanosa i bola.

Zvonko Kuhar.

IZA ŠETNJE

Kod najljepše stavke otvorena knjiga.
Skromno šute slova odabrana štiva.
Bilježnica s perom (more njenih briga).
Ona njene tuge i radosti skriva.

O, kuda je pošla iz neznana kuta
ona djevojčica, čedo moga srca?
I ovog trenutka, kuda plaho luta?
Da li vedra pjeva, ili sjetna grca?

Sve je tako blago. U obilju sunca
sniva čitav kraj i sjenica se žari.
Gdje je ona? Da li silazi s vrhunca
s cvijećem, smijehom i nevinom čari?

Idu časovi i kasne ure zvone.
Neprimjetno će se stisnuti vrata
i ući će ona ko iz druge zone,
da me svega posve kosama od zlata.

Zvonko Kuhar.

MODERNA ŠTAMPA

Autorsko pravo na novinske članke

Autorsko pravo je u bitnosti privatno-pravnog značaja[52], a tiskovno pravo spada u javno-pravnu sferu[53], ali su ta dva pravna područja usprkos toga vrlo usko povezana.[54] Autorsko pravo smatra se imaterijalnim pravom ličnosti (autora), a pravni poredak[55] pruža mu pravnu zaštitu tečajem određenog vremena.[56] Moderni pravni poredak proširuje tu autorsko-pravnu zaštitu i na duševne produkte, koji su izneseni putem tiska. To pitanje najuže je povezano s ovlašćenjem na pretiskavanje vijesti i članaka, koji su publicirani u novinama (časopisima),[57] odnosno s pravom zaštitom novinskih vijesti.[58]

U vezi s tim pitanjem iznose se glavniji momenti, koji se tiču časopisa. U današnje vrijeme pripada naročita važnost časopisima,[59] koji se u mnogom smatraju (zajedno s novinama) nosiocima duševnog života, a da se tom konstatacijom ne umanjuje kulturna važnost knjige. No knjiga predstavlja završetak misaonog procesa i duševnog stvaranja, a svrha joj je da pruži zaokruženu cjelinu na području lijepe književnosti ili znanosti. Knjizi prethodi mnogovrsni i različiti monografički literarni rad tako, da ona predstavlja neke vrste završetak. U socijalnom životu opstoje mnoge pojave, koje se nalaze u kretanju i razvitku, i koje upravo po tome nijesu još podnesene za cjelokupni prikaz u knjizi. Tu predstavlja dobar časopis dragocjenu naknadu za knjigu. Časopis je pri tome potpuno ravnopravan knjizi, a nije pretjerana tvrdnja da se kulturni život sadašnjice (kao ni proces kulturnih promjena) ne može promatrati bez

---

[52] Dr. E. Darvaš: Teoretska osnovica pozitivnog autorskog prava (Arhiv za pravne i društvene nauke. Beograd. Godina XXV, knjiga XXX, drugo kolo broj 2 ex 1935).

[53] Dr. Leonid Pitamic: Država. Ljubljana. 1927., str. 210 i sl.

[54] Rudolf Heizler: Presserecht und Urheberrecht (Zeitungswissenschaft. Monatsschrift für internationale Zeitungsforschung mit Archiv für Pressenrecht. Berlin. 12. Jahrgang. Nr 10. vom 1. X. 1937, str. 737 i sl.)

[55] Wilhelm Schapp: Die neue Wissenschaft vom Recht. Zweiter Band: Wert, Werk und Eigentum. Berlin-Grunewald. 1932, str. 41. i sl.

[56] Josepf Kohler: Lehrbuch der Rechtsphilosophie. Dritte Auflage neu bearbeitet von Dr. Arthur Kohler. Berlin-Grunewald. 1923, str 51. i sl.

[57] Dr. J. Šuman: O pravu preštampavanja članaka izašlih u novinama i časopisima (Arhiv za pravne i društvene nauke. Beograd. Godina XVII, drugo kolo, knjiga XIV, godina 1927, broj 3.—4.).

[58] Dr. Zetsche: Der Rechtsschutz von Pressenachrichten (Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht. Berlin. Jahrgang III.-1936, Nr 13.—14., str. 656).

[59] Annaliese Zander: Die Zeitschriften des deutschen Pressewesens (Zeitungswissenschaft... 10. Jahrgang, Nr 10.—11. vom 1. X. 1935, str. 525. i sl.). — Elisabeth Peters: Die historische Fachzeitschrift (Zeitungswissenschaft... 11. Jahrgang, Nr 5. vom 1. V. 1936, str. 214). — Friedrich Medebach: Die philosophische Zeitschrift. (Zeitungswissenschaft... 11. Jahrgang, Nr 5. vom 1. V. 1936, str. 210).

točnog poznavanja časopisa, odnosno da časopisu pripada za socijalni i politički odgoj širokih slojeva naroda mnogo aktualnija važnost (prednost) nego knjizi. Časopis nije za to samo nosilac plodonosnoga duhovnog dobra, koje u sebi sadrži podjedno i klicu kulturnog razvitka i moralnog podizanja, nego i zrcalo, u kojemu se vjerno odrazuje pojedina strujanja kao i dobre i zle strane života odnosne epohe. Upravo zbog važnosti, koja pripada časopisu u novije vrijeme, osnovana je posebna asocijacija za njegovo unapređenje. Na poticaj Hippolyta Mounier-a osnovana je godine 1927. »Fédération Internationale de la Presse Technique et Periodique« sa sjedištem u Parisu. Zadaća je toga saveza da zastupa interese stručnog novinstva bez obzira na vrstu, t. j. sviju časopisa i periodičkih listova, koji se bave pitanjima znanosti, privrede, sociologije, obrta, trgovine i poljodjelstva, prava, povijesti, umjetnosti, literature, sporta i sl. izuzevši pitanja politike. Pored toga nastoji taj savez među svojim članovima unapređivati međunarodne veze zajedništva te ih pomagati prema prilikama i mogućnosti. Od osnovanja do sad održani su kongresi toga saveza u Parisu, Rimu, Berlinu, Genevi, Barceloni, Bruxellesu, Wienu i Warszawi, a od 6. do 11. IX. 1937. održan je posljednji (deveti) kongres u Paris-u. Ovoj federaciji je prema tome svrha da poveže u jedan savez moderno novinstvo, koje se pojavljuje u formi časopisa. Od velikih kulturnih naroda na pripadaju toj federaciji zasad Engleska i USA, iako se vode ozbiljni pregovori za njihov pristup, dok su spremnost za pristup izjavile Holandija, Česko-Slovačka, Meksiko, Turska, Argentina i dr. Nastojanje toga saveza polazi za tim, da postane reprezentant internacionalnog stručnog novinstva. U tom pogledu opstoji u tom pogledu različita struktura u pojedinim državama. Tako su primjerice u Njemačkoj i Italiji već udruženi svi časopisi, dok su u nekim drugim državama udruženi većinom samo tehnički ili stručni (znanstveni) časopisi. Ovogodišnji (deveti) kongres toga saveza, koji je održan u Parisu, raspravljao je o mnogobrojnim relevatnim problemima kao primjerice o odnosima dnevnih novina naprama časopisima (tom prilikom istaknuto je, da časopisi zaslužuju svako unapređenje sa strane javne uprave, jer predstavljaju važan i ravnopravan član novinstva), o osnivanju internacionalnih organizacija za unapređenje zajedničkih interesa prema stručnim skupinama (oko 10 do 12 skupina). Mimogredno spominje se, da je Njemačka već provela stručnu organizaciju po skupinama. Dalja pitanja toga kongresa ticala su se raspačavanja stručnih časopisa, postavljanja norma za format časopisa uopće itd. U pogledu arhivalija i dokumentacije zaključena je saradnja s arhivima za svjetsku privredu u Hamburgu (Weltwirtschaftliches Archiv), zatim suradnja nakladnika stručnih časopisa kod osnivanja stručnih škola u različitim državama. Idući (deseti) kongres održavat će se godine 1939. u Berlinu. Sadanji predsjednik federacije je M. Besc.

Okolnost, da većina zakona o regulaciji autorskog prava samo nuzgredno uređuje periodički tisak, uzrokuje, da se na tom pravnom području mora većinom operirati s analogijom. U tome leži i razlog, da je specijalno autorsko pravo tiska (novinstva) dosta neobrađeno pravno područje. To vrijedi naročito za autorsko-pravne i nakladno-pravne odnose, koji opstoje između nakladnika novine (časopisa), uredništva i njegovih saradnika. Pregled te komplicirane pravne materije pokušao je iznijeti

Huber,[60] koji se u svom prikazu ne ograničuje samo na interesantna teoretska opažanja o autorsko-pravnim, nakladno-pravnim, o općim osobno-pravnim normama, nego pokušava naći i praktična rješenja za pojedina pitanja u težnji, da se i na tome pravnom području omogući postignuće pravne sigurnosti. Pri tome valja uvažiti činjenicu, da se autorsko pravo danas smatra subjektivnim pravom, koje je socijalno fundirano. U dosljednjoj konzekvenciji znači to stajalište, da članovi, koji su publicirani u novinama, uživaju uz određene pretpostavke autorsko-pravnu zaštitu tako, da se ti duševni produkti ne smiju tečajem određenog vremena (na pr. do smrti autora i 50 godina iza njegove smrti) reproducirati bez dozvole autora ili njegovih pravnih nasljednika. No pored toga subjektivnog prava autora opstoji njegovo ograničenje, koje je statuirano u interesu javnosti, a koje čitavom autorskom pravu daje značaj socijalno vezanog prava. Za to su od takve autorske zaštite statuirani određeni izuzeci gdjegod prevladava interes javnosti. Ovom prikazu nije svrha da iznese cjelokupan pravni materijal, koji se tiče toga prikaza. Radi informacije iznosi se samo starija pravna regulacija toga pitanja u Jugoslaviji (godine 1929.) i novija austrijska regulacija (1936.).

U Jugoslaviji regulirana je pravna zaštita autora zakonom od 26. XII. 1929. o zaštiti autorskog prava (Službene novine, broj 304.-CXXIX. od 27. XII. 1929.), kojim se zaštićuje svako književno i umjetničko djelo, koje je prvi put izašlo u Jugoslaviji, zatim književna i umjetnička djela jugoslav. državljana bez obzira da li su izašla u Jugoslaviji ili u inozemstvu ili uopće nijesu izašla, i konačno svako književno djelo stranog državljanina, koje je izašlo u inozemstvu na hrvatskom, srpskom ili slovenskom jeziku. Pod književnim i umjetničkim djelima smatraju se sve tvorevine na području književnosti i umjetnosti, i to naročito djela književnosti (lijepe književnosti i znanosti), predavanja, govori, propovijedi i druga slična djela itd. Autorsko pravo obuhvaća čitavo djelo i njegove pojedine dijelove. Djelo smatra se objavljenim s voljom autora (ovlašćenika autorskog prava), ako je u izvorniku (reprodukciji) pristupačno javnosti, a izašlim, ako je s voljom autora (ovlašćenika autorskog prava) stavljeno u promet. Tim zakonom ne zaštićuju se između ostaloga: a) zakoni, naredbe, službene odluke i rješenja kao ni spisi, koji su od službenog lica izrađeni za službenu upotrebu, b) poslovni oglasi, robni katalozi, cijenici i upute za upotrebu industrijalnih proizvoda, tiskani oglasi, koji služe potrebama domaćega ili društvenog života, knjige za upisivanje, bilježnice i slično, ali se zaštićuju, kad se prema obliku i sadržaju mogu smatrati djelima književnosti ili umjetnosti, i c) predavanja i govori, koji su održani na javnim skupštinama, sazvanim u političke svrhe, kao i govori, koji su održani kod suda ili druge javne oblasti, s tim izuzetkom, da je bez privole autora (njegova pravnog nasljednika) zabranjeno umnožavanje i raspačavanje predavanja i govora u obliku zbirke, koja sadrži isključivo ili u glavnom njegove govore. Autori mogu slobodno raspolagati s prinosima (prilozima), djelima (kalendarima,

---

[60] Martin Huber: Die urheberrechtliche und verlagsrechtliche Stellung des Redaktuers und seiner Mitarbeiter im Pressewesen (Buchdruckerei Gisler and Cie) Altdorf. 1937.

almanasima itd.), izuzevši da je drugojačije ugovoreno. Autoru (njegovu pravnom nasljedniku) pripada isključivo pravo da svoje djelo stavlja u promet, objavljuje, iznosi javno na predavanjima, reproducira i umnožava. U § 25. istog zakona određeno je, da je dozvoljeno pretiskavanje članaka iz novina i drugih periodičkih tiskopisa u druge novine i periodičke časopise, ako se njihov sadržaj tiče aktualne politike, ili religioznih, privrednih i drugih pitanja, koja u široj mjeri interesiraju javnost, uz uvjet, da pretiskavanje nije po autoru izričito zabranjeno i da se ne promijeni smisao članka. Pretiskavanje članka književnoga, znanstvenog ili umjetničkog sadržaja iz jednoga periodičkog tiskopisa u drugi nije dozvoljeno ni u onom događaju, u kojemu zabrana nije izričito izražena. Pretiskavanje dnevnih novosti i vijesti o različitim događajima, kojima pripada značaj obavješćivanja tiska, nije zabranjeno zakonom o zaštiti autorskog prava, ali se ne smiju u druge novine pretiskavati vijesti, koje su primljene žičnim ili bežičnim putem, a kod kojih je označeno podrijetlo od stranog korespondenta (agencije), prije izmaka roka od 24 sata računajući od njihove prve publikacije; u potonjem događaju valja uvijek jasno označiti podrijetlo odnosne vijesti. Dozvoljeno je: a) doslovna reprodukcija pojedinih mjesta (odlomaka) određenoga objavljenoga ili izašlog književnog djela, kojemu pripada pomenuta pravna zaštita, ako uvršćeni odlomci ne iznose više od tri stranice izvornoga književnog (odnosno jedne stranice izvornoga glazbenog) djela, a ni u jednom događaju ne smije reprodukcija iznositi više od polovine izvornog djela, i b) uvršćavanje izašlih manjih književnih djela (njihovih dijelova), koja su zaštićena tim zakonom, u zbirku, koja sastoji od djela većeg broja autora, ako je ona namijenjena crkvi, školi ili nastavi uopće, ali uz nagradu.

U tom pogledu može kao ugled poslužiti najnovija reglementacija toga pravnog pitanja, koja je sadržana u austrijskom zakonu[61] o autorskom pravu BGB1 Nr 111/36 über das Urheberrecht an Werken der Literatur und über verwendte Schutzrechte (proglašen dne 9. IV. 1936.). Tome je zakonu svrha da pruži pravnu zaštitu duševnom stvaranju i duševnom vlasništvu na području literature, glazbe, kiparstva i filma. Među sredstva, kojima takva duševna kulturna dobra (vrednote) postaju pristupačna općenitosti, spada u prvom redu novinstvo. Zbog toga bavi se pomenuti zakon u mnogim svojim odredbama novinstvom. Ovamo spada naročito: a) zaštita novinskih članaka. Zakon zajamčuje autoru takvih članaka određena prava na njihovo iskorišćavanje (i to naročito pravo na njihovo umnožavanje, raspačavanje, radio-prijenos, javno predavanje i javno izlaganje), a pored toga pruža mu pravnu zaštitu za njegove duševne interese (droit moral). Takva pravna zaštita duševnog vlasništva naročito je važna za članke, koji su publicirani u novinama tako, da autoru svakoga takvog članka pripada autorsko pravo na nj. No kod toga se pretpostavlja, da u svakom konkretnom događaju predleži vlastito duševno stvaranje, jer samo uz taj uvjet pripada autoru autorsko-pravna zaštita. Poslovni oglasi, različiti pozivi i sl., koji izlaze u novinama, ne uživaju autorsko-pravnu zaštitu, jer kod njih ne predleži pomenuta

[61] Dr. Robert Bartsch: Das neue österreichische Recht Ergänzbare Sammlung Wien. 1936., II. Rechtspflege, a) Bürgerliches und Handelsprecht, 4.

pretpostavka, iako i u takvim događajima može interesirano lice preduzeti progon u smislu zakonskih propisa o suzbijanju nedozvoljene (nelojalne) utakmice. Svojstvo duševnog djela i stvaranja manjka i kod saopćenja faktične naravi, koja se publiciraju u novinama, a tiču se običnih novinskih izvješća, različitih mješovitih vijesti, dnevnih novosti i sl. Austrijski zakon izričito ističe da takve novinske vijesti ne uživaju autorsku zaštitu. Taj zakon određuje u pogledu novinarske korespondencije, da se novinarska izvješća (koja su sadržana u novinskim korespondencijama ili u sličnom posredovanju saopćenja i vijesti u novinama) ne smiju reproducirati doklegod nijesu objavljena u jednoj novini (časopisu), koji je od sabirača takvih vijesti na to ovlašćena. To vrijedi i za vijesti, koje korespon. bureau-i ili agenture posreduju preko posebnoga radioprijenosa vijesti abonentima, b) članci o dnevnim (aktualnim) pitanjima. Takvi članci uživaju autorsku pravnu zaštitu bez svake formalnosti i priuzdržaja, jer tu tvori pravnu zaštitu sam čin stvaranja duševnog djela. No osobitost novinstva iziskuje ipak da se drugojačije reguliraju članci o dnevnim pitanjima. U vezi s međunarodnim utanačenjima o autorskom pravu određuje austrijski zakon da se pojedini članci o privrednim, političkim i vjerskim dnevnim pitanjima, koji su objavljeni u određenoj novini, smiju pretiskati, raspačavati i umnožiti te javno prodavati i proširivati pomoću radio-aparata. No ta sloboda pretiskivanja i proširivanja može se isključiti izričitom zabranom. Ako autor takvog članka želi spriječiti pretiskivanje u drugim novinama (časopisima) mora to izričito zabraniti, i to ili u samom članku ili u posebnoj klauzuli, koja se nalazi na naslovnoj strani odnosne novine (časopisa). Prema tome je slobodno pretiskivanje i proširivanje isključeno, ako se kod članka nalazi klauzula »patisak zabranjen«, odnosno ako je na naslovnoj strani tiskopisa stavljena klauzula »pravo umnožavanja pridržano«, »patisak zabranjen« ili slično. No to ne vrijedi za umjetničke dnevne vijesti, nego samo za dnevne vijesti o privrednim, političkim ili religioznim dnevnim pitanjima. Ako patisak članka o dnevnim pitanjima pomenute vrste nije izričito zabranjen, smije se pretiskivanje u drugoj novini (časopisu) ili proširivanje pomoću radia (javnog predavanja) vršiti samo uz naznaku upotrijebljenog vrela (tiskopisa, iz kojeg je članak prenesen) i označenog imena (pseudonima) autora. Tko se služi novinskim člankom mora dakle navesti novine, kojih je izdavač ili nakladnik stekao pravo na objavljenje odnosnog članka. Time što druga novina reproducira vijest, koja je već objavljena u određenoj novini, vrši reklamu za tu novinu, jer mora navesti naziv, a protučinidba za tu reklamu sastoji u ovlašćenju na reprodukciju njezinih članaka, koji se mogu slobodno prenositi. Tom prilikom smiju se provesti skraćivanja, dodaci i druge promjene na reproduciranom članku samo ako to odgovara običajima u prometu, ali se pri tome ne smije nikad preinačiti njegov bitni sadržaj i smisao upotrijebljenog.[62]

Povrede autorskog prava (bespravno prisvajanje ili iskorišćavanje tuđega autorskog prava bez privole autora ili njegova pravnog nasljed-

[62] § 44, 79.—80. BGBl Nr 111-36. — Rudolf Heizler: Reformen im neuen oesterr. Presserecht (Zeitungswissenschaft... 10. Jahrgang. Nr 10.—11. vom 1. X. 1935, str. 573).

nika) potpadaju pod kaznene i civilno-pravne sankcije. Dokaznom postupku u događajima povrede autorskog prava, i to naročito dokazu pomoću vještaka, pridavala su i starija zakonodavstva znatnu važnost. Tako se primjerice tužba za zabranu daljih povreda i na naknadu štete zbog povrede autorskog prava prema prijašnjem austrijskom zakonodavstvu kretala na dosta širokoj razini; od toga je civilno-pravna zaštita sezala dalje od kazneno-pravne, ali je zato prva bila kompliciranija: na potpunu naknadu štete moglo se tužiti u svakom događaju, u kojemu je zahvat (povreda) izvršen namjerice sa svjesnom krivicom, i to pred civilnim sudom još prije ustanovljenja vrste i opsega krivice počinitelja po nadležnom kaznenom sudu. Lice, koje se smatralo povrijeđenim u svom autorskom pravu, moglo je pred civilnim sudom (bez obzira na kazneni postupak) tražiti naknadu štete (damnum emergens) i naknadu izmakle dobiti (lucrum cessans), a pored toga i određenu (primjernu) novčanu svotu za druge osobne štete ili nepovoljne učinke, koja se ustanovljivala prema slobodnoj ocjeni suda. I u onim događajima, u kojima tuženom licu nije dokazana nikakva namjerna krivica, moglo je povrijeđeno lice (autor, njegov nasljednik) od njega tražiti povratak neopravdanog obogaćenja. No u svim tim događajima manjkalo je stalno mjerilo, koje je trebalo nadležnom sudu omogućiti da sam odluči da li su mjere i novčane svote, koje je zatražilo povrijeđeno lice opravdane ili ne. Djela duševnog stvaranja, koja zaštićuje autorsko pravo, nijesu naime tržišna roba kao primjerice kukuruz ili pokućtvo. Redaktori staroga austrijskog zakona bili su toga svijesni, pa su zato stvorili onu gotovo začudnu odredbu, da sudac presuđuje povrede autorskog prava i pravne zahtjeve, koji su s time povezani, po slobodnom sudačkom uvjerenju uvažujući pri tomu sve konkretne okolnosti. No jer se od suca ne može tražiti, da pored prava točno pozna i literaturu, umjetnost, glazbu i njihove reprodukcije (iako takvo poznavanje predstavlja u načelu temelj za donošenje pravedne ocjene i odluke), predviđeno je u zakonu (§ 56) prizivanje stručnjaka, a vlada je zakonski ovlašćena da naredbenim putem formira kolegij stručnjaka, koji su na poziv suda konkretno dužni davati stručna mišljenja u stvarima, koja se tiču povreda autorskog prava. Pomenuti novi austrijski zakon stvorio je (naprama dotadanjem pravnom stanju) u tom pogledu znatne promjene. U težnji da provede potrebne distinkcije, koje u modernom zakonu često znatno olakšavaju njihovu jasnoću i primjenu, raščlanjeni su pomenuti zahvati u tuđe autorsko pravo (povreda isključivosti prava, »das Ausschliessungsrecht«, razdijeljena je u »Unterlassungs-und Beseitigungs«-anspruch, a oboje se dalje dijeli prema tome, da li se povreda tiče književničkih ili umjetničkih djela, odnosno na formalnu primjenu u pogledu osobitih događaja u modernom novinstvu. Novota naročito je dalekosežna s obzirom na odštetne zahtjeve, koji se osnivaju na povredama autorskog prava. Ustanovljeno je, da povrede autorskog prava ovlašćuje povrijeđeno lice na primjernu naknadu štete i ako ne predleži nikakva krivica povreditelja. Kod skrivljenih povreda može povrijeđeno lice tražiti izmaklu dobit i odštetu kao i naknadu za pomenute druge štete koje nijesu uključene ni u kojoj imovinskoj šteti. Kod povreda isključivog prava, koje su skrivljene neovlašćenom upotrebom radia, filma, kazališta i sl., može se tražiti dvostruka primjerena

naknada, ako ne predleži veća šteta. No ni za događaje ne određuje zakon ništa napose o visini i vrsti naknade štete, visini protupravnog obogaćenja, t. j. novi austrijski zakon ne određuje, da o tim pitanjima treba u sporu saslušati stručnjaka. Pitanje dokaza sa stručnjacima i postavljanja stručnjaka u sporovima radi povrede autorskog prava, interpretirano je naredbom austrijskog saveznog ministarstva za nastavu od 30. VI. 1936., u tom pravcu, da su raspušteni kolegiji stručnjaka, koji su prije bili formirani, i da je stupanjem na snagu novog zakona uspostavljeno pravno stanje, kojemu pogledu prizivanja i saslušanja stručnjaka vrijedi i na drugim područjima prometnog života tako, da s jedne strane mogu interesirane parbene stranke sudu ponuditi stručnjake iz područja duševnog stvaranja, koje onda sud prema potrebi postavlja i saslušava kao stručnjake, a s druge strane mogu sami sudovi u konkretnim sporovima na osnovi prijedloga stranaka ili po svojoj ocjeni postavljati takve stručnjake. No u pitanjima, koja se tiču povrede autorskog prava u vezi s novinstvom (novinskim tiskopisima) nastala je u Austriji počevši od godine 1936. promjena u toliko, što su pripadnici novinarskog zvanja organizirani u stalešku skupinu tako, da novinarska komora zastupa njihove staleške interese. Novinarska komora pozvana je (§ 3, točka d) da daje stručna mišljenja oblastima (dakle i sudovima) i javnim interesnim skupinama. Prema tome moraju nadležni sudovi u takvim sporovima potrebno stručno mišljenje ili nominiranje stručnjaka zatražiti od novinarske komore. Položaj novinarske komore može se u tom događaju prispodobiti s položajem odvjetničkih komora. Prema tome moraju se austrijski sudovi u buduće u pomenutim sporovima prema potrebi obraćati na novinarsku komoru radi nominiranja stručnjaka u krugovima novinara. Predstojništvo novinarske komore mora u svakom konkretnom događaju sudu označiti stručnjaka. Zbog toga nijesu u tom pravcu više potrebni stalni zaprisegnuti sudski stručnjaci (vještaci), a to se smatra zgodnijim, jer se na području duševnog stvaranja zbivaju česte promjene.

Dr. Eugen Sladović.

»Ako bi civilizacija skrenula s puta, kojim ide već tamo od Renesanse i prešla na naivno (!) opažanje konkretnih stvari, odmah bi to dovelo do čudnovatih posljedica. Materija bi izgubila primat. Duševne vrijednosti postale bi jednake fiziološkim. Moral i religija postale bi isto tako nužne kao na primjer matematika, fizika, kemija. Sadašnji sistem odgoje izgledao bi apsurdan. Škole i univerze bile bi prisiljene, da mijenjaju svoje programe. Pitalo bi se liječnike, zašto se samo brinu, da nas zaštite od organskih bolesti, a ne također i od duševnih. Zašto oni izoliraju ljude sa zaraznim bolestima a ne i one, koji šire duševne i moralne bolesti. Zašto se smatraju opasnim prilike, koje škode organima, a ne one koje šire pokvarenost, kriminal, ludilo...«

(Dr. Aleksis Carrel.)

L I S T A K

Književni prikazi

LIRIKA U IZDANJU PODODBORA MATICE HRVATSKE

Prva četvrt godine 1938. obilna je s izdanjem moderne hrvatske lirike. Osim drugih nakladnika ili vlastitih izdanja prvenstvo nosi Matica Hrvatska. Uza svoja Redovita izdanja, Malu i Suvremenu knjižnicu podupire i mnoga druga nastojanja koja ne stoje baš pod njezinim direktnim utjecajem. U svoju zaštitu primila je i novoosnovane Pododbore, što uz praktično-merkantilnu svrhu služe i svojoj nacionalnoj namjeni. Osnovani skoro u svim većim i važnijim našim gradovima, pokazuju uz kulturno djelovanje i pridizanje stanovitu samostalnu vitalnost (Šibenski je Pododbor na pr. izdao Cvitanovu poeziju), pa među tim brojnim Pododborima sa svojim radom i izdavanjem knjiga, prednjači zagrebački. To je posve i razumljivo, jer najviše književnika živi u Zagrebu, pa kao takvi mogu lakše vršiti i neki direktniji utjecaj uz lične sugestije.

Neobična plodnost i ovogodišnja zamašitost zagrebačkoga Pododbora sastoji se u tome što je skoro najednom izdao dvanaest knjiga suvremene hrvatske lirike (Do sada su izdali samo dvije knjige lirike i to Tadijanovića i Delorka), što bi sačinjavalo godišnju seriju knjižnice Pododbora Matice Hrvatske. U knjižnicu zagrebačkoga Pododbora ušla su prominentnija imena hrvatskih modernih suvremenih pjesnika, kojih pjesničke produkte često susrećemo u svim uglednijim hrvatskim književnim časopisima i revijama, a to su: Dragutin Tadijanović: Pepeo srca; Olinko Delorko: Rastužena Euterpa; Mate Balota: Dragi kamen; Slavko Batušić: 23 pjesme; Antun Bonifačić: Pjesme; Dobriša Cesarić: Spasena svijetla; Vladimir Kovačić: Otrovano proljeće; Ivo Kozarčanin: Mrtve oči; Vjekoslav Majer: Svirač i svijet; Anton Nizeteo: Uspavanka vremenu; Luka Perković: Drugovanje s tišinom i Vlado Vlaisavljević: Kruha i srca. Sa stajališta umjetničkoga razvoja hrvatske moderne lirike korisno je i potrebno, da je zagrebački Pododbor nastupio kao kulantni nakladnik, jer su nam na taj način predstavljeni mnogi mladi hrvatski pjesnici, kao što su opet mnogi time našli i svoje mjesto ondje gdje im je uz osjećaj i psihička predispozicija. Redoslijed knjiga lirike je više slučajan negoli vršen po nekome principu, pa prema tome ne moraju nositi neku prednost oni, kojih je knjiga izišla kronološki prije.

Već iz samih naslova razabiremo da jedino umjetnički artistički princip spaja navedene pjesnike, a sve ostalo ih razdvaja. Sublimirana čuvstva i osjećaji, suptilnost misli i snova ističu se kod svih pjesnika koje na svoj subjektivni način iznose i prema tome dokazuju svoje pjesničko doživljavanje, umjetničko proživljavanje i solipsističku snagu kreiranja i iznošenja. Ovaj osnovni i primarni princip treba neumoljivo primjenjivati u lirici, kako bi se dovinula trajne vrijednosti i umjetničkoga značenja. Navedene zbirke poezije sadrže mnogo umjetničkih kvaliteta, iskrenih pjesničkih snova i toplih zanosa ljudskih srdaca, pa kao takve obogatit će hrvatsku suvremenu liriku s umjetničkim prilozima antologijske vrijednosti. Kreativna snaga svih pjesnika nije jednako snažna, proćućena i izražajna, pa kolektivno o njima govoriti teško je i skoro nemoguće. Osim nekih dodirnih i karakterističnih zajedničkih crta ostalo je specifično, individualno u čemu se zapravo i sastoji bit

umjetničkog uočavanja, pjesničkoga zrijenja i proiciranja, pa je stoga potrebno progovoriti specijalnije i pojedinačno. Kraj svega ovoga izdane zbirke moderne suvremene hrvatske lirike jesu očiti dokaz pozitivizma, plodnosti i izražajne snage lirskoga stvaranja, po čemu se suvremena lirika popela na zamjernu visinu i prikazuje nam se kao refleks svoga vremena u evropskoj relaciji sa strane svoje sadržajnosti, konceptivnosti i artističke formalnosti. Ona nas uzdiže na viši niveau i dostojno nas reprezentira, čime ujedno dokazuje svoje pravo na opstanak i vitalnu izražajnost, a u nacionalnom sklopu na njegovu istančanost duha, profinjenost ukusa i sposobnost kreativnoga stvaranja uz lagodno pridavanje i smjerno pridonošenje profinjenim i istančanim kulturnim zahtjevima.

Knjige pjesama su u raznobojnom platnenom uvezu raskošno opremljene i nešto odveć zlatom isprutane, što nekako djeluje zasitljivo i napadno otskače. Tisak je lijep i pregledan na debelom kartonastom papiru, pa su knjige i s te strane privlačive i moderne. **Branko Krmpotić.**

RAD J. AKADEMIJE KNJIGA 259.

U 259. knjizi Rada Jugoslavenske akademije (Zagreb 1937.) izašla je studija dra Jaroslava Šidaka: »Problem bosanske crkve u našoj historiografiji od Petranovića do Glušca« (146 str.).

Baveći se više godina problemom bosanske crkve, obično nazivane bogomilskom, i istražujući njene odnošaje prema katoličkoj i pravoslavnoj crkvi te hipotetski njezin utjecaj na husitizam, pisac je objelodanio gore spomenutu studiju. U njoj izlaže najvažnije nazore o pojavi t. zv. bogomilstva nastojeći da kritički obračuna s dosadašnjim stavom naše nauke. Iza toga bi imao slijediti prikaz vjerskih odnosa u Bosni i susjednim zemljama od 12.—16. stoljeća te konačno razmatranje o ulozi bosanske crkve u socijalnom i političkom životu sredovječne Bosne te o njezinu položaju prema ostalom kršćanstvu.

Od god. 1869. dominira u historiografiji nazor Franje Račkoga o bogomilskom karakteru bosanske crkve No kolikogod je njegovo djelo o »Bogomolima ili patarenima« obrađeno pronicavo i s velikom erudicijom, slaba mu je strana bez sumnje ta, da se ono temelji na spisima, od kojih nijedan ne potječe od pristaša bosanske crkve, nego su ih sastavili njezini protivnici. Oslanjajući se na domaće izvore, iz kojih se dade rekonstruirati nauka i ustrojstvo bosanske crkve, dr. Šidak odbacuje koncepciju F. Račkoga i utvrđuje, da ona nema ništa zajedničko s dualističkim herezama i da se po svojoj nauci ne razlikuje bitno od ostalih kršćanskih crkava. Već je Ć. Truhelka upozorio, da se ni u jednom bosanskom ili dubrovačkom izvoru ne nalazi ni sam naziv »bogomila«.

J. Šidak odbacuje istodobno tezu B. Petranovića (1867.) i Vase Glušca (1924.), da je bosanska crkva pravoslavna. Postoje tekstovi, u kojima srpska pravoslavna crkva osuđuje i proklinje bosanske heretike. Glušac čini pogrešku, da pomoću spomenika pravoslavne crkve, koja se održala u Zahumlju i Travunji, nastoji dokazati pravoslavlje bosanske crkve, ne razlikujući očito vjerske odnose u Zahumlju od onih u Bosni. Iz držanja same pravoslavne crkve je očito, da ona nikad nije osporavala pravo katoličke crkve na Bosnu, niti ju je kada svojatala za se. Bosanski vladari, u koliko nisu bili »bosanske vjere«, kako bi rekli Dubrovčani, bili su katolici, kao kralj Tvrtko.

Izabrani »episkopi crkve bosanske« odilazili su u ranije doba u Dubrovnik, da ondje prime posvetu od dubrovačkog nadbiskupa, i u tom se uglavnom sastojala njihova ovisnost o rimskoj stolici. No ta je veza bila pravno prekinuta god. 1238. odlukom kurije, koja je te godine podredila bosanskog biskupa izravno sebi. Od tog vremena živi bosanska crkva potpuno samostalnim životom bez ikakove jurisdikcione veze sa Zapadom i Istokom.

Dr. Šidak veli, da bosanska crkva pripada svojom naukom, a vjerojatno i obredima istočnoj crkvenoj kulturi, ali se od istočne crkve razlikuje osobitim ustrojstvom i okolnošću, da ne priznaje carigradskog patrijarha za svoju vrhovnu vjersku glavu. No glavna je razlika između Istoka i Zapada upravo u obredima i crkvenom ustrojstvu, dok u nauci, ako izuzmemo pojave raznih heretičkih pokreta, nije bilo bitnih razmimoilaženja, i stoga za sada nije jasno na osnovu čega dr. Šidak stavlja bosansku crkvu u istočnu sferu.

Tvrdnje dra Šidaka u ovoj studiji dokumentirane su, koliko mu je trebalo, da pobije starija mišljenja o problemu bosanske crkve. Valja počekati objelodanjenje II. i III. dijela studije, da se upozna i ostala dokumentacija, pa da se uzmogne stvoriti konačan sud o njegovu rješenju spomenutog problema. Međutim je već i prvim dijelom bačeno novog svijetla na to važno poglavlje bosanske prošlosti. **Dr. Z. D.**

V. RIEGER: SELO U SOVJETSKOJ RUSIJI

(Matica Hrvatska, Zagreb, 1937.)

Poznato je, da komunisti smatraju seljake svojim najvećim neprijateljima zbog toga što se opiru kolektivizaciji, neprirodnoj industrijalizaciji, što su nosioci privatnog vlasništva, slobode, konzervativizma i prirodnoga reda. Stoga je razumljivo, da je između ova dva protivnika moralo doći do bezobzirnoga sukoba. S jedne strane marksistička težnja, moć, sila i teror državnih vlasti, a s druge strane život i čvrsti otpor sela i seljaka. Oba protivnika stradavaju. Državna vlast neprestano mora skretati od svojih teorija, nešto popuštati, da bi seljaci dali živjeti, da bi hranili vojsku i gradove. Seljaci pak krvlju i životom plaćaju svoj otpor i čestom gladi. Upravo ovaj sukob iznosi nam autor u svojoj knjizi dovoljno iscrpno, da bi si mogli stvoriti pravilan sud o odnosu jednog zločinačkog i krvavog sistema prema selu i seljacima. Pisac je na strani ruskoga seljaka i veli: »Onaj, tko živi u tamnici, ne će uza sva bogatstva ovoga svijeta biti sretan. Isto tako i onaj, tko živi u velikoj tamnici, državi, koja zarobljuje i prisiljava ljude, da se liše svoga »ja«, ne može biti zadovoljan. Zato je posve pogrješno htjeti sagraditi materijalno blagostanje na uništenju ljudske slobode, slobode ličnosti i osnovnih čovječjih prava. To nužno mora dovesti do nezadovoljstva, neraspoloženja, a u skrajnjem slučaju i do »sabotaže«, a kako to u praksi izgleda, najbolji nam je primjer današnje stanje u Sovjetskoj Rusiji«. **O.**

IVO BOGDAN: SVJEDOČANSTVA O RUSIJI

(Društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1938.)

U predgovoru ove knjige stoji: »Donosimo nekoliko izjava naših ljudi. Donosimo njihova imena i prezimena. Donosimo podatke, gdje su se rodili i gdje sada stanuju. Donosimo izjave koje su dali pred svjedocima. Te izjave može od njih svatko čuti, koji ih o tome zapita. Donosimo zatim druga svjedočanstva Francuza, Engleza i Amerikanaca, koja smo uzeli iz knjiga na stranim jezicima. Eto iz svih tih svjedočanstva izaći će kao sunce jasna istina o životu u boljševičkoj, komunističkoj Rusiji«. I doista sva su ova svjedočanstva porazna za jednu stvarnost, u kojoj je ljudsko dostojanstvo bez ikakve cijene.

»... Najgori je onaj stalni strah i vječna nesigurnost«. »Nikada im nisam vjerovao i nikada ne ću vjerovati komunistima«. »Židov je veći gospodin od komuniste«. »Narod sada mrzi komuniste i do komunizma nitko ne drži ništa«. »... Pravi sustav potlačivanja ...«, »sovjetski sindikati ne služe radniku«. »Zašto su tako dugo oni, koji su odlazili u Rusiju sakrivali istinu o pravom stanju radnika u toj velikoj zemlji?« »Mi smo bili zaprepašteni, kad smo vidjeli tako niske plaće«. »Radnik nije

ništa drugo, nego brojka u velikom mnoštvu računa. Svaki radnik je u Sovjetskoj Rusiji neka vrst pokornog vojnika, neka vrst kažnjenika, koji je neopozivo povezan uz određeno mjesto, koji mora izvršiti stanoviti posao, i tu više ni u čemu ne smije biti prigovora«. »Dakle, odnos »viših« i »nižih« u Rusiji izgleda ovako: Na vrhu je gospodar Staljin (1), Politički ured ima 10 članova, Središnji odbor stranke ima 71 član, stranka ima 1,800.000 članova, Rusija ima 168 milijuna stanovnika«. »Komunistička stranka služi samo zato, da neki ljudi prigrabe ili sačuvaju povlastice na štetu drugih i ne teži se uopće za tim, da se ukinu povlastice«. »Budite manje iskreni i nastojte, da odobravate svaku naredbu vlasti, pa će vam biti dobro«. »Boravak u Rusiji je najbolja agitacija, koja stvara protivnike komunizma«. I t. d. — Doista je bilo vrijedno i potrebno izdati knjigu ovakvoga dokumentarnoga karaktera. O.

Dr. O. B. PEROVIĆ: KOMUNIZAM

(Društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1938.)

Zbijeno, no ipak jasno izložena je u ovoj knjizi marksistička nauka, zatim rad i nastojanja komunističkih vođa i prvaka, i konačno objektivno i stvarno stanje ili bolje reći bijeda i te nauke i tih nastojanja u svim mogućim manifestacijama života. Život, odnosno čovjek i njegova istinska priroda jači su od svih lažnih teorija i na njima se lomi bijes materijalističke tvrdoglavosti. Očito boljševička Rusija pokazuje u rukama potpune vlasti komunista, da život obara svojom vlastitom snagom besmislenost jedne teorije, pa čak i onda, ako se ovaj život ispoljava bez organiziranog otpora. Nije stoga čudo, da i boljševički vlastodršci popuste životu, da bi sebe što dulje održali — životom, jer bi po teorijama slomili vrat.

Na kraju knjige pisac odlučno odbija komunizam kao svjetsko zlo i mogućnost svake veze s njim. G.

Kazalište

KA MESARIĆ: ESTERA

Neuspjeh ove najnovije Mesarićeve »igre u šest slika« ne leži toliko u pomanjkanju kazališnoga talenta, koliko u nekom urođenom autorovu raspoloženju, da iznenađuje publiku. Jer to se uistinu rijetko događa, da drama dosegne svoj zaključni prizor na koncu treće slike i da se iza kako je svršila, u nove tri slike lica pletu i prepliću kojekakovim »problemima« žrtve, akcije, ljudske slabosti i definitivne pobjede zla, bez obzira na odlično riješenu katarzu prvih triju slika. (To je poput onoga običaja, kojim su se služili neki stariji romansieri, da na koncu verbalno objašnjavaju sudbinu lica do smrti).

I kad smo tako prisiljeni govoriti o dva dijela Estere, onda se mora priznati, da je prvi dio bio vrlo simpatično primljen. Estera, inteligentna djevojka uspijeva raskrinkati spletkara komercijalnog direktora Amana, u korist prevarenoga idealiste šefa Asvera i izrabljivanih radnika, među kojima se nalazi i građevinarski poslovođa, Esterin otac. Uza svu šablonu žurnalističke dikcije, tešku kompliciranost i maglovitost kompozicije i vrlo jednostavnoga raskrinkavanja podmukloga Amana, prvome dijelu osigurava uspjeh čisti dramatski razvoj situacije, nagli i napeti uspon i moralno efektni Amonov poraz, a Esterina pobjeda. To više, što se lik jake, superiorne žene sve rjeđe susrećemo u novijoj literaturi.

Drugi dio je pokvario sve. Nemotivirana ljubav između Estere i dobroga šefa Asvera, nemogući deklamatorsko-intelektualistički dvoboj između Estere i Asverove žene, beživotne scene između Asvera i njegove žene Vastije, a ponajviše ne-

jasnija i isključivo mozgovna »žrtva« Esterina, sve to uz mnoštvo drugih negativnosti pomelo je publiku, koja se našla nasukana u neshvatljivim pličinama Mesarićeve simbolike. Biblijska imena nijesu mogla spasiti ništa, jer drugi dio je negacija svake slutnje biblijskoga motiva, pa sve skupa djeluje afektirano i iskonstruirano. Da su prve tri slike razrađene u čitavu večer, »Estera« bi bila siguran i lijep uspjeh, jer Mesarić posjeduje odlične sposobnosti i sve vanjske uvjete za dramskoga pisca, naročito živ i sadržajan dijalog, koji bez hijatusa nosi sa sobom ravno u dramatski vrtlog, kao i finu duhovitost i humor. Ali i to je, upravo nekim čudom zatajilo u drugom dijelu komada.

Stoga je od glumaca jači uspjeh postigla jedino gdjica Herzberger kao tajnica Mamukan, koja je originalno izigravala »psihoanalitički« tip Freudove obožavateljice, Esteru se junački usudila zaigrati početnica gdjica Manja Figenwald, kojoj je g. Mesarić podjednako kriv za uspjeh kao i obratno. Svi su ostali, u prvom redu g. Grković, lojalno izvršili svoju dužnost. D. Ž.

K. H. ROSTWOROVSKI: IZNENAĐENJE.

Po svim zakonima antikne drame, smišljeno, postepeno, do minucioznosti konstruirano, realističkim detaljima kao i pravilnim psihologiziranjem ispunjeno, odvaja se ovo djelo od modernih »slikâ« improviziranoga i brzoga teatra. Makar je to djelo novijega doba (Rostworovski je umro 4. veljače ov. god.) osjećaj neke distance stalno prati čovjeka kroz čitavu večer. Staloženo psihologiziranje i stimung-prizori daju i previše dojam neke regularnosti, proračunanosti svakog efekta, sređeno slaganje jedne tanke osjećajne naslage na drugu do paroksizma tragičnoga udara, iz kojega onda zaglavinja užas ljudskoga zločina i ljudske boli, sve po sigurnom nekom zakonu i mjeri.

Tome dojmu doprinosi možda najviše to, što je autor objavio, da se radi o »istinitom događaju«, a pri tome se, kolikogod ima nešto za sebe ta autentična potvrda ljudske boli, koju se u ovom slučaju ne bi usudila izmisliti ni najbujnija mašta, ipak gubi toplina umjetničkoga elana u doživljavanju licâ i karakterâ. Više frapira užas istinitoga događaja kao takav nego umjetnički izraz tragičnoga, ali uza sve to, ovo je djelo ozbiljne umjetničke kvalitete i u dobrim rukama može postići maksimum umjetničkoga efekta, na mjestima upravo klasičnoga prizvuka.

Mati, da spasi jednoga sina od siromaštva, ubija nepoznata bogata gosta i ne sluteći, da joj je to drugi sin, koji se taman vratio iz Amerike. Kad ga je sakrila pod krevet i oprala krv čekajući dok otac donese vreću, pa da mrtvaca nekud bace, namjesto vreće donosi izbezumljeni otac vijest, koju je u susjednoj krčmi saznao, da se to povratilo njihovo rođeno dijete.

Zločin, koji je izazvao udvostručenu kaznu, da se katarza slegla u nenadmašivi užas sudbine, od kojega mati poludi, a otac očekuje udar pravde kao jedini spas. Autor je jednako na visini u pripravi, djelu, katarzi i svršetku ovoga dramatiziranoga događaja. G. Dujšin je i kao redatelj i kao otac uložio toliko pažnje oko svake sitnice, svake poze, svake riječi i geste, da je priprava ispala kao neka filigranska psihološka gluma, dosljedna i u sebi zaokružena do virtuoznosti. Tko zna uživati u glumi kao takovoj, lako će prijeći i preko mjestimične usporenosti i literature.

Gđa Hafner-Gjermanović je kao majka pokretala čitavu akciju, opasnu, da se svaki čas pretvori u patetiku ili u grubost, tako finim glumačkim instinktom i oprezom, da je njena igra uz g. Dujšina suvereno pretočila u život čak i ona mjesta autorova, koja su previše mozgovno konstruirana i literarno parfumirana. Tek se osjećalo, da joj organ nema dovoljno snage za tvrdi i suroviji ton.

Očevo saznanje istine u zlobnom društvu obijesne mlađarije i lukavoga židova Abrameka vrhunac je čitavoga komada i Dujšinova stvaranja te večeri.

Križanje čiste i nečiste savjesti u jednom tragičnom nesporazumu, iz kojega će svaki čas vrcnuti varnica najstrašnije istine i ono svijesno i nesvijesno produžavanje njena dolaska izradio je i autor i g. Dujšin dubokim umjetničkim gledanjem.

A majčino saznanje, koje se protisnulo do njezina mozga kroz diskretnu slutnju i očevu nijemost, pretvorilo se u veličajnu ekspijaciju ljudskoga grijeha i utonulo u mrak ludila kao da se i sama bol morala rasplinuti od svoje prejake težine. Šta tu čovjeku ostaje nego molitva. Užasnuti susjedi popadali na koljena. Kor moli prekidan majčinim ispaštanjem. Nezaboravna scena! Velika glumačka ljepota! Punina čiste tragike! **D. Ž.**

Umjetnički pogledi

IVAN GENERALIĆ

Talenat je Generalićev jasan. Dosadašnje su izložbe to očito pokazale, a i ova najnovija to potvrđuje. Crtež mu je lak, siguran i fin. Smisao za kompoziciju je kod njega jak, jednako kao i smisao za ispravne odnose boja.

Njegova je Breugheolovska baza (vidi na pr. pejsaž Iz Bilogore, br. 2), nažalost, u mnogim stvarima retuširana Hegedušićevim gledanjem, uvjetovanim više ideološkim nego artističkim razlozima i tako je prvotno Generalićevo gledanje, potisnuto u drugi plan, dobilo sasvim drugi oblik. I ako nam se, možda, prigovori, što se — ocjenjujući njegove slike— osvrćemo na jednu sasvim neartističku stvar kao što je ideologija, onda taj prigovor nije na mjestu. Jer prvo, i sam se slikar odrekao čistog artizma i »stao na frontu« (kako bi rekao Krleža) u borbu za jednu ideologiju. A drugo u našem gledanju nemoguće je izlučiti rezumsku komponentu, koja uz osjećajnu komponentu sačinjava naše gledanje. I zato odrediti se kritički prema jednom slikaru ne samo u čisto artističkom, nego i u ideološkom pogledu, nije tako neshvatljivo, kako bi to neki htjeli. To je, štaviše, u izvjesnim slučajevima i potrebno.

Čini se, da su ovog puta najbolje Generalićeve stvari u temperi. Ulja su mu najslabija. — Jesen na selu (br. 1) koloristički je vrlo dobro uspjela. Jednako je neobično dobar pejsaž Iz Bilo gore (br. 2) s osnovnim sivim tonom i fino usklađenim kolorizmom. Povratak s paše (br. 8) dobar je kao pejsaž, u kojem je Generaliću uspjelo organiski dobro povezati prirodu s ljudskim i životinjskim figurama Od crteža su mu vrlo dobri: Bedenikova hiža (br. 21) i Stiska (br. 22). Ostali crteži, pa još dvije slike, koje bi spadale u ovu grupu (Hlebinski bereki br. 9 i Na potoku br. 17), loši su i nijesu uspjeli.

Serija slika: Majkobožari (br. 4), Proštenje (br. 5), Prošencija I. (br. 6), Prošencija II. (br. 28), Jogenj (br. 10), Sa sajma (br. 12), Ovrha (br. 13), Križno drevo (br. 14) Zabava I. i II. (br. 15 i 16) i Skapanje krumpira — može naći svoje predšasnike u Hegedušićevim podravskim motivima. Fizionomije, tipovi figura, stavovi figura, čitave scene — sve je to već ustaljeno i to se manjim ili većim varijacijama ponavlja. Zato su mu i bolji radovi, na kojima pejsaž dominira. Ove gore navedene stvari programatski su tako skučene, da je lični doživljaj Generalićev reduciran na minimum. Sav propagandno-artistički rekvizit Hegedušićev i ovdje je primijenjen: debeli ugojeni pop s crvenim pojasom, kao suprotnost bokcima, svete slike, crkvene zastave, proštenje s glavnom scenom povraćanjem, tučnjava, degenerirana i blesava lica, ovrha s jednim obligatnim mrtvacem i crkvenom mrtvačkom zastavom, križno drevo, kojemu su — dadako — najbliži pop i neki dobro ugojeni ljudi, dok u isto vrijeme bokci stoje negdje straga, anđeo na sakristiji, pa križevi na kućama i opet križevi... Generalić je ovdje prešao već na ideološku bazu i baš radi toga treba

ga požaliti. Šteta što svoj talenat stavlja u službu jedne ideologije, koja je osuđena na propast. Ta je ideologija dala jednog Maksima Gorkoga, koji je na jednom mjestu rekao: »Umjetnik ne traži istine, on je stvara«. To znači, treba umjetno stvoriti istinu, da se na temelju tako iskonstruirane istine može udariti na razne sisteme, ideologije i naziranja. Na toj bazi radi Hegedušić, a na toj istoj bazi sazdan je jedan dio Generalićeva rada.

Već pogled na jednu ili drugu sliku Generalićevu dokazuje duboku proživljenost i snagu realiziranja tog doživljaja, uz izvrstan crtež dobro zapažanje i smisao za koloritom. I baš zato možemo još jedamput ustvrditi, da je šteta za Generalićev talenat.

M. Keglević.

Socijalni pokreti

UREDBA O OSNIVANJU NOVIH MIROVINSKIH ZAVODA ZA PRIVATNE NAMJEŠTENIKE

Od 1. siječnja 1938. god. prošireno je mirovinsko osiguranje privatnih namještenika na cijeli teritorij države. Ovo se osiguranje vrši prema Zakonu o penzionom osiguranju službenika iz 1906. god., a koji je zakon donekle izmijenjen (»prečišćen«) 1933. god. Po ovom zakonu od 1906. god. provađa se mirovinsko osiguranje namještenika na bivšem austrijskom području (u Dalmaciji i u Sloveniji) već 30 godina, a preko mirovinskog zavoda u Ljubljani.

Proširenjem ovog osiguranja nastala je potreba da se ustanove novi mirovinski zavodi što je učinjeno spomenutom uredbom 24. III. o. g. Po ovoj uredbi, osim dosadašnjeg mirovinskog zavoda u Ljubljani, osnovat će se novi mirovinski zavod u Zagrebu, Sarajevu i Beogradu. Svi ovi zavodi imat će za uže područje svoje poslovnice.

Teritorijalna baza, na kojoj se prostiru ovi mirovinski zavodi jesu okružni uredi za osiguranje radnika uz odstupanje za one kotare pojedinih okružnih ureda, koji su podpadali pod bivše austrijsko područje.

Mirovinski zavod u Zagrebu obuhvatat će teritorij okružnih ureda za osiguranje radnika: u Zagrebu, Osijeku, Karlovcu i Sušaku izuzevši od ovog posljednjeg kotare: Kastav, Krk i Rab, koji će potpasti pod ljubljanski mirovinski zavod. Zagrebački mirovinski zavod imat će poslovnicu u Osijeku za teritorij osječkog okružnog ureda.

Mirovinski zavod u Sarajevu obuhvatat će teritorij okružnih ureda: u Sarajevu, Banjoj Luci, Tuzli, kao i teritorij okružnog ureda u Dubrovniku bez kotara: Dubrovnik, Metković, Korčula i Kotor. Ovi će kotari i nadalje biti pod ljubljanskim mirovinskim zavodom. Poslovnica sarajevskog mirovinskog zavoda bit će u Banjoj Luci za područje okružnog ureda u Banjoj Luci.

Mirovinski zavod u Ljubljani obuhvatat će teritorij okružnih ureda u Ljubljani i u Splitu kao i one naprijed spomenute kotare, koji su izuzeti od mirovinskog zavoda u Zagrebu i u Sarajevu. Osim toga kod ljubljanskog mirovinskog zavoda predviđeno je osiguranje svih pomoraca (namještenika parobrodarskih poduzeća) bez obzira na luku pripadnosti broda. Ovaj zavod imat će poslovnicu u Splitu, koja će obuhvatiti sav teritorij izvan područja okružnog ureda u Ljubljani.

Beogradski mirovinski zavod obuhvatit će najveći teritorij i protezat će se na području okružnih ureda za osiguranje radnika: u Subotici, Somboru, Novom Sadu, Petrovgradu, Beogradu, Nišu i Skoplju. Imat će tri poslovnice: jednu u Novom Sadu za teritorij okružnih ureda u Somboru, Subotici, Novom Sadu i Petrov-

gradu, drugu u Nišu za teritorij niškog okružnog ureda i treći u Skoplju za teritorij okružnog ureda u Skoplju.

Mirovinski zavodi upravljaju se na načelu samouprave. U odboru mirovinskog zavoda podjednako su zastupani i namještenici i poslodavci. — Dok se ne obave izbori — dakle za početak rada — osim ljubljanskog zavoda, imenovat će ministar socijalne politike članove odbora mirovinskog zavoda.

Zanimljivo je pitanje, koliki će broj privatnih namještenika-osiguranika pripasti pojedinom mirovinskom zavodu. Ovaj se broj za sada ne može posve točno ustanoviti, ali se može donekle približno odrediti prema statistici svih osiguranika pojedinih okružnih ureda za osiguranje radnika. — Statistika je od 30. VI. 1936.

Ljubljanski mirovinski zavod imao je 1936. god. 10.909 osiguranika, a to je oko 9% od ukupnog broja svih osiguranika Okružnog ureda za osiguranje radnika i ostalih bolesničkih blagajni na teritoriju mirovinskog zavoda u Ljubljani. Uzevši u obzir ovaj postotak — dakako, da on ne će biti svugdje jednak, s obzirom na različite gospodarske prilike — može se približno odrediti, da će pojedini zavodi imati broj osiguranika, kako slijedi:

mirovinski zavod u Zagrebu oko 14—20 hiljada,
mirovinski zavod u Sarajevu oko 6—8 hiljada,
mirovinski zavod u Beogradu oko 24—30 hiljada.

Izmjene područja pojedinih mirovinskih zavoda mogu se izvršiti — kako predviđa uredba — po saglasnosti prijedloga zainteresiranih zavoda odlukom ministarskog savjeta.

Dr. P.

Vuku je na sve strane.

Međunarodni pogledi

NOVA MEĐUNARODNA SITUACIJA

Austrija više ne postoji kao samostalna država, nego predstavlja običnu pokrajinu njemačke države. Nije danas važno ispitivati, što je nestalo s Austrijom, iako je to vanredno zanimivo, nego treba gledati što je nastalo, jer je to odlučno za budućnost. Kad bi se mogla izvršiti jedna opširna i temeljita analiza današnje situacije, kulturna, politička i ekonomska, mnogo bismo vidjeli o oudućnosti, no ja nisam gospodar »tehničkih« sredstava, da bih mogao iznijeti ovu i ovakvu analizu.

Pojavom priključka Austrije Njemačkoj nestala je jedna mala država, a velika je država postala još veća, što znači da je postala opasnijom onima, koji su je do sada smatrali opasnom. Države koje smatraju da im je Njemačka bila opasnost jesu Engleska, Francuska, Čehoslovačka, Rusija i Poljska. Ostale neke države smatrale su Njemačku neopasnom i prije i danas, a neke su je u različito doba različito gledale. Da li su ti pogledi biti ispravni nekada, pa danas, drugo je pitanje. Svakako je, na primjer, značajno da Italija brani austrijsku nezavisnost za vrijeme Dolfussa, a kasnije više ne brani njenu nezavisnost. Kako bilo da bilo, činjenica je, da njemačka izvodi promjene u vanjskoj politici samo zbog neposredne, realne i vidljive koristi, a za druge se promjene u vanjskoj politici ne vidi neposredno pravi razlog. Francuska se, na primjer, uzrujava zbog Anschlussa, i prije njega ni ne razgovara sa Italijom, no nakon njega nastoji utrti putove sporazumu sa Italijom. To očito znači novu orijentaciju Francuske, no tek nakon izgubljene pozicije, što je očevidni dokaz slabe pameti, koja počinje uviđati ono što svatko vidi, a nije u stanju predviđati, ono što se moglo očekivati. Dakle, u procjeni povećane njemačke opasnosti nastale su nove v a n j s k o-p o l i t i č k e o r i j e n t a c i j e sa jakim n u t a r n j i m p r e o k r e t i m a. U Engleskoj Eden pada, u Francuskoj pučka fronta, a svakako da još nismo gotovi. Eden i pučka fronta smetali su sporazumu Engleske i Francuske sa Italijom, a kako nijesu postigli nikakav uspjeh, nego potpuni neuspjeh u pitanju Abesinije, pa Španjolske i konačno Austrije, to su morali otići. Ove promjene u vanjskoj politici, kao i u nutarnjim stanjima u pojedinim državama nameću važne posljedice. Tako je u m a n j e n a i k o m u n i s t i č k a o p a s n o s t, a boljševička Rusija biva moralno ograničena na sve uži krug barbarskih simpatija. Dakako, da je time umanjen i značaj antiboljševičkog pakta, jer on je vrijedio toliko koliko je Francuska komunistička stanica. Naravno da prema tome gube značaj i one države po onome k o l i k o s e i s t i č u k a o č u v a r i E v r o p e o d k o m u n i z m a. Time se stvara psihološka podloga za ravnotežu u Evropi. Uklanjanjem straha od komunističkog divljaštva uklanja se i potreba ambicioznih čuvara i problemi se svode na pravu mjeru. — Kao što dakle vidimo preorijentacija Engleske i Francuske znači slabljenje komunizma, a ima cilj da oslabi njemačku opasnost, naime jedan ultranacionalizam. Ova se preorijentacija prema Italiji osniva na tome, što nosioci preorijentacija računaju, da se i Italija smatra ugroženom od njemačke neposrednosti. Dakako da ovi računi nijesu iz zraka napravljeni, nego iz razloga koji nijesu ništa drukčije danas negoli u vrijeme Dolfusa.

Naravno, bilo bi zanimivo ispitati, što to znači uopće opasnost, jer u čitavoj pojavi Anschlussa provedeno je nacionalno ujedinjenje Nijemaca i ova činjenica ne dolazi u pitanje. Problematika opasnosti gleda se u političkoj, kulturnoj, vojničkoj i ekonomskoj ekspanziji i nadmoći koju pretpostavlja po svojem uvećanju jedna već i onako velika država. Dakle, orijentacija Engleske i Francuske prema Italiji ide za tim da se uspostavi jak ravnotežni blok prema Njemačkoj i u političkom, i u kulturnom, i u vojničkom i ekonomskom pogledu. Logična je

stvar, da za takav ravnotežni blok treba otupiti međusobno oštrice i zaostatke između Engleske kao i Francuske prema Italiji. Uglavnom, d a n a s s m o u t o j f a z i p o l i t i č k o g ž i v o t a. Slično je otupljivanje oštrica moralo nastati između Njemačke i Italije, kad su one morale stvarati ravnotežni blok prema nadmoći Engleske i Francuske. I Anschluss je bio jedna oštrica, koja se morala otupiti između Italije i Njemačke, a na jednoj osovini. Pa kao što danas mora Engleska progutati u sporazumu sa Italijom poneku gorku pilulu, tako je to morala i Italija u sporazumu sa Njemačkom, to lakše, što tu Italija nije ništa konkretno izgubila i predala.

Prema svemu možemo današnju evropsku situaciju ocijeniti pravilno, ako ustvrdimo da se vrše orijentacije u smislu postavljanja ravnotežnog bloka prema povećanoj Njemačkoj, za koji se smatra da znači veliku opasnost, radi goleme ekonomske, vojničke i kulturne moći. Prva faza bila je u padu Edena i potpisa englesko-talijanskog sporazuma, početak druge faze u padu pučke fronte i najavljivanju francusko-talijanskih pregovora, kao i u poluslužbenom pozivu češke štampe na Italiju, da se aktivno zanima za Srednju Evropu. Treća faza će vjerojatno biti likvidacija španjolskog građanskog rata.

Kako će se to sve svršiti teško je znati, jer konačno nije ni po čemu jasno, da se Italija može sad najednom tako lako izvući sa osovine Rim—Berlin u blok englesko-francuski. A upravo stoga što ovo nije jasno, nisu se ni izjasnili svi račundžije, nego mnogi čekaju, da vide na koju je stranu unosnije i sigurnije baciti karte. **Grgur Ivanović**

NOVI IRSKI USTAV

U ovom prikazu omeđit ću se na izvješće o ustavu Irske, koji je stupio na snagu 29. prosinca 1937., na osnovu pučkoga glasovanja od 1. VII. 1937. cijeloga irskoga naroda u Slobodnoj državi Irskoj sa 685.105 glasova protiv 526.945 glasova, dakle sa većinom od 158.160 glasova.

Kako je poznato, prijašnji irski ustav bio je odobren kao zakon londonskoga parlamenta od 5. prosinca 1922., koji je uzakonio ustav Irske ustavotvorne skupštine. U tijek toga ustavotvornoga rada ne ću ulaziti, jer bih se suviše udaljio od moje teme.

Novi irski ustav predstavlja kodifikaciju demokratskog tipa, kakve su uobičajene u anglosaskim zemljama, na primjer u federaciji Južnoafričkih republika i drugdje. Tekst irskog ustava objelodanjen je u Dublinu pod naslovom »Draft Constitution« u nakladi Cahill & Co., Dublin, na engleskom i irskom jeziku na 117 stranica. Uvod je tiskan najprije na irskom, a onda na engleskom jeziku, čime je dana počast irskom jeziku dok je ostali tekst ustava tiskan najprije na engleskom, a zatim na irskom jeziku. Prije donošenja samog ustava D a i l t. j. Irski sabor donio je 12. XII. 1936. zakon, kojim ukida položaj općeg namjesnika i zadržava izvršnu vlast kralja u vanjskim poslovima i ukida stari senat. Tom prilikom napisao je londonski »Times«, da Irska ustanovljuje jednu republiku u imperiji. Dužnosti općeg namjesnika prenesene su na predsjednika sabora-speakera, koji ima vlast sazivanja i raspuštanja Daila, dok je vlada ovlaštena imenovati suce i članove vojnog vijeća. Vlada će biti birana i imenovana po Dailu. Zakon (br. 58.) određuje da diplomatske predstavnike kao i konzularne činovnike u drugim zemljama postavlja ministarsko vijeće, a sve međunarodne konvencije zaključivat će irska vlada. Dail je ujedno u čl. 3. istoga zakona odlučio, da će kralj, priznat po nacijama Irske, Australije, Vel. Britanije, Nove Zelandije i Južne Afrike kao simbol saradnje u ime svake pojedine od njih na prijedlog njihovih vlada, u koliko se odnosi na designaciju diplomatskih i konzularnih predstavnika i zaključenje medjunarodnih ugovora, imati kompetenciju i autoritet vršiti iste akte i u ime

Slobodne države Irske, kad od ove bude bio o tome obavješten. Taj zakon donesen je u času abdikacije Eduarda VIII. na prijestolje, čime je bitno promijenjen prijašnji odnošaj, ustanovljen u starom ustavu. Pravo samostalne legacije posjeduje Irska od 1923., kad je londonska vlada pristala, da Irska postavi odijeljeno diplomatsko predstavništvo kod Sjedinjenih država s tim, da se drži odluka imperijalne konferencije od 1923.

Novi irski ustav objelodanjen je i u francuskom prijevodu u Godišnjaku međunarodnoga instituta za javno pravo u Parizu (naklada knjižave Sarey, 1937.), ali taj tekst je preveden sa ustavnog nacrta prije konačnog prihvata u saboru, te je pretrpio neke promjene.

Uvod

Za irski ustav je značajno, da započinje ovako:

»U ime Presvetog Trojstva, od koga je sva vlast i prema kome se moraju odnositi kao našem konačnom cilju, sve akcije ljudi i država, mi narod Irske, priznajući sa poniznošću sve naše obveze prema našem Božanskom Gospodaru Isusu Kristu, koji je podnosio naše oce kroz stoljeća kušnje, sjećajući se zahvalno njihovih herojskih i neumitnih borbi na osvajanju pravedne nezavisnosti naše nacije i u želji da osiguramo zajedničko dobro, u duhu razboritosti, pravde i milosrđa, zato da zajamčimo vrijednost i slobodu čovjeka, da ostvarimo istinski i socijalni red, da obnovimo jedinstvo zemlje i da osnujemo slogu s drugim narodima, mi priređujemo, objavljujemo i dajemo sebi samima ovaj ustav«.

Ovaj uvod predstavlja deklaraciju državnog naziranja irskog naroda u doba, dok je laicizirano i raskršćanjeno javno mišljenje svijeta indisponirano prema svakom spominjanju Božjeg imena u bilo kakovim javnim ispravama a najmanje u ustavu.

U svom prvom članku irski narod proglašuje putem istog ustava svoje neotuđivo, nezastarivo i suvereno pravo da bira oblik vladavine koji mu se sviđa, da određuje svoje odnošaje sa drugim narodima i da unapređuje svoj politički, gospodarski i kulturni život u skladu sa svojim vlastitim genijem i sa svojim tradicijama. Čl. 2. kaže da irski teritorij sačinjava čitavu Irsku, njezine otoke i njezine teritorijalne vode, a dok se ne ujedini nacionalni teritorij bez prejudica prava parlamenta i vlade, čiju jurisdikciju predviđa ustav za čitavi teritorij, zakoni, prihvaćeni po irskom parlamentu, primjenjivat će se na području slobodne irske države. (Čl. 3). Irski ustav prema tome proglašuje puni suverenitet svoje države, pravo na oblik vladavine i jedinstvo Irske.

Irska je u stvari republika, a ta imenica republika uopće u ustavu nije spomenuta, jer dalje uvodi funkciju predsjednika države, koji ima sve atribute državnog poglavara. Jako je važno da ustav proklamira jedinstvo Zelenog otoka, kad se zna da je Ulster u nedavnim izborima sa 33 mandata protiv 17 u parlamentu u Belfastu odbio ujedinjenje sa Dublinom. Irsko ujedinjenje je pjesma budućnosti.

Država

Ime Irske je Eire. Ona je suverena, nezavisna i demokratska država. Irska ostaje stvarno kod demokratskog principa.

Irski ustav propisuje, da sve zakonodavne, izvršne i sudske vlasti proizlaze pod božanskim autoritetom iz naroda, koji ima pravo birati upravljače države i konačno odlučivati o svim pitanjima nacionalne politike suglasno sa zahtjevima općega dobra.

Narodna zastava je trobojnica zeleno-bijelo-narančasta. Irski je jezik kao nacionalni prvi službeni jezik, a engleski je priznat kao drugi službeni. Isključiva upotreba jednoga od njih može se predvidjeti i u službene svrhe u cijeloj državi ili djelomično.

Vjernost naciji i odanost (lojalnost) prema državi jesu osnovne političke dužnosti svih građana. Irci prema tome luče nacionalnu vjernost od lojalnosti kao sasma umjesnu distinkciju. Sva prirodna bogatstva i oblici energije podvrgnuti su vlasti parlamenta i vlade. Rudnici i kovine pripadaju državi.

Irski ustav propisuje, da Irska ima predsjednika Irske-Uachtaran nah Eireann-, koji ima prvenstvo pred svim drugim građanima u državi, on će izvršivati sve vlasti i ispunjavati sve funkcije, koje mu irski ustav i zakon povjere. Predsjednik se bira izravnim pučkim glasovanjem. Svaki građanin koji ima pravo glasa za Dail Eireann ima također pravo glasa i za izbor predsjednika. Glasanje se vrši tajno na glasovnici i po sistemu razmjernog predstavništva. Svaki glasač ima samo jedan glas. Predsjednik se bira na 7 godina, a od dana svoga nastupa službe osim u slučaju smrti, ostavke, lišenja službe poradi nesposobnosti, prije izminuća ovog roka. On je ponovno izberiv. Nesposobnost ustanovljuje najviši sud u vijeću od 5 sudaca.

Izbori se drže 60 dana prije isteka vlasti svakog predsjednika. Svaki građanin sa 35 godina izberiv je za dužnost predsjednika. Svaki kandidat osim prijašnjeg predsjednika mora biti predložen od najmanje 20 narodnih zastupnika ili po 4 županijska ili gradska vijeća. Bivši predsjednik može se sam predložiti. Ostale odredbe o predsjedničkom izboru propisuje zakon. Predsjednik ne će biti član ni jedne kuće sabora, a ako je bio član parlamenta dat će ostavku, te ne može vršiti nikakvu drugu funkciju niti se baviti kakvim drugim radom. Prvi predsjednik stupa u dužnost poslije ovog izbora što je prije moguće, a svaki slijedeći na dan, na koji ističe rok dužnosti predšasnika. Predsjednik polaže u prisutnosti oba doma Oireachtasa i sudaca najviših sudova slijedeću zakletvu:

»U prisutnosti Boga Svemogućega ja obećajem i izjavljujem svečano i iskreno, da ću se držati ustava Irske i njezinih zakona, da ću vjerno i savjesno ispunjavati moje dužnosti u skladu sa ustavom i zakonom i da ću posvetiti moje sposobnosti službi i blagostanju naroda Irske. Tako me Bog upravljao i pomogao!« Predsjednik ne može napustiti Irsku bez privole vlade. Predsjednik se može optužiti samo na zahtjev dvije trećine senata radi veleizdaje ili drugih teških zločina. Optužbu ispituje Dail i u slučaju da je prihvati sa dvije trećine glasova predsjednik se uklanja od svoje službe. Predsjednik ima svoje sjedište u glavnom gradu Dublinu. Predsjednik ima plaću, određenu zakonom, koja se ne može smanjivati za vrijeme njegove službe.

Na prijedlog Daila predsjednik će imenovati Taoiseatha, t. j. predsjednika vlade ili prvoga ministra. Nakon imenovanja predsjednika vlade uz predhodnu prijavu Daila postavlja članove vlade. Na zahtjev Taoiseacha predsjednik će primiti ostavku ili objaviti opoziv sviju članova vlade. Predsjednik saziva i raspušta Dail u skladu sa zahtjevom Taoiseacha. Međutim predsjednik može odbiti raspust Daila na zahtjev jednog predsjednika vlade koji ima većinu u Dailu. Predsjednik može uvijek nakon konzultacije državnog vijeća sazvati bilo koju komoru.

Svaki zakonski nacrt mora imati potpis predsjednika, da postane zakonom. Predsjednik će objaviti svaki zakon, koji je donio parlamenat. Predsjednik je vrhovni zapovjednik cijele obrambene sile, a izvršenje tog zapovjedništva određuje zakonom. Svi časnici obrambene sile dobit će svoju diplomu od predsjednika. Predsjednik ima pravo pomilovanja i smanjenja kazne, dosuđene po kaznenom sudu. Vlast smanjenja kazne može se povjeriti drugim osobama osim najvažnijih.

Nakon konzultacije sa državnim vijećem predsjednik može u formi poslanice ili obavijesti stupiti u kontakt sa parlamentom u svakom predmetu nacionalne ili javne važnosti, a isto tako obratiti se naciji, uz predhodno odobrenje vlade.

Predsjednik ne će biti odgovoran prema nijednoj komori Oireachtasa u vršenju i ispunjavanju prava i dužnosti. U slučaju optužbe predsjednikovo djelovanje može biti izvrgnuto kritici samo, ako to predsjednik Daila smatra potrebnim. Inače protiv predsjednika za vrijeme njegove službe ne može se voditi nikakav drugi postupak. U slučaju bilo kakve spriječenosti predsjednikove zamjenjuje ga vrhovni sudac, predsjednik Daila i predsjednik senata (Seanad Eireann). Državno vijeće može poduzeti sve potrebne mjere za vršenje vlasti i ispunjavanje funkcija predsjednika ili komisije, ako te dužnosti ne vrše ili ih propuštaju vršiti.

Nacionalni parlamenat

On se irski zove Oireachtas, a sastoji od predsjednika i dviju zbornica, od kojih je jedna predstavnička — Dail Eireann i senat, koji se zove Seanad Eireann. Zbornice zasijedaju u Dublinu. U Irskoj vrši izključivu zakonodavnu vlast irski sabor, koji može povjeriti stvaranje zakona podređenim legislacijama. Sabor može odrediti osnivanje stručnih ili staleških vijeća, koja će predstavljati socijalni i gospodarski život. Sabor ne će moći donijeti nikakav zakon, koji bi bio protiv ustava, jer bi isti bio ništetan makar u pogledu mjera ili u koliko bi mu bio protivan. Isključivo je pravo irskog sabora da saziva pod zastavu i drži pod oružjem vojnu snagu, te nikakva druga sila ne može biti pozvana u tom pravcu. Sabor zasijeda najmanje jedamput godišnje, i to javno. U krajnjoj nuždi sjednice mogu biti tajne na zaključak dviju trećina.

Svaka kuća bira svoga predsjednika i podpredsjednika i određuje njihova prava i dužnosti kao i svoj poslovnik te kazne za njegovu povredu. Sve odluke pojedine kuće primaju se sa većinom glasova prisutnih članova. U slučaju, da je broj glasova jednak, odlučuje glas predsjednika. Poslovnik određuje kvorum. Svi izvještaji i objave sabora kao i zastupnici sami uživaju imunitet. Zastupnici ne mogu biti lišeni slobode osim u slučaju veleizdaje. U isto doba zastupnik ne može biti član obiju kuća. Sabor može zakonom odrediti saborske dnevnike članovima, kao i besplatnu vožnju željeznicom.

Dail

Za Dail izberivi su svi građani od 21 godinu, osim ako ih ne priječi kakva nesposobnost, te imaju za isti i pravo glasa, koje je tajno. Svaki glasač ima samo jedan glas. Dail će sačinjavati članovi, koji predstavljaju izborne jedinice, određene zakonom. Broj članova bit će određen periodički zakonom. Na jednog zastupnika odpada 30.000 stanovnika a ne ispod 20. Sabor će provesti reviziju izbornih jedinica svakih jedanaest godina. Zastupnici se biraju po sistemu razmjernog predstavništva. Ni jedan izborni okrug ne može imati manje od tri zastupnika. Opći izbori za Dail vrše se najkasnije 30 dana poslije raspusta sabora isti dan u čitavoj zemlji. Sabor se sastaje 30 dana nakon izbora, a zasijeda najduže 7 godina. Zakonom se može odrediti kraća perioda. Izborni zakon određuje potanje propise o izborima.

U najkraćem vremenu Dail ispituje državni proračun, kad mu bude podnesen. Sabor ne može nikakvim glasovanjem, ni zaključkom ni zakonom odlučiti da se prihodi upotrijebe u koju drugu svrhu osim one, za koju su određeni u proračunu.

Seanad Eireann

Irski senat broji 60 članova od kojih su 12 imenovanih i 29 izabranih. Izberive su iste osobe kao i za Dail. Imenovani senatori postaju to svojom privolom. Od senatora biraju po trojicu irsko nacionalno sveučilište, trojicu sveučilište u Du-

blinu, a 43 izbornici sa kandidatskim listama. Senatski izbori vrše se po sistemu razmjernog predstavništva i tajno. Prije svakih izbora bit će priređeno 5 lista sa popisom osoba po kategorijama, koje posjeduju praktično znanje i iskustvo: 1) jezika, nacionalne kulture i odgoja, 2) poljodjelstva i ribarstva, 3) neorganiziranih radnji, 4) trgovine i tvorničarstva i 5) javne uprave i socijalne službe.

Zakon će propisati potankosti o izborima za senat, jer su propisi navedeni o tome u ustavnom nacrtu ispali iz ustava. Dne 29. III. izabrana su 23 kandidata, od kojih pripadaju 12 Fianna Fail, 9 Fine Gael, a 1 je radnik i 1 nezavisni.

Zakonodavstvo

Vladini zakonski nacrti osim financijskih, koji proizlaze iz Daila upućuju se senatu, koji ih može nadopunjivati, a Dail će ispitati eventualne amendemente. Svaki drugi zakonski nacrt osim financijskog može potjecati i od senata, te se dostavlja zatim saboru, a u slučaju dodatka po Dailu smatra se zakonom Daila.

Nacrti financijskog zakona

Ovi nacrti mogu potjecati samo od sabora, te se nakon prihvata upućuju senatu. Svaki nacrt, upućen senatu u svrhu prihvata, nakon isteka roka najduže od 21 dan poslije dostave, mora biti vraćen. Dailu, koji će moći prihvatiti ili odbaciti primjedbe senata.

.Svaki ovakav nacrt, koji ne bi bio vraćen u roku od 21 dan Dailu ili koji bi bio vraćen u predviđenom roku, ali sa prijedlozima koje Dail ne primi, smatrat će se, kao da je prihvaćen u obim kućama nakon isteka roka.

Zakonskim financijskim nacrtom smatrat će se svaki onaj nacrt, koji će sadržavati odluke o porezima, ukidanju poreza, sniženju, preobrazbi ili načinu oporezivanja, oporezivanje državnih prihoda za plaćanje dugova ili svih drugih financijskih operacija, promjena ili ukidanja takvog oporezivanja, odobrenja proračunskih kredita, potrošnju, prihvat i štednju državnih prihoda, objavu i odobrenje obračuna, emisija ili jamstvo za zajmove ili plaćanje istih, kao i svi sporedni uglavci koje od ovih materija. Pod ovim porezima smatraju se samo državni, a ne lokalni. Predsjednik sabora rasuđuje koji je zakonski nacrt financijski. Senat može sa zaključkom barem od 30 članova tražiti od predsjednika Irske, da takvo pitanje raspravi jedna komisija.

Ako predsjednik nakon rasprave sa državnim vijećem odluči da izvrši svoje pravo, postavit će povlašteno povjerenstvo od jednakog broja članova sabora i senata sa jednim vrhovnim sucem kao predsjednikom. U slučaju podijeljenog broja glasova odlučuje u ovom slučaju samo predsjednik. Predsjednik Irske morat će uputiti ovo pitanje komisiji, koja će morati potvrditi svoju odluku u roku od 21 dan od predaje projekta senatu. U slučaju da predsjednik ili komisija u tom roku ne izvrše svoje pravo, odlučuje predsjednik sabora.

Svaki zakonski nacrt (čl. 23.) osim financijskog mora proći zakonodavnu proceduru. Svaki zakonski nacrt koji potječe od Daila, upućuje se senatu u rečenom roku, ,i da bude ili odbijen ili prihvaćen od senata sa dodacima, koje Dail ne prima ili svaki put, premda ne bi bio ni prihvaćen ni odbačen po senatu u rečenom roku, smatrat će se, da je nacrt prihvaćen od obiju komora od dana prihvata zaključka, ako Dail o njemu odluči u roku od 180 dana poslije isteka navedenog roka.

Ovaj rok će se računati od dana, kad je prvi puta bio upućen senatu od 90 dana od Daila, kao i svaki drugi rok prihvaćen od obiju komora. Ovaj će se rok početi računati od dana kad je zakonski nacrt prvi put upućen senatu nakon što je nacrt dopunjavan po Dailu.

Ako od prihvata zakonskog nacrta po saboru osim takvoga, koji bi sadržavao promjenu ustava, predsjednik vlade dostavi pisanu poslanicu upućenu predsjednicima Irske i obiju kuća, da je po mišljenju vlade prihvat zakona žuran i neotklonjiv zbog sačuvanja mira i javne sigurnosti ili iz razloga unutrašnje ili međunarodne opasnosti, rok za raspravu takog nacrta po senatu bit će određen zaključkom. O tom odlučuje Dail u sporazumu s predsjednikom države nakon saslušanja državnoga vijeća.

Kad je zakonski nacrt ili zaključak, donesen po saboru u određenom roku rezolucijom, odbačen po senatu, ili prihvaćen sa dodacima ili preporukama koje Dail nije prihvatio ili kad nije ni prihvatio ni odbacio iste senat u određenom roku, smatrat će se da je ovaj nacrt prihvaćen od obiju kuća nakon isteka ovog roka.

Takav zakon ostat će na snazi 90 dana računajući od dana njegova proglašenja, u koliko ne bi obje kuće zaključile da ostane na snazi duže.

Predsjednik vlade dostavit će predsjedniku države zakon na potpis i na proglašenje. Predsjednik države mora potpisati zakon u roku od 5 dana, a najkasnije u roku od još 7 dana. Na molbu vlade uz pristanak senata predsjednik će moći potpisati takav nacrt na osnovu takve molbe u daljnjem roku od 5 dana. Svaki zakonski nacrt, koji je donesen na osnovu skraćenog postupka predsjednik će morati potpisati onoga dana, kad mu je donesen na potpis. Svaki zakonski nacrt potpisan po predsjedniku postat će i ostati zakonom od onoga dana kad je potpisan, a stupit će na snagu sa danom potpisa, ako nije šta drugo određeno. Svaki zakon se objavljuje u novinama Iris Oifiguiil označujući da je dotični projekt postao zakonom. Zakonski tekst mora biti uveden u sudskom arhivu vrhovnog suda te služi kao odlični dokaz vjerodostojnosti toga zakona. Službeni prijevod svakog zakona, donesenog po parlamentu u irskom jeziku bit će načinjen u engleskom jeziku i obratno.

»Mi smo aplicirali čovjeku pojmove, koji odgovaraju samo materijalnom i mehaničkom svijetu. Mi smo živjeli kao da ne znamo, što je misao, moralna patnja, žrtva, ljepota, mir. Čovjek je za nas bio samo kemijska masa, stroj. Mi smo ga lišili njegovih moralnih i religioznih vrlina.«

(Dr. Aleksis Carrel.)

»Kakav će se pravi napredak nalaziti u tom, ako nas budu avioni za par sati prenašali iz Evrope u Kinu? Mi smo uvjereni, da nam materijalističke znanosti neće donijeti moralnu snagu, inteligenciju, zdravlje, sigurnost i mir. Naša pažnja treba da promjeni svoj smjer. Treba da svoje oči iz fizičkog i fiziološkog svijeta digne u duševni i spiritualni svijet.«

(Dr. Aleksis Carrel.)

Kroz revije i listove

»MALO STATISTIKE O ŠUNDU«

»Čas« VII.-VIII., 1937.-38. donosi pod gornjim naslovom od dra M. Pivec-Stelè-a slijedeće:

»Po definiciji šund je oznaka za literarne proizvode, bez umjetničke vrijednosti, koji služe upravo najnižem ljudskom nagonu i radi toga loše djeluju na omladinu i neobrazovane krugove. Jer je šund međunarodna pojava (Schundliteratur, littérature de bas étage, treshy literature), nije čudo da imamo i kod nas u Jugoslaviji toga blaga.

U slijedećem donosimo popis te literature, koja je kod nas izišla poslije rata. Omeđili smo se pak na šund, koji se po svojoj vanjskoj opremi izdaje kao takav: to su oni svesci po 16 stranica na slabom novinskom papiru, koji izlaze jedamput do četiri puta na tjedan. Naslovnu stranu krasi obično slika, koja predstavlja buran, krvav ili tugaljiv prizor. Značajni su podnaslovi. Prvi svezak je besplatan, a svaki dalji stoji 1 dinar. Autor većinom nije spomenut, a većinom se opet radi o prijevodima, u prvom redu iz njemačkoga. Svezak rado svršava tonom u napetom trenutku.«

(Sada g. dr. M. Pivec-Stelè navodi detaljno i po redu točno 112 publikacija, sa punim naslovima — na pr. »Divlji Amerikanac«, — »Banditi«, — »Moderna kriminalna biblioteka«, — »Casanova«, — »Žuti đavoli«, — »Crveni dusi«, — »Zabavne novine«, — »Divlji život Saše Staviskog«, svi mogući detektivi, osvjetnici, tajne itd. — Uz svaku publikaciju navodi se godina izdanja, mjesto gdje je izišla i da li je pisana latinicom ili ćirilicom Točno smo pobrojali sve publikacije, štampane na pune dvije stranice petita i ustanovili, da u Zagrebu izlaze 23 publikacije ovoga šunda, u Beogradu 61 publikacija, a ostalo otpada na Novi Sad, Sarajevo, Osijek, Koprivnicu i Ljubljanu. Ćirilicom je štampano 75 publikacija a latinicom 37.).

Ovu interesantu statistiku završava ugledni pisac ovako:

»Ako se obazremo na godišta tih 112 navedenih publikacija, vidimo, da je produkcija šunda započela sa 1921. g., dosegla svoj vrhunac 1929. g. i najveći pad 1931. g. u vezi sa gospodarskom krizom... Većinom je uvoz. Po naslovima vidimo, da taj šund sadržava povijesne, ljubavne, kriminalne, detektivske i druge motive: od fakira do Staviskoga. Karakteristika šunda nije u tome, kakav sadržaj obrađuje, nego u tome, na kakav način ga obrađuje. Šund nužno nije pornografski, makar to lako biva.

Najviše zabrinjuju visoke brojke svezaka, što ih pojedini romani dosižu — znak, da se rado kupuju. Ako pomislimo, da jedan svezak stoji 1 dinar, lako možemo izračunati, kolike svote idu za šund, dok se međutim sadržajno i po formi dobre knjige premalo kupuju: šteta na duševnom i gospodarskom području.«

Ž.

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Mošinskoga ul. 10.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 6 LIPANJ 1938. GOD. VI.

ŽRTVE

Ljudi svaki dan umiru, nestaju, bivaju ubijeni, no tek smrt rijetkih ljudi ima opće značenje i vrijednost. A ako je takva smrt nasilna, ako je ona uništenje misli i djela od velikog zamaha, onda je ona daleko značajnija. Pa ako je osim toga smrt vrebala neprestano na putu misli i djela, ako je dakle život bio neprestano u opasnosti, a ipak je izlagan i izložen, onda se radi o žrtvi značajnoj, općoj i historijskoj. Kad velim historijskoj, onda hoću reći, da predstavlja pojavu organskoga reda, a ne slučajnoga; kad velim općoj, onda hoću reći, da ju je učinio cijeli narod; kad velim značajnoj, onda hoću reći, da je u njoj smisao i sadržaj, koji se ne može i ne smije mimoilaziti. Zbog ovoga je nužno i ima puno razloga predstaviti sebi puninu historijske, opće i značajne žrtve, — daleko, daleko više, nego što je to moguće opisati.

Dobri su doista svi prosvjetari, svi ekonomisti i mnogi njima slični, jer bez njih nije moguće postojati, ali ne može narod, i apsolutno ne može biti bez žrtava. Povijest naroda ne pozna napredak bez žrtava, — historijskih, općih i značajnih, i njih treba unijeti i stalno unositi u svijest narodnu. Još više, treba uzdići odgovornost naroda nad spomenom žrtava, odgovornost, koja primorava na djelo. Narod, koji ne bi znao cijeniti učinjene žrtve, ne zavređuje nove žrtve, ne zavređuje velike političke , socijalne, ekonomske i nacionalne uspone.

Narod mora biti svijestan, da ne živi u svako doba svoje povijesti od istih misli, istih oduševljenja i istih napora. Tako je i sa žrtvama, katkad su one spomen iz poštovanja, kulturne zrelosti, no katkad i iz potrebe. Često one nose pravi duh i težište historijskih, općih i značajnih misli. Takve žrtve nijesu nebitni luksus, nego životna nužda, koja nameće i određuje odluke, otvara oči, osvješćuje i ravna. Zbog toga se preko njih ne može prelaziti, jer one uvijek svojim organskim značajem govore, opominju, otkrivaju zla prošlosti i definiraju zla budućnosti. Narod, koji bi na svojim krvnim žrtvama proučavao svoju povijest, svoja određenja, svoj uspon i svoj pad, svoje snage i slabosti, najbolje bi upoznao elementarne uvjete svojega pravoga života. Nema naroda, kojemu bi život tekao bez historijskih žrtava, nema naroda, koji ne bi osjećao, što je u žrtvama dobio i izgubio, i zbog toga su žrtve najjače izražene u narodnim tradicijama. Smisao i sadržaj tih žrtava postaje svojinom narodne duše, koja bez ovih svojina ne može ni osjećati ni misliti, nego uvijek reagira, može se reći spontano i općenito.

Stoga pokloniti se narodnim žrtvama, znači pokloniti se narodu, smislu i sadržaju, u kojem mislimo i živimo, kao i boljoj budućnosti, koja se hrani spoznajama nad učinjenim žrtvama. I. G. O.

PROBLEMI HRVATSKOG ZAGORJA

Rasparčanost zemljišnog posjeda

Zemljišni posjed hrvatskog Zagorca je jako rasparčan. Česta, gotovo redovna je pojava, da zagorski seljak ima svoj mali zemljišni posjed razbacan u desetak a tu i tamo i više komada, zapravo komadića zemlje na različnim mjestima, pa makar on posjedovo u svemu ne znam kako malo zemlje. Zemljišne parcele od 300—400 čhv smatraju se u Hrv. Zagorju već lijepim komadima zemljišta, a pokraj njih nalazimo i mnogo parcela od 100—200 čhv. Time nije rečeno, da u Hrv. Zagorju nema i većih zemljišnih parcela, no parcele s površinom većom od jednog kat. jutra nalazimo dosta rijetko. Najmanje parcele po zemljišnim kulturama sačinjavaju vinogradi.

Ovoj rasparčanosti zagorskog zemljišnog posjeda ima više uzroka. Prvi prirodni uzrok nalazi se u samom sastavu tla. Tlo je naime u Hrv. Zagorju valovito, puno većih i manjih brda i dolina, a zemlja mu je dijelom kamenita ili pjeskovita, dijelom laporasta, dijelom plodna ravnica, a dijelom podvodna ili opet radi strmine sušna, dakle po svom kvalitetu raznovrsna. K tomu je ima sviju vrstâ kulture: oranica, sjenokoša, pašnjaka, vinograda, šuma i šikara. Dvije činjenice bile su odlučne kod cijepanja zemljišnih posjeda u Hrv. Zagorju. U toku vremena pa sve do današnjeg dana vodili su i vode diobenici prigodom diobe zajedničkih i suvlasničkih zemljišnih posjeda računa o tome, da po načelu pravednosti svaki dobije po jednaki dio i dobre i loše zemlje. Pokraj toga opet potrebe malog seljačkog gospodarstva zahtijevaju, da svaki diobenik dobije od svake vrste kulture po komadić zemlje. Radi toga je svaki diobenik prigodom diobe zajedničkih i suvlasničkih zemljišta dobivao u ime svoga dijela iz zajedničke zemlje po više komada zemljišta, a tako to biva i danas. Tako je raznolikost u bonitetu i raznovrsnost u kulturi zagorskog zemljišta prvi i glavni faktor, koji je tokom vremena uzrokovao i danas još uzrokuje veliko cijepanje zagorskog zemljišnog posjeda.

Ovakav način diobe zemljišnog posjeda (cijepanjem svake zajedničke parcele) postao je u Hrv. Zagorju na osnovu čestog ponavljanja običajnom praksom. Radi toga Zagorci, kad dijele zajedničko zemljište, cijepaju svaki komad zajedničkog zemljišta i dijele ga među diobenike i onda, kada to ne zahtijevaju razlike u bonitetu i kulturi zemljišta, naime kad se u zajednici nalazi više komada zemljišta prilično jednakog boniteta i iste vrste kulture. Takovu diobu smatraju Zagorci najpravednijom i jedino pravednom, jer su na nju navikli tokom vremena, pa je takav način diobe postao njihovim običajnim pravom i navikom, od koje konzervativni zagorski seljak nerado odstupa. K tomu još treba uvažiti činjenicu, da zagorske porodice obiluju djecom, koja po našem nasljednom pravu nasljeđuju na jednake dijelove očinsku zemlju, pa da radi toga u Hrv. Zagorju imade mnogo više dioba i diobnih grana prigodom svake diobe. U Hrv. Zagorju je vrlo rijedak slučaj, da iza roditelja ostaje samo jedno dijete, koje će kao jedini nasljednik zadržati u svojim rukama cijeli nepodijeljeni roditeljski posjed. Radi toga se u Hrv. Zagorju seljački zemljišni posjed cijepa u svakoj generaciji, a toga nema u kra-

jevima bijele kuge, ni tamo, gdje vlada sistem jednog djeteta· Ova činjenica je također vrlo važna, jer ubrzava proces zemljišnog parceliranja.

Radi prikazanog načina diobe zemljišnih posjeda nema u Hrv. Zagorju zaokruženih seljačkih posjeda. Radi toga nisu Zagorcu ni poznate gospodarske prednosti ovakovog posjeda, pa zato i ne teži za njim. A njegove gospodarske prednosti su velike, ili obratno: rasparčanost seljačkog zemljišnog posjeda ima više loših posljedica, koje su obrađene i dokazane u ekonomskoj znanosti, a to su prvom redu nemogućnosti naprednijeg i racionalnog obrađivanja malih zemljišnih parcela, veći troškovi kod obrađivanja, dovoza i odvoza, veći gubitak zemljišta na međašne površine (međaše), te više susjednih sukoba na međi (radi međaša), koji uzrokuju parbene i druge troškove, a koji su osim toga izvor mržnje među susjedima, na koju se troše mnoge energije, koje bi se inače mogle korisno upotrijebiti.

Rasparčanost zemljišnog posjeda je drugi osnovni zemljišni problem[1] Hrv. Zagorja. I ovaj krupni narodni socijalno ekonomski problem traži i čeka svoje rješenje. Ekonomska i pravna znanost poznavaju za njegovo rješenje samo jedan recept, a to je komasacija. Komasacija je doista jedino sredstvo za radikalnu likvidaciju ovoga problema, no do nje u Hrv. Zagorju sigurno ne će tako skoro doći, jer ona stoji mnogo novaca, kojih Zagorac nema, a niti ima dovoljno shvaćanja o njezinoj važnosti. Iskustvo nas uči, da komasaciju provode u prvom redu bogati i napredniji krajevi. Ali to još ne znači, da je u siromašnijim krajevima komasacija apsolutno neprovediva. Protivno nam dokazuje Sv. Helena, siromašna općina u križevačkom srezu, u kojoj je u posljednje tri godine provedena komasacija, o kojoj je narod donio zaključak u godinama velike agrarne krize i opće ekonomske depresije.

Međutim, i bez troškova može se u toj stvari nešto učiniti. Prije svega treba nastojati, da se buduće zemljišne diobe vrše što racionalnije, sa što manje komadanja zemljišta. Na to je pozvana u prvom redu ona inteligencija, koja atkivno sudjeluje kod ovih dioba, a to su suci i mjernici. Oni bi morali da u svakom pojedinom konkretnom slučaju diobe predoče diobenicima sve štetne posljedice neracionalnog komadanja zemljišta, i sve prednosti zaokruženog seljačkog zemljišnog posjeda, te da nastoje, da se dioba provede što racionalnije. Ako u taj posao ulože sve svoje znanje, sav svoj moralni ugled, a suci prema potrebi i svu svoju vlast, uspjeh ne će izostati. To govorim na osnovu stečenih iskustava. Dakako da je takav posao znatno teži nego obična šablonska dioba komadanjem zemljišta, ali je i socijalno mnogo vredniji.

Prigodom dioba zajednica treba nadalje nastojati i to, da diobenici izvrše različne zamjene svojih samovlasničkih parcela s parcelama, koje prema diobnom projektu imaju pripasti njihovim suvlasnicima, ako se takovim zamjenama postizava arondacija pojedinih seljačkih posjeda. Takove zamjene treba preporučivati u svakoj prilici, a naročita prilika za to jest kod sklapanja pravnih poslova u nekretninama, te u građ. parnicama zbog međašnih sporova.

---

[1] Prvi je prenapučenost. Vidi o tome članak u 4. broju Hrv. Smotre.

I ovakovim sitnim radom, ako bi se sustavno provodio, moglo bi se mnogo učiniti. A takav rad važan je nesamo radi svojih momentanih praktičkih rezultata, nego i radi odgoja čitavih generacija u tom pravcu. Seljak je uopće konzervativan, a pogotovu to vrijedi za zagorskog seljaka. On je naučio »plesti kotac kao otac«, pa je vrlo teško provesti reformu njegovih shvaćanja, pogleda i navika. Gore predloženi rad ne znači odstup od dosadanjih običaja i navika zagorskog seljaka, pa stoga znači pionirski rad za krčenje putova novim shvaćanjima i pogledima zagorskog seljaka na njegove zemljišne probleme i načine njihova rješavanja, i u tome je njegova načelna važnost. Još kad narod nauči poznavati svoje socijalno-ekonomske probleme i tražiti nove putove za njihovo rješenje, onda je pola rješenja već tu. Onda će narod biti pristupačan i ideji komasacije i spreman da doprinese i materijalne žrtve za njezino ostvarenje. A novi zakon o komasaciji, koji se sprema, sigurno će učiniti radove na komasaciji lakšim, bržim i jeftinijim.

Dr. Mijo Lehpamer

JUTARNJA PROCESIJA NA NJIVAMA

Nedjeljno jutro toči iz svog kandila blagoslov proljeća,
kroz koje odzvanja zov zemlje i rađanje u srcima,
što ranom zorom izlaze da pograbe rosom nakvašenu zemlju,
da prignu glavu na molitvu i dotaknu je se svojim licima.

Uske ih staze vode do njihova malena carstva
i čudan nemir zna da sja u tim tihim dušama,
koje danas sa maslinovim granama u rukama
traže milost od Vječnosti pred gradom, dugim kišama i sušama.

Svaka grana trešnje što je ocvala bijelim beharom
sprema svoj cvijet da donese crveni plod.
Dva su je oka pogledom i vlažne usne dotakle,
dok su grančicu vezale da donese obilan rod.

Svetački mir ponio je tijela na sve zasijane njive,
i jedni druge su vodili do svog malenog dobra;
jedna srca jednu nadu nose po istim stazama;
stvorenja ta jutros u svetačkoj ophodnji postaju blaženo hrabra.

Jutarnja procesija na njivama sa maslinovim granama
pronijela je ljubav u saznanju svoje žuljave ruke
i tihe šapte molitava, da ne uznemire buđenje zemlje,
da ona, koja im sve daje, oslobodi ih gladi, te najteže muke.

Ivo Kljajo

JEDAN PRIJEVOD SA SRPSKOGA JEZIKA NA »ILIRIČKI«

I

Od svih vrsta narodne tradicionalne književnosti učeni ljudi kao da su najprije priklonili pažnju onim kratkim, jezgrovitim, lako shvatljivim rečenicama, koje izriču kakvo pravilo mudrosti, razboritosti ili moralnoga vladanja pa iskustvo iz praktičnoga života, a sve one potječu iz usta naroda te prelaze u pučki govor. Kod nas su one poznate pod imenom »poslovica«, koje su se uvijek smatrale kao važno sredstvo za upoznavanje i prosuđivanje karaktera nekog naroda i za način njegova gledanja na pojedine događaje, pojave i stvari. Nije dakle čudo da su ih počeli cijeniti, skupljati i slagati u zbornike. Samo je u vrlo mnogo slučajeva teško reći da li je ova ili ona poslovica nastala baš kod naroda, koji je govori, ili je ona prenesena odrugud, jer ništa tako lako ne prelazi iz jednoga kraja u drugi, iz jednoga jezika u drugi kao poslovica bilo govorom ili putem književnosti. Već u drugom stoljeću poslije Hr· bavili su se skupljanjem poslovica mnogi učeni Grci t. zv. »paremiografi«, a zbirku od 1500 poslovica (»Adagia«) izdao je Erasmus Desiderius (1466—1535). Kasnije su se počele skupljati poslovice i drugih naroda a nesamo grčke i latinske, pa je tako i kod nas Hrvata nastalo zanimanje za ovu vrstu narodne književnosti. Tako već u XV. vijeku Šibenčanin Juraj Šižgorić (Sisgoreus) zajedno s Ivanom Naupleom skuplja narodne poslovice (»dicteria illirica«) i prevodi ih na latinski. Šižgoriću su naše poslovice oštroumnije od zakona Solonovih i Nume Pompilija, što više, kaže on, s njima se ne može takmiti ni Pitagorina nauka. Na žalost ta se zbirka u rukopisu izgubila. I Ritter-Vitezović (1652—1713) skuplja narodne poslovice, koje on nazivlje »prirječja«, štampa ih u svojim hrvatskim kalendarima, a kasnije ih je iz njih pokupio i štampao u knjizi »Priričnik aliti razlike mudrosti cvitje« (Zagreb 1702), i to je u neku ruku prva štampana zbirka hrvatskih narodnih poslovica. Nekako u isto vrijeme skupljaju narodne poslovice dominikanac Dubrovčanin Brnja Đurković († 1687), koji je skupio dosta veliku zbirku (»Collectio proverbiorum illyricorum«), i hrvatski panslavist Juraj Križanić († 1683), no njihove su zbirke ostale u rukopisu te se izgubile. Mnogo poslovica nalazi se u djelima naših starih pisaca, a iz jednoga rukopisa, koji je pisan u Dubrovniku g. 1697., pa iz jednoga Gajeva rukopisa, koji je pisan u prvoj polovini XIII. vijeka, zatim iz Dellabellina rječnika (1728) i Ferićevih »Fabula« (1794) složio je Daničić svoju zbirku »Poslovica«, koja je štampana u Zagrebu god. 1871.

Naročito je veliko zanimanje za narodne poslovice u obrazovanom svijetu bilo na svršetku XVIII. i na početku XIX. vijeka, i tome interesu ima da zahvali svoje postanje i hrvatska knjiga:

Proricsja | i | Narecsenja | koja shtiuch i obderxavajuch, i sam sebe | svaki, i druge pouzdano upravljati hoche. | Sa Serbskog Jezika | Illyricski | Privedena, Nadopunjena i Sloxena. | Trudom i nastojanjem | Ivana Ambrozovicha | U Mudroskupštini Peshtanskog Perve | Godine Pravoslishaoca | u Peshti, | Tishtana Slovima Mathie Trattnera 1808.

Taj natpis nalazi se na prvoj strani prvoga lista knjige, koja je štampana u osmini, a druga mu je strana prazna· Na 3. strani nalazi se

Ambrozovićeva* posveta: »Blagorodnom i plemenitom gospodinu Francisku Ambrozoviću slobodne kraljevske varoši zomborske starešini. Meni gospodinu priljubeznom i pričesnom.« Strana je 4. opet prazna, a na strani 5—10 obraća se autor ocu (»Blagorodni i plemeniti gospodine otac moj prilubezni«); na str. 11—16 ima »Pridgovor iliričkom štiocu«, i najposlije od str. 17—189 dolaze poslovice latiničnim azbučnim redom; pod slovom *c* nalaze i slova *ć* (ch) i *č* (cs), a pod slovom *s* i slovo *š* (sh). No Ambrozović se ne drži baš strogo ovoga azbučnoga reda.

Svoju knjigu »pravi ovaj truda« njegova »plod« posvećuje Ambrozović svojemu ocu »česnom imenu njegovu iz ljubavi sinovske i štovanja« kao »zahvalnosti opomenu«, koju i dan današnji pokazuje, stoga mu i kliče: »Ti uzrok mojega života! Ti ogledalo dobrog života!« Pisac ne može da propusti pa da ne spomene očevu »marljivost domorodnog jezika«, koju on često njemu najvećma preporučuje. Ovo svoje djelo izdaje pisac »na svit« ne toliko kao svoj trud »koliko korist i potribu gledajući«. Njegova je knjižica samo »malahni al gorućeg srca pomjan i umiljen dar, ljubavi pak i dužne zahvalnosti golemo zlamenje«, ocu će pak »nebesa dugo i srećno življenje, nepristano po volji zdravlje pokloniti«. Pisac, »priljubeznog oca dobročestiv sin Ivan«, kaže dalje, da će Nebesa njegova oca »plemenitima slavnima dili udičiti« pa da tako on, braća i sestre i »sva domovina« može »sriću uzimati od njega«.

Ambrozović neće da se kiti tuđim perjem. Sam u uvodu pripovijeda, kako je postala njegova knjiga: Kad je počeo kupiti »proričja ili navadni prosti govor ili uopćeća rečenja t. j. sententiae« uvjerio se da je njegovoj »odluci najvećma prikladna knjiga gosp. Muškatirovića starešine peštanskoga na serbski jezik god. 1786. i od njeg istog g. 1807. novoizdana« pa ju je »našim domorodskim jezikom prominio«. Naći će se, istina, mnogi »pretresaoci ove knjige« ili pravije da s gosp. Matijom Antunom Relkovićem reknem Nesmira Kudilovića«, ali »ko će svitu namisiti kolača?... Ni Sardanapalovo blago nije svakom ugodno«.

Naš autor voli poslovice i upravo zanosno govori o njima. Ta »gdi si čuo posoban ili izmed dvojice razgovor, koji ne bi proričjama sastavit bio; na kojem mistu javnom jesi bivao gdi iliti u besidi svetoj ili nesvetoj ne bi se od najveće vrsti stvari s njima potvrdile i s njima kao cvićem ne bi nakićene bile. Proričje veselju veće bodilo daje, misli brižljive i dostaput dosadljive razorava.... jednom ričju: nijedan dio mudrosti, i malo je knjiga, koja bi od nje izbavljena bila, jerbo svi knjigopisci poznaju proričja i narečenja veliku cinu«.

Budući pak da ih još nije niko — Ambrozović dakle nije poznavao Vitezovićeva »Priričnika« — na »iliričkom jeziku« nije izdao, »priveo« je Muškatirovića knjigu i još je »k ovom mloga dodao i nadopunio, koje što sam čuo, koje što sam znao, a dikoja iz različiti knjiga najbolja izvadio; gdigdi jesam latinska, madžarska i nimačka upotrebljavao. S mo-

---

* Ivan Ambrozović rodio se pod konac XVIII. stoljeća, u Somboru u Bačkoj. Osim »Proričja« napisao je još pjesmu »Radost kad je prepošt g. Ernest Kella sl. kr. varoši zomborske parok naročni prepošt od Oronta postal« (Osik 1851). Šafařik: Gesch. der südsl. Litt. II (str. 92); »Znameniti i zaslužni Hrvati«, Zagreb 1910 (str. 7).

jim nadostavkom (»Arhitectus ego sum et materiam varie undique conduxi«) upravo i otvoreno očitujem, da kamenja i drva jesam zaista od drugi uzeo, a izdanje i sastav samo meni prisvajam«. Zato autor i moli, da se ne sudi strogo o njegovu radu »zaštobo — istom pisanju mloga proričja i narečenja jesu mi na pamet pala, koja sam odma i zabilježio«.

Ambrozović svršava svoj uvod riječima: »Kuditi nije majstorija nego lipše i bolje načiniti«. Ne traži on platu za svoj posao: »ake budem s ovim mojim malim trudom iliričkomu narodu štogod povoljio i polezno učinio, to će moja plaća jedina, radost golema, utišenje sladosno biti«. Napokon se opršta s omladinom klićući joj: » Budi zdrava mladosti domorodska! pomnjivo štij i rasti na radost otadžbine svoje!«

Iz malo prije spomenutih riječi vidi se da Ambrozović nipošto ne smatra svoju knjigu kakvim originalnim djelom svojim, nego je drži prijevodom Muškatirovićeve zbirke poslovica, kojoj je on i nešto svojega dodao promijenivši jezik u njoj u »naš domorodski jezik« t. j. u čisto narodni jezik i dijalekt, kako ga govore Hrvati katolici u Somboru, njegovu mjestu rođenja, i u okolini.

Treba dakle da se upoznamo i s Muškatirovićevom knjigom.

II

Natpis je Muškatirovićevoj* knjizi štampan crkvenom ćirilicom:

Príčte | ilíti | po próstomu poslovice | témže | sentencie iliti rečenija | trudom i priležániem | Joanna Muškatirović | čréz slávnoe kralestvo mađarskoe, i | strán emú prinadležašteje, zakle- | togá ȃdvokata sobrána | vtoróe, ȋ ȗmnoženo ȋzdanie. | (dolazi ornamenat) v·Budine gráde | pečatana pri slaveno-sérbskoj pečatni | kral. univers· vengerskago 1807.

Na str. 3—4 štampana je posveta »Joan Muškatirović dražajšim svojim sinovom Aleksandru i Simeonu«; na str. 5—8 ima poslanica »dražajšemu prvencu svome Petru«, preštampano jamačno iz prvoga izdanja (1786); na str. 13. opet je natpis »Pričťe ili poslovice«; str. 14. je prazna; napokon na str. 15. dolazi mali bakrorez, koji nema nikakve umjetničke vrijednosti, i onda se na str. 15—36 nižu »pričte ili poslovice« ćirilskim azbučnim redom, samo je autor na muci sa slovima o i ω (= o), Ѣ i Ѳ (= e), S i z (= z), a imao je neprilike i s ligaturom w (= ot).

U poslanici sinu Petru, kojega pisac nazivlje »čedo vozljubljenoje«, šalje mu prvo izdanje svojih poslovica, ta »šta obače takovomu mladiću i đaku milije može biti od kakve nove i lepe knjige?« On mu je zato i šalje, jer će »čitajući nju mnoga preizrjedna pravila iskustvom potvr-

---

* Jovan Muškatirović rodio se u Senti (Bačka). On je jedan od prvih učenika Dositeja Obradovića i jedan od najkarakterističnijih srpskih pisaca u XVIII. vijeku. Osim »Pričta« napisao je još ova djela: »Kratkoe razmyšlenie o prazdnici« (1786), da opravda mjere, koje je državna vlast odredila protiv silnih praznika kod pravoslavnih za cara Josipa II.; »Rasuždenje o postar vostočnija cerkve« (1794.), knjiga napisana u obliku pisma, u kojoj dokazuje, da česti i veliki postovi nisu ni u duhu ni u tradicijama hrišćanske crkve; »Kratkaja razmišlenija« (1805) o snabdijevanju Ugarske dobrim i jeftinim stočnim mesom i ribom. Isp. Skerlić: Srpska književnost u XVIII. veku. Beograd 1909 str. 440—454.

ždena za život« naučiti, a glavno je, što će pri tom naučiti »mnoga svojstva, sile i krasnorečija našego serbskago jezika«. Premda je zadovoljan s dosadašnjim njegovim »ophoždenijem«, savjetuje mu ipak uz ovu prigodu da se dobro vlada i u nauku »priležava«. S takvim vladanjem vratit će on njemu i »roditelnici« svoj trud, trošak i »popečenie« to više, što mu je »vesma« poznato, da je i on »otečeskuju dužnost činio, i one što je gode« njegovu »dobromu vospitaniju potrebno«, nije propustio učiniti. Samo mu još to spominje, »da je malo serbske dece, koja su ot kolevke oma počeli dvema jezici besediti« naime pokraj materinskoga i »nemeckim«. Osim toga otac je nastojao, da mu udari temelj i za latinski jezik, u kom je već lijep napredak pokazao. A tek mu je četrnaest godina! Pa ako još bude četvrtí jezik madžarski naučio, kolika će to biti radost, a njemu »polza, dika i pohvala!« No otac te radosti, da mu sin naime znade i madžarski, kao da nije doživio, jer mu je sin Petar, kad je izašlo drugo izdanje »Pričta«, već bio pokojni.

Napokon se Muškatirović na str. 9—12 obraća »k čitatelju«. Spominje, od kakve su velike koristi »pričte« za čovjeka i »štogod nji čovek više znade, to je dostojniji u dejstvitelnom životu«. Ta kroz »pričte i sentencije govorio je car »Solomun, Sirah i sam Hristos«. Zato su se mnogi narodi i učeni ljudi svih gotovo naroda dali na skupljanje poslovica, a kod Srba se eto on prvi dao na njihovo skupljanje, a da ih na svjetlost iznese, sâm ga je Dositej Obradović na to nagovarao. Prema savjetu njegovu i savjetu Atanasija Sekereša predaje ih on »publikumu« s usrdnom i toplom željom: »čto bi onaja, koja ko tvoreniju služe tvorili, onaja pak koja zapreštajutsja izbegnuli; onaja na posledak koja ko uveseleniju služe s njima dolgoletno uveseljavali se«.

U Muškatirovićevoj knjizi ima svega 2225 poslovica, koje on dijeli u prave poslovice ili »pričte« (2025) i »sentencije« (205). Nisu to same srpske narodne poslovice, a pogotovu nisu to »sentencije«, nego ih ima i iz drugih jezika. Ima tu poslovica i sentencija — ostavljamo Muškatirovićeve nazive — »rosijskih« (18), slovačkih (3), madžarskih (1), »anglijskih« (3), »esterajskih« (1), turskih (1), tokajskih (1), bačkih (4), dalmatinskih (1), »zemledelskih« (1), »pustaijskih« (1), iz Aristotela (1), Stobaeusa (1), a neke je uzeo od Dositeja. Uz mnoge poslovice navodi on slične poslovice i rečenice iz drugih jezika: iz latinskoga (261), madžarskoga (55), njemačkoga (14); neke pak objašnjuje sličnim rečenicama iz po dva jezika: latinskoga i njemačkoga (54), latinskoga i madžarskoga (11), madžarskoga i njemačkoga (3), pa i sa po tri jezika: latinskoga, madžarskoga i njemačkoga (3).

Da vidimo na nekoliko primjera, kako Muškatirović latinskim jezikom objašnjava srpske poslovice: Bez starca nema udarca. Omnia in natura maturescere debent. — Brat bratu najdublje oči vadi. Rara concordia fratrum. — Besi ne plašu, kad crnci skaču. Dum monachi saltant, Daemones non contristantur. — Vidov danak nije sve smaknuo. Non omnes Fabios abstulit una dines.

Neke opet poslovice objašnjuje Muškatirović svojim tekstom: pričama, događajima, svojim doživljajima, kašto vrlo naivno.

Ako ne možemo biti lepšji, bogatiji i mudriji, kao što želimo, dobriji možemo biti. — Ovo je dražajšeg roditelja mojego — kaže Muškatirović — Lazara Muškatirovića svjatij meni sovet bio, a sada budi vama junoste serbska.

Ako se ne osveti, ne posveti. — Srblin da nije prostoserdečan i ovu poslovicu ne bi izvetovati mogao.

Ako ti tvome evangeliju ne veruješ, da kako ću mu ja i drugi verovati. — Ova je poslovica izašla ot Bošnjaka Turčina, koji dišputujuć se ili nadpisajući se sa hristijanskim sveštenikom predstavljena izgovorio je: ali u životu u različni slučajevi upotrebiti se može.

Gdi se god paslo, doma se našlo. — Serblin će tako ovu poslovicu razumeti, koji zna, da se kobila pase, da krava vodi, da se ovca mrče, da se pseto kuca i pročaja.

Gdi blažena narav dejstvuje, sve su protivnosti zaludu. — Ova je bladodetelna naredba jestestva, inače bi gospodej i bogatir sinovi voveki pervenstvo zaderžali preimuštestvom svojim, kojim ot nastavnikov svojih povsednevno običavaju se, i tako bi drugiji podnožije njihovo bili. Izrjadno Nemci o tom: Wo die liebe Natur nicht wirket, alles ist umsonst.

Dobar sir nego šteta što je u pasjoj koži. — Serbijanska: ova se poslovica govori za čoveka, koji lepu nauku a zle nravi ima.

Zao kano ris. — Muškatirović uz ovu poslovicu pripovijeda jedan događaj, koji se dogodio u bečkom zvjerinjaku god. 1806.

Barjak nosi — tj. poglavica je.

Po vlastitom priznanju unio je iz Muškatirovićevih poslovica mnogo njih u svoju zbirku Vuk St. Karadžić: »Uzeo sam samo one, za koje sam slušao da se i po narodu govore, i za koje niko ne može reći, da su sramotne«. Tako Vuk u drugom izdanju svojih »Poslovica« (Beč 1849. VII.). Kod slova A uzeo je Vuk iz Muškatirovića 25 poslovica od 82, kod slova D od 260 uzeo je 64, kod slova K od 580 uzeo je 158, kod slova V od 121 uzeo ih je 36. Prema ovome uzeo bi Vuk od Muškatirovića u svoju zbirku otprilike 30% poslovica! No Vuk ne bi nimalo pogriješio, da ih je još više uzeo, jer nema sumnje, da su se neke od izostavljenih i u vrijeme Vukovo u narodu govorile, kao na pr.: Ko će mnoge glave pod jedan šešir složiti? — Kratka drva gotovi udarci, pozna deca gotove sirote. — Kurjak po poruci meso ne jede. — Da je do sudije kano ot sudije. — Dan po dan šat dojde i Đurđevdan, al je mnogo nedjelja — baba govorila. — Danas jesmo, a sutra nismo. — Danas ništa, sutra ništa. — Danas hop-hop!, a sutra jao, jao! — Dalje se pruža od gubera. — Dirnuo si mu u zenicu oka. — Dobro bi ga bilo po smrt poslati. Itd.

Vuk od Muškatirovića nije uzimao poslovice doslovce, nego je koješta mijenjao: dotjerivao jezik prema južnom narječju i to crnogorskom govoru, mijenjao red riječi, oblik itd. — više puta i bez prave potrebe. Nije uzimao ni njegova tumačenja poslovica, a nije ih ni tumačio drugim jezicima.

Da vidimo na nekoliko primjera, kako je Vuk postupao. Najprije navodimo poslovicu, kakva je kod Muškatirovića, a onda kakva je kod Vuka podcrtavši njegove promjene: Ako nije vrač, a ono je pogađač. Ako nije vrač a on je pogađač. — Ako je pas pitu izeo, tepsija je ostala. Ako je pas pitu izijo... Ako komšiska kuća gore, pazi na svoju. Ako komšijnska kuća gori... Ako ne miriši, a ono barem i ne smrdi.

Ako ne miriše... — Baciti kost među neke. Bacio kost među nji. — Besedi kano s konja. Besjedi kao s konja. — Bjegunac se drži jednoga puta, a potera sto. Bjegac se drži jednog puta, a poćera sto. — Kad ga vidi, onda ga se i seti. Kad ga vidi, onda ga se i sjeti. — Kade grmi, svak se sebe boji. Kad grmi, svak se sebi boji. — Kakav gost, onaka mu i čast. Kakav gost, onako... — Ko s vaškama spava, ustane se s buama. Ko s vaškama spava, napuni se buha. — Ko o čemu misli, o onom i sanja. Ko o čemu misli, o onomu i sanja.

III

Sve smo ovo naprijed morali reći o Muškatirovićevim poslovicama, da nam bude jasniji i razumljiviji postupak i rad Ambrozovićev.

Prije svega moramo istaknuti, a to je i prije rečeno, da Ambrozović, čija zbirka sadržava 2953 poslovice (dakle 731 više od Muškatirovićeve), nije svih Muškatirovićevih poslovica unio u svoju knjigu. U prvom redu izostavio je sve one, koje je Muškatirović označio kao »rosijske«, a tako i »sentencije«. A izostavio je i mnoge druge, jer ih jamačno nije smatrao zgodnima ili ih nije čuo u svom kraju: Izostavio je na pr. ove: Adamova leta; Advokat libo ištec ne živi od jednoga procesa kano i krčmar od jednoga gosta; Ako kupuješ često ono što ne trebuješ, skoro ćeš prodavati ono što trebuješ; Ako ti tvome evangeliju ne veruješ, a kako ću mu ja verovati; Alija je veliki čovek; Begovac je begovac, ako neće imati ni novac, a magarac magarac, ako će imati i zlatan pokrovac; Bled mesec kišu, crven vetar, a beo vedrinu daje; Bog dao a car nema šta uzeti; Bolje veruj tvojim očima nego tuđim rečma; Bole, gospodine, ne mogu da trpim; Brdo s brdom ne sastane se, a čovek s čovekom sastane se; Brak bez dece onako je kao dan bez sunca. Itd.

Ambrozović je unio u svoju knjižicu Muškatirovićeve poslovice uglavnom onako, kako su kod njega, ali je i koješta mijenjao. Glavna je promjena da je ekavski govor mijenjao u ikavski. Na pr. (u zagradi je onako, kako je u Ambrozovića): Lepa (lipa) reč (rič) gvozdena vrata otvora. Lepo (lipo) je svakom milo: Lenost (linost) nije stvar postojana. Nevolja svačemu čoveka (čovika) nauči. Nezvanu gostu mesto (misto) za vrati. Nema jela·(jila) bez dela (dila). Nemogoše svet (svit) izedoše (izidoše). Nužda zakon izmenjava (izminjava). Od jalove krave mleka (mlika) traži· Reč (rič) seče (siče) kao mač. Itd.

Ali Ambrozović mijenja gdješto i oblik riječma pa umeće i druge riječi na pr.: Gladan i patriarh (patriarka) hleba (kruha) će ukrasti. Gdi blažena narav dejstvuje (posluje), sve su protivnosti (protivštine) zaludu. Glas naroda glas sina Božija (Božjeg). Gorij (gorji) je od Turčina. Gore (gori) mu glava kano futoškom (futočkom) knezu. Greh s grehom ne može se izvetovati (izgovarati). Gdi prestane jestastvenik (tiloznanac), onde počne lekar. Gdi je ot (od) druge hladnost, sleduje (sliduje) smuštenije (briga) i žalost. Vidima (vidna) je beda na putu kobila huda.

Ima kašto kod Ambrozovića i većih promjena. Na pr. u poslovici: Glas leti kao i leteći uzmložava se — ovo »leteći uzmložava se« uzeto je iz Muškatirovićeve

poslovice: Glas kao orao visoko leti... Muškatirovićeva poslovica: Gost je za tri dana — glasi kod Ambrozovića: Gost je za tri dana, a posle na vodu i u drva redom.

Poslovice i rečenice, koje je Ambrozović uzeo od Muškatirovića, ne prenosi on s njegovim tumačenjem, ali ipak pred njih donosi kašto i on, poput Muškatirovića, slične rečenice ili poslovice latinske, njemačke i madžarske pa ih kašto sasvim na svoju tumači. Na pr. kod poslovice »Bog i patarica« tumači riječ patarica: t. j. batina, koju prosti ljudi zovu pomoz Bog; ili: »Čist dobitak, lip užitak« dodaje: trgovačka poslovica. Ali ima i nešto opširnijih tumačenja u tekstu i u bilješkama ispod teksta.

Poput Muškatirovića i Ambrozović unosi u svoju knjižicu ne samo hrvatske i srpske narodne poslovice nego i strane, pa tako ima kod njega poslovica francuskih (1), »serbskih« (4), ciganskih (2), bačvanskih (1), engleskih ili »anglinskih« (6), madžarskih (1)· Po jedna ima od Aristotela i Biasa. Ali Ambrozović poput Muškatirova ima nekoliko poslovica i rečenica iz tadašnje hrvatske i srpske književnosti, koje se ne nalaze kod Muškatirovića. Ima ih iz Stullija (5), Relkovića (6), Vuića (6), Obradovića (5), Berića (2).

IV

Muškatirovićeve »Priče« zacijelo su bile vrlo omiljela knjiga među Srbima u Vojvodini i Srijemu, dok je u dvadeset godina doživjela dva izdanja! One su se svidjele i bačvanskom katoliku, Hrvatu Ambrozoviću, koji je smatrao tu zbirku poslovica i sentencija vrijednom, da je čitaju i njegovi zemljaci katolici i njome se koristuju. Budući pak da su se katolici, koliko ih je bilo pismenih, služili u privatnom i javnom životu a i u književnosti latinicom, te većina njih nije znala čitati ni pisati ćirilicu, skanio se Ambrozović, da Muškatirovićevu knjigu izda latinicom dodavši joj još mnoge druge poslovice ili rečenice, koje je sam po narodu skupio ili ih gdje čitao pa zapisao. Tako je njegova zbirka brojem poslovica postala za jednu četvrtinu veća od Muškatirovićeve. A da budu narodu njegovu razumljive, mijenjao im je jezik, jer je, kako smo to vidjeli, Muškatirovićeva knjiga bila napisana tamošnjim Hrvatima katolicima prilično nerazumljivim jezikom »serbskim« t. j. »slavenosrpskim« ili »izobraženijim« narodnim govorom, kako su u ono doba nazivali ovaj mixtum compositum tadašnjega srpskoga jezika književnoga. Skerlić kaže doduše u svojoj knjizi »Srpska književnost u XVIII veku« (1909, str. 447), da su Muškatirovićeve »Pričte« napisane »vrlo dobrim jezikom, kakav se retko nalazi u naših (srpskih) pisaca toga vremena«. Ali to nije nikakva naročita zasluga Muškatirovićeva, jer priroda je poslovice takva, da u nju ne smiješ mnogo dirati, a da joj ne pokvariš smisao i dojam na čitaoca. Ipak su kraj svega toga »vrlo dobrog jezika« katolicima Hrvatima mogli smetati oni mnogi turcizmi, kojih ima u njegovoj knjizi, pa stari i ruski oblici kao: dražajši, potveržden, vidim -a -o, lepiji, dobriji, gospodej, gorij, onaja itd. A tek riječi! Ta puna mu je knjiga riječi kao što su: načalo, obače, obhoždenije, jestastvenik, istec, korčmar, sovest, junost, izvetovati, vesnij, pročaja, vostočnij, solnce, polza, dejstvo, dejstvitelan, neželi, sireč, otečestvo, mladočestvo, prili-

čestvovati, gonenie, blagodetelan, priležavati, preimuštestvo, popečenie, gordost, zlodej, uveselenije, narav, vospitanie itd. itd. To je bio uzrok, zašto je Ambrozović Muškatirovićeve »Pričte« »priveo« sa »serbskog« jezika, koji je i samim Srbima bio nerazumljiv, u »naš domorodski jezik« t. j. u hrvatski narodni jezik, kako se govori u Bačkoj, dakle u narječje svojega kraja, koji je razvilo i svoju vlastitu iako malu književnost, hoteći time da bi koristio (»polezno učinio«) i ugodio svome »iliričkome narodu«. Za ovu Ambrozićevu preradu Muškatirovićevih »Pričta« — tako bismo mogli nazvati njegov rad, ali on se volio u svojoj čednosti smatrati samo prevodiocem — znao je, nema sumnje, i Vuk pa je iz nje uzeo dosta toga, a da nije nijednom riječju spomenuo, otkud je uzeo. Kod Ambrozovića je zanimljivo i to, da je i on dobro opažao veliku razliku između jezika »serbskoga«, tadašnjega književnoga jezika kod Srba, i jezika narodnoga, koji on nazivlje po običaju većine tadašnjih hrvatskih književnika i intelektualaca, jezikom »iliričkim« (hrvatskim). Hrvati su dakle u ono vrijeme imali svoj posebni književni jezik, a Srbi opet svoj

Dr. David Bogdanović

MORE MIRUJE

Pred mojom uvalom more večeras miruje.
Ja sam ga molio radi ribara,
da bude dobro.
Da bude mirno.

U uvali nema nikoga.
Brod se odrazuje u moru
i vrhom jarbola dotiče dno.

Ribari dolaze.

Tihim korakom prilazim maloj crkvici
i molim.
Ja i Marija, sami.
Pred mojom uvalom more večeras miruje.

Rajko Valerijev

SUNČANA UVALA

NEMIR LIVADE

Jutros su masline raskrilile grane
da zagrle sunce
na dolasku.
Na livadi je dijete leptira hvatalo
i jako se snuždilo
da je leptir zao.
Onda je ptica zapjevala
i blijedom djetetu
napunila oči radošću.

TUGA

Čiji su koraci
što su iščezli livadom?

Prošao sam.
Niti sam susreo sunce.
Ni miris cvijeća. Ni dah trave.

Gospodine, što je to?
Zašto me prosjak s padavicom
nije ni pogledao?

SUNČEVI KORACI

Za dar valovima
utapam u more oči.

Kraj mene prolazi dijete
i ne će da me pogleda.

U njegovu hodu
osjećam korake sunca
i dozivam ga.

GALEB

Gdje je, Gospodine, modrina neba,
gdje je danas žar obale,
na koga se ovo ljuti moje more?

Došao sam na obalu. Nema ribara.
Samo uvalom luta galeb
i ne našavši jedra
u tužnom kriku
odletio je pučinom.

Rajko Valerijev

ČOVJEK - MASA

Kakav je taj čovjek-masa, koji danas vlada javnim životom? Zašto je takav, ili bolje, kako je takvim postao?

Treba u isti mah odgovoriti na ova dva pitanja, jer jedno objašnjava drugo. Čovjek, koji danas nastoji upravljati sudbinom Evrope, u mnogočemu se razlikuje od onoga, koji je vladao u XIX. vijeku. Ali XIX. vijek ga je stvorio i na to pripravio. Jedan pronicavi duh iz 1820., 1850. ili 1880. bio bi mogao jednostavnim apriornim umovanjem predvidjeti svu težinu današnjeg historijskog položaja. I doista, ne događa se danas ništa »novo«, ništa što nije bilo predviđeno pred sto godina. »Mase napreduju«, govorio je Hegel apokaliptičkim glasom. »Naše revolucionarno doba, ako ostane bez nove duhovne moći, dovest će do katastrofe«, nagoviještao je Auguste Comte. »Vidim, kako raste poplava nihilizma«, vikao je brkati Nietzsche sa svoje hridi u Innthal-u. Krivo neki govore, da se povijest ne može predvidjeti; nebrojeno puta su je ljudi proricali. Kad ne bismo mogli budućnost proricati, ne bismo je bili kadri razumjeti, kad se ostvari i kad postane prošlošću. Baš se u ideji, da je povjesnik »prorok prošlosti«, i nalazi čitava filozofija povijesti. Mi naravno možemo predvidjeti samo opću strukturu budućnosti; ali to je zapravo i jedina stvar, koju razumijemo u prošlosti i u sadašnjosti. Stoga, ako hoćete dobro vidjeti svoje doba, gledajte ga iz daljine. Iz kolike daljine? To je barem jednostavno: odakle ne biste mogli vidjeti Kleopatrin nos.

Što život pruža tim ljudima-masi, što ih je XIX. vijek stvorio u tako velikom obilju? U prvom redu materijalno blagostanje u svim njegovim oblicima. Nikad srednji čovjek nije mogao s toliko lakoće riješiti problem svoga gospodarstva. Dok su velika imanja u jednakom razmjeru opadala, dotle je srednji čovjek bilo kojeg društvenog staleža gledao, kako se njegovo gospodarsko obzorje proširuje iz dana u dan. Dnevno je po jedan novi raskošni zahtjev ulazio u raspored njegova životnog standarda. Svakog dana je njegov položaj postojao sigurnijim i neovisnijim od tuđe volje. To se jednoć smatralo sretnim slučajem sudbine, prema kojoj je čovjek bio zato ponizan i zahvalan; danas je to postalo pravom, kojemu ne dugujemo nikakvu zahvalnost, nego ga naprotiv smatramo prirodnim, pa ga i zahtijevamo.

Ovoj se gospodarskoj udobnosti i sigurnosti pridružuje fizička udobnost i sigurnost: komfor i javni poredak. Izgleda, da se život odvija nesmetano i slobodno u svom toku i da mu se vjerojatno ništa nasilno i opasno ne će suprotstaviti u njegovu poletu.

Tako otvoren i jasan položaj morao je nužno ostaviti u najdubljoj dubini ovih srednjih duša takav životni dojam, koji bi vrlo dobro mogla izreći svojim lijepim i dubokim smislom ona poslovica naše stare zemlje: »Kastilja je prostrana«[1]). To znači, da se život u svim najosnovnijim i najvažnijim zaradama ukazuje novom čovjeku *bez ikakvih zapreka*. Kad shvatimo ovu činjenicu, uviđamo u isti čas i njezinu važnost. Treba se sjetiti, da te životne udobnosti srednji ljudi u prošlosti nijesu uopće imali. Njihov je život bio naprotiv mučna i nezahvalna

---

[1]) »Sve je ravno do Carigrada« rekli bismo mi (op. prevodioca).

sudbina — u fizičkom i gospodarskom pogledu. Ti su osrednji ljudi u prošlosti već od rođenja smatrali svoj život gomilom zapreka, koje će morati podnijeti. Preostajalo im je jedino rješenje, da mu se prilagode i da se kako bilo smjeste u skučenom prostoru, koji im je bio udijeljen.

Ali nasuprot tih prilika izbija još jasnije, ako s materijalnog pređemo na pravno i moralno područje. Već od druge polovice XIX. stoljeća srednji čovjek ne nailazi ni na kakvu društvenu ogradu; od njegova rođenja ne priječi ga nikakva zapreka, nikakvo ograničenje u bilo kojem obliku javnoga života. I za njega je »Kastilja prostrana«; ni »države« ni »kaste« ne postoje. U pravnom pogledu nije nitko povlašten. Srednji čovjek je naučio, da su svi ljudi zakonski jednaki.

Nikada se u povijesti nije čovjek našao u prilikama i u okolini, koja bi, pa ni iz daleka, sličila sadašnjim uvjetima života. Devetnaesti vijek je uistinu donio nešto novo u čovjekovu sudbinu. Diže se nova pozornica za život tog čovjeka, koji je fizički i društveno nov. Tri su načela omogućila ovaj novi svijet: liberalna demokracija, naučno iskustvo i industrijalizacija. Ova dva zadnja možemo sažeti u jedno: tehnika. Nije XIX. vijek izmislio ni jedno od ovih načela; ona proističu iz dva prethodna vijeka. Devetnaestom vijeku ne pripada zasluga, što ih je izmislio, nego što ih je zasadio. To istina svi znamo. Ali nije dovoljno to apstraktno priznati, treba prihvatiti i neumitne posljedice, koje iz toga proizlaze.

Devetnaesti vijek je u biti bio revolucionaran. Ne smijemo tražiti revolucionarnost u prizoru njegovih barika,a koje same ne sačinjavaju revolucije, nego u činjenici, da je srednjega čovjeka — veliku društvenu masu — postavio u takve životne prilike, koje su radikalno oprečne onima, u kojima je uvijek živio. Devetnaesti vijek je prevrnuo javni život. Nije revolucija samo obična pobuna protiv postojećeg poretka, ona je nešto više: uspostavljanje onog reda, koji uništava tradicionalni poredak. Zato ne ćemo pretjerati, ako kažemo, da se čovjek, što ga je XIX. vijek stvorio, u svemu, što se odnosi na javni život, razlikuje od svakog drugog čovjeka. Čovjek XVIII. stoljeća se sigurno razlikuje od onoga, koji je vladao u XVII. vijeku, kao što se i ovaj razlikuje od čovjeka, koji je karakterističan za XVI. vijek. Ali ovi su svi »ljudski primjerci« srodni, slični čak i jednaki u svojim bitnim oznakama, ako se usporedi s »novim čovjekom«. Za »vulgum pecus« svih vjekova život je značio u prvom redu ograničenje, obavezu, ovisnost, u jednu riječ pritisak. Recite, ako hoćete, tlačenje, samo obuhvatite u toj riječi nesamo pravno i društveno nego i kozmičko tlačenje. To je možda jedino tlačenje, koje nije nikada popustilo, do ovih zadnjih godina, do onog časa, kada počinje širenje naučne tehnike — fizičke i administrativne, — koja je praktički neograničena. Jednoć je, i za bogataša i mogućnika, svijet bio mjesto siromaštva, poteškoća i pogibli.

Svijet, koji okružuje novog čovjeka, od njegova rođenja ne tjera ga, da se skučuje bilo u čemu, ne postavlja mu nikakav veto, nikakvo ograničenje, nego naprotiv oživljuje njegov apetit, koji, u principu, može beskrajno rasti. Događa se dakle — a to je vrlo važno — da ovaj svijet iz XIX. i iz početka XX. vijeka ima nesamo sva savršenstva i obilje, koje stvarno posjeduje, nego još svojim stanovnicima sugerira i

potpunu sigurnost, da će i budući dani biti još bogatiji, prostraniji i savršeniji, kao da su oni baštinici nekog sputanog i neiscrpivog napretka. Danas još imade malo ljudi, koji sumnjaju da do 5 godina automibili ne će biti udobniji i jeftiniji od onih, koji se sada produciraju, iako neki znakovi ukazuju na neku malu pukotinu u tom sveobuhvatnom zakonu.

Ljudi u to vjeruju kao u sutrašnji izlaz sunca. Ova je uporedba potpuno na mjestu. Srednji čovjek naime drži, da je ovaj tehnički svijet, društveno tako savršen, proizvod prirode, a nikad ne misli na onaj genijalni napor odabranih duhova, koji su sve to stvorili. On će još teže shvatiti, da sve te tekovine počivaju na nekim mučnim, ljudskim osebinama, te da bi te divne građevine vrlo brzo nestalo, kad bi se pokazala i najmanja slabost, i najneosjetljiviji »zastoj«.

Srećom, ovim se utvrđuju dvije glavne značajke u psihološkoj slici današnjega čovjeka-mase: slobodna ekspanzija njegovih životnih želja, t. j. njegove osobe i njegova crna nezahvalnost prema svemu onome, što mu je omogućilo udobnost njegova života. I jedna i druga karakteristika sačinjavaju vrlo dobro poznatu psihologiju razmaženog djeteta. I zbilja, onaj koji bi se poslužio ovom psihologijom kao prizmom, kroz koju bi gledao dušu današnjih masa, ne bi se prevario. »Novi srednji čovjek«, baštinik vrlo stare i genijalne prošlosti — genijalne po nadahnuću i naporima — »razmažen« je u svijetu, koji ga okružuje. »Razmaziti« ne znači ograničiti želju, nego dati jednom biću iluziju, da mu je sve dopušteno, da ga ništa ne obavezuje. Stvorenje, koje živi takvim načinom života, ne može osjetiti svojih vlastitih granica. Izbjegavajući tako svaki vanjski pritisak, svaki sukob s ostalim bićima, ono počinje misliti, da samo postoji, privikava se na to, da ne računa s drugima, te nikako ne može dopustiti, da bi itko mogao biti iznad njega. Osjećaj tuđe nadmoći moglo bi to stvorenje dobiti samo od individua, koji bi ga, jači od njega, prisilio da se odreče jedne želje, da se stisne, da se suzdrži. Taj bi se čovjek ovako bio morao priviknuti na ovu važnu stegu: »Ovdje se ja zaustavljam, a jedan drugi, koji može više nego ja, počinje. Na ovom mjestu, čini mi se, da smo dvojica, ja i jedan, koji je viši od mene.« Čovjeka je drugih vremena dnevno učio svijet oko njega ovoj osnovnoj mudrosti; ondašnji svijet je bio tako kruto uređen, da su velike nesreće bile česte i da u njemu nije bilo ništa sigurno, ništa obilno i stalno. Međutim današnje se mase nalaze u zemlji, koja je puna mogućnosti i k tome sigurna, sasvim uređena, potpuno na njihovo raspoloženje, a da im za to nije prethodno potrebit kakav napor. Isto kao što sunce nalazimo u visinama, a da ga nijesmo morali na svojim ramenima uzdignuti. Nijedno ljudsko biće nije zahvalno jednom drugom biću za zrak, koji diše, jer taj zrak nitko nije stvorio; on pripada skupu svega onoga, što »je tu«; svega onoga, što nazivamo »prirodnim«, jer nam nije uzmanjkao. Ove su mase, previše razmažene, isto tako i ograničene, kad vjeruju, da ova materijalna i socijalna organizacija, koja im stoji na raspolaganju kao zrak, da i ona proizlazi iz istoga izvora. Ta, ni ona im, izgleda, nije uzmanjkala, a savršena je kao i organizacija prirode.

Svoju bih tezu dakle mogao ukratko izložiti ovako: baš ono savršenstvo, kojim je XIX. vijek uredio neka područja života uzrokom je, da ga mase, koje u njemu žive smatraju ne kao organizaciju nego kao

proizvod prirode. Tako se može razjasniti i odrediti to ludo duševno stanje, što se očituje u masi. Ništa ih toliko ne zaokuplja koliko njihovo blagostanje, a u isti su mah prekinule svaku vezu solidarnosti s uzrocima tog blagostanja. Budući da u civilizaciji one ne gledaju neko veliko otkriće i silnu konstrukciju, koja se mogla održati samo velikim i razboritim naporima, one drže, da se njihova uloga sastoji u tome, da sve to odlučno zahtijevaju kao da je to pravo uređenjem stečeno. U pobunama, koje glad izaziva, narodne mase obično zahtijevaju kruha i to na taj način da ruše pekarnice. Ovo može služiti kao simbol — u mnogo većim i suptilnijim razmjerima — za držanje današnjih masa prema civilizaciji, koja ih hrani.[5])

Preveo dr. K. S. **J. Ortega y Gasset**

RT MOGA OTOKA

Moj otok ostavio sam na pučini,
na rtu moju uvalu.

Svejedno: u podne plivam uvalom,
u zoru pjevam s grebenom,
u veče spavam s maslinom.

U očima
nosim modrinu uvale,
u sjećanju
vinograd moga oca.

Rajko Valerijev

---

[5]) Kad su mase, bilo plebejske bilo »aristokratske«, prepuštene svojim nagnućima, uvijek idu za tim da iz želje za životom uništavaju osnovice svog života. Uvijek mi dolazi na um jedna zgodna karikatura ove težnje propter vitam, vitae perdere causas, kad se sjetim događaja u Nijaru, selu blizu Almerije, kad je Karlo III. bio proglašen kraljem (13. rujna 1759.). Proglašenje se obavilo na glavnom trgu. »Odmah iza toga, naredili su da se donese piće za svu tu golemu svjetinu koja je potrošila 77 bačava vina i 4 mješine rakije. Pogubna snaga ovog pića je tako raspalila duhove, da je svjetina krenula prema Gradskoj žitnici s burnim »živio«, provalila unutra i kroz prozore izbacila sve žito što se tamo nalazilo i 900 reala (španjolski unec) iz Blagajne. Odatle su prešli u Državnu upravu duhana i naredili su da se izbaci duhan i utrženi novac. Isto su učinili po dućanima naređujući — da pojačaju svečanost — da se razbacaju sve živežne namirnice i sve tekućine koje su se unutra nalazile. Zatim su uz veliku viku natjerali žene da darežljivo bace sve što imaju kod kuće, što su one i učinile s najvećom nesebičnošću, jer nijesu ništa ostavile: ni kruh, ni žito, ni brašno, ni ječam, ni tanjure, ni kotlove, ni mužare ni stolice. Ta se zabava produžila do potpunog uništenja rečenoga grada.« Po jednom spisu iz toga vremena, vlasništvo G. Sanchez de Toca, a iz knjige »Vlada Karla III.« od G. Manuel Danvila, dio II. str. 10, bilješka 2. Ovo se selo samo uništilo da se bolje preda svom monarhičkom veselju. Divno selo Nijar, budućnost je tvoja!

MODERNA ŠTAMPA

Izobrazba novinara i nauka o novinstvu

Istinska demokracija traži, da se podigne duhovno-politički niveau novina. U tom pogledu moglo bi se gotovo kazati, da se gotovo u svim kulturnim državama postavljaju takvi zahtjevi, odnosno da takvim zahtjevima pripada internacionalni značaj. U dilemi između slobode novinstva i disciplinarnog novinstva odlučujemo se za slobodu tiska, ali kao korelativ ističemo potrebu podizanja duhovnog niveau-a novina i novinara.[63] To je danas potrebno više nego prije, jer predstoji borba duhova i ideologija. Načelno prema slobodi tiska ne smije se od novinstva zahtijevati da svoju taktiku i metodu udešava prema metodama i taktici državne politike, jer stalež duhovno-politički spremnih novinara mora predstavljati stvaralačke duševne radnike i pionire, koji pored toga kritički promatraju sve pojave državnog života. U tome leži važnost i potreba školovanja novinarskog podmlatka i uređenja novinarskog zvanja.

U novije vrijeme ističu se napose novinske agenture, koje su naročito razvijene u Americi,[63a] i mnogobrojna zvanja u vezi s novinstvom, koja se označuju različitim nazivima (novinski agent, novinski reporter, specijalni novinski izvjestitelj, dopisnik, zastupnik uredništva i slične forme, koje rade za uredništvo). Tisuće muževa i žena zaposleno je u tim zvanjima, a tisuće njih radi indirektno u kazalištima, korporacijama, institutima, društvima i sl., ali je njihov rad uvijek konačno upravljen na publicitet (za novinu). Novina uči novinara na novinarsko mišljenje i opažanje, i osposobljuje za okretan novinarski rad. Ali to po sebi ne dostaje u današnjem vremenu. Svakako je dobro da novinar po zvanju »ima dobar nos« za vijesti, ali je mnogo bolje, ako »ima ideje«. Tu je pored naravne nadarenosti i sklonosti novinarskom zvanju potrebna solidna teoretska sprema, koja se može postepeno (mučno) postići i autodidaktikom, ali mnogo brže i svestranije studijem u specijalnim znanstvenim institutima, u kojima naučavaju stručnjaci.

Često se naglašuje »zvanje« ili »poziv« novinarski. Ako se historički promotri postanak i značenje izraza »zvanje« (Beruf), mora se ustanoviti, da potječe iz crkvenog jezika rimokatoličke crkve, odakle je preuzet u svjetovni govor. Povijest toga izraza nije još potpuno razjašnjena, ali se već sad može u krupnim crtama upoznati put, kojim je prolazio. Grčka riječ »klesis«, koja je prvobitno označivala zov, poziv, doziv, upotrebljuje se u novom zavjetu, u paulinskim pismima, u smislu »poziv Kristu«. Riječ »vocatio«, kojom je pomenuti grčki izraz preveden na latinski jezik, dobio je u srednjem vijeku nešto skučenije značenje tako, da u prvom redu označuje poziv za svećenički stalež. U kasnom srednjem vijeku prodire sve jače izraz »zvanje«. Točno vrijeme ne može se odrediti,ali se primjerice u njemačkoj kulturnoj povijesti povezuje upotreba izraza »zvanje« (Beruf) s Lutherom, koji u svom prvom prijevodu biblije označuje tim izra-

---

[63] Dr. F. Runkel: Die wissenschaftliche Vorbildung des Journalisten. (Archiv für Buchgewerbe und Gewerbegraphik. Leipzig. 1928. Nr 4).

[63a] Charles Washburn: Press agentry. New York. 1937.

zom ono značenje, koje se pridavalo grčkoj riječi »klesis«, t. j. u današnjem smislu kao poziv, dok u kasnijem spisu (1522) upotrebljuje taj izraz za označenje onoga, što Bog traži od čovjeka u određenom staležu«.. unangesehen aller heutigen exempel und leben soll ein jeglicher werten, was ihm befohlen ist und wahrnehmen seines berufes«. S time se kod Luthera izjednačilo značenje »poziva«, »zvanja« i »službe« ili »staleža« tako, da su ti izrazi u mnogom postali sinonimi. Postepeno primjenjivao se izraz »zvanje«, kojemu se u crkvenom smislu pridavao točno označeni smisao, analogno i metaforično na svjetovne staleže. U vrijeme reformacije operiralo se s tim izrazom kod borbe o pitanju, da li su Bogu ugodniji samostanski i svjetovni staleži, te se često naglašavao svjetovni stalež. Time je religiozni momenat još jače preuzet u svjetovni govor. Po vremenu gubi se postepeno religiozni momenat, a izraz »zvanje« prelazi potpuno u svjetovni govor tako, da danas označuje životni poziv čovjeka, kojemu se ovaj podaje prema svojoj sklonosti i s punom spremom, a u pravilu predstavlja temelj za njegovu životnu egzistenciju. Iako se često postavlja tvrdnja, da se pravi novinar rađa takvim po svojoj unutarnjoj »vocatio«, — iako u toj tvrdnji imade mnogo istine, — postavlja svako vrijeme svoje zahtjeve na novinarski poziv, a njima može pravi novinar udovoljiti samo ako pored unutarnjeg »poziva« raspolaže i s potrebnom stručnom spremom. Takva sprema omogućuje novinaru razumijevanje problema modernog kompliciranog vremena, a to se može postići samo na taj način, da se novinarskom podmlatku pruži mogućnost da stekne spremu, koja odgovara stručnim i suvremenim potrebama. Jer je postignuće takve spreme skopčano s posebnim školovanjem, moglo bi se eventualno postaviti pitanje, da li školovani novinari mogu u sadanjoj krizi računati na zaposlenje, kad već sad predleži veliki broj reflektanata za malen broj raspoloživih mjesta, kad se sadanji reflektanti jedva mogu zaposliti i kad su neškolovane novinarske sile jeftinije. O tome nema dvojbe da je sadanja dugotrajna privredna kriza zahvatila i novinarsko zvanje i da se ne smije zapustiti skrb za nezaposlene novinare, pa eventualno osnovati poseban instrumenat (zavod), koji će voditi brigu o njihovoj sudbini. S druge strane ne smije se zaboraviti na činjenicu, da su mnoge novine snizile za vrijeme privredne krize gotovo na minimum broj zaposlenoga novinarskog osoblja i da će za interni rad u redakcijama trebati mnogo novih sila, čim se poprave privredne prilike. Problemima novinstva bavi se nauka o novinstvu[64], poznavanje koje je važno za sve novinare po zvanju.

Poznato je, da se nauka o novinstvu bavi izučavanjem međusobnih utjecaja duhovnih, privrednih, pravnih i tehničkih sila, koje su uključene u novini. Nauka o novinstvu ne može te sile pojedinačno izučavati, jer one sačinjavaju u svakoj novini jedinstvo, koje se dnevno ponavlja. Odnosi ovine prema okolini, koji su gotovo nepregledni i mnogostrani, spadaju u područje nauke o novinstvu, ako okolina vrši bitan utjecaj na novinu. Kod toga treba uvažiti moć i važnost novine, koji ona vrši na različitim područjima javnoga i privatnog života, a s kojima se bavi s obzirom na uni-

[64] Hans Ludwig Zankl: Die Zukunft der Zeitungswissenschaft (Von der Zeitungskunde zur Publizistik. Die Organisation der Zeitungswissenschaft, Wissenschaft und Praxis). Erlangen. 1936.

verzalnost svog sadržaja. Po tome ne predstavlja nauka o novinstvu dio sociologije ili povijesti, državno-pravne znanosti ili privatne privrede, nego samostalnu nauku, koja obrađuje novinu kao organičko jedinstvo sa svim njegovim sociološkim, psihološkim, pravnim, privrednim i političkim momentima. Prof. Dr. Emil Dovifat[65] dijeli nauku o novinstvu u teoretski (opći) i specijalni (praktični) dio. Teoretska nauka o novinstvu izučava naročito tri glavne sile novine, i to:a) vijest (interes primaoca-čitaoca, brzina prijenosa vijesti i saopćenja i subjektivni utjecaj, koji se vrši pomoću vijesti, b) mišljenje (masa i mišljenje, javno mišljenje, nosioci i stvaraoci javnog mišljenja, mišljenje u novini) i c) privreda i tehnika, zatim pitanje odnosa novine prema javnosti (javni poziv i tečevna namjera, univerzalitet i granice publiciteta, osiguranje publiciteta pomoću anonimiteta, slobode novinskog mišljenja i slobode novinske privrede te konačno pitanje moći novinstva (u pogledu stvaranja javnog mišljenja i sila, koje u tome konkuriraju s novinom). Praktična nauka o novinstvu bavi se praksom kod posredovanja vijesti (pribavljanje vijesti u vlastitom području rada, pribavljanje vijesti od obavještajnih agentura i bureau-a), sredstvima za pribavljanje vijesti (brzojav, telefon, radio-tehnika, televizija) i politikom vijesti (biće i politička vrijednost vijesti, organizacija politike vijesti, službena ili vladina novinska odjeljenja itd.) zatim praktičnom publicistikom (novinski jezik, novinski stil, journalistika, uredništvo novine i njegova organizacija, pribavljanje novinskog gradiva, pojedina odjeljenja novinskog uredništva) i konačno s tehnikom i privredom novinstva (tehnika i privreda novinskog preduzeća, tehnika i privreda oglasa i sl.).

Prof. Emil Dovifat izdao je novo izdanje[66] svoga poznatog djela o nauci o novinstvu, koja uvažuje sve velike političke i socijalne promjene, koje su nastale u Njemačkoj preuzimanjem vlasti po nacionalnom socijalizmu. U novoj Njemačkoj pridaje se novini i nauci o novinstvu posebna pažnja, jer novina ne smije više biti oružje u stranačkoj borbi ni izražaj posebnih interesa upravljenih protiv dobra narodne zajednice, nego uvjerljivi izričaj narodne zajednice i sredstvo za učvršćenje unutarnjeg jedinstva njemačkog naroda. Odnos države i novinstva nalazi se u središtu — izučavanja nauke o novinstvu. Dovifat istražuje u prvom dijelu svog djela jedinstvo novinskog preduzeća (jedinstvo sila i jedinstvo ličnosti), cijeneći pri tome jurnalistički rad prema zahtjevima novog vremena, ali podjedno postavlja kao preduvjet sposobnost i spremu za novinarsko zvanje. Drugi dio prvog sveska tiče se novinske vijesti (sakupljanje i raširivanje vijesti, novinarske agencije i bureau-i, političke vijesti), dok treći dio obrađuje pojam mišljenja i javnog mišljenja, utjecaj mase i formiranje mišljenja putem novine). Drugi svezak tiče se uredništva i naklade.

U pojedinim kulturnim državama razvile su se državne ili slobodne (privatne) visokoškolske institucije za novinarstvo, koje su pokazale izvan-

[65] Dr. Emil Dovifat: Zeitungswissenschaft (Allgemeine Zeitungslehre und praktische Zeitungslehre). Berlin—Leipzig. 1931.

[66] Emil Dovifat: Zeitungslehre I. Band (Theoretische Grundlagen, Nachricht und Meinung. Sprache und Form). II. Band (Sriftleitung, Stoffbeschaffung und Bearbeitung, Technik und Wirtschaft des Betriebes). Berlin, 1937). — Otto Jjhlinger: Zeitungswesen und Hochschulstudium (Einführung zu den Vorlesungen über das Zeitungswesen in Deutschland und im Ausland). Jena 1919.

redno povoljne praktične uspjehe u modernoj žurnalistici. U vezi s pitanjem izobrazbe novinara izučavanjem nauke o novinstvu iznosi se radi primjera odnosna organizacija u nekim državama.

Prema katalogu o lekcijama i tečajevima za novinarstvo na sveučilištu u Londonu obuhvaća nastavni program dvije naukovne godine s vrlo bogatim nastavnim gradivom. Među obligatne predmete spada između ostaloga: praktični žurnalizam, nauka o stilu, književna povijest i kritika, nacionalna ekonomija, suvremena (novija) povijest od francuske revolucije do najnovijeg vremena i engleska književna povijest od godine 1850. dalje, jezici, vojnička znanost, filozofija, psihologija, povijest umjetnosti i tiskovno pravo. Unutar tih kolegija mogu se raspraviti svi relevantni i aktualni novinski problemi. Slični nastavni program opstoji i na drugim engleskim sveučilištima.

U Americi razvila se nauka o novinstvu razmjerno kasno, i to tek na kraju XIX. stoljeća. Sveučilište u Georgiji osnovalo je poseban novinarski fakultet, koji je godine 1921. prozvan »Hanry W. Grady Scholl of Journalismus«. U svrhu što uspješnijeg napređenja visokoškolske novinske nauke ujedinili su se novinski fakulteti od 31 visoke škole u American Association of Schools and Deartements of Journalism«. Iskustvo pokazuje, da velike novine najradije namještavaju apsolvente takvih novinskih fakulteta.[67]

Nauka o novinarstvu predstavlja najnoviju znanstvenu disciplinu, koja se predaje na njemačkim sveučilištima i visokim školama, a nakon preuzimanja vlasti po nacionalnom socijalizmu (30. I. 1933.) prosuđuje se novinstvo u prvom redu s političke strane, t. j. prema tome koliko služi dobru naroda. Tako su primjerice u ljetnom semestru naukovne godine 1936.-1937.[68] održana predavanja (seminarske vježbe) iz nauke o novinstvu na sveučilištu u: a) B e r l i n u (nauka o novinstvu; aktualni događaj u zrcalu njemačke i inozemne dnevne novine, u filmu i radio-prijenosu; praktična nauka o uredništvu; novinski stil i njegovi problemi; osnovni pojmovi publicistike, inozemno novinstvo, metode politike svjetskih vijesti; povijest njemačkog novinstva; novo tiskovno pravo; vježbe o privrednom dijelu njemačkih novina, uvod u literaturu nauke o novinstvu, politička karikatura u novini, vanjsko-politički rad u dnevnim novinama, praksa evangel. novinstva; vježbe u inozemnoj publicistici — ukupno 23 sata sedmično), b) F r e i b u r g-u (nauka o novinstvu; vježbe iz nauke o novinstvu; pogranično Nijemstvo, borba Nijemstva na istoku, politički kolokvij i vježbe iz praktičnog formiranja novine — ukupno 8 sati sedmično), c) G r e i f s w a l d-u (nauka o novinstvu, vježbe u novoj literaturi nauke o novinstvu, vježbe u izučavanju filma — ukupno 4 sata sedmično), d) H a m b u r g-u (nauka o novini, narod i novinstvo u Engleskoj, Biće i važnost francuskog dnevnog novinstva i dnevne novine u pirenejskom poluotoku — ukupno 6 sati sedmično), e) H e i d e l b e r g-u (nauka o no-

---

[67] Dr. Marx Grünbeck: Die Zeitungswissenschaft in Amerika (Zeitungswissenschaft. Monatsschrift für Zeitungsforschung... Berlin, 10. Jahrgang. Nr 5. vom 1. V. 1935, strana 209. i sl.).

[68] Zeitungswissenschaft. Monatsschirft für Internationale Zeitungsforschung mit Archiv für Presserecht. Berlin. 12. Jahrgang. Nr 2. vom 1. II. 1037, strana 122 i sl.

vinstvu, novinstvo i pribavljenje vijesti, pitanja praktičnog zvanja u modernoj novini, novinska politika, vježbe o grafičkom formiranju novine, vježbe o aktualitetu u novini, praktične vježbe o poznavanju nauke o novinama, seminar nauke o novinstvu — ukupno 12 sati sedmično), f) Kiel-u (nauka o novinstvu, povijest novinstva, vježbe u nauci o novinstvu — ukupno 5 sati sedmično), g) Königsberg-u (nauka o novinstvu, borba i položaj Njemačke u sadanjem svjetskom mišljenju, pitanje novinske propagande ili reklame i novinskih vijesti, vježbe o strukturi časopisa, vježbe iz povijesti političke publicistike — ukupno 8 sati sedmično), g) Leipzig-u (nauka o novinstvu, sasko novinstvo kao izričaj narodnosti, novinstvo i privreda, uvod u tiskovno pravo, publicistička pitanja pogranične zemlje Saske i Češkoslovačke, vježbe iz nauke o novinstvu, vježbe o kritici umjetnosti u dnevnim novinama, radna zajednica doktoranda, uvod u djelatnost političkog urednika, uvod u djelatnost kulturno-političkog urednika, stenografska praksa, uvod u djelatnost lokalnog urednika — ukupno 20 sati sedmično), h) München-u (nauka o novinstvu, povijest talijanskog novinstva od 1848. do danas, vježbe iz njemačkog novinstva, razvitak nacionalnog osjećaja, seminar o novinama kao sredstvu državnog vodstva, — ukupno 7 sati sedmično), i) Münster-u (nauka o novinstvu, vježbe o formiranju novine — ukupno 3 sata sedmično), zatim na visokoj trgovačkoj školi u Leipzigu (privreda i novinstvo, aktualna pitanja o privrednom dijelu dnevne novine, važna područja nauke o novinskom preduzeću, publicističke zadaće novinskih agentura u privatnoj privredi i javno-pravnim preduzećima, privredno-journalistički praktikum, upotreba inozemnih, naročito anglosaskih privrednih vijesti, postupak tiska i tiskovna tehnika, nauka o papiru i pismu — ukupno 9 sati sedmično) itd.

Na visokoj trgovačkoj školi u Leipzigu predaju se u »Abteilung für Wirtschafts-Journalismus und Zeitungs-Betriebslehre« slijedeći kolegiji, i to: novinstvo, reklama i vijesti; aktualna pitanja iz privrednog dijela dnevnog novinstva; važna područja nauke o novinskom preduzeću; publicistika privatnih i službenih novinskih agencija i bureau-a; privredno-novinarski praktikum (naročito upotreba inozemnih, poimence anglosaskih privrednih vijesti), povijest novinstva i pojedina predavanja o tiskovnom postupku i tiskovnoj tehnici, nauci o papiru i novinskom stilu.

U Njemačkoj služi tome u znatnoj mjeri i Deutsche Hochschule für Politik u Berlinu, koja je ove godine postala državni zavod. Predavanja na toj visokoj školi podijeljena su u devet glavnih skupina (državna i kulturna filozofija, nauka o rasi i unapređivanju rase, privredna i socijalna politika, pravna i državno-pravna znanost, povijest, vanjska politika i nauka o inozemstvu, vojnička politika, propaganda i novinstvo, jezici). U skupini o propagandi i novinstvu izučava se: politička propaganda, sredstva političke propagande i njihova upotreba, praksa novinskog izvješćivanja i uprave novina, novinstvo u inozemstvu, uvod u opću i praktičnu nauku o novinarstvu, zadaci i prava novinstva u novoj Njemačkoj, film u nacionalno-socijalističkoj državi, publicistika inozemstva, nacionalno-socijalističko formiranje novinstva, utjecaj i zadaci radia, praktične vježbe u izobražavanju za govorništvo.

Dekretom francuskog ministarstva za prosvjetu od 5. VII. 1937. osnovan je na sveučilištu u Parizu institut za novinarsku znanost, koji je privremeno smješten u četiri dvorane instituta za komparativnu pravnu znanost na pravnom fakultetu. Predsjednik toga novog instituta je sveučilišni rektor, predstojnici su B. Mirkine-Guetzevich i St. Valot, a među članovima upravnog odbora nalaze se mnogi uvaženi stručnjaci (C. Bouglé, E. Allix, R. Picard, P. Vaucher, Joseph-Berteélemy, itd.). Taj institut započeo je svojim djelovanjem na dan 1. IX. 1937., a zadaća je njegova da proučava sve probleme, koji se tiču povijesti, prava, političke uloge, privrednog života, socijalne funkcije i tehničkih pretpostavaka novinstva u nacionalnom i internacionalnom okviru. Podjedno je svrha tome institutu da služi kao sabirno mjesto za dokumente, redovite publikacije o pomenutim problemima, i kao zavod za istraživanje uloge novinstva u političkom, tehničkom, socijalnom i kulturnom životu naroda. U tu svrhu nastoji provesti saradnju između poznatih stručnjaka i specijalista, odnosno kolaboraciju između drugih znanstvenih, političkih, privrednih i socijalnih institucija, koje se bave proučavanjem novinstva. Taj institut podržaje vezu s novinarskim krugovima (skupinama), knjižnicama i muzejima, a obraća se često izravno na uredništva novina. Svrhama toga instituta služi i njegova periodička četvrtgodišnja publikacije (Cahiers de la Presse), od koje je prvi broj izašao na početku godine 1938 (na 188 stranica). U tom prvom broju sadržani su prikazi o nauci o novinarstvu (Stephen Valot, Marc Jaryc), o zadacima medicinskog novinstva (G. Roussy), o odnosima između novinstva i autorskog prava (Raymond Weiss), o aktualnoj temi internacionalnih novinskih konvencija (Georges Scelle), o francuskom novinstvu (Georges Bourdon; P. Grunebaum-Ballin, koji se bavi najnovijim francuskim zakonskim nacrtima od godine 1933, zakonom od 29. III. 1935., dekretom od 17. I. 1936., kolektivnim ugovorom od 23. XI. 1937.; Chesnier du Chesne o Agence Havas) itd.

Potrebi školovanja novinarskog podmlatka pridaje se važnost i u Austriji. U posljednjim godinama prodrlo je shvaćanje, koje tome pitanju pridaje dalekosežnu političku važnost. Zato su u Austriji već godine 1936. otvoreni komorski tečajevi za novinarski podmladak, a godine 1937. zamijenila je te tečajeve akademija, koju je osnovalo Društvo za novinarstvo. Ta akademija obuhvaća šest semestara, a njezin je nastavni plan ograničen samo na predmete, koje mora poznavati svaki suvremeni novinar, kao i svako ono lice, koje se zanima za moderno novinstvo i njegov rad. Nastavni plan te akademije obuhvaća sve ono, što danas traže od novinara i novina država i narod. No ta akademija omogućuje i budućim odvjetnicima, državnim činovnicima i privrednim vođama, da upoznaju pitanja, koja su u vezi s novinstvom, a koja mora poznavati zapravo svaki moderan kulturan čovjek. Nastavni plan akademije za novinstvo i politiku u Wien-u, osnovane po austrijskom društvu za novinarstvo, izgrađen je prema preglednom sistemu. U svakom semestru drže se predavanja za znanstveno i političko školovanje budućih novinara, a predavani materijal obrađuje se dalje praktičnim seminarskim vježbama. Nastavnici rekrutiraju se iz krugova stručnjaka znanosti i prakse. Naročita pažnja posvećuje se nauci o novinarstvu. U prva dva semestra drže se predavanja o političkoj ekonomiji u novinstvu, vanjskoj politici i novinstvu, pravu

i novinstvu i uvod u državno (ustavno) i upravno pravo. U drugom semestru nadopunjuje se nastavni plan kolegijima o kulturnim i privrednopolitičkim problemima novinstva, o osnovima kaznenog prava, o službenim novinskim agencijama, o historijatu novinstva, zatim se održavaju seminarske vježbe o osnovnim pojmovima novinarstva, o dobrom novinskom jeziku i stilu, upućuje u stenografsku praksu novinara i u djelatnosti lokalnih urednika i sl. Na tom pripremnom studiju prve naukovne godine baziraju dalje dvije nastavne godine, kojih predavanja upućuju slušatelje u socijalnu politiku, savremenu povijest, biće moderne propagande, različitim formama novinstva u vlastitoj državi i u inozemstvu, nadalje u sve rubrike moderne novine, u etiku novinarskog zvanja kao i u sve manifestacione forme modernog života uopće. Akademija za novinstvo i politiku u Wien-u započela je dne 1. XI. 1937. s predavanjima u prvom semestru sa slijedećim kolegijima, i to: Domovinska fronta; Opća pitanja vanjske politike; Moderna nauka o političkoj ekonomjii; Journalistički osnovni pojmovi; Osnovi austrijskoga ustavnog i upravnog prava; O dobrom njemačkom novinskom jeziku i stilu; Kazneno pravo s osobitim obzirom na tiskovno pravo; Djelatnosti i djelokrug lokalnog urednika; Austrijska novina u sadašnjosti; Uvod u nauku o novinstvu; Novinska politika znamenitih državnika; Zadaća političkog urednika i Uvod u stenografsku praksu novinara.

Novinarska visoka škola u Warszawi započinje dne 1. X. 1937. svoju 21. naukovnu godinu s ovim predavanjima (kolegijima) i vježbama, i to: I. tečaj: povijest novinarstva, tehnika i organizacija novinstva, samoobrazovanje novinara, novinarski seminar, grafika i tiskarska tehnika, politička povijest Poljske u XIX. i XX. stoljeću, privredna geografija, politička ekonomija, financije, poljsko ustavno pravo, poljsko upravno pravo, poljska i strana literatura, poljska stilistika, francuski jezični tečaj i njemački jezični tečaj (ukupno 21 sat sedmično), II. tečaj: državne tvorbe i političke struje, parlamentarna novinarska služba, novinarski seminar, publicistički seminar, služba novinarskih agentura, naklada novina i raspačavanje novina, autorsko i tiskovno pravo, međunarodno javno pravo, povijest političke ekonomije, političko-ekonomski seminar, socijalna politika, teorije literar. forme, francuski jezični tečaj i njemački jezični tečaj (ukupno 20 sati sedmično) i III. tečaj: novinstvo u sadašnjosti, privredni dio novina, novinarski seminar, publicistički seminar, privredna politika, komunalna politika, socijalna politika, francuski jezični tečaj, njemački jezični tečaj i stenografija (ukupno 16 sati sedmično). Zimski semestar traje od 1. X. 1937. do 31. I. 1938, a ljetni semestar od 15. II. 1938. do 10. VI. 1938. Za vrijeme od 1. II. do 15. II. 1938. vrše se polugodišnji ispiti, a od 11. VI. do 30. VI. 1938. godišnji ispiti.

Dr. Eugen Sladović

»SVJETSKI RAT I NAŠA REVOLUCIJA«

Uspomene i razmišljanja Dra Beneša

Poneki suvremeni događaji izazivlju živo sjećanje na prošle događaje. Tako je i u pitanju Čeho-Slovačke. Usred današnjih događaja vrlo je zanimivo čitati knjigu, što ju je napisao Dr. Beneš pod gornjim natpisom, a koja je kod nas nedavno prevedena[1].

U cijelosti ova knjiga iznosi djelovanje Dr. Beneša u stvaranju Čehoslovačke države. Naravna stvar, da se na to djelovanje nadovezuju mnoga druga djelovanja pa knjiga uokviruje pojave općega značaja, a ne tek samo ličnoga. No mi ćemo iz nje izvaditi samo ono, što je lično, i to onako, kako to čini sam Dr. Beneš, ne upuštajući se ni u kakvu kritiku, simpatije ili antipatije i ni u kakve aluzije.

*

Dr. Beneš studira i uči u inozemstvu, prije nego što ulazi u javni život, stiče nazor na svijet i rezultate formulira ovako: »Moja sinteza, koju sam tražio, vraćajući se sustavno Descartesu, Kantu, Lockeu i Humeu pod zornim uglom Bergsonova intuitivizma, teorije Durkheinove sociologije i spisa Masarykovih, htjela je da bude noetički kritički realizam i u metafizici, etici, psihologji, sociologiji i politici. On mi je ostao vođa u cijelom mome praktičnom životu: u etici vodio me je humanitarnom moralu, u sociologiji i politici obrazloženju koncepcije moderne demokracije, a on — proučen do srži — nije samo sistem političkih oblika i institucija nego velikim dijelom filozofskog nazora na svijet, koji je danas tako reći na svakom koraku praktički u cijeloj svojoj dubini proživljavan i čiju etičnu stranu može razjasniti samo humanitarni moral. Vjerski me je problem od rane mladosti zanimao i uznemirivao. Budući da sam odgojen u vjerskom i katoličkom duhu, već kao dječak proživljavao sam, doduše nesvijesno i nagonski, ali zato istinitije i dublje, nekoja stanja vjerskog iskustva (satove vjeronauka, prvu pričest, ministriranja); gimnazija i sveučilište baciše me na protivnu stranu: u vjersku negaciju i pozitivistički, protuvjerski i protucrkveni radikalizam. Studije u Francuskoj, Engleskoj i Njemačkoj nagnaše me napokon, da zauzmem pozitivan stav i prema vjerskom problemu. Tako sam u sebi izgradio čvrste nazore o vjeri, primajući vjeru u imanentnu teologiju i u Sudbinu — Providnost.«

Skoro deset godina traje period studija, gledanja, istraživanja i pripravljanja, naime do godine 1914., kada je buknuo svjetski rat, a onda veli dr. Beneš: »Imao sam od početka na umu samo jednu ideju: osjećaj dužnosti, osjećaj, da je došao veliki čas, kada svatko, tko hoće i tko znade nešto učiniti, može i treba da bude instrumenat Providnosti u velikim i malim stvarima.« Dr. Beneš sudjeljuje na mnogim sastancima, gdje se informira o situaciji i svjetskim događajima, i tako postaje povjerljivom osobom Dr. Masaryka i konačno vezom između ovoga,

---

[1] Dr. Eduard Beneš: Svjetski rat i naša revolucija. Politička biblioteka, urednik A. Velzek. Preveo: B. Vračarević, Zagreb 1938. (Tipografija d. d.)

kada je otišao u inozemstvo i određenog kruga ljudi, koji je postao temeljem i izvorom urotničke grupe (Mafije) i urotničkog revolucionarnog rada. »Mafija« predstavlja u početku sastajanje zbog informacija, dok sve više ne postaje faktorom, koji je počeo odlučivati u uspjehu započete revolucionarne akcije. Mafija najprije okuplja ugledne i odlučne ljude, zatim organizira vezu između nutarnjosti i inozemstva, sprema potrebni propagandni materijal, upotpunjuje emigraciju i slično. Za period rada u Mafiji karakterističan je razgovor što ga je Dr. Beneš imao sa jednim uglednim socijalistom, kojega je htio pridobiti. Dr. Beneš veli: »Dr. Šmeral mi je izložio, da smo luđaci, da Masaryk ponovo vodi narod na »Bijelu Goru«, u narodnu katastrofu, da političar, kao što je dr. Šmeral, koji nosi odgovornost za veliku stranku i za narod, ne smije i ne može voditi tako hazardnu politiku, kao što čini prof. Masaryk. Ostali naši planovi su fantastični. Saveznici se za nas ne staraju i ne misle na nas. Dr. Šmeral me je molio, da mu pokažem ma jednu jedinu izjavu, iz koje bi bilo jasno, da se saveznici bave našom stvari. Pitao je ponovo, gdje su ma i najmanje garancije sa strane Saveznika, koje bi opravdale sličnu politiku.

Kad sam odgovorio, da je to za nas i moralno pitanje, da li možemo ići sa Bečom i austrijskom prijevarom i nasiljem ili ne, a nesamo pitanje političkog oportuniteta, konstatirao je Šmeral: »Recite, da sam cinik, da sam materijalista, da sam ja ne znam što, ali politika nije nikakav moral, to je laž, cinizam, intriga, prijevara, nasilje, ako čak hoćete, zločin. Sve se to protiv nas iskorišćava, s tim moramo računati i za to se u vaše fantazije ne mogu upuštati jer te fantazije mogu provoditi i braniti samo neodgovorni ljudi« ... »i tako, kako je on sudio, sudili su i mnogi drugi.« Osim teškoća sa ljudima, koji su drukčije gledali problematiku svjetskoga rata, velike je zapreke valjalo svladavati u dobivanju putnica, prenošenju političkih i vojničkih vijesti, tiskanju propagandnog materijala i brošura. Sav taj sitni, ali važan posao tražio je prilično pomoćnika, povjerljivih i pouzdanih suradnika, jer je špijunaža bila golema, cenzura stroga, a osim toga rat i ratni sudovi.

Čitava ova revolucionarna akcija zahtijevala je mnogo novaca, do kojih se prilično teško dolazilo. Dr. Beneš veli: »Napokon sam se odlučio da sabirem novac za akciju u nešto širem krugu, naravno u stranci i to od nekih Masarykovih prijatelja. Prestao sam veoma brzo, jer sam već kod prvog pokusa vidio besciljnost toga posla. Obratio sam se naime na dva istaknuta stranačka radnika, koji su se gušili u bogatstvu. Jedan mi je poslije dugog razgovora jedne večeri gurnuo u ruku 100 kruna, a drugi mi je poslije nekoliko dana prilikom sastanka u kavani na dugo i široko počeo govoriti o svojoj pravnoj savjesti i naziranju na tu stvar — i nije dao ništa.«

No osim neshvaćanja, osim zapreka od strane državnih vlasti, osim pomanjkanja novca, pa sposobnih i vještih ljudi, bilo je i ozbiljnih sukoba. Najznačajniji sukob bio je sa dr. Kramářom, koji je sve karte bacio na Rusiju i to s primjesom ideoloških razloga. — »Dr. Kramář je bio uvjeren u pobjedu Rusa.« — »Samo u nekojim stvarima principijelne prirode opazio sam kod Kramářa da se ne slaže s Masarykom. Obrazložio mi je svoj nazor za Rusiju i svoje potpuno povjerenje u

misiju i uspjeh Rusije u borbi za našu samostalnost; otkrio mi je također i svoje misli o međunarodnoj orijentaciji naše samostalne države prema Rusiji, o tome da će cijelu stvar rata za nas riješiti sama Rusija i da je potrebno, da on u času, kad k nama dođu Rusi, bude u Pragu. Zato mi je odmah dao na znanje, da je dobro što je Masaryk u inozemstvu, ali da njegovo — Kramářovo — mjesto nije u inozemstvu nego kod kuće.«

U čitavom ovom konspirativnom i revolucionarnom radu stvorena je izvjesna psihologija, koju Dr. Beneš sintetizira ovako: »Nijedna prava revolucija nije postojala bez konspiratorstva i podzemne akcije. Dobro je, da je naša revolucija imala i to obilježje. A ako nije naša »Mafija« bila u svemu savršena, dokazuje, da je cijela naša revolucija bila velika, divna improvizacija, proizašla iz narodne duše, a koju su vodili pojedinci, koji su znali u pravo vrijeme da stoje na svome mjestu i da budu spremni da se žrtvuju u svako doba ... »Zato bih ono prvo vrijeme naše oslobodilačke akcije nazvao urotništvo i priprema organiziranog političkoga i vojničkoga revolucionarnoga pokreta.«

Kao što je poznato rat je trajao 4 godine i u godini 1914. ili 1915. nije se moglo naslućivati, kako će se rat završiti. Zbog toga oni, koji su se odlučili na inozemnu akciju, nijesu mogli znati, hoće li se vratiti s uspjehom, ili će se morati odlučiti na osnivanje dugotrajne političke emigracije. U vezi s ovim osjećajima i mogućnostima »Masaryk je računao s tim, da će biti profesor i publicista u Londonu, a ja u Parizu.« U časovima teških momenata moglo se pomišljati i na neuspjeh čitave akcije, jer u svjetskom ratu ključ svih događaja nije bio u rukama jedne političke i revolucionarne nacionalne grupe. U sukobu velikih politika i država nije bio glavni interes rušenje i uništenje Austrougarske monarhije. To nije željela ni Rusija, ni Francuska, ni Engleska, ni Italija, ni Sjeveroameričke države, ni Vatikan, ni marksističke internacionale. A čitav rad češke emigracije bio je sve više i sve jače postavljan na koncepciju potpunog državnog sloma monarhije. Prema tome je bilo nužno uvjeriti sve ove države, da smatraju ratnim ciljem rušenje monarhije, kao i stvaranje nacionalnih država na njenim ruševinama. Zbog ovoga je težište situacije postalo u inozemstvu i to na zapadu kako je to smatrao Masaryk i Beneš, a ne Kramář i t. zv. kijevska grupa u Rusiji. Dr. Beneš odlazi na zapad pod konac 1915. u Pariz i sad nastaje novi period inozemne akcije. Za ovaj prijelaz veli Dr. Beneš: »Za drugi period smatrao bih cijelo vrijeme naše akcije, u kojoj smo se u inozemstvu organizirali za čvrstu i djelotvornu revolucionarnu politiku, u kojoj smo organizirali svoju propagandu i počeli s pripremama za svoju revolucionarnu vojničku akciju. Naša domaća politika bila je u to doba pasivna i domovina je sudjelovala u oslobodilačkoj akciji opet samo u konspirativnom obliku. Organizacija je u svakom političkm i javnom djelovanju prvi uvjet za uspjeh. To znači dobro razmisliti o mogućnostima rada, spremiti materijalne uvjete, naročito financijske, predobiti ljude i podijeliti im rad i funkcije; a prije svega tako pripremljenoj organizaciji dati točan program i odrediti taktičke smjernice. Tako može samo da nikne organ kolektivnoga političkoga boja, kome je za početak uspješne akcije potrebno odrediti ispravno organizacijsko vodstvo (t. j. vođu), koje

bi djelovanje organa upravljalo prema programu o određenoj taktičnoj smjernici.« I u ovom smislu nastaje golemo organizovanje u glavnim savezničkim središtima, uređuju se centralni organizacijski organ, što ga vodi Dr. Beneš, kao generalni tajnik, utvrđuje se autoritet u osobi Masaryka, organiziraju se filijalna središta, uspostavlja diplomatska veza, pokreću službeni časopisi, memorandumi, obavještavaju se vlade, državni predstavnici, održavaju predavanja i t. d.

Međutim glavno težište svega rada bilo je u tome da Saveznici priznaju kao ratni cilj stvaranje Čeho-Slovačke države, i da dopuste organiziranje dobrovoljačkih legija od zarobljenika. »Naš zadatak bio je da organizacijski povežemo sve savezničke i važnije neutralne zemlje i da sjedinimo u centralnoj organizaciji sve naše kolonije i vojničku i zarobljeničku akciju. Prema tome hoće li to uspjeti ili ne, ocjenjivat će se u savezničkim zemljama politička snaga i zrelost našega pokreta. Zato je bila toliko važna organizacija Narodnog vijeća. U Parizu smo bili toliko svijesni toga, da je bilo potrebno što prije i što bolje organizirati središte u Parizu, koje bi formalno i efektivno uzelo u ruke svu našu politiku i diplomaciju, kao i cijelu organizaciju vojske i tako se nametnulo Saveznicima.« Za sebe veli Dr. Beneš: »Kao glavni tajnik odlučno sam čuvao njenu kompetenciju, energično zahtijevao red, disciplinu i dosljednu centralizaciju akcije, u koliko je to bilo moguće s obzirom na geografsku prostornost savezničkih zemalja i na našu akciju u njima. Često mi je to bilo predbacivano ili kao častoljubivost ili kao težnja za vlašću. To nije bilo opravdano, i zato sam preko toga prelazio mirno, svijestan svojih dužnosti« ... »Protiv podmetanja i intriga pojedinaca ili protiv nepoštenjaka bili smo neumoljivi. Bio sam odmah od početka svijestan, da stvaramo bazu za buduću državu, da to moraju biti čvrsti temelji, sa smislom za velike zahtjeve našeg pokreta, i sa sposobnošću da se nametne našim ljudima, koji nerado priznaju ma čiji autoritet, a naročito autoritet ljudi iz vlastitih redova.«

Dr. Beneš i svi ostali revolucionarci najteže su proživljavali separatne akcije za mir ili ratne ugovore, koji o njima nijesu naravno vodili nikakva računa. Koliko je to stanje moralo biti ozbiljno i tragično može se naslutiti iz riječi Masarykovih u kolovozu 1916. godine: »Često mi se čini, kada sve razmotrim, kao da bih se trebao vratiti kući. Kad bismo ovo izgubili, a naši kod kuće, kad ne bi ništa započeli, bilo bi možda najbolje. Razumljivo, mene bi objesili; ali vidio bih, još jednom ženu, za koju se plašim, da ne će dočekati kraja rata, a Alici bi već jednom dali mira. Naše bi to svakako uzdrmalo i pošli bi odlučno protiv Beča. Vi ste mlad, vi biste to morali dalje voditi poslije rata u inozemstvu« ... »Sjetio sam se, da se i moja žena nalazi negdje u Beču u zatvoru« ... »Zamislio sam dramatski i ostvarenu Masarykovu misao, njegov svršetak i svoj bijedni emigrantski život poslije rata — i bio sam duboko uzrujan. Politički sam shvaćao, da će ovo, što se događa biti velika epoha narodne povijesti, bez obzira na to, da li će se ovo, što poduzimamo, svršiti našim porazom ili pobjedom.« »A sutra dan na šetnji novi podstrek.« ...

Dr. Beneš ne krije nezadovoljstvo prema svima onima, koji nijesu htjeli biti na istoj liniji bilo ideološkoj, bilo vojničkoj, na kojoj je on

gledao stvaranje samostalne Čeho-Slovačke države. On je više manje suzdržljiv, jer se nalazi na vrlo odgovornom položaju. No ipak možemo čitati i ovakve odlučne rečenice: »A komunistička Rusija, ostvarivši skoro šematički i sa fanatizmom neke marksističke doktrine, koje praktičan život nikad ne može podnijeti, dopušta sebi žrtve u ljudstvu, da bi vidjela kojih se pogrešaka vlada i država mora čuvati...«

Kao što je poznato i Vatikan je vodio akciju, da se rat završi na principu status quo-a, što također nije odgovaralo revolucionarnim težnjama Čeho-Slovaka i zbog toga se Dr. Beneš i u tom smislu vrlo oprezno izjašnjava: »Stvaram iz toga zaključak, koji mora stvoriti svaki iskreni prijatelj i poštovalac iskrenoga vjerskoga uvjerenja: vjera i crkva ne spadaju u politiku«.

Dr. Beneš ne mimoilazi ni marksizam kao doktrinu i veli: »... konstatiram: historijski materijalizam i princip klasne borbe nisu se u svoj svojoj marksističkoj doktrini pokazali kao ispravni. Ako uvažimo i shvatimo veličinu uloge, koju su za vrijeme rata igrali čisto politički problemi, na pr. ideje demokracije, narodnog samoopredjeljenja, ideologija nacionalizma uopće, borba protiv dinastija i autokracija, vjerski problemi, većinom znatno nezavisni od bilo kakvih gospodarskih razmišljanja, moramo iznova naglasiti potrebu revizije te strane službenoga predratnog socijalizma.«

Dr. Beneš pokazuje očito vrlo bogato iskustvo, koje formulira u političke, socijalne, kulturne, ekonomske i moralne koncepcije. Neke od njih su vanredno zanimive. »Baš u teškim časovima života potrebno je, da svatko bude čovjek karaktera i odvažnosti — ne hazarda — i da ide svijesno za istinom. A kaže se, da je sreća takvim ljudima vrlo naklonjena. Da naklonjena im je, jer se ne hvataju za lične sitničavosti i jer idu za stvarima, jer po strani ostavljaju lično častohleplje i bore se za ideal, jer dnevno prinose na žrtvu svoju osobu...«. »Zato u njihovu životu igra veliku ulogu ono što se zove sretna slučajnost; i zato skoro uvijek dolaze priznanja. U politici u skrajnjoj konzekvenciji gube samo slabići, egoisti i koristoljubivci, račundžije i hazarderi, a nikad ljudi jaki, ljudi principa i ideala.« ... »Napokon se uvijek pokaže, da baš put istine, otvorenosti i poštenja jest i put i narodnih interesa. Laži i nasiljem dosad se nijedan narod, bio veliki ili mali, nije sačuvao zla. Sila i vlast, koji ne bi služili istini i pravu, uvijek su bili pobijeđeni. Manji narodi moraju to naročito imati u vidu.« ... »Potrebno je naime, da generacija naša i generacije buduće budu svijesne, kakve su moralne i materijalne sile u najkritičnije doba radile za nas i protiv nas u politici Francuske, Engleske, Italije, Rusije, Poljske, Vatikana itd. Potrebno je te stvari dobro proučiti, da bismo se mogli iz toga za budućnost dobro poučiti.«

Kao što svi znamo, danas živimo u toj budućnosti, u kojoj Čeho-Slovačka predstavlja samostalnu državu, državu sa problemima Nijemaca, Slovaka, Madžara, Poljaka i t. d., koji danas uzbuđuju svijet, kao što je nekad bio svijet uzbuđivan sa sličnom problematikom u Austro-Ugarskoj.

Grgur Ivanović

LUTANJA U MAGLI

Malene i rijetke dizale su se magle sa obala rijeke. Postajale su zatim gušće, teže i veće. Teže su se vukle po ravnici sumorno i lijeno i gubile se nekamo, ko zna kuda. One lagane i rjeđe uspinjale su se sporo i bojažljivo, penjale su se i verale uz guste šume, dizale se dalje, valjda i u daleke gore. Morale su negdje biti beskrajne, goleme.

Tamne ljudske sjene motale su se po toj sivoj zavjesi, prolazile i nestajale. Išle su brzim koracima, bilo je hladno. A hladnoća se uvlačila svuda i grizla je do bola, do plača. Nečiji koraci — čulo se — bili su odmjereni i teški, drugi sitni, ženski, otmjeni i nervozni. Tek koji zvižduk, tek nečiji nejasan, potmuli glas ustitrao bi maglu. Čulo bi se i zvonce, negdje su saone klizile po snijegu. Tada — za čas bi sve umuklo — i onda bi sve počelo nanovo i sve je to bilo tako slično, određeno, jednako, sivo i neprekidno. Jedino se boja postepeno mijenjala, postajala je tamnija, dok konačno nije magla ležala u hladnom naručju mraka.

Ivan Pavlović vraćao se iz grada. Tamo su već sjale električne žarulje, bile su to malene točke s mutnim kolobarom, a dalje je svuda vladala magla i mrak.

Zastavši malo zapali cigaretu. U odbljesku svijetla pokazalo se suho, neobrijano lice živih očiju. Ispod neke jadne šubare virilo je par prosjedih vlasi. On je nastavio da koraca dalje preko polja, gdje nije bilo ni puta. Koracao je ravno i sigurno, upravo kao i da nema drugog puta do sela, osim tog jedinog preko neravnih, bijelih polja. Iza njega ostajahu duboki tragovi, a škripanje snijega ponavljalo se u određenom ritmu. Koracao je brzo malo se pognuvši. Na leđima je nosio neku torbu. Njegovi tragovi bijahu već daleko od grada, grada više nije ni bilo, nestalo ga je, a oko njega — i svuda bile su guste magle u okrilju mraka.

Tu mu je već i kuća, a iz dvorišta, koje je bilo pored puta, čulo se režanje šarova. Ali Ivan Pavlović je stao, nije ulazio u kuću. Stajao je neko vrijeme, a tada, ko zna zašto, sjeo je na neki snijegom pokriveni trupac, koji se tu nalazio. Sjeo je, ni sam nije znao zašto, ali činilo mu se da upravo tako mora da bude. Sjedio je i pred njim su prolazile slike, slike od danas, od jučer i od prije.

Bio je hladan mrak i magla, a on je sve jasno vidio i danas i jučer...

Danas je bio u gradu...

Seljaci su govorili, da je grub i ponosit. Bili su baš smiješni ti seljaci, te dobrodušne naivčine, koji su se zakopali na svoju zemlju, radili, mučili se i mislili glupom seljačkom glavom. Kada su govorili — to su bila nagađanja, kakva će pasti kiša, da li će suša dugo potrajati, kakav će biti prirod? Kako su se znali popravdati zbog koječega, zbog kakvih sitnica, poštenja, časti, pedlja zemlje i sličnih ludorija. Kako je on bio daleko od njih, kako maleni, ništavni bijahu oni prema njemu — oni, seljaci. A on? On je morao također trajno ostati na selu, ali on je jakom rukom rastrgnuo sramotne veze, koje su ga sputavale za zemlju. Grad je stajao otvoren i nudio je novi život. Ivan Pavlović se doskora ponosio da znade živjeti novim gradskim životom. Dolazili su i nje-

govi suseljani u grad, ali rijetko. Možda da štogod prodadu, štogod kupe, ali su se pritom ponašali smiješno i nespretno, a on se već potpuno uživio u »gradskog čovjeka«.

U početku, bilo je nešto posla, kopali su neke kanale, ali to je blatan i nezahvalan posao. Tu uostalom radi posao, koji nije ništa bolji od seljačkih poslova.

Tada se prihvatio drugog posla. Čekao je da kome ponese kovčeg, da kome odnese ili donese ovo, pa ono, da pomogne nešto tu, nešto tamo. Sve je on to nazivao »finim« ili gospodskim poslovima. A ti poslovi bili su vrlo prijatni, raditi malo ili ništa — skupiti koji dinar tu — koji dinar tamo — čekati, iščekivati, ugodno se razgovarati, zapaliti cigaretu — pa ko od njegovih seljana ne će reći, da je on gospodin. Riječ »gospodin« zvuči tako lijepo. On ne može poželjeti ništa ljepše od toga, nego kada mu u selu kažu: Gospodin Ivan Pavlović. U gradu je on isto gospodin, ali gospodin na posebni način. U gradu, kada pripovijeda s drugovima, on je načelno protiv gospode i želi, da ga nazivlju proleterom. Proleter — lijepa i zvučna riječ, riječ nade. A oni, seljaci, uvijek mu se oni nameću na um, oni ni ne slute, kako bi moglo lijepo biti na zemlji, kakva budućnost u novom zemaljskom raju!

I koliko je prošlo tog života! Koliko tih događaja svakidašnjih, i značajnih, i neznačajnih, koliko je puta bilo novih razočaranja, koja su se gasila vinom, koliko je bijede nadolazilo, koliko se ogorčenja skupilo, koliko očajnih, teških misli...

I sve se to skupljalo i nagomilavalo, i već se nije imalo kamo smjestiti. Pijanke s drugovima gutale su dosta novaca, ali toga je ubrzo nestalo. Zarada je postala gotovo nikakva, a ni ono malo posla, što bi mogao naći — nije on ni tražio. Čekao je, nadao se i sanjao o novom zemaljskom raju, ali život je već bio i sve je više postajao pakao.

Ljetos je bila suša, žito propalo, noći postaju duže, a glad dolazi bliže. Govorili su ljudi, da će biti hladna i oštra zima. Dojurio je hladan vjetar, motao se, vrtio i cvilio kao đavao. Sve je podrhtavalo, sve se stiskalo, savijalo, zaklanjalo. I najednom teške bijele krpe pokrile su sve. Prekrile su polja, navukle su se na krovove, visjele rasparane na granama drveća.

Život je postajao užasno dug. Baš kao da je htio da njegova okrutnost što duže traje. A taj okrutni život upravo kao da se smijao paklenim smijehom. I odzvanjao je taj smijeh svuda duboko, suho i gorko.

To ipak nije prva zima, mnogo je toga prošlo... Pa ipak, činilo se Ivanu Pavloviću, da je mnogo toga drugačije. Bez sumnje, bila je razlika u svemu, ali on je opažao promjenu i kod sebe, a to ga je ljutilo. Zar on, zar da je on drugi Ivan Pavlović?

Premda isprva nisu vjerovali, bila je istina. Ivan Pavlović je prosio... Tražio je uporno, pa kada bi ga odbili, začula bi se često kletva.

— Ima vas mnogo! Ko će svima udijeliti?

— Ima nas mnogo. Koga, nas? Ko smo mi? Što smo mi? Ko su oni što to govore? Ja imam pravo da tražim, da živim — vikao je u mećavu — otvorio je prva vrata i njima strahovito zalupio vičući užasnim glasom: »Ja imam pravo, pra-vo, p-r-a-v-o... Kruha amo, dajte — dajte sve, sve... Vi imate mnogo toga, novaca, svega, ja nemam ništa

— ja imam pravo, razumijete, ja hoću sve, ja imam kod kuće gladnu ženu, nosite brže, ja ne ću da čekam — novaca, novaca trebam, ja imam pravo, pravo... novaca...«

Odsjedio je osam dana u zatvoru. Izišao je utučen, smrznut, gladan. U njemu se nije ništa promijenilo, ali se nešto mijenjalo. Bio je neodlučan. Sad bi u njem buknuo plamen, bijes i snaga da razara sve, a sad bi osjećao, kako je nepravedan prema svima. Zamišljao je sebe na njihovu mjestu i pitao je: »Zar bih ja bio bolji?« A zatim su dolazila druga pitanja, padala su u njegovu dušu i teško se kotrljala.

»Kakvi su oni? Kakav je on? Oni su krivi? Ili, ne. On da je kriv? Zašto, kako? Pa ipak je nešto krivo! Što? Kuda će sada, kamo, kako? Zar je sve do sada bilo — promašen život, ništa? Sve je bilo ništa. Što je tome krivo? Zar da počne drugi život, ali kakav?...«

I mnogo toga dolazilo je u pamet, a sve je to bilo teško i pritiskivalo je. Ljutilo ga je, smatrao je to nekom slabosti, ali misli su dolazile uvijek nove i teže.

I nastao je kaos, u kome bi najčešće prevladavalo nesamo nezadovoljstvo sa svom okolinom, sa čitavim svijetom, nego i nezadovoljstvo sa samim sobom, a to je bilo ono najstrašnije i najteže. Dolazilo je i pitanje, da li smrt znači bolji život, ili život znači najstrašniju smrt. To kolebanje između života i smrti uništilo ga je gotovo sasvim.

Tada, kada je jednom izmoren glađu, a još više samim sobom, stajao prislonjen uz neku kuću, kada su prolaznici prolazili mimo ne osvrćući se kao i uvijek, prišao mu je čovjek lijepo odjeven. Bio je u tamnom kaputu, na glavi je imao crni šešir, na nogama kaljače. On je prišao Ivanu Pavloviću i rekao mu: »Zar ne, vi ste gladni? Pođite za mnom.« Ivan Pavlović nije ništa odgovorio, nego je žurno ušao za gospodinom u onu kuću, pred kojom je već čitavo jutro prostajao.

Gospodin ga je uveo u sobu. U sobi je bilo toplo i ugodno. Ivan Pavlović nije sam sebi vjerovao, kako je sve to moguće.

»Sjednite!« ponovio je gospodin i počeo je ljubazno da pripovijeda. Pričao je o bijedi, rekao je, da je državni činovnik, plaća nije sjajna, ali nešto privatnim radom, a nešto štedljivošću živi se ipak u glavnom dobro. Treba se međutim sjetiti i drugih koji traže pomoć, a to je veliko zadovoljstvo. Govorio je mnogo toga, a sve se to činilo Ivanu Pavloviću vrlo čudnovato, čak i sumnjivo. On ne bi nikada mogao vjerovati da bi se moglo takova šta dogoditi. To sve je nekako romantično, upravo kao dječija božićna priča.

»Pričekajte, danas ćete kod mene objedovati, doći će doskora i moj prijatelj, pa će nam biti ljepše s vama u društvu.«

Ivan Pavlović je samo kimnuo glavom. On nije znao ništa da kaže — ni ono što želi i što ne želi — sve je to bilo nenadano, čudno, a o čemu se nije mogao naprečac izreći sud.

Ivan Pavlović je objedovao za gospodskim stolom. U početku je bio zbunjen, ali kasnije se posve prilagodio, govorio je iskreno i otvoreno. Gospodin i njegov prijatelj govorili su mnogo toga, a sve to je Ivana Pavlovića oduševilo. Govorili su o domovini, o narodu i o ovom bijedniku, o njemu — Ivanu Pavloviću. Ima u narodu još mnogo skrivenog blaga, duša narodna je u suštini zdrava, samo je treba sačuvati, a treba

joj pokazati i put. Životu treba dati normalan tok. A zato treba borbe... Za borbu treba snage... A naša snaga razdijeljena, razbacana... I još gore, mi se sami borimo protiv nas, sami sebe uništavamo, jedan drugoga ubijamo... Jedan drugome ne vjerujemo... I svi mi to znamo, pa ni sami sebi ne vjerujemo. Treba vjerovati, vjerovati i ljubiti. To je snaga, sreća, život.

Ivan Pavlović je slušao i ćutio, kako se u njemu budi vjera u život.

»Pa eto, čemu je baš to tako«, obrnuo se gospodin svome drugu, »zar svi mi nismo prolazili iste krize, zar nismo i mi lutali? Lutali smo i nismo vjerovali, lutali smo, pa ipak smo našli put, a zar nismo mogli da ga i ne nađemo?

Pa eto, koliko ljudi traži isto što su drugi našli, koliko ljudi luta, a koliko od njih propada. Koliko snage, zdrave narodne snage propada. Koliko žalosnih primjera!

Mi tražimo uvijek, tražeći nova zadovoljstva, sreću, izabiremo ono zamamljivo, a time se udaljujemo od onog najbližeg, najprirodnijeg u čemu baš leži zadovoljstvo i sreća. Idemo različnim pustim stazama, a ne vidimo onu jednu najravniju i najbližu. Jednom riječi tražimo sve ostalo, a potrebno je samo jedno, a sve ostalo će samo doći.«

Već je bilo kasno. Ivan Pavlović oprostio se od gospodina. U kuhinji su mu natrpali torbu sa svim i svačim. Gospodin mu je dao i dvadeset dinara k tome, on bi dao i više, ali znate kakva je činovnička plaća. Ivanu Pavloviću je bilo milo i nekako žao. Dolazile su mu same suze na oči. Da ga ko od poznatih vidi, ali bi se začudio. Zar Ivan Pavlović zna da plače?

Ivan Pavlović vraćao se iz grada. Tamo su već sjale električne žarulje, bile su to malene točke s mutnim kolobarom, a dalje je svuda vladala magla i mrak.

Ivan Pavlović je sjedio još uvijek na trupcu pokraj puta uz svoje dvorište. Razmišljao je dugo o svemu tome, što je bilo prije, što je bilo još jučer, a što danas. Pa šta je to? Da li je sve to san? Što on nije onaj Ivan Pavlović od jučer?

— Novi Ivan Pavlović, novi... ponavljao je, ali najednom učini mu se to vrlo ludo. Vidio je gospodina kako ga zove, kako govori, u ušima su mu još zujale njegove riječi. Vjerovati... ljubiti... a ostalo... što je to ostalo?... Zemlja, kuća, žena, selo, život, novi život, sreća i Ivan Pavlović, novi Ivan Pavlović... sve to da će samo doći, ali... okolo je magla. I sve se to miješalo, i bilo je vrlo čudno, dok se sve nije smiješalo u neku beskrajnu maglu i u njoj sve utonulo, sve, pa i Ivan Pavlović...

Šarov je u dvorištu užasno lajao. Putem su prolazili neki ljudi, koji svratiše svoju pažnju na lajanje psa. Iz kuće proviri žena sa svijetiljkom.

Ivana Pavlovića na po smrznuta unesoše u kuću.

Ivan Pavlović je ležao u krevetu. Kada se sutradan probudio, bilo mu je mnogo bolje. Uza sve to što je morao ležati i što je osjećao bolove, bio je vrlo dobre volje. Pogledao je ženu gotovo blagim pogledom, da se ona začudila, i rekao je čudnim glasom: »Treba ljubiti i vjerovati... Ljubiti život i vjerovati u život — to znači novi život, on počinje, on je počeo. Ja ne ću više u grad. Ostajem ovdje.«

Kada je zapitao ženu, kakvo je vrijeme, odgovori ona, da nema magle, ali da padaju debele pahuljice snijega.

»Pa neka pada i snijeg, samo da nema te proklete, guste magle«, odgovori zadovoljno Ivan Pavlović, »neka pada, glavno, da je vedrije, da nema magle, odsada će svi dani biti vedriji, a doskora i topliji,«

Ivan Pavlović se veselio kao dijete, a žena je kimnula glavom ne shvaćajući, što se Ivan Pavlović toliko veseli tome — što danas nema magle.

Karlo Mirth

DVIJE RILKE-OVE PJESME

LJUBAVNA PJESMA

Kako da dušu svoju uzdržim
da ne bi tvoju zanijela:
kako bi se nad tebe u drugu stvarnost prenijela?
Ah, rado bih je ovio u tajnovitu tamu
na kakvom tihom mjestu na osamu
i tamo u daljini neka miruje
i glas što iz dubine tepa ne uznemiruje.
Ipak, sve što nas dira skupa nas vezuje
kao kad gudalo i žica jedan zvone glas.
Na kojem smo nategnuti glazbalu?
I koji majstor u rukama drži nas.
Ugodna pjesmo!

IZ TRAVNJA

Opet miriše šuma.
Uzletiše krilate ševe
i uznijeśe nebo što se nad leđima sleglo,
u visine;
kroz grane sine svijetli dan
kako je sumoran, —
a iza dugog kišnog popodneva
zablistaše zlatom obasjane
žurne ure.
Ranjeni prozori na pročeljima
u daljini bojažljivo mlate krilima.

I zatim tajac: šta više i kiša sipi tiše
po pločnicima pustim tamnosjajnim,
a šum šumori u pupoljcima grana:
skrivena raskoš blistavo se njiše.

Preveo **Juraj Kaštelan**

L I S T A K

Književni prikazi

ENGLESKI ESEJI

Književnost britanskog otoka iz raznih razloga malo nam je i danas pristupačna, pa je ovaj prijevod eseja dragocjen prilog upoznavanju bogatoga engleskog duha. Kako se vidi iz sadržaja, većina eseja govori o književnosti u najužem smislu riječi, te nije suvišno napomenuti, da je u Engleskoj izrečeno u tom pogledu mnogo korisnih misli bez jačega utjecaja na ostale evropske narode. Sva moderna estetika osobito literarna nastala je pod direktnim utjecajem engleskih pisaca. Klasična literarno-estetska raspravljanja ograničena su na evropski kontinent, a srž njihova gledanja bio je objektivističko-formalistički barem kod najjačih predstavnika, a kod Engleza već u 18. stoljeću nastaje oštra reakcija protiv tome shvaćanju s izrazitom notom subjektivizma to jest prenošenja estetskih vrednota na subjekt. Tu je naravno došlo do sitničavog psihologiziranja i dugih rasprava o subjektivnim elementima pri promatranju umjetničkog djela. Ipak nije ostala uvijek oštra granica među ta dva naziranja s obzirom na estetski fenomen u umjetnosti. Engleski pisci od vremena do vremena znaju se uživjeti i u druga naziranja, kako to pokazuje i prvi esej u ovoj knjizi. Među esejima ima manje i više zanimivih s obzirom na književnost, ali namjera prevodioca i nije bila izabrati samo strogo književne eseje nego dati nekoliko primjeraka engleskog eseja uopće. Esej nije ograničen samo na književno pitanje, barem tako nije shvaćen uvijek, ali svojom naročitom tehnikom postaje gotovo uvijek književnom vrstom. Bitnost eseja nalazi se upravo u onom ličnom elementu unesenom u razlaganje prema suhoparnom i historiziranom razlaganju drugih načina pisanja. Dakako da se tu gubi tvrdo tlo naučnog dokazivanja, pa nije čudo, da se teško dolazi na osnovi eseja do nekih čvrstih i naučnih zaključaka. Sve je neodređeno jasno u stilskom izlaganju, ali maglovito u osnovnoj koncepciji, privlačivo u izražaju, ali teško shvatljivo kao logična cjelina. To je osnovna karakteristika svakoga eseja pa i ovih. Sve to dolazi odatle, što se esej približuje književnosti a nekada i čistom umjetničkom stvaranju.

M. Murry zastupan je s tri eseja, koji su neobično interesantni, premda su fragmentarni. Njegova misao o pozivu kritike nije nimalo originalna koliko karakteristična za engleskog pisca; naime zauzimanje za filozofijsku odnosno humanističku kritiku, kojoj postaviše temelje antikni estetičari. Svrha umjetnosti leži u konačnom životnom idealu dobra čovjeka, a taj aspekt mora tražiti kritičar pri ocjeni djela, jer umjetnička problematika može biti zanimiva i korisna u svakom pogledu, ali je nužno imati vrijednosnu skalu, prema kojoj ćemo mjeriti, a ta skala napravljena je s obzirom na ideal dobroga života. Stajalište je to malo iznenadno s obzirom na gore rečeno o temeljnom pravcu engleskih estetičara, koji su nastupili upravo protiv takova naziranja klasične literarne teorije. S tim je u vezi esej Murry-a o značenju ruske književnosti, koji je najdublje pisan od svih u knjizi, a misli su ujedno originalne i možda dosada najzaokruženije, što je uopće napisano o osnovnim pokretnicama ruskoga čovjeka i napose umjetnika. Kako je taj esej u vezi s prijašnjim vidi se odmah na početku iz ove konstatacije: »Ruska je knjiga sasvim prožeta, upravo prezasićena mislima o problemu, što valja, a što ne valja da ra-

dimo«. Za razliku od drugih književnika, ruski se izražava svom žestinom, jer mu nije bilo dopušteno lično političko izdovoljenje. Nagomilana snaga ruskoga duha našla je oduška jedino u knjizi. Kao spučeni čovjek ruski je umjetnik, ne vidjevši pravoga života, mislio, da postoji uistinu savršeni život za razliku od pakla u kome se on nalazio. To se odrazilo i u kritici, koja je usvojila kao kriterij i političku pripadnost pisca. K tome Rus je uvjeren, da se zlo ne može pripisati pojedincu, nego postoji kao nešto apsolutno i traži tome lijeka u moralnom zakonu. Stoga se i umjetnik susteže od suda ili osude, i nalazeći se među dva ekstrema ne prima nikakovo kompromisno ili osrednje rješenje nego ili jednu ili drugu skrajnost. Iz toga je nužno proizašla druga osnovna značajka ruske književnosti: kršćanski karakter. Kada pisac vidi, da bi se moglo naći rješenje sukoba, on ne prihvaća ničijeg posredništva, nego suprotnosti još više nateže do konačnog uništenja jednog ili drugog od protivnika. Nema polovičnog rješenja ili nagodbe i spreman je za jednu suzu pravednika povratiti ulaznicu Bogu na ovaj tobože dobri svijet — kako to čini Ivan Karamazov. Ruski duh traži u svijetu sklad ali idealan i u običnom životu nedokučiv i ne nalazeći ga spreman je prihvatiti najnevjerojatnija rješenja. Ta tragična problematika ipak nije završena s Čehovom — kako Murry sugerira — ona je jednako nastavljena kod kasnijih pisaca.

Esej istoga pisca »Čista poezija« čini se dijelom nedovršen a dijelom možda i nepravedan prema Bremondu, jer ovaj nije zanijekao intelektivni elemenat u poeziji nego mu oduzeo specifično pjesničko značenje. Bremond je izričito rekao u više navrata, da je i pjesnik čovjek pa mora biti logičan u mislima, ali čar poezije ne dolazi od visokih misli nego od tajnovitog fluida, koji iz pjesme struji. Tako shvaćen i formuliran problem kod Bremonda s obzirom na poeziju Murry ne priznaje, jer to nije problem samo poezije nego stila uopće. To je pitanje stvaralačkog stila. Murry mu suprotstavlja naziranje Stendhala, koji je vjerovao samo u logičnu misao bez stilske kićenosti — volio je jezik matematičara: Le style est ceci: ajouter à une pensée donnée toutes les circonstances propres à produire tout l' effet que doit produire cette pensée. Piscu je u tome čitava tajna poezije, koju Bremond istražuje. Murry tu misao tumači dalje navodeći dokaze, da nije dosta imati misao, nego misao mora imati svoje »osjećajno polje«, koje stil mora dokučiti priopćujući misao. Misao i osjećajno polje dvije su nerastavljive stvari, jer sa saopćenom misli mora čitaču biti saopćeno preko pjesme i osjećajno polje misli, a osjećajno polje jest duševno zbivanje, kad se misao misli: »ovo spletanje riječi sa čitavim duhovnim doživljajem misli i osjećajnog polja, doživljenih u cijelosti, osobiti je pjesnički akt«. Murry ipak nije odredio pobliže u čemu se sastoji to osjećajno polje. Svakako je u skladu s njegovim osnovnim nazorom u književnosti, da za velika pjesnika trebaju i velike misli.

Esej Spingarna o »Novoj kritici« sasvim je oprečan mislima Murry-a. Spingarn kao vatreni tumač Crocea zabacuje sve dosadašnje kritike zagovarajući samo Croceovu stvaralačku kritiku. Ipak bi pisac morao priznati barem djelomičnu zaslugu, recimo, historijskoj kritici, kao što to čini Croce, jer ni stvaralačka kritika nije uvijek moguća bez velikih predradnja, koje i ne bi spadale po njemu u pravu kritiku. Istina kod umjetnika se pita, što je htio izraziti i kako je uspio, ali kako to možemo ispitati, ako nemamo nikakovih produkata osim umjetničkog djela. Postoji opravdana sumnja, da će sud biti manjkav. Estetski sud sastoji se u reprodukciji umjetničkog djela i tako kritika postaje stvaralačka — kaže doslovno prema Croceu Spingarn, ali čini se, da čitava ova misao stoji u suprotnosti s Croceovim mišljenjem, da je umjetničko djelo pojedinka, koja se nikada više ne ponavlja niti se dade ponoviti, a ako kritičar može doživjeti isto umjetničko djelo kao i umjetnik, onda se dotično stvaralačko stanje ipak ponavlja. Međutim to je osnovna kontradikcija, koja leži na dnu čitavoga Croceova sistema stvaralačke kritike.

Strachly daje dosta duboke psihološke studije Racine-a i Voltaire-a. Prvi je često zanemaren jednostavno radi svoga mirnoga stila, gdje nema jakih i upaljivih

riječi. Racine je ostao vjeran svojim klasičnim uzorima, ali tim nije umanjena njegova veličina. Ispitivanje Voltairovih drama dovodi pisca do zaključka, da su plod tehničke vještine a ne prave umjetničke kreacije. Njegov odnošaj prema Fridriku Velikom pun je zanimivih psiholoških opažanja, iz kojih se vidi karakter Voltairea, koji je uza sve svoje ispade protiv mogućnika, ipak majmunski igrao za dobačene novčiće. Čovjek doista dobiva dojam, kako je duševni divljak bio zabezeknut duhovitošću Francuza. Možda baš ove opreke karaktera i međusobna psovanja ipak opravdavaju kasnija govorkanja o prljavim odnošajima. Eseji Abercrombia makar i teškim stilom pisani uvjerljivo iznose najprije jalovost raznih kritika Shakespeare-a zaboravivši estetsko gledanje njegovih djela a zatim opravdane razloge za uspostavu poezije u drami, koju nadomjestiše prozom, tobože da više odgovara životu, dok je samo poezija u stanju proizvesti pravi dramski efekat — pjanost.

Iz ovo nekoliko eseja vidi se bogatstvo engleskog duha na području književnih problema. Poput pisaca na kontinentu zanimaju se za iste probleme i više nema odijeljenosti kao prije. Literarna problematika zajednička im je s piscima evropskog kontinenta. Ipak im se mora priznati, da često vole upravo strastveno kopkati po najtajnovitijim zakucima umjetnosti tražeći solidnije temelje nego francuski pisci, koji preobraze i najteži problem u oblik familijarne rasprave.

A. R. Buerov

SLAVOLUCI BOLA

Osim zajedničkoga nastupa pjesnika u »Lirici grude«, Zvonko Kuhar je objavljivao svoje pjesme i u našim uglednijim revijama i godišnjacima. (Hrvatska revija, Kolo, Hrvatska Smotra, Omladina i dr.) Najveći dio svoje poezije sakupio je u knjizi pjesama »Slavoluci bola« i izdao ih kao prvu knjigu svoje lirike.[1]) Knjiga sa svojim opsegom nije velika, ali s pjesničkom senzibilnosti, rafiniranosti čuvstva, finim i drhtavim erotskim tonom, mladićkim snatrenjem i sentimentalnom težnjom ističe se među mnoštvom štampanih knjiga pjesama u posljednjem deceniju naše obilne literarne produkcije.

Skromnost, povučenost i plahost odlike su Kuhara kao čovjeka i pjesnika, pa baš ta nenametljivost i prirodna stidljivost uvjetovale su, da se Kuhar saživljuje sa svojim zanosima, oduševljenjem i poletom i da nam pruža i podaje pjesme kao odjeke svog ojađenoga srca, nemirnih misli i tugaljivoga raspoloženja. Ove i slične psihičke dispozicije filtriraju se i kristaliziraju u njegovoj nutrinji, pa ih kao intimne odbljeske i bizarna osjećanja donosi uvjerljivo, iskreno i toplo. Sam naslov najbolje sintetizira njegova unutrašnja stanja, koja nježno i proćućeno prolaze ispod njegovih slavoluka bola, što su podignuti na vlastitim gorčinama, ličnim razočaranjima, plahom sentimentalnosti i bolnim pesimizmom kao simbolima patnje i životnih stradanja. U pjesmama ovoga genrea Kuhar se ističe kao glasnik svoje generacije, koja je kriva samo toliko, što je živa i za koju kaže:

»Da ipak treba da smo ponosno uzbuđeni
sa svoga herojstva, kome nema priznanja.
Mi, koji smo od začeća samo kuđeni,
danas smo ipak puni život, sanja i znanja.«

(Zapis o nama, str. 13.)

ali u kojoj opet bukti buktinja osvete i krik bijesa. Poslije poraza i različnih bjegova, nepriznanja i odbacivanja ne popušta u njemu moral, poštenje i etika, ne tone u nekom inertnom stanju ili da se prepušta prostituciji ili općem demoraliziranju, već se u njemu javlja svjetliji blijesak, prosjajuje jasniji tračak priželjkivanja s optimističkom poantom:

[1]) Zvonko Kuhar: Slavoluci bola. Zagreb 1937.

»Pa neka grme u nama himne glasne,
da bi nas digle, u zanosu bez broja,
do jedne jave svjetlije i jasne
ko slijepe barde iza posljednjeg boja.«

(Himna, str. 38.)

U ovakvim bučnijim pjesmama s frazerskom pozom i retorskim zanosom, manje je svoj, osjećajan, pjesnički senzibilan i uvjerljiv. Više prevladava programatski i socijalni ton (Tuga beskućnika i dr.), pa se kao i neki drugi naši suvremeni pjesnici zalaže za zapuštene djevojke i za umobolne i za njih zna naći toplu riječ i blagu utjehu. Uživljava se u njihova unutarnja stanja i psihologizirajući iznos tmurne, potištene i sumorne misli. Mutna stvarnost izazivlje prirodni pesimizam, koji raspršava jedino svjetlija nada (Bolesnik). Dosta se utječe i obrađivanju svakodnevnih problema (Botanički vrt, Umobolnica, Kino i t. d.) u koje unosi svoju, ličnu karakterističnu notu gledanja i proživljavanja, čime otupljuje odviše banalno i prozaično djelovanje. U takav prozaičan predmet ulije ljubavi i zanosa, jer mu pruža mogućnost da može iznijeti svoj osjećaj, modru sanju, pritajeni melankolični drhtaj, djetinji polet i tako izazvati sklonost, sućut i simpatije (Gradsko kupalište).

Kuhar se utječe fantastičnim zanosima i vizionarnim prikazama, za kojima žudi i koje željno očekuje (Božić samoće). Romantičan je prama ženi (Žena) i sentimentalna mu težnja za jednim djevojčetom skriva trista carstva zanosa, poleta i oduševljenja kao i pjesničkih inspiracija s oličenjem u blještavilu čistoće, poštenja i dobrote srca, koje čeka sreća. On i zazire od njih, kao da ih se boji, a njima opet sklada ljupke pjesmice. Erotski ton je nenapadno naglašen, a ljubav je obuzdana, pritajena i svladiva. Divi se s punim srcem lijepim i plavim očima (Praznička pisma), pa ovakvi momenti prelaze preko efemernosti, jer im podaje neki dublji, misaoniji sadržaj (Sveučilišna čitaonica).

Privrženost i zahvalu osjeća Kuhar i prema zemlji, koje ga dodir opet pridiže i blaži (Čežnja vraćanja), a lijepim i pjesnički uvjerljivim načinom opisuje prirodu (Vječna jesen), kojoj se inače ne priklanja previše niti je osobito priželjkuje. Baš u njoj naći će snage, čari i ljepote, koje će otjerati prebolne žalosti i koje ga više čak ne mogu ni da stuže i uzdignuti mu poeziju od preosjetljivo mladenačkih zagrijavanja u ljepše i blještavije krajeve, gdje srce srcu iskrenije, milije i prirodnije govori.

U Kuharovoj zbirci lirike ima mladenačke prepotence, izvještačenosti i pjesama, što su uslijedile kao produkt razmišljanja i lektire, ali i ljupkih soneta (Blaga smrt). Pjesnički izražaj mu je bujan, ne škrtari s izražavanjem osjećaja i najčešće rimuje (abab ili abba), premda više puta nametljivo i pogrešno. Zvonko Kuhar se ističe među svojim pjesničkim drugovima, a prva zbirka lirike je ujedno i njegov prvi i uvjerljivi pjesnički nastup k afirmiranju pjesničkoga talenta, u koji se možemo s pravom pouzdati. **Branko Krmpotić**

»NAUČNI« REZULTATI PROFESORA DRA LJUDMILA HAUPTMANNA

U svesku 1—4., godine III. (1937.) »Jugoslovenskog istoriskog časopisa« štampao je profesor hrvatskog sveučilišta u Zagrebu dr. Ljudevit Hauptmann svoju raspravu »Seobe Hrvata i Srba«. Kako je tema o pradomovini, doseljenju i naseljivanju Hrvata i Srba na Balkanu interesantna tema, to je, jasno, i privukla pažnju mnogih naučenjaka, koji su svoje rasprave posvetili tim problemima. Međutim, koliko je ta tema interesantna, isto je toliko i škakljiva, jer — u konfuziji sačuvanih izvora — dopušta mnoštvo kombinacija. Podaci tih izvora mogu se upotrijebiti čas u korist ove, čas u korist one hipoteze.

Izvjesni osjećaj superiornosti prof. Hauptmanna (isp. pasus na str. 50 »koga veseli, taj može sebi pretstaviti...«) nad ostalim naučenjacima dao mi je povoda, da sam detaljnije pročitao njegovu raspravu. Ima li taj osjećaj superiornosti svoju čvrstu bazu ili možda i prof. Hauptmann može da zađe u svojim radovima desno ili lijevo već prema situaciji, usprkos pomne analize i kritike teksta izvora »i to prema pravilima koja historik mora i može naučiti, jer poslije stogodišnjeg usavršavanja u službi Monumenta Germanicae nisu više umjetnost nego zanat« (str. 30.—31.). Čitajući tu njegovu raspravu i nehotice mi se nadala komparacija s njegovom jednom ranijom radnjom »Konstantin Porfirogenet o porijeklu stanovništva dubrovačkog zaleđa« u Rešetarovu Zborniku, Dubrovnik 1931. Usporedba tekstova najjasnije će nam razložiti čitavu stvar.

A) Prof. Huaptmann g. 1931.

1) Ni najradikalnija kritika prema tome nema prava pretpostaviti da Dukljanin nije znao, gdje živi, kad meće neretljansku oblast, Zahumlje, Travuniju, Konavle i Duklju u Crvenu Hrvatsku. Naprotiv, takova se kritika mora oboriti na jedinoga, koji još uopće zastupa srpstvo ovih krajeva, na Konstantina (str. 23).

2) I zbilja on (Konstantin Porfirogenet, moja op.) se demantira pače sam, kad u 33. gl. primjećuje: »Rod antipata i patricija Mihajla, sina zahumskog knezaViševića, došao je iz (zemlje) nekrštenih na rijeci — Visli«. Jer na Visli sjede Bijeli Hrvati! Tradicija tobože srpske dinastije u Zahumlju sačuvala je dakle uspomenu, da ona potječe iz pradomovine — Hrvata« (str. 23.).

3) ... i iz toga konstruira (Konstantin Porfirogenet, moja op.) po svom običaju teoriju, da su ta dva plemena (Neretljani i Travunjani, moja op.) — i naravno i Zahumljani u procijepu između njih — srpska (str. 24.).

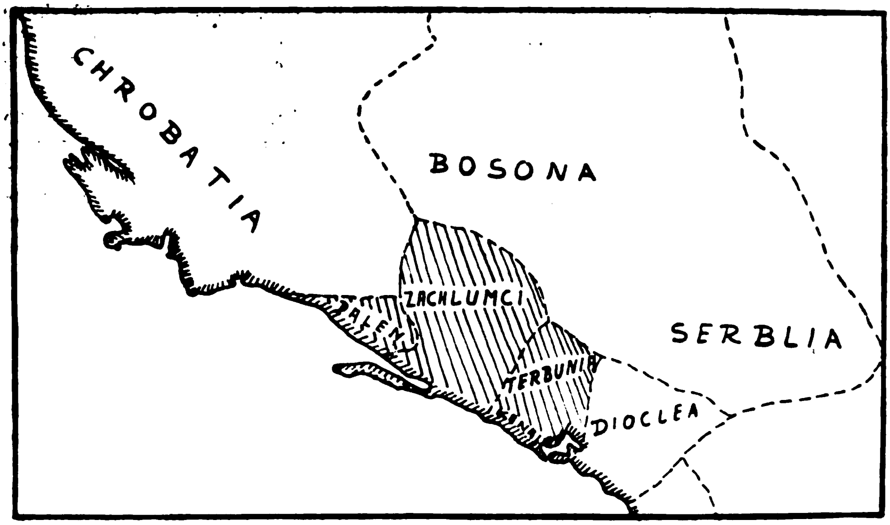
B) Prof. Hauptmann g. 1937.

1) Ako se uzme na um, da se njegova (popa Dukljanina, moja op.) Crvena Hrvatska prostirala do Duvna, može se posumnjati čak u srpstvo dalmatinskih plemena, to lakše što se dâ za to naći i logičko objašnjenje. Ali Dukljaninova Crvena Hrvatska obaseže i Albaniju do Drača! Njeno ime prema tome označuje geografski pojam, ... (str. 47.).

2) Time je pak naposljetku otkrivena i Bijela Srbija, jer se u zahumskoj dinastiji još u desetom vijeku čuvala tradicija da su njeni pradjedovi došli s Visle...« (str. 47.—48.).

3) ... a taj, naravno (geografski pojam Crvene Hrvatske, moja op.), ne može obesnažiti opetovane tvrdnje carskoga pisca da su dalmatinska plemena srpska (str. 47.).

Bez obzira na to, da li je ispravna činjenica, da je t. zv. Crvena Hrvatska zbilja hrvatska ili samo djelomice ili uopće srpska (gledaj o tome — Klaić: Crvena Hrvatska i Crvena Rusija, Hrvatsko Kolo, knj. VIII. g. 1927.; Rački: Hrvatska prije XII. vijeka, Rad jug. ak., knj. LVI, g. 1881.; Bjelovučić: Crvena Hrvatska i Dubrovnik, g. 1929.; Sufflay: Crvena Hrvatska, Pantheon g. 1929. br. 1.), ipak je ova pojava u radu prof. Hauptmann simptomatična. Usprkos njegove brižne analize teksta i g. 1931.. i g. 1937., kojom se doduše »nemilo skučuje neograničena sloboda maštanja, ali se samo na taj način dobiva pouzdana podloga za kritički rad«, uspjelo mu je, da nas stavi pred dilemu: da li je ispravno ono, što je tvrdio g. 1931. ili ovo što tvrdi g. 1937.? Može se, doduše koncedirati, da netko promijeni svoje gledanje na temelju novih dokumenata ili novog, ispravnijeg tumačenja dokumenata. Ali se ne može koncedirati, da netko — oslanjajući se na istu kritiku teksta, naglasujući u svakom od tih članaka, da iza njih stoje autoriteti Marquarta i Burya

i argumentirajući i s t i m citatima i s t i h izvora bez ikakvog novog obrazloženja i argumenata — g. 1931. u Rešetarovu zborniku štampanom u Dubrovniku tvrdi sasvim protivno od onoga, što tvrdi g. 1937. u Jugoslovenskom istoriskom časopisu. Od g. 1931. ništa se nije promijenilo: ni tekst izvora Konstatina Porfirogeneta i popa Dukljanina, ni Marquart i Bury, ni analitička metoda u radu prof. Hauptmanna, a ipak je nastala čudna metamorfoza u pogledu rezultata!

Samo još jedan primjer.

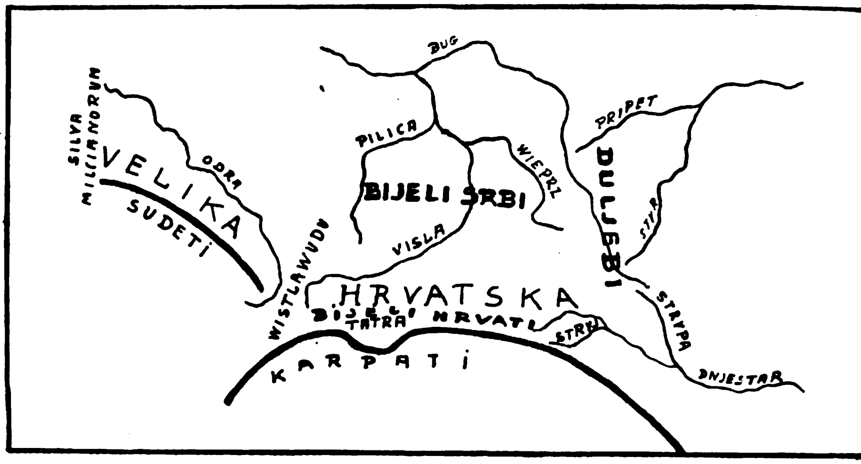
A) Prof. Hauptman g. 1931.

O neuspjelom pokušaju Iljinskoga (gore n. 2) da otkrije za Mihajla Viševića neku »Bijelu Srbiju« na poljskoj rijeci Wieprzu, isp. Skok, Ortsnamenstudien zu De administrando imperio des Kaisers Konstantin Porphyrogennetos. Zeitschrift für Ortsnamenkunde 4, 240, (str. 23. Bilješka 24.)

B) Prof. Hauptmann g. 1937.

Time je pak naposljetku otkrivena i Bijela Srbija, jer se u zahumskoj dinastiji još u desetom vijeku čuvala tradicija da su njeni pradjedovi došli s Visle, a na tragove tih Srba u mjesnim imenima Povislja već je Šafařik upozorio. (str. 47.—48.)

Šafařik je na tu činjenicu upozorio na početku druge polovine 19. v.! Iljinskij, dakako, nije uspio sa smještanjem Bijele Srbije na rijeku Wieprz, ali prof. Hauptmann je uspio, kad je na priloženoj etnografskoj slici Zakarpaća smjestio Bijelu Srbiju na Pilicu i Vislu, neposredno uz rijeku Wieprz. Klaić u navedenom članku: Crvena Hrvatska i Crvena Rusija uzima postojanje Bijele Srbije kao gotovu činjenicu, a ni nama nije stalo da dokažemo, kako prof. Hauptmann ima u ovom članku krivo što se tiče Bijele Srbije. Ali bi bilo interesantno znati, kako to, da je i ovog puta — uz i s t e pretpostavke i i s t i naučni metod, bez pronalaska nekih novih, dosada nepoznatih činjenica — rezultat oprečan onome iz g. 1931.

Razlozi te čudne metamorfoze u naučnim radovima prof. Hauptmanna naprosto su nerazumljivi. A nerazumljivi su već i stoga, što prof. Hauptmann nije u svojoj novoj raspravi g. 1937. uopće upozorio u odnosnim pasusima na promjenu svog gledanja na te probleme. I na koncu se pitamo, tko ima pravo: dubrovački Rešetarov zbornik ili Jugoslovenski istoriski časopis, prof. Hauptmann iz g. 1931. ili prof. Hauptmann iz g. 1937.? Jedno je samo jasno i sigurno: prof. je Hauptmann napravio »znanstveni harakiri«. **O. Č.**

ZBIRKA PROPISA O LIKVIDACIJI ZEMLJORADNIČKIH DUGOVA S TUMAČEM

Uredio i napisao Tumač Dr. Mijo Lehpamer, Zagreb 1938.

Ova knjiga je prije svega dobar pravni priručnik, ali je radi svoje teme osim toga od interesa za sve, koji se bave ekonomskim pitanjima. Pisac je u njoj sabrao sve propise i autentična tumačenja, koji se odnose na likvidaciju zemljoradničkih dugova, a izdani su od 26. rujna 1936. do 4. ožujka 1938., te ih je sistematski sredio po materiji i tako ih učinio preglednim i priručnim. U Tumaču iznio je pisac obilje spornih slučajeva iz prakse i dao im svoje tumačenje, sve to na osnovu svojih iskustava u sudskoj praksi. Ovo je, koliko nam je poznato, kod nas prvi slučaj, da je jedan sudac, koji živi na selu — izvan kulturnog središta — izdao jednu pravnu knjigu, pa radi toga ovu pojavu napose ističemo. A knjiga je po priznanju stručnjaka potpuno uspjela.

Tema ove knjige je nesamo juristička, već i socijalno-ekonomska, pa ju je pisac i u tom pravcu obradio. Ta socijalna nota naročito dolazi do izražaja u solidnom predgovoru.

Kroz cijeli komentar ove knjige pisac odaje svoju ljubav prema seljačkom narodu i svijest o odgovornosti, koju kao da hoće svima da nametne. O tome svjedoči i ova rečenica na strani 70. (bilješka kod stava 2 člana 36 Uredbe): »Praktična primjena ovog propisa je vrlo težak i odgovoran posao, jer se u mnogo slučajeva u praksi radi o sukobu interesa dužnika i vjerovnika, kojima je obojici potrebna zaštita i pomoć, a i radi toga, jer je uredbodavac dao samo opći načelni propis bez pobližih odredaba o tome. Time je uredbodavac dao sudijama puno ovlaštenje, da kod odlučivanja po ovome stavu rade po svojoj slobodnoj ocjeni svih socijalnih i ekonomskih momenata u svakom pojedinom slučaju, ali im je nametnuo i veliku odgovornost«. **Dr. D. C.**

Kazalište

GENO SENEČIĆ: RADNIČKI DOL

Kao što je ono Tijardović sa »Malom Floramy« pogodio žicu Splita grada i za čas postao najpopularniji splitski izraz, tako se nekako i Geno Senečić dokopao u Zagrebu popularnosti preko svojih drama o malom periferijskom zagrebačkom svijetu. »Slučaj s ulice« se još drži na repertoaru kao što je »Mala Floramy« doživjela i stotu izvedbu. Ali poslije »Male Floramy« Tijardoviću nije više uspjelo, da zadrži pažnju novim djelima, koja su sva od reda pala u zaborav. I Senečić se požurio da nastavi radom na istom terenu, na kojem je doživio prvi uspjeh, a kako sticajem prilika ima uza se i zagrebačku štampu i upravu kazališta, to je i u ovoj sezoni uz dobru reklamu osvanuo na repertoaru sa novom komedijom »Radnički dol«. Međutim se čini, da ga prati Tijardovićeva sudbina. »Radnički dol« je nesamo daleko zaostao za »Slučajem s ulice«, nego to djelo kao takovo ne krije u sebi ni umjetničke snage, koja bi obećavala nove vidike i daljnje iznenađenje. Senečić se sa svojim periferijskim svijetom zatvorio u vrlo male i uske ideološke i umjetničke horizonte, te skupa s njime tapka na istome mjestu splićući se u neki circulus vitiosus.

Likvidacija maloga, staroga svijeta u Radničkom dolu, koji mora uzmaknuti pred novim naprednijim i bogatijim svijetom, rušenje sitnih kućica sirotinjske prošlosti, da bi se po regulatornoj osnovi stvorio novi Zagreb od peterokatnica, zahvalna je tema za domaću komediju. Tu se pruža bezbroj novih motiva za sudar staroga i novoga mentaliteta, pače mnoštvo novih, još neiskorištenih tipova staroga Zagreba.

Senečić je međutim u nedostatku dubljega gledanja na ovaj psihološki i socijalni majdan novih likova i novih situacija sve bacio na kartu sentimentalnosti i deklamacije.

Ana Kelen, siromašna vlasnica stare kućice u Radničkom dolu, nepristupačna je svim argumentima gradske regulatorne osnove, po kojoj bi ona trebala prodati svoju kućicu, da se na tom mjestu uzmogne podići palača zavoda »Mondial-reklam«. Ona živi duhovno povezana sa svojim stanarima, muzikantima i konobaricom iz noćnog lokala te nezaposlenim akad. slikarom Florijanom. Pati se s njima kako zna, zajednički u borbi za kućicu. Jednoga dana lukavi i neobrazovani šef »Mondial-reklam« zavoda, da bi prevario staru Anu, daje namještenje Florijanu, te preko njega i konobarice Jelke pridobije »teticu« upriličivši u svojoj kancelariji malu pijanku i ona polupijana potpiše kupoprodajni ugovor. Šef je iza toga bacio Florijana iz službe, a »teticu« jednostavno deložirao skupa sa njenim bohemima, a ovi ne znajući ni sami, što bi i kako bi završili predstavu, skoro čitavi treći čin pred nesretnom »teticom« deklamiraju o n o v o m životu preobražavajući time tragediju u sentimentalnu dramu neuvjerljivih perspektiva, zaboravivši i sami skupa sa gledalištem, da se radi o nekoj komediji.

Ni jedan lik nije izrađen karakteriološki osim šefa Webera. To se naročito osjetilo na igri gđe Vavre, koja je savršenom rutinom velike glumice spasavala psihološku prazninu svoje »tetice«. Konobaricu je također jedva spasila jedino Nada Babić svojim osebujnim temperamentom, a to je kod ovakovih prozirnih uloga nezahvalan posao. »Tetičini« stanari su se međutim strpljivo pomirili sa svojim klišejima, jedino je Florijan htio izmaći kao neki junak dana, što bi mu preko g. Laurenčića i uspjelo, da mu g. Senečić nije podmetnuo stopostotnog buržujskog vjetrogonju, koji je isto tako prazan i pokvaren, kad je sa siromasima i kad je sa bogatunima. Inače je autor porazdijelio raznih statista ni više ni manje nego jedanaest, koji su po receptu »pučke glume« ispunili svoje dijaloge kako su bolje znali.

D. Ž.

LUIGI PIRANDELLO: ŠTO JE ISTINA?

Kao što je Strowski napisao, da su Pirandellovi komadi u Americi, koja nije tako intenzivno kao Evropa doživjela svu težinu ratne agonije, bili primljeni kao dobre drame, bez onih dubokih emocija, kojima ih je slušala Evropa, tako bi se moglo reći, da je današnja generacija preživjela sve one misteriozne zakučice t. zv. moderne psihologije, koju proglasiše »pirandelizmom« te da u njima mirno i bez komplicirane psihološke problematike gleda tek dobar, ponešto tajanstven teater.

Relativizam u spoznaji, dvosmislenost, skepsa, pesimizam, pobrkanost iluzije i zbiljnosti, nemoć socionalnoga, nihilizam u svakom misaonom procesu — to su izrazi, kojima se objašnjavao pirandelizam. »Taj misterij psihološke indeterminiranosti neprestano manifestiran svakodnevnim iskustvom rata poremetio je sve što se smatralo utvrđenim kao čovjek. Nekoć su moralisti, romansieri, a naročito dramski pisci prianjali uz determiniranost svega, što su individui trebali da učine i kako su trebali provesti svoj život; mislili su, da dobro poznaju tajne roda ljudskoga, ali rat im je nametnuo novi sujet na razmišljanje: gdje je ljudska ličnost? Što je to ličnost čovjeka? Što je to čovjek? (Strowski). Pirandello se pojavio sa svojom umjetnošću kao sa psihološkom lekcijom ratne i poratne duhovne revolucije. Na veliko se analiziralo svako njegovo lice, a tih lica je bilo sa najrazličitijim nijansama, što ih uopće može podnijeti individualitet, sa onim bezbrojnim teškoćama, što ih podnosi život. Ali pri tom se otkrilo ono glavno, da je misterij svake Pirandellove ličnosti podvojenost, neka mješavina i Petra i Pavla, te da bi svi ti Petri i Pavli i svi oni, koji im nalikuju, htjeli razumjeti sami sebe, da bi se mogli izliječiti i smiriti.

Ovi poslijeratni ljudi nesamo komplicirani i kompleksni nego uronjeni u podzemlje podsvijesti, iz kojega misle, da se razvija njihova ličnost i njihov život, ne konzultiraju više stare psihologije nego liječnike: Freuda, Janeta, Balinskoga i metafizičare Bergsonova duha.

Pirandello je progovorio o njima kazališnim jezikom i sva mu je popularnost u Evropi narasla na nekom metafizičkom poimanju ličnosti, a ta ličnost se ne može odrediti, ni definirati: ona je i ovo, i ono, i sve što se hoće, dah nekoga duha joj daje formu i promjenljivu realnost.

Ali ta, danas već rasklimana baza relativizma, ne uzbuđuje previše, čak ni one, kojima je problem ličnosti i te kako pri srcu. Pirandelizam kao doktrina ne znači danas više ništa. Održale su se drame i umjetnost Pirandellova i ukoliko se u budućnosti održe, spasit će ih ne pirandelizam nego njihova unutarnja istinska umjetnička kvaliteta i scenska životvornost. Bilo bi po njih fatalno, ako bi vrijedilo ono, što su neki i kod nas tvrdili, da ih ne ćemo razumjeti, ako ne proučimo pirandellizma, a isto tako se teško složiti i s onim mišljenjem, po kojemu je na pr. Pirandellova drama »Što je istina?« najplastičniji tumač kompliciranog pojma pirandelizma«.

»Što je istina?« je neobično, originalno i snažno umjetničko djelo, kojemu međutim svijesno neriješen svršetak, kakogod se okrene, nije u razmjeru sa inače izvrsno postavljena tri čina. To svijesno nerješavanje onoga, što život bezuvjetno rješava, pa makar to bilo ne znam kako okrutno i tragično, to znači bježati od istine, a ne tražiti je. To je moguće u maglovitim doktrinama, koje uostalom nastaju u povišenoj temperaturi jedne prolazne epohe, ali nije moguće u životu, a pozornica je život.

Gđa Mihičić je igrala »ludu« majku, koja radoznalim susjedima tvrdi, da joj zet ne dopušta pohađati njenu kćer zato, jer je on lud, a zet (g. Jovanović) tvrdi, da ne pušta svoju punicu ženi zato, jer je ona luda, pa misli, da je njegova žena njena kći, a ta je stvarno umrla; ovo je njegova druga žena, za koju punica stalno tvrdi, da je njena kći, koja se vratila iz sanatorija, jer je sirota poludjela, kad joj je kći uistinu umrla.

I punica (gđa Frole) i zet (gospodin Ponza) na svoj način objašnjavaju svoju sudbinu i uvjeravaju susjede o istini. Kontradikcija raspiruje radoznalost do paroksizma. Istina se mora pronaći. Zagonetka neodoljivo privlači. Čitavo gledalište se pretvorilo u radoznale susjede, ali kad je na koncu dovedena sama gđa Ponza, autor je htio da ona dođe pod gustim, crnim velom i da svima kaže, namjesto istinu, da je sve onako, kako se kome pričinja. (Sam komad u originalu zove »Così è (se vi pare)«.)

Gđa Mihičić je divno izradila lik majke patnice, koja se u čitavoj toj zagonetnoj zbrci, održava na visini suzdržljivosti, takta i smirenosti sa svojom sudbinom, dok je g. Jovanović zadržavajući oporu distancu u brbljavom i radoznalom salonu gđe savjetnikovice Agazzi, uz nešto povišeni i opori ton zaista zadovoljio Pirandellovu zahtjevu zagonetne ličnosti.

G. Strozzi je bio nesamo inteligentan redatelj nego i vrlo dobar u ulozi autorova interpretatora, koji je imao trostruku zadaću: arangirati salonsku konverzaciju, zapravo voditi čitavu igru oko onoga nesretnoga tria: težinu tragike i neizvjesnosti razbijati skeptičnim posmijehom čovjeka, koji ironizira uopće svako traženje istine i konačno stajati s jednom nogom s ovu stranu rampe i publici sugerirati, da sve to skupa ne smije shvatiti ozbiljno, jer pitanje: »Što je istina?« i onako ima najmanje smisla u ljudskom životu.

Zbor staromodno odjevenih dama, koje su se kao za okladu natjecale jezikom i radoznalošću, skladno je izveo svoju bučnu partiju kroz sva tri čina.

Za to su se majstorski pobrinule gđe Kernic, Dragman, Huml, Krleža i Popović-Mosinger, a pomagala su im gg. Nučić, Rakuša, Mirjev, Ilić i Vujatović.

Ukratko vanredno uspjela predstava sve dotle, dok nije trebalo kopati po »pirandelizmu«, ili bolje, dok ga autor nije dao naslutiti. D. Ž.

MARIJAN HEMAR: GLUMICA.

Kino je već odavno razotkrio sve tajne iza kazališnih kulisa izrabivši do kraja garderobu velikih umjetnika kao glavno mjesto sticanja i rasplitavanja mnogih dramskih sukoba, ali kazalište je delikatnije mjesto za izigravanje kazališta, jer mu fali neograničena filmska mogućnost pozornice na pozornici, da bi se uistinu mogla osjetiti u ovom slučaju »glumica« kao glumica a nesamo kao neki mrzovoljasti i mušičavi »činovnik«, koji ni sam ne zna, što hoće, a što ne će, nesamo u realnom nego i u umjetničkom životu.

Uza sve to ova Hemarova glumica Otocka živi i kreće se, pa makar u idejno zrakopraznom prostoru, živi i bez glavobolje uskače iz jednog neraspoloženja u drugo, makar bilo jedno praznije od drugoga. Putuje na gostovanje sa svojom starom garderobijerkom Martom, koja kao nužni gromobran prima sve njezine suze (koje uostalom nikada ne prelaze krhki okvir ove drugorazredne komedije) kao i letičasta oduševljenja i zanose, koji se uvijek drže samo površine, susreće u vlaku bogatoga i karikirano-naivnoga vele-trgovca Brandta, uči ga, kako bi morao svezati kravatu, pristojno se obući i živjeti kako dolikuje modernu, mladu i neoženjenu veleposjedniku. Kad se još otkrilo, da je taj nespretnjaković (recimo radije nemogućnjaković) do ušiju zaljubljen u glumicu Otocku, komedijanju (ali i traženju izlaza) ni kraja ni konca. Taj prebogati siromah, koji još ne zna ni što je to tennis, ni novinski reporter, ni ikakav a kamoli moderan život, hoće da zaprosi glumicu, hipermoderno, hipersensitivno i rafinirano umjetničko biće, koje ne shvaća ni svoje hirove, a kamoli bi moglo shvatiti zaostalo, pretpotopno, skoro patološko biće, koje, da se do kraja iskoriste komedijaški kontrasti, rese kreposti neograničene iskrenosti, poniznosti, dobrote i magareće strpljivosti.

Dakako, kad se čovjek počne jedanput smijati, naročito u publici, u kojoj toliki praskaju od smijeha, čim im pokažeš mali prst, onda se previše ne pita za umjetnost. Smijeh je zaraza. I treba se smijati svim nemogućnostima, čak i glupostima, kao ono, kad se Chaplin svaki čas spotiče i gdje treba i gdje ne treba.

Tako se drugi čin bez potrebe oduljio krcat praznim i plitkim trikovima o zaljubljenosti šefa tvrtke Brandt & sin, koji se ponaša kao gimnazijalac, plaši se svoga strogoga knjigovođe i prvi put oblači čestito odijelo uz ironičnu asistenciju svojih trgovačkih pomoćnika; preobražava se u moderna, živa čovjeka. Ali taj »preobraženi« veletrgovac još uvijek ne zna razgovarati sa glumicom. On bi možda i znao, kad bi ona htjela velikodušno primiti toga čovjeka, iskreno ga podići i s njime učvrstiti svoju i njegovu sreću, ali ona se u trećem činu, u svojoj garderobi između dva čina i između bezbroj kontrastnih osjećanja, bez premišljanja odluči za umjetničku slavu, brzojavno pozvana da igra lady Makbet, ostavljajući »preobraženoga« milionera tamo, gdje ga je i našla.

U ovoj komediji poljskoga novinskog feljtoniste dolaze do izražaja dvije ideje praćene sa dva izvrsna sporedna lica: glumica u vječnoj borbi između umjetnosti i života, i trgovac u vječnoj borbi između stroja za sticanje i čovjeka. Za prvi lik se ne može reći, da nije uspio, naročito u kreaciji gđe Kraljeve, koja nikada nije prešla mjeru. Drugi lik je neuspio. Ne može ga spasiti ni pojačana karikiranost. G. Afrić je doduše bio simpatično nespretan amante timido, ali on nije kriv, što su gg. Hemar i Mesarić, udesili njegovu ulogu previše tragičnom za okvir ovakove komedije. Međutim glumičina garderobijerka i Brandtov knjigovođa dva su vanredno uspjela lika. Gđa Vavra je bila izvrsna, a g. Bek je dominirao čitavim drugim činom kao uvjerljivi i raspoloženi knjigovođa, u odličnoj maski.

Režija vagona u prvom činu je rijedak primjer kazališne anti-iluzije. Kulisa je uistinu bila samo kulisa. **D. Ž.**

Umjetnički pogledi

IZLOŽBA BOŽIDARA JAKCA

Božidar Jakac izložio je — po prvi puta u Zagrebu — u salonu Ulrich svoje slike. Najveći dio izložbe čine portreti i pejsaži, a manji dio radirungi i drvorezi.

Portreti Jakčevi, većinom u crvenoj kredi, dani su sasvim realistički s mnogo znanja i rutine. Apsolutna, gotovo fotografska sličnost jest karakteristika njegovih portreta. Oni su rađeni biedermeyerski precizno i točno, samo da postignu tu sličnost. Zato i svi ti portreti djeluju samo površinskim efektima sličnosti, a ne u isto vrijeme i kao dobra slika. Jer umjetnik ne ponavlja ono, što vidi, nego stvara novo, štaviše i onda, kad mu se kod portreta radi potrebe sličnosti stavljaju izvjesne granice.

Drugi veliki dio njegovih izloženih stvari su pejsaži iz Dalmacije, Slovenije, Norveške i Amerike rađeni pastelom. Svakako se mora priznati, da ovi njegovi pejsaži imaju u sebi mnogo lirike i lirskog ugođaja. Diskretan u kolorizmu, ne prelazi granice ukusa, kao što je to slučaj kod mnogih slikara, koji rade pastelom.

Možda je Jakac najjači u radirungima i drvorezima, kojima je ilustrirao književna djela Jarca, Prešerna i Gradnika. Međutim, te smo stvari najmanje vidjeli na izložbi, kao da je ilustrativna grafika manje vrijedna umjetnička vrsta od ostalih. **M. Keglević**

SLAVKO TOMERLIN

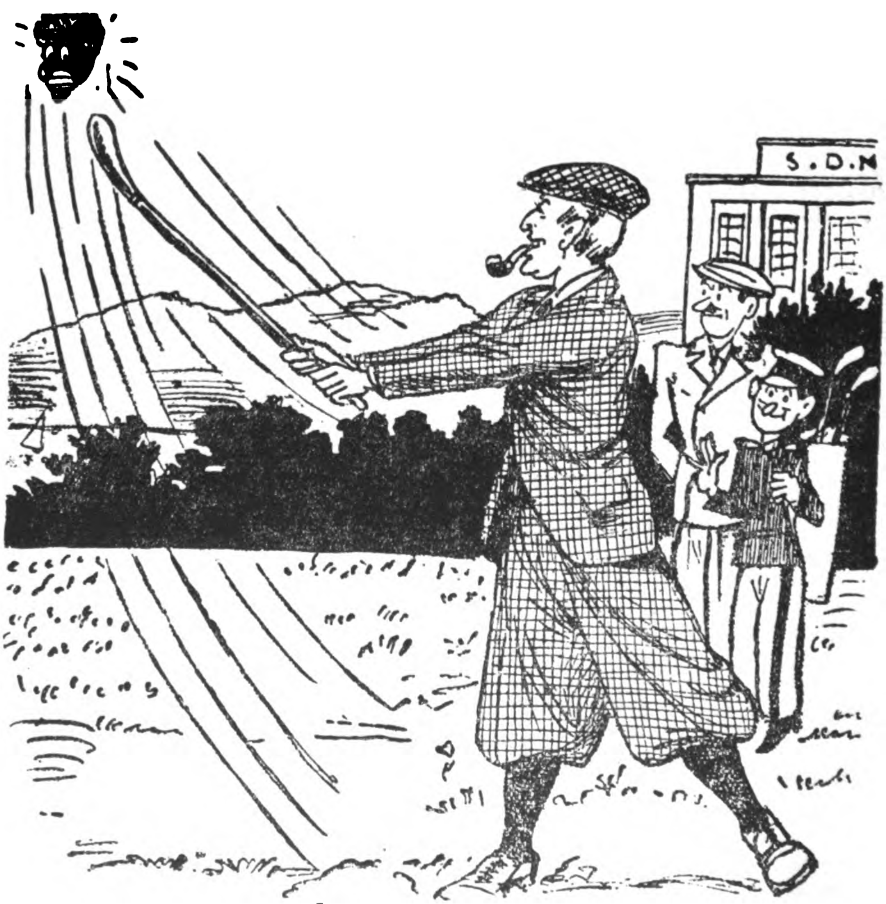
Već godinama i godinama bavi se Slavko Tomerlin jednako ustrajno i marljivo slikarstvom. Svaka njegova nova izložba donosi masu novih stvari, kako je to slučaj i ovogodišnje njegove izložbe u Ulrichovu solonu.

Premda se Tomerlin još nije prestao baviti slikarstvom, ipak se o njemu danas već može dati potpuno određen sud bez bojazni, da ćemo taj sud morati ikada promijeniti. On je dovoljno pokazao, dosada, što može, a odsada se ne može očekivati ništa novo ni bolje u njegovim slikama.

Tomerlin je jedan od naših rijetkih slikara, koji se posvetio najvećim dijelom svojih slika seljacima. Samo šteta, što se tom poslu nije posvetio isto takvim interesom i agilnošću jedan drugi slikar, koji bi na tom terenu mogao zbilja nešto stvoriti. Jer Tomerlin, nesamo da nije nikakva artistička ličnost, nego nije štaviše ni osobiti zanatlija. (Gledaj na ovoj izložbi sliku br. 64. »Na izvoru Bosne«). On se već godinama zadržava na istim temama, a da usprkos toga ipak nije uspio nigdje da bude neposredan i da dade barem jednu dobru stvar. Neukusan u kolorizmu, do skrajnosti dosadan vječno istim temama, bez temperamenta, bez osjećaja za atmosferu, bez smisla za pokret — to je Tomerlin na svim svojim slikama. S druge strane Tomerlinov rad nema savršeno nikakvog značenja ni za etnografiju (kako sam to već u jednom svom članku napisao), jer je odviše površan i neprecizan.

I tako je sav napor Tomerlinov, u granicama artizma, uzaludan. On ostaje samo obrtnik, koji doduše pošteno zarađuje svoj kruh, ali ne prelazi granica zanata.

M. Keglević

Golf u Ženevi: — Bravo lord Halifax! Dobar udarac!... **(II 420)**

Međunarodni pogledi

MEĐUNARODNA SITUACIJA.

Kao što svatko vidi i osjeća, međunarodna je situacija vrlo napeta, a ta se napetost očituje oko Čeho-Slovačke republike.

Anschluss je sasvim nestao kao objekt za međunarodne razgovore, a pojavio se problem Čeho-Slovačke. Po svojoj jezgri ovaj je problem iste naravi, kao i problem Austrije, u koliko se odnosi na Njemačku. Njemačka želi vidjeti sve Nijemce u jednoj državi i pod jednim vodstvom. Što se tiče Austrije, stvar je donekle bila lakša, jer je u osnovi i Austrija bila suverena njemačka država, koja u krajnjem slučaju nije htjela preuzeti odgovornost za jedan bratoubilački rat, nego se priklonila nacionalnom principu ujedinjenja.

Da je ovim faktom ujedinjenja dirnut versajski princip status quo, očevidno je.

Međutim, u pitanju Čeho-Slovačke Nijemci, koji žele ujedinjenje, ne čine suverenu njemačku državu, nego manjinu u državi, u kojoj su stvarni državni narod samo Česi. Dakle, u diranju status-quo-a sukob se pojavljuje sa suverenom češkom državom, a ne njemačkom, kako je to bilo u slučaju Austrije. Praktično, to znači, da se mora sasvim isključiti činjenica izbjegavanja rata u krajnjem slučaju, nego je naprosto više no jasno, da promjena status quo-a pretpostavlja rat, kao normalnu činjenicu. Tako se sukobljava princip nacionalnog njemačkog ujedinjenja s versajskim principom državnog i međunarodnog status quo-a t. j. principom postojećeg stanja.

Prema svemu ovome problem Čeho-Slovačke manifestira se konačno kao problem rata, jer Čeho-Slovačka kani braniti cjelovitost oružjem u ruci. U ovom slučaju Čeho-Slovačka računa na svoju stranu sve one, koji su za evropski mir, a to su Engleska, Francuska, Rusija, Rumunjska i neke manje države, dok Njemačka nije sigurna, da li bi je u mogućnom ratnom sukobu pomogla Italija. Svakako Italija ne želi oslabljenje Njemačke u tolikoj mjeri„ da bi to moglo povući za sobom i Italiju. Kao što se vidi, Njemačka nije dovoljno jaka i sigurna, da bi mogla prihvatiti problem Čeho-Slovačke kao ratni problem, doklegod uz Čeho-Slovačku stoje Engleska, Francuska i Rusija, i dok nije apsolutno osigurana pomoć ni Italije ni Poljske. Zbog ovako nejasne situacije Njemačka također nastoji osigurati prijateljstvo svih nacionalnih zahtjeva, koji se pojavljuju u različitim državama. Tako simpatizira sa ukrajinskim gibanjem u Poljskoj i Rusiji, sa slovačkim i mađarskim gibanjem u Čeho-Slovačkoj i t. d. U neku ruku Njemačka danas predstavlja nosioca nacionalnog principa u međunarodnom životu, pa se one države, koje smetaju mirnom i solidnom rješenju po tom principu pokazuju reakcionarnim.

No makar je situacija vrlo napeta, čini se, da rat ne će nastati zbog ovoga slučaja, nego će se zasad problem sudetskih Nijemaca likvidirati privremeno, što stvarno znači, da će rat biti samo otklonjen do sigurnijeg časa.

Svakako je vrijedno shvatiti, u kojoj su međusobnoj vezi pojedini problemi i na što moraju računati u svom rješavanju. **G. I.**

NOVI IRSKI USTAV

(Svršetak)

Zakonski nacrti i vrhovni sud.

(Čl. 26.) Ako izvjesni zakonski nacrt ili pojedine njegove odredbe ne odgovaraju ustavu, predsjednik Irske moći će nakon predhodnog savjetovanja sa državnim vijećem uputiti zakonski nacrt vrhovnom sudu.

Povrat zakona mora uslijediti u roku od 4 dana od prihvata po saboru.

Vrhovni sud u vijeću najmanje petorice mora donijeti svoju odluku nakon saslušanja državnog odvjetnika i objaviti je najduže u roku od 30 dana.

U slučaju, da vrhovni sud nađe, da je izvjesni zakonski nacrt protivan ustavu, predsjednik će otkloniti potpisivanje takvog nacrta.

Narodno glasovanje o zakonu.

(Čl. 27.) Većina senata i jedna trećina sabora mora zajedničkom molbom, upućenom predsjedniku Irske, zahtijevati, da predsjednik odbije potpis i objavu zakonskog nacrta iz razloga, što isti sadržaje odredbe opće narodne važnosti tako, da je o tome potrebno saslušati volju naroda. Ovakva peticija s obrazloženjem mora biti pismeno upućena predsjedniku Irske najkasnije 4 dana od prihvata u narodnom predstavništvu.

Neposredno nakon prihvata ovakve peticije predsjednik će je ispitati i nakon savjetovanja s državnim vijećem odlučiti o sudbini peticije u roku od 10 dana od prihvata zakonskog nacrta u parlamentu.

Ako predsjednik Irske nađe, da takav zakonski nacrt sadržaje odredbe nacionalne važnosti, obavijestit će o tome vlastoručnim pismom predsjednika vlade Taoiseacha i predsjednike Oireaschtasa — parlamenta, da odbija potpisati zakonski nacrt, ako prije toga ne bi bio odobren:

1) referendumom u roku od 18 mjeseci od dana predsjednikove odluke,

2) zaključkom Daila u istom roku nakon raspusta i novog saziva Daila.

Nakon toga potpisat će predsjednik zakon, što je prije moguće.

Kad predsjednik Irske nalazi, da zakonski nacrt nema odredaba nacionalne važnosti, iako je predmet takve peticije, on će o tom svom mišljenju obavijestiti vlastoručnim pismom predsjednike vlade i parlamenta i zakon potpisati najkasnije 11 dana od prihvata u saboru.

Vlada.

(Čl. 28.) Vlada Irske sastojat će se od najmanje 7 a najviše od 15 članova, koje imenuje predsjednik Irske shodno odredbama ustava.

Izvršnu vlast Irske, bez prejudica za ustavne odredbe, vrši vlada ili organi pod njezinim auktoritetom.

Ni jedan rat ne će biti naviješten niti će Irska sudjelovati u kojem ratu bez pristanka Dail Eireann-a.

Svaki put u času napadaja vlada će moći poduzeti sve mjere, za koje drži, da su potrebne za zaštitu države, i Dail Eireann, ako ne zasijeda bit će sazvan za prvi mogući datum.

Nikakva ustavna odredba ne može biti izazvana da ukine zakon, donesen po Oireachtas-u za javnu sigurnost i očuvanje države u vrijeme rata ili oružane pobune ili bilo kog drugog čina, učinjenog ili smatranog da se čini za izvršenje takvog zakona.

Odgovornost vlade parlamentu.

Vlada je odgovorna pred Dail Eireannom. Ona će priređivati proračun primitaka i izdataka državnih svake godine i predlagati ga parlamentu na odobrenje.

Šef vlade ili prvi ministar zove se Taoiseach.

On obavješćuje predsjednika Irske redovito i općenito o poslovima domaće i vanjske (međunarodne) politike.

Predsjednik vlade postavlja sebi između članova vlade zamjenika — Tanaiste, koji će vršiti sve poslove namjesto njega u slučaju smrti ili nesposobnosti do imenovanja novoga predsjednika vlade, kao i za vrijeme privremene spriječenosti. Predsjednik vlade i njegov zamjenik kao i član vlade, koji je na čelu financija, moraju biti članovi Daila. Ostali mogu biti članovi Daila ili senata, a potonjega najviše dvojica.

Svaki član vlade ima pravo prisustvovati i biti saslušan od Daila ili senata.

Predsjednik vlade može u svako doba dati ostavku na ruke predsjednika Irske, a svaki drugi član vlade može dati ostavku na ruke predsjednika vlade, koja se dostavlja predsjedniku Irske.

Predsjednik će morati primiti ostavku sviju članova vlade osim njezina predsjednika, ako mu to ovaj savjetuje.

Na zahtjev predsjednika vlade, ako mu se čine dovoljni razlozi, treba da dade ostavku svaki njen član, a u slučaju da ne će dati ostavku, predsjednik Irske opozvat će njegovo imenovanje na prijedlog predsjednika vlade.

Predsjednik vlade dat će ostavku, ako prestane imati većinu u Dailu, ili ako predsjednik Irske na njegov prijedlog ne raspusti Dail ili ako nakon raspusta i novog saziva ne dobije potporu većine Daila.

Kad predsjednik vlade dade ostavku, smatraju se u ostavci i ostali članovi vlade, ali svi vode poslove do imenovanja nove vlade.

U času raspusta Daila članovi vlade nastavljaju vršenje svoje funkcije, sve dok ne budu imenovani njihovi nasljednici.

Unutrašnji položaj članova vlade, diobu posla, plaće i t. d. određuje posebni zakon.

Međunarodni odnošaji.

Irska potvrđuje svoju vjernost idealu mira i prijateljske suradnje naroda, osnovane na moralnosti i međunarodnoj pravdi.

Irska utvrđuje svoje pristajanje načelu mirnog uređenja međunarodnih sukoba putem arbitraže ili odluka međunarodnog pravosuđa.

Irska prihvaća principe međunarodnog prava općenito priznate kao pravila postupka u svojim odnošajima sa drugim državama.

Izvršnu vlast Irske za vanjske odnošaje ili za srodne poslove vršit će vlada ili organi pod njezinim autoritetom. Irski ustav ustanovljuje pripadnost Irske Savezu naroda, u kom se nalazi u svrhu međunarodne suradnje za stvari općeg interesa.

Državni odvjetnik.

(Čl. 30.) Postoji državni odvjetnik (Attorney general), koji je savjetnik vlade u pravnom području i pravnim stvarima. On će obavljati sve poslove i povjerene mu dužnosti. Imenuje ga predsjednik Irske na prijedlog predsjednika vlade. On zastupa državu pred svim sudovima za progon svih zločina i prestupa, koji se kažnjavaju u ime naroda na prijedlog državnog odvjetnika. Državni odvjetnik nije član vlade. On daje ostavku na ruke predsjednika vlade, a ovaj ga dostavlja predsjedniku države. Predsjednik vlade može zahtijevati njegovu ostavku iz razloga, koje sam procjenjuje, a ako je ne će dati, predsjednik države opoziva njegovo imenovanje na prijedlog predsjednika vlade. Drž. odvjetnik daje ostavku kao i predsjednik vlade i vodi poslove do imenovanja novog državnog odvjetnika. Njegov položaj i plaću određuje zakon.

Državno vijeće.

(Čl. 31.-32.) Ono stoji o bok predsjedniku Irske i služi mu kao savjetnik u svim stvarima, u kojima ovaj može vršiti i primjenjivati svoje ovlasti i svoje zadaće nakon savjetovanja sa Državnim vijećem, kao i u drugim funkcijama, povjerenim mu po ustavu.

Državno vijeće sastoji se od ovih članova:

1) Članovi ureda radi jesu: predsjednik vlade, njegov zamjenik, vrhovni sudac, predsjednik visokog suda (naš banski stol), predsjednik sabora i senata i državni odvjetnik;

2) bivši predsjednik države, vlade, vrhovnog suda ili predsjednik vlade slobodne države Irske;

3) sve druge osobe, imenovane od predsjednika Irske za članove državnoga vijeća.

Predsjednik može uvijek i periodički imenovati po svojoj volji članovima vijeća osobe, za koje drži da su sposobne vršiti ove funkcije, ali najviše 7 osoba ovako imenovanih može zasijedati istodobno u drž. vijeću. Svaki član vijeća mora položiti prije nastupa službe ovu zakletvu:

»U prisutnosti Svemogućega Boga ja obećajem i izjavljujem svečano i iskreno, da ću ispunjavati moje dužnosti člana Državnog vijeća vjerno i savjesno«.

Svaki član vijeća imenovan po predsjedniku, osim u slučaju smrti, ostavke, nesposobnosti i opoziva ostat će u službi, sve dok mu nasljednik predsjednik, koji ga je imenovao, ne oduzme funkciju.

Svaki član vijeća može dati ostavku, a i predsjednik može imenovanje opozvati.

Predsjednik može u svako doba i gdje hoće sazvati državno vijeće u zasijedanje.

Predsjednik ne će moći izvršiti zadaću, koja ne može biti obavljena bez savjetovanja Drž. vijeća, dok ovo nije sazvao u zasijedanje i saslušao njegovo mišljenje o pitanju, o kom se radi.

Vrhovni računarski sud.

Provjeritelj i opći odobritelj (Comptroller i Auditor).

(Čl. 33.) Postoji provjeritelj (kontrolor) i opći odobritelj (verifikator, auditor), da provjerava uime Irske sve izdatke i da odobrava sve račune drž. priboda, s kojima upravlja parlamenat ili drugi organi pod njegovim autoritetom (hrvatski: vrhovni računarski sudac).

Kontrolora i verifikatora imenuje predsjednik Irske na prijedlog sabora, u kome nije članom (kao ni u senatu) te ne može vršiti nikakvu drugu funkciju. On periodički podnosi parlamentu izvještaje, određene zakonom. On je nepokretan, osim u slučaju pogreške i prekoračenja ovlasti, ustanovljene rezolucijom sabora i senata zahtijevajući njegov opoziv.

Predsjednik vlade dostavlja ove rezolucije predsjedniku države, koji nakon toga vlastoručno opoziva kontrolora i verifikatora.

Sudovi.

Pravdu će izricati javni sudovi, uređeni po zakonu i sastavljeni od sudaca, imenovanih prema ustavnim odredbama.

Sudovi se sastoje od sudova prve podsudnosti (instancije) i sudova, koji sude u zadnjoj instanciji.

Sudovi prve instancije sastoje se od jednog visokog suda snabdjevenog potpunim sudovanjem prvog stupnja i vlašću da odlučuju u svim vrstama pravosuđa građanskog i kaznenog osim u pitanju valjanosti zakona.

Sudovi prve instancije sastoje se od sudova, koji vrše pravosuđe mjesno i omeđeno sa pravom priziva, određenog zakonom.

Vrhovnim sudom zove se sud zadnje instancije, a predsjednik toga suda zove se vrhovni sudac (Chief Justice). Jedini vrhovni sud raspravlja pitanja valjanosti zakona s obzirom na ustav. On raspravlja prizive protiv osuda visokog suda, te je njegova odluka konačna i besprizivna.

Sudac polaže u roku od 10 dana od nastupa službe zakletvu, prema kojoj će vršiti svoju dužnost bez straha i pristranosti, naklonosti i osvete ni prema kome te da će poštivati ustav. Suce postavlja predsjednik države. Ako sudac ne položi zakletvu, smatra se, da je napustio mjesto.

Sudac nije izberiv za parlamenat ili senat. Suci su nepremjestivi, osim zbog svoje pogreške ili prekoračenja nadležnosti, ustanovljene zaključkom sabora ili senata tražeći njihov opoziv.

Predsjednik vlade dostavlja ovaj zaključak predsjedniku države, koji suca opoziva.

Ostala organizacija pravosuđa uređuje se zakonom.

(Čl. 37.) Nikakva odredba ustava ne može biti upotrijebljena da spriječi funkciju pravosuđa.

(Čl. 38.) 1. Svaka osoba podvrgnuta kaznenoj optužbi mora biti suđena shodno zakonima.

2. Manji prestupci mogu biti suđeni po skraćenom postupku.

3. Zakonom se mogu odrediti posebni sudovi, kad redoviti sudovi ne budu dovoljni da osiguraju pravosuđe i održe javni red i mir.

4. Vojni sudovi mogu biti ustanovljeni za povrede vojnoga reda osoba, podvrgnutih vojnim propisima, kao i za vrijeme rata i oružanih pobuna.

5. Vojni umirovljenici ne potpadaju pod vojno pravosuđe, osim ako se nisu o nj izričito ogriješili; osim stavaka 2., 3. i 4. ovog članka ni jedna osoba ne može biti kaznenom optužbom suđena bez porote.

(Čl. 39.) Veleizdaja sastojat će se jedino u izazivu rata protiv Irske ili naoružanju jedne države, ili osobe, da joj navijesti rat, ili u poticanju ili udruženju s njima bilo pokušavajući srušiti vojnu silu ili s bilo kojim drugim sredstvom povrijediti organe vlade, uređene ustavom ili sudjelujući s urotnicima u njihovu pokušaju ili potičući ih i udružujući se s njma.

OSNOVNA PRAVA

Osobna prava.

(Čl. 40.) Svi građani, u koliko su ljudske osobe, bit će jednaki pred zakonom.

To pak ne znači, da država ne će u svojim odlukama uzimati obzira prema razlikama fizičke i moralne sposobnosti i socijalne funkcije.

Država ne će podjeljivati plemićske naslove; moći će uvijek osnivati redove za zasluge (ordene).

Nijednom građaninu ne može biti podijeljen strani naslov plemstva ili časti bez prethodnog odobrenja vlade.

Država obećaje poštivati i u granicama mogućnosti braniti i štititi sa zakonima individualna prava građana.

Posebno će država braniti koliko najbolje može nepravedne napadaje na život, osobu, čast i prava vlasništva svakog građanina i u slučaju nepravde, obraniti ih.

Nijedan građanin ne će biti lišen osobne slobode osim pretpostavki predviđenih u zakonu.

Na prigovor nezakonitog pritvora, učinjenom po kome bilo, sud će prigovor ispitati i pustiti pritvorenika na slobodu, čim se ne dokaže, da je pritvor bio zakonit.

Nitko se ne će moći pozivati na ovaj ustavni propis, da spriječi zakon o obrambenoj sili, dok postoji ratno stanje ili oružana pobuna.

Stan svakog građanina je nepovrediv i u nj se ne će ući silom, osim po odredbi zakona.

Država jamči slobodu vršiti ova prava, bez prejudica za red i javni moral:

1) Pravo građana izricati slobodno njihovo uvjerenje i mišljenje.

Svaki put, budući da je odgoj javnog mišljenja problem velikog značenja za opće dobro, država će bdjeti na tome, da organi javnog mišljenja kao što su radio, štampa, kino, čuvajući njihovu slobodu zakonitog izražavanja, ne služe rušenju reda ni javnog ćudoređa ni auktoriteta države.

Objavljivanje ili izdavanje djela bilo koje vrste bogohulnih, buntovnih ili nećudorednih, čini povredu, koja mora biti kažnjena shodno zakonima.

2) Pravo građana da se sastaju pod uvjetom, da to bude u miru i bez oružja.

Mogu se objaviti zakoni, da se spriječe ili kontroliraju organizirane skupštine sa namjerom, da naruše javni mir i red kao i skupštine pod vedrim nebom i u blizini sabora ili senata.

3) Pravo građana da organiziraju saveze i osnuju sindikate.

Zakonom se može odrediti, da pravo udruživanja i osnivanja sindikata ne smije sadržavati političke, vjerske ili klasne razlike.

Obitelj (doslovan prijevod).

Država priznaje obitelj kao prvu i osnovnu stanicu društva i kao ćudorednu ustanovu, koja posjeduje neotuđiva i nezastariva prava prije i iznad svakog pozitivnog zakona.

U tu svrhu država jamči zaštitu ustava i ugleda obitelji, nužnu i neotklonjivu osnovicu društvenog reda za blagostanje nacije i države.

Država napose priznaje, da po svom životu u kući, žena daje državi potporu, bez koje se opće dobro ne može održati.

U tu svrhu država će nastojati spriječiti da gospodarske potreboće ne sile majke na rad s time, da zanemaruju dužnosti svoga doma.

Država svečano obećaje bdjeti s posebnom pažnjom nad ustanovom ženidbe, na kojoj je osnovana obitelj i da će je štititi protiv svih napadaja.

Nikakav zakon, koji dopušta rastavu braka ne će moći biti donešen.

Nijedna osoba, koje je brak rastavljen prema građanskom zakonu druge države, ne će biti sposobna sklopiti valjanu ženidbu u Irskoj sve, dok je osoba, s kojom je bila oženjena ili udata, na životu.

Odgoj (doslovan prijevod).

Država priznaje, da je prvi i naravni odgoj djeteta obitelj i ona obećaje poštivati pravo i neotuđivu dužnost roditelja i osigurati prema njihovim sredstvima odgoj vjerski i ćudoredni, umni, tjelesni i društveni i njihove djece.

Roditeljima je slobodno, da osiguraju djeci ovaj odgoj ili u njihovim domovima ili u privatnim školama ili u školama priznatim ili uređenim po državi.

Država ne će obvezivati roditelje, da šalju protivno njihovoj savjesti i zakonitim prednostima, koje nalaze, svoju djecu u školu, uređenu po državi ili bilo koju školu, određenu po njoj.

Država kao čuvarica općeg dobra i u vidu sadašnjih prilika, svaki put će tražiti, da djeca primaju najmanje određenu količinu odgoja ćudorednog, duševnog i društvenog.

Država će jamčiti osnovni besplatni odgoj i pokušat će popuniti u nekoj mjeri inicijative odgoja bilo privatnog značaja ili onog javnih zajednica. Ako traži opće dobro, stvorit će mogućnosti obuke poštujući uvijek pravo roditelja posebno u pogledu obrazovanja vjerskog i moralnog.

U izuzetnim slučajevima, gdje iz razloga fizičkih ili moralnih roditelji budu zanemarivali svoje dužnosti prema djeci, država kao čuvarica općeg dobra, nastojat će, s običajnim sredstvima, da nadomjesti roditelje, poštujući uvijek prirodna i nezastariva prava djeteta.

Privatno vlasništvo.

(Čl. 43.) Država priznaje, da čovjek ima pravo na privatno vlasništvo vanjskih dobara, s obzirom na činjenicu, da je razumno biće, prije pozitivnog zakona.

Dosljedno tome, država jamči, da ne će prihvatiti zakon, koji bi pokušao uništiti pravo na privatno vlasništvo ili opće pravo otuđivati svoje vlasništvo ili o njemu odlučivati oporukom i nasljedstvom.

Država uvijek priznaje, da vršenje navedenih prava u ovom članku ustava mora biti upravljano u uljuđenom društvu po načelima društvene pravde.

Dosljedno, ako događaji iziskuju, država može ograničiti zakonom vršenje rečenih prava da ublaži njihovo vršenje sa zahtjevima općeg dobra.

Vjera.

(Čl. 44.) Država priznaje, da poštivanje javnog bogoslužja prema Bogu Svemogućem mora postojati. Ona će poštivati Njegovo ime, ona će poštivati i častiti vjeru.

Država priznaje posebni položaj svete katoličke, apostolske i rimske crkve kao čuvarice vjere, koju ispovijeda velika većina građana.

Država priznaje također crkvu Irske, presbiterijansku crkvu u Irskoj, metodističku crkvu u Irskoj, društvo prijatelja vjere u Irskoj, kao i vjerske zajednice Židova i drugih vjerskih ustanova, koje postoje u Irskoj u času stupanja ovoga ustava u krepost.

Sloboda savjesti, slobodno ispovijedanje i vršenje vjere jesu zajamčene svima građanima bez prejudica za red i javno ćudoređe.

Država obećaje, da ne će podupirati ni jednu vjeru. Ona ne će stvarati zbog toga razloge nesposobnosti ni praviti razlike u pogledu vjeroispovijesti, vjerovanja ili vjerskog statusa.

Zakonodavstvo o potporama školstvu ne će praviti razlike između škola, koje se nalaze pod upravom raznih vjerskih ustanova i ne će smjeti praviti prejudica za pravo svakog djeteta da posjećuje školu, koja je podupirana a da ne prisustvuju vjerskoj obuci ove škole.

Svaka vjerska ustanova imat će pravo upravljati sa svojim vlastitim poslovima, posjedovati, sticati i upravljati sa svojim vlastitim dobrima, pokretnim i nepokretnim i voditi ustanove u vjerske i dobrotvorne svrhe.

Dobra jedne vjerske ustanove ili odgojne ustanove ne će se obrtati od njihove namjene osim za nužna djela javne koristi i uz naplatu.

Glavna načela društvene politike.

(Čl. 45.) Načela društvene politike uređena u ovom članku, imaju zadaću da služe općem ravnanju Oireachtasa. Primjena ovih načela u času izradbe zakona činit će glavnu brigu Oireactasa i ne će spada u nadležnost nikojeg suda prema bilo kojoj odredbi ustava.

Država će se starati da uvećava blagostanje cijeloga naroda osiguravajući i zaštićujući najdjelotvornije socijalni napredak, u kojem će pravda i pravednost djelovati na sve ustanove narodnog života.

2. Napose, država će tražiti, svojom politikom da osigura:

a) da građani po svojim zanimanjima mogu naći sredstava da razborito podmiruju svoje domaće potrebe;

b) da vlasništvo i kontrola materijalnog bogatstva zajednice budu razdijeljeni među pojedince i različne klase na način, da se zadovolji opće dobro;

c) da se prije svega igra sa slobodnom konkurencijom ne razvije na takav način, da odatle rezultira skupljanje vlasništva ili kontrole proizvodnih sredstava u rukama nekolicine pojedinaca na štetu najvećeg broja;

d) da kontroli kredita bude stalna i nadmoćna svrha blagostanje cijelog naroda;

e) da se najveći broj obitelji koliko je uopće moguće smjesti na selu sa uvjetima gospodarske sigurnosti.

3. Država će podupirati privatnu inicijativu u tvorničarstvu i trgovini i tamo gdje bude potrebno, nadopunjavat će je.

Država će bdjeti nad tim, da privatna poduzeća budu vođena tako, da proizvodnja i dioba dobara budu uspješne i da javnost bude zaštićena od nepravednog izrabljivanja.

Država se smatra jamcem, koji će štititi s posebnom pomnjom gospodarske interese najslabijih stranaka zajednice i da u slučaju nužde, pomaže uzdržavati nejake, udovice, siročad i starce.

Država će bdjeti da se ne zlorabi slabost žena i djece i da gospodarska nužda ne primorava ni žene ni djecu na bavljenje takvim zanimanjem, koje ne odgovara njihovu spolu, dobi ni njihovoj snazi.

(Čl. 46.) Ustav se može mijenjati, dopunjavati i ukidati.

Svaki dodatak ustavu može se provesti kroz sabor u formi zakona, te će biti podvrgnut putem referenduma odluci naroda.

Referendum.

(Čl. 47.) Svaki prijedlog za promjenu ustava smatrat će se da je primljen pučkim glasovanjem, ako se većina izjasni u korist promulgacije.

Ako se većina izjavila protiv objave predloženog zak. nacrta, i ako ta većina iznosi 35% ubilježenih glasača, smatra se, da je nacrt odbijen.

Svaki zak. nacrt osim ustavne promjene podvrgnute referendumu smatrat će se prihvaćenim — prema čl. 27. ustava (referendum na prijedlog predsjednika Irske, da li zakon sadržaje odredbe nacionalne važnosti), ako ne bude odbijen po narodu shodno gornjem stavu.

Svaki građanin ima pravo glasa na referendumu kao i za Dail.

(Čl. 48., 49. i 50.) Ukida se ustav slobodne države Irske, te je njen pravni slijednik Irska. Svi zakoni slobodne države ostaju u kreposti i u Irskoj, dok se ne izmijene. (Čl. 51—63. sadrži prelazne odredbe.)

Kopija ustava potpisana po Taoiseachu, vrhovnom sucu i predsjedniku Daila zavedena je u arhivu Vrhovnog suda i ona predstavlja vjerodostojan tekst. U slučaju prijepora irski tekst je mjerodavan pred engleskim.

Ustav završuje irski: na slavu Božju i za čast Irske:

Dochum Glóire Dé agus Onóra na h Eireann.

Dr. Franjo Dujmović.

Kroz revije i listove

SRBI O CRKVI

»Letopis Matice Srpske« iz Novoga Sada — »sveska za maj 1938« donosi od Dra Laze Sekulića dugu ocjenu knjige Momira Nikolića »Građaninov vrt«. Dr. Sekulić među ostalim piše i ovo:

»Sad samo još o zamašnom problemu: Crkva, crkva i država, ujedinjenje crkava. Na dvadeset strana se izlaže o tom. Smatrajući veru kao potrebu ljudi pisac pobija napade na nju. Protivnik je drugoga braka kod sveštenika i čudi se sveštenicima koji to traže. Što se tiče prvoga braka, zauzima stav apostolski; ali, veli, crkve koje su dopustile brak sveštenicima, pogrešile su. Jako napada Reformaciju, gde se »svakome priznalo pravo da tumači večnu istinu«. Reformacija je delovala razorno na hrišćansku civilizaciju i to neizmerljivo! To je, kaže, veća nesreća nego cepanje hrišćanstva na crkve istočnu i zapadnu. Usvaja način primene principa — nepogrešivosti pape.

Postoji protivnost među crkvom i demokratijom u pogledu na učešće crkve u politici, jer se druga protivi i to radi proširivanja nadležnosti države na ceo društveni život. Takvim zauzimanjem stava demokratija ide na ruku državnoj omnipotenciji do apsolutizma države koja je »po sebi već duboko antihrišćanska«; ali demokratija stavlja taj apsolutizam u službu svojega racionalizma. Usled takvog istupa države nastaje za crkvu neminovnost da ustaje u odbranu svojih duhovnih interesa (166). To bi bio njezin klerikalizam. To je struja koja se bori za nezavisnost duhovne vlasti od države, pa se, veli, tako ukazuje i kao činilac ljudske slobode, te i kao borac za očuvanje osećanja božanskoga u čoveku (167). To je sve lepo. Ali,

pisac nije, makar u dva-tri poteza, potsetio, dokle je, kroz nekoliko vekova, išao klerikalizam naročito rimokatoličke crkve, na štetu prava i interesa države! To je valjalo takođe prikazati radi potpunosti slike, a naročito i sa stajališta načela objektivnosti: Ni po babu, ni po stričevima. Pisac upotrebljava izraz katolička crkva. Egzaktno je rimokatolička; jer je i pravoslavna crkva katolička, t. j. sveopšta, saborna, vaseljenska. Pa sama crkva naziva sebe rimokatoličkom. Stoga ni izraz srpska crkva nije na mestu. Kao autokefalna jedinica ona je Srpska pravoslavna crkva.

Što se tiče borbe protiv državne omnipotencije, o tom sada neću da raspravljam; ali mislim da valja ukazati na činjenicu da postoji, i to ne malen broj, i drugih omnipotencija: dinastijska, vojnička, crkvenojerarhijska, feudska, framasonska, demokratijska, oligarhijska, plutokratijska, proletarska i t. d. Kako svaka omnipotencija dejstvuje tako da dolazi do remećenja reda, poretka, pravičnosti, to se svakako valja boriti protiv *svake* omnipotencije.

Pisac postavlja pitanje *ujedinjenja* crkava. Ne predlažući ništa nego samo izlažući jedno stanje stvari (177) pisac ovako prikazuje stvar. Do jedne narodne crkve u nas može se doći samo ujedinjenjem »srpske crkve sa katoličkom«. To su dve narodne crkve naše. Jedna narodna crkva moguća je samo njihovim ujedinjenjem. »Naročito treba odbaciti misao da se do jedne narodne crkve može doći bilo preko starokatoličkog pokreta bilo prevođenjem katolika u pravoslavlje. Katolička crkva je *toliko jaka*, starokatolički pokret i pravoslavna crkva u poređenju sa njom *toliko slabi*, da su sve nade u ovom pravcu *obično bezumlje*«. (176). Pisac naglašava da bez priznanja primatstva i nepogrešnosti rimskoga biskupa — nema ujedinjenja (172). Iako se sa zainteresovane strane to ne kaže uvek tako precizno, ipak je odavno poznata ova kondicio sine kva non. Pre-
kaže uvek tako precizno, ipak je odavno poznata ova konditio sine qua non. Prevedeno sve to na opšterazumljivo značilo bi, da autokefalna Srpska pravoslavna crkva napustivši Vaseljensku pravoslavnu crkvu, dakle celinu, priđe i stopi se sa rimokatoličkom, pa se tako dođe do jedne »narodne crkve«. A gde ostadoše Hrvati i Slovenci?! Treba dobro uočiti: Hrvati i Slovenci ne dolaze tu u obzir! Kako ne dolaze? Pa, eto, tako: Do izražaja stvarno dolazi samo *celina* rimokatoličke crkve. Pita se sada: Kakvo bi bilo to ujedinjenje gde jedna strana čini goleme žrtve (gubljenje nezavisnosti, napuštanje jednog dela dogmatskoga učenja i dr.), a druga ama baš ništa?! Takav sporazum za ujedinjenje bacio bi u zasenak sve ugovore čiju sadržinu obeležava — pars leonina; i bio bi za pravoslavnu stranu prava — deminutio capitis! Pisac je neopisivo daleko od misli, da bi stvaranje jedne narodne crkve, ako bi dotle moglo doći, valjalo izraditi i izgraditi čisto između Srba i Hrvata i Slovenaca, to će reći: samostalno, nezavisno od celine Vaseljenske pravoslavne crkve, ali i od *celine rimokatoličke crkve*, dakle i od papske stolice, pa da formacija postane jedna zasebna samostalno narodna crkva u svetu, verski i organski! Nu rešavanje toga preteškoga pitanja ne može imati ovde mesta. Samo su iznesene nekoje misli u vezi sa piščevim sugestijama, koje, uostalom, nemaju nikakva izgleda da bi ih pravoslavni primili. Istina, pisac izrekom kaže, da je pitanje ujedinjenja (170) stvar same Crkve, njenih vođa i njenih vernih (vernika); ali duh izlaganja piščeva izgleda — unioniclin.« (Sva mjesta podcrtao Dr. L. S.)

MASARYK I HRVATI

»*Letopis Matice Srpske*«, isti broj — donosi od Franje Malina prikaz nove knjige Milade Paulove »T. G. *Masaryk á Juhoslované*«. U tom se prikazu nalaze i slijedeći odlomci:

»Za promenu prilika u Hrvatskoj, na prekretnici XIX i XX veka, imao je i Masaryk uticajnog udela. Pored studentskog pokreta u Zagrebu, pod uticajem Masarykovih ideja formirao se devedesetpete godine jugoslovenski studentski pokret u Pragu čije je geslo bilo: »Razumom i srcem ne za slogu nego za narodno jedinstvo«.

jer sloga znači kompromis dveju stranaka i leglo daljih sporova. Idejna osnova narodnog jedinstva i kod Svetozara Pribićevića i kod Stjepana Radića preuzeta je od Masaryka. Naročito se kod Radića oseća uticaj Masarykove narodnosne filozofije. Hrvatskim studentima, isteranim sa Zagrebačkog universiteta posle spaljivanja mađarske zastave u Zagrebu prilikom boravka Franje Josifa, postao je Masaryk, kad su došli u Prag, prorok. U to doba uhvatio je u Češkoj realistički pokret i Masarykov kriticizam korena.«

»Realistički pokret bio je antiklerikalan, on je, kao i Masaryk, veru smatrao ličnim uverenjem, a klerikalizam je bio tim opasniji, što su i onako dve vere kod Jugoslovena velika smetnja narodnom ujedinjenju. U praškom omladinskom listu »Novo doba« udružila se omladina srpska, hrvatska i slovenačka.«

»Realizam u Dalmaciju unosi d-r Josip Smodlaka osnovavši Pučku narodnu stranku. U Hrvatskoj, pak, obe generacije Masarykovih đaka osnivaju »Hrvatsku naprednu stranku« sa organom »Pokret«. Duhovna revolucija je bila u Hrvatskoj sprovedena, nedostajao je jedino uspeh koji je napokon postignut putem Hrvatsko-srpske koalicije. Tim je — sasvim ispravno konstatuje d-r Milada Paulova — izvršeno ono najveće što su prof. Masaryk i realizam učinili za jugoslovensku državu. Realiste su postali politički gospodari Hrvatske.«

*

Gradski namještenik, broj 3 od 5. ožujka donosi realne proračune za izgradnju t.zv. obiteljskih kuća (»Gradnja obiteljskih kuća gradskih namještenika« od ing. arh. Vlade Antolića). Osim proračuna, skica, otplata pisac analizira stanje gradskih namještenika i veli: ...»gradski namještenici ogroman dio svojih beriva daju za stanarinu...«. U gradu doduše postoji znatan broj prikladnih stanova za dobro stanovanje, no gradski namještenici većinom radi svojih premalih plaća nisu u stanju unajmljivati i izdržavati takve stanove.«

»Najvažnije bi bilo povećanje plaće....«, »...da gradska općina izgradi zdrave stanove i da ih svojim namještenicima iznajmi ili preda u vlasništvo uz povoljne uvjete i dugoročnu otplatu....« »Dobro zemljište pretstavlja općenito prvi i jedan od najtežih problema za pojedinačnu izgradnju.« ...»spekulacija sa zemljištem ima za posljedicu visoke cijene zemljišta na gotovo cijelom području grada.« »Gradska općina bi bezuvjetno trebala da za potrebe izgrađivanja stanova svojih namještenika postepeno nabavlja veće komplekse zemljišta ..., gdje je još zemljište jeftino.«

Ekonomist, broj 4 iznosi vanredno zanimiv problem šljivarstva u Bosni (»Trgovina šljivom u Bosni« od Petra Jekina, — Sarajevo). — »Šljivarstvo u Bosni predstavlja svakako jednu od najvažnijih grana narodnog gospodarstva...« »Trgovina šljivom u većem opsegu počinje u Bosni početkom XX. vijeka. Prostrano tržište bivše monarhije lakoćom konzumira čitavu bosansku proizvodnju. Poslije rata se slika trgovine iz temelja mijenja: stara tržišta bivše monarhije ograđena su carinskim ogradama; u sklop nove države Jugoslavije došlo je još jedno novo šljivsko područje — Srbija. Na domaćem tržištu pojavljuje se masa poratnih spekulanata i neiskusnih trgovaca, na međunarodnom Kalifornija.«

»U trci za zaradom počeli su trgovci manipulirati sa šljivom na način, da je naša suha šljiva, u pogledu svog kvaliteta, izgubila na vanjskom tržištu svoj raniji dobar glas.«

Pisac donosi sve različite spekulacije oko zarada i kvarenja šljive, pa na koncu predlaže izvjesne mjere, koje bi koristile svima zainteresiranima.

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Mošinskoga ul. 10.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 7—8 SRPANJ—KOLOVOZ 1938. GOD. VI.

O POSTANKU GLAGOLSKOGA PISMA

Znanost nije mogla utvrditi, da je hrvatski narod bio u bilo kakvom odnosu sa svetom Solunskom Braćom, moravskim Apoštolima, Ćirilom i Metodom. Ipak, bit će tomu kakvih sedam ili osam decenija, uprlo se je sa stanovite strane, iz svih sila, da se dokaže kako i Hrvati duguju svoje pokrštenje, dakle svoju kulturu, baš tim svetim vjerovjesnicima, kojima se dapače pripisuje izum i glagolske azbuke, kojom su ti vjerovjesnici odmah napisali i prijevode svetih knjiga.

Ta je tvrdnja bila mnogima ugodna, i kao da nije nikomu smetalo, što kod Hrvata ne postoje nikakve uspomene, koje bi takvu tvrdnju opravdale; što u hrvatskim zemljama, sve do polovice prošloga stoljeća, nije postojala ne sàmo crkva, već ni kapelica, dapače ni oltar posvećen Moravskim Apostolima, te što narod naš nije nikad pripisivao Svetoj Solunskoj Braći, ili jednom od njih, izum glagolskih pismena, akoprem se je to pisma održalo s a m o kod Hrvata, i to ne samo u svetim knjigama već i u društvenim ustanovama. Ali, za onima, koji su prvi utvrdili, da su glagolicu izumili Moravski Apoštoli, poveli su se mnogi, malo ili ništa razmišljajući o osnovanosti tako zamašne tvrdnje.

Oni, koji izum glagolskoga pisma pripisuju Solunskoj Braći, zapravo Konstantinu, koji je u Rimu uzeo ime Ćirila, tu svoju tvrdnju osnivaju na gdjekojoj vijesti sadržanoj u nekima od poznatih legenda o toj Svetoj Braći, i onda na svemu onomu, što se je tijekom vijekova na takvom labavom temelju iskonstruiralo.

Predugo bi bilo, a donekle i suvišno, da se ovdje navedu makar sami naslovi svega onoga, što se je zadnjih osam decenija, na temelju spomenutih legenda napisalo u inozemstvu i kod nas. Od naših se je ljudi jedva koji usmjelio da izjavi, da se djelovanje svete solunske Braće nas Hrvata nikako ne tiče, budući da su naši oci bili kršteni davno prije nego li su Solunska Braća počela da djeluju u Moravi; ali opet, nisu se nikako našla dvojica Hrvata, koji bi odlučno istakli, kako spada u carstvo priča, pukih priča, ono što nekoje od tih legenda, jedna po drugoj, pripovijedaju o postanku glagolske azbuke, pripisujući dapače taj postanak Božjemu čudu, dok s priznanjem čudesa, ako itko, to naša sveta katolička Crkva postupa vrlo oprezno, i onda, kad su ta čudesa očita, pogotovo kad izgledaju snažna. Obzirom na to, ovo razlaganje o postanku glagolskoga pisma razdijeljeno je u dva dijela. U prvom će se analizirati spomenute legende pomoću zdrava razuma, dakle na svijetlu logike, a onda će se iznijeti dokazi i svjedočanstva iz hrvatske tradicije, da sv. Solunska Braća nisu izumila, niti trebala izumiti v e ć p o s t o j e ć u glagolsku azbuku.

I. Koliko su vjerodostojne legende o sv. Ćirilu i Metodu.

Imademo pet legenda, koje se bave djelovanjem i životom sv. Ćirila i Metoda. Spomenut ćemo jednu po jednu, da se vidi u kojima je govor o izumu glagolskoga pisma.

Prva je tako zvana i t a l i c a, italska legenda, koja o književnom radu sv. Solunske Braće veli samo to, da je Ćiril preveo i n c o r u m l i n g u a (u jezik Moravljana) Evanđelje. O azbuci glagolskoj, i njezinom postanku nema ni spomena. — Ta je legenda nastala odmah poslije smrti sv. Braće. Autor njezin je onaj biskup, koji je zaredio sv. Metoda. On sigurno ne bi bio prešutio, da mu je sv. Metod nešto povjerio o bratovu izumu glagolskoga pisma.

Druga je legenda M o r a v i c a, koja je po sudu stručnjaka, napisana oko godine 1380, dakle pet stotina godina poslije smrti sv. Braće. Ta legenda veli, da su Ćiril i Metod preveli iz grčkoga i latinskoga mnogo toga, napose da su u »slavenskom« jeziku uveli kanonske časove i Mise. Ali, već ova legenda ne spominje uopće glagolsko pismo, kamo li da bi njegov izum pripisivala sv. Solunskoj Braći. U ostalom njezin je pisac tako slabo skrupulozan, da i kad bi u njoj stalo, da su sv. Braća doista izumila glagolska pismena, ne bi joj se moglo pokloniti osobite vjere, obzirom na budalaste nevjerojatnosti, koje ona sadržava. Ta legenda ne priznaje da je sv. Metod pošao u Rim s bratom Ćirilom, već da je došao istom poslije Ćirilove smrti; dok je utvrđeno, da su oba brata zajedno putovala u Rim, da opravdaju svoje djelovanje u Moravi. Ta legenda dapače veli, da je Metod tražio od Pape bratovo tijelo, sahranjeno u crkvi sv. Klementa, da ga ponese sobom u Moravsku. I kad mu je Papa to uskratio da je Metod n o ć u unišao u tu crkvu, i da je on, protivu zabrane svoga vrhovnoga poglavara izvadio iz grobnice bratovo tijelo i tajno ga iznio iz Rima! Takav čin moderno zakonodavstvo žigoše riječju »oskvrnuće« groba, osim što involvira i prijestupak protiv zabrane zakonite vrhovne oblasti. Prema premilenijskom mentalitetu taj čin možda nije bio toliko oduran, ali nepokorenost bila je uvijek nešto pokudna. Ta legenda veli dalje, da je Metod Ćirilovo tijelo neko vrijeme doista nosio, kad najedared, nije mogao ni makac dalje! Tada, da se je Metod pomolio Bogu, neka mu očituje svoju volju. A Bog da mu je očitovao svoju volju tako, da je mrtvo Ćirilovo tijelo podiglo ruku, kojom je učinilo Metodu znak, neka ga nosi natrag u Rim! Metod da je poslušao i krenuo natrag, a Papa da mu je izašao u susret i tada da su opet sahranili smrtne ostanke Ćirilove u crkvi sv. Klementa. Suvišno je i spomenuti, da se Metod nije mogao ogriješiti nasilnim oskvrnućem bratove grobnice u noćno doba, a da niti ne istaknemo koliko je bilo uputno u ono doba, nositi svježe mrtvo tijelo na ovako dalek put. Očita izmišljotina!

Treća je legenda češka, B o h e m i c a, ili legenda o sv. Ljudmili, napisana također polovicom XIV. stoljeća, dakle je i ona nastala oko pet stotina godina poslije smrti sv. Braće. Tu se p r v i p u t veli za sv. Ćirila, da kad je našao (pronašao, izumio) nova pismena (investisquo novis apicibus sive literis), da je preveo stari i novi Zavjet, i razno drugo iz grčkoga i latinskoga na jezik slavenski.

Četvrta je legenda panonska, koja se u glavnom bavi sv. Metodom. U njoj stoji, ni više ni manje, već da je »Bog Filozofu, (sv. Ćirilu) objavio slavensku azbuku, i da je on odmah, pošto je udesio azbuku i složio govor (jezik), poduzeo put u Moravsku. U toj je legendi navedeno i tobožnje pismo Pape Hadrijana, upravljeno knezu Rastislavu, (koji je već bio umro) i knezu Kocelu, da kod Mise treba čitati poslanicu i evanđelje najprije latinski (romanice) pa slavenski.« Je li pak to pismo autentično? U tom papinskom pismu stoji, da je pravovjerni car Mihajlo poslao Rastislavu Ćirila i Metoda, a utvrđeno je da je taj pravovjerni car bio notorna u Carigradu pijanica, razbludnik i stvoritelj raskola. Je li moguće da o tom u Rimu nije bilo ništa poznato?

U toj se legendi spominje Metod kao »papinski legat«, i tvrdi se, da je Metod preveo čitavo Sveto Pismo, osim knjige Makabejaca, iz grčkoga na slavenski jezik (in Slovenicam!) i to za samih šest mjeseci, točno: od početka ožujka do dvadesetšestoga dana listopada!

Značajno je i to, da je, prema panonskoj legendi, Metod umrô god. 1939 od stvorenja svijeta (uboga hronologijo!), tako da je po njoj svijet postojao samo pet stotina godina prije Isusova narođenja!

Peta je legenda bugarska, zadnja koju treba spomenuti. Sadržana je u životopisu Klementa, biskupa bugarskoga. Tu se veli, da su Ćiril i Metod izumili slavenska pismena i da su preveli Bogom nadahnute knjige iz grčkoga na bugarski jezik.

Eto to je sve što sadrže te legende o izumu glagolskih pismena. Treba li ih pobijati? Njihovo je pripovijedanje bez svakoga oslona.

Te su legende ocjenili ugledni učenjaci. Donosimo sud samo dvojice: jednoga Talijana, a to je glasoviti kardinal D. Bartolini, dočim je drugi, priznati glasoviti njemački stručnjak Ginzel. Prvi je napisao »Memorie Storicocritiche archeologiche dei Santi Cirillo e Metodio e del loro apostolato fra le genti slave«. — Roma. Tipografia Vaticana 1881.; a drugi: »Geschichte der Slawenapostol Cyrill und Method und der Slawischen Liturgie«. Wien 1861.

Bartolini priznaje Italskoj Legendi potpunu vjerodostojnost, budući da ju je napisao Gauderik, biskup u Velletri, koji je Metoda redio za svećenika, koji je dakle imao prilike da upozna dobro sv. Braću u Rimu, te je sigurno, da, što on pripovijeda, doznao je lično od njih, i svojim je očima vidio. On se pričama stoga ne bavi. — Dodajemo još jednom, da u legendi italskoj nema spomena o tom, da je sv. Ćiril izumio glagolsku azbuku, a ta je legenda jedina vjerodostojna.

Glede druge legende, koja se zove Moravica, Bartolini veli da joj se može vjerovati u koliko se slaže s Italskom. Ali joj poriče vjerodostojnost, gdje pripovijeda, kako je Metod došao u Rim poslije bratove smrti, kako je protiv Papine zabrane noću odnio iz grobnice bratovo tijelo i krenuo put Moravske, te kako nije mogao ni makac dalje, dok nije mrtvi Ćiril podigao ruku i pokazao neka ga nosi natrag u Rim. Kardinal dodaje, da se već iz toga može osvjedočiti svatko koliko se toj legendi može pokloniti vjere. — Dodajemo, da u njoj

nema spomena da je sv. Ćiril izumio glagolska pismena.

O trećoj legendi, Bohemica, češkoj, koja je dio legende o sv. Ljudmili, Bartolini citira stavku u kojoj stoji, da su Bugari kršteni u doba velikoga Naučitelja sv. Augustina, označujući je »un grosso errore cronologico« (krupnom hronološkom pogreškom). Ističe kardinal i to, da se nije za njegova života nikad dogodilo, što legenda pripisuje Metodu, da su mu dodijelili ništa manje od sedam sufragana. Bartolini veli, da je ta legenda napisana mnogo poslije smrti sv. Braće, pa dodaje da ne mari baviti se ni njezinim anahronizmima, ni neslaganjem njezinim s drugim legendama, iz čega proističe, ili da je bila interpolirana, ili da su joj vijesti crpljene iz naivnoga pučkoga pripovijedanja. — Koliko vrijedi njezina vijest o pokrštenju Bugara u doba sv. Augustina, toliko vrijedi — možemo dodati mi — i vijest o izumu glagolske azbuke, te da je Ćiril preveo stari i novi Zavjet, sve Liturgije i kanonske časove, a ipak se, u drugima, pripisuje Metodu zasluga da je preveo čitavo sv. Pismo! Konačno, što ta legenda pripovijeda, da je Metoda primio uz najveće počasti jedan car (to bi mogao biti istočni car Mihajlo III pijanica!) i jedan patrijar (a to bi mogao biti samo Focije), naprosto je smiješno, jer se sv. Braća poslije odlaska u Moravu, nisu nikad više pojavila u Carigradu. Sastavljač legende, da oplete čim sjajniju aureolu oko glava sv. Solunske Braće, nije se žacao da jednostavno izmišlja. To je bila potencirana pia fraus!

Bartolini veli, da se četvrta legenda, Panonska, ne slaže s italskom. Slog njezin da odaje autora vještijega grčkomu nego li latinskomu jeziku. Autor, veli Bartolini, odaje poštovanje Papi, kao vrhovnom poglavaru Crkve, ali imade umetaka, od šizmatičke ruke. Uvod joj je dugačak. Ona spominje više glasovitih Papa, i to: Silvestra, Celestina, Lava, Vigilija i Agathona, koje slavi kao nasljednike sv. Petra. Spominje i prvih šest ekumenskih sabora, ali II-i Nicejski prešućuje, premda se je već obdržavao. Poslije svega toga veli, da je Bog poslao »učitelja našega blaženoga Metoda, u naše doba, za naš narod, pa ga možemo usporediti sa svakim pojedinim od već spomenutih«. Prelazi zatim na život sv. Metodija, te ističe nekoje netočne podatke. Iz svega proizlazi — veli Bartolini, — da je legendu napisao jedan od Metodijevih učenika. Govori o Metodovu stradanju, a iz češke legende preuzima, da je Metoda primio uz velike počasti jedan car, a isto tako i jedan patrijar. Taj umetak, nagađa Bartolini, valja da je od focijanske ruke, s tom svrhom, da postavi Metodija u nekakav odnos s istočnim carem, pogotovo s patrijarom Focijem. Legenda dalje pripovijeda, da je Metod, uz pomoć dvojice svećenika, preveo u zadnjoj godini svoga života, čitavo Sveto Pismo, i još k tomu Paterikon i Nomokanon. I sve to da je izvršeno za samih sedam mjeseci! — Dodajemo pak mi, da ta legenda spominje usmeni razgovor Metodija s ugarskim kraljem, akoprem je ugarsko kraljevstvo nastalo punih stotinu godina poslije Metodove smrti! — Bartolini veli, da u toj legendi imade interpolacija izvedenih ruskom rukom, i završava izjavom, da zdrava kritika ne može priznati kojekakve priče.

Bartolini ističe glede zadnje legende, bugarske, da se u njoj veli, da su Ćiril i Metod preveli svete knjige na bugarski jezik, da je Metod bio posvećen biskupom moravskim i panonskim, da je Ćiril umro u Rimu, da su se zbivala čudesa na njegovu grobu; a sv. Metod da je biskupovao dvadeset i četiri godine, i da je ostavio u moravskoj nadbiskupiji nasljednika svoga Gorazda. Bartolini ističe, da za sve te legende vrijedi izrečeni sud: gdje se slažu s italskom mogu poslužiti kao izvor, inače ne.

Kako je kardinal Bartolini, tako je i učenjak Ginzel u spomenutom svojem djelu analizirao, uza sve izvore za povijest Svete Braće, napose spomenute legende. Njegov se sud slaže s Bartolinijevim glede italske legende. Za moravsku legendu tvrdi, da je složena u XIV stoljeću. Imala je svrhu, da se dokaže, da se pokrštenje Moravljana ima pripisati samo Ćirilu i Metodu. — Češka je legenda, po Ginzelu, nastala također oko polovice XIV vijeka, i veli da je puna anahronizama i netočnosti. Ona ni ne zna, da se je Ćiril prije zvao Konstantin. Za panonsku legendu Ginzel veli, da stoji na istoj liniji s moravskom i češkom, ali da izgleda djelo jednoga šizmatika, i to mitropolite Theophylakta, koji je umro god. 1107. Veli, da je u njoj malo znatnije historijske vrijednosti. — Za bugarsku legendu Ginzel ističe, da ni ona ne pozna Konstantina već samo Ćirila, a proglasuje sv. Braću Apostolima Slavena ili Bugara, i da im je Duh Sveti nadahnuo izum bugarskoga pisma, kojim su napisali prijevode sv. knjiga iz grčkoga jezika, i naznačuje — netočno dakako — godinu 892 kao smrtnu Metodovu, pošto je imenovao Gorazda svojim nasljednikom.

U posebnom poglavlju Ginzel postavlja zakon historijske kritike glede uporabe tih legenda, i veli, da u historiji imadu vrijednosti i važnosti samo one vijesti, kojima kritika postavi valjanost i vjerodostojnost izvan svake sumnje. Vijesti dvojbene vjerodostojnosti imadu za historiju tek uvjetnu vrijednost, te se mogu upotrijebiti samo uz razboritu i opreznu kritiku. Stoga glede legenda o Ćirilu i Metodiju vrijedi propis: treba odbaciti sve i pojedino, što se u tim legendama ne slaže s čisto historijskim podacima, kao neistinito i lažno; dočim sve ono što je u njima sadržano i slaže se sa zajamčenim činjenicama, to je u tolikoj mjeri i vjerodostojno, u koliko se s istima slaže. Stoga, završuje Ginzel, u interesu historijske znanosti, može se samo požaliti, što se nekoji istraživači i suradnici kod povijesti slavenskih apostola, kao što su Wattenbach i Dümmler, slabo drže spomenutoga temeljnoga pravila, te baš oni smatraju panonsku i bugarsku legendu potpuno pouzdanim izvorima.

Između hrvatskih historičara, koji su se bavili životom i djelovanjem sv. Ćirila i Metodija izgleda da je najozbiljniji pokojni profesor crkvene povijesti u hrvatskom sveučilištu Dr Jelenić. On nam je ostavio raspravu pod naslovom: Kiril i Metodije, slavenski apostoli. (Zagreb 1926). U toj raspravi na str. 4. on veli: »I doista Kiril i Metodije nijesu pokrstili nijednoga slavenskoga naroda«. Na strani pak 5. veli, da se je o Ćirilu i Metodu tokom vijekova veoma mnogo i pripovijedalo i pisalo, ali kri-

tično istom od XIX vijeka. — Na str. 7. pripovijeda: »Koncem god. 862. u Carigrad stignu moravski poslanici. Kada je saslušao moravske poslanike, sazvao je car vijeće, u koje je pozvao i Kirila, a bez sumnje i patrijarhu Fotija. U tom su vijeću moravski poslanici ponovili svoju molbu, a car je istakao, da bi za moravsku misiju bili najpodobniji Kiril i Metodije, a to za to što su oni Solunjani. I Kiril se odmah izjavio za to pripravnim, ali pod pogodbom (sic!), ako Moravljani imaju svoje pismo. Pa kad mu je car na to odgovorio, kako su slavensko pismo već njegov djed i njegov otac istraživali i kako ga nije moguće pronaći, tada je Kiril primjetio, da bi u tome slučaju njegovo pripovijedanje u Moravskoj bilo isto što i pisanje besjede po vodi, i da bi ga uslijed toga sumnjičili da je krivovjernik. No car se tim nije dao smesti, pa ga je s Bardom i dalje nagovarao, da se primi moravskoga poslanstva, bodreći ga, da će s Božjom pomoću sve poteškoće svladati, pače i slavensko pismo sastaviti (str. 8). I Kiril se napokon carevoj želji pokorio, pa odlučio poći s bratom u Moravsku, ali i opet ne bez slavenskih knjiga. Stoga se nije odmah ni dao na put, nego se neko vrijeme još zadržavao u Carigradu, i tu se, uz molitvu, posvetio u prvome redu sastavljanju onoga slavenskoga pisma, što ga mi danas obično nazivamo glagolicom. (str. 9). I oštroumni je Grk u tome tako uspio, da mu se učenjaci poradi toga još svejednako dive.«... Kad je pak Kiril bio gotov sa svojom azbukom, tada, veli Dr Jelenić, počeo je prevađati Sveto Pismo Novoga Zavjeta na ono narječje, kojim su se u to doba služili Slaveni između Soluna i Carigrada... Mezzofantijevu je preteči bilo bez sumnje dosta godina dana, da pronađe jedno savršeno slavensko pismo, i da s njim otpočme svoj slavenski književni rad. A probrao je za sve Slavene onaj dijalekat, kojim je najbolje vladao (str. 10). Kada je pak Kiril Sv. Pismo donekle preveo, tada se istom zaputio s bratom Metodijem i s još više đakona u Moravsku. Bilo je to po svoj prilici početkom god. 864.«

Ozbiljan historički izvod Dra Jelenića, da »Kiril i Metodije nijesu pokrstili nijednoga slavenskoga naroda« sačinjava jednu veliku iznimku između mnogih naših slavista, koji drže da se historija može pisati samo prema političkom nagnuću pojedinaca, i masa koje su ti pojedinci odgojili. Ali sve ono što slijedi kod Dra Jelenića o diskusiji u vijeću, sazvanom po caru Mihajlu III i njegovu ujaku Bardasu samo je plod mašte, jer Mihajlo nije mogao da ozbiljno učestvuje kod onakova raspravljanja. Jelenić pripovijeda, kao da ima u rukama zapisnik onoga vijećanja, dočim zdrav razum poriče, da je mogao Mihajlo izvršiti onako svoju ulogu. Mihajlo je bio poznata u Carigradu pijanica i raskalašenik, kojemu nije bilo ništa sveta, kamo li da bi se brinuo za širenje kršćanske vjere daleko preko sjevernih granica carstva. Isto tako Bardas, njegov ujak, koji je vlastitomu sinu preoteo ženu, dakle svoju snahu, nije također mogao voditi te brige. Ali, dato sed non concesso, da su oba ta sablažnjiva vlastodršca mogla imati i svoja lucida intervalla, malo čudnovato zvuče Kirilove riječi, kad on uvjetuje svoj polazak u Moravsku »ako Moravljani imaju svoje pismo«. Takav uvjet Kiril, veliki um, nije mogao da postavi, kad je znao da bi mu trebalo ići narodu jošte, ako ne potpuno, barem većim dijelom, krivobožnu, koji je mogao, ali nije morao

imati svoje pismo. Jedva jedvice bi se moglo ustvrditi za Hrvate, da su još kao neznabošci imali svoje pismo, glagolsko, ali nema nigdje nikakvih podataka, da se to protegne i na koji drugi slavenski narod. I ne bi to bila jedina iznimka za Hrvate, jer mi znamo, da su oni jedini između slavenkih naroda postali pomorski narod, da su oni prvi od Slavena primili sveti Krst, da su prvi osnovali svoju državu, gradili crkve i osnivali zadužbine, pa i ugovore visoko kulturne sklapali sa Svetom Stolicom, kad su se još ostali Slaveni klanjali kumirima.

Po gotovo se ne može priznati autentičnost one izjave cara pijanice, da su njegov djed i njegov otac »istraživali slavensko pismo«, ali da ga nisu mogli pronaći. Mihajlov djed bio je uopće nenaobražen, a protivnici su njegovi dapače tvrdili, da je i bio nepismen, dakle da nije znao čitati ni pisati. To bijaše Mihajlo II, t. zv. mucavac. Otac Mihajla pijanice bio je vrlo naobraženi car Teofil, koji je lako mogao da u Carigradu dozna postoji li gdje kakvo slavensko pismo. Takve se stvari ne istražuju ni pomoću matematike ni pomoću kemije. Carski predstavnici na obalama Adrije mogli su uvijek i o tom izvijestiti u Carigrad, kad su izviješćivali uopće o narodu koji obitava naokolo romanskih gradova na obali Adrije, koji su priznavali vrhovništvo istočnoga carstva. Isto tako hramlje Jelenićeva poredba Kirila s modernim Mezzofanti-em. Za Kirila moramo priznati da je poznavao uz grčki i latinski još jedan ili dva jezika, dočim je Mezzofanti uživao svjetsko udivljenje poradi svoga talenta za učenje stranih jezika, ali on nije izumio nikakav alfabet.

Naši ljudi, pišući o caru Mihajlu III, jednostavno prelaze preko svega onoga što je povijest zabilježila o njem užasna, pa ga spominju kao posve normalna čovjeka, a znade se da su njime već zarana obladale zvijerske strasti, pa je jednostavno otimao crkvama srebro i zlato, a uživao je samo u cirkuskim igrama, a govor i ponašanje njegovo bijaše kao ono ljudi koji svoj vijek provode u stajama. Dapače je i sam izlazio na mejdan, ali u cirkusu, da se natječe s drugima u kočijašenju. Nije čudo, da je zavolio konačno nekoga Vasilja Slavena, koji je bio izvrstan jahač i krotitelj konja. Tada je odlučio da se riješi svoga ujaka i odgojitelja Bardasa, koga bijaše imenovao Cezarom u doba kad su se sveta Braća opremala u Moravsku. Kako se je Vasilje penjao u carevoj milosti, tako je Bardas padao sve dublje u nemilost, dok nije Mihajlo zapovjedio da mu ujaka smaknu. Na njegovo je mjesto imenovao Cezarom lukavoga Vasilja, koji je vršio sve Mihajlove naloge, pa i kad mu je car naložio da otjera svoju ženu i uzme k sebi jednu carevu ljubeznicu, koju je Mihajlo i dalje ljubio, ali to Vasilja nije baš smetalo. Poslije Bardasove smrti (867 god.) Mihajlo se sasma poda pijanstvu i razuzdanosti, tako da nije znao što u pijanstvu radi. I kad je počeo ubijati svakoga, na koga bi se sjetio, i davao oslijepiti ili spaliti, Vasilj dade ubiti i njega, kad se je jedne noći opio kod stola svoje majke carice Teodore.

Da su sastavljači više spomenutih legenda bili upućeni u grozote što su se u doba Mihajla III zbivale u Carigradu, bili bi, iz poštovanja prema Svetoj Braći, propustili uopće da spomenu uz njihova svijetla i sveta imena cara Mihajla pijanca, kamo li da ga opisuju, kao ozbiljna vladara zabrinuta za širenje vjere i odašiljanje misionara u daleke zemlje, po gotovo za stvaranje alfabeta za daleke njemu nepoznate narode.

Stoga sve što legende o tome pričaju, to je plod mašte učenika bližih i daljih sv. Solunske Braće. Ti su učenici željeli prikazati svoje učitelje, Braću, ovjenčane čim sjajnijom aureolom, pa su mislili da im je slobodno izmisliti, dakako, same lijepe stvari. — Kad su mase znale što se je sve zbivalo u visokim krugovima? Jesu li mase znale što se sve zbiva na dvoru Ljudevita XV ili na onom Sjeverne Semiramide? Doznale su mnogo kasnije, kad je i nešto takova smjela da registrira historija.

Dok se stoga moramo pokloniti velikomu umu i apoštolskom trudu moravskih Apostola, ne smijemo priznati izmišljotine o njima napisane. Sveta Braća svakako su znala, da na obalama Adrije živi narod srodan Moravljanima, i da je taj narod već otprije kršten, da je kao kršten narod sklopio i divan jedan ugovor sa Svetom Stolicom, da taj narod imade svoju liturgiju, koja se obavlja na njegovu narodnom jeziku, i da se taj narod zove Hrvati. Bilo je samo pitanje zdrava razuma, da Sveta Braća dobave od pokrštenih Hrvata svete knjige, da ih prepisivanjem dadu umnožiti, da upute u novo pismo svoju pratnju i da ih ponesu sobom u Moravsku zemlju. Glagolsko pismo, jer staro narodno pismo Hrvata, do danas se je sačuvalo samo kod Hrvata, i to baš u srcu nekadašnje Hrvatske države, između Gvozda i Neretve. Pa i narod Hrvata, da postanak toga svoga narodnoga pisma ovjenča najvećom slavom, pripisao je u prošlim vijekovima izum toga svoga jakoga kulturnoga spomenika najvećemu umu katoličke crkve, svome zemljaku, svetomu Jeronimu.

II. Nekoliko logičnih izvoda.

Tko imade makar približan pojam o tom što znači misijonarski rad u neznabožačkom narodu, te s kolikim je poteškoćama skopčano prevađanje onako duboke filozofije, kakova je sadržana u našim svetim knjigama; tko znade — kako je već naglašeno — da je jedan općenito slavljeni, prerijetki um, naš sveti Jeronim, trebao kakvih dvadeset godina da prevede iz hebrejskoga na latinski samo knjige Staroga Zavjeta, a čitavu godinu dana da revidira knjige Novoga Zavjeta, tako zvanu Italu, dok se onaj prvi prijevod zove Vulgata, bit će na čistu o tom, da li su sv. Ćiril i Metod, uza sve ostale nebrojene misijonarske brige, mogli da prevedu u same tri godine makar i same poslanice, kamo li psalme i druge svete knjige, u novi liturgički jezik, za koji — vele legende — sv. Ćiril bijaše tek izumio azbuku, u kojoj su se trebala da dobro izvježbaju najprije dva sveta Brata, pa da u njoj vježbaju druge, prije i poslije polaska u Moravsku. — Ono što nam u tom pogledu pričaju nekoje legende, jedva da je prikladno za djecu.

Činjenica je neoprovrziva, da su sv. Braća bila pozvana u Rim na opravdanje i da su sobom donijeli svete liturgične knjige glagolskim slovima ispisane. To stoji. Pa kada zdravi razum ne dopušta da se utvrdi, da su sv. Braća, do poziva u Rim, tri godine poslije svoga odlaska iz Soluna, ili Carigrada, imala toliko raspoloživa vremena, za tako golem posao, kao što je prijevod svetih liturgičnih knjiga, ne može se ne priznati, kad su ih donijeli u Rim, da su oni te svete knjige od nekuda ipak morali da dobiju. A od koga? Svakako od naroda koji je bio srodan

Moravljanima i već kršten, pa je liturgiju vršio na svojem narodnom jeziku, iz knjiga napisanim vlastitom narodnom azbukom, uz izričiti ili mučki pristanak Svete Stolice, budući da su bili po srijedi najveći duhovni interesi.

Treba da se sad utvrdi: koji je to narod mogao da bude?

Da nije bio ruski narod? Rusi tada još nisu bili kršteni. Oni su primili sv. krštenje daleko poslije smrti sv. Solunske Braće. Povijest je zabilježila prvi tračak kršćanstva kod Rusa istom pod knezom Igorom (912—945), ali narod nije bio kršten sve do Vladimira I. (980—1015). Sveta Braća nisu dakle mogla dobiti svete knjige od tada još nekrštenih Rusa.

Da nisu dobili sv. knjige od Poljaka? Nikako. Prvi poljački knez koji se je krstio bio je Mscislav I (962—992), stotinu godina poslije odlaska sv. Braće u Moravsku. Dakle ni nekršteni Poljaci nisu mogli dati Moravskim Misijonarima svete knjige glagolicom ispisane.

Da ih nisu dobili od Srba? Nikako, jer ne bijahu ni Srbi jošte kršteni. Oni su dobivali vjerovjesnike iz Istoka i Zapada, dok nije u XII. vijeku kod njih prevladao Istok. K tomu, Srbi su od uvijek smatrali svojim narodnim pismom ćirilicu, a ta je nastala poslije smrti svete Braće. Niti od Srba nisu mogli dobiti svete knjige glagolicom ispisane

Da ih nisu dobili od Bugara? Podnipošto. Prvi knez bugarski Boris krstio se kad su sv. Braća bila u Moravi. Bugarska je legenda u tom pogledu puka priča.

Ne preostaje već da utvrdimo, da su Sveta Braća mogla dobiti sv. knjige, glagolicom napisane, samo od Hrvata, koji su sačuvali u svojem Rimskom Misalu glagolicu čitavi jedan milenij, koji je se nisu odrekli nikad. Nedavna zamjena azbuke glagolske s latinskom u Misalu, nije nikakvo odreknuće. U doba, kad su Sveta Braća pošla u Moravsku da propovijedaju Evanđelje, Hrvati su već dugo bili kršteni, oni su već imali i svoju biskupiju u Ninu ,koja je bila izravno podložna Papi. Hrvati su baš u Ninu imali svoje kršćanske spomenike iz konca VIII. i početka IX. vijeka, koji su sačuvani u Veneciji. Hrvati su imali, barem 33 godine prije pojava sv. Braće svoje biskupije u Krku i Osoru, jer se spominju još god. 829., a u svakoj od tih dieceza sačuvala se je glagolica sve do u naše dneve. U osorskoj se je narod žilavo borio još u XIX. stoljeću da sačuva glagolsku službu Božju. U tim kvarnerskim biskupijama ne samo što se je obavljala sv. Liturgija glagolski, već se je glagolskom azbukom zapisivalo i u župske matice, glagolski su bili napisani razni javnopravni spisi, čak i u doba mletačke vladavine nad Istrom, kvarnerskim otocima i Dalmacijom. Javni su bilježnici oporuke pisali ponajviše glagolskim pismom, koje se ne bi bilo tako udomilo kod nas Hrvata, da nije to pismo bilo staro naše narodno. Zar bi netko mogao da ikad dokaže, kako i kada i otkud je donešena glagolica u te naše hrvatske krajeve?

U spomenutim hrvatskim biskupijama imali su Hrvati mnogo prije nar(đenja sv. Solunske Braće svoje kršćansko-katoličke crkve, pa stoga

nije čudo, kad su se biskupi romanskih gradova odmetnuli od Rima i pristali uz Byzant, što su Hrvati ostali vjerni sv. Petru. Da nisu oni već otprije uživali liturgiju u svome jeziku, lako bi bili tu povlasticu dobili od Carigrada. Mi imamo najstariji uklesani hrvatski spomenik na kapeli sv. Križa u Ninu, oko god. 800, i to natpis hrvatskoga župana Godeslava. Osim toga imamo krstionicu hrvatskoga kneza Višeslava, također oko god 800, koja je danas u gradskom muzeju u Veneciji. Ti su kršćanski spomenici postojali kod Hrvata više od 60 godina prije polaska sv. Braće u Moravsku. Imamo također ulomak natpisa hrvatskoga kneza Trpimira, oko god. 852., s jedne njegove dažbine. Imamo i ispravu istoga kneza Trpimira iz iste godine, izdanu u dvoru Bijaču, kojom taj naš vladar potvrđuje splitskoj crkvi nekoje posjede. Trpimir u toj ispravi veli, da je sagradio samostan i u njem smjestio zbor redovnika, čiji ustrajni zavjeti i česta molitva njemu će »isprositi oproštenje grijeha«. Povrh svega imamo i fragmenat pisma Pape Nikole I, upravljena puku i svećenstvu ninske biskupije. Taj je Papa vladao između 858. i 867. godine, dakle u doba kad su sveta Braća propovijedala u Moravskoj. Zar nisu, dakle, Hrvati kršteni prije pojasvete Solunske braće?

Bila bi uvreda i atentat na zdravi razum, kad bi netko samo pomislio, da kršteni Hrvati nisu imali kršćansku liturgiju, budući da je to posve prirodno. Na svakom otoku Polinezije, kamo dopre katolički misijonar, dok se, makar iz granja, složi kapelica, u njoj se počme obavljati sveta liturgija. Zar su baš mogli, između svih naroda na bijelom svijetu, samo Hrvati, akoprem već kršteni i posjedujući svoje crkve i kapele, biti bez liturgije, i zar su trebali čekati duge decenije, da se daleko onamo na obali Egejskoga mora rode dva Brata, koji će najprije izumiti jednu novu azbuku, poći u Moravsku, onamo ponijeti svete knjige tom izumljenom azbukom napisane, jezikom koji se govorio oko Soluna, pa da se te knjige, Bog te pitaj kako, unesu u hrvatske zemlje i crkve! Logika nam imperativno nalaže da priznamo, da su pokršteni Hrvati morali imati i liturgiju, i da je ta bila rimska, ali liturgični njihov jezik, da nije bio latinski. Jer da je u ono doba bio uveden kod Hrvata latinski kao liturgijski jezik, ne bi taj jezik bila maknula ničija volja i nijedna sila, kamo li pojava dvojice čednih istočnih monaha gore na sjeveru, u Moravskoj zemlji, s kojom ni tada, kao ni kasnije, Hrvati nisu podržavali nikakvih veza. I kad su ta dva čedna misijonara prolazila možda zapadnom Hrvatskom, na putu u Rim, prolazila su vrlo zabrinuta, jer su imala da u Rimu dokažu da nisu heretici i da je njihovo djelovanje u Moravskoj u svakom pogledu bilo ispravno. Osumnjičenu se čovjeku ljudi ponajviše uklanjaju, dokle se ne ispostavi njegova nedužnost, kamo li da bi se upisivali među njegove sljedbenike. Prolaz Svete Braće našim teritorijem ne bijaše doista podesan čas za nikakav prozelitizam kod Hrvata, najmanje pak da se izvedu nekakve korjenite promjene u crkvi Hrvata. Rim na promjenu liturgičkog jezika ne bi nikako bio pristao. Da su Sveta Braća samo pokušavala provesti taj recimo liturgički prevrat kod Hrvata, njihov bi se položaj pred

Svetom Stolicom bio znatno pogoršao i ne bi oni bili tako lako i brzo rehabilitirani u Rimu, gdje su, oni po svoj prilici, na svoje opravdanje odmah izjavili, da naučavaju u Moravi vjerovanje rimske Crkve, da obavljaju liturgiju rimsku, kakvu obavljaju već dugo katolici Hrvati, i u jeziku u kojem je obavljaju katolici Hrvati, od uvijek odani Svetoj Stolici, s njom napose povezani s paktom sklopljenim u doba Pape Agathona, prije dvije stotine godina, a sve svete knjige da su identične s onima koje upotrebljavaju ti katolici Hrvati, i glede jezika i glede pisma. Samo ovakva argumentacija mogla je i brzo i potpuno rehabilitirati svetu Solunsku Braću pred Papom. Prenesimo se duhom u drugu polovicu IX. vijeka; zamislimo se da su glavno bile inkriminirane svete knjige i jezik moravskih Misijonara, pa ćemo se lako osvjedočiti, da je to bio jedini način da i moravski Misijonari dokažu, kako su sve objede iznešene u Rimu protivu njih posve neosnovane.

Gore je utvrđeno, da liturgični jezik kod starih Hrvata, doseljenih u novu domovinu nije bio latinski, jer da je u ono doba bio uveden kod Hrvata latinski kao liturgični jezik, ne bi taj jezik bila maknula ničija volja i nijedna sila, kamo li pojava dvojice čednih istočnih monaha gore na sjeveru, u Moravskoj zemlji, s kojom ni tada, ni kasnije Hrvati nisu podržavali nikakvih veza. Konservativnost Svete Stolice afirmirala se više puta ne samo u pitanju liturgičnoga jezika, već i u pitanju glagolskih pismena u svetim knjigama, i to baš kod nas Hrvata. — To treba razjasniti.

Da ni štampanu glagolicu nije baš lako čitati, općenito je poznato. Stoga je godine 1882. svećenstvo biskupije splitsko-makarske podastrlo svome Ordinariju brojno potpisanu spomenicu, u kojoj je molilo, da bi Ordinarij isposlovao kod Svete Stolice, da se u glagolskom Rimskom Misalu, glagolska pismena zamijene latinskima. Svećenici potpisatelji, među njima i neprežaljeni Don Frane Bulić, svestrano su obrazložili svoju molbu, budući da je ne samo pisana već i štampana glagolica, doista teška za čitanje. Splitski je Ordinarij tu spomenicu proslijedio u Rim s preporukom. I makar se je radilo o pukoj izmjeni azbuke u glagolskom Misalu, ostajući liturgični jezik netaknut, Rim, konservativan kao uvijek, dugo je oklijevao da žrtvuje glagolska pismena latinskima! Trebalo je da proteče skoro pola vijeka, zapravo 45 godina (1882—1927) da privoli na tu jednostavnu izmjenu azbuke! Pa kad nam je to poznato, kako da i pomislimo, da bi Rim u IX. stoljeću bio dopustio da Hrvati zamijene latinski liturgični jezik s narodnim! Da latinski uzmakne pred novim, kako se je onda mislilo, barbarskim jezikom i to u crkvi Božjoj! Ali, dodat ću odmah i to, da ni stari Hrvati ne bi bili lako ostavili latinsku azbuku, a prigrlili glagolsku, da im nije glagolica otprije bila srcu prirasla. Čini se možda smjelom ta tvrdnja, ali je se može potkrijepiti s nedavnim vrlo karakterističnim događajem. — Mnogi od onih svećenika splitsko-makarske biskupije, koji su god. 1882. oduševljeno potpisali spomenicu, da se u glagolskom Rimskom Misalu glagolska pi-

smena zamijene latinskima, da se prikažu dosljedni, jer su dotle služili Misu latinski, svojski su stali učiti glagolicu, položili su propisani ispit pred magistrom ceremonija »pro lingua vetero-slovenica«, te su s privolom Ordinarija, ostavili latinsku, i počeli služiti glagolsku Misu. (U ono je naime doba vrijedilo načelo, da svaki sin hrvatskoga naroda, koji se zaredi, može se po volji odlučiti za latinsku ili za glagolsku Misu. Glagolica je sve do u zadnje doba smatrana privilegijem naroda hrvatskoga, nipošto pojedinih župa). Ali, mnogi od njih nije dugo odolijevao naporu, osobito vida, pa su najedared tražili od Ordinarija ovlaštenje, da mogu opet služiti Misu latinski! A nije se čitalo iz rukom napisanih Misala, već iz lijepih štampanih. Ne, glagolsko pismo, kao takvo, ne privlači, već odbija. Stoga, ako ćemo vjerovati, da se je god. 925—28 doista obdržavao u Splitu sabor, i da su latinski biskupi na tom saboru bili onako ratoborni, kako se opisuju, Rim pako da je bio doista onako bezobziran prema samomu kralju hrvatskomu, dapače i čitavomu narodu, jer je u starim obalnim gradovima bio tada sami romanski živalj, ako ćemo sve one saborske budalaštine priznati za suho historijsko zlato, onda bismo morali priznati i to, da je bilo dovoljno samo četrdeset godina — koliko je naime proteklo od smrti sv. Metodija do toga famoznoga splitskoga sabora, — da se glagolica, bez škola, bez štampe, toliko kod Hrvata raširi, da izazove kod biskupa romanskih gradova toliki bijes, i to na svečanom saboru obdržavanom u hrvatskoj zemlji, u srcu naroda i države hrvatske, u nazočnosti hrvatskoga kralja i velikaša naših narodnih, gdje je sabor naličio više na kakvu stranačku skupštinu, nego li na uzvišenu narodnu i crkvenu instituciju. Može li zdrav razum priznati, da bila dovoljna ne puna četiri decenija, da se glagolica kod Hrvata toliko raširi, bez štampe, bez škola, bez mogućnosti uspješne propagande, da je mogla izazvati sve ono što se priča o tobožnjem splitskom saboru pod kraljem Tomislavom. Ako je pak uistinu bio taj sabor, i ako je glagolska liturgija mogla doista u njemu uzvitlati onoliku buru, onda se mora priznati, da se je glagolica kod Hrvata raširila mnogo prije pojava Svete Braće, da je glagolica bila narodno pismo Hrvata, i kad su oni prigrlili sv. Krst, da su tim svojim pismom dali napisati i svoje liturgične knjige. A na splitskom saboru bit će da romanski biskupi nisu razumjeli Hrvate, kao ni ovi njihov jezik, latinski. Što pak taj sukob između latinskoga i glagolskoga svećenstva nije se ispoljio prije, odgovaramo, da prije doba kralja Tomislava romanski gradovi nisu priznavali hrvatskoga vladara, pa nisu njihovi biskupi imali ni pristupa u hrvatske sabore. Po gotovo nisu mogli imati prisupa u doba, kad su se romanski gradovi i njihovi biskupi, imedijatno pred vladavinom kralja Tomislava bili priklonili Byzantu, dok su Hrvati ostali vjerni Rimu. Da je pristanak romanskih gradova uz hrvatsku državu slijedio prije, recimo u doba Trpimirovo, bila bi se i ona smutnja porodila prije, jer se glagolica nije raširila među Hrvatima istom poslije smrti Metodove, onih 40 godina koliko iznosi razmak od Metoda do Tomislava, v e ć s u H r v a t i i m a l i s v o j e s v e t e k n j i g e n a p i s a n e o d m a h k a d s u p r i m i l i s v. K r š t e n j e, a s tim su knjigama Solunski Misijonari pošli u Moravu, te su knjige ponijeli sobom u Rim i pomoću tih knjiga glagolskih dokazali svoje pravovjerje.

Ako su Sveta Braća dobila kakvo Božje nadahnuće glede pisma, to je nadahnuće njima pokazalo na narod Hrvata i na hrvatsko pismo glagolicu.

III. Tradicija o postanku glagolskih pismena.

Iz svega što je dosele navedeno proizlazi dvoje: da sveta Solunska Braća nisu izumila, niti su trebala izumiti glagolsku azbuku, kao i to da oni nisu krstili Hrvate, niti su ih trebali krstiti, buduć da su Hrvati, kao kršten narod davno prije narođenja sv. Braće sklapali ugovore sa Svetom Stolicom, zidali crkve i samostane i osnivali zadužbine.

Time bi se mogla ova rasprava i završiti; ali jer raspolažemo jošte mnoštvom drugih dokaza u prilog našoj tezi, a ti su dokazi iz višestoljetne tradicije, to ćemo ipak navesti samo nekoliko od onih, koji pripisuju izum glagolske azbuke velikomu, dapače najvećemu naučitelju katoličke Crkve, našem zemljaku sv. Jeronimu.

1. Što veli u tom pogledu sveti Tridentinski Sabor?

God. 1562, kardinal, rodom Poljak, Stanislav Hosius, legat sv. Stolice na tom Saboru i predsjedatelj istoga u Sesijama XXI i XXII, u kojima se je raspravljalo o Žrtvi sv. Mise, predložio je: »Akoprem mi sami svoje volimo, ipak priznajemo, da je hrvatski ili dalmatinski jezik elegantniji od našega (poljskoga), pa ako treba prevesti molitve i sveta štenja na pučki jezik, treba ih prevesti na onaj, iz kojega je potekao naš (poljski) i koji se odlikuje nad drugima svojom elegancijom, pogotovo što je poznato, da je sv. Jeronim preveo svete knjige na jezik koji se govori u Dalmaciji«.

2. Što veli Martyrologij rimski iz god. 1585?

U njemu stoji samo to: »Septimo Idus Martii in Moravia, sanctorum Episcoporum Cyrilli et Methodii, qui multas illarum regionum gentes cum eorum regibus ad fidem Christi perduxerunt. — Tu o svetim knjigama i glagoljici nema spomena.

3. Da li rimski Pape ikad spominju sv. Jeronima kao prevodioca sv. knjiga na naš jezik?

a) God. 1248. na 29. ožujka Papa Inocent IV. ovlašćuje biskupa senjskoga Filipa, buduć da je bio zaređen za latinsku službu božju, neka se drži običaja, koji vrijedi »u Hrvatskoj, u kojoj postoji posebno pismo, za koje svećenstvo one zemlje tvrdi da ga je primilo od blaženoga Jeronima, i upotrebljava ga u bogoslužju«.

b) Isti Papa, 26. siječnja 1252. piše krčkomu biskupu Fructuosu, da dopušta opatu i redovnicima samostana sv. Benedikta u Omišlju »buduć da su oni Hrvati i imadu svoje hrvatsko pismo (sclavicas litteras),... da mogu upotrebljavati to hrvatsko pismo u vršenju službe božje prema obredu Rimske Crkve«.

c) Papa Inocent X, u veljači 1648, potvrđujući novi glagolski Brevijar, veli, da su Hrvati (ilirski narodi)... imali čak od doba sv. Jeronima, kako nam jamči pradavna tradicija, ili barem od doba Pape Ivana VIII, napisane sv. knjige u jeziku hrvatskom (sclavonico)

ali slovima općenito nazvanim Sv. Jeronima... to mi, slijedeći stope predšasnika našega Pape Urbana VIII, koji je naložio da se štampa ispravljeni Misal pismenima Jeronimovim, jezikom hrvatskim itd.

d) Papa Benedikt XIV. god. 1749. u jednoj konstituciji govori o pismenima Jeronimskim.

e) Isti Papa, 15. kolovoza 1754. nalaže svima koji se služe u bogoslužju hrvatskim jezikom, neka pridrže taj jezik s Jeronimovim slovima, i neka upotrebljavaju Misale, Brevijare i Table, koje je štampala Kongregacija Propagande Jeronimovom azbukom. — (Značajno je pak, što taj isti Papa, prije svoga uzvišenja na Petrovu Stolicu, kao kardinal Prospero Lambertini, kad je razlagao o zakonitosti glagolske rimske liturgije, nije nigdje spomenuo da su naše svete Knjige pisane Jeronimovim pismenima.)

f) Papa Pijo VI. 11. ožujka 1791. odobrava treće izdanje glagolskoga Brevijara, za kojeg veli, da je složen po obredu rimskom... a napisan slovima općenito nazvanim Jeronimskim.

4. Je li se spomenulo Jeronimovo pismo u sv. Kongregaciji Propagande?

a) God. 1632. na 22. studenoga, u kongregaciji propagande pročitano je pismo jednoga Dubrovčanina, nastanjena u Rimu, koji preporuča da se štampa novi hrvatski Evanđelistar, što ga je predložio dubrovački nadbiskup kod svoga posjeta »ad Limina«, premda nije napisan pismom sv. Jeronima. Prije toga dne 17. prosinca 1627. bila je skupština Kongregacije Propagande, da se odluči, da li se novi hrvatski Misali i Brevijari imaju štampati glagolicom ili ćirilicom. Mnijenja su bila podijeljena. Tomko Marnavić je dokazivao, da, kad bi se te knjige štampale ćirilicom, da bi slova sv. Jeronima prošla u zaborav, a to bi bila velika uvreda za toga najvećega crkvenoga naučitelja. Stoga se odlučilo, da se riješenje prepusti Papi.

b) Kongregacija Propagande, 29. rujna 1804. piše osorskomu biskupu Franji Petru Rakamariću, i kori ga, što u njegovoj diecezi svećenici zanemaruju glagolsko-rimsku liturgiju i porabu knjiga štampanih pismenima sv. Jeronima.

5. Da li se spominje Jeronimovo pismo u vladarskim spisima?

a) Car Karlo IV. i kralj češki, poveljom od 21. studenoga 1347. osniva u Pragu samostan, u kojem će se služba božja obavljati samo hrvatski (lingua slavonica, a nije rečeno slavica), poradi poštovanja i uspomene preslavnoga i Blaženoga Jeronima, odličnoga Naučitelja iz Stridona i prevodioca, te divnoga tumača Svetoga Pisma iz hebrejskoga na latinski i hrvatski jezik, iz kojega je hrvatskoga (slavonica) jezika govor našega kraljevstva češkoga potekao i razvio se... Monasi pak da moraju, opslužujući regulu i noseći odjeću reda sv. Benedikta, uzdržati sjajnost i ures jezikom hrvatskim za sva vremena, poradi uspomene i poštovanja rečenoga Preblaženoga Jeronima, da on bude za sva vremena slavan u kraljevstvu češkomu koliko da je u svome narodu i u svojoj domovini...

b) Veliki kancelar kraljice Marije Terezije grof Franjo Esterhazy, 26. kolovoza 1773., obratio se kardinalu Visconti, nunciju papinskomu u Beču molbom, da Kongregacija Propagande dostavi nekoliko primjeraka hrvatskih liturgičnih knjiga, ne bi li se iste dalo udesiti za grčko-sjedinjene. Tajnik Propagande, šaljući u Beč te knjige, za glagolski Misal veli, da je taj od zadnjega izdanja Jeronimovim slovima.

6. Da li je koji ban hrvatski promicao kult sv. Jeronima?

God. 1447. — Fridrik, grof Celjski, ban Hrvatske i Slavonije poradi osobite pobožnosti, koju on i ostali kršćani onih strana iskazuju blaženomu Jeronimu, dao je sagraditi u Štridovi, zagrebačke rieceze, crkvu u blizini očinske kuće sv. Jeronima i predao je nekojim redovnicima glagolašima.*)

7. Da li se je koji papinski nuncij izjavio glede Jeronimske azbuke?

Dneva 8. ožujka 1627. Papinski nuncij u Veneciji predlaže sv. Kongregaciji Propagande, neka se dade pripomoć od 500 dukata tipografu Marku Ginami za knjigu pisanu Jeronimovom glagolicom.

8. Da li se je koji strani dostojanstvenik kada izjavio glede pismena glagolskih?

Na 3. prosinca 1510., mletački patrijar Antonio Contareno, riješavajući pritužbu hrvatske bratovštine u Veneciji protiv priora Templarskoga Reda glede glagolske službe božje u templarskoj crkvi, drži da je sv. Jeronim preveo svete knjige na dalmatinski jezik, i dopušta bratovštini našoj, da, obzirom na pradavni običaj, može, ne samo u templarskoj crkvi, već i u onoj župe sv. Antonina svake nedjelje i blagdana dati služiti sv. Misu ili na latinskom, ili na dalmatinskom jeziku.

Jednako dopuštenje je izdao na 10. siječnja 1514. i veliki meštar Templarskoga reda Fabricij de Caretto, koji je stolovao na otoku Phodosu, budući da on drži da je jednak obred dalmatinski i latinski, i da se razlikuje samo u jeziku.

Ali jo šprije, god. 1511. naša je bratovština u Veneciji uložila utok kod Svete Stolice glede slobodnoga vršenja službe božje prema obredu sv. Jeronima (secundum Divi Hieronymi Ritum atque instituitionem) te moli Svetu Stolicu da joj odobri i potvrdi taj sveti, davni, starinski i pohvalni običaj. (Tu se očito azbuka uzima za obred).

9. Izjave hrvatskih crkvenih dostojanstvenika:

a) God. 1461.—1470. »Mikula božjej volji i Stola Apostolskoga milostju biskup Modruški i Krbavski itd. pišem kapitulu i kleru Crkve Modruške... A navodna je sveta rimska crikva vse nauke i naredbe vsih svetih, navlastito presvetih čtirih doktorov svojih časno prijati i prijamši stanovito braniti... A po tom oci, budući skupljeni v koncili... naredise, da vsaki svoje crikve običaje ima svršeno obdržavati... kakono je crikva od istoka svoje običaje i svoje služenje uzdržala, ča je mnogo različito od crikve zapadne, i kakono u Galiciji, mnoga osebujna jesu

---

*) Pitanje rodnog mjesta sv. Jeronima privelo se kraju koncem XIX stoljeća, pošto je žestoka rasprava o tom predmetu započeta još u XVI stoljeću.

dopušćenja, tako je u Jermaniji, ča se govore Nimci, i Panoniji, Iberiji i Angliji, toliko je u mnogih inih vladanjih nik crkve vlaste službe i običaje crikvene vele različno držu preza vsakih bul i pisama i potvrjenja stola apostolskoga, i kakono rimska crikav raduje se o narejenji svetoga Grgura... i tako raduje se mediolanska crikav o narejenji svetoga Ambrozija... ča mnogo jest različno od crikve rimske; i tako je mnogim crikvam po Hrvatih i Dalmaciji običaje i uredbe od svetoga Jeronima narejene sveta mati rimska crikav jest vele časno prijela... ča je on, od svetih doktari poglavitiji..., razumno naredil itd.

b) 1623. god. — Koparski biskup Rusca, u izvještaju na Apoštolskoga Nuncija u Beču, piše: »U selima naseljenim od Hrvata (Schiavi) (Slavi), imade svećenika onoga naroda i jezika, koji obavljaju službu božju i sv. Misu u jeziku hrvatskom prema prijevodu sv. Jeronima.[1])

c) 1624. god. — Biskup senjski Ivan Krstitelj nastoji da se štampaju nove knjige liturgije glagolsko-rimske, a za glagolsku azbuku veli, da je zovu također Jeronimskom.

d) 1626. god. — Pat. Franjo Glavinić, na 11. siječnja, piše kardinalu prefektu sv. Kongregacije de Propaganda Fide o preuređenju Misala i Brevijara, koji nisu bili ispravljeni već 96 godina. Predlaže da se u novim izdanjima Jeronimova glagolica ne zabaci kao što bi nekoji rado.

e) 1627. god. — Zadarski nadbiskup Oktavijan Garzadoro, 14. srpnja 1627. šalje u Rim odgovore naših biskupa, da li bi se nove liturgične knjige imale štampati slovima sv. Jeronima ili slovima sv. Ćirila (in caratteri di San Girolamo o di San Cirillo).

f) 1627. god. — Provincijal fra Ambroz Luciceo piše iz Splita, 24. kolovoza, nadbiskupu zadarskomu Okt. Garzadoro, da je sin pok. doktora Alberti-a već preveo slovima hrvatskim, to jest svetoga Jeronima, najveći dio Misala i Brevijara.

g) Ljubljanski biskup Ivan Tautscher, koji je zaredio Andriju Linga, na službovanju kod kaptola zagrebačkoga, svjedoči, da je taj Ling dovoljno izvježban »de missa croatico idiomate legenda«.

h) Hvarski biskup Ivan Cedolin, rodom iz Zadra, 15. svibnja 1592. čestita Klementu VIII. na izboru za Papu, preporuča mu Dalmaciju, koja je dala dva rimska cara i više rimskih Papa, ali koja se osobito diči, što je otadžbina Divi Hironymi.

i) 1627. god. — Rapski biskup Teodor piše, 15. srpnja 1627., nadbiskupu zadarskomu O. Garzadoro, i kaže da u Novalji župnik vrši službu božju, u »ilirskom jeziku sv. Jeronima, a u istom jeziku da služe i fratri Trećoredci«.

j) 1627. god. — Krčki biskup Alojizij Lippomano, 16. ožujka 1627., piše istomu nadbiskupu i veseli se što se štampa Misal i Brevijar u jeziku i slovima Sv. Jeronima.

k) 1627. god. — Zadarski nadbiskup O. Garzadoro, 23. travnja 1627. piše prefektu sv. Kongregacije za Propagandu, i veli da se priređuje

[1]) Schiavo, Slavo, Illirico ne može se prevesti nego sa Hrvat i hrvatski.

prijevod onoga što manjka katekizmu slovima svetoga Jeronima.

l) 1627. god. — Isti nadbiskup piše 19. lipnja 1627. prefektu Kongregacije za Propagandu, da bi bilo uputnije da se štampaju liturgične knjige pismenima S. Jeronima. Dodaje, da se to pismo ne smije napustiti obzirom na tako velikoga Sveca, kao što je sv. Jeronim. Bilo bi pak i opasno, da se sad glagolašima mijenja azbuka, koju oni upotrebljavaju već toliko stoljeća.

m) 1627. god. — Splitski nadbiskup Sforza-Ponzoni piše, 28. lipnja 1627., zadarskomu nadbiskupu Okt. Garzadoro i veli, da se u Dalmaciji upotrebljavaju najviše slova sv. Jeronima. Kad bi se liturgične knjige štampale ćirilicom, pismena sv. Jeronima bi nestalo.

n) 1627. god. — Ninski biskup Blaž piše, 29. lipnja 1627., nadbiskupu zadarskomu Okt. Garzadoro i veli, da ne stoji, da se pismena sv. Jeronima upotrebljavaju samo u Dalmaciji, već i u najvećem dijelu Istre, u Koruškoj, Štajerskoj i Kranjskoj, sve do Zagreba.

o) 1627. god. — Rapski biskup Teodor piše, 7. lipnja 1627., nadbiskupu Garzadoro i veli, neka se liturgične knjige štampaju i ćirilicom i pismenima sv. Jeronima.

p) 1627. god. — Krčki biskup piše 12. srpnja 1627. nadbiskupu Garzadoro izvješćujući ga, da je u njegovoj diecezi u porabi samo azbuka sv. Jeronima, dočim ćirilsko se pismo nije u njegovoj diecezi nikad upotrebljavalo.

r) 1783. god. — Lelius Cippico, nadbiskup splitski, primas Dalmacije i čitave Hrvatske, okružnicom preporuča svećenstvu nauk i znanje, i to kako je napisao u svojim knjigama sv. Jeronim. Razni, koji nazivaju glagolicu pismom Jeronimovim i naprosto hrvatskim.

Ad g. 1358. — U kroniki Ivana de Thurocz (Schwandtner — Scriptores rerum hungaricarum, pag. 196), gdje je govor o katolicima Lipne, čita se »da su im katolički svećenici podijeljivali sakramente prema prijevodu sv. Jeronima, naučitelja sv. Matere Crkve.

1570. god. — Zagreb. — U redu za obdržavanje Sinoda u stolnoj crkvi zagrebačkoj, za drugi dan stoji određeno: »Missa de patrono huius ecclesiae croatica lingua cantabitur«.

1553. god. — Primus Trubar, promicatelj Luterove Reformacije među Slovencima, piše:

»Lubi Slovenci! Vam inu nam je vejednoč, de le ta naša slovenska beseda do seh mal se nej z latinskimi temuč le ta krovaška s krovaškimi puhštabi (t. j. glagolskim slovima) pisala.

1627. god. — Pop Marko Bonifacij, kanonik senjske crkve »pripisao i svršio na 2. jula 1719. iz pisma glagolskoga sv. Jeronima N. S. C. (naučitelja sv. Crkve) »Dialog Svetoga Gargura«, što je ispisao 1627. »Pop Martin Martešić, kapelan crikve svete Marie u Belgradu, u Grižanih, letih Božjih 1627.

1765. god. — Venecija. — Mnijenje Danijela Farlata o juridičkoj prirodi glagolsko-rimske liturgije (u Tomu III. svoga »Illyricum Sacrum« na str. 142—144). — Farlati razlaže, kako se je glagolsko-rimska liturgija proširila ne samo po dalmatinskom kopnu već i po otocima dalmatinskim, jer joj se nisu protivili ni biskupi latinski, ni Pape rimski,

pa se je njezino uživanje čvrsto uvriježilo, više mučkim dopuštenjem nego li izričitom povlasticom, i tako dalmatinski Hrvati mogu da brane svoju liturgiju, u knjigama pisanim, kako oni drže, Jeronimovim slovima. Ali i kad ne bilo ništa drugo, bila bi dovoljna čvrsta obrana, stari i neprekidni običaj, te posjed mnogih pokolenja, pa ni pravda ni zakoni ne bi dopustili, da se to dokine.

1628. god. — Pompej Coromini, biskup Pićanski, 20. studenoga 1628., u izvještaju ad Limina veli, da, osim trojice, koji obavljaju sve hrvatski, svi njegovi župnici znadu latinski. — Populus illirica lingua utitur, quam Croatam vulgo appellant.

XVII. vijek. — Talijan Guilelmo Postelli, o porabi rimsko-glagolske liturgije u Dalmaciji, veli:

»Jeronim je izumio azbuku, da se i stvarno razlikuju od ostalih naroda, kao što se razlikuju i jezikom (razumijeva: Panonci, Iliri, Dalmatinci i Myzijci), a možda da i u tom pogledu njegovo ime ostane neumrlo. Isti Jeronim ostavio je preveden na onaj jezik Stari i Novi Zavjet, s Misom i molitvama«.

XVII. vijek. — Talijan Ivan Palazzi piše o alfabetima i veli:

»Treba znati, da onaj ilirski ili hrvatski puk (Schiavoni), imade dvije vrste azbuke. One pokrajine, koje su više prema Istoku, služe se alfabetom koji je nalik grčkomu, i taj je izumio Ćiril, pa mu odatle i naziv Ćirilica; dočim ostale pokrajine, koje su više prema Jugu ili prema Zapadu, služe se azbukom koju je izumio sv. Jeronim, i zovu je bukvica. Taj se alfabet razlikuje od svih ostalih na bijelom svijetu.

1658. god. — Fra Ivan iz Foče piše sv. Stolici: »Buduć da je stari običaj u Bosni Srebrnoj, danas sasvim pod turskom vlasti, da svećenik u ovom kraju, na sve blagdane, služi sv. Misu dvostruko, u običnom latinskom i u pučkom hrvatskom jeziku, kako je preveo sv. Jeronim i sv. Ćiril, obzirom na to što se tako služba božja silno odugovlači, jer se obavlja dvostruko, najprije latinski pa hrvatski, moli da svećenici Srebrene Bosne budu ovlašteni služiti sv. Misu u pučkom hrvatskom jeziku.

1717. god. — Kongregacija Trećoredaca pokrajine Istarsko-Dalmatinske održane u Martinšćici (na otoku Cresu) zaključuje:

»Premda naša Provincija nije dužna držati fra Antona Kavranića, toliko radi da je sin provincije Asižanske, koliko radi da ne zna oficijati harvaski, zato se dekretuje, da ako bude stati u ovoj provinciji, oci m. p. ne imaju dati licenciju za rediti se od pištule, dokle goder ne počme štiti pristojno harvaski; a od Vangjelja dokle ne bude oficijati harvaski.«

1747. god. — Štampan je »Nauk Mladoga Misnika za početi govoriti svetu Misu itd.... za službu Misnika harvatskoga slova.«

1748. god. — Nadbiskup zadarski Matej Karaman, otvarajući Zmajevićevo sjemenište u Zadru, kao delegat Svete Stolice, proglasuje pravila toga zavoda, u kojima točka VI. glasi: »Neka pitomci budu odgojeni u čestitom vladanju, u znanostima njima mežaim, t. j. neka nauče čitati, pisati hrvatski: azbukom glagolskom ili Jeronimovom i ćirilskom.

1765. god. — Karlo Camucius, biskup koparski, in visitatione ad Limina veli, da se u njegovoj diecezi poslije pročitane ili otpjevane poslanice i Evanđelja na latinskom, pjeva i jedno i drugo na hrvatskom jeziku, ali ne iz Rimskoga Misala, štampana slovima hrvatskim ili Jeronimskim, koje jedini on od svega svećenstva znade čitati, već iz Sćaveta (Schiavetto). Ističe, da mu ne bi lako uspjelo, da njegovi župnici nauče vrlo tešku Jeronimovu azbuku.

1781. god. — Kanonik župnik metropolitanske crkve u Zadru, Ivan Vulasti ističe, 30. listopada 1781., korisno djelovanje Trećoredaca glagolaša u Zadru, i veli, da, pored svih ostalih redovnika, oni su jedini, koji neprekidno upotrebljavaju Jeronimski jezik.

1783. god. — Na pokrajinskoj skupštini Trećoredaca, novigradski biskup Ivan Dominik Stratico veli, da je Kongregacija Propagande sebi pridržala štampanje glagolskoga Misala i Brevijara. Premda je isti jezik i kod Srba i kod Rusina, htjela je Propaganda da time sačuva pismena našega velikoga naučitelja Sv. Jeronima, odbivši srpsku azbuku. On sam, biskup, ne može da opiše nježnost koju osjeća kad čuje pjevati božje pohvale i prikazivati Nekrvnu Žrtvu u jeziku što je s majčinim mlijekom usisao.

1785. god. — U Galovcu, na 18. listopada 1785., kapetan Ilija Maltes, suci i svi seljaci sela Galovca, pod prisegom izjaviše, da oci Trećoredci, pored svih ostalih Redovnika, drže svagdanju oficijaturu u Jeronimskom jeziku, koji je vrlo koristan i nuždan za čitavu Krajinu.

1803. god. — Župljani Veloga Lušinja mole, 9. veljače 1803., Svetu Stolicu da im se povrati glagolsko-rimska liturgija, slovima sv. Jeronima, koja je kod njih diljem vijekova postojala sve do minule godine 1802. Istu molbu podastiru i sv. Kongregaciji Obreda, naglasujući pismena sv. Jeronima.

1805. god. — Osorski biskup Franjo Petar Bakamarić opravdava se pred sv. Kongregacijom Propagande, 16. svibnja 1805., i veli, da u onim župama, u kojima župnik ne zna čitati do li glagolicu štampanom Jeronimovom azbukom, služi Misu glagolski; ali ako znade latinski, služi latinski, a u živom hrvatskom jeziku tumači Poslanicu i Evanđelje.

1833. god. — U »Officia propria Sanctorum Archidioecesis Jadertinae« uvrštava se oficij sv. Ćirila i Metoda.

1839. god. — U Matici umrlih u Toliškom samostanu zabilježeno je dne 17. lipnja 1839.: »Poštovani gospodin Josip Lučić, svjetovni svećenik, Hieronymianus, vulgo glagolita«.

1843. god. — Ordinarijat zadarski naređuje 20. svibnja župnicima koji na selima služe latinski svetu Misu, da se u roku od 2 mjeseca imaju izvježbati za obavljanje svečane glagolske službe božje.

1843. god. — Zadarska vlada, 30. lipnja 1843., piše Ordinarijatu zadarskomu, neka preporuči širenje glagolske službe Božje, buduć da je za svrhe Svete Stolice, ta povlastica od prevelike važnosti. Mnogi bi narodi bili ponosni, da su mogli dobiti od Svete Stolice takvu povlasticu... Niti to može biti neugodno nekojim obiteljima, koje se zovu talijanske, jer su one sad već bile postale dalmatinske, pa stoga ne bi

smjele biti ravnodušne za tu blagotvornu povlasticu pokrajine Dalmacije... Određuje, da se imaju u glagolici vježbati klerici u Sjemeništu, tako da, kada ostave zavod, budu potpuno vješti glagolskom jeziku i liturgiji.

1878. god. — Nadbiskup zadarski Petar Dujam Maupas, u svojoj spomenici na Sv. Kongregaciju Propagande veli, da su SS. Apostoli za istočne pokrajine preveli grčku liturgiju na slavenski jezik grčkim slovima, koje je preuredio Klement u Ćirilicu, dok su zapadne pokrajine imale liturgiju rimsku, napisanu rimskim slovima, kasnije nazvanim glagolskima.

1887. god. — Car Franjo Josip u Pulju primio je svećenstvo i preporučio mu da se u pogled liturgije staroslavenske ne uvađaju novotarije. — Iste godine biskup porečko-puljski, Ivan K. Flapp, zabranjuje glagolicu u svojoj diecezi. Ali ipak priznaje, da se stari hrvatski jezik (slavonica) koji se piše slovima Jeronimovim ili glagolskim, ubraja među liturgične jezike.

ZAKLJUČAK. 1. Hrvatska tradicija pripisuje izum glagolskoga pisma samo Sv. Jeronimu.

2. Prije XIX. vijeka, u našim hrvatskim krajevima nije se znalo za djelovanje svete Solunske Braće, po gotovo nitko nije ni pomislio da je sv. Ćiril izumio glagolsko pismo.

3. Glagolica je mogla biti staro narodno pismo Hrvata, pa stoga nije bilo nimalo napadno što su je mnogi nazivali »hrvatskim pismom«, kao što su i liturgični jezik često puta nazivali »hrvatskim«.

4. Hrvati su od uvijek bili svijesni, da nisu za svoju narodnu liturgiju nikad dobili od Svete Stolice ni Bulu ni Apoštolsko Pismo, kao što su na pr. dobili Moravljani. Bilo je i drugih naroda, koji su uživali svoju liturgiju, a da za istu nikad nikakve privole od Svete Stolice dobili nisu.

5. Hrvati su pripisali, poslije svoga pokrštenja, izum glagolskih pismena svome slavnom Zemljaku, svete Crkve Najvećem Naučitelju, svetomu Jeronimu, samo da njihov postanak bude ovjenčan največom slavom, baš onako, kao što su, poslije smrti Svete Solunske Braće, bliži i dalji njihovi učenici, stvarajući legende o njihovu djelovanju, htjeli da proslave postanak toga istoga glagolskoga pisma, time, što su, bez ikakve nužde, a bit će i s neupućenosti, pripisali postanak glagolice nebeskomu nadahnuću, što ga je, navodno, sveti Ćiril, kao monah Konstantin, izravno dobio s Nebesa.

6. Ne preostaje stoga već, klanjajući se historijskoj istini i logici, da naglasimo, da su Sveta Solunska Braća, prije svoga polaska u Moravsku, dobila liturgijske knjige, pisane starim hrvatskim narodnim pismom, izravno od Hrvata, koji su, prije njihova narođenja, bili kršteni, imali svete knjige u svojem narodnom jeziku i svojom narodnom azbukom napisane, koji su dvijesta godina prije njihova polaska u Moravu sklopili poznati dični ugovor s Papom Agathonom, koji su u tom razdoblju sagradili svoje crkve, podizali svoje kršćanske spomenike, pa i zadužbine.

Do boljih i čvršćih pozitivnih dokaza mi ćemo držati, da je glagolsko pismo bilo staro narodno pismo Hrvata, pa se je stoga do danas i održalo samo kod Hrvata.

Bare Poparić

SISTEM OBITELJSKIH PLAĆA

Današnji sistem i ključ plaća ne može se kritizirati, jer je sa superiornog i logičnog gledanja ispod kritike.

Stoga ću poći s pozitivnog stajališta na kojem stojimo, t. j. s narodnog stajališta, u kojem je sadašnji sistem i ključ neodrživ.

Pri tome nije potrebno ulaziti u najneznatnije sitnice, jer ima vrlo krupnih stvari, u kojima se konačno ogledavaju i sitnice.

Mi smo već nekoliko puta naglasili, da je obitelj temelj naroda i njegova zdravoga života, i danas želimo ispitati problem plaća za obitelji, u kojima samo muž privređuje, t. j. prima stalnu plaću za svoj rad kao namještenik, činovnik i slično.

S narodnog stajališta je jasno, da pravo na življenje moraju imati i djeca i žena, a ne samo muž, t. j. cijela obitelj, jer je obitelj kao cjelina temelj narodnog života. Da bi to obiteljsko življenje bilo moguće, moraju biti zadovoljeni ekonomski uslovi za obitelj. Ako takvih uslova nema, narodu mora biti zlo, jer je ekonomski uslov jedan elementarni, t. j. bitni uslov za normalni život narodne zajednice.

Budući da je na izvoru privređivanja samo muž, t. j. jedna radna sila, to sa individualističkog stajališta dolazi za plaćanje u obzir samo rad ove konkretne radne sile. Da li je ta radna sila oženjena ili ne, individualističko stajalište se ne zanima. Stvar je te radne sile da procijeni u koje doba i s kojom dobivenom plaćom može računati na izdržavanje obitelji. Samoga poslodavca se ništa ne tiče, hoće li njegov uposlenik stvarati obitelj ili ne, jer za njega obitelj nije privredna sila, pa ne može biti ni plaćevna. Rad žene u obitelji njegova uposlenika ne dolazi u obzir za individualističko stajalište.

Međutim, s narodnog stajališta nije moguće smatrati rad žene u obitelji nepostojećim, jer je on vrijednost na kojoj počiva narodna zajednica, i u ovom stajalištu taj rad mora biti procjenjen, ekonomski omogućen i priznat. Osim toga, djeca moraju također živjeti. U slučaju obitelji, za narodnu zajednicu rade najmanje dva člana (muž i žena), a moraju imati uslove za život i djeca. U ovom je stajalištu očito jasno, da je žena, koja ne može živjeti od svojega obiteljskoga rada prikraćena od narodne zajednice; čak što više nju zajednica vara i iskorišćuje, jer joj nameće individualističku koncepciju, ako želi živjeti, a socijalnu, kad traži od nje djecu, i kad nameće i njoj i djeci svoja prava i nekakve obveze. Zajednica se pojavljuje i nad ženom i nad djecom s mnogo više prava, negoli socijalnih normi i dužnosti. U pitanju obitelji zajednica živi na tako primitivnom stupnju spoznaja, da bi teško bilo očekivati, da bi, recimo, jedna žena (udovica) s nekoliko djece morala dobivati svoju plaću zbog toga, što mora raditi i odgajati ovu svoju djecu. Naprotiv, smatra se prirodnim, da bi takva žena morala otići nekamo raditi u posao, jer, eto, rad u obitelji ne vrijedi ni pet para za »narodnu« zajednicu.

Dakle, osnovna spoznaja je u tome, da u slučaju obitelji postoje žena i djeca kao realne činjenice za narod. Stoga može biti opravdan samo takav sistem plaćanja, koji vodi računa o tim činjenicama, jer, ako tako ne treba da bude, od čega, zapravo, da žive žena i djeca, kad je

žena zaposlena djecom, a djeca ne mogu raditi. Prirodno je da ovakvu plaću — obiteljsku — diže otac obitelji od onog privrednog organa narodne zajednice, kod kojega je zaposlen. To znači, da svaka obitelj definira obiteljsku plaću, i da bez obitelji ne može ni biti obiteljskih plaća, i da jedan čovjek sa obitelji ima sasvim drugu i drukčiju plaću od jednoga čovjeka bez obitelji, a u istom radu, položaju i starosti. Apsolutno je krivo stajalište, da čovjek treba primati takvu plaću, da bi mogao uzdržavati obitelj, — ako hoće; a ako neće, onda je čitava plaća njegova.

Uopće čitav sistem plaćanja s narodnog stajališta mora zadovoljiti jedan logični princip — moći živjeti, zadovoljiti potrebe (realne) obitelji, položaja, starosti i t. d. Plaće, uopće, i ne mogu imati nikakav drugi logični razlog, i zbog toga konfuznost u ovome razlogu povlači konfuznost u čitavome sistemu. Teško je, međutim, vjerovati, da to nije konfuznost, kad neki čovjek — samac ima recimo 3000 dinara mjesečnu plaću, a njegov drug u poslu sa ženom i dvoje, troje djece istu takvu plaću ili tek s nekim simboličkim dodatkom, koji stvarno ne znači ništa. Nije onda čudo, da se u obiteljima javlja najelementarnije uporeďivanje zbog sasvim nerealnih plaća i prihoda, uporeďivanje, koje ne otkriva koristan socijalni sistem. Najteže uporeďivanje je upravo između obiteljskih i ličnih prihoda, i zbog toga doći do realnih spoznaja i uslova u ovim prihodima, znači riješiti problem u 90%.

Ja ću iznijeti jedan sistem obiteljskih plaća na razmišljanje, koji polazi od točno utvrđenih potreba za pojedinca. Pri tome predpostavljam, da bi to utvrđivanje bili stručno, realno i ozbiljno, a ne sa pripovjestima, koliko čovjek treba kalorija dnevno da ne umre.

Obitelj se sastoji od muža, žene i djece, pa se obiteljska plaća mora prema tome i ravnati, t. j. drukčija je ako nema djece, drukčija ako ima više ili jedno dijete. Osim broja u obitelji treba uzeti i potrebe, koje nastupaju starošću i položajem. Na primjer, dijete od 2 godine ipak manje traži od djeteta 10 godina starosti. Plaća starijega čovjeka treba da je veća od plaće mlađega čovjeka u istoj liniji posla. Plaća direktora poduzeća treba da je veća od plaće jednoga inženjera i t. d. Starost i položaj povlače za sobom izvjesne materijalne potrebe sasvim realne naravi. Stvar je stručnjaka da utvrđuju realnost za svaki pojedini faktor, a princip je u tome da potrebe i činjenice budu uvijek odlučnim regulatorom svih plaća.

Zbog lakšega razmišljanja o čitavome problemu, iznijet ću jednu skalu, za koju računam da je dosta realna i logična, no u svakom slučaju takva da princip dođe do punog izražaja, a tek stručni faktori bi mogli izvesti korekture, koje bi dale naučnu realnost, t. j. takvu, koja bi mogla biti osnov zakonodavnoga rada.

Označimo plaću muža u ma koje vrijeme sa M, plaću žene sa Ž, a djeteta sa D. Uzmimo da su stručnjaci procijenili za jedan prosječni tip zanimanja početnu plaću od, recimo, 1400 dinara mjesečno. Ta plaća ne može ostati za toga samca uvijek ista do završetka službe i penzije, što znači da se mijenja, zbog faktora starosti, a i drugih sitnih razloga, u

koje ne ćemo sada ulaziti, da se ne bavimo sitnim primjerima, i koje svatko zna, jer u njima dnevno živi. Nalazim da bi za ovakvoga samca bile realne tri promjene plaće: prva nakon 5 godina službe s povećanjem od 20% početne plaće (1400 + 280 = 1680), druga promjena nakon 15 godina s povećanjem od 40% od početne plaće (1400 + 280 + 280 = 1960) i treća promjena nakon 25 godina s povećanjem od 50% početne plaće (1400 + 280 + 280 + 140 = 2100). Dakle samac koji bi počeo s 1400 dinara završio bi s 2100 dinara. Ova razlika od 700 dinara znači zadovoljenje potreba koje nastupaju starošću i drugim sitnicama. U slučaju da se ovakav samac oženi, ma u koje doba, pripada mu obiteljska plaća, t. j. i jedan plus na ženu, koji mislim da je realno izražen, ako se na plaću muža (M) doda na račun žene još polovina plaće muža, t. j. obiteljska plaća O bila bi: $O = M + Ž = M + \frac{M}{2}$ U primjeru to znači da bi početnik imao obiteljsku plaću O = 1400 + 700 = 2100, a na kraju O = 2100 + 1050 =3150.

U slučaju djeteta nužno je također razlikovati potrebe vezane uz starost. Uzmimo da je dostatno razlikovati tri promjene: prva bi nastupila s navršenom petom, druga desetom, a treća 15-tom godinom starosti.

Plaća na dijete čim se rodi, držim da bi bila realna sa četvrtinom plaće muža, t. j. obiteljska plaća obitelji od muža, žene i dvoje djece bila bi: $O = M + Ž + 2D = M + \frac{M}{2} + 2 \cdot \frac{M}{4} = 2M$, ili u primjeru: O = 1400 + 700 + 2× 350 = 2800. Pri ovome su računu djeca ispod pet godina, i služba oca je također ispod pet godina. Sad uzimam, da čim dijete pređe pet godina, povećanje plaće iznosi trećinu onoga što je imalo, nakon 10 godina još trećinu više, a nakon 15-te godine još trećinu, tako da se s navršenom 15-tom godinom prihod djeteta izjednačuje s prihodom žene. Recimo da primjer glasi ovako: muž ima 12 godina službe, jedno dijete je staro 6 godina, drugo 11 godina. Plaća se dodijeljuje po ovome ključu: $O = M + Ž + D_1 + D_2 = M + \frac{M}{2} + \left(\frac{M}{4} + \frac{1}{3} \cdot \frac{M}{4}\right) + \left(\frac{M}{4} + \frac{1}{3} \cdot \frac{M}{4} + \frac{1}{3} \cdot \frac{M}{4}\right)$

U primjeru s početnom plaćom od 1400 dinara to bi izgledalo ovako: O = 1680 + 840 + (420 + 140) + (420 + 140 + 140) = 3780. U ovom slučaju muž je imao 40 postotno povećanje od 280 dinara, jer ima više od pet godina službe, jedno dijete je starije od pet godina i zato ima prvo povećanje na očevu četvrtinu, a drugo dijete je starije od 10 godina i zato ima dva povećanja.

Uzmimo još jedan primjer: početna plaća samca iznosi 900 dinara, u službi je 18 godina i ima jedno dijete od tri godine, jedno od 7 godina i jedno od 16 godina. U tom slučaju $O = M + Ž + D_1 + D_2 + D_3 = M + \frac{M}{2} + \left(\frac{M}{4}\right) + \left(\frac{M}{4} + \frac{1}{3} \cdot \frac{M}{4}\right) + \left(\frac{M}{4} + \frac{1}{3} \cdot \frac{M}{4} + \frac{1}{3} \cdot \frac{M}{4} + \frac{1}{3} \cdot \frac{M}{4}\right) =$ = 1260 + 630 + (315) + (315 + 105) + (315 + 105 + 105 + 105 = 3255. Pri ovome je muž imao dvije povišice, jer je više od 15 godina u službi, dijete od 7 godina jednu povišicu, a dijete od 16 godina 3 povišice.

Očevidno je, da bi u ovome sistemu plaća obitelji mogle živjeti.

No, svakako, u ovome izlaganju nisu bitne ove brojke i odnosi među njima, nego je bitno ustaljivati i jačati spoznaju, da za narodnu zajednicu obitelj mora pretstavljati objekt realnih pogleda u svim ekonomskim konkretnostima, a ne objekt zgodnih deklamacija i fraza, pomoću kojih se problematika vješto potisne u kut i površno umiri savjest. Posve je razumljivo, da ekonomski problem obitelji nije jedini problem, a isto tako u ekonomskoj problematici nije ovo jedini slučaj obitelji, koji dolazi u obzir. No, sasvim je sigurno, da ovaj slučaj obitelji — koja živi isključivo od redovnog prihoda (plaće) muža pretstavlja centralni i principijelni slučaj u odnosu narodne zajednice prema obitelji i njenom održavanju, izdržavanju i razvijanju. U ovom slučaju se ogleda kapacitet sposobnosti, stupanj zrelosti i odgovornosti narodne zajednice prema zahvalnom objektu mnogih deklamacija. Iz realnog riješenja ovoga slučaja lako se mogu izvesti riješenja za sve druge slučajeve, koji su, ili samo naoko, ili doista složeni.

Posebno nam mora biti jasno, da se u razvijanju spoznaja oko ekonomskog problema narodne obitelji, nužno moramo sukobiti sa materijalističkim: kapitalističkim i marksističkim učenjem, jer ova oba što u praksi, što u principu, zadaju obitelji udarac, gdjegod stignu. Pričati o kapitalističkim udarcima proti obitelji, u ekonomskom pogledu (drugi pogled nije sada u pitanju), znači zapravo prepričavati dnevni život, t. j. konkretne slučajeve samih čitalaca, koji sami najbolje znaju, da se nikoga živoga ne tiče — odgovorno i nužno — da li oni stvaraju i povećavaju obitelj, — osim u rijetkim slučajevima. U kapitalističkom sistemu, uostalom, i obitelj i narod su dekorativne stvari, kao i moral i odgovornost, jer — k vragu o nečem se ipak mora govoriti, što ne zvuči sasvim banalno, a što, konačno, može sjajno prikovati savjesti službenika, uz potpunu vlastitu neodgovornost i nesavjesnost. Marksizam pak smatra obitelj, t. j. jednu čvrstu društvenu, pa prema tome i ekonomsku zajednicu, buržujskom glupošću i predrasudom, pa prema tome s ovoga stajališta ne može obitelji ni htjeti nešto čestito stvoriti.

Za nas je, međutim, obitelj društvena i nacionalna realnost, i prema tome na nju se mora misliti, o njoj se moraju razvijati odgovorne spoznaje, koje se ne daju smućivati ni marksističkim guranjem glave u pijesak, ni kapitalističkim odmahivanjem ruke, da se konačno njega ne može ništa ticati, što se nekakav činovnik ili namještenik ženi. Tä, ovaj činovnik ženidbom niti više radi niti postaje sposobniji, a sistem drugoga kriterija nema i ne želi postaviti, pa prema tome sistem ima mirnu savjest; pače i oni koji bi mogli zbog svojih specijalnih odgovornih razloga shvatiti mogućnost drugoga kakvoga kriterija, ostaju neodgovorno i nesavjesno u sistemu, uz mnogo, vrlo mnogo deklamacija. Međutim, obitelj u narodnom organizmu povlači odgovoran i nuždan odnos prema sebi, a ovaj imperativno određuje ekonomsku sigurnost obitelji kao cjeline na ekonomskom izvoru, u kojem glava obitelji svojim radom djeluje u ekonomskom lancu narodnog života.

Ali u sadašnjim nezrelim spoznajama nije ovaj zakoniti odnos jasan ni dvojici ljudi, koji rade isti posao, u istoj starosti i na istom položaju. Ni njima, koji nisu ni marksisti ni odgovorni

nosioci kapitalističkog sistema, nije sasvim jasno, da oni ne mogu imati jednaku plaću, ako jedan ima obitelj, a drugi nema, a to zato, što žive lošim i iskvarenim duhom, što misle mehanički i materijalistički, a ne socijalno. Onaj čovjek sa obitelji vidi, da ne ide, da se ne može ovako, da je neizdrživo, i on će prije pomisliti na opravdanost pronevjere, krađe i sličnih socijalnih defekata, negoli na to, da bi on morao imati drugu i drukčiju plaću upravo zbog obitelji. Takav čovjek nema kriterija, kojim bi shvatio da rad žene u obitelji mora zajednica procjeniti, i da zajednica mora naći izvor za njenu ekonomsku sigurnost. Takav čovjek ne živi u narodnom stajalištu, iz kojega bi shvatio, da obitelj nije pojava sama za sebe i o sebi, nego je organički dio cjeline u svom smislu i značenju, pa prema tome i u svim oblicima i mogućnostima svoja postajanja i razvijanja. Takav čovjek ne shvaća da se obitelj pojavljuje prema zajednici kao pravo organskoga (nužnoga) reda i u ekonomskom (vrlo važnom) pogledu. Ako, dakle, rad žene i igranje djece u obitelji ne znači nikakvu rentabilnost i radnu snagu za nekakvu tvornicu i ured, to još ne znači, da taj rad i to igranje za ništa drugo i ne postoji, prema čemu bi se pojavili kao životna realnost, koju se ne može obići. A to drugo, to je narod, narodno zajednica, organsko narodno stajalište, iz kojega izlazi jasna spoznaja o opravdanoj i nužnoj ekonomskoj sigurnosti obitelji na onom mjestu, na kojem obitelj daje direktno svojega člana (glavu obitelji) u ekonomski sistem. Makar tvornica, ured i država ništa ne imali od dječjeg igranja, oni moraju to igranje (odnosno život) uzdržavati, jer se pojavljuju kao prirodni ekonomski mandatori narodne zajednice prema djeci, a preko glave obitelji kao uposlenika. S ovoga stajališta nesamo što je pravedno, da oženjeni čovjek ima veću plaću od neoženjenoga, nego je strahovito nepravedno, ako imaju istu plaću. Simbolička razlikovanja ne dolaze tu u obzir.

Nužno je, dakle, usviješćivati ovo stajalište u spoznajnu sferu barem onih za koje je to realno, jer dok takve spoznaje ne postanu djelotvorna moć, ništa se ne će promjeniti. Zbog toga i nije bilo nužno iznositi sitne računske i specijalne detalje, jer dok principu dođe činjenični čas, promjenit će se stvarni odnos detaljnih računa.

Ivan Oršanić

»... iskustvo pokazuje sasvim očevidno, da narodno stajalište u spoju i popustljivosti prema kapitalističkom sistemu gubi i nestaje kao princip i sadržaj, i ostaje kao pusta fraza. Stoga nije dosta kititi se narodnim imenom i osjećajem, nego je nužno znati sve uslove, pod kojima narodno stajalište može postati realnost, a pod kojima uslovima može propasti...«

Hrvatska Smotra, god. 1937., str. 8.

MODERNA ŠTAMPA

Organizacije novinara

Sloboda tiska (novine) naročito je važna u demokraciji i za demokraciju. No slobodnom novinstvu pripadaju u demokraciji i naročite moralne i političke dužnosti. Ovamo spada naročito državni interes, koji traži da se novinstvu osigura slobodan rad, ali podjedno i novinarima osigura vršenje njihovoga odgovornog zadatka. Među preduvjete takvog stanja spada svakako i u prvom redu čvrsta staleška novinarska disciplina, a ta se ne može razviti u sredini, u kojoj novine i novinari međusobno vode bezobzirnu utakmicu za svoju materijalnu egzistenciju ne birajući kod toga često ni sredstva ni način, kao ni u situaciji, u kojoj se može nekažnjeno za novinara izdavati svatko i u kojoj može svatko svojim prečesto posve neserijoznim radom rušiti autoritet serijoznih i ozbiljnih novinara i novina. Prema tome predstavlja solidna organizacija novinara državnu potrebu, jer se samo tako može osigurati izvršavanje državne i narodne političke i moralne misije novina i novinara, odnosno onemogućiti moralna šteta, koju uzrokuju nadrinovinari i novinarski gangsteri. Novine moraju uvijek i neprekidno služiti istini i prosvjećivanju, jer samo na taj način postaju istinski saradnici u kulturnom radu čovječanstva i naroda i pomagači za uspostavu i održanje povjerenja u svjetski mir. Ta njihova misija traži kategorički da se sloboda tiska i novina ne zloupotrebljuje, a to može uspješno provesti samo organizacija novinara po zvanju. Samo na taj način može se paralizirati, odnosno ukloniti nepoželjan utjecaj na novinare i njihovu savjest. Takvi utjecaji mogu potjecati od državne vlasti ili od privatnih nakladnika (poslodavaca) i njihovih privrednih (komercijalnih) organizacija.

Za primjer privatnog utjecaja spominje se Engleska. U Engleskoj smatra se slobodno novinstvo jednim od stupova demokracije. Englezi brane svoje novinstvo isto onako kao i svoje parlamentarne institucije, svoje pravo na slobodan izbor narodnih zastupnika, slobodu govora i slobodu sastajanja. Zbog toga ne može englesko javno mišljenje ni zamisliti ograničenje slobode novinstva pomoću cenzure ili državne kontrole. Za englesko novinstvo može se kazati, da utječe na javno mišljenje i da ga reflektira tako, da je njegova egzistencija neophodno potrebna za funkcijoniranje demokratskog regime-a. Prema engleskom shvaćanju slobodno novinstvo je najbolja garancija protiv katastrofalnih preokreta u javnom mišljenju i socijalnih eksplozija. Za to u Engleskoj ne opstoji ni »vladin organ« u smislu kontinentalno-evropskom, gdje se državnim novcem, koji se ubire od javnih podavanja sviju državljana, izdržavaju službene novine, koje brane vladine čine. I one engleske novine, koje su političkog (stranačkog) karaktera, pa pomažu momentano vladu, pridržavaju si uvijek slobodu kritike, a uopće smatraju se čuvarima nacionalnih interesa engleskog imperija. Važnost engleskog novinstva odrazuje se i u njegovim ogromnim nakladama. Ukupna naklada osam velikih nacijonalnih dnevnika (jutarnjih listova čiji se čitatelji rekrutiraju iz sviju dijelova države) prelazi 10 milijuna. K tome treba pribrojiti još 1,800.000 čitatelja triju londonskih večernjih listova, 13 milijuna čitatelja nedjelj-

nih novina i časopisa i velike naklade mnogobrojnih pokrajinskih novina, znanstvenih i financijalnih časopisa, tjednika itd. Broj naklade nacijonalnih dnevnika premašuje broj pučanstva Velike Britanije. Važnost engleskog novinstva reflektira se i u velikom broju zaposlenoga pomoćnog osoblja, koje je od godine 1921. do 1931. naraslo od 50.000 na 80.000 ljudi, a neprestano dalje raste. Ako se vrijednost engleske novinske industrije izrazi u funtama sterlinga, vrijedi kao i čitava engleska industrija vune i pletiva od češljane vune.

U novije vrijeme primjećuje se jaka koncentracija i monopolizacija novinstva u nekim državama. Smatra se, da ta pojava uključuje znatne pogibelji za slobodu novinstva i savjest ispravnih novinara, koji svoju spremu stavljaju u službu moćnim novinskim trustovima. Dovoljno je kao primjer spomenuti osnivanje novinskih trustova u Engleskoj,[69] koji raspolažu s najvažnijim novinstvom i ogromnim brojem naklada. U Engleskoj opstoje naročito ovi trustovi, i to (u zaporci naveden broj označuje nakladu): a) skupina Beaverbrook: Daily Express (2,500.000), Sunday Express (1,300.000), Evening Standard (420.000), b) skupina Daily Mail (Rothmeere): Daily Mail (1,750.000), Evening News (750.000), Sunday Dispatsch (870.000), Daily Mirror (1,000.000), Sunday Pictoral (1,900.000), i mnogi pokrajinski listovi, c) Odham' Press (lord Southwood): Daily Herald (2,000.000), People (3,000.000), d) Berry-skupina (lord Camrore i njegov brat lord Kemshey): Daily Telegraph (550.000), Sunday Times (270.000), Sunday Graphic (1,700.000), i mnoge pokrajinske i stručne novine, e) skupina New Cronicle: New Cronicle (1,300.000), Star (670.000) i više pokrajinskih novina itd. Prestankom izlaženja Morning Post-a (1937.) reduciran je broj neovisnih londonskih novina na pet (The Times, Observer, Sunday Reseree, News of the World (3,500.000) i Daily Worker.

Slobodno novinstvo može se razvijati samo u milieu, koji poštuje načelo nacijonalne slobode, načelo slobode novinstva, načelo autonomije novinarskog staleža i načelo socijalnog osiguranja novinara (plaća, mirovina). Sloboda publicistike i autonomija novinarskog staleža predstavljaju pojmove, koji su organički usko povezani tako, da se jedan od drugoga ne mogu odijeliti. Takvo shvaćanje ne opstoji samo u literaturi, nego i u narodnom uvjerenju. Tako je primjerice sloboda u svakom pogledu pa i u pogledu slobode novinstva uvijek bio oživljujući elemenat hrvatskog naroda, u kojemu je ukorijenjeno živo uvjerenje, da se bez slobode ne može razviti nikakva cvatuća kultura.

Da se mogne provesti staleška organizacija novinara po zvanju potrebno je u prvom redu odrediti njihov pojam. U starijem zakonodavstvu ne nalazi se legalna definicija pojma novinara. Kao noviji primjer takve kodifikacije spominje se francusko novije zakonodavstvo. U JurnalOfficiel Française od 30. III. 1935. proglašen je Loi relative ou statut professionell des Journalistes, koji sadrži propise o zaštiti rada i zvanja novinara[70].

---

[69] Dr. Adolf Mischke: Die Besitzverhältnisse in der englischen Tages- und Sontagspresse (Zeitungswissenschaft... Berlin. Jahrgang 12, Nr. 10 vom 1. X. 1937., str. 677—696).

[70] Francuski tekst i njemački prijevod toga zakona republicirani su u Zeitungswissenschaft. Monatsblatt für internationale Zeitungsforschung... Berlin. 10. Jahrgang. Nr. 5. vom 1 V. 1935., strana 240—246).

U art 30., a) toga zakona sadržana je ova legalna definicija novinara po zvanju: »Le journalist profesionell est celui qui a pour occupation principale, réguliére et rétribuée, l'exercice de sa profession dans une publication quotidienne ou périodique éditée en France, ou dans une agence française d'informations, et qui en tire le principal des ressources nécessaires à son existence«. Ovaj zakon uvodi pored toga kartu o novinarskom identitetu te time nazivu »novinar« pruža u određenom opsegu zakonsku zaštitu. Na taj način nastoji se iz kruga novinara po zvanju izlučiti »prigodne novinare«, diletante kao i lica, koja ne pripadaju novinarskoj organizaciji, a bave se novinarskim radom. Zakon načelno razlikuje novinara po zvanju od »agents de publicité«. Jean Meynard prikazuje (Le statut Professionnel des Journalistes. Paris. 1937.) prilično iscrpivo privredne i staleške osnove novinarskog zvanja u Francuskoj, i to naročito oživotvorenje Syndicat national des Journalistes (koji je nakon duge borbe) zakonom od 30. III. 1935., u kojemu su kodificirana osnovna novinarska prava. Kod pripreme toga zakona sudjelovali su francuski novinarski krugovi. Meynard iznosi historijat parlamentarnog postanka toga zakona, koji pretstavlja jus strictum tako, da se njegove odredbe ne mogu mimoići ili izigrati suprotnim slobodnim utanačenjem (art. 29). Prema tome zakonu uživaju novinari po zvanju punu pravnu zaštitu, a pored toga reguliran je i položaj prigodnih novinara. U tome zakonu nijesu usvojeni svi zahtjevi novinara, ali se njima ipak garantira časna (i ako čedna) novinarska životna mogućnost. To djelo, koje prikazuje i međunarodnu novinarsku organizaciju, pretstavlja potpuni kompendium za staleška novinarska pitanja.

Tečajem godine 1938. raspravljalo se u Francuskoj o nacrtu zakona (Chautemps) o zabrani izvoza novina. Taj zakonski nacrt naišao je na otpor u javnoj diskusiji i u francuskoj komori. Protiv ovog nacrta izneseni su opravdani argumenti. Francuski tiskovni zakon ex 1881. sankcijonirao je dva načela prema kojima nema mjesta kaznenom progonu, ako ne predleži tiskovni delikt, a ako opstoji tiskovni delikt, spada njegovo kažnjavanje pred porotu, dok ovaj zakonski nacrt prenosi na ministra za vanjske poslove (ministarsko vijeće) kompetenciju u pogledu suspendiranja novina, što znači vraćanje na Napoleonov regime. Historija pokazuje, da se slabe vlade obraćaju samovolji i služe silom, koja se često na području tiska manifestira kao nasilje protiv istine i javne kritike. Takva suspenzija uključuje u sebi mogućnost, da se sutra zabrani opoziciji u javnosti putem novina kritizirati nedostatke uprave i rad vlade. Pored toga ističe se, da se svakom takvom mjerom postizava protivan efekt, jer se cenzuriranim novinskim člancima daje povećani publicitet. Konačno: na granicama države mogu se zadržati novine, ali se ne mogu zadržati misli i ideje. Načelo slobode tiska traži, da se tiskovni delikti točno fiksiraju u zakonu i da se isključivo zakonskim mjerama suzbijaju zloporabe. Moralan ugled naroda odbacuje svako drugo (naročito upravno i samovoljno) ograničavanje slobode tiska. Zbog toga zabacuje javno mišljenje namjeru, da se zakonski ovlasti vlada na izdavanje zabrane izvoza onih francuskih novina, čiji sadržaj može zbog uzbudljivog sadržaja (troublante) škoditi francuskom ugledu u inozemstvu. Naročito se prigovara, da je stilizacija nacrta »škoditi francuskom ugledu« i »narod-

nim interesima« vrlo rastezljiva tako, da otvara širom vrata birokratskoj samovolji, jer na svijetu nema nijednoga tako rastezljivog pojma kao pojam »narodni interesi«. S time u vezi citira se izjava Theophrastusa Renaudot-a, koji je u XVII. stoljeću prvi počeo izdavati francuske novine: »Ne smije se sprečavati promet s novinama, jer su ove kao brzi potočić, koji uz zapreke još jače nabuja«, kao i primjer Karla X., čija se vlast skršila s njegovom odredbom (1830.) protiv novinstva. Pariški sindikat novina smatra takvu odredbu samovoljnim aktom protiv slobode tiska, protiv kojega nije dozvoljeno zatražiti ni zaštitu pred sudom. Javno mišljenje traži, da se proširenju francuskoga izražaja misli putem novinstva ne stavljaju nikakve zapreke ni okovi. Zahtijeva se, da se ne uvode posebni novinski regime-i, jer novine predstavljaju važan francuski izvozni objekt u trgovačkoj bilanci Francuske. Pored toga se ističe, da preko 800.000 Francuza, koji borave u inozemstvu, imaju također pravo, da čitaju svoje stranačke organe jednako kao i Francuzi u metropoli. U vezi s time potrebno je ispitati i urediti politički, juristički, privredni i socijalni položaj novinstva i novinara, zatim probleme novinarskog rada i organizacije novinarskog zvanja, njihovog odnosa prema neżavisnosti novinstva i sl. Kod toga pokazuje se svrsishodnost djelovanja međunarodnoga novinarskog saveza (sa sjedištem u Parizu) s pravničkim korporacijama i institucijama, jer se samo tim načinom mogu postići uspjesi, koji baziraju na novinarskom znanju i iskustvu kao i na pravnim i privrednim spoznajama. Radi zgodnijeg postignuća željenog cilja stupio je taj savez u vezu s institutom za komparativno pravo (Institut de droit comparé) pravnog fakulteta u Parizu, da zajedno s njima raspravi pitanja: pravnih vrela i povijesti tiskovnog prava u pojedinim kulturnim državama, zatim pitanja povezanosti upravnog, kaznenog, općeg građanskog, obrtnog i trgovačkog prava s novinstvom i tiskom, nadalje privrednih pitanja, koja se tiču prodajne cijene, tarifa, subvencija, vlasničkih odnosa, odnosa između oglasnoga i redakcijonog dijela, i konačno političkih pitanja, koja obuhvaćaju odnos novinstva prema državi, političkim strankama, privrednim i socijalnim grupacijama (asocijacijama) i sl.

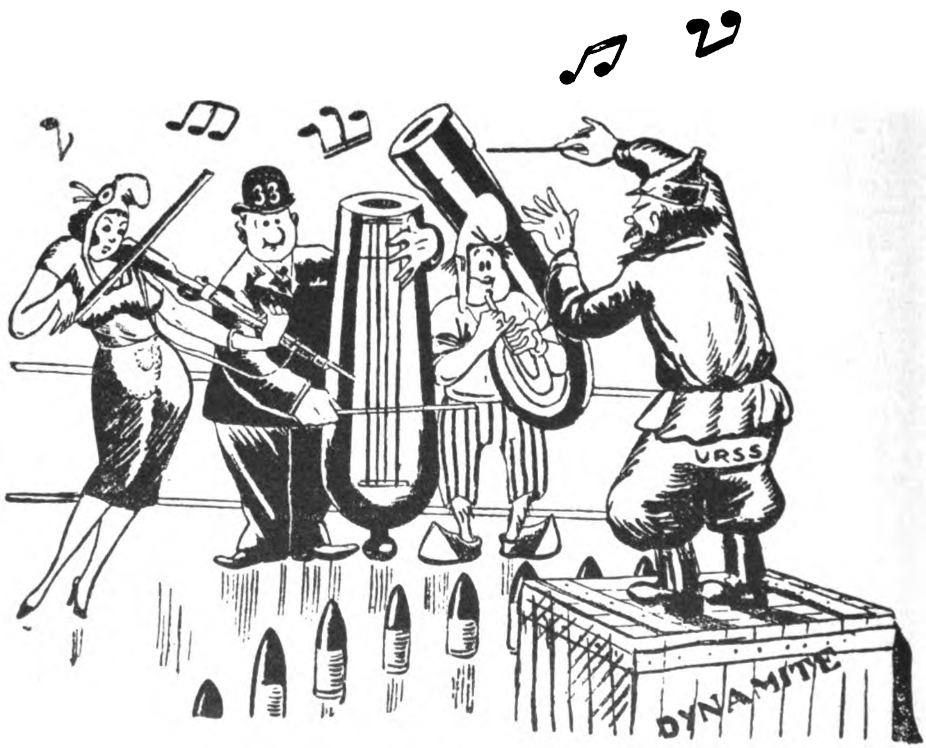
N o v i n s t v o s e m o r a o d r e ć i s v i j u e l e m e n a t a, k o j i s u s k r o z m a t e r i j a l i s t i č k o g i e g o i s t i č k o g z n a č a j a k a o i v r š e n j e n o v i n a r s k o g p o z i v a i z k o r i s t o l j u b l j a. N o v i n e m o r a j u n a s t o j a t i d a p r e d s t a v l j a j u i s t i n i t i i p o š t e n i o d r a z d a n a š n j e g ž i v o t a t e n a s t o j a t i d a p r o b u d e i o j a č a j u d o b r u v o l j u i p l e m e n i t e p o r i v e s v o j i h č i t a t e l j a. N o v i n a r i n e s m i j u t e ž i t i z a t i m, d a p o s t a n u p i s k a r a l a, n e g o r a z v i t i p o l i t i č k i i s o c i j a l n i e t h o s t e n a s t u p a t i k a o b o r c i z a s u v r e m e n e p o l i t i č k e i s o c i j a l n e i d e a l e. Razumljivo je, da se sve to može postići samo ako se pravno i socijalno zaštite opravdani socijalni interesi novinara i odredi njihov položaj u društvu i državi kako to odgovara njihovom pozivu. Samo uz taj uvjet može se zahtijevati od novinara da unutar svoje organizacije i svog rada provodi stroga načela staleškog morala. U tome pak leži velika važnost novinarskoj organizaciji i novinarskom staleškom zastupstvu, koje je pozvano da unapređuje i zaštićuje opravdane interese i zakonska prava novinara po zvanju.

Dr. Eugen Sladović

ISTOK EVROPE I SLAVENI

Nameće nam se pitanje, gdje je granica Evrope i Azije, a u vezi s time, što zapravo čini »Istočnu Evropu«. Dok je naime Evropa sa sjevera, zapada i juga jasno omeđena, povijest je pokazala, da istočna njezina granica — razmjerno nisko Ural-gorje i dalje na jugu lako prohodne stepe na Kaspijskom moru — ne čine nikakvu jaku pregradu između dva kontinenta. Šta više, postoji izvjesno jedinstvo krajnjeg istoka Evrope i sjeverne Azije. Gerhard Gesemann u tom pogledu piše: »Eurazija je jedini dio zemlje, koji u cijelosti stoji pod utjecajem jednog mora — Sjevernog Ledenog, — a koje za preostale aktivne zemaljske predjele ne igra nikakvu ulogu. Uporedo s obalama ovoga mora pružaju se četiri velika geografska pojasa eurazijskog područja poput pruga četverobojne zastave: ponajprije uz obalu zona tundrâ, zatim južnije šumâ, potom stepâ i konačno posve na jugu pustinjâ. Ova jedinstvena horizontalna podjela područja od sjevera prema jugu i ove četiri snažne geografske razlike u

»MIROTVORNI« MUZIKANTI

tlu, kojima nema ničeg sličnoga u cijelom svijetu, znače snažni zamah njihala Eurazije od zapada na istok i od istoka na zapad. Što je osebujnija svaka od ove četiri zone, to je tješnje jedna na drugu upućena u prostornoj integraciji Eurazije. Nijedna ne može niti živjeti bez ostalih, svaka za sebe osuđena je na smrt, sve četiri zajedno jesu autarkijski svijet[1].«

Dok je ovaj eurazijski prostor u Aziji visokim gorjem odijeljen od ostalih dijelova (mnogo kulturnijih područja) istočne i južne Azije, s druge strane, prema Evropi, nema jasne i snažnije granice između njega i ostalog dijela Evrope, sve do Karpata, Sudeta i Tirinške šume. Istočna bi Evropa bila dakle jedan, prelazni prostor — međuprostor — između područja Srednje Evrope, koje još sa sigurnošću možemo nazvati Evropom i područja Sjeverne Azije, s onu stranu Urala. Ovaj prelazni pojas između Baltika i Ledenog mora na jug sve do Jadrana, Sredozemnog, Egejskog i Crnog mora, od Urala do Karpata i Sudeta, pruža vrlo šaroliku sliku narodnosnih, kulturnih, ekonomskih i političkih prilika i odnošaja. Ispitivanje značajnih momenata na svim ovim područjima u ovom prelaznom pojasu Evrope u Aziju, predmet je opširnije rasprave Carla v. Loescha pod naslovom »Evropa i Istok«[2]. Navodima i statistikama iz ove rasprave poslužit ćemo se u daljnjem razlaganju.

Sam se pojam Evrope, obzirom na narode, kulturne i ekonomske prilike, tokom povijesti mnogo pomjerao. Evropa je najprije značila predjele oko Mramornog i Egejskog mora — nasuprot Maloj Aziji. Odavle se, iz postojbine Helena, duž obala Sredozemnog mora širi pojam Evrope u smjeru od istoka na zapad. U koliko se pojam Evrope u kasnijem razvoju Rimskog carstva poklapao s njime, potrebno je ipak naglasiti, da u tom carstvu, te prema tome i u toj Evropi ne bijaše jedinstvenosti. Dok se naime u istočnom dijelu Carstva upotrebljavao u saobraćaju i upravi grčki jezik, dotle je latinski dominirao u zapadnim predjelima. Može se reći da je granicom između ova dva jezična područja tekla i kasnije granica između Istočnog i Zapadnog rimskog carstva. Od Jadranskog mora, Drinom na vertikalni tok Dunava tekla je ova granica. Ponajprije je to bilo samo u državnom, a kasnije i u crkvenom pogledu. U razgraničenju Srednje i Istočne Evrope ne može se reći, da ova granica, ili bolje tragovi njezinog značenja u povijesti, ne pokazuje i danas znatnu pregradu. Vidimo na pr. da su Grci, Srbi, Bugari, zatim Ukrajinci i Rusi pripadnici istočne crkve, a osim toga ovi narodi nose mnoga obilježja bizantinskog kulturnog utjecaja. Ova obilježja nije uništilo ni dugo gospodstvo Tatara i Turaka nad ovim narodima. Naprotiv je ono mnogo doprinijelo čuvanju patrijarhalnih odlika ovih naroda — koji nisu proživljavali borbe careva i papa, reformaciju i protureformaciju, humanizam i renesansu — nego do najnovijeg vremena bijaše za neke od njih još uvijek Srednji vijek. Loesch ističe, da je i moderna Evropa mogla nastati samo izvan ovog područja, koje uslijed stranog gospodstva i strukturnih razloga nije upoznalo duboko unutarnje previranje, što ga je ostala Evropa stoljećima

---

[1] Slawische Rundschau, Prag, Heft IX. 1937. Str. 383.

[2] Karl v. Loesch: »Europa und der Osten«, Volk u. Reich, 5/1938.

proživljavala. Mnoge crte bizantskog utjecaja, činile su ove narode Istočne Evrope stranim ostaloj Evropi. Iz toga je nastalo neko omalovažavanje naroda u ovom prelaznom pojasu (njih se često naziva barbarskim) — a s druge strane nastalo je rđavo mišljenje o njihovim moralnim kvalitetama, što se opet pripisivalo bizantskom utjecaju. O tome veli Loesch: »Ovo dvojako ocjenjivanje perifernih krajeva po visoko civiliziranoj Evropi održalo se do danas, dakako mijenjajući se tokom povijesti. Ovo su mišljenje preuzeli i Nijemci, kad su od Germana postali Nijemcima i kad su preuzeli literarno kulturne tradicije zemalja oko Sredozemnog mora, i u romantici mu udarili nov temelj. Od toga vremena, od kada se evropska os od starog smjera istok-zapad duž Sredozemnog mora, okrenula u smjer sjever-jug od Njemačke na Italiju, gleda Evropa dvojako na Istok. Na jednoj strani opaža se na istoku siromaštvo kulture i zaostalost, a s druge bizantsko-levantinska pokvarenost, bez moralnog shvaćanja, pustolovnost, a sve je to presvučeno zapadnom, da zapadnom civilizacijom«.

U ovakvom mišljenju o Istoku nastupa obrat u 19. stoljeću. Početkom toga stoljeća, u romantičkom preobraženju, bore se neki narodi evropskog istoka za svoju samostalnost i slobodu (grčki, poljski, srpski ustanci). Osim ovoga buđenja nacionalne svijesti, druga je jedna okolnost ublažila negativno mišljenje otale Evrope o narodima u istočnom dijelu kontinenta. U ovom prelaznom dijelu Evrope žive pretežno seljački narodi, koji imaju narodnu poeziju, u kojima se slave junački ideali, što je posljedica stoljetne borbe za slobodu. Ovaj junački duh koji je kroz narodno pjesništvo dopirao do ostale Evrope, mnogo je popravio zlo mišljenje o ovim narodima. »Snažan junački duh«, piše Loesch, »živi među gorskim Slovacima Tatre, među njima susjednim poljskim Goralima, među slobodnim plemenima Crne Gore i Albanije, kod Szeklera i ostalih Madžara, među ličkim i poljičkim Hrvatima, kod Paskovića u Boci Kotorskoj, u vojničkim selima Bugarske, kod Majnota, Klefta i Palikara Grčke, kod Kozaka Ukrajine, dok felačkim seljacima Velike i Bijele Rusije ove junačke crte isto tako manjkaju, kao i tradicija baltičkih malih naroda. U Poljskoj nosi taj duh niže plemstvo (šlahta). Iz ovih seljačkih snaga proizišla je onda vojna sposobnost i slava, koju je dio istočnih naroda stekao u 19. stoljeću...«.

Ognjište patrijarhalnog života jesu seljački narodi, koji ponajviše žive na svojim malim posjedima (uz iznimku Sovjetske Rusije). U slijedećoj tabeli iznosimo, koliki se postotak stanovništva među narodima istočnog dijela Evrope bavi poljodjeljstvom, šumarstvom i ribolovom, zatim postotak koji živi u naseljima ispod 10.000 stanovnika, nadalje gustoću stanovništva po km^2, te konačno, koliki je broj poroda na svakih 1000 stanovnika[3].

---

[3] Od ostalih naroda Evrope jedino na Pirinejskom poluotoku susrećemo toliki postotak seljačkog stanovnika. Tako u Portugalu iznosi 62,3% a u Španjolskoj 57%. Kod broja prirodnog porasta pučanstva treba napomenuti, da je stavka 25% za Sovjetsku Rusiju vrijedila za prijašnja vremena, dok prema novijim statistikama (»Völkischer Beobachter« od 7. travnja o. g.), ovaj je broj pao na jednu šestinu

	Država	Seljaci i ribari u postotcima	U naseljima ispod 10.000 stanovnika	Gustoća po km²	Broj poroda na 1.000 stan.
1.	Sovjetska Unija	85	84,1	22	25
2.	Albanija	85	—	39	3,5
3.	Bugarska	80,9	83,8	61	11,5
4.	Rumunjska	80	82,7	66	11,7
5.	Litva	79,4	92,6	45	10,8
6.	Poljska	76,1	79,4	88	12
7.	Jugoslavija	70	86,5	61	14,5
8.	Letonija	69,5	71,8	30	4
9.	Estonija	68,2	74,3	24	0,5
10.	Finska	64,2	61,7	10	6,5
11.	Grčka	53,7	71	53	13,2
12.	Madžarska	53,1	57,5	97	5,8

Iz ovog se popisa jasno može razabrati, u kojoj su mjeri pojedine od gornjih država seljačke. Međutim sada ćemo iznijeti statistiku svih većih naroda, koji stanuju u ovom prelaznom pojasu, što ga nazivamo Istočnom Evropom. Pored ukupnog broja svakog naroda označeno je, koliki dio živi u zatvorenom i neprekinutom (kontinuiranom) narodnom teritoriju, a koliki je dio izvan toga teritorija (izneseno u milijunima):

	Narodi	Ukupni broj	U neprekinutom narod. teritoriju	Izvan toga
1.	Velikorusi	74,30	65,60	8,70
2.	Ukrajinci	39,20	37,50	1,70
3.	Poljaci	23,40	18,00	5,40
4.	Rumunji	13,20	12,60	0,60
5.	Madžari	10,00	8,00	2,00
6.	Česi	7,50	6,80	0,70
7.	Grci	6,15	6,00	0,15
8.	Bijelorusi	6,20	5,30	0,90
9.	Bugari	5,45	5,00	0,45
10.	Srbi	5,04	3,44	1,60
11.	Hrvati	4,83	4,47	0,38
12.	Finci	3,30	3,00	0,30
13.	Tatari	2,90	2,00	0,90
14.	Slovaci	2,20	2,00	0,20
15.	Litavci	1,90	1,80	0,10
16.	Albanci	1,52	1,00	0,52
17.	Slovenci	1,45	1,35	0,10
18.	Letonci	1,40	1,40	—
19.	Estonci	1,08	0,97	0,11...[4]

[4] Ovim narodima treba pribrojati i Židove, koji su dosta brojni u ovom dijelu Evrope. Tako prema statistici Jakoba Leščinskog u »Blättern des Jiddischen wissenschaftlichen Institus« (koji izlazi u Vilni), iznosio je u godini 1935. broj Židova u nekim državama, kako slijedi: Poljska 3,150.000, Rusija 3,089.000, Rumunjska 1,000.000, Madžarska 420.000, Čehoslovačka 360.000, Litva 170.000. Osim Židova, živi po raznim državama oko 2 i pol milijuna Nijemaca, zatim nešto Turaka, i dr.

Ovi razni narodi Istočne Evrope u velikoj su mjeri Slaveni, koji daleko otskaču svojim brojem nad ostalim narodnim skupinama. O životu ovih naroda u raznim državnim zajednicama veli Loesch: »To, što se narodne i državne granice samo u rijetkim slučajevima pokrivaju, što većina naroda ili narodnih grupa (Sovj. Unija), koji vladaju državom, upotrebljavaju sva sredstva svoje moći, da tuđe oplijene, da zarobe, denacionaliziraju ili potlače, i što ni jedna pravna misao ovdje ne vlada, sve je to glavni problem istočnoevropskog nemira, ali ne i jedini. Jer ni najkrupnija socijalna i gospodarska pitanja nisu ni danas riješena: »seljak« nije samo zarobljen u Sovjetskoj Rusiji, nego je on i u većini država ovog prelaznog pojasa žrtva pritiska umjetne industrijalizacije. Umjesto, da se poljoprivredna proizvodnja intenzivnijim radom pridigne, te da se ojača kupovna snaga seljaka iskorišćivanjem prirodnih proizvoda, teže vodeći slojevi većine država, za podizanjem industrije, za koju često manjkaju pravi preduvjeti«. Prema tome, u ovom pojasu, svima je gotovo državama zajednički problem neriješeno nacionalno i socijalno pitanje, pa bi se uslijed toga moglo reći, da je to bolest Istočne Evrope. Ovaj socijalni problem u zemljama između Balkana i Baltika pojačan je, prema mišljenju Loescha, još i time, što se narodima Istoka prerano dalo tekovine zapadne kulture: iz seljačkih krugova sa njihovim patrijarhalnim životom naglo su se počeli školovati sinovi i kćeri, povlačeći za sobom akademski proletarijat, koji s nekim prezirom gleda na seljaka od koga je postao. Ovakvi pogospođeni seljaci brzo zahire tjelesno i duševno, te su često na veliku štetu svojem narodu. Također je potrebno istaći i loš utjecaj, što ga vrši grad na selo (ali ne uvijek!). Svakako, ovdje nije taj problem u tolikoj mjeri očevidan, jer iz ranije statistike se razabire, da samo mali procenat naroda živi u većim naseljima odnosno gradovima. Tako se među ostalim pripisuje lošem utjecaju grada znatno opadanje nataliteta među seljaštvom, koje nije poznavalo bijele kuge.

To bi uglavnom bile neke napomene, koje bi se ticale naroda istočne Evrope. Razmotrit ćemo sada napose prilike među slavenskim narodima, i to u najkrupnijim potezima, iznijevši po mogućnosti samo najznačajnije probleme, koji su aktuelni za pitanje njihovih međusobnih odnosa.

Ono što u očima ostalih Evropejaca Neslavena najviše zbližuje slavenske narode jest jezik. Međutim, premda je jezično razilaženje Slavena mnogo manje od razilaženja kod naroda germanskog porijekla, ipak su tokom povijesti nastale duboke razlike, tako da uopće ne postoji neka slavenska jedinstvenost u jezičnom pogledu. Sama sličnost jezika još ništa ne znači. Treba mnogo dublje tražiti tome uzroke, kad jedan ili drugi slavenski narod (na pr. Hrvati ili Bugari) od vremena do vremena upućuju na to, da između njih i »bratskih naroda« postoji doduše srodnost u jezicima, ali ni u kojem slučaju zajedništvo po porijeklu. U međusobnim odnosima slavenskih naroda moramo naglasiti, da su često protivnosti među njima daleko veće, nego s narodima neslavenske grane. Danas su razne protivnosti među Slavenima bitno povećane i znatno veće nego prije stotinu godina, kad je tek ostala Evropa o njima nešto počela doznavati. Kroz jedno stoljeće nizali su se nebrojeni sukobi, koji su znatno udaljili pojedine narode, naročito susjede, tako na pr. sukobi Poljaka i Rusa, Poljaka i Ukrajinaca, Poljaka i Čeha, Srba i Bugara itd. Niti ono

prividno zbliženje i bratimljenje 1918. godine, kada se mnogi slavenski narodi okupiše u vlastitim državama, nije moglo ukloniti jaz među narodima. Pitsburški sporazum, na primjer, za kojega je Masaryk još pred smrt rekao, da je krpa papira (makar ga je potpisao), mjesto da pokazuje danas zrele plodove svojih utanačenja u zajedničkom državnom životu Čeha i Slovaka, postao je uzrokom novih i velikih protivnosti ovih dvaju slavenskih naroda, kako smo tome bili svjedoci nedavno minulih dana.

Postoji velika raznolikost u karakterima slavenskih naroda. Samo neki od njih uspješe već dosta rano zaokružiti svoju izgradnju u izvjesnom smjeru, tako da za njih možemo reći da su izgrađeni narodi u pravom smislu. Tako Poljaci, Česi, Hrvati, Srbi i neki drugi, a velika množina slavenskih narodnih elemenata nije još zadobila odlike vlastite samosvojnosti i neovisnosti. Često se pokušava, naročito među Nijemcima, opravdati »zaostalost« slavenskih naroda time, da je u posljednjim stoljećima kulturni i politički život cvao samo na Zapadu i u Srednjoj Evropi, a osim toga, da gotovo ni jedan slavenski narod posljednjih stoljeća nije imao svoj nesmetani državni život. Unatoč toga ne bi bilo ispravno reći, da među slavenskim narodima, kod nekih još od najranijih vremena, ne leži u svijesti smisao državnosti i volja za ostvarenjem cilja: svoj gospodar u svojoj kući. O tome piše Loesch slijedeće: »U karakteru slavenskih naroda (ili bar u jednom dijelu ovih) leže izvjesne crte, koje odgovaraju poimanju jednog višeg državnog reda, drugim riječima rasno duboko utemeljene, koje mi susrećemo već na početku slavenske povijesti, kada su oni pozivali strance (Samo, Varjazi) da im budu vladari, budući da su mislili, da nisu sami dorasli vladati sobom. Novija istraživanja također prihvaćaju čak i to, da prva vladalačka porodica Poljske bijaše varjaškog ili normanskog, a da iskonska kraljevska kuća Hrvata bijaše gotskog porijekla«. Ne želimo dakako ovdje ispitivati, da li su ova istraživanja o kojima govori Loesch na pravom putu, bar što se tiče Hrvata; za gore spomenuti smisao državnog reda jasno govori činjenica, da su Hrvati, naskoro po svom doseljenju, obrazovali vlastitu državu i uzdigli je do zavidne visine.

Na krajnjem istoku Evrope nalaze se Rusi i Ukrajinci. Prvi su obuhvaćeni u jednoj, a drugi rascjepkani među četiri države. Ova dva slavenska naroda čine neku etničku kompaktnost na istoku Evrope, za razliku od ostalih Slavena njima na zapadu i jugu, koji leže u t. zv. »Međuevropi«-pojasu, koji je u narodnom pogledu najjače izmiješan. Njima na zapad dolaze Poljaci, koji su brojčano najveći slavenski narod od zapadnih i južnih Slavena. Međutim ne samo po broju, nego i po crtama svoga karaktera izdižu se Poljaci nad mnogim Slavenima. »Poljaštvo stoji duhovno, sa svojom literarnom kulturom, usko povezanom sa Zapadom, a koja počiva na latinskim temeljima, visoko iznad ostalih slavenskih naroda, uz izuzetak Hrvata. Ovo se (duhovna supremacija!) očituje još u dva poteza: u junačkom duhu, koji nije nošen samo velikom, premda vrlo promjenljivom prošlošću, nego upravo društvenom izgradnjom Poljske, sa svojim domaćim plemstvom, koje djelomično potječe od drugih naroda, a s druge strane, u onom Poljacima svojstvenom katolicizmu, koji bez tendencije, da se udalji od Rima, nosi ipak snažnija obilježja nacionalne

crkve, jače, nego što je to slučaj kod bilo kojeg drugog naroda na zemlji«. Tako Loesch o Poljacima.

Među manjim slavenskim narodima na prvom su mjestu Česi. Njihova pripadnost (po svom položaju) problematična je, jer polazeći sa ranije izloženih stanovišta (postotak seljaka, broj porođaja i ostalo) oni ne bi pripadali Istočnoj Evropi. Ali u razmatranju njihovog položaja među Slavenima usput ćemo citirati i mišljenje Loescha o njima. Po njemu su Česi vrlo mnogo primili od Nijemaca, pa čak frazeologija njihovog jezika je toliko njemačka, da je ostali Slaveni ne smatraju slavenskom. Kod Čeha treba istaći naročito jednu crtu, a to je smisao za racionalnost, nešto prosvjetiteljsko, a što ostalim Slavenima »ide na živce«. Junačke osebine iz husitskog doba zamijenili su Česi s malograđanskim osebinama. »Seljački političari, humani socijalisti, profesori, koji politiziraju, obilježavaju danas ovaj narod, koji je tek u 19. stoljeću utemeljio prvo narodno školsko udruženje«, veli Loesch. Česima se danas odupire 2 i pol milijuna Slovaka, koji, kao jače seljački narod, zadržaše junačke osebine i simpatičnije crte, koje Česi izgubiše. Osim toga nalazimo kod Slovaka neke viteške osebine, koje su također osebina madžarske narodne kulture, a slične se viteške crte nalaze i kod Hrvata. One su Česima ne samo protivne, nego i strane. Političke pak diferencijacije, naročito u novije doba intrasigentnošću Čeha zadobiše vrlo oštre konture, tako da su Slovaci upućeni na ogorčenu borbu za svoja prava.

Može li se Istok Evrope zamijeniti pojmom Slavenstva? Naime polazeći samo s toga stanovišta, mogli bismo u narode Istočne Evrope ubrojiti i Hrvate. Inače ne. Loesch promatra ovo pitanje u prvom redu u odnosu prema Nijemcima. Postoji li naime neko nasljedno neprijateljstvo Slavena i Nijemaca? U krajnjem slučaju moglo bi se govoriti o prijepornim zonama — prema »nauci prijatelj-neprijatelj« — Nijemaca i Poljaka, Nijemaca i Čeha, Nijemaca i Slovenaca, dok bi ostali slavenski narodi po gornjoj nauci morali biti čak prirodni saveznici Nijemaca. S druge strane postoje na Istoku finsko-ugarski narodi, Grci i Albanci, zatim tatarske i turske grupe. Sve ovo razbija jedinstvenost Slavena na Istoku, kao i mnogi nestalni etnički elementi koji mnogo otešćavaju zdravi razvitak pojedinih naroda. Prema tome bi bilo pogrešno zamjenjivati pojam istočne Evrope s pojmom Slavenstva.

Ako smo već ubrojili Hrvate u taj prelazni pojas (ponajprije jer su Slaveni, zatim pretežno seljački narod, s relativno jakim prirodnim porastom pučanstva, smislom za čuvanje patrijarhalnosti), koji se pruža na Istoku Evrope, treba ipak naglasiti, da su Hrvati ne samo po svom geografskom položaju (u ovom su pojasu najzapadniji), nego naročito po svojoj kulturi, vjeri i drugim osebinama posve u sferi zapadne Evrope. Stoga se ne bi mogli u cijelosti složiti s mišljenjem a i polaznom točkom, prema kojoj nastoji Loesch povući granicu Istoka i Zapada u prvom redu obzirom na narodne skupine.

Ovo bi bio tek u najkrupnijim crtama nabačen veliki skup problema i pitanja ovog vrlo osjetljivog dijela Evrope. Mnoga pitanja savremenih odnosa među narodima naročito političkog karaktera, radi kojih je ponajviše i ugrožen mir u ovom dijelu kontinenta, ne možemo ovdje iznositi.

Za njihovo detaljnije izlaganje bilo bi potrebno mnogo više prostora i mogućnosti, osvijetliti sve u pravom svijetlu i dati zaokruženu sliku prave realnosti među narodima i državama ovog prelaznog pojasa — toga »čira Evrope«.

Stipe Mosner

POGLED NA SLAVONIJU

Nakon nekoliko knjiga o selu i seljacima, koje se pojaviše u posljednje vrijeme, životna je slika suvremenog sela postala znatno jasnija. Različiti stručnjaci, pisci značajnih publikacija o selu, u svakome slučaju upućeni su barem djelomično u suštinu današnjeg seoskog života.. Veliki se dio objavljenog materijala ipak osniva na stvarnim činjenicama. Njihov rad je dobar i koristan početak, a svi nedostatci toga rada lako se daju opravdati. Značajno je već i samo razmatranje seoskih pitanja na solidnoj naučnoj bazi, jer će jedino tim putem doći konačno i do praktične primjene reformatorskih preporodnih metoda u duhu suvremenog kulturnog života.

O narodu sela, o seljačkom staležu i životu njegovom u svima pravcima, napisano je posljednjih godina dosta. Stvarnih, istinitih i objektivnih publikacija nije u prošlosti naime uopće bilo. Reljkovićev »Satir«, premda pjesnička knjiga, bio je prvo djelo staroga vremena koje je u sebi, pored svih drugih momenata, sadržavalo i niz kritičkih opaski sociološkog karaktera, po kojima možemo nazirati konture onoga žvota — s raznih njegovih strana. To je bilo prvo djelo kojim je izražena i kritika toga života. Kasnije su došli različiti spisi koji su govorili o životu seljačkom, ali ovi spisi bijahu najčešće folklornoga značenja. To znači, da se u njima iznosila vanjština seljačkoga života i to ona najdekorativnija i najupadljivija. Ondašnji je život sadržavao u sebi mnogo lagodnosti, koja je sve socijalne i ekonomske probleme potiskivala u pozadinu. Tako je tek sa nastupom gospodarske »krize«, seljački svijet stupio u nove dane, životno se stanje mnogo izmijenilo, a svi nekad zaboravljeni problemi, iskrsli su na dnevni životni red, u svoj svojoj veličini. To je dovelo do poznate, općenite, konstatacije o velikoj podvojenosti sela i grada, stvorilo mnijenje o dva neuskladjena svijeta, a stručnjake na sociološkom polju ponukalo da se počnu baviti seljačkim pitanjem, proučavanjem života najbrojnijeg našeg staleža.

Baciti pogled na staru Slavoniju, kojoj je ovo razmatranje dijelom posvećeno, znači uočiti jedno lijepo, bezbrižno i idilično životno gibanje. Onaj stari život pokraj svih svojih negativnosti bio je samostalan i samosvojan u najpunijem smislu riječi. Neovisnost o suvremenoj gradskoj industriji, život uredjen na osnovi kućnog zadrugarstva, bijaše garancija ekonomskog mira i reda, seoske idile i blagostanja. Ovakvo stanje nastupilo je nakon mnogo većih teškoća nego li su ove koje seljački svijet biju danas. Istom nakon uspješnog likvidiranja turskog naviranja preko Save, mogao se život uputiti svojim smirenim tokom. Imućstvenost nakon mnogih uspješnih ratnih plijenova, umjerena napučenost i lako dolaženje do zlata i nakita, prvi razvoj šumske industrije u ratnim

oblicima (u Slavoniju stigoše tada Englezi) bili su uslovi jednog naglog životnog razvitka koji je tekao tim pravcem dugi niz godina.

Da nije u ono staro vrijeme naše Slavonije strani kapital počeo djelovati u smjeru nagle eksploatacije silnih šumskih površina, životna se situacija ne bi danas toliko pogoršala i suvremena bi bijeda bila mnogo manja. Krivnja, da je do te sveopće i brze eksploatacije golemih hrastovih šuma došlo u onolikoj mjeri, leži na austrougarskim vlastima, koje tada nije su imale potrebnog autoriteta.

Novac kod seljačkog svijeta nije imao nekad svoje današnje značenje. Tada je novac bio neke vrste »luksus«, pretvaranje u zlatne dukate, koji su služili za ukras slavonskoj ženi. Sve su se životne potrebe mogle podmirivati i bez novaca, a njime se jedino plaćao porez. Jer u ono vrijeme i odijelo i jelo, nije se iz trgovačke ruke uzimalo. Industrijski proizvodi: petroleum, kava, šećer i duhan nijesu se uopće kupovali, već je narod ove potrebe uživao drugim putem. (Umjesto petroleuma trošilo se za osvijetljenje mast i ulje; umjesto šećera — med; umjesto kave — mlijeko i mliječni proizvod, a duhan su seljaci sadili sami; kontrole nad sadnjom ili nije bilo, ili ne bijaše stroga).

U staro je vrijeme bila sretna pojava — medjusobna zamjena seljačkih dobara, koja je novcu vrijednost potpuno umanjivala. I jer novac nije bio u narodu cijenjen i narod o njemu ovisan, do njega se dolazilo lako. Novac se tada razbacivao, davao na pijanke, svirače i cigansko halabučenje. Od novca su živjeli jedino činovnici, beskućnici i prosjaci. Seljački je svijet živjeo od svoga rada, koji je donosio sve što je za život bilo potrebno.

Kasnije je došlo najprije raspadanje kućnog zadrugarstva. Kada je ono započelo, pošlo je brzim tempom. Koji su uzroci doveli do ovoga raspadanja, nije lako reći. O tome je danas napisano dosta, no zaključci su mnogostruki, različiti i najčešće skriveni i nepoznati. Razmnožavanje pučanstva bio je jedan od najjačih uzroka. Zbog životnog obilja primjećuje se labavljenje morala, a kasnije se očituju i mračne pojave alkoholizma, za njima dolazi djelomična degeneracija pučanstva, i sve češće se susreću tipovi »negativnog« Slavonca, kakvog je snažno opisao hrvatski književnik Ivan Kozarac u svom romanu »Djuka Begović«.

Uzroci zadružnog propadanja nijesu ispitani u vrijeme svog postojanja. Kasnije se o njima nagadjalo, a isto se tako nagadja i danas. Mnogo je vjerojatnosti da je i slavonska žena u mnogome uzrokovač zadružnog cijepanja, jer je ženski upliv došao u ono doba do velikog maha. Po njemu je i nastala pojava »bijele kuge« slavonski problem prvoga reda.

Zadruge su propale. To je činjenica. Danas je sitnoposjednički broj u Slavoniji najrašireniji. Minulo se vrijeme još samo spominje. Stare šume su iskrčene, a šumska je industrija istovremeno zamrla. Seljački je život postao težak i jedino još u Srijemu ima bezbrižnosti i obijesti koja uporedjena sa životom Slavonije — djeluje konstrastno.

*

Prvu tvornicu tanina sagradili su engleski industrijalci u Županji g. 1893. (?). Iza ove, podignute su još neke slične tvornice na raznim mjestima. To je bio početak jače eksploatacije starih šuma, jer se za

potrebe ovih tvornica obarahu do kraja ne samo sasušene stare šume, nego čak i one koje su mogle stajati barem još stotinu godina.

Novac ulazi u narod i kola kao tjelesni krvotok. Uvlači se, širi, postepeno i sve življe. Novac seljaka svi više zarobljuje, on o njemu postaje sve ovisniji. Nestaje medjusobne zamjene prirodnih dobara: vola za konja, pšenice za vunu, lana za ovce itd., a stranci, naročito Židovi, dolaze u Slavoniju u sve većem broju i ovdje otvaraju male trgovinice.

Upotreba industrijskih proizvoda dolazi najprije u obliku kućnih jestvenih potrebština i rasvijete. Seljak počinje kupovati duhan, kavu i šećer. Selo se na uživanje šećera navikava sve više i zapušta pčelarstvo i — med. Strani kapital je u prijeratno vrijeme bio još u svojoj kulminativnoj fazi na cijelom slavonskom području i zarada novca slavonskom seljaku omogućena je lako. Posluga drvne industrije u raznim oblicima vršena je u sve većoj mjeri i sve obilatije. Mnogi tada zadrugari pocijepaše zadruge radi odlaska u tvornicu, gdje se u ono vrijeme zaradjivalo obilno. Danas su ove tvornice većinom mrtve, a bivši radnici sada su beskućnici i sluge.

Tkalački kućni rad koji je u Slavoniji bio na velikoj visini istovremeno je počeo opadati. Židovski trgovci uvode postepeno i s najvećim uspjehom industrijsku tkaninu, koja potiskuje domaće seljačko platno. Tako se i desilo, da je stara seljačka nošnja posve izumrla, a danas je oživljuju jedino još seljačke smotre, na kojima se ustrajno ističe ružnoća industrijske šarene odjeće, s djelomičnim i trenutnim uspjehom. Potreba novca postala je neophodna, jer se odijelo, koje su seljaci do tada tkali sami, stalo kupovati. Jestvine i svijetlo, koje si omogućivahu sami, počeše plaćati novcem. Tako je novac došao do silnog upliva u seljačkom životu i njegov je upliv i moć postajala neuzdrživo s vremenom sve veća.

Novac postade narodno zlo i nesreća, jer zbog njega stigoše kasnije crni dani, koji vladaju i danas. Seljačko gospodarstvo ne može danas opstati bez novca, jer ovoga najviše treba za porezne dugove, a novca je u naroda malo, jer se do njega dolazi teško; zbog toga se prodaja poljoprivrednih produkata morala povećati; na tržište se izvezoše i one količine koje nijesu uvijek pretstavljale višak, a uporedo se razvio stalež zelenaša, koji seljačko neznanje upotrebljava kao glavno sredstvo svoje nečasne politike zaradjivanja i sticanja — pomoću seljačkh žuljeva.

Nijesu davni dani kad je zelenaštvo bilo na svojoj najvećoj visini. U Bosni je ono na ovom stepenu još i danas, jer je neznanje seljaka u trgovanju svojim produktom veliko. U Slavoniji je imalo ovakvo zelenaštvo do nedavno svoj zahvalan teren. (Zelenaši su mali trgovci, privatnici, koji kupuju prirod od seljaka u najnepogodnijim momentima, i onda ga kasnije unovčuju za mnogo veći novac). Seljačke organizacije koje se pojaviše u novije vrijeme znatno su pomogle prosvjećivanju i djelomičnoj likvidaciji zelenaštva. Udruživanje seljačko na zadružnoj bazi krči si put ustrajno i na raznim stranama.

*

Zemlja je izvor života. Seljaku je zemlja — sve. Kakva je zemlja, onakav je i život. U zemlji seljački svijet gleda sve, svoj opstanak, svoju

radost i tugu, sav svoj život. Naš pjesnik Gabrijel Cvitan, lijepo pjeva u pjesmi »Glas zemlje«:

Zemlja nas zove, naša zemlja draga,
glasom vjekova, zove djedovska gruda.
U njoj je naša budućnost i snaga.
Zagrljeni s njome stvarat ćemo čuda.

— i dalje u pjesmi »Srce zemlje«:

Srce je zemlje blagoslovljeno,
Izvor i snaga svih otkrića.
U njemu kuca sakriveno
bilo života sviju bića...

Slavonija djeluje upravo iznenadjujuće po svojoj zemljišnoj raznolikosti u pogledu vrijednosti. Nekada se obično govorilo: »Slavonija ravna i bogata«; Slavonija »zemlja plementa«, a pri tom su se u mnoštvu spisa i rasprava opisivale bogate i plodne ravnice, umilne i predivne žene. Otkad je Josip Kozarac objavio svoju »Tenu«, pa do danas uvriježilo se mišljenje u redovima gradskog svijeta, da je »Tena« općenita i definitivna slika slavonske žene, makar to nije točno. U pogledu bogatstva slavonskog zemljišta, treba reći da je ono mnogo manje nego se to krivo predočava. Iz novinskih izvještaja koji govore o rezultatima žetve pojedinih usjeva u Slavoniji, ne može se saznati istina. Vjernija se predodžba o vrijednosti zemljišta dobiva kad se pogleda tabela cijena na raznim mjestima. Zemljišne cijene u Slavoniji točno odredjuju skalu vrijednosti dotičnoga kraja. U Hrvatskom Zagorju gdje je prevelika gustoća pučanstva, sva zemlja bez razlike ima visoku cijenu. Slavonija danas nije prenaseljena, u nju se svakodnevno vrše doselenja. Kraj boluje od »bijele kuge« i izumire od tuberkuloze. Statistika potvrdjuje ove navode.

Prema tome, zemlje u Slavoniji ima dosta, a naroda, starosjedilačkog žiteljstva, — biva sve manje. Cijena zemlje po jednom katastralnom jutru u srednjem se dijelu Slavonije kreće danas od 5—10 tisuća dinara, a u Posavini nije mu veća od 1000 najviše 2000 dinara. Za razliku od Slavonije, cijena zemljišta u Srijemu — isključivši srijemsku Posavinu —kreće se od 10—15 tisuća dinara po jutru, dok jedno jutro srijemskog vinograda stoji od 30 do 40 tisuća dinara. Ove cijene govore najbolje koliko koje zemljište vrijedi, odnosno — kakav urod daje. Kvaliteta zemlje mijenja se u toku vremena. Slavonska je zemlja nekad bila bolja, jer se u zadružno vrijeme manje iskorišćivala, a više gnojila. Danas je maloposjednički seljački živalj prisiljen iz zemlje izvlačiti maksimum njene urodne snage, a zbog siromaštva je u nemogućnosti da zemlju umjetno gnoji. Osim toga, zemlja je nekomasirana (izložena ležanju vode, u Posavini podvodnji od Save) nekanalizirana, a novi dijelovi savskog nasipa od Broda do Mitrovice (sa pumpnim stanicama), nijesu ispunili velika očekivanja. Klasifikacija zemljišta od strane upravne vlasti izvršena je nepravedno i nerazmjerno, jer se slaba posavska zemlja u poreznim tražbinama stavlja pored odlične srijemske zemlje, koja je — deset puta bolja.

Uzme li se u obzir na kome se stepenu nalazi zdravstveno prosvjećivanje naroda u Bosni i Hercegovini, onda se za Slavoniju može reći, da je u njoj stanje povoljno. Ali, u stvari, već po samom broju liječnika koji djeluju na selu, možemo reći da je socijalna skrb za narodno zdravlje liječnicima »deveta briga«. U slavonskim kotarevima, koji poprečno broje svaki oko dvadeset sela, na svaki kotar dolazi pet do šest liječnika. To je žalosna činjenica, kad se zna, da bi u svakom slavonskom selu mogao živjeti po jedan liječnik.

Pojava »bijele kuge«, koja je u Slavoniji dosegla najveći stepen, još je pred destak godina pobudila živo raspravljanje u našim medicinskim krugovima. O njoj su napisane brojne manje rasprave. Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja ispitivalo je po svojim specijalnim izaslanicima uzroke »bijele kuge«, u nekoliko slavonskih kotara. Rezultati koji su objavljeni u štampi, tek približno razjašnjavaju ove uzroke. Propagandistički rad oko suzbijanja tako zvane »racionalizacije spolnog života«, ima slabo uspjeha. Više se na području Slavonije posvećuje pažnja iskorijenjivanju tuberkuloze, koja je ovdje raširena mnogo. U tu svrhu prikazuje se u posljednje vrijeme širom Slavonije niz poučnih filmova. U Vinkovcima već desetak godina uspješno djeluje antituberkulozni dispanzer. Ovakav dispanzer se otvara uskoro i u Slav. Brodu.

Rad taj na suzbijanju tuberkuloze još je uvijek nedostatan. U Slavoniji od sto umrlih svaki peti je umro od tuberkuloze.

Uzroci raširenju ove bolesti leže u klimatskim prilikama, nehigijenskom načinu života: nezdravim stanovima i slaboj ishrani, koja u poslijeratnim godinama postaje sve slabija.

Alkoholizam koji takodjer spada u red pogubnih pojava što prožđiru starosjedioce Slavonije, mnogo doprinosi širenju tuberkuloze. Kriminalitet se posljednjih desetak godina znatno povećao, posebno zbog seoskog pijančevanja. Nijesu rijetke pojave smrtnog oboljenja od prekomjernog uživanja alkohola, kojeg se čak i djeci daje piti.

Navedene negativnosti seljačkog života u Slavoniji imaju za posljedicu, kako je već spomenuto, naglo izumiranje domaćeg pučanstva. U mnogim slavonskim selima postoje duge i puste ulice bez djece, prazni domovi i ugasla ognjišta. U jednome selu vinkovačkog kotara, ima čitava jedna ulica skoro posve prazna. Namjesto izumrlih obitelji, stižu dnevice doseljenici iz Bosne, Hrvatskog Zagorja, Like i Dalmacije. Ponegdje i iz Srbije. U mnogim slavonskim selima potiskuju ili zamjenjuju domaće obrtnike doseljenici iz Srbije i Makedonije, i to najviše pekari, gostioničari i lončari, a mjestimično osvajaju i mlinsku industriju.

*

U pogledu duševnog života, prirodne bistrine i darovitosti, Slavonija zauzima u Hrvatskoj istaknuto mjesto. Seljački je svijet ovdje umio da stilizira svoju nošnju sa toliko sklada i umilnosti, da ta nošnja nesumnjivo spada medju najljepše na Balkanu. Danas je ova nošnja znatno oštećena tudjinskim utjecajima. Darovitost seljačka istakla se u prekrasnim vezovima na platnu, divnim šarama pastirskih tikvica, te raznih drvenih predmeta. Duša narodna utkana je u bijelim ukrašenim seljačkim rubinama, otarcima i ostalim potrebama seljačke kuće. U pjesmi se zrcali prirodni pjesnički talenat, duboko razvijeni glazbeni smisao; svirka sla-

vonskih gajda, tambure šargije i pastirske frule, popijevke svatovske, u kolu i ostalim prigodama, sve su jasni i stvarni dokazi emocionalne seljačke duše i profinjenog ukusa — iskristaliziranog kroz stoljeća.

Slavonski je govor lagana i otegnuta ikavica, teče sporo kao i Sava. Temperamenat seljački sadrži puno flegmatičnosti u sebi. Slavonac je smirena i staložena narav, pa i arije svih njegovih pjesama spore su, otegnute i tugaljive, i mirno se talasaju kao zlatna žita na beskrajnoj ravni.

U prosvjetnom pravcu slavonsko seljaštvo stoji dobro spram ostalih hrvatskih pokrajina. U savskoj banovini ima oko dvadeset posto nepismenih; no u Bosni taj postotak dosiže i osamdeset! Pa ipak je i pored svoje pismenosti slavonski seljak polupismen ili — polunepismen, jer veoma malo čita. Jedino su knjige društva sv. Jeronima raširene medju seljacima. Te knjige kupuje jedva koji deset posto seljačkih domova. Novine selo tako reći ne čita.

U državopravnom i političkom smislu, svijest seljačka nije izradjena do onoga stepena koliko to historijski tok dogadjaja iziskuje. Nacionalizam hrvatski je duboko razvijen, ali u mentalitetu slavonskom nema potrebne žustrine i jasnoće u poimanju dužnosti i prava; površno se ocjenjuju velike i važne stvari, a ta labavost u provodjenju svijetlih nacionalnih načela umanjuje izrazitost velike nacionalne misli. Seljaštvo izvjesne ideje prima s nepovjerenjem, a po usvojenju dugo rezonira, šuti, i odluke donosi kasno — često s velikim zakašnjenjem... Zrelost seljačka za kritičku ocjenu ljudi i dogadjaja nije na visini: narod instinktom prima ili odbija, osjećajno često nadilazi razum: radi toga, pri općenitom pogledu, radikalizma u životnom gibanju ima malo. Pa ipak ga ima mjestimično u raznim središtima! U prošlosti Madjari i Austrijanci uporno su nastojali raznaroditi Hrvate cijepanjem na pokrajine. Takvo naglašavanje podjele Hrvatske obzirom na nacionalno osvještenje, imalo je na žalost priličnog uspjeha. Medjutim nije više moguće cijepati hrvatski narod na više dijelova, osim donekle u etnografskom smislu.

Ivo Balentović

»Mi ne tražimo uskrsivanje kućne zadruge sa životom od 50 i više članova pod jednim kućnim krovom. Naše seljaštvo nije nikakva stoka, da bi ga tjerali prisilno u torove. Mi tražimo samo za seljačke posjede takvo posjedovno i imovinsko pravo, koje će najbolje odgovarati našemu seljaštvu. A jer se seljački posjed obrađuje uvijek skupno od svih članova seljačke porodice — obitelji, to tražimo da je seljačka imovina i skupno vlasništvo onih lica, koja zemlju stvarno obrađuju! Neka je seljački dom i baština svih onih lica, koja ostaju na seljačkom domu, i bez ikakvih oporuka i bez ikakvih ostavinskih rasprava!«

Hrvatska Smotra, god. 1937., str. 567.

TRI REVOLUCIJE

Iako bi bilo danas još prerano ustvrditi, da provedene revolucije u Njemačkoj i Italiji znače za Evropu novu civilizaciju, ipak se može istaći s pravom, da pokret tih dviju država nije nipošto obična izmjena vlade, obična prevlast jedne političke stranke, pa ni pobjeda jedne klase nad svima drugima, kako je to slučaj u Rusiji.

Revolucije fašizma i nacionalnog socijalizma osnivaju se na pravu zajednice, kolektiviteta, države, naroda, rase, skupnosti, a nipošto na načelu i pravu pojedinca — »građanina«, kako je to činila francuska revolucija.

Nacionalni socijalizam odraz je zahtjeva kolektiviteta u narodu, ili bolje reći u rasi. Fašizam je nasuprot odraz političke težnje za moćnim rimskim imperijem.

Jedna i druga revolucija stvorila je svoju vlastitu psihologiju, svijest svojih prava na osnovi svojih životnih potreba, iako različitim izvornim tokom i ciljem. Fašizam obožava državu i narod kao političku, idealističku i vitalističku zajednicu, dok nacionalni socijalizam obožava zajednicu rase i njezine pripadnike neovisno od državnih granica. Prema tome, on ne traži toliko državne svijesti kao fašizam, koliko dadaleko više svijesti etničko-rasne pripadnosti; herojstvo pojedinca, svijest dužnosti i rada nijesu rezultanta nipošto odgoje pojedinca-državljanina, nego su plod kvasca, koji se nalazi u krvi i u zemljištu. »Blut und Boden« postaju mesijanizmom germanske rase.

Ali dok talijanska i njemačka revolucija osnivaju svoje djelovanje u vezi s propagandom čistog nacionalizma, to treća revolucija boljševička revolucija niječe svaku naciju, svaki osjećaj i pripadnost jednom narodu. Proleterska revolucija ne poznaje naroda, ne poznaje nikakvih ni državnih granica. Djelovanje zato te revolucije nije ograničeno ni na nekadašnje granice rusko-carističkog imperija, a ni na pripadništvo krvi bilo kojoj rasi. Proleterska revolucija propovijeda univerzalizam, kozmopolitizam, a ne samo internacionalizam. Ona ima, što više, zadatak, da razara sve »građanske« i sve nacionalne države; nad cijelim kozmosom ima vladati po ideologiji Treće Internacionale (»Kominterne«) jedna jedinstvena sila — diktatura proletarijata. Sva sredstva proizvodnje moraju preći iz privatnog i skupinskog vlasništva u vlasništvo univerzalne proleterske zajednice — proleterske države.

Istina, taktika boljševizma od prvih svojih početaka u godini 1917. pa do danas poprimala je različito lice. Moskovska komunistička internacionala opajala se već i slavljem nad skorom pobjedom »diktature proletarijata« na razvalinama svih »građanskih« država, »građanskih« kultura i ustanova. Dosljedna nauci Marx-ovoj o trulosti svih buržujskih ustanova, vodila je putem svjetske štampe otvoren boj i bojkot proti svakoj demokraciji, parlamentu i Društvu Naroda.

Međutim NEP-politikom mijenja Kominterna svoju taktiku. Sovjetska Unija stupa sad kao članica u najveću i najizrazitiju »buržujsku« i kapitalističku ustanovu — u Društvo Naroda. Pristaše boljševizma, gdje ne mogu istupati otvoreno kao komunistička stranka, ulaze u parla-

mentarnu borbu pod najrazličitijim imenima. Komunistički radnici sudjeluju i u tako zvanim »žutim sindikatima«. Intelektualci-boljševici stupaju kao članovi u stare »građanske« ustanove. Tako zvani »proleteri« ne ustručavaju se suradnje ni s najgorim »kapitalistima«.

Ta suradnja s »građanskim« (»buržujskim«) ustanovama ne znači ipak nipošto pomirenje, kompromis i reviziju komunističke ideologije. To je samo nova taktika, kako da se zaobilaznim putem razaraju i zaražuju buržujske ustanove komunističkim bacilom. A ako ništa drugo, dovoljno je, da se među građanske države i ustanove unosi unutarnje gloženje, nesklad, međusobno nepovjerenje, trzavice, klonulost, marazam i konačno — prirodna likvidacija, propast...

*

Iz ma samo letimičnog pogleda na tri ove suvremene velike revolucije: fašističku u Italiji, nacionalno-socijalističku u Njemačkoj i komunističko-proletersku u Rusiji vidimo, da je svagdje zajednička polazna točka tima revolucijama — prevlast interesa kolektiviteta nad interesom pojedinca, u jačanju ili autoritativne države kao političke zajednice, ili totalitarne države kao predstavnice rasno-etničke, ili države-tiranide kao preteče svjetske diktature proletarijata sviju zemalja.

Kako se vidi, u svima tima revolucijama nema više ni traga zahtijevima francuske revolucije, zahtijevima 19. stoljeća za stvaranjem liberalističke države. Nema traga ostvarivanju političke zajednice jednakopravnih i autonomnih pojedinaca, čiji je suverenitet »neotuđiv« i »nepovrediv« ni po samom suverenitetu države. Uspije li zato i toj »slobodarskoj državi«, da se postavi despotom i cezarom prema svojim podanicima, to će uvijek ta despotska vladavina s pravom imati protiv sebe nepomirljivu slobodarsku težnju i revoltu pojedinaca-građana. Ti će građani u cilju samoodržanja braniti svim legalnim i ilegalnim sredstvima svoja individualna i narodna suverena prava; dizat će i prevrate sve do samog anarhizma i emancipacije pojedinca od svake državne vlasti.

Taj puni narodni suverenitet, pa i slobodarska prava sviju građana bila su i uzrokom, da je rijetko koja država sačuvala svoju stalnost. Čas je prevagnuo Individuum nad sadržinom Države, a čas je Država prevladala i nametnula, ma i nasilno, svoju moć Individuumu. Slobodarska država nije zato ništa drugo, nego vječna borba ili za cezarizam države ili za puna demokratska prava slobodnih i suverenih građana.

Ako se zato slobodarska država pričinja u pojedinim časovima kao ideal države, u stvarnosti se potamnjuje taj ideal međusobnom borbom između svemoći Države i svemoći Individua — despocijom cezara ili anarkijom suverenih građana.

Na nestalnosti, a i na razvalinama takvih slobodarskih država, izgradile su revolucionarne države: Italija, Njemačka a i Sovjetska Unija, novu državnopravnu koncepciju. Revolucionarne države nijesu zato nipošto nastavak prijašnjih »slobodarskih država«, pa ni onda, kad su ove vladu »slobodnih pučana« pretvorile u vladu despota, jakobinaca i cezara. Nove države, bila koja od njih rasno-etnička, nacionalno-politička ili proleterska, apsorbirale su u sebi sva individualistička prava svojih građana; —

one su postale totalitarne, tj. sva prava građana prenesena su na zajednicu.

Totalitarnost novih država, stvorenih revolucijom, ide sve do odgoje omladine. Da se stvore novi ljudi, treba za taj novi duh odgojiti nove generacije. Da se stvori novi društveni i gospodarski red, treba istrći novi rod iz starih društvenih i gospodarskih uspomena i načina života. Revolucije računaju na potpuni uspjeh samo onda, kad bude njihovo djelo u život provedeno posve novim ljudima. Nema zato u revolucionarnim upravama mjesta za ljude staroga kova, pa makar ovi ne znam s kolikim entuziazmom ispovijedali načela novoga reda, — pa makar ti bili konvertiti ne znam s kojim novim zelotizmom.

Revolucija odgaja svoje ideologe i pristaše, koji još nijesu zaraženi nikakvim drugim bolestima prijašnjih režima. Proleterska revolucija imat će zato svoju najjaču polugu u odgojnoj organizaciji komunističke omladine (»komsomol«), fašisti u organizaciji »balila«, a nacionalni socijalisti u novim i vlastitim stranačko odgojnim redovima.

Suvremene revolucije imaju svoju posebnu osvajalačku i prodornu taktiku. Novi revolucionarni duh hoće da impresionira, da djeluje sugestivno, da probija sve redove, da sve osvaja, da protivnika slomi i uništava više duševno nego fizički. Taj se duh želi očitovati u manifestacijama osobito mladeži, u povorkama čvrstih i dobro organiziranih redova, u vojnodiscipliniranoj podvrženosti i poslušnosti vrhovnim zapovijedima. Novi revolucionarni duh je vojnički, mladenački, organizatorni, — duh pun reda i ofenzive na svim linijama. Taj duh ne smije biti nipošto anarkija brojnih masa, duh lažnog pacifizma i kukavičke defenzive. Bojovnost, žrtva, vedrina, junaštvo, smionost, otvorenost, neustrašivost, borba za sutrašnjicu, a nikako ne za jučerašnjicu, ideje su vodilice suvremenih revolucionarnih generacija. Njihova revolucija računa na vodstvo duhovne elite, a ne na široke mase. Ona je zato načelno protivna svakoj demokratskoj ideji. Široke mase moraju se duhovno predvoditi, a ne da se od masa dadu voditi i sami državni vođe i predstavnici državne uprave. Duhovna elita ima da stvara ideju i planove, a to idejno i plansko djelo treba da je izvođeno rukama — širokim masama.

Za provođenje revolucije do njezina posljednjeg cilja treba trajne vježbe. Tko u revolucionarnom pokretu hoće računati na sigurne i trajne uspjehe, mora neprestano gibati i vježbati svoje bojne i revolucionarne redove; mora ih spremati ne za mir, ne za obranu protiv proturevolucionaraca, nego ih svrstavati neprestano u nove borbene redove, u novu borbu za bilo kakvo osvajanje, za bilo kakvo novo djelo. Borbeni redovi neka izgrađuju ceste, mostove, neka odvodnjavaju močvarne predjele, neka provode prokope rijeka i navodnjavanje bezvodnih krajeva. Revolucionarne čete treba da su uvijek u trajnom gibanju, a nikad u mirovanju. Čim nastupi mirovanje, pojavit će se borbe i trvenja u vlastitim redovima, slabit će snaga ne samo za dalji prodorni rad nego i za otpor protiv vremenskih nepogoda, za odbranu protiv slučajnih neprijateljskih navala.

Iako je proleterska revolucija Sovjetske Unije u zakletoj borbi protiv njemačke i talijanske revolucije poradi različitih ideoloških pogleda i zadnjih ciljeva: nacionalizam — kozmopolitizam, narodna diktatura — klasna diktatura, ipak su metode osvajanja kod svih tih revolucija u bîti spontano iste. Sve te tri revolucije idu za tim, da za svoju ideju dobiju ne samo pristaše, nego da svojom revolucionarnom idejom utisnu u povijest čovječanstva ako ne već zasebnu civilizaciju i kulturu, a ono bar zasebnu epoku. Revolucionarna država ne će uzmoći provesti nikakve važnije unutrašnje izmjene, ona će ostati samo izmjena stranačko-ideološke vladavine, ne bude li nastojala, da istodobno odgoji nove ljude prema svojoj revolucionarnoj ideologiji; — ne bude li i nastojala, da stvori nove zakone, nove ustanove, novo gospodarstvo, novu kulturu, novu umjetnost, koja će biti odraz nove revolucionarne epoke. U takvu nastojanju ne mora ipak uništavati svaka revolucija sve stare narodne vrednote i sva stoljetna narodno-kulturna naprezanja.

Po stvaranju novog čovjeka, po otvaranju novih vidika za čitav narodni rad, odvaja se metoda revolucionarne borbe od stranačko-političkih borba i izmjena. Dok je naime političkim strankama redovita svrha osvojenje samo vlasti u državi i dolazak stranačkih pristaša na vladu, to je revolucionarnoj borbi svrha stvaranje čovjeka novoga mentaliteta.

To je i razlog, zašto su u pojedinim državama na vladi gotovo uvijek iste osobe. U želji i borbi, da ostanu u vladi ili bar pri vladi, prilagođuju stranački pristaše, pa i sami vođe, svoje stranačke programe novim »situacijama« tako, te više nema ni traga dosljednosti između njihova političkog djelovanja i stranačkog programa. Tako se događa, da su se stranke nekadašnjeg radikalno-socijalističkog programa u stvarnosti danas pretvorile u predstavnice najčišćeg kapitalizma i »buržujskog« rada. Ukoliko pak stranačkim vođama ne bi pošlo za rukom izmijeniti svoje djelovanje pod istim stranačkim programom, to ili stvaraju prema »novim situacijama« nove stranke ili listom prelaze u onu političku stranku, koja se brže i okretnije znala već prilagoditi novim prilikama. A jer i široke mase — stranački pristaše — imaju još manje stalnih i utvrđenih svojih političkih načela, ne mora biti nikakvo iznenađenje, ako svaka stranka na vlasti osigura sebi i bez većih službenih nasilja odozgo vazda svoju sigurnu većinu.

Takvo pomanjkanje prave stranačke odgoje djeluje, te nijedna stranka nema svoje stalnosti niti u programu a ni u praksi. Jedna stranka otimlje drugoj prevlast ne po svom programu, nego po jačoj okretnosti vođa. I samo tako može se protumačiti zašto ipak nijedna stranka, pa ni najmoćnija nije trajno na vlasti, iako bi se na prvi pogled činilo, da je upravo svaka stranka na vlasti gotovo vječna.

Posve su drukčije metode rada u revolucionarnoj borbi. Revoluciji nije svrha časovito osvajanje vlasti, nego izmjena bilo načina vladavine bilo cjelokupne državne i socijalne strukture. Ali da revolucija uzmogne računati trajno na svoje uspjehe, mora ona za svoje ciljeve odgajati čitav narod, a naročito mlađe generacije. Sam Hitler u jednom svom govoru već u početku nacionalno-socijalističke revolu-

cije kaže: »Neuspjesi kod većine revolucija imaju svoj razlog, što njihovi vođe i njihovi tvorci nijesu shvatili, da nije glavno za revoluciju osvajanje vlasti, nego odgoja ljudi« (Govor 1. VII. 1933. u Bad Reichenhall-u).

Osim toga svaki revolucionarni pokret sadržava u sebi svoju filozofiju i svoje poglede u čitav život prošlosti, sadašnjice i sutrašnjice.

Filozofija svake revolucije traži opravdanje za sve svoje čine, koji bi se inače morali osuđivati bilo po uobičajenom međunarodnom pravu bilo po Vječnom Zakoniku-Dekalogu.

Tako Hitler u jednom drugom govoru izriče osnovnu filozofiju nacionalno-socijalističke revolucije:

»Nacionalni je socijalizam filozofija, koja se ima primijeniti na sva područja. A jedna je od njegovih bitnih svrha, da se sačuva u cijelosti rasna baština, stečena od pradjedova. Nacionalni socijalizam osnovan je na herojskom shvatanju o vrijednosti krvi, rase i osobnosti. On vjeruje u vječnost zakona selekcije, a protivi se najodlučnije demokratskom, pacifističkom i internacionalnom shvatanju kao i svima njegovim posljedicama« (Govor u Nürnbergu dne 1. IX. 1933.).

Prema tim načelima izgrađena je i čitava rasna ideologija u nacionalnom socijalizmu:

Ljudske se rase po svojim prirodnim i nepromjenljivim osobinama međusobno odvajaju, te postoje najveće razlike od najniže do najviše rase.

Više rase (među njima prvo mjesto zauzima germanska rasa) moraju svima sredstvima čuvati i njegovati snagu i čistoću svoje krvi.

Po biogenetskim zakonima prenose se po krvi — po čistoći rase — ne samo sve dobre fizičke osobine, nego i sva moralna i intelektualna svojstva čovjeka.

Odgoj čovjeka ne smije ići za nekim formalističkim i kozmopolitskim znanjem — internacionalnom kulturom, nego u prvom redu za razvijanjem svih osobina rase, za probuđivanjem duhova, za uspaljivanjem ljubavi prema vlastitoj rasi kao najvišem dobru.

Zakonu rase imaju se podvrći i prilagoditi sve ostale vrednote čovječanstva, jednako cjeline kao i pojedinca. Zato i sama vjera može biti vrednota pojedinca čovjeka kao i cijelog naroda samo utoliko, ukoliko se i ona prilagođuje rasi.

Osnovi religije, a tako i sva ostala načela pravnog poretka, moraju imati svoj prvotni izvor, a vrhovni cilj, u rasnoj svijesti i rasnom nagonu.

A jer svaka religija mora biti vezana samo na rasno gledanje na svijet, to dosljedno toj nauci ne može postojati nekakav drugi metafizički svijet — život besmrtnih duša. Sav se život svodi samo na ovaj živi svemir; taj obuhvata ne samo mrtvu materiju nego i život svakog čovjeka.

Čovjek kao dio toga živog svemira ne može ništa raditi po sebi i za sebe. On je član samo neke države. Dosljedno tome, ne postoje nikakva pojedinačna prava čovjeka osim po Državi i za Državu.

Revolucionarni pokret nacionalnog socijalizma u Njemačkoj ne obazire se ni ukoliko, da li se naukom o superiornosti jedne rase nad dru-

gom ne ruši svijesno bratstvo naroda i jednakost njihovih prava pred međunarodnim forumom, — da li se ne potkapaju svi temelji međusobnog poštivanja, suradnje i mira među svima narodima. Superiornost jedne rase uključuje nužno u sebi pojam inferiornosti druge rase. Takva pak podioba stvara nužno zametak rivalitetu, imperijalizmu, hegemoniji jednih nad drugima, negaciji ravnoteže i ravnopravnosti između naroda i država.

Kao što je nacionalni socijalizam u Njemačkoj izgradio svoju filozofiju na čistoći rase, tako je i fašizam stvorio svoju filozofiju o svemoći države i o svemoći i misiji rimskog imperija. A i boljševizam imao je svoju filozofiju, koja se osnivala na Marx-ovoj nauci o historičkom materijalizmu, klasnoj borbi i svemoći diktature proletarijata.

Koja je budućnost svih tih triju revolucija?

Pogrješno je mišljenje, da se revolucija kao uopće i svaki drugi narodni pokret dade održati i očuvati trajno samo na nekoj materijalnoj sili. Baš obratno: Jer je svaka revolucija i svaki narodni pokret emanacija nove ideje — nove filozofije, to će dosljedno tome revolucija i u Rusiji i u Njemačkoj i u Italiji uspjeti i očuvati se sve dotle, dok filozofija tih revolucija i pokreta bude izražaj duhova revolucionarnog pučanstva. Čim pak filozofija pojedine revolucije ili pojedinog pokreta dodje u sukob s općim shvatanjem većine građana, ona se mora ili prilagoditi novom ideološkom shvatanju, ili će biti pokopana po novoj revoluciji — po novoj filozofiji — po novom pokretu.

Boljševizam u Rusiji trajat će prema tome sve dotle, dok se ondje ne izgradi ideološka protivurevolucija. — Nacionalni socijalizam u Njemačkoj osvajat će i vladat će duhovima njemačkog naroda sve dotle, dok taj narod vidi u ideologiji nacionalnog socijalizma svoj narodni ideal. — Fašizam u Italiji ne će ostati i živjeti samo sa životom svoga tvorca Mussolinija, kako to neki kažu, nego će ostati snažnom socijalnom, gospodarskom i državnopravnom filozofijom sve dotle, dok sâm talijanski narod nalazi u fašizmu izražaj svoje duše, svojih narodnih ćućenja i svoje narodne snage...

Dr Milan Ivšić

»Utvrđujući pad feudalizma, pad plave krvi i poroda, pad ropstva i kmetstva, moramo konstatirati gospodstvo jedne nove sile, **kapitala**, koji je u demokratskoj slobodi stvorio ropstvo, kmetstvo rada, sa svim posljedicama na političkom, gospodarskom i moralnom području. **Nitko ne može oboriti te pojave o diktaturi kapitala i ropstvu rada.** To nije onaj stari feudalizam, nego naprosto moderni feudalizam«.

Hrvatska Smotra, god. 1937., str. 535.

PROBLEM SUVREMENOG EUROPSKOG TERORIZMA

Uvod

Danas je terorizam uobičajeni način vanjsko-političke borbe i nutarnjo-političkog stvaralačkog obračunavanja u Europi. Komunizam i nacizam mu prednjače.

U Europi, s obzirom na stanje terorizma, nikada nije bilo kao danas, bilo da se to odnosi na terorizam nad narodima, bilo na terorizam među narodima. I kao primjer, od svjetskog rata nije bilo godine, a ponekad i mjeseca, da nije učinjeno terorističko djelo važnijeg i odgovornijeg političkog značenja.

Društvo naroda, kao kolektivno nadleštvo za rješavanje međunarodnih političkih pitanja, pozabavilo se i tim pitanjem međunarodnog terorizma u Europi, ali sasvim bezuspješno. Razlog je sasvim jednostavan. Protiv takvoj jednoj političkoj djelatnosti, kakvu prakticira većina članova Društva naroda, ono mora biti nemoćno. To više, što su sva suvremena europska teroristička djela postavljena na sasvim drugu bazu, uvjetovana sasvim drugim razlozima i izvođena na sasvim drugačije načine, nego ona od prije rata. Tako na pr. prijeratna teroristička djela bila su pojedinačna, neodmjerena, često puta naivna, i spontana, te što je najvažnije — rijetka. Međutim ovaj poslijeratni terorizam u Europi se već toliko usavršio, da je poprimio znanstveno obilježje i savršeni organizacijski oblik u tolikoj mjeri da državne vlasti, a još manje organizacije privatne inicijative, nisu u stanju nikakvim sredstvima spriječiti suvremenu terorističku akciju. Tako, na pr., bivša austrijska vlada nije mogla mnogo šta poduzeti oko spriječavanja ubijstva Dollfusa, kad su teroristi bili bolje organizirani od same austrijske policije i vojske, te kad je na koncu konca po nutarnjo-političkim prilikama u Austriji svaki drugi Austrijanac bio Nijemac.

Zbog toga se policijskim i pravnim načinima suvremena teroristička djela mogu samo — sprječavajući — odgađati, jer se ljudi, koji ta djela izvode, ne mogu nikako uništiti. Zatvaranjem, suđenjem, pa i ubijanjem niti se išta pomaže, niti išta odmaže, jer poslije terorista, koji su ubijeni, čekaju na stotine drugih još gorih, osvetničkijih, prepredenijih i krvoločnijih sa organizacijom i sredstvima koja nisu nimalo nazadnija od onih kojima se neka država bori protiv države, kako za vrijeme rata, tako i za vrijeme mira. Docet: osuda nacijonal-socijalističkih terorista u Austriji po austrijskim upravnim i sudskim vlastima, zatim preuzimanje vlasti u Austriji po zaostalim teroristima, te na koncu — osveta.

Prema tome, takve velike razlike između prijeratnog i poslijeratnog terorizma u Europi, kao što su, na pr., veći broj terorista i terorističkih djela, savršena organizacija naprama pojedinačnim srdžbama, te na koncu osvješćenost naprama spontanosti svakako su tako velike, jer su uslovi zbog kojih opstoje kudikamo dublji, nego što su bili prije. Pa, zbog toga, doklegod se ne razmotre ti najosnovniji i najdublji uslovi suvremenog europskog terorizma, uvijek će se europski terorizam ocjenjivati krivo i, po takvom ocjenjivanju, uvijek dolaziti do naopakih rezultata.

Sistem i metode europskog terorizma odozgo

Bez obzira na vrstu, područje, sredstva, mjesto i vrijeme svaki je terorizam u Europi nasilje i usilje, te uništavanje i rušenje, s ciljem da se odozgo promiču neka politička naziranja, ili da se odozdo zauzme vlast u duhu određene ideologije.

Prema tome, svaka diktatura i autokratski režim mora nužno biti terorizam odozgo, kao što je sasvim jasno, da svaka revolucionarna borba, koja ide za preuzimanjem vlasti u ime izvjesne ideologije, nužno mora biti terorizam odozdo. Tako reći, u jednom i u drugom načinu vladanja i borbe već se sam u sebi uključuje terorizam kao metoda vladanja i borbe. Otuda je sasvim jasno, da se u suvremenim europskim diktaturama i suvremenim europskim revolucionarnim organizacijama najuzornije i najizrazitije manifestira europski terorizam odozgo u Rusiji i Njemačkoj, jer se on tamo najsavršenije primjenjuje i iživljuje. — S ugledom na taj terorizam odozgo u Rusiji i Njemačkoj osnovni i opći oblici terorizma odozgo su slijedeći: nasiljem i usiljem u n i š t i t i p r o t i v n i k a, ne odričući se ni ubijstava, a zatim uništavati sve što je protivničko ne štedeći na pr. ni savršene umjetnine, kao što su crkve, slike, kipovi, domovi i spomenici. U pojedinostima svaki takav terorizam odozgo redovito se afirmira na ovakav način: ponajprije se ubijaju najugledniji i najopasniji protivnici, kao na pr. Röhm i dr. u Njemačkoj, ili Tuhačevski i dr. u Rusiji. Zatim se ostali utjecajniji i odgovorniji protivnici optužuju i zatvaraju ili izašilju u koncentracione logore ili zatoče u bilo kakvo osamljeno mjesto, gdje se onda gladu, mučenjem ili uopće nepovoljnim higijenskim prilikama postepeno duševno uništuju i tjelesno iscrpljuju. Nakon toga oni, koji se pod takvim prilikama obrate, vraćaju se kao pokajnici u život, a oni, koji ostaju nepokolebivi, svršavaju sigurnom i neminovnom smrti.

Razlozi takve terorističke aktivnosti odozgo sasvim su očevidni: s jedne strane se nastoji zaplašiti podvođe i gomile ubijstvom najuglednijih i najopasnijih, a s druge strane se pokušava kod zaostalih pokolebati pouzdanje u uspjehe i povjerenje u autoritet. No dogodi li se, da mase ostaju kompaktne, a podvođe čvrsti, usprkos ubijstava vođa i autoriteta, to se podvođe izoliraju na temelju terorističkih dekreta, sve se protivničke organizacije raspuštaju, sve se prilike za sastajanje i dogovaranje zabranjuju, da bi se tom vrsti terorizma odozgo prekinula veza, odnos i jedinstvo među protivničkim masama, a time i opasnost za postojeću vlast. Ako sve to ne uspije, ide se dalje s e k o n o m s k i m terorizmom. Primjerice, poslije venizelističke revolucije u Grčkoj velika je većina venizelista ostala uporna i uvijek spremna na otpor. Izolirati ili lokalizirati ih se nije moglo, jer bi tada bila bolja polovica Grka sva u koncentracionim logorima. Što se tada učinilo?

Jači oporezovnici, kao na primjer, industrijalci, veletrgovci, bankari, liječnici, odvjetnici oporezovani su više od ostalih. Nakon toga su se oni, koji nijesu htjeli žrtvovati egzistenciju pod utjecajem takvog oblika terorizma odozgo, pomirili sa sudbinom, dok su ostali postali pukim siromacima, i kao takvi više nimalo opasni za određenu vlast.

Naprotiv kod slabijih privrednika, kao što su seljaci, privrženost se pokolebava najčešće snižavanjem poreza na račun njihovih dojakošnjih

istomišljenika, a kod radnika izvršavanjem velikih javnih radova uz povoljnije životne uslove, nego kod njihovih poslodavaca istomišljenika. Time se u mnogome ublažuje borbenost i otpornost osnovnih borbenih i udarnih snaga protiv postojećeg terorizma odozgo, t. j. postojeće diktature ili autokracije. Osim toga se pokušava ovom vrsti terorizma odozgo izazvati mržnja i zavist kod svih neseljaka i neradnika prema ostalima, a kod seljaka i radnika odricanje i iznevjerenje dojakošnjim prijateljima i sumišljenicima. Na taj se način nastoji oduševiti mase za postojeće stanje — u općem odricanju i mržnji. No kad i ovo ne biva dovoljnim tada se pokušava s najizrazitijom aktivnošću suvremenog europskog terorizma odozgo t. zv. izolacionim terorizmom, kao zadnjim postupkom u nastojanju da se kod protivnika uništi sve što je protivno vladajućem sistemu. Po tim zaključnim postupcima terorizma odozgo naseljavaju se u najsvjesnijim centrima ili stacioniraju najpovjerljivije pristalice terora odozgo, ili se pak najotporniji protivnički centri raseljavaju i naseljavaju u najjače centre režima. U najneposrednijoj sadašnjici ovakva se primjena najprimjernije afirmirala kod preuzimanja nacional-socijalističke vlasti u Austriji. Tako na pr. kod uspostavljanja vlasti prvo su SS-trupe i SA-borci zauzeli i ustobočili se u protivničkim centrima, a zatim se iz najopasnijih komunističkih centara odvezlo na tisuće i tisuće radnika u Njemačku tobože na rad, a zapravo u najpovjerljivije centre režima.

Na taj način oni koji su ostali nepokolebivi pod stalnim terorom naseljenih eksponenata režima ili stalnom kontrolom najprivrženijih režimlija moraju biti mirni.

Prema tome, obzirom na teroriziranje ličnosti, u suvremenom europskom terorizmu odozgo metode i postupci su slijedeće: atentati, koncentracioni logori, internacije, ekonomsko uništavanje te koloniziranje s pripadnim metodama mučenja i njegovim raznovrsnim varijantama. Naprotiv po suvremenom terorizmu odozgo ne uništavaju se javne građevine, ceste, škole, željeznice i mostovi na području najupornijih protivnika postojeće vlasti, kao što se, na pr., uništavaju po europskom terorizmu odozdo. No, ukoliko ne iziskuju najviši državni interesi, kao na pr. strateške pruge, sve ostalo se bogme niti ne unapređuje i ne usavršava, nego se sve više i više zapostavlja i prikraćuje. Razlozi su očevidni. Protivnika se i na tome području mora što više oslabiti, da bi bio što manje opasan!

Obzirom na t. zv. polemički europski terorizam odozgo, čije je isključivo područje propaganda i agitacija preko štampe, radia i filma, postupci su slični. I kako se s djelima vatrenog, ekonomskog i izolacionog terorizma sve protivničko ruši, da bi se protivnika sve više oslabilo, tako se slično i na području polemičkog terorizma o protivniku sve laže, samo da bi se sve protivničko što više omalovažilo. Tako na pr. u Rusiji svaki protivnik režima, ako nije kontrarevolucionar, nego je trockist, onda je fašistički plaćenik; u Njemačkoj, ako nije komunista, nego recimo što drugo, onda je čak homoseksualac, a na pr. u Grčkoj, ako nije makedonstvujušći, nego venizelista, onda je ili luđak, ili razbojnik ili pronevjeritelj. Razlozi su jasni. Pod konstantnim i jedinim utjecajem propagande, u takvome duhu, nastoji se pokolebati vjera i povjerenje u dojakošnje autoritete i ideologije koje su promicali ti autoriteti protiv sadašnjih autoriteta i ideologija. — Obzirom na mentalitet gomila, njima se

propagandistički servira ono što najviše godi izvjesnom mentalitetu. Prema tome, ako su u pitanju gomile, koje se oduševljavaju vanjštinom i zabavom, onda se upriličuju sletovi, parade, zborovi i skupovi; ako su pak u pitanju europske mase, koje se živo zanimaju za politiku, tada im se serviraju u duhu postojećeg režima, političke prilike iz Australije ili Kine. Namjere takve vrsti polemičkog terorizma odozgo su sasvim očevidne. Zabavom se protivnik, t. j. mase, navikavaju da o protivniku, koji im priređuje veselje, ne misli — zlo, dok se interesiranjem za australsku ili kinesku politiku protivnik, t. j. mase, odvikavaju politizirati o svojoj politici i politici svoga protivnika.

Obzirom na agitaciju, po svim polemičkim terorizmima odozgo, sve mora biti, skoro bi se moglo reći, i više nego istina. Tako na pr. po toj vrsti terorizma odozgo veličine postojećeg režima uzveličavaju se do herojstva, djela do grandioznosti, politika do perfekcionizma, a ideologija do religioznosti. Na taj način se, s takovim polemičkim terorizmom odozgo, redovito i najmanji uspjeh prikazuje kao najveći, najniži postupak (na pr. ubijstvo!) kao najviši, a najzadnje djelo — kao najvažnije i najviše!

Razlozi su očevidni, I ovim polemičkim terorističkim djelima odozgo, u vidu propagande i agitacije, želi se stvoriti u državi i izvan države kod svojih pripadnika uvjerenje o svemoći određenog stanja, a kod protivnika strah i nepovjerenje u uspjeh njihove borbe protiv postojećeg stanja.

Sistem i metode europskog terorizma odozdo

Gdjegod u suvremenoj Europi opstoje teroristička djela odozgo, tamo je svagdje izazvan kao r e a k c i j a terorizam odozdo.

Bitne istovjetnosti jednoga i drugoga su: nasilje i usilje, te uništavanje i rušenje od protivnika pa do svega onoga što je protivničko, režimsko, reakcionarno i kontrarevolucionarno, dok su bitne razlike u tome što su terorizmi odozgo svagdje totalna legalnost, a terorizmi odozdo opet svagdje totalna ilegalnost. No, — koliko taj momenat legalnosti uvjetuje potpunu slobodu akcije kod terorista odozgo, toliko opet momenat ilegalnosti uvjetuje kod terorista odozdo veću borbenost, poduzetnost, opreznost i odgovornost. Otuda se savim jasno vidi, otkud u suvremenom europskom međunarodnom terorizmu imade preveliki broj terorista odozgo prama broju terorista odozdo!

U praksi se terorizam odozdo afirmira na najraznovrsnije načine, ali, uza svu tu njegovu raznovrsnost, on se ipak afirmira u ovakovim temeljnim oblicima. Ponajprije se radi velike opasnosti i još veće opreznosti teroristi odozdo organiziraju u organizaciju t. zv. verižnim ili l a n č a n i m putem u trojke, četvorke ili petorke. To znači, u pribiranju i organiziranju jedan nađe trojicu; svaki od te trojice opet trojicu, i tako redom, dok se dade i može, svaki organizira određeni broj, i od toga određenog broja (3, 4 ili 5) opet svaki određen broj (3, 4 ili 5!). Razlog je očevidan. U slučaju otkrivanja jedne takve grupice, zbog ove verižne formacije u organizacijama terorista odozdo, otkriva se samo jedna grupa, jedna veriga u čitavom lancu, jer se ostali međusobno i ne poznaju. Tako, na pr., da bi u komunističkim ćelijama anonimnost bila što veća, teroristi se još služe i krivim imenima. U takvim slučajevima, kada se

otkrije čitav lanac, opet se ne zna sigurno, tko od osumnjičenih pripada lancu.

Nakon toga se obično pristupa s tim organiziranim materijalom individualnim terorističkim aktima, što znači obzirom na ličnosti, izvršava se teror bilo usmrćivanjem, bilo osakaćivanjem, bilo ucjenjivanjem ili prijetnjom. U državnim se nadleštvima, vojsci, privatnim ustanovama i organizacijama špijunira, konspirira, denuncira, ili se pako prikupljaju podaci i sastavljaju crne liste. U tvornicama, na željeznicama, u školama, na avionima i parobrodima, na društvenim skupovima i u administrativnim i birokratskim poslovima se — sabotira. Tobože nehotice se kvare strojevi, poremećuje se promet, podcijenjuje se rad, autoritet, starješinstvo, nemarno ili spleteno se obavljaju poslovi. Osim toga na područjima, gdje su u pitanju odnosi među ljudima u vidu višeg prema nižem, kao na pr. u uredima, vojsci i školama te sličnim protivničkim institucijama, viši član terorističke grupe odozdo pretjeruje u revnosti do najnemogućnijih skrajnosti.

Na taj način špijunažom i konspiracijom doznaje se sve što je u borbi s protivnikom potrebno znati, sabotažom slabi se sve što je protivničko, a pretjeranom revnosti oneraspoložuju se mase prema protivničkoj vlasti i s time indirektno pribiraju u front terorista odozdo.

Obzirom na stvari one se po načelima terorizma odozdo jednostavno uništavaju. Primjerice miniraju se tvornice, parobrodi, željezničke pruge ili mostovi.

Uporedo s tim djelima, kao i prije tih djela, neobično je aktivan i tzv. polemički terorizam ili ilegalna propaganda i agitacija. Po njemu su najuobičajenija teroristička djela prepričavanje i došaptavanje takvih vijesti, s kojima se unosi u postojeći poredak nepovjerenje, nemir, metež ili bezvlasno stanje, zatim brošure, periodični izvještaji, letaci, statistike, slike i znakovi, a u zadnje vrijeme i — radio. Sadržajem su to redovito borbene parole, razotkrivanja protivničkih »uspjeha«, nepodobština, blefova, iznošenja statističkih podataka jednih i drugih, na osnovu kojih se predstavlja jakost ideologije koju proniče terorizam odozdo nasuprot slabosti protivnika proti kojih se bore, ili kratka i jezgrovita razmatranja jednog i drugog shvaćanja. U praksi se agitacija i propaganda prvenstveno namijenjuje đacima i omladincima, a zatim bijednicima i očajnicima, jer prvi tome naginju već po svojoj mladenačkoj vitalnosti, a drugi po životnom razočaranju.

Na taj način, nakon što se propagandom i agitacijom, te individualnim terorističkim aktima stvorila psihoza naklonosti prema terorističkoj ideologiji, postupno se kod svih europskih terorizama pristupa masovnoj terorističkoj akciji odozdo. I tada se, u toj etapi sistematskog teroriziranja nastupa udruženo, u organizacijama. To znači, u organizacijama, koje su prividno humane, patriotske, staleške, prosvjetne, umjetničke ili sportske, nastavlja se rad u započetom duhu. Naprotiv u organizacijama, koje nisu naklone terorističkoj ideologiji odozdo zauzimlju se najutjecajniji položaji, odatle se onda neprimjetno cjelokupni organizacijski aparat usmjeruje u duhu terorističkih ideala. Tako na pr. u svim masovno-terorističkim djelima, kao što su krvave ulične demonstracije ili generalni štrajkovi, ili kod hitlerovaca pučevi, postupalo se na taj

način. Docet: slučaj Seys-Inquarta u Austriji. Zauzevši ministarstvo unutrašnjih poslova, dakle veoma utjecajan položaj, po svim krajevima Austrije započele su neopisive ulične demonstracije pod zaštitom policije, koja nije intervenirala protiv terorista, jer joj je sam šef bio član — terorista. Nakon tih masovnih terorizama, slijedilo je zatim ono, što bi po shvaćanju svih sistematski organiziranih terorizama odozdo moralo slijediti, t. j. z a u z i m a n j e v l a s t i. Slučaj revolucije u Austriji i preuzimanja vlasti u Austriji najbolje ilustrira način, tok i konačan uspjeh jednovrsnog terorizma odozdo u suvremenoj Europi. Naprotiv komunistička revolucija u Njemačkoj, s istim metodama i tokovima nije uspjela. No obzirom na suvremenu aktivnost terorista odozdo svaki bi se prevario, koji bi mislio da je, na pr., s nacional-socijalističkim terorizmom odozdo, među ostalim Nijemcima izvan Njemačke, svršeno, ili da je s komunističkim u Njemačkoj dokončano.

Po ovakvim i sličnim terorističkim aktima odozdo oslobađa se, po nazorimo terorista odozdo u suvremenoj Europi, teroristički front svojih najvećih protivnika. On pobire moralan uspjeh i stvara kod svojih istomišljenika i simpatizera uvjerenje o svojoj premoći, a kod protivnika strah i nepovjerenje u moć postojeće vlasti. Uspjesi terorizma odozdo stvaraju, po shvaćanju terorista odozdo, psihozu nesigurnosti u poredak, podstiču buntovne elemente na raznovrsne pothvate, i na koncu koče privrednu djelatnost i inicijativu, a sve zbog neprijateljstva proti države, s namjerom njenog potpunog uništenja, oduzimanja ili odcjepljivanja njenih pokrajina, zbog promjene unutrašnjeg poredka s ljevičarskim ili desničarskim tendencijama, ili samo zbog promjena ličnosti na najvišim mjestima uprave. Prema tome svakako je neobično važno znati, koji su razlozi i uzroci uvjetovali te suvremene terorizme u Europi, a zatim, i s kojima bi se razlozima i načinima mogao, ako ne potpunoma isključiti, a ono bar unekoliko ublažiti taj suvremeni terorizam u Europi, kao konstantnu opasnost europskog mira i mira skoro većine država u Europi, tako da se ne zna što nosi dan, a što noć (docet: Austrija).

Ekonomski faktori suvremenog europskog terorizma

Suvremeni europski kapitalizam je izigrao zadaću i cilj kapitala i rada. Od rada, koji ne može biti bez kapitala, i od kapitala, koji ne može biti bez rada, te od temeljnog načela privrednog djelovanja: živi i daj živjeti, — kapitalisti stvoriše kapitalizam, kao privredni sistem, s osnovnim smislom: r a d i t e s v i z a m e n e, a ja s a m o z a s e b e. Iz takve dakle, svakako jedne neumjerene ekonomske djelatnosti, i iz jedne svakako prilične socijalne bezobzirnosti, proisteklo je između mnogih zala i to zlo t. zv. europski terorizam, kao jedan otpor i izražaj nezadovoljstva na jedan najnečovječniji način prama izvjesnim državnim i društvenim poretcima i prilikama u suvremenoj Europi.

Komunizam je na pr. izrabljivanje i pljačkanje pripadnika jedne rase — otvorenih karata i stegnutih pesnica, — kapitalizam naprotiv izrabljivanje i pljačka zatvorenih karata i otvorenih ruku. Čini Vam se po njemu da sve znate i imate, a ipak ništa ne znate i ništa nemate. Tu je, a vi i ne znate da Vas kao potrošače opsjenjuje, kao suradnike zaluđuje

i izrabljuje, kao staleže osiromašava, kao poštenjake onepoštenjuje, kao idealiste materijalizira, kao narodnjake odnarođuje, a kao domoljube depatriotizira. I to nekoga više, nekoga manje, ali uglavnom danas već svakoga. Čistom kapitalizmu je sve samo novac; novac i samo novac. I zato je on sasvim antireligiozan, antimoralan, antisocijalan i antinacionalan. To znači, sasvim internacionalan, bez ikakvih dubljih spoznaja o narodnosnim vrednotama, i sasvim antisocijalan (protudruštven), bez ikakvih korisnih suradnja na području napretka društvenih zajednica, njihovih tekovina, budući da stvara od ljudi jednu beznačajnu, sebičnu, ograničenu, jednostranu, nenarodnu i bezvjersku masu t. zv. proletarijat, t. j. ljude bez kućišta, bez domaćeg ognjišta, bez žene, bez djece, bez hrane, bez ikakvih narodnosnih osjećaja, bez jezika, pjesme, razonode i veselja. Stvorove, koji žive u jednoj vrevi velegrada, strojeva, s radom u borbi za kruh i seksus. Bez domovine od svih napušteni i sasvim raspušteni.

U zapadno-europskim državama, gdje se kapitalizam razvio do savršenstva, s velikim bankarskim i industrijskim centrima, u kojima je industrijalizirana cjelokupna privreda s mnogobrojnim tvorničkim zgradama i velegradskim nastambama na ogromnim prostorima, sa stanovništvom koje neprestano radi, odmara i hrani neprekidno točno u određeno vrijeme, bez mirovanja kao jedna košnica, dovoljan je samo jedan štrajk, obustava surovina, slaba potrošnja ili zamrznulost novca, pa da se za par dana izgubi na milijarde, baci na stotine milijona kilograma žita, kave, šećera pokraj miliona besposlenih gladnih i žednih intelektualaca i radnika — jednim imenom — proletera. Posljedice su takvog jednog učinka kapitalizma strahovite.

Ljudi rade, a da i ne znaju za koga i kome, na pr., u tvornici ili bilo kakvom kapit. poduzeću, a kad ostanu bez posla, opet ne znaju, tko je to prouzrokovao i tko je kao uzročnik krivac. Zato ih je to sve skupa toliko oneraspoložilo, da su se u takvome stanju počeli buniti i protiviti iskazujući to svoje nezadovoljstvo i neraspoloženje u komunizmu i rasizmu, te njihovim konkretnim formama borbe — terorizmu odozdo i odozgo, te diktaturama i autokracijama.

Na taj način je jedan potpuno surovi odnos, — okarakteriziran sa sasvim neljudskim i nečovječnim postupcima suvremenih poslodavaca, poduzetnika i posrednika prema radnicima i potrošačima, koji se u političkoj ekonomiji nazivlje kapitalizmom, a u moralnoj filozofiji barbarizmom, proizveo jedan golemi broj nezadovoljnika i bijednika, beskućnika i bezbožnika, te razvratnika i očajnika, koji su svoju zavist i mržnju radi zla, te nadu i težnju radi dobra konkretizirali u komunizmu kao ideji, i terorizmu, kao načinu borbe.

Sa sličnim postupcima, samo ovaj puta prema narodima i državama, taj isti kapitalizam s namjerama da opljačka sve i da zavlada svima izazvao je i među narodima kao i među pojedincima mlako domoljublje do svjesnog patriotskog sebeljublja, a zahireni nacionalizam do agresivnog šovinizma, konkretiziranog u rasizmu kao ideji, i opet terorizmu, kao načinu borbe.

Prema tome, suvremeni kapitalizam, ako i nije jedini, on je sigurno jedan od n a j n e p o s r e d n i j i h i n a j z n a č a j n i j i h uzročnika kako

komunizma tako isto i rasizma. U konkretnom slučaju to znači, njemački kapitalizam zajedno s hegemonizmom i imperijalizmom Engleske i Francuske, kao ekstenzivnim oblicima engleskog i francuskog kapitalizma, — neposredno je izazvao komunizam u Njemačkoj, a posredno, t. j. preko komunizma rasizam. Prema tome, — versailleski ugovor i Krupp stvorili su crvenu Njemačku, a versailleski ugovor i Krupp s crvenom Njemačkom stvorili su — sivo njemačko carstvo. Jedno, dakle, djelomično barbarstvo, ograničeno na jedan malen skup kapitalističkih mogućnika izazvalo je djelomičan komunistički terorizam, a taj opet djelomično rasistički, prošireni na jedan golem broj ljudi i naroda u suvremenoj Europi.

Zbog toga se nije čuditi, da su ti ljudi i ti narodi kao reakcija na kapitalizam, morali posezati za terorističkim akcijama, iako nisu htjeli biti teroristi. Živeći pod konstantnim utjecajem kapitalističke privrede, politike, vlasti, prava, umjetnosti i štampe, t. j. ambijenta, u kojemu je potisnuta i djelomično uništena svaka čovječnost i pravednost, familijarnost i društvenost, razumnost i umjerenost, te obzirnost i plemenitost kao konstruktivne i progresivne vrednote uljudbe čovječanstva, ljudi i narodi suvremene Europe morali su podivljati. U prilikama bijede i siromaštva, zapostavljanja i nemoći, te nesnošljivog nezadovoljstva, mržnje i zavisti; u surovoj zbilji kapitalističke sebičnosti i bezobzirnoj materijalističkoj stvarnosti; u svojem bezizglednom tjelesno-zapostavljenom položaju, te u svojem neshvaćenom duševno-povrijeđenom stanju, u kojima su recimo živjele svijesne i nesvijesne pratilice komunizma i hitlerizma kao suvremene konkretne forme otpora prama kapitalizmu, nužno su morali postati teroristi odozdo i ostati teroristi odozgo.

Na taj način je jedna vrst moralnog odnosa, konkretiziranog u jednovrsnoj ekonomskoj djelatnosti u Europi, uvjetovala suvremeni europski terorizam kao otvorenu i nečovječnu reakciju, kao revolt ubijanja i uništavanja prama još nečovječnijem, ali prikrivenom ekonomskom načinu djelovanja, t. zv. europskom kapitalizmu.

No osim ovoga neporječivog ekonomskog faktora, veoma utjecajnog i značajnog za ispravno shvaćanje uzroka i posljedica europskog terorizma, sasvim je sigurno da se u razmatranju uslova i uzroka ne smije predvidjeti kao veoma važan faktor niti t. zv. psihički ili egološki faktor, koji je također proistekao od čovjeka, kao neposrednog uzroka, ali ne zbog novca i stvari, kao što je slučaj kod ekonomskog faktora, nego zbog s e b e, svoga J a, i svoje izvjesne i d e o l o g i j e!

Egološki faktori suvremenog europskog terorizma

Poslijeratni duh je duh svestrane i općenite individuacije, kako kod pojedinaca, tako i kod naroda.

Lični zahtjevi, lične težnje, lične umislice, lične ambicije i nastojanja, da se afirmira i manifestira lično, makar bilo na koji način i makar na kojem području, iskazuju se danas i među pojedincima i među narodima više, nego li ikada prije.

Nesumnjivo, u životu i svijetu individuacija je jedno neobično životvorno i djelotvorno nastojanje, koliko za samog pojedinca, toliko isto

i za samo društvo. Ličnost čvrste, jake i postojane volje veoma mnogo koristi i sebi i društvu. Isto tako i samopouzdanje, osjećaj dostojanstva i ponosa, te stanja samostalnosti i neovisnosti također su neobično hvalevrijedna svojstva ličnosti. Od velikih ličnosti, čvrstog značaja, postojanog samopouzdanja, neprisiljenog dostojanstva i bezgranične samostalnosti nastaju velika djela trajne vrijednosti, koja vjekuju u povijesti.

No veoma često kod velikih ljudi, ljudi povijesti, da o malima s ambicijama povijesnih ličnosti, velikih hvala i još većih slava ne govorimo, individuacija djeluje potpuno negativno. Indivua, čija je individuacija usmjerena ka pozitivnim i trajnim vrednotama, veoma često pod utjecajem pobjeda, uspjeha, te slava i hvala, počne sve više i više naginjati bezgraničnoj individuaciji, u vidovima tvrdoglavosti, upornosti, nepristupačnosti, samoljublju, gordosti, taštini i oholosti. Zbog toga od velikih ljudi, ljudi povijesti, rijetki su oni koji nisu diktatori, još rjeđi, koji nisu demagozi. S egološko-psihološkog stajališta ovo je sasvim razumljivo.

Neobična intenzivnost njihovih izvanrednih intelektualnih i volitivnih svojstava već je sama po sebi ekskluzivno demagoška i diktatorska. Mudar čovjek (mudrac!) je potpuno svijestan glupavosti veoma mnogih, kao što je moćan čovjek (vođa!) sasvim uvjeren u svoju moć iznad mnogih. Slično, odlučan čovjek je potpuno svijestan neodlučnosti, a borben mekuštva i gmizaštva. U ličnosti, u kojoj je to sve usredotočeno, neka je samo malo neznatnija duhovna kultura i intelektualna pronicljivost, gotov je demagog, hegemonist ili diktator. Prema tome, sasvim je jasno otkuda su se individuacije, koje u suvremenoj Europi imaju historijsko značenje, tako reći obezgraničile.

Razmotrimo na pr. Lenjina. Kao ličnost, nesumnjivo je povijesnog značenja.

U ruskoj revoluciji, seljaštvo je, na pr., što se tiče osvete zbog nepravdi kao i gladi za zemljom, usredotočilo sve želje, težnje, misli i htijenja u jednoj ličnosti, u — Lenjinu. Lenjin je svega toga bio potpunoma svijestan, i zbog toga je dopustio nemilosrdno ubijati aristokraciju i bezgranično zauzimati zemlju. Ubijajte, koji su Vas ubijali, uzimajte oduzetu zemlju, kradite — ukradeno, bile su lozinke ruske revolucije, koje je među mase ubacio Lenjin.

Poslije revolucije, nakon što je osveta bila zadovoljena, a zemlja oduzeta (podijeljena), mase kao mase nisu više ništa drugo željele i tražile, nego što su bile napravile, pa su se neobično revoltirale kad je Lenjin počeo narivavati masama sve ono što one nisu željele, kao na pr. komunističke pojmove o vlasništvu, o vjeri, o slobodi, o braku, i uopće novom ćudorednom, pravnom, privrednom i društvenom životu. Uvjerene, da su se borile za svoju zemlju, a ne zemlju — svih, mase su počele — resistirati! Svijesne, da su se borile zbog osvećivanja nad onima, koji su bili vrijedni osvete, a ne zbog nekih, njima, nedokučivih pojmova, mase su, a ponajviše seljaštvo, počele i — reagirati. Kako? Terorizmom odozdo!

Prema tome, egološki razlozi, izraženi u jednom diktatorskom, hegemonskom i terorističkom režimu odozgo, kao samovolja jednog jedinog čovjeka, a ne volja masa i naroda, — uzrokovali su terorizam potpuno istovjetan onome, kakav su uzrokovali ekonomski faktori.

No kako je sa Lenjinom i Staljinom s lijeva, te s njihovim egoloških uzrokovanjima terorizma odozgo i odozdo, tako je isto i s desna, s njegovim uspjesima i s njegovim rezultatima. A evo ukoliko!

Jedno sasvim izuzetno stanje, u kojemu se nalazila Njemačka od 1918 godine tražilo je i očekivalo oličenje svojih želja i težnja. Izgubljen rat, izgubljene kolonije, potopljena mornarica, raspuštena vojska, blokirana privreda, uništene financije, zatvorene tvornice i ulovljeni parobrodi, a pune kuće ljudi, — gladnih i žednih, bijednih i poniženih, i povrijeđenih zbog jednog jedinog ugovora, težili su i željeli su, da ih netko, što prije, riješi tih svih nedaća (neprilika!). U besplodnom i bezgraničnom dogovaranju, raspravljanju i nadmudrivanju brbljavih demokrata mase su čekale svoga spasitelja i odkupitelja. Opipkavale su i očekivale su personifikaciju svojih težnja. U to se javlja Hitler!

Nijemci! — verige, koje sapinju vaš slobodan i sretan život su — versailleski ugovor, komunisti i židovi. Versailleski ugovor nam je oduzeo sve, i zato smo siromaci i bijednici, a židovi i komunisti nas degeneriraju, i zato nas je sve manje. Hitler je bio svijestan bijede i težnje velike većine Nijemaca. Svega toga potpuno svijestan, on je iskoristio momenat i zbog posljedica versailleskog ugovora, židova i komunista dobio većinu. No dobivši od masa povjerenje samo u pitanjima versailleskog ugovora, židovstva i komunizma, uspjeh ga je toliko osokolio, da je počeo masama narivavati i sve ono o čemu mase nisu ni mislile, te istovremeno i zatirati sve ono o čemu mnogi nisu mogli ni sanjati, da bi to moglo biti u suprotnosti s pitanjima, u ime kojih su mu dali povjerenje. Tako na pr. velika većina katolika oduševila se i glasala je zbog versailleskog ugovora i komunista, s potpunim uvjerenjem, da zbog komunističkih ćelija ne moraju biti ukinute katoličke omladinske organizacije, katolički radnički sindikati, i katolička kulturno-prosvjetna društva. Isto tako i velika većina građanstva i aristokracije oduševljavajući se antisemitizmom i antikomunizmom glasala je također, ali potpuno uvjerena da istovremeno ne glasa i proti svoje slobode, ponosa i časti.

Ujedinjeni u težnjama, da ih jedan čovjek, jedan spasitelj oslobodi diktata jednog ugovora, Nijemci su glasali ne računajući uopće da će im se poslije oslobođenja od toga ugovora narinuti diktatura (diktat) jedne ideologije (stranke) i na područjima, koja uopće nisu iziskivala spasitelja, niti ga trebale, te s kojima propast versailleskog ugovora, u ime kojega je dano povjerenje, uopće nema nikakve veze, kao što su na pr. kršćanski uzgoj, religijska pitanja protestanata i katolika, stručni radnički sindikati, filozofija, umjetnost, znanost i t. d.

Na taj način, namjesto povjerenja, koje je dano jednom čovjeku, da spasi Nijemce od versailleskog ugovora, semitizma i komunizma, došao je jedan čovjek, koji nije Nijemce samo oslobodio onoga što oni ne žele, nego im je čak počeo narivavati i ono što oni ne mogu i ne će poželjeti. Ako su Nijemci htjeli da žive bez versailleskog ugovora, nisu bogme željeli, da žive bez religije, koju ispovjedaju već 1000 godina, bez organizacija, koje su stare po 100 godina, i bez slobode znanosti i umjetnosti, koja je kao takva vjekovni ideal svih ljudi, pa tako sigurno i Nijemaca. Pa ipak, s povjerenjem na versailleski ugovor i antisemitizam, narinuto im je i ono na što uopće nije dobiveno povjerenje. I tako, kao što su se

s Lenjinom borili ruski seljaci proti svima onima, koji su bili presebični i nepravedni, i to samo zbog pravedne raspodjele zemlje i slobode dostojne čovjeka, a ne da bi postali mehanički dijelovi jednog stroja, tako su se eto slično i Nijemci povjerili samo zbog versailleskog ugovora, antisemitizma i antikomunizma, a ne zbog toga, da bi postali robovi jednog misticizma, koji ih vodi jednoj pustolovini, punoj tragedija i neizvjesnosti. Zbog toga se i u ovom slučaju bezgranične individuacije s desna kao i u onome s lijeva individuacija rezultirala u terorizmu odozgo, koji je nužno izazvao kao reakciju terorizam odozdo.

Dabogme, prilikama u ovim dvjema europskim državama slično je i u mnogim ostalim europskim državama, u kojima su mnoge ličnosti bilo s povjerenjem, bilo bez povjerenja, premetale svoju volju u samovolju, svoju djelomičnu individuaciju u totalnu, tako reći svoju ograničenu mudrost u bezgraničnu ludost.

Zaključak

Prema tome, kako su ekonomski faktori, kao jedna privredna i poduzetnička neumjerenost, uzrokovali terorizme odozdo na jednoj strani, tako su na sličan način i egološki faktori, kao jedna moralna, intelektualna i ideološka prekomjernost, uvjetovali terorizam odozgo, a ovaj opet kao reakciju terorizam odozdo. Posljedice su očevidne. Zbog takvog jednog odnosa između pojedinaca i masa, te vlastodržaca i naroda u cjelokupnom je međunarodnom europskom životu nastala jedna opća nesigurnost, a po takvoj nesigurnosti jedna opća nestalnost za opstanak država, u kojemu su ekonomske i egološke prilike takve da konstantno uvjetuju terorizam. I kako u Europi ima veoma malo država, u kojima nema bilo ekonomskih, bilo egoloških faktora, koji direktno ili indirektno uzrokuju terorizam, jasno je, da suvremeni međunarodno-europski terorizam, kao jedna vrst borbe, nije samo neimar sadašnje nesigurnosti života europskih vlastodržaca, i sadašnje nestalnosti europskih država, nego će sigurno biti i uzročnik budućeg europskog rata.

O prošlom svjetskom ratu ubijstvo Franje Ferdinanda, dakle jedno isključivo terorističko djelo, bilo je povod za rat. U građanskom ratu u Španiji teroristička djela su bila također povod za taj rat. U slučaju Austrije povodi i razlozi za osvojenje Austrije bile su nacističke višednevne ulične demonstracije. Dakle, opet isključivo teroristička djela.

U odnosu prema ostalim terorističkim djelima međunarodnog značenja u Europi, koji su bili povodi za rat, u ovome slučaju u Austriji samo zbog jedne izvanredne brzine i odlučnosti, s kojom je Europa bila stavljena pred gotov čin, bio je izbjegnut europski rat.

No u ovome, kao i u svakom takvom budućem terorističkom djelu, rata nije bilo, ne zato, što ta teroristička djela nisu bila dovoljna kao povod, nego zato, što se čeka momenat. U budućnosti, kada uz neko terorističko djelo europskog međunarodnog značenja bude uključen i taj momenat, sasvim je sigurno, da će u tome času taj novi europski rat uslijediti poput staroga nakon izvjesnog terorističkog djela!

Međutim, sasvim je sigurno, da većina Europljana ne želi europski rat. U europskim državama sasvim je sigurno, da većina državljana ne

želi građanski rat. Među Europljanima sasvim je sigurno, da većina ne želi ubijati, niti biti — ubijana. I u suvremenoj Europi, ako ima Europljana, koji ipak žele rat, ta želja i težnja proističe iz onih istih razloga i uzroka, iz kojih proističe suvremeni europski terorizam. Dakle jedino zbog t. zv. ekonomskih i egoloških faktora, koji uvjetuju hegemoniju i imperijalizam, te agresivnost i ekstenzivnost u suvremenoj Europi.

Suvremeni terorizam odozgo je iskaz jedne odlučne volje pojedinaca s vlašću, koju redovito sluša i služi neodlučna volja masa. U takvim nutrašnje-političkim i vanjsko-političkim prilikama terorizam odozdo je opet iskaz odlučnih volja bez vlasti zbog čega ih neodlučne mase ne slušaju i ne slijede. Zbog toga je u miru redovito uz teroriste odozgo uvijek većina, a uz teroriste odozdo uvijek manjina, dok je naprotiv u ratu redovito većina uz terorizam odozdo, a manjina uz terorizam odozgo.

Prema tome, svi oni, koji su u suvremenoj Europi nosioci tih ekonomskih neumjerenosti (kapitalisti!), i egoloških prekomjernosti (diktatori!), s apsolutnom vlašću i s prividnim većinama, moraju u momentima poljuljane vlasti računati, da će se sigurno zbiti obrt u većinskim i vlastodržačkim odnosima, ako se od strane uzročnika terorizma odozgo već prije ne usmjeri ekonomska neumjerenost u ekonomsku ravnomjernost, a egološka prekomjernost u egološku umjerenost.

Suvremenoj europskoj kulturi i civilizaciji treba mir, više nego išta. Međutim, u suvremenoj Europi, činjenica je, da se ekonomska neumjerenost (kapitalizam!) ni ukoliko ne usmjeruje ka ekonomskoj ravnomjernosti, t. j. pravednoj raspodjeli ekonomskih dobara. To znači, u Europi je kapitalizam još uvijek najuobičajeniji oblik privrednog djelovanja. Isto tako je činjenica, da se egološka prekomjernost ni ukoliko ne usmjeruje ka srednjemjernosti. To znači, u Europi je diktatura i hegemonija još uvijek najuobičajeniji oblik načina vladanja. Zbog jednoga i drugoga očito je, da su u suvremenoj Europi terorizam odozgo i terorizam odozdo činjenice, koje u budućoj Europi moraju kad tad izazvati rat. To se međutim nikako ne želi. Prema tome, da ne bude europskog rata, treba isključiti terorizam s državama i među državama, a da ne bude europskog terorizma, treba što prije onemogućiti opstanak kapitalističkih i imperijalističkih momenata u europskoj privredi, te diktatorskih i hegemonskih momenata u europskoj vanjskoj i nutarnjoj politici.

Policijskim i juridičkim mjerama, koje su danas najuobičajenije u borbi sa suvremenim europskim terorizmom, ovaj se odgađa, no ne isključuje, jer se može isključiti na miran način samo odlučnim reformama prekomjernosti i neumjerenosti. I samo na taj način bi suvremena terorizirana većina mogla prestati biti izvor opasnosti za europski mir.

Naprotiv ne pokuša li se, zbog općeg dobra i općeg mira, s ličnim dopuštanjima i popuštanjima, te pojedinačnim samoprijegorima i samopožrtvovanjima, tada će zbog tih faktora, s kojima se došlo do pojedinačnog i djelomičnog rušenja u Europi, neizostavno morati doći do totalnog i integralnog rušenja, do europskog rata. Nakon toga će terorizirana većina proizvesti teror većine. I tada će, iz toga terora, sve ono što nije moglo nastati milom, morati nastati silom, ubijanjem i rušenjem!

Biološkom nuždom svoga opstanka u budućnosti čovječanstvo, pa tako i ovaj dio u Europi, samo u sebi i po sebi sprječava svemu na svijetu i svemu u sebi, dakle, i ličnostima, da se osile toliko da onemoguće budući opstanak, mir, sreću i zadovoljstvo čovječanstva. Biološkom nuždom Europljani moraju živjeti. Njihova se obnova provesti ne mora, ali se u miru i milom može. Dakle, duh se europskog rata može eliminirati. Neimari suvremenog europskog međunarodnog terorizma mogu birati, i po tome izboru raditi. Slobodno, oni se mogu odlučiti, da li će dalje nastaviti po starome duhu s novim ratom, ili se obratiti, pa milom usmjeriti svoje nakane i svoja djela u duhu etičkog, nacionalnog i socijalnog, te političkog i ekonomskog mira i reda.

Vrijeme prolazi! Etika europske obnove ima svoj — kredit. Suvremeni europski terorizam je — opomena. Zbog toga taj kredit treba iskoristiti, dok je još jeftin i uz neznatne žrtve. Ličnosti, koje se tako odlično razumiju u iskorišćivanje strpljivosti teroriziranih masa treba da ga što prije iskoriste, ako ne žele da se sve ono obnavlja — silom, što se moglo obnoviti — milom!

Ante Oršanić

»NE ĆU DA IH GLADNE OTPUSTIM KUĆI . . .«

(Mat. 15, 32)

Došao je do ugla i bacio pogled na ploču: Invalidska ulica. Zastao je časkom, promotrio kuću jednu po jednu, što stoje kao putokazi u druge ulice i opet vode — nikuda . . . Dođe mu nešto da pođe tom ulicom, ali njegova sumnjičava narav prevlada smjesta taj poriv — odjednom mu postade jasna besmislenost toga tumaranja i besmislenost cijelog njegovog života. Izvadi sat i zagleda se u njega dugo i pažljivo kao čovjek, koji jedno radi, a drugo misli.

Bio je još mlad, energičnog profila i surovo izraženih crta, a ipak vrlo značajnih zbog jake misli. Jedno od onih lica, na kojem već dugo unapred možeš naslutiti bore, koje će — tako oko četrdesete — urezati oko usta neki tihi osmijeh.

»Ta sve je tako svejedno«, pomisli rezignirano, pa zapali cigaretu i polako upravi korake natrag, spor u kretnjama, da bi što kasnije nastupio momenat, kad će opet biti kod kuće, ne mogavši ništa više poduzeti, a ni spavati.

Odjednom zastade. Latentna misao, koju je sve dotle nesvijesno potiskivao, oslobodi se iz zavoja njegova mozga, konačno se više nije dala ušutkati. Čovjek zadršće:

»Kod kuće . . . kasnije . . . Kasnije se ipak moram vratiti onim prezrenim, dobro poznatim putem . . . Onda ću biti još nesretniji«, zaključi definitivno. Posljednje je riječi izgovorio glasno i potresao glavom, kao da ne želi dalje razmišljati. Ali misao se nije smirila. Uzalud se on trgao unazad, ona se, kao hladni gmizavac, i dalje vukla po moždanoj površini, plazila kroz nerve — mračna, teška, bolna, i na mahove graničila poremećenjem. Čovjek se tupo zagleda u vrške svojih cipela, pa opet naglim

pokretom glave omjeri firmament. Stajao je par časaka nepomično, pogrbljen, a onda polako sišao s asfalta i prošao kroz park. »Onda uopće ne ću više b i t i«, nastavi svojom prognozom, »odvojit ću se u mišiće, u kosti i meso ... postat ću nešto sasvim obično, poznato, neuvaženo ... Ali, gdje ću ostati j a? Postojim li uopće ja ... ili sam i ja apstrakcija ... ! Jesu li apstrakcije laži — ili su o n e istina?«

Odnekuda je izbio sat, čuo se otegnuti zvižduk neke lokomotive — daljine i pustolovine pozivale su u život. Petar Gorjan nesvijesno osluhnu, pa zaparavši prazno petom po šljunku, kojim bijahu posute sve staze, polako zaokrete oko neke crkve. Crveni, nenamazani zidovi bijahu još zaklonjeni skelama. Na prostranom trgu već se raširio neveseli dah velegradskog podneva, vrvjeli su radnici blijedih lica i praznih srdaca.

Petar Gorjan spusti se na jedan od porazbacanih balvana i uze dozivati. Duševne pustolovine, idejni krajolici! Ovaj svijet pred njegovim očima, ova ljudska košnica, ovi pokreti gomile ... to je konačno bilo nešto utješno ... nešto drago ... željeno. Kao otkrovenje biću, koje je odviše dugo stajalo, mraka i ćutanja inteligenciji, koja je bila odviše osjetljiva i prožeta sa odviše čula. Godila je grmljavina radnog dana, to kucanje i lupanje, to dizanje i strujanje ... neka mješavina zvukova kao od trenja mnogobrojnih tvrdih tjelesa, kao reska pjesma neke goleme pile — čas gore, čas dolje — kao zujanje mnogobrojnih insekata, tupo zvrčanje motora ... Kako je to umirivalo: ovaj živi mehanizam, ovo mirovanje misli!

Ali Petar Gorjan znao je, što vrijedi iluzija — vrijeme ga je u tome poučilo. Obuze ga nemir. Dobro je znao, što znače ti predznaci. Već je osjećao, kako se bol primiče k njemu. Kako je samo mogao ma i jedan tren misliti, da će se riješiti svojih muka, osloboditi sama sebe? Užasna je bila ta razorna moć u njemu, ona je već prelazila u predikciju i za ljude i za stvari, u strahovito predviđanje, koje mu je trovalo sreću, jer nije imao snage, da ga se odrekne. Petra Gorjana je prožimao samo osjećaj što ostaje čovjeku, kad se jedino još snebiva, kakovim ga je to spretnim varkama varao neprijatelj.

I doista, ubrzo zatim, rastrgavši velo snova, udari ga po nervima opomena »Čuvaj se!«. Iz gomile se odvajao individuum ...

Petar Gorjan doživljavao je divno čudo stvaranja. Sav se okrene, da dobro vidi, kakav je izgled kod drugog poprimala vlastita bol. Nemilosrdno otkri tajnu stvaranja: tamo je stajao stvoritelj, gospodar, bog — odvojeno od drugih. Rastao je u moćnom, božanskom osjećaju. Stvarao je. Smišljao je možda nešto novo, mijenjao prvobitne planove, osnovao u svjoj bilježnici drugu stazu prema drugim sporednim ulazima, skicirao neku fasadu, hvatao neki motiv za krovnu silhuetu, za okvir uzanih prozora ili za veličanstveno stubište, koji mu je donijela neka slučajna misao ili uspomena na neki zaboravljeni pejsaž. Dizao je ruke, opisivao krugove, utiskivao horizonte u pustu prazninu — ali se iz svekolikog kaosa izdizala samo tamna, beznačajna točka. Ostao je č o v j e k. O, Petar Gorjan poznavao je te lažne maske, kojima se prikriva istina, jer iznutra grize i rastvara. Ta morao je bjesniti na zidine, što su se unaokolo stisle i piljile jedna u drugu, zacijelo se rugao eklekticizmu krovne silhuete, ismijao smišljeno veličanstvo crkvenog tornja, kojim je nadvisivao okolne

krovove. Ništa nije bilo istina, lagao je kao hiljade drugih, vrištao prigušeno od strahovite praznine, koja dominira u njemu, živio kao što su živjeli i ostali njegovog soja i kao svjetovi robova, što će još živjeti, koji ne znaju za napor i umor, i koji vječno rade za vječnost svoga — ja... A konačno, kao svi na smrt bolesni, sa smiješkom na rubovima pomodrjelih usnica — mjesto u smrt — prelaze u apoteozu...

Petar Gorjan pritisne rukama sljepočnice: Buddha muči do bestjelesnog, nadzemaljskog savršenstva — Darwin pako mukom i borbom želi postići ovozemnu savršenost. Jednaka sredstva — protivni ciljevi. Komu da se čovjek utekne i gdje je onda istina?...

Unatoč svemu javljao se misterij...

Ono, što je živjelo u duhu, zagonetke iz sumračnog carstva osjećaja, mutna mješavina želja, čežnja, snova — m o z a k to nije dostojno oblikovao, u ostvarenju to je postala sitna ljudska narav sa svim obligatnim nelogičnostima. Obeščašćena i ponižena. Život, veliki, silni život bio je podmukao, išao je drugim putem, držao se postrance — bio je nedohvatljiv...

Petar Gorjan oćuti ponovno glodanje bojazni u zavojima mozga, u srcu mu je kopao strah od njegovog vlastitog — ja! Ludilo? Šta je to? Ne, to je bila osveta. Sa trideset i šest godina sazreli su plodovi, što ih je 20. vijek nosio u svom krilu i donijeli mu užasni dar: saznanje o nemoći duha, besmislenosti sintetičke akcije. Mozak se osvećivao kulturnom čovjeku današnjice, veliki, sveponjatni mozak, koji pokreće sisteme, svemirske maglene komplekse, cijeli universum... Taj mozak nije umio da obrazloži, da oblikuje i dovede u ravnotežu cilj sa sredstvima. Cilj je morao ostati po strani, pseudo-problem, metafizika, njega nije bilo mogućno predstaviti jedino pouzdanim sistemom, kojim se razumijeva, da su dva puta dva četiri...

A Petar Gorjan poznavao je jedino strasti uma, on je previše razumnim načinom isključio iz svoga života sve užitke i nije više mogao razumjeti zamke, koje su vrebale na njegovo tijelo. Samo se veoma bijedni karakter može pomiriti s tim, da gleda nesavršenost svoga ideala — vraćanje uvijek znači pad ukupne vrijednosti čovjekove...

Preostala je samo još obmana. Sva sadržina života, sva vrijednost čovjekovih ambicija, nada u budućnost, blaženi zaborav, tuga, opijanje, hipnoza, slatka, bolećiva, surova, konvulzivna — gorka! I zato, što su mogućnosti života u nerazmjeru sa žeđom za životom, što čovjeka neprestano izjeda ta žeđ, pa, kolikogod trpi zbog toga, ipak mu se sve gadi osim te žeđi — potražili su intelektualci, ti rafinirani ljudi, izvan vremena i prostora napitak, kojim bi ublažili vatru tih neutaživih čežnja. I našli su ga u bijelom makovom soku...

Petar Gorjan zadršće. Šta je to? Djelovanje apomorfine, očajanje ili — ludilo? Kraj svega, najviše ga je mučila potpuna beskorisnost njegove propasti, nešto je u njemu ostalo budno onda, kad je sve drugo biće bilo zaronilo u strašan san. Da je bar mogao zasititi svoju strast i osloboditi je se!... Jer taj čovjek, izmučen mukama što ih stvara samo bezobzirna logika uma, nije ni tražio zadovoljenje svojih čula, nego samo način da spasi da spasi — misao. Nitko ne mrzi toliko ovisnost od čula, kao jak

intelekt, a užasna slast, koju mu je pružalo spavanje, ispunjavala ga je samo gađenjem prema samomu sebi.

Šta je elementarni život i njegove male tegobe, prema strašnoj istini ovih riječi!...

Petar Gorjan zavidao je onom radniku, što se, obliven znojem, mučio oko jednog balvana, koga je dizalicom trebalo podići gore. Za čas, pa će — zaboraviv umor — sjesti negdje u kraj pored žene i spokojno pojesti svoj objed: komad crnog kruha i slanine... On instinktivno nasluti njegov život: ostatci radosti bljesnuše pored vječite mrzovolje, bezbrižni djetinji smijeh jeknu mu u ušima i zabrinuta kuknjava bremenite žene. Nejasna čežnja i tupi san. Nije dan dobro radnika, nego noć, kad više ništa ne zna o životu; mrtvi sati vode ga ranom jutru, gdje opet zove Moloh. Patio se i kinjio za svagdanji kruh, rasipao svoju snagu za »gomilanje kapitala« — ali je u njemu, pored čežnje i zavisti, živjela i vjera u mogućnost boljega. Uzrok njegove panje bio je stvaran, vidljiv — uklonjiv po njegovom vjerovanju. A to je već samo po sebi velika sreća: moći mrziti žestoko, strasno, pomamno, to je ipak bio neki pozitiv života. Ovaj je sasvim sigurno vjerovao, da na ovoj zemlji ima zelenih livada, gajeva, gdje se čovjek može sakriti i izgubiti; misao, da se sreća, njegova sreća, nalazi negdje — bogzna gdje na svijetu — da je ostvarljiva, pomagala mu je, da se održi nad mizerijom života. Muka svagdašnjice ipak nije bila vječita muka, više od mržnje potlačenih plamsala je vjera u život: individuum se vezivao sa zajednicom...

I što je više razmišljao, nastojeći odrediti svoje vlastito stanje, to mu se ono sve više činilo paradoksalno, čas bolje, čas gore od običnog manuelnog radnika. On nikada ne može prestati m i s l i t i, i baš zato, što razmišlja više nego onaj, on više trpi, dublje shvaća svoje stanje i ne podnosi ga. U tom je zakopana sva njegova unutarnja bol...

Petar Gorjan obazre se unaokolo kao čovjek, koji je pao u more i razmaše se rukama udarajući po razbacanim balvanima. Srce mu je skakalo kao kakav bezumni stvor, koji se baca o zidove svoje ćelije, ne bi li umakao. Podiđoše ga napadi bijesa, mučila ga i kidala potreba, da se osveti, da i on učini nešto zla...

Pa ipak se ta mržnja nije odnosila ni na jednog čovjeka, ni na jednu stvar. Mrzio je cijelu svoju mladost, mrzio svoje djetinjstvo, mlijeko, koje je sisao, i utrobu, u kojoj je ležao...

Ha — žena!...

Petar Gorjan skoči. Nešto zagonetno kao da je sinulo iz crnih zjenica, neki izraz nalik na požudu, koji je najednom preobrazio njegovo umorno lice i obasjalo ga daškom mladosti. Heureka! Napokon — napokon nešto pozitivno, napokon jedna mogućnost sintetičke akcije! Ako je istina, da se čovjek rađa zato, da užije život, onda — onda je bolje i ne roditi se...

Nabujali struk žene navede ga s grozovitom jasnoćom na zlu misao... A ta užarena misao uzbudila je na obranu sve, što se u njemu nakupilo potištenosti, skrivenosti i zloće. Najednom ga podiđe bezumni gnjev, obuza ga želja da učini nešto rđavo. Uzalud je sam sebi govorio, da on to ne će, uzalud se protiv te ideje bunilo sve, što je u njemu bilo pošteno i konvencionalno — ali nije vjerovao sebi.

I već osjeti, kako ga je nešto okrutno, neodoljivo trglo u udovima, tajanstveno ga vuklo nekuda, a on je znao kuda: htio je da osjeti perverznu jezu zločina, kako struji iz jagodica k srcu. Prevlada ga neka tuđa i zla naslada, ništa ga nije sprečavalo da joj popusti. Kakvo bi to bilo olakšanje, da i sam čini zlo, da zadaje boli, jer je njegov teret odviše težak... mozak mu je već u začetku zatrovao svako osjećanje, čak je i žudnja imala u njega izgled mržnje.

I predajući se sav toj mržnji spolova, Petar Gorjan pređe preko trga i vrati se nalijevo prema parku, kamo je upravo zašla mlada žena. Kraj njega su prolazili ljudi. Nije ih gledao i nije im odvraćao pozdrave. Ako ju stigne još kod zadnjeg džbunja, onda je spašen, jer je ono tamo gusto kao šuma i čovjek se može sakriti.

Uto se žena okrenu. Naivnim instinktom svoje klase ona nasluti, da ovaj čovjek ovdje nešto hoće, da nešto traži, što ne spada u njezin svijet. Mjesto je bilo pusto. Sumorno svijetlo dana nije moglo prodrijeti sjenu drveća, koja je zastrla gradske kuće s desne strane parka, a radnici oko novogradnje nisu ju više mogli dogledati. Ona zastade u nedoumici: nije imalo smisla vikati za pomoć samo zato, što je još netko prolazio pustim parkom. Zato pritegne jače vunenu maramu oko struka i ubrza korake.

Petar Gorjan potrči. Ono, što je bilo zločinačkog u njemu, razumjelo je sada zločine drugih. Mamilo ga je, da siđe u posljednju kloaku života, da u jednom jedinom danu proigra i rastepe svu svoju prošlost... Pa ipak, nešto je u njemu ostalo nepovezano, nešto nije nalazilo pravi kontakt sa situacijom. Šta je to bilo? Ili stid sam, ili strah da ga pokaže, ili slabost? Podilazio ga je osjećaj nekog podvostručenja: kao da je u isto vrijeme bio neznatni kukac što gradi sklonište, i pozorni promatrač, koji se nadnio nad životinjicom i bilježi njene pokrete...

Nije više mogao natrag, jer to je bio način, kojim se htio osloboditi, a ništa ne muči toliko, ne zarobljava toliko, koliko nada na zemaljsku sreću... Petar Gorjan mogao je odsada jasno predvidjeti, kako će izgledati njegove preostale godine, jer odsada se više ništa ne će promijeniti. A kad mu njegova prošlost tako pouzdano jamči, da će i odsada biti samo nesretan, što onda očekuje još od budućnosti? Čemu da u tajnosti jadikuje nad sobom, da bježi iz kraja u kraj samo zato, da bi drugamo prenesao svoje želje, uvijek iste želje? Sad je već bio prestar, da ušutka svoj jad lažnim nadama, sad je zato bio i odviše umoran. Poslije dugih godina, godina punih pustolovina, punih razočaranja, gađenja, dolazi napokon i čas, kad duša već ne može dalje, kad više ne će da se pokori tijelu i da ga slijedi na njegovom bijednom putu. Napustila ga je strpljivost. Jednoga bi dana, iz očajanja ili u nastupu bjesnila, svejedno počinio glupost, razbio obruč, poremetio red. Zašto dakle da tako dugo još trpi? Zar ga to čini boljim? Boljim! U njemu nema ničega više, samo mržnja i nasilje. Sunovratit će se u sve dubine užasa, ali ipak u istinski život! Opraštao je sudbini za pustu prošlost, za groznu sadašnjost, sve, samo ako mu ostane ta bijesna nada u sreću, u neko čudo, koje možda sprema za njega ovaj čas. Ta ne može biti mogućno, da je sve samo besmislena patnja, mora da negdje u vremenu ima jedan sat, jedan čas, koji ju

može otkupiti. Vječnost života ne počiva u vremenskoj trajnosti, ona može bljesnuti u jednom jedinom trenutku i biti — vječnost.

Dostigao je ženu sa nekoliko skokova i pograbio. Ona krikne i htjede da se okrene prema njemu, ali on, obuhvativši objema rukama tijelo, koje se otimalo, pade zajedno s njom na tle. Jedan je tren on klečao nepomično ćuteći pod rukama pokrete grudi, koje se dizahu i spuštahu od teškog disanja. Žena ga je gledala užasnuta i počela opet vikati sva izvan sebe od pomisli, da ju taj čovjek možda misli umoriti. Još je imala vremena da vidi, kako mu se opet vratila u oči srdžba kao neki val, koji mu je prevukao, zastr'o oči drugom bojom, a onda spusti vjeđe...

Držao ju je za vrat gušeći joj krikove u grlu. Kako godi nasilje! Činilo mu se, da mu niz ruke sve do prstiju struji nova snaga, one su se stiskale, širile, sklapale, sretne, nestrpljive, željne da se iživе kao dva živa stvora. Sad je najednom razumio ono nešto tajanstveno i olujno, ono, što mu je prije kod mnogokojeg užitka bilo nerazumljivo. Nije pripadao više ljudima, on je bio negdje izvan njih, negdje duboko ili visoko. Sad je tek osjetio, što je dano čovjeku, kakovu on vlast može da uživa u dobru i u zlu. Bol, slast, žalost, stid ili užas, ništa nije posebice osjećao: sve se stopilo u jedno, u samo jedan osjećaj, da ima u rukama život, veliki, silni život, a ne bijedni surogat... Činilo mu se, da sad prvi put osjeća srodnost sa svima što je životinjsko, prostačko, osjećao je, kako se opija vlastitom snagom i uživa potmulo, životinjski, a opet nekako nagonski i zdravo.

Zdravo?...

Petar Gorjan začepi ženina usta. Pričini mu se, kao da se pod njim zemlja ljulja, kao da su se smjesta pokrenula gola brda, pa nekuda plove. Trebalo bi nešto veoma važno da riješi, ali mozak u glavi kao da se prevrnuo, pa teško misli. Njegove su se šake dizale i spuštale, jedina mu je misao bila da ušutka te odvratne krikove, taj reski glas, koji mu je prodirao u mozak kao oštar nož i razdirao ga.

Najednom ga obuze strah, strah njegove žrtve. Oči ga ženine više nisu gledale, bile su izvraćene napinjući se da ne vide lice, koje se nadnijelo nad nju. Za čas se disanju pridružio hropac, zvuk, koji je zapravo izgledao kao rezultat blagog očaja, poniznog protesta, plač materije, koja — već napuštena i razlijena — izdaje od sebe zvukove, usvojene za vrijeme pređašnje, svijesne boli...

Muškarac se zaljulja i pritisne rukama sljepočnice. Nešto se u njemu pokrenulo, odnekuda je dopirao mlaz svijetla. O, nije to bila očekivana izvjesnost, očitovala se samo bljeskovima, koji su prijetili da još više izoštre i osvijetle bol...

Osluškivao je tim glasovima, da bi ih što bolje upio u pamćenje. Neki su od njih odjeknuli u njegovoj duši kao zvuk zvona u pustinji; beskonačno dugi pretrčali su ogromne prostore, izmjerili ih, ispunili ih sve, dijeleći obilato i radost i bol. Trebalo ih je sačuvati...

Petar Gorjan nije obraćao pažnju na to, da su ga sa svih strana opkolili ljudi, njegov je mozak tupo primao odjeke uzbuđenih glasova protesta, zgražanja i bijesa. Nije se ni trgnuo, kad su mu prišla dva čovjeka s blistavim dugmetima i isukanim sabljama. Sunce, koje se u

to već oslobodilo oblaka, odražavalo se u njima blistavim sjajem. Izgledalo je, kao da Petra Gorjana zanimaju sva ta beznačajna opažanja. Suvišan bi bio napor da hini ravnodušnost; mogao bi sad spavati sačuvavši ujednačen osmijeh i mir. A ta je ravnodušnost bila tako paradoksalna, da se nije zadržala samo na površini kože i mišića. Uzalud je tražio u sebi nešto nalik na strah — ostao je sam...

Njegovo iznureno tijelo nije osjećalo ni umora pri hodu. Kad popusti izvjesni stepen klonulosti, onda udovi više ništa ne trpe i slušaju sami od sebe volju, koja više nema snage, da im zapovijeda.

Ušavši u ćeliju zatvora, posrne nekoliko puta, padne na ležaj i zaspi gotovo u isti čas.

*

Shvatio je tek, pošto ga je sudac po drugi put upitao: — U kakovom ste odnosu bili prema pokojnici? —

Ah, da... to je valjda bilo potrebno saznati za eventualne olakšavajuće okolnosti.

Stajao je sad pred realnim, brutalnim događajem... Ne, pokojnica mu lično nije ništa skrivila, počinio je zločin dakle iz obijesti, iz drskosti, samo zato, jer mu je to godilo. Da, g o d i l o! U tome baš i jest središte problema!

Kako samo da objasni tu svoju pomamnu mržnju kao jednu od nužnih težnja, koje čovjek svijesno ili nesvijesno nosi u sebi? O, kako je teško bilo naći istinu, kad je život tako složen u svojim mnogobrojnim varijacijama; ono čisto intelektualno nemogućno je bilo kao apsolutno mjerilo. Samo je čovjek mjera svih stvari i sve treba dovesti na ljudsko; samo u osjećanju zadovoljstva može pojam istine imati smisla. Točak svega nosi individuum... No pojam zadovoljstva je rastezljiv i ne da se šablonski vezati na sve ljude. Ako bi svi ljudi počeli ubijati...

Petar Gorjan sklopi oči. Po nervima skakali su mu ogorčeni uzvici državnog tužioca, pekle su uplakane oči ostavljene siročadi pored mrkog lika očeva.

Jasno je bilo, da ima težnjâ, koje se moraju suzbiti, da rušiti takove, znači stvarati uslove za boljitak. Iz težnja pojedinca, koje traže zadovoljenje, još ne proizlazi, da u tom zadovoljavanju ne će biti onezadovoljen drugi pojedinac i cijela zajednica. Bez svakog daljnjeg razmišljanja, po sili zakonitosti, ostvaruje se zlo, gdje individuum ne nalazi više vezu sa zajednicom.

U to dopre do njega glas suca:

— Optuženiče, odgovorite na pitanje: osjećate li se krivim? —

Petar Gorjan bio je načisto sa sobom. Individualno shvaćanje može biti u sukobu sa zdravim razumom. Zato se ono i ne ispoljava kroz razum, nego kroz volju, moć, snagu. Samo ono, što se pokaže kao i s t i n s k o, ima pravo na opstanak i samo je ono po svojoj naravi — d o b r o. Potom je onda i put ukazan. U njemu zakuca srce. Iz čitavog kaosa iskrsavala je neka nejasna težnja za pravdom. Kako je to godilo, kako umirivalo!

Skoro je izgledalo, da je to uzdah olakšanja, kad je konačno odgovorio:

— Kriv sam.

Nije se ni uzbudio, kad mu je, prema jednoglasnom zaključku porote, saopćena osuda na smrt. Samo je toplo pogledao djecu pokojnice i lako kimnuo glavom. Između njih je sada vladalo neko pravno stanje, neki ljudski odnos...

Kad su se na izlazu zatvorila za njim vrata, zaklonivši sliku svijeta, pade mu na pamet drago selo, zabačeno usred surove prirode, naherena kućica i njegova rodbina. Majka se smiješila. Široko, ljubazno lice potsjećalo ga je na zlatnu svjetiljku pred glavnim oltarom... To izaziva bol u grudima. Ali samo za čas. Brzim koracima uputio se svojoj ćeliji.

Misao je bila spašena. Cijena nije bila prevelika.

Pred smrt je onda još skrušeno rekao: »Oče naš, koji jesi na nebesima...« Bilo je to mnogo ljepote u toj prastaroj molitvi Isusovoj. Umirivalo je čežnju i mahnitanje srdaca djece dvadesetog vijeka.

Frida Sudić

U MUZEJU — ČOVJEKA — GODINE 1980

Čuvar muzeja: »Evo našeg predka od prije 50 god.«
Posjetioci: »Gle, što ima čudnu njušku!«

L I S T A K

Književni prikazi

VELMAR JANKOVIĆ: POGLED S KALEMEGDANA

(Beograd 1938.)

Pisac je jasan, određen i iskren, i zbog toga treba njega pustiti da govori. U uvodnoj »Beleški« veli: »... način izlaganja rukovođen je potrebom da se orijentacija koju pruža nametne svojom etikom, njom u prvom redu.« Dalje veli: »... svaka reč treba da je akcija«, pa na kraju: »... pisac smatra da se unekoliko odužio svojim pobudama ako ovim svojim redovima izazove plodnu diskusiju, ili potstakne izvesne unutrašnje dialoge, za koje je odavna došlo vreme«.

Pisac želi definirati beogradskog čovjeka, i čini to u ovim sadržajima. Najprije donosi citat Karađorđa: »... mi ništa tuđe nećemo ticati, no sopstveno naše od starinah, koje je svemu svijetu poznato da je rođeno naše«. Zatim nastavlja: »Čovek beogradske životne orijentacije i njenog pogleda na svet ponikao je iz srpske narodne revolucije«. »Srpsku narodnu revoluciju počeo je i produžio seljak rob, stočar najpre pa zemljoradnik«. »Srpska narodna revolucija je samonikla pobuna robova, moralno potištenih i ekonomski podvlašćenih, koji su sačuvali svoje osnove čoveštva iz davnine...«. »Srpska narodna revolucija je neoboriv dokaz želje jednog naroda da osvoji izgubljeno mesto u svetu da bi u slobodi izgradio osnove svoga čoveštva« (str. 54). »Rezultatima te revolucije, posle konačnih ratova oslobođenja, pridružili su se hrvatski i slovenački narod, napuštajući, izgleda, svoju intra-austrijsku, bečko-peštansku životnu orijentaciju koja je trajala stolećima i pored toga što su se mnogi slojevi vođa i boraca u hrvatskom i slovenačkom narodu već ranije slobodno privoleli životnoj orijentaciji Srbije, Srpstva, Beograda. Ustanički i ratni deo narodne revolucije oslobođenja završen je 1918. Ostaje civilni deo: međuplemenski, socijalni i tehnički. Ali se ni oni ne mogu odvojiti od 1804. sve dok, kroz puno civilno i duhovno ujednačenje, ciljevi, koji su zaplamtjeli revolucijom 1804, ne budu izvršeni i njehova istorijska uloga trajno obezbeđena. Čovek koji se iz srpske narodne revolucije razvio psihološki i mentalitetski, koji je primio životnu orijentaciju Beograda kao predvodnika narodnih ciljeva, ima svoj osobeni stav u svetu. Čovek sa tim stavom je beogradski čovek. On je proizvod organskog perioda 1804—1918 koji je celina, jedinstveno trajanje istog procesa kroz pobune i ratove, političku i diplomatsku borbu, podvrgnutu neodstupno jednom vrhovnom cilju. To je u prvom redu čovek iz Srbije, pa onda i iz ostalih srpskih, hrvatskih ili slovenačkih krajeva, ali samo od onoga časa kad je kao polaznu tačku svoga nacionalno-političkog, a samim tim duhovnog i ekonomskog snalaženja, uzeo životnu orijentaciju s polaznom tačkom od 1804« (str. 53). »Ustanke i ratove Srbije, njen unutrašnji i spoljni razmah snaga, njenu va bank igru koja je dovela do oslobođenja i ujedinjenja, finansirali su — moralni izvori, ne materijalni. Oni su namakli i finansijske koji nikad nisu bili dovoljni; oni su zamenili i tehničke koji objektivno nisu bili na visini; oni su nadoknadili i vojno-tehničke nedostatke. Zato se davalo tako često preko svoje moći, s posljednjim agoničnim naprezanjima, zato su i čovek i imovina i porodica bili

uglavnom u velikoj liniji, samo u službi postavljenog ideala« (str. 63). »Ta strahovita agonična moralna koncentriranost digla je i održala Srbiju, Srpstvo i Beograd« (str. 61). »Lepši život ostavljen je drugima« (str. 61). »Ta je etika načinila istočnog čoveka beogradskog životnog snalaženja pobednikom od 1918. Ta etika je u dnu njegovih zahteva za jednakošću koja bi prenebregla ono što je neodvojivo od nje: jednakost kroz izjednačenje u žrtvi. U protivnom nema izjednačenja između istočnog i zapadnog čoveka beogradske životne orijentacije« (str. 132). »S mišlju domovine, koja je bila i ideja i stvarnost, išlo se radikalno do krajnjih granica, čak i preko državnih i formalnih granica. Tu je bilo, u tom pohodu, takoreći samo opšteg interesa. Samo zajednica. Ni nad, ni pod. Ni nadživot, ni podživot. Samo život koji se voljno pretvarao u smrt. I to je ne samo najveći srkski napor, nego i najveće doživljeno, stečeno merilo stvari i odnosa« (str. 64). »U času najveće pobede javlja se žalba za Srbijom. Kad beogradski čovek, istočni tip kao pobednik, pokazuje svoju najvišu meru samozataje, kad žrtvuje samostalnost Srbije, ime države, ime Srbina, počinje da se rađa u njemu njegovo najveće dosadanje iskušenje: da li ta najviša žrtva nije bila uzaludna kad može da bude i neshvaćena?« (str. 133). »Navikao sam i na podvalu i na zulum, ali od Turaka i Austrije — ne od braće. Imam sačuvane živce da izdržim dugo dok se oni ne snađu, ali ako baš mora biti ja ću se vratiti na Srbiju, ja imam na šta da se vratim« (str. 135). A što me nabeđuješ da sam jači i hegemonista i da imam mnogo više vlasti no ti, brate sa zapada, to je delom otuda što se ta vlast nastavlja iz Srbije koja je bila svoja i ničija više. Ne mogu da se odreknem i posljednjeg konca svoje sigurnosti« (str. 135). »Ko si? Šta si? Moj li si i naš balkanski ili samo svoj, odrečni čoveče sa zapada? (136)«.

»Kompleks duhovnih osnova srpske narodne zajednice sačinjavaju: hrišćanstvo kroz pravoslavlje, svetosavska narodna crkva, patrijarhalno-junačko shvatanje života, poštovanje predaka i ideja stare srpske države, čoveštvo sadržano u narodnoj pesmi i ostalom usmenom predanju, sačuvano u porodici i seljačkom domu, odnegovano narodnim jezikom. A od velikih svetskih uticaja koji se utkivaju u duševnost narodnu i deluju na nju jako: Vizantija i Turci«. (66). »Vera i narod, crkva i država nisu bile jedno drugom sredstvo, ni podvlaštena ni nametnuta sila, no jedna jedinstvena zajednica (72)«. »Nosilac srpske narodne revolucije je ceo narod, seljak sa svojim starešinama, crkve i knežine, sa vođama koje su iz njegove najčistije, najprisnije sredine spontano potekli. I duhovne i socijalno-ekonomske osnove toga naroda jedinstvene su i ujednačene: isti jezik, ista vera i crkva, isto osećanje istorijske, fizičke i moralne sudbine, jednako shvatanje života i životnih ciljeva; nema razlike ni po staležima ni po klasama . . .« (87). »A isto tako pokazao je jednu strasnu spremnost da se za postavljene ciljeve, koji su sami iz sebe organski rasli, muški založi do posljednjeg daha, do krajnje mere stradanja. Time je bila stvorena psihološka zrelost za ostvarenje nove države . . .« (88). ». . . Kolektivni je zaključak postao jasan: prema životnom neprijatelju, socijalnom eksploatatoru postoji samo jedan stav borbe na život i na smrt, bilo oružjem, bilo političkom borbom. A vrlo brzo potom gotova je u dubini nagona i druga odluka iste vrste, prema drugom krvnom neprijatelju, Austriji«. (str. 89). »Srpska narodna revolucija nije posledica političko-socijalnog prevrata koji je u idejnoj i socijalnoj strukturi Evrope izazvala Francuska revolucija. Srpska revolucija je nikla iz srpske muke i iz srpskog pojma o pravima građanina i čoveka« (str. 90). »Vizantiska kultura, ako ne jedino i isključivo, a ono svakako više no svi drugi faktori skupa, uticali su na život srpskog naroda i srpskih država« (97).

»Kalemegdanska pitanja«. »Da li se za ovo (današnje, jučerašnje, svima poznato iz novina ili iz razgovora) borio naš čovek od 1804 do 1918? Da li je baš to ta pravda, njen ritam, njeno ostvarenje? Da li su to ljudi koji treba da vode? Da li tako treba da se vrši vlast, vodi crkva, stvara društvo? Da li su to ljudi koji treba da vode? Da li tako treba da se vrši vlast, vodi crkva, stvara društvo? Da li je to naša mera

bratstva, jednakosti, slobode? Da li je to ta prava željena domovina? (113)«. »Od rajetina podanika, od drugorazrednog građanina imperijalnog, od kolonijalca postao svoj čovek, samostalan čovek, slobodan čovek. I uzeo sudbinu svoju u svoje ruke (104)«. »Nije lako biti slobodan ni kad si veliki, a kamo li kad si mali i dobrim delom dojučeranji rob. Još kad bi se sve snagom moglo postići, lakše bi nam bilo (107).« »Došlo je vreme, da se bude ne ono što bi se moglo biti, nego da se bude ono što jesi (108).«

O čovjeku i ljudima koji nijesu beogradske životne orijentacije od 1804 do 1918 pisac veli, među ostalim, i ovako: »To su mahom oni ljudi koji su se duhovno i politički orijentisali prema Beču, Rimu ili Carigradu, njihovi sadanji pretstavnici, njihovi ostaci, njihovi naslednici i poslednici (56).« »Evropski čovek, homo europäus, proizašao je iz cezarskog Rima i katoličkog Rima«. Od svih krajeva Evrope Balkan je najmanje Evropa. A na Balkanu, od hrišćana, najmanje su to Srbi i Bugari (96).« »Sav život hrvatskog čoveka, zapadnog našeg čoveka, zbivao se pod katoličkim svodom, u periferijskom odrazu celog katoličko-evropskog, latinskog života, sa reformacijom i protureformacijom (99)«. »Tek pred kraj XIX veka prodire i dobiva svoju organizaciju, prvenstveno političku, misao da dilema hrvatskog naroda nije u odabiranju između Pešte i Beča, nego da ima i jedno treće rešenje, van Pešte i Beča. Tu se napredna hrvatska misao, snalaženje našeg zapadnog čoveka, veže za rezultate beogradske životne orijentacije i istočnog čoveka.« »U znaku te unutrašnje borbe, te preorijentacije zapadnog čoveka, tog pre svega mentalnog odvajanja od Austrije i njene ‚Evrope', prošao je ceo vek«. »A n t i a u s t r i j s k a orijentacija dobila je svoje formalne sankcije, ali p r o b e o g r a d s k a preorijentacija je iznutra, duhovno, zaostala u svome toku i iznela jugoslavensko slobodno nastajanje na bolna raskršća (100)«. »Na delu, zajedničkoj saradnji, osetile su se razlike između onih naših ljudi koji su došli ispod Vizantije i Turaka i iz svojih sopstvenih napora revolucionarnih, i između onih koji su došli ispod uticaja Rima, Evrope, Austrije i priključili se rezultatima narodne revolucije (122).« »Prečani, (zapadni tip, svejedno koga plemena) koji su došli sa apstraktnom načelnošću i racionalnom idejnošću u Beograd, odnosno u posleratnu saradnju sa istočnim tipom beogradske orijentacije, nisu konkretno doživeli predratni p o l i t i č k i Beograd nego samo n a c i o n a l n i; nisu se s Beogradom stopili kroz svakodnevicu nego kroz ideju koja im je bila od davnine zajednička.« »Nacionalni prečanin, ako je upražnjavao cinizam zadnjih misli ili mučke podvale — on je to politički upražnjavao prema Austriji i Mađarskoj, a Srbijanac prema svome partijskom protivniku.« »Na tom raskršću mentaliteta uvređen je u ponosu i najboljim osećanjima prečanin i odmetnuo se u popovanje i kriticizam bez kraja; a Srbijanac, pogođen tom nadmoćnošću bez stečene zasluge, koja ne izdržava poređenje njegovih žrtava, oseća se odbijen i ponižen tim tutorisanjem iza kojega nepoverljivo sluti austrijanštinu (126).« »Osećanje ugroženosti beogradskog, istočnog čoveka od hrvatskog pitanja ne dolazi od Hrvata kao Hrvata. Težnja Hrvata za odvojenom upravom ne bi nikada pogodila Beograd. On je pogođen time što u hrvatskom kompleksu oseća kako deluju sile koje od Hrvata prave svoje sredstvo, s kojima se naši ljudi sa zapada udružuju protiv samih sebe. Sile prošlosti i sadašnjosti. Protivne učvršćenju beogradskog životnog snalaženja. Među njima nije hrvatska državnost, hrvatska autonomija; iako dolazi dockan i u nevreme, istočni čovek bi našao razumevanja i za to kad bi bilo samo to. Međutim tu je, kao neprijatelj, hrvatski najviše, a samim tim i srpski, usisani otrov iz prošlosti, austrijski toksin.« »... mnogo opasniji je austroidni tip malograđana, purgera iz varošice, u velikoj mera došljaka, pohrvaćenog polustranca, sa njegovim derivatima frankovca, tipičnog neprijatelja beogradske orijentacije (137).« »Njihov se stav ne izražava toliko u stvarnoj potvrdi hrvatskog nacionalizma i hrvatske političke samostalnosti koliko u bežanju od Beograda, u kidanju sa Beogradom.« »Sve ono što se o hrvatskom pitanju može iz politike, novina, istorije saznati, (a sve je to malo) istočni čovek se trudio da sazna (139).« »I, ako nema Srbije i Srpstva bez Beograda,

onda nema ni Jugoslavije bez Srpstva. A van Jugoslavije ne može se, — tako oseća beogradski čovek, — održati ni Hrvatsktvo.« »Srbima ostaje, i oslabljenima, mogućnost saživota sa Bugarima s kojima imaju bliže srodstvo po pravoslavlju, po podturskoj prošlosti i po zajedničkom interesu odbrane moravsko-vardarskog puta. Sa protivnom orijentacijom Hrvatima bi ostao samo život robova na nemačkom koridoru Berlin—Sušak ili na zoni vlasti Rim—Budimpešta.« »Pitanje hrvatsko sa ovog stanovišta postaje pitanje: da li će se Hrvati orijentisati prema Balkanu, što znači za definitivnu beogradsku orijentaciju. Cena tog definitivnog koraka je pri tom sporedna (141).« I t. d., i t. d.

Ova knjiga je nagrađena od Srpske Kraljevske akademije iz »zadužbine Pavla i Radojka Vukovića i sina im Petra«.

I. O.

TUGA KRIZANTEMA

U toplu krilu sivoga, uličnog stakla
vi snivate strte od bijele i otmjene tuge
i šumite lomnim, klonulim srcima,
koja je prva čežnja takla:
umrijeti, umrijeti čiste za jedne noći duge.

Dok sestrice vaše u udobnim vazama blijede
ili u mračnosti sobâ strepe pred poganom rukom,
a druge, opet, sirotice, i od bijede
drhte tihom nerečenom mukom
i bdiju nad logom nečijih mrtvih nadâ,
uz svijeće i suze, pune trpke radosti . . .

vi se bojite neočekivana pada,
vi se bojite nenadanih jadâ —
vi se bojite za vaše mladosti.

I tako molite jutrâ i noći,
što nad vama plove u luku,
za dobru, bijelu smrt, kad ćete netaknute poći
u jednu vječnu luku.

Vi se molite, da uvijek budete lijepe
i zato skrušeno obarate glave, od bjeline slijepe.

Zvonko Kuhar

HRVATSKA KNJIŽEVNA KRITIKA

(Dr. Antun Barac: Hrvatska književna kritika. Djela Akademije, knj. 34. Zagreb 1938.)

Sveučilišni profesor zagrebačkoga sveučilišta dr. Antun Barac izdao je u Akademijinoj ediciji historijski prikaz idejnoga razvoja hrvatske književne kritike od njezinih početaka do svjetskoga rata (1842—1914) pod natpisom »Hrvatska književna kritika«. Sav materijal je iznesen sa stajališta literarno-historijskoga. Prof. Barac se u svojemu naučnom djelu osobito osvrnuo na sva idejna strujanja što su dominirala u novijoj hrvatskoj književnosti, pa kako do sada nemamo bibliografije književne kritike, to je uz priloženi trud obavio i pionirski rad vrijedan priznanja i hvale.

Kritika kod Hrvata pojavljuje se s izdanjem »Kola« i prvim kritičkim ocjenama Stanka Vraza (1842). Otada zapravo i datira hrvatska književna kritika. Uz Vraza iznosi književno djelovanje Vebera, Jurkovića i njihovih suvremenika. Tek August Šenoa daje ton i odredjuje pravac hrvatskoj književnosti. Uz njega se pojavljuje i Franjo Marković, pa kako se počeo uvlačiti problem književnih struja, javljaju se i neki drugi vidjeniji kritici kao Janko Ibler, Josip Pasarić i Milivoj Šrepel. Oni su pretstavnici različitih problema i književnih principa koji su na neki način pripremali teren, da je poslije mogao prevladati modernistički pokret u našoj književnosti. Protiv Moderne su ustali najsilovitije Dinko Politeo i Jovan Hranilović. Do tada se književna kritika prilagodjivala kojekakvim obzirima, a osnivač moderne hrvatske književne kritike je zapravo Čedomil Jakša (Jakov Čuka). Kritici i ideolozi novih modernih strujanja u hrvatskoj literaturi jesu: Milivoj Dežman (Ivanov), Milutin Cihlař (Nehajev), Branimir Livadić, Milan Šarić, P. S. Mikov (Petar Skok), Ivan Krnic i dr., koji su ujedno i pretstavnici nove književne generacije. Među Mladima naročito se ističu Milan Marjanović i A. G. Matoš. Karakteristika svih tih naših književnih kritika je, da unisono ističu potrebu nacionalnoga duha u književnosti i traže, da interesi literature budu podvrgnuti općim interesima naroda, kao što hrvatska književnost mora da bude izražaj narodnog duha i hrvatskih prilika, što se osobito opaža kod Matoša. On je ujedno i ideolog nacionalizma, oživljava smisao za historijske vrijednosti, stvara kult narodne energije i ističe potrebu dodira s rođenom zemljom. Prema tome nacionalna i moralna funkcija jasno je naglašavana u našoj književnosti kao njezina najvažnija komponenta. Na koncu je prof. Barac podao Kritiku kritike. Izneseni historijski materijal obrađen je pregledno i metodički, pa su studije pisane lijepom esejističkom formom.

Sa svojim dosadašnjim naučnim radovima ime prof. dra Antuna Barca je dovoljno poznato u našim naučnim krugovima kao i širim literarnim redovima. Dr. Barac je poznat kao nepristran, solidan i ozbiljan kritik, a u svojim naučnim radnjama kao marljivi istraživač i vrsni interpretator i sintetičar predmeta koji studira i o kojemu govori. S Hrvatskom književnom kritikom iznio je mnoga književna pitanja i podao im autentično tumačenje, pa historijski prikaz hrvatske književne kritike je ujedno i poučan pregled našega višegodišnjega kulturnog i nacionalnoga stvaranja, što se pregledno i cjelovito razabire baš iz najnovijega naučnoga rada prof. Antuna Barca.

Branko Krmpotić

ANNALES DE L'INSTITUT FRANÇAIS DE ZAGREB — BROJ 2—3

Kako smo već kod prvog broja Anala naglasili, ova će periodska publikacija Francuskog instituta u Zagrebu mnogo pridonijeti upoznavanju kulturnih, političkih i ostalih prilika među Hrvatima. Na temelju sadržaja dosadašnjih triju brojeva ne može se doduše još dati konačna riječ o ustaljenom nekom smjeru u odabiranju građe. Ipak možemo primjetiti, da su se do sada isključivo obrađivale prilike unazad nekoliko decenija, dok se o današnjim prilikama među Hrvatima i današnjim pogle-

dima Hrvata na Francusku malo pisalo. Premda treba iscrpsti sve izvore o djelovanju Francuza u doba Ilirskih provincija, pa kasnije sredinom prošlog stoljeća u doba jakog utjecaja Francuske na naše duhovno stvaranje, mislimo, da se u jednom ili dva članka može u svakom broju baviti i savremenim hrvatskim prilikama. A ovo bi bilo omogućeno tim prije, što za Anale ne bi postojale uobičajene »tehničke« poteškoće (Anali se naime štampaju u Francuskoj!).

Među člancima u ovom dvobroju ističemo na prvom mjestu »Bilješke o Francuzima u literaturi ilirizma«, u kojima Antun Barac prikazuje dva razdoblja u gledanju Hrvata na Francuze, kako se to očitovalo u literaturi. Naime do 1848, pod pritiskom Beča, u cilju da se ukloni svaka uspomena na upravljanje Francuza našim pokrajinama, kako ne bi »pogubne slobodarske misli« našle odjeka u širjim slojevima, nosi hrvatska literatura protufrancuski ton, zadojena je nekim duhom nesklonim Francuzima. Tako je za ovaj period »protufrancuskog stava« značajno, da je na pr. Gajeva »Još Hrvatska nij propala«, što ju je god. 1835. štampao u Danici, nosila u podnaslovu izraze odanosti caru i kralju Franji, a protiv Francuza iz 1813. godine, a da sama pjesma nema inače nikakve bliže veze s boravkom Francuza kod nas. U godini 1848. nastupa obrat. Cenzura je popustila, a u literaturi se odmah počelo simpatično govoriti o slobodarskim i kulturnim vrednotama Francuza.

Prof. A. Dabinović piše o »Revolucionarnoj Francuskoj i balkanskim zemljama«. U opširnom članku iznosi Aleksander Ugrenović aktivnost Francuza između god. 1809.—1813. na polju održavanja, racionalnog iskorišćivanja i obnavljanja šuma u nekadašnjim Ilirskim provincijama, te samu podjelu zemljišta obzirom na šumsku upravu. U preglednom sastavu iznosi Ivo Hergešić razne faze u izdavalačkom radu Matice Hrvatske, naročito pak sa francuskog stanovišta. Završetak članka jest apel na Maticu, da o proslavi svoje 100-godišnjice izda potpunu bibliografiju svojih izdanja. Treba se nadati, da će nam Matica Hrvatska godine 1942. donijeti cijelu bibliografsku bilancu svojih izdanja, što će biti lijepa slika plodnog i zaslužnog rada.

Od ostalih priloga spominjemo: »Neobjavljeni dokumenti o životu Banduri-a u Parisu« (J. D.), zatim »O jednoj francuskoj posveti« (R. M.), te prikaz života i rada Dra Nikole Andrića o sedamdeset godišnjici života, iz pera Ive Hergešića. J. H. piše o Zoli u Hrvatskoj, naročitim obzirom na prevode njegovih djela kod nas. U vezi s 150 godišnjicom smrti Rugjera Boškovića iznosi V. Varićak u pregledu znatnije momente iz života i rada velikog hrvatskog filozofa i učenjaka.

Nadamo se, da će urednik nastojati pružiti francuskoj, a i ostaloj evropskoj javnosti, također materijal o današnjim prilikama, te povećavši krug saradnika pridonijeti mnogo raznolikosti i bogatstvu ove publikacije, koja ima sve preduvjete, da uspješno vrši svoju zadaću: što bolje upoznati Francuze o prilikama kod nas, te pomalo donijeti sliku Francuske, kakva je ona u našim očima. **Stipe Mosner**

ALIJA NAMETAK: DOBRI BOŠNJANI.

(Redovno izdanje Matice Hrvatske za 1937.)

Nametak se odavna afirmirao kao čvrst, siguran pripovjedač. Posjeduje dva velika književna dara: dar divna jezika, kojim ga je impregnirala sredina, iz koje je izrastao i kojim izražava puninu života bosanski odmjereno i duboko, te dar izdiferensirana opažanja i najsitnijih detalja. A baš ti detalji, koji su u ličnosti jednoga muslimanskoga seljaka svi jednako važni i značajni, najviše doprinose Nametkovoj pripovjedalačkoj snazi, da kroz njih izrazi patrijarhalnu sredinu, »gdje još uvijek dobrodušan narod živi« i gdje se još i danas »siju priče«. Ovo Nametkovo detaljiziranje i zastajkivanje na lokalnoj boji svakoga izraza i svake misli učinilo ga je popularnim piscem svoga kraja, te je najtipičniji hercegovački književnik. On je pače toliko hercegovački, da u ovoj najnovijoj knjizi nije birao forme, nije uopće stvarao literaturu, nego je nenamješteno i mirno hvatao momentskice svojih ljudi. Zapisao jedino njihove razgovore, opisivao žive zgode i istinska

zbivanja kao neki reporter duše čitavoga jednoga sloja dobrih Bošnjana. Skoro nije važno o čemu se radi, ni kako bi se imala zvati u književnoj formi ova ili ona stvar od tih četrnaest crtica, novela i pripovijesti, kako ih je od nužde nazvao sam autor. Osjeća se, da je svaka stvar napisana sretno, u finoj mjeri, oživljena od prvoga retka specifičnim dijalogom hercegovačkih seljaka, koji je uvijek kratak, mudar, pregnantan, prepun čovještva. Ti jedinstveni ljudi kao da i ne znaju govoriti uzaludne stvari, svaka im je iz duše za dušu. Često sam osjetio na licu mjesta kao i u Nametkovim pripovijestima, da su ti ljudi svijesni svoje lakonske mudrosti i čvrstoće izraza, kojega oni s nekim nepritajenim ponosom čuvaju kao svetu baštinu neke zlatne tradicije. Nametak je, izgleda to shvatio i iskreno doživio, pa predaje dalje kao dio samoga sebe. Baš stoga u ovim radovima nema ni truna literature, ni knjištva, ni zastavonoštva, ni fraza. Sve je prisni život, elementarnost i umjetnička jednina.

Svijet ovih Nametkovih crtica i novela adekvatno je obilježen pojmom natpisa knjige. To su uistini »Dobri Bošnjani«. U dnu njihova bića je ukopana etička jezgra čovještva i po tom iskonskom glasu savjesti se opredjeljuju na rakrsnicama života za puteve časti, poštenja, muževne riječi, vjerskoga uvjerenja i t. d.

Ipak neka blaga jeza podilazi čovjeka u susretu s ovim ljudima, makar oni nisu slični Andrićevim muslimanima, kojima je seksualno do paroksizma zamračilo vid. Nametkovi muslimani su trijezni, siromašni i čestiti ljudi, ali bilo kroz priču, bilo kroz religijsku zatvorenost i strogost, bilo kroz bračne odnose, uvijek pažljivo oko nailazi na neki hladni, fatalistički prizvuk, na neku seksualno jezovitu prapodlogu, koja trese ovim dušama i ovija sav njihov život. Naročito su u tom pogledu značajni radovi »Ispod planinskih vrhova«, »Dobri Bošnjanin«, »Začarano ogledalo« i »San čovjeka božjega«. Ove dvije posljednje pripovijesti su još od posebnog značenja obzirom na religijoznu problematiku muslimanskoga svijeta, kojoj Nametak pristupa iskreno, bez skepticizma i ironije. Naprotiv problem grijeha i dužnosti je u pripovijesti »San čovjeka Božjega« iznesen s toliko neposrednosti i zdravoga realizma, da je to rijedak slučaj u našoj novijoj novelistici, iz koje je uopće protjeran problem grijeha u metafizičkom smislu.

»Umetaljka« i njena varijacija »Skoka iz ćusteke« dvije su uzorne crtice, kojima je, u kondenziranoj i napetoj dramatici kao i u psihološkoj vibraciji neke apsolutne nepogrešivosti, teško naći ravnih. Na same tri stranice, svaka od njih izražava sve, što se može reći o tom jedinstvenom viteštvu hercegovačke omladine. Teško da će na tom terenu itko ikada prebaciti Nametka. To su naprosto sažete, destilirane ljepote, naročito intenzivna »Umetaljka«.

Vrlo su interesantne novele širega zamaha: »Božja ptičica«, »Susret«, »Ljudi iz krša« i »Preporuka«. Ima tu bezbroj tipova hercegovačkoga ponosa, siromaštva, švercovanja duhana, borbe za goli život i čast. »»Preporuka« je možda najslabija, jer joj je motiv već izgubio svježinu, pa joj fali čar spontanog iznenađenja. Izrabljivanje ženskoga osoblja po kancelarijama i previše je općenita stvar, a da bi joj se moglo pa makar i u specificiranoj sredini pridodati pogdjekoji novi akcenat. Ta je stvar, koliko se sjećamo, napisana pred nekoliko godina, kada je sve bila narkotizirala »socijalna« književna moda. Koliko se nad tim izdiže i po koncepciji i po svježini vanredno pisana novela »Ljudi iz krša«, koja predstavlja malu epopeju duhanskih žrtava, koje hercegovačko siromaštvo ustrajno i strpljivo polaže na oltar života.

Na koncu je dodan tumač turskih riječi, koje ugodno začinjaju nekom blagom sočnošću život i štivo ove uspjele knjižice.

D. Žanko

RAD AKADEMIJE 260.

U 260. knjizi Rada A. (razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga, 1938.) nalaze se dvije historijske rasprave i to Lj. Hauptmanna: Mariborske studije i P. Butorca: Boka Kotorska prema narodnom pokretu u revolucionarnoj godini 1848.

Rasprava Lj. Hauptmanna sastoji se od tri nezavisna dijela. U prvom dijelu raspravlja pisac o podrijetlu mariborske gospode nastavljajući svoje genealogijske studije o plemstvu slovenskih zemalja, koje je inače velikim dijelom njemačkog podrijetla. Hauptmann utvrđuje i za mariborsku gospodu, da potječu iz kruga gornjoaustrijskih plemića, od Gundaharovića, kojih se jedna grana sredinom 12. st. preselila u Štajersku. — U drugom dijelu raspravlja se o postanku Maribora, kojega se grad prvi put spominje 1164., a samo naselje dvadesetak godina kasnije. Hauptmann konstatira, da je grad nastao prije naselja, i da posljednje ima pravilan tloris, pa se stoga nije razvila iz starijeg sela ili podgrađa, nego je planski osnovano. Maribor je osnovan radi strategijskih razloga, kao uporište protiv Madžara. Njima je branio prolaz iz Podravine, koja je inače bila vjekovima poprište njihovih zuluma, u srednje Pomurje. — U trećem dijelu raspravlja pisac o postanku štajerskog ministerijalstva, iz kojeg se razvilo niže plemstvo. Dok se inače ministerijalstvo razvilo često iz sloja neslobodnih ljudi, za štajerske ministerijalce utvrđuje Hauptmann, da su potekli iz slobodnog korijena.

Današnji kotorski biskup Pavao Butorac pronašao je u općinskom arhivu u Perastu isprave, na osnovu kojih je napisao raspravu pod gore spomenutim naslovom. Neke su od tih isprava objelodanjene na kraju rasprave.

Pokret za sjedinjenjem Dalmacije s banskom Hrvatskom, koji se javio odmah iza propasti mletačke republike (1797.) oživio je ponovno godine 1848. Tad su županije i gradovi banske Hrvatske razaslali pozive i proglase na pojedine dalmatinske općine, da se pridruže pokretu za sjedinjenje. Potaknuti ovim pozivima sastali su se predstavnici Boke Kotorske 13. VI. 1848. u Prčanju. S toga zborovanja poslaše hrvatskom saboru odgovor, u kojem ističu svoju suglasnost u pitanju sjedinjenja. Ističu pri tom tek ogradu s obzirom na odnos Hrvatske prema kruni sv. Stjepana želeći, da se jugoslavenske zemlje ujedine pod cesarskim štitom bez utjecaja tuđih narodnosti talijanske, madžarske i njemačke s nadom, da će i cijelo habsburško carstvo putem federacije dobiti slavenski značaj. Ovu je akciju za sjedinjenjem podupro i crnogorski vladika Petar II. Petrović Njegoš upravivši na Bokelje poziv »da budu srcem i dušom privrženi svojoj narodnosti i posvema vjerni i poslušni Jelačiću, prvom jednoplemenom banu trojedne kraljevine«. Kad je na jesen 1848. ban Jelačić došao u Kotor, Bokelji su ga zanosno dočekali kao predstavnika velikog narodnog pokreta, a osobito ideje sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Pisac ističe, kako su se Bokelji obih vjera i dalje zanosili ovom idejom, a simbol joj je bila hrvatska trobojka na bokeljskim brodovima — sve do u najnovije doba. Zadnjih decenija prošlog stoljeća dolazi do preokreta, i god. 1877. Š. M. Ljubiša otvoreno ustaje u ime svojih sunarodnjaka na dalmatinskom saboru protiv sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. **Dr. Z. D.**

DR. J. MAKANEC: MARKSISTIČKA FILOSOFIJA PRIRODE

(Matica Hrvatska, Zagreb 1938.)

Danas proživljavamo sveukupni pad marksističkog materijalizma: na ekonomskom, povijesnom, filosofskom, religioznom i prirodoznanstvenom području. Život se naprosto nije htio ravnati po shemi marksističkog shvaćanja, i prirodno je, da su političari, moralisti, filosofi i učenjaci morali shemu napustiti, ako su željili ozbiljno dokazati, da istinu traže i istinu nalaze.

Knjiga Dr. Makanca predstavlja vrlo uspjela razlaganja o neuspjehu marksističkog naziranja u problemima života. Vidimo očito, da se uopće ne može govoriti o tome, da bi marksističko shvaćanje predstavljalo neko napredno i moderno shvaćanje. Upravo obrnuto, ono se pojavljuje reakcionarno, ukrućeno, dogmatično i nesavremeno. Zaostaje za otkrićima na polju fizike, kemije i biologije. Stvarno, uzevši marksizam totalno, on nam se pojavljuje kao jedna historijska epoha materijalističke misli, koja se u Evropi iživila, i sad je u nestajanju.

Riječi napredno, progresivno, moderno zvuče uz marksizam sasvim prazno i uzaludno.

Marksizam bi međutim sve prebolio lako, držao se na visini, da nije izgubio bitku upravo na ona dva uporišta, koja je sam označio glavnima, — na društveno-ekonomskom i prirodoznanstvenom. Diktatura mehanizma potpuno je skrahirala na ova dva uporišta i sad nema više nikakva izlaza, nego reakcija, pad i uskogrudno natezanje uz zastarjele materijalističke dogme.

Dr. Makanec ne obrađuje marksističko naziranje na području društveno-ekonomskom, nego samo na području filosofije i prirodnih nauka. Obrađivanje pisca je vrlo živo, duhovito i mjestimično polemično. Kadkad je u tome malo i pretjerao, pa naveo i ono, što je moglo i trebalo izostaviti, ili pobliže razjasniti. Tako na pr. na strani 45 veli pisac ovako: »Izrabljivanjem tuđe radne snage nije povrijeđen ni jedan prirodni zakon. Izrabljivanje sirotinje potpuno je u skladu s prirodnim zakonima, ali nije u skladu s etičkima! I kad se mi protiv toga izrabljivanja revoltiramo, revoltiramo se protiv prirodnih zakona u ime nečega, što je više od njih!« S kojim je prirodnim zakonom potpuno u skladu izrabljivanje sirotinje? Na strani 51 veli pisac: »Mišljenje je u svojoj biti stvaralački faktor, iako je u svom stvaranju determinirano i ograničeno empirijskim stanjem stvari«. O ovome »ograničeno«, a u svakom slučaju »determinirano« trebalo je nešto više reći, ili izostaviti. Nepotrebna je također i ovakva karikaturna kritika: »... u sastavu matematičkih zakonitosti ne bi se apsolutno ništa promijenilo, kad bi ljudi imali ne deset nego šest ili četrnaest prstiju«, a nasuprot Engelsovoj rečenici: »Deset prstiju, na kojima su ljudi naučili brojati, sve su drugo samo ne slobodna tvorevina razuma«, — tim više što inače ozbiljno raspravlja. Sumnjivo je »dokazana« tvrdnja: »... napredak prirodnih nauka datira baš od one epohe, kad su one svijesno odustale od svakog raspravljanja o biti svijeta i isto se tako svijesno ograničile na istraživanje matematički odredivih odnosa među objektima vanjskoga iskustva«.

Međutim, ne gledajući na ovo nekoliko zamjerki ili na još po koju drugu, cijela knjiga predstavlja sjajan prilog suvremenoj i doista naprednoj filosofskoj i prirodoznanstvenoj orijentaciji. Matica Hrvatska je dobro učinila, što popularizira suvremenu filosofsku misao u hrvatski narod, i time nam omogućuje uporedno koračanje s evropskim narodima. **O.**

Kazalište

BOŽO LOVRIĆ: ŽENE

U ovogodišnjem repertoiru nije bilo drame sa više pretenzija a s manje uspjeha. »Potenciram Dalmaciju. Nije tu ništa izmišljeno, već produbljeno, preobraženo u simbol. Držim se načela Michelangela ...« i još koješta, napisao je autor pred premijeru, a kad se zastor počeo spuštati iza dovršenih činova, tjeskobna šutnja nezadovoljne publike nije čak imala obzira ni prema čestitom naporu naših glumaca. »Žene« ne doživješe ni reprize.

Poznat je neuspjeh Lovrićeva simboliziranja sa »Sinom« pred petnaestak godina, kada se još u ekspresionističkom eksperimentiranju moglo koješta progutati, pa je stoga trebalo biti oprezniji sa Lovrićevim novim »produbljenim« i »u simbol preobraženim« komadom.

Lovrićeve »Žene« su neuspjeh, jer sva njihova patetika situacijâ, kojih je bezbroj i koje sve žive same za sebe a ne u cjelini, pa onaj povišeni ton stila i onaj čovječanski izražaj poniznosti i pokore uz najsiroviju divljinu čovjeka-bestije, — sve to smjera ne prema životu nego prema umišljenoj konstrukciji simbola. Kad je govor o životu, Lovrić odgovara: jest i nije!

Njegov mornar Grga je postavljen usred pozornice, da kroz tri čina raskoračen na jednom te istom mjestu, zasukanih rukava, kriminalne duše, prepun psosti, blasfemijâ, prostote, grubosti i prazne nadutosti galami i junači se svojim jakim tijelom proklinjući svoj život i uništavajući život drugih, naročito život svih žena, koje se s njime sretnu. Četiri su žene izišle preda nj (on nepomično lomata na istome mjestu): djevojka Nina — nju će iza groznih scena najgadnije muške surovosti baciti u more; djevojčura Lola — s njom će se naganjati kao pseto; djevojka Lenka, nju će zavesti i upropastiti u sukobu sa njezinim ocem kapetanom, koji ju ne da; Stana, starica, njegova nezakonita majka, na koju je sasuo svu strahotu svoga rječnika, a taman ni za što. Sve su žene žrtve elementarne moralne podivljalosti jednoga jakote, pred kojim su svi ostali mornari kržljavci i idioti, koji ne znaju zapravo ni govoriti.

Suprotstavlja mu se jedino kapetan, također divlji vuk, koji pretjerano čuva svoju Lenku. Kapetan puca, ne pogađa, ali Lenka se bacila u more, a dva vuka ostaju na životu, da se grizu, i mrze, i pate do smrti u znaku poniženja i pokore.

Bez obzira na to, da li naša Dalmacija rađa ovakove neljude, i da li ovi Lovrićevi »tipovi« mogu istinski predstavljati Dalmatince, ribare i mornare, naročito pred stranom publikom u Čehoslovačkoj, u ovoj drami je potenciran nerazmjer između života i simbola tako, da život Lovrićevih lica nije više bio život nego konstrukcija oko raspoloženoga Grge, a simbol se izgubio u perifernim uzrujavanjima namjesto da se izdigne u zgusnutoj i jedinstvenoj cjelini Grgine sudbine motivirane bilo kakovom preobrazbom iz vuka u čovjeka.

Lovrić kao dramski pisac posjeduje samo verbalnu teatralnost i vještinu bučnih efekata, koji se nažalost uvijek rasplinjuju sami u sebi ne stvarajući zdrave scenske situacije, u kojoj bi mogao doći do izražaja živ čovjek u realnom odnosu sa ostalim ljudima. **D. Ž.**

FRANTIŠEK LANGER: BROJ 72.

Posljednja premijera, pače posljednja predstava ove sezone — najbolja je premijera i najznačajnija predstava, pače visoki umjetnički, tehnički i stilski novitet i uspjeh.

U jednoj kaznionici je upravitelj dopustio kažnjenicima priređivati predstave, pa je jednom takvom zgodom pozvao malo društvance da prisustvuje predstavi, koju je napisala kažnjenica br. 72. I doista na maloj improviziranoj pozornici se odigrava potresna drama jedne nesretne žene, koja je nevina osuđena na dvadeset godina tamnice. Izrabljivana i izmučena od propala muža, kartaša i varalice, nailazi jednoga dana na plemenita čovjeka, koji da spasi njenu čast ubija njezina muža i nestane. Sud je, jer nije bilo nikakva dokaznog materijala, osudio nju kao ubojicu. Ulogu nevino osuđene igra sama autorica, broj 72, koja na koncu u divnom lirskom monologu razgovara sa vremenom, satom i minutama, koje sporo, nepomično sporo, odmiču nad njenih izgubljenih dvadeset godina.

Kada se spustio mali zastor kaznioničke pozornice, publika se već pretopila sa upraviteljevim društvancem u jedan savršeno jedinstven kolektiv, kojemu je ova snažna, odlično postavljena predstavica udahnula novu ličnost, ličnost nevino osuđene patnice Marte; kolektiv, u kojemu se u novoj šarmantnoj realnosti probudiše čvrsti sudovi moralne savjesti. Time je prvi dio bio završen, ali sada je istom nastala originalna scenska situacija: što će biti sa brojem 72? Ta to je živo, identično biće sa Martom iz predstave. To je zapravo Marta, nesretna gospođa Marta, nevino osuđena Marta. Predstava je doduše dokazala, da je Marta nevina, ali to je samo predstava, u gruboj realnosti ona je samo broj 72. Upravitelj i njegovo društvance je zbunjeno, sva je publika zbunjena. Što sada?

Naglo iskače jedan kažnjenik Melichor i želi, da se posljednje scene ponove, da se doslovno ponove, ali on će igrati onoga ubojicu. Društvance (koje ovdje zapravo igra publiku i govori u ime publike i savršeno jednako misli i osjeća kao

publika u gledalištu) dozvoljava tu zagonetnu reprizu, koja počinje pod tajnovitim i zagonetnim okolnostima, da se što dalje, to odličnije razvija u improviziranu ilustraciju istinske sudbine pravoga ubojice, koji se nije mogao javiti sudu, jer je i sam bio u jednom nesporazumu uhapšen u času, kad je vratio naivnom vlasniku od Martina muža ukradeni novac.

Sada je istom bilo bjelodano dokazano, da je broj 72 nevino osuđen, ali dok se društvance povuklo duboko impresionirano još i novom sudbinom nevinoga Melichera, naglo se pred spuštenim malim zastorom odigrala čitava jedna nova drama, kristalna lirska drama, minijaturni biser dramske tehnike, koja se poslužila sa specijalnim glumačkim intermezzom da riješi teški psihološki čvor života.

Marta je osamnaest godina proboravila u tamnici, ali u njenoj duši je tinjala sitna iskra one tajnovite životne sreće, koju samo žena može posjedovati: onaj, koji se nije više javio, ubio je moga muža da spasi mene. Ali eto, uskočio je Melichor i ponovio taj prizor, iz kojega se više razabiralo, da je on ubio radi oteta novca, nego radi nje, jer Melichor u svojoj reprizi nije više onaj fini, nježni lik plemenita prijatelja iz njezine premijere. Rastvara se naglo ponor najstrašnije boli u poniženoj iluziji. Melichor je doduše uvjerava, da nije ubio da spasi novac nego i nešto drugo ga je natjeralo da ubije u onom strašnom času. Što je to drugo? Neuk je on i surov čovjek. Ne zna to izreći. Zaboga brže! Već smo u kulminaciji tjeskobe, nade i straha. Najednom se događa u modernoj drami rijedak slučaj: prisutni kažnjenik, bivši slavni glumac Kolben shvaća situaciju i nagovara Melichora neka se popne na malu pozornicu i neka tu iskaže umjetničkom realnošću ono, što ne zna izraziti ovom svakidašnjom, neka glumačkom magijom reproducira dušu, kad je ubijao Martina muža. Pa kad mu nije uspjelo nagovoriti zbunjenoga Melichora, razgrće zastore, skače na pozornicu i sam kao da se opio iz zlatnoga pehara glumačke umjetnosti stvara jedinstvenu kazališnu elokventnu patetiku, koja je tolikom toplinom i dinamizmom provocirala i moralnu i fizičku akciju, da je preobražena Marta kao oslobođena ptica poletila u zagrljaj Melichoru. Osjećaj kao da se stvorila duša. Rijetko je kojem dramatiku iza Šekspira uspjelo stvoriti tako divnu apologiju dramatske umjetnosti kao što je to Langeru u ovoj sitnoj epizodi. Time je, u času teške krize kazališta, obranjen misterijozni privilegij, s u v e r e n a m o ć, koju dramatska umjetnost, makar samo fikcija, d i j e l i s a ž i v o t o m stvarajući dušu, kolektivnu dušu aktera i gledaoca.

Konačno je trebalo to dvoje nevinih i, eto sada, sretnih ljudi riješiti kazne, ali začas iskrsava novi problem: sada je istom otkriven pravi ubojica, treba Martu pustiti na slobodu i obnoviti proces i postupak protiv Melichora. Marta ne pristaje. Ona će rađe ostati još dvije godine u zatvoru, pa će onda pred vratima čekati svoju ljubav i novi život.

Martu je kreirala gđa Podgorska kao novu svoju briljantnu ulogu velikoga stila. Melichora je odigrao g. Jovanović sa sigurnošću, koja postaje poslovična. Dujšin je bljesnuo kao stopostotni glumac rehabilitirajući u posljednjoj predstavi sezone ne samo čast siromašnoga Melichora nego i čast glumačke umjetnosti kao takove i čast naše drame.

Inače je igrao Martina muža, po prvi put ulogu ovoga genre-a.

I g. Mesariću je kao režiseru uspjelo popraviti svoj glas, koji su neki počeli u posljednje vrijeme preoštro kvariti. **D. Ž.**

»LJETOVANJE TETKE ANASTAZIJE«

Zlata Kolarić-Kišur (U izvedbi Matice Hrvatskih Kazališnih Dobrovoljaca)

Početkom lipnja prikazivali su članovi Matice Hrvatskih Kazališnih Dobrovoljaca originalnu suvremenu komediju u četiri čina iz života sela i grada »Ljetovanje tetke Anastazije« od Zlate Kolarić-Kišur. Komedija je nagrađena na VII. natječaju MHKD, od 50 priposlanih dramskih radnja, kao najbolja i najduho-

vitija komedija, pa su je Kazališni Dobrovoljci i izveli u Malom kazalištu u Frankopanskoj ulici.

Ime Zlate Kolarić-Kišur poznato je već našoj kulturnoj javnosti. Uglavnom se istakla kao dobra dječja spisateljica, čije je dječje radove izdala knjižara Stj. Kuglija. (Naš veseli svijet, Smijte se, djeco i Iz dječjeg kutića.) Našu omladinsku dramsku literaturu upotpunila je sa svojim vrijednim i značajnim prinosom, igrokazom za veliku i malu djecu »Nadina velika tajna« (1934). Time se afirmirala kao naša dobra i talentirana omladinska spisateljica, kojih ima i tako malo u našoj sredini.

Elementi omladinske i dječje psihe, naivnosti i nevine razbibrige dolaze do vidnog izražaja i u njenoj najnovijoj komediji »Ljetovanje tetke Anastazije«. Djeca, i to mala Evica, zapravo su centralna ličnost domaće suvremene komedije. Da je Zlata Kolarić-Kišur nešto više izgradila lik male Evice, postavila malo veće shvaćajne razlike, ne dopustila prenaglo akomodiranje gradskoga djeteta seljačkom ambijentu i ublažila pretjeranu hirovitost egzaltirane gradske milostive tetke Anastazije, komedija bi bila uspjelija, interesantnija i uvjerljivija. Ona bi potom bila dobra i uspjela dječja komedija.

Ženâ, kao što je tetka Anastazija, ima mnogo i to ponajviše u većim gradovima. Egzaltiranost u njima ne stvara briga za kućom i skrb oko djece, već nerad, dosada i pomodne nastranosti. Zbog toga su nesretne i nezadovoljne u životu, a kroz to su samo na smetnju svojim najbližim kao i samoj okolini. Da nije Zlata Kolarić-Kišur posegnula za ovakvim egzaltiranim tipom mondenskih žena, ne bi mogla dovoljno i izrazito podvući razlike između gradskog i seljačkoga življa. Tip tetke Anastazije zahtjevao je protutip gdje Olge (majke male Evice), koja sa svojom plemenitosti, dobrotom, blagom riječi i prijaznim nastojanjem pokušava okrenuti tetku Anastaziju i odučiti je njenih ženskih mušica. Sličan tip gdji Olgi mora biti dobra, brižna i poduzetna seljakinja Bara, koja uza svog muža Jožu, nastoji u svemu zadovoljiti i ugoditi svojim gradskim gostima. To bi imala biti radnja, koja uz ukusno scensko zbivanje nadomještava dramsku napetost, krizu i prirodni rasplet. Ne osjeća se ni gradacija dramskoga zapleta ni logičan završetak, jer je tetka Anastazija u svojem egzaltirano-hirovitom shvaćanju i provođenju života potpuno jednaka kao i na početku predstave. Osnovni elementi su manjkavi, pa komedija prema tome nema rezona, kao što je pokazao i slabi odaziv publike na reprizi.

U iznošenju tipova Zlata Kolarić-Kišur rukovodila se nesuvremenim dramskim principom. Svako zlo, ne mora imati svoje dobro. Kao što je optimizam lijepa odlika ali bez svoje stalne dosljednosti u životu, tako i njezini tipovi su modelirani, prilagođeni shvaćanju i težnjama, a ne prirodni, robustni likovi. (Sida Košutićeva u seljačkom romanu »S naših njiva« pokazuje više samostalnosti i izrazitosti u iznošenju svojih opservacija.) Postupci im nisu motivirani, osim generalnih zasada, a psihologiziranje slabo i neuvjerljivo. Radnja se odvija ležerno uz ugodni dijalog, što raspreda plemenitu idejnu tendencu.

Kako je Zlata Kolarić-Kišur tetku Anastaziju poslala na ljetovanje u neko malo i zabitno zagorsko seoce da liječi svoje rastrojene nerve, posegnula je za jednim lijepim narodnim običajem, jer bi inače bez toga stvar bila deplasirana. U drugom činu izvedena je velebna scena žetvene svečanosti, uz sudjelovanje članova GDI, u arhaičko-ritualnoj ceremoniji. Svetost starih obreda i fiktivni dašak pšenice, raži, kukuruza i zobi ostavio je duboki dojam i trajni utisak u sjećanju na zemlju, narod i domovinu. Da je ovo uslijedilo negdje pri koncu komedije, dojam bi bio kudikamo bolji, trajniji i efektniji.

Komediju je režirao gosp. Aleksandar Freudenreich s razumijevanjem i preciznim izgradjivanjem detalja i ukupnosti. Scenerija je bila skladna i ukusna, a izvađači su uložili najviše koliko mogu, pa ih je za trud publika i nagradila zasluženim aplauzom.

Branko Krmpotić

Kulturna kronika

PRVA IZLOŽBA DJEČJE I OMLADINSKE KNJIGE U ZAGREBU

Prigodom 150 godišnjice dječje i omladinske knjige priredila je zagrebačka knjižara Vesić (Vasić i Horvat) prvu međunarodnu izložbu dječje i omladinske knjige u ukusno dekoriranim prostorijama Umjetničkoga paviljona. Odmah na ulazu su smješteni u staklenoj vitrini dva primjerka dječjih knjiga i to: jedan primjerak izdanja »Magazina poučitelnog za djecu« od 1787 god., a drugi primjerak je najnovije izdanje novela suvremenih bugarskih pisaca. Ova zanimiva kontrasnost nam na prvi pogled govori, da će izložba zadržati po mogućnosti sve ono što je stvoreno na tom području lijepe knjige. Razdoblje od 150 godina nam bjelodano pokazuje koliko je napredovalo grafičko umijeće od prvih, primitivnih početaka do današnjega tehničkoga usavršavanja. To se jasno očituje ne samo na vanjskoj tehničkoj opremi, nego i u samome sadržaju, pa razgledavanje prve dječje i omladinske izložbe kod nas je ne samo interesantno, nego i poučno i odgojno. Polazeći s toga stajališta, smatramo da su priredjivači izložbe izabrali baš mjesec lipanj kao najpodesniji i najsvrsishodniji, jer tada djelomično nastupaju školski praznici, pa se djeca i učeća omladina mogu najbolje razonoditi preko praznika uz prikladni izbor zanimljivih i privlačivih knjiga.

Da bi se ujedno vidjelo što i drugi narodi imaju, tu su uz naše knjige izložene i strane dječje knjige. Tako je na ovoj prvoj izložbi izložilo oko pedeset naših izdavača i preko sedamdeset najpoznatijih izdavača iz Bugarske, Čehoslovačke, Francuske, Engleske, Italije, Njemačke i Poljske. Ova Međunarodna dječja izložba nam najbolje pokazuje na kakvom nivou i u kakvoj relaciji stoji naša umjetnička i kulturna produkcija i briga za naše mališane. To nam je najbolje mjerilo, kao i uvid što drugi narodi imaju, kako stvaraju i za čim teže. Težnje i suvremena nastojanja najbolje se ističu kod autoritativnih država, Njemačke a pogotovo Italije. Uz mnoge bajke, basne i legende što su prije prevladavale, danas se ističu knjige s izrazitijom pedagoškom tendencom i realnijim shvaćanjem života i vitalnih potreba. Uz upoznavanje mladeži sa svim modernim, kulturnim, društvenim i tehničkim tekovinama, nalazimo i knjiga što sačinjavaju ratnu literaturu kroz koju se potiče i jača vojnički duh, odgaja neki herojski ponos i stvara svijest sile i jakosti. Kod toga se daje prednost sadržini pred vanjskom opremom, a ilustracije i reprodukcije obogaćuju maštu i izgrađuju duh. Nacionalni momenat ima veliku važnost, pa sve nekako usmjeruje tim pravcem. »Enciclopedia dei Ragazzi« u IX volumena može poslužiti na ponos talijanskoj dječjoj književnosti, jer je uopće jedinstvena.

Engleske i francuske knjige idu među knjige što su po tehničkoj opremi najljepše u Evropi. Vanjski izgled, ukusno privlačivi omoti, reprodukcije slika u bojama i mnoštvo fotografskih ilustracija podaju na važnosti, pa uz poučno u suvremenije traktate izdižu knjižarstvo dotičnih zemalja. U francuskoj dječjoj literaturi dominiraju basne, koje su uz ukusne i raskošne dječje slikovnice najpoznatije na svijetu. Mnogo prijevoda La Fontainea, Jules Vernea itd. ima i kod nas, pa smo sad imali prilike upoznati se s originalnim uzorcima francuske književnosti.

Od slavenskih naroda Česi imaju prednost, pa iz izloženih knjiga razabiremo interes i zanos češke mladeži. Uz putopise iz egzotičnih zemalja, djela o tehnici i modernom napretku uopće, čehoslovačku djecu zanimaju i ilustrirane biografije znamenitih i zaslužnih ljudi (Masaryk, Štěfanik, Beneš), pa preko njihovih čina i djelovanja neizmjerno zavole svoj narod i gaje ljubav prema rodnome kraju. Kod Poljaka se osjeća više pažnja prema omladinskoj književnosti, a kod Bugara prevladavaju elementi s izrazito seljačkim motivima i romantičkim zanosom za

fiktivnim, irealnim bićima. Slovenska književnost nije došla do osobitog izražaja. Kod Srba je Geca Kon (Zlatna knjiga) najznatniji izdavač, a knjige su mu raširene zbog jeftinoće i raznovrsnosti prijevoda.

U našoj dječjoj književnosti uz izdavača Kuglija, knjižara Vasić posvećuje najveću pažnju našoj djeci. Njihove knjige ističu se lijepom, raskošnom i ukusnom vanjskom opremom, skladnim i modernim sadržajem i prijevodima najboljih djela iz svjetske omladinske književnosti. Tehnička oprema reprezentira našu grafičku umjetnost, a izdanja Nazora, Ivane Brlić-Mažuranić dovoljno govore o ozbiljnosti i solidnosti hrvatske dječje literature. Uz njih su zapažena djela i zagrebačkih knjižara »Minerve« i Radić, pa osim izdavačkih poduzeća poslao je još i veliki broj privatnih izdavača svoje knjige na izložbu.

Kad imamo ovako skoro cjelokupnu hrvatsku dječju književnost, najlakše možemo zapaziti neke interesantnosti. Do sada što se kod nas radilo i izdavalo na tom području, sve je bez nekoga programa i planskoga rada. Uglavnom se udovoljavalo dječjim potrebama i zadovoljavalo se time njihove momentane sklonosti i dječja raspoloženja, a da se posvetila briga nekom sistematskom nacionalnom odgoju, nažalost se ne može razabrati. Dječje knjige bile su daleko i od stvarnosti i od dječjih težnja, jer pretjerano irealno maštanje dosadi i djeci. Kako smo mi seljački narod, u dječjim knjigama ne nalazimo takvih motiva kao kod Bugara. Prvu knjigu takve vrste »Mladost-radost« izdala je Seljačka Sloga (Zagreb 1938), preko koje će se moći naša mladež upoznati sa seljačkim životom i radom. Iako nam je prošlost burna i krvava, ipak mi nemamo historije za djecu kao Francuzi. (A. Montgon). I naša bi djeca morala saznati nešto o našim narodnim junacima, velikanima što su svoj život i rad posvetili dobru naroda i otadžbine kao i o nekojim kulturnim radnicima kako od Slavena imaju Česi. Itd. Ova izložba neka ujedno bude poticaj na rad i to sistematski i planski rad, jer na njoj smo najbolje vidjeli šo imamo, što smo sve stvorili u odnosu prema stranim kulturnim narodima. Izložba nam je najbolje još pokazala što treba sve učiniti da se uklone manjkavosti koje su mnoge i tako očite. Za požaliti je, da ova izložba ostane samo za Zagreb, a u propagiranju omladinske i dječje književnosti potrebno bi bilo, da se slične izložbe prirede i u našim većim provincijskim mjestima, jer je danas i tako spao interes za duhovna dobra. Na taj način zanos i oduševljenje bi poraslo i stvorio bi se tako kontakt između djece i knjižara, pa se onda ne bi moglo ispričavati s neukusom i desinteresiranošću naše najmlađe čitalačke publike. **Branko Krmpotić**

Umjetnički pogledi

»KARAS DEČKO, SLIKARSKI TALENAT«

(Prigodom 80-godišnjice smrti.)

»Cesarsko-kraljevske Narodne Novine« od 16. listopada 1856. godine donose ovo:

Javljaju iz Karlovca: Poznato je dobro cielom našem domorodnom občinstvu ime našega vèrstnoga slikara Vjekoslava Karasa, koji je došavši prije jedno sedam godinah iz viečnoga Rima, te starodavne stolice sve umietnosti, u svoju domovinu, da tu uzme raditi na umietničkom polju, našao u njoj tako malo utiehe za svoju umietnost, da je morao iz nje bèrzo krenuti, te vèrljati kojekuda po tudjim zemljama, iz kojih se je, pošto je njegova umietnička verlina zaista eklatantno na vidik izašla, povrate u zavičaj, na kojem mu je kao pravom domorodcu baš žestoko serdce ginulo. Ali ni tada nebiaše od nikuda pomoći za takovo umietničko serdce... itd.«. Dvije godine iza toga tj. u srpnju godine 1858. javljaju »Narodne Novine«: »Dne 5. srpnja o. g. našao smrt u Korani mladi slikar Vjekoslav Karas«.

U ta dva novinska izvještaja dan je čitav okvir za patnički život našeg talenta Vjekoslava Karasa. Karas je živio od godine 1821. do 1858. tj. u interesantnom razdoblju naše hrvatske historije, kad se provala entuzijazma i hrvatske nacionalne svijesti diže u crescendu do godine 1848., da onda konačno u slijedećim godinama zamre u decrescendu apsolutizma i smalaksalosti nacionalne svijesti. Rođen godine 1821. u doba Metternichova apsolutizma, umire u eri Bacha i njegovih »husara«. To je simbolička pozadina čitavog Karasova života, tek s jednim svjetlijim intermezzom ilirskog oduševljenja.

Interesantno je promotriti, kakav je zapravo kulturni milieu, u kojem je Karas radio. Kvantitativno dominira svakako literatura. Ona je konačno i najpristupačnija od svih umjetničkih vrsta. Medjutim, kvalitativno je ona daleko ispod slikarstva i arhitekture. I dok jedan Ivan Tàrnski pjeva:

»Oj angjelu
Oj dievice mila,
Ti boginjo
Sried goranskih vila!«

dotle Felbinger gradi svoj »Narodni dom«, u isto vrijeme Stroy slika svog Vraza, a Zasche svoju Aleksandru Kulmer. I komparirajući mnogobrojne literarne produkte tog razdoblja sa likovnim rezultatima istog razdoblja, osjećamo jasno, da je kreativna snaga likovnih umjetnika daleko jača nego ona literata i da su likovni produkti tog doba nerazmjerno bolje realizacije umjetničkih doživljaja nego li je to onodobna literatura.

I u tu biedermeyersku sredinu, koja istom počinje da živi kulturnim životom, ulazi onda Karas, mladić koji nosi u sebi plamen i koji hoće mnogo da dade, ulazi u tu sredinu koja ne shvaća čežnje, traženja i želje Karasove. Ne nalazeći ovdje, u toj sredini nikakvog čvrstog oslona svojoj ranjenoj, sentimentalnoj i bolesnoj duši, on jednog dana gonjen bolesnom idejom samoubojstva nalazi smrt u Korani.

Sin siromašnog obrtnika polazi u nauk nekom stolaru, a kasnije soboslikaru. U to doba riše on čestitke prigodom Božića i Uskrsa u obliku razglednica. Osim toga taj siromašni soboslikarski šegrt radostan je što može svoje sanje bar na taj način realizirati, da kopira razne svetačke slike po crkvama. Tu nekako pada i njegova kopija slike »Cezarova lješina na lomači«. Ona se je vrlo svidjela cesarsko-kraljevskom Oberstaru von Kossu i nakon njegovog članka u »Danici ilirskoj« godine 1838. pod naslovom »Karas dečko, slikarski talenat«, uspije Kossu da utemelji fond za studiranje Karasovo u inozemstvu. Medju prinosnike ulaze nadbiskup Haulik, barunica Waldstätten, trgovac Vraniczany i dr. Odbor izabere za blagajnika nekoga Pfeifingera, koji je Karasu za čitavog njegova studija ogorčavao život svojim birokratskim i sitničavim opomenama i primjedbama. I tako Karas polazi godine 1838. u Milano, pa u Firenzu i tu radi u atelieru Zadranina Salghetti-Driolia, a zatim kod Mellia. U to doba mnogo kopira renesansne majstore i izradjuje portret von Kossa. Godine 1841. polazi u Rim. Tu se već po prvi put pokazuju znaci njegove patološke melankolije. Zatvara se u svoj atelier u palazzo Venezia i radi, radi, nikud ne izlazi, samo da može dokazati svojim karlovačkim dobrotvorima svoj napredak. A karlovački purgeri odgovaraju mu na usta Pfeifingerova, da još nema »čisti potez kistom«. Purgeri ga uče, a on siromah u svoju obranu dokazuje »da ni Rafael nije odmah savršeno radio. Glavno jest, da je slika korektna u formama, izražaju i bojama«.

U Rimu pada Karas pod upliv nazarenske škole. Tek iza odlaska Overbecka, vodje Nazarenaca, u Njemačku, dolazi pod utjecaj holandeskih slikara. — Godine 1844. traže njegovi nestrpljivi karlovački dobrotvori, da se vrati kući. On se doista i vrati, ali kako ne nadje zarade ni u Karlovcu ni u Zagrebu, vrati se iste godine natrag u Rim. U to doba pada prva njegova ljubav prema nekoj Talijanki. Čini se medjutim, da ona za tu ljubav uopće nikad nije ni doznala. U konceptu jednog pisma njoj aludira on štaviše i samoubojstvo: on bi se i ubio »da nemam kod kuće nježnu majku, koja me silno ljubi, i oca, koji se kroz sav život za nas kini i muči,

a sad je blizu da oslijepi...« Nekako u isto vrijeme počinje se baviti i muzikom, pa nam je sačuvano mnoštvo njegovih kompozicija. Purgeri se karlovački dakako bune: on mjesto da studira slikarstvo — kad već troši njihove novce —, bavi se tu još i nekakvom muzikom.

Nakon nekoliko godina dobiva vijest iz Karlovca, da mu je otac umro i on se godine 1849. vraća kući. Tu u domovini, za kojom mu je »kao pravom domorodcu baš žestoko sèrdce ginulo«, dobiva konačno nakon mučnog guranja mjesto privremenog učitelja crtanja na šegrtskom tečaju. Medjutim, kad je siromah pokazao pedagoški neuspjeh, a uz to se još drznuo zatražiti i sva beriva, koja mu pripadaju kao državnom činovniku, otpušten je iz službe. Iza te epizode dolazi u Karlovac i tu mu se nasmiješila »sreća«: dobio je narudžbu, da riše cimere sa dvoglavim orlovima.

Godine 1852. na preporuku Kukuljevićevu šalje ga Jelačić na put po Bosni, da riše kulturne spomenike bosanske. U Bosni postaje njegovim velikodušnim mecenom Omer-paša. Kad ovaj bude pozvan u Carigrad, vraća se i Karas kući, te boravi naizmjence u Zagrebu, pa u Karlovcu. Za vrijeme karlovačkog boravka zaljubi se on u Irenu pl. Türk. Dakako, da je ta njegova idealna ljubav bila u očima gentlemansko-oficirskog Karlovca grijeh: jer on nije bio ni grof, ni barun, pa čak niti plemić. Karlovac ga je radi te njegove drskosti sasvim odbacio. Tada ga pozove k sebi u Djakovo biskup Strossmayer, da mu restaurira neke portrete. Medjutim, nakon jednog pokušaja samoubojstva i on ga otpusti. Karas dolazi u Karlovac i tu se godine 1858. baca u Koranu.

Iz prvog rimskog perioda najznačajnija mu je stvar »Rimljanka sa lutnjom« (u našem arheološkom muzeju). Sa tamnozelene pozadine iskače svijetla figura čvrsto i oštro modelirana, kao iz mramora tesana, sa fino danim licem. Stvar je radjena sasvim pod uplivom Nazarenaca. Koloristički je sasvim jedinstvena. Dominira žutkasto-orange i crna boja. Jedino je crtež ruku nešto malo plah i nevješt. — Kasnije, pod uplivom Holandeza stvari mu postaju hladne, bez nutarnjeg impulza. To su mu talijanski genre prizori »Napuljski tamburaši«, »Rimljanka na bunaru« i dr. — Za drugog boravka u Rimu pada godine 1845. njegov autoportret s ilirskom crvenkapom: brada, brkovi i duga kosa uokviruju simpatično lice s dubokim upalim očima, koje gledaju nekud u daljinu sentimentalno. Ni crvenkapa ne daje nikakav jači i življi akcenat čitavoj slici. Svakako jedan iskreni dokumenat sentimentalnog Karasa. U to doba nastaje i slika »Vila oduševljava Gundulića« i prva skica za »Djed i unuk«, te »Majka izlaže Mojsiju«.

Možda najplodniji i najsrećniji njegov period pada za boravka njegova u Bosni. Tu on osim kulturno-historijskih slika portretira Omer- pašu i neke druge turske velikaše. Koloristički je on tu svijetao i jasan, a riše s mnogo patriotskog zanosa. — Nakon povratka u Zagreb slika onda ne baš uspjele slike »Graničarka s košarom«, »Slunkinja«, »Graničarka sa zipkom«, pa medaillon starog kazališnog zastora »Djed, unuk i vila«. Čitava je ova slika zadahnuta patriotskom romantikom. Kompozicija pokazuje jedinstvenost, ali su mu pojedine figure, osobito vila, dane odviše tvrdo, nepokretno, bez vitalnosti.

Iza toga dolaze vrlo dobri portreti Stjepka Lopašića, gdje Mihičića, pa Miška Krešića i žene njegove, i konačno portret malog dečka. Ova tri posljednja portreta sigurno su najbolji. Kod Krešića i Krešićke polufigure su postavljene sasvim jednostavno. Iz ovih staračkih ruku i smežuranog lica i iz pogleda izbija duša starog Krešića i njegove žene, izbija na licima umor od dugog putovanja po ovome svijetu; ukratko Karasu je uspjelo dati na tim portretima pun život. Jednako je i kod portreta malog dečka. Sam crtež i oris čini nam se nešto glomazan i nespretan, ali baš te glomazne forme čine s glavom, koja je fino psihološki dana, jednu jedinstvenu cjelinu, koja sasvim istinito i iskreno realizira na platnu djeteta. — Karasu je na tim portretima uspjelo zahvatiti ličnost ne banalno sa površine, nego još dublje u dušu. Ti su portreti najjasniji dokumenti Karasova talenta. I mislim, da možemo mirne duše ustvrditi, da od Karasa pa do Račićevih portreta i Kraljevićeva autoportreta sa psom nismo uopće mi Hrvati imali u našem slikarstvu portreta.

Dakako, da Karasov oeuvre obasiže još daleko više djela, nego smo ih mi nabrojili, ali mi smo se ograničili samo na najbolja i najkarakterističnija njegova djela.

Karas je sa svojim talentom ušao u jednu sredinu, koja još nije shvaćala potrebe takvog talenta i koja uopće nije našla zgodnim, da ga uposli i da mu na taj način talenat dodje do izražaja. Štaviše, ni ljudi, koji bi mogli nešto za nj učiniti, (uz iznimku Kukuljevića) ne miču se: Gaj mu uopće ne odgovara na pismo i to na pismo, u kojem mu Karas javlja, da je počeo »učiti jednu umjetnost od kruha i vode živjeti«.

Karas, koji je bio uvjeren, da nosi u sebi plamen, dolazi u Hrvatsku da joj posveti sebe samog, a kad tamo, dobiva službu, u kojoj se mora natezati sa šegrtima. Štaviše ni za to nije sposoban: a kod kuće čekaju majka i braća na svaki njegov groš. Ne, Karas ne može ni šegrte učiti crtati. Najbolje da mu se dadu risati cimeri s dvoglavim orlovima. Pribrojimo li tim poniženjima nesretnu ljubav njegovu prema Ireni Türkovoj, plus i onako već bolesno psihičko stanje njegovo, onda dobivamo konačni rezultat: smrt u Korani. U predosjećanju te tragike on je osam dana prije smrti komponirao na vlastite riječi posmrtni kor. — Taj »eigensinniger Kroate« (kako ga naziva njegov prijatelj Meyer) iz rimskog boravka postaje iz dana u dan sve melankoličniji; nastupila je patološka depresija tj. ono što se vulgarno zove »poludio je«.

M. Keglević

ĐURO TILJAK — LUJO BEZEREDI

Tiljak je na svojoj ovogodišnjoj izložbi u Salonu Ulrich iznio pred nas svoju novu razvojnu fazu. Do nedavna smo poznavali Tiljka epika, kome je glavni akcenat realizacije njegovih estetskih doživljaja ležao u sadržini, tematici i koji je za volju te čiste sadržine zabacivao i boju i formu. Picassovski jednostavan u formi, operirajući gotovo uvijek samo primarnim i nekompliciranim formama, koloristički nevjerojatno škrt i ne upuštajući se u kolorističke probleme — to je bio Tiljak do nedavna.

Danas je Tiljak prešao u liriku, u lirsko doživljavanje pejsaža, bez ikakve narativne natruhe i bez ikakvih naročitih, recimo socijalnih, tendencija — čisto kontemplativno promatranje prirode i njenih ljepota. On je spoznao, da je svaki čovjek, iako član kolektiva, ipak jedan zasebni individuum, koji ima pravo i na svoj posebni način gledanja i kojemu se ne može programatski diktirati uvijek i svuda. Danas, kad Tiljka već ne sputava okvir programa, on se prepušta čisto lirskom iživljavanju, kojeg se je tako dugo odricao za volju programa. I baš tu se mora tražiti razlog, zašto je on danas na nekim svojim temperama postao premekan, možda štaviše i sladunjav: to su potisnuti kompleksi, koji nakon dugogodišnjeg potiskivanja traže danas svoje pravo i onda se iživljavaju do ekstrema.

Proljetni ugođaji na selu, intimni i ugodni kutovi kuća, seoske štale i štaglјevi, debele sjene dalmatinskih kamenih kuća, šume i topole — to su sadržaji njegovih slika. One savršeno ništa ne pričaju, i mi ih ne shvaćamo racionalno, nego ih doživljavamo osjećajno.

U traženju svog izraza mjestimice je zapao u eksperimente, kao što je to slučaj sa Potokom, kojim je zašao u čisto kubističku formulaciju. Neuspio mu je i pokušaj Stijene, koji je možda za njega slikarski interesantan, ali je kao slika neuspio. Često je i u kolorizmu zašao predaleko, kao što je slučaj sa Štalom. Jednako su mu tako i crteži neuspjeli.

Ali općenito, Tiljak je pokazao nove stvaralačke mogućnosti.

Bezeredi je ostao na liniji, na kojoj je i dosad radio. Dosta duhovitog opažanja i ironije dao je u Sevdalinki, Sviraču i Autoportretu. Međutim u Svadbi i Međumurskim kolima nije dao ništa novo, nego ponavlja svoje tipove, koji su nam poznati iz ranijih njegovih keramika.

M. Šeper

ABEL PANN

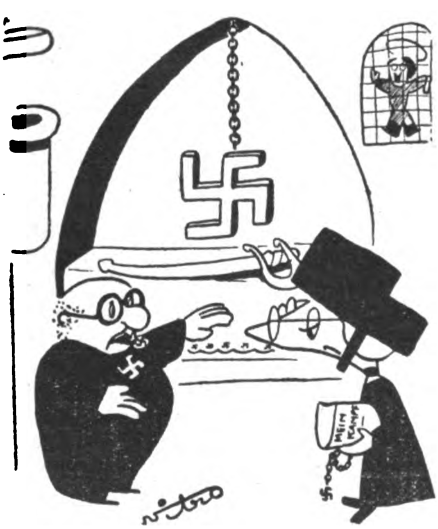
U svibnju ove godine izložio je u Zagrebu svoje radove židovski slikar Abel Pann, koji nam je poznat već po svojoj ranijoj izložbi u Zagrebu.

Izložio je pastele i litografije (Stvaranje svijeta i Pet knjiga Mojsijevih). Sve se njegove slike kreću oko biblijskih motiva. A on te motive rješava na drugi način, nego li je to dosada rješavalo religiozno slikarstvo. Dok su neki slikari (renesansa, Gebhardt) prenosili biblijske događaje u suvremenost, a glavni akteri su bili suvremenici, dok su drugi opet (Menzel) davali u tim motivima doduše židovske tipove, ali ih stavljali u doba, u koje su se ti događaji dogodili, i dok treći (Caspar, Stuck) ni ne pokušavaju davati na biblijskim slikama historijsku iluziju, nego ih zanimaju čisto slikarski problemi, dotle Pann odlazi u Palestinu i crtajući svoje pastele unosi u njih suvremene židovske i arapske tipove, u suvremenim kostimima i stavlja ih u suvremeni palestinski pejsaž.

On je dobar realista u crtanju tipova, dok mu je kolorit ekspresionističan. Tehniku posla svladava lakoćom, a ne manjka mu ni osjećaja za lirsko zahvatanje motiva. Litografije su mu slabije od pastela, s kojim suvereno vlada. U njegovim palestinskih pejsažima ima mnogo poezije, ali su mu pojedine biblijske figure daleko bolje uspjele. Svuda bujan život — i u prirodi i u ljudima: i to je zapravo glavni motiv na svim njegovim slikama. Nešto neugodno djeluje ponavljanje izvjesnih motiva figura i čitavih kompozicija u raznim varijantama.

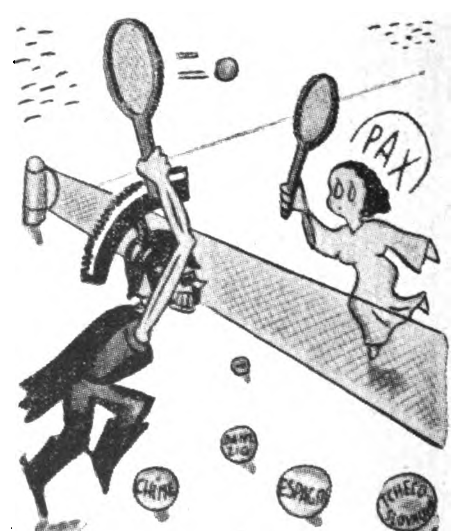
M. Šeper

NOVA NJEMAČKA CRKVA

— Za pokoru: Svaku večer tri puta recite »Vođo« i čitajte deset puta »Mein Kampf«.

DVA NATJECANJA

Davies cup, coup »des vies«.

Dr MIHO BARADA: DVIJE NAŠE VLADARSKE ISPRAVE

U »Croatia sacra« (za g 1937.) štampao je profesor hrvatskog sveučilišta dr Miho Barada opširnu radnju o dvjema ispravama knezova Trpimira i Mutimira. Te su dvije isprave naši najstariji diplomatički dokumenti, a u isto vrijeme i prvi spomenici, u kojima se spominje hrvatsko ime (Tripimirus dux Chroatorum i Mùncimir... Croatorum dux).

Prema tome, te dvije isprave zaslužuju veliku pažnju. A s druge strane, trebalo je s njima biti oprezan, jer nijedna nam nije sačuvana u originalu, nego samo u prijepisima. Stoga je rasprava dra Barade, stručnjaka u paleografiji i diplomatici, u toj stvari vrlo dobro došla.

Prvom se ispravom (g. 852.) potvrđuju solinskoj crkvi svi dotadašnji posjedi, a osim toga joj Trpimir daruje crkvu sv. Jurja u Putalju sa posjedima i desetinu sa Klisa. Trpimir je, naime, posudio od solinskog nadbiskupa Petra jedanaest libri srebra, da kupi posuđe i uredi crkvu i samostan, što ga je on sagradio. A za uzvrat daje solinskoj crkvi ovu darovnicu.

U drugoj ispravi (g. 892.) Mucimir potvrđuje crkvi sv. Dujma i Staša posjed crkve sv. Jurja s imanjem, riješivši tako spor između splitskog biskupa Petra i ninskog biskupa Aldefrede.

Kako su se te isprave nalazile u registru zajedno s nekim drugim, sigurno falsificiranim ispravama, to su se i ove isprave morale uzimati s rezervom. Sada je međutim Barada nepobitno dokazao autentičnost i vjerodostojnost tih isprava. Imajući pred sobom i najstariji prijepis tih isprava (koji naši stariji historici nisu imali), on je s velikom naučnom spremom i paleografskim znanjem analizirao obe isprave i na temelju unutrašnjih znakova sigurno dokazao, da originali obih ovih isprava padaju doista u vrijeme, u koje su datirani.

Radnja mu je opsežna, komentari su mu isprava točni i opširni, a iscrpio je svu literaturu u vezi s tim ispravama. Na koncu rasprave jedno je poglavlje posvećeno utvrđenju genealoške ovisnosti pojedinih prijepisa. Tu je Barada s velikom paleografskom erudicijom, na temelju čisto paleografskih karakteristika izradio genealogiju naših isprava.

Prema tome je ovom raspravom skinuto s dnevnog reda pitanje autentičnosti ovih isprava. One ostaju za nas prvi pisani dokumenti, u kojima se spominje hrvatsko ime, i koje pokazuju, da je Hrvatska u IX. vijeku — kao kneževina — bila uređena potpuno po zapadnjačkom uzoru; a ta se kulturna tradicija održala do dana današnjega.

M. Šeper

Socijalni pokreti

KOLEKTIVNI UGOVOR ZA TRGOVAČKE NAMJEŠTENIKE U ZAGREBU

Institucijom kolektivnih ugovora omogućeno je uređenje službovnih odnosa za vrlo veliki broj pomoćnog osoblja (radnika i namještenika) u jednom poduzeću ili u više poduzeća zajedno jednim ugovorom kojeg od strane pomoćnog osoblja sklapa sindikalna organizacija, dok sa strane poslodavca može kontrahent biti kako pojedinac tako i poslodavačka organizacija.

Sklapanjem ovakvih kolektivnih ugovora ograničuje se doduše sklapanje posebnih individualnih ugovora, ali ih kolektivni ugovori ne isključuju ukoliko su povoljniji za pojedinog namještenika. Pored kolektivnog ugovora mogu, dakle, postojati i pojedinačni službovni ugovori, ali oni vrijede za pojedinog namještenika samo u onom slučaju u kojem su povoljniji.

Razumljivo je, da se kolektivnim ugovorima, budući da ih sklapa organizacija mogu općenito postići mnogo bolji uvjeti rada i plaća, nego kad ugovor sklapa

pojedinac, koji u doba velike konkurencije na radnom tržištu, kakva vlada još i danas, mora prihvatiti bilo kakve uvjete, jer je u pitanju egzistencija.

Stoga se u današnje doba među pomoćnim osobljem u raznim poduzećima razvila velika akcija za sklapanje kolektivnih ugovora, jer se u vrijeme velike ponude radne snage, a male potražnje može samo solidarno i organizacijom postići neko poboljšanje socijalnog položaja namještenika i radnika.

Općenito se može zapaziti u svijetu, pa i kod nas, da se kolektivni ugovori sve više udomljuju i postaju tako reći pravilom za uređenje normalnih službovnih odnosa u pojedinim privatnim privrednim i ostalim poduzećima.

Kolikogod se kolektivni ugovori sve više sklapaju mora se priznati, da u mnogim zemljama zakonodavstvo o kolektivnim ugovorima ne ide uporedo sa njihovim razvitkom. Kad nema određenih zakonskih odredaba ili ako su one samo najopćenitije naravi, nastaje pravna nesigurnost, što nije bez štetnih posljedica za pomoćno osoblje, koje u kolektivnom ugovoru gleda garanciju za svoje opravdane ekonomske i socijalne interese. Pitanje polektivnih ugovora moralo bi se posebno urediti, jer je to jedna osebujna vrsta ugovora, na koje se u svemu ne mogu primijeniti propisi građanskog zakona o ugovorima, a koji se temelje na rimskom pravu.

Primjera radi uzmimo slučaj prestanka kolektivnog ugovora. Kolektivni ugovori obično se sklapaju na određeno vrijeme uz određeni otkazni rok. Ako se nakon prestanka dosadašnjeg kolektivnog ugovora ne sklopi novi kolektivni ugovor nema određenih propisa kakav nastaje pravni položaj pomoćnog osoblja u ovom slučaju. U teoriji su mišljenja podijeljena. Dok jedni teoretici stoje na stanovištu, da odredbe kolektivnog ugovora, koje se odnose na službovni odnos namještenika i nadalje vrijede kao pojedinačni ugovori, dotle drugi teoretici vele, da u slučaju prestanka kolektivnog ugovora za uređenje službovnog odnosa vrijede propisi pozitivnog zakona koji ove odnose uređuje.

Kako se kolektivnim ugovorima redovito uređuju bolji uvjeti službovnih odnosa, nego što ih predviđa zakon, to njihovim prestankom nastaje za namještenike prilično nesiguran položaj. U tom smislu donio je VII. Kongres Međunarodnog saveza kršćanskih namješteničkih sindikata, održan od 12. do 14. svibnja ove god. u Anvers-u, rezoluciju, u kojoj se traži, da se u pojedinim zemljama donesu propisi o kolektivnim ugovorima, koji danas imaju odlučno značenje za uređenje socijalnog položaja privatnih namještenika i radnika.

Međunarodni ured rada također podupire sa svoje strane nastojanje za sklapanje kolektivnih ugovora i daje opće principe za uređenje propisa, koji se na njih odnose iznoseći u komparaciji odnosnu strukturu pojedinih naprednih zakonodavstava, kao i nacrte za sklapanje pojedinih kolektivnih ugovora u raznim strukama privrede.

Pri noveliranju obrtnog zakona od 1931 god. koje se sprema za uvodni zakon novog trgovačkog zakona trebalo bi donijeti pobliže odredbe o kolektivnim ugovorima, te ih jedinstveno urediti. (Trebalo bi na pr. propise o kolektivnim ugovorima iz Uredbe o utvrđivanju minimalnih nadnica, zaključivanju kolektivnih ugovora, pomirenju i arbitraži pri noveliranju obrtnog zakona uzeti u obzir, te ih nadopuniti). Idealno bi bilo kad bi se sve odredbe pojedinih zakona, koje se odnose na uređenje službovnih odnosa pomoćnog osoblja kodificirale u posebnom zakonu rada, kako se to čini u naprednim zemljama, ali ovo ne smije biti razlogom, da se donošenje potrebnih odredaba odgađa do kodifikacije, kad bi se čitava materija o radnom pravu imala jedinstveno urediti. Poznato je naime, da se kodifikacija vrši kroz dugo vrijeme, a dok manjkaju mnogi propisi ne može se uspješno izvršiti kodifikacija.

Kolektivni ugovor, sklopljen za trgovačko osoblje zaposleno u trgovinama u Zagrebu, između Saveza hrvatskih privatnih namještenika i pojedinih stručnih sekcija trgovaca začlanjenih u Udruženju trgovaca u Zagrebu značajan je početak i

inicijativa za uređenje službovnih odnosa trgovačkih namještenika i u ostalim mjestima.

U ugovoru se u prvom redu utvrđuje općenito 8-satno radno vrijeme u trgovinama za trgovačke namještenike, te su se ujedno ugovarajuće stranke obvezale, da će kod nadležnih vlasti poraditi, da se donese nova naredba o zatvaranju i otvaranju trgovina te obrtničkih i industrijskih prodavaonica, bez obzira, da li imaju ili nemaju namještenika. U naredbi se ima urediti, da se otvaranje i zatvaranje trgovina uskladi sa osam satnim radnim vremenom namještenika. 11. svibnja o. god. donešena je banska naredba u kojoj se za područje grada Zagreba i okolicu od 5 km. izvan toga područja određuje da trgovine imadu biti otvorene 8 sati. Za različite trgovine određeno je i različito otvaranje i zatvaranje. ali ono ne prelazi 8 sati. Nadalje je u ovom kolektivnom ugovoru utanačeno na koje su sve blagdane trgovine kroz cijeli dan zatvorene, a na koje opet samo poslije podne. Preko cijelog dana moraju biti trgovine zatvorene na sve nedjelje, na Novu Godinu, Tijelovo, prvi i drugi dan Božića i na drugi dan Uskrsa. Samo poslije podne: na Sv. Tri Kralja, Svijećnicu, Blagovijest, drugi dan Duhova, Spasovo, Sv. Petra i Pavla, Vel. Gospu, Malu Gospu, Svi Svete i Bezgr. Začeće Bl. dj. Marije.

Uređeno je i pitanje t. zv. zlatne nedjelje (posljednja nedjelja pred Božić). Na ovu nedjelju mogu iznimno biti otvorene sve trgovine preko cijelog dana kao i na radni dan, ali su za poslovanje na ovu nedjelju dužni poslodavci platiti namještenicima 100% veću plaću od plaće na obične dane. Prekovremeni rad — rad duži od 8 sati — ukoliko ga bude, ima se za obične dane platiti 50% više, a ako se obavlja noću (prije šest sati izjutra i poslije deset sati na večer) kao i nedjeljom i blagdanima platit će se 100% više.

Pitanje otkaznog roka uređeno je tako, da vrijedi otkazni rok po propisima obrtnog zakona isključivši za namještenike nepovoljniji otkazni rok od mjesec dana, koji je otkazni rok vrijedio, ako se izričito ugovorio, a što se vrlo često događalo.

Godišnji odmor namještenika ravna se po odredbama obrtnog zakona.

Minimalna plaća, koja je u kolektivnom ugovoru zajamčena trgovačkim namještenicima, iznosi mjesečno 1000 Din za one koji imaju 4 razreda srednje ili njoj ravne stručne škole i svršeno naukovanje ili dvije godine prakse; 800 Din. za sve ostale trgovačke pomoćnike.

Za kancelarijsko osoblje, koje je zaposleno u trgovinama zajamčena je ugovorom minimalna mjesečna plaća za muške 1000 Din, a za ženske 800 Din.

Za praktikante — namještenike, koji su u prvom namještenju u kancelariji — ove odredbe ne vrijede. Vrijeme prakticiranja određeno je na jednu godinu i ne može duže trajati. Ograničen je broj praktikanata, koje može imati pojedini poslodavac tako, da na dva kancelarijska namještenika može poslodavac imati jednog praktikanta, a najviše ukupno tri.

Namještenicima koji imadu veću plaću od gore spomenutog minimuma u vrijeme sklapanja ugovora, ne može se ona snižavati na ovaj minimum.

Trgovačkim namještenicima zajamčeno je ovim ugovorom, da se ne mogu upotrebljavati za poslove koje prema običajima dotične struke vrše isključivo radnici ili podvornici, a poslodavci su se podjedno obvezali, da neće u svojim trgovinama za prodavače zaposliti nekvalificirano osoblje.

Glede naučnika određeno je ovim kolektivnim ugovorom, da će trgovci za naučnike primati samo one osobe, koje imaju najmanje 4 razreda srednje škole. Ovo je utanačeno s razloga da trgovačko osoblje bude što spremnije i sposobnije. Ujedno su određene prelazne odredbe za one naučnike, koji se nalaze u naukovanju, a nemaju 4 razreda srednje škole.

Ovaj kolektivni ugovor sklopljen je na godinu dana uz prethodni otkazni rok od 3 mjeseca. U slučaju spora o pojedinim odredbama ugovora odlučivat će paritetni odbor obih ugovarajućih stranaka.

Ugovor je potpisan 30. IV. o. god. i stupio je odmah na snagu.

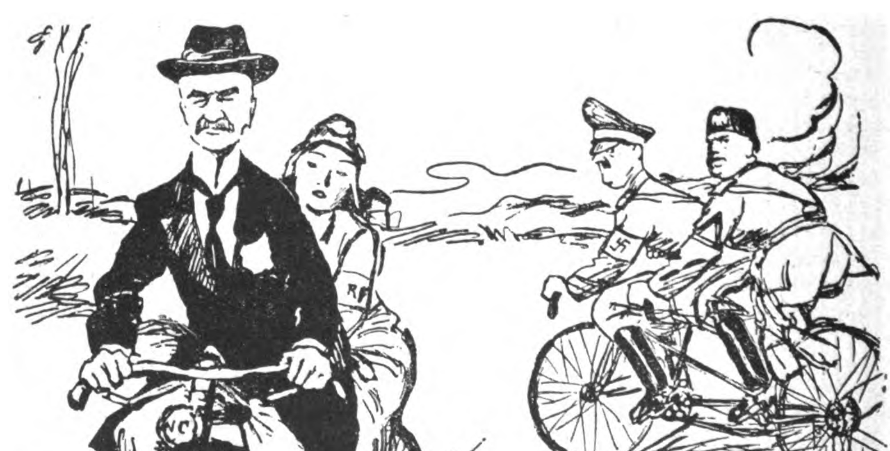
STAMBENE ZADRUGE U ŠVEDSKOJ

Visoke stanarine, koje su nesrazmjerne s prihodima svih vrsta namještenika, a pogotovu radnika same od sebe potiču pitanje kako da se omogući namještenicima i radnicima, da dođu do jeftinih stanova, a po mogućnosti i do vlastitih malih kuća. Svi pokreti za sniženjem stanarina imali su slab uspjeh, jer je gotovo nemoguće provesti kakvu veću akciju bez radikalne intervencije vlasti. Ljudi moraju biti pod krovom, a u borbi s jačim protivnikom nemaju efikasnih sredstava, a vlast se u interesu mira i poreza u rješavanje ovog pitanja rado ne upušta. Uslijed visokih stanarina kraj prihoda, koji se općenito kreću oko takovog minimuma koji jedva dostaje samo za održavanje života, vrlo veliki dio radnika i namještenika prisiljen je, da se useljava u takve male stanove, koji su po cijeni najjeftiniji. Mali jeftini stanovi nalaze se obično na periferiji grada, a mnogi su tako građeni, da ne udovoljavaju ni najosnovnijim higijenskim uvjetima. U malim nezdravim stanovima, u koje se često puta moraju smjestiti i velike obitelji, pojavljuju se bolesti i to ponajčešće takve, koje se najteže liječe, kao na pr. tuberkuloza. Liječenje ovih bolesti kod radnika i namještenika obvezanih na socijalno osiguranje — a to su gotovo svi — pada na teret ovog osiguranja, pa se stoga i osiguranju nameće ovaj problem, ukoliko ono djeluje i preventivno, t. j. da uklanja uzroke bolesti, a ne samo kad nastanu, da ih liječi. Jedan način, da se počme riješavati stambeno pitanje bio bi u osnivanju stambenih zadruga za izgradnju kuća.

Ovđe ćemo ukratko iznijeti prikaz* stambenih zadruga u Švedskoj, koje su do sada pokazale značajne rezultate. Pokret za osnivanje stambenih zadruga počeo je u Švedskoj prije 1900 god. Tada je, naime, već postojalo nekoliko stambenih zadruga, ali one nisu pokazivale veće djelatnosti. Istom u posljednjih dvadeset godina raz-

* Revue internationale du travail pol. XXXVII. No IV. 1938 Gèneve.

MEĐUNARODNI WEE-KIND

Svaki svojim putem ...

mahao se ovaj pokret tako, da je 1927. god. bilo prema službenoj statistici 18.000 zadružnih stanova, a do god. 1934. ovaj broj narastao je na 31.000., što iznosi oko 5% ukupnog broja stanova u gradovima i gradskim područjima. U samom Stockholmu živi više od 10% žitelja u zadružnim stanovima.

1923. god. osnovano je društvo stanara za gradnju kuća i štednju (Hyresgästemas Sparkasse och Byggnadsförening, skraćeno H. S. B.) u Stockholmu. Svrha je ovog društva da za svoje članove izradi na zadružnim temeljima zdrave, prikladne i jeftine stanove. Ova je zamisao naišla na povoljan odjek među radnicima, namještenicima, pa i obrtnicima, te su se naskoro počela osnivati slična društva i u ostalim švedskim gradovima. 1926. god. ova su društva osnovala narodni Savez društava stanara za gradnju kuća i štednju. Danas ovaj narodni Savez broji 69 mjesnih društava s više od 17.000 članova, koji pripadaju raznim socijalnim klasama. U većini su radnici, obrtnici i niži činovnici.

Do sada je društvo izradilo 17.900 stanova u vrijednosti od 212 milijuna švedskih kruna (jedna švedska kruna iznosi nešto više od 12 dinara), od toga u samom Stockholmu vrijednost izgrađenih stanova iznosi 130 milijuna šv. kruna. Savez — H. S. B. — kao centralni organ brine se u prvom redu za osnivanje mjesnih društava, te ih u svemu pomaže u pogledu njihove tehničke, pravne i administrativne djelatnosti. Ima svoje vlastite arhitekte, koji se isključivo bave izgradnjom stanova. Društvo se brine za najpovoljniju kupnju potrebnog građevnog materijala, te i samo upravlja proizvodnjom određenog građevnog materijala, kojim opskrbljuje uz najpovoljnije uvjete pojedina mjesna društva. S druge strane Savez ima financijalnu kontrolu nad radom mjesnih društava, te se brine, da im se podijele potrebni zajmovi za izgradnju stanova i upravlja štedionicom stambenih zadruga.

U zajednici sa Savezom stanara izdaje i reviju »Van Bostad« (Naš dom) u 32.000 primjeraka.

U upravi Saveza (H. S. B) sudjeluju sve mjesne organizacije na principu Zadružne demokracije.

Mjesna društva brinu se za kupnju zemljišta za gradnju stambenih zgrada, te u tu svrhu prikupljaju potrebna sredstva od članova i rukovode fondovima i zajmovima.

Kad je stambena zgrada dovršena dolazi pod upravu društva, koje ima svoju samostalnu ekonomiju i administraciju. Upravu biraju sami stanari koji su općenito i vlasnici stanova. Svaka je špekulacija sa stanovima zabranjena. Ako se koji član (zadrugar) odseli iz stana, onda sa stanom raspolaže društvo te se ima pobrinuti da se iznajmi ili proda.

Na taj način organizirana izgradnja stambenih zgrada daje autonomiju društvima i razvija smisao odgovornosti.

Postoji četiri načina izgradnje kuća. Po prvom načinu — a tako se postupa u većini slučajeva — ulog društvenih članova iznosi 10% vrijednosti stanova. Po drugom načinu ulog iznosi 5%, ali ograničeno iznajmljivanje i prodavanje stanova posebnom uredbom. Po trećem načinu stanari ne plaćaju nikakav ulog, a stanovi su određeni za filantropske svrhe, te je javna vlast propisala posebne odredbe, koje se odnose na iznajmljivanje ovih stanova. Napokon na četvrti način gradi kuće samo društvo u zajednici s pojedinim gradskim općinama, te se ovakvi stanovi izdaju brojnim obiteljima, koje imaju male prihode. Gradnju ovakvih stambenih zgrada pomaže i država, te plaća 30—50% iznosa najamnine. Predviđen je i naročiti plan izgradnje stanova za 20.000 obitelji, da se poboljšaju stambene prilike u gradovima za siromašnije slojeve radnika i namještenika. Kad bude plan izgradnje završen, najamnina, koju će plaćati država, doseći će iznos od 5—6 milijuna šv. kruna godišnje. Do sada je izgrađeno oko 2.850 stanova ovakve vrste.

Svi stanovi, koje gradi Savez (H. S. B) sastoje se od jedne ili dvije sobe i svih potrebnih nuzprostorija sa modernim konforom, centralnim grijanjem, toplom i hladnom vodom. Prostor oko zgrade uređen je za vrtove i dječija igrališta.

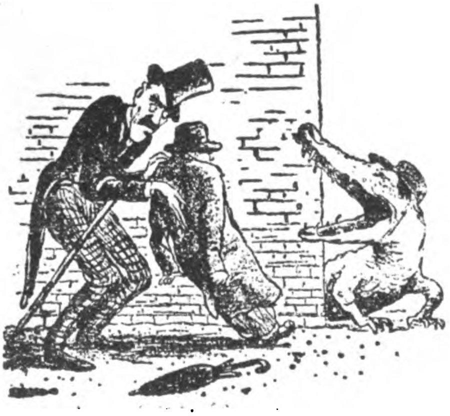
Kako su otac i mati obitelji vrlo često uposleni, to su za djecu ovih roditelja u ovakovim skupovima zgrada izgrađene posebne radne prostorije, biblioteke, vrtovi za djecu, pa i škole pod nadzorom za to određenih osoba i liječnika. Za ovo roditelji plaćaju poseban doprinos od 0,60 šv. kruna na dan, a djeca, pored toga što su na čuvanju pod nadzorom, dobivaju i potpunu obskrbu. U Stockholmu je izgrađen i poseban hotel za djecu, kamo ih roditelji mogu smjestiti, kad su otsutni ili kad su bolesni. Potpuna obskrba za jedno dijete iznosi 2 šv. krune dnevno. Osim toga društvo je za svoje članove pristupilo izgradnji oporavilišta u kupališnim mjestima, te dječjih kolonija za djecu siromašnih roditelja, koja se primaju u kolonije besplatno.

Novčana sredstva za izgradnju ovakvih stambenih zgrada pribavlja društvo od bankovnih, hipotekarnih i osiguravajućih društava koja daju zajmove do 60% procijenjene vrijednosti nekretnina. Zatim od uloga članova (10%). Ujedno je svaki član obvezan kupiti društveni udio od 50 šv. kruna. Ostatak građevnih troškova podmiruje sam Savez. Za prikupljanje novca Savez izdaje obveznice počam od 50 pa do 1000 šv. kruna nominalne vrijednosti, koje se isplaćuju u 10 godina. Do sada je emitirano obveznica za preko 2,5 milijuna šv. kruna. Ulozi članova u zadružnoj štedionici s druge strane opet služe za pokriće troškova oko gradnje. Višak uloga ulaže se u posebne fondove. Društva koja upravljaju zgradama isplaćuju zajmove u anuitetima kroz 20—25 godina iz fondova u koje ulažu članovi svoje mjesečne uloge. Savezno s ovim postoji i posebno osiguranje članova, koje im omogućuje, da u teškim prilikama ne izgube svoja prava.

Ovakva planska izgradnja stanova, osim poboljšanja stambenih prilika za slabo ekonomski stojeće članove (radnike i namještenike) imala je uticaja i na sniženje stanarina u mnogim mjestima, a osim toga dala je poticaja, da i privatnici izgrade u svojim zgradama što bolji konfor.

Kod nas također postoje visoke stanarine i loše stambene prilike, pa bi bilo potrebno, da se počme sa osnivanjem sličnih zadruga za izgradnju jeftinih malih kuća i stambenih zgrada za radnike i namještenike. Za ovu svrhu mogao bi se korisno angažirati i jedan dio kapitala socijalnog osiguranja. Time bi on svoju socijalnu svrhu dvostruko ispunio. Inicijativa za ovo mogla bi i trebala bi doći od radničkih i namješteničkih sindikalnih organizacija. Kroz nekoliko godina rada, po smišljenom planu, mogao bi se pokazati lijep rezultat. **Dr. P.**

ENGLESKA POLITIKA

Chamberlain: »Uđi ti radije sam, nego li da te on proždere.«

BRIGA ZA BUDUĆNOST

Šef, — djetetu: »Dosta s mlijekom, vrijeme je vježbi!«

Kroz revije i listove

Muslimanska Svijest donosi u opširnom članku (Bosanski muslimani u budućnosti Hrvatstva — Munir Šahinović-Ekremov) i ovaj stavak: »Dolazeća muslimanska pokoljenja obećavaju, da će mu dati hrvatsku boju. Dakle samo preko bosansko-hercegovačkih muslimana psihološki može Bosna postati stvarno hrvatska. Bosnu ne će hrvatskom učiniti nikakav plebiscit, nikakvo glasanje, ma svi muslimani do jednog glasali za hrvatsku tezu. Bosnu će učiniti hrvatskom samo osviješćenje muslimana da su Hrvati, ma oni na mah i ne bili za službene hrvatske teze, učinit će ju hrvatskom samo muslimanski utjecaj i njihov dominantan položaj u ovim zemljama, ako bude uspjeha u njegovom kanaliziranju u hrvatske vode. Konzervativci po prirodi svog psihološkog razvoja, muslimani kad prihvate u svojim gradskim naseljima vjerovanje da su Hrvati, postat će najjača i najtrajnija brana hrvatstva u ovim zemljama, nu nikad neće pristati da budu drugorazredni faktor u bilo kakvoj nacionalnoj kombinaciji. Kaže se da su samo najčišći narodi ili narodni dijelovi obično po svojoj prirodi u odnosu prema drugim grupama prepotentni, precjenjuju sami sebe. Čini nam se da je u primjeni ovog zaključka na muslimane Bosne i Hercegovine rečeno mnogo i pozitivnog i negativnog o njima samima. Nu kakvi god bili valja ih primiti, jer bez njih je historičko državno pravo na Bosnu i Hercegovinu samo iluzija.

A što inače znači Hrvatska u širem smislu bez Bosne i Hercegovine? Geografski monstrum, gospodarski neodrživ sklop u jednom samostalnom životu. Bosna je srce i trbuh Hrvatske. Ona bez nje ne može u samostalan život. A muslimani odlučuju o tome da li je Bosna hrvatska ili nije. U ovom leži sva težina ovog pitanja i ta je težina sama sobom dovoljno istaknuta. Nije potrebno ni nacionalističkih filipika ni hvalospjeva. Predstavnicima, duhovnoj eliti hrvatskog naroda, nudi se jedna realnost, jedan problem u pravom smislu riječi, s potpuno hamletovskom propozicijom: biti ili ne biti. A pitanje Bosne je izloženo tolikim ukrštenim uticajima, tolikim apetitima, prepleteno do nemogućnosti toliko raznobojnim tkivom, politički konglomerat prve vrsti! I u tom svemu središnju ulogu igraju muslimani. Prelako shvatiti ovaj problem znači prevariti samog sebe, jednostavno ga shvatiti znači uopće ga ne shvatiti.«

EKONOMIST, broj 6 donosi informativan članak o komunalnoj znanosti i institutima, a u vezi s osnutkom komunalnog tečaja u Zagrebu (M. Sagrak: Osvrt na komunalno-znanstveni rad prigodom osnutka komunalnog tečaja grada Zagreba). Među ostalima piše: Gradska općina uvidjevši potrebu osnivanja komunalnog tečaja za stručnu izobrazbu svojih činovnika votirala je u ovogodišnjem proračunu u tu svrhu kredit od 60.000 din. Inicijativa za osnivanje takvog tečaja proistekla je iz redova samih gradskih činovnika, odnosno iz Društva gradskih službenika. O samoj upravi, organizaciji te o nastavnom planu nisu izrađeni još detalji. Iz članka »Komunalna škola grada Zagreba« odštampanog u »Gradskom namješteniku« od 5. II. 1938. str. 4, razabire se, da je » u prvom redu ova škola namijenjena onima, koji se pripravljaju za izvjesna pitanja iz područja komunalne politike i djelatnosti«. Komunalna škola imala bi službeni karakter, i bila bi institucija Gradske općine. Dalje se kaže u spomenutom članku: »Nastavnici u toj školi bili bi većinom stariji gradski činovnici, stručnjaci, a tek izvanredno u koliko se ne bi našao nastavnik dovoljno kvalificiran iz kojega predmeta — mogao bi se uzeti koji priznati stručnjak iz redova vanjskih stručnjaka«. Slušači tečaja dijelili bi se na redovne i vanredne. Polazak prvih — a to su činovnici I, II i III kategorije (t. j. s fakultetskom spremom, potpunom srednjoškolskom spremom i nižeškolskom spremom), koji još nisu polučili stalnost u službi — bio bi obligatan. —

Vanredni slušači, t. j. definitivni činovnici mogu, ali ne moraju polaziti tečaj Tečaj bi trajao 2 semestra, a imao bi narav seminarsko-praktičnog tečaja. Time bi se postavio temelj za prvu komunalnu školu (a eventualno znanstveni zavod) ne samo u Jugoslaviji, nego i u cijeloj južno-istočnoj Europi.«

Na drugom mjestu iznosi isti mjesečnik »da nekoji njemački kartografski radovi nisu ni izdaleka na onoj visini objektivne istine i pouzdanosti, kako smo mi to bili do sada naučili od njemačkih stručnih i naučnih radnika.« (Dr. N. Peršić: Netočnosti u nekojim novim njemačkim geografskim i geopolitičkim kartama). Pisac veli: »Nedavno je izašla velika zidna (120x85 cm) etnografska i geopolitička karta Europe u izdanju Buchhandlung des Weisenhauses G. m. b. H. Haale (Saale) und Berlin SW 48. Kartu su priredili Paul Holló i U. v. Pezold.« »... Karta vrvi pogreškama i to takovim, koje ne bi smio napraviti... ni prosječan student geografije.« »... Hrvati nastavaju samo uski prostor, cca od Donjeg Miholjca do Senja, dakle niti cijelu Savsku banovinu, a sve ostalo da nastavaju Srbi, dok je ono par hiljada Nijemaca oko Kočevja i te kako vidimo označeno.« Pisac navodi još tri karte u izdanju Justus Perthes u Gothi i veli da je samo jedna ispravna, a druge su promašile svoju svrhu.

PREGLED za mjesec lipanj donosi prema »Politici«, br. 9679 ovu statistiku u vezi s člankom: »Naš seoski posed i tehnika« (M. Milošević). »Prema objavljenim podacima ukupno posjednika zemljišta, koje podliježe plaćanju zemljarine ima oko 4,327.000; ukupna površina toga zemljišta iznosi oko 23 milijina 847.000 hektara. Ukupno čisti katastralni prihod cijeni se na oko 4.928 miliona dinara godišnje. Prosječno na svakog posjednika dolazi oko 5 i po hektara zemljišta i 1138 dinara čistog godišnjeg katastarskog prihoda. Detaljna analiza pokazuje pravo stanje. 9.2% od ukupnog broja (401.000 posjednika) nemaju nikakvog čistog katastarskog prihoda. Prihoda do jedne hiljade dinara ima 68.9% posjednika (oko 2,980.000). Svi oni zajedno posjeduju 24.7% ukupne površine. Njihov ukupni čisti prihod iznosi približno 807 miliona dinara (16.4% od ukupnog prihoda). Od jedne do dvije hiljade čistog godišnjeg katastarskog prihoda imaju oko 10.2% od ukupnog broja (441.000 posjednika) s oko 10.7% ukupne površine i s ukupnim čistim prihodom od 12.8% (629 milona). Od dvije do četiri hiljade imaju 6.48% (280.000 posjednika) s oko 9.9% površine i prihodom 15.6% (769 miliona).

Iz ovih podataka dolazi se do ovog zaključka: oko 95% od ukupnog broja posjednika ima u posjedu 49% od ukupne površine korisnog zemljišta s koga izvlači nepunih 45% od ukupnog čistog katastarskog prihoda. Drugi veći dio korisnog zemljišta od 51% i ukupnog čistog prihoda (preko 55%) pripada ostatku posjednika koji sačinjavaju svega oko 5% od njihovog ukupnog broja. Među ovima ima oko 9.800 posjednika s prosječno više od 110 hektara; 6070 s više od 200 hektara; 3290 s prosječno od 500 ha; oko 2.020 s prosječno više od 1500 ha.«

VIDICI, broj 2 donose »Prema statistici u našoj državi« ove brojke. Osnovne škole polazi na 10.000 stanovnika 1073 pravoslavne djece muške, a 687 ženske; 1040 katoličke muške, a 929 ženske; 697 mojsijevske muške, a 654 ženske; 618 muslimanske muške i — 195 ženske.

Građanske škole polazi na 10.000 stanovnika 13 djece pravoslavne oba spola, 50 katoličke, 95 mojsijevačke i 11 muslimanske.

Srednje škole na 10.000 stanovnika 90 djece pravoslavne, 79 katoličke, 417 mojsijevačke i 17 muslimanske.

Sveučilišta na 10.000 stanovnika polazi 12 slušača pravoslavnih, 13 katoličkih, 105 mojsijevačkih i 2 muslimanska.

OMANUT, br. 10 donosi iz pera svoga urednika H.(inka) G.(ottlieba) ova razmatranja o Židovima i nacionalsocijalistima pod naslovom »Zašto nas mrze?«

Zašto je nacional-socijalizam naš neprijatelj, zašto nas progoni i zašto nas mrzi? Ni u kojem pogledu nacizam, ni u doktrini, ni u njenoj praktičnoj pri-

mjeni, nije pokazao toliko dosljednosti, koliko u pogledu svojeg ekstremno-neprijateljskog stava prama Židovima. Mislili smo da će, kad se izdovolje, kad nas dovoljno ponize i postide, kad nas gospodarski unište i onemoguće, da će onda zauzeti pomirljiviji stav i naprama nama. A događa se baš protivno: što više su potkopali temelje naše egzistencije, to žešće napadaju dalje. Zašto? Zar im vrijedi mobilizirati toliku intelektualnu i propagandističku silu radi tako slabog i prezrenog protivnika kakav smo mi Židovi? Ne izgleda li taj veliki aparat koji nacizam permanentno drži u pogonu protiv nas, kao pucanje na vrapce iz topova? — Ali to je samo prividno protuslovlje. Uistinu židovska politika nacizma pokazuje jasan logičan pravac.

Mrze nas, progone nas i biju nas; podrivaju nam pozicije i tjeraju nas, jer nas se boje. I jer nas se s pravom boje. Jer instinktivno osjećaju da im najveća opasnost prijeti od nas, slabih, poniženih, neuglednih i nejakih Židova!

Po sreći, ili po nesreći svojoj, mi smo Židovi već pet hiljada godina pismen narod. U tih pet hiljada godina mi smo sve zabilježili. Sve što smo vidjeli, doživjeli i preživjeli, sve je to dokumentovano, legalizovano, komentirano i registrirano.«

»Nije laka stvar prtiti se s takovim nasljedstvom po svijetu, koji te steže, koji zauzima i previše psihičkog prostora, a koji ne može ni časka skinuti s leđa. Ali ima nešto i dobra u tom. Iskustva što smo ih u pet hiljada godina pribrali daju nam dobar i jasan uvid u kauzalnost i finalitet zbivanja oko nas, možda jasnije nego li je moć zapažanja u drugih mladih naroda. I zato jer imamo taj uvid u kauzalitet zbivanja, mi možemo jasnije vidjeti nego itko drugi neizmjernu prevaru što je nacizam vrši nad svojim narodom. Nas ne mogu blefirati brojke. Nas ne zapanjuju divizije i avionske eskadre. Nama ne imponira paradni štehšrit milijunskih vojska. Jer je to sve kupljeno srećom, mirom, zadovoljstvom i pravnom sigurnošću svih građana, dakle preskupo plaćeno. — I jer to znamo, i jer to svoje znanje nikad nismo tajili, mi smo državni neprijatelj broj 1 nacizma.«

ŽIVOT, broj 6 donosi pod naslovom »Činjenice govore...« stanje katoličkih škola u Njemačkoj. »Odkako su nacionalsocijalisti (NS) došli u Njemačkoj na vlast, nastojali su na sve moguće načine uništiti privatne vjerske, osobito katoličke škole. One su istina bile osigurane konkordatom, ali NS su našli dosta drugih puteva...« »Te su škole privatne i zato im je država pomalo uskraćivala potporu. Onda su došla prisilna namještenja profesora laika po redovničkim školama, iako su te imale dosta vlastitih kvalificiranih profesora. Financijski su uništavali osobito konvikte tim, da su ih oporezovali kao hotele.« »Svi su činovnici dobili zatim nalog, da ne smiju slati djecu u kat. škole. Pomalo su ograničavali broj novih upisa u te škole, ili se zahtijevala koedukacija. Općine su dobivale nalog, da otvore državne škole i tako istisnu redovničke; učenici kat. škola često se puta nisu propuštali na sveučilište ili im se branio pristup na profesorske ispite, uskraćivalo im se popust na školarinu i t. d.« »Bavarsko ministarstvo prosvjete izdalo je 29. XII. naredbu (br. VIII. 69.613), kojom se za konac školske godine 1937/38 najavljuje zatvaranje svih srednjih i viših kat. privatnih škola i svih kat. konvikata u Bavarskoj.« »Po toj naredbi ima se 41 škola s 7.131 učenika posve zatvoriti.« Ostala 41 škola s 8.361 učenika imaju se postepeno zatvoriti...« »U izjavi ministra prosvjete od 11. I. 1938. br. 1200 navodi se kao razlog ukidanja kat. privatnih škola i to, da škole u III. Reichu nisu privatna već javna stvar.« »Ali u istom broju službenog lista nalazi se na str. 5—11 cio niz privatnih škola u provinciji, kojima se priznaje pravo opstanka. No među njima nema ni jedne katoličke! Tako se na primjer dopuštaju privatni konvikti u Marquarsteinu, Neubeurnu, Schöndorfu, ali kat. muški konvikti u Ettalu, Scheyrnu, Mettenu i Schäftlarnu te svi ženski kat. konvikti imaju se zatvoriti.«

OMLADINA, broj 9—10 (svibanj—lipanj) donosi nekoliko misli o radu akademske omladine preko školskih praznika (Stanko Vitković — Ferijalni rad). Među ostalim pisac veli: »Očito je, da se ne može dulje oklijevati.« »Zacijelo je suvišno govoriti o našoj ideološkoj orijentaciji, da li ona postoji i kakva je. Hvala Bogu, u posljednje smo vrijeme barem u tome pogledu prilično na čisto. Izvršena je polarizacija, grupe su se kristalizirale i to tako snažno, tako jasno, da nema više kolebanja i »ševrdanja«, kako bi rekao Ante Starčević.« »Dobro je to. Trebale su nam već odavna precizne spoznaje — koliko o svakome pojedincu, toliko i o čitavim skupinama: tko su i što misle. Jer istom kod ovakva stanja stvari može se otpočeti sa stvarnim radom, koji počiva na solidnoj osnovici neprevarljivog uvjerenja o sebi i o drugima. Sada se tek mirna energija, što u nama leži kao rezultanta pojedinačnih duševnih i tjelesnih sila, dade pretvoriti u pokretnu. A bezlična masa, koja je dosad pred nama kao posljedica izuzetnih ekonomskih i socijalno-političkih prilika u desetak zadnjih godina, bila je tek naoko jedinstvena, no u stvari je bila heterogena, i nije se dala pokrenuti s mjesta.«

Za plodan i koristan rad zahtijeva se prije svega svijest š t o i k a k o da se radi.«

»Mi zaziremo od bučnih skupština i praznih parada, koje su u naša teška vremena više nego deplasirane...« »Podučeni sigurnom istinom, da će se prije ili kasnije nužno sami izigrati svi oni, koji narodu u lice jedno govore, a iza leđa mu čine drugo, mi ćemo strogo izbjegavat svaku demagogiju, a umjesto toga radit ćemo nadasve — d o b r i m p r i m j e r o m, ...« »Ne budimo iluzionisti: prilike se ne će izmijeniti sâme od sebe. M i s m o p o z v a n i d a i h i z m i j e n i m o.« »Ferijalni rad je potreban, i zato nam se nameće kao dužnost. Izmicanje može značiti kao odgovornost pred historijom. Ako ne želimo da budemo jedna od besplodnih generacija, na koju će potomstvo pomišljati sa žaljenjem i prezirom, moramo pokazati da smo voljni i sposobni za rad.«

NOVA EVROPA, broj 7 donosi mišljenja Amerikanaca o europskim zemljama (ing. Aleksa Božić—Cincinnati: Koliko i po čemu zna Amerika za Jugoslaviju). Među ostalim pisac veli: »Manje evropske države, poglavito one koje su nastale tek Svjetskim Ratom, malo su poznate u Americi, te i ne nalaze sebi često puta u kalejdoskopu američkog posmatrača. Općenito, može se mirne duše reći da su njegove predodžbe u tom pravcu potpuno maglovite; a, ukoliko postoje, obično su precizirane udobnim i često neispravnim putem asocijacije stanovitih idejâ. Tako se na primjer Skandinavce dovodi u vezi gotovo samo sa športom, Holanđane sa pojmom čistoće, Dance sa seljačkim zadrugama, Španjolce sa »toreadorima«, Madžare s ciganskom muzikom, Balkan s komitama, atentatima.« »... za neke još i danas Čehoslovačka i Jugoslavija postoje kao »Čehoslavija« i »Jugoslovakija«. »Šira masa u Americi, ukoliko i zna da postoji Jugoslavija, ipak nije u stanju da ma i otprilike označi geografske koordinate ove zemlje. Za neke se Jugoslavija nalazi sjeverno od Italije, za druge sjeverno od Karpata, za treće oko Crnog Mora; rijetkost je naići na običnog građanina koji bi bio upoznat ma i sa najelementarnijim geografskim i političkim položajem Jugoslavije. A kad se takav čovjek iz naroda i nađe, on će obično završiti svoj kratak opis napomenom, da je to zemdja politički nesređena, središte pobuna i nezadovoljstva, te sličnim negativnim zaključcima egzotične i imaginarne naravi.« »Realnije sudi stanoviti sektor profesionalne klase — razni »business men-i«, finansijeri, ekonomisti, profesori...«

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Mošinskoga ul. 10.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 9 RUJAN 1938. GOD. VI.

ANDREJ HLINKA
(16. VIII. 1938)

Slovački narod proživljava već stoljećima teške dane. I danas mu je teško. Osim izuzetnih političkih i ekonomskih teškoća, izgubio je svojega vođu, utjelovljenje svojih vrijednosti, oslon svoje narodne svijesti i savjesti.

Bez obzira na simpatije, koje imamo mi Hrvati prema Slovacima već dugi niz godina, Andreja Hlinku moguće je istaći kao jednu posebnu pojavu za današnje prilike. — Njegov život nije pobjeda uspjeha, nego pobjeda vrijednosti. Biti velik, a bez uspjeha po suvremenim kriterijima, čudo je, ostvareno u Andreju Hlinki.

Prošao je kroz tamnice, doživio je visoku starost, uvijek u borbi za prava svojega naroda i nije nikada rekao, da ne može više, i da, — prema tome! — narod treba popustiti.

Andrej Hlinka ostvario je jedan tip ustrajnoga i žilavoga borca, koji diže narod i u borbi kulturno, moralno, ekonomski i politički.

Optuživali su ga, da je ekstreman, — bez pravoga razloga, jer da je ekstreman on i Slovaci, kao što su ekstremni u nepopustljivosti oni, koji ga optužuju, Čeho-Slovačke možda ne bi više bilo.

A i oni koji pokazuju uspjehe, mogli su uspjeti, jer je upravo on ekstremno stajao, čak možda kadkad i premalo.

Kakvagod bila budućnost slovačkoga naroda, narod se nikad ne će moći požaliti na svojega bivšega vođu, a da time ne pokaže pad svoje vrijednosti, i uvijek će moći u njegovoj veličini naći hranu za svoju borbu i bolji život.

Slovaci i Hlinka bili su jedno upravo u onim elementima, u kojima su mogli biti istaknuti i značajni za sav ostali svijet. I kad bi Slovaci izgubili u svojoj svijesti Hlinku, oni bi prestali biti narod, — toliko je duga i bitna njihova veza, tolika je njegova veličina i osobnost dana narodu, a narodna misao i sazrijevanje dano u djelima i nastojanjima Hlinke.

Blago narodu, koji je živio kroz tako nesebična, poštena i hrabra čovjeka, u kojega se mogao pouzdati, i koji je našao svoj najviši životni cilj, u služenju i vodstvu jednoga naroda, ne povrijeđujući universalan zakon pravednosti, kao što su povrijeđivali oni kojih se prava vrijednosti može apsolutno ocijeniti životom i radom čovjeka kao što je Hlinka.

Tamo, gdje je on bio, bila je veća vrijednost, ili uopće vrijednost, bez obzira na broj, na snagu ili moć, jer je on bio moralno i duhovno težište.

Andrej Hlinka doista je proslavio svojim životom svoj narod; mi se pridružujemo slavi i uspomeni njegova teškoga života, kojega je dao na oltar pravde.

I. G. O.

ZA MJESECOM

Promatram te, kradom, ispod pokrivača
i srce mi življe kuca, srce pjeva.
Ja ne znam, da li si zamišljena djeva,
ili plahi junak s plaštem poput vrača.

Pođi uz rub krova. Sa strma crijepa
nečujno se spusti kroz prozore, druže.
Čekaju te moje čežnje, kad me pruže
ko mrtva u noći i propnu, slijepa.

I sa zagrljajem beskrajno lijepim
htio bih se dići do najviše luke.
A ne mogu niti da ti dadem ruke,
već uzet od sreće, u samoći strepim.

Zvonko Kuhar.

PSIHOLOGIJA KLIKE

Riječ klika upotrebljava se dosta često, i uvijek s pogrdnim prizvukom, što znači, da pojam klike pretstavlja nešto negativno, kad se čovjek postavi na neko superiorno moralno i socijalno stajalište. Budući da ima dosta razloga upoznati pojam klike, nastojat ću što više ga raščlaniti, jer već prilično jasna spoznaja o zlu omogućuje zlo uklanjati.

Klika prestavlja jednu skupinu ljudi s nekim bitnim elementarnim duševnim osobinama. Problem je u tome, koje su i kakve su te bitne i elementarne duševne osobine jedne stanovite grupe ljudi, da bi oni pretstavljali kliku? Po mojemu mišljenju sve se osobine i manifestacije klike svode na dva bitna elementa, na s a m o d o p a d n o s t i z l o b u, što drugim riječima znači, da nema klike, u kojoj bi manjkala ova dva elementa. Elemenat samodopadnosti znači misao i osjećanje o sebi kao cjelini (kliki), a elemenat zlobe pretstavlja misao i osjećanje o drugima. Dakle, u elementu samodopadnosti iživljava se klika nad sobom, a u elementu zlobe iživljava se klika nad drugim. Kao što se vidi, klika je jedna posebna sociološka pojava i nema nikakve veze s nekom specijalnom ideologijom, nacijom, kulturom i slično, nego je moguća u svim ideologijama, nacijama i kulturama. Osim toga klika nije ograničena na sasvim mali krug ljudi, kao što se to obično misli, nego može biti vrlo proširena u svojim filijalnim podgrupama i na taj način obuhvatati toliki broj da kao cjelina može pretstavljati čitavu organizaciju, stranku itd. U ovoj stvari se često griješi zbog toga, sto se kaže, da čitavu organizaciju vodi jedna mala grupa (klika) ljudi, a zaboravlja se utvrditi, da za kliku nije važno tko vodi, nego je važno, da ona gruja koja vodi diše istim duhom i istim osobinama, kao i sve brojne podgrupe i filijale, ako ih ima.

Da vidimo sad, kako se iživljava elemenat samodopadnosti. Ovaj se elemenat iživljava na taj način, što je klika odnosno što su članovi klike:

nerazborito zaljubljeni u svoju ideologiju, što je nekritički smatraju najboljom i najispravnijom na svijetu, što smatraju svoje metode rada jedino mogućim, svoje taktičke promjene valjanim, što smatraju sve svoje ljude kao i sva njihova djela dobrim i najboljim, što za sebe nalaze upravo toliko isprika, koliko treba, kad je nešto nelogično i neispravno; jednom riječi u elementu samodopadnosti sve se sja kao zlato, — i ideologija i metode i ljudi i djela, a što se baš nikako ne može zasjati, to se svim mogućim sredstvima retušira, pozlaćuje, ispričava i poljepšava. U elementu samodopadnosti klika je osjetljiva, i ona reagira strašno, žustro, bijesno, samouvjereno i s visoka; kad klika reagira u elementu samodopadnosti zbog kakve povrede, onda sve skupa daje utisak crno-bijeloga. S jedne strane (klike) sve je lijepo, bijelo, a s druge strane sve je crno i strašno. Samodopadnost svake klike je tako velika, da je organ osjetljivosti najsavršeniji i on uvijek funkcionira. Dirnuti ne samo ideologiju, metodu, nego i ljude i različite produkte znači dirnuti u jedan osinjak, koji reagira kao nabijeni mitraljez brzo, sigurno i sa stotinu argumenata u minuti. Klika je u samodopadnosti jedna totalitarna sociološka pojava, — ništa ne dopušta da padne: ni jedan zarez u ideologiji, ni jedna točka u metodi, ni jedan čovjek, ni jedno djelo. Ona se samo može cijepati kao jedna vrst iz biloškog carstva u nove klike. Zbog ove totalne samodopadnosti klika najteže podnosi otpad pojedinog čovjeka ili kakvu malu ili veliku bunu u svojim redovima, jer je to nutarnja povreda, nutarnje razočaranje; stabilnost klikaške duše se poremećuje, što se često kaže, da se kvari disciplina. U takvom slučaju uspostavljena ravnoteža samodopadnosti reagira strahovito prema bivšem i bivšim članovima. Sad se otkrivaju kao najveći grijesi svi oni grijesi, koji su nekad u totalnoj samodopadnosti čuvani »zbog cjeline«, pozlaćeni i opravdavani. Sad i takvi izletnici pronalaze stotinu rupa, mrlja i gluposti u totalizmu klike. Najgore reakcije i osjetljivosti pokazuju one klike, koje su nastale cijepanjem iz jedne klike, a ostaju možda na istoj ideološkoj bazi, jer tu dolazi faktor prvenstva i ispravnosti u ideologiji do posebnog izražaja. Ljudi ne znaju, kakva je, na primjer, strašna reakcija i osjetljivost među klikama, koje su nastale na bazi trockizma i staljinizma. Moguće je čak, da se od strane komunista nude ruke na sve strane za stvaranjem kojekakvih pacifističkih, demokratskih i pučkih frontova, ali između trockista i staljinista stoji samo smrt. No nije to tako samo na terenu komunista, nego i na drugim područjima, gdje postoji neki jedinstveni ideološki temelj, a formiraju se klike. Uopće može se reći, da su klike na istoj ili približnoj ideološkoj bazi međusobno najosjetljivije i u socijalnom pogledu jedna drugoj najudaljenije. Klike na bazi jednoga naroda međusobno su udaljenije, nego što su im drugi narodi, kao i stranke, organizacije i klike drugih naroda. I tu najjače caruje onaj drugi elemenat klike, — elemenat zlobe.

U totalnom osjećaju samodopadnosti klika laže, kako joj kad treba, tumači svoje i tuđe kako joj kad treba, izvrće i nateže činjenice, nauku, filozofiju, ljude i sve tekovine roda ljudskoga. Jedna jaka i organizirana klika, jedna moćna samodopadnost hrani sebe i druge s lažima i izvrtanjima barem u tolikoj mjeri koliko i sa istinama, — svijesno i

zadovoljno danas, da bi sutra i sama povjerovala da je laž i izvrtanje bilo ipak istina, a naročito potreba.

Drugi bitni elemenat klike je zloba ili iživljavanje klike prema cijelom svijetu izvan klike. I u tom odnosu nije bitno što jedna grupa ljudi gleda neispravnost u ideologiji druge koje gruje ljudi, pa čak i glupost, u različitim metodama, ljudima i djelima, nego je bitno k a k o grupa osjeća i ocjenjuje sve moguće neispravnosti, gluposti ideologija, metoda, ljudi i djela drugih kakvih grupa, jer u ovome je bitnost klike. Da se ljudi, grupe, stranke i organizacije sukobljavaju, bore i ne slažu sasvim je razumljivo i prirodno, i ovakvo diferenciranje u grupe ne znači još i diferenciranje u klike. Traži se jedna naročita osobina — osobina zlobe, t. j. kako klika i njeni ljudi misle, osjećaju i ocjenjuju sve izvan sebe. Naći dlaku u jajetu izvan sebe, t. j. kod drugih, to za kliku nije nikakav problem, jer u tom je ona specijalista, u tom ona uživa, i u tom se iživljava dobrim dijelom. Stvoriti od ove otkrivene dlake čitavo stablo sa bezbroj grana i grančica, ili golemu vjetrenjaču s kojom se valja donkihotski boriti, to je velika majstorija svake klike. Daviti protivnika u čaši vode, dnevni je posao svake klike. Podmetati klipove, lagati, pa onda opet lagati, izvrtati i ponovno izvrtati, ogovarati, klevetati, uništavati sadističko je zadovoljstvo klike. Klika je hiperkritički raspoložena prema svakoj »konkurenciji«, i glavni izraz te kritičnosti je ironija, cinizam, sarkazam, strašno potcjenjivanje i djela i ljudi. Strašno je potepsti se i pasti pred klikom, jer je njen smijeh i ironija užasno zlobna, ustrajna i djelotvorna. Klika dahće od uživanja nad tuđom nesrećom i ne može da spava od veselja. Klika je đavolska pojava u ljudskom društvu. Pokloni se kliki i bit će ti sve oprošteno. Ostavi kliku i upoznat ćeš prokletstvo zmijske osvetljivosti. Dirni kliku, stotinu zubi te čeka, da te šćepaju i i rastrgaju. Međusobni pak rat među klikama, to je režanje, griženje, gušenje s više ili manje uglađenim jezikom, s prostijim ili finijim rukavicama, s većom ili manjom dijalektičkom spremom i spretnošću. I teško ideologijama, po kojima klike reže, teško principima i frazama koje dobivaju svoju vrijednost samo i jedino, ili najvećma, kroz klikaške duše i osobine, jer tu uvijek đavo masti brke. Klika je utjelovljenje zlobe u jednoj kolektivnoj duši, klika je iživljavanje zlobe. Klika je neiscrpni izvor žuči i nepovjerenja kao i virtuoznog otkrivanja svih mogućih zadnjih misli u djelima i postupcima protivnika i ljudi izvan klike. Apriorna prihvatljivost svega što je od klika i apriorna skeptičnost, rezerviranost, halapljivo otkrivanje rupe, blaženo veselje u otkriću njenom kod drugih klika, grupa i ljudi izvana, redovna je pojava. Svaki je čovjek neprijatelj kliki, ako se samo malo mršti, ako mu nešto nije pravo, ako ne prihvaća 150% sve i sva, ili ako čak dopušta, da bi još netko izvan stanovite klike mogao ma u čemu imati pravo ili ponešto vrijediti i značiti. Kliki si simpatičan, kad je golicaš, kad joj laskaš i kad je hvališ, kad s njom zajedno lažeš, bjesniš, klevećeš, rušiš njenog protivnika. I to ti je najbolja kvalifikacija, da joj omiliš, da te pozove, da ocijeni tvoju ispravnost. Šutiš li ozbiljno, sumnjiv si. Prigovori — glupo, dostojanstveno, sasvim je svejedno kliki — gotov si, neprijatelj.

Totalna samodopadnost i totalna zloba znaju unutar klike samo za jedinstvo i disciplinu, i te dvije inače divne riječi služe kao vječni mo-

ralni prizvuk s kojim klikaška duša priteže svakog pojedinca na red i poslušnost. Stoga ni u jednoj kliki nema slobode i veličine, jer je cijela njena duša satkana od dvije temeljne inferiorne osobine — samodopadnosti i zlobe. Klika je, dakle, jedna inferiorna sociološka pojava, nekulturna i slaboumna, sposobna za ludnicu po vrlo mnogim svojim zlodjelima, koje čini u ljudskom društvu prema mnogim članovima društva, kao i prema cjelini.

Izvan klika je teško živjeti, jer su klike organizacioni kanali pomoću kojih se čovjek-pojedinac diže na društvenoj i javnoj ljestvici, jer su klike pomoćne čete koje brane i štite, i jer konačno, mnogi i mnogi slabići i ne mogu ništa postati na putu lične hrabrosti, nego tek u skupu klikaškog guranja, klikaške brige, klikaškog isticanja i reklame. Moćna klika pretstavlja društvenu strahotu, jer njena kliješta zahvataju sve puteve, položaje, ambicije i želje. I mnogima ne preostaje ništa drugo do li pokloniti se, uvući dušu u se, a ako je to konačno teško, onda prihvatiti kolektivnu dušu klike, pa početi disati istim kolektivnim duhom, uživiti se, i još osjetiti zadovoljnim u oslobođenju od starih predrasuda i bubica u glavi, koje samo smetaju i muče.

Klika traži bezuvjetnu kapitulaciju, jer to godi osjećaju samodopadnosti, i zbog toga ona sili mnoge ljude na vrlo inferioran lični život.

Naročito je strašna provincijska klika, jer se u njoj osobine samodopadnosti ističu nametljivije, očitije, bezobraznije u punoj otvorenosti, bez rukavica i inteligentnosti, a zloba je surova, vulgarna i prosta, bez ideoloških smicalica, dijalektičkog nadmudrivanja i logičkih maskiranja, te sakrivenih i zadnjih misli. Ona je bez forme, koja inače istu misao, istu žuč čini nešto blažom, barem za oko i ukus »javnosti«, koja želi, da se ne povrijede forme. Velegrad ne voli prostačko uništenje i ubijanje, nego zavijeno u forme, jer je to »kulturnije«. Samo je u formi, spretnosti i inteligentnosti razlika između velegradske i provincijske klike. Provincijska klika prkosi svojom moći, velegradska nastoji isticati što je više moguće ideološke maske. ako ih ima i dok ih ima. I teško da je itko tako usavršio argumentiranje i žongliranje divnim frazama morala, duha, pravde, istine, poštenja, jedinstva, discipline, kulture kao članovi klika. Sasvim je, međutim, sigurno, da klika koja se reducira na isticanje moći — »tko nam što može«, pretstavlja najinferiorniju vrstu klike.

Klika uživa, kad joj njeni virtuozi vanrednom duhovitošću osvjetljuju obraz, nujni su kad dobiju po nosu i bjesomučno traže oštru i snažnu reakciju i borbu. Klika pravi od buhe slona, sa svojim vrijednim stvarima i sa tuđim nevrijednim stvarima, kao i obratno.

Klikaška duša i klikaški kolektiv iživljava se z a d o v o l j n o upravo u elementima samodopadnosti i zlobe. Treba samo vidjeti klikašku dušu i klikašku grupu, kad se smije, kad uživa, — posebni je to psihološki fenomen, vrlo kompleksan. Čini se ipak da bi mogli elemente samodopadnosti i zlobe kondenzirati u psihološki praosnov egoizma, koji se raščlanjuje u dvije gornje temeljne grane, a koje se opet cijepaju u bezbroj emanacija. Prema tome, klikaštvo je sociološka pojava egoizma.

Može se dosta često opaziti, da iz pojedinih klikaških kolektiva ispadaju odnosno izlaze poneke jake ličnosti, jer je postojala organska suprot-

nost između superiornosti te ličnosti i inferiornosti klike. Iza takve ličnosti klika ciči kao zmija, jer u neku ruku osjeća podsvjesno svoju inferiornost, koju želi naknaditi na taj način, da svu svoju mizeriju istrese na ovu superiornu ličnost, kako bi se osjetila zadovoljnom, što joj izgleda sada takva ličnost u jednakoj ništavnosti s njom. Ovo znači, da prosječan i inferioran duh lakše podliježe klikaškom kolektivu od superiornog, pače njegov se egoizam upravo prihvatljivo smješta u klikaški tor, pogotovo ako je taj egoizam totalan, što znači, ako u njemu vidi osigurane materijalne, položajne i slične čisto lične račune, koji nemaju inače nikakve veze s općim ideološkim koncepcijama. Mora biti jasno, da elementi samodopadnosti i zlobe imaju prvenstveno društveno značenje, dakle onaj kompleks individualnoga egoizma po kojem je individua i socijalna priroda. Klikaška je disciplina svakako veća i sigurnija, ako se spoji ovaj, da tako kažem, isključivi lični egoizam s društvenim egoizmom. Zbog toga i nastoje klike zadovoljiti totalnu prirodu svojih članova na taj način, da im pružaju mogućnosti za različite materijalne sigurnosti i slične ambicije, a često se s ovakvim mogućnostima klika pretstavlja, obznanjuje i ojačava.

Klika kao kolektiv razvija posebne duševne sposobnosti pomoću kojih može svoje elemente — samodopadnost i zlobu — što više razviti i opravdati, a to su vještina i lukavost, virtuozno žongliranje i jeguljasto izmicanje. Klika je vanredno vješta i lukava, i s njom se sukobiti iskreno, otvoreno i pošteno znači s otvorenim prsima ići na nož i pušku. Klika raspolaže sa stotinu krakova, stotinu očiju, stotinu trikova i smicalica koji crno prikazuju bijelim i obratno, da čovjeka potpuno smute i da izgubi orijentaciju za objektivan i istinit sud.

Kad klika odluči uništiti nekoga čovjeka, onda zmijski i inferiorni duh zlobe izbacuje strašne emanacije. Klika pronalazi ili izmišlja, što joj je sasvim svejedno, sve moguće prošle, sadašnje i buduće grijehe i pogreške javne i privatne, koje idu poznatim i nepoznatim kanalima u javni život. Zablatiti čovjeka u moralnom, obiteljskom, političkom, stručnom, intelektualnom pogledu vrlo je lako. Ulica prepričava sve što dozna, jer joj je drago, da nitko nije bolji od nje, i da može svakoga čovjeka sniziti na svoju prosječnu, mediokritetsku inferiornu razinu (egoizam inferiornosti). Ulica se deblja od klikaških proizvoda i svaka klika zna, da mora svoj smet što brže iznijeti na ulicu, jer će ga ova najbrže raznijeti, ne misleći i nehoteći kritično, ozbiljno i karakterno misliti. Ona klika, koja s ulicom najbolje živi, bilo zbog kojih razloga, najsramotnije ubija i uništava.

Iz ovih nekoliko emanacija klikaškog kolektiva može se lako upoznati svaku klikašku dušu, svaki klikaški mentalitet i svaku klikašku grupu i organizaciju.

I sad, kako da se čovjek čuva da ne postane klikaška duša, kad zato ima i nutarnjih poriva i vanjskih pritisaka? Mogući putevi su svakakovi: jedan je taj, da čovjek živi kao da ga i nema, da šuti, da se ne miče, ne pojavljuje, ne ističe, a drugi je, da se čovjek pripravi na to, da čim se pojavi, mora u klike kao samostalne grupe, ili u klike unutar društava i organizacija, ili sam, ili u društvima i organizacijama protiv klika, klikaškog duha i kolektiva. **Ivan Oršanić**

GLAGOLICA I NJEZINO PODRIJETLO

Donosimo ovaj detalj iz rukopisa velike studije, koju je ovih dana dovršio ugledni pisac pod natpisom »P o v j e s n i p r o b l e m i g l a g o l i c e«, da se vidi, kako mišljenje g. prof. B. Poparića izneseno u prošlom broju »H. Smotre« nije osamljeno. U slijedećem broju ćemo donijeti interesantna mišljenja o istoj tezi, koja su nam ustupila i neka druga gospoda, pošto su došla do istih zaključaka sasvim drugim putevima.

Svećenici, kojima bješe povjerena duhovna pastva po selima, po »periferiji biskupija«, služahu se slavenskim knjigama, da ih narod može razumjeti i da može sudjelovati u svetom činu.

Te knjige bijahu pisane nekim »posebnim pismom«, koje bješe, Bog znade od koga i kada, prozvano G l a g o l i c a. Vele, da je tako prozvana po riječi glagoljiti, koja dolazi vrlo često u službi božjoj. Po tomu se i jezik liturgički prozva glagoljski. Svećenici, koji se služahu tim pismom i obavljahu službu božju tim jezikom, bjehu prozvani Glagolaši, a u latinskim izvorima: G l a g o l i t a e.

Jer je ovo pismo bilo poznato isključivo medju Hrvatima i ovdje u porabi, zvalo se je, posve naravno, h r v a t s k o pismo.

Toma Arcidjakon splitski, koji nam je ostavio djelo, iz kojega crpimo najsigurnije vijesti o hrvatskoj prošlosti, zove glagolsko pismo l i t t e r a G o t h i c a, pismo gotsko. Posve dosljedno, jer Toma Hrvate istovjetuje s Gotima. Gotsko pismo i Hrvatsko pismo mu je jedno te isto.

Nu Glagolica se je zvala općenito po svoj Dalmaciji i Istri, Jeronimsko pismo = Littera Hieronimiana.

Prvi put je to napisao, koliko mi znamo, vrlo učeni crkveni učenjak, profesor, Opat u Fuldi, kasnije biskup u Mainzu: Hrabanus Maurus. On se bješe rodio god. 776. a umrije 856, dakle je bio stariji punih 60 godina od sv. Ćirila.

Ovaj sveti Otac u svojim djelima govori o izumu raznih pismena, koja su njemu bila poznata. A bila su mu poznata židovska, grčka, latinska, j e r o n i m s k a i normanska ili njemačka pismena.

Govoreći o jeronimskim pismenima ne kaže, da ih je baš Jeronim izumio, ili sastavio, nego kaže, da ih je on sačuvao za potomstvo i tako doveo do njegovih, to jest, Hrabanovih vremena.

Hraban veli, prema predaji onoga vremena, da ih je izumio neki Etik odlična roda, učenjak na glasu, po narodnosti Skićanin, koji je napisao učenih djela, koje je sv. Jeronim preveo na latinski jezik.

Taj Etik Skićanin je, možda, čista legenda, kao što je legendarna ona Carpentis, koja je izumila latinsko pismo, ili Kadmus, koji je izumio grčka slova.

Jedno je nepobitno, da Hrabanus spominje jedno pismo u vezi s imenom sv. Jeronima. O tomu pismu donosi i nekakav faksimile, ali ne jamči za njegovu točnost. I u istinu u tom faksimilu imade jedva dva tri slova, koja su točno glagolska, i to samo po formi, a ne i po glasu.

I Papa Inocent IV. zove glagolicu Jeronimskim pismom. U odgovoru na jednu molbu senjskoga biskupa Filipa god. 1248. Papa spominje tradiciju sv. Jeronima, da je naime on ostavio hrvatskom svećenstvu pismena, kojima se služe u bogoslužju. O značenju toga Papina odgovora bit će još govora.

U svim kasnijim papinskim ispravama dolazi za Glagolicu naziv Jeronimsko pismo.

Svetomu Jeronimu se je pripisivalo ne samo pismo glagolsko, nego i prijevod svetih knjiga. U jednom rukopisnom glagolskom Misalu iz XV. vijeka, što ga je objelodanio kanonik Dr. Ivan Crnčić, spominje se izričito, da je sv. Jeronim prevodilac sv. Knjiga na hrvatskom jeziku.

U ispravi češkoga kralja Karla IV. iz god. 1347. kojom ustanovljuje samostan za Benediktince glagoljaše u Emausu kod Praga, pripisuje sv. Jeronimu autorstvo glagolske liturgije; dočim svetu solunsku Braću Ćirila i Metoda, koji su u onim krajevima propovijedali, kralj zove zaštitnicima kraljevstva češkoga uz još druge božje ugodnike.

God. 1582 svećenik Lehsandar Kumulović je tiskao N a u k K r š ć a n s k i, u kojem zove sv. Jeronima »krunom čašću i dikom naroda i jezika našega«. Imati ćemo prilike tečajem ove rasprave spomenuti još nekoliko prigoda i izjava, u kojima se potvrdjuje vjera u autorstvo Jeronimovo.

God. 1633. fra Rafo Levaković, kasniji biskup Ohridski, veoma učen u pitanjima Glagolice, tri godine poslije nego je pastirsko ispravljeno izdanje glagolskog Misala, bijaše primio od Ivana Tonka Marnjavića prijepis jednog starog Psaltira na glagolskom jeziku, pisan Glagolicom, što ga god. 1222. bješe prepisao svećenik Nikola Rabljanin. Prijepis bijaše izvađen iz originala jednog starijeg Psaltira, što ga bješe dao napisati, istim slovima, posljednji nadbiskup solinski Teodor. Ovaj Teodor je poginuo za propasti Solina vjerojatno god. 614. Marnjavić bješe poslao taj Rabljaninov prepis Levakoviću, da ga ovaj, kao stručnjak, pregleda, da se divi ljepoti pismena i njihovoj starini. Levaković je zadržao onaj rukopis kod sebe i prepisao jedan ulomak na dva stupca; u jednom je bio prijevod po Jeronimovoj »Vulgati«, a u drugom prijevod Sedamdesetorice. O tom prijepisu je Levaković mnogo napisao. Nije stavio u sumnju autentičnost prijepisa ni u njegovu starinu. Ali on nije mogao nikako prihvatiti, da bi prijevod bio baš iz pera sv. Jeronima. Bio je neodlučan, komu da pripiše autorstvo prijevoda Psaltira. Nije se mogao priključiti općem mišljenju hrvatske Crkve, premda bi to bio rado učinio. Onaj prijevod bijaše izveden iz prijevoda latinskoga, ili iz jevrejskoga jezika izravno ali ne iz grčkoga. Sve je govorilo u prilog Jeronimovoj tradiciji, ali se je Levakoviću stvar činila presmjela. Nije posumnjao u starinu, kako ju je naznačio Nikola Rabljanin, to jest da potiče od Teodora posljednjeg biskupa solinskoga. Prema tomu bi ovaj glagolski psaltir bio za više od dva vijeka stariji od Ćirila i Metoda.

U posljednje vrijeme su ustali neki filolozi proti ovom Psaltiru govoreći, da je on izmišljotina I. Tonka Marnjavića. Ovaj je, vele, poznati patvarač, koji je to sam izmislio i nasamario Levakovića.

Zašto bi se jedan ugledni svećenik, velike učenosti, crkveni dostojanstvenik, biskup i kanonik zagrebački, upustio u ovakova patvara-

nja? U ovakove poslove se ne upušta nijedan iole ozbiljan čovjek, bez velikih uzroka. A još manje jedan dostojanstvenik.

Još manje možemo vjerovati u ispravnost ove, moderne podvale, makar za njom stajali i najveći autoriteti, kad je jedan Levaković povjerovao u antentičnost prijevoda i o njemu napisao raspravu. Zar je zbilja trebalo čekati, da prodju tri vijeka, da neko izidje s tvrdnjom, da je Marnjavić podvalio Levakoviću, Levaković Karamanu, a Karaman drugima, koji su kroz tri vijeka vjerovali u autentičnost Psaltira!

Marnjavić se je mogao prevariti i prevario se je u mnogim tvrdnjama, ali da bi hotimice išao patvarati i druge varati, u to nije lako vjerovati bez velikih dokaza.

U drugoj polovici XIX. vijeka Glagolica je dobila nova imena. Češki i slovenski jezikoslovci stadoše je rasudjivati, pa je prozvaše Staroslovenskim pismom, što su prihvatili odmah i hrvatski jezikoslovci. Jezik, kojim se je služila hrvatska liturgija, prozvaše takodjer neki staroslovenskim, a drugi panonskim, treći starobugarskim, a neki čak i moravskim. Samo ne hrvatskim.

Osim toga odbaciše sve, što su o tom pitanju napisali naši stari ljetopisci i povjesničari, izvrgoše ruglu Jeronimsku predaju, oklevetaše hrvatske svećenike, da su oni izmislili u XIV. vijeku, Jeronimsku predaju, da se bajagi zaštite od progonstva latinaša. Postaviše tvrdnju, preko koje nije smio niko prijeći, da su Sveta solunska Braća Ćiril i Metod začetnici Glagolice, da su oni prevodioci svetog pisma i svih liturgičkih knjiga na staroslovenski jezik, da prije njih nije postojala staroslovenska liturgija ni staroslovensko pismo, da su uni, prvi prosvjetitelji Hrvata, da su im oni dali vjeru u Krista. Najjednostavniji ljudski razum ne može ovakove tvrdnje progutati, jer su u sukobu sa očitom istinom. A još je manje moguće pomisliti, da bi jedan čovjek, Ćiril Konstantin, makar on bio i svet, mogao u manje od godine dana izumiti pismo, prevesti i napisati svete knjige, kad znamo, da je za takov posao sveti Jeronim utrošio cijeli život.

D. K. Šegvić

JESEN

To Boža je vola:
prek brega, prek dola
jesen je bliže, bliže.

I sunce se žuti,
i pusti su puti,
brige su pune hiže.

Med listjem se v senci
zlatiju pečenci:
zrela kuruza diše...

Bu li šenice,
bu li gorice
prije jesenske kiše?

Zvonko Kuhar.

NIKOLA PLANTIĆ, PARAGUAJSKI KRALJ?

Osvrt na jednu mistifikaciju.

Kad sam unatrag dvadesetak godina na prijateljski poziv napisao dokumentiranu raspravu o Nikoli Plantiću[1] i dokazao, da je Plantićevo kraljevanje u Paraguaju plod mašte, s pravom sam držao, da je ta priča definitivno pokopana. Sad vidim, da sam se u računu donekle prevario: iskopao ju je iz groba mrtvih priča Ratko Filipović i objelodanio u biogradskom »Vremenu« u broju od 12., 13. i 14. lipnja ove godine (1938.) pod filmskim naslovom: *Isusovac iz Zagreba* PRVI KRALJ PARAGUAJA. Jugoslaven kome je carica Marija Terezija rekla: **»Zdravo, kolega!...«** Članak, urešen s četiri crteža, pisan je vještim žurnalističkim stilom, obilato začinjen iskrenim patosom i — historičkim nemogućnostima. U svom prikazivanju pisac nije nipošto neprijateljski raspoložen prema Isusovcima, kako smo inače obikli... Nikola Plantić posegnuo za kraljevskom krunom tamo daleko za Atlantikom i postao jedan od »naših« istaknutih avanturista. »Mi nismo«, veli »dobijali kolonija, pa ni nekoliko naših istaknutih avanturista nije postiglo ništa više ni za sebe ni za nas, ali ipak, dali smo dokaza o svom smislu za ova pregalaštva i podvige. Jedno od najsjajnijih mesta, koja su naši ljudi zauzimali u inostranstvu, je svakako Nikola Plantić, Zagrepčanin i Isusovac...«

Ako ćemo pravo, okrutna je rabota razbijati tako lijepu i slatku iluziju. Napokon, koja i korist od takva posla, kad će priča i dalje živjeti u velikom krugu čitača »Vremena« i svuda, gdje se bez kritike primaju proizvodi ove ruke. Bio bi dakako Sizifov posao htjeti razuvjeriti takovu pobliku. Ovaj osvrt na inače posve bezvrijedni članak »Vremena« hoće da upozori, u prvom redu, Hrvate, kako ne bi nasjeli jednoj upravo smiješnoj mistifikaciji. Za potanje podatke o toj stvari upućujem na spomenutu raspravu u »Hrvatskoj Prosvjeti« (1917.), gdje je na temelju suvremenih izvora točno ustanovljen curriculum vitae tako, da možemo Plantića pratiti godinu po godinu od g. 1736., kad je stupio u Isusovački red, pa do njegove smrti 1777.

Bilo je kobno po R. Filipovića, što te rasprave nije imao u rukama. On na pr. ponavlja bez truna kritike, što se u nas pisalo, da je Nikola Plantić stupivši u Isusovce postao župnik u Brckovljanima, a nije opazio nesmisla, kad malo zatim šalje Plantića u Isusovački red i poslije u teologiju u Trnavu, gdje bude zaređen svećenikom: kao da je mogao biti župnik nezaređen! U Brckovljanima je nekoć bio jedan Plantić župnikom, no taj je bio stariji od našega i nije se zvao Nikola. Osim toga zna se točno, gdje je Nikola Plantić boravio od novicijata do teologije (1736.—1747.), pa je i tim isključeno »župnikovanje« u Brckovljanima. Govoreći, kako je Plantić postao kralj, daje Filipović maha svojoj mašti i piše: »Njegovi roditelji možda nisu ni bili već živi, ili, ako su bili, nisu ni sanjali da su roditelji jednog veličanstva. Jer, besumnje bi o tome znali nešto reći zagrebački letopisci toga doba,

---

[1] Nikola Plantić. Tobožnji kralj paraguajski. (U »Hrvatskoj Prosvjeti«, Zagreb 1917. Posebni otisak, 12° str. 43.)

besumnje bi zabeležili kako su tekle suze radosnice ovim siromašnim »kramarima« i kako su ih utirali svojim grubim, ispucanim i nečistim rukama (!). Ili bi neki drugi hroničar zapisao kako su pohrlili preko mora »k ljubljenom sinu« da ga zagrle i da se njime ponose«. Tih dirljivih stvari nije moglo biti s jednostavnog razloga, što su Plantićevi roditelji bili mrtvi već g. 1736., kad im je sin pošao u Isusovce.

Isto tako izaziva smiješak, kako Filipovića na oko snalazi sumnja o istinitosti priče, po kojoj bi Plantić bio paraguajski kralj, i navodi mišljenje dr. Franje Bučara »da su to tvrđenje oprovrgli Duko i Vanino«. Taj »Duko« je tiskarska pogrješka, koja se uvukla u člančić prof. Bučara u jubilarnom zborniku »Znameniti i zaslužni Hrvati 925.—1925.«, a trebalo bi da bude Duhr, no taj vrlo vrijedni historičar Plantića i ne spominje, jer ne zna za njega ni verzija, kakova je kolala na Zapadu. I sad umjesto da potraži, na temelju čega je pobijano Plantićevo kraljevanje, Filipović ne trenuvši junački odbija iznesenu sumnju i poziva se na profesora dr. Stjepana Srkulja, »u koga se«, kaže, »nalazi najveći deo materijala o toj temi«, i koji »navodi doslovce natpis na spomen-medalji: Nikola Plantić, prvi kralj Paragvaja«. Hude li sreće! i materijal prof. Srkulja ide u carstvo priča, jer prof. Srkulj u svom članku u »Hrvatskoj Prosvjeti« (1916.) nije iznio ništa novo, nego je tek ponovio ono, što su o tom pisali Gjuro Deželić u »Dragoljubu« (Zagreb, 1864., str. 79.—95.) i bezimeni pisac u »Agramer Tagblattu« 1907. (br. 74.).

Mimoilazim pitanje, da li je uopće postojao nekakav paraguajski kralj ili uzurpator: o tomu je znanost već davno rekla svoju i označila »paraguajskoga kralja« pukom izmišljotinom[2]. S tim dakako pada i Plantićevo kraljevanje, pa bi to za misaona čovjeka bilo i dosta, no ne će biti zgorega iznijeti dokaz i u pogledu samoga Plantića. Prije svega, zajamčena je činjenica, da Plantić nije nikad bio misijonar Indijanaca niti je djelovao u indijanskim redukcijama. Za to imamo svjedoka, Plantićeva znanca, Isusovca Florijana Bauke, koji je blizu 20 godina djelovao kao misijonar Indijanaca u redukcijama i ostavio u rukopisu omašno djelo o paraguajskim redukcijama. U opširnom izvatku izdao je Baukove uspomene A. Kobler (1870.). Tu Bauke (str. 704.) kaže, da je naš o. Plantić (»ein geborner Croate, Namens Nikolaus Blantisch«) poput mnogih drugih pošao u Ameriku u nadi, da će raditi kod Indijanaca, no želja mu se nije ispunila, jer ga starješine poslaše u Cordovu (tada u Paraguaju), da predaje filozofiju i teologiju. Osim toga mi znamo, da je Plantić, završivši najprije u Cordovi svoje teološke studije i odmah zatim svršivši godinu tako zvanog tercijata, vršio slijedeće službe: u Cordovi bio je 2 godine kućni »ministar« (prvi do rektora), 3 godine profesor filozofije, 4 godine prof. teologije u sveučilištu i 2 godine profesor Isusovaca, koji se spremahu za gimnazijsku profesuru; u Buenos Airesu 4 godine nadstojnik naukâ visoke škole i ujedno godinu i pô vicerektor, napokon u Montevideu pola godine superior[3]. Tim je ispunjeno svekoliko vrijeme njegova boravka u Americi sve do polaska u Španjolsku (1767.) i otud u Hrvatsku. Dok bi prema maštanju R. Fili-

[2] Dokaz gl. u »Hrvatskoj Prosvjeti« 1917.

povića Plantić, okrunjeni kralj, bio vodio Indijance oružane puškama i topovima na vojnu proti brazilskoj provinciji San Paolo, on je mirno predavao visoke nauke na sveučilištu u Cordovi.

Kad je g. 1767. španjolska vlada oduzela Isusovcima misije svojih kolonija, morali su se svi Isusovci s tih kolonija skupiti u Montevideu (gdje je tada Plantić bio superior), otkud su prevezeni u Španjolsku, najprije u Cadix, napokon u Puerto Santa Maria, gdje ih je vlast smjestila po raznim samostanima i drugim zgradama. Bila je to custodia honesta. Tu je dakle kratko vrijeme boravio i Plantić, a grdna je zabluda, da je on s druga 93 Isusovca bio zatvoren u portugalskoj (!) tvrđavi Svetog Julijana na ušću Taja. Ujedno otpada i tvrdnja, da je Plantića otud izbavila carica Marija Terezija. Istina, ona se diplomatskim putem zauzela za Isusovce rođene u habsburškim zemljama, a misijonare u portugalskim kolonijama, koje je portugalski ministar-krvolok Pombal ni krive ni dužne bacio u tamnice: poznata su i imena tih njezinih podanika, koji su čamili u portugalskim tamnicama. Plantićeva imena među njima nema, a i nije ni moglo biti, jer je on do kraja boravio u španjolskoj Americi. I ova dakle tragična crta imaginarnoga paraguajskoga kralja pretvara se u ništa, a s tim postaje bespredmetan i onaj crtež »Vremena«, koji prikazuje Plantića u tamnici, odjevena u ruho — Franjevca, kako prignut pod bremenom teške sudbine razmišlja o prolaznosti ljudske sreće.

Priča o Plantiću završuje se audijencijom u carice Marije Terezije u Beču. Kad je, kažu, Plantić ulazio u dvoranu, carica je sišla s prijestolja i pozdravila ga riječima: Salve rex, salve collega! (Zdravo, kralju, zdravo kolego!) Tako se pripovijedalo u Zagrebu u drugoj poli minulog stoljeća. Gradsko prepričavanje znanost ubraja u mutne izvore, pa u pomanjkanju suvremenih vrela ostaje neriješeno pitanje, je li Plantić doista bio u audijenciji kod Marije Terezije.

Nakon svog povratka u domovinu Plantić je najprije boravio u Zagrebu, gdje je dvije godine (1768./69. i 1769./70.) vršio službu nadstojnika viših nauka u Akademiji, a prvi semestar školske godine 1770./71. predavao je biblikum (nauku o Sv. Pismu). Od ožujka g. 1771. do ukinuća Reda (1773.) bio je rektor varaždinskoga kolegija.

Poslije ukinuća Isusovačkog reda Plantić živi u Varaždinu kao »veoma revan propovjednik« u Isusovačkoj crkvi Svete Marije, kasnije krivo prozvanoj Pavlinskoj. Umro je u sredini lipnja[4] g. 1777. providen svetim sakramentima i pokopan je 16. lipnja u kripti župne crkve sv. Nikole u Varaždinu.

Još nazad dvadesetak godina pokazivahu neupućeni njegov tobožnji grob u staklenoj škrinji pod oltarom Majke Božje u istoj župnoj crkvi: tu, govorilo se, počiva bivši paraguajski kralj; eno ima i krunu na glavi.

---

[3] Rukopisni trogodišnji šematizam zagrebačkoga kolegija od g. 1770.

[4] U maticama umrlih župske crkve varaždinske (str. 115.) zapisan je samo datum pogreba (16. lipnja). Bit će da je umro dan prije, 15. lipnja. U istim je maticama zabilježeno, da je Plantić bio »zelosissimus ad Sanctam Mariam concionator«.

Maštanje! Na prvi pogled razuman čovjek mora pomisliti, da na takovom mjestu, u staklenoj škrinji, može da bude samo tijelo nekog sveca. I zaista, to su moći sv. Deodata, mučenika. Autentika se g. 1917. nalazila u sakristiji župske crkve.

Preostaje još, da odgovorim na pitanje, gdje i kako je nastala priča o Plantićevu kraljevanju. Priča o paraguajskom kralju Nikoli, kako je kolala nekoć u zapadnoj Evropi, ne zna za Plantića, pa je pusta izmišljotina, da je postojala medalja ili novac s napisom »Nicolaus Plantich I rex Paraquaiae«. Istina je samo, da se kovao podmenuti novac s napisom »Nicolaus I rex Paraquaiae«, no već je davno znanost utvrdila, da je taj tobožnji Nikolin novac kovan zato, da bi se naudilo Isusovcima. Protestant Southey, koji u djelu »History of Brazil« (London 1810. do 1819.) zabacuje priču o kralju Nikoli, upozoruje na činjenicu, da nigdje u redukcijama nije kolao novac, što uostalom znamo i iz spisâ misijonara, koji su tamo djelovali, na pr. Martina Dobrizhoffera (Historia de Abiponibus tom. I., pag. 22 ss).

Našim je ljudima nekoć bilo krivo, što stranci pišući o paraguajskom kralju Nikoli »prešućuju« Plantićevo ime. Tako se Gjuro Deželić u »Dragoljubu« (1864.) žalio na bečke novine »Vaterland«, koje u članku o paraguajskom kralju (1863., br. 159., 161., 163.) ne će da znadu za hrvatstvo toga kralja: »Mi smo već napokon i privikli tomu, da nam tuđini otimlju i sebi prisvajaju, gdje god šta mogu, pa nam nije ni čudo, što ni bečki »Vaterland« nezna, da je taj njegov kralj Nikola bio po dokazivanju drugih upravo Plantić, naš Hrvat.«

Prva pisana vijest o Plantiću »paraguajskom kralju« potječe iz Madžarske g. 1805., a nalazi se u rukopisnom djelu bivšeg Isusovca Valentina Kačkovića (Kacskovisc), koji za Plantića veli: Croata, falso habitus rex paraquaiensis (Hrvat, krivo držan paraguajskim kraljem). Grof Adam Oršić u svojim memoarima nimalo ne sumnja u istinitost Plantićeva kraljevanja[5]. Oko g. 1800. priča je dakle bila raširena u Madžarskoj i Hrvatskoj, no postojala je jamačno već u XVIII. stoljeću. Mimoilazim njezin daljni historijat (o njemu v. »Hrv. Prosvjetu« 1917.), a napominjem samo to, da ju je, s nekim drugim netočnim i krivim tvrdnjama, Smičiklas uvrstio u svoju »Poviest hrvatsku«, što svakako nije na ures ovoga inače lijepoga djela, jer je pravo rekao stari geograf Büsching, da bajka o kralju Nikoli ide u red onih, kojih će se Evropljani jednom stidjeti. To i jest bio razlog, s kojeg je napisan ovaj osvrt na potpuno bezvrijedni članak »Vremena«: htio sam spriječiti, da bi se Hrvati morali stidjeti zbog lakovjernosti.

Kako je nastala priča o Zagrepčaninu, »sinu čizmara«, koga su Indijanci učinili svojim kraljem? Na to pitanje, u nedostatku pouzdanih izvora, može se odgovoriti samo nagađanjem: Plantić je bio u Paraguaju, a zvao se Nikola, dakle baš kao onaj izmišljeni paraguajski uzurpator; to je moglo biti dosta, da mašta naših starih prepričavanjem od bezazlenog profesora napravi kralja. Isprva je to bila šala, pomalo se stalo i ozbiljno u to vjerovati. Tom je vjerovanju mogla dati povoda i ona fak-

[5] Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knjiga X. (1869.) str. 256.

tična ili samo izmišljena audijencija i šala Marije Terezije: »Zdravo kralju, zdravo kolego!«

*

Plantić je g. 1775. izdao tiskom knjižicu »Pobožna i kratka za vsaki dan meseca premišljavanja vsem sveto ziveti i srečno vumreti želećem kruto hosnovita« (66 str. u 12°), a u rukopisu je ostavio prva dva dijela latinske gramatike na hrvatskom jeziku[6]: »Kratko vpeljavanje k dijačkom govorenju«. Djelo je prevodio s njemačkoga jezika na zamolbu hrvatske vlade, koja se tada nazivala »Hrvatsko Vijeće« (Consilium Croaticum). Sačuvao se drugi dio predan »Hrvatskom Vijeću« g. 1774. Ovaj prvi poznati pokušaj, da se izda latinska gramatika na hrvatskom jeziku zaslužio bi, da ga tko prouči, barem što se tiče gramatičkih naziva. Od 37 godina, koliko je bio član Isusovačkoga reda, Plantić je po prilici 29 proveo u tuđini, od toga blizu dvadeset godina u španjolskoj Americi, a ipak je sačuvao toliko znanja svog materinskog jezika, da se je eto dao i na književni rad.

Dr. Miroslav Vanino (Sarajevo).

[6] E. pl. Laszowski, Prilog književnom radu Nikole Plantića. (»Nastavni Vjesnik« 1921., str. 14—16.)

— Dobro je, a ova eksekucija?

— Čekamo zapovijest: Tko koga ima strijeljati?

MODERNA ŠTAMPA

NOVINARSKA ČAST I SOCIJALNO OSIGURANJE

U BIVŠOJ AUSTRIJI

Među najnovije regulacije novinarske organizacije spada austrijski savezni zakon od 18. VII. 1936. BGB1 Nr 228 o osnivanju novinarske komore (Pressekammer)[71] u Njemačkoj Austriji, koji može poslužiti kao ugled. Kod toga valja spomenuti, da je njemačko-austrijska novinska komora ugrađena u njemačko-austrijsku stalešku demokraciju kao posebna korporacija, a predstavlja pokušaj, da se zajedno povežu poslodavci i posloprimci u jednoj samostalnoj i autonomnoj staleškoj korporaciji. Austrijski zakonodavac namijenio je novinskoj komori funkciju izabranog parlamenta javnosti, koji treba da na dostojan način reprezentira novinstvo i da prema načelu samouprave uređuje poslove, koji su povjereni njezinoj kompetenciji. Ovaj austrijski zakon o osnivanju novinske komore sadrži između ostaloga i važne radno-pravne norme. Na novinarsku komoru preneseni su kulturni i privredni zadaci kao i pitanja, koja se tiču novinarskog staleža po zvanju (§ 4). Naročito je zanimivo, da taj zakon spominje i znanost o novinstvu (Zeitungswissenschaft), čije je njegovanje i skrb povjerena novinarskoj komori. Ne opstoji neposredno pojedinačno članstvo lica, koja djeluju u novinstvu, jer je izgrađena na već opstojećim organizacijama poslodavaca (Verband der Tageszeitungen i Verband der Wochenzeitungen, Zeitschriften und Fachblätter) i na organizacijama posloprimaca (stručne podorganizacije za novinare, novinske činovnike i novinske radnike u okviru »des Gewerkschaftsbundes der oesterreichischen Arbeiter und Angestellten«)[72]. Prema ugledu na talijanski korporativni sistem pridržano je prema tome odjeljenje posloprimaca i poslodavaca, dok su za razliku od njemačkoga zakona o kulturnoj komori učlanjeni u novinsku komoru i radnici, koji su zaposleni u novinskim tiskarama (§ 2). Poslodavci i posloprimci formiraju zasebno po jedan jednako veliki odbor, a oba odbora zajedno sačinjavaju glavnu skupštinu, koja izabire predsjednika komore. Podjela rada uređena je tako, da svaka sekcija i svaki pojedini savez uređuje za sebe poslove, koji se tiču samo njihovih članova, dok komora rješava one poslove, koji su svima zajednički. Saveznom kancelaru osigurana je kontrola, a on određuje i vrijeme početka djelovanja komore, izdaje provedbenu naredbu i staleški red, potvrđuje izbor komorskog predsjednika itd. Zakon predviđa i časni sud, koji sudi o prekršajima staleškog reda, a kao kazne može dosuditi: pismeni ukor, novčanu kaznu i konačno privremeno ili trajno isključenje od izbornog prava. Predviđena su tri časna suda, i to po jedan kod Saveza novinara, saveza

---

[71] BCBI 1936, strana 461. — Zeitungswissenschaft. Monatsschrift für internationale Zeitungsforschung mit Archiv für Presserecht. Berlin. 11 Jahrgang. No. 10. vom 1. X. 1936., str. 500.

[72] Rudolf Heizler: Der österreichische Pressekammer (Zeitungswissenschaft. Monatsschrift für internationale Zeitungsforschung mit Archiv für Presserecht. Berlin. 12. Jahrgang, No. 1. vom 1. I. 1937., str. 66. i sl.).

dnevnih novina te saveza časopisa i stručnih listova. Staleški kažneni senat kod ureda saveznog kancelara koji je nadležan za sva tri časna suda, odlučuje o žalbama, koje uloži branitelj časti i osuđeno lice. — Pojedini savezi, koji su uključeni u novinsku komoru, ovlašćeni su na sklapanje kolektivnih ugovora[73]. — U vezi s ponovnim ujedinjenjem Njemačke Austrije s Njemačkom državom mogu se u pogledu novinarske komore očekivati promjene u vezi s odnosnom njemačkom organizacijom u duhu nacijonalnog socijalizma.

U NJEMAČKOJ

Među značajke njemačkoga nacijonalno-socijalističkog shvaćanja tiskovnog (novinskog) sistema spada naročito nastojanje, da se spriječi štetan utjecaj novinstva unutar same države kao i prema drugim državama i narodima. U tom pogledu smatraju ideolozi nacijonal-socijalizma, da su stvorili moderan sistem novinstva, koji najbolje odgovara sadanjim prilikama, jer su zvanje i službu novinara (urednika) vezali uz određene po sebi razumljive značajne i obrazovne pretpostavke, ali ga podjedno oslobodili od sviju privatnih veza i obligirali jedino prema narodnoj zajednici. S druge strane označena je naklada novina javnom službom jednako kao i samo novinarstvo, pa su iz nje izlučeni svi nepoželjni anonimni utjecaji. Na taj način nastoji se novinstvo izdignuti iz privatne i anonimne sfere te ga uže vezati uz narodnu zajednicu. No pored toga daje se novinstvu u pogledu međunarodnih političkih vijesti toliko slobode, koliko je potrebno za njegovo osposobljenje za istinsku međunarodnu saradnju. Na taj način nastoji se spriječiti (onemogućiti), da u njemačkom novinstvu neodgovorni elementi započmu međunarodni novinski rat, jer to konkretno konvenira privatnom nakladniku, jer se smatra da se samo na taj način može ukloniti iz međunarodnog života huškanje i vrijeđanje drugih naroda.

Njemački državni zakon od 22. IX. 1933. o državnoj kulturnoj komori i zakon od 4. X. 1933. o novinarima (Schriftleitergesetz) predstavljaju zakonsku podlogu za organizatornu izgradnju onoga (kulturnog) područja rada na kojemu prijašnja država nije uopće nalazila svoju posebnu zadaću, nego je prepustila same sebi ljude, koji su djelovali na kulturnom području uopće. Prijašnja država nije se — prema nacijonalno socijalističkoj konstataciji — mnogo skrbila za umjetnike, pisce, novinare i sl.[74]. Prema shvaćanju nacijonalnog socijalizma pretstavlja osnivanje državne kulturne komore u Njemačkoj prvi historički pokušaj, da organizira ljude, bez kojih se ne može ni zamisliti kulturan život određenog naroda.

---

[73] Dr. Camuzzi Siegfried: Die arbeitsrechtliche Bedeutung des Pressekammergesetzes (Rechtsfragen. Beilage zur Zeitschrift »Die Industrie«, offizielles Organ des Bundes der österr. Industriellen. Wien. XII. Jahrgang, Nr. 7. vom 24. VII. 1936).

[74] RGB1 I., str. 661. — Dr. H. Wiers: Das Reichszivilrecht. Anhang: Staatsgrundgesetze. (Deutsches Reichsrecht in der Praxis. Herausgegeben von Dr. O. Warneyer, Dr. Freisler und Dr. H. Wiers.) Berlin, 1936., str. 97. i sl. — Handbuch der Reichskulturkammer. Herausgegeben von Hans Hinkel. Bearbeitet von Günther Gentz. Deutscher Verlag für Politik und Wirtschaft Berlin. 1937. — Dr. Karl Friedrich Schrieber: Das Recht der Reichskulturkammer. Berlin. 1935., str. 227—254.

Državna kulturna komora uključuje u sebi vodstvo politike, privrede i kulture kao faktora oblikovanja narodnog života, pa dok politika (kojoj pripada primat nad privredom) pretstavlja djelovanje nacijonalno-socijalističkog naziranja u vanjskom materijalnom životu, a kultura djelovanje istoga svjetovnog naziranja iz duše i duha čovjeka, nastoji pomenuta komora spojiti oboje u harmoničko jedinstvo smatrajući da u njihovoj sintezi leži bogatstvo i sila naroda. Zbog toga nastoje se svi ti utjecaji koncentrirati u pomenutoj kulturnoj komori.

Njemački tiskovni zakon od 7. V. 1874. (RGBI, str. 65) nadopunjen je i izmijenjen zakonom od 1. VII. 1883. (o preinačenju obrtnog zakona), zakonom od 3. VII. 1914. (o zabrani izdavanja vojničkih tajna), zakonom od 13. X. 1923. (o ukidanju minimalnih i maksimalnih iznosa novčanih kazna) i zakonom od 4. III. 1931. o izmjeni osnovnoga tiskovnog zakona). Prema njemačkom tiskovnom pravu potpada sloboda tiska samo pod ona ograničenja, koja su zakonom propisana ili dozvoljena. Među zakonske odredbe, koje sadrže ograničenja slobode tiska spada naročito zakonska naredba državnog ministra od 19. XII. 1932. (RGBl I., str. 548) o održanju unutarnjeg mira u vezi s periodičkim tiskopisima; prethodne zapljene tiskopisa mogu se provesti samo u događajima, koji su predviđeni zakonom (§ 23.); te odredbe o zapljeni nadopunjene su zakonskom naredbom državnog predsjednika od 4. II. 1933. (RGBl I, str. 35) o zaštiti njemačkog naroda, a prema kojoj se u određenim događajima mogu zabraniti periodički tiskopisi.

Novo formiranje njemačkog novinstva[75], koje je uslijedilo nakon preuzimanja vlasti po nacijonalnom socijalizmu, bilo je tako duboko, da je u bitnosti završeno tek tečajem drugog polugodišta 1936., o čemu je izvijestio Max Amann, predsjednik državne novinarske komore, na stranačkom kongresu u rujnu 1936. Tek od tog momenta bilo je moguće pružiti pregled stanja njemačkog novinstva na novoj osnovi. Tu zadaću preuzeo je Zavod za novinsku znanost na sveučilištu u Berlinu, čiji je rezultat iznesen u spomenutom šestom izdanju »Handbuch der deutschen Tagespresse« (Leipzig-Frankfurt a. M. 1937.). U predgovoru tome izdanju napominje Amann, da je prije preuzimanja vlasti po nacijonalnom socijalizmu novinstvo sve više gubilo neposrednu vezu s narodom, a pored toga nije se smatralo odgovornim samom narodu, nego svojim nalogodavcima, koji su sastojali od političkih stranaka, privrednih interesnih zajednica ili poduzeća. Kad je nacijonalni socijalizam oslobodio narod od njegove rasparčanosti u stranke, klase, interese i interesente, bilo je potrebno njemačko novinstvo ponovno privesti njegovoj narodnoj njemačkoj zadaći. Pri tome postavio je nacijonalni socijalizam načelo, da njemačko novinstvo mora služiti narodu isto onako, kako mu služi nacijonal-socijalistička stranka, a na mjesto neodgovornosti mase postavio odgovornost pojedinca, i to pisca, nakladnog zavoda i uprave.Na taj način isključeno je svako monopoliziranje novinstva. Kod toga je načelo privatnog vlasništva na novinama dovedeno u sklad s osnovnim naziranjem nacijonalnog socijalizma o njegovoj socijalnoj funkciji; na taj način otklonjen je monopol naci-

[75] Erich Lorenz: Die Entwicklung des deutschen Zeitungswesens. Eine statistische Untersuchung. Band L. Charlottenburg. 1937.

jonalno-socijalističke stranke. U spomenutom predgovoru napominje Amann potrebu zdrave privredne podloge njemačkog novinstva, a pri tome zastupa shvaćanje, da se ne smije dirati u njegovu mnogostranost, koja se u Njemačkoj razvila kao rijetko gdje na svijetu. Prema tome isključeno je središnje mjesto za određivanje sadržaja sviju novina tako, da je uvijek odlučan vlastiti novinarski rad. No s druge strane naročito je naglašeno, da država mora paziti da novinstvo štetnim novinskim raspravljanjem ne ošteti (ugrozi) velika životna narodna pitanja, pa za to ne smije predstavljati nastavak neodgovornog parlamentarnog sistema, nego se mora povezati s dobrom naroda.

Postepeno (iza 30. I. 1933.) smanjen je broj novina u Njemačkoj tako, da danas opstoji okruglo 2200 namjesto prijašnjih 3250 novina. No s druge strane povećana je ukupna novinska naklada. To se vidi po tome, što u Njemačkoj opstoji okruglo oko 17 milijuna kućanstva, dok je ukupna naklada njemačkih novina iznosila u posljednjem četvrtgodištu 1936. oko 18,7 milijuna komada. To znači, da njemačka novina (bez časopisa) ulazi u svako njemačko kućanstvo. No s druge strane povećan je broj dnevnih novina, koje izlaze jedanput ili višeput dnevno tako, da mjesto 63,3% u godini 1932. iznosi njihov broj danas 76,6%. Prevladavaju malene i srednje novine tako, da naklada 81,7% sviju novina iznosi oko 8000 primjeraka, a te su najzgodnije za propagiranje domovinske misli. Pomenuti najnoviji »Handbuch der Deutschen Presse« donosi potanke podatke o njemačkim korespondencijama; kao preduvjet za vršenje takve novinarske službe propisan je pristup u Reichsverband der Deutschen Korrespondenz- und Nachrichtenbureaus e. V.«.

Njemački državni zakon o državnoj kulturnoj komori pretstavlja bazu na kojoj se osnivaju kasnije zakonske odredbe o državnoj novinskoj komori (Reichspressekammer), o novinarima i naredbe vijeća za privrednu propagandu. Sve te zakonske odredbe ne promatraju novinstvo kao stvar, nego kao rezultat stvaralačkih ličnosti. Radi toga isključeni su iz novinstva utjecaji, koji se ne mogu kontrolirati, i to ukidanjem anonimnog kapitala i uključenje povjerenika kao zastupnika nepoznatih trećih lica. Pored toga uključeni su novinari i nakladnici u usku stalešku zajednicu.

Pitanje slobode tiska u Njemačkoj bilo je opetovano predmet napadaja sa strane inozemstva. Radi informacije inozemstva o tom pitanju istaknuo je Dr. Six u svojoj raspravi[76], da je pojam slobode tiska, koji je fiksiran po francuskoj revoluciji vremenski vezan, i da se njegova povijest može razumjeti samo zajedno s povijesti odnosnih država. Nadalje spominje Six da su mjere, koje su po nacijonalnom socijalizmu provedene u Njemačkoj, samo refleksi promjena pojma slobode tiska, koji se kasnije razvio u Engleskoj i Francuskoj, a koje su novinstvo u znatnoj mjeri ograničavale. No dok je novinar u tim državama vezan zahtjevima ekonomičnosti i zahtjevima novinskih nakladnika (trustova), smatra nacijonalni socijalizam novinare i novinske nakladnike čuvarima narodne zajednice, koji treba da predano služe narodu i državnom vodstvu. Novinar

[76] Dr. F. A. Six: Pressefreiheit und internationale Zusammenarbeit. Hamburg. 1937.

treba da prema nacijonalno-socijalističkom shvaćanju vrši državno-političku službu, jer je (za razliku od prijašnjega njegovog položaja) dobio novi važniji položaj u državno-pravnom smislu. To se vidi i po posebnim staleškim sudovima novinara po zvanju. Six napominje, da je upravo novim njemačkim novinarskim pravom zajamčena samostalnost suodgovornost novinara, jer su postali slobodni i neovisni od mnogobrojnih utjecaja, koji nijesu spojivi s njihovim uvjerenjem i novinarskim ethosom, tako da ne opstoji nikakvo uniformiranje njemačkog novinstva, a koliko zastupaju jednako shvaćanje, svodi to na njihovo jednako političko uvjerenje i isti svjetovni nazor.

Argumentacija inozemnih kritičara protiv njemačkog novinstva promatra čitavo pitanje s liberalističkog shvaćanja, no ovo se prema napomeni nacijonalnog socijalizma ne može primijeniti na nove njemačke prilike ni na novo shvaćanje o zadaćama novinstva uopće. Ističe se, da i njemačko novinstvo uživa slobodu kritiziranja, ali ona iz općih narodnih interesa sua sponte ne kritizira ono, što narodu služi, nego samo ono, što narodu škodi. Nacijonalni socijalizam smatra, da njemačko novinstvo uživa u granicama, koje se same sobom razumijevaju, a koje postavlja životni interes njemačkog naroda, mnogo veću mjeru slobode, nego liberalno novinstvo u drugim državama, jer ni u njima ne opstoji apsolutna sloboda novinstva. Nacijonalni socijalizam podsjeća na činjenicu, da je novinarska sloboda velika fraza i fantom, kojim se zanose naivni ljudi, pošto sloboda tiska nije nikad nigdje opstojala niti danas opstoji, jer je novinstvo uvijek o nekom ovisilo i uvijek je nekom služilo. Pitanje sastoji u odgovoru, kome treba da služi novinstvo, da li neodgovornoj poslovnoj ili stranačkoj politici, ili anonimnim silama novca i rušenju svega ljudskoga kulturnog poretka, ili narodu i njegovim životnim interesima, odnosno političkim instancijama, koje su odgovorne za život naroda. Nacijonalni socijalizam zastupa mišljenje, da je zakonom od 4. X. 1933. o urednicima-novinarima uveden red u dotadanji kaos i uvedena jasna i jednostavna struktura u njemačko novinstvo, pošto je tim zakonskim propisima statuirana odgovornost za sadržaj novina, odnosno, jer je odgovornost prenesena od stvari na osobe. Tim zakonom određena je osobna odgovornost za redakcijoni dio novina, koji uključuje u sebi njihov duševno-moralni i politički sadržaj. Svaki pojedinac odgovara za svoj rad prema narodnoj zajednici, t. j. lice, koje piše u novinama i time stvara javno mišljenje, odgovara državi i javnosti za svoje djelovanje. Lice, koje slobodno ustanovljuje sadržaj određene novine (časopisa), odnosno koje redakcijonalno sređuje priloge novinskih saradnika i odlučuje što će se od toga materijala uvrstiti u tiskane novine, mora osobno za to odgovarati. Na taj način uspostavljen je neposredan odnos između novinara, naroda i države, kojima je potonjima novinar (pored svoje savjesti) odgovoran za svoj novinarski duševni rad. — Werner Humm u svojoj züriškoj disertaciji »Ludwig Börne als Journalist« (Affoltern. A. A. 1937.) ne iznosi samo karakteristiku Börnea kao novinara, nego analizira njemačko duševno stanje u vrijeme probuđene političke svijesti, čiji centralni problem pretstavlja pitanje građanske slobode, koju smatra osnovnom pretpostavkom za uspješan razvitak čovješanstva. Humm drži, da su sva druga djela besmislena doklegod nije izvojštena građanska sloboda.

U nacijonalno-socijalističkoj Njemačkoj smatra se, da se novinari (koji treba da putem dnevnih novina podržavaju uske veze između vodstva i naroda), nalaze na naročito eksponiranom mjestu. Zbog toga nastojalo se pravnom regulacijom zvanja novinara urediti moralne i intelektualne pretpostavke za njegovo vršenje. No pored toga uređeno je i pitanje socijalne zaštite novinara u starosti. Poseban povjerenik za rad (vladin predsjednik Rüdiger) izdao je 5. I. 1938. »Tarifordnung für die in Zeitunfsverlagen beschäftigten Schriftleiter« propise, kojim se sa strane države prvi put u Njemačkoj jedinstveno reguliraju pitanja materijalnoga i privrednog osiguranja novinara. Zbog važnosti iznosi se u uvodu toga tarifa potreba povjerenja i saradnje između nakladnika i novinara. Ta tarifa vrijedi za novinare, koji su stalno i po svom glavnom (novinarskom) zanimanju namješteni kao takvi kod nakladnika, čije su novine uključene u Državni savez njemačkih novinskih nakladnika. Ova tarifa vrijedi i za novinare, koji djeluju u inozemstvu, ako svoju službu vrše u korist domaćih (njemačkih) naklada. Ova tarifa ne vrijedi za novinare, koji se pripremaju za novinarsko zvanje, novinske stenografe ni tehničko pomoćno osoblje. Za zaključenje ugovora o namještenju novinara mjerodavna je odredba § 17. zakona o novinarima, na koji se na više mjesta poziva pomenuti tarifni red. Novinari moraju primati stalnu plaću (ein festes Gehalt), a pripada im i naknada za potrebne službene izdatke. U slučaju smrti novinara mora nakladnik isplatiti licima, koje je on bio dužan izdržavati, mjesečnu plaću onog mjeseca, u kojemu je uslijedila smrt, i najmanje mjesečne plaće za iduća tri mjeseca. Novinaru, koji je namješten kod određenoga nakladnog poduzeća najmanje šest mjeseci, pripada pravo na dopust, koji iznosi najmanje: u prvoj godini zaposlenja dvije sedmice, u drugoj i trećoj godini zaposlenja tri sedmice, a u slučaju trogodišnjeg zaposlenja četiri sedmice. Novinaru pripada pravni zahtjev na neprekidni odmor od 24 sata u jednoj sedmici. Vrijeme otkaza iznosi najmanje šest sedmica, a vrši se krajem kalendarskoga četvrtgodišta. Nakon izmaka triju godina zaposlenja iznosi otkazno vrijeme najmanje tri mjeseca, a nakon izmaka deset godina zaposlenja najmanje šest mjeseci prije izmaka kalendarskoga četvrtgodišta. — Naročita važnost pripada odredbi, kojom se dosadanje obligatorno privatno utanačenje (s obostranim pravom otkaza) o opskrbi u starosti, statuira kao zakonska dužnost. Novinari, koji su navršili 25 godina i koji su nakon dovršenja vremena izobrazbe tečajem jedne godine djelovali kao takvi, obvezani su da se dadu osigurati kod »Die Versorgungsanstalt der Deutschen Presse G. m. b. H.«. Nakladnik smatra se osiguranikom, a dužan je plaćati 5% od svakovremene mjesečne plaće novinara kao udio na premijama, dok se novinar smatra neopozivim osiguranim pogodovnikom.

U ČEHOSLOVAČKOJ

Upotpunjeno i prošireno drugo izdanje čehoslovačkoga tiskovnog prava pod naslovom »Tiskové právo československé Ochrana cti, tiskové novely, slovenské tiskovné zakony, redaktorský zakon atd« (Prag, 1938.) na 608 stranica s primjetbama red. Jana Hrabenek-a nadopunjeno po prof. Dr. Albertu Milota, pretstavlja publikaciju, koja u 18 otsječaka iznosi si-

stematski pregled sviju tiskovnih pravnih propisa, koji vrijede u Čehoslovačkoj. Čehoslovačko tiskovno pravo još dosad nije unificirano, pa još vrijedi staro austrijsko i bivše ugarsko zakonodavstvo. Prvo izdanje izašlo je godine 1893. i odmah raspačano. Pomno obrađeni komentar toga tiskovnog prava sastavili su spomenuta dvojica autora, koji su sudjelovali u parlamentarnoj pripremi nekih kasnijih zakona, koji se tiču tiskovnog prava. Pored zakona o urednicima prikazan je i pravilnik za urednike, koji se nalaze u državnoj službi, zatim zakon o plaćama namještenika obustavljenih periodičkih publikacija, zakon o raspuštanju političkih stranaka koliko se tiče obustave stranačkih listova raspuštenih stranaka. U prvom izdanju bio je sadržan i popis stranih periodičkih publikacija, kojima nije dozvoljen pristup u Čehoslovačku; taj popis je izostavljen u drugom izdanju, jer se neprestano revidira i mijenja, pa njegovo objavljenje ne bi imalo praktične vrijednosti. U drugom izdanju uvršteni su i oni zakoni, koji se ne ubrajaju u tiskovno pravo u užem smislu, ali spadaju u tiskovno pravo u širem smislu, jer se izravno tiču tiska.

Poznato je, da je i kod nas pokrenuta akcija, kojoj je svrha, da se novinarima po zvanju osigura sloboda i neovisnost. Novinarska društva naglasila su već opetovano zahtjev, da se uredi pitanje novinarskoga socijalnog osiguranja u formi novinarskih mirovina. Kao ugled istaknut je primjer Čehoslovačke, koja je u svrhu osiguranja novinara, zaštite njihovog naziva i zvanja, uložila najedamput u novinarsku mirovinsku zakladu 35 milijuna Kč, a svake godine doprinosi 5 mil. Kč. za njezino upotpunjenje. To pitanje dosta je povoljno uređeno i u Rumunjskoj, Ugarskoj i Grčkoj, dok je već prije toga skinuto s dnevnog reda u Italiji, Engleskoj, Njemačkoj i Francuskoj, gdje se novinari radi svoga zaštićenog položaja smatraju viđenim i utjecajnim faktorima javnog života. U Jugoslaviji je to pitanje otvoreno od godine 1926., jer se ne provode odredbe o novinarskim mirovinama. Novinarski stalež u Jugoslaviji nastojao je u posljednjim godinama pročistiti svoje redove od nadrinovinara, koji su htjeli novinarsko zvanje zloupotrebiti za nečasne i čisto egoistične pothvate. Organizirani novinarski stalež bori se protiv takvih nadrinovinara i uporno traži, da se novinarima smatraju samo ona lica, kojima je novinarstvo isključivo životno zanimanje. Ne smije se dozvoliti, da u XX. stoljeću ostane na ulici stari novinar, koji je tečajem čitavoga svog života služio javnom interesu s razloga, jer je u svom napornom radu postao nemoćan. Ne smije se dozvoliti, da novinari vrše svoju odgovornu službu uz perspektivu, da za vrijeme vršenja svoga zvanja ovise o nečijoj milosti, a kad ostare, svrše u azilu za nemoćnike i beskućnike. Novinar mora biti osiguran u svojoj socijalnoj egzistenciji i to osiguranje treba čim prije provesti u djelo, jer ono ne pretstavlja samo osobni interes novinara, nego socijalnu dužnost zajednice, kojoj savjesni novinari predano posvećuju sve svoje fizičke i duševne sposobnosti. Zakonska regulacija svih tih pitanja nailazila je dosad na zapreke i ako je za provedbu osiguranja novinara po zvanju već bila statuirana podloga. Konačno ovlašćuje § 91. financijalnog zakona od 28. III. 1926. ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja: a) da nakon odobrenja ministarskog vijeća propiše naredbu sa zakonskom snagom o uređenju odnosa između novinara i vlasnika novina, b) da nakon odobrenja ministarskog vijeća pro-

piše naredbu sa zakonskom snagom o provedenju posebnoga mirovinskog osiguranja novinara mimo pročišćenog teksta zakona o mirovinskom osiguranju službenika, i c) da nakon odobrenja ministarskog vijeća propiše naredbu sa zakonskom snagom o proširenju mirovinskog osiguranja prema propisima pročišćenog teksta zakona o mirovinskom osiguranju službenika i na novinare u slučaju, da se naredba, koja je spomenuta pod točkom b) ne donese do kraja lipnja 1938. — Dok se ne donesu ove naredbe u pitanjima radnog odnosa i mirovinskog osiguranja važe za novinare propisi naredbe o uređenju odnosa između novinara i vlasnika novina od 25. IX. 1926. (Službene novine broj 219.-VII. od 28. IX. 1926.) s njezinim izmjenama od 28. III. 1928. kao i opstojeći propisi zakona o osiguranju radnika, zakona o zaštiti radnika i obrtnog zakona. Opstoji opravdana nada novinarskog staleža, da ove zakonske odredbe ne će ostati prazno slovo na papiru, i da će njihova provedba poslužiti kao podloga za dalju izgradnju njegovih prava i zakonitih interesa.

Dr. **Eugen Sladović**

MISLI MLADE GENERACIJE O POLITICI I MORALU

I.

O »RAZLOMCIMA«

Narcis Jenko (Fra Eugen Matić) vrlo dobro je iznio tipove moralnih »razlomaka«. Naziv je uzeo iz matematike misleći na ljude, koji nijesu cijeli, potpuni, izgrađene duhovne ličnosti, već polovičnjaci, moralni slabići i umni osrednjaci. Narcis ih je zapazio vrlo mnogo i to u svim granama i slojevima društva. Oštro i, ponekad, ironično ocrtao je i njihovu umnu i moralnu trulost, prekrivenu velom moderne društvene namještenosti, bontona i »civilizacije«. No, on se ograničio u glavnom na razlomke u privatnom i društvenom životu čisto s moralnog gledišta. Te tipove, te razlomke opažamo i mi svuda oko sebe u svim društvenim slojevima, dobima i prilikama. I lični i društveni poroci mnogima su postali kao nešto potrebno i moderno. Nešto, što se i ne smije zamjeriti, što je »prirodno« i »opravdano«. I što je glavno, to se daje kao »suvremeno«. Uzgoj uma i srca zamijenjen je među mnogima uzgojem tijela i kultom materije. »Novo sunce sja« vele ti prosvjetljeni i sretni »naprednjaci«. Na prošlost se ne smije gledati, već samo na sadašnjost. I naravno dali su novo društvo, izgradili su novoga čovjeka. I taj se zbilja po vanjštini čini simetričnim, izrazitim i vrlo bogato urešenim. Promatrajući njegove namještene pokrete i riječi, njegovu vanjštinu u društvenom životu, kao i njegove poglede na nova vremena i novi život u novom svijetu, neupućen bi se čovjek za čas zanio kao za nekim idolčovjekom novoga doba. Ali taj novi čovjek kreće se u društvu najčešće s prazninom u svim pogledima, nazorima, mislima i zanimanjima. On je iznutra prazan i pust. I ne samo to, — on je truo.

Ali, osim tih moralnih razlomaka, koji u rukavicama, u salonskom odijelu i s uglađenim licem truju okolinu u kojoj žive, naročito oni u srednjim i višim slojevima, mi opažamo jednu drugu vrst razlomaka, koje Narcis u onim prilikama nije iznio. Ti su mnogo pogubniji, jer od njihovih ličnih slabosti trpi ne samo obitelj, društvo i stalež, nego i n a r o d, u kome žive. Te se može nazvati političkim r a z l o m c i m a.

Među tim političkim slabićima razlikujemo dvije vrste. Jedni su politički razlomci u čisto m o r a l n o m pogledu, i to ne toliko u privatnom, osobnom moralu, koji se samo njih tiče i koji u glavnom samo njima nanosi posljedice, koliko na one moralne slabiće u javnom radu, koji se tiče naroda i koji nanosi prirodne posljedice narodu. To su oni razlomci, koji su omrčili svoj značaj podmitljivošću, korupcijom, prevarama, izrabljivanjem neukih i siromašnih slojeva, sebičnim zgrtanjem narodnog novca i ostalim nemoralnim činima. To su onakvi nemoralni politički tipovi, na koje je Starčević režio žestinom »stekliša«, koje je šibao u govorima, poslanicama i pismima.

U drugu vrst političkih polovičnjaka spadaju razlomci u pogledu njihove narodno-političke svijesti i duhovnih sposobnosti za rješenje teških i odgovornih zadataka. Ti se razlomci odlikuju neizgrađenom sviješću, nedovoljnom ozbiljnošću, nedosljednošću i umnim ograničenostima. To su oni sitni, prosječni duhovni »malograđani«, koji se inače nameću na mjesta za koja su potrebni jedino izgrađeni, visoki intelektualci.

Naravna stvar, da se ti dvovrsni politički razlomci teško daju odvajati. Ima ih doduše, koji su razlomci, na pr., samo u moralnom pogledu, a što se tiče njihove svijesti i umne sposobnosti, oni su prilično cijeli ljudi. Ima ih i obratno, koji su u radu za narodnu stvar potpuno nesposobni i nesvijesni, ali su ipak moralni; ne varaju, ne izrabljuju položaj u vlastite sebične svrhe i t. d. Ali takvih, bilo jednih bilo drugih, ima malo. Da ti razlomci, naime, budu još gori, u njima se, u vrlo mnogo slučajeva, udružila polovičnost i slabost u moralnom i intelektualnom pogledu.

U ovome članku, ja ću se više osvrnuti na ove druge, duhovne oznake političkih razlomaka, na svijest i umne sposobnosti, negoli na one prve. Da ne upotrebljavam uvijek naziv razlomci, uzimat ćemo mjesto njega i sinonime, kao n. pr. slabići, polovičnjaci, strančari, i t. d.

II.

ZNAČAJKE POLITIČKIH RAZLOMAKA.

Jedna od loših osobina političkih, duhovnih razlomaka jest n e d o v o l j n a o z b i l j n o s t. Svakako je ozbiljan onaj javni radnik, koji, prije nego se upustio u javni rad, razmišlja da li kreće pravim putem, da li je sposoban vršiti dužnost svoga položaja, i da li mu se povjereni posao kosi ili ne kosi s načelima etike, morala i narodno političkih načela. Ozbiljan čovjek razborito pazi na sve činjenice i pojave u djelokrugu svoga rada. Ispituje njihove uzroke, raščlanjuje ih, razmatra ih i stvara zaključke društvenog i narodnog života. Prije svakoga javnoga

djela, ozbiljno istražuje pravilnost i opravdanost vlastitih riječi, misli i očevidnih djela, eda ne padne pod opravdane udarce neprijateljske kritike. Ozbiljnost izgrađene javne ličnosti očituje se u savjesnom osjećaju odgovornosti, u muževnom shvaćanju težine i važnosti narodnih problema. Naprotiv, politički razlomak je općenito neozbiljan, on slabo vodi kontrolu nad vlastitim radom; lako i brzo se zanese za stanovitu misao ili za vođenje kakova rada, pa za neko vrijeme radi u potpuno protivnom smjeru. On ne daje mnogo važnosti uticajnim i presudnim činjenicama, što nastaju u vlastitoj okolini, ili možda u tuđem djelokrugu, ali koje činjenice imaju upliva na njegov rad.

Razlomak obično nema izgrađene i čvrste svijesti. On ne ispitiva, da li je ispravno ono što osjeća i za što se bori. On niti ne kuša proučiti i produbiti narodno-političke ideje. Nema tvrdog uvjerenja o ispravnosti i neispravnosti tih ideja. Razlomak se često zanosno bori, ali obično to proizlazi iz ambicije, častohleplja i računa. Ima, naravno, slučajeva da se razlomci bore bez tih sebičnih natruha u namjerama. To su rijetki izuzeci. No malo ih je među njima, koji bi se borili iz visoke svijesti o dužnostima prema narodu.

Potpuno svijestan narodni radnik radi za uspjeh, ali ne zbog uspjeha, već jedino iz moralne i narodno-političke svijesti o dužnostima. Razlomak, međutim, radi jedino zbog uspjeha. On je radin, ako ga se uvjerava za siguran uspjeh, jer obično misli na priznanje, slavu i korist. Starčević vrlo lijepo veli o radu i uspjehu: »Uživajući što imamo, stojeći gdje se nalazimo, upotrebljujući što možemo, svom snagom radimo o napretku Hrvatske, pa makar i sigurni da od toga napretka ne budemo ni kus doživjeli, a kamoli dobili.« Često i razlomci i potpuni ljudi rade za istu svrhu, ali iz sasvim različitih motiva i s različitim metodama. Motiv je potpunog čovjeka u dužnosti prema svojoj savjesti i narodu. Način pak rada može biti bilo koji, ali i taj je obično skladan s načelima koje naglašava. Njegova se teorija i praksa ponajvećma očevidno slažu. I makar ne naglašavao uspjeh rada, makar na nj i ne mislio, uspjeh će svejedno doći, kao posljedica pravilna rada i dosljednosti.

Razlomak, ako nije siguran za brz i siguran uspjeh, teško će se latiti posla, koji traži napor i žrtve; naprotiv, svijestan rodoljub radi pravilno, točno i savjesno da ispuni svoje dužnosti. Sjajan primjer takva svijesna rada je, na pr., Starčevićev život i rad. A kao načelo vrijede njegove riječi: »Ja i ne kažem da slobodna Hrvatska mora biti, niti da će biti, ali ja ću ispuniti svoje deržanstvo.«

Neozbiljnost i nesvijest političkih razlomaka očituje se i u njihovoj tankoćutnosti (sentimentalnosti) u političkom radu. I njima često u radu smetaju različiti obziri. Oni iz obzira prema prijateljima, znancima i uvaženim ličnostima, s kojima se idejno ne slažu, često sustaju u pravilnu radu, eda im se ne zamjere. Svijestan narodni radnik, naprotiv radi pravilno i dosljedno, bez ikakva obzira prema ikomu i ičemu. On će radije pregorjeti sve naklonosti i ljubav, makar i najuglednijih i najmilijih, nego se odreći ispravna rada i svojih dužnosti prema narodu i domovini. »Ne valja gledati ni ne gledati ikomu ugoditi ili neugoditi, nego treba pravim putem koracati naprijed, pa bilo što mu drago« (Starčević).

Usko vezan uz svijest i ozbiljnost jest i osjećaj odgovornosti. Moralni političar ne boji se odgovornosti za svoja djela, stoga pazi na svaki potez. Razlomak, naprotiv, radi vrlo bučno ondje gdje se ne traži neka naročita odgovornost. Naročito se čini jakim, neustrašivim i energičnim kad je na čelu mnoštva. Kadkada postane bijesni vikač, neki umišljeni div. Pogledajte ga, međutim, kakav je, ako ga mnoštvo ostavi. Povlači se iz javnosti, skriva se. Ne usuđuje se ni glasno progovoriti, a kamo li, na pr., održati jedan značajan govor. Strančar je jak, ako mu je zaleđe jako — u samoći on bježi od javnosti. Izgrađena ličnost, naprotiv, ne boji se nikoga, i nije ludi zanešenjak, koji će glavom o zid, ali zato se ne boji reći svoje mišljenje i boriti se za narodno pravo sve, ako je i sam, i u tome i leži njegova duhovna snaga. On »istinu kazuje pod svaku cijenu i uspravno stoji na svakom vjetru«, kako je vrlo lijepo Meštrović ocrtao neslomivi značaj Bulićev.

Poznato je, da razlomci vrlo brzo »polete«, a u prvom neuspjehu vrlo brzo padnu. Izgube volju, očajavaju, izgube glavu i obično postaju odvratni defetisti. Svijestan rodoljub ne očajava ni ako ga i najvjerniji napuste, izdadu, i čak ako ga i progone, nego prelazi preko svih zapreka; radi neumorno i dosljedno uvjeren, sve ako i ne uspije, uspjet će njegovi sljedbenici, jer pravda i istina konačno moraju pobjediti.

Jedna je od najboljih oznaka što ocrtava duhovni kukavičluk razlomaka silan strah od kritike. Strah, da se ne iznesu na javnost loše strane, da ne budu ostavljeni, i da ne izgube položaj. Naročito se strančar boji spoznati i imati u vidu vlastite negativnosti. On nemože priznati da ima nešto loše, što nije u redu među njegovim redovima, nego se na svakom mjestu diči kakvim sporednim dobrim svojstvima.

Metoda razlomaka odgovara i njihovom duhu. I jedino su u tome dosljedni. Da održe neupućeno mnoštvo uz sebe, rado se služe demagoškim sredstvima. Obećavaju ono što ne mogu izvršiti. Priređuju mnoštvu zabave, laskaju i govore o svojim tobožnjim velikim žrtvama i naporima što ih čine za to bijedno mnoštvo. Govore o nepogrešivosti svojih puteva, o svojoj čistoj i sjajnoj prošlosti, o svojim velikim zaslugama za narod i domovinu. Naročito im naglašuju svoj »patnički i skromni život«. Kad govore radnicima, onda su oni po svojim riječima neki proleteri, siromasi koji skapavaju od neimaštine i rada za radnički narod. Kad su među seljacima, onda se bore za »seljačka prava«, za seljačke političke sisteme i vlade.

Politički razlomak, u slučaju uspjeha nekoga podhvata, nekoga rada, makar on i ne bio glavni učesnik, sve glavne zasluge pripisuje sebi. Traži da se to javno priznaje. Sam sebe uvrštava među narodne velikane. Da je po slučaju kipar, sam bi sebi podigao spomenik slave i zasluga. Ako pak neki pothvat ne uspije, kao što obično i biva, onda je bijesan. Traži krivce, gdje im nema. Svatko ga je izdao. Svi su drugi pogrešno radili. Nije se njega slušalo. I — po njegovim riječima — golema je šteta što nije uspjela njegova »genijalna« zamisao, i to sve krivnjom drugih, samo ne njegovom.

Razlomku je uopće glavno ispoljiti svoju osobu, i ideja ga ne zanosi, za ideju se malo bori. Također se zanosi za osobnost i bori se za osobnost.

Međutim osoba je privremena, relativna i podložna okolnostima. Ideja je, naprotiv, vječna, apsolutna i nezavisna o bilo kakvim prilikama.

Suvremena ličnost može i napustiti ideju za koju se borila. Može odustati od rada. Može i naglo umrijeti. Ideja, međutim, ostaje i dalje. I u tom slučaju razlomak izgubi sve. Naročito su strančarima ličnosti skoro potpuno zasjenile ideje. Strančar je počesto zaslijepljen odanošću višoj političkoj osobi. Stoga joj sve odobrava, sve hvali štogod ta osoba radi. On posvećuje i ono, za što je uvjeren, da je vrijedno kuđenja. Njemu je bitno da to radi on, osoba, njegov politički vođa.

D u h o v n e su s p o s o b n o s t i političkih razlomaka vrlo o g r a n i - č e n e. Oni su, prije svega, u presudnim vremenima bez vlastite inicijative. Razlomak je umno ograničen, pa ne vidi pravi put, kojim bi pošao k svrsi, i u političkom je metežu kao neki gorštak, koji nikad grada nije vidio, pa se odjednom nađe usred najprometnijeg dijela. I kao što taj neupućeni gorštak tada plašljivo gleda na sve strane i traži da ga netko uputi, tako i ti razlomci u teškim političkim vremenima ne znaju, kuda bi i kamo bi. Samo što onaj neuki gorštak nije kriv, što se slučajno našao u prometnom gradu, a ograničeni je političar o d g o v o r a n, kad se drži položaja, koji mu ne odgovara. Upravo u nevremenima dobar kormilar mora pokazati svoje sposobnosti i prirodne i iskustvene, pa da dovede brod s uzburkanog mora u sigurnu luku, no razlomci u tim prilikama prepuštaju sudbinu vremenu. Čudnovato bi, dakako, i neprirodno bilo, kad bi taj brod u takvom položaju s nemoćnim kormilarom i slabim mornarima-pomoćnicima dospio u mirnu luku iz burne pučine.

Razlomak, makar i vrlo ograničen, često se čini nekim filozofom, kad »dokazuje« pravilan postupak svojega rada i sukladnost s povijesnim razvitkom naroda, savršenu taktiku i opravdano čekanje novih vremena. On tada »mudruje« o logici, o filozofiji, o prirodnim nuždama, o nekim nesavladivim prirodnim silama, o svemu i svačemu, samo ne o onom jedinom ispravnom načinu za uspjeh povijesne borbe svoga naroda.

Osim ovim lošim oznakama, politički se razlomci odlikuju priličnim n e p o z n a v a n j e m č i n j e n i c a. I to činjenica iz prošlosti i sadašnjosti. A jasno je, da je točno poznavanje činjenica prvi uvjet pravilna rada, kao što je ozbiljnost bezuvjetna potreba za svaki javni rad uopće. J a s n i m p o z n a v a n j e m p r o š l o s t i i s a d a š n j o s t i, m o g u s e b a r d o n e k l e n a z r i j e t i o b r i s i b l i ž n j e b u d u ć n o s t i. Razlomak daje malo važnosti povijesnom iskustvu i diktatu suvremenih prilika. On to iskustvo i taj diktat teško uopće i otkriva, jer je ograničen, pa ga zato i nazivljemo razlomkom, necijelim čovjekom.

Ali za pravilan rad nije dovoljno samo poznavanje činjenica. Može netko znati »kako stoje stvari«, a ipak neznati što bi dalje činio. Osim p o z n a v a n j a činjenica treba intelektualcu, narodnom predvodniku umna moć r a z u m i j e v a n j a, veza među pojedinim razdobljima, shvaćanje uzroka i posljedica. A kao treći, još viši stepen umne sposobnosti treba političaru o š t r o u m l j e. Oštrouman čovjek brzo i točno nalazi uzroke, otkriva sve okolnosti činjenica, predviđa posljedice i nalazi ispravne putove rada. To je potrebno intelektualcu na visokom i odgovornom mjestu u radu za narod.

To bi bile neke možda glavne oznake političkih razlomaka a one druge oznake, značajke su izgrađenih duhovnih ličnosti u radu za narod i u ime naroda.

III.

NAŠI POLITIČKI RAZLOMCI

Bilo ih je nažalost uvijek među tako zvanim vodećim političarima. I što se kolo povijesti sve brže vrtjelo od žalosne 1097. i 1102. imali smo ih sve više sve gorih i štetnijih. Naivno je zasljepljivati se preko mjere i razboritosti nekom preslavnom i presvijetlom poviješću našega naroda. Ona je uistinu junačna, ali i nesretna i često sramotna. Slavna je, jer se narod održao kao samostalna narodno-politička i kulturna jedinica, unatoč 1000 god. borbe protiv jačih neprijatelja. Stekla je priznanje od najviših i najuglednijih duhovnih i svjetovnih nekadašnjih vlasti u Evropi. Imala je slavne narodne kraljeve, kneževe, banove i junake mačem i perom. Slavna, jer je naš narod dao svijetu nekoliko rijetkih, upravo svjetskih umova. A najslavnija zbog toga, što je ispisana divnim skladom bistra uma, junačkog srca i plemenite ćudi. Junačna je, jer je naš narod u mnogim prigodama kroz stoljeće pokazao junaštva kakvih povjesnice mnogih velikih naroda ne mogu zabilježiti. Ali ona je ujedno nesretna i sramotna, jer je kroz svu političku borbu za opstanak i nezavisnost imala među političkim prvacima previše razlomaka. Svi su se oni odlikovali onim lošim osobinama razlomaka, što smo ih prije iznijeli kao općenite. Neizgrađena svijest, neozbiljnost i častohleplje učinilo ih je prevrtljivcima i šeprtljama. Bili su junaci u bučnom nazdravičarskom rodoljublju, prolijevajući crvenu hrvaštinu po stolovima, skrivajući se i uticajući se tuđinu za »pomoć i milost«. Svi su ti razlomci bolovali onom najnesretnijom i najsudbonosnijom bolešću — sužanjskim duhom. Kao neka nasljedna i neizlječiva bolest provlači se taj duh kroz pokoljenja i stoljeća. To je ono omalovažavanje svoga domaćega, obožavanje tuđina. Što je tuđe, naročito u većim zemljama, to je njima bilo sveto, makar da je bilo i nečasno. Njima je bilo vrijedno, makar je bilo i bezvrijedno. To se vidi u njihovim pogledima na tuđe narode, njihove književnike i pjesnike, političare, narodne junake i velikaše. A to ropsko obožavanje tuđina ispoljilo se u odnosu naših političkih razlomaka prema carskim i kraljevskim dvorovima, kojima su bili podvrgnuti. Za ljubav prejasnosti vodili su cijeli hrvatski narod u prve jurišne redove jačih neprijatelja. Trebalo im je dobiti »priznanja«, laskanja i odlikovanja dvora i dvorske veleuvažene gospode, a što su za tu ljubav prema tuđinskim dvorovima i za ta prazna priznanja bili odgovorni za tisuće života svoga naroda, zato ih savjest nije pekla. Tražili su slavu i junaštva pod bečkim zidinama, po mađarskim ravnicama, po Italiji i Balkanu. Zaboravili su na Petrovu Goru i Krbavu, na Jajce i Klis, na Kalnik i Grobničko polje, Uskoke i Neretvane, na Sisak i Jurjeve stijene, na Vis i Jadran pred Makarskom i t. d... Zaboravili su na bojna poprišta, gdje su narodni junaci stekli slavu u borbi protiv tuđina, a za svoj dom i za rođenu grudu. Trebalo im je tražiti neke tuđine za pokrovitelje i štitnike, i tek se Menčetić sjetio da se uteče Zrinskome: »Bane, Petre preslavljeni...«

Sve im je bilo prvo: Beč i Pešta i Česi i Rusi i Poljaci i Balkanci, sve prvo a vlastiti narod zadnje. Sužanjski se duh obukao u nagodbenjačko ruho. Ali ni to nije bio konac života toga sužanjskoga duha, te žalosne politike naših razlomaka.

Narodni predvodnici i ideolozi prošloga stoljeća umrli su. Njihove ideje i njihov duh živi i dalje.

Onda — možda u najpresudnijim vremenima naše narodne povijesti imali smo malo cijelih svijesnih ljudi, koji su znali što hoće, koji su htjeli i koji su umjeli.

A nakon svega toga mi smo dan danas svjedoci suvremenih političkih razlomaka. Osjećamo njihovu slabost i nesposobnost, moralnu niskost, kao i sve ostale oznake razlomaka, političkih slabića. Mnogi bi od njih prolili krv na Španjolskom bojištu da spasu »opće čovječanska načela«, koja uostalom služe kao parola za hegemonističke interese nekoliko velikih zemalja u Evropi i Aziji. I oni bi opet služili tuđinu. A drugi bi čak i u Moskvu, da budu u Kremlju straža »bratskog«, »slavenskog« crvenog diktatora. Treći bi možda tražili grobnice nekadašnjih tiranskih careva i tiranske gospode, da im se i mrtvima klanjaju, i t. d. Kao da ih neka viša i neotkloniva sila nagoni ti su razlomci vjerni svojim sužanjskim predšasnicima. Oni nisu svoji. I »jer nisu svoji, svačiji su« ... (Starčević). — I zato se ne bi smijeli tužiti na metode gospodara komu služe. Starčević je ispravno rekao sužanjskim tipovima svojega doba, (a važi i za sva vremena!): »tko i sam sebe smatra za sužnja, taj se ne mora čuditi što ga i drugi takovim cijene. Tko nije svoj taj je svačiji, jer do njega ne stoji čiji će biti. Tko se i hotice za sužnja izdaje taj nema pravo tužiti se što ide od ruke do ruke.

I opet se zaboravlja, na Petrovu Goru i Krbavu, zaboravlja se ... Ali sjeme je »staroga« palo na plodno tlo.

Frano Sulić, stud. iur.

Nova adresa uredništva i uprave:

Zagreb, Nova Ves 40

U ALKARSKOM GNIJEZDU

(IZ FERIJALNE BILJEŽNICE)

»O, da nije bure i nevire,
ne bi bilo Sinja do Misira«.

(Pučka)

Prepun se autobus već popeo navrh Klisa. Još jedan radostan pogled u čarobnu školjku solinskoga polja, u kojem leži više historije i više romanâ nego oko rimskih vrtova, iz kojih uskrsnuše poganski bogovi. Mekana siva crta jadranske obale uokviruje blještavu sliku, prostor od Trogira do podno Omiša.

Raskošan pogled! Jedinstven! Lijep kao san o čarobnom carstvu divna kraljevića. Čitavo je rimsko carstvo zacijelo drhtavim uzbuđenjem spominjalo ljepotu toga zakutka. To srce Dalmacije bilo je izabrano za carev mir. Kasnije za kraljevska prijestolja. Izabrana ljepota!

Pogled s Klisa ne spominju putni vodiči, a u njem se krije kondenzirani osjećaj radosti. U njem se rasplamsavaju četiri sudbine: Rima poganskoga, Rima kršćanskoga; kraljevstva hrvatskoga, ropstva hrvatskoga — da i ne spominjem ono prije Rima i ono poslije »oslobođenja«. U tom je pogledu pohranjen zanos svih kontinentalaca hrvatske zemlje, u njem je odah iza pustinje dugopoljske i statične zatvorenosti svih pejsaža sve tamo od Drave. Kroz taj se prozor duša pomlađena baca u zagrljaj svega onoga, od čega je sazdana bitna jezgra njezinih hrvatskih dubina: klasični sklad Peristila, solinske bazilike i tajna mučeničkih grobova u Manastirima, liturgijsko kršćanstvo benediktinskih Rižinica, Sv. Marija od Otoka, srednjevjekovni miris Trogira, Bulićeva silhueta kao inkarnirana povijesna svijest i klasično-kršćanska kulturnost jednoga hiljadugodišnjega naroda, pa more, divno Branimirovo i Zvonimirovo more (bitni elemenat hrvatskih horizonata do srca stare Evrope).

Pogled s Klisa! Panorama vjekova! Duhovni prozor Hrvatske! Svi bi mladi Hrvati kroz taj ratnički klanac morali putovati u Dalmaciju, na more. U iznenadnom objavljenju toga najprostranijega i prozirnoga pejsaža staroga kamenja i starih maslinika u dušama bi se zalegla najljepša vizija hrvatske ljepote, od koje bi se hranio ponos i rast u sferu slobode.

Još jedan zavoj ceste, i ja sam preko leđa mojega susjeda bacio tamo dolje zadivljen pogled.

Pol sata vožnje kroz kamenu, šturu pustinju Dugopolja, ublaženu divljinu Dicma i iza naglog zaokreta pucaju vidici cetinskoga polja uvrh kojega se popeo Sinj sa svojom stepenastom gradinom.

Ljepota cetinskoga polja sliči ljepoti papirnatoga cvijeta. Uzaludno prostranstvo. Raskoš poplavljena zemljišta. Bogato krilo zemlje, po kojoj ne šeću sijačeve brazde i ne klija sjeme, nego se valja mutna vodurina raspojasane Cetine, draškajući gladne poglede zaboravljenih ljudi. Vječiti uzdah — to je cetinsko polje.

Približavati se Sinju, to je ovoga vrućega srpanjskoga dana značilo za moje tjelesne oči proći mimo siromašnih krovova sela Brnaze, pod kojima se rađa najčišće, autohtono siromaštvo.

Tik pred Sinjem treba proći mimo brnaškoga groblja. To je uistinu groblje u svakom pogledu. Svijesni nered, nehaj, zapuštenost do savršenstva. Sve isprevrnuto i porazbacano, izrazbijano i ne na svom mjestu. To groblje grobovâ ograđeno je nevelikim zidom i na taj način zjapi taj tužni, omeđeni prostor nereda i zaboravi kao najistinskiji simbol nemila života svojih stanovnika. Život im je bio bez sentimenata, ali i bez ljubavi. Smrt oslobađa u ovom kraju, jer bolesno i staro nigdje toliko ne smeta kao ovdje. Tu se jedva misli na žive, a kamoli na mrtve. Nema tu ni smreke, a kamoli borovine. Zatišja i hladovine, kamena i cvijeća ne trebaju pokojni Brnažani, kad svega toga nemaju ni živi.

*

Doći iza dugo vremena u grad djetinjstva i prve mladosti znači doživjeti dvostruku bol: bol, što se sve promijenilo i bol, što se ništa nije promijenilo. To je prividna kontradikcija, ali u duši simultano niču uspomene i refleksije. Uspomene su čovjek prošlosti, refleksije su čovjek sadašnjosti. U uspomenama leži pohranjena poezija malih horizonata od Kamička do Goručice; refleksije uznose vidike novoga života i kriju u sebi rast i evoluciju u beskonačne razmjere. Uspomene traže stare puteljke i stare oblike makar primitivne arhitekture jednog periferijskog malovaroškog ambijenta, jer kroz te napola porušene zidove ogradâ, malih kućica, sitnih polupanih prozora i fantastičnih dimnjaka i kokošinjaca — proživljavala je mašta prve priče i smještala junake Andersenovih knjiga tolikom intenzivnošću, da je svaki kamen i svaki ugao bio živi svjedok jednoga prebogatoga i divnoga života. Pa kad se čovjek vrati u taj mali svijet i nađe poremećenu topografiju najljepšega dijela života i ispremetano kamenje, na kojem se svake godine u istim oblicima naslagao prvi snijeg; posječena stabla, u kojima su živjeli svi patuljci i vjesnici prvih umjetničkih doživljaja, onda se u uspomenama poruši iluzija, jedna za drugom, ostavljajući za čas male praznine i neku sivu, sivu plohu kao u kinu kada se prekine film.

Sve se promijenilo. Zauvijek je isključena mogućnost prvotnih vizija. Jedan lijepi svijet je porušen.

Ali tek što bi okom trenuo, opažam, da se na žalost u tom malom mjestu ništa nije promijenilo. Tu se čovjek ne mijenja, on skoro nema ni mogućnosti promjene. Kao u nekoj zavjetrini živi se tu i trpi od istih pomanjkanja, od kojih se trpjelo prije petnaest dvadeset godina. Neka nemoć uspona kao da je sputala stanovnike najsimpatičnije varoši zagorske Dalmacije. Ja ne mislim na siromaštvo materijalnoga dobra. To je nepromjenljivo. Ono je već fazoniralo izvjesni stil potištenosti i nehaja kod velike većine od pamtivijeka. Radi se o inicijativama kulturnoga zamaha, o poletu, o duhovnoj jezgri čovještva, o perspektivama socijalnoga i nacionalnoga organizma. Da li se sve to guši u siromaštvu duha i internom komoditetu malograđanske sitničavosti i materijalističke praznine ili se u plamenu,makar pojedinačnih sudbina, diže, čisti, prekaljuje i spasava?

*

Još je Kačić opjevao sinjske harambaše, a junaštvo se sinjske prošlosti sleglo u vitešku opremu alkarskoga društva, koje svake godine oživi u raskošju okovanih buzdovana i srebrom optočenih kremenjača, demeškinja, koplja i kalpaka.

Divna svečanost!

Kad se zanjišu alkarske perjanice, zadršće srce čitave Cetine.

Gađa se Alka.

Iskrsava viteštvo narodne duše.

Sve oživi u simbolu zaboravljene slave. Svaki Sinjanin ima dijelak vlastite ličnosti pohranjen u tom viteštvu koplja, kojemu se ne zna za izvor.

Dosad je jedino Šimunoviću uspjelo, makar kroz romantiku »Alkara«, izraziti taj hrvatski ponos, kroz koji se preobrazuje sinjska krajina svake godine.

U čemu se zapravo sastoji Alka?

Je li to bezdušno sportsko nadmetanje, u kojem pobjeđuje training, kondicija fizičke snage, rekorderstvo? — Ne! Alka se ne može istrenirati. Ona je spontana igra srca i ponosa. U njoj nikada nema boljih i slabijih. Konj, konjanik i koplje — to je jedan jedinstven zalet u Alku, a Alka je simbol časti, simbol pobjedništva. Alka je pobjeda stečena zanosom jednoga duboko osjećajnog i zdravog naroda. Svi Sinjani pobjeđuju svake godine, svi Cetinjani pobjeđuju, srce zagorske Dalmacije pobjeđuje, hrvatska duša pobjeđuje. Koga? Turke, neprijatelje, zapreku slobode svoje, aždaju ropstva. Čedni pobjednik jaše kroz varoš, koja simbola, a na koplju, vidljivo, vijore sve moguće zastave i zastavice, koplju, pobjednički osjećaj staroga hrvatskoga harambaštva, opjevan od Kačića, usađen u srcu naroda, ali — tugo cetinska! — već odavno zaboravljen i prezren baš od sinjskih Alkara! Stoga i ne rekoh na koplju nego u koplju, nevidljivo, skriveno, instinktivno tinja i drhti plamen simbola, a na koplju vidljivo, vijore sve moguće zastave i zastavice, nekoć velikoga carstva, danas velike iluzije.

Alka je simbol, a kada se simbolu isuši duhovna jezgra, on postaje prazna jeka, čak ironija svoje vlastite sudbine. Simboli su najnježnije biljke, koje cvatu i mirišu samo u malim i ograđenim vrtovima povišena idealizma i vjere u sebe. — Alka je simbol hrvatske pobjede, poezija pobjedništva, graničarskog pobjedništva. Stvorena u uskom pojasu između otetih prahrvatskih zemalja kao direktna uspomena jednoga osmanlijskog poraza i jedne katoličke pobjede pred dvjesta i dvadesetak godina, u viteškoj opremi, u oružju i plemićstvu čuva ona do dana današnjega ideju hrvatske n e i s k o r i j e n j e n o s t i. Čuva je u šutnji i tajni duha svoga, a ne u praznoj i varavoj riječi govornika svojih, tih tragikomičnih svjedoka historijske sudbine cetinskih vitezova.

Alkari nemaju grba, ali imaju zastavu. Na njoj je lik Majke Božje. Tipična hrvatska graničarska zastava! Na čelu alkarske povorke vijori ona kao neizbrisiv izraz evropskog zapadnjaštva Hrvatske, koje je u ovom kutu sačuvano ne u muzeju nego u životu.

Alku smiju trčati samo rođeni Sinjani, neporočni Sinjani — tako glase pravila društva. A neuklonivi zakoni alkarske simbolike i smisao

njena koplja i ponosa traže, da Alku mogu i moraju trčati samo Hrvati, alkarsku riječ držati samo hrvatska duša, u kojoj živi plamen Branimirâ, Šubićâ, Frankopanâ, Nelipićâ i Kvaternika, jer njihova koplja i njihove buzdovane nose alkarski »momci«, njihov kalpak resi alkarske glave, njihove sablje zveckaju, dok jezdi alkarski konj, njihovo srce se budi, dok alkarska smionost gađa i p o b j e đ u j e. Inače sve postaje magla, prazna parada i turistička atrakcija dokonih stranaca.

Alka nema nikakova smisla izvan Sinja (makar joj je bilo suđeno pretrpjeti i taj besmisao), ali ona nema nikakova smisla ni bez zanosa cetinskoga naroda, koji joj jedini dohvaća dubinu i koji jedini lično doživljuje u alkarskoj borbi svoju borbu, u alkarskoj pobjedi svoju pobjedu.

*

Ljetna sparina je pritisla sinjsko polje početkom kolovoza, kada se autobus otisnuo sa sinjske pijace prema Alci, pa niz Alku preko Gorušice kroz Brnaze. Na toj kratkoj stazi sinjskih najljepših tradicija i mojih najzanosnijih dana živo sam predstavljao ovogodišnju alkarsku trku... I u tom snatrenju me zatekao Klis, obećanje nove vizije. Ali prije nego sam kroz kliška vrata zašao u nove horizonte hrvatske zemlje, iz duše mi se trgnuo krik na račun sinjske »nevire««, koja je okaljala i alkarsko polje: Q u o u s q u e t a n d e m...

D. Žanko

PROTULETJE PRED GRADOM (1)

(ZA USPOMENU GOSPOJICI L. F.)

Kak jutro se smeje
vu oblok odprti!
Mandalice vu cvetu,
i vsigde su vrti.
I hiže sve male,
kak da su vu cvetu.
Vse puno je sunca
po dalkomu svetu.
Beliju se črešnje,
bi dragat ih radi.
Tak lepo je živet,
tak slatko — bit mladi!

22. IV. 1923.

(1) Rukopis u posjedu Dra Drag. Čepulića.

L I S T A K

Književni prikazi

Dr. LJUBO KARAMAN: PORTAL MAJSTORA RADOVANA U TROGIRU

(Rad Akademije, Knjiga 262., Umjetničkoga razreda 3., u Zagrebu 1938.)

Konačno smo iz kompetentnoga pera hrvatskoga naučenjaka Dra Ljube Karamana dobili iscrpivu i zaokruženu, skoro definitivnu studiju o najzrelijem umjetničkom spomeniku srednjevjekovne Dalmacije, o slavnom Radovanovu portalu.

Iza Jelića, Vasića i Delalle, koji su od naših istraživača pisali o portalu, ovo je svakako prva cjelovita i detaljna naučna analiza, koja osim toga donosi toliko korektura, naročito Jelićevih i Vasićevih mišljenja, i toliko novih pogleda i argumenata, da se može i u evropskoj literaturi o portalu smatrati kapitalnim i novim djelom. Pače ovim najnovijim djelom Dr. Karamana padaju mnoge tvrdnje u djelima Venturia, Tamare, Toesce, Jacksona, Frey-a i dr., koji su u najrazličitijim kombinacijama rješavali vrlo zamršeno i teško pitanje umjetničke izvornosti ovoga najznačajnijega i po izgledu monumentalnoga djela hrvatskoga umjetnika iz polovice XIII. stoljeća.

Iza ovoga djela Dr. Karaman je još jedanput dokazao, kao ono 1930. u obračunu sa Strzygowskim o starohrvatskoj umjetnosti, da više ne trebamo klipsati za stranim istraživačima, da nam objasne naše umjetničke spomenike, naprotiv, da svi oni moraju korigirati mnogo toga, što su krivo o nama ustvrdili i napisali. Konačno smo mi postali prvi autoritet za naše stvari i stoga će ova radnja Dra Karamana morati što prije u prijevodu prodrijeti u renomirane laboratorije evropskih historija umjetnosti, jer Radovanov portal nesamo da nadmašuje arhitektonskom i figuralno-dekorativnom umjetničkom originalnošću i zrelošću skoro sve romaničke portale u Italiji, nego se lako takmiči čak sa portalom slavnih katedrala u Mlecima i u Bambergu.

Iza detaljna, kod nas, po prvi put provedena arhitektonskoga i ikonografijskoga opisa portala, potpomognuta mnoštvom novih i originalnih fotografija, Dr. Karaman objavljuje od njega i Dra Delalle prvi put u cjelosti pročitani natpis na portalu, iz kojega proizlazi, da je portal izradio Radovan »od sviju najodličniji u ovoj umjetnosti«, godine 1240. — Pisac je naročitu pažnju posvetio dokazima, da je Radovan hrvatski umjetnik, o čemu više ne može biti dvojbe.

Budući da portal ne pokazuje jedinstvenu majstorsku ruku, to je trebalo riješiti jedno od najtežih pitanja, koji su dijelovi Radovanov rad, a koji njegovih pomagača, to više, što je Venturi tvrdio, da vidi na portalu rad nekog snažnog i finog mletačkog majstora, koji da je pored Radovana izradio najljepše dijelove, te stoga, što su Jelić i Vasić »ne pristupivši k proučavanju portala spremom i metodom historika umjetnosti« nabajali koješta. Dr. Karaman je to kao i drugo teško pitanje, pregradnju portala u XIV. stoljeću riješio solidnom argumentacijom, tako da to izgleda definitivan sud, osim nekih pukotina u pregradnji, za koje i Dr. Karaman priznaje, da će ih još morati osvijetliti jedino arhitekt.

Forte Karamanove radnje je svakako argumentacija njegove teze, po kojoj je Radovan u svojem djelu spojio arhitektonski raspored i dekorativne motive a p u l i j s k o g podrijetla s figuralnim motivima i stilom gornjoitalskog a n t e l a m e s k n o g pravca, koji je preko Mletaka oko sredine XIII. stoljeća dopro do naše obale i osvježio i oplodio ovdje umjetnički rad.

Zadivljuje Karamanovo suvereno poznavanje talijanske romaničke umjetnosti i svih ikonografijskih problema srednjega vijeka. Naročito je zanimivo čitati, kako vitla Vasićevim šepavim natucanjem, a često puta i Venturijevom površnošću u tim stvarima. Analizirajući i utvrđujući domaće crte Radovanova djela i Radovanovo značenje u dalmatinskoj umjetnosti ispisuje Dr. Karaman divnu sintezu naše dalmatinske srednjevjekovne umjetnosti i historije od njenih prvih početaka do u XV. stoljeće sa toliko jasnoće i dosljednosti, da bi to moglo služiti za uzor mnogim piscima školskih udžbenika i drugih sintetičkih prikaza kulturnih epoha. Naravski da je tome preduvjet savršeno poznavanje stvari u dubinu i u širinu, te jasan i pregnantan stil, a to u punoj mjeri posjeduje Dr. Karaman, stoga se njegove radnje čitaju na dušak, jer obogaćuju novim, dokumentiranim vidicima i obilno proširuju kulturno-historijske horizonte.

U Zaključku pisac daje nekoliko dragocjenih opaski s obzirom na t. zv. autohtonu i nacionalnu umjetnost, o kojoj se mnogo više deklamira a manje dokazuje. Stoga on s pravom kaže, da je u ovoj studiji Radovanov portal, inače dragocjen dio umjetnosti Hrvata, promatrao u užem okviru umjetnosti hrvatskog dalmatinskog primorja, ne upuštajući se u osnovni i svudašnji trajni duševni stav Hrvata prema umjetnosti, jer je to pitanje posebne duševnosti Hrvata, svedeno na područje same umjetnosti, vrlo teško precizirano. Oni, koji su to pokušali, uvijek su upadali u magle i fraze o nekoj »mekanoj« slavenskoj duši kao na pr. Rolfs, Folnesics, Vojnović i dr. — Karaman je i previše kritičan i ozbiljan naučenjak, a da bi se upuštao na klizav teren.

Ovu studiju je inače Akademija opremila uistinu reprezentativno i bogato sa 37 odličnih umjetničkih reprodukcija u tekstu. **D. Žanko**

P. GRGEC: SVETA HRVATSKA

(Slav. Požega, 1938.)

Kako je autor ovom knjigom obuhvatio čitavo razdoblje tamo od pokrštenja Hrvata pa sve do 1925. odnosno 1933. godine, kada su Hrvati preko svojih hodočasnika tako reći obnovili zavjet i vezu, koju — iz pradavnih vremena imaju sa Svetom Stolicom — razumljivo je, da su izneseni samo fragmenti i istaknuta samo najpoznatija lica svete Hrvatske, jer bi inače trebalo napisati nekoliko knjiga.

Po Grkcu je pet borbi, koje su Hrvati morali voditi i izdržati radi obrane svoje vjere. Prva je ona, kada su Romani kovali plan, kako bi uništili hrvatsku biskupiju u Ninu i podvrgli Hrvate sebi i carigradskom patrijarhu. S Romanima se bio složio i knez Sedeslav. U doba Domagoja, Sedeslav je morao bježati iz Hrvatske, ali poslije Domagojeve smrti vratio se 878. iz Carigrada u Hrvatsku s oružanom vojskom, pa je silom i svim drugim mogućim načinima htio narodu dati tuđi duh. Za vremena Branimira, Hrvati se opet vraćaju u rimokatoličku crkvu. Pojava patarena ili bogumila izazvala je kod Hrvata drugu borbu za njihovu vjeru. Kako znamo, bogumilstvo je unosilo u vjeru sasvim nove elemente, a osim toga oni su, na pr. u Bosni, uništavali sve kulturne vjerske spomenike. Treću, a ujedno i najžešću borbu za svoju vjeru, vodili su Hrvati s Osmanlijama. Progonima, rušenju i paljenju nije bilo kraja ni mjere. »Prva tri neprijatelja hrvatskoga katolicizma dođoše sa istoka. Četvrti neprijatelj došao sa sjevera i sa zapada. Bio je to protestantizam« — veli pisac. I ova četvrta borba nije bila laka ni kratka, jer je protestantizam osim na vjerskom polju, i na socijalnom području donosio nove poglede, koji nisu dovoljno cijenili ni obiteljsko, ni staleško ni osobno dostojanstvo. Konačno otpor Hrvata prema protucrkvenim i protuvjerskim pokretima devetnaestoga i dvadesetoga vijeka, znači petu jaču njihovu borbu za obranu katoličke vjere.

Hrvati su u svakoj od ovih borba za vjeru imali ljudi, ustanovâ i redova, koji su podržavali katolički duh i budili vjeru ondje, gdje je ona bila zaspala.

Grgec nam je lijepo prikazao ulogu takovih pojedinaca i različitih redova u hrvatskom narodu. Pioniri kršćanske Evrope bili su benediktinci, koji su i u hrvatskom narodu igrali jaku ulogu podižući radinost, zanate, prosvjetu i blagostanje. Poslije njih dolaze u Hrvatsku i drugi redovnici: cisterciti, templari, franjevci, dominikanci i pavlini. Svi su ti redovi na svoj način i u svoje vrijeme radili i koristili Hrvatima. U borbi s Osmanlijama, stekli su neprocjenjivih zasluga franjevci, kad su njihovi samostani u Fojnici, Sutjeskoj, Kreševu, Zaostrogu-Makarskoj, Livnu itd. bila ognjišta, oko kojih su se okupljali hrvatski katolički vjernici. U suzbijanju bogumilstva istakli su se pavlini. Isusovci su se, kao i danas, odlikovali kao odgojitelji, propovijednici i misionari.

Onaj, koji posjeduje živu vjeru, taj po njoj živi, a do potrebe za nju i gine. »Sveta Hrvatska« kazuje, da su Hrvati imali dosta onih, koji su za vjeru i ginuli, a za života za nju dušom i srcem radili. Kraljica Jelena, dominikanac Augustin Kažotić, Tavelić, Ozana Kotorska, Marko Križevčanin, Petar Barbarić, Josip Lang — to su najpoznatija imena svete Hrvatske, a ima ih i još mnogo drugih, o kojima i pisac govori.

Katolički duh i život došao je do izražaja u mnogim djelima naših pisaca, pa Grgec i to spominje. Napose govori o Marku Maruliću kao »najvećem svjetovnjačkom predstavniku najplemenitijih težnja i pothvata mučeničke svete Hrvatske«, a zatim se bavi duhovnim životom Dubrovnika, u kojemu su Vetranić, Palmotić, Gundulić, Vučićević i drugi u brojnim svojim djelima gajili književnost duhovnoga karaktera.

I sve druge važnije događaje i osobe u vezi s opadanjem i širenjem vjere autor nije zaboravio obraditi. Tako govori o feudalnom vremenu, kada je samo ljudima iz gospodskih i bogatih kuća bilo dopušteno postati svećenicima i biskupima, što je svakako životu katoličke Crkve u hrvatskom životu bilo samo od štete. Turski Krajišnici (Graničari, Turkovlasi), koje je turska vojska sa sobom vukla, zadali su hrvatskim katolicima velikih neprilika, a koliko je Josip II. sa svojim reformama neprilika učinio katoličkoj crkva, to je svakomu vrlo dobro poznato.

Čitava knjiga pisana je dijelom u prozi, a dijelom u stihu, koji mnogo sliči onome iz narodne pjesme. Knjiga ima i svoj pogovor u kojemu pisac iznosi vrijedne misli o hrvatskoj kulturi, a taj pogovor je ujedno i iskrena ispovijest pisca kao katolika i hrvatskoga nacionaliste. **Juraj Jurjević**

ROMAN HRVATSKOGA POLITIČARA

(J o s i p H o r v a t: Supilo. Život jednog hrvatskog političara. Politička biblioteka »Binoza«. Zagreb 1938.)

Nekako na početku ove godine izdala je Binoza-Svjetski pisci u svojoj Političkoj biblioteci romansirani život hrvatskoga političara Frana Supila od Josipa Horvata. Josip Horvat sa svojim Supilom nije polučio ono što je htio ili namjeravao, jer ga je u tome najviše smetala njegova novinarska profesija.

Horvatov Supilo bi imao biti roman jednoga hrvatskoga političara. To bi bio prvi pokušaj u hrvatskoj literaturi te vrste. (Zar nijesu Cihlarovi romani »Rakovica« i »Vuci« snažnije i plastičnije napisani nego Horvatov Supilo, premda su sličnoga genrea?) Kako svaki pokušaj teško uspjeva, tako i Horvatov Supilo kao roman hrvatskoga političara nije uspio. Kad se Horvat našao pred prilično proučenim i skupljenim historijskim materijalom o Franu Supilu, bio je u dvoumici što da učini. Za naučno tretiranje predmeta fali mu stručna sprema, naučna metoda i kritičnost u iznošenju historijskih nužnosti, što je najbolje pokazao i dokazao u reporterski pisanoj političkoj povijesti Hrvatske. Za roman mu fali opet smisao za kompoziciju, te slabo provodi psihologiziranje lica i logičko gradiranje što je najzornije pokazao sa svojim Supilom. Roman se upravo odlikuje šarolikošću, uživljavanjem u sva moguća psihička gradiranja, svestranim iznošenjem

različitih momenata, epizoda i detalja, kao i plastičnim ocrtavanjem sredine, prilika i vremena. Sve je to kod Horvata slabo ili nikako obrađeno. Sve nekako polovično, nepotpuno, i jednostrano. Horvat Supila prikazuje jednostrano, na ravnoj liniji s mnogim katharzama koje se očituju kod Supila sa sekundarnim karakteristikama, a ne primarnim, kao da su političke i javne prilike diktirale Supilovim mišljenjem, a ne da ih je on često stvarao, pokretao s njima i mijenjao ih i po svojoj volji. U svemu tome pokazuje se Supilo kao političar i Supilo kao čovjek.

Supilo nam čak ni kao političar nije prikazan dobro, potpuno i svestrano; fragmentiran, rastrgan i prikazan onako kako Horvatu konvenira. Općenite, generalne slike Supilova političkoga i javnog rada nemamo, ne možemo je stvoriti iz Horvatova djela, jer mnoge pojedinosti i skoro minucioznosti narušavaju potrebni romansierski sklad. U tome Horvat nije znao ili mogao naći potrebne mjere. Dobivamo dojam, da je Horvat sačinio svoga Supila iz mnoštva skupljenih novinskih ekscerpata i inače, koje je s par ljupkijih fraza i sentimentalnih tirada povezao, kako bi se dobio zgodni reporterski prikaz rada i djelovanja te znatnije ličnosti.

Ne osvrćemo se na historijski iznesenu građu, nego na romansku konstrukciju, zamisao i izvedbu. U velikom je zaostatku za romansiranim biografijama Jelašića, Zweiga, Mereškovskoga (Napoleon) i dr., premda je to suvremeni i moderni način prikazivanja rada poznatijih pojedinaca i djelovanja važnijih ličnosti. Na taj se način pojedinci približuju publici i ime im, uz javni rad i djelovanje, postaje pristupačnije, dok se govorenje o njima i poznavanje ne popne i proširi do legendarnoga shvaćanja, važnosti i vrijednosti. To je htio polučiti i Horvat sa svojim Supilom.

Osim romana o hrvatskom političaru, mogli bismo smatrati Horvatova Supila kao traktat o hrvatskoj politici. I s toga stajališta knjiga je slaba i nepotpuna, manjkava i nepregledna. Horvat se previše obazirao, jer ima još mnogo živih Supilovih suvremenika, dosta ličnoga sjećanja iz tih vremena kao i prilično napisane literature o pojedinim nedavnim razdobljima. Konačno i današnje političko rezoniranje o mnogočem je Horvatu smetalo, jer su i najinteresantniji momenti prešućeni. Sve u jedno — Horvatova knjiga kao roman o hrvatskome političaru Franu Supilu je slaba, nepotpuna i dovoljno neizražajna, jednostrana i neuspjela, a kao takva promašena. Ovo je najbolji dokaz, da za svaki rad, pogotovo historijski rad, treba uložiti više truda i ozbiljnosti, a manje domišljatosti i reporterstva. Bez prirodne sklonosti i potrebne invencije ne da se napisati roman, pa ni o Franu Supilu kao hrvatskome političaru.

Branko Krmpotić

»ZBORNIK HRVATSKE OMLADINE HERCEG-BOSNE«

(Sarajevo 1938.)

Hrvatsko akad. društvo »Kranjčević«, Sarajevo, izdavalo je preko dvije godine književni mjesečnik »Svijest«. Tko poznaje materijalne prilike društva, morao se je zbilja diviti idealizmu i ambiciji izdavača. Svaki društveni dinar žrtvovao se je za list, koji je društvu neprestano donašao deficite, i napokon ove godine prisilio izdavače da stanu.

Kao neku vrst naknade za to, a u povodu tridesete godišnjice smrti Kranjčevića, izdalo je istoimeno društvo nedavno svoj zbornik pod gornjim naslovom. Ako se uzme u obzir, da je »Kranjčeviću« ovo prva knjiga ovakove vrsti, onda se mora kazati, da je stvar svakako uspjela.

18 autora na 90 stranica donose svoje priloge, koji su beletristične, kulturno-historijske i socijalne naravi. Pisci su većinom mlađi ljudi: oko i iznad tridesete, a u većini su dosadašnji suradnici »Svijesti« i drugih hrvatskih novina i časopisa. Štampani su prilozi i nekih novih imena, što je sasvim razumljivo i opravdano, jer je »Kranjčeviću« jedna od njegovih zadaća: odgajati mlađe, pa mu je dužnost okupljati sve što je hrvatsko i pozitivno.

I oni čisto književni prilozi vrijedni su i dobri, ali članci spomenute druge vrste zauzimaju u ovome almanahu svakako vidnije i vrijednije mjesto.

Emil Lasić u članku: »Naše suprotnosti« raspravlja o odnosu sela i grada, pa ističe potrebu suradnje i koordinacije u tom pogledu.

Zvonimir Topali pod naslovom: »Opravdanje seljačke države« piše o aktuelnom pitanju seljačke države, navodi ulogu inteligencije, koja se ima staviti u službu naroda.

»Kranjčevićev nacionalizam« piše Stjepan Dončević prikazujući veliku nacionalnost, kao i socijalnost Kranjčevića, kojega hrvatska omladina ima razloga postavljati za svoj ideal i uzor.

Božidar Bralo zastupan je člankom: »Muzika i život. Pisac je mišljenja, da naša hrvatska muzika ima biti izraz vremena i prilika, pa ako još k tome bude odjevena umjetničkim sredstvima, postignut će svoju svrhu.

Slijedi rasprava: »Problem industrijalizacije i naša Bosna« od Zbiljka Markса. Pisac punim pravom udara na import industrije, a traži novu industrijalizaciju s našom snagom i s našim kapitalom.

Poznati muslimanski publicista Munir Šahinović Ekremov u oduljoj raspravi: »Bosansko-hercegovački muslimani kao komponenta hrvatske budućnosti« zahvaća važno pitanje muslimana u čitavoj problematici. Pisac ispravno navodi, kako je ovo pitanje nadasve veliko i aktuelno za Hrvate jer »muslimani odlučuju o tome je li Bosna hrvatska ili nije«.

Musliman Hazim Šabanović piše o »Glasovitim Hrvatima na Visokoj Porti«, pa nabraja imena slavnih vojskovođa i diplomata, koje je hrvatski narod dao Porti i Carigradu.

Juraj Jurjević piše članak: »O problemu srednjoškolske omladine«.

K. Petrić (pseudonim) u »Predratnoj omladini« prikazuje naziranje predratne generacije, kao rezultantu heterogenih i raznorodnih utjecaja.

U čisto književnom dijelu zbornik donosi pjesme, novele i crtice. Omladinac Hinko Leki zastupan je pjesmama: Pismo drugu, Danas, Idi, te novelom: Stipuna osveta. Najuspjelija mu je pjesmica: Danas, koja je ispjevana na dušak, iskreno i proživljeno.

Emil Lasić donosi novelu »Odmetnik«.

Nada Kesterčanek donaša kratku crticu: »Što šapće miris đurđica suncu« i pjesmu »Plaču oblaci sivi«. Jedna i druga stvarčica odiše nostalgijom, čežnjom i sentimentalnošću.

Musliman Bešir Babić pod naslovom »Ramazani« donaša pet pjesama u kojima se odrazuju prilike života muslimanske obitelji.

Ante Jakšić ima 4 pjesme: »Ko cvijet njegovan suncem«, »Adie madame«, »Pred jesen« i »Prijateljici koju je život razočarao«. Kao i sve Jakšićeve pjesme i ove su dotjerane, a sve imaju u sebi notu jeseni i bola.

Vilko Jelinović zastupan je pjesmom: »Opustjeli dvor«.

Zvonimir Topali donaša novelu: »Dobročinstvo Armina Fuchsa«.

Vrijedna je i odulja novela Bože Ratkića »Zvona zvone«.

Poznati suradnik Hrvatske Prosvjete Zvonimir Remeta, zastupan je sa dvije dobre pjesme: »Ugođaj« i »Večer pada«.

Ivo Kljajo piše novelu: »Odoše naša brda« i pjesmu: »Zemlja«, te konačno Ante Petrlić ima dvije pjesme: »Žuka« i »Otkosi«.

Kako se vidi iz sadržaja, knjiga donosi ono što u svom uvodu nagoviješta. Sve stvari naime odišu »duhom vremena«, svugdje se očituje interes za nacionalne i socijalne probleme. A u spomenutom uvodu stoji: »sva nastojanja omladine koja živi i radi u Bosni moraju doći do izražaja u obliku, koji će pokazati njihovu potpunu pripadnost narodu, u kome se je ta omladina rodila i kome ona hoće da pripada po svom životu i radu«.

Juraj Jurjević

Kazalište

OSVRT NA PROŠLU KAZALIŠNU SEZONU

Ne ulazeći u stereotipno predbacivanje upravitelju drame, zašto je obećao i ovo i ono, a od toga ne izveo ni ovo ni ono — bacimo radije letimičan pogled na prošlogodišnji repertoir onaj i onakav, kakav je izveden.

Nekoliko se tugaljivih konstatacija odmah nameće: opasna i upadljiva kriza domaćega repertoira, bez idejne i stilske linije, ne baš sretno odabran strani repertoir, skrajnją oskudnost klasičnoga teatra i skoro totalno pomanjkanje dobre komedije, nedostatak režiserskih sila i režiserske umjetničke svježine, preopterećenost glumačkoga ensemble-a, naročito muškoga, izvjesna klonulost pri izrađivanju predstava, tako da je dojam prebrza rada i lakšega shvaćanja često pratio neke scene, osobito u premijerama.

Dakako, sve ove opaske treba shvatiti u nekoj relaciji prema prijašnjoj visini zagrebačke drame, i prema krizi, koja je posljednjih godina osjetljivo ostavila traga u zagrebačkom kazalištu. Znamo, da mnoga opaska ima puno opravdanje u »tehničkim razlozima«, ali ipak treba dobronamjerno i otvoreno pogledati stvari u oči.

Na prvom je mjestu dakako pitanje domaćega repertoira. Započelo se reprezentativnom i teškom predstavom Markovićeva »Karla Dračkoga«, za koga se odmah dalo predvidjeti, da se ne može održati sa svojom maglovitom simbolikom skoro bez ikakova kontakta s hrvatskim narodnim životom. — Zatim su došli po redu Šenoa, Bonifačić, Mesarić, Senečić i Lovrić. Uzevši u obzir, da Šenoa i nije zapravo dramski pisac, te da njegovoj »Ljubici« treba mnogo toga pregledati kroz prste radi sentimenata prema starom Zagrebu kao i prema slavnom i obljubljenom piscu, ostaju samo četiri imena. Od ta četiri Bonifačić je početnik, a Lovrić već otprije utvrđen kao loš i nemoguć dramski pisac (»Sin«), s kojim se više nije smjelo eksperimentirati, to više, što bi se bio uštedio onaj fiasko sa »Ženama«. — Ostaju dakle dvije domaće premijere, koje su se uistinu očekivale s velikim interesom, jer su Mesarić i Senečić već poznata kazališna imena. Na žalost, i Mesarićeva »Estera« i Senečićev »Radnički dol« očiti su minus prošlogodišnjega repertoira. Nijedan se od ovih pisaca nije izdigao iznad dosadašnjih radova, pače »Estera« je u prvom dijelu doduše odličan rad kazališnoga čovjeka, pa se to više treba čuditi upropaštenom drugom dijelu, što ga je na pozornicu moglo iznijeti samo pomanjkanje autokritike i naročiti obziri u teatru. — Ostaje dakle sumorna Bonifačićeva drama »U vrtlogu« kao jedini pozitivni prilog domaćega repertoira. Pored svih nedostataka početnika, Bonifačiću je uspjelo stvoriti niz živih seljačkih likova na podlozi moralno-socijalnih sukoba iz Hrvatskog Primorja tolikom iskrenošću i zaletom, da su gđe Mihičić, Podgorska i Vavra imale odličnih prigoda za punu realizaciju svoga talenta.

Dakako, situaciju je i ovaj puta spasio — tko drugi, ako ne Nušić sa svojim posljednjim djelom »Pokojnikom«, u kojem je g. Jovanović izradio svoju veliku, tipičnu ulogu, koja sama za sebe predstavlja veliki umjetnički uspjeh prošle sezone.

Uprava drame nije bila baš sretna ni u stranom repertoiru, premda tu treba stvar promatrati relativno. Ako izostavimo iz promatranja više manje osrednje komedije »Imaš pravo, draga kćeri«, »Glumicu« i Bourdetov »Fric-Frac«, koji se — da usput kažem — uopće nije smio pojaviti na zagrebačkoj pozornici, imamo pored klasičnoga »Tartuffe-a« i »Macbetha«, koji su tako rijetko dolazili na repertoir, pet vrlo ozbiljnih radova (Werner, Anouilh, Rostworovski, Pirandello i Langer), te dramatizaciju »Braće Karamazova«. Rostworovskijevo »Iznenađenje« značajno je djelo starije tehnike, sporih stimung-prizora i minucioznih psihologizi-

ranja, te u obradbi jezovitoga, istinitog događaja ostavlja više dojam životne tragike, nego kazališne novosti. — Anouilhov »Putnik bez prtljage«, jedini komad moderne francuske drame, uza svu suptilnu obradbu retrospektivnog gledanja u svoju vlastitu prošlost, dakle s radnjom unatrag, nije u Zagrebu ostavio jačega dojma, makar je u Parizu bio odlično primljen. — Sličan se slučaj dogodio i s Pirandellovim komadom »Što je istina«, inače najboljom predstavom sezone, u kojoj je jedinstvenom igrom nastupila gđa Mihičić. — Strani repertoir je dakle bio u znaku čeških autora: Wernerovi »Ljudi na santi« punili su kuću kroz čitavu sezonu, a Langerov »Broj 12« veliki je umjetnički novitet moderne drame, kojom kao da se uprava htjela rehabilitirati za sve poraze, praznine i neispunjena obećanja. — Dramatizacija »Braće Karamazova«, iako manje uspjela od »Idiota«, svakako je snažan uspjeh zagrebačke drame u režiji i odličnoj igri naših glumaca.

Ipak, da nije bilo čeških autora, ostali bismo čitavu sezonu izvan modernoga dramskog zbivanja, jer Pirandello i nije više novost, a Anouilh je preslab za dublje značenje. Dodajmo, da je »Broj 72« igran posljednji dan pred ferije, dakle samo jedamput, a »Ljudi na santi« su prema tome jedini jači novitet, ali i taj ne znači kao ni Čapekova »Bijela bolest« iz pretprošle sezone toliko umjetničku, koliko aktuelno-sociološku udarnu snagu.

Komedija je prošla najgore. G. Cilić se jedva i pojavio kao samostalan komičar, a »Radnički dol« je izgubio svaki šarm komičnoga. Istina Molierov »Tartuffe« pažljivo je i fino izrađena predstava, u kojoj je g. Dujšin bio izvrstan, ali što je jedna dobra predstava na čitavu sezonu. Nušićev je »Pokojnik« također koncipiran na granici tragikomičnoga, tako da mu je brže bolje poslano u pomoć jedno od starijih Nušićevih djela »Sumnjivo lice«.

G. Mesarić ponio je na svojim leđima skoro čitavu redateljsku odgovornost, iako su neke predstave režirala gg. Strozzi i Dujšin. U Mesarićevu režiju, koja inače odaje dobar ukus i inteligentno snalaženje, često se uvlače neke manje pogreške (širokogrudnost prema tekstu, loša podjela uloga, usporavanje igre, pomanjkanje dublje invencioznosti), koje mu pribavljaju oštre napadaje nekih kritičara.

Sve u svemu uprava se drame mogla ipak pažljivije ponijeti prema publici, koja je u prošloj sezoni dokazala, da zna još uvijek cijeniti svoje kazalište.

D. Ž.

Nova adresa uredništva i uprave:

Zagreb, Nova Ves 40

Socijalni pokreti

SOCIJALNI POLOŽAJ HRVATSKIH POMORACA

(Povodom sklapanja prvog kolektivnog ugovora za pomorce)

Pomorci nijednoga naroda na svijetu nisu preživjeli tako velike i zamašne socijalno-ekonomske udarce kao hrvatski pomorci. Ti udarci bili su tim teži obzirom na njihovu moralnu stranu kao i na osjećanje hrvatskih pomoraca prema moru. Od dolaska Hrvata na obale Jadrana datira pomorstvo kao obrt većine naših Primoraca. U toku vijekova naši Primorci toliko su se usavršili u svome poslu, da im se glas pronosi širom cijeloga svijeta, mornarice raznih zemalja, trgovačke i ratne, ne samo da ih rado primaju, nego štaviše i traže ih uz dobru plaću. Gusarstvo, koje su naši Primorci njegovali u jednom dijelu naše hrvatske povijesti, bez obzira na njegovu političku pozadinu, bijaše najvidniji dokaz smjelosti i spreme naših pomoraca, a daleke plovidbe u znana i neznana mora ostadoše u povijesti pomorstva kao datumi slave hrvatskih smjelih i vrijednih mornara.

U to doba bilo je dovoljno našem jednom pomorcu da plovi nekoliko godina i da se zatim vrati kući sa malim bogatstvom, da kupi malo zemlje, izgradi si lijepu kuću, nabavi malo stoke, i uz malo uštedevine moglo se skromno živjeti. Mnogi ljudi čude se, kada dođu na primorje, kako su u malim seocima lijepe kuće, velike kuće, kamenite, uređene spolja i unutra, pa se pitaju odkuda to, kada je svuda okolo kamen. Od plovidbe, eto otuda, svaka obitelj slala je po jednog ili dva člana na brodove, plovili su nekoliko godina, vidjeli svijet, kulturu, da je djelomično i uz odgovarajuća sredstva presade uz obalu — u svome kamenjaru.

Dolazi rat i poslije njega raspad jedne velike gospodarske zajednice. Veliki broj pomoraca, koji je u toku rata bio u ratnoj mornarici vraća se kući da besposličari, da svakoga jutra porani i tužno zagleda u plavu pučinu. Velike trgovačke mornarice nestalo je. Susjed preko Jadrana i sam izmučen ratom, u pomorstvu strahovito decimiran, ne stiže da uposli ni svoje mornare. Englezi, Francuzi, Amerikanci, Holanđani — svi narodi imaju u pomorstvu skoro istu situaciju: u ratu uništeno brodovlje nije se moglo preko noći obnoviti i izgraditi. Ovo pitanje traje vrlo kratko vrijeme. Početkom 1919. u svima pomorskim državama javlja se velika ambicija prestiža na moru. Uz to počinje gospodarska obnova na svijetu, u kojoj obnova mornarice svakako dolazi na prvo mjesto. Nastaje veliko takmičenje u izgradnji trgovačke flote, koja ubrzo prelazi predratno stanje: od 50,000.000 bruto tona došlo se poslije rata do 70,000.000 bruto tona. Ova izgradnja uvećava i broj pomoraca u svijetu. Do ušiju naših pomoraca dolaze ove vijesti, i nastaje prava jagma za matrikulama — pomorskim knjižicama. Nije se prezalo ni od korupcije. Nekoliko ih je uspjelo otisnuti se na more i ukrcati na strane parobrode. Stanje naše trgovačke flote bilo je veoma loše. Tek nekoliko starih olupina, koje smo pri raspodjeli plijena bivše carevine dobili od Italije. Pa ipak, pristupilo se izgradnji domaće trgovačke flote, i iz godine u godinu povećava se broj uposlenih pomoraca.

Novostvorena država Jugoslavije postala je pomorska država ne po vrijednosti svoje mornarice, koje skoro nije niti imala, već po prostoru i razvijenosti morske obale. U toj novoj državi nije bilo smisla za pomorstvo, jer državnu upravu drži elemenat koji za pomorstvo nema smisla niti je kada imao osjećaj za njega. Uslijed takvog shvaćanja razvoj mornarice jako je usporen. Istina, trgovačkoj floti daje se znatna subvencija, ali pretežno iz političkih razloga, no samom pomorskom zakonodastvu i općem uređenju ne poklanja se nikakva pažnja, a i u koliko se nešto radilo, radilo se s neznanjem. Prema tome nije čudo, što

su naši pomorci ostali skoro izvan svih socijalnih zakona. Istina, država je potpisnik međunarodnih konvencija, koje se odnose na zaštitu pomoraca, ali te konvencije ne sprovodi u život, ne radi se na zakonu o pomorstvu tako, i cjelokupni se naš pomorski život još uvijek odvija prema jednom zakonu Marije Terezije. Dakle, nepostojanje socijalne zaštite naših pomoraca omogućilo je brodovlasnicima da bezobzirno izrabljuju pomorce, što je u njihovoj poslovnoj kalkulaciji značilo veliko dobro u njihovu korist. S druge strane, ova okolnost izazvala je veliki pad nadnice pomoraca, u odnosu prema nadnici drugih zemalja. Razumije se, da je u tom svemu veliku ulogu igrala i nepostojanost, kao i slaba vrijednost naše valute, što je išlo na štetu pomoraca, a u korist brodovlasnika.

Hiperprodukcija pomoraca na našem primorju možda je najbolnija točka. Ona je nastala uslijed svih naprijed spomenutih razloga, a utrostručena je uslijed ograničenja emigracije. U svijet se ne može, posebno ne u Sjevernu Ameriku, brodova malo, u lukama slabi poslovi i zbog općeg zastoja trgovine, koja je nastala u ograničenju izmjene sirovina, luke slabe i ruinirane, turizam tek u početku. Sve je to bilo za naše pomorce nezgodno i slaba nada za bolju budućnost. Možda se je tu i rodio pojam o pasivnosti Dalmacije. No, nada u veliko more nije prestajala, za svaki slučaj tražila se matrikula. Njihov broj raste strahovito, penje se do 25.000. Većina ih nabavlja matrikulu i zbog špekulativnih razloga, naime, ne bi li se kako bilo ukrcali na neki parobrod za prekomorske zemlje i u prvoj luci pobjegli i tako ostali u stranom svijetu s nadom, da će se na taj način izigrati propisi odnosne zemlje o ograničenju useljavanja. Ova okolnost oborila je cijenu pomoraca tako nisko, da se može njihov rad nazvati skoro besplatnim radom. Razumljivo je, da su brodovlasnici i ovu okolnost bogato iskoristili.

Još je jedna pojava, koja je negativno utjecala na tržište naših pomoraca i uopće pomoraca na svijetu. Poslije rata izgrađuju se tehnički mnogo savršeniji brodovi i pojačava se njihova brzina. To je izazvalo smanjenje broja posade i manji broj dana uposlenja, jer su se potrebna putovanja obavljala za mnogo kraće vrijeme. Na temelju svega izloženog moglo bi se zaključiti da je djelovalo na tržište naših pomoraca u negativnom smislu slijedeće:

1. Usavršavanje strojeva na brodovima.
2. Pojačanje brzine brodova.
3. Naglo povećanje broja pomoraca.
4. Ograničenje iseljavanja u prekomorske zemlje, naročito Sjevernu Ameriku.
5. Nagli pad parobrodarstva (vezanje brodova u luci) zbog slabljenja svjetskog trgovačkog prometa.
6. Slaba povezanost našega kopna s našim morem.

Ako se dublje razmotre sve ove činjenice, onda je pred nama podpuno jasna slika socijalnih i gospodarskih prilika naših pomoraca. Ta slika izgledala bi ovako: organizacioni i kulturni život skoro nikakav, jer se ne može provesti uslijed strahovitog takmičenja za uposlenje, plaće veoma male, opće osiromašenje i propadanje u svakom pogledu.

Poslije ovih konstatacija treba se osvrnuti na rad pojedinih strukovnih organizacija među našim pomorcima. Druga i treća internacionala odlično poznaju bijedno stanje naših pomoraca. Takvo stanje njima konvenira, časovito ga treba i produbiti, jer se pod takvim prilikama lakše upijaju njihove ideje. Obe ove internacionale veoma cijene značaj transportnih pomorskih radnika, kako u lokalnom pogledu, tako i u međunarodnom životu. Pogoduje im i ta okolnost što pomorci po sili posla dolaze u kontakt sa svima njihovim svjetskim organizacijama. U svima lukama imaju svoje agente, šire svoju štampu, drže veze, daju instrukcije za eventualne pokrete itd. I većina naših pomoraca, ne znajući ni sami

kako i zašto, vodi se u knjigama ovih internacionala. S druge strane politički kurs u zemlji, svaki režim nastoji imati što veći utjecaj na pomorce. Dajući subvencije brodovlasnicima, vlade smatraju da imaju podpuno pravo na političku odanost pomoraca. I režimi i obe internacionale obećavaju hrvatskim pomorcima bolji život, a u prvom redu socijalnu zaštitu, koju konačno treba da dobiju na temelju međunarodnih konvencija. U svome siromaštvu, zbog općenite bijede, nemanja posla, i svakovrsnih maltretiranja, naši pomorci postaju zbunjeni, malodušni, nadaju se, vjeruju, i stvarno organizaciono potpuno se gube. Od najjadnije zarade odbijaju doprinos za organizaciju. Doživljuju i to, da se njihovi ulozi, predani organizaciji za borbu, često puta upotrebljavaju u kriminalne svrhe. Tako je trajalo može se reći za cijelo vrijeme poslije rata do unazad 6—7 mjeseci. Politička borba hrvatskoga naroda, ako je igdje pozitivno i snažno odjeknula, a to je u redovima naših pomoraca. Kod njih nastaje buđenje iz neke letargije, počinje izbijati sve žešće nezadovoljstvo protiv postojećeg stanja; uviđaju da su sva obećanja bila ništa drugo do li prazne riječi. U takvim prilikama, bolje reći u takvom psihološkom stanju među našim pomorcima javlja se i akcija hrvatskih radničkih i namješteničkih organizacija HRS i SNPN (Hrvatski radnički savez i Savez hrvatskih privatnih namještenika) učvrstivši svoj organizacioni rad na kopnu, sasvim je prirodno da su morali pristupiti organiziranju i hrvatskih pomoraca kao sastavnog dijela cjelokupnog pokreta hrvatskih radnika i namještenika. Napokon sa strukovnog stanovišta uviđa se koliko je važna uloga pomoraca u borbi za poboljšanje nadnica radnika na kopnu, a specijalno u šumskoj industriji. U svakom slučaju nametnula se hitna potreba organiziranja hrvatskih pomoraca. U ožujku 1938. dolazi do skupštine hrvatskih pomoraca na Sušaku. Mjesec i pol dana kasnije dolazi do nezapamćenog pokreta pomoraca na našem Jadranu. Stručni Savez pomoraca u Splitu, koji se priključio pokretu hrvatskih radnika i namještenika ističe pitanje kolektivnog ugovora za pomorce. Dolazi do odlučne borbe, jer je valjalo srušiti cijeli dosadanji sistem u načinu borbe pomoraca, zatim otvoriti pregovore direktno sa brodovlasnicima, i napokon pribaviti kolektivni ugovor. U ovome velikom poslu uspjelo se. HRS i SHPN koji su putem svojih delegata kao punomoćnici stručnog saveza pomoraca vodili pregovore sa brodovlasnicima, pobijedili su, dobili su prvi kolektivni ugovor za naše pomorce.

Kolektivni ugovor za pomorce sklopljen je 15. srpnja o. g. u Splitu sa Savezom brodovlasnika, a njime se uređuju službovni odnosi za niže osoblje zaposleno na brodovima.

U niže osoblje ubraja se: 1. momčad palube (vođa palube, tesar, kormilar, mornar, mladić palube i mornarice), 2. momčad stroja (vođa stroja, ložač, mazač i ugljenar), 3. momčad opće službe (kuhar prvi, kuhar drugi, kuharski pomoćnik, kuharski naučnik, odnosno mali kuhinjski konobar prvi, konobar drugi, konobar treći i konobarski naučnik).

Kolektivni ugovor sadržaje iscrpive odredbe o ugovoru, o zaposlenju, uvjetima rada, o plaćama, o ishrani, te odredbe za slučaj bolesti, nezgode i nesreće pomoraca, te o naknadi štete prilikom brodoloma.

Ugovor o zaposlenju pomoraca može se sklopiti: 1. na putovanje, 2. na određeno vrijeme, 3. na neodređeno vrijeme.

Prije sklapanja ugovora o zaposlenju smatra se pomorac uposlenim, te mu pripada pravo na plaću, hranu i stan, kada otputuje iz svog mjesta boravka na poziv brodovlasnika ili zapovjednika broda, ili od dana kada ovi zadrže njegovu pomorsku knjižicu.

Ugovor o zaposlenju sklopljen na putovanje traje do povratka broda u nacionalnu luku posljednjeg odredišta. Ako luka posljednjeg odredišta nije ista sa lukom ukrcanja, brodovlasnik je dužan pomorca repatrirati u luku ukrcanja ukoliko se radi o domaćoj luci.

Ugovor se produžuje, ako pomorac ne bude otpušten u domaćoj luci posljednjeg odredišta i to, ako je brod stigao s teretom do završetka istovara, a ako je stigao prazan u roku od 24 sata.

Ugovor se može produžiti najviše tri puta, poslije toga pretvara se u ugovor na neodređeno vrijeme.

Ugovor o zaposlenju sklopljen na određeno vrijeme može svaka stranka raskinuti prije određenog roka, kad brod dođe u domaću luku posljednjeg odredišta. Ugovor se produžuje nakon isteka ugovorenog vremena, ako rok istekne za vrijeme putovanja, te se produžuje do dolaska broda u luku posljednjeg odredišta. Ako je ova luka domaća, pomorac ima pravo iskrcati se. Ako je to strana luka, pomorac ostaje na brodu uz iste uvjete, kad brod putuje za domaću luku ili se nalazi na povratnom putovanju, bez obzira, da li brod usput tiče druge inostrane luke u svrhu ukrcavanja ili iskrcavanja robe, i da pri tome skreće sa svog normalnog geografskog pravca.

U protivnom slučaju, dužan je brodovlasnik pomorca repatrirati do luke ukrcanja, te dati mu hranu i plaću do ove luke. Ako brodovlasnik pomorca drži ukrcanim do dolaska broda u domaću luku, pomorac ima pravo na dodatak od 15% na cjelokupnu plaću, dok brod ne dođe u domaću luku, odnosno do naknadnog repatriranja.

Ugovor o zaposlenju sklopljen na neodređeno vrijeme može svaka stranka uvijek raskinuti, kad se brod nalazi u jednoj domaćoj luci, uz prethodni 48-satni otkazni rok. Kod male obalne plovidbe otkazni rok je za obadvije stranke 14 dana.

Ako se brod nalazi u jednoj inostranoj luci, pomorac ne može tražiti iskrcanje. Jedino u slučaju, ako bi ostao na brodu izvan domaćih luka neprekidno 12 mjeseci, moći će tražiti iskrcaj u svakoj evropskoj luci, u kojoj brod ostaje najmanje 48 sati i obavlja trgovačke operacije uz prethodnu obavijest zapovjednika od barem jednog tjedna. Tada je brodovlasnik dužan pomorca repatrirati uz davanje troškova putovanja, plaće i hrane za vrijeme putovanja do luke ukrcanja; ako je pak pomorac bio ukrcan u kojoj inostranoj luci, onda do bilo koje domaće luke. U izvanevropskoj luci pomorac ne može biti iskrcan niti on može iskrcaj tražiti.

Rad pomoraca dijeli se na službu u luci i službu na moru. Efektivan rad smatra se vrijeme kad su članovi posade, po naređenju zapovjednika, izvan prostorija za stanovanje i kad mu stoje na raspoloženju.

Raspored rada na brodu i u luci određuje zapovjednik broda uz potvrdu lučke vlasti.

Radno vrijeme pomorca na brodu, dok je brod u luci ili na sidrištu iznosi 8 sati dnevno ili 48 sati tjedno.

Naplata za prekovremeni rad (na pr. da se brže obave trgovačke operacije, da se izvrši opravak i sl.) plaća se najmanje za 50% više od redovite plaće, koja je predviđena za redovito radno vrijeme.

Članovi posade dobivaju posebnu nagradu za izvanredan rad (krcanje ugljena, utovar i istovar tereta, čišćenje petrolejskih cisterni na petrolejskim brodovima i čišćenje parnih kotlova broda, radovi na ribini (kareni) broda), ukoliko u luci nema radnika dotične vrste za ovaj posao ili ako oni nemaju spremu za obavljanje ovog posla. Ako je u luci štrajk ne mogu se članovi posade broda prisiliti, da zamijene radnike koji štrajkuju.

Služba na moru za momčad palube koja vrši stražu (u tri smjene na brodovima iznad 2.500 B. R. T. u dugoj i velikoj obalnoj plovidbi, u dvije smjene na brodovima ispod 2.500 B. R. T. u maloj i velikoj obalnoj plovidbi) ne smije preći, za vrijeme trajanja plovidbe i u dane dolaska i odlaska 64 sata tjedno.

Radno vrijeme osoblja palube, koje nije uvršteno u stražu u smjenama, iznosi 8 sati dnevno ili 48 sati tjedno.

Služba straže na brodovima male obalne plovidbe može se vršiti u jednoj smjeni, ako za vrijeme od 24 sata ukupna efektivna služba ne traje više od 10 sati i ako služba ne traje neprekidno više od 6 sati.

Služba osoblja stroja podijeljena je na tri smjene i ne smije preći više od 8 sati dnevno, izuzevši brodove obalne plovidbe, koji plove manje od 24 sata kada osoblje stroja vrši stražu u dvije smjene i brodove male obalne plovidbe na kojima se služba straže može vršiti u jednoj smjeni, ako za vrijeme od 24 sata: 1. ukupna efektivna služba ne traje više od 10 sati i 2. ako služba ne traje neprekidno više od 6 sati. Posebno je određeno koliko je ložača potrebno za rukovanje kod kotlova.

Osoblje opće službe mora imati neprekidni rad od 8 sati, a osim toga još 4 sata za uzimanje hrane i za tjelesnu njegu. Djeca i mladići do 18 god. ne smiju se zaposliti u ložionicama i skladištima ugljena, te na noćnu službu. Za djecu i mladiće ispod 16 god. radno vrijeme ne smije preći u nikojem slučaju 8 sati dnevno.

U slučajevima spasavanja broda, opasnosti i sl., kao i u slučaju da je koji član posade nesposoban za službu, ili ako se smanji broj posade, a nema mogućnosti da se popuni, onda članovima posade za ovakav rad preko redovitog radnog vremena pripada odgovarajući odmor bilo za vrijeme plovidbe, bilo u luci, ili pri završetku putovanja. Za 8 sati efektivnog rada računa se 24 sata odmora. Nedjeljni neiskorišćeni odmor zamjenjuje se sa odmorom od 24 sata, koji također može biti ili za vrijeme plovidbe, ili u luci ili pri završetku putovanja. Nezamijenjeni ili neiskorišćeni nedjeljni odmor ima se naknaditi u visini jednodnevne plaće.

Za uređenje plaća ustanovljene su 4 kategorije plovidbe:

I. prekooceanska plovidba,
II. evropska plovidba,
III. velika obalna plovidba,
IV. mala obalna plovidba.

Mala obalna plovidba obuhvaća plovidbu u granicama postojećih zakonskih propisa.

Velika obalna plovidba: Sredozemno more uključiv plovidbu do Huelva, Agadir, Kosseir, Crno more, Azovsko more i Dunav.

Evropska plovidba: preko Gibraltara za sva odredišta sjeverne Evrope, a na jugu do Agadira.

Prekooceanska plovidba: za sva ostala odredišta.

Prema ovim kategorijama uređene su i plaće kako slijedi:

Naziv službe	Oceanska	Evropska	Vel. obalna	M. obal.
Paluba:				
Vođa palube	1.500.—	1.350.—	1.220.—	1.145.—
tesar	1.450.—	1.300.—	1.180.—	—.—
kormilar	1.170.—	1.050.—	1.010.—	907.—
mornar	920.—	825.—	740.—	662.—
mladić	710.—	635.—	585.—	604.—
mornarac	500.—	445.—	405.—	296.—
Stroj:				
vođa stroja	1.500.—	1.350.—	1.220.—	1.145.—
ložač	1.380.—	1.250.—	1.120.—	1.104.—
mazač	1.380.—	1.250.—	1.120.—	1.104.—
ugljenar	1.030.—	935.—	850.—	189.—
Kuhinja I., II. i III. kategorija plovidbe:				
kuhar	1.450.—	1.300.—	1.180.—	—.—
mali kuhinje	500.—	445.—	405.—	—.—

Soba I., II. i III. kategorija plovidbe:				
I. konobar	1.300.—	1.180.—	1.050.—	—.—
II. »	710.—	635.—	585.—	—.—
Mali sobe	500.—	445.—	405.—	—.—
Kuhinja za IV. kategoriju (mala obalna plovidba):				
kuhar I. razreda	—.—	—.—	—.—	1.145.—
kuhar II. razreda	—.—	—.—	—.—	907.—
kuharski pomoćnik	—.—	—.—	—.—	604.—
kuharski naučnik	—.—	—.—	—.—	296.—
Soba za IV. kategoriju (mala obalna plovidba):				
I. konobar I. kat. I. kl. . . .	—.—	—.—	—.—	1.145.—
I. konobar I. kat. I. kl. . . .	—.—	—.—	—.—	907.—
II. konobar I. kat. I. kl. . . .	—.—	—.—	—.—	604.—
konobar II. kat. I. kl. . . .	—.—	—.—	—.—	604.—
konobar II. kat. II. kl. . . .	—.—	—.—	—.—	519.—
konobarski naučnik	—.—	—.—	—.—	296.—

Pomorci zaposleni na brodovima velikih ili dugih plovidbi primat će plaću u valuti zemlje kojoj pripada luka, u kojoj se brod nalazi na način, da se posada pri isplati ne ošteti u tečaju. Plaća dospijeva svršetkom mjeseca, a pomorac ima pravo, da tri dana prije dospjelosti zatraži od zapovjednika broda, da mu se plaća doznači u cijelosti ili djelomično njegovoj obitelji.

Ako brod poduzme putovanje u luke, koje su oglašene kao ratne zone plaća se povisuje za 100%.

U slučaju kad brod pristaje u lukama, u kojima vlada kužna bolest (ovo mora biti službeno proglašeno od nadležnog ministarstva), i kad brod uslijed toga ne bi dobio slobodan promet u slijedećoj luci u roku od 24 sata od dolaska, pripada posadi povišica za 8% na plaću za vrijeme, koje ide od dana dolaska u zakuženu luku, pa do dana dobivanja slobodnog saobraćaja u slijedećoj luci, ali najviše za 10 dana od dana polaska iz zakužene luke. Kad brod boravi u malaričnim lukama posadi se ima davati besplatno dnevno kinin.

Posebne odredbe sadržaje kolektivni ugovor o dnevnim obrocima hrane.

U slučaju nepredviđenog produženog putovanja, ili više sile, zapovjednik broda može mijenjati obroke bilo po vrsti bilo po količini hrane i puta, ali u slučaju smanjenja obroka pripada članu posade naknada u novcu.

Zapovjednik broda ili časnik, ili bilo koja druga osoba, ne smiju prodavati hranu i piće ni za vlastiti ni za tuđi račun. Glede uređenja zdravstvene službe i stanovanja kolektivni ugovor se oslanja na Pravilnik o ishrani, stanovanju posade i o uređenju zdravstvene službe na pomorskim brodovima od 11. V. 1938.

Svaki član posade ima pravo na godišnji odmor nakon jedne godine neprekidne efektivne službe kod istog poduzeća. Godišnji odmor iznosi za zapovjednika, časnike i radiotelegrafiste najmanje 12 radnih dana, a za ostale članove posade najmanje 9 dana. Član posade, koji je bez svoje krivnje iskrcan prije isteka roka od godine dana, ima pravo na plaćeni godišnji odmor srazmjerno efektivnoj službi, ako je kod istog poduzeća bio zaposlen najmanje tri mjeseca.

U slučaju bolesti ili ozlijede pomorca, kad je nastupio službu, opskrba ili liječenje pada na teret brodovlasnika sve dok se pomorac nalazi na službi na brodu ili na putovanju. Ako se pomorac razboli ili ozlijedi na brodu, dok je u inostranstvu, dužan je brodovlasnik predati ga na liječenje u bolnicu, i to u prvu luku u koju brod dođe. Pomorac koji je ostao radi bolesti ili ozlijede u inostranstvu može po pristanku liječnika i po svom pristanku biti otpremljen u domaću luku. U inostranstvu dužan je brodovlasnik pružiti pomorcu liječenje i opskrbu

i poslije njegovog iskrcanja, ako je morao napustiti brod radi bolesti ili ozlijede, i to kroz najdulje 26 tjedana. U slučaju spora između oboljelog ili ozlijeđenog pomorca i brodovlasnika o njegovoj opskrbi ili liječenju riješava u inostranstvu konzularna vlast. Oboljelom ili ozlijeđenom pomorcu pripada pravo na plaću, ako je ukrcan na brod, a brod nije još krenuo na putovanje za sve vrijeme do njegovog iskrcanja, ako je brod krenuo na putovanje, onda za vrijeme dok ne bude napustio brod. Ako je oboljeli ili ozlijeđeni pomorac nastradao pri obrani ili spasavanju broda onda mu pripada osim plaće još i posebna nagrada koju određuje lučka vlast. Ako pomorac umre, pošto je nastupio službu, troškove njegovog pokopa snosi brodovlasnik. Ako je pomorac poginuo pri obrani ili spasavanju broda, dužan je brodovlasnik isplatiti njegovoj obitelji posebnu naknadu, koju određuje nadležna lučka vlast.

Za slučaj brodoloma za propalu ili većim dijelom oštećenu ličnu imovinu pripada članovima posade naknada, koja iznosi: za vođu palube i stroja, konobare, kuhare, mazače, kormilare, tesare i ložače 4.000.— dinara, i za sve ostalo osoblje na koje se ovaj kolektivni ugovor odnosi Din. 3.000.—. Štetu ima naknaditi brodovlasnik na čijem se brodu dogodila nezgoda, i to 15 dana nakon što se je nezgoda dogodila. Ako se je nezgoda dogodila u inostranstvu, dužan je zapovjednik broda pribaviti posadi odjeću. Osim ove naknade za ličnu imovinu pripada svakom pomorcu, koji je bio ukrcan na brodu, a brod je propao uslijed brodoloma, i naknada za neuposlenost prouzrokovanu brodolomom. Cjelokupni iznos ove naknade ne može biti veći od dvomjesečne zarade pomorca.

Za riješavanje sporova iz službovnog odnosa između pomoraca i brodovlasnika određen je posebni odbor pri direkciji pomorskog prometa u Splitu. Ovaj se odbor sastoji od jednog predstavnika spomenute direkcije, koji je predsjednik toga odbora i od jednog predstavnika Saveza brodovlasnika i jednog predstavnika pomoraca.

Za vrijeme trajanja i izvršivanja ovog ugovora pomorci su se odrekli štrajka. Kolektivni ugovor sklopljen je na godinu dana uz prethodni tromjesečni otkaz. U koliko se ne otkaže produžuje se automatski na daljnju godinu.

Prema proračunu i izjavi brodovlasnika ovaj kolektivni ugovor ima novčani efekat oko 15 milijuna dinara. J. B.

PRAGMATIKA U NEKIM OSIGURAVAJUĆIM DRUŠTVIMA

Nakon dugog vremena završen je pokret namještenika u osiguravajućim društvima s djelomičnim uspjesima. Donosimo rješenje o plaćevnim odnosima između Saveza b o t i č a s jedne strane i osiguravajućih društava »Jadransko« i »Internacionale« s druge strane.

Utvrđeno je:

1) Stalnim činovnicima svrstanim u tri plaćevne kategorije:

U I. kategoriji početnu plaću za muške mjesečno Din. 1200.—, a za ženske mjesečno Din. 1000.—, koje dosižu za muške Din. 2400.—, a za ženske Din. 2000.—.

U II. kategoriji početnu plaću za muške mjesečno Din. 1800.—, a za ženske mjesečno Din. 1500.—, koje dosižu za muške Din. 3600.—, a za ženske Din. 3000.—.

U III. kategoriji, u koju se svrstavaju samo muški službenici, iznosi početna plaća Din. 2400.— i dosiže Din. 4800.— mjesečno.

Gornja skala vrijedi za gradove Zagreb, Beograd i Sušak, dočim se za ostala mjesta u državi gornji iznosi prema mjesnim prilikama mogu sniziti najviše do 15%.

U pojedinim kategorijama predviđene mjesečne prinadležnosti postizavaju službenici kroz 35 godina službovanja.

Unapređenje unutar pojedinih kategorija jest automatsko i postepeno prema shemi.

2) U I. kategoriju uvrštavaju se oni službenici, koji su navršili godinu dana pripravničke službe i niže pomoćno osoblje.

U II. kategoriju svrštavaju se činovnici sa stručnom spremom i odgovarajućom školskom naobrazbom.

U III. kategoriju svrstavaju se konceptualni činovnici sa fakultetskom naobrazbom ili naročitom stručnom spremom, ako je istima povjereno obavljanje važnih poslova.

Službenici se svrstavaju u pojedine kategorije i prevode iz nižih u više plaćevne kategorije prema nahođenju zavodske direkcije i prema vrsti službe koju vrše.

Zavodskoj upravi pristoji pravo da svoje službenike, kojima su povjereni osobito važni i teški poslovi i koji su pokazali osobitu stručnu spremu, sposobnost i marljivost u vršenju svoje službe, vanredno unapredi i da im dopita lične dodatke.

Službenici na pokus i službenički pripravnici ne svrštavaju se u ove plaćevne kategorije, već njihove prinadležnosti ustanovljuju se prema nahođenju zavodske uprave.

Služba na pokus može se ugovoriti i trajati najviše mjesec dana, a unutar toga roka može se razriješiti sa obje strane službovni odnos bez otkaza.

Služba pripravnika može trajati najdulje godinu dana, a nakon iste imade se službenički pripravnik uvrstiti u kategoriju stalnog službenika ili se s njim imade razriješiti poslovni odnos.

3) Zavodski inkasanti, podvornici i teklići ne svrstavaju se u plaćevne kategorije. Početna plaća inkasanta iznosi mjesečno najmanje Din. 1200.— i povisuje se automatski kroz 15 godina neprekidne službe na najmanje Din. 2000.—.

Početna plaća podvornika, koji su navršili 18 godina života, iznosi najmanje Din. 800.— mjesečno i povisuje se automatski kroz 15 godina na najmanje Din. 1800.

Inkasatori, podvornici i teklići dobivaju svake godine jedno ljetno i jedno zimsko odijelo, a svake treće godine jednu kabanicu.

Svi službenici bili oni svrstani u kategorije ili izvan njih dobivaju godišnje 13 plaća.

4) Službenici će primati za slučaj bolesti potpune prinadležnosti i to:

do navršene 1 godine službe kroz 6 tjedana,
do navršenih 5 godina službe kroz 3 mjeseca,
nakon navršenih 5 godina službe kroz 6 mjeseci,
nakon navršenih 15 godina službe kroz 9 mjeseci,
a nakon navršenih 25 godina službe kroz 12 mjeseci.

5) Službenicima pripada godišnji odmor prema godinama službe, kako je to normirano u § 329 Zor time, da se tamo navedeni rokovi od 10 dana produljuju na 14, a od 2 nedjelje na 20 dana. Vrijeme provedeno na bolovanju ne računa se u odmor.

6) Zavodi će službenicima plaćati pune prinadležnosti za vrijeme vojnih vježba. Odsluženje kadrovskog roka ne prekida službovnog odnošaja stalnih namještenika, ali za vrijeme istog ne dobivaju oni redovite prinadležnosti već im uprava po svojem nahođenju može dati potporu.

7) Službenicima kojima po zakonu ili po posebnoj pogodbi sklopljenoj sa zavodom ne pripada pravo na penziju, jer nisu navršili 10 godina službe, davat će zavod od 1 januara 1939 u slučaju ako bi im otkazao službu u ime otpravnine i to: onim službenicima svrstanim u kategorije, koji su navrstili 3 godine službe, a nisu dosegli 5 godina službe, dvomjesečne prinadležnosti, a ako su navršili 5 godina službe, a nisu dosegli 10 godina službe, tromjesečne prinadležnosti.

Svima službenicima svrstanim u kategorije, koji su navršili 10 godina službe, a bez obzira u kojoj se kategoriji nalaze, plaćat će zavod otpravninu prema § 333 Zor u koliko im ne pristoji pravo na penziju.

8) U slučaju smrti stálnog službenika svrstanog u koju plaćevnu kategoriju isplatit će zavod njegovim zakonitim nasljednicima koje je po zakonu bio dužan izdržavati i faktično uzdržavao u ime posmrtnine proporcionalno prema godinama njihove službe 2—6 mjesečne prinadležnosti.

9) Službenički porez i sve prireze plaćaju službenici i zavod u polovici, a zavod u cijelosti samo onim službenicima čije mjesečne prinadležnosti ne prelaze Din. 2000.—. Kuluk, vojnicu, vjerski prirez, porez na neženje i članarinu Merkuru plaćaju službenici. Zavod plaća penzionom fondu i bolesničkoj blagajni onaj dio koji na njega otpada po odnosnim zakonskim propisima.

10) Dnevno radno vrijeme službenika iznosi od 15 maja do 15 septembra 7 sati dnevno i vrši se jednokratno, a u ostalim mjesecima dvokratno kroz 7 i po sati.

Prekovremeni rad neće zavod od službenika tražiti niti dopuštati niti plaćati.

11) Službeni odnos otkazuje se u rokovima navedenim u § 332 Zor, ukoliko nije što povoljnije za službenika sa zavodom ugovoreno.

12) Službenici dobivaju prigodom premještenja iz jednog službovnog mjesta u drugo naknadu potrebnih putnih troškova i troškova preselenja.

13) Službena pragmatika koju će zavod dati svojim službenicima stalnog je karaktera i ostaje stalno u kreposti za ove i buduće službenike, te zavod nije vlastan da ju jednostrano opozove ili preinači.

U plaćevnoj shemi koja je za pojedine kategorije predviđena imaju biti početni intervali napredovanja kraći i nikako iznad 4 godine.

Ukoliko bi prema potrebi posla ili iz inog razloga uslijedilo razriješenje poslovnog odnosa između zavoda i službenika otkazom sa strane zavoda, učinjenim prije 1 januara 1939, a dotični otkazani službenik ne bi još mogao uslijed prijevremenog otkaza steći pravo na otpravninu, kako je to gore predviđeno, to će mu zavodska uprava, ako je međutim navršio 3 ili 5 godina službe, povrh otkaznog roka, dati još jednomjesečne prinadležnosti.

Zavodi neće proganjati ili otpuštati ili otkazivati službenicima radi sudjelovanja u štrajku i radi demonstrativnih čina u toku štrajka.

Dr. P.

Na Tajget

DR. A. BAZALA: O IDEJI NACIONALNE FILOZOFIJE

(Knjižica prijatelja Hrvatskoga Sveučilišta u Zagrebu, broj 3, god. 1938.)

Kad se za neku knjigu drži, s opravdanom vjerojatnošću, da ne će imati dobru prođu, onda se na korice stavi, na primjer, ovako: »Čista dobit ide u korist »Društva za Strossmayerovo sveučilište u Zagrebu.« Pa sad čovjek mora imati toliko patriotskog osjećaja, da mnogo ne promišlja, ne zanovijeta, ne kritizira, nego da takvu knjigu kupi i preporuči, a ako ne će čitati, njegova je to privatna stvar, jer javna stvar je »čista dobit...«. Svakako, društvo je moralo promisliti, da će knjiga možda podbaciti, pa da ne će biti prokriveni nužni troškovi tiskanja i opreme. Račun je očito išao na patriotizam, u rubriku nacionalnoga poreza, pogotovo, kad je riječ »O ideji nacionalne filozofije«, a ovo je bogata rubrika, u koju je već ušlo štošta, počevši tamo od Šarinićeve »Ideologije...«, i s tim si ne treba mnogo razbijati glavu.

Pače, mi smo odlučili, da »čistu dobit...« ozbiljno povećamo s jednim prijedlogom, konkretnim i praktičnim. Poznato je, naime, da jedna knjiga dobro prolazi, kad uđe među »Udžbenike«.

Predlažemo stoga, da ova knjiga uđe u naše srednje škole kao udžbenik,s ovim obrazloženjem: Profesori materinjeg jezika imaju velike muke s đacima, kako bi ih naučili izražavati svoje misli jasno, u kratkim rečenicama, s pravilnim poretkom subjekta, predikata i različitih dodataka. Danas imamo već klasičnih primjera, koji nam pokazuju, kako treba pisati, ali nemamo klasičnih primjera o tome, kako

ne valja pisati, — a svakako je uspješnije služiti se i pozitivnom i negativnom metodom.

Da bi dokazali i preporučili neospornu vrijednost ove knjige s njene pedagoške strane, iznijet ćemo nekoliko primjera, kojima se ne može učiniti nikakav prigovor.

»Filozofijska funkcija, kako smo izložili, temeljni je usrdni agens, što oživljava i upravlja životno kretanje u sferi duhovna, nad prirodno postojanje uzvita, smisleno-svrhovito kvalificirana bitka; ona je sverodni (generalni) faktor u razvijanju i obrazovanju kulturnoga stanja, ujedno i sveopća ponuka bićima ljudske opreme, da se u vrevi doživljaja razaberu, da na dojmu, kako se nalaze i život podnose, ne samo razmišljanjem nego i osjećajno-voljnim sređivanjem, sebi stvore sliku o prilikama i o svojem položaju u njima, da nastojanja svoja omjere kako na početku (»principima«, osnovima), iz kojega potječu, tako i na završetku (finis, »svrha«), koji im se ukazuje — da tako nađu uporište, s kojega će da se upravlja životni rad u pravcu i prema ciljevima, koji odgovaraju sposobnosti ljudskoj« (30).

»U dinamičkom osnivanju i izgrađivanju duhovnoga svijeta, preko prividnoga stanja ispružena u kulturni prostor, dobiva filozofijska funkcija najširu psihologijsku podlogu i ujedno objašnjenje, zašto se proteže u dubinu, sa zahtjevom »iz dna duše« pokrenuti eksistencijalne akte svijesna postojanja, na izvoru »ja« — odnošenja odrediti i opravdati životno djelo, u širinu kao potreba »sabrati se« i mnogostruko razgranjena zanimanja srediti i uskladiti u jedinstven životni izražaj, u visinu s poletom (»elatio animi«) začete pobude privesti završetku (finis, »svrha«), razviti ih u punom značenju, kvalitet svijesne aktivnosti povisiti do najvišega stupnja i životnu želju smiriti u predvidljivo (»idealno«) zaokruženoj, upotpunjenoj slici ljudskoga zvanja« (34.-35). (Opaska: na pr. u ministarskoj stolici.)

»Kažemo li »ja«, onda smo tim označili posebno zaokruženu sferu postojanja, a ujedno i razvijanje aktivnosti, koja ne stoji samo pod opažanjem, jer bi u tom slučaju ja još uvijek mogao biti tek prolazna točka događanja, nego pod pažljivim dirigiranjem, u načinu, koji joj daje obilježje uvrštenja u »ja« — kauzalitet, kao očitovanje, koje od mene polazi, ja sam u njemu angažiran, a ne samo njime tangiran, te se prema jačini i načinu angažiranja određuje svijesna vrijednost njegova — određuje se koliko sam subjekt vršenja eksistencije, koliko sam razvio sposobnost ljudskog postojanja, u vječitu kolebanju između stanja osvještena, duhovna uznesena i prirodno obeznala« (36-37). I t. d., i t. d. — Očito, biser-rečenice.

Društvo sigurno ima želju, da bude što veća dobit, pa bi ga »usrdni agens« mogao potjerati, da izda ovu knjigu s finim i tvrdim koricama (slika je već unutri) za strance, koji skupljaju biserje iz hrvatskoga jezika. Zašto samo narodne poslovice?

Ugledni pisac ne može imati ništa protiv svega ovoga, jer će se na taj način širiti »ideja nacionalne filozofije«.

U sadržaj, zasad, ne ulazimo, dok g. profesor ne nađe nekoga, tko će iz inata (recimo iz »društva ...«) ili iz drugih kakvih razloga početi isticati neobičnu klasičnost jezika, i polako prevoditi misli pisca na loši hrvatski razumljivi jezik, ili možda na koji strani jezik, recimo njemački, kao najsrodniji jeziku uglednoga pisca.

Usput možemo spomenuti, da nemamo ništa protiv filozofije, filozofske funkcije, protiv sfera duha ... i sve viših vidika, kojih idealni cilj je savršena umnost, protiv nagona k mudrosti, zanosu i težnji k mudrosti, protiv ljubavi k mudrosti, protiv čovječnosti, protiv samovlasno i samosvojno izgrađene sfere duha, protiv kulture, koju treba sveđer njegovati, protiv velikih ličnosti, protiv lične strukture u kojoj se odrazuje mudrost svijeta i života, protiv skupa radnja samosvjesno upravljenih na lično obrazovanje narodnoga života i samosvjesno očitovanje njegovo, protiv harmonije, protiv razvijanja teorijske funkcije na rođenom tlu plasirane i t. d.

No sve su to misli, koje treba izreći bez nadmenosti, razumljivo, a pogotovo bez smicalice, kako je »u danim prilikama vrlo nezgodan posao«,... »da eto na odnosu općenitosti i pojedinosti razvijemo karakteristiku duha, što se odrazuje od kulturnoga imanja hrvatskoga naroda.« — Naime, »Aktuelne tendencije nisu svagda ni u svakom pogledu izražaj »bivstvene volje«, ali energija njihova otežava kritičko rasuđivanje i inače, a pogotovo danas, kad život toliko uzavrio, te je u borbi oprečnih struja svaka nepristrana riječ neprijatna« (18).

O, Sokrate, »jadni« filozofe, a ti si popio otrov!

Prema tome, građanska, politička, kulturna, filozofska hrabrost očekuje se od smetlara, skretničara, pastira i ostalih malih i dobrih ljudi, koji ne znaju za »ideju nacionalne filozofije«, »sfere duha« i »ljubav k mudrosti«. O.

Međunarodni pogledi

MEĐUNARODNA SITUACIJA

Očito je vrlo zategnuta. Toliko se problema nakupilo, da više nije moguće razmatrati u logici crno-bijelo. Španjolski problem, Čeho-Slovačka, kinesko-japanski sukob, rusko-japanski sukob samo su vidljivi i bučni izrazi općega stanja. To su problemi, koje svi znaju, jer svojom napetošću i očevidnošću viču i opominju. No koliko je drugih, koji jedva čekaju, da im se da sloboda, kako bi se pojavili. Meksiko, Palestina, poljsko-njemački odnosi, madžarsko- rumunjski i t. d. Jednom riječi, mi živimo u evidentiranim, ali ne u jedinim problemima. To znači, čim se jedan problem zakrpa, odmah se javlja barem jedan drugi. Nakon talijansko-engleskog sukoba u Abesiniji izgledalo je, da će se Europa malo odmoriti. Kad eto Palestine, pa Španjolske. I već su bili na vidiku englesko-talijanski i francusko-talijanski pregovori na bazi krpanja španjolskog problema, kad eto Anschlussa, pa čehoslovačkog problema. Najtragičnija u svemu tome jest činjenica, da se svi ovi problemi rješavaju što ratom, što ratnim prijetnjama i ratnim situacijama. Rat je neprestano u središtu svih problema. Možemo utvrditi, da u Europi vlada ratna psihoza na temelju realnih ratnih činjenica. Realni duh ove psihoze opaža se naročito u golemim naoružavanjima. Brojke, koje prikazuju naoružavanje nijesu ni shvatljive. Ti milijuni, milijarde novaca toliko su visoki, da čovjek ima samo jednu općenitu predodžbu golemoga. Realnost ratne psihoze proizvela je priključenje Bugarske Balkanskom sporazumu, s pravom na naoružavanje. Madžarska određuje veliki vojni budžet.

Činjenica je, da smo u sveopćoj trci u naoružanju. I ovo je nepobitni dokaz, da osim evidentiranih problema, koji viču i koji se vidljivo rješavaju, postoje i drugi temeljni problemi, za koje nitko ne zna, kako će se i kada riješiti.

Opći pogled na situaciju otkriva nam sveopće naoružavanje, ratnu psihozu, kao i realnost rata u postojećim neposrednim problemima.

Sitni pogled upućuje nas na gospodina Runcimana, koji nam je rekao, da je privatan čovjek, da on baš nije htio ići u Čeho-Slovačku, da on nije izaslanik engleske vlade, i da je čehoslovački problem u osnovi ekonomskoga karaktera. Ispitivati istinitost ovih izjava manje ima smisla, nego li rješavati i najdosadniju zagonetku. Inače ovaj privatni čovjek neprestano pregovara s predsjednikom čehoslovačke republike, s čehoslovačkim državnicima, predstavnicima moćnih stranaka, proučava statute, pravi svoj vlastiti, zadaje brige novinama, kako da nazovu »misiju« jednoga privatnoga gospodina iz Engleske i t. d.

Bez svake šale, čudan je ovo slučaj u engleskoj suvremenoj diplomaciji, jer on pokazuje najmanje tri važna momenta.

Kraj postojeće međunarodne ustanove u Ženevi, kraj Lige naroda, više ima ugleda jedan privatni gospodin iz Engleske za jedan teški europski problem! Što to znači za ovu ustanovu, ako ne krajnju sramotu. Tko je doveo ovu međunarodnu misao, ovu međunarodnu ustanovu, ovaj međunarodni autoritet do ove sramote? — Francuska, u prvom redu.

Svakako, dolazak jednoga privatnoga gospodina iz Engleske ne čini baš veliki ugled čehoslovačkoj republici, jer ako je problem koji se ima riješiti nutarnji, otkud toliko priznanje i autoritet za nekoga privatnoga gospodina; ako je pak problem međunarodni, otkud Čeho-Slovačka, kao vjeran privrženik Lige naroda, ne apelira na reprezentanta međunarodnog autoriteta.

Treće, što se može kao vrlo važno istaći jest u tome, da je Engleska dosta dugo bila izvan europskih problema, a sad čak i njeni privatni ljudi rješavaju europske probleme. Iz toga se jasno vidi nemoć i nezrelost Europe u užem smislu, t. j. Francuske, Njemačke, Italije i Poljske.

Mikroskopski pogled na gospodina Runcimana otkriva Europu u čudnom, žalosnom svijetlu, otkriva njenu neuglednost i bijedu.

Da li je moć Engleske tako velika, kako to izgleda. Ne može se sasvim točno znati, jer to ne izlazi samo iz europske situacije, nego još više kinesko-japanske. Vjerojatno je, da Engleska računa na umor Japana u Kini, i na eventualni sukob Rusije i Japana. Nakon ovakva dva sukoba, Engleska misli, da bi bila dosta snažna, da prisili Japan na ravnotežu na dalekom Istoku. Engleskoj zato treba mir u Europi, da bi mogla srediti svoje adute proti Japanu. Pobjeda pak Japana, kraj Italije i Njemačke protivne Engleskoj, potisla bi Englesku u drugi red zemalja.

Danas je nemoguće išta točno očekivati, jer u sukobu cijeloga svijeta teško je znati, tko će se s kime sprijateljiti, tko će koga izdati, tko je spremniji i sigurniji.

Sigurno je samo jedno, — budućnost je mutna i teška.

Grgur Ivanović.

Kroz revije i listove

Ekonomist, broj 7—8 piše o konkurenciji europskih zemalja na Balkanu (Dr. J. Tomašević: Englesko-Francuske ekonomske tendecije na Balkanu) i veli: »Anschluss Austrije Njemačkoj u vezi sa sve jačim ekonomskim prodiranjem Njemačke u zemlje jugoistočne Europe koje se manifestira već nekoliko godina, pokazalo je otvoreno tendencije Njemačke da u ovom dijelu Europe dođe do vodeće uloge i u političkom i u ekonomsko-plitičkom pogledu«. »Iz toga saznanja razvila se i u Engleskoj i u Francuskoj težnja da se privrednom i financijskom suradnjom sa zemljama jugoistočne Europe paralizira sve jači njemački utjecaj u toj sferi«. »Englezi i Francuzi osim u trgovinskim odnosima nastoje naročito da pariraju utjecaj Nijemaca sve jačim uvozom kapitala u te zemlje i time uzimanjem u svoje ruke sve većeg dijela rudnog i ostalog prirodnog bogatstva ovih zemalja«. »U Rumunjskoj u kojoj se pokušalo politički doći u bliži kontakt s Nijemcima uspostavom Goginog režima, engleski je kapital naročito važan i interesira se prvenstveno za izgradnju saobraćaja kroz petrolejski revir, za uzimanje zlatnih rudnika na rumunjsko-čehoslovačkoj granici i konačno za izgradnju silosa u lukama na ušću Dunava. Uostalom čitav višegodišnji privredni plan koji se priprema u Rumunjskoj imao bi se izgleda najvećim dijelom financirati engleskim kapitalom. No najočigledniji je za sada primjer Turske koja je zadnjih dana mjeseca maja zaključila u Londonu zajam od 16 milijuna funti sterlinga«.

Bogoslovska Smotra, broj 3 donosi najnovija vrlo zanimiva razmatranja o slučaju Terezije Neumann, iz pera Dr. V. Keilbacha (Dr. Vilim Keilbach: O psihologiji stigmatizacije; izašlo i kao posebna brošura), koji je sam bio u Konnersreuthu i temeljito poznaje gledišta o čitavom problemu.

— »Terezija Neumann je dobro razvijena, snažna seljačka djevojka. Danas ima 40 godina. Prije stigmatizacije preboljela je veliku bolest. Za vrijeme jednog požara nosila je i dodavala puna vedra vode čovjeku, koji je više nje gasio vatru. Bilo je to 10. ožujka 1918. godine, dakle, u njenoj 20 godini. Najedamput je osjetila veliku bol u leđima. Morala je smjesta napustiti posao. Pokazali su se različiti znakovi paralize, strašni grčevi u nogama, a konačno i potpuno osljepljenje. Na lijevoj nozi imala je veliku ranu, a na leđima također šest do osam većih rana, iz kojih je curila voda, krv i gnoj.« I t. d. »Ovdje ne ulazim u pitanje Terezijinih ekstaza, u kojima ona svakog petka proživljava muku Kristovu, i to tako da iz njenih rana, iako ne uvijek iz svih, kao i iz njenih očiju teče krv. Te činjenice smijem kao poznate pretpostaviti. Htio bih ovom prilikom obratiti pažnju na samu činjenicu stigmatizacije i pokazati, zašto su upravo crkveni krugovi i učenjaci tako rezervirani prema Terezi Neumann. »U terminologiji kršćanstva stigmatizacijom označujemo činjenicu da je netko odlikovan ranama razapetoga Spasitelja.« »Te se rane mogu nalaziti na različitim mjestima tijela, obično tamo gdje je Krist u svojoj muci bio tjelesno ranjen: na rukama, na nogama i na prsima (od raspeća), po glavi i na čelu (od trnove krune) po leđima i po ostalom tijelu (od bičevanja i križnog puta).« »Ja sam pobliže promatrao ranu na Terezijinoj desnoj ruci. To je tanka, elastična tamno-crvena kožica, koja je prvih godina na vanjskoj strani ruke imala veličinu kruga otprilike u promjeru od 15 do 20 milimetara, a u zadnje vrijeme ima oblik kvadrata slične veličine.« — »Ne treba u svakoj stigmatizaciji gledati čudo u bogoslovskom smislu, t. j. pojavu koju jedino Bog može proizvesti. Ali stigmatizacija nije ni obični, čisto naravni proizvod (kao na pr. obične pojave sugestije ili autosugestije). Stigmatizacija pretpostavlja izvjesne duševne doživljaje, a zatim intenzivno religiozno proživljavanje Kristove muke. To intenzivno proživljavanje djeluje u duši kao t. zv. **plastična sila**, koja oblikuje tjelesnu vanjštinu prema nutarnjem doživljavanju. Ova se intezivnost vrlo visokog stupnja postizava, kako se čini, samo u **iskrenoj** odnosno pravoj religioznosti. Ali ona svejedno ne vodi uvijek do stigmatizacije. To je znak, da je djelatnost spomenute »plastične sile« uvjetovana još i drugim činiocima. Kojima? Bez sumnje milošću, a u psihološkom pogledu naročitom psihičkom strukturom čitave osobe kao i njenom naročitom tjelesnom konstrukcijom.« — »Konačno je Biskupski ordinarijat u Regensburgu 10. prosinca 1937. godine izdao službeno saopćenje o Konnersreuthu. U njemu se među ostalim kaže da je liječnički pregled iz 1927. godine mogao ustanoviti samo tadašnje stanje stvari, ali da njime ništa nije rečeno o kasnijem Terezijinom životu, za koji se također tvrdi da je život bez jela i pila. Zato regensburški biskup, cijeli bavarski episkopat i Rim žele novi pregled. Terezija se izjavila spremnom za taj pregled, ali njen otac stavlja uvjete na koje se ne može pristati. Stoga crkvena vlast ne preuzima nikakvu odgovornost, za neobične događaje u Konnersreuthu.« — »Obitelj Neumann ne popušta.« — Župnik **Naber** se, naravski, poziva na svoje dugogodišnje iskustvo i na svoja dugogodišnja »tačna« opažanja, na svoju razboritost i na svoje poštenje.« — »Ogorčen je zbog neprestanih napadaja protivnika, teologa i liječnika.« — »Neposredno prije Duhova ove godine izdao je dr. Deutsch, poznati protivnik Konnersreutha, novu brošuru. Ovaj iskusni katolički liječnik već od prije zastupa mišljenje da se bolest T. N. može samo »najtežom histerijom« protumačiti«. — »Konnersreuthski krug« mu je zato bezbroj puta prijetio anonimnim pismima nazivajući ga protivnikom Božje stvari.« — Pisac Dr. Keilbach završava ovako: »Stvar će se po svoj prilici tek onda raščistiti, kad se sadašnja biskupska želja bude pretvorila u biskupsku zapovijed.«

S a v r e m e n i k, broj 7—8 donosi završne izjave Dr. Fanceva i Društva hrvatskih književnika povodom polemika između g. Dr. Mije Mirkovića, pisca knjige »Flacius«, Dr. Fanceva i prof. Bučara.

Na kraju svoga »Epiloga« (Koliko istine ima u prepričavanjima o »Hrvatskom protestantizmu«?) veli Dr. Fancev: »U znanstvenim istraživanjima jedini cilj mora biti tražiti istinu, i da se ona nađe, tu ne može biti obzira na ničije osjetljivosti i sentimentalnosti. A ako g. Bučar u svom naučnom radu nije znao ili nije htio tražiti i nalaziti samo istinu, nitko mu nije kriv, a najmanje tobože »siromašno« hrvatsko svećenstvo ili »naivni« hrvatski narod, što je i pored krivo postavljenih predodžba g. Bučara, u nekim od evropskih naroda reformacija izvršila golema djela, za hrvatski narod, međuto, ostala potpuno neplodna.

A borba hrvatskoga naroda u drugoj polovini 16. vijeka, kao i u kasnijim vijekovima sve do Hrvatskoga preporoda, protiv protestantizma, koji su unesti u Hrvatsku uglavnome nastojali luteranski Nijemci i kalvinski Madžari, s hrvatske strane i nije uopće bila vođena »protureformatorskim« već političkim sredstvima sve sa svrhom, kako je u jednoj prilici vrlo dobro istaknuo prof. Vj. Klaić, »jedinstvom vjere obraniti i osigurati i političko jedinstvo hrvatskoga kraljevstva«.

»U našim literarnim i naučnim krugovima« zacijelo je bio neobičan način, kako su mi predgovorom »Flacius«-a i još brže osvrtom prof. Bučara u »Jutarnjem listu« podmetana djela, s kojima sam imao samo toliko veze, da sam teško bolestan, otprilike za raspoloživa dva dana (13.—15. VII. 1937.), najškakljivije strane jednoga rukopisa od 150 arčnih strana pozorno i savjesno pročitao i o zapaženome stvarno izvijestio. Na neobičan način podmetanja ja sam odgovorio samo s t r u č n o, što je pokazao najbolje odgovor g. Bučara u »Obzoru«, a koji je sa svojim aluzijama »na stanovitu stranu, ne vjersku« u »Jutarnjem listu« mislio da upravo on smije biti žučan. U najnovijim svojim radovima ja sam pokazao, da sve hrvatske pokrajinske književnosti od Istre preko Hrvatske, Dalmacije, Bosne, Dubrovnika pa sve do Boke Kotorske u svojim biblijskim tekstovima, u svojoj crkvenoj poeziji već od drevnih vremena (13 do 14 vijeka) vuku svoju lozu iz stare hrvatske glagoljaške književnosti — u najnovije vrijeme ja sam pokazao, da je i kajkavska Hrvatska p r i j e reformacije imala i svoju pobožnu pa i svjetovnu književnost. To je uspjeh mojih dosadašnjih naprezanja u prodiranju u sredovječnu tamu, koji mi neće priznati samo neprijatelji istine o književnoj prošlosti hrvatskoga naroda — u svom odgovoru ne će da mi ga prizna ni g. Bučar, pa zato i ponavlja tuđe, oborene tvrdnje o naslanjanju Vramčeve književne djelatnosti na protestantsku književnost i t. d. A »stanovite strane«, kako sam pokazao u svojoj kritici školskih knjiga u »Hrvatskoj reviji«, i te kako se trse, da hrvatskom javnom mišljenju u prikazivanju hrvatske kulture i književne prošlosti nametnu baš ovakva protuhrvatska a ne ispravna gledišta. A u pitanju »reformacije među Hrvatima« tim »stanovitim stranama« glavni izvor i potpora jest gosp. Bučar sa svim svojim potpuno promašenim pa i zastarjelim radovima«.

Društvo hrvatskih književnika donosi izjavu u sedam točaka, koja zapravo predstavlja ono što je utvrđeno na sjednici od 1 VII 1938 godine.

U točki 2. stoji, da je na odborskoj sjednici DHK od 16 VII 1937 god., pošto je pročitan referat g. dra. Fanceva, jednoglasno zaključeno, u odsutnosti g. dra. Fanceva, da se knjiga g. dra. Mirkovića ne primi, jer nije romansirana biografija, a kao naučna rasprava nije opravdana historijskim dokumentima.

U točki 5. stoji, da g. dr. Mirković očito ne pozna pravila DHK, jer inače ne bi pisao o tome, kakvo stajalište zauzima DHK prema nekakvoj flacijevskoj i protuflacijevskoj kulturnoj orijentaciji, budući da zadaća DHK nije vršiti propagandu ni za jednu ni za drugu »orijentaciju«, a osim toga se g. dr. Mirković sjetio te navodne protuflacijevske »orijentacije« DHK tek nakon toga, što mu je knjiga odbijena.

U točki 7. stoji, da je kampanja, koja se vodi u stanovitoj štampi o razlozima odbijanja Mirkovićeve knjige, obična trgovačka reklama, koja ne utječe na vrijednost Mirkovićeva djela.

Istina (Brod) donosi u broju 105 od 20. kolovoza 1938. podatke o radu Kulturbunda, i veli, među ostalim, i ovo: »Danas pak djelatnost Kulturbunda ulazi i u one krajeve, gdje je njemačka manjina nesamo oaza već se davno nalazi u procesu nacionalne asimilacije s većinskim hrvatskim elementom.«

Danas broji Kulturbund 256 svojih mjesnih grupa, te je u roku od godine dana porastao za 20% ili za 49 novih grupa, od kojih je 14 osnovano u slavonskoj Hrvatskoj, u Srijemu 8, u Baranji 7, Banatu 7, Bačkoj 6 i 4 u Bosni. Kulturbund je u Slavoniji i Srijemu osnovao svoje grupe u ovim mjestima (od 2. XII. 1936. do 24. XI. 1937.): Tompojevci, Svinjarevci, Valpovo, Radikovci, Mrzović, Cerić, Kutina, Andrijevci, Srpsko selište, Račinovci, Privlaka, Gunja, Bogdanovci, Opatovac, Grabovci, Laćarak, Kukujevci, Čalma, Klenak, Bukovac, Novi Banovci i Banoštar.

U Bosni su nove grupe u mjestima Brčko, Polje, Šibovska i Putnikovo Brod. Broj članstva u novim grupama iznosi 6000, a pristup novih članova u starim skupinama iznosi 9000, tako da prirast iznosi 25%. Članstvo je pak pretprošle godine iznosilo 60.000, te sada broji 75.000.

Kulturbund ima svoju skupinu i u Brodu sa oko 120 članova te pokazuje veliku živahnost i oduševljenje članova. Nerijetko se čuje Mesićevom ulicom na veče nakon sastanka stari germanski pozdrav »Sieg — Heil«. Ovom organizacijom nastaje proces nacionalne reasimilacije Nijemaca, kojim je redoviti prirodni proces asimilacije zaustavljen i pitanje je, da li će se uopće ikada više nastaviti.

Treba samo istaći gorljivost u prikupljanju njemačkog elementa, u koji se svrstava i ono, što nema objektivnih elemenata već rasno čistog germanstva, i ako je to kriterij današnje njemačke nacionalne orijentacije.

Kulturbund je formirao u svrhu olakšanja svog rada okružja, (Kreisaufbau) za Srijem u ovim mjestima: Beograd, Inđija, Ruma, Srijem. Mitrovica, Ilača (za grupe Tovarnik, Bapska Novak, Lovas, Tompojevci, Berak, Ilača i Nijemci), te u Slavoniji Sotin (Opatovac, Vukovar i Bogdanovci), Vinkovci (Nuštar, Cerić, Privlaka i Svinjarevci), Brčko (Gunja, Račinovci i Drenovci), Jarmina (Vođinci, Ivankovo, Novo Selo), Garčin (Vrbovac, Čajkovci, Andrijevci), Kešinci (Mrzović, Semeljci i Jovanovac), Đakovo (Dj. Selci, Satnica), Tomašanci (Gorjani, Krndija i Vuka), Gašinci (Drenje, Drenj. Slatinik i Pridvorje), Valpovo (Kunišinci, Marjanci i Radikovci), Našice (Darkovac, Velimirovac, Naš. Breznica i Čačinci), Kutina (Srpsko Selište i Kapetanovo). Inače grupe postoje osim u spomenutim mjestima još i u ovim mjestima Hrvatske i Slavonije: Zagreb, Spišić Bukovica, Sopjanska Ada, Ciganka, Vučevci, Kapan, Babina Greda, Slav. Kula, Poreč, Vrbica, Pridvorje, Čajkovci, Šid, Banovci, N. Pazova, Beška, Erdevik, Nikinci, Sarvaš, Ernestinovo, Viškovci, Brezik, Osijek, Nijemci, Krndija, N. Slankamen, Josipovac, Putinci, Jovanovac, Velikovci, Hrtkovci, Bežanija, Hrastovac, Bukovac. Kulturbund je tokom prošle godine priredio 5 tečajeva za školovanje odbornika, od toga u Hrvatskoj i Slavoniji u Valpovu, Đakovu i Rumi, te je učestvovalo 200 odbornika iz 110 grupa.

Prošle godine djelovalo je više putujućih učitelja u 150 grupa u svrhu učenja i odgoja njemačke svijesti, povjesnog razvoja nijemstva, povijesti užeg zavičaja i Kulturbunda, njemačke književnosti, života i djela njemačkih muževa i njene umjetnosti. Gajile su se pučka pjesma, ples i igre, njemačka pučka tradicija i običaji. Ti putujući učitelji svršili su prethodno opet svoju školu za taj posao, kome se posvećuje najveća pažnja. U grupama se drže mnoga predavanja, a napose po gostima iz Berlina, Leipziga, Stuttgarta i dr.

Do konca 1937. postojale su 143 knjižnice kod mjesnih skupina. Knjižnice su očišćene od šunda i prljave književnosti (pornografije). U svrhu naprednog vođenja knjižnica, knjižničari su svršili — njih 45 — tečajeve u Vinkovcima i N. Pazovi, gdje su izučili sve potrebno u vezi sa knjižničarstvom. Također su organizirane čitaonice i skupine za zajedničko čitanje. Dosada postoji 76 čitaonica sa 46 skupina za čitanje, sa 43 dnevnika i 235 časopisa.

Propaganda za njemačku dobru knjigu je vrlo snažna putem »tjedna njemačke knjige« i izložaba njem. knjige kojih je bilo 5. Savez je razaslao na 29 grupa 312 knjiga i na 21 čitaonicu 25 dnevnika i 28 tjednika. Postoje putujuće knjižnice, napose u Slav. Brodu jedna za rastrkane Nijemce. Sam Savez ima u svojoj kućnoj knjižnici 1382 knjige. U Hrvatskoj i Slavoniji sa Srijemom postoje 42 knjižnice. Djelatnost grupa kao i gospodarskih organizacija razmotrit ćemo drugom prilikom. Znatna je djelatnost njemačkog elementa na kupovanju zemljišta napose u županjskom kotaru, proučavanje njemačkih inozemnih studenata na terenu po državi o našem njemačkom elementu i pribiranje etničkih, migracionih i ostalih podataka.

P r e g l e d, dvobroj za srpanj i kolovoz iznosi statistički razvitak izvoza Čeho-Slovačke od 1918 do danas (Živojin Praštalo: Izvozna trgovina Čeho-Slovačke).

Uporeďujući austro-ugarski izvoz iz godine 1913 s čeho-slovačkim u godini 1929, pisac veli da je čeho-slovački izvoz u doba konjukture za 8,9% veći (1,662 milijuna čeških kruna).

»U procentima pregled izvoza b. a.-u. monarhije i Čeho-Slovačke u pojedine krajeve svijeta je slijedeći:

	Evropa	Azija	Afrika	Amerika	Australija
Austro-Ugarska	87.8	6.0	1.8	4.3	0.1
Čeho-Slovačka	84.2	3.9	1.8	9.9	0.2

Vidi se, da čeho-slovački izvoz proširuje svoje veze i u ostale krajeve svijeta. Izvoz Čeho-Slovačke u vanevropske zemlje u godini 1929 iznosio je 15,8% dok a.-u. u godini 1913 samo 12.2%.«

»Za osamnaest godina izvozna trgovina donela je Čeho-Slovačkoj jedan aktivum od preko 35,600 miliona čeških kruna.«

»Već od godine 1928 čeho-slovački izvoz u evropske zemlje počinje da opada i to sa 87.2% na 74.1% u godini 1937. Razlog je kontingentiranje izvoza pojedinih artikala, povišene carine, porast industrijske proizvodnje u pojedinih zemljama, opadanje potrošnje, a ima i političkih razloga. Međutim i uvoz raste u ostale dijelove svijeta i to:

u Aziju	od	2.7%	na	7.0%
u Afriku	od	1.6%	na	3.9%
u Ameriku	od	8.3%	na	14.3%
u Australiju	od	0.2%	na	0.7%

Vidi se, da čeho-slovački izvoz traži naknadu za izgubljena evropska tržišta i povećava izvoz u ostale dijelove svijeta, naročito u Ameriku.«

»Učestvovanje pojedinih država u cjelokupnom uvozu u Rumunjsku, Jugoslaviju, Mađarsku, Bugarsku, Tursku i Grčku

	g. 1934	g. 1935	g. 1936
Njemačka	19.6%	25.6%	32.8%
Čeho-Slovačka	7.6%	8.0%	6.5%
Vel. Britanija	11.6%	9.6%	8.4%
Francuska	6.8%	3.5%	2.3%

Učestvovanje pojedinih država u cjelokupnom izvozu iz Rumunjske, Jugoslavije, Mađarske, Bugarske, Grčke i Turske

	g. 1934	g. 1935	g. 1936
Njemačka	23.0%	25.8%	30.2%
Čeho-Slovačka	5.1%	5.9%	6.0%
Vel. Britanija	8.2%	8.0%	10.0%
Francuska	4.6%	2.8%	3.9%

»Očito je, da Njemačka sistematski izgrađuje svoju ekonomsku ekspanziju na jugoistok Evrope i nalazi sigurnu pijacu za svoje industrijske proizvode.«

ISPRAVCI:

U broju 7—8, u studiji »O postanku glagolskoga pisma«:

na	str.	337	redak	15 odozgo,	mjesto	pisma,	čitaj:	pismo
„	„	„	„	16 „	„	utvrdili,	„	ustvrdili
„	„	„	„	6 odozdo	„	snažna	„	nužna
„	„	338	„	6 odozgo	„	corum	„	eorum
„	„	„	„	16 „	„	već	„	ni
„	„	„	„	17 odozdo	„	nepokorenost	„	nepokornost
„	„	„	„	7 „	„	ovako	„	onako
„	„	339	„	18 odozgo	„	1939	„	1393
„	„	343	„	22 odozdo	„	a	„	dok
„	„	345	„	2 odozgo	„	napisanim	„	napisanih
„	„	347	„	15 „	„	i	„	ti
„	„	348	„	24 odozdo	„	da bila	„	da su bila
„	„	„	„	11 „	„	prisupa	„	pristupa
„	„	351	„	10 „	„	Phodosu	„	Rhodosu
„	„	„	„	8 „	„	navodna	„	navadna
„	„	352	„	2 odozgo	„	nik crkve vlaste	„	nike crikve vlastite
„	„	353	„	24 odozdo preneti riječ Razni na slijedeći redak				
„	„	354	„	7 odozgo	mjesto	Coromini	čitaj	Coronini
„	„	355	„	9 „	„	Vulast	„	Vulasto
„	„	„	„	20 odozdo	„	Bakamarić	„	Rakamarić
„	„	356	„	9 odozgo	„	rimskim	„	runskim

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Nova Ves 40.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 10 LISTOPAD 1938. GOD. VI.

PROGRESIVISTIČKI ELEMENTI U SOCIJALNIM POKRETIMA

Vjere, narodi i stranke, kao najopćenitije vrste socijalnih pokreta sa svojim najsavršenijim legislativnim i egzekutivnim konkretnim formama crkvom, državom i vladavinom, podvrgnuti su životnoj dinamici, kao i sve ostalo što je živo. To znači, kao što živi pojedinci, tako i ove najopćenitije žive kolektivne cjeline imaju svoj začetak, početak, razvoj, dočetak i konačno — svršetak.

U suvremenosti, u kojoj je baš nestalo par socijalnih pokreta, koji su godinama opstojali, kao na pr. Austrija i izvjesne stranke kao vladavine, a nastalo par o kojima se prije desetak godina nije imalo ni pojma, kao što su na pr. fašizam i nacizam, svakako je veoma važno znati, koji su to bitni elementi i prvotna počela u socijalnim pokretima, koji jedne socijalne pokrete unazađuju, a druge unapređuju? Pa i sama historija sa svakom svojom stranicom također ukazuje na slična pitanja. Što je to, što je nekim socijalnim pokretima dalo i još uvijek daje čak i pečat — vječnosti, a drugima i uz časni život veoma — nečasnu smrt.

Razmotrimo letimično par činjenica iz daljnje i bliže prošlosti.

Od Rima, tako reći čobanskog naselja, povremeno se taj Rim kao čobansko naselje proširuje u rimsko carstvo tisuću i tisuću puta veće od samog Rima. Smisao cjelokupnog njegovog napretka bijaše: dobrobit države (u stvari Rima) najviši je zakon, a zatim ratnički mentalitet i zadovoljstvo s malim, da bi se moglo ostvariti — veliko.

Onda pojava — kršćanstva. Moral je iznad kraljevskih prohtjeva! Sv. Ivan gubi glavu! Vjera je iznad nacionalnih sekularizama i državnih granica. Isus-Krist gubi glavu. Deset zapovjedi Božjih su iznad samovolje rimskih careva. Tisuće i tisuće kršćana gube glave. Smisao cjelokupnog uspjeha borbe i napretka: aut, aut, ili-ili. Isto je tako općenito poznato, da su muslimanstvo proširili — ratovi, pravoslavlje sekularizam i separatizam, a anglikanizam sila i nasilje, te protestantizam tvrdoglavost i neobuzdanost.

Slično: francuska revolucija sama po sebi najbolje pokazuje, kakav je bio tok borbe boraca za — »prava čovjeka«. Pa i sam svjetski rat je proistekao iz jedne isključivo progresivističke podloge za izvjesni socijalni pokret — srpsku državu. Ultimatum je bio odbijen i rat je počeo.

U novije vrijeme — silovite žrtve — krunisane su uspjehom. Proleteri su dobili proletersku Rusiju, Poljaci nezavisnu poljsku državu. Intransigentni i separatistički češki legionari izvojevali su Češku.

U Italiji, u času opće anarhije, u času kada svi nešto hoće, a nitko ne zna što bi i kako bi, dolazi Mussolini. U demokratskoj rasparčanosti,

stranačkoj bezglavosti i parlamentarnom blebetanju poslijeratne Italije dolazi jedan, koji ima samo jedan cilj, jednu misao, jednu dužnost, jednu misiju, te jednu neobuzdanu volju i neslomljivu borbenost! Uspjeh nije mimoišao.

Slično je bilo i s Njemačkom. Jedna država pred građanskim ratom sa stotinu njemačkih stranaka, koje Njemačku guraju u propast. Jedan bolesnik s desetgodišnjim konsultiranjem stotine i stotine liječnika nije mogao biti zaliječen. Iz prevelike obzirnosti prema bolesniku i još veće obzirnosti prema »zraku«, koji ga je gušio, bolesnik umalo da nije umro i pokraj toliko liječnika. U to dolazi opet čovjek, koji ima samo jedan cilj, jednu volju i jednu fanatičnu odluku, da što prije dođe do cilja. Za kratko vrijeme cilj je brzo postao stvarnost.

I tako bi se redom moglo iz prošlosti i sadašnjosti nabrojati još mnogo i premnogo socijalnih pokreta iz kojih možemo uočiti sve ono što je od mnogog nepoznatog učinilo poznato svemu svijetu i svakom vremenu. No od mnogog drugog, što je također bilo nepoznato kao i sve u svijetu i vremenu, nije ostalo ništa ili, ako je i ostalo, onda je ostalo veoma malo. Dakle, ima nešto, što je jedno i drugo nepoznato nečim odlikovalo.

I zaista, uočavali se svaki taj nabrojeni i uopće svaki poznati socijalni pokret u začetku i početku, tada se najprije izdvaja kao poseban elemenat, kao posebno progresivističko počelo — neobično jasan i određen cilj.

Dobrobit države bio je najveći zakon i najviši cilj za svakog Rimljanina u rimskom carstvu. Protivno — »pravo čovjeka« bilo je za francuske revolucionare — sve i sva. Proleteri sviju zemalja ujedinite se. Česima — nezavisna Češka, Poljacima — nezavisna Poljska. Nijemcima — narod, jedna država i jedan vođa i t. d., i t. d., — sve su to sasvim točni i određeni, svakome jasni i razumljivi, te na koncu opravdani ciljevi, koji u danim prilikama oduševljavaju, pribiru i pokreću mase, da cilj koji nije ostvaren ostvare što brže i potpunije. I što je cilj viši i dublji, što se pojavljuje u težim i gorim prilikama, to je veće oduševljenje, mnogobrojnije priklanjanje i nadčovječanskije žrtvovanje za ostvarivanje izvjesnog cilja.

No takav cilj potpuno određen i jasan, kao prvobitni progresivistički elemenat u socijalnim pokretima, nije sam po sebi još dovoljan za progres socijalnog pokreta. Ako je prvobitan, nije i — jedini. Od morala (i ciljeva!) pojedinih vjera bilo je u pojedinim filozofskim nazorima i viših morala, pa ipak je niži moral neke vjere postao socijalni pokret, t. j. crkva, a viši ostao samo filozofski nazor za izvjestan broj ljudi. Isto je tako bilo naprednijih naroda, viših, plemenitijih i kulturnijih od Rimljana, pa ipak su se Rimljani utisnuli u historiji kao da su bili sve i sva, makar su bili svakakvi. Slično je i u današnjici! Dakle — pokraj jasnog i određenog cilja, kao prvobitnog progresivističkog elementa socijalnih pokreta, drugi je stav — prema drugim sličnim pokretima!! Nezavisnost Srbije, makar bio i svjetski rat; nezavisnost Češke, makar propali svi češki legionari; Deutschland, Deutschland über alles, makar bilo i Alles, alles über Deutschland. Prema tome, totalna nepopustljivost, neodstupanje, nepopustljivost, može se reći do ludila, do besmisla

i vlastitog uništenja, drugi je veoma važan i neophodan progresivistički elemenat u svakom socijalnom pokretu. Makar se sve sile svijeta urotile protiv cilja, makar sav svijet proglašavao cilj i borbu besmislenom, i tome se svemu smijao, pa čak makar bio i netko ismijan, prezren, popljuvan i ubijen zbog cilja, — neimar ili pristalica ništa ne odpušta od cilja, i u borbi za cilj ništa ne popušta. Tvrdoglavost s kojom se pristaje uz cilj, te upornost s kojom se promiče cilj ne pripušta nikakva odstupanja u vidovima kojekavih pogodaba. Po tome stavu jedini je ugovor totalno usvajanje određenog cilja. Ili — Ili! Ili si Grk ili si — barbar, ili si katolik ili nekatolik, ili si nacist ili komunist, ili jedno ili drugo. Po tome stavu trećega nema. Usvajanje drugoga ili trećega cilja, ili razvodnjavanje vlastitoga zbog višega ili prečega, toga po ovome stavu nema. Po tome stavu vlastiti cilj je jedini i najviši, i prema tome od tuđega se usvojiti nema što, od svojega odstupiti još manje. Za Hitlera je najviši cilj — ein Volk, ein Reich und ein Führer, za Staljina — proleteri sviju zemalja ujedinite se. Za Hitlera najviši je cilj — njegov. Za Staljina — njegov. Za obadvojicu svakako je najviši — sreća svih ljudi na zemlji. Ali, tko od njih dvojice priznaje da osim njegovoga ima još — viši i viši. Nijedan!

Pa ipak s ta dva elementa nisu još uvijek iscrpljeni svi elementi i sva počela potrebna za progres nekog socijalnog pokreta. S određenim i jasnim ciljem, u koji se vjeruje nepokolebivo, k cilju se ne prilazi. Nepokolebivih mudraca i ograničenih poštenjaka bivalo je uvijek više od ostalih, pa ipak po takovima se s mudrošću i poštenjem nije daleko otišlo. Tako reći, za promicanje socijalnog pokreta nisu dovoljni samo karakternost i vjernost kao progresivni elementi.

Prema tome, uz određeni cilj, zatim stav prema drugim sličnim ciljevima, još je samo neophodno nuždan jedan jedini, a to je — način usvajanja i promicanja vlastitog cilja. Ludo oduševljenje i nesmiljena borba, a ne kritikanti i kancelisti, pokreću pokrete.

Po načinu usvajanja, kao progresivnom elementu u socijalnim pokretima, — cilj se usvaja totalno, bez dugog razmišljanja i sporog odlučivanja, a po načinu promicanja k cilju se ide — borački, i to više sa srcem i tijelom, negoli umom i mozgom. Po tome načinu usvajanja i promicanja, cilj se ne promiče paktovima i alijansama, nego krvlju i ratovima. Krv prvih kršćana sjeme je kršćanstva, turski ratovi sjeme su muslimanstva, pariške barikade sjeme su »prava čovjeka«, češke i poljske legije su sjeme češke i poljske nezavisnosti, Sibir, atentati i buntovi sjeme su SSSR, a ulične tučnjave, pučevi i ustanci sjeme su hitlerizma.

Prema tome, neobuzdana aktivnost i samo aktivnost, konstantan pokret i gibanje, ludo oduševljenje i još luđe samopouzdanje, koje graniči s neograničenim fanatizmom, neobuzdana borba s različitim sredstvima protiv svih neprijatelja neophodno je progresivističko počelo za svaki socijalni pokret. Stoga i jest, po tome počelu, jedina taktika i oportunizam, kolaboracija i kooperiranje u tjelesnim mukama i krvavim žrtvama — ne dati se i ne predati. Razlog je sasvim jasan. Sve što se želi postići drugačije se i ne

može postići, jer se promiču ciljevi, koji se ne daju dobre volje i punom šakom, jer su iz temelja protivni dojakošnjim stanjima. Da prvi kršćani nisu propagirali jedan bolji religiozni, moralni i socijalni život iz temelja protivan rimskom religioznom, moralnom i socijalnom životu, zar bi im Rim bio protivan, i na koncu konca, zar bi se prvi kršćani i htjeli žrtvovati, da je bilo u pitanju »nešto« manje vrijednije i značajnije?!

Kad se dakle nešto iz temelja mijenja, onda se mora iz temelja rušiti, jer se na starim temeljima ne može izgraditi ništa novo i temeljito. Zar su balkanski narodi mogli ostvariti svoju nezavisnost bez rušenja osmanlijskog carstva, ili zar su češki i poljski legionari mogli ostvariti svoju nezavisnu Češku i Poljsku bez rušenja Austro-Ugarske? Nisu! Slično, — zar komunizam može ostvariti svoje ideale na načelima kapitalizma i po dobroj volji kapitalista? Isključeno!

Dakle, bitni ciljevi, temeljna pitanja već sama po sebi i iz sebe iziskuju drugo progresivističko počelo: biti ili ne biti.

Prema tome, za postanak bilo kojeg socijalnog pokreta, za konkretiziranje bilo kakve ideje ili doktrine u masovnoj i historijskoj formi neophodno su nužna samo tri počela ili elemenata, i to: prvi — jasan i određen cilj, drugi — radikalni i intolerantni stav prema ostalim sličnim ciljevima, i treći — revolucionarna i militarna borba za vlastiti cilj.

To znači, svaka ideja, svaka nauka bila ovakva ili onakva bez ta tri elementa ostaje ideja, nauka i pusta fraza. Tek s prvim elementom, svaka ideologija je frazerstvo i ispraznost, s prvim i drugim svaka ideologija postaje pozerstvo i uobraženost, a tek sa sva tri — svaka ideologija postaje socijalni pokret. I ako ideolog sam po sebi nije utjelovljenje tih triju progresivističkih elemenata, kao što su na pr. bili Muhamed, Luther, Hitler i njima slični, njegova se ideologija sve dotle ne konkretizira u masovnoj formi, t. j. socijalnom pokretu, dok tu ideologiju ne usvoji neki drugi pojedinac prožet s tim progresivističkim elementima, kao što je na primjer slučaj Lenjina obzirom na Marksa. Dakle za evoluciju ideje i konkretni socijalni pokret nužna su sva tri elementa. Samo s prvim elementom svaka se ideja redovito konkretizira u par pojedinaca učenjaka i đaka, s prvim i drugim u stotinjak frazera ili poštenjaka, sa sva tri utjelovljena u izvjesnim pojedincima do milijona i milijona boraca. Samo s ta tri elementa ide se od jednoga do stotina, a od stotina do milijuna. Samo s ta tri elementa od Marksa se došlo do Lenjina, a od Lenjina do diktature nad 150 milijuna Rusa. Isto tako samo su ta tri nužna elementa uspostavila Češku i Poljsku. Dok se ta tri elementa nisu utjelovila u izvjesnim pojedincima, bez ta tri progresivistička elementa cjelokupna se borba ograničila na besplodno i isprazno pričanje, i saborovanje, u stvari blebetanje po Austro-Ugarskim saborima o slobodi Čeha i Poljaka, u duhu politike okvira, t. j. nejasnih i neodređenih ciljeva. S prvim i drugim elementom cjelokupna je borba bila postavljena na teren zelenih stolova i kabinetlija. No do konačnog uspjeha se došlo tek onda, kad je sa sva tri progresivistička elementa ideja o Češkoj i Poljskoj postavljena na teren zelenih poljana i legionara. Slično je i sa hitlerizmom u vezi progresa socijalnih pokreta sa svojim progresivi-

stičkim počelima. U početku je bio samo Hitler, onda s njime zajedno desetak pristalica s prvom neuspjelom revolucijom, zatim desetak zastupnika, pa onda stotinjak zastupnika, i na koncu druga revolucija, masovna preorijentacija i uspostava totalne vlasti.

Međutim, da je Hitler samo napisao »Mein Kampf«, i zatim nastavio dalje crtati sličice, o Hitleru i »njegovom pokretu« bi se u svijetu isto tako malo znalo, kao i o mnogim tisućama i tisućama Nijemaca, koji pišu slične knjige. No Hitler, uz dva nužna progesivistička elementa, t. j. svoje doktrine i svoga nepokolebivog uvjerenja, uključio je i treći elemenat — fanatičnu borbenost, za svoju nauku — biti ili ne biti, te s ta tri nužna elementa postao od — običnoga slikara — najneobičniji Nijemac, i kao takav samac s milijunima pristalica.

Prema tome, bez ta tri elementa uopće nema socijalnih pokreta. Pa čak i onda, kada je neka ideja postala po tim elementima socijalni pokret, *samo su ta tri elementa oni elementi, koji socijalni pokret uzdržavaju i podržavaju.* Tako reći, oni pojedinci, koji u sebi uključuju ta tri progresivistička elementa, kičma su koja omogućuje da bilo koji socijalni pokret stoji uspravno i ide naprijed. No u stadiju *opstanka* socijalnih pokreta progresivistički elementi nisu neophodni i nužni. To znači, u stadiju, kad je socijalni pokret već začet i kad već opstoji, on može opstojati po 10, 50, 100, pa i tisuću godina bez progresivističkih elemenata. *Kao takav izvjesni socijalni pokret zahiruje, stagnira ili se formalizira.* I tada izvjesni socijalni pokret statira sve dotle, dok se ne pojave pojedinci s odgovarajućim progresivističkim elementima iste ili prvobitne ideologije, pa zahireni socijalni pokret ne pokrenu iz stanja mira u stanje akcije i stvarnog sadržajnog progresa.

No tome se nije čuditi. Za velika djela i velike pothvate, kao što su na pr. ostvarivanje vjera, crkava, naroda, država, stranaka i vladavina, potrebni su veliki ljudi, visoki ciljevi, čvrsti karakteri, te teške i nesmiljene žrtve u konstantnoj akciji i borbi, jer su za mala djela, sitničave pothvate, lagodan život i parazitsko uživanje na uspjesima velikih pothvata i djela dovoljni i — mali ljudi i niski ciljevi i svakakvi karakteri i nikakve žrtve i kojekakve borbice.

I zbog toga, doklegod se čak i velike stvari, kao na pr. morski kanali i brdski tuneli ne mogu ostvariti bez jasnog nacrta, odlučnih volja i teških napora, dotle se još manje mogu socijalni pokreti ostvariti bez progresivističkih elemenata u socijalnim pokretima, i naravno da svaki onaj, koji misli da se socijalni pokreti mogu ostvariti i bez tih elemenata, opsjenjuje druge, i sebe samoga, jer i svaki pojedinac bez određenog i jasnog svjetovnog nazora i životnog cilja te bez duševnog i tjelesnog truda i muke ne ide naprijed.

Prema tome, ostvarivanja socijalnih pokreta, kao i usrećivanja pojedinih lica nije bilo, nema, a ne će ni biti bez odgovarajućih progresivističkih počela. Oni su, dakle, neophodni i nužni, pa zbog toga je samo po njima u svakom socijalnom pokretu došlo sve, a bez njih ništa.

Ante Oršanić

O POSTANKU GLAGOLICE

Je li sv. Jeronim mogao izumiti glagolicu?

U »Obzoru« od 5. VIII. 1938. osvrće se gospodin dr. S. S. na zanimivu raspravu o gornjoj temi u srpanjskom dvobroju »Hrvatske Smotre«, u kojoj naš uvaženi historički pisac gosp. Bare Poparić dokazuje na punih 20 stranica, da je glagolica mnogo starija od sv. Braće Ćirila i Metoda, i da prema tome oni nisu mogli izumiti ovo staro hrvatsko pismo. Pisac rasprave je ovim htio pobiti tezu, da bi sv. Braća bila izumila glagolicu, pretpostavljajući da je to praiskonsko hrvatsko pismo, ali ovim ipak nije definitivno riješeno pitanje, kako i kada je doneseno ovo pismo u naše krajeve. Gosp. Poparić nam sam iznosi da je do polovine prošloga vijeka u našim krajevima, kao i u kršćanskoj crkvi, vladalo općenito mišljenje, da je izumitelj glagolice sv. Jeronim, znameniti crkveni pisac iz IV. vijeka rodom iz Dalmacije, pa nam u prilog te teze navodi i 48 citata raznih autora, od kojih su najvažniji papa Inocent IV. iz 13. vijeka i češki kralj Karlo iz XIV. vijeka. Međutim uvaženi gosp. pisac rasprave u »Hrvatskoj Smotri« iz toga ne izvodi nikakvih konkretnih zaključaka, vjerojatno zbog ustaljenog mišljenja, da su Hrvati u današnju postojbinu došli tek 200 godina iza vremena sv. Jeronima, naime za vrijeme avarske invazije. Radi toga i gosp. dr. S. S. u »Obzoru« kaže: »Još uvijek ostaje otvoreno pitanje, odakle potječe glagolica? Sv. Jeronim je vremenom predaleko od Hrvata, a da bi je on mogao dati Hrvatima.«

Službena historija stoji na stajalištu, da su Hrvati naselili svoju današnju postojbinu u vremenu izmedju 555-610 godine, i ako dopušta mogućnost da su pojedine beznačajne slavenske skupine došle ovamo i prije toga. Kad je sredinom prošlog stoljeća službena nauka prihvatila ovo stajalište, bila je napuštena teza o jeronimskom podrijetlu glagolice i pripisana sv. Ćirilu i Metodu. Međutim se u novije doba iznosi sve to više činjenica u korist mišljenja o ranijem doseljenju Hrvata u naše krajeve, osobito sa strane pristalica t. zv. gotsko-slavenske teorije. O ovom se i u »Obzoru« dosta pisalo (a pisali smo i mi dne 17. VII. 1936.), i mi nemamo namjere da sve te stvari ovdje ponavljamo, ali ćemo upozoriti na najvažnije momente, koji su važni za postavljenu tezu.

Istočni Goti ili tzv. Ostrogoti su godine 274 u južnoj Rusiji osnovali ogromnu gotsko-slavensku državu, te su godine 375 potisnuti od Huna prodrli u Panoniju, koja je onda sezala od slovačkog gorja do Save. Panonija je na jugu graničila sa rimskom pokrajinom Dalmacijom, u koju su također prodrli Ostrogoti oko godine 488. Gonjeni od Huna oni su u Panoniju i Dalmaciju došli sigurno u masama, u kojima je bilo osim ratnika sigurno i poljodjelaca s njihovim obiteljima, ali na daljnje pljačkaške pohode u Italiju i na Zapad otišli su sigurno samo ratnici, koji su se među tamošnjim pučanstvom brzo izgubili. Sve činjenice govore u prilog tome, da su istočni Goti kroz jedno stoljeće zajedničkog državnog života sa Slavenima još u Južnoj Rusiji bili slavizirani, a na to je prvi upozorio naučnu javnost još prije svjetskog rata poznati učenjak Gumplowicz. Među raznim dokazima su i čista slavenska imena Ostrogotskih

vladara već u drugoj generaciji, koja su zabilježili rimski kroničari. Tu se dogodio slični asimilacijoni proces, koji se dogodio i kod Franaka, kad su osvojili Galiju i dali joj ime, a od nje primili jezik i kulturu; ili kao kod Normana u sjevernoj Francuskoj, koji su kroz samih 130 godina svoje vlasti u sjevernoj Francuskoj tako poprimili francuski jezik, da kad su zatim zagospodovali Engleskom, sobom su ponijeli francuski jezik, koji je bio par stoljeća službeni jezik na engleskom dvoru. Ove brze asimilacije se obično tumače tako da nadošli ratnici redovno ožene domaće kćeri, i tako se sasvim pomiješaju sa domaćim plemenima.

Za naše prilike vrlo je interesantan znameniti Ljetopis popa Dukljanina iz 12. vijeka, u kojem se kaže da su istočni Goti bili Slaveni i iznaša čitav niz čisto slavenskih imena ostrogotskih vladara u Panoniji i Dalmaciji kao: Svevlad, Selimir, Velimir, Ratimir itd. Ovoj našoj najstarijoj kronici neko vrijeme se nije pripisivala nikakva naučna važnost, dok je u zadnje doba nijesu naučno osvijetlili neki naši mlađi historičari, osobito gosp. J. Rus.

Prema tome proizlazi da su Slaveni u naše krajeve došli u tri glavna vala. Prvi put u 4 i 5. vijeku u doba najezde istočnih Gota, drugi put sredinom 6. vijeka kao podanici Avara, a treći put početkom 7. vijeka kao samostalno pleme Hrvata, koji su na poziv Heraklija protjerali Avare, oslobodili slavensku braću na jugu, i osnovali samostalne državne organizacije u Dalmaciji.

Istina je da sv. Jeronim nije živio u doba najezde Hrvata u ove krajeve, ali je živio u doba najezde istočnih Gota, pa je prema gotsko-slavenskoj teoriji bio u mogućnosti da prvim Slavenima sastavi podesno pismo i prevede svete knjige.

Ostrogoti su zauzeli Panoniju oko godine 375, a sveti Jeronim se rodio 340 godine u Stridonu u Dalmaciji blizu panonske granice. Duga je bila kod nas polemika o ubikaciji Stridona, o kome sam sv. Jeronim kaže: »Oppidum Stridonis, quod a Gothis eversum, Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit«. Na temelju toga izgleda najvjerojatnije Florschützovo mišljenje da je Stridon bio u predjelu našeg sredovječnog Zrina, gdje je vjerojatno rimska cesta iz starog panonskog grada Siska ulazila u rimsku pokrajinu Dalmaciju. Ma da historija kaže da sv. Jeronim nije bio u mladosti kršten nego tek u dvadesetoj godini, kad je otišao na nauke u Rim, ipak nemamo nikakvih dokaza, da bi Jeronim bio sin barbarskih roditelja, premda treba priznati da je za to bilo teoretske mogućnosti, jer je dosta barbarskih vojnika bilo u rimskoj pograničnoj službi.

Najvjerojatnije je da je Jeronim, odnosno Eusebius Sophronius Hieronymus, bio sin ilirsko-romanskih roditelja, koji je elemenat onda potpuno prevladavao u staroj rimskoj pokrajini Dalmaciji. On je u dvadesetoj godini — kako rekosmo — otišao na nauke u Rim, pa u Galiju, a poslije na duže vrijeme u Akvileju. Godine 373 u 33 godini otišao je u Siriju, a od 382—385 ga nalazimo u Rimu, gdje se posvetio strogo asketskom i monaškom životu. Sv. Jeronim je bio poliglot, poznavao je nekoliko istočnih jezika, te se proslavio svojim prijevodom sv. Pisma na latinski jezik.

Kad su Ostrogoti zauzeli Panoniju god. 375., Jeronim se nalazio u Siriji, odakle se povratio 382 u Rim, gdje je proveo 3—4 godine i kroz to je vrijeme imao mogućnosti da u posebnoj misiji posjeti svoj rodni kraj, i da nastoji živom riječi predobiti one, koje nije moglo predobiti rimsko oružje. Kroz to vrijeme je mogao naučiti i staroslavenski jezik, u koliko ga možda nije još iz mladosti poznavao. Sv. Jeronim se vjerojatno kao slavljeni crkveni pisac i kasnije navraćao u Rim, pa nije isključeno da je njegova misija u Panoniju bila nešto kasnije.

Sigurno ta misija sv. Jeronima nije doprla do središta ostrogonske Panonije, a to je vjerojatno bilo u Ostrogonu, već je vjerojatno u početku bila ograničena na kraj nedaleko njegovog rodnog mjesta, t. j. na zemlju između Save i Drave, kasnije poznatu pod imenom Slavonija, koja je vremenom ušla u sklop hrvatske države. Interesantno je spomenuti da češki kralj Karlo IV. u 14. vijeku glagolicu nazivlje »litteras sclavonicas«, a to ne znači slavensko pismo već slavonsko. Prema tome se također može pretpostaviti da sv. Jeronim nije djelovao na vladalačkom dvoru Ostrogota, nego na periferiji Panonije, pa je razumljivo da u svojoj misiji nije imao toliko uspjeha kao što sv. Ćiril i Metod, koji su pet vijekova kasnije bili gosti moravskih knezova, — ali su ipak tragovi misije sv. Jeronima vrlo važan prilog kulturnoj historiji Slavena, a posebno Hrvata.

Na koncu ćemo primjetiti, da glagolica nema nikakve sličnosti s grčkim pismom, kako bi neki htjeli, nego prije sa nekim istočnim pismima, kao što je to istaklo više stručnjaka (osobito Fortunatov), pa i to govori u prilog teze da autori glagolice nisu sv. Ćiril i Metod nego sv. Jeronim, koji je bio osobiti poznavalac nekih istočnih jezika. Pomalo zvuči neobično da bi sv. Braća, odnosno njihovi učenici, izumili dva sasma različita pisma za istu svrhu. Vrlo vjerojatno je pak da su sv. Ćiril, odnosno njegov učenik Kliment, izumili samo ćirilicu, koja se među Slavenima mnogo brže raširila nego glagolica, jer je bila od nje mnogo jednostavnija, a imala je i povoljnije historičke uvjete za širenje.

Da nadovežemo na članak g. dra. S. S. u »Obzoru« od 5. o. mj. zaključit ćemo mišljenjem, da se pomoću gotsko-slavenske teorije može lako dokazati odakle potječe glagolica, i da sv. Jeronim nije vremenom bio predaleko od Hrvata, nego dapače da je sigurno bio prvi prosvjetitelj prvih slavenskih plemena na hrvatskom tlu, kao što nam to tvrdi i stara crkvena tradicija.

Dr. R. F.

Nova adresa uredništva i uprave:

Zagreb, Nova Ves 40

AGRARNI MARKSIZAM

NJEGOV IDEOLOŠKI RAZVOJ.

I. Stav I. Internacionale.

Ni Marx, ni Engels, a ni njihovi mnogobrojni sljedbenici raznih smjerova nisu mnogo znali o poljodjelstvu, a naročito ne o seljačkom gospospodarstvu, koje je do današnjeg dana ostalo u marksističkom programu prilično zanemareno. Oni su se, usprkos svoje toliko naglašavane »univerzalnosti« u rješavanju socijalnih pitanja, ograničili samo na zastupanje interesa industrijskog proletarijata, dakle samo jednog dijela gradskog stanovništva. Uvijek su čitav gospodarski život promatrali marksisti svih struja samo gradskim očima i zato nije čudo, da su ostali daleko od sela i da je marksistički svjetovni nazor i pokret ostao seljaštvu uvijek tuđ, što više, selo se u ogromnoj većini odnosilo prema njemu neprijateljski.

Kad je 28. rujna 1864. osnovana u Londonu »Internacionalna radnička asocijacija« (I. Internacionala) sa svrhom da privede u zajedničku suradnju sva postojeća radnička društva, pokrete i stranke, određen je njezin program vrlo bezbojno i posve općenito, tako da su se u njoj kasnije mogli naći i proudhonisti, i marksisti, i pristaše Mihaela Bakunina. Kao cilj ove Internacionale predviđala se »ekonomska emancipacija radničke klase«, dakle nije bilo ni govora o provođenju neke socijalističke, nego samo radničke politike i to ograničene samo na industrijsko radništvo (proletarijat), dok su poljodjelski radnici bili isključeni iz toga programa.

Na prvom kongresu Internacionale u Ženevi (1866.) nije se raspravljalo o agrarnom pitanju. Naprotiv se na kongresu u Lausanne-i (1867.) to pitanje načelo zahtjevom jedne grupe, da se agrarni program Internacionale izgradi na bazi socijalizacije zemljišta. Taj zahtjev su zastupali većinom njemački, engleski i belgijski delegati. Tome su se oštro protivili francuski proudhonisti, koji su branili ideju malog seljačkog posjeda i gospodarstva. Došavši iz pretežno agrarne zemlje, proudhonisti su imali mnogo više smisla za stvarne potrebe seljaštva, nego li marksisti, koji su većinom bili predstavnici industrijskih središta. Na tom kongresu nije uslijed njihova protivljenja donesena nikakova odluka. Na slijedećem kongresu u Bruxellesu (1868.) bili su marksistički delegati u velikoj većini prema proudhonističkim, pa je njihovom zaslugom uspjelo, da se seljačko gospodarstvo »osudi na smrt«. Primljena je bila velikom većinom glasova (30 : 4) rezolucija, u kojoj se kaže, »da gospodarski razvoj modernoga društva čini društvenom nužnošću pretvorbu zemljišta u zajedničko, društveno vlasništvo, i da se zemlja ima po državi dati u zakup proizvodnim zadrugama....«[1]. To je obrazloženo istim onim argumentima, kojima je baratao i Marx, t. j. da se poljodjelstvo razvija isto tako kao i industrija po »nužnim«,

---

[1] Liebknecht, Karl: Zur Grund und Bodenfrage, II. izd., Leipzig 1876., Str. 21.

prirodnim zakonima od malog prema velikom gospodarstvu, kao racionalnijoj gospodarskoj formi (koja je jedina kadra upotrebljavati strojeve), zatim da je zemlja praizvor svega bogatstva, koje nije proizvedeno radom, pa prema tome mora prijeći u društveno vlasništvo. Takova rezolucija donesena je uz pristanak Marxa. Proudhonisti su protestirali, ali su bili nadglasani.

Vrlo važan utjecaj proizvela je knjiga marksističkog delegata u Internacionali J. G. Eccariusa (»Eines Arbeiters Widerlegung der nationalökonomischen Lehren John Stuart Mills«, Berlin početkom 1869.). U ovoj knjizi, autor, po zanimanju krojač, polemizira žestoko s Millom, a u odsječku o poljodjelstvu proriče skoru propast seljačkoga gospodarstva, te spominje, da je u »neposrednom interesu« radnika, da »uguše u klici svaki pokušaj uvađanja malog seljačkog gospodarstva« u poljodjelstvu. Marx je odobrio izdanje ove knjige, koja je, zajedno sa zaključcima u Bruxellesu, izazvala novu polemiku o agrarnom pitanju na kongresu Internacionale u Baselu (1869.). Pokrenuli su je opet proudhonisti, ali su poslije duge diskusije bili ponovno nadglasani uz donošenje slijedeće rezolucije: »Kongres izjašnjava, da društvo ima pravo ukinuti privatno vlasništvo zemlje i pretvoriti ga u društveno; izjašnjava nadalje, da je ova pretvorba nužnost«[2]. — Francuski delegati glasali su dakako protiv, a njihovo je veliko protivljenje djelovalo da je donesen zaključak, da se o agrarnom pitanju govori i na slijedećem kongresu (koji međutim nije održan, jer je došlo do njemačko-francuskog rata). Na kongresu u Haagu (1872.) vodila se ogorčena borba između marksista i bakunista (koja je svršila porazom Bakunina, a ujedno 1876. i rasapom I. Internacionale), te se naravno nije imalo vremena za rasprave o seljačkom pitanju.

U svojoj knjizi spominje David[3], da je neposredno nakon kongresa u Baselu, ženevska sekcija Internacionale izdala svoj vlastiti »proglas na poljodjelsko pučanstvo« (16. XI. 1869.), u kojem se dokazuje, da je »maloseljačko obrađivanje neopozivo i bez milosti osuđeno na postepenu smrt radi svemoći kapitala, radi utjecaja znanosti, prema kretanju činjenica i u interesu čitavoga društva«. Radi toga je najbolje rješenje — to se savjetuje seljacima (!) — da zemlja što prije dobrovoljno pređe iz seljačkih ruku u vlasništvo čitavoga čovječanstva. — Proglas se obraćao seljačkom stanovništvu i ujedno ga uvjeravao o njegovoj sigurnoj propasti, pa je razumljivo, da »propaganda« takove vrsti nije mogla djelovati.

Iste godine (1869.) na općem njemačkom socijalno-demokratskom radničkom kongresu u Eisenachu osnovana je »Sozialdemokratische Arbeiterpartei«, koja je ujedinila razne, dotada rastepene radničke grupacije. Tu je donesen zaključak, da Becker (Ženeva), Oberwinder (Beč) i Liebknecht (Leipzig) sastave proglas na seosko stanovništvo. Becker je sastavio takav manifest, ali ga Liebknecht nije htio prihvatiti. Nakon toga ga je izdala — kako je spomenuto — ženevska sekcija Internacionale.

---

[2] Verhandlungen des IV. Kongresses des Internat. Arbeiterbundes, Basel 1869., Str. 50.

[3] David, Eduard: Sozialismus und Landwirtschaft, 2. izd., Leipzig 1922., S. 7.

II. Pro i contra seljačkog gospodarstva.

Prvi, koji je sa socijalističke strane posumnjao u »nužnu« propast seljačkoga gospodarstva, bio je Hermann Greulich iz Züricha, koji je u svojem članku u »Volkstaat« od 6. X. 1869. nabacio ideju o mogućnosti održanja malih seljačkih gospodarstava. Međutim taj je članak imao samo sporedno značenje i nije nikako utjecao na razvoj stvari.

Iza baselskog programa izašla je brošura Augusta Bebela (»Unsere Ziele«, 10. izd., Berlin 1893.), koji se u njoj dotiče i problema propadanja malog seljačkog posjeda u srednjoj i južnoj Njemačkoj te odrekavši se u političkoj borbi seljaštva (koje po njegovom mišljenju ne spada u partiju proletarijata), traži sastavljanje malih gospodarstava u velika. Nekoliko tjedana prije početka njemačko-francuskog rata održan je socijalno-demokratski sastanak u Stuttgartu (1870.), gdje je povedena diskusija o agrarnom pitanju na temelju Bebelove brošure; donešena rezolucija kreće se područjem već poznatih rečenica o »prednostima velikih gospodarstava«, o »društvenoj nužnosti« kolektivnog vlasništva, te je najodlučnije protiv svake pretvorbe državnih, fideikomisnih, crkvenih i sl. dobara u privatno vlasništvo, dakle protiv eventualnih stvaranja seljačkih gospodarstava na izvlaštenoj zemlji.

Liebknecht je uvidio od kolike su štete za socijal-demokratsku stranku poznate agrarne rezolucije I. Internacionale i već spomenuti proglas ženevske sekcije, pa je htio ispraviti njihov loš utisak u seljačkom stanovništvu. Napisao je brošuru »Zur Grund und Bodenfrage« (izd. g. 1874., II. izd. Leipzig 1876.), u kojoj — da bi umirio seljaštvo — tvrdi, da su zaključci iz Basela samo »teoretske« naravi i da socijalnim demokratima nije ni na kraj pameti, da ih silom provedu u život. On se u svojoj raspravi oslanja na Marxa i Eccariusa te samo »teoretski« ponavlja stare teze: malo seljačko gospodarstvo je nesposobno za konkurenciju, »njegova smrtna osuda je izrečena«, spasa mu nema, može se tek raditi o »mučnom produljenju smrtne borbe«. Prelaz u kolektivno vlasništvo — koji je dakako »nužan« — treba provesti vrlo »obzirno«, da se seljaci ne bi pobunili i da buduće društvo ne bi u svojim počecima trpjelo od ustanaka, buna i nezadovoljstava. U socijalističkom društvu postojat će uzorna državna poljodjelska gospodarstva i velika zadružna gospodarstva. — Nakon što je Liebknecht s toliko ljubavi uvjerio seljaštvo o njegovoj nužnoj propasti, čudi se, kako to da ono, usprkos tako »odlična programa«, ne pristupa u redove socijalne demokracije. On to sebi naravno ne može drukčije protumačiti, nego seljakovim »nepoznavanjem stvari«. Seljaka treba poučiti, pa je zato Liebknecht i napisao svoju brošuru kao »katekizam agitacije na selu«!

Od znatnijega utjecaja bila je i knjiga Karla Kautskoga pod naslovom »Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft« (Wien 1880.), u kojoj pokušava dokazati, da Malthusov pesimizam ima danas opravdanja samo utoliko, što postoji privatno vlasništvo i neracionalno malo seljačko gospodarstvo, koje je uzrok da se pokazuju posljedice hiperpopulacije. Kada se oboje ukine, ne će — po mišljenju Kautskoga — više vrijediti Malthusov zakon. I godinu dana prije izašla knjiga Augusta Bebela: Žena i soci-

jalizam (»Die Frau und der Sozialismus«, Stuttgart 1903., 34. izd.) bavi se usput agrarnim problemom, nazivajući seljaka »elementom, koji zaustavlja (spriječava) kulturu« (»kulturhemmendes Element«), a osim toga se u svemu drži agrarno-marksističkih teorija. Intelektualni začetnik teoretske smrtne osude, koja je bila izrečena na socijalističkim kongresima i u spomenutim spisima nad malim gospodarstvom u poljoprivredi, bijaše Karl Marx« (David, str. 13.).

G. 1879. proglašen je u Njemačkoj iznimni zakon protiv socijalne demokracije. Na snazi je do g. 1890. Za to je vrijeme socijalna demokracija u gradovima vrlo ojačala, dok na selima i dalje nije imala uspjeha. Osim toga nije stranka imala niti vremena za agitaciju na selu, jer se borila za svoje održanje, niti se bavila agrarnim programima. Istom g. 1891. u erfurtskom programu uvlači se u nj agrarni marksizam, kada se spominje, da »ekonomski razvitak građanskoga društva prirodnom nužnošću dovodi do propasti malog gospodarstva«. Seljaci se tu nazivaju »srednjim slojevima, koji tonu« (»versinkende Mittelschichten«), te se zastupa misao, da socijalna demokracija niti može niti smije voditi politiku zaštite seljaštva, već samo politiku socijalizacije zemljišta.

Neposredno nakon toga izlazi treći svezak »Kapitala« (1894. u Hamburgu), u kojem Marx iznosi svoju teoriju zemljišne rente. Engels, koji je neke stvari nadopunio, izrazuje tako rekući svoje veselje, što će mali seljaci biti ruinirani prekomorskom žitnom konkurencijom, što će samo pospješiti razvoj i propast kapitalističkog sistema.

III. Raspravljanja na stranačkim saborima.

Kölnski stranački sabor (1893.) donosi zaključak, da se na dnevni red sabora u Frankfurtu stavi tema »agrarno pitanje i socijalna demokracija«, koje je bilo potrebno raspraviti radi neuspjeha, koje je socijalna demokracija pretrpjela po selima. Kao izvjestitelji određeni su dr. Bruno Schönlank i Georg v. Vollmar, onda još jedan od najradikalnijih socijalnih demokrata. Međutim, kako je Vollmaru neposredno prije stranačkog sabora u Frankfurtu bila povjerena agitacija u seljačkim krajevima Bavarske, vidio je jasno, kolika zapreka leži u agrarno-marksističkom programu da se ne može provesti propaganda na selima. Zato je nastojao, da se ipak sklopi neki kompromis u cilju zaštite seljačkih interesa. To mu je donekle i uspjelo. U svom govoru u Frankfurtu (1894.) Vollmar je iznio, da se »razvoj nije vršio onako, kako je to bilo predviđeno po socijalnoj demokraciji«[4], i da je to »seljaštvo danas još ovdje i u predvidivo vrijeme gospodarski sposobno za život«[5]. Budući da socijalna demokracija mora računati sa seljaštvom treba, kao i u Francuskoj, zastupati njegove interese — govorio je Vollmar i u tome se složio s referentom Schönlankom. Treba seljaku pomoći već danas, a ne obećavati mu pomoć u budućoj socijalističkoj državi. Treba predobiti seljaka, govorio je Schönlank. Ali obojica se slažu u tome, da je potrebno unijeti

[4] Protokoll des Parteitages zu Frankfurt a/M, Berlin 1894., S. 147.
[5] Ibid., S. 232.

u program ideju z a š t i t e s e l j a š t v a. Na temelju tih referata povela se diskusija, u kojoj se isticao Vollmar, tako da je uspjelo progurati rezoluciju (200 : 30 glasova), u kojoj se priznaje, da mala seljačka gospodarstva doduše m o r a j u p r o p a s t i, ali da usprkos toga treba š t i t i t i s e l j a č k e i n t e r e s e. U toj formulaciji je bezuvjetno očita kontradikcija, jer je nelogično »štititi seljaštvo«, »koje mora propasti« i na taj način »zaustavljati napredak«.

U toj debati Vollmar se naročito pozivao na socijalističke stranke u ostalim državama (Francuskoj, Belgiji, Danskoj, Italiji), koje su u svoj program unijele ideju zaštite seljaštva. Naročito su francuski socijalisti, oslanjajući se na svoje proudhonističke tradicije, odnosno pod utjecajem proudhonizma, bili uvijek proti podržavljenju seljačkih gospodarstava. U Francuskoj je u to doba bilo mnogo seljaštva, a to su socijalisti morali uzeti u obzir. Zato su u M a r s e i l l e-u donijeli g. 1892. jedan posve »nemarksistički agrarni program«, koji je na kongresu u N a n t e s u (1894.) revidiran na desno i pretvoren u pravi seljački program. U tom programu, koji je objavio Paul Lafargue iz Lille-a, ističe se, da se u poljodjelstvu nalaze sredstva proizvodnje u rukama samih proizvođača, dakle u njihovom ličnom vlasništvu, a ne kao u industriji u rukama kapitalista. Doduše, seljačko je vlasništvo nesrećom osuđeno na propast, ali socijalizam ne smije ništa poduzeti, da ubrza ovaj pad, »jer nije njegova zadaća da rastavi rad od vlasništva, nego naprotiv mora nastojati da udruži oba faktora proizvodnje u istoj ruci«. — Imaju se socijalizirati samo velika dobra, željeznice i rudnici, dok postoji dužnost, »da se održi vlasnicima, koji sami gospodare, njihov komad zemlje usprkos fiskusa, lihvara i potiskivanja od novih vlasnika tla«. Što više, ta zaštita proširuje se i na zakupnike, iako oni iskorištavaju svoje radnike, »jer ovi to u izvjesnoj mjeri čine samo zato, jer su na to prisiljeni radi iskorištavanja, čije su žrtve oni sami«. Radi toga svega, postavlja stranka opširan agrarni program, u kojem se traži zakon o minimalnim nadnicama, uvođenju poljodjelskih komora, socijalno osiguranje seljaka i sl.

Pozivajući se na taj agrarni program Vollmar je spomenuo, da mu se čini, da ga je Engels odobrio. Ali ovaj se doskora od toga ogradio u članku »Die Bauernfrage in Frankreich und Deutschland« (»Neue Zeit«, 1894/95. I. sv. s. 292. i dalje), u kojem govori opet o nužnoj propasti seljačkog gospodarstva i o kontradikciji, što se hoće spasiti nešto, što je odavno osuđeno na propast. Nadalje kaže E n g e l s (cit. po Davidu, s. 22): »Dužnost je naše stranke, seljaku uvijek i uvijek ponovno razjasniti a p s o l u t n u n e m o g u ć n o s t s p a s a iz njegova položaja, tako dugo dok vlada kapitalizam, nadalje a p s o l u t n u n e m o g u ć n o s t, da im se održi njihovo parcelarno vlasništvo, i a p s o l u t n u s i g u r n o s t, da će kapitalistička velika produkcija pregaziti njihova nemoćna zastarjela mala gospodarstva kao željeznica tačke. Činimo li to, radimo u smislu gospodarskog razvoja i taj će malim seljacima već razbistriti pamet za naše riječi«. Zanimivo je, kaže odmah nakon toga D a v i d, da usprkos toliko naglašene »a p s o l u t n e« nemogućnosti spasa seljaštva, Engels ipak predlaže da ga se čuva od »razbojstva i prevara kapitalista i veleposjednika«, što više, na jednom mjestu kaže Engels ovako: »Što je veći broj seljaka, kojima uštedimo stvarni pad u proletarijat, a koje možemo

predobiti za nas već kao seljake, to se brže i lakše provodi društveni preobražaj« (cit. po Davidu, str. 22.). Prema tome Engels pada u očitu kontradikciju, kad na jednoj strani govori o reakcionarnosti onih, koji obećavaju velikom i srednjem seljaku trajnu egzistenciju, a na drugoj omogućuje, odnosno dopušta mogućnost, da se izvjestan broj seljaka održi. Iz te kontradikcije nastoje u diskusiji, koja je uslijedila, i agrarni marksisti i revizionisti izvući za sebe korist i dokazati, da je Engels mislio ovako ili onako.

IV. Polemika unutar njemačke socijalne demokracije.

Na temelju frankfurtskih zaključaka razvija se unutar socijalne demokracije velika polemika o agrarnom programu. U već spomenutom članku piše Engels: »Mi ne možemo trebati kao stranačkog druga seljaka, koji od nas traži da mu ovjekovječimo njegovo parcelarno vlasništvo«. Liebknecht piše u jednom pismu: »Mi ne trebamo seljaka da načinimo revoluciju, ali ni jedna se revolucija ne može održati, ako su seljaci protiv nje«[6]. Eduard David piše u listu »Der Sozialdemokrat« (Berlin, 27. IX. 1894. i d.) svoje prve članke, gdje razvija misli agrarnoga revizionizma i stavlja mu se na čelo. Zatim u »Neue Zeit« (Jhr. 1894/95., II. S. 449.) dokazuje, da je malo seljačko gospodarstvo prema velikome u najmanju ruku jednako sposobno za takmičenje. Davidovi prvi članci izazivaju na polemiku Karla Kautskoga, koji u »Neue Zeit« (1894./95., I. Bd., S. 278. i d.) ponavlja teze o sigurnoj propasti malog gospodarstva, koje se zasad održava samo prekomjernim radom i zato je zaštita seljaštva — za njega — »niti spomena vrijedna utopija«. Kautsky ide još i dalje kad kaže: »Seljaci, koji se ne osjećaju kao proleteri, nego kao pravi seljaci, ne mogu se predobiti, oni spadaju među naše najljuće protivnike« (cit. po Davidu, S. 243.). Osim toga, Kautsky je ustvrdio, da se melioracije mogu provesti samo unutar velikih gospodarstava, dok je David ostao na svome stajalištu, da su zadruge za to mnogo prikladnije.

Polemika se razvijala pred stranački sabor u Breslau-u, i u njoj su učestvovali mnogi pristaše stranke (Geck, Adler, Ernst, Schönlank i t. d.). Čitava polemika bila je samo reakcija na zaključke u Frankfurtu, koji su prouzročili veliko nezadovoljstvo. Istovremeno radile su tri komisije na novom programu (za južnu, srednju i sjevernu Njemačku), koje su konačno složile zajednički nacrt (objavljen sredinom srpnja 1895.), koji predstavlja neku vrst kompromisa revizionističke i marksističke ideologije. Na temelju toga razvila se nova diskusija, u kojoj su prevladavali oni elementi, koji su tražili, da se uopće ne obazire na seljaštvo i da socijalna demokracija ostane samo »partija proletarija« (Cohnstaedt), kao i to, da se za volju praktičnih ciljeva i eventualnog uspjeha ne odstupa od ideoloških načela. Održane su mnoge skupštine o agrarnom programu, koje su se većinom odlučile protiv zajedničkog komisijskog nacrta, t. j. protiv: 123 skupštine (93.2%), za: 7

---

[6] »Der Leipziger Hochverratsprozess«, Berlin 1894., S. 196.

(5.3%) i neodređeno: 2 (1.5%). Dan prije stranačkoga sabora, t. j. 5. X. 1895., sastala se komisija po posljednji puta te učinila u nacrtu neke nebitne izmjene. Protiv komisijske rezolucije, predložili su stranačkom danu Kautsky i drugovi slijedeću rezoluciju:

»Stranački sabor neka odluči: Ima se zabaciti nacrt, koji predlaže agrarna komisija. Taj program stavlja seljaštvu u izgled poboljšanje njegova položaja, dakle jačanje njegova privatnog vlasništva i po tome pridonosi ponovnom oživljavanju njegova vlasničkog fanatizma. Dalje program izjašnjuje, da je interes poljodjelstva u današnjem društvenom poretku istovjetan s interesom proletarijata, dok je zapravo interes poljodjelstva, isto tako kao interes industrije u sistemu privatnoga vlasništva, interes posjednika proizvodnih sredstava, dakle izrabljivača radnika. Zatim nacrt agrarnog programa doznačuje izrabljivačkoj državi nova sredstva moći i tako otešćava klasnu borbu proletarijata i konačno ovaj nacrt postavlja kapitalističkoj državi zadaće, koje može provesti samo ona država, u kojoj je proletarijat osvojio političku moć«. Dalje se u rezoluciji Kautskoga kaže, da treba studirati zakone poljodjelstva i t. d.

U vrlo živoj raspravi, koja je trajala dva i po dana Kautsky je oštro napadao frankfurtske zaključke, dok ih je David branio. Tokom rasprave izrazilo se jasno neprijateljsko stajalište svih socijalnih demokrata, osim nekolicine, prema seljaštvu. Tako je na pr. Lux-Langebilau izjavio: »... ako želimo voditi politiku zaštite seljaštva, to ne znači uz današnje prilike ništa drugo, nego loviti seljake. Pravi seljaci ostaju poslije kao i prije naši neprijatelji« (Protokoll, s. 146.). Kautsky je pak govorio ovo: »Mi ne možemo predobiti seljake tako dugo, dok su u potpunom posjedu svoga vlasništva i dok se osjećaju pravim seljacima. Nemamo razloga zastupati održanje seljačkoga staleža, jer to se može dogoditi samo utoliko, ukoliko ćemo učvrstiti njihov posjed, dakle postupati sasvim protivno nego inače« (Protokoll, s. 125.). Geck iz Karsruhe je rekao: »Mi moramo seljaku oduzeti majmunsku ljubav prema privatnom vlasništvu«, a gđa Zetkin: »Ako pristanemo na prijedloge komisije, to uzimamo u obranu seljaka kao privatnog posjednika. Ne može biti zadaća stranke, koja teži socijalizaciji svih sredstava proizvodnje, osiguravati privatno vlasništvo protiv eventualnosti, koje sazrijevaju uslijed gospodarskog razvoja«.

Kautskyevo protuseljačko stanovište prihvaćeno je s 158 : 63 glasova i tako je stranački sabor u Breslau opozvao one točke agrarnog programa, donesene u Frankfurtu, koje su zastupale zaštitu seljačkoga gospodarstva. Teoretski je dakle pobijedio čisti agrarni marksizam, dok su u praksi socijalistički zastupnici bili ipak prisiljeni, da glasuju za zakone, koji su značili unapređenje seljačkih gospodarstava (naročito u južno-njemačkim zemaljskim saborima). Ipak se na temelju programa nije mogla vršiti agitacija na selima. To je još više zaoštrilo odnose između agrarnih marksista i revizionista. Kada su pak objavljeni rezultati njemačke statistike od g. 1895., u kojoj se protivno marksističkim »proročanstvima« i teoriji koncentracije pokazalo, da se broj malih seljačkih gospo-

darstava umnežio i da nema niti govora o nekoj koncentraciji u poljoprivredi, prisiljen je Kautsky napisati knjigu »Die Agrarfrage« (Stuttgart 1899.). U njoj zastupa svoje staro dogmatsko stajalište i pokušava obraniti Marxovu teoriju koncentracije utoliko, što se ona u poljodjelstvu vrši »na zaobilazni način« (t. j. putem zaduživanja i proširivanja zakupnog sistema). Kautskom je seljačko gospodarstvo još uvijek »najneracionalnije gospodarstvo«, a seljaštvo se može održati protiv konkurencije samo »putem barbarstva, kako kaže Marx«. Zato se socijalizam mora ograničiti na to, da bude isključivo stranka industrijskog proletarijata.

V. Nakon sabora u Breslau.

G. 1899. izilaze još dvije knjige, koje dotiču agrarno pitanje, obje pisane po revizionističkim načelima i to Bernsteinova »Die Voraussetzungen des Sozialismus« (Stuttgart 1899.), koja među ostalim pobija Marxovu teoriju koncentracije, zatim Hertzova »Die agrarischen Fragen im Verhältniss zum Sozialismus« (Wien 1899.). Malo zatim od istog autora »Agrarfrage und Sozialismus« (Berlin 1901.). Od mnogo je većeg značenja kapitalno djelo revizioniste Eduarda Davida »Sozialismus und Landwirtschaft« (prvi puta izašlo g. 1903., drugi puta g. 1922.), koje je potpuno porazilo teoretičare agrarnoga marksizma. K tome je nadošla i njemačka službena statistika od g. 1907., koja je još u većoj mjeri nego ona od g. 1895. dokazala netočnost Marxove teorije koncentracije, tako da se sa mnogih strana pomišljalo na reviziju agrarnoga programa. Međutim je veliki svjetski rat omeo ove planove.

Kautsky je još jednom pokušao, da se suprotstavi teoreticima agrarnog revizionizma i u knjizi »Socijalna revolucija«[7] pokušao rehabilitirati svoje stajalište. On piše: »Što vrijedi za malograđanstvo, vrijedi s neznatnim promjenama i za seljaštvo. I ono se razdvaja u dva tabora, jedan proleterski (maloseljački) i drugi od onih, koji su posjednici. Naša je zadaća ubrzati ovaj proces cijepanja time što ćemo prvim elementima razjasniti, da se njihovi interesi slažu s interesima proletarijata i time ćemo ih dovesti socijalnoj demokraciji. Ali mi ih u tome spriječavamo, ako ih ignoriramo i obraćamo se na sve seosko stanovništvo bez razlike klasa. Reakcionarna demokracija na selu isto nam je tako neprijateljska kao i ona u gradovima, ako nismo uvijek svijesni te suprotnosti« (s. 35.). — »Srednji i veliki seljak mrzi socijalnu demokraciju već zato, što se ona bori da radnik traži kraće radno vrijeme i višu plaću, a to je važan uzrok, da poljodjelski radnici sele u grad i napuštaju seljake« (s. 35.—36.). — Ali smije se pretpostaviti, da će uvijek ostati seljaka, koji će dalje voditi svoje gospodarstvo sa svojim članovima obitelji ili najviše s jednim slugom i služavkom, koji se računaju obitelji. Kod današnje konservativne prirode našega seljaka vrlo je vjerojatno, da će ih čitav niz htjeti dalje gospodariti na dosadašnji način. Proleterska državna vlast ne će imati sklonosti, da ih preuzme. Još ni jedan socijalist, koji hoće da ga se ozbiljno shvati, nije nikada tražio, da se seljake

---

[7] Kautsky, Karl: Die soziale Revolution, Berlin 1906., III. izd., S. 112.

ekspropriira ili da im se konfiscira njihova dobra. Što više, valjda će biti dopušteno svakom malom seljaku, da dalje gospodari tako kao dosad. Seljak se ne treba bojati socijalističkih režima. — Što više, vrlo je vjerojatno, da će seljačko gospodarstvo ojačati novim režimom (s. 97.).

Dovle pravi Kautsky na neki način koncesije agrarnom revizionizmu, kad dopušta, da će »valjda«, »vjerojatno« ostati neki broj seljačkih gospodarstava i u socijalističkom društvu. No malo dalje vidi se već pravo njegovo stajalište o nužnosti kolektivizacije, kad piše: »Ali kad seljak vidi, da može ostati kod poljodjelstva, a da se ne mora odreći udobnosti i kulture, tada ne će više pobjeći iz nje, nego će samo prijeći od malog gospodarstva velikom gospodarstvu — i tako će nestati posljednji ostaci privatnoga vlasništva« (s. 98.).

VI. Agrarno pitanje iza 1918.

Poslije svjetskoga rata u njemačkoj se socijalnoj demokraciji sve opet kreće oko starog problema, t. j. da li vrijedi teorija koncentracije u poljodjelstvu ili ne. Dogmatičari ne priznaju svoje pogreške usprkos sviju statistika, nego i dalje ostaju u cijelosti kod onakove teorije koncentracije, kako ju je izradio Marx. Protivnici su svake zaštite seljaka. Na drugoj su strani socijalisti, koji uviđaju slabosti te teorije i dosljedno zastupaju ideju zaštite seljaštva. Tu se nalaze većinom stranački praktičari, koji uviđaju, da jedino na tim temeljima mogu provoditi agitaciju po selima.

Teoretici socijalizacije poljodjelstva govore o gospodarskoj premoći velikih gospodarstava u poljodjelstvu na temelju poznatih nam »argumenata« Marxa, Engelsa i Kautskoga, te traže stvaranje velikih produktivnih zadruga, ili pravih kolektiva. Pri tome zalaze u utopistička fantaziranja, tako na pr. Ballod[8] predlaže sasvim ozbiljno, da treba podržaviti sva seljačka gospodarstva veća od 2 ha, odnosno stvoriti u Njemačkoj 36.000 velikih zadružnih gospodarstava po 500 ha, ali tako da seljaku ostane na raspolaganje kuća, dvorište i vrt. Naprotiv stočarstvo se ima — po Ballodu — organizirati na veliko. On je protivnik unutrašnje kolonizacije, jer se tako stvaraju nova seljačka gospodarstva, koja su jedina zapreka za racionalnije iskorištavanje poljodjelstva. Ballod smatra, da bi ovako organizirano poljodjelstvo donosilo po njegovoj zamisli već u 1—2 godini 4-struki prirod. Robert Wilbrandt, Otto Neurath i Kautsky (u djelu »Sozialisierung der Landwirtschaft«) zastupaju slične ideje; Wilbrandt je za velika državna gospodarstva pod vodstvom činovnika, Neurath za potpuno socijaliziranje (»Vollsozialisierung«), a Kautsky dopušta nešto dulju »evoluciju«. Austrijski socijalni demokrati Otto Bauer i dr. Karl Renner su mnogo bliži stvarnosti, pa tako Bauer ne vjeruje u apsolutnu nadmoćnost velikog gospodarstva u poljodjelstvu i dopušta da tamo, gdje su bolji uvjeti za malo gospodarstvo, ostaje taj način proizvodnje. Inače drugdje treba provesti socijalizaciju. Slično i Renner.

Eduard David bio je poslije rata oslonac onih praktičara, koji su na temelju njegovih izlaganja pristajali uz revizionizam, podupirali se-

[8] Ballod, Karl: Der Zukunftstaat, 2. izd., Stuttgart 1919., S. 240.

ljačke zahtjeve i pristajali na unutrašnju kolonizaciju i diobu veleposjeda. Tako je na pr. socijalno-demokratska frakcija u Reichstagu predložila (cf. »Vorwärts« od 17. V. 1923., več. izd.) eksproprijaciju veleposjeda preko 750 ha uz primjerenu odštetu, te je stala na stajalište seljačkih gospodarstava. Tako je u praksi obično pobjeđivala Davidova koncepcija.

Dok su socijalisti vrludali između teorije i prakse, Komunistička Partija Njemačke imala je izrađen agrarni program[9]. U njemu se zastupaju ove ideje: »U poljodjelskom velikom gospodarstvu je socijalistička proizvodnja stvorena unaprijed samim kapitalom. Treba samo razbiti okove privatnoga vlasništva, prisvojiti za društvo zemlju i sredstva rada i unutarnjim zajedničkim djelovanjem sa socijalističkom industrijom i trgovinom razviti socijalistički način rada« (s. 177.). Seljaštvo naprotiv trpi zbog kapitalističkog sistema, a socijalistički gospodarski oblik nije kod njega stvoren unaprijed, niti se može provesti silom (Rusija?). Seljaku treba pomoći, da nađe put socijalizmu, zato treba olakšati njegov položaj i izgraditi malo seljačko zadrugarstvo, kako bi se postepeno došlo do zadružne proizvodnje većeg stepena. »Velika poljodjelska gospodarstva su ona, koja stalno upotrebljavaju tuđu radnu snagu uz plaću da postignu kapitalistički profit. Mala poljodjelska gospodarstva su ona gospodarstva, koja ne zaposluju tuđu radnu snagu uopće ili na način, da je ona učlanjena prema načinu života ili rada u kućno gospodarstvo, kao posjednik sam i njegovi članovi obitelji« (s. 178.).

Zato se velika gospodarstva socijaliziraju bez odštete, dok »privatno vlasništvo malog seljaka na zemlji i sredstvima rada ostaje netaknuto. Njemu se doznačuje na slobodno raspolaganje zemlja, koju je dotada obrađivao«. Ali seljak ne može gospodariti po svojoj volji, nego se mora udružiti u »seljačka vijeća«, koja sa radničkim vijećima, ustanovljenim na prijašnjim veleposjedima i radničkim vijećima industrijskih radnika čine »seosko vijeće«. Seljačka vijeća priskrbljuju zajednički gnojiva, strojeve, sjemenje, stoku za rasplod, živež i uređuju ostale gospodarske prilike. I što je najvažnije: »Ona kontroliraju zajedno sa mjesnim radničkim vijećima dobavu njihovih (t. j. seljačkih) suvišnih poljodjelskih proizvoda na mjesna sabirališta« (s. 183). A u odjelku XXIV. se kaže: »Prelaznu stepenicu ka zadružnom poljodjelskom velikom gospodarstvu (kao idealu) čini sastavljanje malih gospodarstava jednog okružja u jedno jedinstveno gospodarstvo, okružno, zadružno, u kojem drugovi zajednički gospodare« (s. 183.). Ta okružna zadruga ne stvara se silom, nego »slobodnom odlukom seljaka« i »slobodnim udruživanjem«.

Kako vidimo, komunisti nastoje postupati prema seljaštvu utoliko taktički, ukoliko mu s jedne strane obećavaju, da njegovo privatno vlasništvo ne će biti dotaknuto, dok s druge strane imaju sasvim drukčiji program i sasvim u duhu Marxova naučavanja svijesno idu za uništenjem samostalnih seljačkih gospodarstava, kako je to uostalom bio u Rusiji slučaj. Dakako da pri tome govore o slobodnom ulaženju seljaka u

---

[9] Diehl-Mombert: Ausgewählte Lesestücke (Sozialismus, Kommunismus, Anarchismus II.) Karlsruhe i. B., S. 176—184.

kolektivna gospodarstva, iako sasvim sigurno znadu, da se to ne da provesti milom, nego samo najkrućim terorom i uz upotrebu sile.

VII. Leninovo stajalište.

Agrarni marksizam upire se i na poznatu Leninovu knjigu o agrarnom pitanju[10], pisanu i izdanu prvi puta 1908. godine. Hrvatsko izdanje izašlo je g. 1935. U predgovoru toga izdanja naziva se ono »znanstvenim« i »dragocjenim« djelom, a po mišljenju predgovornika »kasniji je razvitak dao ovom djelu još veću legitimaciju ispravnosti, upravo vidovitosti«.

Pustit ćemo po strani analizu ruskih agrarnih prilika, koja ovdje nije za nas od interesa, pa ćemo samo konstatirati opće zaključke ideologa komunističke stranke. Lenin je uvjeren, što je uostalom u skladu s radikalnim marksizmom, »da je slom starog zemljoposjeda, a isto tako vlasteoskog i seljačkog, postao bezuslovna ekonomska nužda. Ovaj slom apsolutno je neizbježiv i nikakve sile na svijetu ne mogu ga spriječiti« (s. 49.). Za Lenina je seljaštvo predstavnik najvećeg nazadnjaštva i nekulture. On govori o »zadržavanju najzaostalije kulture i svega onoga azijatskog barbarstva, koje se zove patrijarhalni seljački život« (s. 81./82.; potcrtao V. R.). — »Seljačko je shvaćanje neispravno. Ono predstavlja ideologiju jučerašnjeg dana, a ekonomski razvitak u stvari ne vodi povećanju, već k smanjenju zemljoradničkog stanovništva« (s. 87.).

U svemu je Leninova knjiga prožeta duhom agrarnoga marksizma, i budući da priznaje valjanost teorije koncentracije, uperena je protiv seljaka, kao »sitnog buržuja« (s. 72.). Najodlučnije zagovara socijalizaciju zemljišta. Treba »ukloniti smetnje razvitku proizvodnih sila zemlje«. Nacionalizacija zemlje (t. j. pretvaranje zemlje u vlasništvo države), je — po Leninu — »najkonsekventnija buržoazna mjera, kako je to davno pokazao Marx (s. 81). Treba uništiti »srednjevjekovnu zemljoradnju« (»Srednjevjekovni je u Rusiji do današnjih vremena i vlasteoski zemljoposjed, a u znatnoj mjeri također i seljački posjed«, Lenin, s. 79.). Kao mjera za uništenje seljačkog posjeda i veleposjeda moguća je nacionalizacija zemlje, »koju su tražili više ili manje konsekventno svi predstavnici seljaštva od 1905.—1907. godine« (s. 80.). No nije dovoljno da se uništi priv. vlasništvo zemlje. Lenin kaže: »Posve je pogrešno mišljenje. da nacionalizacija zemlje ima uopće nešto zajedničko sa socijalizmom ili čak s izjednačenjem korišćenja zemljom« (s. 80.). Socijalizam hoće »uništenje robne privrede« (?). »Nacionalizacija je međutim pretvaranje zemlje u svojinu države, a takovo pretvaranje ni najmanje ne zadire u privatno gospodarstvo u zemljoradnji... Dok ostaje izmjena dobara, smiješno je govoriti o socijalizmu (s. 80.). Iz toga se vidi, da se za Lenina ne radi u tolikoj mjeri u agrarnom problemu o pitanju vlasništva zemlje, koliko o sistemu gospodarenja. Zato je komunistički pokret odbacio parolu nacionalizacije i unio u svoj program zahtjev za socijalizacijom, t. j. kolektivizacijom poljodjelstva, mašinizacijom i gospodarenjem na veliko (s čime je dakako u vezi i mijenjanje oblika vlasništva).

---

[10] Ilić, Vladimir: Agrarno pitanje, Zagreb 1935., S. 96.

Leninizam i stalinizam, kao naročiti smjerovi ruskoga marksizma (komunizma) kreću se putevima staroga agrarnoga marksizma, potpuno su protuseljački orijentirani i usprkos svih praktičnih neuspjeha ostaju kod svoje zablude. Agrarni je marksizam danas putokaz u radu svim komunističkim strankama na svijetu. One su dakle nužno sve protuseljačke, jer za njih, kao i za Marxa, seljak predstavlja »barbara«, a njegovo gospodarstvo »azijatski« i »sredovjekovni« način gospodarenja.

VIII. Revizija socijalističkog agrarnog programa.

Protivno komunističkim strankama, socijalističke su stranke velikim dijelom u svojim programima, ili još češće u svojoj praksi, razvile ideje agrarnoga revizionizma, jer je kod njih praktični smisao za agitaciju prevladao dogmatičnost. No i to im nije koristilo, jer je njihov duh ostao uvijek isti, tako da rijetko gdje nalazimo seljaštvo unutar socijalističkih stranaka, nego naprotiv u posebnim, seljačkim strankama, koje se s marksističkim oštro pobijaju i koje su im neprijateljske. U svojim poslijeratnim nastojanjima za reviziju agrarnoga programa, socijalno demokratska stranka Njemačke je predvodila i služila kao primjer svim ostalim socijalističkim strankama na svijetu.

Pokret za reviziju počinje odmah nakon rata na stranačkom saboru u Kasselu, gdje je g. 1920. sastavljena komisija od 9 članova, koja je imala zadaću načiniti nacrt novoga agrarnog programa. Taj je nacrt objavljen sredinom srpnja 1921., ali ga je socijalistička štampa općenito otklonila. Komisija ga je na to preradila i promijenjeni nacrt objavila koncem kolovoza 1921. g. No i taj je naišao na žestoku kritiku. Tako je na stranačkom saboru u Kasselu bilo već načeto agrarno pitanje, ali definitivno rješenje nije doneseno niti sada, niti na stranačkom saboru u Görlitzu (1921.). U Nürnbergu g. 1922. postavljen je samo akcioni program, dok je g. 1925. u Heidelbergu donesen općeniti program kao nadomjestak erfurtskog. On se osvrće i na agrarno pitanje, te je, po pisanju njegova komentatora Paula Kampfmeyera revolucionaran, jer vuče svoj korijen iz »Komunističkog manifesta« i stoji na temeljima čistoga marksizma. Od erfurtskog se programa heidelberški ipak bitno razlikuje baš u agrarnom pitanju, jer dok je erfurtski program započinjao konstatacijom, da mala gospodarstva idu nužno u propast, heidelberški naprotiv počinje riječima, da jačanje kapitalističkih velepoduzeća u industriji, trgovini i prometu (dakle ne i u poljodjelstvu, op. p.), sve više potiskuje malo gospodarstvo i smanjuje njegovo socijalno značenje.

Na stranačkom saboru u Kielu (1927.) došlo je konačno do izradbe agrarnoga programa, koji je prihvatio mnoge poglede revizionista. Socijalisti Hans Krüger i Fritz Baade[11] opravdavajući taj postupak priznaju otvoreno, da »poljodjelsko gospodarstvo već po svojoj povezanosti sa zemljom ne može nikada dovesti do jedne takve premoći velikog gospodarstva i sažimanja produktivnih snaga na jednom jedinom mjestu kao u industriji« (s. 4.). Oni priznaju prednosti malih gospodarstava kao

[11] Krüger, Hans und Baade, Fritz: Sozialdemokratische Agrarpolitik, Berlin 1917., izd. »Vorwärts«. S. 99.

i činjenicu da predviđena koncentracija u poljodjelstvu nije nastupila. Na temelju svih statistika od g. 1882.—1925., dakle za jedan period od gotovo 50 godina, zaključuju da »nema nikakove sumnje, da ne može biti govora o razvoju k velegospodarstvu i o svladavanju seljačkih gospodarstava u poljodjelstvu, najmanje u desetljećima u kojima danas živimo, i da se razvoj u poljodjelstvu vrši mnogo drukčije nego u industriji« (s. 5.). Krüger i Baade smatraju, da je diskusija o premoći ove ili one veličine gospodarstva znatno precijenjena i da u poljodjelstvu ima drugih isto tako važnih pitanja, koja se ostavljaju neriješenim. Zato je danas »agrarno pitanje za socijalnu demokraciju u prvom redu pitanje kruha i rada, a ne pitanje teoretske spekulacije o navodnim razvojnim tendencama veličine gospodarstva, a prije svega ne pitanje same agitacije« (s. 18.). Vidi se, kako socijalisti osjećaju svoj poraz na tome području i nastoje prenijeti borbu na drugu stranu, na »poboljšanje prilika u selu«, »razdiobu velikih gospodarstava«, »socijalizaciju latifundija«, »jačanje i osiguranje seljačkog gospodarstva i seljačkog vlasništva i t. d. (s. 19.).

IX. Kielski agrarni program i stav austromarksista.

Kielski agrarni program traži reformu zemljišnih odnosa, nastupa oštro protiv veleposjeda, koji se održao »razbojstvom na seljačkoj zemlji«, traži da se odstrani škodljivi monopol zemljišta i da se osiguraju mala i srednja seljačka gospodarstva. Praktično zahtijeva:

1. stvarno odstranjenje fideikomisa i onih velegospodarstava, koja prekoračuju optimalnu veličinu gospodarstava, njihov prelaz u ruke države i pojedinih pokrajina, uz odštetu;

2. eksproprijaciju šuma iznad 100 ha;

3. zemlje, koje pripadnu državi imaju se u prvom redu upotrijebiti za potrebe kolonizacije u njezinim različitim oblicima. »Dosadašnja seljačka gospodarstva moraju se kod toga štititi«.

4. »I osim ovoga ukidanja veleposjeda mora se svuda unapređivati kolonizacija u svim ovim oblicima i stvarati za život sposobne gospodarske veličine uz preduvjet da postoji mogućnost povećanja produktiviteta« (s. 93.).

No sve se to ima provesti ne u obliku vlasništva, nego u obliku nasljednog zakupa, rentnih dobara i sl., da se cjelini osigura zemljišna renta. Treba doduše omogućiti i gradskom stanovništvu, da u okolici gradova uredi vrtove i sl., ali uza sve to treba planski povećavati vlasništvo države, pokrajina, općina i t. d.

Obrazloženje ovog agrarnog programa, koji kao i svi ostali u svojim konačnim oblicima traži socijalizaciju, dano je među ostalim i ovim riječima:

»Duboka solidarnost interesa spaja radništvo s onim seljacima, koji sami rade. Unutar kapitalističkog društva znači borba za demokraciju za seljaštvo samoupravu sela, odstranjenje veleposjeda, pretvaranje gospodske države veleposjednika i kapitalista u sretnu i kulturnu državu radnika i seljaka. Time što se diže životni standart industrijskih radnika i što se radnik osigurava protiv osiromašenja radi bolesti ili starosti,

postizava se također poboljšanje preteškog položaja maloseljačkog stanovništva. Porast kupovne snage industrijskih radnika podiže potražnju najvažnijih proizvoda seljačkoga gospodarstva i osigurava im prođu i bolji dohodak. Pobjeda radnih masa grada i sela podvrgava veleposjed i velekapital vlasti društva i oslobađa podjodjelstvo od nesigurnosti i promjenljivosti tržišta i spekulacije. Daleko udaljeno od toga da potisne seljaka s njegove grude ili da konfiscira njegovo vlasništvo, osigurava socijalističko društvo seljačkim masama njihovo vlasništvo i njihova radna mjesta. Njegova borba vodi se protiv gospodskog vlasništva veleposjednika, a ne protiv radnog vlasništva seljaka i seoskih radnika. Ono odstranjuje izrabljivanje od trgovaca i bankovnih kapitala i stavlja ogromnu snagu društva svijesno i planski u službu podizanja materijalnih i duševnih potreba radnih masa u gradu i na selu« (c. op.).

Slično obećava i agrarni program austromarksista i švajcarske socijalne demokracije (1928.) seljaštvu osiguranje njegova vlasništva u socijalističkom društvu, iako je to samo po sebi kontradikcija, tako da čak i mnogi od sastavljača ovakovih programa ne vjeruju u ono, što napišu. Prema načelima socijalizma traži se u budućem od socijalista zamišljenom društvu, nužno socijalizacija *svih* proizvodnih sredstava, kolektivizacija proizvodnje. Ovakvi programi i uvjeravanja imaju cilj da bar *neutraliziraju seljaštvo*, da se ne upusti u borbu sa socijalizmom. Ili da se izrazimo marksističkom terminologijom, »*jedan* (je) *od najvažnijih zadataka socijalizma, da fašizmu presječe put do sela, da ga spriječi u njegovim namjerama, kako bi ovaj period fašističke reakcije bio što kraći, jer ako se fašizmu onemogući, da na selu izgradi svoju socijalnu bazu, onda će i taj period biti kratak*« (M. Magdić: Seljačko pitanje, »Socijalna misao«, br. 10., 1933.). Samo *zbog svojih stranačkih interesa*, a nikako ne zbog interesa seljaštva, ili općih interesa, socijalisti (a i komunisti) hoće ostvariti savez seljaštva i radništva, a »značajka je toga saveza *hegemonija proletarijata*, jer samo on kao klasa raspolaže svim mogućnostima za konsekventno i definitivno provođenje spomenutih zadataka«! (c. op.). Iako socijalisti priznaju »da marksizmu još uvijek nije uspjelo, da obradi svu problematiku kompliciranih odnosa, koji nastaju uslijed ovoga novoga stava« (c. op.) ipak hoće, da se predstave kao najogorčeniji branitelji seljačkih interesa.

Usprkos svega zastranjivanja bez svake je dvojbe, da je agrarni marksizam, bilo u obliku komunizma, bilo u obliku socijalizma, orijentiran izrazito protuseljački[11]. To dokazuje čitav njegov razvoj[12], tokom kojega marksisti nijesu napustili mišljenje, da je seljačko gospodarstvo osuđeno na propast. *Razlika je samo u tome, što neki žele tu propast ubrzati, a drugi prepuštaju evoluciji*, da

[11] »*Sozialdemokratie u. Agrapolitik*« (Schriften des Deutschen Landarbeiterverbandes Nr. 31), Berlin 1931., S. 54.

Tillmann, H.: Gegen die Sozialismus, für Privateigentum u. Wirtschaftsfreiheit, Berlin 1929., S. 30.

[12] *Cohnstaedt*, Wilhelm: Die Agrarfrage in der deutschen sozialdemokratie von Karl Marx bis zum Breslauer Parteitag, München 1903., S. 248.

ona izvede smrtnu osudu. I zato nije nikakovo čudo, da su se seljački pokreti u evropskim državama našli na strani protivnika marksizma i da je seljaštvo svojim oštrim prosuđivanjem uvidjelo, da mu u marksističkim redovima nije mjesto.

Vilko Rieger

KROZ GRADIŠĆE

Vrućina je. Vozimo ili bolje reći jurimo na kotaču divnom asfaltiranom cestom prema lijepom štajerskom gradu Fürstenfeldu. U daljini se vidi Gradišće, vide se njegovi niski brežuljci i žitna polja. Kad čovjek gleda na to nehotice pomisli da je u Slavoniji. Pa ipak to nije Slavonija, to je Gradišće ili kako Nijemci kažu Burgenland, kraj gdje žive Hrvati daleko od svoje domovine već preko 400 godina. U političkom smislu Gradišće više ne postoji; ono je razdijeljeno. Štajerska je dobila pod svoju upravu južnu polovinu, to jest 3 sreza, dok je Donja Austrija, sada službeno nazvana Nieder-Donau, dobila 4 gornja sreza. Gradišćanski Hrvati su razdijeljeni na dvije pokrajine, za njih se ne će više govoriti da nastavaju pokrajinu Burgenland, jer te pokrajine više nema.

Dolazimo u Fürstenfeld. U jednoj trafici kupujemo razglednice. Neki mladići gledaju na nas, osobito na moju ličku kapu. Jedan važnoga lica, zaključuje: »Das sind Ungarn«. Slične su nam se stvari i kasnije dešavale. Mnogi su nas pitali, osobito u bivšoj Austriji, da li smo Mađari, neki da li smo Holanđani, pa Francuzi, no nitko nas nije pitao, da li smo Hrvati.

Slabom cestom vozimo prema trgovištu Santalek (njem. Stegersbach). Susrećemo neku staricu. Pitamo je, da li ima ovdje u blizini Hrvata. Vele da ih ima, i mi malo kasnije nastavljamo veseli dalje put. Sretni smo, da ćemo tu u tuđini, tu u »nimškom oceanu« pronaći našu braću, koja tu žive već preko četiristotine godina, daleko od majke domovine.

Kasno poslije podne spuštamo se jednom nizbrdicom u Santalek. Srce nam burno kuca. Hoćemo li skoro govoriti hrvatski? Hoćemo li naći Hrvate?

Na natpisima trgovina i raznih radnji vidimo samo hrvatska prezimena. Svršavaju se na ch ili tsch (Popowitsch, Janich i t. d.) Mnoge pitamo, da li znadu hrvatski. Ne zna nitko. Žalosni smo. Gledamo sa tugom na te ljude, koji sada govore njemački. Prezimena su im hrvatska, nekad su njihovi djedovi i pradjedovi govorili hrvatski, oni su bili Hrvati, da oni su Hrvati bili ... Sada se osjećaju Nijemcima. U njihovim žilama teče možda mnogo hrvatske krvi, no ipak oni se više ne osjećaju Hrvatima. Hrvatska ih je izgubila. U našim dušama se kao teški malj pojavljuju pojmovi: tragedije, izgubljeni ... Oni nas gledaju kao na neke daleke i tuđe strance. Pa ipak, nekad smo bili jedno!

Upućuju nas na nekog gostioničara, jer da on znade hrvatski.

Gostioničar, imenom Novosel, jedva nam znade hrvatski kazati: »Dobar dan. Kako je u Hrvatskoj?«

Santalek je napola ponijemčen. Nekada je to bilo čisto hrvatsko selo. Seljaci još sada govore hrvatski. Oni su najotporniji.

Razočarani odlazimo iz Santaleka i jurimo prema Novoj Gori, gdje je naš poznati borac i narodni radnik Ignac Horvat.

Stižemo u lijepo selo St. Michel. Nekada je to bilo čisto hrvatsko selo, sada još samo starci govore hrvatski ... Na večer dolazimo u Pinkovac. Tu slučajno dolazimo. Cilj nam je naime bio Nova Gora. Susrećemo se s nekim seljakom. Na veliko naše veselje saznajemo, da je Hrvat. O, kako je lijepo u tuđini govoriti svojim materinjim jezikom!

Oko nas se skupile žene i djeca. Svima je drago što smo Hrvati.

Nikad mi se hrvatski jezik nije ukazao tako lijep kao te večeri u Pinkovcu. Svi nas upućuju da prespavamo u Pinkovcu u Hrvatskoj katoličanskoj školi kod učitelja Hrvata. Rastajemo se. Seljak nam pruža svoju žuljavu ruku. Kao nikada do sada. osjećam ljepotu hrvatskog pozdrava »Zbogom«.

Te smo noći prespavali u Pinkovcu, čisto hrvatskom selu.

Do ponoći smo razgovarali sa učiteljicom, njezinim mužem i nekim gimnazijalcem, koji se inače u Zagrebu školuje.

Drugi dan se dosta kasno ustajemo. Razgledavamo lijepu novu pinkovačku crkvu. Sagradili su je Hrvati svojim doprinosima i mogla bi da služi kao ugled Hrvatima u staroj domovini. Doskora napuštamo Pinkovce, selo gdje živi u njemačkom oceanu kao mali otok tisuću Hrvata.

Pola sata kasnije smo u Novoj Gori kod našeg vrlog svećenika Ignaca Horvata. Onih nekoliko sati provedenih u župnom dvoru u Novoj Gori ostaće nezaboravni za mene. Kako saznajemo od velečasnog Nova Gora ima preko 900 Hrvata i 300 Nijemaca. Crkva je lijepa kao sve gradišćanske crkve. U ugodnoj hladovini župnikove radne sobe sjedimo sate i sate, i pripovijedamo.

*

Po podne ostavljamo župnika Horvata i nastavljamo put prema hrvatskom selu Vincetu. Ostavljamo skromni župni dvor, žarište hrvatstva u Gradišću, ostavljamo tužnog srca hrvatskog borca Horvata. Sa sobom nosimo Horvatove prve knjige »Veliki i mali« i »Gradišćanke«, koje nam je dao za uspomenu i najnovije brojeve »Hrvatskih novina«*, glasnika gradišćanskih Hrvata. U duhu sve više gledamo crne oblake što su se nadvili nad lijepim Gradištem prijeteći onim tisućama i tisućama Hrvata. Još nam u ušima zvuče riječi jednoga od mnogih:

»Teška je sudbina svake narodne manjine. Ona se može održati kroz vijekove, no ipak postepeno nestaje i utapa se u moru tuđinaca«.

I ja nehotice pomislim na Santalek i Sv. Mihalj ... Dolazimo u hrv. selo Vincet. Kod kuće na radu oko staje zatekli smo mladog Hrvata, studenta X.

O, kad bismo mi u Hrvatskoj, u »staroj domovini«, kako kažu gradišćanski Hrvati, imali mnogo ovakvih studenata!

---

* Hrvatske novine izlaze u Železnu (Eisenstadt) u nakladi od 3000 primjeraka. Kalendar kult. društva se raspačava u nakladi od 2000 primjeraka.

Taj je mladić napravio na nas silan dojam svojom ozbiljnošću, radinošću i svojim poletom. Otišli smo u posjete župniku. Taj nas je revni svećenik i vrli hrvatski rodoljub jako lijepo primio.

Večer je. Vrijeme vrlo ugodno prolazi. U dalekoj tuđini mi s veseljem slušamo lijepu čakavsku riječ u mekom i umiljatom gradišćanskom narječju. Stojimo na groblju u blizini župne crkve. Krasan pogled na okolicu. Tamo na desno prema Mađarskoj vide se hrvatska sela Čajta i Čemba. Na lijevo na brdu je Sabara. Na onoj strani se nalaze takozvana hrvatska »vlaška« sela. (Podgorje, Rupišće, Bandol i druga.) Župnik nam priča, da je Ujević mišljenja, da su u tim »vlaškim« selima potomci starih romanskih doseljenika. Zanimivo je, da se tu nalaze mnoga talijanska prezimena (na pr. prezime Taliano). Kasnije pričamo sa vrlo simpatičnim kapelanom. On kao i student X. priča sa zanosom o svome lanjskom boravku u staroj domovini.

Kod župnika večeramo. Osjećamo se vrlo ugodno tu pod starim krovovima tog hrvatskog župnog dvora koji je, kao svaki dom u Hrvatskoj, i tu daleko u tuđini sačuvao hrvatsku gostoljubivost i prijaznost. On je žarište hrvatstva u ovom kraju. To je gotovo svaki župni dvor u Gradišću. Oko četrdeset hrvatskih svećenika su među gradišćanskim Hrvatima nositelji luči hrvatske svijesti. Bog zna šta bi se bilo već odavno dogodilo sa gradišćanskim Hrvatima da nije bilo svijesnih hrvatskih svećenika. Nedavno je umro jedan. Oplakalo ga je čitavo hrvatsko Gradišće. Bio je to župnik Jandrišević iz Čembe. Za njega Horvat u »Hrvatskim novinama« kaže, da je bio »stup katoličanskoga žitka i našeg hrvatskog naroda ...«

Istaknuti javni radnici osim župnika Horvata su još mnogi drugi svećenici. Osim četrdesetak svećenika gradišćanski Hrvati imaju oko 120 učitelja, oko 200 studenata, višeškolaca i preparandista, nekoliko advokata, liječnika i drugih. Imaju i naročito spretnih trgovaca, dok je obrtnika vrlo malo.

Drugi dan pun najljepših utisaka ostavljamo Vincet. Pred nama je oko 100 km puta do hrvatskog »grada« (tako gradišćanski Hrvati u šali govore) Velikog Borištofa (Gross Warasdorf). Put je bio dosta naporan. Opet dolazimo u čisti njemački kraj.

Bernstein krasno gorsko mjesto sa lijepim starim gradom i krasnim novim omladinskim svratištem (Deutsche Jugend Herberge), Lockenhaus sa starim gradom grofova Esterhazy i lijepim prošteništem. Sve to brzo prolazimo. Stalno vozimo uz obalu rijeke Güns, sve više prema mađarskoj granici. Dolazimo u neposrednu blizinu granice. Na cesti vidimo putokaz u »Köszeg 4 km«. Dakle evo nas u blizini mjesta, koje je zauvijek zapisano u hrvatskoj povijesti. Tu je naš Jurišić bio boj s Turcima.

Nalazimo se u srednjem Gradišću. U Donjoj Pulji razgovaramo s našim hrvatskim seljacima. Kažu nam da je to čisto hrvatsko selo.

Longitolj kamo smo, vozeći preko žitnih gradišćanskih polja, doskora došli, je također hrvatsko selo. Susrećemo nekog mališana. Pitamo ga njemački je li Hrvat. Najprije nas nepovjerljivo gleda, no kad smo mu rekli, da smo Hrvati iz Hrvatske, on potvrdi kimanjem glave, da je Hrvat.

Idemo dalje. Svuda okolo je ravnica. Polja se zlate od žita, koje je ove godine jako dobro urodilo. Odlazimo najprije jednom Hrvatu, koji nas dosta hladno prima. Boji se ... Kasnije je pozvao nekog našeg srednjoškolca. On i njegov kolega su nas jako lijepo i srdačno primili.

Do kasno u noć sjedimo i razgovaramo sa priprostim našim seljacima slušajući »Narodni radio« (stoji 30 RM za seljake).

Mladi bi se drage volje vratili ...

Drugi dan slušamo časnog starca župnika Meršića kako pripovijeda narodu o oskudici svećenika. Četiri hrvatske župe su prazne! Još jedna velika opasnost za gradišćanske Hrvate!

Gotovo ganuti slušali smo u crkvi stare hrvatske crkvene pjesme.

Poslije mise se razgovaramo sa župnikom Meršićem. Jako mu je drago što se može razgovarati sa ljudima iz Hrvatske.

Boravak u Velikom Borištofu (2000 Hrvata) bio nam je najljepši u Gradišću. Naši nas prijatelji mole, da još ostanemo, no ne možemo, jer se moramo žuriti dalje prema Beču, pa onda gore u Treće Carstvo!

Kad smo se opraštali dobili smo za uspomenu pjesme gradišćanskog hrvatskog pjesnika Mate Miloradića, svećenika, »Zibrane Jačke«. Tu su knjigu gradišćanski Hrvati prodali u nakladi od 7000 primjeraka!

Žalosni ostavljamo sutradan Veliki Borištof. Naši nas prijatelji neko vrijeme prate. Opraštamo se. Dugo, dugo nam mašu. Tako smo ostavili i taj hrvatski otok u njemačkom oceanu.

Veliki je vjetar. Jedva vozimo proti njemu.

Kroz njegov urlik kao da čujemo Miloradićeve riječi iz himne gradišćanskih Hrvata:

Hrvat su moj otac
I Hrvatica mat,
A ja sam njeva krv
I verni sin Hrvat!
Za moj hrvatski rod
Ću živit, ću umrit,
Zakriknut ću hura,
Da čuje celi svit!
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —
Gradišće nam je dom
Uz nimški ocean, ...
Na njem je mesta dost
Za naš maljački stan!
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Đuro Prpić, stud.

CROMWELL, LORD ZAŠTITNIK

Čini se da je ideje diktature* između staroga i novoga svijeta nestalo. Nema ni te ideje ni predmeta za nju. Srednji vijek nestaje u toj vrsti Vjekovne legende. Zašto? U prvom redu zato, što se feudalni sistem osnivao na skupu tako uređenih prava i dužnosti, da nije bilo mjesta za nasilnike. Hijerarhija zakonitih auktoriteta nije dopuštala nikakvih izvanrednih i nezakonitih sila. Značajno je uostalom da je Italija, gdje feudalni sistem nije nikada bio potpuno proveden, prva uskrisila sliku tirana u burnom životu svojih gradova. Sjetimo se samo drame *Lorenzaccio*.

Evo jednog zanimljivog slučaja. Gdje se pojavljuje prvi diktator suvremenog tipa? U Engleskoj. A što je Engleska? »Majka parlamenta«, zemlja, koja je sama prihvatila i initiranjem među druge raširila režim skupštinâ. Već se čini, da po Cromwellu možemo reći, da je diktatura pojava koja prati revolucije, demokraciju i parlamentarni sistem.

U XVII. vijeku su Stuartovići htjeli kopirati francusku monarhiju. Ali Karlo I. nije bio Ljudevit XIII., Buckingham nije bio Richelieu, a Englezi nijesu bili Francuzi.

Kralj i njegov miljenik imali su velikih odlika: plemenitost, darežljivost, stvarnu ljubav prema zemlji; ali su pokazali i smisao za raskoš, za otmeni i sjajni život. Budući da je za njihovo uzdržavanje trebalo mnogo novaca, to je smetalo engleske trgovce, koji su postali najbogatijim i najmoćnijim dijelom naroda. K tome neraspoloženju između kralja i građana treba dodati i jedan vjerski razlog.

Državna vjera bila je Visoka crkva, vrlo bliza katolicizmu. Trgovci su u City-u postali bogati, pa se u njima razvila želja za samostalnošću i za novcem. Oni su mrzili tu crkvu radi njezina načela o auktoritetu i radi njezine rastrošne liturgije.

Nije to bio pravi razlog, nego »rimska pokvarenost« i »papizam«, na što su se puritanci žalili zastirući lice rukama. Ipak je njihova vlastita pokvarenost bila gora, jer je škrtost gori grijeh od rasipnosti prema riječima biblije, iako zgrćući novac možemo slobodno zazivati Gospoda.

Oliver Cromwell je pripadao dobroj seoskoj buržoaziji. Ta je okolnost važna radi »vojničkog« dijela njegove karijere. Rođen u Huntingtonu 25. travnja 1599., živio je kao plemić, a jer je po prirodi imao dar vojskovođe, postao je vođom jedne stranke. Da se Cromwell rodio u City-u, imao bi tradicionalni smisao za trgovinu, te je vjerojatno da Karlo I. ne bi bio izgubio glavu na stratištu.

Govorilo se da je Zaštitnik slobodoumno proveo mladost. Kad bi to i istina bila, ne bi to bilo vrlo važno. Važnije je njegovo velsko (Wales) i keltsko porijeklo, kojim se djelomice tumači njegov misticizam, njegov fanatizam, njegov smisao za propovijedanje, njegova briga za spas duša,

* Knjiga J. Bainville-a Les dictateurs donosi kratke prikaze o pojedinim diktatorima već tamo od grčkih i rimskih vremena, pa do današnjih diktatura. Iz prikaza se vidi, da je J. Bainville monarhistički orijentiran, no to ne uništava vrijednost njegovim iznošenjima.

njegov karakter koji je više podložan strasti nego razumu. Zbog strogog života kojim je živio u Oxfordshiru postao je melankoličan, nervozan i žestok. Tako su ga njegovi suvremenici i opisali, takav je i u svojim djelima.

Oliver Cromwell je stupio u javni život 1628. kao poslanik Cambridge-a u Donjoj kući. Tu je ostao samo tri mjeseca. Kad je parlamenat bio raspušten, Cromwell se mirno vratio svojoj kući.

Sa svojom se obitelji nastanio u Saint-Yves, bavio se stočarstvom i priređivanjem puritanskih propovijedi, da se bori protiv kraljičina katoličkog utjecaja. Optuživali su naime dvor da je pod njezinim uplivom. Borio se i protiv sve veće moći Visoke crkve, koja je, kako su mislili protestanti, imala da doskora podvrgne Englesku Rimu.

U travnju 1640. sazove kralj ponovno, poslije prekida od jedanaest godina, parlamenat, jer mu je trebalo novaca, a nabaviti ga nije mogao bez njegova pristanka. Cromwell je u njemu zasijedao kao predstavnik Cambridge-a.

Već u prvim sjednicama izbije sukob između kralja i parlamentaraca. Kako su oni bili nepovjerljivi, a on ih s visoka gledao, nijesu se nikako mogli sporazumjeti. Dne 5. svibnja, Karlo sazove Donju i Gornju kuću, te ljutito i prezirno proglasi raspuštanje toga Court Parlement-a. Ta je skupština živjela samo tri sedmice.

Još jedanput se Oliver vratio kući. U studenome su obje kuće bile opet sazvane. Cromwell ide u London. Četrdeset mu je godina i još je sasvim nepoznat. Jedan njegov sudrug, sir Philip Warwick, ostavio nam je o njemu onu lošu sliku: »Obučen u jednobojnom odijelu slabo skrojenom; rublje mu je bilo prosto, a dug šiljast mač mu je visio kao prilijepljen uz bedro. Govorio je, dodaje sir Philip, s puno žara. Povod njegova govora nije bio baš previše razborit: branio je nekoga slugu koji je raspačavao letke protiv kraljice. Moram priznati da je pažnja kojom je ova velika skupština pratila ovoga plemića uvelike smanjila moje poštovanje prema njoj.«

Doskora su ozbiljnije stvari, dogmatske rasprave, pružile priliku poslaniku iz Cambridge-a da se istakne. U teološkim raspravama, kojima su se bavile komisije u parlamentu, Cromwell se služio nekim nejasnim i proročanskim jezikom, čime su se vrlo lako oduševljavali ljudi, koje je bila obuzela vjerska strast.

Razdor između kralja i parlamentaraca je rastao. Puritanci su kralja nazivali »oholim«, jer nije htio raspravljati s ljudima koji su svoje želje tumačili kao Božije zapovijedi; »ograničenim« jer ni u čemu nije htio odstupiti od monarhističkih načela. Sporazum je bio nemoguć. »Velika pretstavka« gdje su bile skupljene sve ove pritužbe razvila je još jače »Molbu pravâ« i bila je izglasana u studenome 1640.

Cromwell je u njoj imao velikog udjela zbog žestine kojom je podupirao prijedlog, da će poslanici biti svemoćni u borbi protiv monarha onoga časa kada parlamenat bude raspolagao sa zapovjedništvom vojske. »Parlamenat može pobijediti, govorio je on uglavnom, samo ako ima vojsku na raspoloženju. Nikoga ne možeš prisiliti ni natjerati s frazama i riječima. Treba vojnika i oružja.« Istina je, da engleski parlamenat nije imao zapovjednika koji je bio kadar da podigne vojsku i njome zapo-

vijeća i da sasvim dotuče redovnu vojsku, bio bi doživio istu sudbinu kao i sudski parlamenat Ljudevita XIV. čije su članove konjanici sproveli njihovim kućama.

U početku Cromwellove moći postojale su »gvozdene košulje« kao što je Mussolini imao crne, a Hitler smeđe košulje; sličnost koju smo već sreli i na koju ćemo još naići.

Cromwell je u ovim burnim danima zime 1641. godine osjetio da je kadar zapovijedati ovom vojskom. Njegov ga nagon nije varao. Njegova će se prava ličnost otkriti u ratu, pa se čovjek pita, zašto nije ostao u povijesti pod imenom generala Cromwella. Jasniji bi bio pojam o njegovom djelu.

Tek što je nastao potpuni prekid između parlamenta i krune, i što je kralj izišao iz Londona da se stavi na čelo rojalističkoj vojsci, Cromwell je svim svojim snagama stao raditi na organizaciji svih onih snaga koje su ostale vjerne parlamentu.

U rujnu piše: »Imam divnu vojsku. Duboko biste poštivali ove vojnike da ih poznate.« Osjeća se u njemu rođeni vojnik. On voli svoje ljude, bijesne puritance kao što je i on, koji traže samo da muče neprijatelja u ime svetih načela. Nametne im gvozdenu disciplinu. Poslije nekoliko sukoba gdje je sve zadivio, promaknut je najprije na čast pukovnika, a onda divizijskog generala.

U bitci kod Marston-Moora, 2. srpnja 1644., gdje se puritanska vojska sukobila s kraljevim četama, Cromwell je bio na desnom krilu sa dvije tisuće pet stotina ljudi pod njegovim zapovjedništvom.

Lijevo krilo i sredina su bili probijeni, Karlova vojska je već izvikivala pobjedu, kada Cromwell i njegovi pređu u protunapad i odnesu pobjedu. Od toga dana su ih nazvali »gvozdene košulje« i njihova se slava tako raširila, da je njihova prisutnost u nekom sukobu već unapred njima pripisivala pobjedu.

Kroz jednu cijelu godinu pobjedničkog građanskog rata rasla je slava Cromwella, ratnoga vođe. Parlamenat mu je dodijelio mjesto glavnog zapovjednika konjaništva. Cromwell je opravdao njegovo povjerenje porazivši kraljevske čete u Naseby-u, 12. lipnja 1645.

Prvi građanski rat je svršio sjajnom pobjedom parlamenta. To je bila Cromwellova zasluga.

Kroz tri godine on neprestano buni ljude protiv Karla I., u Westminsteru i u vojsci. Nastoji raspaliti ponovno građanski rat u namjeri da se dočepa kralja. On je shvatio da puritanska stranka ne će nikada moći nametnuti svoja načela, ako mu Karlo pobjegne.

Polazeći s toga stajališta on je logično došao do zločina od 9. veljače 1649., do »okrutne nužde« da makne monarha. Ta je nužda bila isto tako suvišna kao i okrutna. Na dan svoga smaknuća Karlo II., u dvadeset devetoj godini života bio je u Škotskoj proglašen kraljem od grofa Montrose; katolička Irska ga je priznala. Feniks monarhije oživljuje pred Cromwellovim očima. Kad je za vrijeme kraljevog procesa Bradshaw, predsjednik suda, izgovarajući optužbu, izjavio da govori »u ime općina sakupljenih u parlamentu i u ime dobrog naroda Engleske«, jedan anđeoski glas vine se s jedne tribine. To je bio glas smione lady Fairfax:

»To je laž; ni polovica, ni četvrtina engleskoga naroda. Oliver Cromwell je izdajica.«

To je bio osjećaj cijele nepuritanske Engleske. Stoga je već sutradan poslije kraljeve smrti još narasla smetenost u kojoj se nalazila zemlja. Nikada borba između sekta i građanskih stranaka nije bila tako zaoštrena kao u Engleskoj od godine 1650.

U času kada je postao gospodarem, Cromwell opaža da se skoro čitava Engleska okrenula protiv njega. I da nije bilo disciplinirane i fanatizirane njegove trupe, koja ga je štitila, bio bi brzo doživio istu sudbinu kao i kralj. Što je najgore, poteškoće su nastale među njegovim pristašama. Kada su gvozdene košulje krenule u rat, rekli su im, da će se uspostaviti raj na zemlji, to jest dobit će slobodu, jednakost, bratstvo, a naročito podjelu dobara. A rat se nastavljao u stezi i oskudici. Tada su gvozdene košulje postale izjednačivači i htjeli su sami uzeti dio koji im je pripadao. Oliverovo ugušenje je bilo brzo i neumoljivo. Kao što će Robespierre udariti po »pretjeranima«, on je ugušio u krvi svoju »divnu« vojsku i tako stvorio svoje carstvo od onoga što mu je ostalo.

On opet ima svoje sredstvo u ruci da nastavi svoj apokaliptički poziv. Irska i Škotska se pobune »u ime kralja«. On pređe u Irsku, raspaljen »krvoločnim bijesom« i u devet mjeseci stiša ustanak, u odlučnim bitkama kod Drogheda i Wexforda. Zatim dođe na red Škotska čiju vojsku potuče kod Dunbara i Worcestera.

Cromwell je pobijedio sve svoje neprijatelje. On kraljuje. Dobio je naziv lord Zaštitnik. Ima svu vlast. Što će učiniti? Ništa. Doslovce ništa; ne zna koji će način vladavine prihvatiti. On kaže, »da bi uređenje, koje bi bilo slično monarhičkoj vlasti, bilo vrlo zgodno«, i uspostavi vojničku vladu, koja je izgledala narodu mnogo gora od apsolutizma Karla I. Kada nezadovoljnici govore: »Borili smo se, da bi narod mogao dobiti vladu po svojoj volji«, Cromwell odgovara u svojoj tjeskobnoj nemoći: »Ali, gdje ćemo naći tu vrstu vlade? Kod episkopalaca, prezbiterijanaca, nezavisnih, anabaptista ilii egalitaraca?« U ovom se odgovoru vidi slabost engleske diktature.

Ali najveća ironija ove dogodovštine se nalazi u tome, što je na najveće poteškoće Zaštitnik naišao baš u parlamentu.

Cromwell je zametnuo građanski rat samo zato, da bi prisilio Karla I. da vlada s parlamentom. A sada i on sam priznaje da nije moguće ni do čega doći ako se čovjek pokloni pred ovom ustanovom. Kao obično odlučan, ne obazirući se na to da se još svi sjećaju nedavne prošlosti, oslanjajući se na svoje čete, a naročito na svoju vojničku slavu, uđe u Westminster 20. travnja 1653. i oštrim glasom reče zabezeknutim poslanicima: »Tā dosta je svega toga. Ja ću dokrajčiti vaše brbljanje ... Nije to ni za hasnu ovih narodâ, ni za dobro države da vi i dalje zasijedate ovdje. Izjavljujem dakle da raspuštam ovaj parlamenat.«

Poslanici su se razišli, a da se nijesu ni pokušali oprjeti, a Cromwell je, kao sprdnju, objesio na vrata dvorane za sjednice znameniti natpis: Iznajmljuje se soba bez pokućstva. Doskora je ipak osjetio da je sam, tako sam usred podijeljene zemlje, u kojoj nije htio slušati raspre, da je u očaju odlučio sazvati opet parlamenat.

Novo razočaranje! Svaki put kada poziva poslanike da prihvate nove mjere radi uvođenja reda, njegova se većina smanjuje, napadaji na nj postaju sve žešći i Zaštitnik svaki put opaža da je ta skupština nedorasla prilikama, zlonamjerna i lakomislena. Drugo zasjedanje nije potrajalo nego deset dana, a 4. veljače 1658. sazvani poslanici čuli su ove riječi: »Sve ovo ide samo u prilog škotskoga kralja ... Iz svega toga može izići samo zabuna i krv. Mislim da je skrajnje vrijeme da zaključimo ovo zasjedanje i ja raspuštam parlamenat. Neka Bog sudi između vas i mene.«

To je zadnja javna izjava Olivera Cromwella. On je na kraju svojih snaga i svoga života. Umire 3. rujna 1658.

Manje od dvije godine poslije toga Engleska je do iznemoglosti pozdravljala restauraciju Karla II. Golemi trud Cromwellov je doveo Englesku do uvjerenja da je jedan drugi Stuart bolje nego diktator.

Cromwell je zagazio u rat u ime slobode protiv apsolutizma, a pošto se dokopao vlasti, vidio je da je može zadržati i provoditi samo silom, po formuli .... »rekavši to, Ja, ili bolje Gospodin Bog, zahtijevamo od vas ...«. Tu formulu ne bi se nikada bio usudio upotrebiti bilo koji predstavnik božanskoga prava,a koja bi inače bila sasvim prazna da Cromwell nije imao na raspoloženju svoju dobru vojsku. To je dokazao i miroljubivi Richard Cromwell, koji je naslijedio svoga oca i nepobitno pokazao, da je i previše učtiv, da bi jašeći na konju prešao preko trbuha onih, koji nijesu bili njegova mišljenja. Tada se strovalio čitav »kromvelovski« sistem kao kula od karata, a Engleska se vratila k monarhiji Stuartovića.

Četrnaest godina nereda, građanskoga rata, ubijanja i tiranije služilo je samo toliko, da se ojača monarhija time, što se vidilo da je tisuću puta bolja.

Kasnije su Englezi mijenjali dinastiju. Ali se nijesu više dali u ruke kakvom junaku »gvozdenih košulja« ili »okruglih glava«.

(»Les dictateurs«, preveo **Dr. K. S.) Jacques Bainville** de l'Académie Française.

TJESKOBA

Samoća. Svuda teška noć i šumovi,
te zvijezde, što kroz daljine jure.
I crne slutnje nespokojno žure:
razapet će me žalosti i sumori.

Polusan. Bdijem. Mislim: to su umori
kad su mi sanje tronute, a sure.
Djetinji bol u meni šumi, šumori.
U srcu biju kasne, noćne ure.

Pa opet pale nade: modre ceste,
daleke staze preko snenih voda.
I stare tuge vraćaju se, češte

i ropstvo, mjesto da dođe sloboda
Tonem u dnima gusarskog broda
uz nijem trzaj bespomoćne geste.

Zvonko Kubar

L I S T A K

Književni prikazi

FIZIONOMIJA »MODERNE« LITERATURE

Prelistavajući sintetička djela Denis Saurata (1), Louisa Reynauda (2), Jacques Maritaina (2), Giovanni Papinija (4), a naročito dvije studije o problemima »moderne« literature, jednu od A. de Parvilleza (5), a drugu od Giovanni Colombo (6) i slijedeći perom uglavnom njihova razlaganja, složio sam ovaj članak ne toliko kao lični obračun sa pojavama moderne literature, koliko kao informaciju o činjenicama i pokušaj ispitivanja dubljih uzroka, makar u formi — »smionih hipoteza« (Parvilez).

Odmah na početku prodornoga djela, M o d e r n e s, Denis Saurat postavlja važno pitanje.

Slažemo se uglavnom, veli on, pripisujući klasičnoj literaturi kao dominantnu crtu poštivanje ili kult razuma. Kod romantikâ prevladava strast. A koja je oznaka naše epohe? Bez dvojbe traženje s e n z a c i j e.

Determinirati karakteristične crte jedne epohe, iz njenih fenomena shvatiti duh, koji je tumači i izražava, a da se ne zapadne u apstraktnu formulu, svakako je težak posao. Naročito kada se radi o jednom periodu, koji nastaje i previre u punoj mladosti svoga razvitka. Stoga dominantna oznaka ne znači ekskluzivna oznaka. Bilo bi pače apsurdno na samu jednu tendenciju navući ovo golemo i konfuzno vrenje. Uostalom razum, strasti i senzacije, ukoliko su ljudske, uvijek su i posvuda nazočne. Ne misleći zatvoriti ocean u bocu, ni jednu literarnu epohu u jednu formulu, ipak se može pitati, nisu li u nekom danom momentu izvjesne zajedničke crte kod najuplivnijih književnika vidljive i ne ravna li se po njima orijentacija većine duhova.

Upustimo se stoga bez skrupula, sa Denis Sauratom i ostalima, u pitanje o osnovnoj tendenciji, koja se manifestira kod evropskih pisaca, barem kod onih, kojih je utjecaj u posljednjim decenijima odlučan.

*

Predložene solucije, u našoj stvari, nisu ni tako brojne, ni divergentne. Dva djela različita po tomu, ali zato više komplementarna nego kontradiktorna, pristupila su problemu još pred desetak godina. Louis Reynaud je strogom jasnoćom upozorio na triumf jednoga niskog romantizma, i jednoga diletantskoga, skeptičnoga, amoralnoga, materijalističkoga egoizma:

»Ima skoro jedno stoljeće, pisac se, u nas, neprestano bavi samim sobom. (7) Previše se udaljio s puteva života. Literarno stvaranje se svelo na njegov vlastiti užitak, na njegovo vlastito zadovoljstvo, i misleći, da ga uveličava estetski, umanjivao ga je čovječanski.«

Reynaud nadodaje, da zlo nije samo literarnoga reda, nego socijalnoga i moralnoga:

»Francuska se literatura ne će obnoviti nego ujedno sa francuskim društvom, kada novi mlaz vjere prodre iz dubina naroda, kada skepticizam i materijalizam, koji je paraliziraju, ne budu protjerani iznenadnim strujanjem stvaralačkoga idealizma, kada moralni život preuzme u nas mjesto na koje ima pravo i koje je nekada zauzimao: prvo.«

Parvillez citira André Bergea, koji je u l'Esprit de la littérature moderne nagomilao tu i tamo ingenioznih opažanja o mladim piscima: njihov stav prema vanjskome svijetu, njihovu koncepciju putovanja, njihov ukus za minucioznu psihologiju, njihov kult sadašnjice, njihov pojam fantastična i humora, njihov nemir, njihovo odbacivanje vjere u ličnost. Naročito se zaustavlja na filozofskim i moralnim zabludama modernih pisaca približavajući se u svojim briljantnim i dubokim sudovima rigoroznoj sintezi Saurata, koji se tako rado zaustavlja na bitnome u »modernim« tendencijama, na kultu senzacije:

»Što traži moderni pisac? Senzaciju. Razum ga više ne interesira, prestao je vjerovati u strast i čuvstvo. Ostaje mu naslada. Dok traje naslada, vjeruje u nju. Kad jedan užitak splasne, on traži drugi.«

Slijede dokazni tekstovi, gdje Montherlant na primjer energično afirmira primat uživanja:

»Kaže se: predati se užitku to znači razonoditi se. Naprotiv. Budući da je užitak jedina istina, predati se drugoj stvari a ne njemu, znači predati se nečemu što nije istina, a to ipak znači razonođivati se, ne misliti na ono što te muči.«

Proust je također tamo povećavajuć negaciju našega ja; naša tobožnja ličnost nije nego raskršće, gdje se susreću i prestižu senzacije. Ista destrukcija kod Paul Valéry-a; duša nije nego iluzija:

»O moj vrijedni gospodaru, tijelo drago, nemam nego tebe!« a tijelo na svom putu izčezava, poput Narcisa što roni u fontanu, jer to su još senzacije, uvijek časovite, koje nam se ukazuju.

Od ovih senzacija kultiviranih i opisivanih od grupe — moglo bi se reći i škole — oktualnih pisaca, glavna je, bez dvojbe, seksualnoga reda. To je, po Sauratu »ona, kojom su moderni najviše zabavljeni« i ne taji, da su je prostudirali i obradili u najmonstruoznijim formama. Uostalom, to je logično. Ako je užitak najviše dobro, zašto da ga se ne traži tamo, pače u surovosti, ubojstvu i svemu, što draška i uzbuđuje živce? »Kult senzacije opravdat će sva djela«, i Proust »nema ni najmanje dvojbe da može eksistirati nešto, što se zove moral«. (Modernes, str. 75.) Nema nikakove odgovornosti.

Saurat nabraja nekoliko preteča ovoga pokreta: Vigny, Baudelaire, Hugo. I pita se, kakav se izlaz pruža modernima i kako Gide, Bremond, Alain riješavaju i kako kane riješiti ovu krizu. Kad je govor o pretečama, vrijedno je konstatirati, da dvadeseti vijek još uvijek počiva na estetskoj poziciji prošloga vijeka, to jest, da se moderna poezija vrlo rado hrani sa mističkim elementom romantizma, naročito onim, što je u razvoju iz njega proizašlo u formi nove poetske senzibilnosti nazvane »dekadentnom«, kojoj je otac i učitelj Baudelaire.

Giovanni Colombo se objašjavajući »Literarni XX vijek« naročito zadržava na dekadentizmu, jer u njemu je i otrovano korijenje moderne literature.

Fundamentalni princip dekadentizma je konstatacija opskurnoga svijeta u nama, jednoga dubokoga i neistraženoga regiona duha: podsvijesti. U dnu poezije zauzima mjesto sugestivna senzacija: pjesnici je analiziraju, pokreću, e da bi osjetili jeku ili miris nutarnjega misterija. Radi toga su dekadentni pjesnici neprestano nadvinuti nad svoje srce.

Takovoj poeziji trebaju više sugestivna i skoro magična nego ekspresivna sredstva. Među ostalima, ističe Colombo, dva najznačajnija: izražaj senzacije i muzikalno — evokativna vrijednost riječi.

Atribut »dekadentan« znači prije svega optužbu, kojom se htjelo upečatiti jedan smjer, koji je poeziju iz zdravlja i ekvilibrija snizio u stanje morbidnih senzacija i erotičkih eksaltacija. Ali baš iz te optužbe su pjesnici stvorili zastavu. Po vanjskim izgledima dekadentizmu se približiše buntovnici protiv socijalnih i etičkih zakona, ljudi melankolični i desperatni. U Italiji na pr. D'Annuzio, koji je najoštrije odbio vrijednosti razuma i morala, da prepusti sve svoje apsolutnoj

predominaciji senzacije, kojom je zagrizao u sve plodove života. »Jedina njegova muza jest senzacija«.

Dekadentizam je bio pokušaj, uostalom još ne završen, da se individualna punina zatvori u opskurno korijenje podsvijesnoga, preko kompleksnih i rafiniranih senzacija, sa sugestivnim sredstvima. »Senzacija bolesno kultivirana izolira čovjeka i zatvara ga u vlastitu individualnost, rasipa ga u artificijelnom raju, ali mu ne može dati cjelovito posjedovanje ličnosti«.

Makar Colombo veli, da se XX vijek otima dekadentizmu tražeći puninu žive ličnosti, ipak priznaje, da je talijanski XX vijek sa jednoga gledišta »još uvijek uronjen u dekadentizmu«.

To dokazuju i riječi Alexandre Arnaux-a, koji u svojoj P o é s i e d u H a s a r d (1934.) veli:

»Tko bi danas mogao jasno odijeliti stvari, slike od halucinacije? Događaji se nižu prebrzo, brže nego misao i razlijevaju se preko promatrača. Ako tražite veličanstvene konstrukcije, logične i uredne poglede duha, bacite u koš ovu knjigu izrađenu od krokija, odjeka i izljeva ... izaberite, da biste mogli tu obastati, kakovo manje hazardno stoljeće.«

Među najautentičnije reprezentate »modernih« ubraja Parvillez: Jean Giraudauxa i Paul Moranda. Sva snaga Giradauxa leži u senzaciji, odakle crpe intenzitet i svježinu smionih fraza, kojima izriče, da će »otkriti sakriveni razum zemlje i ključeve svoda nebeskoga« i unaprijed nam objavljuje, da se za njega »svako biće, svaka stvar naslanja više na boju nego na skelet«. Baš po njemu su neki i definirali literarni modernizam utvrdivši, da on kida sasvim sa prošlošću e da bi mogao izraziti forme objekata kao da ih prije njega uopće nitko nije opazio. Giraudaux u svojoj M o l i t v i n a E i f f e l o v u t o r n j u veli, da on živi izvan vremena, »u onom intervalu koji dijeli stvaranje od istočnoga grijeha«, pa nadodaje:

»Ja sam izuzet od prokletstva en bloc. Nijedna moja misao nije opterećena grijehom, odgovornošću, slobodom. Od svih ovih katastrofa, koje je izazvao grijeh perem ruke, jedini ja na svijetu nemam s time ništa ... Ja gledam starinsko pokućstvo svijeta kao što je Adam gledao stabla, jezera bez istočnoga grijeha, i moderno pokućstvo, telefon, kino, auto u njihovoj božanstvenosti.«

Paul Morand također, to je globe-trotter. U kakvoj golemoj duhovnoj opreci sa slavnim putnikom Pierre Lotijem, koji je pun strahopočitanja i uzbuđen stajao pred dimenzijama zemlje. Morand osvaja svijet; dođe, vidi i putuje. Tek što je mjesto opazio, čuo, okušao, ponjušio, dotaknuo, i to začas, ovaj zarobljenik senzacija kondenzira plijen u nekoliko naglih metafora i bježi, gonjen znatiželjom, koja nikada nije upoznala zastoja. Nije li baš na njega mislio Bellesort, kad je rekao:

»Putopisi proizlaze od kinematografske umjetnosti. Oni su trk u senzaciju. Pokazuje nam se jedno mjesto kroz zavjesu senzacija. Bezazleno nam se priča, što se vidjelo, što se osjetilo i što se mislilo ...«

Vanjskoj pokretnosti odgovara nutarnja rasutost, koju Morand konstatira u jednoj svojoj knjizi (R o n d - P o i n t s d e s C h a m p s - É l y s é e s, 1935.):

»Odmah poslije rata, među oscilirajućim dogmama, porušenim vjerovanjima i religijom znanosti, koja je došla pod stečaj, čovjek je barem ostao netaknut, pače uzvišen. Ali eto ovih četrnaest godina freudizma, proustizma, gidisma i pirandellizma rasuše snop elementarnih snaga; ljudska ličnost postaje plinovita, a tijelo se raščinja; tu nema više nego samo brojevi. Bitnost čovjeka, u svim vremenima i na svim mjestima identična u samoj sebi, bitnost, na kojoj počiva humanizam, a to znači trideset vijekova bijele kulture, nema više kredita nego u školi.«

Ovo listanje bi se moglo nastaviti i produljiti. Potvrdilo bi se samo, da sva ta grlata pretenzija noviteta nije nego »ekstremni produkt jedne duge dekadencije«, koda romanticizma. Viče se na sva usta o novom životu, a u stvari nam se ne otkriva drugo nego raspadanje lješine.

Giovanni Colombo analizirajući talijansku literaturu XX vijeka utvrđuje četiri goleme struje:

1. Crepuscolarizam (il crepuscolo = suton),
2. Futurizam,
3. Magični realizam,
4. »Čista poezija«.

Za »crepuscolare« je karakterističan sentimentalizam i plačljivost, često iskrena, tako da ih više žalimo nego im se rugamo. Gledajući u prošlost oni trpe gubeći ideale koji zalaze; guši ih osjećaj praznine i iskrivljenosti u nadutom svijetu D'Annunzijevu. Gledajući u budućnost ne vide nikakove zvijezde ni cilja, koji bi ih zvao; i tako zbunjeni kao djeca ostaju nasred ulice te plaču i umiru, jer ne mogu ništa učiniti. Jedan Corazzinijev stih upravo programatičan, glasi:

Io non sono che un picolo fanciullo che piange
Ta, ja sam samo mali dječak što plače.

Upitajte ih, čemu tolika plačljivost, predanje smrti, melankolija, odgovorit će vam:

Nino Oxilia: »jer se smrkava«; Sergio Corazzini: »hoću umrijeti jedino zato, jer sam umoran«; Guido Gozzano: »hoću da budem melankoličan, jer ne znam ima li žalosnije stvari nego ne biti više žalostan«. Negirali su život, jer ga nisu znali obnoviti.

Kolikogod je ovaj pokret bio iskren (dao je pače nekoliko sretnih poetskih momenata u stihovima Corazzinija, Martinija, Govonija, Morettija i Gozzana), ipak on nije u svojoj umornosti imao snage svladati dekadentizam D'Annunzijev. To će istom agresivnom snagom učiniti futurizam, kojega se ne može prosuđivati po danim djelima koliko po programatskim pokretima, jer on vrijednosti preokreće a ne rekonstruira, on je više u korijenju nego u plodovima, u idealima i programima Marinettijevim više nego u njegovim djelima.

Osnivaču su, koji je i najreprezentativnija ličnost, potpuno nepoznati nutarnji problemi duha. »U njemu nema osjećaja nego senzacija«, a sve su od neke krute fizičnosti, bez ujedinjavajućega središta, koje bi ih subordiniralo i sistematiziralo.

Colombo priznaje neke tehničke prednosti futurističkoga izražavanja, ali odmah se žuri da utvrdi, kako je futurizam nemoćan: fali mu čovječnost.

Pomanjkanje čovječnosti se otkriva u njegovoj nemoći da se doima, da gane; fatalna nesposobnost, pa čak i onda kada se nadima kao vrijednost- »Uništili smo mjesečevu svjetlost«. »Futurizam ne može biti čovječan, jer svodi život, a konsekventno i umjetnost na jedan fizički fenomen. Duh je apsorbiran u materiji, ili bolje nadomješten je energijom materije, specijalno električnom energijom«.

Pomanjkanju čovječnosti slijedi pomanjkanje konstruktivnosti. Gdje nema jednoga duhovnoga žarišta, koje uređuje i ujedinjuje, može tu biti neposrednosti, simultanosti senzacija, ali ne konstrukcija, ne sinteza u stanju višega duha. Marinetti razvlači žamor svojih senzacija duljinom pjesme, koja se zove Poema africano, ali ne stvara pjesmu.

A što se tiče magičnoga realizma Bontempellijeva, Colombo je kratak i odlučan:

Najviši iracionalizam Bontempellijev, njegov udar na mistički nad-realni svijet, gdje nema druge logike osim one sonambulizma, nikakova drugoga zakona osim onoga slijepoga zakona instinkta, svršava negacijom primata razuma u čovjeku, smještajući ga u opskurnu psihičku aktivnost podsvijesti, kao što je to učinio dekandentizam.

»Čista poezija« u Italiji hoće da bude duboka i nevina od svakoga okultnoga sentimenta. Po tumačenju predstavnika Ungarettija treba biti sintetičan, izraziti svoje vlastite senzacije, stvoriti svoj ritam, sa zvukovima i bojama svojim. Međutim, to sve što postaje tako ekskluzivno svoje, individualno, ostaje za drugoga isključeno i nerazumljivo. Nije li ovo zatvaranje u nepogrešivost individualne senzacije još uvijek dekadentizam?

Duh je izgubio svoju orijentaciju i lutajući kroz sve ekstreme traži novi

ekvilibrij. Sve je to »traženje nove duhovne antene«, ispitivanje i propitkivanje za put u punu i realnu ljudsku ličnost.

U istinu svi pa i najapsurdniji literarni pokušaji modernoga pisca pokrenuti su u želji za integralnim izrazom i posjedovanjem vlastite ličnosti. Ali nemojmo si praviti ružičastih iluzija. Dvije su solucije: Pirandellova i Papinijeva, Gideova i Mauriacova; Valeryeva i Claudelova.

*

Još jedna korisna opaska. Traženje senzacija, reklo se. Ali mi bismo rado nadopunili ovu formulu jednom drugom, pozajmljenom od André Berge-a: kult sadašnjice. Senzacija nas čini da dosegnemo jedan konkretan objekt, ili nam daje svijest nekoga afektivnoga stanja, ugodna ili neugodna, ona zadire u spoznaju i u osjećanje. Moderni pisci je kultiviraju, ali daju prednost sadašnjici, aktualnome i tu je vjerojatno izvorna snaga njihovih napora. Izgubivši svako pouzdanje u razum, zamrzivši sve što je hladno i čvrsto, ne vjeruju više u solidnost ideje, u trajanje strasti, u postojanost svoga ja. U ovom univerzalnom brodolomu, oni se grčevito drže jedinoga pojasa za spasavanje, koji im izgleda nepotopiv: psihološki trenutak, stanje aktualne svijesti. Uživajmo sat, minutu, čas, sadašnjicu, jedinu realnost, koja nam ostaje.

Ovaj apel skepticizma na uživanje jest oduvijek: vidljiviji je, kad zaprijeti katastrofa, kao i groznica pred noć, i radi toga ga toliki naši suvremenici čuju.

Drugi razlog priljubljenosti uz sadašnjicu jest bez sumnje akceleracija, što ju proizvodi ritam života (8). Ne jadikuje se samo od danas, čujte ovu oštru:

»Ova zemlja se nalazi u epohi prijelaza, to znači, da se ništa ne može proreći nego za danas, tako stvari idu brzo. Nestalnost javnih stvari vuče za sobom nestalnost pojedinačnih pozicija. Sve je ples i galop! Drame treba promišljavati tako brzo, da se tu više ne može ništa razumjeti: ne vidi se nego akcija... Sve se radi prema određenoj svoti: udružuje se za igru, za razgovor, a da se ništa ne kaže, za pušenje, za jelo, za pjevanje, za muziciranje, za ples...

Tko govori? Balzac, 1842. A znade se, koliko se od Louis-Philippa-a povećala rapidnost pokreta. Informacija je na poseban način uznapredovala gigantskim koracima: najprije štampa, pa kino i radio doveli su nam čitavi svijet do očiju i ušiju. Blazirani i znatiželjni htjeli bismo sve vidjeti i sve čuti. La Bruyére se rugao »prošlogodišnjem almanahu«, a mi bacamo u koš jučerašnje novine, jer ne vrijede za ništa, a događaji prošloga tjedna se izgubiše u ništa. Triumf sadašnjice i smrt razmišljanju, jer stroj za saznavanje je toliko narasao i toliko se komplicirao, da je sinteza postala nemoguća. Mnoštvo nas novela, slika, zvukova obasipa i guši. Kakvim sredstvom da se klasificira i zadrže ove preobilne akvizicije, od kojih naša zasićena memorija propušta veći dio u zaborav? Duh se zabavlja s ovim umjetnim plamenom, a na koncu ostaje opsjenjeni umor.

Borba sadašnjice protiv trajanju možda je neki revanš individualna na socijalne ugovore. Zakon, pravilo, tradicija, običaj neprestano su u opasnosti da se ukoče, to jest da ostaju zapovijedi, za koje više ne postoji raison d'être. Mladost se revoltira protiv svega što se govori u ime prošlosti, i što se reklamira kao trajno. Dodajte još, da su ovi anarhični instinkti podbadani od opće uznemirenosti, posljedice naučnih otkrića. Povećavajući moć svih, suzili su slobodu pojedinca. Duhamel ima pravo, svaki napredak stroja umanjuje aktivnost čovjeka. Ratovi nisu nikada bili destruktivniji. Koliko bizantinskih komplikacija radi jedne putnice!

Konačno, mi toliko volimo sadašnju senzaciju, jer smo izmoreni umjetnim, produkcijom u revijama, standard-formatima. Žeđa se za svježinom, spontanosti, fantazijom, nepredviđenim, prodornim. Iskren i naivan osjećaj se budi pred pojavom jednoga plavoga cvijeta podno zida armiranoga betona, i zaustavljamo se poput male djece, koja u ribnjacima gledaju crvene ribice i pitaju: »Je li istina, mama, da su žive? Radi toga smo oduševljeni crnačkom muzikom i drljanjem ima deset godina, (9)

Ako ispitamo ovu modernu težnju da se čovjek zatvori u sadašnjicu i da uživa najžešće senzacije, naići ćemo na jednu staru i ograničenu filozofiju, na hedonizam. Ova potraga za uživanjem, notirana ima nekoliko stoljeća, sačinjava najmaterijalniji, najbrutalniji i najgluplji život što može biti. Materijalan, jer fatalno, daje prednost tjelesnim užicima i pred duhovnim vrijednostima je nesposoban da uopće nešto prosudi. Brutalan, jer legitimira sve zločine. Glup, jer nema cilja. Proust odgovara svim mudracima i moralistima glorificirajući »vječni momenat«, senzaciju tako kompletnu i tako bogatu da nas stavlja izvan vremena; »nemoguće nam je tu naći išto drugo osim verbalne iluzije, prijevaru, kojoj je sam pisac prva žrtva.« (Parvillez).

Revija »La Vil« otvorila je 1935. anketu: »Što mislite, da li je francuska literatura danas podijeljena između dvije ili tri velike struje kao 1835. ili je ona konfuzna neodlučna i prepuštena nekoj anarhiji? Kakav sud općenito imate o njoj?« — Mnogi odgovorni insistiraju na konfuziji i anarhiji suvremene literature i vele da je nemoguće odrediti velike linije. Auguste Dupany misli, da se pod novim imenima danas opet nalazi kao pred jedno stoljeće klasicizam i romantizam. Mnoga se mišljenja slažu sa Sauratom. André Ménalrée veli, da većina suvremenih pisaca »ne zadovoljava u njihovoj funkciji. Potpuno su zaboravili svoju dužnost...«

Uostalom Europu je pred sedam godina obišao Gog i u strašnoj groteski otkrio »Tajne (duhovne) bolesti, od kojih trpi sadašnja civilizacija.« (10)

D. Žanko.

BILJEŠKE:

1) Modernes, Denoïl et Steele, 1935.

2) La Crise de notre Littérature. Des Romantiques è Proust, Gide et Valéry, Hachette, 1929.

3) Anti moderne, Ed. de la Revue des Jeunes, 1922.

4) Gog, Vallechi, 1931.

5) Ya-t-il une Littérature »moderne«? Études, 5 novembre 1935.

6) Il Novecento letterario, Vita e Pensiero, marzo 1938.

7) U Antimoderne J. Maritain pokazuje kako je čovjek, iza Luthera, Descartesa i Kanta, pozvan da se bavi sa sobom, počeo »obožavati samoga sebe kao da je on autor istine preko svoje misli i autor zakona preko svoje volje.« Odatle tendencija k universalnome rasulu. Ovaj pokušaj neposlušnosti nije nikakva novost, te datira još iz raja zemaljskoga; interesantno je međutim upoznati njenu aktualnu formu i točku do koje dotjeraše njena pustošenja.

8) »Poezija modernosti: ako nije kaos onda je ritam«. Tin Ujević.

9) U nas najdublje esejističko-poetska analiza moderne umjetnosti i modernoga umjetnika-čovjeka nalazi se u knjizi Tina Ujevića: Ljudi za vratima gostionice. Zagreb, D. H. K. 1938. Sam Ujević je najtipičniji predstavnik »modernih« pisaca u Hrvatskoj.

10) G. Papini: Gog. Str. 12.

PRILOG RADNJI G. PROF. POPARIĆA O HRVATSTVU GLAGOLICE

Vrlo me je obradovalo izlaganje g. prof. Poparića u Hrvat. Smotri o hrv. podrijetlu glagolice. On dokazuje, da legendama o Ćirilu i Metodu nemamo poklanjati vjere i da je glagolsko pismo staro hrv. pismo. Ćiril se i Metod nigda i nikad u Hrvata nisu štovali, a tradicija naša pripisuje izum glag. pisma sv. Jeronimu. Izvodi su g. prof. Poparića logični i prema tome možemo prihvatiti njegovu tezu »da do boljih i čvršćih pozitivnih dokaza držimo, da je glag. pismo bilo staro narodno pismo Hrvata, pa se stoga do danas i održalo samo kod Hrvata«.

Vrijeme je, da se mi ostavimo tuđe mudrosti i da se sami o našim stvarima brigamo kako da ih riješimo, bilo to na području teorije ili prakse. A ne da se

tuđa mudrost gnijezdi kod nas na našu štetu i primamo od svakoga mudrost, koja ide i na naš račun. Mnoge teorije imaju veze i s praksom i stoje narod gorkih muka, ako ih mora ispaštavati. Ovdje se o tome ne radi, ali se radi o tome, da branimo jedno naše dobro, jedno hrvatsko blago.

U broju 9. od rujna opet g. prof. Šegvić brani hrvatstvo glagolice (to je samo izvadak iz velike njegove rukopisne studije) i veli da je nemoguće, da bi jedan čovjek (Ćiril), pa makar bio i svet, u manje od godine dana izumio pismo i preveo i napisao svete knjige, posao za koji je Jeronim utrošio čitav život.

Ja ovdje želim samo neznatno pridonijeti potpunosti članka g. Poparića. Na str. 353 on spominje (izbrajajući sve potvrde za svoje tezu) i reformatora Primusa Trubara. Evo jednog teksta od jednog franc. humaniste, sklona reformaciji i progonjena do katol. teologa i Parlamenta na koji sam se tekst namjerio u svom studiju. Na čelu svog prijevoda psalama (1523., 1525.) piše Francuz helenista L e F e v r e d'E t a p l e s († 1537.) ovako: »Taj sveti Pavao nas uči, da se molimo Bogu... u jeziku, k o j i r a z u m i j e m o... Zato[1]) je i sv. J e r o n i m u s v o j o j z e m l j i D a l m a c i j i učinio, da se sve, malo i veliko, svećenici i ostali, mole Bógu samo u jeziku dalmatinskom.« Dakle ni ovaj učeni Francuz pristaša reforme i preteče Kalvina, ne zna za Ćirila i Metoda, i on ne pripisuje hrv. liturgiju svetoj braći, nego sv. Jeronimu.

Vrlo me veseli, da Hrv. Smotra ovom pitanju poklanja dostojnu i svake hvale vrijednu pažnju, pažnju, koja mora radovati svakog Hrvata.

S pietetom i zanimanjem pratit će zastalno svaki od nas dalnje rasprave o tako vrijednoj temi, tako dragoj hrvatskoj duši. Kao Primorac još kao dijete sam slušao svetu liturgiju glagolati, i to su prve uspomene moje vjere.

Zato me veseli i moj tako neznatni prilog pitanju postanka glagolice.

Dr. Drag. Čepulić.

Kazalište

ŠENOA-STROZZI: PROSJAK LUKA

Može se reći — sretan početak sezone! Najprirodnija i umjetnički najadekvatnija predstava 100-godišnjice rođenja jednoga tipično kazališnoga čovjeka kao što je bio Šenoa, svakako je kazališna scena. Pa iako njegov talenat, osim »Ljubice«, koja je bila postavljena prošle sezone, nije stvarno ništa za pozornicu diskretno, to je u snopovima svojih knjiga ostavio neiscrpivi majdan živih tipova hrvatskoga čovjeka i istinsku problematiku ove zemlje bilo na historičkoj, bilo na sociološkoj podlozi. Ova predstava je bila s više gledišta poučna: eto, u času najteže krize domaćega repertoira (docet prošle sezone), trebalo je samo malo dobre volje i teaterskoga nerva, pa da se iz jedne skoro zaboravljene pripovijesti prošloga vijeka izvuče toliko živih likova, toliko općeljudskih potresnih momenata, toliko prisno domaćega hrvatskoga jada i slabosti, toliko aktuelnih, vječno aktuelnih momenata, da se kao neko malo čudo odjednom rodila drama; tipična hrvatska, šenoinska drama! Nametnula se sama od sebe, izrasla prirodno i spontano iz stopostotno hrvatskoga milieua, nametnula se Šenoi, a po njemu i kazalištu; sa toliko iskrenih momenata uzbudila gledalište i vjerojatno je, da će spasiti i ovogodišnji domaći repertoir.

G. Strozzi je savjesno izvršio svoj posao, u umjetničkom redu inače tako nezahvalan i nezavidan posao; dao nam je čistoga Šenou i omogućio nam, da u osam dramskih slika na teatarski način doživimo svu moralnu i socijalnu dubinu našega sela. Dakako, roman je roman. To se osjeća u ovih osam slika. Šenoa je velik romancier! Radnja zasnovana na široko, polako i u bezbroj simultanih zapletaja teče

[1]) Ovo gledanje našeg humaniste je dakako protestantski obojeno.

i razlijeva se na sve strane kao poplava. Bez čvrsta korita kondenzirane akcije i ujednačena tempa, »Prosjak Luka« ima četiri-pet glavnih lica, četiri-pet samostalnih sudbina u samostalnim izrazima, čak je na granici velike opasnosti, da sam prosjak Luka izgubi karakter centralne figure i da se njegov duboko i fino, za Šenou upravo fenomenalno, izrađeni motiv »postajanje čovjeka« zaguši u neminovnoj scenskoj tehnici. Kolikogod je g. Strozzi naišao na mnoštvo krasnih i gotovih dramskih momenata, naročito u Šenoinu dijalogu, to se ipak vidi, da je Šenoa isključivo veliki romancier i da bi u slabijim rukama cjelina drame kao takove lako mogla propasti.

Lukino »postajanje čovjekom« ima opravdanih i ganutljivih poteza, ali taj prosjak skreće na lijevo, on upada iz prosjačke pustinje u svijet sa pokvarenom dušom, htio bi postati čovjek na račun tuđe propasti i to križanje čovještva njegova sa zlom namjerom njegovom mutan je psihološki proces, kojemu dramatizacija, čak ni Dujšinova interpretacija nisu mogle dati jasnoću. Luka se javlja na početku i na svršetku dugoga predstavljanja, inače je nevidljiv iza velike dramske jezgre, u kojoj dolazi do izražaja svađa dvaju seljaka, koji se radi sitnih međašnih kaprica zaboravljaju do ekstrema. Zovu fiškale, uništavaju se, mrze se, zaljubljenu djecu rastavljaju. Istodobno od Luke plaćeni seoski pisar, izrođeni tip propalice i zlobnika, uništava poštenom seljaku Lončariću blago i staju, ne bi li na bilo kojigod način Luka došao do Mare, koja voli Andru, sina od drugoga seljaka Pavlekovića. U parokaizmu Lončarićeva stradanja iza jedne teške političke skupštine, u kojoj susrećemo tipove gradskih politikanata, nažalost još uvijek aktuelne, Pavleković duboko potresen uviđa svoju zabludu, kaje se, izmiruje se sa Lončarićem, a njihova djeca se sretna uzimaju. Sada istom istupa iz pozadine razočarani Luka i desperirani pisar Mikica. Grizu jedan drugoga, ispaštaju grijeh, sunovraćuju se u bezdan totalne propasti, a lijepo selo Jelenje živi nadomak Zagreba svojim starim trajnim životom.

Makar se osjećala lagana nesigurnost prve predstave iza ferija, rijetko se kada u svim dijelovima igre davalo sve iz sebe. Bilo je tu uzornih glumačkih slika. Najinteresantniji je bio Nučićev seljak Pavleković, izrađen savjesnom Nučićevom minucioznošću do velike role. Bekov prosjak Mato u prvoj slici vanredan uspon ovoga simpatičnoga glumca. Cilićev seoski starješina dobar u starom Cilićevom klišeju. Novi nastup g. Maričića je ugodno iznenadio čvrstom muškaračkom gestom i svježinom mlada ljubavnika, a Joso Martinčević je realistički i do zadnje riječi ispravno izradio značajnu ulogu gradskoga politikanta. Čak i manje uloge su imali jače klase kao što su Grünhut (fiškal), Jovanović (ciganin), Laurenčić (kapelan) i Ilić (seljak Lončarić).

G. Strozzi je htio biti što iscrpiviji, pa je oduljio sa prvom i zadnjom, kao i predzadnjom slikom; dakle sa Lukinom sudbinom je bilo i umjetnički i scenski najteže. Inače u realističkom i simpatičnom scenariju Dr. Branimira Šenoe, naročito u odličnoj zadnjoj slici, u kojoj se u zaleđenoj sniježnoj noći sa Save vidi grad Zagreb, lako i prirodno su se smjestile sve slike Augustove pripovijesti. D. Ž.

PRIGODOM PONOVNE IZVEDBE »ČOVJEKA« PRED MARKOVOM CRKVOM U ZAGREBU

Veliki interes, kojim je i ove godine primljena u Zagrebu izvedba »Čovjeka« i onaj neodoljivi čar, što ga je proizveo sredovječni portal sv. Marka i uopće ambijenat staroga Markova Trga, upravo sliven sa idejom ovoga sredovječnoga misterija, sile čovjeka, da se malo dublje zamisli o problemu mističnoga u kazalištu, s posebnim obzirom na mentalitet današnje publike i današnjega glumca.

Ako dramatska umjetnost ima za cilj iznijeti na scenu prikazivanje života, dakako svedena na prirodu ove umjetnosti, to jest pojednostavljena, zbijena, sintetizirana i jasna života, u stilu i ritmu, koji sam život ne pruža, nemoguće je prihvatiti, da se u principu iz njena nacrta isključe odnosi čovjeka prema Bogu, njegova podložnost ili njegov revolt, kajanje, realno klasificiranje grijeha i milosti,

jer kazalište može pokazati sasvim realno i ono što život ne može. Nije suvišno spomenuti, da je teatar u svom izvoru bio religiozan, zalazeći otvoreno u nevidljivi svijet. U Grčkoj, u Indiji, u evropskom srednjem vijeku, u Dubrovniku. To je što je s vremenom i već odavna izgubio uspomenu svoga izvora. To je nažalost samo činjenica, ali nikakova korist. Dakako kritičari i autori su izjavili, da je religiozna drama pokazana. I kod nas se trubila ona apsudna stara pjesma: »Ne vraća se XX vijek u prošlost«. Zaboravljalo se pri tom, da u umjetnosti, u moralu i u religiji nema prošlosti, jer sve prikazano i bitno čovječje ostaje i živi, a čovjek je uvijek slobodan da se time služi.

Religijozna drama može procvasti kao i krepost. Ona nipošto nije vrijedna prezira, pače svi su spremni vjerovati, da je u samoj poganskoj zemlji u poganska vremena orijentacija tragedije prema božanstvu doprinosila, da se sačuva i uzdrži narod u onome, što su im običaji i zakoni nalagali u skladu sa najvišim redom. »Antigona, veli, Henri Gheon, pogledom uprtim prema gore, komunicirajući s Bogom preko bogova nametala je grčkim gledaocima duhovno pristajanje. Mogli bismo reći, da bez Sofokla kao i bez Sokrata, ne bismo imali ni Aristotela, ni Platona, ni onih, koji su ih slijedili... Kad je Euripid unio skepsu u bogove, pokopan je moral, religija, ali i tragedija«.

Poznato je, kako je kršćanstvo preuzelo baštinu tragedije u najčistijem obliku. Ono se ne će plašiti ekstezionizirati centralnu dramu, realnu dramu inkarnacije i otkupljenja na Križu, da je okruži vidljivim izgledom: ritmom, bojama, pjevanjem i t. d. Liturgija se pomalo formira, ona je zapravo prva režija na sceni i ona nas snabdijeva zlatnom vrijednosti najviše dramatske umjetnosti. Začudo kako je to zapravo čak i siromašni Oscar Wilde, onaj »ekskvizitni estet«, koji je u toploj čovječnosti svoga »De Profundis« napisao: »Ako čovjek posmotri sve to (Kristovu muku i smrt) sa čisto umjetničkog gledišta, mora biti blagodaran što najsvečanija služba u hramu prikazuje tu tragediju bez prolivanja krvi: mistično predstavljanje stradanja Gospodnjeg posredstvom dijaloga, kostima, čak i gestova; i za mene je uvijek izvor zadovoljstva i pieteta sjetiti se da se posljednji zaostatak grčkoga kora, koji je inače izgubljen za umjetnost, zadržao u ministrantima koji odgovaraju na riječi služećeg svećenika«.[1]

*

Iza liturgije i u organskoj vezi s njome javlja se misterij, »Teatar konvencije«, kako ga neki zovu, ali i realnosti, jer konvencija služi samo zato, da se vidljivo pojavi duhovna realnost (na pr. u »Čovjeku« Bog, Smrt, Djela, Vjera, Đavo). s kojom je ipak načunao evropski čovjek, pače i onaj humanističke škole.

U koliko nas naša materijalna i materijalistička civilizacija udaljuje od duhovnoga, prestaje interes za simbol, za alegoriju, za »čisti znak«, dakle za jedino sredstvo, kojim ulazimo u sebe, u abstraktne istine, kojima bi se mogla hraniti. Otrovani materijalizmom istjerali smo simbole iz kazališta, a srednji vijek je živio baš od njih, pače sredovječna scena je materijalizaciji duhovnih osoba na veliko dala mjesta: ideje, duševne sposobnosti, grijesi, kreposti i t. d. sve je to predstavljalo.

Ali najedanput se nešto dogodilo u evropskoj duši: nadnaravno opet dobiva ulogu.

Poznato je, kako je Salzburg dobio u programu svečanih igara u slavnoj Reinhardtovoj režiji stari flamanski misterij Elekerlyc, od kojega su Englezi napravili svoga Everymana, a Nijemci Jedermanna.[2] U priredbi Huge von Hofmannsthala stigao je Čovjek i k nama u prijevodu dr. Milana Bogdanovića. U Parizu ga je u teatru de l'Atelier prikazao pred desetak godina H. Gheon.

---

[1] Po prijevodu Izidore Sekulić, Beograd, 1915., str. 54.

[2] Zapravo je to Svatko, svatko od nas, čovjek. Francuzi su to izdali pod natpisom »Elekerlyc ou Monsieur Chacun«, a Hrvati »Čovjek«.

Centralna drama života svih ljudi uzeta je na scenu i moderna Evropa je zabezeknuta otkrila ponovno istinu o Spasu čovjeka. Ovaj alegorijski scenarij može na papiru izgledati hladan. Ali kada se utjelovi na pozornici, poprima dramatski intenzitet, koji se mjeri sa Macbethom. U našoj režiji Čovjek je u bogatom kostimu bio premalo ponižen pred figurom Vjere, koja je morala biti slavnija i nije možda u punini došao do izražaja problem pokajanja u sakramentalnoj formi, ali inače je izvedba bila na visini prvorazredne umjetničke priredbe. Uspjeh je bio potpuno osiguran.

Osjetilo se, da umjetnost nema granica i da je duhovna realnost bitna za integralni humanizam, pa prema tome i za integralnu ljudsku tragiku. Pokazalo se, da mi možemo sa konvencijom učiniti: da vidimo što god hoćemo i da doživimo čak i ono, što nije isključivo na ljudskom planu. Kad naš pogled susretne u kazalištu heroizam i igru naše sudbine sa tajnim pretincima, u koje ne ulazi nitko i ništa, duša osjeti svoj teren i tu ne pomažu prazne teorije materijalističkih mudraca.

Dakako Čovjek nije osamljen slučaj. I do nas u Zagreb je doprlo djelo H. Gheona i P. Claudela.

Ali moglo bi se ipak postaviti pitanje i glumaca i publike. Nije svejedno, da li drama djeluje na njih ili ne, a preko njih na gledalište u onom što je bitno, u prisutnosti duhovnoga, što je zapravo jedini raison d'être ovakova kazališta. A publika? Siromašna publika. Ona već nekoliko vijekova nije u kazalištu uopće čula spomenuto ime Božje. Polyeucte je iznimka, Phedre uzima masku antikne fabule. XVIII. vijek je otjerao Duh. Romantizam ne prelazi nikada pitoresktnost. U buržujskoj epohi, koja se opire svakom zakonu, svakom heroizmu, svakoj veličini, svemu duhovnome, Maeterlinch je počeo, ali je sve prebacio u prazan san.

Ništa, apsolutno ništa do Claudela i Gheona. Stoga, kolikogod je uspjeh Čovjeka simpatičan za našu epohu, za publiku bi se moglo reći, da se ona još ne zna uživjeti, ona zasada prima, rado prima i ne govori mnogo o tome. Šuti, jer duhovni procesi nijesu za javnost.

Značajno je i to, da je Čovjek bio u programu Hrv. kulturnog tjedna. Znak da deklamacija o narodnoj hrvatskoj duši i njenoj duhovnoj jezgri postaje već i život.

D. Žanko.

Socijalni pokreti

REZOLUCIJA KONGRESA PRAVNIKA

U programu osmog kongresa pravnika, održanog dne 11 i 12 rujna 1938 g., u Novom Sadu, stavljena je između ostalih i tema o problemu kodifikacije radnog prava. Referate o ovoj temi izradili su: Dr. Ivo Politeo, odvjetnik iz Zagreba, Dr. Milan Bartoš, sveuč. prof. iz Beograda, Dr. Stojan Bajić, priv. docent iz Ljubljane i Dr. Janko Köstl, zamj. ravnatelja mirovinskog zavoda iz Ljubljane. Referati su već prije bili publicirani u Spomenici kongresa pravnika.

Sekcija kongresa za kodifikaciju radnog prava na temelju ovih referata i diskusija podnijela je kongresu rezoluciju, koju je kongres prihvatio. Rezolucija glasi:

1) S obzirom da u kralj. Jugoslaviji nisu ispunjene sve potrebne socijalne i ekonomske pretpostavke za kodifikaciju radnog prava, Kongres nalazi, da još nije vrejme za kodifikaciju radnog prava.

2) Kongres nalazi, da bi sadašnje radničko zakonodavstvo, ne dirajući u njegove tekovine, radi lakšeg i točnijeg njegovog primjenjivanja trebalo tehnički skupiti u jedan zbornik čija bi se primjena imala najefikasnije osigurati.

3) Da bi se osigurala lakša orijentacija u pravnoj primjeni radničkog zakonodavstva, kongres nalazi, da bi trebalo osigurati stalno i redovito službeno objavljivanje odluka o primjeni ovog zakonodavstva, donešenih od strane sudskih i upravnih vlasti.

4) Kongres nalazi, da bi zakonodavni faktori imali da produže, da putem novih tekstova vrše stalnu intervenciju u korist zaštite radnika u radnim odnosima.

5) Da bi se otklonila današnja nedovoljna primjena radničkog zakonodavstva, kongres nalazi, da je potrebno:

a) stvoriti tečajeve za usavršavanje u toj materiji svih sadašnjih službenika, koji se bave primjenom radničkog zakonodavstva.

b) Uvesti na našim pravnim fakultetima katedre za radno pravo i zavesti obvezatne ispite iz te materije, kako na disciplinskim pravničkim ispitima tako i na sudskim i advokatskim ispitima, i napokon

c) primjenu radničkog zakonodavstva povjeriti prvenstveno funkcionerima, koji su svršili pravni fakultet.

U ovoj rezoluciji izloženo je dosta prijedloga, koji bi mogli donijeti znatan uspjeh razvitku socijalnog zakonodavstva, kad bi se barem i djelomično ostvarili. Među prvim stvarima, trebalo bi na našim sveučilištima stvoriti katedru za ovu granu prava, da mlađe generacije pravnika, koje će doći u praksu, budu prožete principima socijalnog zakonodavstva i njegove svrhe, što je osobito važno kod njegove praktične primjene. Poznato je naime, da je najglavnija svrha socijalnog zakonodavstva, da zaštiti socijalno slabijeg i da se u dvojbi ima odnosna pravna norma tumačiti tako, da je njezina ratio zaštita slabijeg. Međutim se ovo često, kolikogod izgleda na prvi pogled posve jasno, u praksi ne primjenjuje, te imamo presuda čak i najviših sudova, koje su donešene protivno duhu zakona i intenciji zakonodavca, koji je odnosnu pravnu normu donio, ali je nije primjerice posve točno stilizirao.

Sigurno je, da se kodifikacija može uspješno provesti uz suradnju ne samo pravnika-teoretika, nego i praktičara tek tada, kad postoje razvijeni pravni propisi socijalnog zakonodavstva sa životom i primjenom u praksi. Zato treba, kako se to ističe i u rezoluciji, da zakonodavni faktori izdaju odredbe u korist zaštite radnika u radnim odnosima. Znači, da se odredbe pojedinih zakona, koje su se u praksi pokazale nedostatne i za radnike i namještenike nepovoljne, imaju što prije novelirati (na pr. Zakon o radnjama). Radi lakše orijentacije i što točnije primjene imaju se sve odredbe ove grane prava skupiti u jedan tehnički zbornik.

Kao što je u interesu pravilnog i mirnog razvijanja privatnih odnosa među građanima, da postoje točno određeni propisi građanskog prava, tako isto je za današnje vrijeme za napredak i socijalni mir potrebno, da postoje propisi, koji uređuju službovne odnose radnika i namještenika i štite ih od samovolje i izrabljivanja ekonomski jačih.

Stoga razvijeno socijalno zakonodavstvo dobrim dijelom pridonosi općem miru i blagostanju.

Dr. P.

Nova adresa uredništva i uprave:

Zagreb, Nova Ves 40

Kroz revije i listove

ŽIVOT ISELJENE HRVATSKE

Hrvatski Radiša, broj 8 donosi više priloga o životu naših iseljenika u Americi. Tako o sudjelovanju Hrvata u ribarskoj industriji Britanske Kolumbije u Kanadi.

»Najveći dnevnik »Vancouver Sun« u Vancouveru u Britanskoj Kolumbiji (Kanada) izdao je koncem svibnja ove godine posebno izdanje sa vrlo opširnim prikazom industrijskog i trgovačkog stanja i razvitka napredne kanadske pokrajine na sjevernom Pacifiku. Posebni članak sa brojnim slikama ribarskih brodova i njihovih zapovjednika prikazuje doprinos naših hrvatskih iseljenika, iz kojeg se članka jasno razabire, koliko su Hrvati iseljenici poduprli veliki razvitak ribarske industrije u Britanskoj Kolumbiji. U tom članku među ostalim kaže:

Sa Hrvatskog i Dalmatinskog primorja, pred petnaest i više godina, doseli amo stotina ljudi, potomaka onih žilavih duša, koje su kroz stotine godina ribale u Jadranskim vodama, koje u duljini od 340 milja oplakuju Hrvatsku i Dalmaciju. Osjećajući poziv mora kada stigoše u Britansku Kolumbiju, pregoše da se izvuku iz kategorije poljskih pomoćnika i domognu mora i njegove srebrene žetve, kojoj su toliko vješti.

Devedeset posto ljudi ipak dovedoše svoje obitelji, pa uslijed toga hrvatska i dalmatinska ribarska kolonija sada broji preko 300 duša. Najveći broj njih žive u vlastitoj kući i oni sačinjavaju jedan od najpoželjnijih elemenata u životu ovoga grada.

Od malenog žira uzraste veliki hrast i danas se šaka ribara nalazi vlasnicima brodova, mreža, tvornica i alata u vrijednosti od 500.000 dolara (oko 24 milijuna dinara). Oni također posjeduju »trollers« (vrsta povraza sa kolom za lovljenje velike ribe na udicu) u vrijednosti od 10.000 dolara i imaju uloženo preko 40.000 dolara u razne vrsti mreža osim mreža torbarica. Kroz pet mjeseci njihovih ribarskih operacija oni potroše 16.000 dolara benzina, skoro toliko na razna ulja, a plate 16.000 dolara na osiguracijama.

Hrvatski ribari u Britanskoj Kolumbiji mogu da zarade svake sezone do 1,250.000 dolara (oko 59 milijuna dinara), ali pošto skoro svi domaćini imaju ovdje svoje obitelji, tek se oko 25.000 od ove sume šalje van zemlje svake godine, a ostatak se potroši u Britanskoj Kolumbiji, najviše u Vancouveru.

Pored većine koja se bavi ribarenjem za svoj račun, još se osamnaest Hrvata nalazi u službi Canadian Fishing društva.

Ribarski brodovi naših Hrvata i iz Hrvatskog Primorja i Dalmatinske Hrvatske tvore impresivnu flotu. To su sve jaki brodovi, sa jakom momčadi, koji u poznavanju obalnih voda Britanske Kolumbije ne ustupaju prvenstvo nikome, tko se bavi ribarstvom. U vremenima bilo kakve narodne potrebe, njihovo znanje i njihova ljubav za novu domovinu bile bi od neocjenjive vrijednosti.«

Isti broj donosi kratki pregled o Hrvatskoj Katoličkoj Zajednici — potpornoj organizaciji hrvatskih iseljenika u U. S. A. i Kanadi.

Kolektivna svijest hrvatskog iseljenog naroda u Sjedinjenim Državama Sjeverne Amerike i Kanadi, najjače se odrazuje u njihovim mnogobrojnim potpornim organizacijama, dakle ustanovama socijalnog karaktera.

Vrtoglavi tempo života i novi ambijenat u kojem se je našao naš iseljeni svijet, često puta u sredini naroda sa razvijenijom i jačom kulturom i civilizacijom, a gospodarski razgrađenim i neovisnim, diktirao je potrebu samoudruživanja u potporna, vjerska i prosvjetna društva, pa su tako nastale i naše dvije najjače hrvatske iseljeničke socijalne institucije, koje su ponos i dika našeg iseljenog naroda u stranom svijetu, Hrvatska Bratska Zajednica u Pitsburghu, Pa., i Hrvatska Katolička Zajednica u Gary, Ind.

Riječ je o mladoj instituciji Hrvatskoj Katoličkoj Zajednici u Gary, Ind. i o njezinom korisnom radu za naš iseljeni narod.

Osnovana je inicijativom zabrinutih rodoljuba, a među ovima prvim preč. g. D. Jesihom dne 12. listopada 1921. god. u vrijeme, kada je u mnogim hrvatskim iseljeničkim organizacijama počeo da protuvjerski i protunarodni duh, truje naš iseljeni narod.

Hrvatska Katolička Zajednica sa uspjehom djeluje već 17-tu godinu, te je trebalo mnogo muke, ustrajnog i žilavog rada, dok je došla do današnje visine. Sazdana je na tvrdim i neoborivim temeljima pozitivne vjere i narodnosti sa geslom »Sve za Boga i za Narod!« Vođena umom i značajem članova svog glavnog odbora, nije se iznevjerila ovim uzvišenim i plemenitim načelima, nego im predano i neustrašivo služi, doprinoseći uz to i svoje žrtve za životnu borbu hrvatskog naroda u starom kraju.

Hrvatska Katolička Zajednica imade danas 73 Odsjeka sa 4.844 članova i 50 Odsjeka podmlatka sa 3.049 članova podmlatka. Ukupna imovina iznaša 439.264 dolara ili ca. dinara 20,600.000.

U Saveznim Državama Sjeverne Amerike vodi se strogi nadzor i kontrola o radu dobrotvornih društava, te je svako ovakovo društvo dužno, da u određenom roku svake godine podnese vlastima svoje račune i izvješća na ispitivanje i kontrolu. Pronađe li nadzorna vlast, kakovu neispravnost, a napose da je solventnost društva ispod 100% to se obustavlja dozvola za rad.

Pred kratko vrijeme kupila je Hrvatska Katolička Zajednica od američke pošte zgradu za 54.000 dolara ili ca 2 i pol milijuna dinara, u koju je smjestila svoje urede.

U glavnom odboru Hrvatske Katoličke Zajednice nalaze se istaknuti javni radnici u našem iseljeničkom svijetu. Predsjednik je Grgur Rakić, tajnik Antun Paur, a duhovni vođa, čija je funkcija u Zajednici najvažnija, jer bdije nad izvršenjem njezinih ciljeva i zadaće, jeste ugledni župnik u Milwaukee, Wis., Rev. Ambroz Mišetić.

Hrvatska Katolička Zajednica izdaje društveno glasilo, tjednik »Naša Nada«, koje je ogledalo rada i napretka Zajednice, njezinih odsjeka i hrvatskih katoličkih župa. »Naša Nada« donosi također sve pojave koje zadiru u vjerski, kulturni, socijalni i ekonomski život našeg iseljenog naroda. Uredništvo glasila, kalendara i ostalih edicija vodi F. X. Kolander«.

Iz priloženog statističkog pregleda vidimo, da je u svim hrvatskim kulturnim i socijalnim institucijama u hrvatskom iseljeništvu U. S. A. i Kanadi, prema stanju od 30. lipnja 1937. godine, bilo na 1229 odsjeka 91.695 članova s imovinom od 9,525.579 milijuna dolara.

Hrvatska Tamburica, broj 7—8 donosi također mnogo priloga o životu Iseljene Hrvatske. U uvodniku I s e l j e n a H r v a t s k a u A m e r i c i (Mirko Cecić) čitamo među ostalim: »Mi smo više puta već ustvrdili, da su kulturne tekovine duhovne prirode neprolazne i snažne«...

»Glazba je govor osjećaja« — rekao je veliki češki skladatelj Smetana. — Prekrasna i puna sadržaja rečenica! Kako u glazbu spada pjevanje i sviranje — bilo na kojem glazbalu, to ovamo spada i naša — t a m b u r i c a. Pa kojim glazbalom naš narod najvećim dijelom izražava svoje osjećaje nego tamburicom? Imademo još nekoliko vrsta narodnih glazbala i sve mi volimo i sva su nam ona draga, no moramo priznati, da nam je tamburica nekako najvećma srcu prirasla i najdraža i to zato, jer je najraširenija, što dokazuje, da je u našem narodu najvećma obljubljena«.

»Naša su hrvatska iseljenička braća u Americi veoma raširila tamburicu. Nema gotovo malo većeg mjesta, gdje ne bi bilo tamburaškog zbora, ako se samo nekoliko njih nađe na okupu, bilo da rade zajedno u jednoj tvornici, bilo iz raznih poduzeća. Gotovo većina tih tamburaških zborova nastupa redovito bilo na radiostanicama, bilo na društvenim zabavama, ili priređuje samostalne koncerte, a sudjeluje i na zabavama društava ostalih narodnosti, koji se tim lijepim glazbalom

ne mogu podičiti«. U zadnje vrijeme počeli su idealni ljudi među našom braćom izdavati i svoj mjesečnik pod naslovom »Tamburitza News«.

Na drugom mjestu čitamo o velikom koncertu sa 200 tamburaša u Sjevernoj Americi.

»Na ovogodišnji Uskrs (17. travnja 1938.) u Ambridge-u, Penna., održan je koncerat, kakvog još nije bilo u hrvatskoj tamburaškoj povijesti s ove i s one strane Oceana. Nastupilo je zajedno 15 tamburaških zborova ili oko 200 tamburaša, sve same muške i ženske mladeži. Kako je zabilježeno, samo jednoč prije svjetskog rata nástupilo je u Zagrebu preko 100 tamburaša pod vodstvom Milutina pl. Farkaša i prošle godine na smotri u Osijeku oko 150 tamburaša«.

»Na koncertu je govorilo više odličnika od strane novinstva i predstavnika raznih društava, te američkih državnika od kojih je većina došla iz vanjskih mjesta«.

VODA U »PASIVNIM« KRAJEVIMA

Gospodarska Sloga, broj 18 donosi izvještaj o prilikama u selima Like i Sjeverne Dalmacije (Ing. agr. Jure Petričević: Treba narodu osigurati vodu). Među ostalim pisac veli:

»Kada se govori o pasivnim krajevima, misli se obično na nedostatak hrane, u prvome redu na nedostatak žitarica. Pored toga često se zaboravlja, da je od isto tolike važnosti i obskrba vodom za ljude i stoku. Kamenito tlo je nepodesno u većini slučajeva za svaku kulturu, a osobito za žitarice«.

»Radi nedostatka kiša ljeti, ne stradaju samo poljoprivredne kulture, nego i ljudi i stoka, jer presuše obično sva manja vrela, cisterne (čatrnje, gusterne) i bunari, koji služe za snabdjevanje vodom. Kad nastupi jača suša, prilike su u tome pogledu u Dalmaciji, Lici, Hrv. Primorju, Hercegovini i jednom dijelu Bosne vanredno loše. Snabdjevanje vodom znade negdje, i to vrlo često, biti takovo, da je do vode teže doći nego do kruha. Pitanje opskrbe vodom ovih krajeva ljeti je pitanje života, kojemu treba posvetiti mnogo brige. Prilike su negdje tako strašne, da svijet do najbliže vode treba ići i po 12 km. Lako si je zamisliti kako izgledaju stanovi, ljudi, pripremanje jela i uopće higijena u kući uz ovakove prilike. Za dopremu vode u ovim mjestima utroši se najviše rada.

Pomoći koje daju kadikad u svrhu obskrbljivanja vodom banovina ili država su obzirom na velike potrebe upravo neznatne. Dospije se tek u nekojem selu izgraditi cisterna, koja za najveće žege redovito presuši. Na nekim se mjestima grade i vodovodi«.

»No kod izvađanja vodovodnih mreža počinjaju se velike pogrješke i nepravde. To sam naročito zapazio u okolici Drniša, gdje će vodovod prolaziti samo kroz jedan dio sela u Zagori, dok će drugi dio sela i dalje morati ići na slapove Krke (tamo i natrag 24 km). Kad se radi o milijunskim izdacima i trajnim gradnjama, ne bi se smjele činiti ovako velike omaške.

Ako bi sve pasivne krajeve htjeli opskrbiti vodom pomoću vodovoda, trebalo bi za to utrošiti sigurno nekoliko stotina milijuna, ako ne i mnogo više. A i izvađanje cisterna dođe dosta skupo kao i gradnja higijenskih bunara«.

»Dr. Stjepan Filipović, prof. poljopr. šum. fakulteta u Zagrebu, koji se tim pitanjem bavi čitav niz godina uvjeren je da današnji pasivni krajevi ne bi uopće bili pasivni, kad bi bilo dosta vode. On misli, da bi se otvaranjem podzemnih voda moglo natapati i veće obradive komplekse tla, te bi tako u pogledu gajenja kulturnih biljaka kao i držanja stoke nastupile neusporedivo povoljne prilike«.

»Narodu treba dati u prvom redu vodu, da može napojiti sebe i stoku, te barem jedanput dnevno oprati ruke. Ne znamo da li je itko od onih, kojima je dano da raspolažu narodnom imovinom, posjetio sela ličke i dalmatinske goleti, te osjetio što znači žeđ, kada se gotovo ništa ne daje, da se ovaj kraj spasi od suše«.

JEDINSTVO MUSLIMANSKOGA ŽIVOTA

Muslimanska Svijest, broj 51 donosi zanimiva razmatranja pod naslovom: »Muslimanska vjerska i politička zajednica« od svoga urednika Ekremova. Među ostalim veli:

»Mi muslimani u Bosni i Hercegovini od davnina smo se osjećali posebnom grupom i kao takvi nastupili u javnom životu. Svi jednakog nacionalnog porijekla, vezani čvrsto za zemlju pradjedova mi smo od primitka islama isti uzeli kao osnovicu formiranja naše zajednice. Nu od prvih vremena pa sve do danas nije to bila samo i isključivo vjerska zajednica, vjeroispovijedna općina koja se je brinula jedino za bogoštovne stvari. To je bila zajednica koja je kao kolektiv nastupala svugdje u javnom životu, koja se je brinula o svemu što nam je trebalo. Organizirana u okviru islama kao religije, naša je zajednica davno prekoračila svoj strogo konfesionalni okvir. Razvila je svoje ideale i svoje ciljeve u svim pravcima društvenog nastojanja, stvorila nazor na život i svijet, stvorila strogo provađanu ideju da u Bosni i Hercegovini odnosno u državama koje su ove pokrajine držale u svojoj vlasti, muslimani u svakoj prilici nastupaju zajednički preko svojih predstavnika«. »Ova naša zajednica iz godine u godinu, iz decenija u decenij, imala je razne vođe i razne predstavnike, a isto tako i razne zadatke u pojedinostima i razne opasnosti i neprijatelje. Nu glavni i jedini zadatak bio je i ostao je: osiguranje slobodnog ispovijedanja Islama u ovim krajevima i bolji život muslimana i kao pojedinaca i kao zajednice. I taj je zadatak permanentan, ta je borba stalna, tako da se ne može govoriti o uspjehu, jer borba traje sve dotle dok traje i zajednica. Glavni uspjeh je u tom da smo se održali. Naša zajednica redovno je, jer nije moglo drukčije biti, istupala i na političkom polju. Tu su se vodile glavne borbe, — s promjenljivim uspjehom, — za održanje i bolji život. Ne postoji i ne može postojati posebna vjerska i posebna politička zajednica bosansko-hercegovačkih muslimana, koje bi se međusobno razlikovale. One su jedno, one su kolektiv u koji spadaju i kroz koji govore i djeluju svi muslimani do jednog, ma oni i lučili vjersku pripadnost od političke. Razlika je samo u ličnosti predstavnika. Ima ljudi koji su dobri muslimani ali politički neće da pripadaju ovoj grupi koja predstavlja isključivo muslimane. Nu to ipak ne udaljuje spomenute od zajednice, oni ipak vode muslimansku politiku, samo se razlikuju u taktici i načinu. Držimo da u Bosni i Hercegovini nema muslimana koji bi svijesno radio protiv muslimanskih interesa u bilo kom pravcu; ako djeluje politički izvan muslimanske grupe, ipak se on bori, za muslimansku zajednicu. Ipak se on, makar i kasno, vraća zajednici«.

»Naša vjerska zajednica, koju pretstavljamo mi svi, je naša velika vrijednost, koju treba čuvati i unaprijeđivati«.

»Ima načina da se svi opravdani prigovori uvaže i iz njih povuku stvarni zaključci i isti potpuno provedu bez štete po zajednicu. Lako je ispravljati kad se ima na čem ispravljati. Bolje je nešto što se već ima preurediti kako treba, ispraviti i dotjerati, nego postojeće razarati bez sigurnosti da će se stvoriti nešto bolje. Ono što smo naslijedili od očeva treba predati unucima ako ne bolje a ono nipošto gore nego jest«.

»Ima načina da se obzirom na nastojanja i rad naše zajednice u vjerskom, političkom, kulturnom i svakom drugom pogledu uvaže svi opravdani prigovori i uklone sve smetnje i svi nezgodni ljudi, ali postojanje tih smetnji i takvih ljudi ne smije nipošto biti razlog cijepanja zajednice, makar se pri tom imale i najbolje želje. Jer mutna vremena stoje pred nama, imamo i previše briga za budućnost a da bismo smjeli dozvoliti razdor među nama samim. Naša zajednica nije ničiji miraz i ničija lična svojina, nego vlasnost svih nas bez razlike. Ona je izraz našeg kolektiva, stoga svatko ne samo da ima pravo nego i mora voditi brigu o njoj. Svaka će se pogrješka lakše ispraviti, svaka smetnja, svaki nezgodan čovjek lakše ukloniti suradnjom u zajednici, nego razdorom izvan zajednice. Ne može i ne smije u našoj zajednici biti ni povlaštenih ni odbačenih«.

»Ne smije u našoj zajednici biti faktora koji bi priječili priliv zdravih mlađih snaga voljnih da rade za dobrobit zajednice, jer ta smjena uzima na svoja leđa brigu o budućnosti. A posve je prirodno, da se mlađi u nazoru na život i svijet, u taktici i načinu rada razlikuju od starijih. Nu glavno je da su složni u glavnom cilju: koristiti Islamu i muslimanima«.

»Naša je dakle zajednica ne samo opća nego i trajna«.

»Nikakve političke kombinacije, koje su samo prolazna forma, ne mogu uništiti jedan fakt koji je trajan i trajno živ. Još manje to može činiti kakav nasilan akt ili presija«.

»A svi prigovori, sve kritike, u koliko su opravdane, najbolje će se čuti i najdjelotvornije izvršiti u samoj zajednici. Od prolaznih pogrješaka ne smije se praviti trajna šteta. Tko to čini taj je neprijatelj Islama i muslimana«.

RAD KULTURBUNDA U HRVATSKOJ

Istina (Brod), broj 106 nastavlja sa zanimivim podacima o radu njemačke narodne manjine, pa među ostalim veli:

»Glazbeni odsjek Kulturbunda dao je njemačkom narodu svojim pučkim glazbenim radom osobitu životnu formu. Spomena su vrijedni tečajevi za glazbu, zborovođe i glazbene voditelje grupa za mladež i glazbeno nadarene mladiće«. Javne pjevačke satove održao je glazbeni odsjek prošle godine u više od 20% općina. Napose se ovdje ističe pjevačka svečanost u Heufeldu«.

»Kulturbund je svjestan, da glazbena djelatnost ima odlučujuće značenje pri učvršćivanju i oblikovanju njemačkog naroda. Kako kulturni tako i glazbeni rad vrijedi za cio narod. Cilj glazbenog rada jest taj, da Nijemci budu narod pjesme — u spoznaji, da takav narod pokazuje izraz volje za životom. U svrhu provađenja planskog glazbenog rada, glazbeni odsjek počinje kod mladeži suvremenom pjesmom, odakle vodi put pučkoj pjesmi sviju vremena.

Zato se nastoji mladiće i djevojke glazbeno nadarene, godišnja jedamput ili dvaput u svim okružjima podvrći logorovanju za glazbeno školovanje«.

»Zborovođe i glazbeni voditelji mladenačkih grupa pozivaju se svake godine na takav zajednički logor za glazbeno školovanje, da jedinstveno prorade cio radni materijal za narednu godinu«.

»Na taj način će se podići ugled pjevačkih društava, da se mogu izgraditi kao stvarni kulturni faktor nijemstva.

Prošle godine priređena je u Breslavi (28. VII. do 1. VIII.) velika njemačka pjevačka proslava, na kojoj je nastupilo i izaslanstvo 270 njemačkih pjevača iz svih županija države. Ističe se, da je grupa naših Nijemaca bila najjača od svega inozemnog nijemstva te je poslije festivala napravila kružni put po čitavoj Njemačkoj.

Važna je djelatnost Kulturbunda istraživanje domaće povijesti i obradba njemačke nacionalne etnografije, narodoznanstva (Volkskunde).

Nije dosta, veli izvjestitelj u pregledu rada Kulturbunda za g. 1937, da se hrvamo za svakog pojedinog njemačkog čovjeka, već mi moramo svakome dati ponosnu svijest da pripada jednoj zajednici, koja se prikazuje u časti pred poviješću sa svojim pothvatima. »Istom kad staza naše narodne grupe postane svima živom sviješću, moći će se provesti obrađivanje sviju grana na velikom području naših zadaća u okviru švapsko-njemačkog kulturnog Saveza uspješno, snažno i uvijek na vrijeme. Izvori snage, koji budu otvoreni narodoznanstvenim istraživanjima, ne će služiti samo našoj narodnoj grupi za njeno produbljenje sa tlom zavičaja i sa vlastitom zajednicom već oni vode u veliku kulturnu zajednicu njemačkog puka uopće. Ako mi narodoznanstveno radimo vršimo najljepšu službu za naš narod«.

Radna zajednica našega nijemstva uzela si je za veliku zadaću, da razvija svoju djelatnost u radu za domaću povijest, narodoznanstvo, studij obitelji i književnost.

U svrhu sačuvanja i unapređivanja umjetnosti, koja potiče iz naroda i prislanja se na zemlju, Kulturbund se obratio na mnoge obrtnike i skupio mnoge značajne proizvode njemačke sitne umjetnosti. Tako je Kulturbund poslao izvorne proizvode od desetak obrtnika (posude, lonce, upotrebne predmete) bavarskom zemaljskom muzeju u München, odjelu za umjetni obrt, gdje su izloženi kao dokazi njemačkog pučkog umjetnog obrta i priključeni putujućoj izložbi.

Odbor Kulturbunda ima na raspolaganje 2 projekciona aparata za sve vrste struje, te dva aparata za stojeće filmove i diapozitive, te aparat za prenošenje slika i predavanje. Stojeći filmski aparat daje savez na upotrebu uz odštetu od 20 D i za slike 5 D sa tekstom predavanja«.

»Aparati su upotrebljeni u prošloj godini u 52 i filmovi u 156 slučajeva.

Obzirom na sve više rastući broj mjesnih grupa posvećuje se briga za propagandu njemačke štampe, kao posrednika između članova i Saveza. Tako oba njemačka novosadska dnevnika Deutsches Volksblat i Deutsches Zeitung donose izvještaje Kulturbunda u posebnoj rubrici, a slike njemački ilustrirani tjednik »Bilderwoche«. U »Bundesmitteilungen« saopćuje savez najvažnije obavijesti i načelne članke za odbornike.

Savez šalje u sporazumu sa tiskarskim i nakladnim d. d. (Druckerei und Verlags A. G. Novi Sad) na siromašne mjesne grupe u Slavoniji, Kočevju i Bosni 71 primjerak »Njemačkih Novina« besplatno, a 35 novina, koje Savez dobiva, šalje čitaonicama mjesnih grupa.

Savezno s našim zadnjim člankom navodimo da brodska njemačka organizacija broji oko 250 podupirajućih članova, a aktivnih oko 40, ali ne pripada novosadskom već osječkom središtu, koje okuplja još oko 80 drugih mjesnih grupa u Slavoniji pored tamo naznačenih članica novosadskog saveza«.

MOLIMO PRETPLATNIKE

da nam pošalju pretplatu,

jer smo pri koncu godine.

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Nova Ves 40.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 11 STUDENI 1938. GOD. VI.

ZAKON ODGOVORNOSTI

Mi znamo za vrlo malo zakona, koji vladaju u ljudskom društvu, no sigurno je ipak jedno, da narav društva ne trpi samovolju i rad bez odgovornosti, što zapravo znači, da društvo na neki način sili svakoga pojedinca, i svaku zajednicu da svoj rad upravlja po nekim opće čovječanskim principima, kao i zahtijevima, koji najviše odgovaraju jednoj zajednici; u protivnom slučaju snosit će posljedice. Dakle, u odnosu prema nekim principima (objektivnim) i zahtjevima (subjektivnim), kao i prema posljedicama, može se odrediti i postaviti odgovornost nekoga čovjeka i nekoga rada u jednoj zajednici.

Problematika odgovornosti naročito je bila važna u nedavnim teškim međunarodnim sukobima. Stoga je zanimivo promotriti, koliko se naravno može, kako je koji državnik i narod shvaćao odgovornost u ovim teškim danima. Vrijedno je ispitati, koji su principi bili na prvom mjestu, a koji na drugom i na zadnjem, kako je koji narod proživljavao principe, zahtjeve i sukobe.

Stvar je dakle u tome, da se utvrdi problematika odgovornosti u prilikama, u kojima se nije moglo govoriti koješta, kad je fraza prestala biti forma, no je bila uvijek tvrdi i kruti sadržaj. Osim toga riječ odgovornost čuli smo iz usti sviju državnika, što očito znači da je svaki od njih proživljavao čitav svijet misli, osjećaja, načela, odluka i odnosa u izvanrednoj naglašenosti.

Da vidimo, što je to odgovornost Hitlera, Mussolinija, Chamberlaina, Daladiera, Staljina, Beneša, jer to je onda zrelost i odgovornost svijeta. Historijska analiza nedavne odgovornosti može nam odrediti moralnu i intelektualnu sposobnost svijeta, spoznaje i ideje, koje vladaju svijetom, kao i zakoniti proces, koji se pojavljuje u našoj sadašnjici kao historijska aktualnost, nužnost i neminovnost.

Da se upozna slika i stanje svijeta, ne može se ispitivati sve moguće ljude, ne može se ni vršiti glasanje, nego se mora pogledati u proživljavanje najodgovornijih časova, jer u takvim časovima sve je prirodno, jednostavno i istinito; kobno i katastrofalno istinito.

Čeho-Slovačka

Pođimo najprije od Čeho-Slovačke. Činjenice kažu, da su odgovorni nosioci vlasti i predstavnici većine isticali misao demokracije, pacifizma i kolektivne sigurnosti. U lancu ovoga isticanja bila je Čeho-Slovačka vezana različitim odgovornim vezama, što prijateljskim, što ugovornim s Francuskom, Engleskom i boljševičkom Rusijom. Ispred

i iznad ovoga zajedništva nitko se nije smio postaviti ni nosiocem mira, ni demokracije i kolektivne sigurnosti. Ovo zajedništvo nametnulo se svijetu kao teoretski i praktički kriterij mira, demokracije i kolektivne sigurnosti. Biti konsekventni demokrata značilo je ući u idejni, politički i ekonomski krug Engleske, Francuske, boljševičke Rusije i Čeho-Slovačke. Izvan toga kruga nitko nije dobio pravo na ispravnu orijentaciju demokracije, mira i kolektivne sigurnosti.

Grupni nosioci toga zajedništva, u svim zemljama, bili su kapitalisti, Židovi, slobodni zidari i marksisti svih boja, kraj svih mimoilaženja. Ovo zajedništvo dobilo je različite nazive: »blok demokratskih zemalja«, »blok mira«, »organizirana demokracija« i sl.

Vrhovni reprezentant ovoga lanca bio je u Čeho-Slovačkoj sam predsjednik republike Dr Eduard Beneš. Vrhovni nosilac odgovornosti u ovome zajedništvu: idejnom, kulturnom, političkom, vojničkom i ekonomskom bio je izraziti predstavnik, s povjerenjem većine naroda. On je oličavao bit stvari.

Nastupio je slom, i vrhovni i odgovorni predstavnik odstupa.

Zaista sjajan primjer historijske posljedice. »Okolnosti su se tako potpuno izmjenile, da bi moje daljnje prisustvo moglo smetati razvoju, kojem naša zemlja ima da se prilagodi. To naročito vrijedi s obzirom na međunarodnu situaciju, a u pogledu na brzi razvoj suradnje s našim susjedima«, rekao je Dr Beneš predsjedniku vlade generalu Syrovom. Sam general Syrovi rekao je: »Bili smo napušteni od svih i ostali smo sami«.

Očito se mora odrediti, što je sad s mirom, blokom demokracija, ili demokracijom uopće, s kolektivnom sigurnosti, s monopoliziranim nošenjem morala, prava i slobode.

Ne mogu se tek tako mimoići sve one svečane ideološke, garantne, prijateljske, ugovorne izjave od strane Francuske, Engleske i Sovjetske Rusije.

Šef jedne vlade veli: »Izdani smo...« On dakle nalazi u sistemu i bloku »organizirane demokracije« izdaju. Dakle, — u najsudbonosnijem trenutku, u najvišem stupnju odgovornosti, izdaja je najdublja riječ, kobna, surova i katastrofalna stvarnost — mira, demokracije i kolektivne sigurnosti.

Koliko je tragično bilo: vezati uz ovu zajednicu velike pojmove mira, demokracije, slobode, pravde i sigurnosti, uz zajednicu, koja će u historiji biti definirana riječju izdaja. Odgovornost ove zajednice u odnosu prema postavljenim idejama i vlastitim svečanim izjavama, subjektivnim zahtjevima, kondenzirana je u pojmu izdaje.

Tako se Čeho-Slovačka oslobodila jednog lanca, lažnog lanca, u kojem je morala izgubiti bitku, jer je nosila isti duh nepravde i nemogućnosti. Češka demokracija nije bila istinita, češki mir tražio je rat, češka sigurnost tražila je nepravdu.

Zar su zbog toga doista trebali ratovati mnogi Evropljani? Očito ne. Nisu prazne fraze o kolektivnoj sigurnosti i demokraciji mogle navesti jednog Chamberlaina na rat. Te su fraze bile tek potrebne, da se sitne bijednike okuplja po svijetu, za sebični račun.

Kad je Engleska htjela uništiti Mussolinija, izbacila je parolu demokracije, da okupi simpatije svijeta, — pogodila je Haila Selasija, da sebe

sačuva; kad je Engleska htjela uništiti Hitlera, ubacila je frazu blok demokratskih zemalja, — pogodila je Beneša, da sebe sačuva.

Fraze o miru, demokraciji i kolektivnoj sigurnosti hranile su prosječne marksističke i masonske mozgove, pravile od njih jeftine i besplatne propagatore engleske moći, a istina i stvarnost su Haile Selasi i Beneš.

Nova nacionalna Čeho-Slovačka oslobođena je jedne ideološke obmane, jedne more, jednog rječnika fraza, i sada je prvi puta nezavisna i slobodna. Dvadeset godina Čehoslovačke demokracije, mira i kolektivne sigurnosti bilo je stvarno dvadeset godina robovanja lažnim frazama, lažnom internacionalnom sistemu, lažnom nacionalnom sistemu. Trebala je jedna historijska izdaja da Čeho-Slovačka postane nezavisna, slobodna i na putu pravednosti, — nacionalno, politički i ekonomski.

I jasno se može utvrditi, da Čeho-Slovačka postaje nosilac sasvim druge odgovornosti. Ona je na historijskoj prekretnici od neobičnog zamašaja. Ne može se kazati, da će se ona brzo i lako srediti, jer to nije moguće tako brzo, no ona danas živi u čistijim, istinitijim mislima i djelima. Čeho-Slovačka od danas bolja je od Čeho-Slovačke od jučer. Naduvenost, u kojoj je ona živjela na račun internacionalne frazeologije i varljive zajednice nestala je.

Liga Naroda

Nema čovjeka, kojemu već nije bilo preko glave sjednica Lige Naroda, konferencija, sastanaka, odbora, komisija, odluka, nota Lige Naroda, Lige Naroda, Lige i t. d.

Kad najednom, kao da je sve umuknulo, da posve zamre u najtežem času Europe.

Ni sjednica, ni sastanaka ni konferencija, ni komisija, ni odbora, ni nota ni odluka!

Zar se tek samo tako može mimoići odgovornost, proživljavanje odgovornosti jedne najreprezentativnije ustanove svijeta, koja je bila čuvar »mira, demokracije i kolektivne sigurnosti«, o kojoj je svaka međudržavna konferencija morala u svojim komunikeima izreći nekoliko komplimenata, »da bi bilo sve u redu«, i da se ne bi reklo, da neki nisu »privrženici mira, demokracije i kolektivne sigurnosti«, t. j. fraza s najjačim moralnim prizvukom.

Odgovornost ove ustanove treba privući pažnji ljudi, kad se već ona sama tako stidljivo držala, da nije uopće zapažena.

Činjenica je nedvoumna, da je Liga Naroda bila internacionalni organizam, preko kojega se svijetu nametala zajednica i sistem Engleske, Francuske, Čeho-Slovačke i Sovjetske Rusije, kao i varljivost fraza o miru, demokraciji i kolektivnoj sigurnosti.

Te pak ustanove nije bilo nigdje, kad se rješavala sudbina Europe; ona nije imala što reći, što zapitati, odlučiti, upozoriti. Predstavnik »mira, demokracije i kolektivne sigurnosti« pokazao je svoje stvarno siromaštvo, i nije se ni maknuo, poput mrtve lješine, kad je jedan njegov stup vikao u ime »mira, demo-

kracije i kolektivne sigurnosti« za borbom i ratom. I teško da je bio ijedan čovjek na ovome svijetu od manjega značenja za svjetsko događanje od ove ustanove.

Ta je ustanova pokazala, u najtežim časovima, da je bez kičme i odgovornosti. Kao da je bila na »ljetovanju«, ili kao da je bila »neutralna!«

Ova je ustanova bila izvan odgovornosti; a njeni su stupovi bili Engleska, Francuska, Čehoslovačka i Sovjetska Rusija, što znači, da je po njima bila ovakva.

Cijeli sistem pokazao je u sebi tragediju bezidejnosti, tek zaostatak sile i pobjede, pod plaštem fraza »mira, demokracije i kolektivne sigurnosti«.

Jedna silna i golema iluzija srušena je u prah i pepeo — u odgovornosti Engleske, Francuske i boljševičke Rusije.

Da je Liga Naroda mogla izreći pravu riječ, ona bi svakako glasila: »Oslobodi me Gospodine od prijatelja, a od neprijatelja čuvat ću se sama«.

Liga Naroda uništena je u svojoj idejnoj vrijednosti i mogućnosti od Engleske, Francuske i Sovjetske Rusije.

Rat iz godine 1914 je završen.

Počinje novo doba. —

Engleska

Engleska je htjela samo jedno — mir, i ona je bila, pokazalo se jasno, dovoljno moćna, da mir bude. Mir, i ništa drugo. Sasvim je sigurno, da je rat izbjegnut apsolutnom voljom Engleske, da bude mir.

Ako tko ima pravo na nagradu za mir, ona bezuvjetno pripada Engleskoj, jer većina predstavlja cijelu zemlju.

General Sirovy je rekao: »Izdani smo...«. Mir je plaćen izdajstvom. Engleski mir je održan, a viša ideja ne postoji na svijetu!

Zašto Engleska nije rekla: »Mir je učinjen zato, jer je pravedno ono što smo učinili«, nego je rekla, da Čeho-Slovačka nije dovoljan razlog za svjetski rat. Time bi Engleska svemu svijetu rekla, da je načelo pravde pobijedilo, i da Engleska nije mogla ratovati zato, da se održava nepravedno stanje. No, ona je stvarno izvršila izdaju, jer razlog za rat »Čeho-Slovačka ne može biti«; razlog za rat bi mogla tek Engleska biti, pa makar bilo i za održanje nepravednog stanja. Ne radi se, dakle, o pravdi, nego o Engleskoj i Čeho-Slovačkoj.

Mir je dakle morao biti, jer to Engleskoj odgovara, zbog mira je Čeho-Slovačka krojena, a ne zbog pravde, po engleskom shvaćanju.

Idejna jezgra engleske odgovornosti označena je apsolutnim egoizmom, kao jedinom mjerom svih odnosa.

S kakvom je samo debelom kožom pokriven taj egoizam vidi se i po tome, što odgovorni šef jedne vlade u tome lancu »mira, demokracije i kolektivne sigurnosti« službeno i odgovorno pred cijelim svijetom i narodom izjavljuje, kao historijski argumenat: »Izdani smo...«, i to dakako i na adresu Engleske, a ona na to ni ne reagira, jer časti i ponosa nema, a inače tko joj što može.

Francuska

Idejni i moralni nosilac Lige Naroda, fraza o miru, demokraciji i kolektivnoj sigurnosti bila je stvarno Francuska. Ona je bila jezgra ovoga sistema. Njene su izjave bile najsvečanije u ovome sistemu. Njena je odgovornost golemoga historijskoga značenja. Kapitalizam, Židovi, marksizam, masonerija, mir, demokracija, kolektivna sigurnost, Liga Naroda, versajski ugovor, zajmovi, ugovori — u jednom sistemu pretstavljaju odgovornu Francusku. Upravo točno u tomu sistemu Francuska je bila tutor Čeho-Slovačke; u tome odgovornome sistemu Rusija je našla svoje mjesto uz Francusku, makar najkrvavija diktatura; u tome sistemu je Francuska stalno i neprestano odbijala svaki korektni susjedski odnos s Italijom i Njemačkom, odnos koji bi doista bio garant mira, demokracije i sigurnosti. Odgovorni odnos Francuske prema Njemačkoj uvijek je značio rat i nesigurnost, a nikada mir i sigurnost. Odgovorni odnos prema Italiji uvijek je značio prezir, izaziv, prijetnju uništenjem, a ne sigurnost.

Slom ovoga sistema platila je Čeho-Slovačka kao najslabija otporna točka i kao eksponent zala ovoga sistema.

No, i ugled Francuske pao je u tolikoj mjeri, da ona egzistira samo još zbog toga što egzistira, što je velika, bogata, zbog svojega materijalnoga kvantiteta. Osim ovoga Francuska nije država ni prvoga ni drugoga reda, toliko je idejno suha. Toliko je vezala svoj ugled, svoju vrijednost, svoj moral, svoje međunarodno značenje uz pobjedu, da je slomom pobjede toliko pala, da se u Europi osjeća praznina. Osjeća se potreba za Francuskom, za jednom solidnom idejnom odgovornošću, a Francuske nema. Uništila ju je pobjeda rata, jer je postala reakcionarna, egoistična, neprijatelj na sve strane, naduveni šef mrzovoljnih trabanata. Sva je sigurnost stavljena u naoružanje i Maginot-ovu liniju; međutim bez velike koristi, jer je bila bez solidne idejne čvrstoće.

Sovjetska Rusija

Začudo, koliko je mnogo ljudi, koji žive od fraza, a jedna od najvećih fraza je Sovjetska Rusija. Što je najzanimljivije, tom se frazom hrane upravo oni, koji za sebe govore, da se brinu za bijedne, gladne i potlačene. Najveća i, da tako kažemo, najnesolidnija diktatura, najveći krvnik i tlačitelj, nametnula se kao fraza, s kojom se operiralo bez ikakve kritičnosti. Neprekidni sudski procesi i ubijstva prvaka revolucije i sovjetske vlasti izazvali su sumnju kod ozbiljnih ljudi. Nakon nedavnih događaja s Čeho-Slovačkom izgubila je fraza o Sovjetskoj Rusiji vrijednost i kod onih, koji su je upotrebljavali s izrazom neuravnoteženosti i potpune nekritičnosti.

Konačno su i »vjernici« počeli misliti svojom glavom o Sovjetskoj Rusiji, i uočavati pravu vrijednost jednoga barbarstva.

U lancu Čehoslovačkog mira, demokracije i kolektivne sigurnosti, Sovjetska Rusija je toliko galamila i pravila se važna sa svim svojim plaćenim i besplatnim vikačima i propagandistima, da se cijelom svijetu, a naravno i samoj Čeho-Slovačkoj, učinilo, da je

s v e t o j e d n a o z b i l j n a s t v a r, a n e t e k p u s t o b l e b e t a n j e. Sovjetska Rusija se učinila odgovornom u bezuvjetnom održanju versajskog kolektivizma. U toj odgovornosti, ona je zaboravila (!) na propagandu o pacifizmu i počela huškati na rat i širiti potpuno ratno raspoloženje. Bilo je upravo komično gledati ona ratna lica, koja su još do nedavna bjesnila od integralnoga pacifizma. U jedan mah je odprhnuo pacifizam.

I tako su se konačno potpuno razotkrila jednostrana stajališta patentiranih bukača o pacifizmu. Doista, stanje se bilo toliko zaoštrilo, da su sve maske morale pasti.

U principu pacifizma, u odgovornosti prema pacifizmu vidjeli smo cijeli »versajski mir, demokraciju i kolektivnu sigurnost« naoružane do zuba, s ratnom propagandom. Ipak rata u onaj čas nije bilo, jer »Čeho-Slovačka nije dovoljan razlog za rat«. I tako se u konkretnom slučaju sva ideološka galama i jedinstvenost srozala kao kuća od karata, ili ispravno rečeno ideološka galama rasplinula se o čvrste stijene pojedinačnih državnih računa i egoizama. Engleska nema što dobiti, a može izgubiti; Francuska isto tako; Rusija je nesigurna sa svojim totalnim sistemom sabotaže. Čehoslovačkoj je ostao ideološki »dugi nos«, s kojim se nije moglo ništa uspješno započeti.

Tko bi još mogao ozbiljno dokazivati, da Čeho-Slovačka može ostati u versajskom lancu ideološkog fraziranja; — »izdana«, »kao ne dovoljni razlog«, i t. d.

Za Čeho-Slovačku, koja je bila sa svim svojim susjedima u stalnom i uvijek stvarnom neprijateljstvu čitav je taj ideološki blok vrijedio samo toliko, koliko joj je mogao sigurno i odlučno čuvati granice. Kako od svega toga nije bilo ništa ni iz ideoloških ni iz praktično političkih razloga, Čeho-Slovačka je očito uvidjela, da je neprijateljstvo sa susjedima zlo. Budući da su Engleska, Francuska i Sovjetska Rusija definitivno pokazale, d a n e m a u n j i h o v o m k o l u p r i n c i p i j e l n o s t i, m a k a r i v e r s a j s k e, na koju se ona jedino mogla pozvati, to joj je samoj očito najbolje živjeti u susjedskom prijateljstvu.

Daleki Sovjetski Medvjed je brundao, a kad se nitko nije uplašio, zašutio je u tolikoj mjeri, kao da ne postoji.

U n e d a v n o j o d g o v o r n o s t i S o v j e t s k a R u s i j a j e d a l a u t i s a k k u k a v n o s t i, n e s i g u r n o s t i i n e p o u z d a n o s t i.

Mir

Činjenica je, da je ratna opasnost bila vrlo velika, da je bilo huškanja na rat, da je bilo ratnih izjava, oduševljenja i mobilizacija, — n o o d u š e v l j e n j e n a k o n i z b j e g n u t o g r a t a b i l o j e z n a t n o v e ć e, u svim frontovima, državama i blokovima. Vidjelo se sasvim jasno, da postoji stvaran strah od rata i ratnih strahota. Osjetilo se nezadovoljstvo prema svima onima, koji ne žele na miran način riješavati međunarodna pitanja i uspostavljati pravedno stanje u svijetu, i koji su svojom nepopustljivosti u nepravdi stvorili neizdrživu atmosferu, a onda klonuli.

Doista, ljudi su zahvalni gospodinu Chamberlainu za mir, no, ipak, osjećaj neke ljage i nečasnosti ne da se izbrisati u čitavom događanju.

Osjetilo se, da je mir nastao iz egoizma, a ne iz superiornih načela pravednosti.

Zbog toga i ne daje utisak neke trajnosti i ozbiljnosti, nego je mir do prve prilike. Mi nismo dobili mir u jednom načelu pravednosti, nego mir prema engleskoj računici, što drugim riječima znači, da smo po toj istoj računici mogli imati i rat, ili ga možemo imati.

Dakako, fraze o demokraciji i kolektivnoj sigurnosti će nešto splasnuti, i više će se javno mišljenje baviti naoružanjem, makar je ratna opasnost tobože uklonjena, makar je svijet pokazao, da baš ne bi rado u rat, i to ne iz nekakvih ideoloških razloga, nego naprosto, jer heroja nema ni za što drugo herojsko, a »kamoli za Čeho-Slovačku«.

Europa nije u stanju da konsekventno provede mir u jednom načelu, nego stalno ostavlja rupe, i prirodne uzročnike nemira. Europa živi u miru, u kojem je nužno biti naoružan do zuba, kao u kakvoj prašumi.

Dva tri dana nakon minhenskog sporazuma učinilo se narodima, da im je odlanulo. Deset dana nakon toga sporazuma već se učinilo, kao da ga nije nikad ni bilo. Mir stalno sjedi na oružju, sliči na neki oružani mir. *Dakle prema miru nije postavljena odgovornost sa načelnog stajališta, nego sa stajališta moći i sebičnosti.* Tko je kriv, da je izbjegnuta principijelnost? Engleska, — jer o Francuskoj i Sovjetskoj Rusiji ne treba voditi računa, budući da one i onako ne pokazuju odlučno, što zapravo hoće, a što zapravo ne će.

Minhenski sporazum nije donio definiciju mira, usvojeni princip, postavljenu i prihvaćenu vrednotu, nego nije bilo dovoljno razloga za rat, po računu Engleske i društva.

Svijet je izbjegao časovito ratu, ali nije sigurno osvojio nikakvu vrednotu, s kojom bi se dalo u miru živjeti. Oni koji su dobili minhenskim mirom, postavili su princip narodnog samoodređenja, oni koji su izgubili tim mirom, — *beznačelno su prihvatili mir.* Tu je središte odgovornosti, tu je izvor nemira i nesolidnog razvitka. Dakle jedno je mir kao neratovanje, a drugo je postavljena odgovornost u neratovanju.

Engleska, Francuska, Sovjetska Rusija i Čeho-Slovačka utvrdili su svoju odgovornost u neratovanju — neprincipijelno. Otuda izlazi ono osjećanje o nečasnosti, makar je izbjegnut rat, otuda je i mogla doći kvalifikacija izdaje i svaljivanje krivnje, tko je trebao prvi navaliti, pa da onaj drugi priskoči u pomoć, a drugome treći i t. d.

Svijet je veseo i zadovoljan što nema rata, ali ne osjeća nikakvo moralno bogatstvo i uznos, jer mu je mir dan kao posao, kao rezultat posla, istina vrlo teškog i napornog

Poljska

Poljsku malo tko razumije, jer je ona spočitavala Čeho-Slovačkoj za ono što ima u vlastitoj kući. Ukrajinci postoje u Poljskoj, kao što su postojali Slovaci u Čeho-Slovačkoj; uzalud nijekanje. Činjenice izbijaju kao nužnost, koja se može osvetiti tvrdoglavom.

Nitko, međutim ne može tvrditi, da Poljaci nijesu imali pravo, što su se brinuli za svoje sunarodnjake. Po svemu sudeći, ovi su doista bili potlačeni i može se lako shvatiti njihovu bojovnost i odlučnost. Česi su

vršili nepravednu kolonizaciju, silili su poljsku djecu da polaze samo češke škole, prijeteći roditeljima otpustom iz službe, uskraćivali su dužne subvencije za poljske škole, zabranjivali poljske listove i društva, izigravali izbore, i t. d. Osim toga službena češka politika vodila je prema Poljskoj izrazitu neprijateljsku politiku na međunarodnom području, a posebno u Francuskoj.

Zahtjev Poljske za Tješinom nije nikakva tajna, jer je taj zahtjev javno i neprestano podržavan. Nepoznavaoci međunarodne politike su se iznenadili isticanjem zajedničke granice između Poljske i Mađarske. Međutim prijateljstvo između te dvije države više puta je ozbiljno naglašeno, i u štampi se o ovoj zajedničkoj granici raspravljalo. Dakle u stvari Tješina i Mađarske poljsko je prijateljstvo bilo nesumnjivo. Manje je jasan odnos između Poljske i Njemačke, kad se vrlo dobro zna za prilike u Danzigu i za raspoloženje samoga naroda. No kako se vidi, obje su zemlje našle dodirnu točku, koja je bila u konkretnom slučaju vrlo čvrsta. Dakako, tome je mnogo doprinijela neuspješna francuska politika. Pilsudski nije htio biti vazal Francuske u međunarodnoj politici, a Francuska nije znala za drukčiji odnos prema svojim manjim i većim saveznicima, opijena versajskom pobjedom. Kasnije više nije mogao pomoći ni zajam Poljskoj, ni putovanja francuskih ministara inozemnih poslova u Poljsku.

Očito se vidi, da se Poljska okoristila načelom narodnog samoodređenja, no nije ga postavila kao superiornu vrednotu, jer bi onda morala vrlo ozbiljno razmišljati o Ukrajincima u Poljskoj, i poštivati volju onih Ukrajinaca u Čeho-Slovačkoj, koji su danas u daleko većoj slobodi, nego što bi bili, da dođu u Poljsku, i koji, prema tome, ne će u Poljsku.

Tko zna, međutim, da li je baš dobro igrati se s načelima, jer se to može i osvetiti. Čeho-Slovačka se igrala s načelom demokracije, i izgubila je bitku u najdemokratskijem načelu — načelu samoodređenja!

Slovačka

Velika je to stvar, kad se čitav jedan narod izjavi zadovoljnim, u pobjedi načela i prava, koje može izdržati kritiku sa svake strane. Zadovoljstvo Slovaka je veliko, jer ne znači pobjedu sebičnosti, već pobjedu načela, za koja se slovački narod borio sjajnom ustrajnošću, i koja je sam postavio.

Sjajne su riječi sadanjeg vođe slovačkoga naroda Dr Tise: Slovačka Hlinkina stranka nije u borbi za pravo naroda nikad učinila stranačkom stvari veliku ideju nacije. Ona se uvijek trudila za jedinstvom svih Slovaka, koje je danas postignuto. I kao što u borbi nismo nikoga izlučivali, to ne isključujemo ni danas nijednoga Slovaka u izgradnji slobodne Slovačke; naprotiv, mi pozivamo svakoga, koji želi dobro slovačkom narodu, jer mi hoćemo da zajednički stvaraju sve slovačke pameti i sve slovačke ruke.

Naš nacionalizam nije bio nikada negativan, i u budućnosti će biti stvaralačka snaga čitavoga našega djelovanja. Mi ćemo nastojati da damo punu snagu svim historijskim izvorima našega nacionalizma. Naš nacionalizam nije nikada značio mržnju prema Česima, i stoga ćemo u budućnosti

samo i jedino naše čuvati. Tuđe ne želimo, i priznajemo svakome što mu pripada. No kao malom narodu stalo nam je do svakoga Slovaka i do svakog pedlja slovačke zemlje. Slovački je narod uvijek nastojao živjeti sa svim svojim susjedima u miru i harmoniji. Takvo će nastojanje i dalje zadržati slovački narod i njegova vlada. Mi hoćemo izgraditi našu zemlju na kršćanskim temeljima i t. d.«

Svakako je tragična pojava, da su Česi morali doživjeti ideološki međunarodni i nutarnji slom sa silnim posljedicama, da bi Slovaci mogli uspjeti. Ako mjerimo vrijednost slovačkoga zadovoljstva i češkoga nezadovoljstva, moramo svakako priznati višu, superiorniju vrijednost slovačkom zadovoljstvu, jer je ono afirmacija jednoga universalnoga principa i jedne poštene borbe.

Kao što se vidi, u svakom zlu ima i dobra.

Pojavom odgovorne Slovačke dobivamo u europskom kolu novu priznatu zajednicu. Stoga je svakako važno znati u kakvim se principima pojavljuje.

Očevidno, prema izjavama svojih prvaka, kao nacionalna i kršćanska zemlja. U ovim osjećajima se borila, u njima je i pobjedila.

*

Iz svega što sam napisao vidi se dosta jasno, da svijet ne živi u cjelini svojih događaja, u razvijanju pojava izvan logike.

Društveni život Europe ima svoje zakone, koje je nužno sve više upoznavati, da bi se moglo što pravilnije misliti i raditi.

Sve ono, što su nam ostavljale generacije, kroz vjekove, učenjaci, filozofi, male i velike duhovne, narodne, državne tvorevine ne da se brisati samovoljom boljševičkoga duha, kojim je disao »mir, demokracija i kolektivno sigurnost«, a kojega nose rušitelji Europe: marksisti, masoni i svi njihovi prijatelji.

Ako ovaj duh doživljava neuspjehe možemo se veseliti.

Dakako, mi ne možemo dokazati, da je sve izvan toga za opravdano veselje, jer doista i nije.

Ivan Oršanić

Srećko Karaman:

JESENJA PRATNJA

Putevi mokri i puni blata, jer padaju kiše,
žuto lišće po putu, tišina u baštama,
kašalj za uglovima, lica žuta, oči umorne,
stvarima blijedi sjaj u našim maštama.

Sa tornjeva zvone češće zvona i to mrtvački,
usta piju tugu, a ostalo magle skrivaju
po planinama, gdje vrhovi hladni miruju
i opiti visinom o ljetnom suncu snivaju.

Magle se spuštaju, vlagom nas obvijaju,
tihi nam nemir s tugom u oči spremaju.
Prolaze lica i mnogo nas s prošlošću spajaju,
dok svaki dan ćutimo nove želje se javljaju.

SADRŽINA NARODNE IDEJE U NACIONALNIH SOCIJALISTA

Priključak Austrije i Sudetske Njemačke zaokupio je cijeli svijet, pa je od vrlo velikog interesa upoznati ideološke osnove; koji su inicirali ova dva događaja, kao i mnoge druge, koji još mogu nastupiti.

Zbog toga donosimo autoritativne izjave, koje mogu razjasniti mnogo toga, što je važno i vrijedno znati.

Program Nacionalno Socijalističke Njemačke Radničke Stranke od 25. II. 1920.

1. Tražimo sjedinjenje sviju Nijemaca na temelju prava samoodredjenja naroda u Veliku Njemačku.

2. Tražimo ravnopravnost njemačkoga naroda s ostalim narodima, ukidanje mirovnih ugovora sklopljenih u Versailles-u i St. Germainu.

U komentaru, koji je u ime stranke za program sastavio Gottfried Feder, kaže se: k točki 1:

»Svi, koji su njemačke krvi, živjeli oni danas pod danskom, poljskom, češkom, talijanskom ili francuskom vlašću, valja da se sjedine u njemačkome Reichu. Ne tražimo za se ni više ni manje, nego li se tražilo u korist naših neprijatelja: pravo Nijemaca da se samoodredjenjem priključe materi zemlji — njemačkoj domovini.

Ne odričemo se nijednoga Nijemca u sudetskoj Njemačkoj, u Elzas-Lotaringiji, u Poljskoj, u koloniji društva naroda — Austriji i austrijskim nasljednim zemljama. No taj zahtjev ipak ne sadrži nikakve imperijalističke tendencije, već je jednostavan i naravan zahtjev, koji svaki jak narod postavlja i priznaje kao nešto, što se samo po sebi razumije«.

K točki 2. stranačkog programa kaže Gottfried Feder:

»Nerijetko baš najbolji, najvrijedniji, Wikingima najsličniji Nijemci odlaze kao nosioci kulture u dalek svijet — kao inženjeri, istraživači, učenjaci, trgovci, liječnici. Oni su pripadnici velike njemačke narodne obitelji, od koje se ne žele odijeliti i koja ih ne smije izgubiti. Pripada im pravo, da ih domovina zaštićuje i u inozemstvu. Ti Nijemci ne smiju biti tek kulturno djubre, već svijesni predstraže, prvoborci Nijemstva na svijetu — ne smiju biti »apostoli ljudstva«, već nosioci nordijske misli. Nije zadaća Nijemaca u inozemstvu i naših predstavništva da se »užive u tudju osebujnost«, već da sačuvaju njemačku osebujnost, višu njemačku vrstu«.

»MEIN KAMPF«

»Mein Kampf«, glavno književno djelo Adolfa Hitlera, pisano u tamnici god. 1923-24. sadrži gotovo sve osnovne ideje njemačkog kancelara, koje je nakon preuzimanja vlasti stao provoditi u život jednom, u političkom svijetu, iznimnom dosljednošću. Tu su na bezbroj mjesta izneseni samonikli pogledi Hitlerovi na nacionalni problem njemačkog naroda i bijele rase. Iznijet ćemo samo nekoja osobito značajna mjesta:

. . . .

»Čovjek pojedinac može bez zaprijeke promijeniti jezik, t. j. može se stati služiti drugim jednim jezikom; no on će tada novim jezikom izricati stare misli; njegova nutrina i bit ostat će neizmijenjeni«.

»Narodi, koji se bastardiraju ili daju bastardirati, griješe protiv volje vječne providnosti, pa ako ih onda jači narodi upropaste, to im nije nanesena nepravda, već je naprotiv uspostavljena pravda. Ako jedan narod ne će više poštivati osebujnosti svojeg, od prirode mu danog i u krvi usadjenog značaja — to se ne ima pravo tužiti na svoju propast«.

»Bila je prava žalost, kako se u zadnjih sto godina u tim krugovima igralo — često u najboljoj vjeri — s riječju »germanizacija«. Ja se sam sjećam, kako je u mojoj mladosti baš taj izraz dovodio do upravo nevjerojatnih zabluda. Čak u svenjemačkim krugovima moglo se u to vrijeme čuti, da bi austrijskom Nijemstvu uz krepku pripomoć vlade bila uspjela germanizacija austrijskih Slavena. Kod toga si nitko nije bio ni najmanje svijestan toga, da se germanizacija može provoditi samo na tlu, a nikada na ljudima. Jer ono, što se općenito razumijevalo pod riječju germanizacija, bijaše tek prisilno izvanjsko preuzimanje njemačkoga jezika ... Da je svaka takva germanizacija u suštini degermanizacija (Entgermanisierung), to našem gradjanskom nacionalnom svijetu nije došlo do svijesti. Jer kad bi danas oktroiranjem jednog općenitog jezika do sada vidljive razlike medju narodima bile premoštene i konačno izbrisane, to bi značilo početak bastardizacije i po tom u našem slučaju ne germanizacije, već uništenja germanskoga elementa. U povijesti došlo je često do toga, da je jednom osvajalačkom narodu posredstvom mehaničke sile uspjelo pobjedjenima nametnuti svoj jezik — ali nakon tisuću ljeta govorio je njihov jezik jedan drugi narod i time su pobjednici postali u stvari pobjedjenima«.

. . . .

»Takove krive predodžbe živjele su u t zv. nacionalnim krugovima ne samo u Austriji, već i u samoj Njemačkoj. Politika prema Poljacima u smislu germanizacije istoka, koju su toliki tražili, počivala je žalibože gotovo uvijek na toj istoj zabludi. I tu se držalo, da je germanizacija poljskoga elementa moguća posve izvanjskim jezičnim ponjemčenjem Poljaka. No i tu bi rezultat morao biti nesretan«.

. . . .

»Najviša svrha narodne države jest skrb za očuvanje onih rasnih sastojina, koje kao tvorci kulture tvore ljepotu i dostojanstvo jednog višeg ljudstva. Mi kao Arijci možemo si kao državu predočiti dosljedno samo živ organizam jedne narodnosti, koji ne samo da zajamčuje opstojnost te narodnosti, već je razvojem njenih duhovnih i idealnih vrlina privodi najvišoj slobodi«.

»Vrijednost jedne države ne može se mjeriti prema njenoj kulturnoj visini i njenoj snazi u okviru ostaloga svijeta, nego samo isključivo po stepenu korisnosti te države za narod, o kojemu se radi«.

. . . .

»Mogućnost, da jedan narod stekne opet svoju nezavisnost, nije apsolutno vezana na kompaktnost državnog područja, već prije svega na po-

stojanje jednog, ma kako malog ostatka tog naroda i te države, koji je u posjedu potrebne slobode i kao takav ne samo nosioc duhovne zajednice čitavoga naroda, već i pripremalac vojničke oslobodilačke borbe. Veća je nesreća, ako jedan narod od sto milijona, samo da očuva državnu kompaktnost, zajednički uzme na se jaram ropstva, nego ako li se takav narod i takva država razbiju — ali jedan dio barem ostane u posjedu pune slobode. Naravno pod predpostavkom, da taj slobodni ostatak države bude ispunjen svetom misijom, da mu je ne samo bez prekida proklamirati duhovnu i kulturnu nedjelivost čitave nacije, već da mu je praviti oružane priprave za konačno oslobodjenje i ponovno sjedinjenje nesretnih potlačenih dijelova naroda«.

. . . .

»Danas me vodi samo trijezna spoznaja, da se izgubljena područja ne dadu natrag povratiti gipkošću jezika izbrušenih parlamentarnih gubica, već da ih valja steći britkim mačem, t. j. krvavom borbom«.

. . . .

»Vanjskopolitička razmatranja ne mogu se temeljiti ni na kojem drugom stajalištu, negoli na tom: »Koristi li to našemu narodu sada, ili će mu koristiti u buduće — ili će mu biti na štetu«. To je jedini apriorni nazor, koji važi kod rješavanja takvih pitanja. Svako drugo gledište: stranačko, vjersko, humano, valja potpunoma isključiti«.

»Zadaća je narodne države, da osigura opstanak našoj u državi sjedinjenoj rasi na ovome planetu, i to tako, da stvori zdrav, prirodan omjer izmedju broja i porasta naroda s jedne, te veličine i dobrote zemlje i tla s druge strane«.

. . . .

»Jao nama, kad bi se i naš pokret, umjesto da se sprema na boj, vježbao u protestima«.

. . . .

»Zahtjev, da se uspostave granice od godine 1914. politički je nesmisao, po svom opsegu i posljedicama tako velik, da graniči na zločin. Bez obzira na to, da su granice Reicha 1914. bile sve prije nego li logične. One u istinu niti su bile potpune vidom na okupljanje sviju ljudi njemačke narodnosti, niti razumne vidom na geografsko-vojničke potrebe. One nijesu bile plod promišljenog političkog djelovanja, već to bijahu časovite granice stvorene u jednoj u nikojem pogledu dovršenoj političkoj borbi — djelomično dapače posljedica igre slučaja«.

. . . .

»Tko govori o misiji njemačkoga naroda na svijetu, treba znati, da ta leži samo u tvorbi jedne države, čija najviša zadaća će biti, da uščuva i promiče nepovredjene najplemenitije sastojine naše nacije, što više i čitavoga ljudstva« .... »Njemački Reich kao država svih Nijemaca imat će zadaću, da najvrijedniju baštinu rasnih praelemenata ne samo skupi i promiče, već da ju lagano, ali sigurno privede do gospodujućeg položaja«.

Iz Hitlerovog govora održanog dne 17. svibnja 1933 u Reichtstagu.

»Kroz mnogo vijekova razvijahu se evropske države i njihove granice na temeljima shvaćanja, koje bijaše skroz na skroz državno. S pobjedonosnim prodorom nacionalnog principa u prošlome stoljeću niknuše klice

brojnih konflikta, jer države, koje su počivale na drugim pretpostavkama, nijesu uvažavale te nove ideale. Na koncu svjetskoga rata doista nije moglo biti uzvišenije zadaće za jednu istinsku mirovnu konferenciju, negoli da u jasnoj spoznaji te činjenice provede nov poredak evropskih država, koji bi taj princip ostvario do skrajnjih granica mogućnosti. Što točnije bi se u tome poretku državne granice pokrivale s narodnim granicama, to više se je dalo odstraniti uvjeta za buduće sukobe. Takvo teritorijalno preuredjenje Evrope na temelju stvarnih etničkih granica bilo bi ono historičko rješenje, koje bi vidom na budućnost pobjednicima i pobjedjenima dalo vjeru, da gubici u krvi kroz veliki rat nijesu bili posve uzaludni, jer je po njima svijetu stvoren temelj za jedan istinski, trajni mir. U istini pala je odluka medjutim — dijelom iz neznanja, dijelom iz strasti i mržnje — za takva rješenja, koja su nosila klice novih sukoba već u svojoj nelogičnosti i nepravednosti...

Kad u tom času govorim svijesno kao njemački nacionalni socijalist, to želim u ime nacionalne vlade i čitave nacionalne revolucije obznaniti, da smo upravo mi u toj mladoj Njemačkoj ispunjeni dubokim razumijevanjem za jednake osjećaje i shvaćanja, kao i za opravdane životne potrebe ostalih naroda. Generacija ove mlade Njemačke, koja je do sada poznavala samo bijedu, jad i tugu vlastitoga naroda, previše je pretrpjela pod tim ludilom, a da bi mogla namjeravati, da jednaku nesreću nanese drugima. Naš nacionalni socijalizam princip je, koji nas kao nazor na svijet načelno općenito obvezuje. Dok u beskrajnoj ljubavi stojimo uz našu narodnost, poštujemo nacionalna prava i drugih naroda — i to upravo po tom našem nazoru na svijet — te bismo s njima željeli iz dubine srca živjeti u miru i prijateljstvu.

Stoga je za nas nepoznat pojam germaniziranja. Mentalitet prošloga vijeka, po kome se vjerovalo, da se možda iz Poljaka i Francuza dadu stvoriti Nijemci, baš nam je tako stran, kao što smo spremni strastveno se braniti proti svakog obrnutog pokušaja. Za nas su evropske nacije oko nas gotove činjenice. Francuzi, Poljaci i t. d. nama su susjedni narodi i mi znademo, da se ne da zamisliti nikakav povjesni proces, koji bi tu stvarnost mogao izmijeniti. Bila bi sreća za svijet, da su u Verssailleskom miru te realnosti bile priznate i vidom na Njemačku. Jer zadaća bi jednog trajnog mirovnog djela morala biti, da liječi i zatvara rane, a ne da stvara nove, a stare ostavlja otvorenim«.

Hitlerov govor održan u predvečerje izbora u Danzigu 14. V. 1933.
(Citirano prema »Südtiroler, 15. V. 1933)

...»Kao što vidimo svoju zadaću u održanju, njezi i poboljšanju našega naroda, tako smo ispunjeni poštovanjem prema jednakome uvjerenju ljudi druge nacije. Kao što mi nacionalni socijalisti odbijamo, da se iz stranih naroda stvaraju Nijemci, tako se fanatički branimo od pokušaja, da se ljudi njemačke narodnosti otrgnu od svoga naroda. Kao što smo pokretani spoznajom, da rat baca svijet u bijedu i nesreću, tako nas zadužuju ljubav prema domovini, koju nam valja zastupati. Nacionalni socijalizam ne poznaje politiku pograničnih korektura na račun stranih naroda.

Mi ne ćemo rata sa svrhom, da se nekoliko milijuna ljudi privede Njemačkoj, koji ne žele, pa i ne mogu biti Nijemcima. Nikada ne ćemo kušati podvrgnuti si tudje ljudstvo, koje nas u svojoj nutrini mrzi — a za koje bismo na ratištima morali žrtvovati milijone muževa, koji su nam dragocjeni i koje ljubimo. Ali baš zato vezani smo još više uz one, koji pripadaju našemu narodu, koji su naše krvi i govore našim jezikom«.

Hitler pred vodjama SA. SS. i Stahlhelma u Godesbergu 19. VIII. 1933.

...»Polazeći sa stanovišta narodne misli odklanjam germanizaciju ljudi i naroda, koji su našemu narodu strani, jer takva germanizacija ne bi značila osnaženje i pojačanje, već naprotiv slabljenje naše rasne jezgre«.

Hitlerov govor na radiu nakon istupa Njemačke iz Lige Naroda
(14. listopada 1933)

...»Povijest zadnjih 150 godina morala bi bila u svom promijenljivom toku poučiti obadva naroda (njemački i francuski, op. prev.), da bitne promjene uza sve žrtve u krvi nijesu više moguće. Kao nacionalni socijalist odbijam sa svim svojim pristašama uslijed naših nacionalnih principa pomisao da ljude tudje narodnosti, koji nas nikada ne će ljubiti, steknemo krvlju i životom onih, koji su nam mili i dragi. Bio bi veličanstven dogodjaj za sve ljudstvo, kad bi obadva naroda jednom za uvijek iz zajedničkog života isključili silu.

Njemački narod na to je spreman.

I dok otvoreno upotrebljavamo prava, koja nam daju i sami ugovori, to jednako otvoreno izjavljujem, da mimo toga za Njemačku izmedju obih zemalja ne postoji nikakav teritorijalni spor. Poslije povratka sarskog područja Njemačkoj mogao bi samo još ludjak pomisliti na mogućnost rata izmedju obadviju država, za koji s naše strane ne postoji nikakav razuman i opravdan razlog. Jer nitko ne bi mogao tražiti, da se uništi milijonski broj cvatućih ljudskih života, e bi se postigla jedna korektura sadašnjih granica problematičnog opsega i isto takve vrijednosti«.

Hitlerov govor u Sportpalastu 24. listopada 1933.

...»U Evropi žive Nijemci, u Evropi žive Poljaci. Jedan i drugi narod morati će se na to naučiti, da zajedno žive i da se snose. Niti se mogu Poljaci tako držati, kao da na evropskoj karti nema njemačkoga naroda, niti smo mi tako nerazumni, da bismo se htjeli ponašati, kao da nema Poljaka. Mi znademo: oba naroda su tu i jedan mora s drugim zajedno živjeti«.

Hitler u Reichstagu 30. siječnja 1934.

»Nacionalno sacijalistička rasna misao i rasna spoznaja, koja joj je temelj, ne dovodi do podcjenjivanja i niže ocjene drugih naroda, već do spoznaje zadaće, koja se postavlja za svrsishodno očuvanje i razvijanje života vlastitoga naroda. Po tome dovodi do naravskog poštivanja života i osebujnosti drugih naroda. Ta misao oslobadja stoga vanjskopolitičku

djelatnost od svih pokušaja podjarmljivanja stranih ljudi, da se nad njima vlada ili da ih se kao puku masu brojeva nasiljem na jeziku kuša utjeloviti u vlastiti narod. Ta nova misao obvezuje nas na jednako silnu i fanatičku predanost životu, a po tom i časti i slobodi vlastitoga naroda, kao i na poštivanje časti i slobode drugih naroda. Ta misao stoga može poslužiti kao mnogo prikladnija baza za istinsko primirenje svijeta, nego li posve imperijalistički zamišljeno i provedeno sortiranje naroda na pobjednike i pobjedjene, na narode u posjedu prava i na obespravljene«.

v. Papen na proslavi njemačke škole 10. rujna 1933.
(citirano prema »Der Montag« 11. 10. 1933)

....»Ja sam već prije istaknuo i želio bih danas ponoviti, da zadaću smišljenog preuredjenja Srednje Evrope ne mogu riješiti samo privredni kongresi i konzorciji za davanje zajmova. Novo uredjenje tog prostora traži naprotiv priznanje onih državnika, kojima je vječno u ustima riječ o osiguranju mira, da asimilacija, usisavanje skupina druge narodnosti unutar vlastitih državnih granica nikada nikome nije donijelo u unutarnjoj politici koristi. Nasilno prignječavanje narodnosti otudjuje ove samo od nove države. Narodno pravo na materinji jezik i očuvanje osebujnosti nezastariva su, od Boga dana prava — i njihova zaštita leži u interesu države. ....Balkanizacija Srednje Evrope, koju nam doniješe ugovori u pariškim predgradjima, posljedica je liberalnog devetnajstog vijeka, koji će nacionalni socijalizam nadvladati. Upravo rat i njegove pouke obratiše Njemačku k novom jednom shvaćanju države. Mi smo prodrli do narodnog načina mišljenja. Misao samostojnosti naroda, koju je naš kancelar izrazio, kad je govorio, da nova Njemačka zabacuje svaku germanizaciju, velika je tekovina posljeratne Njemačke, velika spoznaja, koja otvara pute evropskoj saradnji i prebrodjenju zlosretnih napetosti, od kojih prijeti rasulo zapadnoj kulturi«.

v. Papen u »Deutsche Erde«, listopad 1933.

....»Kod toga nam valja pogled s naroda, povezanog u državi — u Njemačkom Reichu — proširiti u pravcu narodne cjeline, koji seže preko granica Reicha. U tom pogledu naš narod zauzima u Evropi posebno mjesto, on je na svim granicama Reicha i Austrije u svojim naseljima izmiješan s drugim, stranim narodnostima. Nijemci su naseljeni u ne manje već u 20, od trideset evropskih država — i oni traže životna prava i afirmaciju svoje kulture i nesuženu egzistenciju. Narodne i državne granice ne pokrivaju se i ne bi se posve mogle pokrivati ni kod promjene granica. Stoga problem naddržavne nacionalne zajednice za nas Nijemce — ali ne samo za nas, već gotovo za sve narode istočne Srednje Evrope — spada u središte opće narodne politike. Poznavanje toga problema mora stoga postati osnovnim stupom novoga shvaćanja. Tko uvijek pred očima drži spoznaju, da osim jedinstva država postoji i jedinstvo naroda, te si po tome stvara sliku njemačke nacije, taj je stekao novo shvaćanje.

Biti će zadaća nove Njemačke, a u prvome redu zadaća svih dijelova našega naroda, da stvori bolje uvjete za odnose medju narodima i na-

rodnim skupinama, negoli ih Evropi dade versailleski sistem i prevarna zaštita manjina. Neobuzdanom nastojanju drugih naroda, da inorodne sastojine svojih država — medju tima i mnogo milijona naših sunarodnjaka — pritiskom i silom asimiliraju, bilo otimačinom zemlje, bilo uništenjem škola i crkava s materinjim jezikom, suprotstavio je kancelar Hitler već u govoru od 17. svibnja suprotni princip: poštivanje svake narodnosti i otklanjanje svake denacionalizacije. Asimilaciju, koja se danas posvuda vrši, želimo zamijeniti idejom jedinstva i čistoće svake nacije.

Pravni poredak, koji je vidom na mješovitost narodnosti unutar pojedinih državnih granica potreban, morat će se u velikoj mjeri temeljiti na načelima autonomije i federalizma. Istom kada će u okviru pojedinih država narodi i narodne skupine različite narodnosti živjeti u spokojnoj i pravno uredjenoj zajednici, dat će se urediti i odnosi od države do države u privrednom, kulturnom i konačno i političkom pogledu, u smislu evropske obnove«.

Alfred Rosenberg na kongresu NSDAP, u rujnu 1933.

»Unutar bijeloga ljudstva, raznog porijetla i tradicije, poštujemo od prirode stvorene osebujne vrste, koje su sve bile dionikom zapadne kulture, bilo kao tako zvani mali narodi, bilo kao velike države. Iz te spoznaje upravo nacionalni socijalizam ne želi — za razliku od novokapitalističkog nacionalizma 19. vijeka — tlačenje stranih naroda, ali jednako odbija nad Nijemcima vršeno nasilje sa strane stranih naroda, država ili privatnih interesenata.«

Alfred Rosenberg u Flensburgu, u listopadu 1933.

»Mi otklanjamo propagiranje nacionalnoga socijalizma u drugim zemljama. Ne mislimo na to, da pokrenemo t. zv. narodnu svjetsku revoluciju (völkische Weltrevolution). Priznajemo tradicije i uspomene sviju naroda i vjerujemo, da svaka nacija imade jezgru, iz koje će se razvijati njena struktura, njen državni i socijalni život. Forme će kod toga biti uvijek različite, a često i sadržaj«.

Adolf Hitler pred Reichstagom 20. veljače 1938.

»Znademo, da se u Evropi ne mogu povući granice, koje bi svakoga zadovoljile. Upravo bi stoga bilo to važnije, da se izbjegne nepotrebnom mučenju narodnih manjina, da se bolima zbog političke podijeljenosti ne dodaju još i boli zbog progona radi pripadnosti ovoj ili onaj narodnosti. Dokazano je, da se s dobrom voljom na tom području dade naći put nagodbe, odnosno smirenja. No tko takvo smirenje kuša u Evropi silom spriječiti, taj će nužno jednog dana dozvati silu medju narode! Dok je Njemačka bila nemoćna i bespomoćna, bila je prinuždena, da mirno uzme na se progone njemačkih ljudi na našim granicama. Ali baš kao što Engleska svoje interese zastupa na čitavoj kugli zemaljskoj, tako će i današnja Njemačka znati zastupati i čuvati svoje, doduše mnogo ograničenije interese. A k tim interesima njemačkoga Reicha valja brojiti i zaštitu onih pripadnika njemačke nacije, koji sami uz naše granice nijesu u stanju osigurati si pravo na opće-ljudsku, političku i ideološku slobodu.«

Govoreći o zadaćama Društva Naroda rekao je Hitler u istom govoru: »Vi znate, gospodo zastupnici, kako je ta institucija zatajila. Niti je to bilo Društvo Naroda, jer su od početka ili kasnijim istupom u njem manjkale dvije velike velevlasti, niti je to bila institucija pravednosti, ili kako se to danas kuša drsko ustvrditi, institucija pravnih načela, već to bijaše institucija za održanje stanja, rodjenog iz tisućljetnih nepravda. Jer: ili je sila pravo, ili je pako sila nepravda. Ako je pako sila danas nepravda, tada bijaše sila i prije nepravda. A kako je današnji svjetski poredak bez sumnje stvoren akcijama sile i nasilja, tada je taj poredak jedno stanje, koje je stvoreno po nepravdi. Stoga Društvo Naroda na nikoji način nije branič jednog pravednog poretka, već je branič jednog stanja, rodjenog iz tisućljetnih nepravdi.

Adolf Hitler u Sportpalastu 26. rujna 1938.

»Za razliku od vanjske politike mnogih demokratskih država njemačka vanjska politika posve je jasna i ideološki vezana. Svjetski nazor nacionalnog socijalizma upravljen je na održanje i osiguranje njemačkoga naroda. Mi nemamo nikakvog interesa, da podjarmljujemo druge narode, niti želimo drugih naroda vidjeti pod našom vlasti. Mi želimo biti sretni na svoj način, a drugi neka budu na njihov. To jasno naziranje nalaže nam ograničenje ciljeva naše vanjske politike. Naši vanjsko-politički ciljevi točno su ograničeni i zbog toga ne vrludaju, niti su odredjeni slučajem. Oni su čvrsto odredjeni životnim potrebama njemačkoga naroda.« ....

»Povijest ovoga problema (t. j. sudetsko-njemačkoga) počela je pod mottom samoodredjenja naroda u Srednjoj Evropi. Usprkos toga načela, i bez obzira na povijest, na nacionalna prava i na gospodarske mogućnosti, stvarane su u Srednjoj Evropi nove države. Takvom postupku zahvaljuje i Čeho-Slovačka svoj postanak. Ova država začeta je prvom laži — da postoji čehoslovački narod. Tu je laž Beneš morao izmisliti, da mršavi broj svojih sunarodnjaka nekako poveća. To mu je uspjelo, jer tadašnji državnici nijesu bili osobito obavješteni ni o geografskim, ni o nacionalnim prilikama u Srednjoj Evropi, te se nije smatralo potrebnim, da se ispitaju Benešovi navodi. Uistinu pako neima nikakve čehoslovačke narodnosti, već postoje Česi i Slovaci, a Slovaci nijesu o Česima htjeli ništa čuti, već su željeli mir.« Tako su Česi po Benešu najprije anektirali Slovačku, zatim su uskratili samoodredjenje za tri i pol milijona Nijemaca. No ni to nije bilo dosta. Uzelo se još jedan milijon Madžara, zatim podkarpatske Ruse i konačno nekoliko stotina tisuća Poljaka. Tako je protiv prava samoodredjenja naroda i proti volje tih naroda nastala ta država, koja se nazvala Čeho-Slovačkom ... «

»Mi tražimo za se samo Nijemce, Čeha uopće ne želimo. Stoga sam izjavio g. Chamberlainu, kad se Njemačkoj vrati kraj sudetskih Nijemaca, i kad se riješi pitanje ostalih narodnosti u Čeho-Slovačkoj — i to mirnim putem, a ne nasiljem — da sam spreman Česima garantirati njihove državne granice.«

Dr M.

PROBLEM JAKOGA ČOVJEKA U POLJSKOJ

U listu »Polska Zbrojna« u Varšavi izašlo je više članaka, koji postavljaju gornji problem. Zbog zanimivosti donosimo dva članka. Svi su članci inače izdani u posebnoj knjizi.

Predgovor

Narodi trebaju jakih ljudi. Njihovo postojanje ovisi o tome, da li ih imaju dosta. Historijska veličina naroda djelo je jakih ljudi.

Zbog toga je sve rašireniji povik za jakim čovjekom. Uostalom, to geslo odgovara najdubljim težnjama i željama ljudske duše. Ono upada u oči svojom očevidnom ispravnosti.

Biti jakim, bez sumnje je program i cilj dostojan čovjeka. To je program, koji danas nalazi mnogo izvršitelja i sljedbenika.

Ne manjkaju takvi, koji hoće stvarati jakoga čovjeka. Međutim, možemo li imati povjerenje u svakoga od tih, koji daju recepte za jakoga čovjeka (mocnego czlowieka), da su ti recepti pošteni i ispravni.

Što zapravo znači biti jak? Jak može biti čovjek na dobar i zao način.

Na rđav način biti jak uopće nije teško.

Dovoljno je malo bezobrazluka i nadutosti. Dostatno je dobro mišljenje o sebi i pouzdanje u svoju snagu. Jaki čovjek ovakve kategorije jest onaj, koji samoga sebe uzvisuje, i daje sebi rang zvučnim dekretom autoreklame.

Takav jaki čovjek u Poljskoj je posve obični tip. Na takvoga je bez sumnje mislio Norwied, kad je rekao, »da je Poljak velik, ali čovjek u Poljaku jest malen«.

Ne trebamo takvog jakog čovjeka, u kojem nedostaje čovječnosti, ili je ima vrlo malo.

Trebamo istinski, a ne prividno jakog čovjeka. Trebamo čovjeka jaka, kojega je veličina u plemenitosti njegove duše.

Trebamo takvog čovjeka, koji će, po riječima Mickiewicza, usavršavanjem svoje duše povećati granice Domovine.

I stoga je najdublja zadaća našega pokoljenja ojačanje čovječnosti u Poljaka, usavršenje narodne duše.

Od izvršenja ove zadaće naše pokoljenje ne može odustati. To je stvar njegove časti, njegove vrijednosti; povijesne odgovornosti. Iz osjećaja ove odgovornosti nastao je ciklus članaka, koji se nalaze u toj zbirci. Ovi članci bili su prije toga štampani u »Polskoj Zbrojnoj« (Naoružana Poljska) u okviru diskusije, za koju je dao povod članak o odgajanju mladoga naraštaja.

Svi glasovi, koji su tu skupljeni traže, da se odgoj jakoga čovjeka u Poljskoj osloni na doista trajnom temelju morala i katoličke vjere, da se građanski život i djelovanje podvrgnu disciplini najpozitivnijeg i najsigurnijeg kodeksa prava Božjega.

U tim člancima iznesen je nacrt odgojnog programa, koji je prilagođen našem vremenu i moderniziran, i u kojem nad aktualizmom preteže vječno pravo.

I revnost u isticanju toga prava, duboka pouzdana vjera, da se badava gradi kuća ili država, ako se gradi bez Boga — to je pojava, koja čini najdublji dojam i daje nam nadu u bolju budućnost Republike, koja raste u svojim granicama radi plemenitosti duša, njezinih građana i vojnika.

Najčistijim zvukom ideje zvuči taj kodeks društvenog morala, koju proglašuju autori ove zbirke.

Neposrednost njihovih izjava, nabačene misli i aktualnost sretno približavaju cijeli problem potrebama vremena i bude živi odjek.

Geslo jakog čovjeka koje je iznešeno na tim arcima, dobiva oblik programa i pokreta, koji će pod znakom Križa i mača dati bogati doprinos stvaranju moderne Poljske, vjerne tradicijama otaca, ali i sposobne za glas sadašnjice.

Uzimajući u ruke ovu knjižicu, nemojmo očekivati, da će ona na lagani način laskati našim ambicijama za veličinom. Ona je pokusna mobilizacija dugog i požrtvovnog rada oko jačanja vlastite duše za ojačanje Poljske.

I svaki pošteni Poljak, koji čita te riječi pisane rukom i srcem vojnika, mora se radovati, da u našoj vojsci vlada tako veliki duh, da poljski vojnik kuje svoju snagu: Oslanjajući se cijelim svojim bićem na Boga«. (Jozef Stefan Czarnecki).

Jaki čovjek — jaka država

»Ljudska masa nije ništa — sve je čovjek«, rekao je Napoleon. I tako je doista.

To se vidi osobito u vojsci, kao organiziranoj masi kojoj je cilj pobjeda na očigled smrt.

U odlučnim trenucima, u časovima, kada četa klone duhom, u časovima panike zavladaju ličnosti jake i nepokolebive.

Tu odlučuje samo jaki karakter.

Za vrijeme bitke kod grada Brody između II brigade kavalerije i konjaničke armije Budiennoga, brigada je bila napadnuta sa svih strana, i vojnici su panično počeli bježati i gaziti jedan drugoga na uskom nasipu. Tada je spasi od poraza jedan čovjek — komandant 2. konjaničkog puka.

Usprkos općeg neurednog uzmaka brigade major Rupp zaokrene svoj puk, zaustavi nasrt najbolje sovjetske konjaničke divizije, i na taj način spasi brigadu od uništenja.

Da se istakne uloga toga čovjeka, treba spomenuti, da taj puk nije predstavljao osobito visoke vrijednosti, dok nije preuzeo nad njim zapovjedništvo major Rupp. Međutim, od toga časa postao je taj puk jedan od najvaljanijih. A ipak bio je to taj isti puk, ništa se u njemu nije promijenilo, osim jednoga čovjeka.

A koliko je bilo ovakvih primjera u ratu, da je situaciju cijelog odjeljenja spasio jedan vojnik — čovjek jakoga karaktera.

Zato mora imati svaka četa u sebi takve jake pojedince, takve prvoborce, koji će snagom svojega duha svladati duhovnu krizu drugih, i na taj način ih prisiliti na upornu ustrajnost i neprestano napredovanje u navali.

Takvim prvoborcem mora prije svega biti časnik, jer u bojnoj krizi svraćaju se na nj oči odjeljenja, takvim prvoborcem mora biti podčasnik,

kao onaj, koji živi najbliže vojniku. Takvi prvoborci moraju biti među samim vojnicima, kao hrptenjače svakoga odjeljenja i njegovi unutarnji stupovi.

I zato moramo stvarati jake karaktere u redovima vojske, moramo razvijati zametke snage, i poštenja, koji se već nalaze u srcima vojnika, moramo vježbati moralne vrednote sistematskim i organiziranim naprezanjem, tako kao što vježbamo u sportskim klubovima fizičke snage.

Jer — »duh pojedinoga vojnika odlučuje o pobjedi« — naglašivao je uvijek maršal Pilsudski, — i samo onda pobjeđuje, ako je jak.

Premda neprestano usavršavamo oruđe i oružje, premda se usavršavamo tehnički i taktički, to se ipak nameće silom željezne logike potreba u s a v r š e n j a č o v j e k a.

Jer, što ima netko od toga, što je fizički jak, što može biti savršeni taktičar ili tehničar, ako nema značaja; odmah se sruši pod pritiskom opasnih vojničkih situacija ili života. Što koristi vođi pilot, koji zna dobro letjeti i dobro strijeljati, ako nema snagu volje, da poduzme borbu i da se svladava.

Njegovo stručno znanje ne će imati priliku da se pokaže, ako ga pomanjkanje značaja skloni da se izvuče iz borbe. Izdaci što ih država ulaže za njegovu izobrazbu, izgubljeno vrijeme, bit će uzaludno, a to samo stoga, što je zaboravljeno usavršavanje čovjeka, njegove volje i sposobnosti da vlada sobom. Takvo razbacivanje ne možemo si dozvoliti. Zajedno s vanjskim usavršavanjem, stručnim, svaki poljski vojnik mora usavršiti i svoje nutarnje vrednote. I tu ne može biti pitanje dobre volje, nego neizostavna nužnost. Moramo stvarati željezna čovjeka, jer je samo takav čovjek sposoban suprotstaviti se brojnijemu neprijatelju od sebe. A u našim prilikama moramo neprestano računati s nadmoćnošću broja i tehnike — zbog toga moramo vježbati u sebi volju, koja će biti sposobna ne samo da stvori ravnotežu, nego i nadmoć.

A duhovna moć dobiva se isto tako kao i fizična, sistematskom i dosljednom vježbom.

Ne će biti jak tek onaj tko o snazi govori, kao što športašem ne postaje onaj, koji o športu samo govori, ili čita športske izvještaje. Moć, volju i značaj treba vježbati.

Vrhovni Vođa je naredio, da moramo Poljsku uzdizati, da bi škripalo u križima. Pa što ta »križa« budu jača, to će se Poljska jače dići. Tu zapovijed može izvršiti potpuno samo čovjek ispravan i snažan; čovjek, koji se oslanja čitavim svojim bićem na Boga.

Moramo odgojiti takve ljude, i kovati takve značajeve. Moramo stvoriti tip moralnih predvodnika, koji će primjerom svoje požrtvovnosti i osjećajem dužnosti zagrijavati druge, koji će djelovati ispravnošću i snagom na svoju okolinu, koji će biti sposobni u svako doba na sve žrtve za Boga i Poljsku. Čim je, naime, viši autoritet zbog kojega se žrtvujemo, tim smo sposobniji i za veće žrtve, tim više možemo iz sebe dati. A za stvaranje snažne Poljske, treba velikih naprezanja.

Kome istinski leži na srcu dobro Poljske, taj će sigurno razumjeti, da bez takvih ljudi Poljska ne može biti velika, — taj će započeti radom oko izgradnje snage Poljske prije svega od sebe, od svoje volje — j e r j a k i č o v j e k — j a k a d r ž a v a.

Preveo: G. I.

PROBLEM HISTORIJSKOG I NACIONALISTIČKOG PRAVA U SUVREMENOJ EUROPI

Sudetski je problem svršen, tješinski je dokončan, a onaj što ga postavljaju Madžari bit će takodjer dokončan. Krajevi, koji od cjelokupne čehoslovačke države predstavljaju skoro trećinu po stanovništvu i trećinu površine tla, strateški i ekonomski veoma važni, osobito u industrijskom pogledu, odijeljeni su od državne cjeline i priključeni njemačkim, poljskim i mađarskim državnim cjelinama.

Evropski su državnici prije dvadesetak godina dodijelili Sudete i tješinsku oblast Česima i uključili ih u državnu cjelinu čehoslovačke države, na osnovu historijskog prava, prava prošlosti od prije tisućgodišnjeg vladanja i upravljanja čeških kraljeva u tim krajevima.

Međutim, danas, dvadesetak godina kasnije, europski državnici istih velikih vlasti odijeljuju te iste krajeve iz čehoslovačke državne cjeline i priključuju ih drugim državnim cjelinama, bez obzira na historijsko državno pravo, na državno pravo češkoga naroda iz prošlosti, i bez obzira na vrijeme kada su tim krajevima kraljevali češki narodni vladari.

Prema tome, prije dvadesetak godina, za europske državnike velikih europskih vlasti vrijedilo je historijsko državno pravo i oni su ga uvažavali. Naprotiv, danas, poslije dvadeset godina, za europske državnike istih velikih vlasti, historijsko pravo u istom slučaju, ništa ne vrijedi, i ono se nimalo ne uvažava. Dakle, pravo tisućgodišnje vrijednosti jedamput se usvaja, a drugiput ne usvaja, u razmaku od dvadeset godina. Zašto? Zar može, u suvremenoj Europi samo pravo sile i pravo jačega, te pravo pobjedioca i pravo nadmoćnijega jedamput usvojiti, a drugi put poništiti svako pravo, pa i historijsko pravo na Sudete i njima slične krajeve, ili ima osim historijskog prava i koje drugo pravo, na osnovu kojega historijsko pravo ne vrijedi, i zbog kojega se historijsko pravo ne može usvojiti kao mjerilo za dodijeljivanje nekih teritorija u državnim cjelinama i opredjeljivanje izvjesnih krajeva narodnim individualitetima!

Da vidimo.

Historijsko državno pravo jest pravo prošlosti, pravo kamenih spomenika i požutjelih pergamenata, pravo na osnovu slavnih mrtvih predaka i činjenica. H i s t o r i j s k o d r ž a v n o p r a v o j e u b i t i — p r o š l o p r a v o i m r t v o p r a v o. T o j e p r a v o, k o j e u d a n a š n j i c i ž i v i k a o ž i v a r i j e č n a o s n o v u m r t v i h s l o v a i s t v a r i.

U prošlom vijeku, kada n a c i o n a l n a s v i j e s t još nije bila opća i kolektivna nacionalna vrednota, i kada d u h n a c i o n a l i s t i č k o g o p r e d j e l j i v a n j a nije prožimao sve staleže jednog naroda, nego samo neke, historijsko pravo se iskorišćivalo i moglo se iskorišćivati kao pozitivna vrednota samo kao uzgojno sredstvo, s kojim se, — po znanju o svojoj prošlosti, a po tome znanju i po ponosu na svoju historijsku starost i slavnu prošlost, podizala nacionalna svijest, a s time i samopouzdanje, da se u životnoj borbi svoga naroda mora biti onakav, kakvi su bili najčasniji i najslavniji predci, i kao takav nastaviti, gdje su predci stali, a mnogi i pali.

Međutim, pozivanje isključivo i jedino na historijsko pravo, kao na neko državno pravo na neke teritorije, ne samo da je bilo u prošlom, nego je ono i u današnjem vijeku — pravo milosti, pravo gentlementstva i kavalirštine! U stvari i po biti — državno pravo — mekušaca i gmizavaca, neodlučnjaka i nagodbenjaka, frazera i pozera, te kancelista i boraca od pera i papira; dakle — pseudoboraca. Na uspjesima svojih velikih predaka, takvi i njima slični ljudi, htjeli su i još uvijek hoće, da — u borbi za svoj narod i njegov teritorij — netko drugi dade mogućnosti, iz poštovanja, kavalirštine ili milosti prema velikim uspjesima još većih predaka i teških žrtava, da i mali potomci s nikakvim žrtvama postignu — velike uspjehe. Sljedbenici historijskog državnog prava smatrali su, da je historijsko pravo jedini razlog i dovoljan zahtjev, t. j. dovoljno pravo, na osnovu kojega će takvim sljedbenicima neka viša sila s neba ili zemlje dodijeliti ono što im ne pripada ili spriječiti odjeljivanje onoga što im pripada, na pr. u slučaju česko-njemačkog spora zbog Sudeta.

U konstatiranju, da je neki narod nekada to i to bio, te to i to imao, pa da samo zbog toga taj narod mora to opet imati i mora to opet biti, nema životne vrijednosti.

Zbog toga je danas u svoj Europi historijsko pravo kao državno pravo žive riječi o prošlim stvarima, na osnovu mrtvih slova — totalna nemogućnost, neshvatljivost i preživjelost. Čak što više, u izvjesnim slučajevima današnjice, takvo je historijsko državno pravo upravo — ludost. Tako bi se daleko otišlo, na pr. u suvremenoj Europi, kada bi recimo, na osnovu isključivog historijskog prava kao jedino dovoljnog državnog prava, Mussolini počeo zahtijevati sve ono što je imao Cezar, Franco — Karlo IV španjolski, Lebrun — Napoleon, a Oto Habsburški sve ono s čim je vladao njegov djed i pradjed.

Specijalno u srednjoj Europi danas je historijsko pravo, sasvim mrtvo pravo. Slučaj njemačko-češkog sukoba u sudetskom problemu o tome najviše svjedoči. Iako se u tome slučaju nije uvažilo historijsko pravo, kao pravo današnjih generacija na krajeve predtisućne Češke, koje danas nastavaju Nijemci, — krivica svakako nije u današnjim generacijama, i u onima od prije tisuću godina, dakle generacijama čeških narodnih vladara, nego u generacijama — mekušaca, lijenčina, karijerista, nedovoljno odlučnih i borbenih, kao i izdajica, koji su dopustili da su se Česi u Sudetima iz godine u godinu odnarođivali, a sudetski krajevi kraj po kraj germanizirali i oduzimali. Ako se netko germanizira, mađarizira i t. d., za tako nešto svakako nisu krivi samo Germani i Madžari, i njima slični, nego i svi oni, koji su dali da ih se odnarođuje, i dopustili da ih se odnarođuje. Ako su danas Sudeti česka zemlja, na osnovu historijskog državnog prava, a sudetski stanovnici Nijemci, za to nisu krivi današnji Nijemci. Prokletstvo se dakle više mora baciti na Čehe iz prošlosti, nego na Nijemce iz sadašnjosti.

Prema tome, historijsko pravo ima u suvremenoj Europi vrlo malo objektivnih razloga kao neko opravdano državno pravo. U Europi ono se gdjegdje može poklapati s drugim pravima, ali radi čestih seoba naroda, po tome ratova, zatim miješanja naroda i hegemonskih vladavina, te nacionalističkih svijesti, kojima su prožete

mase, historijsko pravo u najviše slučajeva nije u skladu i ne poklapa se s državnim pravom. Na taj način historijsko pravo ne samo da je prošlost i preživjelost po sadržaju, nego je ono ista takva prošlost i preživjelost i po primjeni kao kriterij za državno pravo!

Zbog toga, ukoliko je gdjegdje i bilo primjenjeno, te se još i danas gdjegdje primjenjuje, u najviše je slučajeva to bila više obična ostvarena hegemonija i ekspanzija, nego objektivno pravo. Tako, na pr., situacija, koja se bila komplicirala do ratne opasnosti u slučaju sukoba Čeha i Nijemaca, samo zbog jedne hegemonije na osnovu historijskog prava, još bi se bila komplicirala i do rata, da se iz poštovanja prema historijskom pravu nije poštovalo nacionalističko pravo.

Jednom pravu na osnovu prošlosti, jednom pravu na osnovu mrtvih stvari, jednom pravu čija životna snaga i objektivno pravo izvire iz mrtvog slova na papiru, i jednom pravu iz prošlosti suprotstavilo se jedno pravo iz sadašnjosti, jedno pravo na osnovi današnje realnosti i konkretnosti, jedno pravo na osnovu živih ljudi, i jedno pravo čija životna snaga i objektivno pravo ne izvire iz mrtvog slova na papiru, nego čija životna snaga izvire iz nacionalističke svijesti i nacionalističkog duha, koji ne trpi ropstva, zato što hoće da bude svoj na svome — domu njemačkome.

Zbog toga u suvremenom državnom pravu suvremeni europski državnici više ne pitaju, čije je to i to bilo nekada, nego čije je to i to sada. Oni više ne razmatraju, kome je to isto pripadalo davno prije, nego razmatraju, kome su privoljele mase, na osnovu jednog neprisiljenog načina izražaja volje. Na osnovu jednog plebiscita, pod kontrolom međunarodnih izaslanika, neka se odluče i opredijele sami kuda hoće, a ne da se opredijeljuju kako hoće drugi, t. j. hegemonski samozvani tutori, na osnovu svojeg hegemonskog načina vladanja, po kojemu suvremene pseudoparlamentarne vladavine umiju tako prepredeno iskoristiti tehniku izražavanja kolektivne volje pojedinaca.

Dakle, po suvremenim shvaćanjima europskih državnika i po suvremenim odlukama münchenskog sporazuma, ne odlučuju više: knjige starostavne, ili molitva sv. Vaclava, ili neke požutjele pergamene, ili historijska data, ili jedan koji vlada s drugim.

Na taj način historijskom pravu, kao državnom i državotvornom pravu, suprotstavilo se u današnjici — jedno današnje pravo, živo pravo, jedno nacionalističko pravo u državnom i državotvornom pravu. Zemlja je Vaša (Češka!), ali ljudi (Nijemci!!) su naši. Mrtvi su odredili tako, ali živi hoće ovako! I ovako, kako hoće živi ljudi na živoj i neživoj zemlji, tako mora biti, — suvremeno je državno pravo, po namislima suvremenih državnika europskih velikih vlasti. Po historijskom pravu i davno izumrlim ljudima Sudeti pripadaju Česima, po živim Nijemcima i neobično borbenim ljudima Sudeti pripadoše — Trećem Reichu.

Prema tome, — živi ljudi, puni životne snage i borbenosti do buntovnosti, koji znaju kome pripadaju, i koji se umiju boriti tako da cio svijet zna što hoće, te koji znaju iskazivati svoje samoodređenje i onda, kad ga iskazivati smiju i ne smiju, tako da moraju svi uvidjeti, da im

se mora pripustiti samoodređenje s plebiscitom ili bez plebiscita, — to je ono tkz. — današnje i nacionalističko pravo u suvremenom državnom pravu, i to je ono — pravo, koje su u sudetskom sukobu usvojili i uvažili europski državnici, i na osnovu kojega je usprkos češkog historijskog prava na Sudete Hitler imao pravo u pitanju Sudeta.

Nema tu više izmotavanja u raznovrsnim mudrovanjima, što će hegemoniste izgubiti, i koliko će pseudoparlamentarce koštati razgraničenje. Živa snaga živih ljudi, koja zna što hoće, koliko hoće i kako hoće, ne uvažava više izmotavanja i odugovlačenja, kao proceduru rješavanja i okončavanja postavljenih problema. Nacionalističkom pravu nije dakle podloga mrtvo slovo, koje može i ima vremena trpiti odlaganje i robovanje, nego živi ljudi borci, koji zbog robovanja ne trpe odlaganja. I u sudetskom problemu samo se nacionalističko pravo s takvim podlogama iskazalo kao objektivno i opravdano pravo, na osnovu kojega se dobila bitka i izvojevala pobjeda u sudetskom sukobu.

Prema tome, historijsko pravo kao državno i državotvorno pravo je preživljeno pravo. U suvremenoj Europi samo u jednom jedinom kraju u Europi historijsko i prošlo pravo u suglasju je i poklapa se sa sadašnjim i nacionalističkim pravom u državnom pravu. Zbog toga samo u tom kraju, zbog suglasja i poklapanja historijskog državnog prava s nacionalističkim državnim pravom jedno i drugo imaju jednaku i suglasnu opravdanost i objektivnu vrijednost. Inače drugdje nigdje.

Zbog toga je u suvremenoj Europi za sve narode i države — nacionalističko pravo dominantno i kriteriološko pravo u državotvornom pravu, dok je za te iste narode i države u današnjici historijsko pravo u nacionalističkom uzgoju samo sredstvo za uzgoj patriotskog ponosa i nacionalnog samopouzdanja.

No s obzirom na vrijednost historijskog prava u odnosu prama nacionalističkom pravu — historijsko pravo čak više nije suvremeno ni u Africi, ako nije u suglasju i ako se ne poklapa sa nacionalističkim pravom.

Pa tko je učio Stari i Novi Zavjet, t. j. državopravno stanje Palestine od prije 2000—3000 godina, tome je svakome jasno, da na osnovu historijskoga državnog prava Židovi imaju pravo na Palestinu. Ali, tko ne zna za današnji nacionalni sastav Palestine i za nacionalni sastav Palestine prije poslijeratnog useljavanja Židova u Palestinu, taj, ako se ne može uvjeriti iz ovo par redaka o preživjelosti i nesuvremenosti historijskog prava, gdje ono nije u suglasju sa nacionalističkim pravom, neka ode u Palestinu, pa će ga Arapi svojim bombama, t. j. svojom podlogom nacionalističkog prava neobično lako i brzo uvjeriti o preživjelosti historijskog prava.

S historijskim pravima, upućivanih iz kancelarija i kabineta, u vidu kojekakvih memoranduma i ultimatuma, Engleska se lako bori! S nemirima i bombama to već ide malo teže, kako u sudetskom pitanju, tako isto i u palestinskom. I Engleska, koja je popustila u sudetskom pitanju i napustila Čehe, na osnovu suvremenog shvaćanja o vrijednosti nacionalističkog prava u državnom pravu, naprama nevrijednosti historijskog prava, morat će popustiti u palestinskom pitanju iz istih razloga, i napu-

stiti Židove, ako hoće da ima isti onakav mir u Africi, kakav ima danas u Europi, jer je u suvremenom svijetu podloga trajnog mira i reda samo nacionalističko državno pravo, na suvremenim načelima prava samoodređenja naroda, a ne historijsko pravo, na načelima hegemonije suvremenih pobjeditelja.

Ante Oršanić

PODNE NA PUTU

Sâm sam na putu s mojoj sjenom
i bijelim oblakom sa svoda;
oblakom jedinim...
Dignuo sam glavu opijenu daljinama
da je vjetar miluje i hladi;
vjetar ravnica što pjeva pjesmu čeznutljivu
u instrumentaciji telegrafskih žica.

Cestu su oblili sunce, samoća i plave tišine...
A njih su puna polja kraj puta,
daleki, daleki horizonti i svodovi
i jedan oblak bijeli — nada mnom.
U zraku se tiho ljuljaju melodije proljetnih ptica.
Zlati se prašina iza leđa...

Kako je teško biti na putu sam
kad podne ispija mladost polja
i radost horizonata,
a angelus se ne čuje...
Angelus zvoni negdje daleko
iza gora i šuma i zavoja seoskih puta,
a ovdje moja sjena sama
bijelim cestama i širinom tišine luta...

Sunce je zabijelilo cestu, svodove
i zidove dalekih seoskih kuća.
Zašto moja sjena sve više blijedi,
sve tanja postaje,
sve manja biva?
Zar ću opet biti sam,
posve sam na putu?...

Pjeva vjetar ravnica tužno
tužno u instrumentaciji telegrafskih žica.
Rascvjetali grmovi samotni skrili su u hladu
jata umornih ptica.
Iza mene ostaju u tihom čuđenju
međe oranica i prašni rubovi živica.

Toni Tinov

BITNO U LIRICI

Česta je pojava u životu: namjerno zamjenjivanje važnog s nevažnim, nužnog s dobrodošlim, lijepog s potrebnim, bitnog s nebitnim, djela s riječima, istine s lažju, dobrog zlim.

A ipak se to može samo privremeno i djelomično. Jer pojmovi se ne dadu miješati, ni zamjenjivati. I svaka stvar ima svoje najnužnije, najpotrebnije, nezamjenjivo, ničim drugim nadoknadivo. Svaka stvar ima svoje bitno.

Bitno za neku stvar znači svojstvo bez kojega ta stvar nikako ne može biti. Bitno jest oznaka po kojoj dotična stvar, kad je ima, dobiva svoju pravu vrijednost, a bez koje, pa imala mnogo drugih svojstava, nije ono zašto je držimo, po čemu je poznajemo i čime se najpotpunije izražava. Tako i lirika o kojoj ćemo ovdje govoriti. I u lirici hoće neki da zamijene nebitno s bitnim, dobrodošlo s nužnim, nevažno s važnim. Hoće s lijepom dotjeranom formcm, bogatim pjesničkim rječnikom, originalnim slikama, novim mislima, nekada nadmudrivanjem, gdjekada tendencijom, da nadoknade i ono najvažnije, bitno.

Lirika, riječ mekana, topla, gotovo prozračna, neobuhvatna, koja više nema svog prvotnog značenja: melodije s lire, grčkog instrumenta, nego naznačuje osjećajnu, subjektivnu, emocionalnu poeziju.

I ta lirika ima nešto bitno u sebi; neka svojstva bez kojih ne može biti, ili bolje: koja pjesmu, stihovani način izražavanja, čini lirikom.

Pa se pitamo: da li je za liriku bitno forma, koju najprije uzimamo u pretres, jer se često puta, upravo pod njom, najlakše sakrivaju netalenti. Ali to mogu samo zbog toga, što neki misle, da je poezija, i to lirska, samo ono, gdje su pačetvorinska forma i slogovani, možda na prste izbrojeni stihovi. Neki hoće da ustvrde kako bi tobože za poeziju bilo najbitnije pravilna forma. A to nije. A dokaz su za to u najnovijoj hrvatskoj lirici, uz mnoge druge, Dragutin Tadijanović koji valjda do sada nije napisao možda niti jednu pjesmu u vezanoj formi, jer »Dani djetinjstva« su nešto samo slično tome, pa i Ivo Lendić, naročito u knjizi »Angelusi«, a uza sve to nije ništa moglo smetati njihovom golemom uspjehu kod hrvatske književne kritike i kod sve objektivne hrvatske čitalačke publike. I sam Jeronim Korner pokazuje, da forma nije bitno u lirici, jer mada su njegove pjesme posljednjeg vremena, tako »Ljubav neba« i »Ljeto i vječnost« a naročito one iz zbirke »U hramu Cistercija«, formalno gotovo savršene, svejedno mnoge čitaoce ostavljaju hladnim, a dotle njegove pjesme iz prve zbirke »Blistavi rub«, makar većinom u slobodnom stihu, još uvijek ostaju kao nešto uspjelo, upravo lirski uspjelo. Korneru možemo pridružiti i nešto mlađega Antu Jakšića, pjesnika knjige »U dolini zaborava«, čije su neke pjesme, makar formalno vrlo dotjerane, ponešto mlake, a uz to, dok Kornera u neku ruku spasava muzikalnost, (netko je kazao, da mu stihovi zvone ko dukati pri brojenju), dotle je Jakšić malo krut.

Uz Jakšića bilježimo i drugog (Jakšić je Bunjevac) bunjevačkog Hrvata mladog Aleksandra Kokića, čija je zbirka »Klasovi pjevaju« također formalno dotjerana, poput ove obojice, ali kod Kokića, istina i u ne-

kim Jakšićevim pjesmama, vrlo često nešto toplo, intimno podrhtava. Možda smo ovu trojicu vezali zajedno više po njihovoj formalnoj dotjeranosti, a možda poradi njihove orijentacije i zajedničkog nastupanja, ali svejedno postoji među njima neka unutarnja veza kao skala izmedju bitnog, koje se nenamješteno nalazi kod najmlađeg Kokića, pa Ante Jakšića, koji stoji po sredini, i Kornera, koji već mnogo piše, a da bi to moglo biti proživljeno, doživljeno, sazrelo, jer konačno: to mu niti fizički nije moguće.

Dakle forma nije bitno, i pogrešno je na osnovu formalnih uvjeta nečijih pjesama prosuđivati pjesničku vrijednost njihovih autora. Ne kažemo time, da formi ne treba pridavati nikakovu važnost, jer ima pjesnika, kao što je na pr. Olinko Delorko, čija je pretežna snaga upravo u formalnom pravcu. Ističemo da samo forma, pa bila ona i najsavršenija, može biti vrlo dobar, kod nekog možda i nuždan uvjet, ali da nije najnužnije, nije bitno u lirici, te sigurno ni sam Matoš, koji služi, uz Vladimira Nazora, još i sada mladima za uzor pravilne forme, nije samo, naglašavamo samo, s tim svojim formalnim osobinama postigao sav svoj uspjeh.

Možda je pjesnički rječnik, bogat i lijep nešto glavno, bitno u lirici? Nisu! Dokaz zato jest Stjepan Devčić, koji je s tim lijepim riječima pošao već predaleko, da se osjeća napirlitanost stihova, ali mi njemu inače ne niječemo ni druge pjesničke uvjete. Između lijepe pravilne forme i bogatog pjesničkog rječnika stvara i Vjekoslav Majer, koji je napisao odličnih lirskih pjesama, koje su prava lirika, ali ne zato, bar ne samo za to, što su u pravilnoj, pačetvorinskoj formi ili možda zbog bogatog pjesničkog rječnika, ne niti poradi toga, što njegove pjesme obiluju lijepim i originalnim pjesničkim slikama, nego samo zbog toga što obično one u sebi sadrže i ono naše bitno.

Majeru je sličan, čini se i njegov pjesnički poštivalac, pjesnik mlade pjesničke generacije Zvonko Kuhar, koji se javlja istovremeno s jednim od boljih mlađih hrvatskih pjesnika Zlatkom Majtinom, pa s najtipičnijim pjesnikom »lirike grude« Gabrijelom Cvitanom, autorom knjige »Glas zemlje«, te Ivom Balentovićem, koji se sve više predaje pripovjetkama, Danilom Čovićem, koji evo već dulje vrijeme šuti, Stjepanom Hrastovcem, kojega će možda novinarski život izbaciti iz poezije i Kamilom Križanićem, za kojega su odmah mnogi zapazili, da je njegovo područje proza; Zvonko Kuhar, koji je u početku, u nekim svojim pjesmama, bio po nekad osjećajno prazan, inače formalno vrlo dotjeran, posljednje je vrijeme napisao nekoliko krasnih lirskih pjesama, i njegova knjiga »Slavoluci bola« jest dobra knjiga lirike.

Kod Majera smo spomenuli i lijepe pjesničke slike. To bi bio treći uvjet, uz formu, lijepe riječi, lijepe pjesničke originalne slike, koji uvjeti svi kad se nađu zajedno prestavljaju jak preduvjet za dobru liriku. Kažemo preduvjet, jer uvjet je ono naše bitno do kojega još nismo došli.

Upravo suvremena hrvatska lirika sa svojim mnogim pjesnicima-slikarima pokazuje na zamašno značenje lijepih slika u lirici. Tu je u prvom redu Antun Niziteo, koji je s pjesničkim riječima naslikao nekoliko vrlo uspjelih marina, pa onda pjesnik Vlado Vlaisavljević, čija je, čini se, glavna pjesnička snaga upravo slikanje s pomoću riječi, te Ivan

Goran-Kovačić (inače odličan novelista: »Dani gnjeva«), koji u ritmu ponešto nesiguran, daje vrlo originalne slike riječi. A uz njih bismo mogli spomenuti i dobrog romanopisca i novelistu Ivu Kozarčanina, koji u svojim pjesmama mnogo važnosti podaje upravo lijepim slikama. Ali ni lijepe slike, što nam pokazuju i ovi dobri pjesnici, nisu bitno u lirici.

Da nije možda bitno filozofiranje, mudrovanje? Ne! jer lirika nije, barem ne u prvom redu, filozofija. No lirika se već po samom značenju riječi temelji na osjećaju. Mi ne kažemo, da u lirici ne treba umovanja. Ne. Ali ističemo da to lirici nije bitno. Njoj to može biti ukras, prednost, ali bez toga može biti. Da je to tako dokaz nam je Tin Ujević, inače poznat možda i velik hrvatski pjesnik, ali glas, koji je on stekao kao pjesnik temelji se na njegovim prijašnjim, na osjećaju temeljnim, pjesmama, a ne na pjesmama posljednjeg vremena u kojima Ujević filozofira. Tomu su dokaz mnogi drugi, kao na pr. Vladimir Jurčić, koji se sjeti neke »socijalne« slike s ulice, i onda piše rečenicu ispod rečenice. I čudnovato, da upravo njegova pjesma plemiću, dakle skoro »buržujska« »Epitaf Illustrissimusu Gjalskomu« (H. Kolo 16), a možda i još koja ne dozvoljava nam, da ustvrdimo, da Jurčić nije pjesnik, a to potvrđuje i Stanislav Šimić, koji je, možda dobar prozaista, ali njegove stihove mi ne možemo ubrojiti u liriku.

Ni smo mi protiv socijalnog u lirici. Ali i to socijalno, jednako kao i nacionalno, religiozno, pa i liberalno mora biti doživljeno, proćućeno, istinski i umjetnički doneseno, kao na pr. odlična pjesma Dobriše Cesarića »Mrtvačnica najbjednijih«; ali, uz to, što je socijalna ona je i umjetnina, a to je glavno. Tako na pr, iskreno doživljene nacionalne pjesme jednoga Matoša, kojega spominjemo, jer danas mi i nemamo prave patriotsko-nacionalne poezije poput Matoševe; te religiozne kao kod prerano umrlog hrvatskog pjesnika Đure Sudete, za čiju krasnu pjesmu »Ave Marija«, makar je upravo pobožno religiozna svatko objektivan mora naći riječ divljenja. To je religiozno — ali to je i umjetnina.

Isto tako i pjesme Nikole Šopa, koji na nov, originalan način pjeva o Isusu (»Isus i moja sjena« M. H.) Njegove su pjesme istinska umjetnina, prava lirika.

Jasno je dakle da umovanje, filozofiranje u stihovima nije bitno, barem ne u lirici. Možda tko spomene Kranjčevića. Jest, on je mislilac, ali Kranjčević je u prvom redu čovjek srca, pjesnik osjećaja.

A taj glavni uvjet, to naše bitno u lirici jest: doživljaj, nadahnuće i osjećaj. Makar netko kazao ne znamo što, ali je bitno za jednu dobru lirsku pjesmu nadahnuće (inspiracija), koja nikako nije otrcana izreka starinskih vremena, nego nešto nužno, što razlikuje pjesnika od nepjesnika. Jer inače bi u protivnom slučaju, t. j. kada bismo to zanijekali, mogao svatko na školskim primjerima naučiti teoriju stihova, i onda kovati. Ali tada bismo, u najboljem slučaju, dobili stihove: stihovanu prozu, možda i dosta savršenu, ali to još uvijek ne bi bila lirika. Doživljaj i osjećaj su bitno, te se s pravom kaže, da bi pjesnik za svaku svoju pjesmu znao navesti povod ili barem poticaj.

Nadahnuće, koje možda u nekim slučajevima, možemo nazvati doživljajem, jest sretni, upravo ga nazovimo božanskim časom pjesnikovim kad u njegovoj duši kapne toplija kap krvi, kad mu srce življe zakuca,

kad mu misao, nova, ni njemu nikad do tada poznata, sine u pameti. I onda u njemu vrije, raste, buja, kao cvijet na polju, pod suncem, dok zamiriše, kao voda u potoku dok provrije, kao val na moru dok se ne uzgiba. Ta misao, nadahnuće, inspiracija, doživljaj, nazovimo to bilo kako, jer možda je ime sporedno. Nazovemo li to svim ovim imenima ili možda samo jednim od spomenutih, jest, naše bitno u lirici. Inače bi čovjek mogao pisati pjesme kadgod ustreba, kad ugodno sjedi i pred sobom ima papir, kada mu ih naruče, a znamo, da se to nikako ne može, barem ne dobre pjesme, a samo dobre pjesme stavljamo u liriku, kao nešto najsavršenije u poeziji. Koji tako čine, naravno da ih ima, oni će u stotinu, možda formom dobrih pjesama, izgubiti, upravo utopiti, jer i to je nepopravljivo, onih deset lijepih, uspjelih, koje bi moguće bili stvorili.

Doživljaj, odnjegovan na toplu srcu, među najljepšim mislima, poprima neku dragu toplinu, punoću. Sazrijeva kao pup, kao žito zori, kao zrno sladi, kao trešnja rumeni i zrije kao sve drago voće i povrće, cvijeće i biline, da onda iziđe, propupa, procvate, ocrni ili porumeni. Pa onda da ga zrelog, žutog, crnog, slatkog beremo. Tako nastaje, samo tako se rađa dobra lirska pjesma. Jer u protivnom slučaju dajemo nezrele, gorke, žuke, kiselo voće, kojega čovjek okusivši baci, ili uopće ni ne okusi.

Dobra se pjesma mora doživjeti. I onda ona mora u duši pjesnikovoj sazreti, oblikovati se, stihovati, ritmovati, utjeloviti, i potom tek, kad primi podpuni svoj život, onda smije izići na papir. Jer u tom doživljaju, pa u tom zrenju, koje nekad traje jako dugo, a rijetko svrši brzo, kao sve u prirodi, jer ovisi o raznim uzrocima, forma oživljuje, nije mrtvi kalup no živi oblik. Riječi poprimaju boju smisla, slogovi muzikalnost. A sa svim zavlada ritam-blagosloveni ritam, u kojem živi i umire cijela priroda, jedan od najbitnijih, skoro ono naše bitno, jer u njemu su kao utjelovljeni oni naši gore spomenuti uvjeti za dobru pjesmu. Ritam, koji daje tugu žalosnome, pjeva u radostima. Ritam doživljenog, inspiriranog sadržaja, ritam sazrelog, a ne prije vremena trganog, jest ono naše bitno u lirici.

Forma je nekima potrebna, pa i brojenje slogova, osobito onima, koji nemaju posebno razvijen osjećaj za muziku, da bi mogli ritmički vladati u slobodnom stihu, jer tamo je teže, ali zato tim nužnije; dok srokovi, uz ritam, daju melodioznost pjesmi; lijepe riječi su dobro došle, da ne budu svagdanje, jer ni sadržaj pjesme nije svagdanja, obična stvar. Ali i riječi imaju svoju boju, te se moraju upotrebljavati prama sadržaju pjesme. Uz te originalne pjesničke slike, slikane živim bojama poput istinske prirode, toplinom, vjerno,neusiljeno, prirodno. Kraj ovih uvjeta, — da se ne bi kazalo, da smo prijatelji pravca: umjetnost je sama sebi svrhom, ali naglašavamo: otvoreni smo prijatelji umjetnosti, jer ideja, tendencija prolazi, a samo umjetnost je vječna —, ne kažemo da lirska pjesma ima biti igra riječi, lijepih slika, no naglasili smo i na početku: ideje, a sad ih još više ističemo: ideje, možda i duboke ali na lagan, pristupačan način donesene, ideje, ali ne kao glavne, kao kod nekih jedino svojstvo, nego samo kao jedan od lijepih uvjeta lirske pjesme.

Nužno, naše bitno u lirici jest doživljaj iskren, duboko proćućen, posve sazreo, i izražen s toplinom, punim srcem, svom dušom, iskreno i neiskrivljeno, a onda tek zaodjenuto lijepim pjesničkim riječima, origi-

nalnim slikama, bogatim, sadržaju blizim, ritmom, protkano novim mislima, izrečeno lagano i neusiljeno, jednostavno, djetinjim načinom, bilo u vezanoj slogovnoj formi ili u slobodnom nevezanom stihu, daje u punom smislu riječi liriku, a ta je, po našem mišljenju najvrednija među svim pjesničkim vrstama. Jer sve drugo je nauka, teorija, a ovo je srce, ono vječno, lijepo, neobično, što nosi tragove božanstva, jer pjesnik se rađa a ne postaje. Poeta nascitur. Riječi srca su najvrijednije za čovječanstvo. Možda danas i najpotrebnije, jer nas je svijet previše materijalizirao, a srce produhovljuje, diže, oplemenjuje.

Zato ovom našem stoljeću treba srca, riječi srca, lirike, ali prave lirike, s bitnim u sebi, jer inače i ona podpada pod vlast uma. Um ima pravo da nadzira srce, što se razumije za naravna čovjeka i um zna, što srce, pa bilo ono i pjesničko, misli, osjeća ili namjerava.

Ali naglašavam, možda je to naše istinsko hrvatsko obilježje, zbog kojega često na drugim područjima mnogo i propatismo, prvenstvo srca. Prvenstvo osjećaja kao bitno u lirici! Jer bez srca — nema lirike!

Vinko Nikolić

TUGA SUNČANE UVALE

Smrt

Ona je bila mala,
mala ko bijeli anđeo.

Njene su oči bile bistre
ko odraz Božjeg pogleda.

Marije više nema.
Mariji na grobu gori svijeća.
Prijatelji, nemojte mi dolaziti
jer Marije male
više nema.

Srebrni put

Ja više ne živim u uvali,
u poplavi sunca
na otoku.
Kad mi dođe prijatelj,
ostavim ga u sobi sama.
Onda bježim u šumu.
Idem po travi,
da sakrijem trag.

Bijeg

Skrit ću se u šumi.
U rosi na travi
umit ću lice
i oči.

Skupit ću sve ptice.
Dođite svi, da oplačemo
usahli bor.

Rajko Valerjev

NEPOZNATI PUTEVI

Toga jutra digao se Marko Marić ranije nego obično.

Čudan nemir, koji obuzima čovjeka i često puta nestrpljenje, kad ima kamo da pođe, tjera ga, da ma na koji način potjera vrijeme naprijed, ili da ne misli na put.

Samo što to nije slobodan i lagan put kao svakog drugog čovjeka, pa ma kolike brige da su mu sjele na dušu. Put Marka Marića je put divlje zvijeri, koja svaki čas gleda, hoće li je kogod ugledati, za njom povikati ili zapucati, da se onda trgne i u divljem bijesu pojuri negledajući i ne misleći, hoće li je na bijegu ista nevolja snaći, ili će se srušiti negdje niz kamenje.

Da bi otjerao sve zle slutnje, Marko je pojurio u pojatu, pomilovao svoju Milavu, bacio joj pregršt sijena, primaknuo joj se glavi, kao da je htio i njoj reći, da ide na put.

Primaknuo se zatim Doratu, koji je još ležao u jednom kutu, zagladio ga, bacio i njemu malo sijena i ove dvije dobre životinje kao da mu olakšale pomisao na odlazak.

Sjeća se Marko onih prvih dana mladosti, kad je ovdje spavao, dok mu je otac bio živ i dok se nije bio podijelio sa bratom Nikolom.

Gore, u desnom uglu, na sijenu, bila je njegova postelja: gunj i slamnati jastuk. Kad bi se vraćao sa sijela ili dok je još prvih dana nosio duhan sa svojim komšijama, jer je većinom dolazio po noći, uvukao bi se tiho kao da ih ne želi probuditi, legao, dok ga ne bi njihovo preživanje uspavalo.

I kao da nije htio više da misli na tu prošlost, vrati se u kuću: Mara, žena mu, ložila je vatru na ognjištu i čitavom snagom svojih grudi puhala u nju, da bi nekako upalila napola sirovo granje. Prišao je drvenom brašnenom sanduku, otvorio ga, pogledao u nj, te u Maru:

— Još ima za dva kruha, — progovorio je tiho.

— Što je, tu je, — odgovori mu Mara, tarući potamnjele oči od dima.

— Ako ti ustreba, pozajmi od brata Nikole, dok se ja vratim.

Mara kao da se bojala što odgovoriti na to, jer uvijek je u ovakvim momentima prate zle slutnje, ipak nakon dulje stanke nastavi i skrene razgovor na drugo.

— Je li se Ivan spremio?

— Sad ću ići do njega, da vidim, kad ćemo poći.

— Hoćete li niz Galića klance ili podno Blata.

— Čula si, da su prošle nedjelje dočekani Uzarićani u Galića klancu.

— Kad bi čovjek znao, gdje ga nesreća čeka, nikada ne bi išao na nju.

— U našem životu nema sreće, — nastavio je Marko potišteno. Čitavim tijelom kao da je podrhtavao, ali je ipak nastojao, da pred ženom bude miran.

— Na svakom te koraku čekaju. Poradi ove bijedne dimljive trave.

Mara nije htjela dalje da postavlja pitanja, a i samom Marku ti razgovori nisu bili dragi. Poznavao je on sebe. Uznemirio bi se, a potrebno je da bude što pribraniji i odmorniji. Daleko je Bosna. Treba pri-

jeći nekoliko planina. Ostaviti ženu i maloga sina i još brašna za dva kruha. Treba prijeći taj čitavi put, i živ natrag doći. Čitavo tijelo treba da postane jedno veliko uho, koje će osluškivati; oči dalekozori, koji će gledati u daljinu.

Obišao je zatim stog sijena, koji je bio iza kuće, da vidi, nije li potplivao, te se preko ograda uputio do Ivanove kuće.

*

Noć se spustila i tama je bila takova, da se tek na nekoliko koraka čovjek mogao primjetiti. Oblaci su se navukli, ali nije bilo izgleda na kišu.

— Marko, jesi li gotov, progovorio je iza vrata Ivan, koji je po drugi put pregledavao svoje opanke i po nekoliko puta promećao krajeve.

— Hajde unutra, progovori Mara, koja mu otvori vrata.

— Vrijeme je, da se ide. Oko ponoći će mjesec izaći, da barem preko Neretve prijeđemo, a onda ćemo nešto lakše nastaviti.

— Ili ćete preko Blata ili niz Galića klance?

— Najbolje je da idemo kroz Gugića ograde, te kraj Šimića kamena, da izađemo na Kozicu, pa ćemo se onda spustiti na Neretvu.

Ivan je već uzeo svoju vreću iz pojate i torbu s kruhom.

— Zbogom Maro! — obadvojica će u jedan glas.

— Bog vas pratio, — odgovori ona tiho, gledajući za njima, dok im nisu koraci utihnuli u tamnoj noći. Gledala je žmirkava svijetla pod slamaricama sa ognjišta i oko njega naslućivala izmorene ljude ovoga kraja, koji svaku večer mole s djecom krunicu i čekaju bolje dane.

Zatvorila je vrata, pogledala kroz uski prozor još jednom u noć, a zatim se spustila kraj svoga Martina, koji je slatko spavao i nije još znao ni o čemu, a najmanje o onome što i njega čeka, da pođe putovima svoga oca..

Takova je sudbina ljudi ovoga kršnoga kraja.

*

Dva čovjeka s istim osjećajima i istim teretom na leđima, koji im je povećao energiju i ubrzao korake, odmicali su niz ograde, preskakali klance, pažljivo se obazirali na sve strane i osluškivali, kao da su htjeli sve šumove privući u svoje uho i odmah ih razabrati od čega dolaze.

Svoje su selo već ostavili i čekali da se uspnu na Šimića kamen, pa da se otisnu put Kozice. Riječi nijesu izmijenili. Kroz šutnju oni su se razumjevali. U mislima su računali, koliko mogu dobiti i koliko će moći kupiti žita, ako sretno prođu.

Noge su se micale i oči napinjale. Otisnuo bi im se po koji kamen ispod nogu, i onda opet tišina, neizmjerna tišina noći, kroz koju su jurila dva čovjeka, u kojih je grudima kucalo jedno veliko srce za ženu i djecu, i koji se jedino trude za njih, da ne budu gladni. Ponos naroda, kojemu su pripadali nije im dopustio da prose i da poniknu.

Prošli su Ružića njive, spustili se niz Grabovine, a riječi nijesu izmijenili. Došli su do pred Brajašev dol i onda se nešto laganijeg koraka uspinjali, osjećajući se već umorni i mokrih košuljâ od znoja pod žutim teretom.

Posljednja svijetla, koja su se vidjela u daljinama već su pogašena. Pratili su ih oblaci, koji su se počeli nešto rijediti i zvijezde, jedini suputnici ove noći. Uspinjali su se Kozici, preskočli klanac Mate Pehara i jednom ivicom njegove njive ubrzali do stare ratne tvrđave, od koje su samo zidovi stršili.

Tvrđava je sama bila pod jednim brežuljkom u uvali i služila kao zgodan zaklon od vjetra.

Tu su sjeli Markó i Ivan, naslonili se leđima na zid, kako ih ne bi rashladio vjetar, koji je nešto jače ovdje puhao. Odavde se ujedno prostirao pogled na Velež i čitavi kraj uz Neretvu, kojim su imali proći. Kroz glavu su im jurile slike, gledajući taj daleki put i veliko pitanje: »Kako će se sve to prijeći?« Da li će se povratiti živi i zdravi, ili će ostaviti kosti negdje u bosanskim planinama?« Najveća je briga za one, koji ih iščekivaju i koji sad misle na njih, i zbog njih im je smrt teška.

*

— Ivane, sad je godina dana, kako sam ja išao sa pokojnim Jurom Zeljkom ovim istim putem. Čuo si ti za ovo, iako si tada otišao put Dalmacije. I onda, kad misliš, da si sve sretno prošao, u našem poslu može nas snaći nesreća, kao što je nas snašla.

Bilo nas je četvorica. Svaki je nosio punu vreću, a tada se i dobro plaćalo, te smo se nadali prodati ga kao kunicu. Tada smo se spustili podno Blata i izišli na isto ovo mjesto, da se iza ponoći spustimo do Neretve i dolinom mirno nastavili dalje. Prešli smo i Vojno i Jablanicu i zora upravo zarudila, kad smo došli Komadinovu izvoru. Dalje nismo smjeli. Tu smo odložili teret, oprali se, nešto pojeli, torbu na kamen i u šumi proveli dan.

Večer je bila vedra. Hladnoća nas je tresla, ali do malo nas put zagrijao. Okolina je bila tiha, nigdje nikoga.

Ivan bi se obazreo oko sebe, iako su bili sigurni, da u ovo doba ne će nitko ovdje biti. Marko bi za čas prekinuo, upravio pogled, kao da je htio nešto više da vidi, bacio ga lijevo, desno i nastavio:

— Išli smo iznad Neretve. Prošli smo Rakov laz i Vučje bare, dva najteža klanca na svom putu. Grgo Matišin imao je gledati dolinu, Mate Stipin gornji dio, pokojni Jure je išao za nama, a ja naprijed, da bi dojavio, ako prvi što vidim. Crno polje smo projurili i do ponoći stigli do Dubokog potoka. Osjećali se umorni i uznojeni, ali nam vrijeme nije dopuštalo dugo sjediti. Malo otpočinuli i htjeli svakako da do zore dođemo do Pazarića, jer bi tu lako upravili s »robom« i prodali je.

Prešli smo i Radešinu i Goricu i uspinjali se uz Ivan. Išlo je sve sretno.

Marko je dalje pričao sve laganije. Vidjelo se, da mu ovaj slučaj duboko prodire u dušu i da je on jedan veliki teret na njoj, kojeg bi se htio riješiti.

Ivan mu nije ni riječi ubacio, obuzet čudnim dojmovima Markova pričanja, pažljivo ga slušao i mjerio u duši taj daleki put, što ga i oni imaju prevaliti.

— Mate Stipin je često išao ovim putem, te je ujedno bio vodič, kad smo se spustili niz Ivan.

Podno Ivana je bila naša propast. Tu je ono najteže, što nas je snašlo i što nikada ne ću zaboraviti u svom životu. Čuli smo povike iza leđa, zapravo iz ljeskovine, u kojoj su se skrili. Nismo se dali smesti, nego smo pojurili naprijed, da bi se skrili iza obližnje glavice. Čuli smo opet povike i onda pucanj. Razabrao sam krik, iako sam bio u bijegu i strahu. »Jure je ranjen«, povika Mate Stipin i projuri kraj mene. Trčali smo tako još nekoliko časaka i vidjeli, da smo prepušteni sami sebi. Iza glavice smo skinuli vreće, sakrili ih u ljeskovinu, pokrili lišćem i drugim se putem vratili natrag. Osjećaj bratstva i ljubavi kao ljudi jedne krvi nije nam dopustio da ga ostavimo.

Krv mu je curila iz desnih grudi, pjena na usta navalila i bolno jaukanje prodiralo iz duše. Toga časa voljeli bismo, da se sva brda sruše na nas, da ne možemo misliti ni na što. Svaki njegov jauk rezao nam je srca.

Ja sam nastojao, da mu košulju raskopčam, da pogledam ranu, ne bi li se što dalo pomoći. On je odbijao rukama, predosjećajući, da mu nema pomoći. Pokazivao je na svoj džep. Izvadio sam mu iz njega duhansku drvenu kutiju, na kojoj je bio lijepo urezan hrvatski grb i rubac sa nešto sitnoga novca. On je htio da mu kutiju odnesem sinu Vrani, kao uspomenu na oca, da poštuje ono, što se na njoj nalazi, jer je on taj grb uvijek ljubio. Bili smo nemoćni. Najradije bi mu poklonili od svoga života, pa da se barem s njim vratimo natrag. Odnijeli smo ga da prve željezničke stanice, da bi ga negdje smjestili. Prije je umro, nego mu je tko mogao što pomoći. Tako smo se vratili s bijedom u duši, bez druga i prazna džepa, dok njegova žena i djeca i danas ne mogu da ga prežale i svaki put kad netko iz našega sela pođe put onih krajeva, oni kao da se nadaju, da će s njima doći živ.

Dižući se i upravljajući poglede na sve strane i u Ivana, upita ga nešto glasnije:

— A tko zna, šta sve nas čeka na ovome putu?

— Jadan je ovo kruh, nastavi Ivan, koji se i sam diže, jer je već bilo vrijeme polasku. — Na fronti sam manje strahovao nego sada, a puške su pucale oko mene. Znao sam, da se mora umrijeti.

Više nisu ni riječi progovorili. Dva čovjeka kroz hladnu jesensku noć spuštala su se niz kamenje. Pratile su ih vlastite sjene i mjesec, osvijetljujući obzorje, najavljivao je, da dolazi iza brda.

Ivo Kljajo

* *
*

L I S T A K

Književni prikazi

MILE BUDAK: OGNJIŠTE

Izd. Matice Hrvatske, 1938.

Mile Budak se afirmirao kao pisac najednom među prvima, već sa prvim ličkim pričama Pod gorom (1930. Izd. M. H.). Tolika je bila svježina njegova literarnog izraza, nadahnuta najprisnijim životnim sokovima rodnoga kraja, da oko njegova imena nije ni bilo razilaženja. On je od prvoga časa priznat i usvojen. A iza druge knjige ličkih novela Opanci dida Vidurine (1933. Izd. M. H.) to se još i pojačalo u tolikoj mjeri, da kad se pročulo za Ognjište, veliki roman iz ličkoga seljačkog života, neki čar je unaprijed ovio ovu opsežnu knjigu, i ne znam, da li je u našim književnim krugovima i jedno beletrističko djelo, iza Šenoe i Đalskoga, dočekano sa toliko simpatične unutarnje predispozicije.

Ognjište je zaslužilo taj doček i dogodit će se u našoj zemlji književni događaj prvoga reda: da će to golemo djelo u četiri knjige od preko 820 stranica biti u rekordnom vremenu rasprodano uza svu adekvatno opsegu »preskupu« cijenu i da će biti — makar u vremenu, koje ne čita nego »râdi« — u zanosu i pažnji čitano od prve do zadnje stranice i prenošeno iz ruke u ruku kao u doba najčitanijih Šenoinih romana. Dogodit će se konačno, iza toliko poraza i razočaranja, da će knjiga domaćega pisca doživjeti apsolutni uspjeh.

Radi se uistinu o djelu rijetke i visoke književne kvalitete; o djelu, koje velikim nutarnjim linijama i čistim umjetničkim zahvatom ponire u život jednostavnih, čednih, ličkih seljaka unatrag dvadesetak, tridesetak godina. Taj život ne razvija se u široku rasponu nekih izvanrednih vanjskih događaja, koji bi u svojoj grmljavini nanijeli u ličko selo Sveti Rok kojekakove ideologije, ili sudare revoluciono-duhovnih i socijalnih vrenja poslijeratnoga vremena; koji bi uzbunili ljude i pokrenuli ih pojedinačno ili kolektivno u neku akciju, od koje bi se zahvalno konstruirali arhitektonski obrisi debeloga i zanimivoga romana. Naprotiv, Budakovo je »Ognjište« zasićeno životom, što bi ga najbolje mogla objasniti duboka i originalna definicija Engleza Keatsa iz jednoga njegova pisma 1819.: »nazovite svijet, ako hoćete, dolinom, u kojoj se izgrađuju duše«. (Keats je rekao »svijet«, ali u kontekstu, iz kojega je jasno, da je mislio život). »Dolina, u kojoj se izgrađuju duše«, dâ, to je život ove čarobne knjige.

Sve se tu događa samo u skrivenim i tajnovitim dubinama duša, šutljivih, seljačkih duša, koje su po sebi jednostavne i blize prirodi i svojoj okolini; pače sve je toliko i tako duboko zapretano, da ni ono nekoliko lica, o kojima se radi ne znaju, pače i ne slute o užasnim vulkanima što raskidaju i lome nutrinu, kao ni o tajnama, u kojima se talože osnove i žudnje onoga, drugoga, iz kojega izvire i njihova sudbina. Život je to sakriven tjelesnim očima; zbiva se iza onoga svakidašnjega, jednoličnoga, radnog i umornog dana ličkih seljaka. Život je to nutarnje, intimne ljudske ličnosti, koja balansira na ivici najtragičnijih sukoba sa vlastitim moralnim podzemljem. A ta ljudska ličnost je u intenzivnom dodiru sa bitnom jezgrom same sebe, u vezi sa nutarnjim silama svoje vlastite sudbine, u središtu općega smisla ljubavi i smrti, strasti i odricanja, vražjega carstva i Božije volje.

Duboko ljudski i umjetnički zahvat Budakov u ličku »dolinu« i sve njene patnje, u ovom slučaju više nutarnje, duhovne patnje nego vanjske, materijalno-

socijalne, dao je hrvatskoj literaturi tri jedinstvena, nova lika: herojski lik velike žene Anere, demonski lik njezina svekra Blažića i patrijarhalni lik ličkog »ljudstva i obraza«, lik divnoga patnika Lukana.

Sve se ovdje temelji na ljudskom, i to individualno ljudskom. Ništa se ne naslanja na apstrakciju vanjske akcije, vanjskih uzrokâ. U cjelini dominira osjećaj, emocija, a ta je iz života, iz najintimnijega ličnoga zbivanja, iz kojega izviru Anerina ljubav, Blažićeva zločinačka strast i savršeno Lukanovo predanje u viši, religiozni smisao svijeta.

Već se u prvoj knjizi osjeća neka širokogrudna, sveobuhvatna širina autorova stvaranja, širina, koja bez obzira na prostor i vrijeme zaokružuje cjelovitu platformu jednoga specijalnoga hrvatskoga kraja, zaokružuje ga mirno, polako, životvorno, postavljajući jedno seljačko ličko pozorište, jedan ambijenat zasićen »ljudstvom«, do moždine prožet zdravljem i etičkom zrelošću svoga svjetovnoga nazora. Iskrsavaju postepeno u blagim prijelazima različitih zgoda, običnih i svagdanjih, lica Lukanove zadruge, njegova dobra žena Anica, Aničin siromašni otac Nikola u tragediji opustjela ognjišta, Aničina djeca, koja umiru, pa kći Matija, koja se ugasi taman pred vjenčanjem, pa sin Ducina i njegova ženidba sa Barušom iz zadruge Blažića Vidova, pa Lukanov brat Zekan, s kojim živi u ljubavi u istoj kući, ali podijeljen radi strašne svađe Zekanove žene sa Anicom, pa Zekanov sin Makić i njegova žena Jela i sve tako redom, a sva su ta lica toliko živa i topla, da se upravo pojedinačno, makar često puta bez ikakove direktne veze sa osnovnom temom romana, uživimo u njih, i misaono i čuvstveno supstituiramo u njih, i kroz njih otkrivamo sve one njihove lične perspektive, koje tvore njihov nutarnji život i život njihove zajednice. Počinjemo intenzivno živjeti s njima, objektiviramo se na neki način u njihovoj duši i nema više ni nas ni autora ni ikakovih naših i njegovih subjektivnih natruha i refleksija, iz nikakova stranog svijeta ne dopire više do nas ništa. Mi postajemo najprisniji akteri Lukanova ognjišta svladani nekim objektivno — istinskim fluidom Budakova čistog realizma.

A onda, kad smo već sasvim u Lukanovoj i Aničinoj duši, autor nas laganom slutnjom upozorava na Aneru, koja je od prvoga časa ovijena nekim čarom posebne izrazitosti, (»'Est una ka' 'edna po 'edna«.) i na Blažića, gospodara bogate zadruge, koji je bio u Americi, dok mu je još bio živ otac, slavni Vidurina, koji ima vrijednu ženu Mandu i sinove (Mićana, Josu i Ivana) i kćer Barušu, ali koji je nekako »naopak i zavrnut«.

Najednom se prolama silnom dramatskom snagom prvi čin velike tragedije. Mićan ljubi Aneru, al Blažić ne dopušta, da mu Anera bude nevjesta i kad je Mićan, ne uzimajući ozbiljno očev otpor, doveo Aneru u kuću, baca ih on bijesno napolje. Nitko od suseljana tomu ne vidi vanjskoga razloga. Selo se skamenilo od čuda. Zašto? Anera je najbolja djevojka, pače izvanredna pojava, Mićan pristao momak, kuća bogata. Javlja se demonska silhueta Blažićeve duše, duboko zapretana i tajnovita, ali ali sablasna i sverazorna. On je davno bacio požudno oko na Aneru i duboko skrio tu griješnu žudnju, od koje mu se čitavo biće otrovalo. — Eto, sada se razvija strašna drama duhovnoga karaktera, u kojoj se izgrađuju duše. Idealna ljubav Mićana i Anere zadivljuje selo, koje im pomaže da sagrade drvenu kolibicu. Lukanova kuća im otvorena kao njihova. Blažić snuje, kako će Mićana baciti iz zadruge, pače kako će ubiti sina Josu, jer je otkrio, da ovaj pomaže Mićana, a zanajviše, kako će se ipak dočepati lijepe Anere. Dolazi rat. Mićan odlazi i ne vraća se. Anera ostaje bespomoćna u svojoj kolibici sa dva djeteta. Istina Lukan je materijalno spasava, ali tko će je spasiti od Blažićeve strasti? Samo velika Mićanova ljubav i silna nutarnja snaga izrađene ličnosti. Njena ličnost je u Budakovoj umjetničkoj spoznaji narasla do heroizma žene, koja se izdvaja iz prosječnosti ne samo svoga ambienta, nego uopće ljudske prosječnosti i javlja se kao neka duhovna realnost višega reda, kao svijetlo, od kojega se živi i koje nadahnjava. U njezinu vanjskom životu nema ništa izvanredno, ona je seljakinja, koja radi sve seoske poslove kao i druge, pati

se kao i druge, snosi križ svoga ženstva kao i druge, ali ne ljubi kao druge. U l j u b a v i je tajna njezine veličine. Duša joj je toliko zdrava i duboka, da prima ljubav kao duhovno preobraženje, kao najprirodniji i bitni uvjet svoga razvitka i nutarnje slobode. Ali kroz tu ljubav ona svoju ličnost ukorjenjuje još dublje, u sveopću ljubav višega reda. I makar nije izvanredno pobožna, pače i ne govori o Bogu više nego drugi, niti se bori za Njegove istine, Anera je svim svojim bićem uronjena u svoga Oca, koji je na nebesima, ona živi u Njemu i On živi u njoj.

Autor se često povraća na Anerin religiozni karakter i naročito ga osvijetljuje u onom bolnom danu, kada ju je Blažić sa njezinim Mićanom izbacio iz kuće i kada je zapravo predstavlja kao »nesavladivu, nepobjedivu i veliku«. Dok ona moli prije jela pred seljacima u polju Očenaš — »sve su se oči upile u njezine usne kao da čekaju, love i sišu svaku njezinu riječ. koja kao da im je svima posve nova, dosad nepoznata i nečuvena. Skoro svi doživješe danas prvi put Svemogućega kao svojega Oca nebeskoga i vidjeli su, vidjeli na svoje oči i osjetili i u svakoj svojoj žilici nedokučivost, posvemašnjost i svetost Imena Njegova; oćutjeli su, da Anera osjeća u svojoj duši i u svom srcu Kraljevstvo Njegovo, i da zna, da baš zna, kao što zna, da se ona zove Anera, da baš tako znade, da se ispunjava Njegova volja na nebu i na zemlji. Posve je naravno, da se s takvom vjerom ne može biti u strahu za svagdanju koru kruha, pa stoga i samo tako razumiju Anerino držanje«. (I. 110.).

Kroz sve postaje svoga križnoga puta ona nosi svoju jednostavnu seljačku dušu kao »drugačija od svih ostalih« i čitavo selo, a naročito Lukanova kuća, trajno će osjećati u njoj »nešto drugo, nešto posve različito od ostalih«, a to se n e š t o ne bi moglo objasniti sasvim prirodnim redom. S njezinih usana se razlijeva uvijek neka jednostavno i prirodno izrečena mudrost u nenametljivoj, pametnoj riječi. Njena ličnost osvaja i diže, a njezine križne postaje su dostojne velike ljudske Golgote.

Iza Mićanove smrti u ratu njena kolibica postaje zaklon njene materijalno pokopane ljubavi, ali zato duhovno izrasle do neke divinacije u najsavršenijoj nutarnjoj slobodi. — »Ona i Mića moraju skupa. Njihove duše nijesu varnice, koje se odvajaju i razilaze. One su oganj, požar, nerazdruživi, jedinstveni žar... Sva je obuzeta svojom i Mićinom dušom...« (IV. 35.) Tu ljubav i tu slobodu čuva ta neobična seoska žena u svojoj bijednoj kolibici i nikada ih nije žrtvovala nikakovoj sili obzira, običaja, novih prosaca, materijalne bijede i osamljenosti. Ali na Anerinu kolibicu, tu u našoj literaturi jedinstvenu tvrđavu slobodne ljudske ličnosti, koja će, u koliko joj uistinu ima realnoga traga u Svetom Roku, postati bez sumnje atrakciona točka hrvatske literarne geografije, navaljuje demon svekrove požude. Ta polako, podmuklo, bez žurbe, u punoj tajnovitosti i ustrajnosti hoće da toj ženi otme duhovnu slobodu i oskvrne veliku ljubav.

Razvija se duga, jezovita borba između Anere i Blažića — to je bitna jezgra romana — borba, kojoj u našoj literaturi nema slične, borba, koja preobražava život i od njegova vanjskoga, prividnoga i nužnoga izgleda pravi ljestve u onaj pravi, viši ljudski život, život duše, gdje se odigrava vječni tragični dvoboj između Boga i vraga.

Sličan problem demonske navale strasti, koja uništava čovjeka i u vječnom je sukobu sa principom prisutnosti Božje nalazimo najpotpunije u romanima Françoisa Mauriaca, koji je najjači u crtanju seuzualno opterećenih ljudi i strahovite neminovnosti zla, koje kao princip prati čovjeka. Budakov Blažić je umjetničko remekdjelo, psihološka savršenost podmukla zločinca i cinika u punoj vanjskoj i nutarnjoj uvjerljivosti. Izvana je otresit, ljutit, mrk, podrugljiv, ali još uvijek u granicama neke socijalne snošljivosti, a u nutrini je zvijer, koja grize sama sebe i uništava svaki trunak čovještva, što mu fatalistički sagorijeva u strasti do neizbježive duhovne i tjelesne smrti.

Njegova je demonička priroda izrađena u svim detaljima: u odnosu prema ženi Mandi, koju sve više mrzi i proganja; prema sinovima, koje namjerava razbaštiniti i posmicati, da mu nisu na putu do Anere; prema Lukanu, koji štiti Aneru; prema župniku, koji ga javno žigoše; prema čitavome selu i svim njegovim obi-

čajima; naročito prema moralnim načelima, koja ga sapinju. Njegov je nutarnji profil toliko psihološki utvrđen, da nam se skoro ukazuje kao karamazovski determiniran tip izopačenosti i zvjerstva. Ali opet on sam objašnjava svoj grijeh kao pravi voljni akt i makar se na jednome mjestu ruga svojoj slobodi i svome razumu, u svakom ga pokretu osjećamo kao slobodna zla čovjeka.

Konačni obračun u kolibici je napet i sablasno, klasično tragičan: dvije izrađene ljudske duše u apsolutno sudbonosnom dvoboju tijela i duha toliko zaokupljaju čitatelja, kao da o njima ovisi sudbina svijeta. Anerina smrt je jedina cijena Blažićeve pobjede, ali Blažićeva smrt će biti pobjeda Anerine smrti.

Zatim dolazi (u četvrtoj knjizi) Lukanov obračun s Blažićem, koji je namjeravao ukloniti i njega, jedinoga svjedoka Anerine smrti. Dok su prve tri knjige u postepenoj gradaciji borbe i savršenoj slivenosti okoline sa protagonistima tragedije savršeno odmjerene i slivene do detalja od jedinstvene nutarnje građe, u četvrtoj knjizi poslije Anerine smrti u tempo se uvlači neka sporost i duljina, više nego bi trebala da se izradi Lukanov sukob sa Blažićem. Bit i srž romana je u Anerinu i Blažićevu dvoboju kao i u svjetlosti Anerine ličnosti. Čim je ona umrla, kao da se ugasio tajanstveni plamen njene kolibice, a taj je bio duhovna realnost i srž čitavoga djela. Možda je i Lukanova šutnja poslije sigurnih podataka o Bažićevu zločinu malko preteška za razigrana čitatelja, a Lukanova sporost i neodlučnost čak i zamara. Istom kad se zatvori knjiga nad Blažićevim mrtvim tijelom, osjeti se divovski Lukanov lik, koji je »sav živio s gospodinom ...«.

Lukan je inkarnirano ličko poštenje, lički obraz, ličko ljudstvo, lička vjera u Boga i ličko predanje u »Božiju volju«. — »Sve j' od Boga, slava Mu i 'vala, pa j' unda dobro« — to je Lukanova maksima u časovima najtežega očajanja. To je njegova jedina filozofija života. On oplemenjuje svojim bićem okolinu kao što sunce grije zemlju prirodno, nagonski, samo od sebe. U njemu je pohranjena vjekovna, tradicionalna, kršćanstvom izrađena i oplemenjena, divna hrvatska duša. On i njegov brat Zekan cijene ognjište »osjećajem veće, nadnaravne ljubavi«. To je za njih »Milost Božija«, najdublji smisao zadruge i obitelji, »duša, krv, domovina«, jer nema ničega »u poredbi s nadnaravnom ljubavlju, s poštovanjem i pobožnim strahom, koje čovjek osjeća prema ognjištu svojih otaca«.

Toliko je neodoljiva i duboko čovječanska Lukanova duša, da je ona nadjačala čak i glavnu dramu Anerina heroizma, kad je u zadnji čas diktirala natpis čitavoga djela i time upečatila njegov umjetnički smisao. Autor sam priznaje, da je nosio u duši roman pod natpisom »Anerina kolibica«, što bi u neku ruku stvarnije odgovaralo centralnoj ideji romana, a onda je u zadnji čas došlo do »Ognjišta«, simbola vjekovnoga života jednoga roda i neiskorjenivosti jednoga naroda.

Budakov svijet je realan, izvan njega samostalno ukorijenjen i izrađen, stoga njegova proza nema subjektivnoga karaktera. On je lično uvijek toliko u pozadini, da ne izbija nigdje nikakav akcenat, protest, refleksija njegovih ličnih pogleda, pa je prema tome teško govoriti o njegovoj ličnosti. Ali može se bez dvojbe ustvrditi, da Budak rijetkim zanosom pristupa svojim djelima, on ljubi ono što stvara, to je bitni aksiom njegova pisanja. Literarni rad mu nije raspinjanje ličnih kriza, ni buntovnost, ni vika, (što je u tolikoj mjeri postalo kod nas moderno, da se u prvome planu govori isključivo o ličnosti »jadnoga« pisca i o svim mogućim socijalnim zbivanjima oko njega, a o djelu najmanje, jer ono i nije nego ili sredstvo neke borbe ili zrcalo piščeva subjektivizma) nego zadovoljno služenje umjetnosti. U toj umjetnosti zdravoga realizma Budak objektivira ličke tipove, spasava im dušu od prolaznoga vremena i zaboravi i za vazda fiksira svoju Liku kao svijetlu zvijezdu na hrvatskom literarnom i kulturnom horizontu. Stoga mu ne treba razularena dekorativnost, ni bolesno prenemaganje sentimentima, ni razbacivanje fantazijom i knjištvom kao ni autoproročke i spasavalačke ambicije, čime sve obiluje naša novija proza. Budak ne izmišlja, on doživljava i fiksira golemo bogatstvo prirode i čovještvo svoga kraja. Ne ironizira, ne preinačuje, ne ubija nego ljubi svijet svoga stvaralaštva.

Odatle mu je i stil u neku ruku objektiviran u ličkom dijalogu, a taj dijalog u »Ognjištu« nosi u sebi sve: od najtanje nijanse misli, pače proces ličkoga mišljenja uopće, preko kompletne skale osjećanja do vanjskoga oblika riječi i rečenice, koju Budak prenosi fonetski. A taj dijalog škrt riječima i izrazima a bogat mislima postaje mjestimično tako vidovit i intuitivan, da zadivljuje, kako je moguće ispisati ovako duboku psihološko-religioznu analizu ljudske duše i ljudske tragike ovako malim rječnikom, koji sa nekoliko uobičajenih izraza rješava gordijske čvorove ljudskih tajna. Dijalog je to, koji se ne rasplinjuje u brbljavosti i ne nasrće direktno na delikatna mjesta ljudske duše, nego obzirno, diskretno i tek sa strane i na pol usta natuca, najzadovoljniji onda, kada ga shvaćaju, a da i ne kaže sve do kraja.

»Dolina, u kojoj se izgrađuju duše« — »Ognjište« ostavlja u duši duboku, titravu emociju. Osjećamo, kao da smo se približili životu tamo gdje je on najsvjetliji, najžarči, najintenzivniji, gdje je najviše očišćen u boli i koncentriran, a to je odlika samo najvećih umjetnina. »Ognjište« je u stanju podići našu psihičku i moralnu temperaturu, reintegrirati nas u punu duhovnu ljudsku i narodnu zajednicu, iz koje se u časovima depresije osjećamo kao isključeni i smrtno osamljeni; ono nam pruža doživljeno svjedočanstvo, da su i veći od nas patili od istoga zla, od kojega patimo i mi i na isti način, kao i mi te istodobno — ne dirajući u našu oholost — da su i manji od nas bili sposobni izdići se do heroizma ponizno slijedeći glas čistoga čovještva uz tanki prizvuk Anerina »maloga a tako velikoga Očenaša«. Sve to u tolikoj mjeri zrači iz ovoga velikoga djela hrvatskog duha, da bi se ovdje mogao bez straha upotrijebiti onaj paradoks Charles du Bosa, kojim bi htio da nas uvjeri, kako »život duguje više literaturi nego literatura životu«. (Uživite se, ako možete, samo u jednu činjenicu, koliki će ljudski, kršćanski i nacionalni stid i poniženje osjetiti ona bijelom kugom pogašena slavonska ognjišta, kad im bane na vrata živa Lukanova duša!)

D. Žanko

RIJEČ O KOZARČANINU

(U povodu knjige »Sam čovjek«, Zagreb, 1937.).

U grupi najmladjih hrvatskih književnika nesumnjivo je, da ime Ive Kozarčanina dolazi na prvo mjesto, već i radi toga što produktivnost toga pisca, obzirom na njegove godine (rodjen je 1912.) donekle iznenađuje. Možda čak i ponešto zabrinjuje. No svakako je jedinstven primjer u historiji hrvatske književnosti, da mlad čovjek stekne sa dvadesetpet godina značenje književnika, koji iza sebe ima nekoliko ozbiljnih djela, mnoštvo članaka, eseja i lirike tiskanih po najrazličitijim hrvatskim i srpskim časopisima. Iznenadio je istup 23-godišnjeg Ivana Kovačića sa zrelom knjigom novela: »Dani gnjeva«, ali slučaj Ive Kozarčanina, što je zapaženiji, to je čudniji. Jer po njemu stičemo uvjerenje, kako su se prilike kritičkoga rasudjivanja u današnjem životu i stvarnosti mnogo izmijenile i upravo, spram prošlosti (Matoševo doba) obrnule. Nekada se smatraše neukusnom prepotentnošću istup mladosti, tadašnji mentalitet sprečavao je takvu mladenačku aktivnost i onemogućavao za ikakav zamašniji rad. Možda je to bilo bolje za to vrijeme. Život je drugačije tada izgledao. Kasnije je onda dozrijevala mladost i sporije se sticala životna iskustva. A Kozarčaninovoj generaciji, sa najranijim danima djetinjstva ulazila je u svijest spoznaja o grubosti životnih oblika. Ta je mladost rasla kroz bijedu i u bijedi. Ni danas, ni jučer, ta mladost nije osjetila niti dio onoga što osjetiše oci ili čak djedovi. Današnji je život svakako zahuktaniji u svom tijeku i dinamici; nervozniji je, buntovniji, i u njemu je uistinu mnogo kontrasta i paradoksa. Isprepliću se ideologije, ukrštavaju se doktrine i tumačenja, viju se zastave raznobojne, buče bujice govorničke retoričnosti, sudbonosno klupko problematike odvija se i kotura cestama, koje su tužne, blatne i pokisle, u sumraku, kada umire optimizam i gasne vedrina nasmijanih pogleda.

Dosadašnje djelo i rad Kozarčaninov rezultat je velike borbe za egzistenciju i afirmaciju. Kozarčanin je inkarnacija nas svih, koji smo počeli »iz ništa« graditi te-

melje jednoj kuli, koja možda ne će nikada biti dograđena. On možda lebdi nad svim realizacijama nas svih, koji u sebi nosimo mnogo neslomive volje i mnogo zdrave ambicije. Prošli smo kroz bijedu, kroz neimaštinu, počeli smo s naivnim pjesmicama, koje smo štampali u nevinim đačkim listićima, prošli smo školu poniženja i preziranja, vukli smo se strpljivo kroz godine i, ako itko može slaviti nekakav jubilej i pobjedu, to možemo mi, isprebijana mladost; pisali smo ustrajno, radili ustrajno, pa iako možda nismo jedini čitali svoje radove, ono smo se jedini radovali svojim prvim i za nas značajnim uspjesima.

Rijetko se dešavalo u prošlosti da seljačka djeca prodru, izbiju na površinu i zauzmu položaje. U novije doba, ta seljačka djeca ipak uspješe da svladaju predrasude starih zakona o »suđenima« i »nesuđenima«, o povlašćenima i nedovlašćenima; u novije doba prodriješe ta seljačka djeca, ti sinovi orača — orači na kulturnoj njivi. Od tragičnog lika siromašnog hercegovačkog mladića A. B. Šimića, pa sve do danas, kad se mnogi pojaviše na popríštu da okušaju snagu svoga duha i talenta, rad te seljačke djece i uspjesi njihovi vredniji su, jer su im nosioci oni, koji osjetiše život: proživješe bijedno djetinjstvo, sumorno djetinjstvo u borbi za neimaštinom, u borbi za predrasudama i obzirima. Započeše konačno svoj rad u bijedi našega kukavičluka, kad se iz premnogih i sitnih obzira — razne prirode — sputava slobodna i smjela riječ.

Stav Ive Kozarčanina u svojoj bitnosti nosi jaku dozu borbenosti protiv malograđanštine i zahirenosti i jadnoće naših jalovih duhova. Socijalna nota, koja je karakteristična za mnoge najmlađe, svojevremeno je i Kozarčanina zanijela nešto u lijevo, u ekstremnost, iako ona nije jako naglašena ili barem nije ni u kojem slučaju bučno izražena. Nema u njemu one Krležine revolucionarnosti, nema ni Cesarčeve odmah uočljive ironične žice, nego se njegov polet izražava na jedan specifičan njegov način, u formi, koja je i tiha i prodorna i dokumentarna. Kozarčanin je već kao srednjoškolac pisao uspjelom prozom o radnicima i njihovim katastrofama, on je već tada jasno dao naslutiti snagu svoga umjetničkog pera, pa je toj činjenici i mogao najviše zahvaliti, da je možda lakše, nego mnogi drugi, uspio ubrzo prodrijeti u vodeće literarne listove i institucije. U tim njegovim najranijim pjesmicama bilo je fine i otmjene lirike, koja je imala u sebi i života, i prirodne uvjerljivosti, i topline. Bilo je u njoj nečega što je jasno predskazivalo nešto više, što ima doći, a danas je evo, u nizu njegovih novela i dva romana, zaista i došlo.

Lirska širina, karakteristika prvih radova, koja djeluje kao poplava nehajne rijeke, i raspjevanost stilske bujnosti, koja nije beživotna, dominantna je crta Kozarčaninova rada sve do danas. U njegovoj prvoj omladinskoj knjizi proze (»Mati čeka«), sve kipi od ustreptalosti riječi, koje su povezane u nizove, pa sve i bez nekih naročitih motiva i osobitosti zapleta, postaju novela, koja je ipak dobra, jer je uvjerljiva. Širina Kozarčaninova lirskog nastrojenja dolazi do izražaja i u knjizi stihova (»Lirika« s još trojicom) gdje stihovi idu u geometrijsku širinu, koja pomalo i odbija. Nema sumnje da je ovo svojstvo ne samo dominantno za Kozarčanina, nego je to i njegova glavna osobina, prirođen način njegove kreativne moći: izlaganje sebe i svoje nutrine. Ta lirska širina vlada i u njegovim zadnjim dvjema knjigama (»Tuđa žena«, izdanje Društva hrvatskih književnika i »Sam čovjek«, izdanje Matice Hrvatske) i odatle izlazi da je ova opširnost gotova činjenica i da se kroz nju Kozarčanin mora ocjenjivati.

Kozarčanin naime postupa protivno teorijama mnogih i stranih i naših kritika i estetskih teoretika, da je konciznost izražavanja, kratkoća rečenice, sažetost i škrtost opisa, najbolje oružje za uspjeh i osvojenje čitalačkih masa. Duh vremena diktirao je ove donekle osnovane teorije i formule, isti onaj duh, koji je stvorio i današnji tip književne reportaže. Nepotrebno je to usvojiti i prigrliti, a nemoguće je po tome ocjenjivati izraz umjetničke duše, koja se i ne može stisnuti u pripremljene kalupe. Kozarčanin je baš tom svojom toplom i astralnom lirikom, kroz koju se očituje praiskonsko srce čovjeka zaljubljena u život i prirodu, frapirao mnoge

svoje čitaoce i prikazivače, te ga ovi i riječima i pismom precijeniše. Inače se povodom njegovih knjiga pisalo o njemu bez sistema, kao što se kod nas redovno piše, govorilo se i u ponižujućoj formi i u epitetonskim oblicima, a ni u jednoj se toj pisanoj radnji nije rekla smjela i poštena prava riječ objektivnosti, koju je valjda i sam pisac očekivao. Precjenjivanje izaziva smiješak kiseljkaste persiflaže; a grđenje bez osnova izaziva gađenje, pa ipak je i gađenje konstruktivnije, jer djeluje podstrekivački, te često potpomaže baš pobjedu dobra. Kozarčanin je jači duh i trebalo bi mnogo superiornijeg kritičara, koji ne će biti sputan sitnim obzirima, da kaže pravu i potrebnu riječ.

Opširnost i lirska raspojasanost svojstva su Kozarčaninova izražena njegovom vlastitom formom, iznešena načinom, koji zagrijava. Odlike su to njegove, ali i mane. Odlike samo u toliko u koliko je to n o v o, ukoliko daje mogućnost da se manifestira bogatstvo rječnika i rijedak talenat u shvaćanju i tumačenju izražajnih mogućnosti jezika, ali to je na štetu konstrukcije, na štetu povezanosti i zaokruženosti radnje i dijaloga! Iz Kozarčaninovih radova se mogu izbaciti golemi pasusi, a da ipak radnja ostane (cjelovita) shvatljiva. Iz toga izlazi, da su ovi pasusi ili suvišni ili — u svakome slučaju odvode centralnu nit romana previše u stranu, a ovo dovodi do zamaranja i dosađivanja čitaoca. Od 200 stranica Kozarčaninova romana »Sam čovjek« odstranivši 100 stranica dugačkih dijelova, roman bi postao zaokruženiji i bolji. Takva amputacija glagoljivosti pojedinih izgovorenih partija piščevih lica, djelovala bi u smislu ozbiljnosti shvaćanja toga preopširnoga govora. Jer dok svi lirski opisi djeluju uvjerljivo, ovi beskrajni razgovori neuvjerljivi su radi toga, jer u životu nema takvoga slučaja, da su svi članovi porodice toliki brbljavci: poznato je, da su jedni šutljivi, da govore kratko i sažeto, a drugi vole opširnost, koja je najčešće p r a z n a. Činjenica, da se odbacivanjem ulomaka Kozarčaninova roman djelu ne bi naudilo, dokazuje ujedno da je vrijednost te piščeve pripovjedačke širine na uštrb dubini. Tako izlazi da je Kozarčaninovo glavno pripovjedačko svojstvo u isti mah njegova velika mana, od koje će se trebati odučiti. Jer obično nije opravdano da netko opisuje na 10 stranica njihanje drveta, ili prozorsko okno; i nije korisno ni umjesno t r o š i t i m n o g o r i j e č i, a k a z a t i m a l o. — Kozarčaninovi radovi imaju malo radnje i kad bi se knjiga »Sam čovjek« jednostavno onakva kakva jest izvela na pozornici, bila bi skroz dosadna i, zbog toga, — neuspjela. Njegova lica se slabo fizički pokreću, a više nepomično stoje i misle, a njihove misli nijesu značajne i ne opravdavaju duljinu izražavanja. Svakako je karakteristično da Kozarčaninova proza sadrži u sebi mnogo elemenata čiste lirike, dok u stihovima najnovijeg datuma imade više proze, tako da su ovi stihovi eksperimenat prolazne vrijednosti.

U velikom zamahu svoga rada, Kozarčanin nije uvijek dovoljno logičan kod izgrađivanja rečenice, jer je ova na mnogim mjestima složena u brzini, rđavo povezana i ponekad neukusno glomazna. Ovo je svakako posljedica prebrzog rada, koji se nagomilava i onda površno dotjerivan odmah šalje pred javnost. Kozarčanin je stvorio mnogo, ali ta produktivnost kako je na početku konstatirano, zabrinjuje. To zabrinjavanje proizlazi već iz nabrojenih nedostataka, pa je stoga mnogo važnije Kozarčaninu te nedostatke predočiti, nego li ga neukusno napadati ili precjenjivati. On je prvi među nama, idealistima — književnicima, i on će nema sumnje o s t a t i, dok će mnogi od nas — netragom iščeznuti. A baš zato, što je on prvi, zato je među najboljima, i jer ga mnogi »kompetentni« priznadoše i potvrdiše za zrela književnika, baš zato, treba izreći i z v j e s n u b o j a z a n: da bi upravo ono, što je ljude danas zabljesnulo i pomoglo mladom čovjeku da se uspne, moglo tim ljudima dodijati i tako bi se moglo desiti da Kozarčanin bude onemogućen upravo onda, k a d t o b u d e n a j n e z g o d n i j e. Kozarčanin će neizbježivo zapasti u monotoniju. A monotonija u djelu književnog stvaraoca znači njegovo umiranje. Izbacivanje mnogih knjiga na tržište od čovjeka, koji je jedva dvadesetpetu prošao dokazuje, da te knjige nijesu nastale preko noći, pod magijskim štapićem, ali dokazuje i to, da

nijesu stvorene ni pred nekoliko godina, jer se tada autor još vježbao, pišući o poglavitom Rudolfu Magjeru. Nastale su dakle brzo, prihvaćene su brzo, a jedno i drugo, — najdobronamjernije rečeno — nije dobro!! Kozarčanin je do sada objavio četiri knjige, a dvije su mu najavljene. Tako bi se imalo desiti, da u dvije godne Matica Hrvatski izda istom piscu tri djela. O tome treba razmišljati!! **Ivo Balentović**

Kulturna kronika

NAŠ JADRAN

Reprezentativni album prirodnih ljepota i umjetnosti. — Izd. Arhiv za propagandu Jadrana.

Makar u krupnom zakašnjenju, čak deset godina poslije pokušaja Jadranske Straže, koja je izdala ilustriranu knjigu »Naše plaže na Jadranu« (1927.), od srpskoga književnika Miloša Crnjanskoga, čovjeka, kojemu je nepoznata i prošlost i duša Jadrana, dolazi nam ovaj raskošni i bogati album kao najugodnije iznenađenje. Uistinu velik je to pothvat u današnje doba izdati ovako reprezentativno i veliko djelo, s dvije stotine i četrnaest prekrasnih fotografskih tabela prirodnih ljepota, arhitekture, slikarstva i kiparstva jadranske obale, od prvih kulturno-umjetničkih početaka, pa sve do XVIII stoljeća. Čovjeka obuzme osjećaj zanosa, udivljenja i ponosa, kad počne listati ovu jedinstvenu knjigu ljepote, prirodne i umjetničke ljepote, kojom su Bog i sve kulturne epohe od helenske do najnovije hrvatske obogatili najljepši komad Hrvatske. Najsvjetliji dokumenat našega duha urezan je i neizbrisivo upečaćen u jadranskom kršu i jadranskom mramoru, a ovaj album reproducira, u jednu cjelinu sažima, cijelome svijetu prezentira taj duh u pristupačnoj umjetničkoj formi, odnjegovan klasičnom ljepotom i harmonijom, te kršćanskom metafizičkom dubinom. Hrvatskom čovjeku se kroz vjekove sve oduzimalo, ali ovaj dokumenat mu se nikada nije mogao oduzeti. On je tu, na najljepšoj evropskoj obali utjelovljen i vječan, svjedočanstvo svijetu, najdublja duhovna radost i utjeha nama.

Pri izrađivanju ovoga velikoga djela sudjelovali su pored Ivana Meštrovića i sveuč. prof. Dra A. Schneidera skoro svi čuvari umjetničkoga blaga na Jadranu: Dr. Ljubo Karaman, konservator spomenika u Splitu, Dr. Mihovil Abramić, direktor arheološkog muzeja u Splitu, inž. Kamilo Tončić, direktor galerije slika i Etnografskog muzeja u Splitu, Fisković Cvitko, kustos Arheološkog muzeja u Splitu, Magjer Drago, šef arhiva za propagandu Jadrana, Parać Vjekoslav, akademski slikar, Uvodić Angjeo, slikar i kustos galerije slika u Splitu, i Dr. Ivo Tartaglia, predsjednik izvršnog odbora Jadranske straže.

U predgovoru se nalazi šest sažetih studija:

Dr. Ivo Tartaglia izrazio je pravu viziju veličine našega mora i naše obale sa svih gledišta narodnoga života, u originalnoj književnoj formi, pod natpisom Naš Jadran.

Ivan Meštrović naglasio je u svojoj kratkoj skici Stražimo stražu sredozemni duhovni karakter i sredozemnu orijentaciju Jadrana. »Iako sjevernjaci po svome praporijeklu, izmiješani smo sa starosjediocima Sredozemlja i oplemenjeni njegovom kulturom. Na sjeverno stablo ucijepljena je sredozemna voćka i mi blagoslivljemo dan toga spajanja. Preobrazili su se naši životni sokovi, oplemenila naša sjetila, usavršio naš glas i govor i osposobio naš porast i polet... Imade još mora na svijetu, ali ni jedno nije ko naše, ko Sredozemno more, na kom su se ili rodile

ili odnjihale i najljepše i najblagorodnije biljke počam od najčistije misli i najljepše pjesme i priče, pa do najveličanstvenije građevine, najčudesnije slike i kipa. Pa i kod nas sve što je najljepšega i najblagorodnijega, sve je tu i otuda: naše najljepše crkve i gradovi ili se u tom našem Jadranu ogledaju, ili su u njem okupani. Naše najljepše pjesme su ispjevane uz smilje, smokvu i maslinu... Što bude u buduće više puteva (saobraćajnih i idejnih) vodilo k našem Jadranu, time će se preko hrvatske zemlje sve više širiti i krug sredozemne kulture... Ko god nam dođe, svakoga ćemo rado primiti za prijatelja, za brata, samo za gospodara nikoga!« — Međutim kulturni pojam sredozemlja je preširok, a da bi bio uvijek jasan i precizirano shvaćen, naročito, ako se u nekom ekskluzivnom smislu sve polaže na njega, stoga mislimo, da uza svu pregnantnost i ljepotu Meštrovićeva izraza ovaj njegov esej ne će naići na adekvatno i općenito shvaćanje.

Dr. Abramić je dao sažet i vrlo potrebit Kulturno-historijski pregled do dolaska Slavena, u kojem se nalaze svi dosadašnji arheološko-historijski rezultati, a Dr. Karaman je poznatom jasnoćom i solidnošću resumirao sve stilske i historijske probleme Umjetnosti na istočnom Jadranu, definitivno zaokružujući svoja dosadašnja mišljenja i istraživanja na tom području. Za ovaj album, u kojem se nalazi stodvadeset i pet reprodukcija umjetničkih spomenika, svakako najpotrebitiji i najkompetentniji članak.

Dragocjen prilog za historiju umjetnosti nalazi se u stručnoj naučnoj studiji Dra A. Schneidera Umjetnici rodom iz Dalmacije i hrvatskog primorja koji su djelovali u tuđini. Ovdje dobro pristaje, jer su donesene slike nekih od tih majstora: Medulića i Benkovića, koje se nalaze u Dalmaciji.

Esej inž. Kamila Tončića-Sorinjskoga Narodna umjetnost ni po sadržaju, ni po stilu i pismenosti ne spada u ovo reprezentativno i veliko djelo. Bez ikakova sistema, u nekom povišenom patosu i poetskom začinjanju, nabacuje inž. Tončić nekoliko misli i mnogo, mnogo zamagljenih, nejasnih i nepravilnih rečenica o umjetnosti narodnoga veziva. Kad je već ilustrativni dio sasvim ispustio iz programa narodno vezivo, čemu onda ovaj članak. Ali kad je već tu, onda je trebalo barem u korekturi ispraviti ono, što g. Tončić nije smatrao nužnim ispraviti svome rukopisu, na pr. »osijeća«, — »vijerno« — »viječni« — »gnjezda« — »nivelovanja« — »obilježija« — »skupocijenu« — »a dobrim djelom« u značenju dio, i t. d. A najviše smetaju one kontradiktorne hiperbolične tvrdnje, kojima u kićenom stilu nije moguće ni doseći vrijednost i čvrstoću. G. Tončić najprije veli, da bi naše primorje »bilo išlo uporedo sa Heladom« (!), da ga »nijesu u toku njegova života često ometale elementarne nezgode« (?). A to bi moglo »podložno igrama i promjenama, olujama i tišinama, one više harmonije kojoj se divimo i klanjamo u prirodi«. Iza prirode, kojoj »elementarne nezgode« nisu dopustile, da u punoj snazi razvije svoje djelovanje, dolaze kulturni faktori. A te g. Tončić nalazi u Orijentu, Bizantu i »turskim kulturnim umjetničkim uplivima«. »Ovdje žive (namjesto živi) ona prastara, donekle o Orijentu i Bizantu ovisna Balkanska kultura, čije izraze, vjerno prenešene (namjesto prenesene), možemo konstatirati na svakom koraku i na svakoj stopi u pojavama dalmatinske narodne umjetnosti«. A kad smo taj Orijent i Bizant konstatirali »na svakom koraku i na svakoj stopi«, dakle apsolutno svugdje i kad smo radoznali rastvorili oči, ne bismo li saznali za kakovu stvarniju argumentaciju te tvrdnje, odmah rečenicu iza toga nastavlja autor ovako: »Velika izvornost starina njezinih stanovnika u pogledu načina života i duhovnog stanja, njezino gospodarsko siromaštvo, koje još stanovnike drži u prostu i primitivnu načinu gospodarstva, njezina odijeljenost (namjesto odjeljenost) i partikularizam, bile su do sada nepresušive jake žile iz koje (namjesto iz kojih) su nicale i cvale narodne umjetničke kvalitete prvoga reda«. I tako tek što smo se pomirili sa sudbinom, da ne ćemo ništa konkretna saznati o bizantinskim i turskim utjecajima, kojih inače ima na svakoj stopi, saznajemo, da se u radnjama našega naroda zrcali »sva ona čista, klasična ljepota rase, zemlje, boje, biline i prekrasnih starih građevina«. Čije su te

stare građevine? Balkanske ili mediteranske? Ali pustimo i to. Za čas saznajemo, da su svi ti utjecaji prazna retorika naučenjačkih glava i prepuštamo se divnoj idili novih rečenica: »Sve su vam to ponajviše ruke bezazlenih pastirica, samotnih i udaljenih od svijeta što po pustim i kršnim brdima stvaraju ova remek djela, bez nacrta i modela ponajčešće materijalom i oruđem što su same napravile! Eto ta spretnost i valjanost, taj rad bez n a c r t a i u z o r a k a, tim samim materijalom i oruđem stvaraju umjetnu veličinu ovih radova.« Slijedi pjesma autohtonoj stvaralačkoj snazi, pastiricama i lirici ženske duše, da se konačno utvrdi — »to je prava svojina s a m o našeg naroda«. Sve u svemu ovaj prilog u ovakovom djelu može nanijeti više štete nego koristi. G. Tončić je poletan duh i on pristupa predmetu više poetski nego naučno, a baš na području narodne pučke umjetnosti imamo najmanje solidnih radova i naučne sistematike. Pučku umjetnost treba početi proučavati, a ne samo diviti joj se!

Osvrnimo se malo na divni i prebogati ilustrativni dio ove značajne edicije. Slike su podijeljene u četiri dijela: Prirodne ljepote, Arhitektura, Slikarstvo i Kiparstvo. Odmah upada u oči, da najviše kriterija i sistema ima u tri umjetnička dijela, dok je prvi dio uređen bez jedne i bez druge osebine. Naime u dijelu Prirodne ljepote pored toga, što poređaj slika nema nikakova reda nego se miješaju pejsaži sa gradovima, a gradovi su bez ikakova topografskoga obzira razbacani i ovamo i onamo, što doduše ne oduzima stvari njezinu pravu vrijednost, ali ipak će pogdjekoga smetati, naročito ova razbacanost gradova, jer mnogi vole slijediti obalu od Sušaka do Kotora i obratno prirodnim redom, pored toga, velim, uredniku ovoga dijela bi se moglo zamjeriti nekoliko propusta i to: ponavljanje sličnih motiva u br. 4, 5, 11, 12, 13, 16, ili u br. 19, 37, 58.; ispuštanje oznake mjesta za neke od najljepših pejsaža u knjizi, tako da čovjek kolikogod se divi prirodnoj ljepoti, nema punoga užitka kad dokumentarno ne zna gdje se to nalazi, a takovih slučajeva ima preko dvadeset (naročita je šteta za divne slike pod br. 18, 21, 37, 43, 46, 48, 59, 62, 64, 72.); upadanje u dalmatinsku Zagoru, koja jedno nema direktno sa Jadranom nikakove veze, a drugo, kad se već zašlo i u Zagoru, onda su se mogle naći kudikamo karakterističnije stvari, negoli što su dva puta ponovljeni momak sinjske Alke i Zagorke; konačno najlošiji izbor slika za gradove Trogir, Dubrovnik, Senj i Rab, potpuno mimoilaženje Kraljevice, Crikvenice, Krka, slapova Krke, Makarske, Omiša, Lokruma i dr., dok se Perast ponavlja tri puta, a lađe u luci pet šest puta.

Arhitektura, slikarstvo i kiparstvo obrađeni su majstorski, po sistemu historijsko-stilskih zahtjeva, sa mnogo ukusa, u odličnom i bogatom izboru, sa vanredno uspjelim reprodukcijama, koje se mogu takmiti sa najboljim evropskim reprodukcijama ove vrste, što naročito vrijedi za slikarstvo. Neke slike su upravo savršene.

Arhitektura obuhvaća najznačajnije detalje Dioklecijanove palače, neke starohrvatske crkvice, romaničku arhitekturu Trogira, Splita i Dubrovnika, gotičke spomenike, renesansu Šibenika, Korčule i Dubrovnika, te konačno barok u Dubrovniku, svega četrdeset spomenika.

Slikarstvo počinje sa reprodukcijom trogirskoga evanđelistara iz XIII. st., zatim domaćih škola XV. i XVI. st., zatim preko trideset slika raznih renesansnih škola donosi nekoliko prekrasnih primjera bizantijskih ikona, mnoštvo poliptiha, naročito (Bellini-a, Lorenza di Credi, Tiziana, Veronesa) te originalâ od G. da S. Croce, Vivarivi-a, Tiziana,, J. Bassana, Lorenza Lotta, Palme ml., A. Medulića, Tintoretta, P. Bordone-a, F. Benkovića i dr.

Kiparstvo se pretežno osvrće na klasični i starohrvatski period, a ide unatrag sve do Sfinge faraona Thotmesa (XV. st. pr. Krista). Tu su u prekrasnim reprodukcijama Radovanov portal, Buvinova vrata iz Splita, korska sjedala, radovi Nikole Firentinca iz Trogira i Jurja Dalmatinca iz Šibenika, detalji kneževa dvora iz Dubrovnika, te nešto baroka iz Korčule i Splita. Svega trideset i četiri reprodukcije.

Sve u svemu jedna raskošna historija umjetnosti, revija svih stilova, najveća i najsistematskija zbirka dalmatinske umjetnosti, uzoran priručnik za studij, trajna radost svakom kulturnijem duhu. Doduše iza Ivekovićeva opusa i Karamanovih

knjiga arhitektura i skuptura je stekla dovoljnu popularnost, ali o slikarstvu, osim u rijetkim monografijama, nismo do sada imali ništa. Stoga je ovaj album, što se slikarstva tiče prvi i, što je najvažnije, potpuno uspio novum, najvrijednije iznenađenje čitavoga djela, prvorazredni umjetnički događaj, to više što se tu radi o najvećim imenima slavne talijanske renesanse. (Za šire krugove će, budi usput rečeno, biti malo iznenađenje, što je definitivno ispušteno Rosellijevo ime kod Posljednje večere iz franjevačkoga samostana u Hvaru).

Moram spomenuti još jednu opasku na račun tehničke opreme djela. Uzorno je i prvoklasno u svakom pogledu, ali je velika šteta, što ispod svake slike nije stavljena oznaka sadržaja, nego su sve slike ostavljene prazne bez ikakova objašnjenja, a na kraju je dodan sadržaj slika. I tako kod svake slike čovjek mora tražiti otraga po katalogu o čemu se radi, a to je do skrajnosti nepraktično i zamara. Finim sitnim, modernim slovima se moralo označiti ispod svake slike sadržaj. Estetski dojam slike, koja sama po sebi djeluje, naročito kad se radi o prirodnim ljepotama, ne bi time ništa izgubio, a dobilo bi se mnogo.

Bilo kako bilo, hrvatska javnost treba da pozdravi i raširi ovo djelo ljepote, koja zrači s našega Jadrana.

D. Žanko

Polemika

»VIDICI« I »BILTEN JUGOSLOVENSKOG ANTIMARKSISTIČKOG KOMITETA«.

Čitajući Vidike opazili smo, da oni polemiziraju s g. Milanom Popovićem za kojega (neka nam oprosti) nismo ni čuli, a zbog Hrvatske Smotre.

Nekoliko dana kasnije dobili smo s tri strane primjerke »Biltena Jugoslovenskog antimarksističkog Komiteta«, u kojima se piše o »Hrvatskoj Smotri«. Dvije strane su bili naši pretplatnici, koji su računali (ispravno), da mi možda ne primamo taj Bilten. Treća strana bila je samo uredništvo Biltena.

I kad čovjek uzme te »Vidike« i dva broja Biltena, onda zapravo vidi, da je samo neka potreba »Vidika« za svađom i podvalama uzrokovala polemike. Evo u čemu je stvar.

Bilten je izvadio iz jednoga broja Hrvatske Smotre (br. 5 od 1938.) nekoliko citata, ili bolje reći, dva citata, koji se odnose na boljševičku Rusiju.

»Vidici« su na ovo reagirali na ovaj način: »Kada se pod redaktorstvom uglednoga člana te partije (koja tvrdi da je jugoslavenska), sa pohvalom citiraju najfrankovačkiji zagrebački listovi (na pr. »Hrvatska Smotra«) samo zato što propovedaju rasizam i fašizam i što napadaju zapadne demokratije«.

Na ovo urednik Biltena odgovara ovako:

»I ovo (naime ono što navode »Vidici«) je jedna velika neistina, potpuno u stilu ostalih argumenata gosp. Bartulovića. Dosada smo citirali mnoge i mnoge listove, a od zagrebačkih »najfrankovačkijih« organa samo »Hrvatsku Smotru«, i to jednom, u broju od 25. jula ove godine. Tada smo napisali: Antimarksistička štampa. »Hrvatska Smotra«, Zagreb, Mošinskoga 10, donosi često puta članke o Komunizmu. U jednom broju Dr. Vl. Židovec piše o moskovskim procesima povodom antisovjetske knjige švajcarskog socijaliste Vili Šlama: »Diktatura laži. Vredi citirati dva mesta«. I onda smo citirali ta dva mesta, bez daljeg komentara: jedno koje se odnosi na mučenja u zatvorima GPU, i drugo, koje kritikuje priznanje optuženih u moskovskim procesima. Nigde ni reči o rasizmu, fašizmu, o antidemokratiji! Otkuda je onda mogao gospodin Bartulović tvrditi da citiramo najfrankovačkije listove s a m o z b o g t o g a što brane rasizam i fašizam, a napadaju demokratiju? Zar je to fašizam i rasizam kad se napada krvavi današnji sovjetski režim? Zar je to napad na

demokratiju kad se žigošu metode GPU-a? I, opet, da li je to metod borbe bez laži i podvala, nedenuncijantski metod g. Bartulovića?

Citirali smo »Hrvatsku smotru« zato što se slažemo sa njenim antikomunističkim stavom, isto tako kao što smo u ovom istom Biltenu, pod istom rubrikom, doneli pohvalan prikaz na knjigu g. Milana Marjanovića o Sovjetskoj Rusiji, a gospodin Marjanović je urednik baš — »Vidika«. Pohvalili smo ga zbog njegovog antisovjetskog stava. Da i to nije zbog odbrane rasizma i fašizma? Čak smo i otkupili veliki broj primeraka te iste knjige i rasturili ih po narodu. Izvesno ne radi napada na zapadne demokratije!«

*

Kad se pročita cijeli broj ovoga Biltena od 25 rujna, onda se vidi, kako se njegov urednik bavio u ovome broju jalovim poslom.

Naime, cijeli je broj napisan sa zadatkom da dokaže dokumentirano, da gosp. Bartulović piše neistinito, neobjektivno i denuncijantski, — što mi smatramo jalovim poslom.

Jer kome još zapravo nije poznato, da gosp. Bartulović piše neistinito, neobjektivno i denuncijantski. Pa mi smo upravo prije dvije godine označili urednički krug gosp. Bartulovića kao javnu denuncijantsku stanicu, a sigurno nismo otkrili Ameriku. I prije nas i poslije nas neprestano se može čitati o izvrtanjima gosp. Bartulovića. Sad to piše gosp. Milan Popović, — ali uzalud, jer što se to zapravo tiče gosp. Bartulovića. On tjera svoje, a vidi, da ga i taj isti gosp. Milan Popović naziva »istaknuti javni radnik«, nakon što mu je dokazao u čitavom jednom broju, da bi se morala upotrijebiti kakva adekvatnija oznaka za nekoga, koji piše neistinito, neobjektivno i denuncijantski.

Zbog obilnih dokaza gosp. M. Popovića ne će g. Bartulović početi pisati istinito, objektivno i nedenuncijantski, sami pak dokazi nijesu javnosti otkrili ništa nova, u pogledu g. Bartulovića, pa smo mi imali pravo nazvati izdani broj Biltena jalovim poslom. **O.**

NEUGLEDNOST I BIJEDA U NOVOJ RIJEČI

Početkom rujna, dakle prije dva mjeseca napisao sam u 9 broju Hrvatske Smotre u razmatranju o međunarodnoj situaciji, među ostalim, i ove rečenice:

»Mikroskopski pogled na gospodina Runcimana otkriva Europu u čudnom, žalosnom svijetlu, otkriva njenu neuglednost i bijedu.« To sam napisao kao zaključak nakon ovih rečenica.

»Kraj postojeće međunarodne ustanove u Ženevi, kraj Lige naroda, više ima ugleda jedan privatni gospodin iz Engleske za jedan teški europski problem! Što to znači za ovu ustanovu, ako ne krajnju sramotu. Tko je doveo ovu međunarodnu misao, ovu međunarodnu ustanovu, ovaj međunarodni autoritet do ove sramote? — Francuska, u prvom redu.«

Svakako, dolazak jednoga privatnoga gospodina iz Engleske ne čini baš veliki ugled čehoslovačkoj republici, jer ako je problem koji se ima riješiti nutarnji, otkud toliko priznanje i autoritet za nekoga privatnoga gospodina; ako je pak problem međunarodni, otkud Čeho-Slovačka, kao vjeran privrženik Lige naroda, ne apelira na reprezentanta međunarodnog autoriteta?

»Treće, što se može kao vrlo važno istaći jest u tome, da je Engleska dosta dugo bila izvan europskih problema, a sad čak i njeni privatni ljudi rješavaju europske probleme. Iz toga se jasno vidi nemoć i nezrelost Europe u užem smislu, t. j. Francuske, Njemačke, Italije i Poljske.«

Nisam u opće mogao očekivati, da bi ove moje riječi mogle biti nazvane pikanterijama, da bi one mogle biti povod, da mi se tkogod naruga i da me napadne.

Ipak je to učinila »Nova Riječ«, dosta neozbiljno i uglavnom podrugljivo. To je »Nova Riječ« učinila u broju od 22 rujna, dakle tjedan dana prije münchenskog sporazuma.

Zašto je mene napala »Nova Riječ«, odnosno Hrvatsku Smotru. I to se vidi, — iz ovih riječi potpuno jasno. »Hrvatska Smotra, kao što se zna, utemeljena je od Ch. Šegvića sa svrhom »da trijebi korov marksizma s ove narodne njive«, da se isprsuje na braniku zapadno-europske civilizacije proti bezvjerskom boljševizmu, i da zapravo brani — braneći jedan dio — čitavu Europu od pogubne kuge lenjinizma.«

Dakle, »Nova Riječ« je jasno postavila s jedne strane Hrvatsku Smotru kao protivnika bezvjerskog boljševizma i pogubne kuge lenjinizma, a sebe kao branitelja toga boljševizma i te kuge.

Što je trebalo »Novoj Riječi«, da najednom postavi sebe na jednoj strani a nas, kako smo mi protiv boljševizma i lenjinizma, osam dana prije münchenskog sporazuma, pa da onda završi: »A na koncu konca, što to »Hrvatska Smotra« brani? Iz članka Grgura Ivanovića razabiremo jasno i čisto kao na dlanu, da ona brani ».... neuglednost i bijedu«, a to je svakako dovoljan razlog da se s obranom prestane, da se odloži bubanj i da se ode — spavati.«

Da smo mi protiv boljševizma i lenjinizma to je izvan diskusije, ali što je trebalo »Novoj Riječi« da sebe isprsava napadom na nas, što smo mi protiv bezvjerskog boljševizma i lenjinizma, ako ne zbog toga što je ona za taj bezvjerski boljševizam i lenjinizam.

Što je trebalo »Novoj Riječi« da nas šalje spavati, da ne branimo više zapadno-europsku civilizaciju, ako ne zbog toga, što je računala, da je došlo boljševičko, bezvjersko i lenjinističko vrijeme, i braniti sve ostalo znači braniti »neuglednost i bijedu.«

»Nova Riječ« je jasno postavila sebe u zajednicu bezvjerskog boljševizma i pogubne kuge lenjinizma, a nas na branik zapadno-europske civilizacije.

U toj poziciji šalje nas »Nova Riječ« da odložimo bubanj i da idemo — spavati.

Jer, — piše u uvodniku »Nove Riječi« od 29 rujna — »G. Chamberlain nije zato mogao tražiti od Praga, da primi i ove nove zahtjeve, nego je sazvao svoj kabinet i kad je teškom mukom formulirao gledište engleske vlade, pozvani su opet u nedjelju francuski ministri Daladier i Bonnet. Ovi su sada nosili zaključak svoje vlade, da se više ne smije popuštati. I tako su onda, poslije dugog vijećanja, obje vlade složno odlučile, da se ima konačno povući granica popuštanja. U ponedjeljak 26 rujna u veče, poslije vijećanja sa ruskim ambasadorom u Londonu, izdano je službeno saopćenje, da će Francuska, a s njom onda i Engleska i Rusija, priteći u pomoć Čehoslovačkoj, ako bude napadnuta. To znači, da su i ove vlade, a ne samo Prag, odbile memorandum i ultimatum do 1. oktobra.«

»Nova Riječ« je vjerovala, da su sile bezvjerskog boljševizma i lenjinizma toliko odlučne, da nama ne može ništa drugo preostati, nego ići spavati. »Nova Riječ« je mogla javno napisati i nas napasti, da stati na branik onoga što nije bezvjerski boljševizam i lenjinizam, da to znači »neuglednost i bijeda«.

Međutim, ta ista »Nova Riječ«, koja je mene podrugljivo napala, piše n a k o n m ü n c h e n s k o g s p o r a z u m a o v o: »Dok si pametni ljudi razbijaju glave, da pronađu uzroke onom njihovom držanju u Münchenu — oni leže u najvećem dijelu u njihovoj nedoraslosti prama velikim zadaćama, koje su im bile povjerene.« A to što sam ja napisao m j e s e c d a n a p r i j e Münchena: »Iz toga se vidi nemoć i nezrelost Europe u užem smislu«, to je razlog, da se izrugiva.

Ta ista »Nova Riječ« piše n a k o n M ü n c h e n a: »Sve je došlo u iskušenje, i kategorije današnjeg društvenog i političkog morala, i pitanje stabilnosti današnjih država, u prvom redu — velikih sila. Pokazala se slabost, bijeda.«

A to što sam ja napisao m j e s e c d a n a p r i j e münchenskog sporazuma da »mikroskopski pogled na gospodina Runcimana otkriva Europu u čudnom, žalosnom svijetlu, otkriva njenu neuglednost i bijedu«, to je bio razlog, da se meni ruga (ne diskutira).

Meni je jasno, kako je u velikoj problematici današnjega života teško pisati o pojedinim događajima. Čovjek se lako prevari, iznenadi, razočara. Takav je život.

Ali što je trebalo, da »Nova Riječ« izrugiva Hrvatsku Smotru, osam dana prije Münchena, što smo se mi očešali o Englesku, Francusku i lorda Runcimana, pa čak i one druge (jedino Sovjetska Rusija nije bila spomenuta), da onda ona sama upotrijebi nakon Münchena skoro iste riječi.

Pri tome ta ista Nova Riječ nije ni pomislila, da se ma na koji način ispriča za svoje izrugivanje, ili da ona ode spavati. Svakako je bilo nemoguće ovako što očekivati od vulgarnih napadača.

No, mi možemo »Novoj Riječi« samo ovo reći, — Imajte hrabrosti podnijeti odgovornost i posljedice za svoju poziciju bezvjerskog boljševizma i pogubnog lenjinizma.

Mi bi se mogli danas obilno izrugivati »Novoj Riječi«, jer ona se grdno prevarila, no bilo bi vulgarno, jer možemo shvatiti, da su se mnogi drugi prevarili, kojima su bili dostupni svi izvori, izjave i dokumenti, pa se mogla i »Nova Riječ«. A osim toga, prevariti se u ovakvoj prilici suviše je velika tragedija za onoga tko se prevario, bez obzira na ispravnost orijentacije, da ne nalazimo časnim izrugivati se ni onima iz kruga »bezvjerskog boljševizma i pogubne kuge lenjinizma«.

Život je borba, u kojoj se gubi i dobiva, i u kojoj treba nositi odgovornost i podnositi posljedice.

Izrugivanje u pojavama borbe osobina je kukavaca i malih ljudi, koji ne raspolažu sa većim kapacitetom: duševnim, moralnim i fizičkim.

Grgur Ivanović

Međunarodni pogledi

SREDNJO-EUROPSKA KRIZA

Rješenje austrijskog pitanja.

Priključkom Austrije Njemačkoj dne 13. ožujka 1938. narušen je dotadašnji status quo u Srednjoj Europi. Tom prilikom ustanovljeno je, da je povrijeđen članak 80. ugovora u Versailles-u i članak 88. ugovora u Saint-Germainu, i ako potonji Njemačka uopće nije potpisala, već samo Austrija, nestankom koje je ugovor neizravno dirnut. Nijemci oprovrgavaju to stanovište time, što se pozivaju na navode nota, koje su dovele do primirja između velikih zaraćenih sila, a one su predviđale slobodu mora i naknadu štete, prouzročene ratom, civilnom pučanstvu saveznika. Predsjednik USA Wilson izrazio je mišljenje u svojoj poslanici Kongresu, da narodi Austro-Ugarske imadu dobiti najveću slobodu u pogledu jednog autonomnog razvitka. Iz Wilsonova govora od 11. II. 1918. na Kongresu, koji je priznat kao baza budućega mira, prava naroda da odlučuju sami o sebi, proglašena su u četiri točke. On je rekao da se narodi i teritoriji ne smiju zamjenjivati prelazeći od jednog suvereniteta pod drugi; da sva razgraničenja iz rata moraju biti ostvarena u interesu i na korist pučanstva, kojem pripadaju i da sve nacionalne revindikacije, jasno određene, moraju primiti najdalje moguće zadovoljenje (satisfakciju).

Odatle je proisteklo stanovište, da su nakon primirja 5. studenog 1918. narodi Austro-Ugarske dobili apsolutno pravo bez ograničenja da mogu sami o sebi posve slobodno odlučivati. Tako je svaki od njih mogao sam za sebe osnovati svoju posebnu državu, ili se priključiti jednoj od postojećih država istog ili rođačkog nacionaliteta, ili pak jednog drugog nacionaliteta. Na ovaj način osnovali su Česi svoju državu,

Madžari su proglasili svoju nezavisnu nacionalnu madžarsku državu, skinuli konačno nevoljki jaram Habsburgovaca, Slovaci su bili priključeni Češkoj kao najbližoj nacionalnoj državi, i t. d.

Isto pravo bilo je priznato i Austriji. Narodni sabor Njemačke Austrije proglasio je 12. studenog 1918. osnutak Republike Njemačke Austrije, koja je imala sačinjavati dio opće Njemačke Republike. Ovu je svoju odluku donijela ta skupština zakonom od 12. III. 1919. Ali mirovna konferencija nije taj zakon odobrila, već je Austrija bila obvezana potpisati ugovor od 10. rujna 1919. u Saint-Germainu, u kome se odriče priključka Njemačkoj — u svom članku 88. Nadalje je Austrija, vlastitim zakonom od 21. X. 1919. napustila dotadašnje svoje ime: Njemačka Austrija i zadržala svoje staro povjesno ime: Austrija. Ali tendencije skupljanja nijemstva u jedan Reich tinjale su i dalje i našle su izražaja u prijedlogu rezolucije u Narodnom saboru od 10. II. 1921., kojom se tražio plebiscit o priključku Reichu. Tom je prilikom naglašeno, da se ne vrijeđa saint-germainski mirovni ugovor, već da će se u slučaju većine glasova za priključak, predočiti rezultat glasovanja na odobrenje vijeću Saveza Naroda. Međutim velike savezničke sile obavijestile su austrijsku vladu da će se protiv Austrije poduzeti sve sankcije uskratom dovoza živeža i kredita, ako predviđeni nacrt o pučkom glasanju bude ostvaren. Austrija je dakako otklonila referendum. Ali neke pokrajine organizirale su same na svoju inicijativu plebiscit, pa je tako Tirol i Salzburg pokazao volju za priključak potpunom većinom (145.302 : 1805, i 103.000 : 800).

Austrija je u daljnjem toku svojih potreba za financijalnu pomoć Saveznika dala nove izjave o održanju svoje nezavisnosti u zapisniku od 4. XI. 1922. kao i u lausanskom zapisniku od 15. VII. 1932.

Saveznici su od Njemačke tražili i ishodili slične obveze, kao na pr. priznanje nevaljanosti i ništetnosti čl. 61. al. 2. weimarskog ustava, prema kome su zastupnici Njemačke Austrije sačinjavali dio Reichsrata sa odlučujućim glasom. Nijemci su dakako smatrali, da je taj zahtjev vrijeđao međusobno prihvaćene obveze u preliminarima mirovnih ugovora.

Njemačka je, kako je poznato, ugovorila 19. III. 1931. carinsku uniju, protiv koje su vlasti Antante protestirale tako, da je stvar došla pred vijeće Saveza Naroda. To je vijeće uputilo prijepor Stalnom sudu Međunarodnog Pravosuđa u Haagu, koji je 5. IX. 1931. donio deklaraciju sa 8 : 7 glasova, da su direktive Beča nespojive sa čl. 88. i genevskim protokolom od 4. X. 1922. Carinski savez je propao privremeno, ali to je bio povod, da su Sjedinjene Američke države tek 29. I. 1935. otklonile svoje daljnje sudjelovanje u pravnoj suradnji haškog suda. Austrija je 3. IX. 1931. na pritisak velikih sila — još uoči glasanja u Haagu — otkazala carinski ugovor, koji je — što je značajno — glasio na vlas jednako kao carinski ugovor njemačkih zemalja ravno prije stotinu godina. Putevi njemačkog duha slijedili su vjerno svoju prošlost.

Uslijed dolaska NSDAP na vlast u Njemačku preokrenule su se stvari u Austriji u prilog priključka Austrije Njemačkoj iz temelja protiv priključka. U Austriji su bili na vladi kršćanski socijalisti, a u Njemačkoj je sišao sa vlasti centrum, koji je još, od vremena poslije Bismarcka bio jezičac na vagi. U Austriji je došao na vladu u toku 1932. godine Dolfus, koji u stvari nije imao nikada prave većine. On je otklonio 1933. godine nove izbore i odstranio parlamenat od 4. III. 1933., unatoč ustavu od 1. X. 1920. Novi ustav donio je na osnovu ratne naredbe od 24. VII. 1917. za nuždu u parlamentu dne 4. III. 1933. sa 76 prisutnih glasova od 165 zastupnika, koliko je parlamenat brojio. Ustav je predviđao za kvorum polovicu više jedan, dakle barem 83 glasa.

Nakon Dolfusove nasilne smrti došao je na vladu Schuschnigg. U međuvremenu izražavale su višekratno Italija i Francuska potrebu nezavisnosti Austrije. Između Austrije i Njemačke došlo je 11. VII. 1936. do ugovora, u kojem se Austrija izričito priznaje jednom njemačkom državom. Dne 12. veljače 1938. došlo je do razgovora

između Hitlera i Schuschnigga u Berchtesgadenu, iza kojega se očekivala intimna saradnja, ali je Schuschnigg raspisao dne 9. III. 1938. plebiscit za 13. III., dakle u kratkom roku od 4 dana. Sa formalne strane prigovaralo se toj odluci, da je nije donijela federalna vlada već sam kancelar. U vladi je već bio pouzdanik vođe-kancelara Reicha Seyss-Inquart.

Došlo je do ultimatuma Berlina Schuschniggu, koji je dao ostavku i vojna okupacija Austrije — bila je već svršen čin. Federalna vlada Austrije već na čelu sa Seys-Inquartom proglasila je 13. ožujka 1938. zakon o ujedinjenju Austrije sa Njemačkom, čije su trupe 12. III. ušle u Austriju. Rezultat plebiscita, koji je proveo 12. IV. 1938. Hitler bio je 99.73% za priključak.

Francuska i Engleska prosvjedovale su 11. III. protiv njemačkih koraka, ali su dobile odgovor — da je to čisto unutrašnja njemačka stvar. Pariz — po starom običaju — u času Anschlussa — nije imao ni vlade, koja je bila u krizi. Velike sile priznale su priključak i formalno time što su opozvale svoje diplomate i zatražile exequaturu za svoje konzulate.

Činjenica je, da velike sile nisu ništa efikasno poduzele na vrijeme, da Austriji omoguće normalan politički međunarodni život. Vegetiranje Austrije trajalo je doduše dvadeset godina, ali je i ono našlo svoj konac. Da se danas Palacky ustane iz groba, ne bi više mogao ponoviti svoje poznate riječi: »Da nema Austrije, trebalo bi je stvoriti«.

Češko-njemački problem.

Nijemci su prije češke krize objelodanili češke memorandume mirovnoj konferenciji (Les memoires tchecoslovaque pour la Conference de la Paix de Paris 1919-20, izd. Heymann, Berlin), iz kojih proizlazi obećanje, da će urediti novu republiku poput Švicarske. Česi su tražili priključak Slovačke, tvrdeći da su Slovaci dio češkog naroda i da su do 1025. živili u jednoj državi sa Česima. Obzirom na etnografsko neznanje zapadnih državnika primale su se češke teze pod gotovu istinu (na pr. Lloyd Georg uopće nije znao, gdje je Vojvodina). Prema popisu pučanstva od 1. XII. 1930. Češka je brojila 14.7 mil. stanovnika, od kojih je 14.7 mil. označeno kao Čeho-Slovaka. Slovaka je međutim bilo 2.5 mil., a bez prirasta od 1919. Čeha je bilo 7.2 milijuna.

Prema češkim podacima Nijemaca je bilo 3,240.000, 700.000 Madžara, 500.000 Ukrajinaca i 80.000 Poljaka i pol mil. ostalih.

Organizacija Nijemaca u Češkoj porasla je od g. 1933. u političkom pogledu toliko, da su postali najjača stranka u Republici. Nakon Hitlerova govora od 20. II. 1938. u Reichstagu postavljeno je pitanje sudetskih Nijemaca, i ono nije skidano s dnevnog reda do svoga riješenja od 1. X. 1938. Vođa njemačke stranke u ČSR postavio je svoje zahtjeve u svom poznatom Karlsbadskom govoru od 24. IV. 1938., tražeći da se Češka preustroji u kantonalnu državu poput Švicarske.

Conrad Henlein izjavio je uglavnom, da ne vjeruje, da će Česi tražiti od Nijemaca, da vrše hipokriziju slaveći 20. g. države, jer da nakon 20. g. ugnjetavanja ne mogu uzeti učešća u tim svečanostima. Česi nisu održali svoja obećanja, dana u svojim memorandumima na mirovnu konferenciju; nisu održali svoje obveze, iz saint-germainskog mirovnog ugovora ni ispunili pravne obveze, proklamirane u svom ustavu.

Česi su stvorili neravnopravnost nacionaliteta, a nisu dali ni dovoljna prava nečeškim narodima u pogledu pravne građanske i političke jednakosti. Mjesto prave demokracije, stvorena je diktatura češke većine, birokracije i policije. Umjesto druge Švicarske sa zadovoljnim narodnostima, koje uživaju jednaka prava, stvorena je država, u kojoj se sve narodnosti, koje nisu češke, osjećaju prigušene, nezadovoljne, bez prava i u stanju ugnjetenosti.

Nakon priključka Austrije Njemačkoj, uspjelo je odvratiti od suradnje u vladi s Česima njemačku agrarnu i kršć.-soc. stranku, koje su se fuzionirale sa sudetsko-

njemačkom strankom tako, da je od 66 njem. zastupnika prišlo 55 pod zastavu Henleina, koji je tražio nesamo njemačku upravu za sudetsko njemački teritorij, već i punu slobodu ispovijedanja njemačke narodnosti i filozofije njemačkog svijeta.

Njemački vanjski ministar Ribbentrop izjavio je (14. V. »National Zeitung«) poslaniku V. Britanije, da Njemačka ne će trpiti ugnjetavanje sudetskih Nijemaca i da traži hitno zadovoljštinu za Henleinove zahtjeve, koji nisu istovjetni sa ustavom čehoslovačke države.

Poljski vanjski ministar Beck izjavio je (21. III. »Daily Mail«), da 250.000 Poljaka u Tiješinu i Šleziji ima pravo zahtijevati istu lokalnu autonomiju poput one, koju zahtijevaju Sudetski Nijemci.

Dok vanjski ministar Francuske u kabinetu Bluma Paul Boncour izjavljuje (23. III.), da se Francuska smatra obvezana vojnički pomoći Češku u slučaju napadaja, dotle Barthélemy (»Temps« 12. IV.) smatra, da te obveze ne postoje i da Francuzi ne će ratovati zbog 3,5 mil. Sudetskih Nijemaca u Češkoj.

Chamberlain izjavljuje pred Donjom kućom (24. III.), da je Engleska vezana na savez u slučaju napadaja na Belgiju i Francusku, a pakt Društva Naroda ne predviđa nikakovu automatsku vojničku obvezu. Međutim francuski i engleski vodeći državnici vode direktne pregovore, a Henlein direktno obavješćuje London o svojim ciljevima, »Times« otklanja englesku vojnu intervenciju.

Povodom općinskih izbora u Češkoj u Sudetskom kraju dolazi do krize. Češka mobilizira dne 21. V. nekoliko godišta pričuve, dok Njemačka navodno koncentrira čete na češkoj granici. London savjetuje Berlinu opreznost i umjerenost. Ovaj izjavljuje, da će kriza iskrsnuti tek u jesen.

Početkom kolovoza (3.) stigao je u Prag lord Runciman kao posrednik, koji je u ime engleske vlade vodio razgovore, kako sa Hodžinom vladom tako i sa Henleinom. »Times« javlja vrlo pesimističke izvještaje o Runcimanovoj misiji sa strane Berlina.

Churchil piše, da sudbina svijeta leži u Hitlerovim rukama (19. VIII.), a češka vlada postavlja par Nijemaca za poštanske činovnike u Sudetima, kako bi tobože reparirala 20. g. nepravde, nanesene Nijemcima.

Runciman predlaže diobu Češke na županije, narodnosno homogene, sa zaštitom manjina.

Više nacrta kabineta Hodže palo je u vodu. Sa nervozom iščekivao se govor Hitlera na kongresu stranke u Nürnbergu dne 13. rujna, koji je tražio definitivno rješenje sudetskog pitanja, iako modalitete procedure nije naglasio.

Dne 15. rujna dolazi do prvog sastanka Chamberlaina sa Hitlerom na Obersalzbergu. Prethodno je Češka mobilizirala šest godina pričuve, zbog konstantnih nemira u sudetskim krajevima. Hitler je postavio zahtjev za provedbu plebiscita pod međunarodnim nadzorom.

Dne 15. rujna upućuje Mussolini svoje poznato pismo Runcimanu, u kojem veli: Temeljni elementi čsl. obitelji su raznovrsne rase, koje ne mogu jedna drugu trpjeti. Nisu nadahnute centralizmom, već centrifugalnom snagom. Samo prisiljivanje drži ih zajedno. Čim bi ono prestalo, bilo bi neminovno i nezaustavljivo razlučivanje i raspadanje Čeho-Slovačke.

U Versailles-u je trebalo osnovati novu Češku, historijsko ime s homogenim češkim stanovništvom. Ali umjesto toga pronađena je Čeho-Slovačka, pojam zajednice, koja nije nikada postojala. Time je osnovana umjetna država, koja je od rođenja dobila svoje temeljne elemente slabosti i svoje životne nesposobnosti. Sada nije više vrijeme sporazuma, Karlovy Vary su već odavno zastarili. Beneš je izgubio utrku. Vi, g. R., morate jednostavno predložiti Benešu plebiscit. Ne samo za Sudetske Nijemce, već za sve narodnosti. Beneš će odbiti plebiscit. Onda ćete ga uvjeriti, da bi se Engleska sedamput predomislila prije no što zagazi u rat, da spasi jednu fiktivnu državu... Postoje čitavi krajevi, gdje će plebiscit uroditi jednostavnim priključkom bratskom narodu... Kad ovaj plebiscit bude

likvidiran, bit će izvršeno naknadno definiranje europske geografske mape. Za Italiju je gotovo nemoguće, da bude u prijateljstvu s ČSR, ali to bi bilo vrlo moguće s jednom budućom Češkom... Granice koje su povučene potezom pera mogu se promijeniti drugim potezom pera«.

Talijanska štampa komentira držanje Mussolinija i veli, da je u europskoj povijesti provedeno višeput odcjepljivanje i dioba pojedinih zemalja i krajeva. Tako se g. 1630. Belgija odcijepila od Holandije, a ova izgubila polovicu teritorija i pučanstva. Isto je tako provedena dioba Švedske i Norveške. Mussolinijevo držanje silno je ojačalo Njemačku.

Hitler je tražio u Berchtesgadenu odcjepljenje Sudeta od Češke. Chamberlain je odnio prijedlog u London i engleska vlada je dne 17. IX. taj prijedlog prihvatila u sporazumu sa Parizom.

Dne 20. IX. češka vlada je plan o amputaciji Sudeta bez plebiscita prihvatila, ostavši na cjedilu od svojih saveznika. Rusija je izjavila, da će pružiti oružanu pomoć u slučaju, da to učini i Francuska. Kako to ova nije bila voljna, Češka je ostala osamljena i nije imala drugog izlaza, već da prijedlog o amputaciji prihvati bez diskusije.

Dne 22. IX. ponovno se sastaju Hitler i Chamberlain u Godesbergu, ali Hitler stavlja nove zahtjeve za odstup krajeva, u kojima ima više od 50% njem. elementa. Konferencija se prekida i Chamberlain se vraća u London. Hitler je predao Chamberlainu opširan memorandum s novim zahtjevima za češku vladu, koja ove zahtjeve nije prihvatila.

Hitlerov govor dne 26. X. u Sportpalastu pogoršao je situaciju. Hitler je osobno napao Beneša. Zahvalio se Mussoliniju na potpori. Izjavio je, da je položaj nepodnošljiv i sudetske krajeve traži sve i odmah.

Dne 29. X. održana je četvorna konferencija u Münchenu (Hitler, Mussolini, Chamberlain i Daladier), jer je Hitler kanio dne 30. X. mobilizirati i sam zauzeti 1. X. sudetsko područje.

Konferencija je zaključila, da evakuacija Sudeta počinje 1. X. s tim, da se svrši do 10. X. bez oštećivanja bilo kojih naprava. Modalitete evakuacije ustanovljuje međunarodni odbor četiriju velesila i Češke. Prema geografskoj karti određena su 4 pojasa, koji su evakuirani do 7. X., a ostali V. pojas do 10. X. — Odbor je imao odrediti krajeve, u kojima se imao izvršiti plebiscit. Sporazumom Hitler-Chwalkovsky plebiscit je otklonjen. Međunarodni odbor odredit će nove konačne granice. Predviđena je opcija i zamjena državljana.

Šefovi vlada sporazumili su se, da se pitanje poljske i madžarske manjine ima riješiti za 3 mjeseca sporazumno, a inače će biti predmet odlučivanja novog sastanka šefova vlada četiriju sila.

Dne 5. X. 1938. dao je ostavku predsjednik republike Dr. Eduard Beneš.

Dne 6. X. 1938. pristala je praška vlada na ultimatum Slovaka i usvojila pitsburški ugovor, te je dne 7. X. formiran prvi Slovački kabinet od 5 ministara, pod vodstvom Dra Tiso-a.

U međuvremenu Česi su ustupili Poljskoj Tješin i cijelo njegovo područje. Slovačko-madžarski pregovori u Komoranu su prekinuti uslijed madžarskog presizanja u Slovački etnografski teritorij.

Dr. Franjo Dujmović.

Kroz revije i listove

MISAO I DJELO

Omladina, broj 1 donosi zanimiva opažanja u članku Radovana Latkovića »Rad kao temelj našeg nacionalizma«.

Među ostalim uvodničar veli: »Ima kod nas nekih unutrašnjih razloga — možda jačih od svih izvanjih, geopolitičkih — koji su uzrokom sporosti, kojom se odvija naš narodni politički život. Tako najprije onaj zlokobni mentalitet, koji dijeli uvjerenje od života, misao od djela, ideju od akcije. Mentalitet, koji je uzrokom, da svaki naš pokret ima uvijek vrlo mnogo pristaša, a u stvari vrlo malo radnika. Ali ne radi se ovdje o tome, što masa nije sposobna manifestirati uvjerenje u životu, ili što pojedinac svijesno izbjegava svaki pozitivan rad i sakriva se samo za neku ideologiju. Bitnost je u tome, što oni najbolji, najsposobniji i najdobronamjerniji posve i nesvijesno daleko više zamišljaju i odlučuju, nego što rade i ostvaruju. Posljedica je toga da mi imamo svake godine cijelo mnoštvo planova, a da se jedva za pedalj pomaknemo naprijed. Da, mi imamo, kao tako malen narod, doista veliku književnost, eseja, članaka, studija, u kojima su najoštroumnije izneseni svi naši problemi, ali malo radnika, koji bi umjeli bilo što od toga ostvariti«.

»Takav mentalitet rađa slabljenjem volje u narodnom životu, jer nema više one čvrste povezanosti između misli i djela, ideje i rada, te se više ne zna, što se ozbiljno hoće, a što se samo želi i govori. Nestaje onda i vjere u ostvarenje i najostvarivijih zamisli, a po tom gube i pojedinci i skupine svijest prave odgovornosti, te ne osjećaju više one duboke dužnosti, da doista izvrše ono, što su zaključili i odlučili«.

»Tko od nas nije čuo pouku u svom rodnom domu: pusti ti to, zašto moraš baš ti, već će to netko drugi učiniti, i t. d. A tako mislimo uglavnom i mi sami, jer nemamo duboke svijesti o nužnosti rada svakog pojedinca. Mi se doduše predajemo radu, ali taj rad obično ne prati ona ozbiljna i tvrda odluka; to mora uspjeti, nego je u našoj svijesti uvijek još ostavljena jedna mogućnost: ako baš ja ne učinim, učinit će već netko drugi«.

»Nije li možda korijen tome u pomanjkanju posve jasne i u svijesti duboko usađene ideje o svojoj ličnoj historijskoj odgovornosti, o zadaći, koju ima u narodnom životu svaki čovjek, zadaće, koju može i mora samo on izvršiti, jer ako je on ne izvrši, ostat će neizvršena«.

»I zato nije dovoljno da nama vlada tek neki neodređeni nacionalni osjećaj, jer taj osjećaj, sam po sebi, još je nepouzdan i nije kadar uzdržati čovjeka da ne sustane pred zaprekama. Taj osjećaj mora se prekaliti u ideju da mi, svi zajedno kao narodna individualnost i svaki pojedinac kao zasebni individuum imamo svoju historijsku zadaću, koju možemo samo mi izvršiti«.

»Misao i djelo ne smiju biti dva svijeta«. »Tko to ne može shvatiti, ne može biti pravi radnik. I dok ne spoznamo, da moramo prekinuti s iščekivanjem događaja i da događaje moramo mi stvarati, dotle ne može biti ni govora o uspjehu«.

KATOLIČKA AKCIJA U HRVATSKOJ

Nedjelja, broj 24 i 25 donosi sastavak od preuzvišenoga gosp. Mihe Pušića, hvarskoga biskupa pod naslovom: »Odluka Episkopata o Katoličkoj Akciji«. Ovaj sastavak donijeli su i drugi katolički listovi. Iz njega vadimo neke dijelove doslovno i, dakako, bez komentara.

»Zadnja se je biskupska konferencija, koja je održana od 3—6 prošloga svibnja, posebno pozabavila, između ostaloga, i uređenjem Kat. Akcije u našim stranama.

Definitivno su jednoglasno usvojene odredbe, već lani prihvaćene na biskupskoj konferenciji od listopada 1937., s nekim nadopunama i razjašnjenjima, pri čemu se došlo u susret stanovitim opravdanim željama, organizovanih katoličkih krugova. Smatram shodnim da ukratko navedem prihvaćene odredbe i protumačim razloge, koji su pritom Episkopat vodili, na znanje svim dobronamjernim katolicima, e da nebi nasjedali krivim i tendencioznim tumačenjima.

Prva važna odredba glasi ovako: »Temeljne (omladinske) organizacije imaju punu slobodu djelovanja po svim biskupijama i posvemašnju neodvisnost jedne od drugih«. Ovim je priznata sloboda djelovanja Križarima i Križaricama s jedne strane, te Kat. Omladincima i Omladinkama (akademičari i đaci, Skom, Krom i Grom) s druge strane. Tako je prihvaćen dualizam za omladinske organizacije, koji već faktično postoji. Istina je, ideal bi bio, da i kod nas, kao i kod drugih većih katoličkih naroda, postoji samo jedna temeljna organizacija za katoličku omladinu sa podrazdiobama prama stališu i zanimanju, ali to kod nas za sada nije moguće provesti«.

»Druga je važna točka, koju je episkopat nakon ozbiljnog i svestranog proučavanja u odboru i u plenumu jednoglasno prihvatio, u vezi sa omladinskim organizacijama, slijedeća: »Križari i Križarice, Kat. omladinci, i Kat. omladinke po svojoj su biti omladinske organizacije, kojima mogu pojedinci pripadati do tridesete godine, odnosno do ženidbe ili do svršenih stručnih nauka. Članovi pomenutih organizacija, koji žele nakon tridesete godine, odnosno nakon ženidbe ili svršenih stručnih nauka javno učestvovati u K. A., treba da se pojedinački učlane u društvo Kat. muževa, odnosno žena u onoj župi, u kojoj prebivaju, jer ne će se dopustiti da u K. A. kao starješine ili seniori odnosno kao starješice ili seniorke pripadaju posebnim muškim ili ženskim društvima. Ovime im se ne zabranjuje da materijalno i moralno pomažu društva, kojima su do tada pripadali. Dapače mogu iznimno uz odobrenje nadležne crkvene vlasti prema potrebi preuzimati mjesta u upravi društva, okružja i saveza«.

Ove su odluke već iza listopadske konferencije u god. 1937. bile bolno odjeknule koli kod starješinstva Domagojaca, toli kod Križara, te je odbor trojice biskupa i plenum ponovno uzeo stvar u pretres i nakon svestranog razmišljanja ostao je potpuno kod njih: »ne dozvoljava se opstanak posebnih organizovanih društava starješina u Kat. Akciji!«. A zašto se pri tom uporno ostaje? Prvo jer to ne odgovara temeljnoj strukturi K. A., kako ju je odredio sv. Otac Papa. Sv. Otac poznaje samo društvo mladića i djevojaka, te muževa i žena, a ne poznaje društva starješina bilo koje vrsti. Tako imamo, u temelju, četiri velike organizacije: muževa, žena, mladića i djevojaka«.

»Drugo: Katolička Akcija nije pokret pojedinog ideologa ili vođe, nego pokret Crkve, pa s toga isključuje svaku totalitarnost, što se društvima starješina nekako podržava.

Treće: Nije poželjno da se i kod odraslih perpetuira podvojenost među organiziranim katolicima, koju se ograničilo samo na omladinske organizacije«.

»Episkopat je došao ususret opravdanim željama kat. intelektualaca, te je donio slijedeći zaključak: »U društvima kat. muževa odnosno kat. žena osnivati će se posebne sekcije za intelektualce s nadležnim sekretarijatima kod biskupskih vijeća odnosno kod središnjega vijeća«. Ovdje se moraju naći zajedno svi intelektualci obiju strana u skupnom studiju i radu oko promicanja zajedničke svete katoličke stvari

Također uvažilo se i druge želje te se je dozvolilo »da pojedinci, koji više ne pripadaju omladinskim organizacijama, jer su navršili tridesetu godinu, ili su se oženili ili su navršili stručne nauke, mogu iznimno uz odobrenje nadležne crkvene vlasti prema potrebi preuzimati mjesta u upravi društva, okružja i saveza«. Generalno je pravilo kod svih društava da se u njihove odbore mogu birati samo

pravi članovi istog društva«. »Iznimno mogu ostati u upravi stariji, koji su hic et nunc nužno potrebiti da društvo ne propadne ili ne pretrpi veliku štetu. Tako je određeno po svuda u katoličkom svijetu«.

»Uvažujuć velike štete, što bi naša omlad. društva imala, kada bi morali najednom odstupiti iz uprave svi članovi, koji su prešli godine, episkopat je odlučio za dogledno vrijeme pripustiti iznimke, ali treba da se sva glavna vodstva pobrinu, da odgoje što više mlađih članova, koji će u smislu pravila biti sposobni da budu birani u odbore«.

»Prigodom uređenja Katol. Akcije kod nas uvela se također jedna važna promjena u izboru predsjednika bilo mjesnih društava, bilo biskupijskog odbora, bilo središnjeg odbora pojedinih temeljnih organizacija. »Svaka temeljna organizacija bira u smislu svojih pravila svoje odbore: za društva u pojedinim župama, za okružja u pojedinim biskupijama, u centrali za cio teritorij svoga područja. Središnji odbor javlja izbor svojih članova bisk. konferenciji, okružni i biskupijski odbor svom ordinariju, odbor pojedinih društava nadležnom župniku. Glavna skupština saveza izabere u smislu svojih pravila novi odbor. Prije konstituiranja novog odbora bivše pretsjedništvo predlaže listu svih izabranih odbornika biskupskoj konferenciji, odnosno njezinu delegatu, koji od ovih imenuje predsjednika. Analogno se postupa kod imenovanja predsjednika pojedinih okružja«.

»Ako je Katolička Akcija pod neposrednom i potpunom ovisnošću hierarhije, koja za nju uzima na sebe svu odgovornost, nije li shvatljivo da predsjednik treba da bude osoba potpunog povjerenja iste hierarhije? Tim je predsjednik tjesnije vezan s hierarhijom i nema pogibelji, da učini koji korak, koji ne bi bio u skladu sa direktivama Crkve. To je kod nas posebno važno, gdje se sa raznih strana nabacuje neopravdana sumnja, da bi se mogla obnoviti Katolička politička stranka, kojoj bi služila Katolička Akcija. Ovako je posve isključeno, da Katol. Akcija bude stafaža bilo koje stranke, jer će predsjednici Katol. organizacija kao pouzdanici hierarhije vazda budno paziti da Katol. Akcija ostane u svom djelokrugu izvan i iznad svih stranaka, da djeluje sveđer i u svemu u smislu odlučnih i auktoritativnih direktiva Crkve«.

»Da se zajamči jedinstvo i skladan rad u općim stvarima između svih organizacija na području Katol. Akcije i njihova aktivna suradnja koli s Episkopatom uopće, toli napose i s pojedinim biskupima, ustanovljuje se tri koordinatorna vijeća: Župska vijeća za pojedine župe, biskupijska za pojedine biskupije, središnje vijeće za čitavo područje Katol. Akcije. Zadaća je tih vijeća:

a) da čitavu Katol. Akciju na svome području prema vani predstavljaju;

b) da organizuju preko temeljnih, dotično staleško-temeljnih organizacija dogovorno zajedničke priredbe raznih vrsti na svojem području n. pr. Euharistijske Kongrese, papinske proslave, protestne zborove proti javnog morala i t. d.;

c) da potiču i pomažu kod osnivanja novih temeljnih ili staleško-temeljnih organizacija u župi ili novih okružja u ovom ili onom savezu, dotično samog saveza, ako još ne postoji;

d) da pribavljaju izvješća, sređuju statistiku i prikupljaju gradivo za ona razna područja, koja u jednakoj mjeri zanimaju sve učlanjene temeljne organizacije;

e) da budu crkvenoj vlasti pri ruci u proučavanju aktuelnih pitanja i u sabiranju gradiva za njihovo riješavanje.

U ovim vijećima nema nadglasavanja nego se zaključci stvaraju sporazumno. Ako se sporazum ne postigne, odlučuje predsjednik«.

»Iz svega se navedenoga vidi, koliko su svestrano i temeljito bila pretresana sva pitanja Katoličke Akcije od odbora trojice biskupa, kao što i od plenuma biskupske konferencije«.

»Donosim izjavu Episkopata, što ju je ovaj izdao u svom saopćenju od 7. tek. mj. svibnja, a koja doslovno glasi: »Katolički je Episkopat jednodušno odlučio da

provede u život odluke o Kat. Akciji, uvjeren da će ga u ovom pitanju podupriješti svi, kojima je na srcu preporod puka u duhu Evanđelja i prema tomu njegovo istinsko dobro. Katoličke vjernike, koji žele surađivati u Kat. Akciji poziva da ne nasjedaju intrigama protivnika, koji im se prave prijatelji, da ih lakše sve zajedno unište. Katolički Episkopat ne priznaje nikakvog prvenstva pojedinim grupama katolika, ali ih ne smatra ni manje vrijednim ni zaslužnim dok god slijede direktive Crkve u pitanjima Kat. Akcije«.

DUHOVNI ELEMENTI

»SNAGA« radnički list za kulturu i sport, (Sarajevo) u broju 10 za mjesec listopad u uvodnom članku: Duh i djelo, kojega je napisao Mirko Kus-Nikolajev donosi među ostalim i slijedeće (na str. 147): »Još izrazitiji je u svojim određenjima Internacionalni socijalistički borbeni savez, koji ističe u svom programu dva nedostatka u samoj teorijskoj podlozi radničkog pokreta. U prvom redu vidi grešku u svjesnom odbijanju idealnog karaktera socijalističke borbe. Bilo je na svaki način omalovažavanje najboljih zasada čovjeka, kada se prikazivalo socijalizam samo kao misaoni odraz stvarnog konflikta, to jest konflikta između kapitalističke i radničke klase«. U drugom redu vidi opasnost za izgradnju socijalizma u pretjeranom podvlačenju i isticanju materijalističkog posmatranja istorije. Vjera u »neizbježnost«, »uslovljenost« i »neiminovnost« itd. istorijskog zbivanja dovela je do opasnog simplicizma u posmatranju toka istorijskog razvoja i stvorila naopako gledanje, koje je voljni napor, prodornost, snagu ličnosti potisnulo sa istorijske pozornice.

Svakako je točno, da se potcjenjivanje duhovnih, subjektivnih elemenata pokazalo kao zapreka za produbljivanje smisla i sadržine socijalističke borbe. To omalovažavanje i potcjenjivanje stezalo je obruč, koji je često gušio polet i stvaralački zanos najboljeg i najpozitivnijeg dijela radničke klase. Svako upiranje za značenje duhovnih elemenata odbijalo se kao idealističko, a to je značilo kao negativno.

Neosporno su materijalni uslovi presudni za oblikovanje istorijskih događaja i pojava, ali je neosporno i to da bez duhovnog aktiviteta, volje, požrtvovnosti ne bi došlo do izmjena na društvenoj plohi.«

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Nova Ves 40.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 12 PROSINAC 1938. GOD. VI.

AUGUST ŠENOA

O stogodišnjici njegova rođenja (* 14. XI. 1838. † 15. XII. 1881.)

O Augustu Šenoi, osnivaču moderne hrvatske književnosti i njezinoj centralnoj ličnosti, pisalo se nakon njegove smrti toliko mnogo i svestrano, da je danas vrlo teško i gotovo nemoguće reći o njem nešta nova. No ipak, o stogodišnjici pjesnikova rođenja (14. XI. 1838.) dostojno je i pravedno, da se i u »Hrvatskoj Smotri«, kao hrvatskom nacionalnom listu oda dužna počast tom dosad nedostignutom prvaku naše književnosti, koji je svoju aktivnost razgranao na svim njenim područjima kao novinar i feljtonista, lirik, epik, kritik, pa zatim kao novelista, romansijer i dramatik.

Čitava literarna djelatnost Šenoina razdijeljena je u dvije glavne epohe: jedna ide od vremena prvih Šenoinih žurnalističkih dopisa iz Praga u »Pozoru«, t j. od godine 1860. do pojave prvog hrvatskog modernog romana »Zlatarevo zlato« (1871.), a druga od toga doba do pjesnikove prerane smrti g. 1881. Ni u prvoj kao ni u drugoj periodi međutim nije pjesnik ni u najmanju ruku čisti larpurlartista, već skroz na skroz tendenciozni književnik, koji je važnost i opravdanje beletristike nalazio ne u njoj samoj, već u njenom kulturnonacionalnom cilju: oplemenjivanju čovječanstva uopće, a njegovog hrvatskog naroda napose. Da, njegovog naroda, jer se on kao privatnik i javni kulturni radnik uvijek osjećao čistim Hrvatom, ma da je u njemu još po najbližim njegovim ascendentima tekla češka krv. Imamo i prije i poslije Šenoe još nekoliko ovakovih i sličnih slučajeva potpune asimilacije, od kojih je najvažniji slučaj Vjenceslava Novaka, čiji su zapravo i otac i majka bili stranog porijetla, ali je u njemu ipak — kao i u Šenoi — kucalo srce puno suosjećanja s narodom, za koji su obojica pisali i stvarali.

Kako je i zašto August Šenoa postao dobrim Hrvatom, najbolje nam razjašnjuje sam pjesnikov sin Milan. Prvu zaslugu za to imali su pjesnikovi drugovi iz četrdeset i osme godine prošloga stoljeća dječaci Vlaške ulice i Ribnjaka, koji su naravno na svoj način reagirali na burne evropske događaje te revolucionarne godine, pa su tom svojom reakcijom i bez svoje volje i namjere postigli da je mali August također postao »dobar Vlaškouličanac, vrlo dobar Zagrepčanin, a napokon odličan Hrvat«[1]). Šenoin je otac lično bio sasvim drukčije disponiran (ta i potpisivao se s Alois Schönocha), on je pače poduzimao i direktne korake

[1]) Milan Šenoa: »Moj otac«, Zagreb 1933 (MH), str. 27.

da svome sinu izbije iz glave hrvatstvo i druge »revolucionarne« ideje, pa je zato i poslao g. 1849. svoga sina u madžarski cistercitski zavod u Pecs, ali ni to, baš kao ni kasnije sva nastojanja silnog germanizatora Premrua, kad je Šenoa po uvođenju apsolutizma prešao u zagrebačku ponijemčenu gimnaziju — nije moglo slomiti klicu, koja je sve jače i jače bujala u srcu pjesnikovu, čemu su mnogo pridonijeli i hrvatski profesori, dobri Hrvati, kao Babukić, Mažuranić, Veber-Tkalčević i drugi, koji su dali krasan dokaz kako nastavnik i za najvećeg terora odozgo može, ma i indirecte, s uspjehom uzgajati učenike u pravom duhu, samo ako je on na mjestu kao čovjek i kao stručnjak u svome predmetu. Konačno je tu i utjecaj dra Ljudevita Gaja, koga je u njegovoj vili na Mirogoju Šenoa posjećivao kao gimnazijalac, pa je postao čak i instruktorom njegovom sinu Velimiru. Gaj je mladog gimnazijalca uputio na staru dubrovačku književnost, specijalno na Gundulićeva »Osmana«, te ga je pjesnik gotovo čitavog naučio na pamet.

Početak Šenoinog književnog rada pada u listopad 1860. i od toga vremena pa do smrti (13. prosinca 1881.) nije prestao literarno raditi, niti je ma i jednu godinu propustio, a da barem nešto ne preda javnosti. Međutim kroz prvih pet godina bavi se više manje novinarskim dopisivanjem, novinskim člancima, književnim i kazališnim referatima, zatim pjevanjem originalnih pjesama i prevođenjem tuđih pjesama i novela, pa se tek u šestoj godini književnikovanja javlja prvim svojim originalnim novelama »Turopoljski top« i »Blijedi mjesec«, a baš novela i roman, specijalno historijski roman, to je prava domena Šenoinog rada, ma da se inače s priličnim uspjehom ogledao i u svim ostalim vrstama poetike, osim u drami. Dati zato opću sliku Šenoe znači razmotriti ga u svim tim manifestacijama i fazama njegove aktivnosti, proučiti ga kao lirika, epika, kritika, urednika »Vijenca«, novelistu, romansijera, itd., te komparirati njegovo doba s ostalim našim književnim epohama i ukazati na sve one nove puteve, kojima je hrvatsku beletristiku poveo baš August Šenoa.

U stihu je Šenoa dao otprilike podjednaki broj lirskih i epskih pjesama, zatim znatno manji broj prigodnica i nešto šaljivih pjesama i »uštiplivih« epigrama. Ako i nije možda vrijednost te Šenoine poezije sa strogo umjetničkog stajališta na najvećoj visini, to je ipak potpuno sigurno i opće priznato, da je on zato svojim pjesmama s jedne strane izvršio velik utjecaj na razvitak forme našeg stiha, a s druge strane stvorio je poeziji renome u krugovima, koje nisu mogli privući ni Vraz, ni Trnski, ni Preradović ni itko drugi, baš kao što je svojim novelama i romanima lično on stvorio i hrvatsku čitaću publiku. Evo kako je vrijednost Šenoina stiha odredio pisac glavne studije o njemu, prof. Barac: »Šenoa je prvi pjesnik nakon Mažuranića, koji je iznio na vidik svu krepčinu našega jezika izrabivši plastičnost njegova izražaja i snagu njegova akcenta. Njegove su linije široke, jasne, sigurne; on je prvi pokazao spretnost našega jezika za srok, a u svome ritmu — prema nesigurnom tapkanju svojih prethodnika i savremenika — pokazao je toliku čistoću, te se čini, da njegovi stihovi nisu od riječi, nego da su to slike, uklesane u kamen, čvrste, nepomične, sigurne. Njegov je stil jasan, pre-

cizan, plastičan, njegove su boje jarke, nabacane širokim potezima. Sa Šenoom je prvi puta došla kod nas do izražaja retorička, deklamatorna snaga našega jezika«.[2]) U toj Šenoinoj lirici ističu se dva glavna momenta: ljubav prema ženi i ljubav prema domovini, ali radi toga njegova lirika nije verbalistički sentimentalna, nego didaktično-programatska i borbena. On ne pjeva samo zato, jer mu »sjedi na koljenu djeva, ona sveta boginja Istine«, ne zato što bi htio dati oduška svojoj poetski nastrojenoj nutrini, već zato, jer osjeća potrebu da pouči, digne, da istakne nužnost borbe, svoj optimizam i vjeru u bolje dane, koji moraju doći, a to isto želi i svojim historijskim romanom.

Kod tog Šenoinog historijskog romana valja napose istaći dvije činjenice: 1) da su glavna lica tih romana historijske ličnosti i 2) da su stranci u njima uvijek glavni uzročnici nemorala, krivde, nosioci borbe protiv hrvatske samostalnosti. Za svoja djela iz područja povijesti pjesnik se naročito savjesno spremao, tražio i studirao dokumente, stare isprave i anale. U svojih pet historijskih romana dao je, mogli bismo reći, pet beletristički izrađenih fragmenata iz hrvatske historije, ali se nikad nije upuštao u epohe, u kojima bi zbog pomanjkanja vrela mogao dati maha svojoj fantaziji, nego je uvijek ostao na terenu pouzdanoga. Od svih njegovih glavnih lica tek je jedno bilo sporno kao historijsko lice (Antun Janković u Diogenesu), ali je konačno i za to lice dokazano da je uistinu postojalo.

Glavni historijski kostur pojedinog djela Šenoa je uvijek znao majstorski zaodjeti obiljem drugih historijskih i nehistorijskih događaja i lica, koja nipošto nijesu sporedna, te dati opću sliku političkih, kulturnih i socioloških prilika, tako da su njegovi historijski romani zapravo vjerne, beletrističkim stilom i načinom pisane kronike, u kojima čitalac nalazi mnogo detalja, važnih za poznavanje povijesnih činjenica, te privatnog i javnog života onoga razdoblja u kojem se odigrava radnja dotičnog romana. Čitajući na pr. »Kletvu«, ne upoznajemo samo veliki hrvatski pokret iza 1382. godine protiv Marije i Sigismunda, nego i krvave borbe između Griča i Kaptola, borbu Gričana protiv »vještica«, tatova i t. d., uopće, sav privatni i javni život Zagreba i Hrvatske toga razdoblja; u »Zlatarevu zlatu« sve to u vremenu od 1574.—1590. godine, u »Seljačkoj buni« socijalno stanje seljaštva pred krvavu 1573., u »Diogenesu« borbu hrvatskog plemstva protiv intrigantskih metoda Nijemaca i Madžara i t.d. Pišući te romane Šenoa kao da si je postavio princip, da oni moraju biti vjerno ogledalo ondašnjih prilika i ljudi. Malo gdje, samo u nebitnim pojedinostima udaljuje se pjesnik od historijske istine, pa radi toga ni ne uzima važna historijska lica za glavna lica, nego ih uvijek stavlja u pozadinu pred protagonistima, o kojima je u izvorima našao manje građe.

Spomenuto je već naprijed, da je Šenoa (kao i kasnije Kumičić) kao glavne reprezentante zla, nemorala, intriganstva i sličnih stvari uzimao tuđince, koji iskorišćuju našu narodnu neprosvijećenost i neslogu, te za svoje ciljeve uvijek nalaze potporu i u naših domaćih ljudi. Nasuprot njima pjesnik uvijek stavlja po koju našu snažnu, borbenu ličnost, koja

---

[2]) Antun Barac: August Šenoa, Zagreb 1926, str. 42.

je nosilac borbe i narodnog otpora i tu ličnost glorificira, kao da je hoće staviti za uzor naraštajima svojega doba, ne bi li se ugledali u te slavne pređe i nastojali nasljeđivati ih.

Za hrvatsku je književnu historiju važan Šenoa i kao književni kritik. Prije njega u tom pogledu nešto znače samo Vraz i Veber-Tkalčević, a odmah za njima dolazi Šenoa sa svojom, t. zv. aktuelnom, tekućom kritikom, tražeći od hrvatskih pisaca i kazališta preorijentaciju, orijentaciju francusku mjesto njemačke, ističući još Gogolja i Turgenjeva. No Šenoa ne vrši ni kritiku radi kritike, ona je njemu nuzgredni posao, njome se bavi više kao urednik »Vijenca«, ocjenjujući dramske novosti i nove knjige, dakle kao neke vrsti posrednik između publike i književnosti, stojeći ipak na stanovištu da netalentirane diletante ne bi trebalo puštati u literaturu, a isto tako ni nove, izvana importirane smjerove, po njegovu mišljenju negativne, koji su počeli potkraj njegova života stvarati i kod nas svoje prve konture, probivši se potpuno tekar onda, kad je Šenoa zaklopio svoje oči.

Kao dramatik Šenoa nije imao mnogo sreće, te osim satirične komedije »Ljubice« — koja je prigodom premijere u zagrebačkom kazalištu g. 1868. gotovo propala — i jednog čina tregadije »Slavke«, nije na tom polju ostavio ništa više. Kako je i zašto »Ljubica« propala, da li zato što su mu tipovi bili premalo ili previše realni ili zbog čega drugoga, to je još uvijek otvoreno pitanje, ali je sigurno da je Šenoa učinio velik korak unaprijed već time, što je prvi pokušao da se na pozornicu iznese slika domaćeg života ne baš u ružičastim bojama. No ako se Šenoa nije proslavio kao dramatik, proslavio se je kao dramaturg našeg teatra, te ga Ogrizović iza Demetra i Freudenreicha naziva najzaslužnijim čovjekom za našu pozornicu. Četiri godine radio je u samom kazalištu, a punih 20 godina pisao je o njemu, tražeći uvijek da ona bude hrvatska i visoko umjetnička institucija, da se popravi jezik glumaca i prevodilaca, te boreći se kao kazališni recenzent »Pozora« protiv njemačkog repertoara za francuski repertoir Moliera, Augiera, Sardoua, Feuilleta i t. d. Mjesto romantičke patetike i moraliziranja traži realizam. U svojim napadajima Šenoa je bio dosta oštar, osobito prema Demetru, a da je bio u mnogočem nepravedan, uvjerio se je i sam kad je g. 1868. došao na mjesto artističkog ravnatelja, odnosno 1870. na mjesto dramaturga, pa naišao na velike poteškoće, kojih prije kao kritik nije mogao vidjeti. I kad je prestao biti dramaturg g. 1873., postavši senator grada Zagreba, Šenoa je sve do svoje smrti vodio brigu oko napretka našega teatra kao kritik i član kazališnog odbora, što je bio sve do konca života. Valja istaknuti, da se je borio i za socijalno (penziono) osiguranje glumaca, što je inače kod nas prvi istaknuo još u počecima stvaranja samostalnog teatra Mirko Bogović.

Za razliku od ostalih naših i stranih romantičara, pa čak i realista, koji su sa simpatijama opisivali tek vladare, feudalce, plemstvo, a niži puk tek sekundarno, pa i to većinom samo s negativne strane, Šenoa je jedan od rijetkih naših književnika koji su i u prostog naroda nalazili vrijednost, plemenitost, dušu. On osuđuje i protestira, što se tom prostom narodu ne posvećuje dovoljna pažnja i ljubav. U predgovoru »Prosjaku Luki« u prvom, Matičinom, izdanju iz g. 1879., dakle dok još nije bilo ni

traga nekom ruralizmu u nas, Šenoa izriče važne riječi: »Naši su izvori malo poznati, naš narod vrlo malo proučen, navlaš se malo mari i misli za hrvatski puk. Mnogo se doduše deklamuje i piskara o tom narodu, al' malo ljudi zavirilo mu je u dušu, ispitalo njegov značaj, razabralo njegove rane — bome velike rane. Ljudi kod nas cijene, da se naš puk tako ljubi, srdi, da tako misli u svojoj kolibici kao mi kaputaši u gradskom salonu, i namjere li se na kakov slučaj, kojega njihova pamet odgonetnuti ne može, veli se samo bahato i kratko: Naš seljak nije vrijedan života, on je marva!«[3]) I malo dalje: »... Mnogo puti moramo gledati i u našem kazalištu, gdje se seljaci obično kao glupani i karikature prikazuju!« Grad prilazi po Šenoinu shvaćanju seljaku tek kad ga treba, većinom u kakvoj sudsko-advokatskoj stvari, a što on — pjesnik — o tome misli, to stavlja u usta jednog od pripadnika tog seljačkog staleža: »Neka mi samo dođe takov prokleti paragraf u kuću sa svojom repozicijom, pokazat ću mu ja vrata. Jao si ga seljačkoj kući, na koju takova gusjenica u ljudskoj spodobi padne, pojest će seljaku sve do rebara, makar seljak i dobio pravdu«.[4])

Težnja, da se seljaštvo prosvjeti knjigom, nije isto tako nikakva ideja ljudi našega vijeka. Još prije gornjih riječi, već g. 1865., Šenoa je u članku »Naša književnost« preporučivao čak da Matica izdaje knjige za taj puk, prost i zanemaren: »Ne bi li se mogla naša Matica, da joj krvca opet nešto oživi, dati na izdavanje popularne enciklopedije za puk u veoma jeftinim svescima? Ne bi li barem mogla raspisati nagradu za pučku hrvatsku kroniku sa slikama i povjesnicu popularnu, dakako drukčije pisanu nego što je Tkalčićeva kompilacija? Takovu bi i gospoda čitala«.[5]) Kako vidimo, on preporuča prije svega popularnu povjesnicu, koja bi imala poučavati u narodnoj historiji, a onda, kao što »i najmanja knjižica, pisana za poljsku djecu, odiše poljskim duhom, budi poljsku dušu«, tako bi i ta povjesnica morala odisati našim duhom, buditi našu dušu.

Svojim pjesmama, a još daleko više svojim novelama i romanima Šenoa je postao pjesnikom Zagreba, svog rodnog grada, u kojem je proživio i gotovo cio svoj vijek. Šenoa ljubi taj grad, žilu kucavicu i srce hrvatstva, on ga opisuje kakav je bio nekad i kakav je sad, u pjesnikovo doba, te se iza Šenoe nije našao više ni jedan pjesnik, koji bi opet dao sliku Zagreba svoga vremena kao što je to za prošlost i svoje vrijeme učinio on. I koliko je god puta Šenoa opisao Zagreb, dao ga je u isto toliko varijanata, jer je on uvijek, prije nego li se je dao na pisanje, dobro proučio stanje Zagreba u to doba, njegov opseg prilika i ljude, ali se u toj ljubavi prema rodnom gradu i centru svoga naroda nikad ne da zavesti čuvstvom, već vođen razumom u duhu istine iznosi pored dobrih i lijepih strana također i loše, pa ako treba, pada i u oštru satiru (Zagrebulje, Vječni Žid) žigošući ono, što je po njegovu mišljenju vrijedno kritike.

---

[3]) Citirano po Binozinom izdanju »Prosjaka Luke«, Zagreb 1933, str. 296. i 297.

[4]) Andro u o. c. pag. 58.

[5]) Binozino izdanje »Feljtoni i rasprave«, Zagreb 1932., str. 142.

Značenje Šenoino u našem književnom i uopće nacionalnom životu bilo je golemo u njegovo doba, a takovim je ostalo i sve do danas. On je udario temelje modernoj hrvatskoj noveli, modernom romanu, on je zapravo sa svojim junacima realizirao ono, za čim su išli ilirci: književni jedinstveni duh, on je dao književnosti strogo nacionalni i patriotski biljeg. Rečeno je već, da je baš Šenoa izgradio stih naše umjetne lirike i epike, svojim radom digao je naš teatar davši mu šire horizonte, a kao kritik i urednik vodećeg literarnog lista stekao je mnogo zasluga čisteći našu njiževnu njivu od književne pljeve, diletantizma, uzgajajući i podupirajući ono što je mislio da vrijedi.

Sve su to zasluge pjesnikove zbog kojih njegovo značenje nije bilo veliko samo za vrijeme njegova života, nego i danas. Može se prigovarati da danas on više nije moderan književnik, da nema »dubine«, da su mu djela zastarjela i t. d., ali nitko ne može poreći, da su još uvijek žive ideje, za koje je on propovijedao i za njih se borio, a u kojima leži sva veličina njegova kao Hrvata. Pohvalno je zato, da se o stogodišnjici pjesnikova rođenja dižu toliki glasovi u slavu pjesnikovu, da se o njem piše i da se priređuju proslave, ali najveća bi faktično proslava bila (kako to lijepo ističe i neki anonimni pisac u »Jutarnjem Listu« od 13. XI. o. g.) kad bi se Šenou i čitalo, jer se samo na taj način može upoznati duh tog neumrlog velikana hrvatskog pera.

Mirko Cerovac

PROBLEMI HRVATSKOG ZAGORJA

U Hrvatskom Zagorju ni tri jutra zagorske zemlje nisu u stanju da pruže najnužniju hranu kroz cijelu godinu porodici od pet članova, a da i ne govorimo o velikom broju većih porodica.[1] Takove porodice nakon ljetne žetve i jesenje berbe imaju hrane kroz nekoliko mjeseci, do Božića ili najdulje do fašnika, a onda nastupa glad, koja traje do ljeta. U tim mjesecima pravog gladovanja traži se grčevito samo komadić kruha, dabome kukuruznog i ništa više. A ni toga najnužnijeg kruha nema. A pošto nema mogućnosti zarade, ne preostaje drugo nego da se vapi za javnom pomoći. Taj vapaj gladnih za javnom pomoći opetuje se u Hrvatskom Zagorju svake godine u prvim mjesecima kalendarske godine. A javna pomoć daje premalo. Jer kad čovjek čita u novinama, da su na pr. Gospodarska sloga, Crveni krst ili banska uprava dali za Hrvatsko Zagorje desetak vagona kukuruza, onda nema ni pojma o tome,

---

[1] U ekonomskoj literaturi prevladava mišljenje, da je za uzdržavanje jedne seljačke porodice potreban minimum od 5 hektara obradivog zemljišta, a to znači oko 7 i ¾ jutara. Međutim sami seljaci drže, da se taj minimum kreće oko 5 jutara obradivog zemljišta, a to mišljenje dobio sam anketom provedenom među većim brojem seljaka. Do ove razlike u mišljenju ekonomskih stručnjaka s jedne strane i samih seljaka s druge strane držim da dolazi odatle, što seljaci pri tome imaju na umu samo najnužnije potrebe skromne seljačke egzistencije, dok ekonomisti imaju pred očima nešto viši standard seljačkog života uvažavajući pri tome i kulturne potrebe seljaka.

koliko je time pomoženo. Realniju sliku dobiva čovjek, ako na licu mjesta gleda dijeljenje toga kukuruza. Jer onda čovjek vidi, da je od toga na svaku porodicu, kojoj je priznato pravo na pomoć, otpalo 5, 8 ili 10 kg kukuruza. Tu onda ne treba dokazivati, da je to daleko premalo, jer takova pomoć uopće ne znači ništa. I pokraj takove dosadanje javne pomoći Hrvatsko Zagorje i dalje gladuje.

Kao svagdje tako i ovdje prati glad i svaka druga materijalna oskudica. Prije svega male i slabe kućice s tijesnim stanovima, čiji zidovi i krovovi ne pružaju dovoljnu zaštitu od zime i nevremena, zatim oskudica ogrijeva, odijela i obuće. Jer čime će popraviti krov nad glavom, te nabaviti ogrijev, odijelo i obuću oni, koji nemaju čime ni kupiti hrane?

Glad i zima su najveći izvori bolesti. Radi toga i u Hrvatskom Zagorju i pokraj zdrave klime imade na selu toliko tuberkuloze, slabokrvnosti, neurastenije, reumatizma i sličnih bolesti. To su socijalne bolesti, koje podgrizaju stablo seljačkog naroda u Hrvatskom Zagorju i prijete njegovom fizičkom degeneracijom. Tragovi te degeneracije već se opažaju. Bilo bi vrlo potrebno, da o toj temi stručno progovori koji zagorski liječnik. Da hrvatskoj javnosti pruži stručni i statistički prikaz današnjeg stanja, te analizu uzroka i posljedica ove pojave. Da hrvatska javnost što realnije i zornije uoči ovaj problem.

U takovim prilikama je posve razumljivo, da je i pomor djece u Hrv. Zagorju vrlo velik.[9] Što više, to siromaštvo ide tako daleko, da se najveći broj poroda na selu u Hrv. Zagorju vrši bez asistencije primalje unatoč svih mogućih opasnosti, koje su s time skopčane za žene i djecu. A na životu preostala djeca u velikom dijelu nemaju materijalnih preduvjeta za normalni fizički razvoj.

Sve napred iznesene činjenice jesu čista stvarnost. Opažena na licu mjesta i iznesena bez poljepšavanja, ali i bez pretjerivanja. Stvarnost koja predstavlja veliki hrvatski socijalni problem, u koji se treba duboko zamisliti, tražiti puteve za njegovo rješenje i početi ga rješavati — i to bez odlaganja. Ne samo radi samih Zagoraca, nego i radi općih hrvatskih interesa. Jer Hrvatsko Zagorje radi svoje neposredne blizine Zagrebu i radi obilja svoga pučanstva daje Zagrebu trajno veliki prirast njegovog stanovništva, a radi prenapučenosti i plodnosti djecom dolazi u prvom redu u obzir za davanje pučanstva za kolonizaciju Slavonije, i Srijema. A u tom pogledu *je od svega najvažnije, da ti hrvatski kolonisti i taj priliv seoskog stanovništva u Zagreb i ostale hrvatske gradove budu iz zdrave generacije, a takovu generaciju ne može davati zemlja gladi i skrajnje materijalne oskudice.*

Materijalna oskudica i glad u Hrvatskom Zagorju nijesu privremene pojave. Njih nije stvorila opća ekonomska i agrarna kriza; ona ih je samo pooštrila. One su postojale i prije te krize, a postojale bi i da

[9] Nedavno sam susreo u selu Orešju (općine Hum na Sutli, kotar Pregrada) jednog starca, koji se tri puta ženio i sa sve tri žene imao ukupno 35 djece, od kojih je 25 umrlo a 10 ostalo na životu. Ovaj tipični slučaj najbolje ilustrira veliki natalitet i mortalitet djece u Hrvatskom Zagorju.

nema te krize, jer zemlja u Hrv. Zagorju ne može da hrani sve stanovništvo toga kraja i da mu daje prihod za podmirivanje sviju potreba njegove makar i najskromnije materijalne egzistencije. Radi toga i nije problem u tome, da se seljaštvu Hrvatskog Zagorja pruži privremena pomoć u godinama agrarne krize, nerodice ili elementarnih nepogoda, već mnogo veći i teži: da se nađu trajni izvori privređivanja za sav onaj višak zagorskog pučanstva, kojemu zemlja u Hrv. Zagorju ne može da osigura nužno uzdržavanje, te da mu se na taj način nađe mogućnost njegove materijalne egzistencije. Taj problem je postojao već davno prije svjetskog rata. O njemu se tu i tamo u javnosti i raspravljalo, no za njegovo rješenje učinjeno je vrlo malo — gotovo ništa. A smišljenog plana i sustavno organizovane i provođene akcije za njegovo rješenje nije uopće ni bilo.

Unutrašnja kolonizacija Hrv. Zagoraca

Među sredstvima za rješavanje izloženog osnovnog zagorskog pitanja spominje se najviše i najčešće unutrašnja kolonizacija Hrv. Zagoraca u hrvatskim krajevima izvan Hrv. Zagorja. Za kolonizaciju govori prije svega činjenica, da je to najprirodniji način opskrbljivanja viška zagorskog seljačkog pučanstva, jer seljak najviše voli zemlju i seljački način života i privređivanja, na koji je navikao i koji smatra najsigurnijim. I poljoprivreda je na koncu konca zvanje, za koje je seljak najspremniji. Drugi povoljan faktor za kolonizaciju Hrv. Zagoraca jest činjenica, da u mnogih hrv. krajevima ima obilje zemlje koja može primiti doseljenike, a koja je znatno jeftinija nego zemljište u Hrv. Zagorju. Uslijed ove razlike u cijeni zemljišta može zagorska porodica za novac dobiven prodajom svoga malenog (za prehranu nedovoljnog) zemljišnog posjeda kupiti u hrv. krajevima, koji obiluju zemljom znatno više zemljišta: dvostruku površinu, a, prema prilikama, u nekim krajevima i više. Na taj način može na primjer zagorska porodica, koja u Hrv. Zagorju ima tri jutra zemljišta (koje joj ne može osigurati materijalnu egzistenciju), za cijenu toga zemljišta u drugim krajevima kupiti oko 6 jutara zemljišta, a to je već posjed, koji je dovoljan za opskrbljivanje jedne seljačke porodice. Ova razlika u cijeni zagorskog zemljišta u nekim drugim hrv. krajevima jest glavni ekonomski faktor u prilog unutrašnje kolonizacije Hrvatskih Zagoraca. Nasuprot tome stoje kolonizaciji Hrv. Zagoraca na putu mnoge teškoće, radi kojih je njezina provedba tako teška i spora, te brojčano ograničena. Ovamo spadaju prije svega poteškoće psihološke naravi, koje se očituju u Zagorčevoj vezanosti za rođenu grudu i njegove gorice, te njegova konzervativnost i nepristupačnost novim idejama i svim novotama uopće. Ovoj nepristupačnosti novotama uzrok je u neprosviječenosti i tipičnoj zagorskoj nepovjerljivosti. K tome dolaze poteškoće materijalne naravi. Za osnivanje novog seljačkog gospodarstva potrebno je osim zemljišta još sagraditi kuću i gospodarske zgrade, te nabaviti blago i drugi poljoprivredni inventar, a naseljenik

Zagorac ne može sve to nabaviti s novcem, koji dobije za svoju kod kuće prodanu zemlju, jer s tim novcem može kupiti samo drugo bolje i veće zemljište i ništa više. A seljačkog kredita danas gotovo i nema, niti je moguće da naseljenik iz prihoda svoga seljačkog gospodarstva otplaćuje pozajmljenu glavnicu i kamate. Jer seljački zemljišni posjed od 5 do 10 jutara može u današnjoj ekonomskoj situaciji samo davati prihod za uzdržavanje jedne seljačke porodice i ništa više.

Dva su razloga, radi kojih je unutrašnja kolonizacija Hrvatskih Zagoraca potrebna i korisna. Prvo kao sredstvo za rješavanje loših posljedica prenapučenosti Hrv. Zagorja, a drugo da naseljavanjem Hrv. Zagoraca sačuvamo hrvatsku zemlju u hrvatskim rukama u onim hrvatskim krajevima, u kojima izumire hrvatsko pučanstvo, a na njegovo mjesto se naseljavaju druge narodnosti, kao i tamo gdje uslijed parcelacije i krčenja šuma stoje na raspolaganju veće površine obradivog zemljišta, pa postoji opasnost da se i tamo naseli nehrvatski elemenat. Radi toga je potrebno, da se posveti najveća pažnja unutrašnjoj kolonizaciji Hrv. Zagoraca, te da se organizuje i omogući njezina provedba u što većem opsegu. A što bi trebalo i što bi se moglo u tom pravcu učiniti? Prije svega treba u Hrv. Zagorju provesti sustavnu i organizovanu propagandu za kolonizaciju, jer još nisu iskorištena ni ona materijalna sredstva i mogućnosti, koje za kolonizaciju pruža Banska uprava Savske banovine i zadruga Zemlja. O tome bi trebalo narodu govoriti, držati predavanja i neprestano o tome pisati u svoj onoj štampi, koja dolazi u ruke zagorskih seljaka. Trajnom propagandom je već na više mjesta uspjelo zagorske seljake zainteresirati za samu stvar. U tu svrhu treba im izložiti sve ekonomske prednosti kolonizacije, te do sada postignute uspjehe. Za propagandu unutrašnje kolonizacije treba naročito angažirati same seljake, jer seljak seljaku najviše vjeruje i jer seljak govori i argumentira seljaku za njega najrazumljivijim načinom. To pogotovo vrijedi za one, koji su se iselili iz Hrv. Zagorja i naselili u drugim krajevima, kad posjete svoje staro selo pa svojim seljanima pripovijedaju, kako im je u novom kraju i kako im je tamo ekonomski mnogo bolje, pa izlažu koliko imaju tamo zemlje, kako tamošnje oranice mnogo bolje rode nego u Zagorju, kako im je sav posjed u jednom komadu, pa ga je lako obrađivati i t. d. Radi toga i u samoj propagandi unutrašnje kolonizacije Hrv. Zagoraca treba poći novim putevima: treba organizovati sustavnu propagandu ideje kolonizacije preko seljaka naseljenika. U tu svrhu treba angažirati stanoviti broj zagorskih naseljenika u zemljom obilatim krajevima, pa ih slati u njihov stari rodni kraj, da tamo među svojim rođacima i znancima vrše propagandu i da traže posve konkretno ljude, koji će poći njihovim putem. Takovi seljački organizatori će svojima naći i zemlju za prigodnu kupnju u blizini svoga sadašnjeg doma, te im nakon doseljenja u novom kraju biti na pomoći uputom, savjetom i informacijama, a eventualno i materijalnom uslugom. Naravno da bi takove seljačke organizatore kolonizacije trebalo finansirati, naime platiti njihove troškove u tome radu. To bi bila zadaća one institucije, koja organizira unutrašnju kolonizaciju.

Paralelno s poslovima oko same propagande treba reflektantima pružiti gotovu priliku za kupnju zemljišta u krajevima kolonizacije uz povoljne cijene, omogućiti samo selenje i izgradnju kuće i potrebnih gospodarskih zgrada, te nabavu stoke i ostalog potrebnog poljoprivrednog inventara. *U provedbi unutrašnje kolonizacije moramo polaziti sa stanovišta, da samo ona kolonizacija ima smisla, kojom se stvaraju nova ekonomski zdrava seljačka gospodarstva. A takova će biti samo ona, čiji vlasnici dobiju dovoljno zemlje koja će im davati potrebne prihode za namirivanje sviju potreba njihovih porodica, kuću i gospodarske zgrade te potrebna sredstva za obrađivanje njihovog zemljišta.* Naseljavati seljake u drugim krajevima bez opskrbe sa svim napred navedenim stvarima ne bi značilo nikakovo rješenje njihovog ekonomskog pitanja, već bi značilo samo preseljavati seljačku ekonomsku bijedu iz jednog kraja u drugi, a to nema nikakovog smisla. A upravo o tome se u našoj unutrašnjoj kolonizaciji do sada nije vodilo dovoljno računa.

Time smo došli do samog pitanja finansiranja unutrašnje kolonizacije, a to je najteže pitanje, jer se za to traže golema materijalna sredstva. Kod proučavanja ovoga pitanja dolazimo prije svega do ove dvije konstatacije: 1) da sami naseljenici nemaju dovoljno materijalnih sredstava da sami sebi sve nabave bez tuđe pomoći, jer sele upravo oni, koje na to tjera materijalna oskudica i 2) da to s kapitalističkog stanovišta nije rentabilan posao za ulaganje kapitala, pa da se stoga finansiranje unutrašnje kolonizacije ne može provesti na kapitalističkoj već na socijalnoj bazi.[3]

Polazeći sa stanovišta, da unutrašnja kolonizacija hrvatskih seljaka u hrvatskim krajevima spada među najvažnije (a svakako barem među važne) hrvatske narodne i socijalne akcije držim, da sâm hrvatski narod treba da finansira tu unutrašnju kolonizaciju. U tu svrhu je potrebno da se osnuje posebni Hrvatski nacionalni fond za unutrašnju kolonizaciju, koji bi imao da organizira, provodi i finansira kolonizaciju u svim hrvatskim krajevima. Svu akciju oko kolonizacije trebalo bi centralizirati u toj središnjoj instituciji, koja bi imala svagdje svoje mjesne organe. Akciji ovog fonda za kolonizaciju trebalo bi dati najširi publicitet i za nju zainteresirati čitavu hrvatsku javnost, a taj fond učiniti općom nacionalnom institucijom kao što je na pr. Hrvatski Radiša. Zadaća ovoga fonda bila bi: da među seljacima u pasivnim krajevima

---

[3] Prije svjetskog rata kupovale su neke banke u Hrvatskoj i Slavoniji veleposjede, pa su ih onda parcelirale i prodavale naseljenicima tražeći pri tome svoju zaradu u razlici cijene. Te su banke propagirale kolonizaciju da na taj način dođu do kupaca parceliranih zemljišta. Njima je bio glavni i jedini cilj, da prodaju zemljišta uz što povoljnije uvjete i ništa drugo. Zato su naseljenici na takovim zemljištima vrlo često ekonomski propali, jer ne samo da nisu imali potrebnih sredstava za obrađivanje svoga zemljišta, već su još njihova zemljišta bila opterećena hipotekom za dugovanje dijela kupovnine prodavaocu (banci), pa nijesu mogli izdržati ekonomski teret bankovnih kamata. Takova kolonizacija, koju su provodile banke na spekulativnoj bazi sa svojim lošim posljedicama mnogo je naškodila samoj ideji unutrašnje kolonizacije u hrvatskim krajevima!

propagira ideju unutrašnje kolonizacije i traži naseljenike, da u krajevima koji obiluju zemljom vodi evidenciju o zemljištima koja su na prodaju, da se brine da ta zemlja prodajom ne ode u nehrvatske ruke, te da posreduje kod kupovanja zemljišta za hrvatske naseljenike iz drugih krajeva, da kupuje veleposjede i parcelira ih u svrhu unutrašnje kolonizacije hrvatskih seljaka, te da naseljenicima daje potrebnu materijalnu i drugu pomoć. Dok se ne stvori ovakav jaki Hrvatski nacionalni fond za unutrašnju kolonizaciju, sve dotle će ideja o hrvatskoj unutrašnjoj kolonizaciji biti i ostati neostvarena pripovijest, hrvatsku zemlju će i nadalje komad po komad zauzimati nehrvatski elemenat, a nama će preostati jedino da o svemu tome pišemo elegije.

Kod finansiranja hrvatskih naseljenika držim da bi trebalo postupati po ovim principima: naseljenik ima da svojim novčanim sredstvima sam sebi kupi zemljište i to toliko, koliko je potrebno za zdravu gospodarsku egzistenciju njegove porodice, a fond za kolonizaciju ima da mu pruži materijalnu pomoć za gradnju kuće i gospodarskih zgrada, nabavu stoke i drugog poljoprivrednog inventara. Materijalna pomoć fonda naseljenicima trebala bi se davati u obliku dugoročnih i beskamatnih zajmova, ili uz vrlo niski kamatnjak: 2—3%. Na taj način bi osnovna glavnica fonda bila trajno sačuvana za njegove svrhe. Davati naseljenicima materijalnu pomoć u obliku besplatnih darovanja niti je moguće, niti je oportuno, a nije ni socijalno opravdano. Naseljeniku treba samo dati mogućnost samostalne gospodarske egzistencije i uvjete za razvoj njegovog gospodarstva i ništa više.

Prema izloženom za unutrašnju kolonizaciju dolaze u prvom redu i gotovo jedino u obzir oni seljaci iz Hrvatskog Zagorja, koji kod kuće imaju premalo zemljišta za opskrbljivanje njihove porodice ali ipak toliko, da novcem dobivenim za njihovu prodanu zemlju mogu u krajevima kolonizacije kupiti dovoljno zemljišta potrebnog za seljačko gospodarstvo (najmanje 5 jutara obradivog zemljišta). Nadalje oni nešto imućniji, kojima i njihovo zemljište u Hrv. Zagorju pruža skromnu materijalnu egzistenciju, a koji bi prodajom svoga zemljišta u Hrv. Zagorju i kupnjom zemljišta u drugim hrv. krajevima mogli znatno povećati svoj zemljišni posjed i tako postati imućnim seljačkim gospodarima.

Unutrašnja kolonizacija ne dolazi u obzir za one Hrvatske Zagorce, koji ne raspolažu ni s toliko imovine, da bi mogli sebi kupiti za seljačko gospodarstvo potrebno zemljište. Jer ni jaki nacionalni fond za kolonizaciju ne bi mogao smoći toliko novaca, da naseljenicima kupuje i zemljište i da im ga poklanja, a zajam dobiven za nabavu zemljišta, kuće i gospodarskih zgrada te poljoprivrednog inventara nije moguće povratiti iz prihoda seljačkog gospodarstva. Za ove, najsiromašnije treba tražiti druge puteve njihovog opskrbljivanja.

U svome izlaganju o kolonizaciji hrvatskih krajeva iznio sam više konstatacija i mišljenja, koja vrijede ne samo za Hrvatske Zagorce nego i za ostale hrvatske seljake iz pasivnih krajeva. Ipak je sve to napisano u prvom redu sa stanovišta zagorskog problema. A Hrvatski Zagorci imaju najveću prednost za kolonizaciju hrvatskih krajeva upravo u tome, što je njihovo zemljište najskuplje i što prodajom toga zem-

ljišta mogu sebi pribaviti relativno velike svote novaca za nabavu zemljišta u drugim krajevima. Radi toga i radi prenapučenosti Hrvatskog Zagorja ovaj kraj dolazi u prvom redu u obzir za davanje naseljenika drugim hrvatskim krajevima. On ih pomalo već i daje, a davat će ih i znatno više, kad ideja kolonizacije u većem opsegu prodre u tamošnji seljački narod i kad u jakoj središnjici za provedbu kolonizacije bude nalazio dovoljno potpore.

A naseljavanjem Hrvatskih Zagoraca u drugim hrvatskim krajevima postizava se trostruki efekt: stvaraju se nova zdrava seljačka gospodarstva, oskudnima zemljištem u Hrv. Zagorju pruža se prilika da svoj zemljišni posjed povećavaju kupovanjem zemljišta od iseljenika, a hrvatski elemenat se jača i pomlađuje upravo u onim krajevima, gdje je to radi njegovog slabljenja ili izumiranja preko potrebno.

Međutim samom unutrašnjom kolonizacijom ne može se riješiti problem prenapučenosti Hrvatskog Zagorja. Za to nema i ne će nikada biti ni dovoljno materijalnih sredstava, a tome smetaju i napred izloženi psihološki momenti, među kojima je najjači Zagorčeva vezanost za rođeni kraj. Radi toga je potrebno tražiti i daljnja sredstva za rješavanje postavljenog zagorskog pitanja.

Industrijalizacija Hrvatskog Zagorja

U vrijeme vanredno povoljne ekonomske konjunkture iza svjetskog rata i uslijed toga nastalog gospodarskog poleta osnovano je i u Hrv. Zagorju nekoliko jačih industrija, među kojima je u prvom redu bila tekstilna industrija (Varaždin — Tivar, Oroslavlje, Krapina). Ova industrijska poduzeća dala su zarade okolišnim seljacima, pa ih je tamošnji narod radosno dočekao i prihvatio. Radi toga su mnoge i mnoge zagorske općine nastojale, da na svoj teritorij privuku koje industrijsko poduzeće, pa su u tu svrhu nudile različne materijalne usluge takovim poduzećima (besplatna ili uz bagatelnu cijenu zemljišta, oprost ili veliko sniženje nameta kroz stanovito vrijeme i t. d.). Tim povodom su i mnogi hrvatski intelektualci i socijalni narodni radnici prihvatili ideju industrijalizacije Hrvatskog Zagorja kao jedno od važnih sredstava za rješavanje zagorskog problema prenapučenosti, pa su je neki počeli i propagirati. Time je sam život nametnuo ovo pitanje, pa ćemo ga malo razmotriti.

Kod ovog pitanja susrećemo dva posve oprečna principa: kapitalistički i socijalni. Kapital kod osnivanja industrijskih poduzeća ide samo za tim, da sa što manje materijalnih investicija podigne svoja produktivna poduzeća, i da u tim poduzećima što jeftinije proizvodi robu, da na taj način poluči što veći dobitak. Kod osnivanja industrijskih poduzeća u Hrv. Zagorju kapital računa s time, da će na siromašnim selima Hrv. Zagorja naći vrlo jeftinu radnu snagu oskudnih tamošnjih seljaka, koji će prihvatiti rad pod (za sebe) vrlo lošim plaćevnim uvjetima jedino po principu, da je bolje išta nego ništa. A nitko ne može prihvatiti rad uz tako slabu plaću kao siromašni seljak, koji se zadovoljava i s plaćom ispod najnižeg minimuma egzistencije, jer ovu plaću upotrebljava samo

kao dopunu svoga zemljišnog prihoda. U toj niskoj plaći seljaka radnika leži glavna zarada kapitala i glavni motiv, koji je doveo kapital da osniva industrijska poduzeća u Hrv. Zagorju.

Ako promatramo ovu industrijalizaciju sa socijalnog stanovišta dolazimo do ovog zaključka: sa stanovišta onih najsiromašnijih, koji trpe glad i svaku drugu oskudicu, a nemaju mogućnosti nikakove zarade, i ovakova zarada u tim industrijskim poduzećima znači mnogo, jer im daje kakav takav kruh i mogućnost, da uz prihod svoje zemlje nekako prožive. Oni ne kalkuliraju vrijednost poslodavcu prodane energije, niti su u materijalnoj mogućnosti da računaju sa svojim zdravljem, i da vode računa o tome, koliko ga uništavaju svojim radom u industrijskim poduzećima, da bi na koncu povukli zaključak, da li im se taj rad uz takove uvjete isplati. Oni vide samo jedno i to u ime plaće dobiveni novac, a ne vide vrijednost prodane energije i utrošenog zdravlja. To je posljedica stanja nužde, ali to stanje nije zdravo, pa se radi toga ne smije trajno podržavati. Objektivno uzevši sa socijalnog stanovišta ne možemo prihvatiti industrijalizaciju Hrv. Zagorja provođenu uz radničke nadnice ispod najnižeg minimuma radničke nadnice, pa industrijalizacija Hrvatskog Zagorja pod takvim uvjetima ne pretstavlja trajno prihvatljivo sredstvo za rješavanje problema prenapučenosti Hrvatskog Zagorja.

U praksi t. j. u životu će se ovdje praviti kompromisi između rada i kapitala, kao i svagdje, a stvar je radničkih organizacija i radničkog zakonodavstva, da i ovdje radnicima izvojuju i osiguraju što povoljnije radne uvjete.

Industrija u Hrvatskom Zagorju bit će međutim uvijek veći ili manji izvor zarade za jedan dio pučanstva Hrvatskog Zagorja, pa s tom činjenicom kao realnošću moram računati, ali će njezin materijalni doprinos zagorskom seljaštvu uz današnje prilike i uvjete biti relativno malen. Osim toga, njezin razvoj zavisit će o interesima kapitala, pa socijalni faktori nemaju mogućnosti da uspješno djeluju na taj razvoj.

Racionalizacija agrarne proizvodnje

Među važna sredstva za povećavanje prihoda Zagorskog seljačkog pučanstva spada unapređivanje agrarne proizvodnje u Hrvatskom Zagorju, te njezina racionalizacija obzirom na potrebe tržišta i mogućnost unovčenja. U tom pogledu trebalo bi se u Hrvatskom Zagorju (kao i u svim drugim našim krajevima) još mnogo učiniti. U pogledu povećanja proizvodnje i načina obrađivanja zemljišta (upotreba novih tehničkih sredstava) ne mogu se u Hrvatskom Zagorju već radi rasparčanosti seljačkih posjeda očekivati neke veće reforme već samo sitni rad. Mnogo veću praktičnu važnost imade za Hrvatsko Zagorje orijentacija seljačke proizvodnje prema potrebama tržišta i mogućnosti unovčenja proizvoda. Najvažniji agrarni proizvodi Hrvatskog Zagorja koji dolaze u obzir za prodaju jesu: Voće, napose jabuke, purani i jaja, te vino. To su gotovo jedini artikli, koje Zagorac prodaje i za koje dobiva novac. Radi toga je potrebno naročito propagirati u Hrvatskom Zagorju sadnju jabuka i birati pri tome dobre vrste, koje uspijevaju u Hrvatskom Zagorju. U

tom pogledu je u posljednje vrijeme već mnogo učinjeno, pa izvoz jabuka iz Hrvatskog Zagorja u inozemstvo i na domaće tržište raste svake godine i daje se već lijepi prihod zagorskom pučanstvu. Opaža se, da je seljački narod u Hrvatskom Zagorju već potpuno shvatio važnost i ekonomsku vrijednost voćarstva, te da sve više i više sadi voćnjake, napose jabuke. Zato se u Hrvatskom Zagorju kod seljaka nalaze čitavi voćnjaci (a ne tek pojedina stabla) jabuka poznatih plemenitih vrsta. Purani i jaja su također vrlo važni seljački proizvodi, koji daju Hrvatskom Zagorju veliki novčani prihod. Potrebno je da se poveća njihova proizvodnja, napose jaja gojenjem većeg broja kokoši, a paralelno s time potrebno bi bilo organizovati izvoz jaja i purana na zadružnoj bazi, jer je sada taj izvoz isključivo u rukama veletrgovačkog kapitala, za koji u selu rade mjesni prekupci, pa zarada tih dviju posrednika između producenata i konzumenata znatno snizuje cijenu, koju seljak polučuje za te proizvode.

Zagorac također proizvodi i prodaje dosta vina, ali je to vino većinom slabe kvalitete (poznat je zagorski »kiseliš«). Slaboj kvaliteti i kiselini zagorskog seljačkog vina nijesu uzrokom terenske i klimatske prilike (jer vlastelinski vinogradi u Hrvatskom Zagorju proizvode vrlo dobra vina) već vrste loze seljačkih vinograda i način obradbe, a napose podrumarenja, pa je upravo na području zagorskog vinogradarstva potrebna radikalna reforma i to zamjena običnih vrsta loze s boljima, stručna poduka vinogradara, te organizacija zadružnih podruma, koji također imaju sve uvjete za uspjeh, a tamo gdje postoje narod ih je rado prihvatio (primjer: vinarska zadruga Desinić).

Druga zvanja i zarade

Jedan dio zagorskog seljačkog pučanstva odlazi u građanska zvanja da u njima stvori sebi trajnu materijalnu egzistenciju (namještenici različnih vrsti, obrtnici, trgovci i intelektualna zvanja). U tome Zagorci redovno uspijevaju, jer su vrlo radini, žilavi i ustrajni, a zadovoljavaju se najskromnijim načinom života. No taj odlazak u građanska zvanja je u Hrvatskom Zagorju prepušten posve individualnoj inicijativi i slučajnom uspjehu. Nema ni pravnih propisa, koji bi favorizirali taj prelaz seljaka u građanska zvanja, ni sistematske akcije u tome pravcu. A jedno i drugo je i te kako potrebno. Potrebno je, da braća imaju pravni interes, da jednome ili nekolicini između sebe materijalno omoguće prelaz u drugo (građansko) zvanje. Danas toga nema, jer po nasljednom pravu našeg građanskog zakona sva djeca seljačkih roditelja imaju jednako zakonsko nasljedno pravo na roditeljsku imovinu, bez obzira da li su ostali s roditeljima kao seljaci na očinskoj zemlji ili su troškom svojih roditelja odgojeni i osposobljeni za koje građansko zvanje. A dok nema toga interesa, dotle nema sustavnog spremanja seljačkih sinova za druga zvanja, jer je pojedincima to vrlo teško bez pomoći njihove porodice. U tom pogledu potrebna je prije svega reforma seljačkog nasljednog prava, a zatim seljačkog imovinskog prava uopće. Ovo pitanje međutim prelazi uski okvir problema Hrvatskog Zagorja i spada u širi okvir hrvatskih seljačkih problema uopće.

Znatno vrelo prihoda pruža seljaštvu Hrvatskog Zagorja radnička zarada u gradovima, a napose u gradu Zagrebu. Ova zarada služi također kao dopuna zemljišnom prihodu onih porodica, koje imaju premalo zemljišta potrebnog za njihovu gospodarsku egzistenciju. Sve mogućnosti ovakove zarade iskorištene su do skrajnih granica, a na povećavanje njihovih mogućnosti socijalni faktori ne mogu utjecati. Ove mogućnosti zavise isključivo o kapitalu i o općoj ekonomskoj konjunkturi na tržištu. Jedino što se u tom pogledu može učiniti jest to, da se provede posebna organizacija ove vrsti radništva za promicanje i zaštitu njegovih interesa, jer se ti interesi znatno razlikuju od interesa profesionalnih radnika, koji žive jedino od svoje radničke nadnice, pa radi toga postojeće radničke organizacije i nisu u stanju da dovoljno štite njihove interese.

Zaključak

Nakon ovog pregleda dolazimo do zaključka, da ne postoji jedno univerzalno sredstvo za rješenje problema prenapučenosti Hrvatskog Zagorja. Postoje samo sredstva koja se mogu iskoristiti za njegovo rješavanje. Nekoja od njih pružaju više, a neka opet manje uvjeta za uspjeh. U nekima je mogućnost velike ekspanzije (na pr. unutrašnja kolonizacija), a u drugima nema te mogućnosti. Osim toga se ta mogućnost mijenja s promjenom ekonomskih prilika.

U praktičnom socijalnom radu treba nastojati oko toga, da se sve te mogućnosti iscrpe do maksimuma, pa će svaki od navedenih izvora trajne ili privremene privrede dati svoj dio za rješenje izloženog zagorskog problema. Radi toga nesmiju praktični socijalni radnici zanemariti ni jedan od njih. U svima međutim nalazimo jednu zajedničku crtu: pomanjkanje sustavne organizacije za njihovo što veće i što rentabilnije iskoriščavanje. **Potrebno je stoga dvoje: da čitava hrvatska javnost dobro upozna osnovni zagorski problem, koji sastoji u materijalnoj opskrbi onoga viška zagorskog pučanstva, kojega ne može hraniti zagorska zemlja i da to pitanje prihvati kao opće nacionalno hrvatsko pitanje, te da se stvore organizacije za sustavno rješavanje ovoga pitanja.**

Dr Mijo Lehpamer

»U problematici privatnog vlasništva, u pitanju seljaka jasno je, da seljak hoće svoj dom, svoju zemlju, svoje oruđe.«

*»Iz ovoga povlačimo konsekvence, po sili zakona. Načelo privatnog vlasništva s narodnog stajališta zahtijeva za seljaka: **vlasništvo doma, zemlje i oruđa.**«*

*»Zemlja je **specifično** seljački elemenat, u načelu privatnog vlasništva s narodnog stajališta.«*

HRVATSKA SMOTRA, broj 3 (str. 120, 121)

GOSPA SRIMSKA

Na brigu usrid kamenja sivog našeg dolačkog poja
stoji ko zna koliko stara: crkvica mala i bila.
Oko nje je šumica slaba, gora sviju baš boja,
pa ova crkvica tija pari ka osamjena vila.

Crkva ka starica trudna već je i prignila pleča
po brimenon života; zidovi se držu ka o' milosti.
Ta u njojzi već je pradid našega pradida kleča,
tu su grobiman okolo počinile trudne im kosti.

Oko nje su naši stari posadili raznoliku goru,
šta je izrasla đubrena mrtvin. Tu je maslina, smrika;
u raspucanin grobin sušu se žile boru,
šta oko njega se pletu bršnjan i lovorika.

A u crkvi na jedinonn oltaru stoji Divica Marija,
sa svojin Ditićom u naranku, — sama, bidna i tužna.
I meni se čini da je svake godine sve starija i starija,
al odavle Ona ne biži, makar kuća Joj odumidna i ružna.

Nema na Nježinon oltaru nikakva cvića, ni nakita;
nema ni obične tavaje a kamo li kakva zlata —
ka nika druga zavitna mista. Tek arnost je sakrita
u po kojen latenon daru i jednoj svaži kraj vrata.

A ispo Nježina kvadra stoji jedna bandira mala —
trobojka 'rvaski boja, namisto srebra i zlata, —
taj jedini zlamen svog puka, po komu uvik se zvala:
najboja Majka, Marija, sveta Krajica 'Rvata.

Takvu Gospu ja volin. Ovakva žalosna Marija
meni se pari da je Gospa mog ditinstva i snova.
Ovakvoj se tužnoj i skromnoj naminije ponajlipša arija,
molitva trudne mi duše i ova pismica nova.

Ne volin viditi Gospu u zlatu ka gospođe ovoga svita;
za me je furešta ona šta je u raskošju, blagu i svili,
jer to su ritko bogojubni' dari neg obična mita
bogati' judi da moru grišiti daje — pa nisu mi mili.

O Marijo žalosna majko, zlamene dobri matera,
kumpati, ali ja Te volin bidnu ka narod, — bez zlata.
Ja sam samo pri' takon u mladosti srce Ti stera,
Ti si meni i danas Marija dobra, moćna Kraljica 'Rvata.

O Ti kojoj je jedan mladi pisnik u mladosti dariva sebe,
i bila mu jedina i najlipša žena — lipa kano iz bajke,
budi mu dobra ka prije, pa i ako on pribrdi Tebe,
ostani Marija, ne zanemari diteta moje bogojubne majke!

Vinko Nikolić

BOSNA

U svojoj dalekoj prošlosti, Bosna je razapeta feudalnim orgijanjem svojih vlastitih plemićkih sinova; već tada puna nedužne i suvišne krvi, mračnih zapletaja, suvišnih i raznovrsnih bojeva, nesloge i nepravde koja vapi do neba. Doba bosanskih kraljeva danas nam je izvor i vidik, iz kojeg se mogu izvući zaključci silne važnosti. Razdoblje nemira i nesloge crta nam likove upravljača ćudi plahe, ponosne, divlje; naravi, koje su pune neobuzdanog individualizma, neubrojive težnje ka samosvijesti u duhu promašenog diktatorstva. Opreke među društvenim klasama u dalekoj prošlosti slične su oprekama današnjice. Neizgrađenost nacionalnog uvjerenja feudalne svite pod udarcima najšarenijih strujanja bila je fatalna po kompaktnost svake vladalačke formacije. Bosna je kraj, u kome se stoljećima sudaraju krajevi Istoka i Zapada, a od tih udaraca duhovna je staloženost njezinoga življa redovito poljuljavana. Nju su redovito htjeli imati moćniji, a posvema nikad je nije imao nitko, jer je bila rastrgana nemirnim pothvatima svojih vlastitih sinova — vrele i bučne bosanske krvi! Iza svakog orkana, u kome su našle konac legije nevinih žrtava, tražio se izlaz u vedrije dane. I u tome traženju, vrijeme je nemilosrdno zapljusnuo zemlju novom bijedom moralnog i političkog opadanja. Upravljači Bosne, stare one i daleke predturske Bosne, iz revnosti prevelike zapadahu u zlo još i veće. Narav tadanjih gospodara i suviše buntovnosti u sebi sadržavaše, pojedinci imađahu previše temperamentnog žara, što je izazivalo sukobe, a iz ovih krv se lila mahnito i strašno.

Bosna, kao najnesretniji dio jedne veličanstvene cjeline, od Tomislava do Krešimira i dalje nema mira, sreće i blagostanja. Za taj dio stare hrvatske cjeline otimlju se i Mongoli i Bizant. Za nju se lomi koplje i lije krv stoljećima, ginu hiljade i hiljade života, mijenjaju se mnoge uprave, ličnosti raznih nacionalnih pripadnosti, kraljevi i banovi, knezovi i velmože, biju se bojevi i biju, te država najzad »šaptom pada« i dolaze Turci; ali — ona ne propada nikada!

Što je pomoglo Bosni da nije iščezla? Što je očuvalo Bosnu da je kroz stoljeća ostala Bosna, čvrsta, nepokolebiva, divlja, primitivna, sa svim svojim specifičnostima iz davne davnine? Kako je mogla odoljeti stoljetnom pritisku, stoljetnim patnjama i teškoćama koje su pune najvećih užasa, glada, krvi i ubojstava?

Nije li ta otpornost, ta divovska neslomljivost dokaz, da se Bosna duboko u krvi, u korijenu svoga bivstva osjeća k a m o p r i p a d a i o d a k l e j e p o t e k l a. Zar nije to onaj tajanstveni neumrli glas krvi koji živi vječno neuništivo u milijunima ljudi kroz duge vjekove, kojega ne može slomiti nijedna sila vremenska. Taj glas pripadništva osjećala je Bosna i u svome srcu. Mačevi i lješevi nijesu mogli da suspregnu toga osjećaju ni u jednog zgodi, jer je taj osjećaj iskonski dubok i snažan, za njega su slabe riječi kao izraz i manifestacija.

Pa i danas kad gledamo silne bosanske planine, kad motrimo zelene šume, stare gradove i brze rijeke i doline, naziremo u svemu dušu Bosne i dah njenoga života; a bosanski čovjek, taj patnik svih vremena, siro-

mašak kruhom usred silnog prirodnog bogatstva, potvrda je svim slutnjama našim, da je u njemu najplemenitiji dio našeg narodnog srca, sakriven, šutljiv i velik.

*

Prolazi li čovjek obalama Vardara ili Bosne, Sane i Vrbasa, usred brzine bučnih voda i divljine planinskih vrhova, i ovdje i tamo slični mu se javljaju osjećaji, prošlost se budi u mislima i slikama, te počinje oživljavati. Ondje narod nekada velike slave, a ovdje kucaji vlastitoga srca i silan talas čežnje: za pobjedom svjetla nad tminom. Budi se vjera u snagu narodnu koja je vječna; budi se ponos koji govori o budućnosti ljepote i blagostanja. A te brze vode, bučne i zapjenušane, odmiču i odnose misli ... Ti divni pejsaži zelenih šuma i hridina, sela i gradova, ta perspektiva, kojoj se u dnu sija sunce, iznamljuje suzan sjaj ponosa čovjeku na oko.

Vjekovi govore jasno da je Bosna bila svima meta svijetla oružja; vjekovi pričaju da su je svi htjeli imati, grabeći se za nju grubom silom, lijući krv njenih hrabrih sinova, gazeći joj prirodna prava čovjeka, uništavajući njezin život i imovinu, robeći ju, paleći, uskraćujući joj osnovno pravo života — kruh i slobodu!

A ta sloboda Bosne, cvijet je divljeg korjena, koji uvijek jednakom ustrajnošću niče, i ne može nikad da se iskorjeni. Turska sila dugo je pritiskivala Bosnu, ali se i srozala; Bosna je ostala tvrda i ponosna i sva turska sila ostala je priča staraca i sjećanje. Austrija je crpila blago bosanskih planina, a još više bogatstvo bosanskih šuma, ali je pala, propala, a Bosna živi i postoji jednako gorda — — Danas je još Bosna bijedna, nema u njoj kruha i civilizacije, ali ima žuljevitih ruku i slabih tjelesa... Prošlost je minula i krvave žrtve, a na grobovima otaca i praotaca niču pokoljenja, u kojima se budi žižak zdravog i mladog nacionalnog osvješćenja.

Može se o Bosni različito govoriti, može se još različitije željeti i težiti, ali su zakoni prošlosti od presudne važnosti za orijentaciju suvremenih generacija. Najezda raznih i mnogih naroda ostavila je u Bosni najrazličitijih tragova. Zdravi, konstruktivni, etičkom sviješću i plamenom obasjani elemenat bosanski je izmiješan negativnim elementima. Tuđinski duh, po svojoj duhovnoj sastavnosti grlat i nametljiv, izaziva različite predodžbe u očima vanjskih posmatrača. Taj tuđinski duh nezdrav je ostatak mračnih dana prošlosti.

Bosna je danas duhovno zaostala za vremenom u smislu suvremenom i civilizatorskom. Linija njenog historijskog postojanja skrivila je ovo zakašnjenje. Vanjski znaci bosanskog života govore jasno da je ondje novi čovjek u svom nastajanju, da se ondje gradi iz temelja, istovremeno s mračnim predviđanjima Spenglerovim o propasti Zapada. Balkan je uopće kraj u kome živi prošlost, cio je Balkan evropski muzej davne primitivnosti, živ primjer i dio općeg nekadanjeg života. Bosna je imala tu čast, da je nakon hiljadu godina rata, na sreću ili nesreću, izbjegla mogućnosti da bude prodahnuta civilizacijom suvremenog kulturnog svijeta. Ostala je najplemenitiji dio Balkana, jer su je svi napadali,

a ona se branila; svi su je gazili, a ona je tlačitelje sa sebe stresla; svi su je htjeli uništiti, a ipak se sačuvala.

I dok se u današnjoj zamračenoj Evropi diktatorske pesnice u grudi lupaju imperatorskim bahatim gestima, upirući se na veličinu broja i silu krvavih batina, mi smo danas malen narod, Hrvati, sinovi slavnih gusara i pandura, koji položiše svoja tjelesa u temelj građevini što se danas nazivlje — kulturna Evropa.

A mogli smo biti veliki narod ...

Bosna ima svoj posebni život. Razlika je u tome što se specifičnost njezinog mentaliteta popraća smiješkom poruge. Znade se međutim, kakva je svijest u čovjeka glasna, koji se zapali lako kao slama. Usporedimo li s ovim bosanskog čovjeka mi spazimo odmah bitnu razliku. Bosanac je kroz stoljeća bio — Bosanac. Taj termin nije bio granica ili posljednja riječ nacionalne pripadnosti. Za ilirskog preporoda Gajev rad nailazi odjek i u Bosni. Franjevac se Jukić Banjalučanin u svom pismu upravljenom Gaju potpisuje: »Ilir iz Bosne«. A u mnoštvu zgoda u Bosni se odbijaju sugestije s druge strane i odlučno naglašuje: jesmo i ostajemo Bošnjaci. Značenje te riječi, tog imena bilo je dublje proživljavano, nego izraženo. Historijskopravni osjećaj je bio skriven duboko u srcu, pa ako se mali, neprosvijetljeni čovjek nije znao spretno izražavati, on se nije dao ni zavoditi. U duši je plamen spoznaje o pripadništvu vječno plamsao! Plamen taj je živ i danas i ako je šutnja bosanskog čovjeka ista. Proces pročišćavanja i kristalizacije nacionalnog individualiziranja teče svojim normalnim tokom.

Realnim gledanjem i promatranjem ljudi u Bosni, mogu se stvoriti zaključci koji zadovoljavaju. Nagađanja bivaju tim krepčija, što se val prosvjete širi sve brže. Veliko je djelo nastojanje na prosvjetnom polju u cijeloj Bosni, jer tko prije srcu, — srce je njegovo! Takve akcije su doduše nestalnog uspjeha. Najpresudniju ulogu u životu izvjesne sredine igraju narodni inteligenti. S ovu stranu Save ljudi su i suviše okupljeni problemima svoje lične udobnosti, a da bi imali jasan uvid u zbivanje kod širih slojeva puka. Bosna je ovdje nepoznata, a štogod je više nepoznatija, to je od nas dalje, a osjećaj jednokrvnosti je nemoćniji. Velika je utjeha naša, da je i pored naše nebrižnosti proces bosanskog buđenja na dobroj liniji. Ali je ipak neoprostiv grijeh našima od pera i pameti, što narod uopće motre iz daljine, a o Bosni lijepe sne sanjaju.

*

Putovati balkanskim zemljama znači otkrivati (za sebe) nepoznati i posve novi život. Od Sarajeva do Istambula vanjština je upravo ista. Stoljetna moć turskog sultanovanja rasula je kako u Sarajevu, tako i Skoplju i Sofiji, Ćustendilu, Štipu i Đevđeliji istovjetne oznake, koje u putniku bude čudne osjećaje svojom ugodnom egzotikom. Balkanom putovati znači doživljavati prošlost, a zaboraviti na evropsku civilizaciju čudesne tehnike i nerazumne lude jurnjave. Kroz te gudure prolazio je Francuz Albert Londres, tu je našao vrelo svog fantastičnog rada neumrli dječji Karlo May, ovdje je sve stalo i vrijeme i napredak, bar se tako čini. Tim šutljivim carskim drumovima krstare jata veselih turista,

nasmijana mladost. Balkanska su sela i gradovi puni istočnjačke mistike, nerazumljivoga čara, šarenog folklora i jedinstvene bijede!

To je vanjština!

A u suštini svojoj balkanske su zemlje pune golemih opreka i duhovnih različnosti. Govor je o Bosni. Riječ je o zemlji triju vjera različitih mentaliteta, zanimljive i bijedne primitivnosti, kojoj se divi oko dokona izletnika, ne proniknuvši u dubinu tog čudnog života. U stvari sve mistično što smo do sada u Bosni gledali, mistično je za naše oči, jer smo ih uprli u Bosnu dotad zagledani u lice Zapada.

Sjedeći u kavanama, među ogledalima i kraj čavrljanja pored evropskih žurnala, mi uz bijelu kavu i svjež mliječni hljeb zaboravljamo na zemlju gdje živi netaknut prstom civilizacije: — »satir ili divlji čovik«; na kraj, u kojemu nema zapadnjačke dinamike, nego vlada — statika prastarog Istoka.

Evropa gradi topove i tankove. Ljudi stvaraju čudesa Maginot-ove ratne linije, a u Bosni postoje ljudi čeličnih živaca i karaktera, ali s drvenim plugovima zemlju riju i bacaju u nju zlatno sjeme. Tamo gospoda Amerikanci i Nijemci sanjaju o pilulama, koje će im nadomještati objed, jer su siti pečenja i preraznih šećernih slatkiša, a ovdje u našoj Bosni lome tvrde ruke suhi kukuruzni krušac, ovdje ima predjela gdje djeca umiru od gladi, a kruh je ražena smjesa s korom brezovom. Tamo narod sluša svirku virtuoza i radio aparate, u uzduhu zuje avioni, sve je motorizirano i sve postaje stroj, a ovdje je šuma i planina, frula i tambura i grlo momačko, koje s pjesmom riše sudbinu svoju i tuguje za ljepšim danima.

(»Gdje su oni šefteli sokaci,
Gdje su sada begovi konaci?
Gdje su sada, oni sretni dani
Bosne moje — ponosne« ...)

Staračka priča sjeća Kulina bana, jer je onda Bosna cvjetala: kročila rame uz rame s ostalim zemljama; poslije stigoše ratovi, nemiri i bune, pa zlo i bijeda, nazadovanje i sve tako do dana današnjega.

Evropa je, kažu mudri i slavni Evropljani, blizu svoje kulminantne faze tehničkoga napredovanja; balkanske su zemlje u fazi svoga kretanja u život ... Bosna je moguće balkanski dio najveće primitivnosti, ali najuzvišenije etičke svijesti. Nacionalizam bosanski je neiskristaliziran, ali iskonski određen, nepokolebivoga smjera. U njoj dominira crvenkapa, fes, kod svih triju vjera.

Kad bacimo pogled na konfesionalnu kartu Bosne i Hercegovine vidimo da je ona neobično šarena. Ovo nas doduše ne će mnogo začuditi. Šarenilo je njeno rezultat vjekovnih historijskih perturbacija, vjekovnih teških, mračnih i sudbonosnih događaja, koji se odigraše na tom nesretnom tlu. Glavna osebina svih tih historijskih mijena i dogadjaja sastojala se upravo u osvajalačkom mahnitanju raznih naroda, koji su Bosnu upokoravali, podjarmljivali, a ona se otimala žilavo, borila i krvavo branila svoju nezavisnost i slobodu, podjarivana nadčovječanskim ponosom koji je bitni sastav bosanskoga mentaliteta.

Tri su vjere od kojih je sastavljena Bosna. Raširenost i brojčanost

ovih vjera uvjetovana je baš tim mnogim invazijama tuđinaca, od kojih su najfatalnije i najdublje tragove ostavili Turci za svog trajanja na bosanskom tlu od nekoliko punih stoljeća. U dva okruga imadu katolici većinu, a to je mostarski s 43.0 posto, i travnički s 39.4 posto, te u ostalih dvanajst kotareva: Ljubuški, Mostar, Stolac, Fojnica, Duvno, Livno, Prozor, Travnik, Žepče, Bugojno, Brčko i Derventa. U Ljubuškom broje katolici 94 posto i ovo je brojčano najjači kotar, dočim je Bos. Dubica najjači pravoslavski kotar i ondje ih je 82.9 posto, muslimanski Cazin s 76.2 posto. No kada se uzme ispitivati raspodjeljenost pojedinih vjera obzirom na grad i selo, opaža se zanimljiva činjenica da su gradovi izrazio muslimanski, a ovi u rukama drže i gradsku trgovinu. Od 66 gradskih općina, u 46 njih imaju muslimani apsolutnu većinu. Oni su raštrkani širom Bosne i Hercegovine i nigdje ni u jednom kotaru nije njihov broj manji od 60 posto. Jedino u kojih 5 kotareva (od 55). U sarajevskom okrugu imaju većinu od 45.4 posto. Svakako je zanimljivo da se pravoslavci nalaze najgušće naseljeni u današnjoj »vrbaskoj« banovini, a to je na sjeverozapadu, uz liniju koju čini Sava; naseljenost pravoslavnog življa nije međutim na ovome predjelu bila oduvijek toliko gusta. Znademo naime za negdašnje franjevačke manastire u Krupi, Glamoču, Zvečaju, Jezeru, Grebenu, Glažu, Ostrovici, Kamengradu, Svodnoj i Otoku. To znači širom današnje Krajine, a u vrijeme oko god. 1334. Danas ovih manastira nema, no niti katoličkog življa, koje je u tome kraju tada sačinjavalo većinu — također nema. Historija je ovdje lice vjerskog života potpuno obrnula. Zanimljivo je pitanje: na koji su način iščezli katolici iz ovoga kraja? Odgovor je prilično jasan. Veliko iseljavanje u susjedne krajeve preko Save. Turci su k tome odvodili narod u masama u zarobljeništvo, a zna se da su nakon pada Bosne odveli 100.000 kršćana različite dobe, i posebno 30.000 mladića, koje odgajahu za janjičare. U to vrijeme razorili su Turci preko 30 franjevačkih manastira.

Jedina statistika o žiteljstvu Bosne iz starijih dana jesu franjevački izvještaji koje su oni po dužnosti slali u Rim periodično.

Prema njima g. 1741. bilo je 39.831 katolik, prema izvještaju biskupa fra Marka Dobretića; god. 1799. bilo je 83.480 katolika, po izvještaju biskupa fra Grge Ilica; god. 1806. bilo je 114.391 katolik, po izvještaju fra G. Ilića. I godine 1856. bilo je 158.865 katolika, prema franjevačkoj statistici. Nije poznato koliko je drugih konfesija u tim razdobljima.

Prema posljednjoj statistici iz godine 1922. od 31. siječnja u okružju sarajevskom bilo je katolika 51.078 (18.2 posto), muslimana 127.240 (45.4), pravoslavnih 93.441 (33.3). U okružju tuzlanskom: katolika 59.870 (14.4), muslimana 171.201 (41.2) i pravoslavnih 179.727 (43.2%). U okružju banjalučkom katolika 94.521 (22.4), muslimana 71.938 (17.1), pravoslavnih 241.594 (57.3); u okružju bihaćkom broj je katolika 12.000 (5.5), muslimana 80.796 (37.2) i pravoslavnih 123.586 (57.0); u okružju travničkom: katolika 109.941 (39.4), muslimana 73.966 (26.3), pravoslavnih 94.032 (33.6) i u okružju mostarskom broj je katolika 113.021 (43.0), muslimana 61.009 (23.1), pravoslavnih 88.351 (33.9).

Ivo Balentović

DIJETE PRED SPOLNIM PROBLEMOM

André Berge

I

Otkrivanje problema*

Budući da dijete ne može spolno stvarati, čovjek, došavši u logički stadij svoga razvoja, za dugo vremena nije htio spojiti ova dva izraza »djetinjstvo« i »seksualnost« — u čemu su obično divljaci i primitivci dalekovidniji od njega. Tada je »maxima reverentia«, koju po latinskoj poslovici dugujemo dječaku, poprimila najuže značenje sramežljivosti: kada bez sustezanja pričamo nevinom djetetu, koje radoznalo pita za svoj fiziološki postanak, čudne priče o kupusu i rodi, ne pada nikome na pamet, da smo prema njemu mnogo neuljudniji i nepošteniji, negoli ako odgovorimo s istinom na njegova pitanja.

Svatko je dakle morao otkriti ovu istinu vlastitim iskustvom: ništa nije smetalo, što se mladenačka mašta bez kontrole razmahivala u apsurdu, te je stala — u nestašici točnih činjenica — pripisivati drugom spolu hermafroditske oblike ili stvarati nevjerojatne teorije o rađanju i bračnim odnosima. Istina, ove zablude traju samo neko vrijeme, ali ono je ipak dovoljno da ostane u osjetljivosti nekakav trag, jači ili slabiji; i to u dobi kada ta osjetljivost prima dojmove, od kojih će se izgraditi karakter i stvoriti određenje dotičnoga individua. Kad to ne učine roditelji, pobrinu se za to drugovi — i to ne uvijek najbolji —, loše knjige i medicinski leksikoni, koji odraslijem dječaku služe kao učitelji. Time se njegovo znanje stvara bez reda i metode, u atmosferi tjeskobe, srama, užitka i grešnosti: sa stajališta duševnog zdravlja sigurno je, da bi bilo korisno kad bismo mu to uskratili.

Dandanas sve više i u svim krugovima prevladava mišljenje, da je spolni odgoj potreban. Ali čuvajmo se logike odrasla čovjeka! Lako se dogodi, da on sebi predstavlja probleme, pred kojima se nalazi dijete, po prilici onako kako bi se ti problemi činili njemu, da se on nalazi u neznanju bez iskustva i u nemoći, jer drži, da je to po prirodi hitna oznaka mlade dobi. Vrlo često on kao da zaboravlja onaj dugi rad sređivanja i diferencijacije, po čemu je došao do stanja, u kojem se sada nalazi. Iz ovoga nastaje težnja, koja je dosta raširena, da promatramo seksualni odgoj kao neku vrstu pouke — koja je možda teža od druge i koja poprima kadikad uzbuđujući izgled nekog upućivanja u svetinje — ali ipak

---

* Ovaj članak je sastavni dio djela, što ga poznata biblioteka »Istina i život« izdaje kao drugu knjigu pod naslovom »Seksualni problemi«. (Kao prva knjiga izišlo je vanredno dobro primljeno djelo »Komunizam i kršćani«). Nova knjiga će možda još do Božića ov. g. biti u prometu. Obrađuje u četiri velika poglavlja probleme: 1. Ličnost i seksualnost. — 2. Seksualnost i moral. — 3. Društvo i seksualnost. — 4. Duhovnost i seksualnost. U obradbi sudjeluje četrnaest pisaca raznih narodnosti, među kojima se naročito ističu rasprave Dra René Biot-a (Problem prostitucije), Peter Wusta (Metafizička misija žene) i Pierre-Henri Simona (Brak i društvo).

na kraju krajeva samo obična pouka. Ako tako shvatimo seksualni problem djeteta, on se onda razlikuje od problema iz fizike ili matematike samo po tome, što ima dodira s moralom, i po uzbuđenju, od kojeg ga, čini se, odrasle osobe ne mogu nikako odijeliti.

Međutim se sksualni problem sasvim drukčije ukazuje jednom malom i neiskusnom stvoru, koji ga nikad ne promatra najednom u cjelini. Preda nj se problemi postavljaju u slijedu, i to prema zahtjevima njegova po čuvenju,. da je dječak ili djevojčica, te opaža, da oko njega ta podjela intelektualnog, osjećajnog i fizičkog odgoja. Oni ga nikako ne zbunjuju, dok se u njih nespretno ne umiješa odrasla osoba. Vrlo rano dijete dozna ima neku društvenu vrijednost, koja se na prvi pogled tajanstveno osniva na nekim malenkostima u odjeći. Inače, još dugo vremena ono zna, samo toliko, da divovi, koji ga okružuju imaju funkciju »tate« i »mame«, koje ono nikako ne može uzeti jedno za drugo. Dijete dozna ili pogodi, da će i ono jednog dana biti »tata« ili »mama«. Tada ono stane sanjati o moći i promatrati ulogu svojih roditelja u obitelji. Uporedo s time ono pomalo otkriva svoje tijelo, izvana — pregledavajući sebe — i iznutra — osjećajući u sebi mnoštvo novih poriva. — »Svi se posmatrači danas slažu u tome, da postoji normalna dječja seksualnost«, piše doktor Hesnard u svojem T r a i t é d e s e x o l o g i e (1); ali moramo shvatiti, da on ovim riječima označuje »skup afektivnih manifestacija raspršenih i raštrkanih, koje nagoviještaju i pripremaju seksualni nagon odrasla čovjeka«. Na drugom mjestu istoga djela čitamo, da je ova dječja seksualnost doista »nediferencirana i raspršena, ali je kao osjećajnost ustremljena prema spolu; ona je prema tome jaka životna aktivnost i vjerojatno u njoj već ima erotike«.

Iz ovih redaka zapamtimo zasada samo jedno: kada se dijete zanima za proceduru rađanja, ono je lično u tu stvar zašlo mnogo više negoli se to obično misli. Moramo se na to obazirati, kad odgovaramo na njegova pitanja. Dijete traži svoj put, priprema svoju budućnost, raspituje se za upotrebu pojedinih dijelova svoga organizma, te na taj se način malo po malo stvara njegova ženskost ili muškost, što opet nastaje iz njegovih konstatacija i zaključaka, koje iz njih izvodi. Lako je shvatiti golemu važnost tog nutarnjeg rada, s duševnog i s moralnog stajališta. Ako odgojitelji lažu ili prešućuju, jedan dio toga rada mogao bi biti krivo usmjeren; ako pak odgojitelji prerano iznesu materijal, za primanje kojega mladi individuum nije još spreman, nastat će iz toga samo nered, a ravnoteža će se poremetiti. Svako se otkriće mora pojaviti u pravi čas, zatim ga dijete mora probaviti, asimilirati i na koncu usvojiti. To probavljanje, to asimiliranje, to usvajanje su glavni elementi spolnog problema djetetova. Gđa Montessori je dokazala, da u početku života postoje neka razdoblja, koja se u francuskoj zovu »périodes sensibles«. Baš s tim razdobljima ide uporedo i veća sposobnost inteligencije za primanje i asimiliranje nekih kategorija školske obuke. Kako ima tih »osjećajnih perioda« za čitanje, za računanje i za gramatiku, tako smijemo uzeti da ih ima i za druge spoznaje, a naročito za one, o kojima je ovdje riječ.

---

1. Izdala knjižara Payot.

U tom bi slučaju trebalo, poput učiteljice iz škole Montessori, oprezno i malo sa strane (ali uvijek pažljivo) iščekivati, i prepustiti djetetu da samo uredi tok svojih istraživanja na seksualnom području. Taj tok uglavnom ide otprilike onim logičkim redom, koji sam ja u jednoj drugoj knjizi nastojao prikazati. Evo glavnih crta: najprije razlika u spolovima, zatim trudnoća i porođaj (ne izostavivši ni pitanje: »Kuda izlazi dijete?«); napokon očeva uloga i prema tome spolni odnošaji. Zatim dolaze druga suptilnija pitanja: moraju li ovi spolni odnosi postojati samo u braku? Nastaju li oni jedino iz želje za rađanjem potomstva? Doskora pubertet iziskuje neke podrobnije pojmove iz higijene, medicine, fiziologije, dok u kontaktu sa životom, a katkada i u ličnim sumnjama, iskrsavaju problemi u vezi s perverzitetima i svim mogućim nastranostima nagona. Na svu sreću, ovaj golemi program možemo podijeliti na dosta veliki niz godina.

Zadatak roditelja

Sastoji li se dužnost roditeljâ samo u tome da nastoje što točnije odgovoriti? Ne! Njihov je zadatak kompliciraniji; u tome se najočitije i pokazuje sve ono, što dijeli seksualni odgoj od obične pouke. Roditelji moraju dobro paziti na to, kako će njihovi odgovori utjecati na idejni razvoj djeteta kao i na njegovo ponašanje; oni moraju imati na umu, da im je ispuniti neku zadaću, postići neke ciljeve: oni moraju pomoći individuu, s jedne strane, da se prilagodi zahtjevima društva i civilizacije kojima pripada, a s druge, da sredi svoje osjećaje, ideje, želje i sve porive, koji se nalaze u njemu, da bi od njih sazdao što je moguće skladniju, bogatiju i višu ličnost. Odgojitelj je dakle tu, da bi olakšao svom pitomcu prijelaz iz anorganskog u organsko stanje, koje je, jasno, viši stepen razvoja. To anorgansko stanje je ono »nediferencirano i raspršeno« stanje dječje seksualnosti, koje je opisao doktor Hesnard; a organsko stanje je ono, u kojem je seksualni instinkt napokon došao do svoga odraslog oblika, te pristaje na to da ograniči svoje manifestacije i da se uvrsti u ljestvicu vrijednosti, gdje će biti vrlo daleko od prvog mjesta.

Dopustiti spolnom nagonu da se normalno razvija a — u isti mah — disciplinirati ga i kadikad preobraziti ili skrenuti jedan dio njegove snage pod pritiskom trostrukog faktora društvenog, moralnog i duhovnog, to je taj paradoksni zadatak, koji odgojitelj ima da riješi, to je pravi problem, pred kojim se dijete nalazi, a da nije ni potpuno svijesno. Mnogi ljudi trpe i trpjet će možda kroz čitav svoj život, jer ga nijesu nikada riješili. A možda ga nijesu riješili zato, jer nitko nije bio tako uslužan da im ga postavi najprije u okvir odgoja uopće: seksualni odgoj je zapravo samo dio neke cjeline. Ako ga odatle izdvojimo, izobličit ćemo ga. Ludo je tretirati ga kao posebno pitanje u dobi, kad se upravo seksualnost najmanje razlikuje od ostalog osjećajnog života. Čemu, u toj neiskristaliziranoj periodi, izmišljati za nju naročite zakone, naročiti moral i posebnu pedagogiju? Na svim područjima treba pripremati mlado biće za buduće dužnosti odraslog čovjeka. Uvijek ćemo imati na umu, da, na primjer, tumačenje kako se stvaraju djeca ima samo toliko odgojnu važnost, koliko pomaže ovo važno pripremanje.

Isto tako, sve ono čime od individua stvaramo jaku, pravu i zdravu ličnost ipso facto pruža najpovoljnije uvjete za uspjeh njegova seksualnog odgoja. Ne ćemo kod djeteta uvoditi stegu i nadzor nad sobom samo u času, kad započinjemo seksualni odgoj: u svakodnevnim događajima, naročito u onima, koji nam za to pružaju najbolju zgodu, treba djetetu stvarno prikazati korist tih običaja. Ne ćemo nastojati da stvorimo čitav sistem duhovnih vrednota zato, da ugušimo neke manifestacije spolnoga nagona, koje su manje više posredne; stvorit ćemo ga zbog njega samoga, i, ako je moguće, u nesebičnom poletu vjere i zanosa. Vrlo često odgojitelj upotrebljava ove vrednote kao sredstva, kojima obuzdava nagon, kao da je to njihova svrha: time je stvar izvrnuta na glavu, jer su samo te vrednote važne, a obuzdavanje nagonâ opravdavamo samo po njima... a ne obratno!

Mnogi roditelji su mnogo stroži moralisti za donji dio trbuha nego za sve ostalo, dok djeca ni ne razumiju ništa od njihovih strogih zabrana, koje oni uostalom ne nastoje ni obrazložiti (osim ako ih ne obrazlažu strašnim i lažnim izmišljotinama). Kako će četverogodišnje dijete shvatiti samo, da je »gadnije« označiti, pokazati ili dirnuti neki dio svoga tijela nego vrh svoga nosa ili šupljinu svoga pupka? Dok u ostalim područjima morala odgojitelj nastoji uvijek da bude razborit ili da takav izgleda, on ovdje napušta takvo nastojanje. Mnogi ljudi ukore svoje dijete zbog jedne kretnje, a da mu prije toga nijesu kazali, da je to zabranjeno. To bi značilo po prilici ovo: osuditi nekoga zbog neposluha, a da mu nijesmo ništa zapovjedili ni zabranili! Po nekoj čudnoj zabludi, roditelji govore i viču katkada o ovim stvarima, kao da ih onaj komu se obraćaju već po prirodi poznaje, i to onako opširno kao i oni. Oni zaboravljaju, da to gledaju očima odraslih ljudi, da je već njihovo držanje determinirano njihovim »odraslim« shvaćanjem, što je sve potpuno tuđe onom nevinom djetetu. Kad se jedna mala djevojčica mlađa od pet godina svukla usred ulice, malo iza rođenja svog malog brata iz drugog braka svoje majke, nazvali su je pokvarenom. Vrlo je vjerojatno, da je ona time htjela izraziti želju da se njome više bave. Bojala se naime, da će je izopćiti iz obitelji, gdje je već živjela kao uljez. Svući se do gola je za nju možda bio čin s malom primjesom erotike, ali nije bio potpuno erotičan: neki drugi afektivni razlog, ali sasvim različit, je utjecao na njezino ponašanje; nije teško pogoditi kakva sve poremećenja može prouzročiti u ovakvom slučaju nespretno i tendenciozno shvaćanje.

Tjeskobna tajanstvenost

Čini se, da nastranosti djetetova seksualna vladanja proizlaze skoro uvijek iz neke tjeskobe; tjeskoba što »ne razumije« ili »ne zna« igra često u tome veliku ulogu. Dogodilo se, da su se neka djeca smirila i preobrazila iza otvorenog tumačenja ovih problema: ta, što smućuje više od sumnjâ, koje nitko ne će da ukloni ili kao istine utvrdi? Mnogi su mališani, iako ne sasvim svijesno, prisustvovali noćnom ljubakanju svojih roditelja, koji se na njih nijesu obazirali (ili nijesu na njih ni računali, jer djeca još nijesu znala govoriti): kakvi sve živčani i duševni nemiri iz toga nastaju! Razgovori, »koji nijesu za djecu«, a koje prepoznajemo

po sumnjivoj intonaciji, dvolične aluzije, šaputanja, koja prekidamo naglom i tajanstvenom šutnjom, »jer nas slušaju mlade uši«, svi ti nerazumljivi postupci velikih osoba imaju svojih posljedica — koje sigurno nijesu tako teške kao one prijašnje! — ali su po prilici iste vrste. Čim je riječ o spolnim organima, kao da inteligencija nestaje, pred magičnim zakonom nečistoga. Razumije se, da već sama bojazan da prekršimo takav zakon stvara kazne, koje su također magične, a ispoljuju se u zabranama, dovode do socijalnih nedaća i koče afektivni razvoj individua: taj zastoj opet lako izazove i neke seksualne abnormalnosti. Razilaženje, koje nalazimo između morala uopće i one naročite vrste morala je tako postalo prirodno, da mnogi ljudi, inače čestiti, vrlo lako odstranjuju iz svog ljubavnog života najosnovnija načela tog općenitog morala (lojalnost), iskrenost, vjernost zadanoj riječi, milosrđe, lično dostojanstvo i t. d.), a da ni ne opaze da i u tome možda ima neko protivurječje.

U svakom odgoju ima jedan dio, koji je nužno neobjašnjen, ali je prihvatljiv. Samo što su, osim seksualnog područja, svi ti neobjašnjeni elementi u najviše slučajeva privremeni. Zato što dijete nije još dovoljno intelektualno razvijeno da shvati. Ti neobjašnjeni elementi nijesu tjeskobni, jer nijesu tajanstveni: zadaća im je da zaštite malo biće, pa prema tome imaju neke vrste biološku funkciju. Možda je u početku i seksualni neobjašnjeni elemenat imao istu svrhu, ali ta je zloupotreba dovela dotle, da se, tako reći, okrenula protiv njega. Dječak, kojem se grozimo najstrašnijim prijetnjama, ako se na nesreću dotakne svoga muškog organa, iz straha će sigurno prionuti uz ono od čega bismo ga htjeli očuvati. U tome je zabluda i pogibelj starih odgojnih metoda, koje se osnivaju na strahu! Postavivši se na protivno stajalište, smioni engleski pedagog A.-S. Neil tvrdi, da mu je u njegovoj školi pošlo za rukom skoro potpuno odstraniti tako zvane »loše navike« dopustivši ih slobodno i bez ograničenja. Uzmimo još na um, da je Neil imao posla, ako se ne varam, s patološkim slučajevima. Iz toga možemo zaključiti, da je njegov postupak općenito izvrstan, predpostavivši da se on nije prevario precjenjujući svoj uspjeh.

Ti su neobjašnjeni seksualni momenti zapravo zato pogibeljni, jer su skoro uvijek puni tjeskobe, koju im odrasli ulijevaju. Vidio sam — u jednoj bolničkoj ordinaciji — neku nesretnu ženu, gdje za sobom vuče svog sedmogodišnjeg ili osmogodišnjeg sina, okorjela i tragična lica, a u pogledu mu čitaš strah divlje životinje koju gone. »Sve sam učinila, govorila je ona, da s p r i j e č i m«. Čovjeka hvata jeza kad pomisli što se sve nalazi u ovo nekoliko riječi! »Sve«, to je bilo ponižavanje pred drugima, tjelesne kazne, i bogzna kakvi rafinirani izumi, i na koncu neko sredstvo za mučenje poput »pojasa čistoće«, koji je ona slavodobitno pokazivala optužujući svoju nesretnu žrtvu, kako i to skida, da bi se predala svojoj strasti. Nema nikakve sumnje, da je ova majka svojom velikom domišljatošću dovela do toga, da je učvrstila i razvila kod djeteta ovo nagnuće, koje je u početku bilo bezazleno i možda nestvarno. Pričao mi je netko također, kako je jedna usidjelica noću otkrivala plahte svojih nećaka, koji su spavali, da vidi, gdje stavljaju ruke. Osjećaj, da te netko tako obazrivo promatra, atmosfera sumnje i neprestanog nadziranja, pa

i nezgodnost, koja je s tim stvarima skopčana, mogu prouzročiti mnogo veće zlo, negoli je samo zlo, kojeg se toliko bojimo.

Ovo su skrajnji slučajevi. Ali i u najobičnijem odgoju, skoro uvijek odraslo čeljade pokaže barem malo svoje tjeskobe, u momentu kada kod svoga sina ili kod svoje kćeri uoči neku seksualnu pojavu. On rado naziva »prljavim« sve ono, što se odnosi na tu pojavu, a da ni ne pomisli, kako je nezgodno spajati pojam prljavštine s prvim manifestacijama jednog prirodnog i zdravog nagnuća. Mnogo je manje uviđavan prema djetetu nego prema sebi, kao da on svoju vlastitu nutarnju borbu nastavlja i izvan sebe, ili — točnije — kao da njegova protuseksualno nagnuća nastoje kazniti i ugušiti (u osobi djeteta na čija leđa on to svaljuje) sve njegove nepriznate želje i potisnute porive, sve njegove napasti i slabosti. Ovakvim postupkom, a ne nasljeđem ili običnim prenošenjem, prelazi i raste ona nervoza, koja latentno postoji u našem t. z. civilizovanom društvu i vodi ga u propast. Tako neobjašnjena magija prelazi iz pokoljenja u pokoljenje noseći sa sobom sve više tajanstvenosti i zlokobne moći.

»Normalni« odgoj

Najpreči je pedagoški zadatak, da se iz tih stvari odstrani smetenost i uzbuđenje. Zato treba najprije osloboditi dijete od krivog uvjerenja, da sve ono, što ono u ovom pogledu osjeća čini od njega neko neobično i osamljeno, a katkada i prokleto biće. Onaj, koji sebe drži abnormalnim, lako će to i postati! Seksualni se odgoj dakle mora razvijati u znaku normalnosti. To nam služi kao novi dokaz, da ga moramo uklopiti u odgoj shvaćen u širem smislu.

Znači li to, kako su neki mislili, da se treba odreći svake stege? Već smo istakli da to nije naše mišljenje, jer držimo, da u svim stvarima treba da se svatko nauči svijesno sebe nadzirati. Ali na ovom području je vanjski utjecaj vrlo osjetljiv, jer ga ne možemo jasno opravdati pred očima nevina djeteta. Ne samo što je teško, nego često i štetno, jer je uvijek nesmotreno upozoravati na ono što bismo htjeli da nestane! Je li se itko odučio neke mane prijekorima? Kad želimo prekinuti jednu kretnju, na primjer, zbog važnosti, koju joj mi pridajemo (a koju joj dijete sigurno ne pripisuje), jedini pravi postupak se sastoji u tome, da rastresemo dijete, da mu ponudimo neki ugodan posao, kojim će se zabaviti i njegov duh i njegove ruke. Ako hoćemo da jednog dana uzmogne riješiti svoj seksualni problem, moramo budno paziti na svu njegovu higijenu, tjelesnu, živčanu i umnu, i to mnogo više nego na kakvu sitnicu u njegovu ponašanju. Ne mogu se ovdje navraćati na važnost, koju pripisujem t. zv. »čuvanju osjećajnosti«, o čemu sam dosta nadugo pisao već u jednom poglavlju svoje knjige *Education familiale* (1). Dijete treba mira, uravnoteženosti, nježnosti, slobodne i stvaralačke djelatnosti, da bi se moglo razviti kako treba. Priuštimo mu ono, što njegova priroda traži; podržavajmo njegov životni polet dajući mu materijalnu i duhovnu hranu, koju iziskuje.

1. Izdanje Montaigne.

Po nekoj raširenoj zabludi ljudi misle, da odgoj mora ići za tim da obuzda revolucionarne snage spolnog života. Međutim one mogu potpomoći najviša stremljenja, ako ih naše nerazumijevanje ne odbaci sasvim u prosti erotizam (postoji naime i uzvišeni erotizam koji se u umjetnosti spiritualizira). Ako je dječja seksualnost nediferencirana, kao što neki tvrde, ne slijedi iz toga, da je za njezino diferenciranje potrebito usredotočiti je na jedno mjesto tijela i odijeliti je od ostalih dijelova ličnosti i osjećajnosti dotičnoga individua. I opet nas doktor Hesnard uči da »će se kasnije definitivna seksualnost sastojati iz senzualnog nagona i ljubavne nježnosti«. Njegov Traité de sexologie je za nas vrlo dragocjen baš zbog njegova nastojanja da postepeno prouči sva ona razdoblja, koja vode k izgradnji skladne cjeline. Ako se još sjetimo onih jakih veza, koje, u ljudskoj osobi, spajaju ljubavnu nježnost sa svim onim što sačinjava bitnu vrijednost jednog bića, — ako pomislimo, da ni sam Freud nije nikada poricao koristi, koje nastaju iz onoga što on naziva »sublimacije« instinkta, moramo priznati, da smo često bili dosta neharni prema ovom duševnom faktoru, koji ne zaslužuje ono prokletstvo, koje su mnogi na nj bacili.

Uloga osjećajnosti

Ipak sam ja daleko od toga da svedem sve na ovaj jedini faktor. Sam spolni nagon je sigurno samo jedan dio nekog instinkta, kojemu ne možemo dati određeno ime, jer bismo ga s definicijom svojevoljno omeđili. Uza sve to je istina, da se bez paradoksa može govoriti o onome, što seksualnost doprinosi za duhovni napredak čovjekov, jer je u duhu i srcu ljudskom sve povezano i sve se međusobno prožimlje.

Već po prvim odnosima između djeteta i njegova oca i majke, te njegove braće i sestara, ono zna da postoji neka razlika u spolovima, a prema tome i neka spoznaja o spolu. Na toj se spoznaji, koja je u početku samo psihološka, osniva stav individua prema životu. Zato i jest tako važno, da ta prva spoznaja ne bude iskrivljena zbrkom, koju roditelji kadikad stvaraju iz šale ili iz kakovih drugih razloga. A što je taj stav prema životu, ako to nije osnova, na kojoj se izgrađuje svaki moral? Stoga opet djetetov moral ne može biti bez seksualnog problema: dječaku je potrebit ideal muža, a djevojčici ideal žene. Taj se ideal, u oba slučaja, postepeno učvršćuje i izgrađuje, ali mora se roditi, ako je moguće, u isto vrijeme kad se probudi misao.

Pod kakovim će se utjecajima obavljati taj razvoj? Veoma je važan odnos okoline prema djetetu, ali to nije sve: treba isto toliko polagati, i na način kako je ono došlo do svojih seksualnih spoznaja, i s druge strane na obiteljski duh, koji se naročito stvara iz međusobnog odnosa roditeljâ.

Kada dječačić ili djevojčica otkriju po čemu se razlikuju jedan od drugoga, moramo uvjeriti dječaka da on ne može postati djevojčica, a djevojčicu da zbog tako male fizičke sitnice nije ništa slabija od njega (kao što joj ni majka ne smije izgledati niža od oca). Jedan i drugi moraju biti odgajani u uvjerenju, da je razlika, koju su spoznali, prirodna (a ne »više ili manje«) i da svakome od njih pripada zbog toga neka

različita ali jednako korisna društvena uloga, te da jedan i drugi mogu biti time jednako ponosni. Tako, ako dječak prije pete godine misli da ima neku prednost nad djevojčicom, nešto kasnije se stvar može lako okrenuti, kada djevojčica otkrije čudo materinstva. I na to mora odgojitelj da pazi: pričali su mi, da je neki mladi mužjak od kakvih osam godina pokazivao jaki neprijateljski osjećaj prema drugom spolu i sve veću odbojnost prema društvu. Dovoljno je bilo što su mu bar donekle objasnili ulogu oca kod rađanja: njegovo se općenito držanje popravilo, a negodovanja je prema njegovim vršnjakinjama nestalo, te se s njima odonda stao igrati kao dobar drug. Do toga časa je bio uvjeren, da čovjek nema nikakvog udijela u rađanju djece: tumačenje, koje je nesvijesno očekivao — a da se možda nije usudio zatražiti ga — uspostavilo je društvene veze, koje je netočan pojam o životu bio raskinuo.

U obiteljskoj atmosferi treba naročito paziti na jačanje i slabljenje simpatija i antipatija, koje nastaju iz početne ljubavi djetetove prema jednome od njegovih roditelja i iz rivaliteta, koji se iz toga rađa, prema drugome. Na taj normalni sukob osjećajnosti svodimo i znameniti Edipov kompleks, koji su psihoanalitičari proučavali. »Uopće, piše Charles Baudouin u svojoj knjizi Ame enfantine et la Psychoanalyse, uspjela identifikacija sina s ocem, kćeri s majkom — ako su otac i majka imalo dostojni da ih slijedima — su najjednostavnije i najnormalnije rješenje Edipova slučaja.«

To je zadnji aspekt seksualnog problema kod djeteta: a to je i najdublji, ali ga ne možemo riješiti samoga. Sve što smo dosad promotrili događa se na neki sudbonosni način, jer tjeskoba i strah pred nekom tajanstvenom krivnjom lako pokvare tu nužnu identifikaciju djeteta s roditeljem istoga spola. Otac i majka moraju shvatiti neke zahtjeve dječje osjećajnosti; ono malo dijete ne smije osjetiti, da je ono treća suvišna osoba; moraju mu iskazati ljubav koja mu s pravom pripada. I odnosi oca i majke moraju biti čvrsti i skladni, jer o njihovoj čvrstoći i skladu ovisi smirenost i sklad nutarnjeg života njihovih potomaka. Sinu mora otac biti plemeniti i muževni ideal, a majka će kćeri biti simbol ženskoga savršenstva. Ti se ideali ipak ne smiju izgubiti u zaleđenim sferama nepristupačnosti. Otac i majka moraju uvijek ostati svoj svojoj djeci blizi i nježni, jer se njihovo savršeno jedinstvo ostvaruje po djetetu i za dijete.

Na taj će način dijete sazrijevati u povjerenju i ljubavi, a u izgrađivanju će ubrati mnogo koristi od dobrog i uspješnog odgoja.

Preveo: Dr K. S.

L I S T A K

Književni prikazi

IVO BALENTOVIĆ: ŽIVOT ZA OPANKE.

Ivo Balentović je ambiciozan mladi čovjek, nemiran duh, idealističke prirode, pomalo pjesnik i novinar, publicista pun poleta i zaljubljen u svoje slavonsko selo. Gdjegod ga život nanese, promatra on narodnu dušu otvorenih očiju i iskrena srca. Htio bi mnogo, mnogo toga učiniti i pokrenuti na dobro, ali — čini se — i prejako osjeća nemoć siromašna i bespomoćna čovjeka u duhovno mlakoj malograđanskoj sredini slavonske provincije, pa se i prerano u njegovu duševnost uvukla gorčina, oštar ton, užurbanost i neko diletantsko skakanje s jedne stvari na drugu. Ima nešto tipična u publicističkom naporu ovoga čovjeka: prodrijeti pošto poto, davati sebe, govoriti, pače vikati, jer mnogo toga ima on reći i tiho i glasno, ali bez velika obzira na kvalitetu, bez dubljega poniranja u probleme života, pače bez velika obzira na formu, što bi za književnika imalo biti primarno, bez jače autokritičnosti i što je najznačajnije bez velikih obzira na kritičke zahtjeve i niveau publike, kojoj govori. Glavno je govoriti! Srce ne može šutjeti. Izvjesni idealizam neda mira. Slika i prilika mnogih naših mladih publicista. Namjera je dobra, pohvalna, idealna pače. Krasnih ljudi ima u toj plejadi naših mladih kulturnih radnika, ali mnogima nedostaje sila, spreme, hladnoga objektivnoga znanja, a ponajviše im manjka autokritičnost, koja je opet kod predratne generacije bila i previše skrupulozna, jer onda se više teoretiziralo i borilo u knjigama, a danas se sve više riješava neposrednom akcijom i među živim ljudima.

Sa ovakovim kriterijem treba prosuđivati i Balentovićev književni rad posljednjih godina, kojega je on sabrao u knjigu novela pod natpisom prve novele »Život za opanke« i izdao o svom trošku u Zagrebu 1936.

Rijetko sam kojoj knjizi pristupio sa više nutarnje sklonosti, da pomno pronađem sve pozitivno i lijepo u njoj, da se približim autorovu srcu, u kojem sam znao da sve vrije od napora i traženja izraza. Strpljivo sam slijedio jednu novelu za drugom, spoticao sam se na stotinu mjesta o talenat, nesumljiv talenat, ali neizrađen, hotimično i svijesno indolentan, raspet između novinarsko-feljtonske površnosti i žive goruće istinske nutarnje težnje za čistim književnim stvaranjem.

Tematika Balentovićeva novelističkoga rada sadržava uglavnom tri motiva: skrajnju socijalnu bijedu na selu, politikantstvo i odanost seljaka prema svome rodnom kraju. Tek je »Slučaj gospođice Tuge« uzet iz stranog ambienta pokvarenog birokratskog uredovanja. Sve su to kratke, kondenzirane crtice više nego novele, letimični pogledi u nevolje slavonskoga seljaka. U svakoj se sigurno osjeća ono, što je autor htio dati, a to je uvijek iskreno doživljena zgoda, literarno koncipirana, ali nejednakom snagom izrađena i predana. U svakoj stvari ima podjednako dobrih i loših mjesta. Balentovića prati literarno stvaralaštvo na momente, u kratkim odsjecima na pr. kad opisuje prirodu, kad ponire u tuđu bol, kad opisuje ljubav seljaka prema šumi, prema blagu, prema svojim navikama. Onda u njemu zatitra duša i piše tople lirske stranice i rečenice poput stihova, jer osnovno stvaralačko nastrojenje Balentovićevo je bez sumnje lirske prirode.

Stoga je najuspjelija stvar u čitavoj knjizi »H r a š ć e o d l a z i«. To je prava poetska vizija slavonske šume, koju sijeku i s kojom se bolno opraštа djed Luka. Osim toga u njoj se nalazi fini autoportret samoga pisca, koji je karakterističan i po formi i po autentičnosti:

— »Ja sam mlad i vedar. Molitve plešu u mojim očima. Modrina najraskošnijih sanja odrazuje mi se u zjenicama. Kose su moje raskuštrane, vijore na vjetru i sunce se provlači kroz njih, te mi obasjava čelo. Sunce ljubi moje lice.

Sunce! Sunce!

Zamišljam si beskraj jedne radosti i u času zanosa zaboravljam na svoj povratak.

Šuma me opija svojom tišinom i zove me u svoju nutrinu. Tamo — tamo u dubini spletenog šikarja, tamo je srce šume. Veliko i vrelo srce šume.

— Dođi, šapće mi rascvjetali lug.

Mi se poznajemo, šumo zelena i stara... Ja sam bio lopoč jedne pospane rječice, a ti si niknula na beskrajno dugom travnjaku. Rasli smo zajedno. I danas smo svoji.«

To su zapravo stihovi, koji otkrivaju Balentovićevu pravu snagu i njegovu istinsku sklonost. Tu bi trebalo zastati i s najvećim predanjem svoje ličnosti čuvati, njegovati i obrađivati tu divnu, delikatnu poetsku biljku, koja ima svoj miris i svoju boju i kojoj nije dano rasipati se po svim poljanama i nametati se u svim perivojima slavonske zemlje.

Ali Balentović ne voli književni asketizam, kao ni strpljivo brušenje svoga dragoga kamena. On hoće da pokaže svijetu, kako ima mnogo pokvarenih politikantskih tipova koji truju selo (»Narodni čovjek«), kako su gospoda beskrajno pokvarena i odurna čeljad (»Zastupnik«, »Slučaj gospođice Tuge«), kako selo gladuje i strada i umire (»Život za opanke«, »Doživljaj djeda Tome«, »Crni dani«, »Tele«). A za to treba pripovjedalačke snage, plastike, živih bića, karakterâ, sukobâ i čvrstih zapletaja, čitavoga toga tajanstvenoga pletiva, kojim se stvara život u umjetnosti, bez teza i konstruiranih ideoloških udara. Balentović posjeduje neke odlike pripovjedača, njegova lica mjestimično ožive i u skoro svakoj stvari on zna poentirati osjećanje i razvoj događaja, ali mnogo mu fali karakteriološke jasnoće, koja bi izvirala iz psiholoških temelja ljudskoga bića. Doktor Raskljoković u »Narodnom čovjeku« pravi je monstrum u psihološkom smislu. Osim toga Balentović nema plastične snage opisa tako, da se taman ni po čemu, osim po predgovoru g. A. Oršanića ne zna da se radi o Slavoniji. Teško prelazi iz jedne situacije u drugu, stoga nema u duljim stvarima potrebita kontinuiteta. U »Zastupniku« je to osjetljivo u tolikoj mjeri, da naprosto ne znamo, kada je onoga seljaka strpao u auto inžinir Magaša, da li na kolodvoru, čim je došao u Zagreb ili sutradan bogzna gdje.

Ali uza sve to Balentović je smion. Očito se razabire, da ga previše ne zabrinjuje umjetnička vrijednost njegovih crtica. Više mu je stalo do toga, da raskrinka da optuži, da vapije, dakako u ime posve zdravih principa, nego da djeluje estetski. Stoga nije čudo, da se tu i tamo osjeća ona poznata usiljenost: čim se spomene koji »gospodin«, taj mora biti »ispupčena trbuha«, neki masni debeljko, koji samo jede i uživa, u kojem nema ni truna čovještva i t. d. Onda ono neprestano kontrastiranje sela i grada, sasvim doktrinarno i neumjesno. Na pr. djed Toma ide u šumu po drva i pored ostaloga rezonira: »Čemu tamo te vječne konferencije u nekoj Ženevi i ti ugovori i te lažljive izjave o miroljubivosti. Pa te slike gospode u krasnim odijelima, kad je ovdje u njegovom selu sve gladno, izmučeno, pohabano, staro, boležljivo i sivo.« (»Doživljaj djeda Tome«).

Ali na jednu manu treba otvoreno i posebno upozoriti g. Balentovića, jer ta bi mogla zapečatiti njegov pravilan književni razvoj. (Držat ćemo se njegove vlastite metode, kojom je on upozorio prijatelja Ivu Kozarčanina u prošlom broju

»Hrv. Smotre« na neke nedostatke). Radi se o onoj tipičnoj zapuštenosti i nemaru, koji se odražava u Balentovićevu jeziku, stilu, ortografiji, čak i u štamparskoj korekturi knjige kao da sve to skupa nije nimalo važno.

Literatura je u biti svojoj ljepota jezika, vanjski sklad, sjaj forme i individualni čar stila i izraza. To se ne smije zapuštati i prepuštati slučajnom raspoloženju, a naročito to ne bi smio mlad, ambiciozan književnik Balentovićeva kova. Tko će nam čuvati i spasavati jezik, ako ne književnici? Tko će nas oduševljavati i zanositi poezijom naše riječi, ako ne ti izabrani nadareni magičari jezika? Na koncu konaca postoji i objektivirani pojam književnoga hrvatskoga jezika.

Uza sve to Balentoviću se omaklo mnogo toga. Njegov tekst vrvi tuđim i neliјepim riječima: besmislena komplikovanost, profit, dijalog, tratenje noći, figure lakirane i napuderisane, perturbacije, pentalone, diferensirati pojmove, brojati sate, žonglirati; — ili izrazima kao na pr.: »on je evo kontrastnim nekih vihorom zahvaćen i pada iz crnog nastrojenja (da li se i tuđe mogu odrediti boje?) u blijedo sivo, i crveno i opet u sivo i oblačno«, — »On uspoređuje taj seljački život sa svojim i ta razlika mu se dimenzionalno učini ogromna«, — »i ta razlika, kilometarski glomazna«, — »Šta ti je, što ti bogova?«, — »s pretenzijama koje nemaju naslova za realizaciju«, — »ostavivši koštice (?) na nekoj Piavi, ili kako je, prokleta bila, nazvaše.« Ima i sasvim nejasnih rečenica (str. 9.), ali to odbijamo na korekturu, koja kao da uopće nije obavljena.

Kad bi Balentović pripazio na svoj nesumljivo lirski talenat, svega bi toga muteža nestalo u njegovim pjesmama, sam od sebe bi se javio čisti ton, lijepa riječ i divna idiličnost njegove poetične crtice »Hrašće odlazi«.

D. Žanko

DR. M. IVŠIĆ: PROBLEMI SUVREMENOG ŽIVOTA.

(Matica Hrvatska, Zagreb 1937.)

Hrvati moraju biti zadovoljni sa svakom knjigom, koja unosi svijetlo u njihovu životnu problematiku, koja im otvara vidike bilo to na kojemu području: ekonomskom, političkom ili kulturnom.

Posebno zadovoljstvo ima čovjek, kada opaža sistematski, neprekidni interes za izvjesna važna pitanja, jer je u tome sigurnost za uspjeh; kad tad.

Dr. M. Ivšić se zanima našim selom, — stalno. Iznosi kritičke poglede, prijedloge, sve u smislu prosvjećivanja i seljaka i građana. Kadkad se Dr. Ivšiću otme želja i za ostvarivanjima, učini mu se, da bi se moglo i trebalo ovo ili ono poboljšati ili promijeniti, — kao da zaboravi na čas, da je malo, savršeno malo uslova i mogućnosti za organiziranje i provođenje ideja i prijedloga, kakve bi on želio i kakve bi trebalo učiniti.

Uostalom nama treba vrlo mnogo prosvjećivanja, naročito u pitanjima seljačkog gospodarstva.

Zbog toga smatramo da je najvažniji dio ove knjige u poglavlju o zadrugarstvu, jer ono ima značenje neposrednosti.

»Nažalost, baš tokom posljednjih godina nakon svjetskog rata, nijesmo u zadrugarstvu ni za korak pošli naprijed, nego upravo obratno — doveli smo i sâm zadružni pokret do posvemašnje nevjere i opće klonulosti. Mi smo, štoviše, pod imenom „z a d r u ž n o g r a d a" izgubili onu čistu zadružnu ideju. Naše su zadruge u svojim poslovima prihvatile metode rada i mišljenja onih seoskih kramara i lihvara. A što je najžalosnije: opstanak mnogih naših zadruga nije bio nipošto uvjetovan zadružnom idejom altruizma, nego baš krajnjim egoizmom njihovih članova. Ondje pak. gdje se zadruga nije mogla prilagođivati tome „zadružnom" egoizmu, počela je propadati«.

»A i sami zadružni savezi slijedili su počesto istu nezadružnu ideologiju. U saveze su ulazile ličnosti, koje sa zadružnom ideologijom nijesu imale nikakvih veza ni po svom naučnom, a ni po svome praktičnome radu.«

»A što je još i najžalosnije: baš mnogi zadružni savezi pravili su rđave pokuse na narodnoj imovini tako, te su svojim diletantskim i nezadružnim poslovanjem ubijali i ono malo preostalog altruizma i volje za zadružni rad u narodu.« I t. d.

»Svi se pak ti uzroci, po našem mišljenju, dadu sabrati u tri temeljne skupine:

općeniti diletantizam kako organizatora tako i samih članova;

pomanjkanje altruizma, zadružne svijesti i prosvjete u našem narodu;

loš sistem samih zadruga, koji se nije nastojao prilagoditi ne samo općem ekonomskom razvoju, nego ni našim specijalnim mjesnim prilikama.«

Očevidno je, da Dr. Ivšić ulazi vrlo oštro u naše zadrugarske probleme.

Osim ovih naših nevolja pisac iznosi u vrlo preglednim potezima pitanje kapitalizma, marksizma, i solidarizma, davajući u jednoj zaokruženoj cjelini one sociološke poglede, koji su suvremeni i aktuelni, i o kojima svaki javni radnik mora imati jasno i određeno gledište.

Ova je knjiga u neku ruku i udžbenik, a i analiza neposrednih pojava, i zbog toga je živa i zanimiva.

Pisac je pristalica solidarizma i veli na kraju knjige: »Samo pomanjkanje solidarizma moralo je stvoriti jazove između naroda i naroda, između kontinenta i kontinenta, između agrarnih i industrijskih država, između proizvađača i potrošača, između poslodavaca i radnika.«

»Raskid svih moralnih načela morao je nužno dovesti čovječanstvo do ekonomskih nevolja, kao što je morao i u društvenom redu dovesti do katastrofe svih spontanih solidarističkih zakona.«

Hoće li stoga čovječanstvo izaći iz suvremene svjetske krize, mora se vratiti zakonu ekonomskog i duševnog solidarizma!«

O.

Kulturna kronika

VI. MEĐUNARODNA IZLOŽBA UMJETNIČKE FOTOGRAFIJE

Cijeli mjesec listopad bila je otvorena u umjetničkom paviljonu VI. međunarodna izložba umjetničke fotografije, koja nadmašuje sve dosadašnje. Treba samo napomenuti da je na izložbi sudjelovalo 35 država — što je impozantan broj, i da su one uz male izuzetke zastupane svojim najboljim majstorima. Stoga nije čudo što je bilo od 438 izložena rada ne samo golema većina vrlo dobrih, nego i veliki dio prvoklasnih. Nastojanja Fotokluba Zagreb pokazuju svake godine sve više uspjeha i pobuđuju u javnosti sve veći interes. Za organizaciju ove izložbe treba dati Fotoklubu Zagreb puno priznanje, ne samo što nam je u Zagrebu pružio rjedak umjetnički užitak, nego što je u tolikoj mjeri uspio zainteresirati inozemstvo, koje će tako još bolje upoznati Zagreb i naš rad.

Po broju radova na prvom su mjestu naši domaći autori — i ne samo po broju, nego i po kvaliteti, jer uzevši kao cjelinu prosjek radova naših autora spada među najbolje. Prikazat ćemo samo letimično neke autore i njihove radove. Odmah na početku skreću na sebe pažnju vrlo dobri radovi Kocjančića, puni lirizma. Ni malo ne zaostaju za njima radovi Smoleja, od kojih se naročito ističe »U znoju lica svoga«. Među radovima Pfeifera najbolji je »Smijeh«. To je nadasve uspio i vanredan snimak jedne mačke. Od Osječana najbolji je rad Nikole Szegea »Vsjo ravno...« Slika puna psihološke dubine. Slika kakvih nema mnogo na ovoj izložbi. Fotograf-

skom tehnikom izrazio je autor na vanredan umjetnički način jedno duševno stanje, upravo stanje životne rezignacije tako eklatantno, da se to odmah osjeti, i to snažno osjeti. I nehotice stojimo pod utiskom kao da smo pročitali poglavlje iz života nekog junaka Dostojevskijevih romana. Zaslužuju pažnju i radovi Tišlera. Fotoklub Zagreb i podružnica Karlovac u najvećem su dijelu zastupljeni na izložbi. Tu su odlični radovi naših dobro poznatih majstora Cizelja, (»Sumrak na Temsi«, »Na dolini«, »Alpinski pejsaž« i naročito uspjela »Oblaci prijete«), Dabca (»Seljaci«, »Mladi seljak«, »Snaša«, »Čovjek iz naroda«), te Frajtića (»Večer u luci«, Podnevno mirovanje«). Već samo ime ovih autora, poznato i u inozemstvu, govori za kvalitet njihovih radova. Nemoguće nam je da se zadržimo na svim autorima i njihovim radovima, među kojima ima mnogo vrlo dobrih i originalnih. Radovi Rikarda Fuchsa imaju naročitog čara i zanimljivosti zbog neobične perspektive, »Galebovi« od Gudeka, »Radoznalost« i »Suton« od Guteše zaslužuju posebnu pažnju. Divna su dva pejsaža od Luša »Jesen« i »Zima«, koji spadaju među najbolje radove ove vrsti na cijeloj izložbi. Ima na tim slikama toliko poezije, koju može osjetiti i izraziti samo pravi ljubitelj prirode, a Luš je to izrazio profinjenim umjetničkim načinom. Vrlo je dobra »Seljančica« od Ernesta Singera. Treba zatim svakako spomenuti četiri prvoklasna rada Skrygina (» Kći juga«, »Portret«, »Linije« i »Pax aeterna«.), te tri isto tako odlična rada Marijana Szabe (»Zadnji traci sunca«, »Stara vremena« i »Nova vremena«.). Potrebno je još makar nabrojiti ove izlagače: Füzy-a, Herzera, ing. Janekovića, dra Kojića, Radoševića, Vlašića i dr.

Iza domaćih autora najbrojnije je zastupana U. S. A., u kojoj je umjetnička fotografija vrlo dobro razvijena i na visokom niveau-u. Amerikanci su to u ostalom uvijek i potvrđivali, sudjelujući dosta često na raznim međunarodnim izložbama, na kojima su njihovi radovi uvijek pobuđivali veliku pažnju, a kvaliteta tih radova izazivala zasluženo priznanje. Predaleko bi nas navelo nabrajanje svih autora i njihovih radova. Spomenut ćemo samo najbolje i najznačajnije. Najbolji Amerikanci na ovoj izložbi su nama već od prije poznati Thorek i novo ime Scholnik. Thorekovi radovi su upravo nenadmašivi. Tu je u prvom redu jedan sjajni egzotični poluakt »Tahićanka«, kome na ovoj izložbi nema premca. Nadalje njegov »Schylock«, pa »Sumrak« — koji prikazuje staricu s molitvenikom u ruci — sve su to djela s kojima se može govoriti samo u superlativima, i koja pokazuju neograničene mogućnosti izražajnih sredstava fotografije za postignuće savršenih, velikih i vrijednih umjetničkih djela. Pored Thoreka, spomenuli smo Scholnika. Njegov »Pijanica« opet jedna od vanrednih slika, puna psihološke dubine, poput one od našeg domaćeg autora Szegea »Vsjo ravno...« »Pijanica« nam se živo urezuje u pamet mi čitamo u njegovim očima, sav on nam govori, i mi neposredno osjećamo svu njegovu ljudsku slabost, ropstvo i tragediju. Od ostalih američkih autora treba spomenuti Aleniusa, Bettlea, Fraprie-a, Hogan-a (»Kroz valove«), Martza (»Na mostu«), Grawa, Myers-a (»U pandžama zime«), Ružičku (»Zima u Pragu«, »Začarani grad«), Slade-a (»Bijelo jutro«), Stone-a i dr.

Njemačka je na ovoj izložbi također pokazala lijepi uspjeh i napredak. Među najbolje Nijemce na ovoj izložbi spada u prvom redu Wilhelm Clauss. Naročito mu je uspjela divna prirodna slika »Oluja se sprema«, a originalna mu je »Igra sunca«. Besprikorni su Rengovi portreti »Stara žena« i »Gornjobavarska djevojka«. Naročito interesantni i vrlo dobri su radovi Paula Meidera iz života prirode (divlji tulipan, libela i leptir). Sve ove slike radio je Meider novom, svojom vlastitom tehnikom, poznatom pod imenom »diobe tonova«. Mora se priznati da je u tom potpuno uspio i sve tri njegove izložene slike djeluju vrlo efektno. Uz ove, treba svakako spomenuti još radove Kainza (»Oblačan dan«, »Mrtva priroda«), Martensa (»Kobac«), Günthera, Rattingera (»Jutarnja magla«) i dr.

Među Talijanima vrijedno se na prvom mjestu zadržati kod Bertoglia s dva izvanredna izložena rada: »Stručnjaci« i »Bijela haljina«. Iza njega najbolji su radovi Righetia (»Bijelo jedro«, te jedna duhovito snimljena slika, gdje dijete drži

odrasloga za ruku: »Vjera i nada«). Harnisch nam je u »Nježnosti« prikazao dva ljupka goluba i dao nam sliku punu poezije. Nadalje su vrlo dobri radovi Giulio-a, Matisa, Perreta (»Taština«), Vendera i dr.

Čeho-Slovačka nije bila zastupljena svojim najboljim ljudima. Od izlagača najbolje su se svidjeli Dvořák (»Vesela jutarnja toaleta«, »Prvi koraci«) zatim Pešák (»Rano proljeće«, » Inri«), Funke (»Huculke«) i Schick, a interesantan je modernista Vořišek.

Od radova Belgijanaca odličan je »Optužujem« od Wuytsa i po sadržaju i po kompoziciji. Od ostalih dobri su Lemaire i Misonne.

Usprkos toga što ove godine Madžari sudjeluju u manjem broju, radovi madžarskih majstora nadmašuju mnoge veće zemlje i zemlje brojčano jače zastupane. Svi oni, koji poznaju madžarsku fotografiju, mogli su se opet uvjeriti o njezinoj vanrednoj kvaliteti. Samo je 14 Madžara izlagalo, a skoro svaki od njih izložio je najmanje jedno — u pravom smislu — majstorsko djelo. Najbolji madžarski majstor je bez sumnje Balogh s četiri remek djela: »Mladi bik«, »Zastoj u tvornici«, »Savijača od jabuka« i »Madžarske rode«. Upravo ne možete reći koja je od ovih slika bolja, a odmah uz njega ništa ne zaostaju radovi Aszmanna (»Tropska groznica«, »Čipka«). Odlični radovi Vadasa (»Grlice« i naročito »Crni mačak« i »Žetva«), Szöllösy (»Trešnje zriju«, »San« — pun dinamike, i »Oluja na pusti«). Tu su nadalje majstorski radovi Eleka, Horvatka, Ramhaba i dr.

Indija također spada među zemlje, koje su pokazale visoki niveau umjetničke fotografije. Najbolji njihov predstavnik je Koparkar. Njegova »Mala tajna« — šaputanje dviju djevojčica — puna je nestašluka, jedan nezaboravan, ukraden momenat zlatne mladosti. Njegov »Veslač« pun je snage i dinamike, komponiran vanredno. Vrijedni su pažnje još Bhat, Jegannthades i Unwalla.

Od ostalih treba spomenuti Engleza Morrisa (»Čari prirode«), Japanca Nakai, Portugalca Venturu, Švicarca Jasieńskija. Originalan je Kinez Shu-chong Liu (»Vrijeme i plima ne čeka nikoga«, »Žalosna vrba«, »Koje li gluposti!«). Nadalje Rumunji Hönig i Sutu, Poljak Hartwig, Kanađanin Karol, Bugarin Balkanski, Havajac Robinson, te Tournay iz Monaka (odlična slika »Ves«) i mnogi drugi izlagači, kojih još ima iz Čile-a, Australije, Jave i t. d.

U glavnom možemo kazati da je umjetnička fotografija i ovom izložbom pokazala svoj stalni napredak i mnoštvo mogućnosti za izražavanje umjetničkih osjećanja na svoj način; za uspješno rješavanje postavljenih problema svojom tehnikom — savlađujući ih isto kao i ostale grane umjetnosti, dajući svom stvaranju, svoj snažni specifični izraz.

Karlo Mirth

JOŠ JEDAN PRILOG RADNJI BARE POPARIĆA O HRVATSKOM GLAGOLIZMU.

G. B. Poparić obara mnijenje slavista, analizuje legende o sv. Braći, kritički i logički ih prosuđuje, obraća se k staroj hrvatskoj tradiciji, koja nam govori najviše o pismu, slovima, jeziku i azbuci sv. Jeronima, pa o slavenskom, slavonskom, ilirskom, dalmatinskom jeziku, a i o hrvatskom pismu. Na koncu stvara zaključke. Zaključak g. B. P. pod br. 3 glasi: »Glagolica je mogla biti staro narodno pismo Hrvata, pa stoga nije nimalo napadno bilo što su ga mnogi nazivali »hrvatskim pismom«. Tako razni spomenici govore o »slovima hrvatskim, croatico idiomate, croatica lingua, krovaškim puhštabi«, o jeziku što ga »croatom« zovu, o »pučkom hrvatskom jeziku, oficijat harvaski, štiti harvaski, o nauku »za službu misnika harvatskoga slova«.

Donosim transkribirani tekst, koji je po jeziku vrlo sličan onoj izjavi Mikule, biskupa Modruškog i Krbavskog 1461.—70., a naglašuje da je to pismo bilo »hrvacko«, da je to pismo bilo liturgično »Mašu poem«, i da se to hrvatsko glagolsko pismo raširilo sve tamo do Gorice.

God. 1863. je tadašnji dekan u Črničama poslao uredništvu časopisa »Slovenski prijatelj« i »Slovenski Glasnik« u Gorici ovaj glagolski zapis izrezan iz glagolskog misala. Tekst glasi:

»1583. miseca Juna na 15. Pride k nam v Kammane gospodin škof Vidamski i vižita ta isti dan na svetoga Vida; tako da hoti, da mu M a š u h r v a c k i p o e m pred vsimi doktori i pred svim pukom u crikvi S. Mihela v Kamenah. Ja pre Frančeško V(a)lentić.«

Iz toga se vidi da je župa bila glagolska i da je taj svećenik znao glagoljati. Ivan Grimani bio je tada biskup i oglejski patrijarha sa sijelom u Vidmu. Fontes historici liturgiae glagolito romanae od staroslovenske akademije u Krku ne bilježe nijednu od tih knjiga. Važno je pitanje gdje su sada, barem misal i brevir, jer ih je sigurno bilo više. Misal bi se lako prepoznao po izresku i odmah potvrdila autentičnost. Uostalom vjerodostojni su i ti časopisi koji su to skrbno zapisali. Po ovoj bilješci je najbrže taj glagolski misal došao u župu Črniče i odatle je spomenuti dekan poslao ovaj zapis. Kako je običaj da se takve stvari čuvaju ponajvećma po biskupskim arhivima, bit će da se i taj spomenik nalazi u nadbiskupskom arhivu u Vidmu, jer je dekan Koblar tvrdio da je u Vidamskom arhivu mnogo dragocjenih izvora za našu povijest. Ovaj spomenuti zapis protumačio je znani prof. Stjepan Kocijančić.

Ovaj je izvadak bio lanjske godine štampan u »Slovencu«, pa je nepoznat pisac I. G. dodao nekakav kratki komentar koji ne bi ni spadao ovamo, jer opisuje život prof. Stj. Kocijančića, koji je rekao kad mu je austrijska vlada zabranila da proučava staroslovenski jezik: da mu je dozvoljeno da proučava sve jezike, samo svojega prastaro-materinskoga ne. Dalje kaže, da je tamo po Gorici po arhivima mnogo povjesnih izvora za Slovence, a mislim da je baš ovaj spomenik mnogo važniji za nas Hrvate i za naš samonikli liturgični glagolski jezik.

Tomo Žuvić

Kazalište

KAZALIŠNA KRONIKA

Ovogodišnji jesenski repertoir naglo se počeo izolirati novim elanom, dobro odabranim komadima i nadasve sretnom adaptacijom starijih domaćih pisaca Šenoe i Držića. Odmah iza dramatiziranoga »P r o s j a k a L u k e« došla je na red »V e l i k a s t v a r« od mladoga českog dramatika Syneka, a malo iza toga »E l i z a b e t a« od André Josseta. I jedna i druga drama, dakako u svojoj specifičnoj liniji, imaju ponešto pretenciozan karakter i to s obzirom na aktuelnost, bilo teme, bilo psihološke problematike. Možda je ova aktuelnost i ponukala upravu drame, da donese ove dvije, uza svu njihovu ozbiljnost, umjetnički nedovoljno izrađene stvari, od kojih će se dulje održati tek »Velika stvar« zahvaljujući tmurnoj i istinskoj tragici njezina suvremenog sadržaja, dok će »Elizabeta« bez jačega efekta otići u zaborav.

»Velika stvar« je u realnom okviru konstruirana drama moralne trulosti našega društva, kao što je Čapekova »Bijela bolest« u fiktivnom, a Vernerova »Ljudi na santi« u verističkom. Nije to velika umjetnost, ali je uporno otkrivanje teških rana našega stoljeća, moralno fiksiranje zla i žigosanje nevidljivih krivaca. U dvije godine već treći komad, što nam dolazi iz Češke sa podjednako izrađenom nutarnjom moralističkom strukturom i učinkom modernoga kazališnoga jezika. Tako, da je već u neku ruku postalo notorno, ako je češki komad, umjetničkoj vrijednosti treba gledati kroz prste radi jakoga efekta moralističkih kvaliteta, koje se u

tim komadima kriju. Svi ovi češki komadi imaju nešto da kažu, da oštro dobace u lice modernom čovjeku i da prodrmaju savješću naše ponosne kulturnosti. Čapek je u tom pogledu otišao najdalje (ovih dana je u češkoj zabranjen film njegove »Bijele bolesti«). Verner se ograničio na intimnu tragiku roditelja i djece, dok Synek smiono zahvaća u problem korupcije i to są najosjetljivije točke, iz sudnice. Istražni sudac Dr. Thelen ulazi u trag korupciji onih najviših i kao naivan poštenjak hoće da u svojoj karijeri učini »veliku stvar«, iz ličnog zadovoljstva, što mu je uspjelo stati na glavu sedmoglavoj aždaji, koja truje moderno društvo. Ali to društvo je jače od njega. Gospodin direktor osiguravajućega poduzeća cinički mu dobacuje, da će iz toga dvoboja izvući tanji kraj. Kad je čitavi materijal bio ispitan dolazi sa najvišeg mjesta naređenje, da se obustavi proces. Akta idu u arhiv, a idealista Dr. Thelen je za revnost u službi premješten u provinciju. Poraz idealizma, ali sa poentom moralne pobjede, koja se u ovom slučaju sastoji u tom, što je ovakav komad ipak došao pred publiku i uzdrmao savješću. S umjetničkoga gledišta se ne može mnogo reći o ovom komadu. To je više manje uspjela konstrukcija jedne teze, pače ne toliko teze koliko sredine, u kojoj se sukobljava dobro i zlo. Tek je šteta, da lica nisu izgrađena psihološki uvjerljivije. Dr. Thelen je brucoški naivan u njegovoj dobi, a lik njegove žene je prazna figura. Direktor poduzeća i šef suda su klišeji. Uza sve to predstava je do kraja provedena bez većih praznina i uz malo više pažnje sa redateljeve strane, moglo se postići i jači efekt, što bi u ovom slučaju uistinu bilo od potrebe.

Jossetova »Elisabeta« je, kolikogod oživljava jednu historijsku atmosferu engleskoga dvora iz XVI. stoljeća, tipično moderno tkivo po receptu Freudove psihoanalize. S toga gledišta bi imala biti hiper-moderna i aktuelna, jer se ne radi o intrigi s Elizabetina dvora nego o objašnjavanju tajne Elizabetina karaktera i najintimnijih strana njezina zagonetnoga bića. To je već proveo poznati, a kod nas s premalo kritičnosti primani i hvalama obasuti, Stefan Zweig u knjizi o Mariji Stuart. Zweig je oduševljeni i danas sigurno najjači propagator psihoanalitičkih metoda. Napisao je zanosni panegirik Freudu i njegovim famoznim otkrićima, upravo se sljubio sa najbitnijim zasadama toga, kako sam piše »antireligioznoga filozofa od ovoga svijeta«, koji »u nagonu vidi najnižu, usijano tečnu sferu našeg unutarnjeg carstva. Po njegovu shvaćanju čovjek ne traži vječnost, duša ne teži toliko za duhovnim životom: ona čezne samo slijepo nagonski. Sveopćom žudnjom diše cio psihički život«. Zweigova Elizateta je, mogli bismo reći, model za ovo kazališno djelo. I Josset se trudi da obnovi kontinuitet njezina unutrašnjeg života i da — točno po metodi — naiđe na ono bolno mjesto iz njezine prošlosti, na onaj trenutak, za kojim tako zelotno tragaju psihoanalitičari, kad se zbio odsudni, tragični udar u psihičkom i seksualno fiziološkom životu njegova visokoga pacijenta. A to je dug i zaobilazan put, kojim gledalac mora slijediti neurotičnu i razdraženu, neuravnoteženu i abnormalnu Elizabetu; dok konačno sama u zadnjem činu ne »ispovjedi« svu tu mučnu i tmurnu psihoanalitičku materiju iz svoje porušene životne zgrade i dok u gadnoj uspomeni iz mladosti ne napipa živac svoje bolesti. Ali sada istom — i opet točno po metodi — saznajemo, da je važnije ono, što nije doživljeno (u onom slučaju seksualni užitak) i da u toj autodiagnozi leži tragika Elizabetine ličnosti.

Jossetu se ne može negirati jak kazališni talenat, ali na ovako pseudoznanstvenoj bazi i uz riziko obmanjivanja publike u prikazu najsloženijih psihičnih osebina jedne historijske ličnosti, nije moguće stvoriti veliko umjetničko djelo. To se osjećalo u psihološkoj konstrukciji Elizabetina ljubavnika grofa Essexa, kojemu manjka uza sve možebitne historijske podatke, živa uvjerljivost čovjeka, koji iako je do ušiju zaljubljen, nije mogao onako dugo i uporno ostati slijep kod očiju, to više što on pokazuje sve osebine zdrava muškarca. Sva ostala lica drame su pomno izrađene dvorske figure dobra teatra, osobito to vrijedi za inteligentnoga Francis

Bacona i duhovitoga dvorskoga čovjeka Roberta Cecila. Drama je složena od finih, brušenih dragulja salonske konverzacije, vanredno duhovitih primjedaba Bacona i Cecila, oštro rezanih muškaračkih odluka kraljice Elizabete, o kojima uvijek ovisi tok radnje u cik-cak liniji. Josset se u Francuskoj afirmirao ovim komadom, ali uza sve to konačni, opći dojam njegove Elizabete jest fantastičan i nije se moguće oteti nekom neugodnom čuvstvu pri ovoj samovoljnoj psihoanalitičkoj raboti inače sposobna pisca. Tko imalo poznaje principe Freudove »nauke« ima potpun osjećaj eksperimenta u pravom smislu riječi.

Režija g. Mesarića je bila stilski razbijena u dvoje. S jedne strane ukočeni dvorski ceremonijal, a odmah uz njega intimni prijateljski ton privatnih lica, među kojima zna doći čak do grubih scena. Publika, koju je najteže zavarati u kazalištu, hladno je primila ovu inače pompoznu igru, koja, uza svu pretenziju totalnoga objašnjenja Elizabetina karaktera, ostaje maglovita i psihološki karikirana, baš kao i čitava razvikana psihoanaliza, koja još uvijek lebdi u zraku.

Iza ovih težih stvari, uprava je drame počela za redom bombardirati gledalište samim komedijama: lakrdijaškom Arnold-Bachovom cirkusijadom »Pod kuratelom«, Verneul-Berrovim »Putom u Veneciju«, Držićevim »Dundom Marojem« i Pugliesievim »Junakom«. Pregršti smijeha, pače velikoga i glasnoga smijeha, do kojega se na pr. lanjske sezone uopće nije moglo doći. Ne spominjući »Pod kuratelom«, posljednje tri komedije su uistinu znatan uspjeh naše drame.

»Put u Veneciju« kao bulvarska komedija ima sve odlike svoga genrea. Duhovitost, trajna iznenađenja, vesele intrige, koje neprestano izazivaju na smijeh, tempo furioso i tipičnu patinu francuskih salonskih komedija u troje, koje su, naročito u tvornici Verneuil-Berr, neiscrpive u vječno novim varijacijama na istu temu. Muž, žena i onaj treći. Pobjeđuje najlukaviji, gubi bedak, a treće lice je obično igračka u tom dvoboju nažalost najistinskijih lica našega tragikomičnoga vremena.

U ovom slučaju muž Michel Ancelot vješto otkriva »urotu« svoje žene Caroline i njezina »prijatelja« Etienne de Boisroberta i upotrebljava novu metodu spašavanja svoje žene, koja nije toliko ni pokvarena, koliko je lakomislena, tipična moderna žena prazne glave i snobovski nastrojene pomodnosti. Metoda se sastoji u tome, da im vješto osujećuje sve namjere skrivajući pomno svoje saznanje. Konačno mu uspije uhvatiti siromašnoga Etienna za Ahilovu petu: polaska njegovoj umišljenosti i odvodi ga na posao, pri kojem skoro zaboravlja Carolinu. Između te neviteške figure i superiornoga Michela jadna Carolina oscilira kao lutka i doživljava jedan moralni poraz za drugim, dok konačno zahvaljujući taktu i uviđavnosti svoga muža sretno likvidira i svoju aferu i veselu komediju.

Sve bi to bilo dobro, kad ne bi u ovoj neskrupuloznoj igri sva ta lica i muža, i žene, i tasta i prijatelja bila izvan i iznad moralnoga kruga u tradicionalnom smislu. Sve su to bijednici i snobovi svoga kukavnoga vremena i sve te igre i komedije oko njihovih »trokuta« nemaju u sebi ni truna zdravlja i poleta prema čovještvu. Sve je to bulvarstvo, dokonost i suvišnost, a usput glavni krivac, što su salonski komadi, za kojima se kod nas opet počelo plakati, došli na zao glas.

Predstavi je inače manjkala baš salonska atmosfera. G. Strozzi je galamio, pravio grimase i u prvom činu došao u kostimu, koji mu je valjda i diktirao više sportski nego salonsko zamišljeni ton, makar je on još jedini naš salonski čovjek u zagrebačkoj drami.

»Put u Veneciju« je primljen sa oduševljenjem, koje nadilazi umjetničku vrijednost komada, vjerojatno i stoga što su ljudi već zaboravili, kako se u kazalištu može slatko smijati. Ali tek što se slegla ovo oduševljenje, pojavio se naš »Dundo Maroje« u neočekivano uspjelom ruhu g. Foteza. Bio je to pravi triumf naše drame, kakvoga nije odavna doživljelo hrvatsko kazalište. Stari Držić je predveo svoga Dunda Maroja iz sredine renesansnoga šesnaestoga stoljeća, da nas krepkom riječi

dubrovačke štokavštine promiješane sa veselim talijanizmima naprosto osvježi, razvedri i razdraga, da nas poveže sa našim divnim starim Dubrovnikom i prikaže nam njegove »signore« i bećare, veselu i lakomislenu mladost, kojoj je više zla na jeziku nego u srcu i da nas oduševi čistom dramatikom zrele renesansne komedijaške umjetnosti. G. Fotez je i kao redatelj i kao rekonstruktor izvršio značajan umjetnički posao. Iz ogromne šume Držićevih prizora izvući prikladnu jezgru za modernu pozornicu i samostalno dovršiti ono, što nije Držić dovršio, stilom i jezikom njegove dramatike, posao je vrijedan najiskrenijega priznanja. Čitava se naša pozornica onu večer preporodila skupa sa razdraganom publikom. Sve je zanosno dočekalo »našijence«, koji su usred Rima vješto spleli i sretno raspleli veliku »facendu« Dunde Maroja i njegova sina Mara uz pripomoć slavnog Pometa, lukavog Popiva i vragoljaste Petrunjelice. Bravo Fotez!

Nova premijera je i opet ugodno iznenadila. Vedra komedija iz najčišćih tradicionalnih voda talijanske situacione komike, »Junak« od Sergia Pugliese, novi je uspjeh ovogodišnjeg repertoira. Svršetak doduše nije na stilskoj liniji i umjetničkoj visini ostalih dijelova komada, ali veselost i dobra igra ne popuštaju do kraja.

Mali privredni činovnik Vittorio Abate nejunačka figura ograničene kancelarijske fazone nađe se u čudu, kad je jednoga dana osvanulo njegovo ime u novinama, slavljeno kao herojsko, jer da je on skočio u more i spasio jednu staricu. Pravi junak je imao razloga, da se ukloni slavi i namjerivši se na ime V. Abate u telefonskom imeniku podmetne ga novinama. I tako naš knjigovođa Abate dolazi u komičnu situaciju slavna čovjeka. Njegova sestra iskoristi tu zabunu i time spasava obiteljsku situaciju, ali Vittorio se teško pomirio sa sudbinom prisilnoga herojstva i konačno se razočarao, kad je uistinu spasio svoju ženu iz jezera, a pri tom ga nitko nije ni pohvalio.

Ova izvrsno pisana komedija, u kojoj nema traženih viceva nego joj smijeh, zdrav i iskren, izvire iz samih situacija, a nadasve iz odlično igranoga glavnoga junaka, koji je kao tip u svojoj najprirodnijoj ozbiljnoj životnoj igri neodoljivo komičan, imala bi visoku umjetničku vrijednost, da na koncu nije autor pošao u potragu za »preporođenom ličnošću« svoga kanceliste i time razbio svoj vlastiti stil na dvoje.

U toj se poplavi komedija, i to iz dobrih izvora, krije možda i politika kazališne uprave: treba privući i osvojiti publiku, treba stvoriti kazališni štimung pomlađen i vedar; treba omladinu, pomalo već blaziranu jeftinom kinematografijom, oduševiti za neisporedive ljepote kazališta. To bi bio ispravan put, jer ono što može pružiti »Dundo Maroje« ne može nitko i nigdje.

Najveću zaslugu za ovaj nenadani uspjeh zagrebačke drame ima svakako Strahinja Petrović, glumac velikoga formata. On je izradio dra Thelena, Dunda Maroja i Vittoria Abate, tri tipa različita formata, nosioce čitavih drama u nepuna dva mjeseca. Njegova je igra uvijek protkana profinjenom crtom najiskrenijega čovještva, pun je takta i mjere za svaki izraz, ulazi u svoju ulogu lakoćom savršena umjetnika i živi bićem svoje maske do skrajnih konsekvenca. Njegove uvijek iznenađene oči promatraju tu pustu životnu igru, koja se spliće oko njegovih uloga, sa toliko tople i djetinje naivnosti, da baš time doprinosi uspjehu svakoga komada, kojega nosi i redovito spasava sam na svojim leđima. To naročito vrijedi za »Veliku stvar«, koju je spasila toplina njegove igre i treći čin »Junaka«, u kojem je nestalo umjetničkoga kontinuiteta izvrsnoga prvoga i drugoga čina, ali je ostao Petrović u svome Vittoriju. Inače je pravi triumf doživio Laurenčić u svome Pometu. Svi registri njegove rijetke nadarenosti dođoše do izražaja i pravoga razmaha. Užitak je bio gledati njega i Jovanovićeva Popivu. Rijedak duet izvanredne glume, u kojoj se elan nadmetao duhovitošću i originalnošću. Savršen umjetnički dvoboj, koji se tolikom snagom nametnuo »Dundu Maroju«, da je o njemu ovisio

čitavi uspjeh. Manje uloge svoga genrea majstorski je riješavao Nučić kao uvijek, precizan, upravo skrupolozan u maski, u svakoj riječi i naglasku. To je najbolji miniaturista zagrebačke drame. Igrao je u »Elizabeti«, u »Velikoj stvari« i u »Junaku«. Dubravko Dujšin još nije bio ozbiljno zaposlen, osim u »Prosjaku Luki«. Njegova uloga u »Elizabeti« je morala biti za njega poseban užitak: bez truna napora, u kliširanom dvorskom ceremonijalu, igrao je suvereno i dominantno već time, što progovara, hoda, klanja se i uopće što postoji na bini kao savršeni lord Robert Cecil. Tito Strozzi je napravio veliku paradu sa svojim »Putem u Veneciju« i kao redatelj i kao glumac, tek što je bio previše bučan i u prepotentnoj grimasi, dok je Francis Bacona odigrao odlično i suzdržljivo. Viktor Bek je svaki put sve bolji, dok Mirjev i Martinčević sve više zapadaju u afekciju, što bi naročito moglo škoditi talentiranom Mirjevu. — Gđa Gjermanović je proslavila 25-godišnjicu umjetničkoga rada sa teškom ulogom Elizabete, koja je zahtijevala veliki napor i temeljitu pripremu. Ali gđi Gjermanović nije bilo teško svladati ovaj posao, jer njezin registar je upravo neiscrpiv i najsnažniji u naglim prelazima s topline na hladnoću, s dostojanstva na koketeriju, iz jedne duševne sigurnosti u drugu.

G. Mesarić je režirao »Elizabetu«, a g. Verli »Veliku stvar« i »Junaka«, od kojih mu je naročito uspio ovaj posljednji.

Sve u svemu jesenski repertoir je pun ugodnih iznenađenja i visokih umjetničkih kreacija naše drame. D. Ž.

Socijalni pokreti

NEUPOSLENOST INTELEKTUALACA

Privredna depresija, koja je nastala nakon nekoliko godina prosperiteta poslije rata nije poštedila ni intelektualne radnike od neuposlenosti. Broj intelektualnih radnika sa diplomom sveučilišta sve se više povećava, premda je mogućnost uposlenja iz dana u dan sve veća. Većina od njih su kandidati, nakon svršenih studija, za državnu ili samoupravnu službu. Pitanje bi se moglo riješiti za one, koji se sada nalaze neuposleni i koji čekaju na uposlenje, kad bi se u državnoj službi popunio činovnički status prema faktičnoj potrebi državnih ureda i ustanova, ali bi pitanje ostalo neriješeno već za buduću generaciju. Veći je, naime, priliv svršenih intelektualnih radnika sa fakultetskom spremom, nego što je potreba, pa i nakon eventualnog proširenja državnih ureda i ustanova.

Za privatne službe potreban je manji broj intelektualnih radnika s fakultetskom spremom, uzevši ovo općenito. Osim toga većina intelektualnih radnika, kakogod se u teškoj situaciji prihvati privatnog namještenja, ipak nastoji, da pređe u državnu ili samoupravnu službu, budući da u privatnoj službi u velikom broju poduzeća nema one sigurnosti namještenja, koja postoji u državnoj ili samoupravnoj službi. Sigurnost o kojoj je riječ sastoji se u stalnosti službe (u državnoj službi načelno nakon 10 godina, kada službenik stiče pravo na mirovinu) i od prava na mirovinu nakon provedenja maksimalno 35 godina službe.

Za ilustraciju prilika iznijet ćemo kretanje broja diplomiranih sveučilištaraca na pojedinim fakultetima pojedinih sveučilišta u razdoblju od deset školskih godina (Statistički podatci uzeti su iz Statističkog godišnjaka za 1936. god. Beograd 1937. Izdanje Opće državne statistike).

Ovi podaci manjkavi su utoliko, što ne sadržavaju broj diplomiranih sveučilištaraca na vanjskim sveučilištima, a s druge strane u ovom broju diplomiranih na sveučilištima uračunati su i stranci. Razlika nije tako velika, ako se jedan i drugi broj ne uzme u obzir, jer se međusobno kompenziraju.

filozofski fakulteti:

Školska	Beograd			Zagreb[1]			Ljubljana			Skoplje			Ukupno		
godina	m.[2]	ž.[3]	Sv.[4]	m.	ž.	Sv.	m.	ž.	Sv.	m.	ž.	Sv.	m.	ž.	Sv.
1935/36	82	160	242	97	122	219	38	33	71	13	22	35	230	337	567
1934/35	73	145	218	128	129	257	37	23	60	15	20	35	253	317	570
1933/34	55	142	197	114	98	212	37	17	54	22	23	45	228	280	508
1932/33	33	95	128	52	76	128	23	13	36	14	23	37	122	207	329
1931/32	52	124	176	114	108	222	29	17	46	7	34	41	202	283	485
1930/31	56	115	171	104	69	173	38	14	52	9	15	24	207	213	420
1929/30	139	93	232	86	58	144	36	19	55	10	20	30	271	190	461
1928/29	92	108	200	93	65	158	31	7	38	13	6	19	229	186	415
1927/28	68	79	147	75	43	118	36	5	41	9	5	14	188	132	320
1926/27	62	57	119	90	28	118	25	2	27	3	2	5	180	89	269

Iz gornjih podataka vidljivo je, da se je broj diplomiranih filozofa podvostručio, a osobito je mnogo porastao broj ženskih diplomiranih filozofa na svim fakultetima.

Uglavnom se svršeni filozofi postavljaju na državne srednje škole. Mali broj nalazi uposlenje na privatnim i konfesionalnim školama, dok neznatniji broj ide u druge službe (državni uredi za prosvjetu, muzeji, biblioteke i sl.).

Uzmemo li u obzir i broj srednjih škola vidjet ćemo, da je broj gimnazija u škol. god. 1926/27 od broja 206 spao na broj 186 u škol. god. 1935/36, a broj učiteljskih škola od škol. god. 1926/27 pa do škol. god. 1935/36 spao je od 47 na 35.

Broj srednjoškolskih profesora povećao se za ovo razdoblje tek neznatno (šk. god. 1926/27 iznosio je ukupno 4.341, a škol. god. 1935/36 ukupno 4.961, dok se je broj profesora na učiteljskim školama smanjio (za isto razdoblje od 742 na 583). Stoga je jasno, da je veliki broj diplomiranih filozofa neuposlenih, te da za svoje uposlenje moraju čekati i po više godina.

Mnogo teže, što se tiče sredstava za uzdržavanje, podnose neuposlenost muški negoli ženske, jer od ženskih idu na studij u velikoj većini samo one, koje se mogu za vrijeme studija kako tako izdržavati iz sredstava obitelji, pa kad svrše imaju i dalje bar najnužnije za živjeti, a jedan dio ih se uda, a da uopće ne stupi u službu. Kod muških je to drugačije, jer se mnogi sami izdržavaju za vrijeme studija, te su nuždom prisiljeni, da nakon svršetka studija odmah stupe u službu.

Pravni fakulteti:

Školska	Beograd			Zagreb			Ljubljana			Skoplje			Ukupno		
godina	m.	ž.	Sv.	m.	ž.	Sv.	m.	ž.	Sv.	m.	ž.	Sv.	m.	ž.	Sv.
1935/36	389	44	433	210	11	221	67	2	69	106	11	117	772	68	840
1934/35	351	45	396	211	9	220	59	3	62	89	3	91	710	60	770
1933/34	159	15	174	179	14	193	61	3	64	65	5	70	464	37	501
1932/33	239	50	289	209	11	220	49	1	50	71	10	81	568	72	640
1931/32	213	10	223	176	11	187	39	2	41	54	4	58	482	27	509
1930/31	169	—	169	147	9	156	38	2	40	45	—	45	399	11	410
1929/30	147	8	155	162	6	168	45	2	47	40	3	43	394	19	413
1928/29	211	9	220	154	2	156	38	—	38	31	4	35	434	15	449
1927/28	128	19	147	169	3	172	43	—	43	36	3	39	376	25	401
1926/27	110	4	114	165	3	168	44	—	44	52	2	54	371	9	380

---

[1]) U Zagrebu su uračunati i farmaceuti; [2]) m. = muški; [3]) ž. = ženske; [4]) = Svega.

Na svim pravnim fakultetima opažamo konstantan porast svršenih pravnika i to nesamo muških nego i ženskih. Mogućnost uposlenja za svršene pravnike mnogo je veća nego za filozofe, jer osim državnih i samoupravnih služba postoje i privatne, te advokatura. Ali unatoč toga, činjenica je, da postoji vrlo velik broj svršenih pravnika. Osobito velik porast diplomiranih opaža se u Beogradu u zadnjih pet godina (preko 280%) i u Subotici (preko 277%).

O mogućnosti uposlenja svršenih pravnika raspravljalo se i na ovogodišnjem kongresu pravnika u Novom Sadu (10—12. IX 1938), te su za ovo pitanje izrađena dva referata. Prema statističkim podacima, koje u svom referatu iznosi dr. Rudolf Andrejka bilo je u državnom budžetu za činovničke pripravnike VIII grupe predviđeno mjesta za koja dolaze u obzir pravnici, kako slijedi:

U budžetskoj god.	1932/33	mjesta	3.483
„	1933/34	„	3.199
„	1934/35	„	2.974
„	1935/36	„	3.701
„	1936/37	„	3.606

Kako vidimo iz ovog pregleda broj mjesta od 1932 do 1935 konstantno opada, te se 1936 god. povećava za 787 i poslije opet u 1937 god. pada za 95.

U ministarstvu unutarnjih poslova bilo je za vrijeme od 1933 do 1936 god. postavljeno svega 243 diplomirana pravnika.

Na banskim upravama postavljeno je poprečno po banovini za ovo isto vrijeme 2—3 pravnika godišnje u pojedinoj banovini.

U pojedinim gradskim općinama za vrijeme od 1933 do 1936 god. ukupno je postavljeno u 72 gradske općine 320 svršenih pravnika.

Broj advokatskih pripravnika je u porastu na području pojedinih advokatskih komora. Najveći porast pripravnika ima novosadska komora (od 1933 god. porastao je broj pripravnika za 103). Na području beogradske komore od 92 na 232 (najveći porast, dok je broj advokata stalan). Na području zagrebačke komore broj pripravnika od 1933 god. narastao je od 41 na 198, a broj odvjetnika smanjio se za 15 (od 810 na 795).

Iz svih ovih podataka izlazi, da je i za pravnike mogućnost namještenja u državnoj službi vrlo teška. Doduše, potreba je, da se u pojedinim sudovima i drugim državnim uredima postavi još velik broj pravnika. Na taj način bi se moglo, kako to iznosi jedan drugi referent o pitanju zaposlenja svršenih pravnika na kongresu pravnika u svom referatu, zaposliti sve do sada neuposlene pravnike, koji traže državnu službu, ali time se ne bi ovaj problem riješio definitivno, jer slijedeće godine dolazi opet, ako broj bude porastao, preko 840 novih svršenih pravnika.

Glede uposlenja svršenih pravnika u privatnim službama mogućnosti — teoretski uzevši — ima mnogo, ali uslijed ekonomske krize novih većih potreba nema.

Medicinski fakulteti:

Školska	Beograd			Zagreb			Ljubljana			Ukupno		
godina	m.	ž.	Svega	m.	ž.	Svega	m.	ž.	Svega	m.	ž.	Svega
1935/36	163	14	177	76	1	77	32	—	32	271	15	286
1934/35	108	20	128	73	7	80	46	—	46	227	27	254
1933/34	61	1	62	75	2	77	31	—	31	167	3	170
1932/33	107	6	113	58	3	61	24	2	26	189	11	200
1931/32	135	4	139	67	1	68	27	1	28	229	6	235
1930/31	117	7	124	60	—	60	49	1	50	226	8	234
1929/30	146	2	148	50	1	51	44	2	46	240	5	245
1928/29	123	4	127	44	—	44	26	1	27	193	5	198
1927/28	98	7	105	53	3	56	45	—	45	196	10	206
1926/27	92	3	95	51	2	53	34	1	35	177	16	183

Postoje svega dva fakulteta. Broj svršenih medicinara-liječnika je na beogradskom fakultetu gotovo za polovicu veći nego na zagrebačkom. U zadnje vrijeme opaža se porast i na ovom fakultetu.

Najveći dio svršenih medicinara uposluje država u bolnicama i socijalno-medicinskim ustanovama, zatim ustanove socijalnog osiguranja.

Međutim se i svršenih medicinara nalazi dosta neuposlenih, — većinom kao volontera po klinikama i bolnicama. U pogledu razdiobe, mora se priznati, da u gradovima broj liječnika raste, dok ih na selu nema dovoljno.

Tehnički fakulteti:

Školska godina	Beograd m.	Beograd ž.	Beograd Svega	Zagreb m.	Zagreb ž.	Zagreb Svega	Ukupno m.	Ukupno ž.	Ukupno Svega
1935/36	71	31	102	59	9	68	130	40	170
1934/35	83	38	121	31	10	41	114	48	162
1933/34	57	14	71	33	11	44	90	25	115
1932/33	71	30	101	49	11	60	120	41	161
1931/32	87	38	125	48	7	55	135	45	180
1930/31	95	30	125	62	7	69	157	37	194
1929/30	125	37	162	83	12	95	208	49	257
1928/29	39	10	49	98	20	118	137	30	167
1927/28	45	14	59	41	17	58	86	31	117
1926/27	54	38	92	73	9	82	127	47	174

Obzirom na različite tehničke struke, koje postoje na pojedinim tehničkim fakultetima, godišnji broj svršenih tehničara ne čini nam se tako velik. Sigurno je, da u pojedinim strukama ima već i previše svršenih tehničara, dok ih u drugim nedostaje. Za svršene tehničare postoji također široko područje uposlenja osim državne službe, koja je redovito za ovu struku manje privlačiva. Prema sadašnjem stanju neuposlenih svršenih tehničara nema mnogo, pa oni dugo ne čekaju na uposlenje.

Poljoprivredno-šumarski fakulteti:

Školska godina	Beograd m.	Beograd ž.	Beograd Svega	Zagreb m.	Zagreb ž.	Zagreb Svega	Ukupno m.	Ukupno ž.	Ukupno Svega
1935/36	86	4	90	66	5	71	152	9	161
1934/35	61	1	62	37	2	39	98	3	101
1933/34	57	2	59	40	1	41	97	3	100
1932/33	41	4	45	39	1	40	80	5	85
1931/32	49	1	50	38	—	38	87	1	88
1930/31	48	—	48	43	1	44	91	1	92
1929/30	28	—	28	44	—	44	72	—	72
1928/29	37	—	37	27	—	27	64	—	64
1927/28	17	—	17	41	—	41	58	—	58
1926/27	39	5	44	37	—	37	76	5	81

Na ovim fakultetima isto se tako opaža porast ženskih diplomiranih šumara i agronoma kao općenito i na svim ostalim fakultetima. Za svršene šumare postoji osim državne službe mogućnost uposlenja i u drugim šumsko-industrijskim poduzećima, te se za sada može reći, da se gotovo svi uposluju.

Za agronome, premda se radi o agrikulturnoj zemlji mogućnosti zaposlenja nisu tako široke, jer osim državne službe i uposlenja na državnim dobrima, nemamo drugih velikih posjeda, koja bi uposlila dio svršenih agronoma.

Možda bi bilo dobro ograničiti ženskim slušačima pohađanje tehničke i poljoprivredno-šumarske fakultete, jer ova zvanja nisu za ženske osobe ukoliko se ne uposle u uredima, a ne na terenskim radovima, koji iziskuju mnogo više fizičkih napora i podnašanja nepogodnosti.

Veterinarski fakultet:

Školska	Zagreb		
godina	m.	ž.	Svega
1935/36	26	—	26
1934/35	34	—	34
1933/34	46	—	46
1932/33	32	—	32
1931/32	20	1	21
1930/31	23	—	23
1929/30	12	—	12
1928/29	13	—	13
1927/28	25	—	25
1926/27	16	—	16

Postojao je do nedavna jedino u Zagrebu, a sada je otvoren i u Beogradu.

Kako je redovito dosta malen broj svršenih veterinara u relaciji prema svršenim slušačima na ostalim fakultetima, to su redovito odmah dobili uposlenje svi svršeni veterinari. Osim privatne službe, u koju ide manji broj svršenih veterinara, većina ih traži uposlenje u državnoj službi. Kako je u državnoj službi postavljanje novih službenika zavisno od budžetske mogućnosti, to se događa, da i veterinari moraju čekati na uposlenje.

Na ovom se području za budućnost može očekivati hiperprodukcija.

Ekonomsko-komercijalna visoka škola:

Školska	Zagreb		
godina	m.	ž.	Svega
1935/36	30	5	35
1934/35	35	8	43
1933/34	38	6	44
1932/33	43	6	49
1931/32	50	8	58
1930/31	33	10	43
1929/30	45	13	58
1928/29	55	8	63
1927/28	59	10	69
1927/27	83	10	93

Postoji u Zagrebu, a od najnovijeg vremena i u Beogradu. Prema iznešenim podacima opaža se na ovim školama konstantno opadanje diplomiranih slušača.

Nisu nam poznati razlozi, ali držimo, da nije jedini uzrok u privrednoj krizi, jer broj konstantno opada još iz vremena prije velike krize.

Veliki dio svršenih ekonomista nalazi uposlenje u privrednim poduzećima, te naravno mogućnost njihova uposlenja ovisi uvelike o privrednom prosperitetu.

*

Stalni porast svršenih intelektualnih radnika s najvišim kvalifikacijama nameće pitanje kako da se svi oni uposle uz odgovarajući položaj i plaću prema njihovim kvalifikacijama. Prema podacima u 10 godina na mnogim fakultetima podvostručio se broj diplomiranih slušača. Bez dvojbe je, da je porast intelektualnih radnika i obzirom na mogućnost uposlenja i obzirom na porast pučanstva prevelik, da bi mogli svi, koji godišnje svrše, dobiti odmah uposlenje.

Socijalno-političke mjere, koje se predlažu za uposlenje nezaposlenih intelektualnih radnika nisu same po sebi dovoljne da ovo pitanje riješe, uz ovako veliki porast. Što više, opažamo, da se i u vrijeme najveće privredne krize nije smanjio broj sveučilištaraca.

Stoga ovo pitanje najprije povlači reformu samog školstva. Pri velikoj konkurenciji kandidata za visoke škole trebalo bi pristupiti selekciji, te omogućiti samo najboljim đacima nastavak školovanja na sveučilištu. Pa i od njih bi trebalo tražiti posebni prijemni ispit prije upisa na sveučilište. Dakako, da je ovo pitanje u uskoj vezi i sa reformom gimnazije koja bi morala biti prvenstveno samo za one, koji kane nastaviti studije na visokim školama, dok bi trebalo ostalim, koji to ne kane ili nisu sposobni, omogućiti pohađanje drugih stručnih škola, koje bi trebalo osnovati za izobrazbu nižih stručnih zvanja, i na kojima konačno oskudijevamo.

Nije važno za narod, da ima veliki broj ljudi sa diplomama najviših škola, a slabih sposobnosti. Takovi ljudi postaju sa svojim diplomama samo balast, jer po svojim sposobnostima ne mogu udovoljiti onome što se od njih traži prema njihovim kvalifikacijama, koje se u diplomi navode. **Dr. P.**

Kroz revije i listove

VATROSLAV JAGIĆ

Hrvatsko Jedinstvo, broj 54 donosi vrlo oštra i odlučna razmatranja u vezi s otkrićem spomenika Vatroslavu Jagiću u Varaždinu. Među ostalim veli:

»Lakše je govoriti o spomenicima, na koje se već uhvatila patina, kao dar duga vremena, nego o onima, koji se istom sada postavljaju. Zato je teško govoriti i o spomeniku, koji je 16. X. u gradskom parku postavilo Muzealno društvo Vatroslavu Jagiću. Ali kako se ovaj događaj objavio preko radija čitavoj kugli zemaljskoj, doklegod dopiru valovi zagrebačke stanice, i jer je pok. Jagić istaknuta ličnost, valja da se osvrnemo i na tu slavu. U prvom redu moramo postaviti pitanje: Što prof. Jagić znači za Hrvate općenito, a posebice za Varaždince, da mu se u našem gradu podiže spomenik? Da ne nabrajamo njegova brojna djela, možemo općenito kazati: On je, bez sumnje, bio velik naučenjak i stručnjak u pogledu slavenske književnosti, a napose slavenske filologije. Ali kad bi samo to bio razlog, da se netko proglasi velikanom i uzorom, onda bismo na pr. morali podići spomenik i naučenjacima Leskienu, Gezemanu, a naročito Matlu, koji su i s ljubavlju i s uspjehom radili i rade na istim ili vrlo sličnim područjima, na kojima i Jagić, a kod kojih se mora uzeti u posebno dobro i to, što su kao stranci pronosili čast našemu narodu i Slavenima uopće. Međutim, danas bi nam moralo biti jasno, da se ne mogu proglasiti narodnim velikanima oni, koji su imali mnogo pameti i ustrpljenja u radu, već oni, koji mogu služiti idealom omladini s obzirom na značaj i na rad, u kojem se moraju održavati ili čovječanske, ili socijalne, ili nacionalne ideje, ili — u najboljem slučaju — sve zajedno. Naučenjacima tipa Jagićeva mogle bi podizati spomenike naučne akademije, ali širi slojevi naroda ne mogu njihove veličine shvatiti, jer oni ne takoše ni uma ni srca njihova, i ako i najapstraktnija nauka može da pokrene narodnu dušu.

Kakvim je naučnim jezikom progovorio prof. Jagić svome narodu? O tom je opširno pisao, u Obzoru 1899. god., prof. Josip Pasarić. On je utvrdio šest faza u Jagićevim naučenjačkim uvjerenjima. Za prvu fazu, među ostalim radovima, naročito je značajna rasprava u Književniku »Iz prošlosti hrvatskoga jezika.« Tu on lomi koplje za hrvatstvo Dubrovnika, dalmatinske i bosanske književnosti i glagolskih listina. U drugoj fazi prevladava hrvatosrpstvo. U svojoj »Književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga« On pozna već i hrvatskosrpsku narodnost, ali polazi još i dalje te kajkavce proglašuje Slovencima, pišući: »Među ovakove Slovence, koji su od početka naše historije hrvatsku sudbinu dielili... spadaju današnji stanovnici županije varaždinske, zagrebačke, od prilike do Kupe, i križevačke... napokon Međimurje i u Ugarskoj niekoji krajevi duž Drave.« (str. 7). Treća faza ruskosrpska, kad za boravljenja u Rusiji o Hrvatima ne govori, premda ih je mogao svojim ugledom u stranom svijetu prodičiti. Četvrta faza slovenačka, gdje on sam sebe, prema jeziku, smatra Slovencem, što se vidi iz njemačkog originala (štampana u Archivu, VI. str. 313).«

U petoj fazi srpskohrvatskoj okrenuta je terminologija iz II. faze, a u šestoj fazi slovinskoj i bosanskoj pobija svoje mišljenje iz I. faze i tvrdi: »Stari Dubrovčani nisu svoj etnički tip smatrali hrvatskim ni srpskim, njihov jezik ne bijaše po nazoru njihovu ni hrvatski ni srbski, već — slovinski.« Prof. Jagić zamjerao je Šurminu, što je dijelio književnost na hrvatsku i srpsku. O tom g. Pasarić veli ovo: »Polazeći s gledišta, da su Hrvati i Srbi jedan narod s jednim jezikom, g. Jagić bi htio, da se u književnoj povijesti provede monistički princip, pa da se književni i prosvjetni život Hrvata i Srba prikaže kao etnička i duhovna cjelina«. Ali taj princip nije smetao g. Jagića, da sankcionira bosansku narodnost, što se vidi iz izjave, gdje veli, da je »sasvim opravdano, kad zemaljska (bosanska) vlada upotrebljava izraz (»bosanski«), koji odgovara nazivu zemlje i kojega uistinu nije izmislila njegova preuzvišenost (g. Kallay), nego se upotrebljavaše već u 17. i 18. stoljeću.«

Prema svemu njegovom djelovanju ne trebamo se čuditi, da nije njegov rad crpao snagu iz vlastitog naroda, nego je on uvijek upirao oči drugamo. »Ako, gospodine, ne puhne zdravi vjetar iz Biograda, ništa od nas Hrvata!«, rekao je dru Radoniću, kad je ocjenjivao tadašnju političku situaciju.

Iza toga se prof. Pasarić pita o g. Jagiću: »Što je zapravo on: da li Hrvat, Hrvato-Srbin, Srbin, Slovenac, Srbo-Hrvat ili Bosanac?« Štovatelji Jagićevi u našem gradu ne razbijaju glavu ovim pitanjima, jer im je dovoljno, da mogu krsnim listom dokazati, da je pok. Jagić: Varaždinac!«

»Proslava je protekla dostojanstveno i u stilu. Spomenik je bio prije otkrića pokriven dvobojnim platnom. Zar hrvatskom, srpskom ili slovenskom zastavom? Ne! Ili možda jugoslavenskom? Nipošto! Priređivači su i tu našli solomunsko rješenje. Prekrili su ga gradskom zastavom, te bi mnogi mogli pomisliti, da se radi o poljskom barjaku bijelo-crvene boje. Je li to kompromis prošlosti ili sadašnjosti?

Omladina treba uzora i ona ih traži. A tko su naši uzori? I o tom nam govori dr. Srkulj i veli: »Pokojni ugledni profesor varaždinske gimnazije dr. Križan znao je kadikad nama đacima, da nas podstrekne na što veću marljivost, nabrajati velikane, koji su polazili varaždinsku gimnaziju. Tada bi redovito počeo sa »jedan Miklošić« (naime onaj naučenjak, koji je kajkavce i štokavce isključio iz hrvatstva), »jedan Jagić« (naime naučenjak koji je stanovnike svoga rodnog hrvatskog grada Varaždina uvrstio među Slovence). Tu je dr. Srkulj prestao s nabrajanjem, ali mi sa zebnjom očekujemo dalja imena: jedan... Dokle ćemo ići s tom tradicijom negacija sama sebe? Dokle? Odgovor na to vezan je s hrvatskom čašću grada Varaždina.«

JEDAN PRIMJER KONFUZNE »KRITIKE«

Kad je Matica Hrvatska izdala dvije knjige romana »S naših njiva« od Side Košutićeve, osvrnula se na njih naša kulturna javnost i kritika. Kulturna javnost je rado primila dijelove toga našeg novog seljačkog romana, a kritika ga je ra-

dosno pozdravila kao novum u suvremenoj literarnoj produkciji. Uz ostale kritičke prikaze o romanu o hrvatskom zagorskom selu nije izostala ni recenzija gosp. Ivice Mežnarića. (Hrvatska revija, God. XI (1938), br. 10, str. 551.) Zbog nekojih nelogičkih tvrdnja, netočnih konstatacija i krivih predpostavki i sudova želim skrenuti pažnju na taj rad, jer ipak treba biti umjeren u stvarima, predbacivanju, razborit i logičan u podvlačenju komparacija i fundiran u izvjesnim naučnim disciplinama, o kojima se govori. U analiziranju Mežnarićeve kritike nailazimo na mnoge nejasne misli i pobrkane pojmove, pa smatram dužnošću da obranim književni rad gđice Side Košutić od prepotentne mladenačke »Kritike«, koja joj nepravedno predbacuje ono što nije. Da se moje zauzimanje za književnicu Sidu Košutić ne bi shvatilo kao maliciozno, časno izjavljujem, da je uopće lično ne poznam. Žao mi je, da se o jednoj književnici kvalitete Side Košutić, koja se ne veže uz nikakove pomodne književne struje i grupice, koja ne operira bahatim razbacivanjem praznih krilatica u književnoj formi, nego povučena, savjesno i trijezno radi, svijesna velike odgovornosti, koju ima danas hrvatski književnik. Uvijek fina i otmjena u svom književnom nastupu, puna lirskih doživljaja i intuitivnog poetskoga zagledanja u dušu svojih Zagoraca, simpatično je dočekana od čitave hrvatske kulturne javnosti i kompetentne književne kritike. I onda se najedanput javi Ivica Mežnarić, da se neodgovorno i u neskromnoj pozi nabaci na Košutićkin najzreliji rad. Makar Mežnarićevo pisanje nema karakter nekoga obračuna, nego je skroz naskroz nekompetentno nabacivanje svim i svačim, a bez ikakova dosega težine vlastitih riječi, to je baš u interesu naše kulturnosti i književne kritike uopće, da se na to upozori javnost.

U prvoj alineji svoje kritike piše Ivica Mežnarić ovo: »Utjecaj Reymonta nije također moguće zanijekati.. Možda to dolazi otuda, što se život poljskog sela u mnogočem nimalo ne razlikuje od života hrvatskog sela«. O tom razlikovanju i ne razlikovanju smo inače dosta toga čuli. Danko Anđelinović na pr. piše u predgovoru svojih »Robova zemlje«, da on vjeruje »da ovako, ili, vrlo približno ovako, misle, reagiraju, žive, bore se i stežu remen oko trbuha i ostali seljaci na čitavom Balkanu, bez obzira na rasu, narodnost, pleme, vjeru i kraj u kome žive. Svi su oni seljaci!« Makar je tu Anđelinović sveo čitavi problem na najpovršniju vanjsku akciju, ipak se u onim riječima »misle, reagiraju i žive« nalazi totalne negacije hrvatske narodne duše i uopće negacije individualnoga duševnoga i duhovnoga života. Sreća, da je Ante Radić, možda prije nego je Anđelinović i počeo držati pero u ruci u svojim književnim prikazima upozorio na sublimirane unutrašnje manifestacije seljakova života. Dr. Antun Barac je u svom predavanju o Anti Radiću osobito isticao tu činjenicu iz Radićevih spisa.

Baš to je i pospješilo kod nas razvoj etnografije i folkloristike na početku ovoga stoljeća. Mežnarića su mogle barem smotre hrvatske seljačke kulture upozoriti na goleme razlike, koje postoje u hrvatskim selima, dakle unutar jednoga duhovnoga kolektiva, a kamo li ne bi postojale između poljskoga i hrvatskoga sela. Je li on uopće shvatio duhovnu strukturu Košutićkina i Reymontova romana, kad može Reymontov utjecaj na Košutićku najprije proglasiti tolikim, da ga »nije moguće zanijekati«, a onda namjesto bilo kakvoga ozbiljna dokaza te u kulturnom književnom svijetu, krupne tvrdnje, za jedini dokaz upotrijebiti floskulu o poljskom i hrvatskom selu, koje se »nimalo ne razlikuje«.

U svojoj smjelosti Mežnarić tvrdi dalje: »Moguće je osporiti samostalnost, a Košutićkin rad shvatiti oponašalački »Čim je to m o g u ć e, onda samostalnosti zaista nema. Književni rad Side Košutićeve je dakle o p o n o š a l a č k i. I opet namjesto bilo kakove aluzije na dokaz, Mežnarić piše jednu konfuznu kontradikciju: »Ipak mislim, da bi time autorici bila nanesena nepravda . . . « Najprije je čisto bistro nanešena nepravda, a onda je sam autor priznao, da bi takovo pisanje

bilo nepravedno. To znači izdavati svjedodžbu samome sebi, a sve za ljubav nekoga žongliranja književnom erudicijom.

Ivici Mežnariću asketizam kćeri Betike Jele Borekove »djeluje malko knjiški«. Moguće, ali Betikino ponašanje nije asketizam (možda je zamijenio majku s kćerkom), nego poštenje kršćanski odgojene seljačke djevojke, kakvih se još dosta nađe na selu i u gradu. Životno će iskustvo o tom s vremenom uvjeriti g. Mežnarića. Dalje ga smeta »prevelika Jankova načitanost i neprirodnost u izražavanju«. Baš se ne opaža prevelika Jankova načitanost u djelu, a reagiranje u pojedinim situacijama i te kako stvara asocijaciju misli. Tako i kod Janka. U Trbuhekovoj krčmi nisu se seljaci samo opijali, već su čitali novine, razgovarali o interesantnim pitanjima itd., kako to već seljaci kolektivno čine. Ili se možda g. Mežnarić drži one otrcane, da je »selak bedak«. »Tu je Košutićkino gledanje odveć individualističko, iako se n e m o ž e reći, da se takovih ljudi n e ć e n a ć i u selu, ali svrha je umjetnika, da luči bitno od nebitnoga«. Ako takovih ljudi ima na selu, a g. Mežnarić — s mojim spacioniranim — potvrđuje da ih ima, onda to nije gledanje odveć individualno, nego bitno. Njemu je dalje Košutićkino gledanje najvećma realističko, a sadržaj strogo veristički. Ivica Mežnarić nas je morao uputiti u taj »strogo veristički sadržaj«, a ne olako kritizirati. »Zakašnjela korektura« o služenju s kajkavštinom a ne štokavštinom je neumjesna i neznalačka. Da li je »Molitva Betike Gušićke« kajkavština zagorskih seljaka? Nažalost, u vrlo maloj mjeri. — Zagorski seljaci imaju dijalekat s lokalnim karakteristikama, koji se ne može upotrijebiti u književnosti kao ikavski govor štokavskog dijalekta. Zvuku i izgovoru posvetili su pažnju dijalektolozi gg. Stjepan Ivšić i A. Belić, pa su zapazili fonetske vokale e (a) i a (e), koje teško možemo upotrebljavati u pismu i kao neakcentirane riječi. Na pr.: Done(a)si mi mlie-kà.

Da završimo: »... činjenica (je) da gotovo svi naši književnici koji pišu o selu, vide s t v a r n o s t — silom prilika — onakvom k a k v a j e b i l a u d o b a n j i h o v a d j e č a š t v a, a n e k a k v a j e d o i s t a d a n a s«. To je kod gdjice Košutić razmak, po prilici, od jednoga decenija. Neka posluša g. Mežnarić što mu opet o tom kaže Danko Anđelinović: »... Teško prodire k njima i najsvetija istina i najčišća ideja. Napredak i reforme susreću nepovjerljivo i neprijateljski. Kada već na drugome mjestu minu nova shvaćanja, tek onda odjeknu ta ista shvaćanja kroz njihove duše kao jeka, tek onda ožive, zakorene se i postanu za njih istina i dio njihova bića. Oni su kao i zemlja: dugo mora ležati sjeme u brazdi dok proklije, procvate, dozri i donese plod«.

Pored toga, Mežnarićeva tvrdnja nije jasna. Da li se radi o općenito neispravnom prikazivanju sela, pa prema tome i o Košutićkinoj neispravnosti, ili se radi o supstituiranju sadašnjice prošlosti. U svakom slučaju bi Ivica Mežnarić — ako se ne varam — kao rođeni Zagorac — mogao bolje poznavati ljude svoga kraja i prepoznati ih u djelu Side Košutić, koja ih je lično doživjela i zdravim realizmom umjetnički opisala njihov život onakav kakav jest i danas i jučer. Sida Košutić živi trajno u kontaktu sa svojim ljudima. To se osjeća na svakoj njezinoj stranici, pa je upravo deplasirano i smiješno Mežnarićevo naklapanje o kontrastu pisca i sela. To uostalom vrijedi za sve naše novije pisce o selu, naročito za Kolara, Budaka i Košutićku.

Branko Krmpotić

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Nova Ves 40.